

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ

ΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΕΡΓΑ

6

1. ΕΙΣ ΤΑΣ ΕΠΙΓΡΑΦΑΣ ΤΩΝ ΨΑΛΜΩΝ

2. ΕΙΣ ΤΟΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΗΝ

(ΟΜΙΛΙΕΣ Α'-Η')

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΚΕΙΜΕΝΟ - ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ - ΣΧΟΛΙΑ

Ἄπο τὸν

ΙΓΝΑΤΙΟ ΣΑΚΑΛΗ

Φιλολόγο

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τὰ ἔργα τοῦ Γρηγορίου Νύσσης εἶναι α. ἐρμηνευτικά, β. ἀντιαιρετικά, γ. δογματικά, δ. ἀσκητικά – πνευματικά, ε. ὁμιλίαι, στ. ἐπιστολές. Ὁ Γρηγόριος ἄρχισε νὰ γράφει πολὺ ἀργά, τοῦ ἔφτασε ὁμως μιὰ δεκαπενταετία μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Μ. Βασιλείου γιὰ νὰ δώσει ἓνα συγγραφικὸ ἔργο ἀνάλογο σὲ ὄγκο μὲ τὸ ἔργο τοῦ ἀδελφοῦ του Μ. Βασιλείου καὶ τοῦ κοινοῦ φίλου τους Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ. Τὸ ἔργο αὐτὸ ἔχει βέβαια τὰ δικά του γνωρίσματα, ὅπως εἶναι ἡ ἔμπνευση, ἡ τεχνικὴ ἀρτιότητα, ἡ γνώση τῆς ρητορικῆς, ἡ μεθοδικότητα. Ὁ συγγραφέας γνωρίζει καὶ χρησιμοποιεῖ τοὺς κανόνες τῆς ρητορικῆς καὶ τὰ ρητορικὰ σχήματα σὲ μιὰ κομψὴ ἀττικίζουσα γλώσσα. Εἶναι κάτοχος ‘τῆς κοσμικῆς σοφίας’ καὶ ἰδίως ‘τῆς φιλοσοφίας’, ἐκτείνει τὴ γνώση του ‘στὸ σύνολο τῆς Γραφῆς’, καὶ εἶναι ‘ἐνημερωμένος σχετικὰ μὲ τὴν πρὶν ἀπὸ αὐτὸν θεολογικὴ σκέψη’. Μὲ αὐτὰ τὰ προσόντα καὶ μὲ τὴν ὀξεία ἀντιληπτικὴ του δύναμη ὁ Γρηγόριος ἀναδείχτηκε σὲ ‘μεγάλον συγγραφέα καὶ στοχαστή’, ὅπως παρατηρεῖ ὁ καθηγητῆς Π. Χρήστου στὸ κεφάλαιο γιὰ τὸν Γρηγόριον στὸ ἀνέκδοτο ἔργο του ποὺ ἔχομε ἤδη ἀναφέρει ἄλλοῦ (βλέπε εἰσαγωγή Β’ τόμου τοῦ Ἀπάντων τοῦ Γρηγορίου τῆς σειρᾶς αὐτῆς, σημείωση).

Τὰ ἐρμηνευτικὰ ἔργα τοῦ Γρηγορίου εἶναι τὰ ἐξῆς: α. *Περὶ κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου*, β. *Ἀπολογητικὸς εἰς τὴν ἐξαήμερον*, γ. *Περὶ τῆς ἐγαστριμύθου*, δ. *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν ψαλμῶν*, ε. *Εἰς τὸν στ. ψαλμὸν περὶ τῆς ὀγδόης*, ζ. *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν*, ζ. *Εἰς τὸ Ἄσμα τῶν Ἀσμάτων*, η. *Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς καὶ θ. Εἰς τὴν προσευχὴν*. Ὁ τόμος αὐτὸς περιέχει τὰ ἐρμηνευτικὰ στὶς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν, στὸν ἕκτον ψαλμὸν περὶ τῆς ὀγδόης καὶ στὸν Ἐκκλησιαστή.

Α. ΕΙΣ ΤΑΣ ΕΠΙΓΡΑΦΑΣ ΤΩΝ ΨΑΛΜΩΝ

Τὸ δοκίμιο αὐτὸ διακρίνεται σὲ δύο μέρη καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ εἰκοσιπέντε κεφάλαια. Τὸ πρῶτο περιλαμβάνει τὰ κεφάλαια Α'-Θ' καὶ τὸ δεύτερο τὰ κεφάλαια Ι'-ΚΕ'. (Χρήστου) ἢ Α'-ΙΣΤ' (Jager). Ἡ ἐξέτασις τῶν ἐπιγραφῶν τῶν Ψαλμῶν γίνεται κατ' ἀπαίτησιν κάποιου φίλου του, γὰρ νὰ γίνῃ φανερὸ πῶς μποροῦν αὐτὲς νὰ ὀδηγήσουν στὴν κατάκτησιν τῆς ἀρετῆς. Αὐτὸ ὁμῶς θὰ ἐπιτευχθεῖ μέσα ἀπὸ μιὰ ἀπόπειρα συνολικῆς κατανόησιν τῶν Ψαλμῶν. Στὸ Α' κεφάλαιον τοῦ Α' μέρους ὀρίζεται ὅτι ὁ σκοπὸς τῆς ἐνάρετης ζωῆς εἶναι ἡ μακαριότης, δηλαδὴ ἡ ὁμοίωσις μετὰ τὸ Θεό. Στὸ Β' κεφάλαιον γίνονται διευκρινίσεις γὰρ τὸ πῶς θὰ κατανοηθοῦν οἱ ἀρετές, πῶς θὰ γίνῃ ἡ διάκρισις ἐνάρετος καὶ ἐνοχοῦ βίου, ποῖο εἶναι τὸ ἰδιαιτέρον γνώρισμα καθενός, πῶς θὰ ἐπιδιωχθεῖ ὁ ἔπαινος τοῦ ἐνὸς καὶ ἡ κατηγορία τοῦ ἄλλου, πῶς θὰ γίνῃ ἡ ἐπίρρωσις τῆς διάνοιας μετὰ κατάλληλα παραδείγματα γὰρ μίμησιν τοῦ καλοῦ καὶ ἀποφυγὴ τοῦ χειρότερου, πῶς θὰ γίνῃ ἡ ἀρετὴ εὐχάριστος σὲ ὄσους νηπιᾶζουσιν. Μετὰ τὴν κατοχὴν τῶν ἀρετῶν ὁ ἄνθρωπος γίνεταί τὸ ἀειθαλὲς δέντρο τὸ φυτεμένον σὲ τὴν 'διεξόδου τῶν ὑδάτων'. Στὸ Γ' κεφάλαιον ἐξετάζεται πῶς ὁ Δαβὶδ ἔκανε 'εὐληπτον καὶ γλυκεῖαν' τὴν τραχιὰν πολιτείαν τῆς ἀρετῆς, ἡ αἰνιγματικὴ διδασκαλία τῆς πίστεως καὶ ἡ θεολογία ἡ κρυμμένη 'δυσεφίκτοις θεωρήμασι' ἐκφράζοντας τὸ λόγο του μετὰ τὴν μουσικὴν μελωδίαν ποῦ προσφέρεται στὴν ἀνθρώπινον φύσιν καὶ συνάμα εἶναι καὶ τὸ στοιχεῖον ποῦ συνθέτει τὴν θεσπέσιαν ἀρμονίαν τοῦ σύμπαντος. Στὸ Δ' κεφάλαιον ἐξετάζεται ἡ ἴδια ἡ 'πανδαισία' τῶν ἀρετῶν. Ὁ ψαλμωδὸς λέει ὅτι ἡ κακία βρίσκεται σὲ τὰ αἰσθητὰ καὶ στὴν ἡδονὴν ποῦ αὐτὰ προκαλοῦν, ἐνῶ ἡ ἀρετὴ βρίσκεται μέσα σὲ τὸ φῶς, εὐφραίνει τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σύνολόν της ἀποτελεῖ τὸ φῶς τοῦ θείου προσώπου, πλημμυρίζοντας τὸν κάτοχόν της ἀπὸ εὐφροσύνης. Κατάλοιπον τῆς αἰσθησιακῆς ἡδονῆς εἶναι ἡ αἰσχύνη. Στὸ Ε' κεφάλαιον γίνεταί ἡ διαίρεσις τῶν Ψαλμῶν σὲ πέντε μέρη, πέντε στάδια ἢ βαθμούς. Τὸ πρῶτον στάδιον περιέχει τοὺς ψάλμους 1-40, τὸ δεύτερον

73
 τούς 41-70 (ψαλμοὶ 31), τὸ τρίτο τούς 71-88 (ψαλμοὶ 17), τὸ τέταρτο τούς 89-105 (ψαλμοὶ 17), καὶ τὸ πέμπτο τούς 106-150 (ψαλμοὶ 45). Στὸ πρῶτο στάδιο σταματᾷ ἀπὸ τὴν πλάνη τους ὄσους ζοῦν μέσα στὴν κακία καὶ τούς ὠθεῖ στὴν ἐκλογή τοῦ καλύτερου. Στὸ δεύτερο ἰκανοποιεῖται ἡ δίψα ποῦ νιώθει καθέννας καὶ στὸ βαθμὸ ποῦ τὴ νιώθει γιὰ τὴ μετοχὴ τοῦ θεοῦ. Στὸ τρίτο στάδιο αὐτὸς ποῦ ἔλαβε μέσα του τὸ Θεὸ ἐρευνᾷ τὴ φύση τῶν ὄντων κι ἐξετάζει πῶς θὰ διασωθεῖ ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ σὲ μιὰ ζωὴ ὅπου ὁ δίκαιος κακοποιεῖται καὶ ὁ ἄδικος ἀμείβεται. Ἡ ἀνωμαλία βρίσκει τὴν τακτοποίησή της ὅταν ἀρθοῦμε πάνω ἀπὸ τὰ γῆινα καὶ στραφοῦμε πρὸς τὸν οὐρανό. Στὸ τέταρτο στάδιο πραγματοποιεῖται ἐπιπλέον ἀνύψωση τῆς ψυχῆς, φτάνει τὸ ὕψος τοῦ Μωϋσῆ καὶ γίνεται «μεθόριον τῆς τρεπτῆς καὶ ἀτρέπτου φύσεως» υπερβαίνοντας τὴ ματαιότητα τῆς ζωῆς αὐτῆς. Στὸ πέμπτο στάδιο ἡ ψυχὴ φτάνει στὴν ὑψηλὴ κορυφὴ τῆς θεωρίας ποῦ μπορεῖ νὰ φτάσει ἡ ἀνθρώπινη φύση «εἰς τὸ μηκέτι διοχλεῖσθαι ὑπὸ τῆς κακίας». Ἡ κατάληξη τῆς ἀνόδου αὐτῆς εἶναι ὁ αἶνος τοῦ Θεοῦ, ὅπως ἐκφράζεται στὸν τελευταῖο ψαλμὸ «αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐν τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ» στὴν ἀρχὴ του καὶ «πᾶσα πνοὴ αἰνεσάτω τὸν Κύριον» στὸ τέλος του. Ὁ αἶνος τῶν ἀνθρώπων συνάπτεται μὲ τὸν ὕμνο τῶν οὐρανίων. Αὐτὰ ὡς τὸ κεφάλαιο Θ'.

Ἡ σύλληψη τοῦ Γρηγορίου εἶναι μεγαλοφάνταστη καὶ δείχνει τὴν πολυμερῆ μελέτη τοῦ ἱεροῦ κειμένου ἀπὸ τὴ μιὰ καὶ τὴ μεγάλη πνευματικὴ δύναμη τοῦ συγγραφέα ἀπὸ τὴν ἄλλη.

Τὸ Β' μέρος περιέχει τὴν ἐρμηνεῖα τῶν ἐπιγραφῶν μὲ τρόπο ἀλληγορικό, «οὐ μικρὰ γὰρ ἡμῖν πρὸς τὴν κατ' ἀρετὴν ὁδὸν καὶ αὐταὶ συμβάλλονται». Γιὰ νὰ δείξει ὅτι καὶ μὲ τὴν ἐπιγραφὴ οἱ ψαλμοὶ ὁδηγοῦν στὸ ὄντως μακάριο κάνει πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνάλυσή τους μιὰ τεχνικὴ προσέγγισή τους, ἐξετάζοντας λεπτομερῶς τὰ διάφορα εἶδη τῶν ἐπιγραφῶν καὶ κάνοντας λόγο γιὰ τὸ σκοπὸ τους στὰ κεφάλαια Β'-Ζ'. Στὸ κεφάλαιο Η' δίνει τὴν ἐξήγηση τοῦ φαινομένου μερικοὶ ψαλμοὶ στὴν ἐκκλησιαστικὴ ἔκδοσι νὰ ἔχουν ἐπιγραφὴ, νὰ εἶναι ὅμως στὴν Ἑβραϊκὴ ἀνεπιγραφοί. Ἡ αἰτία εἶναι ὅτι σ' αὐτοὺς γίνεται λόγος γιὰ τὸ Χριστό,

και είναι γνωστή ή απόφαση τῶν Ἑβραίων «εἰ τις ὁμολογήσει Χριστὸν ἀποσυνάγωγος γένηται». Οἱ ψαλμοὶ αὐτοὶ εἶναι οἱ 32, 42, 70, 73, 90-98 καὶ 103. Ἡ ἐξέταση φτάνει ὡς τὸ κεφάλαιο Θ' τοῦ Β' μέρους. Στὸ κεφάλαιο Γ' κάνει λόγο γιὰ τὸ λεγόμενο διάψαλμα. Ἐχοντας ὑπόψη τὶς ἀντιλήψεις τῶν Πατέρων καὶ συμβάλλοντας καὶ τῇ δικῇ του ἀποψη τὸ ὀρίζει σὰν μιὰ ξαφνικὴ πνευματικὴ ἔλλαμψη ποὺ πρόκαλεῖ διακοπὴ τοῦ λόγου. Στὸ κεφάλαιο ΙΑ' ἀπαντᾷ στὴν πιθανὴ ἀπορία, γιατί ἡ σειρά τῶν Ψαλμῶν δὲν ἀκολουθεῖ τῇ φυσικῇ σειρά τῆς ζωῆς τοῦ Δαβίδ, ἀλλὰ κάποτε ἀναφέρονται πρωτύτερα περιστατικὰ μεταγενέστερα ὁ σκοπὸς τῶν Ψαλμῶν δὲν εἶναι ἱστορικός, ἀλλὰ πνευματικὸς καὶ ἐποικοδομητικός.

Στὴ συνέχεια καὶ στὸ κεφάλαιο ΙΒ' ἐξετάζεται ὁ ἐπαναπροσδιορισμὸς τῆς μακαριότητος ποὺ γίνεται στὸν τεσσαρακοστὸ ψαλμὸ, ποὺ ἀποτελεῖ τὸ τέλος τοῦ πρώτου σταδίου τῆς ἀνύψωσης. Ἐδῶ ὡς μακαριότητα θεωρεῖται ἡ ἐπίγνωση τοῦ ἀγαθοῦ ποὺ τελικὰ εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Μονογενὴς Θεός, ἐνῶ στὴν ἀρχὴ ὀρίστηκε ὡς ἡ ἀλλοτρίωση ἀπὸ τὴν κακία. Ὁ μακαριζόμενος ἐδῶ πτωχὸς εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Κύριος ποὺ ἐπτώχευσε, ἐνανθρώπησε γιὰ μᾶς καὶ ἀναζητεῖται ἀπὸ ἐκεῖνον ποὺ συνειδητοποίησε αὐτὴν τὴν πτωχεῖα ὅπως τὸ νερὸ ἀπὸ τὸ ἐλάφι καὶ ποὺ λυπᾶται γιὰ τὴν ἀναβολὴ τῆς ἱκανοποίησης τῆς ἐπιθυμίας του. Προχωρεῖ στὴν ἀνανέωσή του ὁμως ἀπὸ τὸ θεῖο θυσιαστήριον καὶ ψάλλει τὴν ᾠδὴν στὸν Ἀγαπητό. Περνώντας ἀπὸ τὸν 40ο ὡς τὸν 48ο ψαλμὸ ὁ Γρηγόριος ἐπισημαίνει ὅτι οἱ Ψαλμοὶ αὐτοὶ ἀναφέρονται στὴν ἐνανθρώπηση τοῦ Χριστοῦ. Ὁ Δαβίδ (κεφ. ΙΓ') εὐεργετῆ τὴν ἀνθρώπινη φύση μὲ τὶς συμβολικὰς προτυπώσεις τῆς σωτηρίας μας καὶ μὲ τὴν ὑπόδειξη τοῦ τρόπου τῆς μετάνοιας (ψαλμὸς Ν') τῆς δίνει τὸ ὄπλο γιὰ τὴν κατάλυση τοῦ ἐχθροῦ τῆς. Ἐπισημαίνοντας ἢ σχολιάζοντας ἐκτενῶς τὰ παραδείγματα ποὺ χρησιμοποιοῖ ὁ Δαβίδ, ὅπως τὸ περιστατικὸ μὲ τὴ Βηρσαβέε, μὲ τὸν Ἰδουμαῖο Δωὴκ καὶ μὲ τὸ ἔθνος τῶν Ζιφαιῶν τονίζεται ἡ ἀδυναμία τοῦ ἐχθροῦ κατὰ τοῦ ἀνθρώπου τοῦ Θεοῦ καὶ ἀντίθετα ἡ νίκη τοῦ δευτέρου κατὰ τοῦ πρώτου. Ἡ ἀνάλυση τοῦ κεφ. ΙΓ' κατακλείεται μὲ τὸν τελευταῖο στίχο τοῦ ψαλμοῦ 54

«ἐγὼ δέ, Κύριε, ἐλπῶ ἐπὶ σέ». Στὸ κεφ. ΙΔ' ἀναλύεται ἡ ἐπιγραφή τοῦ Ψαλμοῦ 55 "Υπὲρ τοῦ λαοῦ τοῦ ἀπὸ τῶν ἀγίων μεμακρυσμένου. Ὅποτε ἐκράτησαν αὐτὸν ὁ ἀλλόφυλοι Γέθ' με τῆ βοήθεια τῆς Ἱστορίας καὶ τῆς ἀνάλυσης τοῦ Ψαλμοῦ, κατὰ τῆ μέθοδο ποὺ ἐφαρμόζει ὁ Γρηγόριος καὶ με τὸν ἀλληγορικὸ τρόπο. Ἐρμηνεύεται ἡ φιλοξενία τοῦ Δαβὶδ στοὺς Γετθαίους καὶ ἡ στάση τοῦ Δαβὶδ ὅταν εἶχε τὸν Σαοὺλ στὰ χέρια του μέσα στὸ σπήλαιο καὶ φώναξε τὸ συγκλονιστικὸ «μὴ διαφθείρης τὸν χριστὸν τοῦ Κυρίου».

Στὸ κεφάλαιο ΙΕ' ὁ Γρηγόριος ἀσχολεῖται με τὴν ἐπιγραφή τῶν Ψαλμῶν 56, 57, 58 «εἰς τὸ τέλος, μὴ διαφθείρης, τοῦ Δαβὶδ εἰς στηλογραφίαν». Ὁ Γρηγόριος ἐξαίρει τὴ συμπεριφορὰ τοῦ Δαβὶδ ποὺ ἀρμόζει σχεδὸν στὴν ἀπαθὴ καὶ ἀσώματη φύση. Γι' αὐτὸ πρέπει ν' ἀναγραφεῖ ὅπως σὲ στήλη στὴ μνήμη τῶν ἀνθρώπων γιὰ νὰ τοὺς καταπραῖνει σὲ ὄρες θυμοῦ. Ἀφοῦ μιλήσει γιὰ τὴ ζωὴ τῶν ἀμαρτωλῶν ποὺ δὲν εἶναι ζωὴ, καὶ γιὰ τὴν ὀργὴ τοῦ Θεοῦ ποὺ δὲν εἶναι ὀργή, κι ἀφοῦ ἐξηγήσει πῶς χαίρεται ὁ δίκαιος γιὰ τὴν τιμωρία τῶν ἀδίκων, μᾶς καλεῖ κλείνοντας τὸ κεφάλαιο νὰ θαυμάσομε «ὄρῳ οἶας ἐκβέβηκεν ἀκρωρείας ὁ λόγος». Στὸ κεφάλαιο ΙΣΤ' μνημονεύεται ὁ Ψαλμὸς 58 ποὺ μᾶς ἀνεβάζει ἀκόμη ψηλότερα ἀπὸ τὸν προηγούμενο, καθὼς ἀναφέρεται στὸν ταφέντα καὶ ἀναστάντα Χριστό. Προσέχει τὴν κάποια διαλογικὴ διατύπωση τοῦ Ψαλμοῦ (58) στὸ ἓνα μέρος ἀπευθύνεται ὁ ἄνθρωπος στὸ Θεὸ καὶ στὸ ἄλλο ὁ Θεὸς στὴν ἀνθρώπινη φύση. Οἱ ἐχθροὶ κατατάσσονται στὴν τάξη τῶν σκυλιῶν καὶ περιγράφει τὴ ζωὴ τους. Δὲ θέλει νὰ τοὺς καταστρέψει, ἀλλὰ νὰ τοὺς ἐπαναφέρει στὴν πολιτεία τοῦ Θεοῦ. Αὐτὸ εἶναι τὸ ὕψος γιὰ τὸ ὁποῖο μιᾶ στὴν ἀρχὴ τοῦ κεφαλαίου.

Ἡ σύντομη ἐρμηνεία τοῦ στ' ψαλμοῦ ποὺ παρατίθεται εἶναι ἓνα αὐτοτελὲς μικρὸ δοκίμιο, ποὺ ἀναφέρεται στὴν ὀγδόη. Ὁ κόσμος αὐτὸς μέσα στὸν ὁποῖο ζοῦμε δημιουργήθηκε σὲ ἑπτὰ ἡμέρες καὶ μέσα σ' αὐτὸν τὸν ἑβδομαδιαῖο χρόνο ποὺ ἐπαυλαμβάνεται κινεῖται ἡ ζωὴ μας, ζωὴ ροῆς καὶ μεταβολῆς. Μετὰ τὴν ἑβδομὴ ἡμέρα ξαναγυρίζομε στὴν πρώτη κι αὐτὸ θὰ

γίνεται, ὥσπου ἀπὸ αὐτὸν τὸν κύκλο νὰ μᾶς βγάλει ἡ ὀγδόη ἡμέρα, ἡ ὀγδόη, ποὺ θὰ συνεχίζεται στὸ διηνηκεῶς κι ἔπειτ' ἀπὸ αὐτὴν δὲν ἀκολουθεῖ νύχτα, ἀλλὰ φωτίζεται αἰωνίως ἀπὸ τὸ ἀληθινὸ φῶς. Τρέμει ὁ ἄνθρωπος ὅταν ἀναλογιστεῖ τὴν ἡμέρα αὐτὴ καὶ ἰκετεύει τὸ Θεὸ νὰ μὴ ἐκδηλώσει ἐπάνω του τὸ θυμὸ του. Ἀγωνιᾷ μήπως προλάβει ὁ θάνατος καὶ χαθεῖ κάθε δυνατότητα θεραπείας. Τοῦ μένει ἡ ἐλπίδα ποὺ γεννᾷ ἡ μετάνοια.

Β'. ΕΙΣ ΤΟΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΗΝ

Ὁ Γρηγόριος δὲν ἀπλώνει τὴν ἐρμηνεία του σ' ὀλόκληρο τὸ ἔργο· περιορίζεται ν' ἀσχοληθεῖ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ κεφάλαιο 3 ἐδάφιο 13 καὶ καλύπτει τὸ τμῆμα αὐτὸ μὲ ὀχτῶ ὀμιλίες. Ἀκολουθεῖ κι ἐδῶ τὸν ἀλληγορικὸ τρόπο ἐρμηνείας.

Ἡ Ἀρχίζοντας τὴν πρώτη ὀμιλία δηλώνει ὅτι στὸν Ἐκκλησιαστή ἐξισώνεται ὁ κόπος τῆς θεωρίας μὲ τὸ μέγεθος τῆς ὠφέλειας. Ἐξηγώντας τὸν τίτλο λέει ὅτι ὁ Ἐκκλησιαστής εἶναι ὁ συναγωγὸς σὲ ἓνα πλήρωμα τῶν σκορπισμένων, σὲ μία ἐκκλησία, καὶ αὐτὸς δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὸν Υἱὸ τοῦ Θεοῦ μὲ σκοπὸ τὴν κατόρθωση τοῦ βίου τῆς ἀρετῆς, τὸ «ὑπερθεῖναι τὸν νοῦν τῆς αἰσθήσεως» καὶ «λαβεῖν τὴν ἐπιθυμίαν ὧν οὐκ ἐφικνεῖται ἡ αἰσθησις». Τὰ αἰσθητὰ ὅλα κινοῦνται μέσα στὴν ματαιότητα σὲ ὑπερθετικὸ βαθμὸ, αὐτὸ σημαίνει τὸ «ματαιότης ματαιότητων», ἐνῶ ἡ «ματαιότης» εἶναι «ἡ ρῆμα ἀδιανόητον ἢ πρᾶγμα ἀνόητον ἢ βουλή ἀνυπόστατος ἢ σπουδὴ πέρας οὐκ ἔχουσα ἢ καθόλου τὸ ἐπὶ παντὶ λυσιτελοῦντι ἀνύπαρκτον». Τὰ αἰσθητὰ ὑπάρχουν γιὰ νὰ γίνει ἡ γνώση τους ὁδηγὸς τῆς ψυχῆς γιὰ τὴν ἐπίγνωση τῶν ἀοράτων. Μέσα σὲ ἓνα κύκλο κινεῖται καὶ ὁ κόσμος καὶ ὁ ἄνθρωπος, χωρὶς ἀποτέλεσμα, ὅλα ἔρχονται καὶ παρέρχονται, γι' αὐτὸ πρέπει ὅλα νὰ θεωρηθοῦν μὲ τὸ ἀληθινὸ τους νόημα καὶ νὰ καταλάβομε τὴν ἀληθινὴ μας φύση. Πρέπει νὰ μείνομε σταθεροὶ στὴν πίστη μας. Καὶ ὁ Γρηγόριος δὲν παύει νὰ τονίζει τὴν διαλεκτικὴ ἀνάμεσα στὰ μεταβαλλόμενα καὶ μάταια φαινόμενα καὶ αἰσθητὰ καὶ στὰ ἀμετακίνητα καὶ αἰώνια νοητά.

Ἡ Στὴ δευτέρα ὁμιλία ὁ Ἐκκλησιαστής διδάσκει τὸ μέγα μυστήριον τῆς σωτηρίας, γὰρ τὸ ὁποῖο φανερώθηκε ὁ Θεὸς γὰρ νὰ δεῖ τί ἐγινε κάτω ἀπὸ τὸν οὐρανόν. Διαπιστώνει ὅτι «ἔδωκε» τοὺς ἀνθρώπους «περισπασμὸν πονηρόν»· τὸ 'ἔδωκε' δὲ σημαίνει ὅτι αἰτία τοῦ κακοῦ εἶναι ὁ Θεὸς ἀλλὰ ἡ αὐτεξούσια ὁρμὴ τῆς διάνοιας ποὺ «διεστράφη» ἔπειτα καὶ ἔπεσε ἀδιαπαιδαγώγητα στὴν ἐκλογή τοῦ κακοῦ. Ὁ Σολομών μὲ τὴ δική του πείρα μᾶς ὑποδεικνύει πῶς θὰ ἐπανεέλθει τὸ πλανημένο, πιστεύοντας ὅτι ὄλων τῶν ἐπιδιώξεων τῆς ζωῆς τὸ πέρασ εἶναι ἡ ματαιότητα. Ἔτσι ἡ σοφία ὁδηγεῖ στὴν πίστη.

Ἡ Τὸ θέμα τῆς τρίτης ὁμιλίας εἶναι «ὃ πάντων μάλιστα οἶμαι κατάλληλον εἶναι τοῖς ἐκκλησιάζουσιν» (σὲ ὄσους συναθροίζονται στὴν ἐκκλησία) «μάθημα, λέγω δὲ τὴν περὶ τῶν μὴ κατὰ λόγον γεγενημένων ἐξομολόγησιν, ἢ τὸ τῆς αἰσχύνης ἐμποιεῖ τῇ ψυχῇ πάθος διὰ τῆς τῶν ἀτόπων ἐξαγορεύσεως». Στὴ φράση αὕτη δίνεται ἡ οὐσία τῆς ὁμιλίας. Ἡ αἰδὼς εἶναι συνώνυμο τῆς αἰσχύνης, ἀλλὰ προηγεῖται καὶ εἶναι μετριότερη, ἐνῶ ἡ αἰσχὺνὴ ἐπακολουθεῖ καὶ εἶναι ἐντονότερο συναίσθημα. Ἐμποδίζουν καὶ τὰ δύο τὴν ἁμαρτία καὶ ὀρθὰ ἡ Ἐκκλησία θεωρεῖ σπουδαῖο γεγονὸς τὴν ἐπανάρθωσιν τῶν πλημμελημάτων μέσω τῆς ἐξαγόρευσης. Ἡ διδασκαλία αὕτη ἔχει μεγαλύτερη ἀξία, γιὰτὶ προτείνεται ἀπὸ τὸ σοφὸ καὶ πολὺπειρο Σολομώντα. Ἐπειτα ἐπεκτείνει τὸ λόγο του ὁ Σολομών στὴ δική του περίπτωσιν καὶ ἐκθέτει ὅσα καταδικαστέα νομίζει πῶς ἔχει πράξει.

Ἡ Στὴν τέταρτη ὁμιλία συνεχίζεται ὁ λόγος γὰρ τὴν ἐξαγόρευσιν τοῦ Σολομώντα πραγματικὴ ἢ πλαστὴ γὰρ διδακτικὸς λόγος. Στὴν προηγούμενη ὁμιλία εἶχε μιλήσει γὰρ τὸν πλοῦτον, τὶς ἀνέσεις του καὶ τὶς ἀπολαύσεις του. Ἐδῶ ἐξομολογεῖται τὸ πάθος τῆς ὑπερηφάνειας, μὲ τὸ ὁποῖο πηγαίνει κανένας νὰ ὑπερβῆ τὸ Θεόν. Ἀναφέρεται στὴ συνέχεια στὴ φιλαργυρία, τονίζοντας πόσο ἀχρηστα εἶναι τὸ χρυσάφι καὶ τὸ ἀσήμι. Ὁ χρυσὸς ὁμοίως καὶ ὁ ἀργυρὸς ἀνοίγουν τὸ δρόμον στὸ ρεῦμα τῶν ἡδονῶν. «Ἐποίησε», λέει, «ἄδοντας καὶ ἀδούσας, τῶν συμποσίων ἐντροφήματα, οἶνοχόους καὶ οἶνοχόας».

Στην πέμπτη όμιλία θέλει ο Γρηγόριος τόν Δαβίδ νά μᾶς ἀνεβάξει ἀκόμη πιδ ψηλά: ἀφοῦ εἶχε στά προηγούμενα ἀποκρούσει τὰ αἰσθητὰ καί τήν αἴσθησι ὡς κριτήριον τοῦ καλοῦ, ὑποδεικνύει τώρα τὸ ἀληθινὰ αἰρετὸ καί ἐπιθυμητό, ποῦ εἶναι ἡ παντοτινὴ ἐπιδίωξι πέρα ἀπὸ κάθε ἔννοια ματαιότητος, ποῦ εἶναι ἡ «ὄντως σοφία» καί μὲ τὴν ἀλληγορικὴ μέθοδο τοῦ Γρηγορίου δέν εἶναι ἄλλη «πλὴν τῆς τοῦ Πατρὸς προεπινοουμένης σοφίας»: «Θεοῦ, ὁμοῦ, δύναμις καί Θεοῦ σοφία» εἶναι ὁ Χριστός. Τὸ ἀγαθὸ κατοικεῖται μόνο ὅταν ἔχομε στραμμένα τὰ βλέμματά μας πρὸς τὰ ἄνω καί εἴμαστε τυφλοὶ γιὰ τὰ κάτω. Τὸ δεῦτερο εἶναι ἀφρόσύνη καί πρέπει νὰ τὸ ἀποφύγομε. Καί κατὰ τὴ συνθήειά του μετὰ τὴν ἀπόδοσι τοῦ νοήματος προσάγει στὴν παράθεσι τῶν χωρίων.

Ἡ ἕκτη όμιλία ἔχει ὡς ἀρχὴ τῆς τὸ ἐδάφιο τοῦ Ἐκκλησιαστή «τοῖς πᾶσιν ὁ χρόνος καί καιρὸς τῷ παντὶ πράγματι ὑπὸ τὸν οὐρανόν», τοῦ ὁποῖου ἐπιχειρεῖ τὴ σύντομη ἀνάλυσι. Καί ἡ ἴδια ἡ ἀρετὴ εἶναι καί ἔχει τὸ μέτρο τῆς. Ἀπαραίτητη φυσικὰ εἶναι καί ἡ φύλαξι τοῦ κατάλληλου καιροῦ. Καί τὰ δύο ἔχουν γενικὴ ἐφαρμογὴ καί ἰσχὺ. Ἐξετάζονται οἱ περιπτώσεις τοῦ «εὐκαιροῦ»: «καιρὸς τοῦ τεκεῖν καί καιρὸς τοῦ ἀποθανεῖν», «καιρὸς τοῦ φυτεῦσαι καί καιρὸς τοῦ ἐκτίλαι τὸ πεφυτευμένον», «καιρὸς τοῦ ἀποκτεῖναι καί καιρὸς τοῦ ἰάσασθαι», «καιρὸς τοῦ καθελεῖν καί καιρὸς τοῦ οἰκοδομεῖσαι», «καιρὸς τοῦ κλαῦσαι καί καιρὸς τοῦ γελάσαι», «καιρὸς τοῦ κόψασθαι καί καιρὸς τοῦ ὀρχήσασθαι».

Ἡ ἐξέτασι αὐτῶν τῶν ἀντίθετων ζευγῶν ἐκτείνεται καί στὴν ἕβδομη όμιλία μὲ ἄλλα, ὅπως «καιρὸς τοῦ βαλεῖν λίθους καί καιρὸς τοῦ συναγαγεῖν» μὲ ἀναδρομὴ στὶς περιπτώσεις ποῦ ὁ Μωσαϊκὸς νόμος ἐπιβάλλει τὸ λιθοβολισμὸ καί ἐξήγησι τοῦ συμβολισμοῦ τῶν λίθων: «καιρὸς τοῦ περιλαβεῖν καί καιρὸς τοῦ μακρυνθῆναι τῆς περιλήψεως» κι αὐτὸ διασαφηνιζόμενον μὲ κατάλληλα χωρία τοῦ Δαβίδ καί τοῦ Σολομώντα: «καιρὸς τοῦ ζητῆσαι καί καιρὸς τοῦ ἀπολέσαι», μὲ ἀναφορὰ στὸ κέρδος καί στὴν ἀπώλεια τῆς ψυχῆς: «καιρὸς τοῦ φυλάξει καί καιρὸς τοῦ

ἐκβαλεῖν» τὸ ὠφέλιμο ἐννοεῖται καὶ τὸ βλαβερό. Φιλοσοφεῖ στὴ συνέχεια τὴν ὑψηλότερη ἀντίληψη ποὺ προτείνει ὁ Ἐκκλησιαστής, ὅτι δηλαδὴ τὰ πάντα κρατιοῦνται σὲ σύμπνοια καὶ ἁρμονία μεταξύ τους μέσα στὸ ὄντως ὄν, ὅπου γίνεται λόγος καὶ γιὰ τὴ θέση τῆς κακίας καὶ γιὰ τὸ «οὐκ ἀπέσχισται τὸ πᾶν τῆς πρὸς ἑαυτὸ συναφείας». Ὁ λόγος μ' αὐτὰ ἀρμόζει καλύτερα στὸ ρητὸ «καιρὸς τοῦ σιγᾶν καὶ καιρὸς τοῦ λαλεῖν», ὅπου καὶ περιπτώσεις σιγῆς καὶ λόγου.

{ | Ὁ κατάλογος τῶν ἀντιθέσεων ποὺ περιέχεται στὸ κεφάλαιο γ' τοῦ Ἐκκλησιαστή ὀλοκληρώνεται μὲ τὰ δύο ζεύγη 'ἀγαπῆσαι-μισῆσαι' καὶ 'πόλεμος-εἰρήνη', γιὰ τὰ ὁποῖα ἰσχύει ὁ σχετικὸς καιρὸς. Ἐρευνᾷ πρῶτα τὴ σημασία τῶν ρημάτων φιλῶ-μισῶ καὶ στὴ συνέχεια ἀναζητεῖ τὸν κατάλληλο καιρὸ γι' αὐτὰ τὰ δύο, τονίζοντας τὴ δύναμη τῆς ἀγάπης καὶ τοῦ μίσους. Μακάρι νὰ μπορούσε νὰ διακρίνει ὁ ἄνθρωπος τὸ ἀγαπητὸ ἀπὸ τὸ μισητό. Τὸ ὄντως ἀγαθὸ εἶναι τὸ τελικὰ ἀγαπητό. Ἀκολουθεῖ ἡ ἐξέταση τοῦ «καιρὸς πολέμου καὶ καιρὸς εἰρήνης». Ἐχθροὶ εἶναι τὰ ἐναντίον μας παραταγμένα πάθη ποὺ παρομοιάζονται μὲ τὶς διάφορες κατηγορίες τῶν πολεμιστῶν, ἐναντίον τῶν ὁποίων πρέπει ν' ἀντεπεξέλθομε μὲ τὰ κατάλληλα ὄπλα. Ὑπάρχουν ὁμως καὶ οἱ δυνάμεις μὲ τὶς ὁποῖες πρέπει νὰ συνάψομε σπονδὲς καὶ εἰρήνη καὶ νὰ τὶς δεχτοῦμε ὡς συμμάχους. Οἱ δυνάμεις αὐτὲς εἶναι τὰ ἀγγελικὰ τάγματα καὶ οἱ προφῆτες καὶ ὁ ἀρχιστράτηγός τους καὶ βασιλεὺς καὶ ἀρχηγός τους, τοῦ ὁποίου τὴ δύναμη πρέπει νὰ καταφύγομε. Ἡ ὀγδόη ὁμιλία κλείνει μὲ τὴν ἐξέταση τῶν ἐδαφίων 9 ἕως 13 τοῦ τρίτου κεφαλαίου μὲ τὸ ἐξῆς νόημα: "Ὅπως δῶρο τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν σαρκικὸ ἄνθρωπο εἶναι τὸ φαγητὸ καὶ τὸ ποτὸ καὶ ἡ καρποφορία τῶν κόπων του, ἔτσι κι ὁποῖος ἀποβλέπει στὸ ἀγαθό, δηλαδὴ τὸν μόνον Ἀγαθό, ἔχει ὡς δῶρο του αὐτὸ ἀκριβῶς, τὸ ν' ἀτενίζει σὲ κάθε μόχθο του πρὸς τὸ ἀγαθό. Στὴν καταληκτικὴ αὐτὴ φράση ἔχομε κι ἓνα ὑπαινιγμὸ γιὰ τὶς μυστικιστικὲς τάσεις τοῦ Γρηγορίου.

Τὸ κείμενο λαμβάνεται ἀπὸ τὴν ἔκδοση τοῦ Jager.

ΚΕΙΜΕΝΟ – ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

1. ΕΙΣ ΤΑΣ ΕΠΙΓΡΑΦΑΣ ΤΩΝ ΨΑΛΜΩΝ

ΕΙΣ ΤΑΣ ΕΠΙΓΡΑΦΑΣ ΤΩΝ ΨΑΛΜΩΝ

ΜΕΡΟΣ Α'

Ἐδεξάμην σου τὸ ἐπίταγμα μετὰ προθυμίας πάσης, ὡ ἀνθρώπε τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὸ ἴσον ἐμοὶ τε καὶ σοὶ τὴν σπουδὴν χαριζόμενον, καὶ προσέσχον ταῖς τῶν ψαλμῶν ἐπιγραφαῖς. Τοῦτο γὰρ ἡμῖν ἐπέταξας διερευνήσασθαι τὴν ἐνθεωρουμένην ταύταις 5 διάνοιαν, ὡς πᾶσι γενέσθαι δῆλον τὸ διὰ τούτων ἡμᾶς πρὸς ἀρετὴν ὁδηγῆσαι δυνάμενον. Πάση τοίνυν τῇ βίβλῳ τῶν Ψαλμῶν μετὰ πλείονος τῆς προσοχῆς καθομιλήσας ἀναγκαῖον ὤφθη μὴ ἀπὸ τῶν ἐπιγραφῶν ἀρξασθαι τῆς ἐξετάσεως, ἀλλὰ 10 περὶ πάσης ὁμοῦ τῆς ψαλμωδίας ἐφοδόν τινα πρὸς τὴν τῶν νοημάτων κατανόησιν τεχνικὴν προεκθέσθαι, δι' ἧς ἐκ τοῦ ἀκολουθου καὶ ὁ περὶ τῶν ἐπιγραφῶν ἡμῖν σαφηνισθήσεται λόγος. Χρὴ τοίνυν πρῶτον μὲν τὸν σκοπὸν τῆς γραφῆς ταύτης πρὸς ὃ, τι βλέπει κατανοῆσαι, εἶτα τὰς δι' ἀκολουθου πρὸς τὸ προκειμενον τῶν νοημάτων κατασκευὰς συνιδεῖν, ἃς ὑποδεικνυσιν ἢ 15 τε τάξις τῶν ψαλμῶν πρὸς τὴν τοῦ σκοποῦ γνῶσιν εὖ διακειμένη καὶ τὰ τμήματα παντὸς τοῦ βιβλίου ἰδίαις τισὶ περιγραφαῖς ὀριζόμενα, πενταχῆ πάσης τῆς ἐν τοῖς Ψαλμοῖς προφητείας διαιρεθείσης. Ὡν μετρίως προκατανοηθέντων γνωριμωτέρα ἡμῖν ἢ ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν ὠφέλεια γενήσεται διὰ τῆς τῶν προεξετασθέντων κατανόησεως φανερούμενη. Ἄρκτεον τοίνυν ἐντεῦθεν 20 τῆς θεωρίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

Τέλος τοῦ κατ' ἀρετὴν βίου μακαριότης ἐστίν. Πᾶν γὰρ τὸ

ΣΤΙΣ ΕΠΙΓΡΑΦΕΣ ΤΩΝ ΨΑΛΜΩΝ

ΜΕΡΟΣ Α'

Δέχτηκα όλοπρόθυμα τή διαταγή σου, άνθρωπε του Θεού, που χαρίζει την ωφέλεια της σπουδής εξίσου σ' έσένα και σ' έμένα, και άσχολήθηκα με τις επιγραφές των ψαλμών. Γιατί ή διαταγή σου ήταν αυτή: να εξετάσω τά νόημα που περιέχουν, ώστε να γίνει σ' όλους φανερό πώς μπορούν να μάς όδηγήσουν στην άρετή. Άσχολήθηκα λοιπόν με τó βιβλίό των Ψαλμών στο σύνολό του με προσοχή μεγάλη και θεώρησα πώς ήταν ανάγκη να μην άρχίσω τήν εξέτασή μου από τις επιγραφές, αλλά προηγουμένως να προτάξω μιá έρμηνευτική προσέγγιση για τήν κατανόηση των νοημάτων όλης μαζί της ποιήσης των ψαλμών, συνέπεια της όποίας θα είναι ή σαφήνεια του λόγου μας για τις επιγραφές. Πρέπει λοιπόν πρώτα να κατανοήσομε τó σκοπό που επιδιώκει τó τμήμα αυτό της Γραφής: να διαπιστώσομε έπειτα τή σύμφωνη με τó σκοπό διατύπωση των νοημάτων, που ύποδεικνύει και ή τάξη των ψαλμών άρθρωμένη καλά για τή γνώση του σκοπού, καθώς και όλα τά μέρη του βιβλίου που κινούνται μέσα σε όρισμένα πλαίσια κατά τήν πενταπλή διαίρεση της ψαλμικής προφητείας. Όταν αυτά προκατανοηθοῦν όσο χρειάζεται, θα γνωρίσομε καλύτερα τήν ωφέλεια των επιγραφών, που γίνεται φανερή με τήν κατανόηση όσων θα προεξετάσομε. Άς άρχίσομε λοιπόν τήν έρμηνεία μας από δώ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α'

Ό σκοπός της έναρετης ζωής είναι ή μακαριότητα. Γιατί

κατὰ σπουδὴν κατορθούμενον πρὸς τι τὴν ἀναφορὰν πάντως
 ἔχει. Καὶ ὡσπερ ἡ μὲν ἰατρικὴ πρὸς τὴν υγιείαν ὄρᾳ, τῆς δὲ γε-
 ωργίας ὁ σκοπὸς πρὸς τὸ ζῆν ἔστι παρασκευή, οὕτω καὶ ἡ τῆς
 ἀρετῆς κτῆσις πρὸς τὸ μακάριον γενέσθαι τὸν κατ' αὐτὴν ζῶντα
 5 βλέπει. Τοῦτο γὰρ παντὸς τοῦ κατὰ τὸ ἀγαθὸν νοουμένου κεφά-
 λαιον καὶ πέρας ἔστί. Τὸ μὲν οὖν ἀληθῶς τε καὶ κυρίως ἐν τῷ
 ὑψηλῷ τούτῳ νοήματι θεωρούμενόν τε καὶ νοούμενον ἡ θεία
 φύσις λέγοιτο ἂν εἰκότως. Οὕτω γὰρ ὁ μέγας Παῦλος τὸν Θεὸν
 ὀνομάζει, πάντων τῶν θεολογικῶν ὀνομάτων προθεὶς τὸ μακά-
 10 ριον ἐν τινι τῶν ἐπιστολῶν οὕτωςι γράψας τοῖς ῥήμασιν· «ὁ μα-
 κάριος καὶ μόνος δυνάστης, ὁ βασιλεὺς τῶν βασιλευόντων καὶ
 Κύριος τῶν κυριευόντων, ὁ μόνος ἔχων ἀθανασίαν, φῶς οἰκῶν
 ἀπρόσιτον, ὃν εἶδεν οὐδεὶς ἀνθρώπων οὐδὲ ἰδεῖν δύναται, ᾧ
 τιμὴ καὶ κράτος αἰώνιον». Ταῦτα γὰρ πάντα τὰ ὑψηλὰ περὶ τὸ
 15 θεῖον νοήματα κατὰ γε τὸν ἐμὸν λόγον ὀρισμὸς ἂν εἴη μακαριό-
 τητος. Εἰ γάρ τις ἐρωτηθεῖ τί ἐστὶ τὸ μακάριον, οὐκ ἂν τῆς εὐ-
 σεβοῦς ἀποκρίσεως ἀμάρτοι ἐπακολουθήσας τῇ Παύλου φωνῇ
 καὶ εἰπὼν ὅτι μακάριόν ἐστιν ὁ κυρίως τε καὶ πρώτως λέγεται
 ἡ τοῦ παντὸς ἐπέκεινα φύσις· τὸ δὲ ἐν ἀνθρώποις μακάριον τῇ
 20 μεθέξει τοῦ ὄντως ὄντος ἐκεῖνο ποσῶς γίνεται τε καὶ ὀνομάζε-
 ται, ὅπερ ἡ τοῦ μετεχομένου φύσις ἐστίν.

Οὐκοῦν ὁρος ἐστὶ τῆς ἀνθρωπίνης μακαριότητος ἡ πρὸς
 τὸ θεῖον ὁμοίωσις. Ἐπεὶ οὖν τὸ ἀληθῶς ἀγαθόν, ἦτοι τὸ ἐπέκει-
 να τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦτο μόνον ἐστὶ καὶ μακάριον καὶ ὀρεκτὸν τῇ
 25 φύσει, οὗ πᾶν τὸ μετέχον μακάριον γίνεται, καλῶς ἡ θεία τῆς
 ψαλμωδίας γραφὴ διὰ τινος τεχνικῆς τε καὶ φυσικῆς ἀκολου-
 θίας τὴν πρὸς τοῦτο ἡμῖν ὁδὸν ὑποδείκνυσιν, ἐν ἀπλῇ κατὰ τὸ
 φαίνόμενον καὶ ἀκατασκευῶ τῇ διδασκαλίᾳ ποικίλως τε καὶ

κάθε τι πού ἐπιδιώκομε νὰ ἐπιτύχομε ἀναφέρεται ὡς ὅπως σὲ κάτι. Καὶ ὅπως ἡ ἰατρικὴ ἀποβλέπει στὴν ὑγεία καὶ ὁ σκοπὸς τῆς γεωργίας εἶναι ἡ παραγωγὴ τῶν πρὸς τὸ ζῆν, ἔτσι καὶ ἡ ἀπόκτηση τῆς ἀρετῆς ἀποβλέπει στὸ νὰ γίνῃ μακάριος ὁποῖος ζεῖ σύμφωνα μ' αὐτήν. Αὐτὸ εἶναι ἡ ὀλοκλήρωση καὶ τὸ πέρας ἐκείνου πού νοοῦμε ὡς ἀγαθόν. "Ὅ,τι τώρα θεωροῦμε καὶ νοοῦμε, μὲ τὴν ὑψηλὴ αὐτὴ ἔννοια θὰ λέγαμε πὼς εἶναι ἀληθινὰ καὶ κύρια ἡ θεία φύση. Ἐτσι ὁ θεῖος Παῦλος ἀναφέρει τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ προτάσσοντας πρὶν ἀπὸ ὅλα τὰ θεολογικὰ ὀνόματα τὸ ὄνομα μακάριος. Σὲ μιὰ ἐπιστολὴ του γράφει ὡς ἑξῆς: «ὁ μακάριος καὶ μοναδικὸς ἐξουσιαστής, ὁ βασιλέας τῶν βασιλέων καὶ ὁ κυρίαρχος τῶν κυριάρχων, ὁ μόνος πού εἶναι ἀθάνατος καὶ κατοικεῖ μέσα στὸ ἀπρόσιτο φῶς· κανένας ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους οὔτε τὸν εἶδε οὔτε μπορεῖ νὰ τὸν δεῖ καὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ δυνάμη του εἶναι αἰώνια»¹. "Ὅλα αὐτὰ τὰ ὑψηλὰ νοήματα γιὰ τὸ θεῖο ἀποτελοῦν κατὰ τὴ γνώμη μου τὸν ὀρισμὸ τῆς μακαριότητος. Ἄν δηλαδὴ ρωτήσουν κάποιον τί εἶναι ἡ μακαριότητα, δὲ θ' ἀποτύχει στὸ νὰ δώσει τὴν εὐσεβῆ ἀπάντηση, ἂν ἀκολουθήσει τὸ λόγο τοῦ Παύλου καὶ πεῖ ὅτι μακαριότητα εἶναι αὐτὸ πού λέγεται κύρια καὶ πρωταρχικά, ἡ φύση δηλαδὴ ἡ πέρα ἀπὸ τὸ πᾶν. Ἡ ἀνθρώπινη μακαριότητα μὲ τὴ μέθεξι ἐκείνου πού ὑπάρχει ἀληθινά² γίνεται σ' ἕνα βαθμὸ καὶ ὀνομάζεται αὐτὸ πού εἶναι κατὰ τὴ φύση τὸ μετεχόμενο.

Ὁ ὀρισμὸς λοιπὸν τῆς ἀνθρώπινης μακαριότητος εἶναι ἡ ὁμοίωση πρὸς τὴ θεότητα. Ἐπειδὴ λοιπὸν τὸ ἀληθινὸ ἀγαθὸ ἦτοι τὸ πέρα ἀπὸ τὸ ἀγαθόν, αὐτὸ εἶναι τὸ μόνον καὶ μακάριον καὶ ἐπιθυμητὸ κατὰ τὴ φύση, καὶ γίνεται μακάριον καθένα πού τὸ μετέχει, τὸ θεῖο βιβλίον τῶν Ψαλμῶν μᾶς ὑποδεικνύει εὐστοχα μὲ μιὰ τεχνικὴ καὶ φυσικὴ ἀκολουθία τὸ δρόμον πρὸς αὐτό· μὲ μιὰ ἀπλὴ φαινομενικὰ κι ἀνεπιτήδευτη διδασκαλία ἀναλύει πο-

1. Α' Τμ. 6,15-16.

2. «Ἐκείνου πού ὑπάρχει ἀληθινά» ἴσως ἔπροεπε νὰ μείνῃ ἡ πλατωνικὴ διατύπωση 'τοῦ ὄντως ὄντος'.

πολυειδῶς τὴν μέθοδον τῆς τοῦ μακαρισμοῦ κτήσεως τεχνολο-
 γοῦσα. Ἐξεστι μὲν οὖν καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς πρώτης ὑμνωδίας ἐν-
 νοιάν τινα περὶ τοῦ προκειμένου λαβεῖν, ὅπως τριχῆ τεμῶν τὴν
 ἀρετὴν ὁ λόγος ἐκάστω τμήματι κατὰ τινα πρόσφορον ἀναλο-
 5 γίαν προσμαρτυρεῖ τὸ μακάριον, νῦν μὲν τὴν ἀλλοτρίωσιν τοῦ
 κακοῦ μακαρίζων, ὡς ἀρχὴν γινομένην τῆς ἐπὶ τὸ κρεῖττον ρο-
 πῆς, μετὰ δὲ τοῦτο τὴν τῶν ὑψηλῶν τε καὶ θειοτέρων μελέτην,
 ὡς ἕξιν ἐμποιοῦσαν ἤδη τοῦ κρεῖττονος. Εἶτα τὴν διὰ τούτων
 τοῖς τελειομένοις κατορθουμένην πρὸς τὸ θεῖον ὁμοίωσιν ἧς
 10 χάριν λέγεται καὶ τὰ προλαβόντα μακάρια. Ταύτην δὲ τῷ ἀειθα-
 λεῖ ζύλω αἰνίσσεται, ᾧ ἡ τελειωθείσα δι' ἀρετῆς ὁμοιοῦται
 ζωῇ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Ὡς δ' ἂν ἀκριβέστερον ἐπισταίημεν τῇ περὶ τῶν ἀρετῶν
 διδασκαλίᾳ, ἣν ὑφηγεῖται διὰ πάσης τῆς ψαλμικῆς ὁδηγίας ὁ λό-
 15 γος, καλῶς ἂν ἔχοι πρότερον ἡμᾶς ἐφ' ἡμῶν αὐτῶν διελέσθαι,
 οἷόν τινα τεχνικὸν λόγον ἐν τάξει δι' ἀκολούθου προάγοντας,
 πῶς ἔστιν ἐν ἀρετῇ γενέσθαι τὸν ἐραστήν τοῦ τοιοῦτου βίου.
 Οὕτω γὰρ ἂν ἐπιγνοίημεν τῆς προδεικνυμένης διδασκαλίας ἡμῖν
 τὸ ἀκόλουθον. Χρὴ τοίνυν τὸν μέλλοντα πρὸς ἀρετὴν βλέπειν
 20 πρότερον μὲν διακρίναι τῷ λόγῳ τὸν βίον τόν τε ἀστεῖον καὶ τὸν
 ὑπαίτιον, ἰδίους ἐκάτερον ἐπισημειωσάμενον γνωρίσμασιν, ὡς
 ἂν ἀσύγχυτος αὐτῶν ὁ λόγος εἴη μηδενὶ τῶν κοινούντων ἐπιθο-
 λούμενος. Σημεῖα δὲ τῆς ἐκατέρου τούτων ιδιότητος ἔστι μὲν
 ἴσως καὶ ἄλλα τινά· τὰ δὲ γενικώτερα τῶν ἄλλων κατὰ γε τὴν
 25 ἡμετέραν ὑπόληψίν ἐστι ταῦτα· τὸ μεμερίσθαι πρὸς αἰσθησίν τε
 καὶ διάνοιαν τὴν ἐγγινομένην τοῖς ἀνθρώποις παρ' αὐτῶν εὐ-

λύτροπα και πολλαπλά τὴ μέθοδο τῆς ἀπόχτησης τῆς μακαριότητος. Εἶναι δυνατό κι ἀπ' αὐτὸν τὸν πρῶτο ψαλμὸ νὰ λάβομε μιὰ ἰδέα γι' αὐτὰ πού λέμε, πῶς ὁ λόγος τριχοτομώντας τὴν ἀρετὴ, ἀποδίδει σὲ καθένα ἀπὸ τὰ τρία τμήματα μὲ τὴν κατάλληλη ἀναλογία τὴ μακαριότητα· ἄλλοτε μακαρίζει τὴν ἀλλοτρίωση ἀπὸ τὸ κακό, ἐπειδὴ γίνεται ἀρχὴ τῆς ροπῆς πρὸς τὸ καλύτερο, ἔπειτα ἀπὸ αὐτὸ τὴ μελέτη τῶν ὑψηλῶν καὶ θείων πραγμάτων, ἐπειδὴ προξενεῖ πλέον τὴν ἔξη τοῦ καλύτερου, κι ἔπειτα τὴν ὁμοίωση πρὸς τὸ Θεὸ πού ἐπιτυγχάνουν μ' αὐτὰ ὄσοι τελειοποιῦνται. Ἐξαιτίας τους χαρακτηρίζονται καὶ τὰ προηγούμενα μακάρια. Αὐτὴν τὴν ὑπαινίσσεται μὲ τὸ 'αἰθαλὲς ξύλο'³, μὲ τὸ ὁποῖο ἐξομοιώνεται ἡ ζωὴ πού τελειοποιήθηκε μὲ τὴν ἀρετὴ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β'

Γιὰ ν' ἀσχοληθοῦμε μὲ μεγαλύτερη ἀκρίβεια μὲ τὴ διδασκαλία τῶν ἀρετῶν, πού ὑποβάλλει ὁ λόγος διατρέχοντας ἀπὸ ὄλη τὴν ἐξέταση ὄλων τῶν Ψαλμῶν, θὰ ἦταν χρήσιμο νὰ προσδιορίσομε πρῶτα γιὰ μᾶς τοὺς ἰδίους, προβαίνοντας σ' ἓνα εἶδος τεχνικοῦ λόγου μὲ τάξη καὶ λογικὴ ἀκολουθία, πῶς μπορεῖ νὰ ἐπιτύχει τὴν ἀρετὴ ὁ ἐραστής τῆς ἐνάρετης ζωῆς. Ἔτσι θὰ διαπιστώσομε τὴν ἀκολουθία τῆς διδασκαλίας πού προτάσομε. Πρέπει λοιπὸν ὁποῖος πρόκειται νὰ ἐπιδιώξει τὴν ἀρετὴ νὰ διακρίνει πρῶτα τὸν καθαρὸ καὶ ἔνοχο βίον, ἐπισημαίνοντας τὸν καθένα μὲ ἰδιαίτερα γνωρίσματα, ὥστε νὰ εἶναι ἀσύγχυτος ὁ ὀρισμὸς τους καὶ νὰ μὴ θολώνεται ἀπὸ τὰ κοινὰ τους σημεία. Γνωρίσματα τῆς ἰδιαιτερότητας τοῦ καθενὸς ἀπὸ αὐτοὺς εἶναι ἴσως καὶ μερικὰ ἄλλα. Τὰ πιὸ γενικὰ ὅμως εἶναι κατὰ τὴ γνώμη μου τὰ ἀκόλουθα· ἡ διάκριση τῆς ἱκανοποίησης πού δοκιμάζουν οἱ ἄνθρωποι αἰσθησιακὰ καὶ διανοητικὰ, ὅπου ἡ κακία εὐ-

3. Ψαλμ. 1,3.

φροσύνην τῆς μὲν κακίας ἡδυνούσης τὴν αἴσθησιν, τῆς δὲ ἀρε-
 τῆς τὴν ψυχὴν εὐφραίνουσης. Ἐπὶ τούτοις ἂν εἴη ἀκόλουθον δι'
 εὐφημίας τε καὶ διαβολῆς τὴν τῶν ἀκουόντων διάνοιαν ἀπάγειν
 τε τοῦ χειρόνος καὶ προσοικειοῦν τῷ βελτίονι τῆς μὲν τοῦ πονη-
 5 ροῦ βίου διαβολῆς τὸ μῖσος πρὸς τὴν κακίαν φερούσης, τοῦ δὲ
 τῶν ἀγαθῶν ἐπαίνου πρὸς τὸ εὐφημότερον τὴν ἐπιθυμίαν ἐφελ-
 κομένου.

Μετὰ τοῦτο δὲ ὡς ἂν ἐνεργότερον τοῦ ἀγαθοῦ βίου τὸ ἐγ-
 κώμιον γένοιτο καὶ ἐμψυχότερος ὁ τοῦ χειρόνος ψόγος, αὐτῶν
 10 προσήκει τῶν ἐν ἀρετῇ θαυμασθέντων καὶ τῶν ἐν κακίᾳ κατε-
 γνωσμένων τὴν μνήμην ποιήσασθαι. Ἐπίτασιν γάρ τινα τῆς ἐν
 τῇ ψυχῇ διαθέσεως ἐμποιεῖ καὶ βεβαιότητα προφανέντα τῶν
 βίων τὰ ὑποδείγματα, πρὸς τὴν τῶν ἀρίστων ὁμοιμίαν τῆς ἐλ-
 πίδος τὴν ψυχὴν ἐφελκομένης καὶ τῆς ἐπὶ τῶν κατεγνωσμένων
 15 διαβολῆς πρὸς ἀποφυγὴν τε καὶ ἀλλοτριώσιν τῶν ὁμοίων ἐπι-
 τηδευμάτων παιδοτριβούσης. Ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις ἀναγκαῖον ἂν
 εἴη πρὸς ἑκάτερον τούτων λεπτομερῆ τινα διδασκαλίαν ποιήσα-
 σθαι, ἢ καὶ τὸ κρεῖττον ὑποδείξει καὶ ἀποτρέψει τοῦ χειρόνος,
 πρὸς τοῦτο μὲν ὑποθήκαις τισὶν καὶ συμβουλαῖς ὁδηγοῦσα τὴν
 20 ἀκοήν, ἀπὸ δὲ τῶν χειρόνων διὰ τῶν ἀποτρεπτικῶν ἀπειργου-
 σα λόγων.

Τούτων δὲ οὕτω διευκρινηθέντων, ἐπειδὴ δυσπαράδε-
 κτόν ἐστι τῇ φύσει πᾶν τὸ πρὸς ἡδονὴν ἀλλοτριῶς ἔχον (ἡδονὴν
 δὲ λέγω τὴν τοῦ σώματος φίλην· ἢ γὰρ τῆς ψυχῆς εὐφροσύνη
 25 πολλῷ τῷ μέσῳ τῆς ἀλόγου τε καὶ ἀνδραποδώδους ἡδυπαθείας
 ἀπώκισται). Ἴδιον δὲ σημεῖον ἑκατέρου τῶν βίων, τοῦ ἐν ἀρετῇ
 τε καὶ κακίᾳ, τοῦτο προλαβόντες ἐπέγνωμεν, ὅτι διὰ μὲν τῆς
 κακίας κολακεύεται ἡμῶν τὰ τῆς σαρκὸς αἰσθητήρια, ἢ δὲ ἀρε-
 τῆ ψυχῆς εὐφροσύνη τοῖς κατορθώσασιν γίνεται. Τοῖς δὲ νῦν εἰς-
 30 αγομένοις πρὸς τὸν ὑψηλότερον βίον, οἷς ἔτι τοῦ καλοῦ κριτή-
 ριον ἢ αἴσθησις εἶναι δοκεῖ, οὕτω ἰκανῶς ἔχει καθορᾶν τὸ ἀγα-
 θὸν ἢ ψυχὴν, ἀγύμναστος ἔτι καὶ ἀήθης οὔσα τῆς τοιαύτης κατα-
 νοήσεως. Πρὸς δὲ τὸ μὴ γνωριζόμενον ἅπαν, κἂν ὅτι μάλιστα

χαριστεῖ τὴν αἴσθησιν καὶ ἡ ἀρετὴ εὐφραίνει τὴν ψυχὴν. Ἐπακόλουθο αὐτῶν μπορεῖ νὰ εἶναι ἡ ἀπομάκρυνση τῆς διάνοιας τῶν ἀκροατῶν μὲ τὸν ἔπαινο καὶ τὴν κατηγορίαν ἀπὸ τὸ χειρότερον καὶ ἡ προσοικειώσις μὲ τὸ καλύτερον· ἡ κατηγορία τῆς ζωῆς τῆς κακίας προκαλεῖ τὸ μῖσος κατὰ τῆς κακίας, ἐνῶ ὁ ἔπαινος τῶν ἀγαθῶν ἐλκύει τὴν ἐπιθυμίαν πρὸς τὸ καλόν.

Ἐπειτα ἀπὸ αὐτό, γιὰ νὰ γίνῃ δραστικότερον τὸ ἐγκώμιον τοῦ ἀγαθοῦ βίου καὶ ἐντονότερον ὁ ψόγος τοῦ βίου τῆς κακίας, πρέπει νὰ θυμηθοῦμε τοὺς ἴδιους ἐκείνους ποὺ θαυμάστηκαν γιὰ τὴν ἀρετὴν τους καὶ καταδικάστηκαν γιὰ τὴν κακίαν τους. Γιὰ τὴν δημιουργοῦν ἓνα δυνάμωμα τῆς διάθεσης μέσα στὴν ψυχὴν καὶ μιὰ σταθερότητα τὰ παραδείγματα τοῦ βίου μὲ τὴν ἐμφάνισίν τους. Καθὼς ἡ ἐλπίδα τραβᾷ τὴν ψυχὴν στὴν ὁμοτιμίαν μὲ τοὺς ἀριστοὺς καὶ ἡ κατηγορία τῶν καταδικασμένων ἀσκεῖ στὴν ἀποφυγὴν καὶ τὴν ἀλλοτριώσιν ἀπὸ τὴν ὁμοίαν πράξιν. Ἐκτὸς ἀπὸ ὅλα αὐτὰ εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνῃ κάποια λεπτομερὴς διδασκαλία γιὰ καθένα ἀπὸ αὐτά, ποὺ καὶ τὸ καλύτερον θὰ ὑποδείξῃ καὶ θ' ἀποτρέψῃ ἀπὸ τὸ κακόν, ὀδηγώντας σ' αὐτὸ τὴν ἀκοὴν μὲ κάποιες ὑποθήκες καὶ συμβουλὰς καὶ ἐμποδίζοντας ἀπὸ τὰ φαῦλα μὲ ἀποτρεπτικὸν λόγον.

Μετὰ τὴν διευκρινίσιν αὐτῆς, κάνω τὴν ἐξῆς σκέψιν· ἡ φύσις μας δὲν παραδέχεται εὐκόλως ὅτιδήποτε εἶναι ξένον πρὸς τὴν ἡδονὴν (ἡδονὴν ἐννοῶ αὐτὴν ποὺ ἱκανοποιεῖ τὸ σῶμα· γιὰ τὴν εὐχαρίστησιν τῆς ψυχῆς βρίσκεται σὲ μεγάλη ἀπόστασιν ἀπὸ τὴν ἄλογον καὶ δουλικὴν ἡδυπάθειαν). Ὡς ἰδιαιτέρον γνώρισμα τοῦ καθενὸς βίου, τόσο τοῦ βίου τῆς ἀρετῆς ὅσο καὶ τῆς κακίας ἀναγνωρίσαμε ἤδη αὐτό, ὅτι ἡ κακία ἱκανοποιεῖ τὰ αἰσθητήρια τοῦ σώματος, ἐνῶ ἡ ἀρετὴ προκαλεῖ σὲ ὄσους τὰ ἀποχτοῦν τὴν εὐφροσύνην τῆς ψυχῆς. Ἡ ψυχὴ ἐκείνων ποὺ τώρα εἰσάγονται στὸν ὑψηλότερον βίον καὶ ποὺ φαίνεται ὅτι ἔχουν ὡς κριτήριον τοῦ ἀγαθοῦ τὴν αἴσθησιν, δὲν ἔχει ἀκόμα ἡ ψυχὴ ἐκείνων τὴν ἱκανότητα νὰ βλέπῃ καθαρὰ τὸ ἀγαθόν, ἐπειδὴ εἶναι ἀκόμα ἀνάσκητη καὶ ἀσυνήθιστη σ' αὐτὴν τὴν κατονήσιν· καὶ γιὰ κάθε τι ποὺ δὲ γνωρίζομε, ἀκόμα καὶ ἂν εἶναι τὸ καλύτερον, ἡ ἐπιθυμία

καλὸν ἦ, ἀκίνητος ἡμῶν ἢ ἐπιθυμία μένει, ἐπιθυμίας δὲ μὴ
 προὔπαρχούσης, οὐδ' ἂν ἡδονὴ τις ἐγγένοιτο τοῦ μὴ ποθουμένου
 πράγματος. Ὅδὸς γὰρ εἰς ἡδονὴν ὁ πόθος γίνεται. Ἀναγκαίως
 ἐπινοῆσαι τι χρὴ τοιοῦτον τοῖς μήπω τῆς ἀκηράτου καὶ θείας
 5 ἡδονῆς γευσαμένοις, δι' οὗ συμπαραδεχθήσεται τῆς ἀρετῆς τὰ
 διδάγματα, διὰ τινος τῶν τὴν αἴσθησιν εὐφραινόντων ἐφθονό-
 μενα, καθάπερ καὶ τοῖς ἰατροῖς ποιεῖν σύνηθες, ὅταν τι πικρὸν
 τε καὶ δύσληπτον τῶν ἀλεξητηρίων φαρμάκων εὐληπτον ποιῶ-
 σι τοῖς ἀρρωστοῦσι τῇ τοῦ μέλιτος ἡδονῇ παραρτύοντες.

10 Εἰ δὲ τελειῶς ἡμῖν ἢ εἰσαγωγή τοῦ κατ' ἀρετὴν βίου διὰ
 τῶν εἰρημένων τετεχνολόγηται, ὥς δεῖν πρότερον μὲν ἀπ' ἀλλή-
 λων χωρίσαι τὰ ἐναντία τῶν ἐπιτηδευμάτων, εἶτα ἐκάτερον αὐ-
 τῶν τῷ ἰδίῳ γνωρίσματι σημειώσασθαι, καὶ μετὰ τοῦτο τὸ μὲν
 ἀποσεμνῦναι τῷ λόγῳ, τὸ δὲ φευκτὸν ἐκ διαβολῆς ἀπεργάσα-
 15 σθαι, τοῖς τε τῶν ἐπισήμων ἀνδρῶν ὑποδείγμασιν ἐπιρρῶσαι
 πρὸς ἐκάτερον τὴν διάνοιαν, καὶ ταῖς μερικαῖς ὑποθήκαις τὴν τε
 πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἄγουσαν ὁδὸν ὑποδείξει καὶ ἀποτρέψαι τοῦ χεί-
 ρονος, τό τε κατεσκληκὸς καὶ ἀνδρῶδες τῆς ἀρετῆς ἡδὺ ποιῆσαι
 τοῖς νηπιάζουσι διὰ τινος τῶν εὐφραινόντων τὴν αἴσθησιν ἡμῶν
 20 γλυκαινόμενον, καιρὸς ἂν εἴη κατανοῆσαι πῶς διὰ τῆς θεωρη-
 θείσης ταύτης τεχνολογίας πᾶσα προῆκται ἡμῖν ἢ διὰ τῶν ψαλ-
 μῶν διδασκαλία τῆς τε κακίας ἀπειργουσα καὶ πρὸς ἀρετὴν
 ἐφελκομένη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

Πρῶτον τοίνυν, ἐκ γὰρ τῶν τελευταίων ἀρχόμεθα τῆς
 25 ἐξετάσεως, σκοπήσωμεν τὴν ἐπίνοιαν, δι' ἧς οὕτω σκληρὰν τε
 καὶ σύντονον οὕσαν τὴν κατ' ἀρετὴν πολιτείαν τὴν τε τῶν μυ-
 στηρίων ἀίνιγματώδη διδασκαλίαν καὶ τὴν ἀπόρρητόν τε καὶ
 κεκρυμμένην δυσεφίκτοις θεωρήμασι θεολογίαν οὕτως εὐλη-

μέσα μας άδρανεϊ, κι αν δέν λειτουργεϊ ή έπιθυμία, δέ θα γεννη-
 θεϊ μέσα μας ή ήδονή ένός πράγματος που δέν ποθοϋμε, γιατί ό
 δρόμος για την ήδονή εϊναι ό πόθος. Για όλα αυτά εϊναι άνάγκη
 να έπινοήσομε για όσους δέ γεϋτηκαν άκόμα την άθάνατη και
 θεία ήδονή κάτι μαζί με τό όποιο θα γίνουν παραδεκτά τά δι-
 δάγματα τής άρετής ζαχαρωμένα με κάτι από όσα εύφραινουν
 την αϊσθηση, όπως συνηθίζουν να κάνουν και οι γιατροί: ένα
 πικρό φάρμακο που τό παίρνουν δύσκολα οι άρρωστοί τό ανα-
 μιγνϋουν με τή γλυκύτητα του μελιού.

Αν τώρα έχομε έκθέσει με τέλεια συστηματικότητα την
 εισαγωγή του έναρετου βίου με όσα είπαμε, ότι δηλαδή πρέπει
 να χωρίσομε πρώτα μεταξύ τους τις αντίθετες έκδηλώσεις,
 έπειτα να έπισημάνομε καθένα από αυτά με τό δικό του γνώρι-
 σμα κι έπειτ' απ' αυτό να έξυμνήσομε τό ένα με τό λόγο μας και
 κατηγορώντας τό άλλο να δημιουργήσομε τάση άποφυγής του,
 και άκόμα να ένισχύσομε την ψυχή μας προς τό καθένα με τά
 παραδείγματα διακεκριμένων ανθρώπων και με επί μέρους συμ-
 βουλές από τή μια να ύποδειξομε την πορεία προς τό άγαθό και
 να έμποδίζομε την προς τό χειρότερο, κι από την άλλη τή
 σκληρότητα και τραχύτητα τής άρετής να τή γλυκαίνομε για
 όσους νηπιάζουν ζαχαρώνοντάς την με κάτι που γλυκαίνει την
 αϊσθησή μας, τότε πια εϊναι καιρός να έννοήσομε πώς με τή μέ-
 θοδο αυτή που έκθέσαμε έχει φτάσει όλη ή μέσω των ψαλμών
 διδασκαλία μας, να μās προφυλάγει από την κακία και να μās
 έλκύει προς την άρετή. 5/3

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ'

Ας αρχίσομε λοιπόν την έξέτασή μας από τά τελευταϊα
 κι ως έξετάσομε πρώτα τις σκέψεις με τις όποιες και την πολι-
 τεία τής άρετής που έχει τόση τραχύτητα και σύσταση καθώς
 και την αϊνιγματική διδασκαλία των μυστηρίων και την άπόρ-
 ρητη και με άπλησίαστες θεωρίες κρυμμένη θεολογία την έκκα-

πτόν τε καὶ γλυκεῖαν ἐποίησεν, ὡς μὴ μόνον τελείοις ἀνδράσι τοῖς ἤδη κεκαθαρμένοις τὰ τῆς ψυχῆς αἰσθητήρια τὴν διδασκαλίαν ταύτην σπουδάζεσθαι, ἀλλὰ καὶ τῆς γυναικωνίτιδος ἴδιον γενέσθαι κτῆμα καὶ νηπίοις ὡς τι τῶν ἀθυρμάτων ἡδονὴν φέρειν καὶ τοῖς παρηλικεστέροις ἀντὶ βακτηρίας τε καὶ ἀναπαύσεως γίνεσθαι, τόν τε φαιδρυνόμενον ἑαυτοῦ νομίζειν εἶναι τῆς διδασκαλίας ταύτης τὸ δῶρον καὶ τὸν σκυθρωπῶς ἐκ περιστάσεως διακείμενον δι' αὐτὸν οἶεσθαι τὴν τοιαύτην τῆς γραφῆς χάριν δεδόσθαι· ὁδοιποροῦντές τε πρὸς τούτοις καὶ θαλαττεύοντες ἀν-
10 θρωποι, ἢ τισιν ἐπιδιφρῖοις ἐργασίαις προσασχολούμενοι καὶ πάντες ἀπαξαπλῶς ἐν πᾶσιν ἐπιτηδεύμασιν ἄνδρες τε καὶ γυναῖκες, ἐν ὑγιείᾳ τε καὶ ἀρρωστίᾳ, ζημίαν ποιοῦνται τὸ μὴ διὰ στόματος τὴν ὑψηλὴν ταύτην διδασκαλίαν φέρειν. Ἦδη δὲ καὶ τὰ συμπόσια καὶ αἱ γαμικαὶ φαιδρότητες ὡς μέρος εὐφροσύνης τὴν
15 φιλοσοφίαν ταύτην ἐν ταῖς θυμηδαίαις παραλαμβάνουσιν, ἵνα παρῶμεν τὴν ἔνθεον ἐν ταῖς παννυχίσι διὰ τούτων ὑμνωδίαν καὶ τὴν τῶν ἐκκλησιῶν ἐσπουδασμένην ἐν τούτοις φιλοσοφίαν.

Τίς οὖν ἢ ἐπίνοια τῆς ἀφράστου ταύτης καὶ θείας ἡδονῆς, ἣν κατέχευε τῶν διδαγμάτων ὁ μέγας Δαβὶδ, δι' ἧς οὕτω γέγονεν
20 εὐπαράδεκτον τῇ φύσει τῶν ἀνθρώπων τὸ μάθημα; Πρόχειρον μὲν ἴσως παντὶ τὸ εἰπεῖν τὴν αἰτίαν, καθ' ἣν ἐν ἡδονῇ τὴν ἐν τούτοις μελέτην ποιούμεθα· τὸ γὰρ μελωδεῖν τὰ ρήματα εἶποι τις ἀν αἴτιον εἶναι τοῦ μεθ' ἡδονῆς περὶ τούτων διεξιέναι. Ἐγὼ δὲ κἂν ἀληθὲς ᾗ τοῦτο, φημὶ δεῖν μὴ παριδεῖν ἀθεώρητον. Ἔοι-
25 κε γὰρ μεῖζόν τι ἢ κατὰ τὴν τῶν πολλῶν διάνοιαν ὑποσημαίνειν ἢ διὰ τῆς μελωδίας φιλοσοφία. Τί οὖν ἐστὶν ὁ φημι; Ἦκουσά τινος τῶν σοφῶν τὸν περὶ τῆς φύσεως ἡμῶν διεξιόντος λόγον, ὅτι μικρὸς τις κόσμος ἐστὶν ὁ ἀνθρώπος, πάντα ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὰ τοῦ μεγάλου κόσμου. Ἡ δὲ τοῦ παντὸς διακόσμησις ἀρμονία
30 τίς ἐστὶ μουσικὴ πολυειδῶς καὶ ποικίλως κατὰ τινὰ τάξιν καὶ ρυθμὸν πρὸς ἑαυτὴν ἡρμοσμένη καὶ ἑαυτῇ συνάδουσα καὶ μηδέ-

νε τόσο εύκολη και εύχάριστη. Κι έτσι να μπορούν να μελετοῦν τῆ διδασκαλία αὐτῆ ὄχι μόνο οἱ τέλειοι ἄνδρες πού ἔχουν ἤδη καθαρά τὰ αἰσθητήρια τῆς ψυχῆς, ἀλλά νὰ τὴν κάνουν κτῆμα τους και οἱ γυναῖκες και στὰ νήπια νὰ προκαλεῖ εύχαρίστηση ὅπως ἓνα παιχνίδι, ἀλλά και σ' ὄσους ἔχει περάσει ἡ ἡλικία τους νὰ χρησιμεύει γιὰ στήριγμα και ἀνάπαυση· ὅποιος χαιρέται νὰ νομίζει ὅτι ἔχει γίνεи δῶρο σ' ἐκεῖνον ἡ διδασκαλία αὐτῆ κι ὅποιος εἶναι λυπημένος ἀπὸ κάποιο περιστατικὸ νὰ πιστεῦει ὅτι σ' ἐκεῖνον δόθηκε τὸ χάρισμα αὐτὸ τῆς Γραφῆς. Κι ἀκόμα ἄνθρωποι πού ταξιδεύουν στὴ στεριά και στὴ θάλασσα ἢ ἀπασχολοῦνται μέ κάποιες ἐργασίες καθιστικῆς και γενικὰ ὄλοι, ἄντρες και γυναῖκες κάθε ἐπαγγέλματος, ὑγιεῖς και ἄρρωστοι, νὰ θεωροῦν ζημία τους νὰ μὴν διαβάζουν τὴν ὑψηλὴ αὐτῆ διδασκαλία· και ἤδη ἡ φιλοσοφία αὐτῆ ἀποτελεῖ στοιχεῖο χαρᾶς στῆς διασκεδάσεις πού γίνονται κατὰ τὰ συμπόσια και στὰ γαμήλια γλέντια, γιὰ νὰ παραλείψω τὴν ἔνθεη ὕμνωδία τους κατὰ τῆς ὄλονυκτίες και τὴ συστηματικὴ κι ἐπιμελημένη μελέτη τους στῆς συνάξεις.

Πῶς λοιπὸν ἐπινόησε τὴν ἄφραστη και θεϊκὴ αὐτῆ ἡδονή, πού σκόρπισε στὰ διδάγματα ὁ μέγας Δαβὶδ και ἔκανε τὸ μάθημα τόσο εύπαράδεκτο γιὰ τὴ φύση τῶν ἀνθρώπων; Εἶναι ἴσως εύκολο στὸν καθένα ν' ἀναφέρει τὴν αἰτία, πού μᾶς κάνει νὰ τὰ μελετοῦμε αὐτὰ μέ ἡδονή· μπορεῖ νὰ πεῖ δηλαδὴ ὅτι αἰτία πού διαβάζομε τοὺς Ψαλμοὺς μ' εύχαρίστηση εἶναι ὅτι ψάλλομε τῆς λέξεις μελωδικά. Ἀλλά ἀκόμα κι ἂν εἶπε τοῦτο ὁ Θεός, ἐγὼ νομίζω ὅτι δὲν πρέπει νὰ τὸ ἀφήσομε ἀνεξέταστο. Φαίνεται ὅτι ἡ ἐξήγηση μέ τὴ μελωδία ὑποδηλώνει κάτι μεγαλύτερο ἀπὸ ὅ,τι μπορούν νὰ διανοηθοῦν οἱ πολλοί. Τί θέλω νὰ πῶ; Ἐκουσα κάποιον ἀπὸ τοὺς σοφοὺς ν' ἀναπτύσσει τὸ λόγο τῆς ὑπαρξῆς μας, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἓνας μικρὸς κόσμος πού περικλείει μέσα του ὄλα ὄσα περιέχει ὁ μέγας κόσμος. Ἡ διευθέτηση τοῦ παντός εἶναι μιά μουσικὴ ἄρμονία, πού εἶναι συναρμοσμένη μέ πολλοὺς και διάφορους τρόπους κατὰ κάποια τάξη και κάποιο ρυθμὸ, πού συμφωνεῖ μέ τὸν ἑαυτὸ τῆς και πού δὲν ἀποσπᾶται

ποτε τῆς συμφωνίας ταύτης διασπωμένη, εἰ καὶ πολλή τις ἐν τοῖς καθ' ἕκαστον ἢ τῶν ὄντων διαφορὰ θεωρεῖται. Οἷον γὰρ ἐπὶ τοῦ πλήκτρου γίνεται τοῦ τεχνικῶς ἀπτομένου τῶν τόνων καὶ τὸ μέλος ἐν τῇ ποικιλίᾳ τῶν φθόγγων προάγοντος, ὡς εἶγε 5 μονοειδῆς τις ἐν πᾶσιν ὁ φθόγγος ἦν, οὐδ' ἂν συνέστη πάντως τὸ μέλος· οὕτω καὶ ἡ τοῦ παντὸς κρᾶσις ἐν ποικίλοις τῶν καθ' ἕκαστον ἐν τῷ κόσμῳ θεωρουμένων διὰ τινος τεταγμένου τε καὶ ἀπαραβάτου ρυθμοῦ αὐτῆ ἑαυτῆς ἀπτομένη καὶ τὴν τῶν μερῶν πρὸς τὸ ὄλον εὐαρμοστίαν ἐργαζομένη τὴν παναρμόδιον 10 ταύτην ἐν τῷ παντὶ μουσουργεῖ μελωδίαν, ἧς ἀκροατῆς ὁ νοῦς γίνεται κατ' οὐδὲν τῇ ἀκοῇ ταύτῃ συγχρώμενος, ἀλλ' ὑπερκύπτων τὰ τῆς σαρκὸς αἰσθητήρια καὶ ἄνω γενόμενος, οὕτως ἐπαίει τῆς τῶν οὐρανῶν ὑμνωδίας. Ὡς μοι δοκεῖ καὶ ὁ μέγας ἀκηκοέναι Δαβὶδ, ὅτε διὰ τῆς θεωρουμένης αὐτοῖς τεχνικῆς τε 15 καὶ πανσόφου κινήσεως, τὴν δόξαν τοῦ ἐν αὐτοῖς ταῦτα ἐνεργοῦντος Θεοῦ διηγουμένων ἐπηκροάσατο.

Ἀληθῶς γὰρ τῆς ἀνεφίκτου τε καὶ ἀφράστου Θεοῦ δόξης ὕμνος ἐστὶ τῷ τοιούτῳ ρυθμῷ προαγόμενος ἢ τῆς κτίσεως πάσης πρὸς ἑαυτὴν συνῶδια διὰ τῶν ἐναντίων συγκεκραμένη. 20 Ἐναντίως γὰρ ἔχει πρὸς ἄλληλα στάσις καὶ κίνησις, ταῦτα δὲ κέκραται μετ' ἀλλήλων ἐν τῇ φύσει τῶν ὄντων καὶ τις ἀμήχανος ἐν αὐτοῖς καθορᾶται τῶν ἀντικειμένων μίξις, ὡς καὶ ἐν τῇ κινήσει τὸ στάσιμον δείκνυσθαι καὶ ἐν τῷ μὴ κινουμένῳ τὸ ἀεικίνητον. Κινεῖται μὲν γὰρ τὰ κατ' οὐρανὸν αἰεὶ πάντα ἢ τῷ 25 ἀπλανεῖ συμπεριπολοῦντα κύκλῳ ἢ κατὰ τὸ ἐναντίον διὰ τῶν πλανητῶν ἀνελισσόμενα. Ἔστηκε δὲ πάντοτε καὶ ἐπὶ τῆς ταυτότητος μένει ὁ ἐν τούτοις εἰρμὸς οὐδέ ποτε ἀπὸ τοῦ ἐν ᾧ ἐστὶν ἐφ' ἑτερόν τι καινὸν μεθιστάμενος, ἀλλ' αἰεὶ ὡσαύτως ἔχων καὶ ἐν τῷ αὐτῷ διαμένων. Ἡ τοίνυν τοῦ ἐστῶτος πρὸς τὸ κινούμενον 30 σύννοδος ἐν τεταγμένη τινὶ καὶ ἀπαραβάτῳ γινομένη διὰ παντὸς εὐαρμοστία μουσικὴ τίς ἐστὶν ἁρμονία σύγκρατον καὶ

ποτέ από τὴ συμφωνία αὐτῆ, μολονότι παρατηρεῖται στὰ καθέ-
 καστα μεγάλη διαφορά τῶν ὄντων. Γίνεται δηλαδή ὅ,τι καὶ μὲ
 τὸ πλῆκτρο· χτυπᾷ μὲ τέχνη τὶς χορδὲς καὶ ἀποδίδει τὸ μέλος
 μὲ τὴν ποικιλία τῶν φθόγγων, γιατί, ἂν σὲ ὄλες τὶς χορδὲς ὁ
 φθόγγος ἦταν ἴδιος, ὅπωςδῆποτε δὲ θὰ μπορούσε νὰ πραγματο-
 ποιηθεῖ τὸ μέλος. Ἔτσι καὶ ἡ συγκρότηση τοῦ παντὸς μὲ τὴν
 ποικιλία τῶν ἐπιμέρους πού παρατηροῦνται στὸν κόσμον συνά-
 πτεται ἡ ἴδια μὲ τὸν ἑαυτό της καὶ πραγματοποιώντας τὴ συμ-
 φωνία μέσα στὸν κόσμον, τὴ μελωδία πού ἀκούει ὁ νοῦς χωρὶς
 νὰ ἔρχεται σὲ ὑλικὴ ἐπαφή μαζί της, ἀλλὰ ξεπερνᾷ τὰ αἰσθητή-
 ρια τοῦ σώματος καὶ ἀνεβαίνοντας ψηλὰ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο
 ἀκούει τὴν ὕμνωδία τῶν οὐρανῶν⁴. Ἔτσι μοῦ φαίνεται ὅτι τὴν
 ἔχει ἀκούσει καὶ ὁ μέγας Δαβὶδ, ὅταν μὲ τὴν τεχνικὴ καὶ
 πάνσοφον κίνηση πού παρατηρεῖται σ' αὐτούς, ἄκουσε νὰ διη-
 γοῦνται τὴ δόξα τοῦ Θεοῦ πού ἐνεργεῖ σ' αὐτούς αὐτὰ τὰ θαυ-
 μαστά⁵.

Γιατὶ εἶναι ἀληθινὰ ὕμνος τῆς ἀπροσέγγιστης καὶ ἀφρα-
 στης δόξας τοῦ Θεοῦ πού προάγεται ἀπὸ αὐτὸ τὸ ρυθμὸ ἢ συμ-
 φωνία ὅλης τῆς κτίσης μὲ τὸν ἑαυτό της συνθεμένη ἀπὸ τ' ἀντί-
 θετα. Εἶναι βέβαια ἀντίθετα μεταξύ τους ἡ στάση καὶ ἡ κίνηση
 καὶ αὐτὰ ἀναμιγνύονται μεταξύ τους στὴ φύση τῶν ὄντων καὶ πα-
 ρατηρεῖται μέσα σ' αὐτὰ μιὰ ἀνεξήγητη ἀνάμιξη τῶν ἀντίθετων,
 ὥστε καὶ στὴν κίνηση νὰ παρουσιάζεται ἡ στάση καὶ σ' αὐτὸ
 πού δὲν κινεῖται ἡ ἀεικινησία. Γιατὶ πάντοτε κινοῦνται ὅλα τὰ
 οὐράνια σώματα ἢ περιφερόμενα μὲ τὸν κύκλον τῶν ἀπλανῶν ἢ
 ἀκολουθώντας τῶν πλανητῶν τὴν ἀντίθετη κίνηση. Παραμένει
 ὁμως πάντοτε καὶ εἶναι ὁ αὐτὸς ὁ μέσα σὲ τοῦτα εἰρμός καὶ
 ποτέ δὲ μεταβαίνει ἀπὸ αὐτὸ ὅπου εἶναι σ' ἓνα ἄλλο νέο, ἀλλὰ
 εἶναι πάντοτε ὁ ἴδιος καὶ παραμένει μέσα στὸ αὐτό. Ἡ συμπό-
 ρευση λοιπὸν τοῦ ἀκίνητου μὲ τὸ κινούμενον πού πραγματο-
 ποιεῖται μὲ μιὰ ὀρισμένη καὶ ἀπαράβατη συμφωνία εἶναι μιὰ

4. Ἀπηχῶνται ἐντονα ιδέες τοῦ Πυθαγόρα.

5. Ψαλμ. 18,2.

θεσπεσίαν τῆς τὸ πᾶν διακρατούσης δυνάμεως ὑμνωδίαν ἀπο-
 τελοῦσα. Ἦς μοι δοκεῖ καὶ ὁ μέγας Δαβιδ ἐν ἀκροάσει γενόμε-
 νος εἶπεῖν ἐν τινι τῶν ψαλμῶν, ὅτι αἰνοῦσι τὸν Θεὸν αἱ τε ἄλλαι
 δυνάμεις αἱ κατ' οὐρανὸν πᾶσαι καὶ τὸ ἀστρῶον φῶς, ὃ τε ἥλιος
 5 καὶ ἡ σελήνη καὶ οἱ τῶν οὐρανῶν οὐρανοὶ καὶ τὸ ὑπερουράνιον
 ὕδωρ, ὅτι ποτὲ τὸ ὕδωρ λέγει, καὶ τὰ ἐξῆς πάντα ὅσα ἢ κτίσις
 ἔχει. Ἡ γὰρ τῶν πάντων πρὸς ἄλληλα σύμπνοιά τε καὶ συμπά-
 θεια τάξει καὶ κόσμῳ καὶ ἀκολουθίᾳ διοικουμένη ἢ πρώτη τε
 καὶ ἀρχέτυπος καὶ ἀληθής ἐστι μουσική· ἦν ὁ τοῦ παντὸς ἀρμο-
 10 στῆς τῷ ἀρρήτῳ τῆς σοφίας λόγῳ διὰ τῶν αἰεὶ γινομένων ἐν
 σοφίᾳ τεχνικῶς ἀνακρούεται.

Εἰ οὖν ὁ διάκοσμος ὅλος μουσικὴ τις ἀρμονία ἐστίν, «ἦς
 τεχνίτης καὶ δημιουργὸς ὁ Θεός», καθὼς φησιν ὁ ἀπόστολος,
 μικρὸς δὲ κόσμος ὁ ἄνθρωπος, ὁ δὲ αὐτὸς οὗτος καὶ μίμημα τοῦ
 15 ἀρμοσαμένου τὸν κόσμον πεποιήται, ὅπερ ἐπὶ τοῦ μεγάλου κό-
 σμου οἶδεν ὁ λόγος, τοῦτο κατὰ τὸ εἰκὸς καὶ ἐν τῷ μικρῷ βλέ-
 πει τὸ γὰρ μέρος τοῦ ὅλου ὁμογενές ἐστι πάντως τῷ ὅλῳ.
 Ὡσπερ γὰρ ἐν τῷ ψήγματι βραχείας ὑάλου κατὰ τὸ στίλβον μέ-
 ρος ὅλον ἐστὶν ἰδεῖν ὡς ἐν κατόπτρῳ τὸν κύκλον τοῦ ἡλίου δει-
 20 κνύμενον, καθὼς χωρεῖ ἢ βραχύτης τοῦ στίλβοντος, οὕτω καὶ
 ἐν τῷ μικρῷ κόσμῳ, τῇ ἀνθρωπίνῃ λέγω φύσει, πᾶσα ἢ ἐν τῷ
 παντὶ θεωρουμένη μουσικὴ καθορᾶται, ἀναλογοῦσα τῷ ὅλῳ διὰ
 τοῦ μέρους, ὡς χωρεῖται τὸ ὅλον ὑπὸ τοῦ μέρους. Δείκνυσι δὲ
 τοῦτο καὶ ἡ ὀργανικὴ τοῦ σώματος ἡμῶν διασκευὴ πρὸς ἐργα-
 25 σίαν μουσικῆς φιλοτεχνηθεῖσα παρὰ τῆς φύσεως. Ὁρᾷς τὸν τῆς
 ἀρτηρίας αὐλόν, τὴν τῆς ὑπερώας μαγάδα, τὴν διὰ γλώττης καὶ
 παρειῶν καὶ στόματος, ὡς διὰ χορδῶν καὶ πλήκτρου, κιθαρω-
 δίαν;

Ἐπεὶ οὖν πᾶν τὸ κατὰ φύσιν φίλον τῇ φύσει, ἀπεδείχθη δὲ
 30 κατὰ φύσιν ἡμῖν οὐσα ἢ μουσικὴ, τούτου χάριν ὁ μέγας Δαβιδ τῇ

ἁρμονία πού ἀποτελεῖ μιὰ ὕμνωδία σύμμικτη καὶ θεσπέσια τῆς δύναμης τῆς παντοκρατορικῆς. Αὐτῆς τῆς ὕμνωδίας ἀκροατῆς ἔγινε καὶ ὁ μέγας Δαβὶδ καὶ εἶπε σ' ἓνα ψαλμό, ὅτι ὕμνοῦν τὸ Θεὸ καὶ ὅλες οἱ ἄλλες οὐράνιες δυνάμεις καὶ τὸ φῶς τῶν ἄστρον, ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη, οἱ οὐρανοὶ τῶν οὐρανῶν καὶ τὸ ὑπερουράνιο νερό⁶, γιὰτὶ κάποτε τὸ νερὸ μιᾶ, καὶ ὅλα τὰ ἄλλα ὅσα περιέχει ἡ κτίσις. Ἡ σύμπνοια καὶ ἡ συμπάθεια ὅλων πρὸς ὅλα ρυθμισμένη μὲ μιὰ σειρὰ καὶ μιὰ τάξη καὶ μιὰ ἀκολουθία εἶναι ἡ πρώτη καὶ ἀρχετυπικὴ καὶ ἀληθινὴ μουσικὴ, πού παίζει τεχνικὰ ὁ ἄρμοστής τοῦ παντός μὲ ὅσα πάντοτε ἐνεργεῖ μὲ τὸν ἄρρητο λόγο τῆς σοφίας του.

Ἄν λοιπὸν ἡ συνολικὴ διευθέτησις εἶναι μιὰ μουσικὴ ἁρμονία, «πού τεχνίτης καὶ δημιουργὸς εἶναι ὁ Θεός»⁷, ὅπως λέει ὁ Ἀπόστολος, καὶ ἂν ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἓνας μικρὸς κόσμος καὶ ἔχει γίνεῖ σὰν μίμησις ἐκείνου πού συνάρμοσε τὸν κόσμον, ὅ,τι ἡ λογικὴ μας βλέπει στὸ μεγάλο κόσμον, τὸ ἴδιο ὅπως εἶναι φυσικὸ βλέπει καὶ στὸ μικρό. Γιὰτὶ τὸ μέρος εἶναι ἀσφαλῶς τῆς ἴδιας φύσης μὲ τὸ ὅλο. Ὅπως δηλαδὴ σ' ἓνα μικρὸ θραῦσμα γυαλιοῦ στὴ στιλπνὴ του ἐπιφάνεια μπορεῖ κανένας νὰ δεῖ ὅπως σὲ καθρέφτη νὰ τοῦ δείχνει ὅλο τὸν κύκλον τοῦ ἡλιοῦ, ὅσο τὸν χωρεῖ ἡ βραχύτητα τοῦ στιλπνοῦ, ἔτσι καὶ στὸν μικρὸν κόσμον, ἐννοῶ τὴν ἀνθρώπινον φύσιν, διαπιστώνεται ὅλη ἡ μουσικὴ πού ἀκούεται μέσα στὸ πᾶν ὅτι στὸ σύνολό της εἶναι ἀνάλογη πρὸς τὸ μέρος, ὅπως τὸ μέρος μπορεῖ νὰ χωρέσει τὸ ὅλο. Αὐτὸ τὸ δείχνει καὶ ἡ κατασκευὴ τῶν ὀργάνων τοῦ σώματός μας πού ἔγινε ἀπὸ τὴ φύσιν μὲ τέχνην κατάλληλη γιὰ τὴ δημιουργία μουσικῆς. Βλέπεις τὸν αὐλὸ τῆς ἀρτηρίας, τὸν καβαλλάρη τῆς ὑπερώας, τὴν κιθαρῶδιαν μὲ τὴ γλώσσα, τὰ μάγουλα καὶ τὸ στόμα σὰ νὰ εἶναι χορδὲς καὶ πλῆκτρο;

Ἐπειδὴ λοιπὸν ὅ,τι εἶναι φυσικὸ ἢ φύσις τὸ ἀγαπᾶ καὶ ἔχει ἀποδειχθεῖ ὅτι ἡ μουσικὴ εἶναι σύμφωνη μὲ τὴ φύσιν μας,

6. Ψαλμ. 148,1.

7. Ἐβρ. 11,10.

περὶ τῶν ἀρετῶν φιλοσοφίᾳ τὴν μελωδίαν κατέμιξεν, οἷόν τινα μέλιτος ἡδονὴν τῶν ὑψηλῶν καταχέας δογμάτων, δι' ἧς ἑαυτὴν ἀναθεωρεῖ τρόπον τινὰ καὶ θεραπεύει ἢ φύσις. Θεραπεία γὰρ φύσεώς ἐστὶν ἢ τῆς ζωῆς εὐρυθμία, ἣν μοι δοκεῖ συμβουλευεῖν 5 δι' αἰνιγμάτων ἢ μελωδία. Τάχα γὰρ αὐτὸ τοῦτο πρὸς τὴν ὑψηλοτέραν τοῦ βίου κατάστασιν παραίνεσις γίνεται τὸ μὴ δεῖν ἄμουσόν τε καὶ ἔκτροπον καὶ παρηχημένον τῶν ἐν ἀρετῇ ζώντων εἶναι τὸ ἦθος, μήτε πέρα τοῦ μέτρου τῆς χορδῆς ὄξυτονούσης· ρήγνυται γὰρ πάντως ὑπερτευνόμενον τῆς χορδῆς τὸ 10 εὐάρμοστον· μήτ' αὖ πρὸς τὸ ἐναντίον ἐν ἀμετρίᾳ δι' ἡδονῆς ὑποχαλᾶν τὸν τόνον· κωφὴ γὰρ καὶ ἀναυδος γίνεται ἢ ψυχὴ τοῖς τοιούτοις πάθεσιν ἐγχανωθεῖσα· καὶ τὰ ἄλλα πάντα ὡσαύτως ἐπιτείνειν τε κατὰ καιρὸν καὶ ὑφιέναι τοῦ τόνου· πρὸς τοῦτο βλέποντας, ὅπως ἂν ἡμῖν διὰ παντὸς εὐμελής τε καὶ εὐρυθμὸς ὁ 15 ἐν τοῖς ἡθεσι διαμένοι τρόπος, μήτε ἀμέτρως λυόμενος μήτε πέρα τοῦ μέτρου ὑπερτευνόμενος. Ὅθεν καὶ τὰ κατορθώματα τῆς θείας ταύτης μουσικῆς προσμαρτυρεῖ τῷ Δαβίδ ἢ ἱστορία· ὅτι, παράφορόν ποτε καταλαβὼν τὸν Σαοὺλ καὶ ἐξεστηκότα τῆς διανοίας, οὕτως ἐξιάσατο κατεπάδων τοῦ πάθους, ὥστε αὐτῷ 20 πάλιν πρὸς τὸ κατὰ φύσιν ἐπανελθεῖν τὴν διάνοιαν.

Δῆλον οὖν ἐκ τούτων ἐστὶ πρὸς ὃ, τι βλέπει τῆς μελωδίας τὸ αἰνιγμα, ὅτι τὴν τῶν παθημάτων καταστολὴν συμβουλεύει ποιεῖσθαι τῶν διαφόρων ἡμῖν ἐγγινομένων ἐκ τῶν βιωτικῶν περιστάσεων. Ἄλλὰ καὶ τοῦτο προσήκει μὴ παραδραμεῖν ἀθεώ- 25 ρητον, ὅτι οὐ κατὰ τοὺς ἔξω τῆς ἡμετέρας σοφίας μελοποιοὺς καὶ ταῦτα τὰ μέλη πεποιήται· οὐ γὰρ ἐν τῷ τῶν λέξεων τόνῳ κεῖται τὸ μέλος, ὥσπερ ἐν ἐκείνοις ἐστὶν ἰδεῖν, παρ' οἷς ἐν τῇ ποιᾷ τῶν προσωδιῶν συνθήκη, τοῦ ἐν τοῖς φθόγγοις τόνου βαρυνομένου τε καὶ ὄξυτονοῦντος καὶ βραχυνομένου τε καὶ παρα- 30 τείνοντος, ὁ ρυθμὸς ἀποτίκτεται, ἀλλὰ ἀκατάσκευόν τε καὶ ἀνε-

γι' αὐτὸ τὸ λόγο ὁ μέγας Δαβὶδ ἀνέμιξε τὴ μελωδία μὲ τὴ διδασκαλία τῶν ἀρετῶν, σὰ νὰ σκόρπιζε στὰ ὑψηλὰ διδάγματα του ἓνα εἶδος ἡδονῆς ἀπὸ μέλι, μὲ τὴν ὁποία ἡ φύση μας ἐξετάζει κατὰ κάποιο τρόπο τὸν ἑαυτὸ της καὶ τὸν θεραπεύει. Γιατὶ εἶναι θεραπεία τῆς φύσης ἢ εὐρυθμία τῆς ζωῆς, πού μου ὑποδεικνύει νομίζω ἢ μελωδία μ' αἰνίγματα. Καὶ αὐτὸ ἀκριβῶς γίνεται προτροπὴ γιὰ ἓνα ὑψηλότερο ἐπίπεδο ζωῆς, ὅτι δὲν πρέπει νὰ εἶναι τὸ ἦθος ὅσων ἐπιδιώκουν τὴ ζωὴ τῆς ἀρετῆς ἄμουσο καὶ παράφωνο καὶ παράτονο, οὔτε ἡ χορδὴ νὰ εἶναι ὑπερβολικὰ τεντωμένη· ὅταν τεντωθεῖ ὑπέρμετρα ἡ χορδὴ σπάζει ἢ συμφωνία της μὲ τίς ἄλλες. Οὔτε πάλι πρέπει νὰ χαλαρώνεται ὁ τόνος στὸ ἀντίθετο γιὰ μιὰ ἡδονὴ χωρὶς μέτρο. Μὲ τὰ παθήματα αὐτὰ χανωμένη ἢ ψυχὴ γίνεται κουφὴ καὶ ἄφωνη. "Ὅμοια καὶ ὅλα τὰ ἄλλα πρέπει νὰ τὰ ἐντείνουμε καὶ νὰ τὰ χαλαρώνομε κατὰ τὴν περίστασι, ἀποβλέποντας σὲ τοῦτο, νὰ παραμένει δηλαδὴ ἡ ζωὴ μας μελωδικὴ καὶ εὐρυθμὴ καὶ οὔτε νὰ χαλαρώνεται χωρὶς μέτρο οὔτε νὰ τεντώνεται ὑπερβολικὰ. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ Γραφὴ ἀποδίδει στὸ Δαβὶδ τὰ κατορθώματα τῆς θείας αὐτῆς μουσικῆς. "Ὅταν δηλαδὴ εἶδε κάποτε τὸ Σαοὺλ νὰ παραφέρεται καὶ νὰ ἔχει χάσει τὰ λογικά του τὸν ἐπηρέασε τόσο πολὺ ἡμερεύοντας μὲ τὸ τραγούδι του τὸ πάθος του, ὥστε ξανάφερε πάλι τὸ λογικὸ του στὴ φυσικὴ του κατάστασι.

Ἄπὸ αὐτὰ γίνεται φανερὸ πὺ ἀποβλέπει τὸ αἶνιγμα τῆς μελωδίας· συμβουλεύει νὰ ἐπιδιώκομε τὴν καταστολὴ τῶν παθῶν, πού μᾶς δημιουργοῦνται μὲ ποικίλους τρόπους ἀπὸ τίς περιστάσεις τῆς ζωῆς. Ἄλλὰ δὲν πρέπει ν' ἀφήσομε ἀνεξέταστο καὶ τοῦτο, ὅτι οἱ μελωδικοὶ αὐτοὶ ψαλμοὶ δὲν ἔχουν συντεθεῖ μὲ τὸν τρόπο τῶν ποιητῶν τῆς ἐξω ἀπὸ τὴ δική μας σοφίας. Γιατὶ ἡ μελωδία δὲ βρίσκεται στὸν τόνο τῶν λέξεων, ὅπως παρατηροῦμε σ' ἐκείνους πού ὁ ρυθμὸς δημιουργεῖται μὲ κάποια διευθέτησι τῶν στοιχείων τῆς προσωδίας μὲ φθόγγους βαρύτερους καὶ ὀξύτερους, καθὼς καὶ βραχύτερους καὶ μακρότερους⁸. Αὐτὴ

8. Ὁ συνδυασμὸς τοῦ τόνου μὲ τὴ μακρότητα καὶ τὴ βραχύτητα τῶν φωνηέντων στὴν ἐκφώνησι τοῦ λόγου ἀποτελεῖ τὴ λεγόμενη 'προσωδία'.

πιτήδευτον τοῖς θείοις λόγοις ἐνεΐρας τὸ μέλος, ἐρμηνεύειν τῇ μελωδίᾳ τὴν τῶν λεγομένων διάνοιαν βούλεται, τῇ ποιᾷ συνδιαθέσει τοῦ κατὰ τὴν φωνὴν τόνου τὸν ἐγκείμενον τοῖς ῥήμασι νοῦν ὡς δυνατὸν ἐκκαλύπτων. Τὸ μὲν οὖν προσόψημα τῆς ἐδω-
5 δῆς τοιοῦτον, ᾧ καταγλυκαίνεται καθάπερ τισὶν ἡδύσμασιν ἢ τῶν διδαγμάτων τροφή.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

Καιρὸς δ' ἂν εἴη καὶ αὐτὴν ἤδη τὴν τῶν ἀρετῶν πανδαι-
σίαν κατανοῆσαι τῷ λόγῳ κατὰ τὴν προεκτεθεῖσαν ἡμῖν τεχνικὴν θεωρίαν. Πρῶτον μὲν γὰρ φανεροῖς σημείοις διακεκριμένην
10 ἔστιν εὐρεῖν τὴν ἀρετὴν ἐκ τῆς κακίας, ὡς ἀσύγχυτον εἶναι τὴν ἑκατέρου τούτων πρὸς τὸ ἐναντίον διαφοράν. Ἐκ γὰρ τῆς ἐγγινομένης ἡμῖν ἀπ' αὐτῶν εὐφροσύνης τὸ ἐξαιρετόν τῆς τῶν ἐπιτηδευμάτων ιδιότητος δεικνύται, τῆς μὲν κακίας τὰς περὶ τὸ σῶμα αἰσθήσεις, τῆς δὲ ἀρετῆς τὴν ψυχὴν εὐφραινούσης· ὡς
15 ἀπλανῆ τε καὶ ἀναμφίβολον εἶναι τὴν ἐκ τῶν σημείων τούτων εὐρισκομένην τοῦ ὑποκειμένου φύσιν. Καὶ τοῦτο ἐξ ἄλλων τέτινων κατὰ τε τὸ πρόχειρον καὶ κατὰ τὴν ἐν τῷ βάθει κειμένην θεωρίαν τῶν νοημάτων ἐν πολλοῖς τῆς ψαλμωδίας ἔστιν εὐρεῖν, καὶ μάλιστα γε κατὰ τὸν τέταρτον ψαλμόν, ἐν ᾧ φησι βαρυκαρ-
20 δίους εἶναι τοὺς τὸ ψεῦδος καὶ τὸ μάταιον τῆς ἀληθείας μὴ διακρίνοντας, ἀλλ' ἀγαπῶντας μὲν τὸ ἀνύπαρκτον, περιορῶντας δὲ τὸ μένον καὶ τοῦ ἀγαπᾶσθαι ἄξιον. Μόνην γὰρ εἶπε θαυμαστὴν ἀληθῶς εἶναι τὴν ὀσιότητα, τὰ δὲ ἄλλα πάντα τὰ ἀντὶ τῶν ἀγαθῶν σπουδαζόμενα τοῖς ἀνθρώποις ἐν ὑπολήψει κείσθαι, ἐφ'
25 ἑαυτῶν οὐκ ὄντα, ἀλλ' ἐν τῇ ματαίᾳ τῶν ἀνθρώπων οἰήσει τὸ εἶναι ἔχειν δοκοῦντα.

Καὶ ὡς ἂν φανερώτερον ἐκκαλύψει τὸ περὶ τούτων δογμα, προΐων φησιν, ὅτι οἱ πολλοὶ τὸ ἀγαθὸν ἐν τοῖς φαινομένοις

παρεμβάλλει στους θείους λόγους μιὰ μελωδία ἄτεχνη κι ἀνεπιτήδευτη, ἐπιδιώκει νὰ ἐξηγήσει μὲ τὴ μελωδία τὴν ἔννοια τῶν λεγομένων, ἐπικαλύπτοντας κατὰ τὸ δυνατὸ τὸ νόημα ποὺ κρύβεται μέσα στὶς λέξεις μὲ ἀνάλογη μεταβολὴ τοῦ τόνου τῆς φωνῆς. Αὐτὸ εἶναι τὸ προσφάγι τοῦ φαγητοῦ, ποὺ καταγλυκαίνει ὅπως γίνεται μὲ κάποια καρυκεύματα τὸ κύριο φαγητὸ τῶν διδασμάτων. 8.3.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ'

Εἶναι πλέον καιρὸς νὰ μιλήσουμε καὶ γιὰ τὴν ἴδια τὴν πανδαισία τῶν ἀρετῶν σύμφωνα μὲ ὅσα ἐκθέσαμε προηγουμένως. Μποροῦμε πρῶτα νὰ βροῦμε ὅτι ἡ ἀρετὴ διακρίνεται ἀπὸ τὴν κακία μὲ συγκεκριμένα στοιχεῖα, ὥστε νὰ μὴ συγχέεται ἡ ἀντίθετη διαφορὰ καθενὸς ἀπὸ αὐτά. Ἀπὸ τὴν εὐχαρίστηση δηλαδὴ ποὺ δημιουργεῖται μέσα μας φαίνεται ἡ διαφορετικὴ ιδιότητα τῶν ἐνεργειῶν, ἡ κακία εὐχαριστεῖ τὶς σωματικὲς αἰσθήσεις, ἡ ἀρετὴ εὐφραίνει τὴν ψυχὴ. "Ὡστε εἶναι ἀσφαλὴς καὶ ἀναντίρρητη ἡ διάγνωση τῆς φύσης τοῦ ὑποκειμένου ἀπὸ τὰ σημεῖα αὐτά. Τοῦτο μπορεῖ νὰ βρεθεῖ πρόχειρα καὶ ἀπὸ κάποια ἄλλα στοιχεῖα, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὰ βαθιὰ κρυμμένα νοήματα σὲ πολλὰ μέρη τῶν ψαλμῶν καὶ μάλιστα στὸν τέταρτο ψαλμὸ, ὅπου λέει ὅτι εἶναι ἀναίσθητοι⁹ ὅσοι δὲ διακρίνουν τὸ πέμα καὶ τὴν ἀνοησία ἀπὸ τὴν ἀλήθεια, ἀλλὰ ἀγαποῦν τὸ ἀνύπαρκτο καὶ περὶφρονοῦν τὸ μόνιμο καὶ ἄξιο τῆς ἀγάπης. Τὴν ὀσιότητα μόνον ἀνακήρυξε ἀληθινὰ θαυμαστή κι ὅλα τὰ ἄλλα ποὺ ἐπιδιώκονται τὰ ἐκτιμοῦν οἱ ἄνθρωποι σὰ νὰ εἶναι ἀγαθὰ, ἐνῶ δὲν ὑπάρχουν καθεαυτὰ ἀλλὰ φαίνονται ὅτι ὑπάρχουν μέσα στὴ μάταιη φαντασία τῶν ἀνθρώπων.

Καὶ γιὰ νὰ κάνει φανερότερη τὴ διδασκαλία του γι' αὐτά, λέει προχωρώντας ὅτι οἱ πολλοὶ ἐντοπίζουν τὸ ἀγαθὸ ἀνάμεσα

9. Ψαλμ. 4,3.

ὀρίζονται, λέγοντες ἐκεῖνο μόνον εἶναι ἀγαθόν, ὅπερ ἂν τις τῆ
 αἰσθήσει προδείξῃ. Πολλοὶ» γάρ, φησί, «λέγουσι, Τίς δείξει
 ἡμῖν τὰ ἀγαθὰ;», ὁ δὲ πρὸς τὴν ἀρετὴν βλέπων τὴν μὲν ἀνδρα-
 ποδώδη ταύτην τοῦ καλοῦ κρίσιν περιορᾷ, ἐν δὲ τῷ φωτὶ τὸ
 5 καλὸν βλέπει. Καὶ οὕτως ἐπισημειοῦται τὴν θεοειδῆ τε καὶ ὑ-
 ψηλὴν εὐφροσύνην· φῶς δὲ ἐκεῖνο λέγει τὸ ἐκ τοῦ θεοῦ προσώ-
 που ἀπαυγαζόμενον, οὗ καθικέσθαι ἢ αἰσθησις φύσιν οὐκ ἔχει.
 «Ἐσημειώθη» γάρ, φησὶν, «ἐφ' ἡμᾶς τὸ φῶς τοῦ προσώπου
 σου, Κύριε». Θεοῦ γὰρ πρόσωπον ἐν χαρακτῆρσί τισι θεωρού-
 10 μενον οὗ μοι δοκεῖ ἕτερον παρὰ τὰς ἀρετὰς νοεῖν ὁ προφήτης·
 ταύταις γὰρ τὸ θεῖον εἶδος χαρακτηρίζεται. Καὶ τοῦτο εἰπὼν τὸ
 τέλειον γνώρισμα λέγει τῆς ἀρετῆς· «ἔδωκας εὐφροσύνην εἰς
 τὴν καρδίαν μου», ἀντὶ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ νοῦ τὴν καρδίαν λέ-
 γων. Οὐ γὰρ ἔστι τοῖς ἐκ κακίας δελεάσμασι τὸν νοῦν ἡσθῆναι.
 15 Ἄντιδιαστέλλει δὲ τῆ τῆς καρδίας εὐφροσύνη τὴν ὑλώδη
 ταύτην καὶ βιωτικὴν εὐθηνίαν, λέγων τοῖς τὸ παρὸν ὀρώσι τὴν
 γαστέρα τοῦ καλοῦ κριτήριον γίνεσθαι. Σίτον γὰρ καὶ οἶνον εἰ-
 πὼν τοῖς τοιούτοις πληθύνεσθαι, ἀπὸ μέρους πάσας τὰς περι-
 γαστέρα καὶ θοίνην ἡδονὰς τῷ λόγῳ συμπεριέλαβεν· αἱ πάσης
 20 ἀρχουσιν ὑλικῆς ἀσχολίας, περὶ ἃ ἡ σπουδὴ εἰς οὐδὲν εὐοδοῦται
 πέρας, οὐ γὰρ ἔστι τῆς ἐν ἀκαρεῖ γινομένης τοῖς ἀνθρώποις
 ἀπολαύσεως ἐν τῇ φύσει ταμιεῖον οὐδέν, ὥστε ἀπόθετον ἑαυτοῖς
 ποιεῖσθαι τὴν ἡδονήν, ἣν κατὰ πᾶσαν κτῶνται σπουδῆν, ἀλλ'
 ὥσπερ τι τῶν ἀπατηλῶν φαντασμάτων κεκρατῆσθαι παρὰ τῶν
 25 φιληδόνων δόξαν εὐθύς ἠφανίσθη καὶ εἰς τὸ μὴ ὄν μετεχώρησε.
 Τοῦ δὲ τοιούτου φάσματος ἐν ἴχνος καταλείπεται μετὰ τὴν ἀνα-
 χώρησιν, ἢ αἰσχύνῃ, βαθύν τε καὶ δυσεξάλειπτον ἐνσημηναμένη

στά φαινόμενα, υποστηρίζοντας ότι αγαθὸ εἶναι ἐκεῖνο μόνο πού θά δείξει κάποιος μὲ τὴν αἴσθησι. «Πολλοί», λέει, «έρω-
τοῦν, ποιός θά μᾶς δείξει τὰ ἀγαθά;»¹⁰. Ὅποιος ὁμως ἀποβλέ-
πει στὴν ἀρετὴ προσπερνᾷ αὐτὴ τὴ δουλικὴ ἀντίληψη γιὰ τὸ
καλὸ καὶ τὸ βλέπει μέσα στοῦ φῶς. Κι ἐπισημαίνει μ' αὐτὸ τὸν
τρόπο τὴ θεόμορφη καὶ ὑψηλὴ εὐφροσύνη· φῶς λέει τὴ λάμψη
ἐκείνη πού ἀπαυγάζεται ἀπὸ τὸ θεῖο πρόσωπο, πού δὲν εἶναι
στὴ φύση τῆς αἴσθησις νὰ τὸ πλησιάσει. Γιατὶ λέει, «ἀποτυπώ-
θηκε ἐπάνω μας, Κύριε, τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου»¹¹. Πρόσω-
πο τοῦ Θεοῦ πού τὸ βλέπομε μὲ ὀρισμένα χαρακτηριστικά, δὲ
νομίζω ὅτι ὁ προφήτης ἐννοεῖ τίποτε ἄλλο ἔξω ἀπὸ τὶς ἀρετές·
αὐτὲς εἶναι πού χαρακτηρίζουν τὴ θεία μορφή. Καὶ λέγοντας
αὐτὸ λέει τὸ τέλει γνῶρισμα τῆς ἀρετῆς. «Ἔδωκες εὐφροσύνη
στὴν καρδιά μου»· λέει καρδιά ἀντὶ νὰ πεῖ ψυχὴ καὶ νοῦ. Γιατὶ
δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ εὐχαριστηθεῖ ὁ νοῦς μὲ τὰ δελεάσματα τῆς
κακίας.

Στὴν εὐφροσύνη τῆς καρδιάς ἀντιπαραθέτει αὐτὴν τὴν
ὕλική περίσσεια τῶν ἀγαθῶν τῆς ζωῆς, λέγοντας ὅτι σὲ ὄσους
βλέπουν μόνο τὸ παρόν, κριτήριό τοῦ καλοῦ γίνεται ἡ κοιλιά.
Λέγοντας γι' αὐτοὺς νὰ πληθύνουν τὰ σιτάρια καὶ τὰ κρασιά
τους, μὲ αὐτὰ τὰ δύο περιέλαβε στοῦ λόγο του ὄλες τὶς ἡδονὲς
τὶς σχετικὲς μὲ τὴν κοιλιά καὶ τὸ ξεφάντωμα. Αὐτὲς κυβερνοῦν
ὄλες τὶς ἀπασχολήσεις πού ἡ ἐπιδίωξή τους δὲν καταλήγει σὲ
κανένα αἴσιο τέλος. Γιατὶ γιὰ τὴν αὐτόματη κι ἀκαριαία ἀπό-
λαυση πού δοκιμάζουν οἱ ἄνθρωποι δὲν ὑπάρχει καμιά ἀποθή-
κη, ὥστε ν' ἀποθηκεύσουν σ' αὐτὴν τὴν ἡδονή, πού ἀποχτοῦν
μὲ κάθε ζῆλο, ἀλλὰ συμβαίνει ὅ,τι μὲ ἓνα ἀπατηλὸ φάντασμα·
ἐνῶ οἱ φιλήδονοι νομίζουν πὼς τὸ κρατοῦν, ἐξαφανίζεται ἀμέ-
σως καὶ περνάει στοῦ ἀνύπαρκτο. Ἀπὸ τὸ φάντασμα ὁμως αὐτό,
μετὰ τὴν ἀναχώρησή του, ἐγκαταλείπεται ἓνα ἶχνος, ἡ ντροπὴ,
πού χαράζει ἐπάνω τους σφραγίδα βαθιὰ καὶ δύσκολο νὰ

10. Ψαλμ. 4,7.

11. Ψαλμ. 4,7.

τούτοις τὸν τύπον τούτων, δι' ὧν ἂν παρέλθῃ, ὡς δυνατόν εἶναι, κατὰ τὴν τέχνην τῶν θηρευόντων τοῖς ἔχνεσι διαγιγνώσκειν τοῦ θηρίου τὴν φύσιν. Καὶ γὰρ ἐκεῖνοι, ὅταν ἀφανὲς ἦ τὸ θήραμα, διὰ τοῦ ἔχνου τὸ ζῶον γνωρίζουσιν. Εἰ οὖν ὁ σῦς ἢ ὁ λέων τοῖς ἔχνεσι τοῖς ἰδίοις καταμηνύονται, ἀκόλουθον πάντως καὶ τῆς ἡδονῆς τὴν φύσιν ἐν τῷ ὑπολειφθέντι αὐτῆς ἔχνει γνωρίζεσθαι. Ἀλλὰ μὴν τὸ ἔχνος αὐτῆς αἰσχύνη ἐστίν. Ἄρα καὶ ἡ ἐνσημηναμένη τῇ ψυχῇ τὸν τοιοῦτον τύπον ἢ αὐτὸ πάντως αἰσχύνη ἐστὶν ἢ ποιητικὴ τῆς αἰσχύνης.

10 Ἀλλὰ τοῦτο μὲν ἡμῖν ἐν παρεξοδίῳ προεθεωρήθη τῷ τόπῳ· δεῖξαι γὰρ κατὰ τὸ προηγούμενον ἔδει διὰ τῆς ψαλμωδίας, οἷον ἐκατέρου τῶν κατ' ἀρετὴν τε καὶ κακίαν ἐπιτηδευμάτων ἐστὶ τὸ πέρας. Ἐν τοίνυν τῷ προειρημένῳ ψαλμῷ τὸ τῆς ἀρετῆς εἰπὼν τέλος εἰρήνην εἶναι καὶ ἄνεσιν καὶ τὴν μονοειδῆ τε 15 καὶ ἀνεπίμικτον πρὸς τὰ πάθη κατοίκησιν τὴν ἐπ' ἐλπίδι τῆς τοῦ Θεοῦ μετουσίας κατορθουμένην τὸ ἀντικείμενον τούτῳ, ἐνταῦθα μὲν διὰ τῆς σιωπῆς ἐνεδείξατο, πολλαχῇ δὲ διὰ τῆς ψαλμωδίας βοᾷ λέγων, «οἱ δὲ παράνομοι ἐξολοθρευθήσονται», καὶ «σπέρμα ἀσεβῶν ἐξολοθρευθήσεται», καὶ «ὁ ἀγαπῶν τὴν ἀδι- 20 κίαν μισεῖ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν»· καὶ «ἐπιβρέξει ἐπὶ ἀμαρτωλοὺς παγίδας», καὶ ἄλλα μύρια τούτοις ὁμοιότροπα. Γέμει δὲ πᾶσα τῆς ψαλμωδίας ἢ βίβλος τῶν τε τῆς ἀρετῆς ἐπαίνων καὶ τῆς κατηγορίας τῶν ἐν κακίᾳ ζώντων. Ἡ τε τῶν ἱστοριῶν μνήμη πρὸς τοὺς δύο σκοποὺς μεριζομένη, ζηλωτὴν μὲν ποιεῖ τὴν ἀρε- 25 τὴν τῶν εὐδοκίμων προσώπων, φευκτὴν δὲ διὰ τῶν κατεγνωσμένων τὴν πονηρίαν.

Ὅταν μὲν γὰρ σε πρὸς ἀρετὴν ἐπεγεύρῃ τῷ ὑποδείγματι, λέγει· «Μωυσῆς καὶ Ἀαρὼν ἐν τοῖς ἱερεῦσιν αὐτοῦ καὶ Σαμουὴλ ἐν τοῖς ἐπικαλουμένοις αὐτόν. Ἐπεκαλοῦντο τὸν Κύριον, καὶ

σβηστεῖ, ἀπὸ δσους περάσει, γιὰ νὰ εἶναι δυνατὸ, σύμφωνα μὲ τὴν τέχνη τῶν κυνηγῶν νὰ καταλαβαίνουν ἀπὸ τὰ πατήματα τῆ φύση τοῦ θηρίου. Γιατὶ καὶ οἱ κυνηγοί, ὅταν τὸ θήραμα δὲ φαίνεται, ἀναγνωρίζουν τὸ ζῶο ἀπὸ τὸ ἴχνος τους. Ἐν ἑπομένῳ τὸν ἀγριόχοιρο καὶ τὸ λιοντάρι τὰ μαρτυροῦν τὰ ἴδια τὰ πατήματά τους, εἶναι ἐπόμενον ὅπως ὅποτε ν' ἀναγνωρίζεται καὶ ἡ φύση τῆς ἡδονῆς ἀπὸ τὸ ἴχνος ποὺ ἔχει ἀφήσει. Καὶ τὸ ἴχνος τῆς εἶναι ἡ ντροπή. Ἐπομένως κι αὐτὴ ποὺ ἐναπόθεσε στὴν ψυχὴ τὸ χάραγμα αὐτὸ ἢ εἶναι τὸ ἴδιο ντροπὴ ἢ προκαλεῖ τὴν ντροπὴ.

Αὐτὰ ὁμοίως ἀποτελοῦν μιὰ παρέκβαση. Γιατὶ ἔπρεπε σύμφωνα μὲ τὸ προηγούμενον νὰ δείξομε μὲ στίχους ἀπὸ τοὺς ψαλμοὺς, ποιὸ εἶναι τὸ τέλος τῆς ἀπασχόλησης μὲ τὴν ἀρετὴ καὶ τὴν κακία. Στὸν ψαλμὸ λοιπὸν ποὺ ἀναφέραμε προηγουμένως λέγοντας ὅτι ἡ κατάληξη τῆς ἀρετῆς εἶναι ἡ εἰρήνη καὶ ἡ ἀνεση καὶ ἡ μονοδιάστατη καὶ δίχως ἐπιμειξία μὲ τὰ πάθη κατάσταση ποὺ κατορθώνεται μὲ τὴν ἐλπίδα τῆς θείας μετουσίας, ἐδειξε σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο μὲ τὴν σιωπὴ τὸ ἀντίθετό του, ἀλλὰ σὲ πολλὰ μέρη μὲ τὸν ψαλμὸ τοῦ φωνάζει «οἱ παράνομοι θὰ ἐξολοθρευθοῦν»¹² καὶ «ἢ σπορὰ τῶν ἀσεβῶν θὰ ἐξολοθρευθεῖ»¹³ καὶ «ὅποιος ἀγαπᾷ τὴν ἀδικία μισεῖ τὸν ἑαυτό του» καὶ «θὰ βρέξει παγίδες στὰ κεφάλια τῶν ἁμαρτωλῶν»¹⁴ καὶ μύρια ἄλλα παρόμοια μ' αὐτά. Ὁλο τὸ βιβλίον τῶν ψαλμῶν εἶναι γεμάτο ἀπὸ ἐπαίνους τῆς ἀρετῆς καὶ ἀπὸ κατηγορίες ἐναντίον ἐκείνων ποὺ ζοῦν μέσα στὴν κακία. Ἡ θύμηση τῶν Γραφῶν μοιράζεται σὲ δύο σκοποὺς καὶ κάνει ἄξια μίμησης τὴν ἀρετὴ τῶν προσωπικοτήτων ποὺ εὐδοκίμησαν καὶ τὴν κακία ἄξια ν' ἀποφεύγεται μὲ τὴν ἀναφορὰ τῶν καταδικασμένων.

Ὅταν λοιπὸν σὲ διεγείρει ἐσένα μὲ τὸ παράδειγμα πρὸς τὴν ἀρετὴ λέει «ὁ Μωϋσῆς καὶ ὁ Ἀαρὼν εἶναι ἀνάμεσα στοὺς ἱερεῖς τοῦ καὶ ὁ Σαμουὴλ σ' ἐκείνους ποὺ τὸν ἐπικαλοῦνται»¹⁵.

12. Ψαλμ. 36,38.

13. Ψαλμ. 36,28.

14. Ψαλμ. 10,5-6.

15. Ψαλμ. 98,6-7.

αὐτὸς εἰσήκουεν αὐτῶν. Ἐν στύλῳ νεφέλης ἐλάλει πρὸς αὐ-
 τούς». Ὅταν δὲ τὸ πονηρὸν τῆς κακίας ὑποδεικνύει πέρας, τὰ
 πάθη τῶν ἐν πονηρίᾳ κατεγνωσμένων διέξεισιν. «Ἡνοίχθη ἡ γῆ
 καὶ κατέπιεν Δαθάν, καὶ ἐκάλυψεν ἐπὶ τὴν συναγωγὴν Ἀβει-
 5 ρῶν. Φλόξ κατέφλεξεν ἁμαρτωλούς»· καὶ «ποίησον αὐτοὺς ὡς
 τὴν Μαδιάμ καὶ τὸν Σισάρα»· καὶ «θεοῦ τοὺς ἄρχοντας αὐτῶν
 ὡς τὸν Ὠρήβ καὶ Ζήβ καὶ Ζεβεὲ καὶ Σαλμανά, πάν-
 τας τοὺς ἄρχοντας αὐτῶν», καὶ πολλὰ ἕτερα τοιαῦτα· τὰς τε με-
 10 ρικὰς συμβουλὰς πάσας σοι βοᾷ ἀπ' ἀρχῆς εἰς τέλος ἢ ψαλ-
 μωδία, ἐν οὐδενὶ μέρει τὴν πρὸς τὸ καλὸν προτροπὴν παραλεί-
 πουσα, καὶ δι' ὧν ἂν τις φύγοι τὴν κακίαν· πάντα ταῖς πρὸς τὸ
 καλὸν ὀδηγούσαις συμπαρέξευκται γνώμαις. Ἡ γὰρ τοῦ ἀγαθοῦ
 κτῆσις φυγὴ τοῦ ἐναντίου καὶ ἀναίρεσις γίνεται. Παρέλκον δ' ἂν
 εἶη πάντα ταῦτα δι' ἀκριβείας ἐκτίθεσθαι, φανερᾶς οὐσης τοῖς
 15 ἐντυγχάνουσι τῇ γραφῇ ταύτῃ τῆς περὶ τὰ τοιαῦτα σπουδῆς τοῦ
 λόγου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'

Τέτμηται δὲ πενταχῆ πᾶσα ἡ τῶν Ψαλμῶν πραγματεία,
 καὶ τίς ἐστὶν ἐν τοῖς τμήμασι τούτοις τεχνικὴ διασκευὴ καὶ διαί-
 10 ρεσις. Ἡ δὲ περιγραφή τῶν τμημάτων φανερὰ γίνεται θείαις
 20 τισὶ δοξολογίαις ὁμοιοτρόπως ἐναπολήγουσα, ἃς ἕξεστιν ἐπι-
 γνῶναι κατὰ τὴν παρ' ἡμῶν ὑποδεικνυμένην ἐν ταῖς ψαλ-
 μωδίαις διαίρεσιν. Ἔστι δὲ ἐκάστου τμήματος ἀριθμὸς τῶν

Ἐπικαλοῦνταν τὸν Κύριο καὶ ἐκεῖνος ἔκανε δεκτὴ τὴν ἐπίκλησίν τους. Μιλοῦσε σ' αὐτοὺς μὲ τὸ στύλο τῆς νεφέλης. Κι ὅταν ὑποδεικνύει τὸ θλιβερὸ τέλος τῆς κακίας, διεκτραγωδεῖ τὰ πάθη τῶν καταδικασμένων γιὰ κακία. «Ἄνοιξε ἡ γῆ καὶ κατάπιε τὸν Δαθὰν καὶ κατέχωσε ὅλη τὴ συντροφιά τοῦ Ἀβειρών, τοὺς ἁμαρτωλοὺς τοὺς κατέκαψε ἡ φλόγα»¹⁶. Καὶ «νὰ τοὺς κἀνεις ὅπως τὴ Μαδιάμ καὶ τὸν Σισάρα»¹⁷. Καὶ «βάλε τοὺς ἄρχοντες τοῦ στη μοίρα τοῦ Ὠρήβ, τοῦ Ζήβ, τοῦ Ζεβεὲ καὶ τοῦ Σαλμανᾶ, ὄλους τοὺς ἄρχοντες τους»¹⁸. Καὶ πολλὰ ἄλλα παρόμοια. Ἄλλὰ καὶ ὅλες τὶς ἐπιμέρους συμβουλὲς σοῦ φωνάζει τὸ βιβλίον τῶν Ψαλμῶν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος· σὲ κανένα σημεῖο δὲν παραλείπει τὴν προτροπὴν στὸ καλὸ καὶ τὸ πῶς θ' ἀποφύγει κἀνεις τὴν κακία· ὅλα τὰ συνδέει μὲ τὶς γνῶμες πού ὀδηγοῦν στὸ καλὸ. Γιατὶ ἡ ἀπόκτηση τοῦ ἀγαθοῦ γίνεται ἀποφυγὴ καὶ κἀτάργηση τοῦ ἀντίθετου. Εἶναι περιττὸ νὰ ἐκθέτομε λεπτομερῶς ὅλα αὐτὰ, ἀφοῦ εἶναι φανερὴ σ' ὅσους διαβάζουν τὸ βιβλίον αὐτὸ τῆς Γραφῆς ἢ σοβαρὴ ἀπασχόλησή του μὲ αὐτὰ τὰ θέματα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε'

Ἡ ὅλη ἢ ἀνάλυση τῶν ψαλμῶν χωρίζεται σὲ πέντε μέρη καὶ στὰ μέρη αὐτὰ ὑπάρχει μιὰ τεχνικὴ ἐπεξεργασία καὶ διαίρεση. Τὸ διάγραμμα τῶν τμημάτων γίνεται φανερὸ καταλήγοντας ὁμοίμορφα σὲ κάποιες θεῖες δοξολογίες, πού μπορούμε νὰ διαπιστώσομε μὲ τὴ διαίρεση πού ἐφαρμόζομε στοὺς ψαλμοὺς. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ψαλμῶν κάθε τμήματος εἶναι ὁ ἐξῆς· οἱ ψαλμοὶ τοῦ πρώτου μέρους εἶναι σαράντα, τοῦ δευτέρου τριάντα ἕνας, τοῦ τρίτου δεκαεπτὰ κι ἄλλοι τόσοι τοῦ τέταρτου, τοῦ πέμπτου

16. Ψαλμ. 105,17-18.

17. Ψαλμ. 82,10.

18. Ψαλμ. 82,12.

ψαλμοῦ διῶν οὗτος· τοῦ πρώτου τεσσαράκοντα· τοῦ δευτέρου εἰς
καὶ τριάκοντα· ἑπτὰ καὶ δέκα δὲ τοῦ τρίτου, καὶ τοῦ τετάρτου
τοσοῦτοι· τοῦ δὲ πέμπτου πέντε καὶ τεσσαράκοντα. Ἴσταται οὖν
τὸ πρῶτον μέρος ἐπὶ τὸν τεσσαρακοστὸν ἐκ τοῦ πρώτου, οὗ πέ-
5 ρας ἐστὶν «εὐλογητὸς Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ ἀπὸ τοῦ αἰῶνος
καὶ εἰς τὸν αἰῶνα, γένοιτο, γένοιτο». Τὸ δεύτερον ἐπὶ τὸν ἑβδο-
μηκοστὸν τε καὶ πρῶτον, οὗ τὸ τέλος οὕτως ἔχει· «εὐλογητὸς
Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ ὁ ποιῶν θαυμάσια μόνος, καὶ εὐλογητὸν
τὸν ὄνομα τῆς δόξης αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ
10 αἰῶνος. Καὶ πληρωθήσεται τῆς δόξης αὐτοῦ πᾶσα ἡ γῆ, γένοι-
το, γένοιτο». Τὸ τρίτον ἐπὶ τὸν ὄγδοηκοστὸν τε καὶ ὄγδοον, κα-
ταλήγει δὲ καὶ τοῦτο εἰς ὁμοίον πέρας. Ἐχει γὰρ οὕτως· «εὐλο-
γητὸς Κύριος εἰς τὸν αἰῶνα, γένοιτο, γένοιτο». Τοῦ δὲ τετάρτου
τμήματος πέρας ὁ ἑκατοστὸς τε καὶ πέμπτος, οὗ τὸ τέλος τοῖς
15 λοιποῖς παραπλήσιον· «εὐλογητὸς Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ ἀπὸ
τοῦ αἰῶνος καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος, καὶ ἔρει πᾶς ὁ λαός, Ἔνοιτο,
γένειτο». Πέμπτον δὲ μέρος ἐστὶν ἀπὸ τούτου εἰς τὸν ἔσχατον,
οὗ πέρας, «πᾶσα πνοὴ αἰνεσάτω τὸν Κύριον».

Τίνα τοίνυν τὴν ἐν τούτοις τεχνικὴν τάξιν κατενοήσαμεν,
20 καιρὸς ἂν εἴη δι' ὀλίγων εἰπεῖν. Ἐν τῷ πρώτῳ τοὺς ἐν κακίᾳ
ζῶντας ἴστησι μὲν τῆς ἀτόπου πλάνης, ἐφέλκεται δὲ πρὸς τὴν
τοῦ κρεῖττονος αἵρεσιν, ὡς μηκέτι ταῖς τῶν ἀσεβῶν ἀπάταις
ἐπιπορευέσθαι, μηδὲ τῇ πονηρᾷ τρίβῳ τῆς ἀμαρτίας διὰ βάθους
ἐνίστασθαι, μηδὲ ἀκίνητόν τε καὶ καθιδρυμένην ἑαυτοῖς τὴν κα-
25 κίαν ἐπιτηδεύειν, ἀλλὰ τῷ θείῳ συνάπτεσθαι νόμῳ διὰ μελέτης
τὴν ἀπλανῆ πορείαν ἑαυτοῖς κατορθώσαντας, ὡς ἂν ἐνριζωθεῖη
φυτοῦ δίκην αὐτοῖς ἢ πρὸς τὸ κρεῖττον ἕξις ταῖς θεαῖς διδασκα-
λίαις ἐπαρδομένη. Ἡ οὖν πρώτη πρὸς τὸ ἀγαθὸν εἰσοδος ἢ τῶν
ἐναντίων ἐστὶν ἀπόστασις, δι' ἧς γίνεται ἡ μετοχὴ τοῦ βελτίο-
30 νος.

Ὁ δὲ γευσάμενος ἤδη τῆς ἀρετῆς καὶ τῇ καθ' ἑαυτὸν
πείρα τοῦ ἀγαθοῦ τὴν φύσιν κατανοήσας, οὐκέτι τοιοῦτός ἐστιν,
ὡς ἀνάγκη τινὶ καὶ νοουθεσίᾳ τῆς πρὸς τὴν κακίαν προσπαθείας
ἀφέλκεσθαι καὶ πρὸς τὴν ἀρετὴν βλέπειν, ἀλλ' ὑπερδιψῆ τοῦ

εἶναι σαράντα πέντε. Τὸ πρῶτο μέρος λοιπὸν σταματᾷ στὸν τεσσαρακοστὸ ψαλμό, πού τὸ τέλος του εἶναι «εὐλογημένος ἄς εἶναι ὁ Κύριος, ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ, ἀπὸ τὸν αἰῶνα ἕως τὸν αἰῶνα· γένοιτο, γένοιτο». Τὸ δεύτερο μέρος τελειώνει στὸν ἑβδομηκοστὸ καὶ τὸ τέλος του εἶναι αὐτὸ· «εὐλογημένος ἄς εἶναι ὁ Κύριος, ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ, πού μόνος αὐτὸς κάνει θαύματα καὶ ἄς εἶναι εὐλογημένο τὸ ἔνδοξο ὄνομά του στὸν αἰῶνα καὶ στὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνα. Καὶ ὄλη ἡ γῆ θὰ γεμίσει ἀπὸ τὴ δόξα του. Γένοιτο, γένοιτο». Τὸ τρίτο μέρος σταματᾷ στὸν ὀγδοηκοστὸ ὄγδοο καὶ καταλήγει κι αὐτὸ σ' ἓνα ὁμοιο τέλος πού εἶναι τὸ ἑξῆς. "Ἄς εἶναι εὐλογημένος ὁ Κύριος στὸν αἰῶνα· γένοιτο, γένοιτο». Τὸ πέρας τοῦ τέταρτου τμήματος εἶναι ὁ ἑκατοστὸς πέμπτος, πού τὸ τέλος εἶναι παραπλήσιο μὲ τῶν λοιπῶν. «Εὐλογημένος ἄς εἶναι ὁ Κύριος, ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ ἀπὸ τὸν αἰῶνα καὶ ἕως τὸν αἰῶνα καὶ θὰ πεῖ ὄλος ὁ λαός, 'γένειτο, γένοιτο'». Τὸ πέμπτο μέρος εἶναι ἀπὸ ἐδῶ ὡς τὸν τελευταῖο ψαλμό, πού τὸ τέλος του εἶναι «κάθε ὑπαρξὴ πού ἀναπνέει ἄς ὑμνήσει τὸν Κύριο».

Ποιά λοιπὸν εἶναι ἡ τάξη πού διακρίναμε σ' αὐτὰ εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐκθέσομε σύντομα. Στὸ πρῶτο μέρος σταματᾷ ἀπὸ τὴν παράλογη πλάνη τους ὄσους ζοῦν μέσα στὴν κακία καὶ τοὺς τραβᾷ στὴν ἐκλογὴ τοῦ καλύτερου. Ἔτσι δὲ θὰ περπατοῦν πιά μὲ τίς ἀπάτες τῶν ἀσεβῶν, οὔτε θὰ προχωροῦν πέρα στὸ φαῦλο δρόμο τῆς κακίας οὔτε θ' ἀσκοῦν τὴν κακία πού εἶναι μέσα τους σταθερὴ κι ἀπαρασάλευτη. Μὲ τὴ μελέτη θὰ συνδέονται μὲ τὸ θεῖο νόμο πραγματοποιώντας γιὰ τὸν ἑαυτὸ τους τὴν ἀπαραπλήγητη πορεία, ὥσπου νὰ ριζώσει μέσα της σὰν τὸ φυτὸ ἡ ἑξὴ τοῦ καλοῦ, πού θὰ τὴν ποτίζουν οἱ θεῖες διδασκαλίαι. Ἡ πρώτη λοιπὸν εἴσοδος στὸ ἀγαθὸ εἶναι ἡ ἀποστασιοποίησις ἀπὸ τὰ ἀντίθετα, μὲ τὰ ὁποῖα ἐπιτυγχάνεται ἡ μετοχὴ τοῦ καλύτερου.

Κι ὁποῖος ἔχει γευτεῖ πλέον τὴν ἀρετὴ καὶ μὲ τὴ δική του πείρα ἔχει κατανοήσει τὴ φύση τοῦ ἀγαθοῦ δὲ βρίσκεται πιά στὸ σημεῖο μὲ κάποιον ἐξαναγκασμὸ καὶ μιὰ συμβουλὴ ν' ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τῆς κακίας καὶ ν' ἀποβλέπει στὴν

βελτίονος. Τὸ γὰρ ἄσχετόν τε καὶ σφοδρὸν τῆς ἐπιθυμίας τῆ
 δίψῃ προσεικάζει ὁ λόγος, ἐπιζητήσας τὴν διψωδεστάτην ἐν
 τοῖς ζῴοις φύσιν, ὡς ἂν μάλιστα τὸ ἐπιτεταμένον τῆς ἐπιθυμίας
 διὰ τοῦ ὑπερβαλλόντως ἐν δίψῃ γινομένου ζῶου ἐπιδειχθεῖη.
 5 Τοῦτο δὲ τὸ ζῶον ἔλαφον λέγει, ᾧ φύσις ἐστὶ τῆ ἐδωδῆ τῷ ἰο-
 βόλων θηρίων παινεσθαι. Θερμοὶ δὲ καὶ διακαεῖς οἱ χυμοὶ τῶν
 θηρίων, ὧν ἐμφαγοῦσα ἡ ἔλαφος, ξηροτέρα γίνεται κατ' ἀνάγκη
 φαρμακευθεῖσα τῷ τῶν θηρίων χυμῷ. Καὶ διὰ τοῦτο σφο-
 δρότερον ἐπιθυμεῖ τοῦ ὕδατος, ἵνα θεραπεύσῃ τὴν ἐκ τῆς τοιαύ-
 10 τῆς βρώσεως αὐτῇ ἐγγινομένην ξηρότητα. Ὁ τοίνυν προτελε-
 σθεὶς τὴν ἐν ἀρετῇ ζωὴν ἐν τῷ πρώτῳ μέρει τῆς ψαλμωδίας
 καὶ τὸ γλυκὺ τοῦ ποθομένου τῆ γεύσει γνωρίσας, δαπανήσας
 δὲ πᾶν ἐρπυστικὸν ἐπιθυμίας εἶδος ἐν ἑαυτῷ καὶ τοῖς τῆς
 σωφροσύνης ὁδοῦσι διαφαγὼν ἀντὶ θηρίων τὰ πάθη, διψῆ τῆς
 15 τοῦ Θεοῦ μετουσίας πλέον ἢ καθ' ὅσον ποθεῖ τὰς πηγὰς τῶν
 ὑδάτων ἢ ἔλαφος. Ἐπεται δὲ τῷ τῆς πηγῆς ἐπιτυχόντι μετὰ τὴν
 ὑπερβάλλουσαν δίψαν τοσοῦτον σπᾶσαι τοῦ ὕδατος, ὅσον ἡ ἐπι-
 θυμία κατ' ἐξουσίαν ἐφέλκεται. Ὁ δὲ λαβὼν ἐν ἑαυτῷ τὸ πο-
 θούμενον πλήρης ἐστὶν οὐκ ἐπόθησεν. Οὐ γὰρ καθ' ὁμοιότητα
 20 τῆς ἐν σώματι πλησμονῆς κενοῦται πάλιν τὸ πλήρες γενόμενον
 οὐδὲ ἀργὸν ἐν ἑαυτῷ τὸ ποτὸν διαμένει, ἀλλ' ἡ θεία πηγὴ, ἐν
 ᾧ περ ἂν γένηται, πρὸς ἑαυτὴν μεταποιεῖ τὸν ἀψάμενον καὶ συμ-
 μεταδίδωσι τῆς ἰδίας δυνάμεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Σ'

Ἄλλὰ μὴν ἰδίον ἐστὶ τῆς θεότητος ἡ ἐποπτικὴ τῶν ὄντων
 25 δυνάμις τε καὶ ἐνέργεια. Οὐκοῦν ὁ ἐν ἑαυτῷ ἔχων ὅπερ ἐπόθη-
 σε, καὶ αὐτὸς ἐποπτικὸς γίνεται καὶ τὴν τῶν ὄντων διασκοπεῖ-
 ται φύσιν. Διὰ τοῦτο τοῦ τρίτου τμήματος τῆς ψαλμωδίας ταύ-
 την πεποιῆται τὴν ἀρχήν, ἐν ᾧ τοῦτο μάλιστα διεξετάζει ὁ λό-
 γος, πῶς τὸ δίκαιον τῆς θείας κρίσεως ἐν τῇ ἀνωμαλίᾳ τοῦ βίου

ἀρετή, ἀλλ' ἔχει ὑπερβολικὴ δίψα γιὰ τὸ καλύτερο. Τὴν ἀκατάσχετη καὶ σφοδρὴ ἐπιθυμία ὁ λόγος τὴν παρομοιάζει μὲ τὴ δίψα, ἀφοῦ ἀναζήτησε τὸ ζῶο μὲ τὴν πιὸ διψαλέα φύση, γιὰ νὰ δειχθεῖ πολὺ καλὰ ἡ ἔντονη ἐπιθυμία μὲ τὸ ζῶο ποὺ νιώθει τὴ δίψα ὑπερβολικά. Τὸ ζῶο αὐτὸ τὸ λέει ἐλάφι, ποὺ ἡ φύση του εἶναι νὰ παχαίνει τρώγοντας τὰ φαρμακερὰ φῖδια. Οἱ χυμοὶ τῶν φιδιῶν εἶναι καυτοὶ καὶ διάπυροι, ὥστε τρώγοντάς τα τὸ ἐλάφι κατανάγκη νιώθει τὰ σπλάχνα του νὰ ξηραίνονται φαρμακωμένα ἀπὸ τὸ χυμὸ τῶν ζώων. Καὶ γι' αὐτὸ ἐπιθυμεῖ τὸ νερὸ πιὸ ἔντονα, γιὰ νὰ ἀνακουφίσει τὴν ξηρότητα ποὺ τοῦ προκαλεῖ ἡ τροφή αὐτῆ. Αὐτὸς λοιπὸν ποὺ ἔχει προγευθεῖ τὴ ζωὴ τῆς ἀρετῆς στὸ πρῶτο μέρος τῶν ψαλμῶν κι ἔχει γνωρίσει τὴ γλυκύτητα τοῦ ἀντικειμένου τοῦ πόθου του μὲ τὴ γεύση, ἀφοῦ ἐξοντώσει κάθε εἶδος ἐπιθυμίας ποὺ ἔρπει σὰν φῖδι μέσα του κι ἀφοῦ καταβροχθίσει τὰ πάθη σὰ νὰ ναι φῖδια, διψᾷ τὴ μετουσία τοῦ Θεοῦ περισσότερο ἀπὸ ὅ,τι τὸ ἐλάφι διψᾷ τὶς πηγὲς τῶν ὑδάτων. Καὶ γιὰ ὅποιον ἐπιτύχει τὴν πηγὴ ἔπειτα ἀπὸ τὴν ὑπερβολικὴ δίψα του εἶναι ἐπόμενο ὅτι θὰ πιεῖ τόσο νερὸ ὅσο τραβᾷ ἡ ὄρεξη καὶ ἡ ἐπιθυμία του. Παίρνοντας μέσα του τὸ ποθούμενο εἶναι γεμάτος ἀπὸ αὐτὸ ποὺ πόθησε. Γιατὶ αὐτὸ ποὺ ἔγινε πλῆρες δὲν ἀδειάζει πάλι ὅπως γίνεται μὲ τὴν πλήρωση τοῦ σώματος οὔτε μένει μέσα του τὸ ποτὸ ἀδρανές, ἀλλὰ τὸ θεῖο νᾶμα, μέσα σὲ ὅποιον ἀναβρῦσει, μεταβάλλει σύμφωνα μὲ τὸν ἑαυτὸ του ὅποιον τὸ γευτεῖ καὶ τοῦ μεταδίδει τὴ δύναμὴ του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Σ'

Ἰδιαίτερο γνώρισμα τῆς θεότητος εἶναι βέβαια ἡ ἐποπτεία τῶν ὄντων σὰν δυνατότητα καὶ ἐνέργεια. Αὐτὸς λοιπὸν ποὺ ἔχει μέσα του ὅ,τι πόθησε ἀποχτᾷ κι αὐτὸς τὴν ἐποπτικὴ δύναμη κι ἐξετάζει τὴ φύση τῶν ὄντων. Γι' αὐτὸ ἀρχίζει ἔτσι τὸ τρίτο μέρος τῶν ψαλμῶν, στὸ ὁποῖο ὁ λόγος ἐξετάζει αὐτὸ κυρίως, πῶς θὰ διασωθεῖ ἡ δικαιοσύνη τῆς θείας κρίσης μέσα στὴν ἀκατα-

διασωθήσεται, οὐ κατὰ τὴν ἀξίαν τῶν προαιρέσεων τῆς κατὰ τὸν βίον τοῦτον εὐκληρίας ὡς τὰ πολλὰ τοῖς ἀνθρώποις ἐγγινόμενης. Πολλάκις γὰρ περὶ τὸν αὐτὸν τὰς δύο κατιδεῖν ἔστιν ἀκρότητας, τὸ ἔσχατον ἐν κακίᾳ καὶ τὸ κατὰ τὴν εὐημερίαν 5 ἀκρότατον. Πρὸς ὃν τις βλέπων ὀκλάζει πῶς τὴν διάνοιαν, μὴ ποτε κρεῖττον ἢ τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει τὸ χειρόν λεγόμενον, καὶ τὸ ἔμπαλιν κακὸν ἐκεῖνο, ὃ ἐν τῇ τοῦ κρεῖττονος ἀριθμεῖται μοίρᾳ. Εἰ γὰρ ἐπαινεῖται μὲν ἡ δικαιοσύνη, πράττει δὲ κακῶς καὶ πάντων ὁ περὶ ταύτην ἐσπουδακῶς, διαβάλλεται δὲ ἡ κακία 10 καὶ πάντων τῶν σπουδαζομένων διαρκεῖς τὰς ἀπολαύσεις τοῖς περὶ αὐτὴν ἐσπουδακῶσι χαρίζεται, πῶς ἔστι μὴ προτιμότεραν πρὸς βίου αἴρεσιν οἶεσθαι τὴν κακίαν τῆς ἀρετῆς, τὴν κατεγνωσμένην τῆς ἐγκωμιαζομένης;

Ὁ τοίνυν ὑψηλὸς τὴν διάνοιαν καὶ οἶον ἀπὸ τινος σκοπιᾶς 15 ἐξεχούσης τοῖς ἀφροσύνησι τὸν ὀφθαλμὸν ἐπεκτείνων εἶδεν ἐν ᾧ ἔστι τῆς κακίας πρὸς τὴν ἀρετὴν τὸ διάφορον, ὅτι ἐκ τῶν ἐσχάτων, οὐκ ἐκ τῶν παρόντων ἢ τούτων γίνεται κρίσις. Τῷ γὰρ ἐποπτικῷ τε καὶ διορατικῷ τῆς ψυχῆς ὀφθαλμῷ ὡς παρὸν κατανοήσας τὸ δι' ἐλπίδος τοῖς ἀγαθοῖς ἀποκείμενον, καὶ πα- 20 ρελθῶν τῇ ψυχῇ πᾶν τι φαινόμενον, ἐντὸς τε τῶν οὐρανίων ἀδύτων παραδὸς καθάπτεται τῆς ἀκρισίας τῶν μικροπρεπῶς τὴν τοῦ καλοῦ κρίσιν τοῖς αἰσθητικοῖς μορίοις ἐπιτρεπόντων. Δι' ὧν φησιν, «τί γάρ μοι ὑπάρχει ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ παρὰ σοῦ τί ἠθέλησα ἐπὶ τῆς γῆς;». Τῷ αὐτῷ μορίῳ τοῦ λόγου τὸ μὲν οὐράνιον 25 θαυμαστικῶς μεγαλύνων τε καὶ εἰσάγων τῷ λόγῳ, τὸ δὲ ἐπὶ γῆς τοῖς τῶν ἀνοήτων ὀφθαλμοῖς σπουδαζόμενον καταφρονητικῶς τε καὶ σκωπτικῶς ἐξευτελίζων τε καὶ μυστατόμενος. Ὡς εἴ τις τῶν ἐν φυλακῇ τεχθέντων μέγα τι κρίνων ἀγαθὸν εἶναι τὸν ζόφον, ᾧ ἐνετράφη τε καὶ συνηύξησεν, εἶτα τῆς ὑπαίθρου 30 χάριτος μετασχὼν καταγινώσκει τῆς προτέρας αὐτοῦ κρίσεως,

στασία τῆς ζωῆς, ἀφοῦ συνήθως δὲν ἐξασφαλίζεται στοὺς ἀνθρώπους κατὰ τὴ ζωὴ αὐτὴ ἢ καλοτυχία ἀνάλογα μὲ τὴν ἀξία τῶν προαιρέσεων. Συχνὰ εἶναι δυνατὸ νὰ διαπιστώσωμε στὸν ἴδιο ἄνθρωπο τὰ δύο ἄκρα, τὸν κατώτατο βαθμὸ τῆς κακίας καὶ τὸ ἄκρο ἄωτο τῆς εὐημερίας. Τὴν περίπτωση αὐτὴ βλέποντας κανένας κοντοκρατεῖ τὴ σκέψη τοῦ μήπως εἶναι καλύτερο γιὰ τὴν ἀνθρώπινη φύση αὐτὸ ποὺ λέμε χειρότερο καὶ κακὸ πάλι ἀντίθετα ἐκεῖνο ποὺ συγκαταλέγεται στὴ μοίρα τοῦ καλύτερου. Ἄν δηλαδὴ ἐπαινοῦμε τὴ δικαιοσύνη κι αὐτὸς ποὺ τὴν ἐπιδιώκει κακοπαθεῖ, ἐνῶ κατηγοροῦμε τὴν κακία ἀλλὰ αὐτὴ προσφέρει σ' ὅσους τὴν ἐπιδιώκουν διαρκεῖς ἀπολαύσεις ἀπὸ ὅλα ὅσα ἐπιδιώκουν, πῶς εἶναι δυνατὸ νὰ μὴ θεωρεῖται προτιμότερη γιὰ τὴν ἐκλογή τοῦ τρόπου ζωῆς ἢ κακία ἀπὸ τὴν ἀρετὴ, ἢ καταδικασμένη ἀπὸ τὴν ἐγκωμιαζόμενη;

Ὅποιος λοιπὸν ἔχει διάνοια ὑψηλὴ καὶ σὰν ἀπὸ μιὰ ψηλὴ σκοπιὰ ρίχνει στὰ μακρινὰ τὴ ματιὰ του βλέπει ποῦ βρίσκεται ἡ διαφορὰ τῆς κακίας ἀπὸ τὴν ἀρετὴ, ἐπειδὴ ἡ κρίση τῆς γίνεται ἀπὸ τὰ τελευταῖα καὶ ὄχι ἀπὸ τὰ κοντινά. Γιατὶ μὲ τὰ μάτια τῆς ψυχῆς τὰ ἐποπτικὰ καὶ διορατικὰ κατανοώντας ὡς παρὸν ὅ,τι ἡ ἐλπίδα τοποθετεῖ στὰ ἀγαθὰ καὶ προσπερνώντας μὲ τὴν ψυχὴ κάθετι φαινόμενο καὶ εἰσδύοντας στὰ οὐράνια ἄδυστα ἀγγίζει κυριολεκτικὰ τὴν ἀκρισία ἐκείνων ποὺ ἀφήνουν κοντόφθαλμα τὴ διάκριση τοῦ καλοῦ στὰ ὄργανα τῶν αἰσθήσεων. Αὐτὸ σημαίνουν οἱ λόγοι τοῦ «τί ἄλλο ἔχω στὸν οὐρανὸ καὶ τί ἄλλο θέλησα ἀπὸ ἐσένα στὴ γῆ»¹⁹. Μὲ τὸ ἴδιο μέρος τοῦ λόγου μεγαλύνει μὲ θαυμασμὸ καὶ ἐξαίρει τὸ οὐράνιο, ἐνῶ ἐξευτελίζει περιφρονητικὰ καὶ σκωπτικὰ καὶ θεωρεῖ βδελυρὸ ὅ,τι πάνω στη γῆ ἀναζητοῦν τὰ μάτια τῶν ἀνόητων. Τὸ ἴδιο συμβαίνει μὲ κάποιον ποὺ γεννήθηκε στὴ φυλακὴ καὶ κρίνει τὸ σκοτάδι ὡς μέγα ἀγαθὸ μὲ τὸ ὅποιο ἀνατράφηκε καὶ μεγάλωσε²⁰, ἐνῶ ἐπειτα, ὅταν βρεθεῖ μέσα στὴν εὐλογία τῆς ἀνοιχτῆς φύσης, κατη-

19. Ψαλμ. 72,25.

20. Ἡ παροιμία: (Ο) ποὺ γεννηθεῖ στὴ φυλακὴ, τὴ φυλακὴ θυμάται.

λέγων ὄλων θεαμάτων ἡλίου τε καὶ ἀστέρων καὶ παντὸς τοῦ
περὶ τὸν οὐρανὸν κάλλους προετίθην τὸν συνήθη ζόφον δι' ἀπει-
ρίαν τοῦ κρείττονος'. Οὐδ' χάριν προκαταγινώσκει τῷ λόγῳ τῆς
περὶ τὸ καλὸν ἀκρισίας, κτηνώδη λέγων ἑαυτὸν εἶναι, ἕως ἐν
5 ἐκείνοις τὸ ἀγαθὸν ἐώρα.

Ἐπεὶ δὲ ἐγένετο μετὰ τοῦ Θεοῦ, Θεὸς δὲ ὁ λόγος, καὶ
πρὸς τὸ δεξιὸν ὠδηγήθη, ὁδηγὸς δὲ γίνεται αὐτῷ δεξιὸς διὰ τῆς
βουλῆς ὁ λόγος καὶ εἶδε τὴν ἐν ἀρετῇ δόξαν, δι' ἧς γίνεται τοῖς
πρὸς τὸν οὐρανὸν βλέπουσιν ἢ ἀνάληψις, τότε χρῆται ταῖς
10 φωναῖς ἐκείναις, ὧν ἡ μὲν ἐν θαύματι ποιεῖται τὸ ἐν οὐρανοῖς
ἀγαθόν, ἡ δὲ τὸ οὐτιδανόν τε καὶ μάταιον τῆς ἠπατημένης περὶ
τὸν βίον σπουδῆς διαπτύει. Ἔχει δὲ πᾶσα ἡ λέξις οὕτως·
κτηνώδης», φησὶν, «ἐγενόμην παρὰ σοί», τὴν ἄλογον ἐν τοῖς
τοιούτοις διασημαίνων προσπάθειαν, εἶτα ἐπάγει, «ἐγὼ δὲ διὰ
15 παντὸς μετὰ σοῦ». Τοῦτο δὲ εἰπὼν καὶ τὸν τρόπον τῆς πρὸς τὸν
Θεὸν συναφείας προστίθησιν, ὡς ἂν καὶ ἡμεῖς μάθοιμεν, πῶς ὁ
πρότερον κτηνώδης μετὰ ταῦτα τῷ Θεῷ συνάπτεται· «ἐκράτη-
σας» γάρ, φησί, «τῆς χειρὸς τῆς δεξιᾶς μου». Θεοῦ ἀντίληψιν
λέγει τὴν πρὸς τὰ δεξιὰ τῆς διανοίας ὀρμὴν· «καὶ ἐν τῇ βουλῇ
20 σου ὠδήγησάς με»· οὐ γὰρ ἄνευ θείας βουλῆς γίνεται ἡ ἐπὶ τὸ
καλὸν ὁδηγία. «Καὶ μετὰ δόξης προσελάβου με». Καλῶς ἀντι-
διαστέλλει τῇ αἰσχύνη τὴν δόξαν, ἥτις καθάπερ ὄχημά τι καὶ
πτερόν γίνεται τοῦ ὑπὸ τῆς θείας προσλαμβανομένου χειρός,
ὅταν τις ἑαυτὸν τῶν κατ' αἰσχύνην ἔργων ἀλλοτριώσῃ. Καὶ
25 οὕτω τοῖς ρηθεῖσιν ἐπήγεγε· «τί γάρ μοι ὑπάρχει ἐν τῷ οὐρανῷ,
καὶ παρὰ σοῦ τί ἠθέλησα ἐπὶ τῆς γῆς;», ὃ δὴ ποιοῦσι μέχρι τοῦ
νῦν οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων· τοιούτων αὐτοῖς κατ' ἐξουσίαν
ὑπαρχόντων ἐν τῷ οὐρανῷ, ὅμως ἐν εὐχῆς μέρει ποιοῦνται τὸ
παρὰ τοῦ Θεοῦ γενέσθαι τὰς φαντασιώδεις ἀπάτας, δυναστείαν
30 τινὰ ἢ τιμὴν ἢ πλοῦτον ἢ τὸ δύστηνον τοῦτο δοξάριον, περὶ δ

γορεῖ τὴν προηγούμενη ἀντίληψή του παρατηρώντας (ἀπὸ ποιά ὑπέροχα θεάματα τοῦ ἡλίου, τῶν ἄστρον καὶ ὄλης τῆς οὐράνιας ὁμορφιάς ἀπὸ ἀπειρία τοῦ καλύτερου προτιμοῦσα τὸ συνηθισμένο σ' ἔμένα σκότος). Γι' αὐτὸ καταδικάζει μὲ τὸ λόγο του τὴν ἀκρισία σχετικὰ μὲ τὸ καλὸ καὶ χαρακτηρίζει τὸν ἑαυτὸ του κτῆνος κατὰ τὴν ἐποχὴ πού ἐβλεπε τὸ ἀγαθὸ μέσα σ' αὐτά.

Ὅταν ὁμοῦς βρέθηκε μαζί μὲ τὸ Θεό, καὶ Θεὸς εἶναι ὁ Λόγος, καὶ ὁδηγήθηκε στὰ δεξιά, καὶ ὁδηγὸς του δεξιὸς γίνεται ἡ λογικὴ σκέψη, καὶ εἶδε τὴ δόξα τῆς ἀρετῆς, μὲ τὴν ὁποία ἀναλαμβάνονται στὸν οὐρανὸ ὅσοι προσβλέπουν σ' αὐτόν, τότε χρησιμοποιοῦν τις φράσεις ἐκεῖνες, πού ἢ μιὰ θαυμάζει τὸ οὐράνιο ἀγαθὸ καὶ ἢ ἄλλη περιφρονεῖ τὴ μηδαμινότητα καὶ ματαιότητα τῆς λανθασμένης σπουδῆς γιὰ τὴ ζωὴ. Ὅλο τὸ χωρίο εἶναι τὸ ἐξῆς: «ἔγινα κοντὰ σου ὁμοῖος μὲ κτῆνος»²¹, δηλώνοντας μ' αὐτὸ τὴν ἄλογη ἐπίδραση τοῦ πάθους, κι ἔπειτα προσθέτει «ἐγὼ θὰ εἶμαι πάντα μαζί σου». Καὶ λέγοντας τὸ λόγο αὐτὸ προσθέτει καὶ τὸν τρόπο τῆς συνάφειας μὲ τὸ Θεό, γιὰ νὰ μάθομε κι ἐμεῖς πῶς ὁ πρὶν ὁμοῖος μὲ κτῆνος συνάπτεται ἔπειτα μὲ τὸ Θεό· γιὰτι λέει, «μ' ἐκράτησες ἀπὸ τὸ δεξί μου χέρι». Ὀνομάζει κράτημα τοῦ Θεοῦ τὴν ὁρμὴ τῆς διάνοιάς μας πρὸς τὰ ἀγαθὰ. «Καὶ μὲ ὁδήγησες μὲ τὴ συμβουλή σου», γιὰτι δὲ γίνεται χωρὶς τὴ συμβουλή τοῦ Θεοῦ ἡ ὁδήγησι στὸ καλὸ. «Καὶ μὲ δέχτηκες στὸν οὐρανὸ μὲ δόξα». Ὁρθὰ ἀντιδιαστελλεῖ τὴν ντροπὴ μὲ τὴ δόξα, ἡ ὁποία γίνεται κατὰ κάποιον τρόπο ὄχημα καὶ φτερὸ γιὰ ἐκεῖνον πού τὸν κρατᾷ τὸ χέρι τοῦ Θεοῦ, ὅταν κάποιος ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ τὰ ἔργα τῆς αἰσχύνης. Καὶ ἔτσι πρόσθεσε σὲ ὅσα εἶπε: «τί ἔχω ἐγὼ στὸν οὐρανὸ καὶ τί θέλησα ἀπὸ ἐσένα στὴ γῆ;». Αὐτὸ κάνουν ὡς τώρα οἱ περισσότεροι ἄνθρωποι· ἐνῶ τόσα ἔχουν στὴν ἐξουσία τους ἐπάνω στὸν οὐρανὸ, ὁμοῦς εὐχονται νὰ τοὺς ἔρθουν ἀπὸ τὸ Θεὸ αὐτὲς οἱ ἀπάτες τῆς φαντασίας, ἢ ἐξουσία ἢ κάποια τιμὴ ἢ ὁ πλοῦτος ἢ ἡ ταλαίπωρη αὐτὴ δόξα, γιὰ τὴν ὁποία λυσοῦν ἢ ἀνθρώπινη φύση. Κι

21. Ψαλμ. 72,22.

μέμνηεν ἡ ἀνθρωπίνη φύσις. Ὁ δὲ τούτοις γενόμενος δι' ἀκολούθου ἐπάγει τὸ «ἐμοὶ δὲ τὸ προσκολλᾶσθαι τῷ Θεῷ ἀγαθὸν ἔστι, τίθεσθαι ἐν τῷ Κυρίῳ τὴν ἐλπίδα μου». Τοῦτο δεικνύς, ὅτι συμφύεται τρόπον τινὰ τῷ Θεῷ ὁ πρὸς αὐτὸν διὰ τῶν ἐλπίδων
5 κολλώμενος καὶ ἐν πρὸς ἐκεῖνον γενόμενος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'

Τοιαύτης τοίνυν γενομένης ἐν τῷ τρίτῳ τμήματι τῆς ἐπὶ τὸ ὕψος ἀνόδου ὁ ἐπὶ τοσοῦτον ἀναληφθεὶς τὴν διάνοιαν πάλιν τοῦ ὑπερκειμένου βαθμοῦ λαβόμενος γίνεται αὐτὸς ἑαυτοῦ μείζων καὶ ὑψηλότερος, ἐν τῷ τετάρτῳ μέρει οἶονεὶ τρίτον τινὰ
10 κατὰ τὸν Παῦλον διαβάς οὐρανὸν καὶ τῶν προδιηνησμένων ὑψωμάτων γερονῶς ὑψηλότερος. Διαδέχεται γὰρ ταῦτα οὐκέτι ὁ κοινὸς ἄνθρωπος, ἀλλ' ὁ προσκολληθεὶς ἤδη καὶ συνημμένος Θεῷ. Φησὶ δὲ οὕτως ὁ λόγος τοῦ ἐφεξῆς μέρους ἀρχόμενος· «προσευχὴ τῷ Μωϋσῆϊ ἀνθρώπῳ τοῦ Θεοῦ»· τοιοῦτος γὰρ ἤδη
15 οὗτος, ὡς μηκέτι παιδαγωγεῖσθαι νόμῳ, ἀλλ' εἰσηγητῆς ἑτέροις γίνεσθαι νόμου· οἷος ἦν Μωϋσῆς ἐκεῖνος ὁ ὑψηλός, ὃν ἀκούομεν, ὁ τὴν βασιλικὴν ἀξίαν καθάπερ τινὰ κόνιν περισπασθεῖσαν τῇ βάσει τῶν ποδῶν ἐκουσίως ἐκτιναζάμενος· ὁ τεσσαράκοντα ἔτεσι τῆς μετὰ τῶν ἀνθρώπων ἐπιμιξίας ἑαυτὸν ἀποικίσας καὶ
20 μόνος μόνῳ συζῶν ἑαυτῷ καὶ διὰ ἡσυχίας ἀμετεωρίστως τῇ θεωρίᾳ τῶν ἀοράτων ἐνατενίζων· ὁ τῷ φωτὶ μετὰ ταῦτα τῷ ἀρρήτῳ καταυγασθεὶς καὶ τῆς δερματίνης τε καὶ νεκρᾶς περιβολῆς ἐκλύσας τῆς ψυχῆς τὴν βάσιν· ὁ τὸν Αἰγύπτιον στρατόν τε καὶ τύραννον ταῖς ἐπαλλήλοις ἐκτρίψας πληγαῖς, τὸν δὲ Ἰσραὴλ
25 ἐλευθέρωσας τῆς τυραννίδος διὰ τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ ὕδατος· ᾧ

ὅποιος τὰ πετύχει αὐτὰ προσθέτει κατ' ἀκολουθία τὸ ἐξῆς: «γιά μένα ἀγαθὸ εἶναι ἡ προσκόλλησις στὸ Θεό, νὰ ἐναποθέτω τὴν ἐλπίδα μου στὸν Κύριον»²². Δείχνει μ' αὐτὸ, ὅτι συνενώνεται κατὰ κάποιον τρόπο μὲ τὸ Θεό, ὅποιος προσκολλᾶται σ' αὐτὸν μὲ τὴν ἐλπίδα καὶ γίνεται ἓνα μαζί του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ζ'

Τέτοια εἶναι ἡ ἀνύψωσις ποὺ πραγματοποιήθηκε πρὸς τὰ ἄνω στὸ τρίτο τμήμα κι αὐτὸς ποὺ ἡ διάνοιά του ἀνέβηκε τόσο ψηλά, πιασμένος πάλι ἀπὸ τὴν ψηλότερη βαθμίδα γίνεται μεγαλύτερος κι ἀνώτερος ἀπὸ τὸν ἑαυτό του περνώντας στὸ τέταρτο μέρος, ποὺ εἶναι κατὰ κάποιον τρόπο ὁ τρίτος οὐρανὸς τοῦ Παύλου²³, καὶ ἀνεβαίνοντας ψηλότερα ἀπὸ τὶς κορυφές ποὺ ἔχει ἤδη κατακτήσει. Αὐτὰ δὲν τὰ ξεπερνᾷ βέβαια διαδοχικὰ ὁ κοινὸς ἄνθρωπος, ἀλλὰ αὐτὸς ποὺ ἔχει ἤδη προσκολληθεῖ καὶ συνενωθεῖ μὲ τὸ Θεό. Ἀρχίζοντας ὁ λόγος τοῦ ἐπόμενου μέρους λέει «προσευχὴ τοῦ Μωϋσῆ, τοῦ ἀνθρώπου τοῦ Θεοῦ»²⁴. Αὐτὸς εἶχε φτάσει στὸ σημεῖο νὰ μὴν παιδαγωγεῖται πιά ἀπὸ τὸ νόμο, ἀλλὰ νὰ θέτει νόμους σὲ ἄλλους. Ὅπως ἦταν ἐκεῖνος ὁ οὐράνιος Μωυσῆς, ποὺ ἀκοῦμε, ἐκεῖνος ποὺ μὲ θέλημά του τίναξε τὸ βασιλικὸ ἀξίωμα σὰν τὴ σκόνη ποὺ εἶχε καθίσει στὰ πόδια του. Αὐτὸς ποὺ ἐπὶ σαράντα ἔτη εἶχε ἀποχωριστεῖ τὴ συντροφιά τῶν ἀνθρώπων καὶ ζοῦσε μόνος μὲ τὸν ἑαυτό του καὶ ἀταλάντευτος μέσα στὴν ἡσυχία εἶχε στρέψει τὰ βλέμματά του στὴ θεωρία τῶν ἀοράτων. Καταυγιάστηκε ἔπειτα ἀπὸ τὸ ἄρρητο φῶς κι ἀπάλλαξε τὴν ψυχὴ ἀπὸ τὴ δερμάτινη καὶ νεκρὴ περιβολὴ τῆς ἀφάνισε τὸ στρατὸ καὶ τὸν τύραννο τῆς Αἰγύπτου μὲ τὶς ἀλλεπάλληλες πληγές κι ἐλευθέρωσε τὸν Ἰσραὴλ ἀπὸ τὴ δουλεία μὲ τὸ φῶς καὶ τὸ νερό. Γι' αὐτὸν ὁ χρόνος ὄλος μετὰ τὴ

22. Ψαλμ. 72,28.

23. Β' Κορ. 12,2.

24. Ψαλμ. 89,1.

μετὰ τὴν Αἴγυπτον ὁ χρόνος ἅπας μία κατὰ τὸ συνεχές ἡμέρα
 ἦν, οὐδέποτε τῆς νυκτὸς μελαινομένης τῷ ζόφῳ· διεδέχετο γὰρ
 μετὰ τὸν ἡμερήσιον δρόμον τὰς τῶν ἀκτίνων αὐγὰς ἕτερον φῶς
 ἐκ νεφέλης καινοτομούμενον, ὥστε τὸν μὲν ἥλιον κατὰ τὴν
 5 ἀναγκαίαν περίοδον αὐτοῖς ἐπιδύεσθαι, τὸ δὲ φῶς συνεχές τε
 μένειν καὶ ἀδιάδοχον τῆς ἐκ τοῦ στύλου λαμπηδόνης ἀδιαστά-
 τως τὰς αὐγὰς τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων ἐκδεχομένης· ὁ τὸ πικρόν
 τε καὶ ἄποτον ὕδωρ ἠδύνας τῷ ζύλῳ καὶ τὴν πέτραν εἰς πηγὴν
 τοῖς διψῶσι μεταποιήσας· ὁ τῆς γῆϊνης τροφῆς τὴν οὐράνιον
 10 διαμειψάμενος· ὁ ἐν τῷ θείῳ γνόφῳ ὀξυωπῶν καὶ βλέπων ἐν
 αὐτῷ τὸν ἀόρατον· ὁ τὴν σκηνὴν τὴν ἀχειροποίητον ἱστορήσας
 καὶ τὸν ἱερωσύνης κόσμον ἀξίως κατανοήσας· ὁ τὰς θεοτεύ-
 κτους πλάκας δεξάμενος καὶ συντριβεῖσας πάλιν ἀναχαράξας· ὁ
 τῆς ἐμφανισθείσης αὐτῷ θείας δυνάμεως ἐπὶ τοῦ προσώπου φέ-
 15 ρων τὰ σύμβολα, καὶ τῇ ἐξ αὐτοῦ λαμπηδόνι οἷόν τισιν ἀκτίνων
 αὐγαῖς τῶν ἀναξίως ἐντυγχανόντων ἀποστρέφων τὰς ὄψεις· ὁ
 πυρὶ καὶ χάσματι τοὺς ἐπαναστάντας τῇ ἱερωσύνῃ καταδικάσας
 καὶ τοὺς εἰς τὴν θεῖαν χάριν ὑβρίσαντας ἐξαφανίσας· ὁ τὴν γοη-
 τείαν τοῦ Βαλαὰμ μεταβαλὼν εἰς εὐσέβειαν· οὗ ἡ τελευτὴ τῆς
 20 ζωῆς ἱστορήται ὑψηλοτέρα· ὁ ἐπὶ τῆς ἀκρωρείας τοῦ ὄρους γε-
 νόμενος, καὶ μηδὲν ἴχνος, μηδὲ μνημόσυνον τῆς γῆϊνης ἀχθηδό-
 νος τῷ βίῳ ὑπολειπόμενος· ὁ μὴ παραλλάξας τὸν χαρακτῆρα
 τοῦ κάλλους ὑπὸ τοῦ χρόνου, ἀλλὰ διασώσας ἐν τῇ τρεπτῇ φύ-
 σει τὸν ἐν καλῷ ἀναλλοίωτον. Οὗτός ἐστιν ὁ τῆς τετάρτης κα-
 25 τάρχων ἡμῖν ἀναβάσεως καὶ συνεπαίρων ἑαυτῷ τὸν διὰ τῶν
 τριῶν ἤδη τῶν προδιηνυσμένων ἀνόδων μέγαν γενόμενον. Ὁ
 γὰρ ἐν τούτῳ τῷ ὕψει γενόμενος μεθόριος τρόπον τινὰ τῆς τρε-
 πτῆς τε καὶ ἀτρέπτου φύσεως ἱσταται, καὶ μεσιτεύει καταλλή-
 λως τοῖς ἄκροις, τῷ μὲν Θεῷ ἰκετηρίας ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθέν-
 30 των ἐξ ἁμαρτίας προσάγων, τῆς δὲ ὑπερκειμένης ἐξουσίας τὸν

φυγή από την Αίγυπτο ἦταν μιὰ συνεχῆς ἡμέρα, γιατί οὐδέποτε σκοτείνιαζε τὴ νύχτα τοῦ ὁ ζόφος· γιατί μετὰ τὴ διαδρομὴ τῆς ἡμέρας διαδεχόταν τὴ λάμψη τοῦ ἡλίου ἓνα ἄλλο φῶς ποὺ πήγαζε κατὰ τρόπο πρωτοφανῆ ἀπὸ τὴ νεφέλη, ἔτσι ἐβλεπαν τὸν ἡλιο νὰ βασιλεύει ὅταν συμπλήρωνε τὴν ὀρισμένη περιφορὰ του, ἀλλὰ τὸ φῶς νὰ συνεχίζεται καὶ νὰ μὴν παραχωρεῖ τὴ θέση του καὶ ἡ φεγγοβολὴ ἀπὸ τὸν στύλο νὰ δέχεται ἀδιάκοπα τὶς λάμπεις τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων. Καὶ τὸ πικρὸ νερὸ ποὺ δὲν πινόταν τὸ γλύκανε μὲ τὸ ξύλο καὶ μετέβαλε τὴν πέτρα σὲ πηγὴ γιὰ τοὺς διψασμένους. Ἄλλαξε τὴ γήινη τροφὴ μὲ τὴν οὐράνια, μέσα στὸ θεῖο γνόφο διέκρινε καθαρὰ κι ἐβλεπε μέσα σ' αὐτὸν τὸν ἀόρατο· παράστησε τὴν ἀχειροποίητη σκηνὴ καὶ σχημάτισε σωστὴ ἰδέα γιὰ τὸ ἀξίωμα τῆς ἱερωσύνης· δέχτηκε τὶς θεόγραφες πλάκες καὶ τὶς ξαναχάραξε ὅταν συντρίφτηκαν. Εἶχε στὸ πρόσωπό του τὰ σύμβολα τῆς θείας δύναμης ποὺ τοῦ εἶχε παρουσιαστεῖ καὶ μὲ τὴ λάμψη ποὺ ἀκτινοβολοῦσε ἔκανε νὰ γυρίζουν ἄλλοῦ τὰ βλέμματά τους ὅσοι τοῦ μιλοῦσαν ἀνάξια. Καταδίκασε στὴ φωτιὰ καὶ στὴν κατακρήμνιση ὅσους ἐπιτέθηκαν στὴν ἱερωσύνη κι ἐξόντωσε ὅσους ἀθαδίασαν προσβλητικὰ στὴ θεία χάρη. Τὴν ἀπάτη τοῦ Βαλαὰμ²⁵ τὴ μετέβαλε σὲ εὐσέβεια καὶ τὸ τέλος τῆς ζωῆς του ἐξιστορεῖται λαμπρότερο. Ἀνέβηκε στὴν κορυφὴ τοῦ βουνοῦ καὶ δὲν ἄφησε κανένα ἴχνος οὔτε κάτι ποὺ νὰ θυμίζει τὸν γήινο μόχθο στὴ ζωὴ. Δὲν γνώρισε μεταβολὴ στὸ εἶδος τῆς ὁμορφίᾳς ἐξαιτίας τοῦ χρόνου, ἀλλὰ μέσα στὴ μεταβλητὴ φύση διατήρησε τὴν ὁμορφιά ἀναλλοίωτη. Αὐτὸς εἶναι ποὺ κάνει τὴν ἀρχὴ τῆς τέταρτης ἀνάβασής μας συνανεβάζοντας μαζί του αὐτὸν ποὺ ἤδη ἀναδείχτηκε μέγας μὲ τὶς τρεῖς προηγούμενες ἀνυψώσεις του. Αὐτὸς ποὺ ἀνέβηκε σὲ τόσο ὕψος στέκεται κατὰ κάποιον τρόπο στὸ μεταίχμιο τῆς μεταβλητῆς καὶ ἀμεταβλητῆς φύσης καὶ γίνεται κατάλληλα μεσίτης ἐνδιάμεσος στὰ ἄστρα, στὸ Θεὸ προσφέροντας ἱκεσίες γι' αὐτοὺς ποὺ ἀλλοιώθηκαν ἀπὸ τὴν ἁμαρτία καὶ σ' αὐτοὺς ποὺ

25. Ἄριθμ. κεφ. 22-24.

ἔλεον ἐπὶ τοὺς δεομένους τοῦ ἔλεου διαπορθμεύων, ὡς ἂν καὶ διὰ τούτου μάθοιμεν, ὅτι ὁσω τις πλεόν τῶν χθαμαλῶν τε καὶ γῆινων ἀφίσταται, τοσοῦτω μᾶλλον προσοικειοῦται τῇ πάντα νοῦν ὑπερεχούσῃ φύσει· καὶ μιμεῖται δι' εὐποιίας τὸ θεῖον, ἐκεῖ-
5 νο ποιῶν ὃ τῆς θείας ἐστὶ φύσεως ἴδιον· λέγω δὲ τὸ εὐεργετεῖν πᾶν τὸ εὐεργεσίας δεόμενον, ὅσον ἐπιδεῆς τῆς εὐποιίας ἐστί.

Τοιαύτην δὴ κατελάβομεν τῆς ψαλμωδίας ταύτης τὴν ἔν-
νοιαν, ἧς ἡ ἐπιγραφή ἐστὶν 'Προσευχὴ τῷ Μωυσῇ ἀνθρώπῳ
τοῦ Θεοῦ'. Ἐπειδὴ γὰρ κεκράτητο τῷ τῆς ἀμαρτίας κακῷ τὸ
10 ἀνθρώπινον καὶ τῆς πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἐνώσεως ἀπορραγὲν τοῖς
ἐναντίοις συνεφύρετο πάθεσι καὶ τινος ἐδεῖτο πρεσβείας πρὸς
τὸν ἀνακαλέσασθαι τῆς ἀπωλείας δυνάμενον, ἀντὶ πρέσβεως ὁ
τοῦ Θεοῦ ἀνθρώπος γίνεται, ὑπεραπολογούμενος μὲν τοῦ τῶν
ὁμοφύλων πτώματος, εἰς δὲ τὸν τῶν ἀπολωλότων οἶκτον δυ-
15 σωπῶν τὸ θεῖον. Εὐθὺς γὰρ οἷον δικαιολογεῖται πρὸς τὸν ἀκού-
οντα καὶ φησι μόνῳ προσεῖναι τῷ Θεῷ τὸ ἐν παντὶ ἀγαθῷ πά-
γιόν τε καὶ ἀκίνητον καὶ δεῖ ὡσαύτως ἔχον· ἐν τροπῇ δὲ καὶ ἀλ-
λοιώσει τὸ ἀνθρώπινον κείμενον μηδέποτε ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ μέ-
νειν, μήτε εἰ πρὸς τὸ κρεῖττον ἀνίοι, μήτε εἰ ἐκπίπτει τῆς μετου-
20 σίας τοῦ κρεῖττονος. Οὐ χάριν καταφυγὴν εἰς σωτηρίαν ἀξιοῖ
κατὰ πᾶσαν γενεὰν γίνεσθαι τοῦ πλανωμένου τὸν ἀμετάθετον.

Ἔχει δὲ ἡ λέξις οὕτως· «Κύριε, καταφυγὴ ἐγενήθης ἡμῖν
ἐν γενεᾷ καὶ γενεᾷ». Διὰ τί τοῦτο λέγων; Ὅτι σύ, φησὶν, πρὸ
τῆς κτίσεως εἶ, πᾶν τὸ αἰώνιον ἐμπεριέχων διάστημα, ἀφ' οὗ τε
25 ἀρχὴν ἔσχεν ἡ τοῦ αἰῶνος φύσις καὶ εἰς ὃ, τι προελεύσεται πέ-
ρας· πέρας δὲ τοῦ ἀτελευτήτου ἢ ἀπειρία. «Πρὸ τοῦ ὄρη» γάρ,
φησί, «γενηθῆναι καὶ πλασθῆναι τὴν γῆν καὶ τὴν οἰκουμένην,
καὶ ἀπὸ τοῦ αἰῶνος καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος σὺ εἶ». Τὸ δὲ ἀνθρώπι-

έχουν ανάγκη από εύσπλαχνία μεταφέροντας την εύσπλαχνία από την ανώτατη δύναμη. "Ωστε κι από αυτό να διδαχτούμε, ότι, όσο περισσότερο απομακρύνεται κανένας από τα χαμηλά και γήινα, τόσο περισσότερο προσοικειώνεται τῇ φύσει πού ξεπερνᾶ κάθε νοῦ. Καί με τὴν εὐεργετικότητα μιμεῖται τὸ Θεό, πραγματοποιώντας ἐκεῖνο πού ἀνήκει στὴ θεία φύση, ἐννοῶ νὰ εὐεργετῆ ὅ,τι ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ εὐεργεσία, στὸ βαθμὸ πού χρειάζεται τὴν εὐεργεσία.

Ἔτσι ἐννοήσαμε τὸ νόημα τοῦ ψαλμοῦ αὐτοῦ, πού ἡ ἐπιγραφή του εἶναι 'Προσευχὴ τοῦ Μωϋσῆ, τοῦ ἀνθρώπου τοῦ Θεοῦ'. Ἐπειδὴ τὸ κακὸ τῆς ἁμαρτίας εἶχε αἰχμαλωτίσει τὸ ἀνθρώπινο γένος καὶ ἀποκομμένο ἀπὸ τὴν ἐνωσὴ του με τὸ ἀγαθὸ ἀναμιγνυόταν με τὰ ἀντίθετα στὸ ἀγαθὸ πάθη καὶ τοῦ χρειαζόταν κάποια μεσολάβηση σ' ἐκεῖνον πού μπορούσε νὰ τὸν ἀνακαλέσει ἀπὸ τὴν ἀπώλεια, παίρνει τὴ θέση τοῦ μεσολαβητῆ ὁ ἀνθρωπος τοῦ Θεοῦ, ὑπερασπίζοντας θερμὰ τοὺς ὁμοφύλους του πού ἔσφαλαν κι ἐξευμενίζοντας τὸ θεῖο γιὰ νὰ λυπηθεῖ τοὺς παραπλανημένους. Μ' εὐθὺ τρόπο εἶναι σὰ νὰ δικαιολογεῖται σ' ἐκεῖνον πού τὸν ἀκούει καὶ λέει, ὅτι μόνο στὸ Θεὸ ἀνήκει ἡ πᾶγια παραμονὴ σὲ κάθε ἀγαθὸ καὶ τὸ ἀμετακίνητο ἀπὸ αὐτὸ καὶ τὸ ἀμετάβλητο τῆς ταυτότητάς του. Ἐνῶ ἡ ἀνθρώπινη φύση πού χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴ μεταβολὴ καὶ τὴν ἀλλοίωση δὲν εἶναι ποτὲ ἡ ἴδια, οὔτε ἂν ἀνεβαίνει στὸ ἀνώτερο οὔτε ἂν χάνει τὴ μετουσία τοῦ ἀνώτερου. Γι' αὐτὸ ζητᾶ σὲ κάθε γωνιᾶ νὰ γίνεται τὸ ἀμετακίνητο καταφύγιο σωτηρίας γιὰ αὐτὸν πού πλανᾶται.

Ὁ ψαλμὸς λέει κατὰ λέξη: «Κύριε, ἔγινες τὸ καταφύγιό μας σὲ κάθε γενεά»²⁶. Γιατί τὸ λέει αὐτό; Ἐπειδὴ, λέει, ἐσὺ ὑπάρχεις πρὶν ἀπὸ τὴν κτίση καὶ περικλείεις ὅλη τὴν αἰώνια διάρκεια, ἀπὸ ὅπου ἔλαβε ἀρχὴ αὐτὸ πού λέμε αἰώνια καὶ σ' ὅποιο πέρασ θὰ καταλήξει καὶ πέρασ τοῦ ἀτελεύτητου εἶναι ἡ ἀπειρία. Ὑπάρχει, λέει, πρὶν γίνουν τὰ ὄρη, καὶ προτοῦ κτιστεῖ ἡ γῆ καὶ ἡ οἰκουμένη, ἀπὸ τὸν αἰῶνα καὶ ὡς τὸν αἰῶνα. Ὁ ἄν-

26. Ψαλμ. 89,1.

νον τῷ τρεπτῷ τῆς φύσεως ἐκ τοῦ ὕψους τῶν ἀγαθῶν πρὸς τὸ ταπεινόν τε καὶ ὀλισθηρὸν τῆς ἀμαρτίας κατενεχθὲν κατεσύρη· οὐκοῦν ὄρεζον, φησί, χεῖρα ὁ ἀπτωτος τῷ ὀλισθήσαντι, ὅπερ εἶ τῇ φύσει, καὶ ἡμῖν τοῦτο γινόμενος, καὶ «μὴ ἀποστρέψης αὐτὸν 5 ἐκ τοῦ παρὰ σοὶ ὕψους εἰς τὴν τῆς ἀμαρτίας ταπεινώσιν».

Εἶτα τῆς δεσποτικῆς φωνῆς διάκονος γίνεται καὶ προφέρει τὴν φιλάνθρωπον ρῆσιν λέγων· ὅτι «καὶ εἶπας· ἐπιστρέψατε, υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων». Ἡ δὲ τοιαύτη φωνὴ δόγμα ἐστί· βλέπει γὰρ πρὸς τὴν φύσιν ὁ λόγος καὶ τὴν θεραπείαν τῶν κακῶν ὑπο-
10 τίθεται. Ἐπειδὴ γάρ, φησί, τρεπτοὶ ὄντες τοῦ ἀγαθοῦ ἀπερρῦητε, χρῆσασθε πάλιν πρὸς τὸ καλὸν τῇ τροπῇ· καὶ ὄθεν ἐκπετώκατε, ἐπὶ τὸ αὐτὸ πάλιν ἐπαναστρέψατε· ὡς ἐν τῇ προαιρέσει τῶν ἀνθρώπων εἶναι τὸ ἑαυτοῖς νέμειν κατ' ἐξουσίαν ἃ βούλονται, εἴτε τὸ ἀγαθὸν εἴτε τὸ φαῦλον· τὸ δὲ ἐφεξῆς ἕτερον δόγμα ἐστί·
15 φησὶ γὰρ «ὅτι χίλια ἔτη ἐν ὀφθαλμοῖς σου, Κύριε, ὡς ἡ ἡμέρα ἢ ἔχθές, ἣτις διῆλθε, τὰ δὲ ἐξουδενώματα αὐτῶν ἔτη ἔσονται». Τί οὖν ἐν τούτοις δογματικῶς παιδευόμεθα; Ὅτι τῷ ἐξ ἐπιστροφῆς πάλιν πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἀναλύσαντι, κἂν μυρίοις ὁ βίος κατα-
20 στιχθῇ πλημμελήμασιν, ὡς χιλίων ἐτῶν δοκεῖν εἶναι τῶν κακῶν τὸ ἄθροισμα, ἀντ' οὐδενός ἐστι τῷ Θεῷ ἐπὶ τοῦ ἐπιστραφέντος· ὁ γὰρ θεῖος ὀφθαλμὸς τὸ ἐνεστὸς ἀεὶ βλέπει, τὸ δὲ παρωχηκὸς οὐ λογίζεται, ἀλλ' ἀντὶ μιᾶς ἡμέρας ἢ μέρους νυκτὸς παρὰ τῷ Θεῷ κρίνεται, ἣτις παρηγήθῃ τε καὶ παρέδραμε. Τὸ δὲ ἐνεστὸς ἐν κακίᾳ, κἂν ὡς μηδὲν παρὰ τῶν ἀμαρτανόντων ἐξευ-
25 τελίζεται, ὡς ἐτῶν πλῆθος τῷ Θεῷ καθοράται. Φησὶ γὰρ «τὰ ἐξουδενώματα αὐτῶν ἔτη ἔσονται».

Καλῶς δὲ καὶ προσφουῶς ἐξουδενώματα ὀνομάζει τὰ πλημμελήματα· ὅτι πέφυκε πῶς ὁ τὸ κακὸν ἐνεργῶν ἀντ' οὐδενός ἡγεῖσθαι τὸ πλημμελούμενον καὶ τινὰς ἐκάστου τῶν κατὰ
30 κακίαν γινομένων παρευρίσκειν ἀπολογίας, ὥστε πρόχειρον εἶ-

θρωπος ὁμως σύρθηκε ἐξαιτίας τῆς μεταβλητότητας τῆς φύσης του στὴ χαμηλὴ κι ὀλισθηρὴ ἀμαρτία πέφτοντας ἀπὸ τὸ ὕψος τῶν ἀγαθῶν. Ἄπλωσε λοιπόν, λέει, τὸ χέρι σου σ' ἐκεῖνον ποὺ ἔπεσε, ἐσὺ ποὺ στέκεσαι ὀρθός, καὶ φανοῦ σ' ἐμᾶς αὐτὸς ποὺ εἶσαι κατὰ τὴ φύση σου καὶ μὴν τὸν ἀποδιώξεις ἀπὸ τὸ δικό σου ὕψος στὴν ταπείνωση τῆς ἀμαρτίας.

Ἐπειτα γίνεται ὑπὲρ τῆς τοῦ θεοῦ λόγου καὶ διατυπώνει τὴ φιλόανθρωπη ἐντολὴ· καὶ εἶπε: «παιδιὰ τῶν ἀνθρώπων, ἐπιστρέψτε». Ἡ ἐντολὴ αὕτη εἶναι δίδαγμα. Γιατὶ ὁ λόγος ἀποβλέπει πρὸς τὴ φύση καὶ προτείνει τὴ θεραπεία τῶν κακῶν. Ἐπειδὴ, λέει, εἶστε μεταβλητοὶ καὶ ἀποκοπήκατε ἀπὸ τὸ ἀγαθόν, χρησιμοποιεῖστε πάλι τὴ μεταβολὴ ἀλλὰ πρὸς τὸ καλόν. Καὶ ἐκεῖ ἀπὸ ὅπου ἀποκοπήκατε σ' αὐτὸ πάλι ἐπιστρέψτε, ἀφοῦ εἶναι στὴν προαίρεση τῶν ἀνθρώπων νὰ ἀπονέμουν στὸν ἑαυτὸ τους αὐτεξούσια εἴτε τὸ ἀγαθὸ εἴτε τὸ κακόν. Τὸ ἐπόμενο εἶναι ἕνα ἄλλο δίδαγμα. Λέει, ὅτι «χίλια ἔτη στὰ μάτια σου, Κύριε, εἶναι ὅπως ἡ χτεσινὴ ἡμέρα²⁷ ποὺ πέρασε, ἐνῶ τὰ ἐξουδενώματά τους θ' ἀποτελέσουν σειρὰ ἀπὸ χρόνια». Τί μᾶς διδάσκει μ' αὐτά; Ὅτι γιὰ ὅποιον ἐπιστρέφει πάλι καὶ πεθάνει, ἀκόμα κι ἂν σπλωθεῖ ὁ βίος του μὲ ἄπειρα παραπτώματα, ὥστε τὸ ἄθροισμα τῶν κακῶν νὰ φαίνεται πὼς εἶναι χίλιων ἐτῶν, δὲν τὸ ὑπολογίζει καθόλου ὁ Θεὸς σὲ βάρος ἐκείνου ποὺ ἐπέστρεψε. Γιατὶ τὸ μάτι τοῦ Θεοῦ βλέπει πάντοτε τὸ παρὸν καὶ δὲ λογαριάζει τὰ περασμένα, ἀλλὰ τὰ θεωρεῖ σὰν μιὰ μέρα ἢ ἕνα μέρος τῆς νύχτας, ποὺ πέρασε κι ἔφυγε. Τὸ παρὸν ὁμως τὸ βουτηγμένον στὴν ἀμαρτία, ἀκόμα κι ἂν αὐτοὶ ποὺ ἀμαρτάνουν τὸ παρουσιάζουν ὡς μηδαμινόν, ὁ Θεὸς τὸ βλέπει σὰν πληθὸς χρόνων. «Τὰ ἐξουδενώματα», λέει, «θὰ ἀποτελέσουν σειρὰ ἐτῶν».

Πολὺ καλὰ καὶ κατάλληλα ὀνομάζει τὰ παραπτώματα ἐξουδενώματα, γιατί εἶναι κάπως ἀπὸ τὴ φύση του ὁποῖος πράττει τὸ κακὸ νὰ θεωρεῖ ὡς τίποτα τὶς παραβάσεις του καὶ νὰ βρίσκει γιὰ κάθε φαυλότητά του παραπειστικὰ δικαιολογίες,

ναι τὸ ἐφ' ἐκάστῳ λέγειν, ' οὐδὲν ἢ ἐπιθυμία καὶ οὐδὲν ἢ ὀργή καὶ οὐδὲν ἕκαστον τῶν τοιούτων ἐστί· φύσεως γὰρ ταῦτα κινήματα· ἢ δὲ φύσις ἔργον Θεοῦ. Οὐκ ἂν τι τούτων ἔν τινι νομισθεῖη κακῶ τῷ ἐφορῶντι τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν'. Διὰ τοῦτο 5 φησιν, ὅτι τὰ ἐξουδενώματα ταῦτα, ὅταν παρῆ τῇ προαιρέσει τοῦ ἐνεργουῦντος καὶ μὴ παρέλθῃ, ὡς πλάτος ἐτῶν παρὰ τῷ θεῷ ὀφθαλμῷ τὰ καθ' ἕκαστον κρίνεται.

Πάλιν τὸ παροδικὸν τῆς φύσεως ἡμῶν ὑπογράφει τῷ λόγῳ, ὡς ἂν μᾶλλον εἰς ἔλεον τὸν Θεὸν δυσωπήσειε. Λέγει γάρ, 10 ἐναργῶς ὑπ' ὄψιν ἄγων τῷ ὑποδείγματι, τί χρὴ νομίζειν εἶναι τὴν τῆς φύσεως ἡμῶν ἀθλιότητα, πρωΐαν καὶ ἐσπέραν, τουτέστι νεότητα καὶ γῆρας· χλόην ἐν τῷ ὀρθρῳ καὶ ἄνθος καὶ πάροδον. Καὶ μετὰ τοῦτο τῆς κατὰ τὴν ἡλικίαν νοτίδος ἀναλωθείσης καὶ τοῦ φυτοῦ ἀπανθήσαντος τῆς τε συμφυοῦς ὥρας διαπνευσθεί- 15 σης, ξηρότης καὶ μαρασμὸς τὸ λειπόμενον. Οὕτω γάρ φησιν ὁ λόγος ὅτι «τὸ πρωὶ ὡσεὶ χλόη παρέλθοι, τὸ πρωὶ ἀνθήσαι καὶ παρέλθοι, τὸ ἐσπέρας ἀποπέσοι, σκληρυνθεῖη καὶ ξηρανθεῖη». Τοῦτο ἢ ἀνθρωπίνη φύσις. Ἐν δὲ τοῖς ἐφεξῆς πλέον κατοικτίζεται τὸ ἀνθρώπινον, λέγων δεδαπανῆσθαι τῇ ὀργῇ τὴν τῶν ἀν- 20 θρώπων ζωὴν οἷόν τινι ἀνέμῳ τῇ τοῦ θυμοῦ προσβολῇ χειμαζομένην. Δῆλον δὲ ὅτι διὰ τῆς ὀργῆς καὶ τοῦ θυμοῦ τὴν ἀποστατικὴν διασημαίνει ἐνέργειαν, δι' ἧς ἐκλειψις μὲν γίνεται τῆς ζωῆς τοῖς ἀνθρώποις, ταραχὴ δὲ τοῦ ἡσυχάζοντος. Οὕτω δὲ ἢ λέξις ἔχει, ὅτι «ἐξελίπομεν ἐν τῇ ὀργῇ σου καὶ ἐν τῷ θυμῷ σου 25 ἐταράχθημεν». Καὶ τούτοις ἐπάγει δι' ἀκολουθίου τὸ μὴ πρέπει Θεῷ θέαμα ποιεῖσθαι τὴν ἀνθρωπίνην κακίαν, μηδὲ δεῖν φαίνεσθαι τῷ ἀκηράτῳ προσώπῳ τὸν ἐμμολυνθέντα ταῖς ἀμαρτίαις ἡμῶν αἰῶνα· λέγει δὲ οὕτως τῇ φωνῇ τὴν τοιαύτην ἐρμηνεύων διάνοιαν· «ἔθου τὰς ἀνομίας ἡμῶν ἐναντίον σου». Ὡς ἂν εἴ τις 30 τὸ 'ἵνα τί' προσθεῖς ἐπὶ τὸ σαφέστερον προάγοι τὸν λόγον, ὡς εἶναι τοιαύτην τοῦ ρήματος τὴν διάνοιαν, ὅτι 'Σοὶ πρέπει τὰ

ὥστε νὰ μπορεῖ καθένας νὰ λέει πρόχειρα 'τίποτε δὲν εἶναι ἡ ἐπιθυμία, τίποτε ὁ θυμός, τίποτε καὶ ὁποιοδήποτε ἀπὸ τὰ ὅμοια. Γιατὶ αὐτὰ εἶναι κινήσεις τῆς φύσης μας, καὶ ἡ φύση εἶναι ἔργο τοῦ Θεοῦ. Κανένα ἀπὸ αὐτὰ δὲ θὰ νομίσει κακὸ ὁ ἔφορος τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς'. Γι' αὐτὸ λέει ὅτι αὐτὰ τὰ ἐξουδενώματα, ὅταν παρουσιαστοῦν στὴ θέληση ἐκείνου ποὺ τὰ πράττει καὶ δὲν παρέλθουν, ὁ θεῖος ὀφθαλμὸς τὰ κρίνει ὡς ἀπειρία ἐτῶν.

Ἐπογραμμίζει πάλι μὲ τὸ λόγο του τὴν παροδικότητα τῆς φύσης μας, γιὰ νὰ κινήσει περισσότερο τὴν εὐσπλαχνία τοῦ Θεοῦ. Παρουσιάζοντάς μας ἓνα ἐντονο παράδειγμα, μᾶς λέει τί πρέπει νὰ νομίζομε πὼς εἶναι ἡ ἀξιολύπητη φύση μας: πρωὶ καὶ βράδυ, δηλαδὴ νεότητα καὶ γηρατεία: τὸ πρωὶ γίνεται χλόη, λουλούδι καὶ περνᾷ. Ἐπειτα ἀπὸ αὐτό, ὅταν δαπανηθεῖ ἡ ὑγρασία, ἀπανθίσει τὸ φυτὸ καὶ σβήσει ἡ φυσικὴ ὁμορφιά του, ἀπομένει πιά νὰ ξηραθεῖ καὶ νὰ μαραθεῖ. Ἐτσι ἀκριβῶς λέει ὁ λόγος. «Τὸ πρωὶ θὰ περάσει ὅπως ἡ χλόη, τὸ πρωὶ θ' ἀνθίσει καὶ θὰ περάσει, τὸ βράδυ θὰ φυλλορροήσει, θὰ σκληρύνει καὶ θὰ ξηραθεῖ». Αὐτὸ εἶναι ἡ φύση τοῦ ἀνθρώπου. Στὴ συνέχεια ἐκφράζει μεγαλύτερη λύπη πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, λέγοντας ὅτι ἡ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων ἀφανίζεται ἀπὸ τὴν ὀργή, κακοπαθώντας ἀπὸ τὴν προσβολὴ τοῦ θυμοῦ, ὅπως ἀπὸ ἓνα ἄνεμο εἶναι φανερό ὅτι μὲ τίς λέξεις ὀργὴ καὶ θυμὸ σημαίνει τὴν ἐνέργεια τῆς ἀποστασίας, ἀπὸ τὴν ὁποία χάνουν οἱ ἀνθρώποι τὴ ζωὴ τους καὶ προκαλεῖται ταραχὴ σ' αὐτὸν ποὺ ἡσυχάζει. Αὐτὸ σημαίνει ἡ φράση «κινδυνέψαμε νὰ χαθοῦμε ἀπὸ τὴν ὀργὴ σου καὶ ἀπὸ τὸ θυμὸ του ἀναστατωθήκαμε»: προσθέτει σ' αὐτὰ μὲ λογικὴ ἀκολουθία ὅτι δὲν ἀρμόζει στὸ Θεὸ νὰ τοῦ ἐκθέτομε ὡς θέαμα τὴν ἀνθρώπινη κακία, οὔτε πρέπει νὰ παρουσιάζεται στὸ ἀκήρατο πρόσωπο ἡ ζωὴ μας ποὺ μολύνθηκε ἀπὸ τίς ἁμαρτίες μας. Ἐξηγώντας τὸ νόημα αὐτὸ λέει τὰ ἐξῆς: «ἔστησες τίς ἁμαρτίες μας ἀπέναντί σου», ὅπως ἂν κάποιος θέλοντας νὰ κάνει τὸ λόγο σαφέστερο πρόσθετε τὸ 'γιατί', ὥστε νὰ εἶναι τὸ νόημα τῆς φράσης τὸ ἐξῆς: «σ' ἐσένα ἀρμόζει νὰ ἔχεις μπροστὰ στὰ μάτια

καλὰ ἐν ὀφθαλμοῖς ἔχειν, τὸ δὲ ἄνομον τοῦ παρὰ σοῦ ὀρᾶσθαι ἀνάξιον'.

Τοιοῦτον οὖν ποιήσον τὸ ἀνθρώπινον, ὡς τῆς σῆς ἐπισκοπῆς μὴ ἀνάξιον εἶναι, ἀλλὰ γενέσθαι τὸν αἰῶνα ἡμῶν τοῦ σοι φαίνεσθαι ἄξιον· ὡς τό γε νῦν ἔχον πᾶσαι αἱ ἡμέραι ἡμῶν ἐξέλιπον· τὸ γὰρ ἐν σοι μὴ εἶναι, οὐδέ ἐστιν ὅλως εἶναι· ὧν γὰρ ἐπικρατήσῃ ἡ τῆς ὀργῆς δυναστεία, ἀνυπόστατός τε καὶ σκιοειδῆς ἐστὶν ἡ ζωὴ καθ' ὁμοιότητα τοῦ ἀραχνίου νήματος· ὡς γὰρ ἐκεῖνο φαίνεται μὲν, ἕως ἂν συνεστὸς τύχῃ, εἰ δὲ τις ἐπαγάγοι τὴν χεῖρα, παραχρῆμα πρὸς τὴν ἐπαφὴν τῶν δακτύλων διαρρυνὲν ἀφανίζεται· οὕτω καὶ ὁ ἀνθρώπινος βίος ταῖς ἀνυποστάτοις σπουδαῖς οἷόν τισιν ἐναερίοις νήμασιν ἀεὶ συμπλεκόμενος μάρτην ἐξυφαίνει ἑαυτῷ τὴν ἀνύπαρκτον ἰσουργίαν. Οὐπὲρ εἰ τις καθάψαιτο στερρῶ λογισμῶ, διαδιδράσκει τὴν λαβὴν ἢ ματαία σπουδὴ καὶ εἰς οὐδὲν ἀφανίζεται· πάντα γὰρ τὰ κατὰ τὴν ζωὴν ταύτην σπουδαζόμενα οἴησις ἐστὶ καὶ οὐχ ὑπόστασις· οἴησις ἢ τιμὴ, τὸ ἀξίωμα, τὸ γένος, ὁ τύφος, ὁ ὄγκος, ὁ πλοῦτος, πάντα τὰ οἷς ἐμμελετῶσιν αἱ τοῦ βίου ἀράχλαι, οὐ χάριν τὰ τοιαῦτα τοῦ Θεοῦ δεῖται θεραπεύοντος· ταύτην γὰρ ἠγοῦμαι τοῦ ρητοῦ τὴν διάνοιαν τοῦ λέγοντος ὅτι «αἱ ἡμέραι τῶν ἐτῶν ἡμῶν ἐν αὐτοῖς ἑβδομήκοντα ἔτη· ἐὰν δὲ ἐν δυναστείαις ὀγδοήκοντα ἔτη, καὶ τὸ πλεῖον αὐτῶν κόπος καὶ πόνος». Οὐχ ὅτι τῷ ὑπὲρ τὸ μέτρον τοῦτο ζῶντι ὁ βίος ἐπίπονος, ἀλλ' ὅτι τῆς οὕτω βραχείας ζωῆς ἐν κόπῳ τὸ πλεόν ἐστὶ καὶ πόνῳ. Πόνος, ἢ νηπιότης· κόπος, ἢ νεότης· ὁ ἐν τῷ μέσῳ βίος πλεόν τοῖς πόνοις ἐνδρασιλεύεται. Τὸ δὲ γῆρας διαφερόντως αὐτῇ τῇ πολιᾷ καὶ ταῖς ρυτίσι τὸν πλεονασμὸν τοῦ κόπου μαρτύρεται.

Πάλιν ἕτερον ἐπινοεῖ τρόπον, ὅπως ἂν τοῖς ἀνθρώποις ἰλεωθεῖ τὸ θεῖον. Τοιαύτη δὲ τῶν λεγομένων ἐστὶν ἡ διάνοια· ὁ μὲν τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν ὄγκος μεγάλην ἐφέλκεται τὴν τιμω-

σου τὰ καλά, καὶ τὸ ἄνομο δὲν ἀξίζει νὰ τοῦ ρίξεις τὸ βλέμμα σου».

Κάνε λοιπὸν τὸν ἄνθρωπο τέτοιο, ὥστε νὰ μὴν εἶναι ἀνάξιος τῆς ματιᾶς σου· γιατί ὅπως εἶναι τώρα τὸ πράγμα ἐξαντλήθηκαν ὅλες οἱ ἡμέρες μας. Ἐὰν δὲν ὑπάρχομε μέσα σ' ἐσένα, δὲν ὑπάρχομε καθόλου. Ἡ ζωὴ ἐκείνων ποὺ τὴν κυρίεψε ἡ ἐξουσία τῆς ὀργῆς εἶναι ἀνυπόστατη καὶ σκιώδης, παρόμοια μὲ ἰστό τῆς ἀράχνης. Ὅπως αὐτὸς δηλαδὴ διακρίνεται, ὅσο συγκρατεῖ τὴ σύστασή του, ἂν ὁμως ἀκουμπήσει κανένας ἐπάνω τὸ χέρι του, ἀμέσως μὲ τὴν ἐπαφὴ τῶν δακτύλων σπάζει καὶ ἀφανίζεται. Ἔτσι εἶναι καὶ ὁ ἀνθρώπινος βίος· μπλέκοντας πάντοτε μέσα σὲ ἀπατηλὲς ἀσχολίες παρόμοια μὲ κάποια ἀέρινα νήματα προσπαθεῖ μάταια νὰ ὑφάνει τὸν ἀνύπαρκτο ἰστό του. Ἐὰν τὸν ἀγγίζει κανένας μὲ στέρεη σκέψη, ἡ μάταιη ἀσχολία ξεφεύγει τὸ πιάσιμο καὶ ἐκμηδενίζεται. Ὅλα ποὺ ἐπιδιώκομε στὴ ζωὴ αὐτὴ εἶναι φαντασία ὄχι πραγματικότητα. Φαντασία εἶναι ἡ τιμὴ, τὸ ἀξίωμα, τὸ γένος, ἡ ὑπερηφάνεια, ἡ ἐπαρση, ὁ πλοῦτος, ὅλα μὲ ὅσα ἀπασχολοῦνται οἱ ἀράχνης τῆς ζωῆς καὶ γι' αὐτὸ ὅλα αὐτὰ χρειάζονται νὰ τὰ θεραπεύσει ὁ Θεός. Αὐτὴ εἶναι νομίζω ἡ ἔννοια τοῦ ρητοῦ ποὺ λέει ὅτι «οἱ ἡμέρες τῆς ζωῆς μας εἶναι στὸ σύνολό τους ἑβδομήντα ἔτη ἢ ὀγδόντα ἔτη, ἂν ἔχει κανένας δυνατὴ κράση· ἡ πέρα ἀπὸ αὐτὰ ζωὴ εἶναι κόπος καὶ πόνος»²⁸. Ὅχι γιατί εἶναι ἐπίπονη ἡ ζωὴ ἐκείνου ποὺ ζεῖ πέρα ἀπὸ τὸ ὄριο αὐτό, ἀλλά, ἐπειδὴ τὸ περισσότερο μέρος τῆς τόσο σύντομης ζωῆς σημαδεύεται ἀπὸ τὸν κόπο καὶ τὸν πόνο. Πόνος εἶναι ἡ νηπιακὴ ἡλικία· κόπος ἡ νεότης· ὁ ἐνδιάμεσος βίος εἶναι ἀκόμα περισσότερο πλουτισμένος ἀπὸ πόνο. Τὰ γηρετεῖα ξεχωριστὰ μὲ τὸ ἄσπρισμα τῶν μαλλιῶν καὶ μὲ τὶς ρυτίδες μαρτυροῦν τὸν πλεονασμὸ τοῦ κόπου.

Ἄλλὰ ἐπινοεῖ κι ἄλλο τρόπο γιὰ νὰ ἐξευμενίσει τὸ Θεὸ γιὰ τοὺς ἄνθρωπους. Τὸ νόημα τῶν λόγων του εἶναι αὐτό· ὁ ὄγκος τῶν ἁμαρτιῶν μας ἐπισύρει μεγάλη τιμωρία. Ἡ ὑπόστα-

28. Ψαλμ. 89,10.

ρίαν· οὐτιδανὴ δὲ τῆς φύσεως ἢ ὑπόστασις, ὡς μὴ χωρῆσαι τὴν κατ' ἀξίαν ἐπὶ τοῖς πλημμεληθεῖσιν ὀργήν. Ἀλλὰ κἂν πρῶτον ἢ τὸ ἐπαγόμενον εἰς τιμωρίαν ἡμῖν, ἱκανὸν ἔσται πρὸς παιδείαν τοῖς ὑπομένουσιν· εἰ οὖν τὸ πρῶτον τῆς ἀντιδόσεως πρὸς παιδευ-
5 σὶν τε καὶ τιμωρίαν ἐξήρκεσεν, τίς τὸ κράτος τῆς ὀργῆς ὑποστήσεται; Ἡ τίς ἀριθμὸς τοῦ θυμοῦ τὸν φόβον ἐκμετρῆσαι δυνήσεται;

Εἰ οὖν ἀνυπόστατος μὲν ἡ ὀργή, χωρητὴ δὲ ἡ κατὰ φιλαν-
θρωπίαν ἐνέργεια, οὕτω γνώρισον ἡμῖν τὴν δεξιάν σου, ὡς
10 χωρῆσαι δυνάμεθα ἐν σοφίᾳ, οὐκ ἐν τιμωρίᾳ, παρὰ σοῦ τῆς παι-
δεύσεως ἡμῖν ἐνεργουμένης. Προεκτεθείσης τοίνυν ἡμῖν τῆς
διανοίας, ἀκόλουθον ἂν εἴη καὶ αὐτὰ ἐπαγαγεῖν τὰ θεόπνευστα
ρήματα τοῦτον ἔχοντα τὸν τρόπον· «ὅτι ἐπῆλθε πραότης ἐφ'
ἡμᾶς καὶ παιδευθησόμεθα. Τίς γινώσκει τὸ κράτος τῆς ὀργῆς
15 σου, καὶ ἀπὸ τοῦ φόβου σου τὸν θυμὸν σου ἐξαριθμῆσασθαι;
Τὴν δεξιάν σου οὕτως γνώρισόν μοι καὶ τοὺς πεπαιδευμένους
τὴν καρδίαν ἐν σοφίᾳ ἐπίστρεψον»· καλὴ δὲ ἡ λέξις ἢ κατὰ τὸ
ἀκόλουθον ἐπαχθεῖσα τοῖς εἰρημένοις. Λέγει γὰρ ὅτι χωροῦμεν
δι' ἀσθένειαν φύσεως τὸ τῆς ὀργῆς μέγεθος, ὃ κινεῖ καθ' ἡμῶν
20 ἡ ἁμαρτία, χρῆζομεν δὲ τοῦ παιδευθῆναι. Παιδευσάτω ἡμᾶς ἢ
δι' ἐπιστροφῆς σωτηρία μᾶλλον ἢ περ ἢ ἐπὶ τοῖς ἁμαρτήμασιν
ἡμῶν τιμωρία. Οὐκοῦν ἐπίστρεψον ἡμᾶς, Κύριε, μηδὲν πρὸς
τὴν χάριν ἀναβαλλόμενος. Τὸ γὰρ «ἕως πότε» σημαίνει τὸ ἐπι-
σπεῦσαι τὴν χάριν, «καὶ παρακλήθητι», φησὶν, «ἐπὶ τοῖς δού-
25 λοῖς σου». Οὐ γὰρ ἀλλοτρίοις, φησὶν, ἀλλ' ἰδίοις καταλλαγῆση
δούλοις.

Εἶτα ὡς τυχῶν ἤδη τῆς χάριτος καὶ ἰδὼν ἐκεῖνο τὸ φῶς,
δι' οὗ τὸ σκότος τῶν ἐν τῷ βίῳ πλανωμένων καταφωτίζεται,
καὶ ὄθεν τε ἡ κατ' ἀρετὴν ἡμέρα ἀρχεται, «ἐνεπλήσθημεν»,
30 φησὶν, «τὸ πρῶτὸ τοῦ ἐλέους σου, καὶ ἠγαλλιασάμεθα καὶ εὐ-

ση τῶν ἀνθρώπων εἶναι μηδαμινή, ὥστε νὰ δεχτεῖ ὅλη τὴ ὀργή πού ἀξίζουν τὰ παραπτώματά της. Ἀλλὰ ἀκόμη κι ἂν εἶναι ἐλαφριά ἢ τιμωρία πού μᾶς ἐπιβάλλεται, εἶναι ἀρκετὴ γιὰ νὰ παιδαγωγῆσει ἐκείνους πού τὴν ὑπομένουν. Ἐάν λοιπὸν στάθηκε ἀρκετὴ ἢ ἐλαφριά ἀνταπόδοση γιὰ παιδαγωγῆση καὶ τιμωρία, ποιὸς θὰ ἀντισταθεῖ στὴ δύναμη τῆς ὀργῆς; Ἡ ποιὸς ἀριθμὸς θὰ μπορέσει ν' ἀποδώσει τὸ φόβο πού προκαλεῖ ὁ θυμὸς σου;

Ἐάν λοιπὸν ἡ ὀργή του εἶναι ἀνυπόστατη, ἐνῶ ὑποφέρεται ἢ φιλάνθρωπη ἐνέργειά του, τότε δίδαξέ μας τὴ δύναμη τῆς δεξιᾶς σου, ὥστε νὰ μπορέσομε νὰ κατανοήσομε ὅτι μᾶς παιδαγωγεῖς γιὰ νὰ μᾶς κάνεις σοφοὺς κι ὄχι γιὰ νὰ μᾶς τιμωρήσεις. Ἀφοῦ ἐκθέσαμε λοιπὸν πρῶτα τὸ νόημα, εἶναι σωστό, νὰ προσθέσομε καὶ τὰ ἴδια τὰ θεόπνευστα λόγια πού εἶναι τὰ ἀκόλουθα. «Εἶμαστε ἀσθενεῖς καὶ θὰ παιδαγωγηθοῦμε. Ποιὸς γνωρίζει τὴ δύναμη τῆς ὀργῆς σου καὶ θὰ μετριάσει τὸ θυμὸ σου ἀπὸ τὸ φόβο πού προκαλεῖς; Δίδαξέ με τὴ δύναμη τῆς δεξιᾶς σου καὶ κάνε νὰ ἐπιστρέψουν αὐτοὶ πού δέχτηκαν στὴν καρδιά τους τὴ σοφία σου»²⁹. Εἶναι ὥραῖα τὰ χωρία πού προσθέσαμε σὲ ὅσα εἶπαμε. Μᾶς λέει ὅτι ἀπὸ τὴν ἀσθένεια τῆς φύσης μας δὲν σηκώνομε τὸ βάρος τῆς ὀργῆς του, πού προκαλεῖ ἐναντίον μας ἢ ἁμαρτία, ἀλλὰ χρειαζόμαστε νὰ παιδαγωγηθοῦμε. Ἐὰς μᾶς παιδαγωγῆσει περισσότερο ἢ σωτηρία μας ἐξαιτίας τῆς ἐπιστροφῆς μας παρὰ ἢ τιμωρία γιὰ τὶς ἁμαρτίες μας. Γι' αὐτό, Κύριε, κάνε μας νὰ ἐπιστρέψομε καὶ μὴν καθυστερήσεις τὴ χάρη σου. Γιατὶ ἡ ἔκφραση «ἕως πότε» σημαίνει νὰ ἐπισπευσθεῖ ἡ χάρη. «Καὶ νιῶσε εὐσπλαχνία», λέει, «γιὰ τοὺς δούλους σου»· γιατί, λέει, δὲ θὰ συμφιλιωθεῖς μὲ ξένους ἀλλὰ μὲ τοὺς ἴδιους τοὺς δούλους σου.

Ἐπειτα, ἐπειδὴ ἔχει ἤδη λάβει τὴ χάρη κι ἔχει δεῖ ἐκεῖνο τὸ φῶς, πού καταφωτίζει τὸ σκοτάδι ὧσων παραπλανοῦνται μέσα στὴ ζωὴ κι ἀπὸ ὅπου ἀρχίζει ἡ ἡμέρα τῆς ἀρετῆς, λέει: «ἔξεχειλίσαμε τὸ πρῶν ἀπὸ τὸ ἔλεός σου καὶ γεμίσαμε ἀπὸ ἀγαλ-

29. Ψαλμ. 89,10.

φράνθημεν, ἐν πάσαις ταῖς ἡμέραις ἡμῶν εὐφράνθημεν». Διεδέξαστο γὰρ ἢ ἐν σοὶ χαρὰ τὸν ἐν τῇ ταπεινώσει τῆς ἀμαρτίας χρόνον, καὶ παρῆλθε τὰ τῆς κακίας ἔτη. Οὕτω γὰρ νοοῦμεν τὸ «ἀνθ' ὧν ἡμερῶν ἐταπεινώσας ἡμᾶς, ἐτῶν ὧν εἶδομεν κακά». 5 Καὶ οὕτω θαρσεῖ, τέκνα τῶν ἔργων τοῦ Θεοῦ τοὺς δι' ἐπιστροφῆς πεφωτισμένους κατονομάζων. «Ἴδε» γάρ, φησὶν, «ἐπὶ τοὺς δούλους σου καὶ ἐπὶ τὰ ἔργα σου»: τοὺς περὶ τὸν Ἀβραὰμ πατριάρχας ἐνδείκνυται. Οὗτοι γὰρ ὡς ἀληθῶς Θεοῦ ἔργα εἰσὶ. «Καὶ ὁδήγησον τοὺς υἱοὺς αὐτῶν». Οἱ γὰρ τὰ ἔργα ποιοῦντες 10 τοῦ Ἀβραὰμ τέκνα γίνονται τῶν πατριαρχῶν, δι' ἀρετῆς πρὸς τὴν συγγένειαν αὐτῶν εἰσποιοῦμενοι.

Εἶτα ἐν τοῖς τελευταίοις συνάπτει διὰ καθαρότητος τῷ Θεῷ τὸ ἀνθρώπινον, ἐπευχόμενος τοῦ Θεοῦ τὴν λαμπρότητα καὶ τῷ ἡμετέρῳ βίῳ διὰ καθαρᾶς ζωῆς ἐπαστράπτειν· «ἔστω» 15 γάρ, φησὶν, «ἡ λαμπρότης Κυρίου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐφ' ἡμᾶς», ὡς πάντα τὰ ἐπιτηδεύματα τῆς ζωῆς ἡμῶν καρπὸν φέρειν σωτήριον καὶ πάντα ἃ πράττομεν πρὸς ἓνα σκοπὸν βλέπειν. Διὰ τοῦτο πληθυντικῶς εἰπὼν ὅτι «καὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν ἡμῶν κατεύθυνον ἐφ' ἡμᾶς», εἰς ἓν ἔργον τὰ πολλὰ συστειλάς ἐπάγει, 20 ὅτι «καὶ τὸ ἔργον τῶν χειρῶν ἡμῶν κατεύθυνον». Ἡ γὰρ ποικίλη τε καὶ πολυειδὴς τῶν ἀρετῶν ἐπιμέλεια ἐν ἔργον γίνεται. Τοῦτο δὲ ἐστὶν ἡ τοῦ κατορθοῦντος σωτηρία.

Οὕτω δὲ τετάρτῳ βαθμῷ τῆς ψαλμικῆς ἀναβάσεως ἐπάρας ὁ προφήτης τῶν συνανιόντων αὐτῷ τὴν διάνοιαν, καὶ ὑπερ- 25 θεὶς πάσης τῆς κατὰ τὸν βίον τοῦτον σπουδαζομένης τοῖς πολλοῖς ματαιότητος, ἐν τῷ δεῖξαι τὴν ἀραχνώδη τε καὶ ἀνυπόστατον τοῦ ὑλικοῦ βίου ἀπάτην εἰς οὐδὲν πέρας ἀγαθὸν προϊοῦσαν τοῖς ματαιάζουσι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'

Δι' ἀκολούθου καθάπερ περὶ τινὶ κορυφῇ τῷ ὑψηλοτάτῳ

λίαση και εὐφροσύνη, εὐφροσύνη γιὰ ὄλες τὶς ἡμέρες τῆς ζωῆς μας». Γιατὶ ἡ χαρὰ σου διαδέχτηκε τὰ χρόνια τῆς ταπεινώσεώς μας ἀπὸ τὴν ἁμαρτία καὶ περάσαν τὰ χρόνια τῆς κακίας. Ἔτσι ἐννοοῦμε τὴ φράση, «γιὰ τὶς ἡμέρες ἐκεῖνες ποὺ μᾶς ταπεινώσεις, γιὰ τὰ χρόνια ποὺ κακοπαθήσαμε». Κι ἔτσι ἐνθαρρύνεται ὀνομάζοντας παιδιὰ τῶν ἔργων τοῦ Θεοῦ αὐτοὺς ποὺ φωτίστηκαν μὲ τὴν ἐπιστροφή. Γιατὶ λέει, «κοίταξε τοὺς δούλους καὶ τὰ ἔργα σου», δηλώνοντας τοὺς γύρω ἀπὸ τὸν Ἀβραάμ πατριάρχες. Αὐτοὶ εἶναι πράγματι ἔργα τοῦ Θεοῦ. «Καὶ ὁδήγησε τὰ παιδιὰ τους». Ὅποιοι ἐφαρμόζουν τὸ νόμο γίνονται παιδιὰ τοῦ Ἀβραάμ καὶ τῶν πατριαρχῶν, γίνονται συγγενεῖς τους μὲ τὴν ἀρετὴ τους.

Στὸ τέλος τοῦ ψαλμοῦ συνάπτει τοὺς ἀνθρώπους μὲ τὸ Θεὸ μέσω τῆς καθαρότητος, κάνοντας τὴν εὐχὴ ν' ἀστράφτει καὶ πάνω στὴ ζωὴ μας ἡ λαμπρότητα τοῦ Θεοῦ μὲ τὴν καθαρότητα τῶν πράξεών μας. Γιατὶ λέει, «μακάρι νὰ εἶναι ἐπάνω μας ἡ λαμπρότητα τοῦ Κυρίου τοῦ Θεοῦ μας, γιὰ νὰ καρποφοροῦν ὄλα τὰ ἔργα ποὺ καταπιανόμαστε στὴ ζωὴ μας τὴ σωτηρία καὶ ὄλα ὅσα πράττομε ν' ἀποβλέπουν σ' ἓνα σκοπὸ». Γι' αὐτὸ, ἀφοῦ μίλησε στὸν πληθυντικὸ καὶ εἶπε «εὐόδωσε τὰ ἔργα ποὺ κάνομε», συναιρώντας τὰ πολλὰ ἔργα σὲ ἓνα προσθέτει, «εὐόδωσε τὸ ἔργο ποὺ κάνομε», γιατί ἡ πολυποίκιλη ἐπιμέλεια τῶν ἀρετῶν γίνεται ἓνα ἔργο. Κι αὐτὸ εἶναι ἡ σωτηρία ἐκείνου ποὺ τὸ ἐπιτυγχάνει.

Ἔτσι ἀνυψώνει ὁ προφήτης τὴ διάνοια ἐκείνων ποὺ συνανεβαίνουν μαζί του στὸ ὕψος τοῦ τετάρτου βαθμοῦ τῶν Ψαλμῶν καὶ τοὺς θέτει πάνω ἀπὸ κάθε ματαιότητα ποὺ ἐπιδιώκουν οἱ πολλοὶ στὴ ζωὴ αὐτὴ, δείχνοντας ὅτι ἡ ἀραχνένια καὶ ἀνυπόστατη ἀπάτη τοῦ ὕλικου βίου δὲν ὁδηγεῖ ὄσους ματαιοπονοῦν σὲ κανένα τέλος ἀγαθό.

113

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Η'

Στὴ συνέχεια ὁδηγεῖ ὅπως σὲ μιὰ κορυφὴ στὸν πιὸ ψηλὸ

τῆς θεωρίας βαθμῶ διὰ τοῦ πέμπτου μέρους προσάγει τὸν ἀκο-
 λουθῆσαι πρὸς τὸ ὕψος δυνάμενον, διαπτάντα τὰς τῶν βιωτι-
 κῶν ἀραχνίων διαπλοκὰς στερρῶ τῷ πτερῷ. Οἱ γὰρ χνοῶδεις
 τε καὶ ἐξίτηλοι ἐν ἀσθενεῖ καὶ ἀτόνω τῇ πτήσει μυιῶν δίκην τὰ
 5 γλίσχρα τοῦ βίου περιλιχνεύοντες ἐμπλέκονται καὶ ἐνδεσμοῦνται
 καθάπερ τισὶ δικτύοις τῇ τῶν τοιούτων νημάτων περιβολῇ·
 λέγω δὴ τρυφαῖς καὶ τιμαῖς καὶ δόξαις καὶ ταῖς ποικίλαις ἐπιθυ-
 μίαις οἷόν τισιν ἀραχνίοις ὑφάσμασιν ἐνειλούμενοι, θήραμα καὶ
 βρῶμα γινόμενοι τοῦ θηρίου ἐκείνου τοῦ διὰ τῶν τοιούτων θη-
 10 ρεύοντος. Εἰ δέ τις ἀετώδης τὴν φύσιν ὦν ὀξυτέρως πρὸς τὴν
 ἀκτῖνα τοῦ φωτὸς βλέπων ἀτρέπτω τῷ τῆς ψυχῆς ὀφθαλμῷ
 καὶ πρὸς τὸ ὕψος ἑαυτὸν συντείνων τοῖς τοιούτοις ἐμπελάσειεν
 ἀραχνίοις, μόνη τῇ αἰσρα τῶν ὠκυπτέρων ἐν τῷ ροίζῳ τῆς
 πτήσεως ἐξαφανίζει πᾶν τὸ τοιοῦτον, ὅτι περ ἂν πλησιάσῃ, τῇ
 15 τῶν πτερῶν ὀρμῇ.

Τὸ οὖν τοιοῦτον ἑαυτῷ συνεπάρας ὁ ὑψηλὸς προφήτης
 ἐπὶ τὴν ἀκρώρειαν τῆς πέμπτης ἀναβάσεως ἀγει, ἐν ἧ ἡ πᾶσα
 οἷόν τις συμπλήρωσις τε καὶ ἀνακεφαλαίωσις τῆς ἀνθρωπίνης
 σωτηρίας ἐστίν, ἐν γὰρ τῷ πρὸ τούτων διὰ τῆς τοῦ Μωϋσέως
 20 φωνῆς πολλὰ περὶ τοῦ τρεπτοῦ τε καὶ ἀτρέπτου φιλοσοφήσας,
 ὡς τοῦ μὲν αἰεὶ ὄντος ὄπερ ἐστίν, τοῦ δὲ πάντοτε γινομένου ὄπερ
 οὐκ ἔστιν (τοῦτο γάρ ἐστιν ἡ τροπή, ἡ ἀπὸ τοῦ ἐν ᾧ ἐστὶν εἰς τὸ
 ἐν ᾧ οὐκ ἔστι μετάβασις) καὶ δείξας ὅτι τῇ αὐτῇ δυνάμει κατ'
 ἐξουσίαν ἢ φύσιν πρὸς τε τὸ κακὸν ἀπορρέει, καὶ πάλιν δι' ἐπι-
 25 στροφῆς πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἐπανάγεται, ὡς δυνατὸν εἶναι τὴν τοῦ
 Θεοῦ λαμπρότητα τῇ ἀνθρωπίνῃ πάλιν ἐπιλάμψαι ζωῇ, νῦν πᾶ-
 σαν τὴν ἐκ Θεοῦ γινομένην χάριν ἡμῖν ἀνακαλύπτει τῷ λόγῳ
 πολυτρόπως αὐτὴν ὑπ' ὄψιν ἀγών τοῖς ἀπὸ τοῦ ὕψους καθορῶσι
 τὰ θεῖα θαύματα. Οὐ γὰρ ἠρκέσθη δι' ἐνὸς τρόπου παραδηλώ-
 30 σαι τὴν χάριν, ἀλλὰ ποικίλως μὲν διασκευάζει τὰς συμφοράς,
 αἷς διὰ τῆς πρὸς τὸ κακὸν ροπῆς συνεπέσομεν. Πολυτρόπως δὲ
 τὴν γενομένην ἡμῖν ἐκ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸ ἀγαθὸν συμμαχίαν ἐκ-

βαθμὸ τῆς θεωρίας μὲ τὸ πέμπτο μέρος ὅποιον μπορεῖ νὰ παρακολουθήσει τὸ ἀνέβασμα περνώντας μὲ δυνατὰ φτερά τὸ δίκτυ τῶν ἀραχνένιων ἰστῶν τῆς ζωῆς. Οἱ ἄπνοοι καὶ ἀδύνατοι μὲ ἀδύναμο καὶ ἄτονο φτερούγισμα ρουφώντας λαίμαργα τὰ τιποτένια τῆς ζωῆς μπλέκονται καὶ πιάνονται σὰν τὶς μύγες στὴν περιπλοκὴ τους στὰ νήματα αὐτά, σὰν μέσα σὲ κάποια δίκτυα. Ἐννοῶ τὶς τρυφές, τὶς τιμές, τὶς δόξες, τὶς κάθε εἴδους ἐπιθυμίες, ὅπου τυλίγονται σὰν μέσα σὲ ὑφάδια ἀραχνένια καὶ γίνονται θηράματα καὶ τροφὴ τοῦ θηρίου ποὺ χρησιμοποιεῖ τὰ δολώματα αὐτά. Ἄν ὁμοῦς κάποιος ποὺ ἔχει τὴ φύση ἀετοῦ ἀντικρύζοντας ἀθάμπωτος τὴ λάμψη τοῦ φωτὸς μὲ ἀμετακίνητα τὰ μάτια τῆς ψυχῆς καὶ ἀνεβαίνοντας μὲ δύναμη πρὸς τὰ ὕψη πλησιάζει σ' αὐτὰ τὰ κατασκευάσματα τῆς ἀράχνης μὲ τὴν αὔρα μόνο καὶ τῶν πιὸ μικρῶν φτερῶν του, στὸ θόρυβο τῆς πτήσης του ἐξαφανίζει κάθε τι παρόμοιο ποὺ θὰ πλησιάζει στὴ ὀρμὴ τῶν φτερῶν του.

Τὸν ἄνθρωπο λοιπὸν αὐτὸν ὁ οὐράνιος προφήτης, ἀνυψώνοντάς τον μαζί του, τὸν πηγαίνει στὴν κορυφὴ τοῦ πέμπτου ἀναβαθμοῦ, ὅπου γίνεται ἓνα εἶδος τέλειας συμπλήρωσης καὶ ἀνακεφαλαίωσης τῆς ἀνθρώπινης σωτηρίας. Πρὶν ἀπὸ αὐτὰ μὲ τὸ λόγο τοῦ Μωϋσῆ φιλοσόφησε πολὺ γιὰ τὸ μεταβλητὸ καὶ ἀμετάβλητο, ἐπειδὴ αὐτὸ εἶναι πάντοτε αὐτὸ ποὺ εἶναι, ἐνῶ τὸ πρῶτο γίνεται πάντοτε αὐτὸ ποὺ δὲν εἶναι (αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι ἢ μεταβολή, ἢ μετάβαση ἀπὸ αὐτὸ ποὺ εἶναι σ' αὐτὸ ποὺ δὲν εἶναι)· κι ἀφοῦ ἔδειξε ὅτι μὲ τὴ δύναμή της ἡ φύση γλιστρᾷ αὐτεξούσια πρὸς τὸ κακὸ καὶ ξαναγυρίζει πάλι μὲ τὴ μετάνοια στὸ ἀγαθό, ὥστε νὰ γίνῃ δυνατό νὰ ξαναλάμψει ἡ λαμπρότητα τοῦ Θεοῦ πάνω στὴν ἀνθρώπινη ζωὴ, τῶρα ἀποκαλύπτει μὲ πολλοὺς τρόπους μὲ τὸ λόγο του ὅλη τὴν εὐσπλαγχνία τοῦ Θεοῦ σ' ἐμᾶς, παρουσιάζοντάς την σ' ἐκείνους ποὺ παρατηροῦν ἀπὸ ψηλὰ τὰ θεῖα θαύματα. Δὲν ἀρκέστηκε νὰ δηλώσει τὴ χάρη μ' ἓνα τρόπο μονάχα, ἀλλὰ ἐπανορθώνει ποικιλότροπα τὶς συμφορὲς στὶς ὁποῖες μᾶς ἔρριξε ἡ κλίση μας στὸ κακὸ. Καὶ διηγεῖται μὲ πολλοὺς τρόπους τὴ βοήθεια ποὺ λάβαμε ἀπὸ τὸ Θεὸ γιὰ τὴν

διηγείται, ὡς ἂν τὰς εἰς τὸ εὐχαριστεῖν ἀφορμὰς πλεονάσειε, πρὸς λόγον τῶν ἀγαθῶν καὶ τῆς εὐχαριστίας πρὸς τὸν Θεὸν πλεοναζούσης.

Εὐθύς γάρ φησι τοῦ λόγου ἀρχόμενος, «ἐξομολογεῖσθε τῷ
5 Κυρίῳ, ὅτι ἀγαθός, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ»· τῆς γὰρ
«ἐξομολογήσεως» ἐπὶ τῆς εὐχαριστίας νῦν, οὐκ ἐπὶ τῆς ἐξαγο-
ρεύσεως νοουμένης, ἐπὶ τῇ ἀγαθότητι τὸν Θεὸν δοξάζειν διακε-
λεύεται μόνῃ, τοῦτο σημαίνων, ὅτι ὅσα γέγονεν ἐκ Θεοῦ τοῖς ἀν-
θρώποις ἀγαθὰ καὶ σωτήρια, χάριτι πάντα καὶ ἀγαθότητι γέγο-
10 νεν. Οὐδεμίαν ἡμῶν πρὸς τὸ ἀγαθὸν αἰτίαν παρασχομένων, του-
ναντίον μὲν οὖν ἐν πάσῃ κακίᾳ γεγονότων ἡμῶν ἐκεῖνος τῆς
ιδίας οὐκ ἐξίσταται φύσεως, ἀλλ' ὅπερ ἐστί, τοῦτο ποιεῖ. Οὐδὲ
γὰρ εἰκὸς ἦν τὸ ἀγαθὸν τῇ φύσει ἄλλο τι παρ' ὃ πέφυκεν ἐνεργῆ-
σαι. «Εἰπάτωσαν», φησὶν, «οἱ λελυτρωμένοι ὑπὸ Κυρίου, ὅς
15 ἔλυτρώσατο ἐκ χειρὸς ἐχθροῦ, καὶ ἐκ τῶν χωρῶν συνήγαγεν
αὐτούς, ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν καὶ βορρᾶ καὶ θαλάσσης». Τὴν
παντελῆ τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἐπάνο-
δον ὁ λόγος εὐαγγελίζεται. Ἡ γὰρ λύτρωσις τὴν ἀπὸ τῆς αἰχμα-
λωσίας ἀνάκλησιν ἐρμηνεύει τῷ ρήματι. Ὁ δὲ Θεὸς λύτρον δέ-
20 δωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ τῶν κεκρατημένων ὑπὸ τοῦ θανάτου τῷ τὸ
κράτος ἔχοντι τοῦ θανάτου· καὶ ἐπειδὴ πάντες ἦσαν ἐν τῇ τοῦ
θανάτου φρουρᾷ, πάντας δηλονότι ἐξωνεῖται τῷ λύτρῳ, ὡς
μηδένα καταλειφθῆναι τῇ δυναστείᾳ τοῦ θανάτου μετὰ τὴν γινο-
μένην τοῦ παντὸς ἀπολύτρωσιν. Οὐδὲ γὰρ ἐστὶ δυνατόν ἐν θα-
25 νάτῳ τινὰ εἶναι, τοῦ θανάτου μὴ ὄντος.

Διὸ τετραχῆ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης κατὰ τὴν θέσιν διη-
ρημένης, οὐδὲν ὁ λόγος ὑπελείπετο μέρος τῆς θείας λητρώσεως
ἁμοιρον. Φησὶ γὰρ «ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν καὶ βορρᾶ καὶ

κατάκτηση τοῦ ἀγαθοῦ, γιὰ νὰ πληθύνει τὶς ἀφορμὲς πρὸς εὐχαριστία του, γιὰ νὰ πληθύνει ἡ εὐχαριστία πρὸς τὸ Θεὸ ἀνάλογα μὲ τὶς εὐεργεσίες του.

Ἄμεσως ἀρχίζοντας τὸ λόγο του λέει· «εὐχαριστήστε τὸν Κύριο διότι εἶναι εὐεργετικός, γιατί τὸ ἔλεός του διατηρεῖται στὸν αἰῶνα»³⁰. Ἡ λέξη «ἐξομολόγηση» τοῦ κειμένου ἐδῶ σημαίνει εὐχαριστία, δὲ λέγεται γιὰ τὴν ἐξαγόρευση· ὀρίζει νὰ δοξάζομε τὸ Θεὸ μόνο γιὰ τὴν ἀγαθότητά του κι ὁ προφήτης ἐννοεῖ τοῦτο, ὅτι ὅσα ἀγαθὰ καὶ σωτήρια δῶρα ἔκανε ὁ Θεὸς στοὺς ἀνθρώπους ὅλα ἐγιναν μὲ τὴ χάρη καὶ τὴν ἀγαθότητά του. Δὲν τοῦ δώσαμε ἐμεῖς καμιὰ αἰτία γιὰ νὰ μᾶς εὐεργετήσῃ ἀλλὰ ἀντίθετα, ἐνῶ ἐμεῖς κυλιστήκαμε σὲ κάθε κακία, ἐκεῖνος δὲ βγαίνει ἀπὸ τὴ φύση του, ἀλλὰ αὐτὸ ποὺ εἶναι ἐκεῖνος αὐτὸ κάνει. Γιατὶ βέβαια οὔτε ποὺ ἦταν φυσικὸ αὐτὸς ποὺ εἶναι ἀγαθὸς στὴ φύση νὰ κάνει κάτι ἐξω ἀπὸ τὴ φύση του. «Ἄς μιλήσουν», λέει, «ὅσοι ἔχουν λυτρωθεῖ ἀπὸ τὸν Κύριο, ὅσους λύτρωσε ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ ἐχθροῦ καὶ τοὺς μάζεψε ἀπὸ τὰ διάφορα μέρη, ἀπὸ ἀνατολὴ καὶ δύση καὶ βορρὰ καὶ θάλασσα». Ὁ λόγος εὐαγγελίζεται τὴν πλήρη ἐπιστροφή τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὸ ἀγαθόν. Ἡ λύτρωση ὡς λέξη σημαίνει τὴν ἀνάκληση ἀπὸ τὴν αἰχμαλωσία. Ὁ Θεὸς ἔδωσε τὸν ἑαυτὸ του λύτρο ὅσων αἰχμαλώτισε καὶ κρατεῖ ὁ θάνατος 'σ' αὐτὸν ποὺ ἔχει τὴ δύναμη τοῦ θανάτου³¹. Καὶ ἐπειδὴ ὅλοι ἦταν στὴ φυλακὴ τοῦ θανάτου, ὅλους εἶναι φανερὸ πὼς τοὺς ἐξαγοράζει μὲ τὸ λύτρο, ὥστε νὰ μὴν ἐγκαταλειφθεῖ κανένας στὴν τυραννικὴ δυναστεία τοῦ θανάτου ἔπειτα ἀπὸ τὴ λύτρωση τοῦ παντὸς ποὺ ἐγινε. Οὔτε καὶ εἶναι βέβαια δυνατὸ νὰ βρῖσκεται κάποιος στὴν περιοχὴ τοῦ θανάτου, ἀφοῦ θάνατος δὲν ὑπάρχει.

Γι' αὐτὸ ἀπὸ τὰ τέσσερα μέρη στὰ ὁποῖα ἔχει διαιρεθεῖ ἡ οἰκουμένη, κανένα μέρος δὲν ἄφησε ὁ λόγος χωρὶς μερίδιο στὴ λύτρωση. «Ἀπὸ τὴν ἀνατολή», λέει, «καὶ τὴ δύση καὶ τὸν βορ-

30. Ψαλμ. 106,1.

31. Ἐβρ. 2,14.

θαλάσσης», «θαλάσση» διασημαίνων τὸ νότιον. Ἐν κεφαλαίῳ τοίνυν τὴν τοῦ Θεοῦ προεκθέμενος εὐποιῶν, ἦν ἐπὶ πάσης τῆς ἀνθρωπίνης ἐνήργησε φύσεως, μετὰ τοῦτο διασκευαῖς τισι τὴν τε πρὸς τὸ κακὸν ἀπορροὴν τῶν ἀνθρώπων ἐκδιηγεῖται καὶ τὴν
 5 ἐφ' ἐκάστῳ γεγενημένην παρὰ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸ κρεῖττον χειραγωγίαν· λέγει δὲ οὕτως· «ἐπλανήθησαν ἐν τῇ ἐρήμῳ ἐν ἀνδρῶ ὁδόν»· ἀφέντες γάρ, φησί, τὴν ὁδὸν (ὁδὸς δὲ ἐστὶν ὁ Κύριος) ἐν τῇ ἐρήμῳ ἔξω τῆς τοῦ Θεοῦ ἐπισκοπῆς ἐπλανῶντο, ἢ ζῆρὰ ἦν πᾶσα καὶ ἀνικμος τῆς πνευματικῆς δρόσου κεχωρι-
 10 σμένη. Διὰ τοῦτο τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ, ἐν ἣ τὸ κατοικητήριον τῶν ἀξίων ἐστίν, ἐν τῇ ἀνοδίᾳ πλανώμενοι εὐρεῖν οὐκ ἠδύναντο. Φησί γὰρ ὅτι «πόλιν κατοικητηρίου οὐχ εἶρον πεινῶντες καὶ διψῶντες»· τῇ γὰρ ἀτροφίᾳ τῆς δυνάμεως αὐτῶν ἐκλείπουσης, ἐν ἐπιτάσει τὸ κακὸν αὐτοῖς ἦν. Πῶς γὰρ ἦν τροφή ἐν αὐχμώση
 15 τε καὶ ἀγόνῳ τῇ γῆ; Πόθεν δὲ θεραπεῦσαι τὸ δίψος ἐν τῇ ἀνδρῶ; Ἀῆλον δὲ ὅτι οὔτε τροφήν τὸν ἄρτον οὔτε πόσιν τὸ ὕδωρ ἢ προφητεία λέγει, ἀλλὰ τροφήν μὲν τὴν ἀληθῆ βρῶσιν, πόσιν δὲ τὸ πνευματικὸν ἐκεῖνο πόμα· τὰ δὲ δύο ταῦτα ὁ Κύριος γίνεται, καταλλήλως τοῖς δεομένοις ἑαυτὸν ἐμπαρέχων, τροφή
 20 μὲν τοῖς πεινῶσι, πηγὴ δὲ τοῖς διψῶσι γινόμενος.

Τίς οὖν εὐρέθη τῆς τοιαύτης ἀμηχανίας ἢ λύσις, τῆς πλάνης, τῆς ἐρημίας, τῆς ἐν ἀνδρῶ ταλαιπωρίας, τῆς ἐκ τοῦ λιμοῦ γινομένης λυποθυμίας; Ὡς τοῦ θαύματος! Μία φωνὴ πρὸς τὸν Θεὸν ἐπιστρεπτικῶς γινομένη πάντα πρὸς τὸ καλὸν μετεποίη-
 25 σεν. «Ἐκέκραξαν» γάρ, φησί, «πρὸς Κύριον ἐν τῷ θλίβεσθαι αὐτοὺς καὶ ἐκ τῶν ἀναγκῶν αὐτῶν ἐξήγαγεν αὐτοὺς καὶ ὠδήγησεν αὐτοὺς εἰς ὁδὸν εὐθειᾶν τοῦ πορευθῆναι εἰς πόλιν κα-

ρὰ καὶ τῆ θάλασσαν»³², σημαίνοντας μὲ τῆ θάλασσα τὸ νότο. Ἄφου λοιπὸν ἔκανε πρῶτα μιὰ περιληπτικὴ ἔκθεση τῶν εὐεργεσιῶν τοῦ Θεοῦ, ποὺ σκόρπισε σ' ὄλη τὴν ἀνθρώπινη φύση, ἔπειτα ἀπὸ αὐτὸ μὲ μερικὲς τροποποιήσεις διηγεῖται καὶ τὸ κύλισμα τῶν ἀνθρώπων στὸ κακὸ καὶ τῆ χειραγωγία πρὸς τὸ καλύτερο ποὺ ἔκανε στὸν καθένα ὁ Θεός. Λέει τὰ ἐξῆς: «στὸ δρόμο τοὺς πλανήθηκαν στὴν ἔρημο, σὲ μέρος ἄνυδρο». Ἐφησαν, λέει, τὸ δρόμο τοὺς³³ (δρόμος εἶναι ὁ Κύριος) καὶ περιπλανιόνταν στὴν ἔρημο ἔξω ἀπὸ τὸ βλέμμα τοῦ Θεοῦ ποὺ ἦταν ὄλη κατάξηρη καὶ χωρὶς ἰκμάδα, στερημένη ἀπὸ τὴν πνευματικὴ δροσιά. Γι' αὐτὸ, ἐπειδὴ περιπλανιόνταν σὲ μέρη δίχως δρόμο, δὲν μπορούσαν νὰ βροῦν τὴν πόλη τοῦ Θεοῦ, ὅπου βρίσκεται τὸ κατοικητήριον τῶν ἀξίων. Γιατὶ λέει ὅτι «δὲ βρῆκαν πόλη νὰ κατοικήσουν, ὅταν ἦταν πεινασμένοι καὶ διψασμένοι· ἐπειδὴ ἀπὸ τὴν ἔλλειψη τροφῆς ἔχαναν τὶς δυνάμεις τοὺς, ἢ κακοτυχία τοὺς ἐπίδειωνόταν. Πῶς δηλαδὴ νὰ βρεθεῖ τροφή σὲ κατάξηρη καὶ ἄγονη γῆ; Κι ἀπὸ ποῦ νὰ ἱκανοποιήσουν τὴ δίψα τοὺς στὸν ἄνυδρο τόπο; Καὶ εἶναι φανερό, ἢ προφητεία οὔτε τὸ ψωμί ἐννοεῖ ὡς τροφή οὔτε τὸ νερὸ ὡς ποτό. Ἀλλὰ τροφή ἐννοεῖ τὸ ἀληθινὸ φαγητὸ καὶ νερὸ ἐκεῖνο τὸ πνευματικὸ ποτό³⁴. Ὁ Κύριος γίνεται καὶ τὰ δύο αὐτά, παρέχοντας τὸν ἑαυτό του κατάλληλα σὲ ὄσους τὸν ζητοῦν· γίνεται τροφή στοὺς πεινασμένους καὶ πηγὴ σὲ ὄσους διψοῦν³⁵.

Ποιὰ λύση λοιπὸν βρέθηκε σ' αὐτὴ τὴν ἀδιέξοδη ἀμηχανία τοὺς, τὴν πλάνη, τὴν ἐρημία, τὴν ταλαιπωρία τοὺς στὸν ἄνυδρο τόπο; Ἀληθινὸ θαῦμα! Μιὰ φωνὴ ποὺ ἀπευθύνθηκε στὸ Θεὸ τὰ μετὰ τρεψε ὄλα πρὸς τὸ καλὸ. Γιατὶ λέει, «φώναξαν πρὸς τὸν Κύριον μέσα στὴ θλίψη τοὺς καὶ τοὺς ἀπάλλαξε ἀπὸ τὶς ἀνάγκες τοὺς», τοὺς ἔβγαλε ἀπὸ τὸ ἀδιέξοδο καὶ τοὺς ὡδήγησε στὸν ἴσιον δρόμον, γιὰ νὰ βαδίσουν στὴν πόλιν τῆς κατοικι-

32. Ψαλμ. 106,3.

33. Ἰω. 14,6.

34. Ἰω. 6,55.

35. Α' Κορ. 10,4.

τοικητηρίου». «Ὁδὸν» λέγει αὐτὸν τὸν Κύριον, ἧς ἀπεσφάλησαν. Λέγει δὲ ἡ ὁδὸς αὐτῆ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ὅτι «οὔδεις ἔρχεται πρὸς με, ἐὰν μὴ ὁ Πατήρ μου βούληται ἐλκύσαι αὐτόν». Διὰ τοῦτο ὁ Θεὸς τοὺς πεπλανημένους ἐπὶ τὴν ὁδὸν ἄγει. Ὁ δὲ αὐτὸς οὗτος καὶ πόλις γίνεται κατοικητηρίου, καθὼς φησὶν ὁ ἀπόστολος, ὅτι «ἐν αὐτῷ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν». Καλῶς ἐπάγει τὴν προτρεπτικὴν τῆς εὐχαριστίας φωνήν, ὅτι οἱ τούτων τετυχηκότες «ἐξομολογησάσθωσαν τῷ Κυρίῳ τὰ ἐλέη αὐτοῦ καὶ τὰ θαυμάσια αὐτοῦ τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων», τουτέστι μὴ
 10 σιωπῇ τὴν εὐεργεσίαν ἐν ἀγνωμοσύνῃ κρυπτέτωσαν, ἀλλὰ διαβοάτωσαν ἐν εὐχαριστίᾳ τὴν χάριν, ὅτι κενὴν οὖσαν τῶν ἀγαθῶν τὴν ψυχὴν πλήρη ἐποίησεν. «Ἐχόρτασε» γάρ, φησὶν, «ψυχὴν κενὴν καὶ ψυχὴν πεινῶσαν ἐνέπλησεν ἀγαθῶν». Πάλιν ἐτέρῳ τρόπῳ τὴν συμφορὰν τῆς φύσεως ὑπ' ὄψιν ἄγει, καὶ τὴν
 15 θείαν ἐκδιηγεῖται φιλανθρωπίαν, δι' ἧς πρὸς τὸ κρεῖττον ἡ φύσις μετασκευάζεται.

Ἄ δὲ λέγει τοιαῦτά ἐστίν· ὅτι ἀπέστη τοῦ φωτὸς τὸ ἀνθρώπινον καὶ πρὸς τὴν ἀμαρτίαν συνώκλασε καὶ οὐκέτι ἦν ἐν τῷ ὀρθίῳ τοῦ σχήματος καὶ τῆς ὄντως ἀπεξενώθη ζωῆς. «Κα-
 20 θημένους» γάρ, φησὶν, «ἐν σκότει καὶ σκιᾷ θανάτου, πεπεδημένους ἐν πτωχείᾳ καὶ σιδήρῳ». Ἀκίνητον γὰρ ἦν ἀπὸ τοῦ κακοῦ τῇ βαρείᾳ κατεχόμενον πέδη. «Πέδη» δὲ ἡ τοῦ καλοῦ πτωχεία ἐστίν, οἷόν τις σίδηρος περιτυπωθεὶς ταῖς καρδίαις. Πάντως δὲ τούτων ὑπόθεσις ἦν ἡ τοῦ θείου νόμου παρακοή καὶ ἡ τῆς βου-
 25 λῆς τοῦ Ὑψίστου ἀθέτησις. Ταῦτα γὰρ σημαίνει λέγων «ὅτι, παρεπύκρναν τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν βουλὴν τοῦ Ὑψίστου παρώξυναν». Ἐπὶ τούτοις κατὰ τὸ εἶκος κόπος καὶ ταπείνωσις τὴν ζωὴν τοιούτων ἐκδέχεται, κόπος μὲν ὅτι τῆς τροφῆς ἐχωρίσθησαν, ταπείνωσις δὲ ὅτι ἐν τῷ Ὑψίστῳ διαμεῖναι

κίας τους»³⁶. «Δρόμο» λέει τὸν ἴδιο τὸν Κύριο, ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἀπομακρύνθηκαν. Καὶ ἡ ὁδὸς αὐτῆ λέει μέσα στὸ Εὐαγγέλιο ὅτι «κανένας δὲν ἔρχεται σ' ἐμένα ἂν δὲν θέλει νὰ τὸν ἐλκύσει ὁ Πατέρας μου»³⁷. Γι' αὐτὸ ὁδηγεῖ ὁ Θεὸς στὸ δρόμο ὅσους ἔχουν πλανηθεῖ. Ἄλλὰ καὶ πόλη κατοικίας γίνεται αὐτὸς ὁ ἴδιος, ὅπως λέει ὁ Ἀπόστολος, ὅτι «μέσα σ' αὐτὸν ζοῦμε καὶ κινούμαστε καὶ ὑπάρχομε»³⁸. Ὅρθα προσθέτει τὰ προτρεπτικὰ λόγια τῆς εὐχαριστίας. «Ἄς εὐχαριστήσουν τὸν Κύριο γιὰ τὶς εὐεργεσίες καὶ τὶς θαυμαστὰς ἐπεμβάσεις του στὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων». Θέλει νὰ πεῖ νὰ μὴν κρύβουν μὲ τὴν ἀγνωμοσύνη τους τὴν εὐεργεσία, ἀλλὰ νὰ διαλαλοῦν τὴ χάρη μὲ τὶς εὐχαριστίες τους, ἐπειδὴ τὴν ἄδεια ψυχὴ τους τὴ γέμισε ἀπὸ ἀγαθὰ. Γιατὶ λέει, «χόρτασε τὴν ἄδεια ψυχὴ καὶ τὴν ψυχὴ ποὺ πεινοῦσε τὴ γέμισε ἀπὸ ἀγαθὰ»³⁹. Φέρνει πάλι μὲ ἄλλο τρόπο μπροστά μας τὴ συμφορὰ τῆς φύσης μας καὶ διηγεῖται τὴ θεία φιλανθρωπία, μὲ τὴν ὁποία ἡ φύση μας βελτιώνεται.

Αὐτὰ ποὺ λέγει σημαίνουν τὸ ἐξῆς. Τὸ ἀνθρώπινο γένος ἀπομακρύνθηκε ἀπὸ τὸ φῶς καὶ γονάτισε στὴν ἁμαρτία, ἔχασε τὴν ὀρθία στάση καὶ ἀποξενώθηκε ἀπὸ τὴν ἀληθινὴ ζωὴ. «Τοὺς ἐβλεπαν» λέει «νὰ κάθονται στὸ σκοτάδι καὶ στὴ σκιά τοῦ θανάτου». Γιατὶ τὸ κρατοῦσε ἀκίνητο ἡ βαριὰ πέδη τοῦ κακοῦ. Πέδη εἶναι ἡ φτώχεια τοῦ καλοῦ, ποὺ περιτυλίχτηκε γύρω ἀπὸ τὶς καρδιὰς σὰν σιδερένια ἀλυσίδα. Αἰτία ὄλων αὐτῶν ἦταν ἡ παρακοὴ τοῦ θεοῦ νόμου καὶ ἡ ἀθέτηση τοῦ θελήματος τοῦ Ὑψίστου. Αὐτὰ τὰ φανερῶνει λέγοντας, «ὅτι παραπίκραναν τὸ Θεὸ περιφρονώντας τὰ λόγια του καὶ τὸν ἐξόργισαν ἀντιστρατευόμενοι στὸ θέλημά του». Φυσικὴ συνέπεια ὄλων αὐτῶν ἦταν νὰ περιμένει τὴ ζωὴ τους κόπος καὶ ταπείνωση· κόπος, ἐπειδὴ στερήθηκαν τὴν τροφή, καὶ ταπείνωση, ἐπειδὴ δὲ θέλησαν νὰ παραμείνουν στὴν ἀγάπη τοῦ Κυρίου. «Ἀπὸ τοὺς κόπους»,

36. Ψαλμ. 106,6.

37. Ἰω. 6,44.

38. Πράξ. 17,28.

39. Ψαλμ. 106,9.

οὐκ ἠβουλήθησαν. «Ἐταπεινώθη» γάρ, φησί, «ἐν κόποις ἢ καρδία αὐτῶν». Ὁ δὲ χωρισμὸς τῆς δυνάμεως οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ ἀσθένεια· τίς γὰρ ἂν χωρὶς δυνάμεως εὐρεθεῖ βοήθεια; Διὸ φησιν «ἠσθένησαν καὶ οὐκ ἦν ὁ βοηθῶν».

5 Ἀλλὰ πάλιν μία φωνὴ πρὸς εὐφροσύνην τὰς συμφορὰς μετεσκεύασεν. «Ἐκέκραξαν» γάρ, φησί, «πρὸς Κύριον ἐν τῷ θλίβεσθαι αὐτούς, καὶ ἐκ τῶν ἀναγκῶν αὐτῶν ἔσωσεν αὐτούς». Ἀφανίζει τὸ σκότος, διαλύει τὸν θάνατον, τὰ δεσμὰ διαρρήγνυσιν. «Ἐξήγαγε» γάρ, φησὶν, «αὐτοὺς ἐν σκότους καὶ σκιᾷ θανάτου, καὶ τοὺς δεσμοὺς αὐτῶν διέρρηξεν». Οὐκοῦν ἀνακηρυγ-
10 τέσθω, φησί, δι' εὐφημίας ἢ χάρις, ὅτι ἡ ἀφυκτος τοῦ θανάτου φρουρὰ διελύθη, ἢ ταῖς χαλκαῖς πύλαις καὶ τοῖς σιδηροῖς ἠσφαλισμένη μοχλοῖς, καθὼς φησιν ὁ προφήτης. Τοιαύτη γάρ τις ἢ
15 ὄντως ζωῆς ἐξηφανίσθη τοῦ θανάτου τὸ κράτος, ὅτι πᾶν τὸ ἐν-τὸς ἐκείνου γενόμενον ὡσπερ τισὶ μοχλοῖς σιδηροῖς καὶ πύλαις ἀτρίπτοις κρατούμενον ἀναπόδραστον ἔμενεν, ἀλλὰ «συνέτριψε», φησί, «πύλας χαλκᾶς καὶ μοχλοὺς σιδηροῦς συνέθλασε», τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ τὴν ὁδὸν τῆς ἀνομίας αὐτῶν ἀφανίσαι καὶ με-
20 τασκευασθῆναι τὴν ζωὴν πρὸς εὐσέβειαν. Οὗτος ὁ ἀφανισμὸς τῶν πυλῶν ἐκείνων ἐστὶ τὸ εἰς δικαιοσύνην μεταρρυθμισθῆναι τὸν βίον. «Ἀντελάβετο» γάρ, φησὶν, «αὐτῶν ἐξ ὁδοῦ ἀνομίας αὐτῶν».

Πάλιν ἐτέρως τὴν ἀνθρωπίνην ἀθλιότητα τῷ λόγῳ παρί-
25 στησι. Λέγει δὲ τὴν διάνοιαν ταύτην, ὅτι ταπεινωσίς ἐστὶν ἢ ἀνομία καὶ καλῶς τὸ τοιοῦτόν φησιν· συμφέρεται γάρ τις καὶ ἄλλου προφήτου λόγος τῷ τοιοῦτῷ νοήματι, ὃς φησιν «ἐπὶ τάλαντον μολίβδου καθῆσθαι τὴν ἀνομίαν», ἐνδεικνύμενος ὅτι βαρεῖά τίς ἐστὶ καὶ κατωφερῆς ἢ κακία, τὸν ἐν ὑψηλοῖς διὰ τὴν
30 πρὸς τὸ θεῖον ὁμοίωσιν ὄντα εἰς τὸν βόθυνον ἑαυτῆς συγκαθέλκουσα· φησὶ γάρ, ὅτι «διὰ τὰς ἀνομίας αὐτῶν ἐταπεινώθησαν». Καὶ διὰ τοῦτο τὴν παντοδύναμον ἐκείνην τροφὴν ἀπεστράφη-

λέει, «ταπεινώθηκε ἡ καρδιά τους». Στέρση τῆς δύνάμης τίποτε ἄλλο δὲν εἶναι παρὰ ἀσθένεια. Ποιά βοήθεια μπορεῖ νὰ βρεθεῖ πού τῆς λείπει ἡ δύναμη; Γι' αὐτὸ λέει: «ἔχασαν τὴ δύναμή τους καὶ δὲν ὑπῆρχε κανένας νὰ τοὺς βοηθήσει.

Ἄλλὰ πάλι μιὰ φωνὴ μετᾶτρεψε τὶς συμφορὲς τοὺς σὲ εὐφροσύνη. Γιατὶ λέει, «φώναξαν πρὸς τὸν Κύριο μέσα στὴ θλίψη τους καὶ τοὺς ἔσωσε ἀπὸ τὶς δύσκολες περιστάσεις τους». Ἀφανίζει τὸ σκότος, διαλύει τὸ θάνατο, σπάζει τὰ δεσμά. Γιατὶ λέει, «καὶ ἔβγαλε ἀπὸ τὸ σκότος καὶ τὴ σκιά τοῦ θανάτου κι ἔσπασε τὰ δεσμά τους»⁴⁰. Ἄς διακηρύξουν λοιπὸν τὴ χάρη μὲ τὶς εὐχαριστίες τους, ἐπειδὴ σκόρπισε ἡ ἀπαραβίαστη φυλακὴ τοῦ θανάτου, πού ἦταν ἀσφαλισμένη μὲ χάλκινες πύλες καὶ σιδερένια μάνταλα, ὅπως λέει ὁ προφήτης. Τόσο μεγάλη πίστευαν τὴ δύναμη τοῦ θανάτου, ὅσο δὲν εἶχε ἀκόμα ἀφανιστεῖ ἡ δύναμή του μὲ τὴν παρουσία τῆς ἀληθινῆς ζωῆς, ἐπειδὴ ὅ,τι ἔμπαινε στὴν ἐπικράτειά του δὲν μποροῦσε νὰ ξεφύγει πιά, ἐμποδιζόμενο ἀπὸ τὰ σιδερένια μάνταλα καὶ τὶς ἀσύντριφτες πύλες. Ἄλλὰ λέει, «συνέτριψε τὶς χάλκινες πύλες καὶ ἔσπασε τὰ σιδερένια μάνταλα». Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἀφάνισε τὸ δρόμο τῆς ἀνομίας τους καὶ μετέβαλε σὲ εὐσέβεια τὴ ζωὴ τους. Ὁ ἀφανισμὸς τῶν πλῶν ἐκείνων εἶναι ἡ μεταβολὴ τοῦ ἄδικου βίου σὲ δίκαιο. Γιατὶ λέει, «τοὺς βοήθησε καὶ τοὺς ἔβγαλε ἀπὸ τὸ δρόμο τῆς ἀνομίας τους».

Παριστάνει πάλι μὲ τὸ λόγο του διαφορετικὰ τὴν ἀνθρώπινη ἀθλιότητα. Διατυπώνει τὴ σκέψη ὅτι ἡ ἀνομία εἶναι ταπείνωση καὶ τὸ λέει σωστά. Μὲ τὴ σκέψη αὐτὴ συμφωνεῖ ὁ λόγος κι ἐνὸς ἄλλου προφήτη, πού λέει ὅτι «ἡ ἀνομία κάθισε πάνω σὲ τάλαντο ἀπὸ μολύβι»⁴¹, δείχνοντας ὅτι ἡ κακία εἶναι πράγμα βαρὺ πού παρασύρει πρὸς τὰ κάτω καὶ σέρνει μαζί της στὸ βάραθρό της ὅποιον βρίσκεται ὑψηλὰ ἐξαιτίας τῆς ὁμοίωσής του μὲ τὸ Θεό. Λέει ὁ προφήτης ὅτι «βρέθηκαν στὴν ταπείνωση αὐτὴ ἀπὸ τὶς ἀνομίες τους» καὶ γι' αὐτὸ ἄφησαν ἐκείνην τὴ παντοδύναμη τροφή, γιὰ τὴν ὁποία μιᾶ ὁ λόγος πρὸς τοὺς

40. Ψαλμ. 106,14.

41. Ζαχ. 5,7.

σαν, περὶ ἧς λέγει πρὸς τοὺς πρώτους ἀνθρώπους ὁ λόγος, ὅτι «ἀπὸ παντὸς ξύλου τοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ βρώσει φαγῆ». Ὡς γὰρ ἐκεῖ «πᾶν ξύλον» ὀνομάζει τὸ πλήρωμα παντὸς ἀγαθοῦ, οὕτως ἐνταῦθα τὴν ἀληθῆ καὶ παντοδύναμον βρῶσιν «πᾶν βρῶμα» ὀνομάζει ὁ λόγος, οὗ ἡ ἀποστροφή ποιεῖ τὴν ἀσθένειαν τὴν εἰς θάνατον λήγουσαν. Λέγει δὲ οὕτως, ὅτι «πᾶν βρῶμα ἐβδελύξατο ἡ ψυχὴ αὐτῶν καὶ ἤγγισαν ἕως τῶν πυλῶν τοῦ θανάτου». Καὶ πάλιν ἡ πρὸς τὸν Θεὸν φωνὴ εἰς πανήγυριν τὴν συμφορὰν ἀναστρέφει. «Ἐκέκραξαν» γάρ, φησί, «πρὸς Κύριον ἐν τῷ θλίβεσθαι αὐτοὺς καὶ ἐκ τῶν ἀναγκῶν αὐτῶν ἔσωσεν αὐτούς», καὶ διηγεῖται τῆς σωτηρίας τὸν τρόπον· εὐαγγέλιον δὲ ἀντοκρὺς ἐστὶν ἡ διήγησις· «ἀπέστειλε» γάρ, φησί, «τὸν λόγον αὐτοῦ καὶ ἰάσατο αὐτοὺς καὶ ἔρρυσάτο αὐτοὺς ἐκ τῶν διαφθορῶν αὐτῶν»· ὁρᾶς ζῶντα καὶ ἔμψυχον λόγον ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν ἀπολλυμένων ἀποστελλόμενον καὶ τῆς φθορᾶς τὸν ἐν αὐτῇ γεγονότα ρυόμενον. Ποῖος εὐαγγελιστῆς οὕτω γυμνῶς ἐκβοᾷ τὸ μυστήριον; Οὐκοῦν ἀνευφημείσθω, φησί, παρὰ τῶν εὐπεποθότων ἢ χάρις, καὶ ὕμνος ἐπὶ ταῖς εὐεργεσίαις ἢ εὐφημία γινέσθω. «Θυσάτωσαν γὰρ αὐτῷ», φησί, «θυσίαν αἰνέσεως, καὶ ἐξαγγειλάτωσαν τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐν ἀγαλλιᾶσει».

Μετὰ ταῦτα πάλιν διασκευάζει τὰ πάθη καὶ πάλιν ἐπάγει τοῦ Θεοῦ μετὰ τὰ πάθη τὴν χάριν. Λέγει δὲ τὴν ἀβουλίαν τῶν ἀνθρώπων, ὅτι καταλιπόντες τὴν σταθερὰν καὶ ἀκλυδώνιστον ζωὴν πελάγιοι τῇ προαιρέσει ἐγένοντο· «οἱ καταβαίνοντες» γάρ, φησὶν, «εἰς τὴν θάλασσαν ἐν πλοίοις», καὶ ἀντὶ τοῦ ἐργάζεσθαι τὸν παράδεισον, ἐν ᾧ πρότερον ἐτάχθησαν, ὑποβρύχιον ποιούμενοι τὴν ἐργασίαν. «Θάλασσαν» δὲ λέγει τὴν ὑλώδη ταύτην ζωὴν τὴν πᾶσι τοῖς τῶν πειρασμῶν ἀνέμοις ταρασσομένην καὶ τοῖς ἐπαλλήλοις πάθεσι κυμαινομένην. «Ποιοῦντες» γάρ, φησὶν, «ἐργασίαν ἐν ὕδασι πολλοῖς»· καὶ «αὐτοὶ εἶδον τὰ ἔργα Κυρίου

πρώτους ανθρώπους ότι «θά φᾶς ἀπὸ κάθε φυτὸ τοῦ παραδείσου»⁴². Ὅπως ἐκεῖ «κάθε φυτὸ» ὀνομάζει τὸ πλήρωμα κάθε ἀγαθοῦ, ἔτσι κι ἐδῶ τὸ ἀληθινὸ καὶ παντοδύναμο φαγητὸ ὁ λόγος τὸ ὀνομάζει «κάθε φαγητό», ποὺ ὅταν ἀρνηθοῦμε νὰ τὸ φᾶμε προκαλεῖ τὴν ἀσθένεια ποὺ καταλήγει στὸ θάνατο. Οἱ λόγοι εἶναι αὐτοί: «ἡ ψυχὴ τους ἀηδίασε κάθε φαγητὸ κι ἔφτασαν ὡς τὴν εἴσοδο τοῦ θανάτου»⁴³. Ἀλλὰ καὶ πάλι ἡ φωνὴ τους πρὸς τὸ Θεὸ ἀλλάζει τὴ συμφορὰ σὲ πανήγυρη. Γιατὶ λέει, «φώναξαν στὸν Κύριο μέσα στὴ θλίψη τους καὶ τοὺς ἔσωσε ἀπὸ τὶς δύσκολες περιστάσεις». Κι ἐκθέτει τὸν τρόπο τῆς σωτηρίας. Ἡ διήγηση εἶναι πέρα ὡς πέρα εἶδηση χαρᾶς. «Ἔστειλε», λέει, «τὸ λόγο του καὶ τοὺς θεράπευσε καὶ τοὺς ἔσωσε ἀπὸ τὰ δεινὰ ποὺ τοὺς κατάστρεφαν». Βλέπεις λόγο ζωντανὸ κι ἔμψυχο ν' ἀποστέλλεται γιὰ τὴ σωτηρία αὐτῶν ποὺ χάνονταν καὶ νὰ σώζεται ἀπὸ τὴ φθορὰ αὐτὸς ποὺ βρέθηκε σ' αὐτήν. Ποιὸς εὐαγγελιστῆς διαλαλεῖ τόσο ξεκάθαρα τὸ μυστήριο; Ἄς διαλαληθεῖ λοιπόν, λέει, ἡ εὐεργεσία ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ εὐεργετήθηκαν καὶ ἡ εὐχαριστία γιὰ τὶς εὐεργεσίες ἃς γίνει ὕμνος. Γιατὶ λέει, «ἄς τοῦ προσφέρουν θυσία ὕμνων κι ἃς διακηρύξουν τὰ ἔργα του μὲ ἀγαλλίαση».

Ἐπειτα ἀπὸ αὐτὰ θεραπεύει τὰ πάθη καὶ μετὰ τὰ πάθη προσθέτει τὴ χάρη τοῦ Θεοῦ. Κατηγορεῖ τὴν ἀβουλία τῶν ἀνθρώπων, ἐπειδὴ ἄφησαν τὴ σταθερὴ καὶ χωρὶς τρικυμία ζωὴ καὶ μὲ τὴ θέλησή τους βρέθηκαν στὴ μέση τοῦ πελάγους. Γιατὶ λέει, «αὐτοὶ ποὺ μπαίνουν στὴ θάλασσα μὲ πλοῖα κι ἀντὶ νὰ καλλιεργοῦν τὸν παράδεισο, ὅπου προηγουμένως εἶχαν ἐγκατασταθεῖ, ἔκαναν τὴν ἐργασία τους κάτω ἀπὸ τὴ θάλασσω». «Θάλασσω» ὀνομάζει τὴν ὕλικὴ αὐτὴ ζωὴ ποὺ τὴν ταραίζουν οἱ ἀνεμοὶ ὄλων τῶν πειρασμῶν καὶ φουρτουνιάζει ἀπὸ τὰ ἀπανωτὰ πάθη. Γιατὶ λέει, ἀσκοῦν τὴν ἐργασία τους μέσα σὲ πολλὰ νερά. Καὶ τοῦτο. Καὶ «αὐτοὶ εἶδαν τὰ ἔργα τοῦ Κυρίου καὶ τὰ

42. Γεν. 2,16.

43. Ψαλμ. 106,18.

καὶ τὰ θαυμάσια αὐτοῦ ἐν τῷ βυθῷ». Βύθιοι γὰρ ἐν τῇ κακίᾳ τοῦ βίου γενόμενοι καὶ πολλάκις τὰ πονηρὰ τῆς ψυχῆς παθόντες ναυάγια, εἶδον ἐφ' ἑαυτῶν τὰ τῆς φιλανθρωπίας ἔργα τοῦ ἐκ τῶν βυθῶν ἡμᾶς ἀνασώσαντος. «Εἶπε» γάρ, φησίν, «καὶ ἔστη 5 πνεῦμα καταϊγίδος». Τοῦτο δὲ οὐκ εἰς τὸν Θεὸν ἀλλ' εἰς τὸν ἐχθρὸν ἀνακτέον τὸ νόημα. Ἡ γὰρ τοῦ ἀντικειμένου φωνὴ τὸ τῆς καταϊγίδος πνεῦμα ἐργάζεται. Καταιγὶς δὲ λέγεται βίαιος ἀνεμος οὐκ ἐπ' εὐθείας προσπίπτων, ἀλλὰ περὶ ἑαυτὸν ἀνειλούμενος δι' ὀξείας στροφάλιγγος, ὃς ἐπειδὴν ἐμπέση ποτὲ βιαίως 10 τῷ ὕδατι, καθάπερ τινὸς πέτρας ἐγκαταβληθείσης μεγάλης, ὑποκλυσθεῖσα τῷ βάρει ἢ θάλαττα σχίζεται κατ' ἀνάγκην τῇ βίᾳ τοῦ πνεύματος, ὅπου περ ἂν ἐνσκήψῃ βρίσας ὁ ἀνεμος, τῆς τοῦ βάρους ἐμπτώσεως ἔνθεν καὶ ἔνθεν ἐπὶ τὸ ἄνω τὸ ὕδωρ ἀναπτύουσης. Διὰ τοῦτο προστίθησιν ἐναργῶν ὑπογράφων τὰ 15 φοβερὰ, ὅτι ὁμοῦ τῷ ἐσκήψαι τὸ πνεῦμα τῆς καταϊγίδος «ὕψωθη τὰ κύματα τῆς θαλάσσης ἀναβαίοντα ἕως τῶν οὐρανῶν καὶ καταβαίοντα ἕως τῶν ἀβύσσων». Τῷ ὄντι γὰρ ἢ εἰς τὸ ὕψος τῶν τοιοῦτων κυμάτων ἔπαρσις, λέγω δὴ τὰ τῶν παθῶν κύματα, τῆς εἰς τὴν ἀβυσσον καταβάσεως αἰτία γίνεται. 20 «Ἄβυσσον» δὲ πολλαχῆ τῆς Γραφῆς τὸ τῶν δαιμόνων ἐνδιαίτημα μεμαθήκαμεν.

Οἱ δὲ τῇ ταραχῇ ταύτῃ καὶ τῷ σάλῳ τῶν κυμάτων ἐγκυματισθέντες ἐκφρονες ὑπὸ σκοτώσεως γίνονται, καθάπερ ὑπὸ μέθης τῆς κατὰ τὸν πλοῦν τὸν τοιοῦτον ἀηδίας καρηβαρήσαντες· «ἐταράχθησαν» γάρ, φησίν, «καὶ ἐσαλεύθησαν ὡς ὁ μεθύων». Οἱ δὲ ἅπαξ τοῦ φρονεῖν ἔξω γενόμενοι οὐδεμιᾶς εὐποροῦσι πρὸς σωτηρίαν βουλής, ἀλλὰ προναυγεῖ αὐτῶν ἡ σοφία καὶ προαπόλλυται. Διὰ τοῦτο φησιν, ὅτι καὶ «πᾶσα ἡ σοφία αὐτῶν 30 κατεπόθη». Καὶ πάλιν καὶ τούτων ἐν τοσοῦτοις γεγονότων κακοῖς λύσις γίνεται τῆς ἀμηχάνου ταύτης ταλαιπωρίας ἢ πρὸς τὸ θεῖον φωνή. «Ἐκέκραξαν» γάρ, φησί, «πρὸς Κύριον ἐν τῷ θλίβεσθαι αὐτούς, καὶ ἐκ τῶν ἀναγκῶν αὐτῶν ἐξήγαγεν αὐτούς».

θαύματά του μέσα στο βυθό». Ἐπειδὴ βούλιαξαν μέσα στὴν καρδιά τῆς ζωῆς κι ἔπαθαν πολλές φορές τὰ ἄθλια ναυάγια τῆς ψυχῆς, εἶδαν ἐπάνω στὸν ἑαυτό τους τὰ ἔργα τῆς φιλανθρωπίας ἐκείνου ποὺ μᾶς ἀνάσυρε ἀπὸ τὰ βάθη. Γιατὶ λέει, «εἶπε καὶ σταμάτησε ἡ ὄρμη τῆς καταιγίδας». Τὸ νόημα αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ τὸ ἀποδώσουμε στὸ Θεὸ ἀλλὰ στὸν ἐχθρό. Γιατὶ ἡ φωνὴ τοῦ ἀντιπάλου μας πραγματοποιεῖ τὴν καταιγίδα. Καὶ καταιγίδα λέγεται ὁ βίαιος ἄνεμος ποὺ δὲν κινεῖται σὲ εὐθεῖα ἀλλὰ στριφογυρίζει γύρω ἀπὸ τὸ ἑαυτό του στροβιλιζόμενος μὲ σφοδρότητα. Ὅταν κάποτε πέσει μὲ ὄρμη στὸ νερὸ, σὰ νὰ ἔχουν ρίξει σ' αὐτὸ μιὰ μεγάλη πέτρα, πιεσμένη ἀπὸ τὸ βάρος ἢ θάλασσα ἀναγκαστικὰ σχίζεται ἀπὸ τὴν ὄρμη τοῦ ἀνέμου, ὅπου πέσει βαρὺς ὁ ἀέρας, ὅποτε τὸ πέσιμο τοῦ βάρους τινάζει τὸ νερὸ πρὸς τὰ ἄνω ἀπὸ τὴ μιὰ καὶ τὴν ἄλλη. Γι' αὐτὸ ἀναφέρει πρόσθετα τὰ φοβερὰ ὑπογραμμίζοντάς τα μὲ ἐνάργεια, ὅτι μόλις ὄρμησε ἡ καταιγίδα «ὕψωθηκαν τὰ κύματα τῆς θάλασσας ἀνεβαίνοντας ὡς τὸν οὐρανὸ καὶ κατεβαίνοντας στὴν ἄβυσσο». Γιατὶ πραγματικὰ ἡ τόσο μεγάλη ἀνύψωση τῶν κυμάτων αὐτῶν, κι ἐννοῶ τὰ κύματα τῶν παθῶν, γίνεται ἢ αἰτία τῆς κατάβασης στὴν ἄβυσσο. Κι ἔχομε διδαχτεῖ συχνὰ ἀπὸ τὴ Γραφὴ πὼς ἄβυσσος εἶναι ἡ κατοικία τῶν δαιμόνων.

Αὐτοὶ τώρα κλονισμένοι ἀπὸ τὴν ταραχὴ καὶ τὸ σάλο τῶν κυμάτων γίνονται ἐξαλλοὶ ἀπὸ τὸ σκοτισμὸ τους, σὰ νὰ ἔχουν βαρὺ τὸ κεφάλι ἀπὸ τὴ μέθη τῆς ἀηδίας αὐτοῦ τοῦ ταξιδιοῦ. Γιατὶ λέει, «ταράχτηκαν ἀπὸ τὴν τρικυμία καὶ τρικλίζουν ὅπως ὁ μεθυσμένος»⁴⁴. Κι αὐτοὶ μιὰ καὶ βγῆκαν ἔξω ἀπ' τὰ λογικὰ τους δὲν κάνουν πιά καμιὰ σκέψη γιὰ σωτηρία ἀλλὰ πρὶν ἀπὸ αὐτοὺς ναυαγεῖ καὶ χάνεται ἡ σοφία τους. Γι' αὐτὸ καὶ λέει «ὄλη ἡ σοφία τους ἐξαφανίστηκε». Ἀλλὰ καὶ τούτων πάλι ποὺ τοὺς βρῆκαν τόσες συμφορὲς ἢ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὴν ἀδιέξοδη αὐτὴ ταλαιπωρία εἶναι ἡ φωνὴ πρὸς τὸ Θεό. Γιατὶ λέει, «φώναξαν πρὸς τὸν Κύριο μέσα στὴ θλίψη τους καὶ τοὺς ἔβγαλε μέσα

44. Ψαλμ. 106,27.

Καὶ παραχρῆμα ἢ καταγιγίς εἰς πνεῦμα μετεβλήθη φορόν τε καὶ πλοῖμον, καὶ γαληνιάζει ἐκ τῶν κυμάτων καταστορεσθεῖσα δι' ἡσυχίας ἢ θάλασσα. «Ἔστησε» γάρ, φησί, «τὴν καταγιγίδα εἰς αὔραν, καὶ ἐσίγησαν τὰ κύματα αὐτῆς». Τάχα τῷ τῆς σιγῆς ὀνόματι προαιρετικὰς τινὰς εἶναι δυνάμεις σημαίνει τὰ κύματα· δι' ὧν τὴν ἀποστατικὴν φύσιν ἐνδείκνυται, πρὸς ἣν εἶπεν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ὁ Κύριος, «σιώπα, πεφίμωσο». «Αὔραν» δὲ λέγει τὴν τοῦ Πνεύματος χάριν, ἢ διὰ τῶν νοητῶν ἰστίων τῷ θείῳ λιμένι τὴν ψυχὴν ἐνορμίζει, κυβερνῶντος τοῦ Λόγου καὶ πρὸς τὸν 10 πλοῦν κατευθύνοντος. «Ἔδηγησε» γάρ, φησὶν, «αὐτοὺς ἐπὶ λιμένα θελήματος αὐτοῦ».

Ἐπὶ τούτοις πάλιν ἀνομνεῖν τὴν χάριν διακελευέται λαόν τε καὶ ἐκκλησίαν, μόνον οὐχὶ τὴν παροῦσαν τῶν ἐκκλησιῶν ὑπογράφων τῷ λόγῳ κατάστασιν, ὅτι ἐν τῇ καθέδρᾳ τῶν προη- 15 γουμένων τοῦ λόγου ταῦτα κηρύσσεται τοῦ Θεοῦ τὰ θαυμάσια, δι' ὧν ἡ πίστις βεβαία γίνεται τοῖς ἀκούουσιν. «Ἐψωσάτωσαν» γάρ, φησὶν, «αὐτὸν ἐν ἐκκλησίᾳ λαοῦ καὶ ἐν καθέδρᾳ πρεσβυτέρων αἰνεσάτωσαν αὐτόν». Καὶ προστίθησι τῶν εὐχαριστιῶν τὰς αἰτίας, ὅτι παρὰ τοῦ Θεοῦ ποταμοὶ οἱ μὲν γίνονται, οἱ δὲ 20 ἀπόλλυνται. Τὰ μὲν γὰρ ρεύματα τῆς κακίας ἐξαφανίζεται, αἱ δὲ τῶν ἀρετῶν διέξοδοι τοὺς τέως ἀρχμῶνας ἐπικλύζουσι τόπους. «Ἔθετο» γάρ, φησί, «ποταμοὺς εἰς ἔρημον καὶ διεξόδους ὑδάτων εἰς δίψαν». «Ποταμοὺς» δὲ λέγει τὰς τῶν παθημάτων ἐπιρροὰς καὶ «διεξόδους ὑδάτων» τὰς τῶν κακῶν ἀκολουθίας. 25 Ὅταν ἀεὶ πονηρὰ πονηροῖς ἐπισυνάπτοντες οἱ ἄνθρωποι, καθάπερ τι ρεῦμα τὸν ὄγκον τῆς κακίας ἀπομηκύνωσιν. Ἄλλὰ καὶ τὴν «γῆν», φησί, «καρποφόρον εἰς ἄλμην ἐποίησεν»· ἢ γὰρ τῶν κακῶν εὐφορος ψυχὴ μεταποιηθεῖσα διψώδης ἐγένετο τῷ θείῳ ἄλατι τῆς διδασκαλίας ἐπαρτυθεῖσα, ὡς μηκέτι τὴν κακίαν τῶν 30 κατοικούντων ἀῤεσθαι ταῖς πονηραῖς τῶν ὑδάτων ἐπιρροαῖς

ἀπὸ τῆς δυσκολίης τους». Κι ἀμέσως ἡ καταιγίδα ἄλλαξε σὲ ἀεράκι οὐριο κι εὐνοϊκὸ καὶ γαληνεύει ἡ θάλασσα ἀπὸ τὰ κύματα κοπάζοντας καὶ ἡσυχάζοντας. Γιατὶ λέει, «σταμάτησε τὴν καταιγίδα ὥστε νὰ γίνεи ἀεράκι καὶ σῶπασαν τὰ κύματά της». Ἴσως μὲ τὴν ἀποσιώπηση νὰ σημαίνει ὅτι τὰ κύματα εἶναι κάποιες προαιρετικὲς δυνάμεις, μὲ τῆς ὁποῖες δείχνει τὴ φύση τῆς ἀποστασίας, στὴν ὁποία ἀπευθύνθηκε ὁ Κύριος μέσα στοῦ Εὐαγγέλιο, καὶ τῆς εἶπε «σῶπα, φιμώσου»⁴⁵. «Αὐρα» ὀνομάζει τὴ χάρη τοῦ Πνεύματος ποὺ μὲ τὰ νοητὰ πανιὰ ἐλλιμενίζει τὴν ψυχὴ στοῦ θεοῦ ὄρμου καὶ μὲ κυβερνήτη τὸ Λόγο ποὺ κατευθύνει τὸ ταξίδι. Γιατὶ λέει, «τοὺς ὀδήγησε στοῦ λιμάνι τοῦ θελήματός του».

Ἐπειτὰ ἀπὸ αὐτὰ δίνει ἐντολὴ ν' ἀνυμνεῖ στὴν εὐεργεσία τόσο ὁ λαὸς ὅσο καὶ ἡ ἐκκλησία καὶ μόνο ποὺ δὲν ζωγραφίζει μὲ τὸ λόγο του τὴν παρούσα κατάσταση τῶν ἐκκλησιῶν, ἐπειδὴ αὐτὰ τὰ θαυμάσια τοῦ Θεοῦ μὲ τὰ ὁποῖα βεβαιώνεται στοὺς ἀκροατὲς τους ἡ πίστη διακηρύσσονται στὸν τόπο συγκεντρώσεων ὅσων ἐκκλησιῶν προηγοῦνται ἀπὸ τὸ Λόγο. Γιατὶ λέει «ἄς τὸν ὑψώσουν στὴν ἐκκλησία τοῦ λαοῦ καὶ στοῦ συνέδριου τῶν πρεσβυτέρων ἄς τὸν ἀνυμνήσουν». Καὶ προσθέτει τῆς αἰτίης τῶν εὐχαριστιῶν. Γιατὶ αὐτοὶ γίνονται ἀπὸ τὸ Θεὸ ποταμοί, ἐνῶ ἐκεῖνοι ἐξαφανίζονται. Ἐξαφανίζονται τὰ ρεύματα τῆς κακίας, ἐνῶ οἱ πηγὲς τῶν ἀρετῶν πλημμυρίζουν τοὺς ὡς τότε κατάστεγνους τόπους. Γιατὶ λέει, «μετέβαλε τὰ ποτάμια σὲ ἔρημο καὶ ξέρανε τῆς πηγὲς τῶν νερῶν». «Ποταμοὺς» ὀνομάζει τῆς πλημμύρες τῶν παθημάτων καὶ «πηγὲς νερῶν» τὰ ἐπακολουθήματα τῶν κακῶν, ὅταν οἱ ἄνθρωποι προσθέτουν ἀδιάκοπα φαῦλα στὰ φαῦλα καὶ σὰν ποτάμι ἐπιμηκύνουν τὸ ρεῦμα τῆς κακίας. Ἀλλὰ καὶ «τὴ γῆ», λέει, «τὴν εὐφορὴ τὴν ἔκανε τέλμα ἀλμυρό». Γιατὶ ἀλλαγμένη ἡ ψυχὴ ἡ γόνιμη στοῦ κακοῦ ἔγινε γῆ διψασμένη, ἀλατισμένη μὲ τὸ θεῖο ἀλάτι τῆς διδασκαλίας, ὥστε νὰ μὴν αὐξάνει πιά ἡ κατοικία τῶν κατοίκων μὲ τὴν κακὴ πλημμύ-

45. Μάρκ. 4,9.

τρεφομένην, ἀλμῶσαν δὲ καὶ διψάδα ψυχὴν τὴν τὸ μακαριστὸν δίψος ἀναλαβοῦσαν λίμνην γενέσθαι τῇ συστροφῇ τῶν ἀρετῶν πελαγίζουσαν. «Ἔθετο» γάρ, φησί, «ἔρημον εἰς λίμνας ὑδάτων καὶ γῆν ἀνυδρον εἰς διεξόδους ὑδάτων». Τοῦτο δὲ πόλις γίνεται, 5 ἦν οἱ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην οἰκοῦσιν. Οὐδεὶς γὰρ ναυτιώδης τε καὶ ἀνόρεκτος τῆς τοιαύτης λίμνης καὶ τῶν τοιούτων ὑδάτων πρόσσοικος γίνεται πλήσμιον ἐν κακίᾳ τὴν ψυχὴν ἐπαγόμενος.

«Σπείρουσι δὲ τοὺς ἀγροὺς καὶ φυτεύουσι τοὺς ἀμπελῶ-
10 νας»: τὰς θείας ἐντολὰς καὶ τὴν ἐνάρετον πολιτείαν τοῖς τοιούτοις διασημαίων ἀνίγμασι. Σπέρμα γὰρ τῆς μελλούσης ἐπι-
καρπίας ἐστὶν ἡ ἐντολή, ἀρετὴ δὲ ἡ ἀμπελος ἡ διὰ τῶν λογικῶν
βοτρύων τῷ τῆς σοφίας κρατῆρι τὸν οἶνον ἐγγέουσα. Ταῦτα δὲ
οὐδὲν ἄλλο ἢ εὐλογίας πλήθος ἐστίν. «Εὐλόγησε» γάρ, φησὶν,
15 «αὐτοὺς καὶ ἐπληθύνθησαν σφόδρα, καὶ τὰ κτήνη αὐτῶν οὐκ
ἐσμίκρυνεν». «Κτήνη» λέγει τὴν ὑποχείριον τῶν τῆς ψυχῆς κιν-
ημάτων ὑπηρεσίαν, ὅταν πρὸς ἀρετὴν ἕκαστον τῶν ἐν ἡμῖν
χρησιμεύῃ· ἀγαθὸν κτήνός ἐστὶν ὁ θυμός, ὅταν τοῦ λογισμοῦ
ὑποζύγιον γένηται· ἕτερον τοιοῦτον κτήνος ἡ ἐπιθυμία νωτοφο-
20 ροῦσα τρόπον τινὰ καὶ βαστάζουσα τὴν ψυχὴν καὶ ἐπὶ τὸ ὕψος
ἀνάγουσα, ὅταν ἐπὶ τὰ ἄνω τῇ ἡνίκα τῆς διανοίας εὐθύνηται. Καὶ
τὰ ἄλλα πάντα κτήνη ἐστὶν αὐξόμενα τῇ εὐλογίᾳ, ὅταν πρὸς τὰ
μεγάλα γένηται ἡμῖν ἡ παρὰ τούτων ὑπηρεσία. Ἐἶτα πάντων
τῶν εἰρημένων ἀνακεφαλαίωσιν ἐν τῷ ἐφεξῆς ποιεῖται λόγῳ.

25 Πολυτρόπως γὰρ τὰ τε πάθη διελθὼν καὶ τὰς θείας εὐερ-
γείας ὑπ' ὄψιν ποιήσας νυνὶ δι' ὀλίγου πάλιν ἐκπεριλαβῶν
ἀνακεφαλαιοῦται τῷ λόγῳ, ἐν οἷς φησιν ὅτι «ὀλιγώθησαν καὶ
ἐκακώθησαν ἀπὸ θλίψεως κακῶν καὶ ὀδύνης», διὰ μὲν τοῦ
«ὀλίγου» σημαίνων τὴν βραχύτητα καὶ τὴν γενομένην ἀπὸ τοῦ
30 ὕψους τε καὶ μεγέθους εἰς τὸ ταπεινὸν συστολήν· τὸ γὰρ ὀλίγον
τὸ βραχύτατον σημαίνει κατὰ τὴν ἐννοιαν· τῇ δὲ «κακώσει» τὴν

ρα τῶν νερῶν, ἀλλὰ ἡ ἀλμυρὴ καὶ διψασμένη ψυχὴ ποῦ διψᾷ τὴ μακαριστὴ δίψα νὰ γίνεи λίμνη ποῦ κατακλύζει μὲ τὸ στριφογύρισμα τῶν ἀρετῶν. Γιατὶ λέει, «ἔκανε τὴν ἔρημο λίμνη μὲ πολὺ νερὸ καὶ τὴ στεγνὴ γῆ πηγὴ νεροῦ». Αὐτὸ γίνεται πόλη ποῦ τὴν κατοικοῦν ὄσοι διψοῦν τὴ δικαιοσύνη. Γιατὶ κανένας ποῦ κατέχεται ἀπὸ ναυτία καὶ τοῦ λείπει ἡ ὄρεξη δὲν κατοικεῖ κοντὰ σὲ τέτοια λίμνη καὶ τέτοια νερὰ ὀδηγώντας ἐκεῖ τὴν ψυχὴ τοῦ πλημμυρισμένη ἀπὸ κακία.

«Σπέρνουν τὰ χωράφια καὶ φυτεύουν τ' ἀμπέλια». Μὲ τὰ συμβολικὰ αὐτὰ σημαίνει τίς θεῖες ἐντολές καὶ τὴν ἐνάρετη πολιτεία. Ἡ ἐντολὴ εἶναι σπόρος τῆς μελλοντικῆς σοδειᾶς καὶ τὸ ἀμπέλι εἶναι ἡ ἀρετὴ ποῦ ἀπὸ τὰ λογικὰ σταφύλια χύνει τὸ κρασί στὸν κρατήρα τῆς σοφίας. Κι αὐτὰ δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἀφθονία τῆς εὐλογίας. Γιατὶ λέει, «τοὺς εὐλόγησε καὶ πλήθυναν ὑπερβολικὰ, καὶ δὲ λιγότεψε τὰ ζῶα τους». «ζῶα» ὀνομάζει τὴ δουλικὴ ὑπηρεσία ποῦ προσφέρουν τὰ κινήματα τῆς ψυχῆς, ὅταν κάθε δύναμη ποῦ ἔχομε χρησιμεύει γιὰ τὴν ἀρετὴ. Ἄγαθὸ κτῆνος εἶναι ὁ θυμὸς, ὅταν γίνεται ὑποζύγιο τοῦ λογισμοῦ. Ἄλλο παρόμοιο κτῆνος εἶναι ἡ ἐπιθυμία ποῦ κατὰ κάποιον τρόπο κουβαλᾷ στὴν πλάτη καὶ σηκώνει τὴν ψυχὴ καὶ τὴν ἀνεβάζει στὸ ὕψος, ὅταν κατευθύνει τὰ ἡνία τῆς διάνοιας πρὸς τὰ ἄνω. Κι ὅλες οἱ ἄλλες δυνάμεις εἶναι κτήνη ποῦ δυναμώνουν μὲ τὴν εὐλογία, ὅταν ἡ ὑπηρεσία τῆς μᾶς προσφέρεται γιὰ τὰ μεγάλα ἐπιτεύγματα. Ἐπειτα ὄλων ὅσα εἶπαμε κάνει ἀνακεφαλαίωση στὸν παρακάτω λόγο.

Ἄφοῦ δηλαδὴ μὲ πολλοὺς τρόπους μίλησε γιὰ τὰ πάθη καὶ μᾶς παρουσίασε τίς θεῖες εὐεργεσίες, τώρα ἐπανερχόμενος πάλι μὲ συντομία τ' ἀνακεφαλαιώνει λέγοντας, «λιγότεψαν καὶ κακοποιήθηκαν ἀπὸ τὴ θλίψη καὶ τὴν ὀδύνη ποῦ τοὺς προκάλεσαν οἱ κακοῦ»⁴⁶ μὲ τὸ «λιγότεψαν» σημαίνει τὴ μικρότητα καὶ τὴ συστολὴ στὸ ταπεινὸ ἀπὸ τὸ ὕψος καὶ τὸ μέγεθος γιὰ τὸ λίγο ἔχει τὴν ἔννοια τοῦ πολὺ μικροῦ. Μὲ τὸ κακοποι-

46. Ψαλμ. 106,39.

πρὸς τὸ κακὸν οἰκειότητα, θλιῖψιν δὲ καὶ ὀδύνην πανταχοῦ τὸ πέρασ λέγει τῆς τῶν ἀγαθῶν ἀποπτώσεως, ὡς ἐν ἐτέρῳ ψαλμῷ τὸ τοιοῦτον διέξεισι λέγων· «περιέσχον με ὠδῖνες θανάτου. Κίνδυνοι ἔδου εὐροσάν με. Θλιῖψιν καὶ ὀδύνην εὐρον». 5 «Ὁδῖνας θανάτου» καὶ «κινδύνους ἔδου» τὰς ἀμαρτίας εἰπὼν ἐπάγει τὸ πέρασ εἰς ὃ τελευτᾷ τῆς ἀμαρτίας ἢ φύσις· ὅπερ οὐδὲν ἄλλο ἢ θλιῖψις τε καὶ ὀδύνη ἐστίν, οὕτω τοῦ Εὐαγγελίου διὰ τοῦ κλαυθμοῦ καὶ βρυγμοῦ τῶν ὀδόντων τὸ αὐτὸ τοῦτο διασημαίνοντος. Ἐἶτα προστίθησι δι' ἀκολούθου τὸ «καὶ ἐξεχύθη ἐξουδέ-
10 νωσις ἐπ' ἄρχοντας αὐτῶν».

Διδάσκει δὲ διὰ τούτων ὅτι τὸ μὲν ἐν τῷ ὄντι εἶναι ἀληθῶς ἐστὶν εἶναι. Εἰ δέ τι τοῦ ὄντος ἐκπέπτωκεν, οὐδὲ ἐν τῷ εἶναι ἐστὶ. Τὸ γὰρ ἐν κακίᾳ εἶναι οὐκ ἔστι κυρίως εἶναι, διότι αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἢ κακία οὐκ ἔστιν, ἀλλ' ἢ τοῦ καλοῦ ἀνυπαρξία κα-
15 κία γίνεται. Ὡσπερ οὖν ὁ ἐν τῷ ὄντι ὢν ἐν τῷ εἶναι ἐστίν, οὕτως ὁ ἐν τῷ οὐδενὶ γενόμενος (τοῦτο δὲ ἐστὶν ἢ κακία) ἐξουδένονται, καθὼς ὀνομάζει ὁ λόγος. Ἡ δὲ τοιαύτη τοῦ λόγου χρῆσις τέτριπται πῶς ἐν τῇ συνηθείᾳ τῶν κεκρημένων. Ὡς τὴν τροφὴν ἐν σαρκὶ γενομένην ἀποσαρκουῖσθαι λέγομεν καὶ τὸν οἶνον ἐκχε-
20 θέντα τῷ ὕδατι ἐξυδαροῦσθαι, καὶ ἐν τῷ πυρὶ τὸν σίδηρον ἐκπυροῦσθαι φαμεν, οὕτω καὶ τὸν τοῦ ὄντος ἐκπεσόντα ἐν τῷ οὐδενὶ γενόμενον ἐξουδενοῦσθαι· οὐκοῦν ἢ ἐξουδένωσις ἢ ἐν τῷ ἀγαθῷ ἀνυπαρξία ἐστίν. Αὕτη δὲ ἐπὶ τοὺς ἄρξαντας τῆς κακίας, τουτέστιν ἐπὶ τοὺς πρῶτους ἀνθρώπους ἐλθοῦσα καθάπερ τι
25 ρεῦμα πονηρὸν καὶ ἐπὶ τὴν τῶν ἐπιγινομένων διαδοχὴν ἐξεχέθη. Ἐπεὶ οὖν ἐπτώχευσεν ἢ φύσις τοῦ τοιοῦτου κτήματος, τῆς ζωῆς λέγω, καὶ πένης ὁ ἄνθρωπος ὑπὸ τοῦ κλέπτου ἐγένετο, τὴν θείαν συληθεὶς εὐλογίαν, διὰ τοῦτό φησιν ὅτι «ἐβοήθησε πένητι

ήθηκαν δείχνει την οικειότητα πρὸς τὸ κακό. Ὡς θλίψη πάλι καὶ ὀδύνη σὲ ὅλα τὰ σημεῖα ἀναφέρει τὴν ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὰ ἀγαθὰ, ὅπως ἐκθέτει τὸ πρᾶγμα σ' ἓνα ἄλλο ψαλμὸ λέγοντας: «μὲ περικύκλωσαν οἱ πόνοι καὶ ἡ ἀγωνία τοῦ θανάτου· κίνδυνοι τοῦ Ἄδη μὲ συνάντησαν· βρῆκα θλίψη καὶ ὀδύνη»⁴⁷. Ἀφοῦ εἶπε, πόνους καὶ ἀγωνίες καὶ κινδύνους τοῦ Ἄδη τις ἁμαρτίες, προσθέτει τὸ τέλος ὅπου καταλήγει ἡ φύση τῆς ἁμαρτίας καὶ πού δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ θλίψη καὶ ὀδύνη, ὅπως τὸ ἴδιο πρᾶγμα δηλώνει τὸ Εὐαγγέλιο μὲ τὸ κλάμα καὶ τὸ τρίξιμο τῶν δοντιῶν⁴⁸. Ὑστερα προσθέτει στὴ συνέχεια καὶ αὐτό: «τοὺς ἄρχοντές τους τοὺς κάλυψε ἡ ἐκμηδένιση».

Διδάσκει μ' αὐτὸ ὅτι ἡ παραμονὴ μέσα στὸ ὄν εἶναι τὸ ἀληθινό. Ἄν ὅμως κάποιος ἔχει ἐκπέσει ἀπὸ τὸ ὄν, δὲν εἶναι πιά οὔτε μέσα στὸ εἶναι. Γιατὶ ἡ ζωὴ μέσα στὴν κακία δὲν εἶναι πραγματικότητα, ἐπειδὴ ἡ κακία αὐτὴ καθεαυτὴ δὲν ὑπάρχει ἀλλὰ κακία εἶναι ἡ ἀνυπαρξία τοῦ καλοῦ. Ὅπως λοιπὸν ὅποιος ὑπάρχει μέσα στὸ ὄν ὑπάρχει μέσα στὸ εἶναι, ἔτσι ὅποιος βρεθεῖ μέσα στὸ μηδὲν (καὶ μηδὲν εἶναι ἡ κακία) ἐκμηδενίζεται, ὅπως τὸ λέει ἡ λέξη. Αὐτὴ ἡ χρῆση τῆς λέξης εἶναι τετριμμένη κάπως στὸ στόμα ἐκείνων πού τὴ χρησιμοποιοῦν. Ὅπως ἡ τροφή ὅταν εἰσέλθει στὴ σάρκα μας λέμε ὅτι γίνεται σάρκα καὶ τὸ κρασί ὅταν χυθεῖ στὸ νερὸ λέμε ὅτι γίνεται νερὸ καὶ ὁ σίδηρος λέμε ὅτι γίνεται φωτιά ὅταν βρεθεῖ μέσα στὴ φωτιά, ἔτσι κι αὐτὸς πού ξεπέφτει ἀπὸ τὸ ὄν λέμε ὅτι μέσα στὸ μηδὲν ἐκμηδενίζεται. Ἡ ἐκμηδένιση λοιπὸν εἶναι ἡ ἀνυπαρξία ἀπὸ τὸ ἀγαθό. Κι αὐτὴ πραγματοποιεῖται σὲ ὄσους ἄρχισαν τὴν κακία, δηλαδὴ ἦρθε στοὺς πρῶτους ἀνθρώπους σὰν ἓνα ρεῦμα κακὸ καὶ χύθηκε καὶ στοὺς ἐπόμενους πού τοὺς διαδέχτηκαν. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ ἀνθρώπινη φύση στερήθηκε τὸ κτῆμα αὐτό, ἐννοῶ τὴ ζωὴ, καὶ ὁ ἄνθρωπος ἔγινε φτωχὸς ἐξαιτίας τοῦ ληστῆ, ὅταν τοῦ ἔκλεψε τὴ θεία εὐλογία, γι' αὐτὸ λέει «βοήθησε τὸ φτωχὸ ἀπ'

47. Ψαλμ. 114,3- 17,5.

48. Ματθ. 8,12.

ἐκ πτωχείας». Τῇ γὰρ ἐκείνου πτωχεία ἡμεῖς ἐπλουτήσαμεν. «Καὶ ἔθετο αὐτοῦς» ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς ἀντὶ θηρίων «πρόβατα πατριᾶς»: «πατριὰν» δὲ ὀνομάζει τὸ σύστημα τῶν εἰς τὸν θεῖον κατάλογον συντελούντων. Ὡς καὶ ὁ ἀπόστολος λέγει, «ἐξ οὗ 5 πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται».

Εἶτα ἐπάγει· ὅτι «ὄψονται εὐθεῖς καὶ φοβηθήσονται», διδάσκων διὰ τῶν εἰρημένων ὅτι πρὸς τὴν φιλανθρωπίαν ταύτην βλέπων ὁ εὐθὺς φοβείσθω. Οὐ γὰρ μικρὸν τῶν ἀγαθῶν φυλακτήριοι ὁ φόβος γίνεται, τῇ μνήμῃ τῶν προγεγονότων πρὸς τὸ 10 ἐφεξῆς σωφρονίζων τὸν ἐν πάθει γενόμενον. Οὗ κατακρατοῦντος καὶ πᾶσαν τὴν διὰ χαννότητος πρὸς τὸ κακὸν γινομένην εὐκολίαν ἡμῶν ἐξορίζοντος, «πᾶσα», φησὶν, «ἀνομία ἐμφράζει τὸ στόμα αὐτῆς». Ὡς μακάριος ὁ βίος ἐκεῖνος, ἐν ᾧ τὸ τῆς ἀνομίας στόμα καθάπερ τις βορβόρου πηγὴ εἰς τὸ διηνεκὲς ἐμφραγήσε- 15 ται οὐκέτι τῇ δυσωδίᾳ τὸν τῶν ἀνθρώπων βίον καταμολύνον. Αὕτη ἐστὶν ἡ τῶν ἀγαθῶν κορυφή, τὸ τῶν ἐλπίδων κεφάλαιον, τὸ πέρας πάσης μακαριότητος, τὸ μηκέτι διοχλεῖσθαι ὑπὸ κακίας τὴν φύσιν, ἀλλὰ τὴν πᾶσαν ἀνομίαν ἐξαιρεῖσθαι· αὕτη δ' ἂν εἴη ὁ εὐρετῆς τῆς ἀνομίας. Τοῦτο γὰρ ἡ περιληπτικὴ διασημαί- 20 νει φωνή, ἐμφράζει τὸ στόμα ἐκεῖνο, οὗ ἡ φωνὴ τὸ κατ' ἀρχὰς θανάτου ὄλη τοῖς ἀνθρώποις ἐγένετο. Ὅταν οὖν ἐξαιρεθεῖ πᾶν τὸ τῷ καλῷ ἀντικείμενον, ἐκείνη ἐκδέξεται ἡμᾶς ἡ κατάστασις, ἧς οὐδεὶς λόγος μηνυτῆς εὐρεθήσεται, ἥτις ὑπὲρ αἰσθησίν τε καὶ γνῶσιν εἶναι παρὰ τῆς θείας φωνῆς μεμαρτύρηται. Τούτοις ἐπά- 25 γει καθάπερ τινὰ σφραγίδα τὰς ἐπὶ τέλει φωνὰς λέγων, «τίς σοφὸς καὶ φυλάζει ταῦτα· καὶ συνήσουσι τὰ ἐλέη τοῦ Κυρίου;»

Ἐπειδὴ γὰρ διπλῆ ἡ τῆς σοφίας ἐνέργεια, καὶ ἡ μὲν ἐστὶν ἐρευνητικὴ τε καὶ ζητητικὴ τῶν συμφερόντων, ἡ δὲ φυλακτικὴ τῶν εὐρεθέντων, τὸ ἐν τῆς σοφίας ἔργον, τὸ ζητητικὸν λέγω, 30 πεπαῦσθαι τηνικαῦτα βούλεται. Εἰς τί γὰρ τῇ ζητήσει χρησόμεθα τοῦ ζητουμένου παρόντος; Ἐν ἔργον δὲ μόνον κελεύει τ'

τῆ δική του φτώχεια»⁴⁹. Γιατί με τῆ φτώχεια ἐκείνου πλουτίσαμε ἡμεῖς καὶ τοὺς ἔκανε ὁ καλὸς ποιμένας ἀντὶ θηρία πατριὰ μεγάλη προβάτων. Πατριὰ ὀνομάζει τὸ σύνολο ὄσων συνεισφέρουν στὸ θεῖο κατάλογο. Ἔτσι λέει καὶ ὁ Ἀπόστολος: «ἀπὸ τὸν ὁποῖο ὀνομάζεται κάθε πατριὰ στὸν οὐρανὸ καὶ στὴ γῆ»⁵⁰.

Ἔπειτα προσθέτει: «θὰ δοῦν οἱ δίκαιοι καὶ θὰ φοβηθοῦν». Μὲ αὐτὰ μᾶς διδάσκει νὰ φοβᾶται ὁ δίκαιος ἀποβλέποντας στὴ φιλανθρωπία αὐτῆ. Γιατί ὁ φόβος δὲν εἶναι μικρὸς φύλακας τῶν ἀγαθῶν, σωφρονίζοντας μὲ τὴ θύμηση τῶν παλαιστῶν γιὰ τὸ μέλλον ἐκείνον ποὺ ἔπεσε σὲ πάθος. Στηρίζοντας αὐτὸν καὶ ἐξορίζοντας κάθε εὐκολία πρὸς τὸ κακὸ ποὺ ἡ χανότητά μας προκαλεῖ. Λέει: «κάθε ἄνομος θὰ κλείσει τὸ στόμα του». Εἶναι εὐτυχισμένη ἡ ζωὴ αὐτῆ, ὅπου τὸ στόμα τῆς ἀνομίας, σὰν πηγὴ ποὺ πηγάζει βοῦρκο, θὰ φράξει γιὰ πάντα καὶ θὰ πάψει νὰ μολύνει μὲ τὴ δυσωδία τῆς τῆ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων. Αὐτὴ εἶναι ἡ κορυφὴ τῶν ἀγαθῶν, ἡ σύνοψη τῶν ἐλπίδων, τὸ πέρας κάθε μακαριότητος, τὸ νὰ μὴν ἐνοχλεῖται δηλαδὴ ἡ ἀνθρώπινη φύση ἀπὸ τὴν κακία ἀλλὰ κάθε ἀνομία νὰ ἀφανιστεῖ. Αὐτὸ σημαίνει ἡ περιληπτικὴ διατύπωση νὰ κλείσει ἐκεῖνο τὸ στόμα, ποὺ ἡ φωνὴ του ἔγινε κατὰ τὴν ἀρχὴ ἡ ἀφορμὴ τοῦ θανάτου γιὰ τοὺς ἀνθρώπους. Ὅταν ἀφανιστεῖ λοιπὸν κάθε τι τὸ ἀντίθετο στὸ ἀγαθὸ, θὰ μᾶς δεχτεῖ ἡ κατάστασις ἐκείνη, ποὺ κανένας λόγος δὲ θὰ βρεθεῖ νὰ μᾶς τὴν ἐξαγγεῖλει, καὶ ὁ θεῖος λόγος μαρτυρεῖ ὅτι εἶναι πέρα ἀπὸ αἴσθησις καὶ γνώσις. Σ' αὐτὰ προσθέτει ὡς ἐπισφράγιση τοὺς τελευταίους λόγους: «ποιὸς εἶναι ὁ σοφὸς ποὺ θὰ τὰ φυλάξει αὐτὰ καὶ θὰ κατανοήσῃ τὰ ἑλέη τοῦ Κυρίου;»⁵¹. Ἐπειδὴ ἡ ἐνέργεια τῆς σοφίας εἶναι διπλή, ἡ μιὰ ἐρευνᾶ κι ἀναζητεῖ τὰ συμφέροντα, ἐνῶ ἡ ἄλλη διατηρεῖ ὅσα βρῆκε, τὸ ἕνα ἔργο τῆς σοφίας, ἐννοῶ τὴν ἀναζήτησις, θέλει νὰ σταματήσῃ τότε. Γιὰ ποιὸ λόγος νὰ ἐπιδοθοῦμε στὴν ἀναζήτησις, ὅταν κατέχομε τὸ ζητούμενο; Ἐπιβάλλει νὰ γίνετα

49. Ψαλμ. 106,41.

50. Ἐφ. 3,15.

51. Ψαλμ. 106,43.

λειπόμενον γίνεσθαι, ὅπως ἂν φυλαχθεῖ τὸ πορισθὲν ἀγαθόν, πρὸς τοῦτο τῆς σοφίας ἡμῖν συνεργούσης. Τίς δὲ ἡ σοφία καὶ τίς ἡ τῶν ἀγαθῶν ἐστὶν φυλακή; Τὸ μὴ ἀσυνέτως τῆς θείας φιλάνθρωπίας ἔχειν. Ὁ γὰρ συνεὶς ὧν τετύχηκεν οὐκ ἂν πρόοιτο τὸ ἀγαθὸν οὐ ἤξιώται. Ὁ δὲ ἀσυνέτως ἔχων τῆς χάριτος ταῦτὸν πείσεται τοῖς τυφλοῖς, οἱ μαργαρίτην ἢ σμάραγδον ἢ τινα τῶν τιμίων λίθων ἐν χερσὶ λαβόντες, ὡς ψηφιδᾶ τινα τῶν εἰκαίων ἀπορρίπτουσιν, ἀγνοίᾳ τοῦ κάλλους ἀκουσίως ζημιωθέντες τοῦ κτήματος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'

10 Ταύτας δὲ τὰς πέντε τῶν ψαλμῶν διαιρέσεις, δι' ὧν καθάπερ τινὰς βαθμοὺς ἀλλήλων ὑπερανεστῶτας κατὰ τινα τάξεως ἀκολουθίαν κατανοήσαντες ἐκ τῶν εἰρημένων διεκρίναμεν σημείων, ὅτι ἐκάστου τμήματος ἡ τελευταία φωνὴ στάσιν τινὰ τοῦ λόγου καὶ βάσιν τῆς διανοίας ἔχει περιγράφουσαν ἐν ἑαυτῇ
15 τῶν προηγουσμένων τὸ πέρας διὰ τῆς δοξολογικῆς τε καὶ εὐχαρίστου φωνῆς τῆς λεγούσης, «εὐλογητὸς Κύριος εἰς τὸν αἰῶνα, γένοιτο, γένοιτο». Τὸ γὰρ νόημα τούτων εὐχαριστία τίς ἐστὶν εἰς τὸ διηνεκὲς παραμένουσα· ἐπειδὴ οὐκ εἰσάπαξ εἰπὼν ὁ λόγος «γένοιτο» ἔστησε τὴν εὐλογίαν, ἀλλὰ τῇ δισσῇ ἀναλήψει τῆς
20 φωνῆς ἐν τῇ εὐχαριστίᾳ νομοθετεῖ τὸ αἰδίον. Ἐν ἐκάστῳ δὲ μέρει τῶν κατὰ τὰ τμήματα ταῦτα διαιρεθέντων, ἰδίον τι ἀγαθὸν ὁ λόγος ἐνεθεώρησε, δι' οὗ γίνεται ἡμῖν ἐκ Θεοῦ ἡ μακαριότης, κατὰ τινα τάξιν ἀκόλουθον τῶν ἐν ἐκάστῳ θεωρουμένων ἀγαθῶν, ἀεὶ πρὸς τὸ ὑψηλότερον τὴν ψυχὴν ὑπερτιθείς, ἕως ἂν ἐπὶ
25 τὸ ἀκρότατον ἀφίκηται τῶν ἀγαθῶν.

Τοῦτο δὲ ἐστὶν ὁ αἶνος τοῦ Θεοῦ ἐν πᾶσιν ἀγίοις ἀποπληρούμενος, καθὼς περιέχει ὁ τελευταῖος ψαλμὸς λέγων, «αἰνεῖτε

μόνο ένα έργο που άπομένει, πώς να φυλαχτεί τὸ ἀγαθό, που ἐπιτύχαμε, με τὴ σχετικὴ βοήθεια καὶ τῆς σοφίας. Ποιὰ εἶναι ἡ σοφία καὶ ποιὰ ἡ φύλαξη τῶν ἀγαθῶν; Νὰ μὴν εἶμαστε ἀναίσθητοι στὴ θεία φιλανθρωπία. Γιατὶ ὅποιος ἔχει συναίσθηση αὐτῶν που ἔχει ἐπιτύχει, δὲ θὰ χάσει στὸ ἀγαθὸ που ἔχει ἀξιοθελῆ. Ἐνῶ ὅποιος δὲν ἔχει συναίσθηση τῆς χάριτος θὰ πάθει, ὅτι καὶ οἱ τυλφοί, που ὅταν πιάσουν ἕνα μαργαριτάρη ἢ ἕνα σμαράγδι ἢ ἕνα ἄλλο πολύτιμο λίθο, τὸν πετοῦν στ' ἀπορρίμματα, ἀγνοώντας τὴν ὁμορφιά του καὶ χωρὶς νὰ θέλουν ζημιώνουν ἀπὸ τὴν ἀπώλεια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Θ'

Αὐτὰ τὰ πέντε τμήματα τῶν ψαλμῶν, που τὰ κατανοήσαμε σὰ βαθμοὺς τὸν ἕνα πάνω ἀπὸ τὸν ἄλλο σύμφωνα με μιὰ σειρά καὶ τάξη καὶ ἀπὸ τὰ σημεῖα που εἶπαμε διακρίναμε ὅτι καθενὸς τμήματος τὸ τελευταῖο χωρίο ἔχει κάποια στάση τοῦ λόγου καὶ βᾶθρο τῆς διάνοιας που περικλείει μέσα της τὸ πέρας ὧν προειπώθηκαν με τὸ λόγο τῆς δοξολογίας καὶ τῆς εὐχαριστίας που λέει «εὐλογημένος ἅς εἶναι ὁ Κύριος στὸν αἰῶνα, γένοιτο, γένοιτο». Γιατὶ τὸ νόημα τῶν λόγων αὐτῶν εἶναι εὐχαριστία που συνεχίζεται στὸν αἰῶνα, ἐπειδὴ ὁ λόγος δὲ σταμάτησε τὴν εὐλογία λέγοντας, μιὰ φορὰ τὸ «γένειτο» ἀλλὰ με τὴ διπλὴ ἐπανάληψη τῆς λέξης νομοθετεῖ τὴν εὐχαριστία στὴν αἰωνιότητα. Σὲ κάθε μέρος τῶν τμημάτων αὐτῶν ὁ λόγος ἐπισήμανε ἕνα ἀγαθὸ ἴδιο τοῦ μέρους αὐτοῦ, μέσω τοῦ ὁποῖου προκαλεῖται σ' ἐμᾶς ἡ μακαριότητα ἀπὸ τὸ Θεὸ κατὰ μιὰ σειρά κι ἀκολουθία τῶν ἀγαθῶν, που ἐπισημαίνονται σὲ κάθε μέρος· ἀνεβάζει πάντοτε τὴν ψυχὴ πρὸς τὸ ὑψηλότερο ἀγαθό, ἐωςότου φτάσει στὸ ἀκρότατο ἀγαθό.

Αὐτὸ εἶναι ὁ ὕμνος τοῦ Θεοῦ που ὀλοκληρώνεται σὲ ὅλα τὰ ἱερά του, ὅπως μᾶς λέει ὁ τελευταῖος ψαλμός: «ὕμνεῖτε τὸ

τὸν Θεὸν ἐν τοῖς ἀγίοις αὐτοῦ», ὅπου τὸ στερέωμα τῆς δυνάμεως τὸ ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ ἀμετάπτωτον διασημαίνει, καὶ αἱ δυναστεῖαι τοῦ Θεοῦ τὸ μηκέτι ὑπὸ κακίας δυναστεύεσθαι τὴν φύσιν παραδηλοῦσιν, ὅτε χωρεῖ λοιπὸν ἡ ἀνθρωπίνη δύναμις κατὰ τὸ
 5 πλῆθος τῆς μεγαλωσύνης αὐτοῦ ποιεῖσθαι τὸν αἶνον, οὐκέτι μικρὰ φθεγγομένη, ἀλλ' ἤδη παριοῦσα τῇ μεγαλοφωνίᾳ τὰς σάλπιγγας. Φησὶ γὰρ «αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐν ἤχῳ σάλπιγγος», ὅτε καὶ μιμεῖται τὴν τοῦ παντὸς ἀρμονίαν τῷ ποικίλῳ τε καὶ πολυειδεῖ τῶν ἀρετῶν, ὄργανον ἐν ρυθμῷ μελωδίας τῷ Θεῷ γενο-
 10 μένη. Ὀνομάζει δὲ τοῦτο διὰ τινος τροπικῆς σημασίας ψαλτήριον τε καὶ κιθάραν ὁ λόγος· μεθ' ὃ πᾶν τὸ γεῶδές τε καὶ κωφὸν καὶ ἀναυδὸν ἀποθεμένη ἐν τῇ τῶν τυμπάνων μεγαλοφωνίᾳ ταῖς οὐρανίαις χορείαις συνάπτει τῶν ἰδίων χορδῶν τὸν ἦχον. Χορδαὶ δ' ἂν εἴεν τῷ ὄργάνῳ ἐντεταμέναι τὸ ἐν ἐκάστη ἀρετῇ πρὸς
 15 κακίαν ἀνένδοτόν τε καὶ ἀχάλαστον. Δι' ὧν γίνεται ἡ καλὴ συμφῶν τῷ κυμβάλῳ ταῖς χορδαῖς μιγνυμένου, ὅταν ὁ τῶν κυμβάλων ἦχος εἰς τὴν θείαν χοροστασίαν ἐπεγεῖρη τὴν προθυμίαν. Ὅπερ μοι δοκεῖ τὴν πρὸς τοὺς ἀγγέλους τῆς φύσεως ἡμῶν διερμηνεύειν συνάφειαν, ἐν ᾧ φησιν «αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐν κυμ-
 20 βάλοις εὐήχοις».

Ἡ γὰρ τοιαύτη σύνοδος, τοῦ ἀγγελικοῦ λέγω πρὸς τὸ ἀνθρώπινον, ὅταν ἐπαναχθῇ πρὸς τὴν ἀρχαίαν λῆξιν ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, τὸν γλυκὺν ἐκεῖνον διὰ τῆς πρὸς ἀλλήλους συμπτώσεως ἦχον τῆς εὐχαριστίας ἀποτελέσει· καὶ δι' ἀλλήλων καὶ μετ' ἀλ-
 25 λήλων τὴν ἐπὶ τῇ φιλανθρωπίᾳ εὐχαριστίαν τῷ Θεῷ γινομένην διὰ παντὸς ἀνυμνήσει. Τοῦτο γὰρ ἡ τοῦ κυμβάλου πρὸς τὸ κύμβαλον ἐνδείκνυται σύνοδος· ἐν κύμβαλον ἡ ὑπερκόσμιος τῶν ἀγγέλων φύσις· ἕτερον κύμβαλον ἡ λογικὴ τῶν ἀνθρώπων κτίσις. Ἀλλὰ διέστησεν ἡ ἀμαρτία τοῦτο ἐκεῖνου· ὅταν οὖν πάλιν ἡ
 30 τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπία συνάψῃ ἀλλήλοις ἀμφοτέρα, τότε ἠχήσει τὸν αἶνον ἐκεῖνον τὰ δύο μετ' ἀλλήλων γενόμενα, ὡς φησὶ καὶ ὁ μέγας ἀπόστολος, ὅτι «πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται, ἐπουρα-

Θεὸ στὰ ἱερά του»⁵². Στὸν ψαλμὸ αὐτὸν τὸ στερέωμα τῆς δυνάμεις του σημαίνει τὴν ἀμετάπτωτη παραμονὴ στὸ ἀγαθὸ καὶ τὰ ἔργα δυνάμειος τοῦ Θεοῦ φανερώνουν ὅτι ἡ φύση μας δὲ δυναστεύεται πιά ἀπὸ τὴν κακία, ἀφοῦ πλέον εἶναι σὲ θέση ἡ ἀνθρώπινη δύναμη νὰ ψάλλει τὸν ὕμνο τῆς ἀνάλογα μὲ τὴν ἔκταση τῆς μεγαλωσύνης του, ὄχι μὲ χαμηλόφωνο λόγο, ἀλλὰ ξεπερνώντας πιά καὶ τῆς σάλπιγγας τὸν βροντερὸ ἦχο. Γιατὶ λέει, «ὠμνεῖτε τὸν Κύριο, μὲ τὸν ἦχο τῆς σάλπιγγας», ὅποτε ἀπομιμείται τὴν ἀρμονία τοῦ παντός μὲ τὴν ποικιλία καὶ τὴν πολυμορφία τῶν ἀρετῶν καὶ γίνεται μελωδικὸ μουσικὸ ὄργανο γιὰ χάρι τοῦ Θεοῦ. Μὲ κάποια μεταφορικὴ σημασία τὸ ὀνομάζει ὁ λόγος ψαλτήριον καὶ κιθάρα· ἔπειτα ἀπὸ αὐτὸ ἀπαλλαγμένη ἀπὸ κάθε γήινη κωφότητα καὶ ἀφωνία συνενώνει τὸν ἦχο τῶν ἰδίων του χορδῶν καὶ τοὺς ἦχους τῶν βροντερῶν τυμπάνων μὲ τὶς οὐράνιες μελωδίες. Χορδὲς τεντωμένες στὸ ὄργανο μπορεῖ νὰ εἶναι τὸ ἀνυποχώρητο καὶ ἀχαλάρωτο κάθε ἀρετῆς ἐναντι τῆς κακίας, μὲ τὶς ὁποῖες πραγματοποιεῖται ἡ ἀρμονικὴ συμφωνία τοῦ κυμβάλου ποὺ παίζει μαζί μὲ τὴν κιθάρα, ὅταν ὁ ἦχος τῶν κυμβάλων ξυπνᾷ τὴν προθυμία γιὰ τὴ θεία χοροστασία. Αὐτὸ νομίζω ἐρμηνεύει τὴ συνάφεια τῆς φύσης μας μὲ τοὺς ἀγγέλους, μ' ἐκεῖνο ποὺ λέει «ὠμνεῖτε τὸν Κύριο μὲ κύμβαλα καλόχηρα».

Πραγματικὰ αὐτὴ ἡ συμφωνία τῶν ἀγγέλων μὲ τοὺς ἀνθρώπους, ὅταν ἡ ἀνθρώπινη φύση ἐπανεέλθει στὴν ἀρχαία κατάσταση, θὰ ἀποτελέσει μὲ τὴ σύμπτωση τῶν δύο μεταξὺ τοὺς ἐκεῖνο τὸ γλυκὺ ἦχο τῆς εὐχαριστίας. Καὶ μὲ τοὺς δύο αὐτοὺς θὰ ψάλλει τὴν εὐχαριστία πρὸς τὸ Θεὸ γιὰ τὶς εὐεργεσίες του. Αὐτὸ ἀποδεικνύει ἡ συμφωνία τοῦ ἑνὸς κυμβάλου μὲ τὸ ἄλλο· τὸ ἓνα κύμβαλο ἡ ὑπερκόσμια φύση τῶν ἀγγέλων καὶ τὸ ἄλλο ἡ λογικὴ φύση τῶν ἀνθρώπων. Ἡ ἁμαρτία ὁμως χώρισε τὸ ἓνα ἀπὸ τὸ ἄλλο. Κι ὅταν ἡ φιλανθρωπία τοῦ Θεοῦ ξαναενώσῃ καὶ τὰ δύο μαζί, τότε τὰ δύο ἐνωμένα θὰ δώσουν τὴν ὕμνολογία ἐκεῖνη, ὅπως λέει ὁ μέγας Ἀπόστολος ὅτι «κάθε γλῶσσα στὸν

52. Ψαλμ. 150,1.

νίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων διὰ Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς». Οὗ γενομένου ἐπινίκιον ἀλαλάζει ὁ τῶν κυμβάλων τούτων ἤχος διὰ τῆς κοινῆς συνωδίας ἐπὶ τῷ ἀφανισμῷ τοῦ πολεμίου γενόμενος. Τούτου δὲ παντελῶς ἀφανισθέντος καὶ εἰς τὸ μὴ εἶναι περιελθόντος ἀδιαλείπτως ἐν πάσῃ πνοῇ ὁμοτίμως πρὸς τὸν Θεὸν ὁ αἶνος εἰς ἀεὶ πληρωθήσεται. Ἐπειδὴ γὰρ οὐχ «ὠραῖος αἶνος ἐν στόματι ἀμαρτωλοῦ», ἀμαρτωλὸς δὲ τότε οὐκ ἔσται, τῆς ἀμαρτίας οὐκ οὔσης, πᾶσα πνοὴ διὰ παντὸς τοῦ αἰῶνος αἰνέσει τὸν Κύριον.

10 Ἡ μὲν οὖν ὁδὸς πρὸς τὸ μακάριον τοιαύτη παρὰ τῆς μεγάλης ταύτης τῆς ἐν τοῖς ψαλμοῖς φιλοσοφίας ἡμῖν ὑπεδέχθη, ἀεὶ πρὸς τὸ μεῖζόν τε καὶ ὑψηλότερον τῆς ἐπὶ τὴν ἀρετὴν πορείας ἐπέιγυσα τοὺς διὰ τούτων πρὸς τὸ ὕψος ὀδηγουμένους, ἕως ἄν τις ἐπ' ἐκεῖνο φθάσῃ τὸ μέτρον τῆς μακαριότητος, οὗ τὸ ἐπέκει-
15 να οὔτε ἡ διάνοια χωρεῖ στοχασμοῖς τισι καὶ ὑπονοίαις ἀναλογί-
σασθαι, οὔτε λόγος δι' ἀκολούθου τὸ ἐφεξῆς ἐξευρίσκει. Ἄλλὰ καὶ ἡ κατ' ἐλπίδα κίνησις ἢ πανταχοῦ τῆς ἐπιθυμίας ἡμῶν προ-
εξαλλομένη τε καὶ προτρέχουσα ἐπειδὴν ἐμπελάσῃ τοῖς ἀνεικά-
στοις, ἀργὴ μένει, τὸ δὲ ὑπὲρ τοῦτο κρεῖττον ἢ κατ' ἐλπίδα
20 ἐστίν, ὡς καὶ αὐτὴ διὰ τῆς θεωρηθείσης τάξεως ἢ κατὰ τὴν ψαλμωδίαν φιλοσοφία μαρτύρεται, οἷόν τινα θύραν καὶ εἰσοδὸν ἐν τοῖς πρώτοις τῶν λόγων ἐπὶ τὸν μακάριον βίον τὴν τοῦ κακοῦ ἀναχώρησιν ἡμῖν ὑπανοίζασα. Τοῦτο γὰρ αἱ πρῶται φωναὶ τῆς ψαλμωδίας διδάσκουσιν ἀρχὴν μακαριότητος λέγουσαι τὴν
25 τοῦ κακοῦ ἀλλοτρίωσιν.

Ἐἶτα τὴν ἐκ τοῦ νόμου χειραγωγίαν τοῖς πλανωμένοις προτείνασα τὴν τε πρὸς τὸ ἀειθαλὲς ζῦλον ὁμοίωσιν διὰ τοῦ τοιούτου βίου ὑποσχομένη καὶ τὰ σκυθρωπὰ τῶν τὴν ἐναντίαν τρεπομένων ὁδὸν ὑποδείξασα διὰ τῶν ἐφεξῆς ἀναβάσεων πρὸς
30 τὸ ἀκρότατον ἄγει τοῦ μακαρισμοῦ τὸν τῇ χειραγωγίᾳ ταύτῃ ἐπόμενον. Τοῦτο γὰρ σοι ἐνδείκνυται ἢ τοῦ τελευταίου ψαλμοῦ

οὐρανὸ καὶ στῆ γῆ καὶ στὸν Ἄδῃ θὰ ὁμολογήσει ὅτι Κύριος εἶναι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς γιὰ νὰ δοξάζεται ὁ Θεὸς Πατέρας»⁵³. Ὅταν γίνεῖ αὐτό, ὁ ἦχος αὐτῶν τῶν κυμβάλων θὰ ἀλαλάξει τὸν ὕμνο τὸν ἐπινίκιο μὲ κοινὸ σύμφωνο ὕμνο γιὰ τὸν ἀφανισμό τοῦ ἐχθροῦ. Κι ὅταν πιά αὐτὸς ἀφανιστεῖ τελείως καὶ καταντήσῃ στοὺς μὴδὲν θ' ἀποτελεστεῖ ἀπὸ κάθε ζωντανῆ ὑπαρξῆ ὁ ἀδιάλειπτος στὸν αἰῶνα ὕμνος πρὸς τὸ Θεό. Ἐπειδὴ «δὲν εἶναι ὠραῖος ὁ ὕμνος στοὺς στόμα τοῦ ἁμαρτωλοῦ» κι ἁμαρτωλὸς τότε δὲ θὰ ὑπάρχει, ἀφοῦ δὲ θὰ ὑπάρχει ἁμαρτία, κάθε ζωντανῆ ὑπαρξῆ θὰ ὑμνήσῃ τὸν Κύριο στῆ διάρκεια τῆς αἰωνιότητος.

Τί εἶναι αὐτὸς ὁ δρόμος πρὸς τὴ μακαριότητα μᾶς ἔδειξε ἡ μεγάλη σοφία τῶν ψαλμῶν, ὠθώντας πάντοτε πρὸς τοὺς ἀνώτερους καὶ ὑψηλότερους βαθμοὺς τῆς πορείας πρὸς τὴν ἀρετὴ ἐκείνους ποὺ οἱ ψαλμοὶ ὀδηγοῦν πρὸς τὰ ἄνω, ὥσπου νὰ φτάσῃ κανένας σ' ἐκεῖνο τὸ μέτρο τῆς μακαριότητος, ποὺ τὸ πέρα ἀπὸ αὐτὸ οὔτε ὁ νοῦς μπορεῖ νὰ τὸ συλλάβῃ μὲ κάποια συμπεράσματα καὶ κάποιες εἰκασίες οὔτε τὴ συνέχειά του βρίσκει ὁ λόγος μὲ σειρά συλλογισμῶν. Ἀλλὰ καὶ τὸ σκίρτημα τῆς ἐλπίδας μας ποὺ ἐξορμᾷ πάντοτε πρὶν ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία μας, ὅταν πλησιάσῃ ὅσα δὲν μπορεῖ νὰ φανταστεῖ, μένει ἀμήχανο καὶ τὸ παραπέρα ξεπερνᾷ πιά τὴν ἐλπίδα. Μαρτυρεῖ γι' αὐτὸ μὲ τὴν ταξινόμηση ποὺ κάναμε ἡ σοφία τῶν ψαλμῶν, ἀνοίγοντάς μας μιὰ πόρτα καὶ μιὰ εἴσοδο ἀπὸ τοὺς πρώτους λόγους πρὸς τὸ βίον τῆς μακαριότητος μὲ τὴν ἀποφυγὴ τοῦ κακοῦ. Αὐτὸ διδάσκουν οἱ πρώτες λέξεις τῶν ψαλμῶν ὀρίζοντας, ὡς ἀρχὴ τῆς μακαριότητος τὴν ἀποξένωση ἀπὸ τὸ κακό.

Ἐπειτα, ἀφοῦ πρότεινε στοὺς πλανώμενους τὴ χειραγωγία ἀπὸ τὸ νόμο καὶ ὑποσχόμενη μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο ζωῆς τὴν ὁμοίωση πρὸς τὸ ἀειθαλὲς ξύλο κι ἀφοῦ ἀκόμα ἔδειξε τὶς θλίψεις ὅσων ἀκολουθοῦν τὸν ἀντίθετο δρόμο μὲ τὶς ἀναβάσεις ποὺ ἀκολουθοῦν, ὀδηγεῖ στοὺς ἀκρότατο σημεῖο τῆς μακαριότητος αὐτὸν ποὺ ἀκολουθεῖ τὴν καθοδήγηση αὐτῆ. Αὐτὸ σοῦ φα-

53. Φιλίπ. 15,9.

διάνοια, ἐν ᾧ μετὰ τὸν τῆς κακίας παντελῆ ἀφανισμόν πάντα ἐν τοῖς οὖσιν ἅγια ἔσται καὶ πάντα πρὸς τὸν αἶνον τοῦ Θεοῦ συμφωνήσει, ἐπ' ἴσης ἐν τῷ στερρῷ τῆς δυνάμεως τὸ πρὸς τὴν κακίαν ἄτρεπτον προσλαβόντα καὶ τῇ μεγαλωσύνῃ αὐτοῦ τὸν εὐ-
5 φημον ἤχον οἷόν τιμι μεγαλοφώνῳ σάλπιγγι συνεπαίροντα.
"Όταν εἰς μίαν χοροστασίαν συναρμοσθῆ πᾶσα ἡ κτίσις, τῶν τε ὑπερκειμένων τῶν τε ὑποβεβηκότων ἀπάντων, καὶ κυμβάλου δίκην ἡ νοητὴ κτίσις καὶ ἡ νῦν δι' ἁμαρτίας μεμερισμένη καὶ διεστῶσα τὸν ἀγαθὸν ἤχον ἐκ τῆς ἡμετέρας συμφωνίας ἀποτε-
10 λήσει. "Όταν συνδράμῃ τῷ ἀγγελικῷ τὸ ἡμέτερον, καὶ ἀναλαβοῦσα ἑαυτὴν ἐκ τῆς συγχύσεως ἡ θεία παράταξις ἐπὶ τῷ φόνῳ τῶν πολεμίων ἀλαλάξῃ τῷ τροπαιούχῳ τὸ ἐπινίκιον, τότε γίνεται πάσης πνοῆς ὁ αἶνος εἰς ἀεὶ παρατείνων τὴν χάριν καὶ δι' αὐξήσεως πλεονάζων εἰς τὸ διηνεκὲς τὸ μακάριον, ἐκεῖνο λέγω
15 τὸ ὄντως μακάριον· ἐφ' οὗ ἀργεῖ μὲν ἡ στοχαστικὴ περὶ τὴν γνῶσιν διάνοια, ἀργεῖ δὲ καὶ ἡ ἐλπιστικὴ ἡμῶν ἐνέργεια, διαδέχεται δὲ ἡ ἀρρητός τε καὶ ἀκατανόητος καὶ πάσης κρείττων διανοίας κατάστασις, «ἦν οὔτε ὀφθαλμὸς εἶδεν, οὔτε οὖς ἤκουσεν, οὔτε ἀνθρωπίνη καρδιά ἐχώρησεν». Οὕτω γὰρ ὠρίσατο τὰ
20 ἀγαθὰ τὰ ἐν τῷ ἁγιασμῷ ἀποκείμενα ὁ θεῖος ἀπόστολος.

νερώνει ἡ ἔννοια τοῦ τελευταίου ψαλμοῦ, ὅπου ἔπειτα ἀπὸ τὸν τέλειο ἀφανισμό τῆς κακίας θὰ ἐξαγιασθοῦν ὄλα τὰ πάντα καὶ ὄλα θὰ ψάλουν σύμφωνα τὸν ὕμνο τοῦ Θεοῦ, παίρνοντας ὄλα ἐξίσου μὲ τὴ στερέωση τῆς δύνاميς τους τὴν ἀτρεψία πρὸς τὸ κακὸ καὶ ὑψώνοντας σὰν μὲ σάλπιγγα μεγαλόφωνη τὸ χαρούμενο ὕμνο στὴ μεγαλωσύνη του. "Ὅταν ὄλη ἡ κτίση γίνει μιὰ ἀπέραντη ὁμόφωνη χοροστασία, ὄλα τὰ οὐράνια καὶ ὑψηλὰ καὶ ὄλα τὰ γήινα καὶ χαμηλὰ καὶ ὄμοια μὲ κύμβαλο ἡ νοητὴ κτίση καὶ ἡ κτίση ποῦ τώρα ἔχει ἀπὸ τὴν ἁμαρτία διαιρεθεῖ καὶ χωριστεῖ θὰ ἀποτελέσει τὸν χαρούμενον ἦχο ἀπὸ τὸ δικό μας σύμφωνο ἄσμα. "Ὅταν συμφωνήσει ὁ ἀνθρώπινος ὕμνος μὲ τὸν ἀγγελικὸ καὶ βγαίνοντας ἡ θεία παράταξη ἀπὸ τὴ σύγχυση ἀλαλάξει γιὰ τὴ θανάτωση τῶν ἐχθρῶν τὰ ἐπινίκια στὸν τροπαιοῦχο, τότε ὁ ὕμνος κάθε ὕπαρξης ζωντανῆς παρατείνει τὴ χάρη στὴν αἰωνιότητα καὶ μεγαλώνει καὶ πληθαίνει ἀδιάκοπα τὴ μακαριότητα, ἐννοῶ τὴ μακαριότητα τὴν ἀληθινή. Ἐκεῖ ἀργεῖ ὁ νοῦς ποῦ ἐπιδιώκει τὴ γνώση, ἀργεῖ ἐπίσης καὶ ἡ ἐκδήλωση τῆς ἐλπίδας μας καὶ ἀκολουθεῖ ἡ κατάσταση ποῦ οὔτε λέγεται οὔτε κατανοεῖται καὶ ξεπερνᾷ κάθε δύναμη τοῦ νοῦ. Αὐτὴν οὔτε μάτι τὴν ἔχει δεῖ οὔτε αὐτὶ τὴν ἔχει ἀκούσει οὔτε καρδιά ἀνθρώπου τὴ χώρεσε⁵⁴. Ἔτσι ὄρισε ὁ θεῖος Ἀπόστολος τὰ ἀγαθὰ ποῦ ἐπιφύλασσονται στὸν ἀγιασμό. 14!3

54. Α΄ Κορ. 2,9 καὶ Ἦσ. 64,4.

ΜΕΡΟΣ Β'

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

Τούτων οὖν οὕτως ἡμῖν διευκρινηθέντων καιρὸς ἂν εἴη καὶ τὸν περὶ τῶν ἐπιγραφῶν ἐξετασθῆναι λόγον. Οὐ μικρὰ γὰρ ἡμῖν πρὸς τὴν κατ' ἀρετὴν ὁδὸν καὶ αὐταὶ συμβάλλονται, ὡς ἐξεστὶν ἐξ αὐτῆς τῆς διανοίας τῶν ἐπιγεγραμμένων μαθεῖν. 5 Ἀναγκαῖον δ' ἂν εἴη πρῶτον τεχνικὴν τινα τῶν ἐπιγραφῶν ἐφοδὸν δι' ὀλίγων πρὸ τῆς τῶν ψαλμῶν θεωρίας ποιήσασθαι, ὡς ἂν μάλιστα γένοιτο δῆλον καὶ διὰ τούτων ἡμῖν, ὅτι πᾶς ὁ σκοπὸς τῆς θεοπνεύστου ταύτης διδασκαλίας ἐστὶν ἐπὶ τὸ ὄντως μακάριον ἀναγαγεῖν τὴν διάνοιαν. Τῶν τοίνυν ψαλμῶν ὁ μὲν ἐ- 10 σιν ἀνεπίγραφοι καθόλου· οἱ δὲ παρ' ἡμῖν ἔχοντες τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ προφήτου, παρὰ τοῖς Ἑβραίοις οὐκ ἔχουσι. Τοῖς δὲ ἐπιγραφῆ ἐστὶ ψιλὸν τοῦ Δαβὶδ τὸ ὄνομα, ἄλλοις μετὰ τοῦ ὀνόματος καὶ ἄλλο τι συμπαραγράφεται, ἢ 'αἴνος' ἢ 'ὠδὴ' ἢ 'ἀνεσις' ἢ 'ψαλμὸς' ἢ 'συνέσεως' ἢ 'προσευχὴ' ἢ 'ἐξοδίου σκηνῆς' ἢ 'ἐγ- 15 καινισμού' ἢ 'ἐκστάσεως' ἢ 'εἰς ἀνάμνησιν' ἢ 'εἰς ἐξομολογήσεως' ἢ 'τῷ δούλῳ Κυρίου' ἢ 'τῷ Ἰδιθοῦμ' ἢ 'τῷ Αἰμὰν τῷ Ἰσραηλίτῃ'. Ἐτέροις δὲ μετὰ συζυγίας τινὸς τῶν ὀνομάτων τούτων ἢ τῶν ρημάτων ἀλλήλοις συγγραφομένων ἢ ἐπιγραφῆ γίνεται ἢ γὰρ 'ὠδὴ ψαλμοῦ' ἢ 'ψαλμὸς ὠδῆς' ἢ 'ὠδὴ' ἢ 'ψαλμὸς' ἢ 20 'ἐν ὕμνοις ψαλμὸς' ἢ 'ἐν ὕμνοις συνέσεως' ἢ 'προσευχῆς τῷ Δαβὶδ' ἢ 'προσευχῆς τῷ πτωχῷ' ἢ 'αἴνος ὠδῆς' ἢ τι τῶν τοιούτων διὰ συζυγίας συντεταγμένον τῷ ὀνόματι τοῦ Δαβὶδ ἐπιγραφῆ γίνεται.

ΜΕΡΟΣ Β'

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α'

Μετά τις διευκρινίσεις αυτές από μέρος μας, είναι καιρός νὰ ἐκθέσομε καὶ τὸν λόγο γιὰ τις ἐπιγραφές. Γιατὶ δὲν εἶναι κι αὐτῶν μικρὴ ἢ συμβολὴ στὴν πορεία μας πρὸς τὴν ἀρετὴ, ὅπως μποροῦμε νὰ καταλάβομε ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν ἔννοια τῶν ἐπιγραφῶν τῶν Ψαλμῶν. Εἶναι ἀνάγκη νὰ κάνομε πρῶτα μιὰ τεχνικὴ προσέγγιση τῶν ἐπιγραφῶν¹ μὲ λίγα λόγια πρὶν ἀπὸ τὴν ἔρμηνεία τῶν ψαλμῶν, γιὰ νὰ γίνῃ ὅσο τὸ δυνατὸ πιὸ φανερὸ καὶ μὲ τὴν προσέγγιση αὐτὴ, ὅτι ὁλος ὁ σκοπὸς τῆς θεόπνευστης αὐτῆς διδασκαλίας εἶναι νὰ ἀνεβάσῃ τὸν νοῦ στὴν πραγματικὴ μακαριότητα. Ἀπὸ τοὺς ψαλμοὺς λοιπὸν ἄλλοι εἶναι ὀλότελα χωρὶς ἐπιγραφή, ἐνῶ ὅσοι σ' ἐμᾶς ἀναγράφουν τὸν προφήτη, στοὺς Ἑβραίους τὸν ἀποσιωποῦν. Ἄλλοι ἀναφέρουν μόνον τὸ ὄνομα τοῦ Δαβὶδ, σὲ ἄλλους μαζὶ μὲ τὸ ὄνομα γράφεται δίπλα καὶ κάτι ἄλλο, 'αἶνος' λόγου χάρη ἢ 'ὠδὴ' ἢ 'αἶνεση' ἢ 'ψαλμὸς' ἢ 'συνέσεως' ἢ 'εἰς ἀνάμνηση' ἢ 'εἰς ἐξομολόγηση' ἢ 'στὸ δοῦλο τοῦ Κυρίου' ἢ 'στὸν Ἰδιθούμ' ἢ 'στὸν Ἀψάν τὸν Ἰσραηλίτη'. Σὲ ἄλλους ἡ ἐπιγραφή ἀποτελεῖται μὲ τὴ σύζευξη μεταξὺ τους τῶν ὀνομάτων ἢ τῶν λέξεων αὐτῶν ποὺ γράφονται μαζὶ τους· γίνεται δηλαδὴ ἐπιγραφή μὲ τὰ: 'ὠδὴ ψαλμοῦ' ἢ 'ψαλμὸς ὠδῆς' ἢ 'ὠδὴ' ἢ 'ψαλμὸς' ἢ 'ψαλμὸς ὑμνητικὸς' ἢ 'μὲ δοξολογία σοφίας' ἢ 'ψαλμὸς προσευχῆς τοῦ Δαβὶδ' ἢ 'προσευχῆς στὸν φτωχὸ' ἢ 'ὠδὴ δοξολογίας' ἢ κάτι παρόμοιο μὲ τὴ σύζευξη καὶ τὴ σύνταξη μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Δαβὶδ.

1. Παρακάτω φαίνεται τί ἐννοεῖται μὲ τὸν ὄρο 'τεχνικὴ'.

Πάλιν ἐφ' ἐτέρων καὶ ἄλλα τινὰ τούτοις συνεπιγράφεται
 προτεταγμένου μὲν ὡς τὰ πολλὰ τοῦ 'εἰς τὸ τέλος', συγγραφομέ-
 νων δὲ τῇ φωνῇ ταύτῃ ποικίλων τε καὶ διαφορῶν· ἢ γὰρ 'ὑπὲρ
 τῶν ἀλλοιωθησομένων' προσγράφει ἢ 'ὑπὲρ τῶν κρυφίων' ἢ
 5 'ὑπὲρ τῆς κληρονομουσης' ἢ 'ὑπὲρ τῆς ὀγδόης' ἢ 'ὑπὲρ τῶν
 ληνῶν' ἢ 'ὑπὲρ τῆς ἀντιλήψεως τῆς ἐωθινῆς' ἢ 'ὑπὲρ Μαελεθ'
 ἢ 'ὑπὲρ τοῦ λαοῦ τοῦ ἀπὸ τῶν ἀγίων μεμακρυσμένου' ἢ 'μὴ δια-
 φθείρης' ἢ 'εἰς στηλογραφίαν' ἢ καὶ ἀμφοτέρα ταῦτα ἢ 'εἰς Σο-
 λομῶντα' ἢ 'ὡδὴ ὑπὲρ τοῦ Ἀγαπητοῦ' ἢ 'ὑπὲρ τῶν κρυφίων
 10 τοῦ Υἱοῦ' ἢ 'εἰς ἐξομολόγησιν' ἢ τις ἐξ ἱστορίας περιστασις· οἷον
 'ὄτε ἦν ἐν τῷ σπηλαίῳ' ἢ 'ὄτε ἐν τῇ ἐρήμῳ' ἢ 'ὄτε ἀπέστειλε
 Σαοὺλ τοῦ θανατῶσαι αὐτὸν' ἢ 'ὑπὲρ τῶν λόγων Χουσί' ἢ 'ὄτε
 ἠλλοίωσε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐναντίον Ἀβιμέλεχ' ἢ 'ἐν τῷ ἐλ-
 θεῖν τοὺς Ζιφαίους' ἢ 'ἐν τῷ ἐλθεῖν Δωὴκ τὸν Ἰδουμαῖον καὶ
 15 ἀναγγεῖλαι τῷ Σαοὺλ' ἢ 'ἐν ἡμέραις, ὄτε ἐρρῦσατο αὐτὸν Κύριος
 ἐκ χειρὸς πάντων τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ καὶ ἐκ χειρὸς Σαοὺλ' ἢ
 'ὄτε ἐπέστρεψεν Ἰωὰβ καὶ ἐπάταξε τὴν φάραγγα τῶν ἀλῶν
 δώδεκα χιλιάδας' ἢ 'ἐν τῷ ἐλθεῖν πρὸς αὐτὸν Νάθαν τὸν προ-
 φῆτην, ἠνίκα εἰσῆλθεν πρὸς Βηρσαβεέ'.

20 Τισὶ δὲ τῶν ψαλμῶν ἐστὶν ἐπιγραφὴ τὸ ἐβραϊκὸν 'ἀλλη-
 λουῖα' ἢ δις τὸ αὐτὸ ἢ ἅπαξ ἐπιγραφόμενον, ἐφ' ἐτέρων δὲ καὶ
 ὀνόμασί τινων προφητῶν αὐτῇ τῇ ἐπιγραφῇ κατὰ συζυγίαν συγ-
 γράφεται, οἷον 'ἀλληλουῖα Ἀγγαίου, καὶ Ζαχαρίου', καὶ 'ἀλλη-
 λουῖα Ἰερεμίου, καὶ Ἰεζεκιήλ'. Καὶ πάλιν ἕτερον ἐπιγραφῆς εἰ-
 25 δός ἐστίν· ἢ 'τοῖς υἱοῖς Κορε' ἢ 'τῷ Ἰδιθοῦμ' ἢ 'τῷ Ἀσάφ'· ἐνὶ
 δὲ κατ' ἐξαιρετον ἐπιγράφεται, 'προσευχὴ τῷ Μωϋσεῖ ἀν-
 θρώπῳ τοῦ Θεοῦ'. Τῶν δὲ κατὰ μὲν τὴν ἐκκλησιαστικὴν γρα-
 φὴν ἐχόντων ἐπιγραφὰς ἃς περιέχουσι, παρ' Ἑβραίοις δὲ ἀνεπι-
 γράφων ὄντων ταύτην εὐρομεν τὴν διαφορὰν· τοῖς μὲν γὰρ τις
 30 ἀριθμὸς τῶν κατὰ τὴν ἐβδομάδα ἡμερῶν συσσημαίνεται, ἢ
 'μίαν σαββάτων' ἢ 'τετράδος σαββάτων' ἢ 'εἰς τὴν ἡμέραν τοῦ
 σαββάτου' ἢ 'πρὸ τοῦ σαββάτου'· ἄλλοι δὲ ἕτερον τινὰ τῶν ἐπι-

Σε άλλων πάλι την ἐπιγραφή προσθέτονται καὶ κάποια ἄλλα στοιχεῖα· πολλές φορές γιὰ παράδειγμα προτάσσεται τὸ ‘στὸ τέλος’ καὶ μὲ τὴν ἔκφραση αὐτὴ γράφονται μαζί καὶ ἄλλα πολλά καὶ διάφορα· προσθέτει γιὰ παράδειγμα, ‘γιὰ ὄσους θ’ ἀλλάξουν’ ἢ ‘γιὰ τὰ μυστικά’ ἢ ‘γιὰ χάρη αὐτῆς ποὺ κληρονομεῖ’ ἢ ‘γιὰ τὴν ὀγδόη’ ἢ ‘γιὰ τοὺς ληνοὺς’ ἢ ‘γιὰ τὴν ἐωθινὴ βοήθεια’ ἢ ‘γιὰ τὸ Μαελέθ’ ἢ ‘γιὰ τὸ λαὸ ποὺ ἀπομακρύνθηκε ἀπὸ τοὺς ἀγίους’ ἢ ‘γιὰ νὰ μὴν τὸν σκοτώσει’ ἢ ‘γιὰ νὰ γραφοῦν σὰ στήλη’ ἢ καὶ γιὰ τὰ δύο αὐτά, ἢ ‘στὸν Σολομώντα’ ἢ ‘ὠδὴ γιὰ χάρη τοῦ ἀγαπητοῦ’ ἢ ‘γιὰ τὰ μυστικά τοῦ υἱοῦ’ ἢ ‘γιὰ ἐξομολόγησι’. Ἡ ἓνα περιστατικὸ ἀπὸ τὴν Ἱερὰ Ἱστορία, ὅπως· ‘ὅταν ἦταν στὸ σπήλαιο’ ἢ ‘ὅταν ἦταν στὴν ἔρημο’ ἢ ‘ὅταν ἔστειλε ὁ Σαοὺλ γιὰ νὰ τὸν θανατώσουν’ ἢ ‘γιὰ τοὺς λόγους τοῦ Χουσί’ ἢ ‘ὅταν ἄλλαξε διάθεσι ἐναντι τοῦ Ἀβιμέλεχ’ ἢ ‘κατὰ τὸν ἐρχομὸ τῶν Ζιφαίων’ ἢ ‘κατὰ τὶς ἡμέρες ὅταν ὁ Κύριος τὸν ἔσωσε ἀπὸ τὰ χέρια ὄλων τῶν ἐχθρῶν του κι ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ Σαοὺλ’ ἢ ‘ὅταν ἐπέστρεψε ὁ Ἰωάβ καὶ χτύπησε στὸ φαράγγι τῶν ἀλυκῶν δώδεκα χιλιάδες’ ἢ ‘κατὰ τὸν ἐρχομὸ τοῦ Νάθαν τοῦ προφήτη, ὅταν μῆκε στὸ σπῖτι τῆς Βηρσαβεέ’.

Σε μερικοὺς ψαλμοὺς ἔχει τεθεῖ ὡς ἐπιγραφή τὸ ἐβραϊκὸ ‘ἀλληλουῖα’ καὶ ἢ ἐπιγράφεται δύο φορές τὸ ἴδιο ἢ μία φορά, σὲ ἄλλη γράφεται μαζί κατὰ σύζευξιν στὴν ἴδια ἐπιγραφή μαζί καὶ μὲ ὀνόματα κάποιων προφητῶν, ὅπως ‘ἀλληλουῖα Ἀγγαίου καὶ Ζαχαρία’ καὶ ‘ἀλληλουῖα Ἰερεμία καὶ Ἰεζεκιήλ’. Ἄλλο εἶδος ἐπιγραφῆς εἶναι αὐτὸ· ‘στοὺς υἱοὺς τοῦ Κορέ’ ἢ ‘στὸν Ἰδιθούμ’ ἢ ‘στὸν Ἀσάφ’. Σ’ ἓνα κατ’ ἐξαιρεσι ἔχει γραφεῖ, ‘προσευχὴ τοῦ Μωυσῆ, τοῦ ἀνθρώπου τοῦ Θεοῦ’. Ἀνάμεσα τώρα σ’ ἐκείνους τοὺς ψαλμοὺς ποὺ κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴ γραφὴ ἔχουν ἐπιγραφῆς τῶν περιεχομένων τους, ἀλλὰ στοὺς Ἑβραίους εἶναι χωρὶς ἐπιγραφή, βρήκαμε τὴν παρακάτω διαφορὰ· σ’ αὐτοὺς σημειώνεται μαζί κι ἓνας ἀριθμὸς τῆς ἡμέρας τῆς ἐβδομάδας ἢ ‘πρῶτῃ τῆς ἐβδομάδας’ ἢ ‘τετάρτῃ τῆς ἐβδομάδας’ ἢ ‘τὴν ἡμέρα τοῦ Σαββάτου’ ἢ ‘πρὶν ἀπὸ τὸ Σάββατο’. Ἄλλοι ψαλμοὶ

γραφῶν διάνοιαν ἔχουσιν ἢ καθόλου παρὰ τοῖς Ἑβραίοις σεσί-
γεται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Ταύτης δὲ τῆς διαιρέσεως ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς ἡμῖν τρανω-
θείσης, χρήσιμον ἂν εἴη πρῶτον μὲν γενικωτέραν τινὰ τῶν
5 ὁμοίως ἐχόντων τὴν ἐρμηνείαν ποιήσασθαι· εἶθ' οὕτως δι' ἀκο-
λούθου πρὸς τὰς φαινομένας διαφορὰς προαγαγεῖν τὴν ἐξέτασιν.
Καθόλου μὲν οὖν τῆς ἐπιγραφῆς ὁ λόγος διπλοῦν τὸν σκοπὸν
ἔχει. Ἡ γὰρ πρὸς ἔνδειξιν τοῦ ὑποκειμένου προγέγραπται, ὥστε
τὸν σκοπὸν τῆς ψαλμωδίας προδιδαχθέντας ἡμᾶς εὐμαθεστέ-
10 ρους γενέσθαι τῆς ἐν τοῖς ρητοῖς διανοίας· ἢ πολλακίς καὶ δι'
ἑαυτῆς τι παιδεύει τὴν ἀκοὴν ἢ ἐπιγραφὴ τῇ ἐγκειμένη τοῖς
ρητοῖς διανοίᾳ τῶν κατ' ἀρετὴν τι κατορθουμένων ὑποδεικνύ-
ουσα· μᾶλλον δὲ καθ' ἑκάτερον εἶδος τῆς τῶν ἐπιγραφῶν θεω-
ρίας εἰς ἐστὶν ὁ σκοπὸς τὸ πρὸς τι τῶν ἀγαθῶν καθηγήσασθαι,
15 κἂν ἱστορικόν τι δηλοῦσθαι διὰ τῶν εἰρημένων δοκῆ, κἂν ψιλόν
τι ὄνομα προσγεγραμμένον τύχη. Οὐ γὰρ ἐπὶ τούτῳ μόνῳ ἢ θεῖα
Γραφὴ ταῖς ἱστορίαις συγκέχρηται, ὥστε ἡμῖν πραγμάτων ἐγγε-
νέσθαι γινῶσιν, δι' ὧν ἔργα τινὰ καὶ πάθη τῶν ἀρχαιοτέρων
μανθάνομεν, ἀλλ' ὅπως ἂν διδασκαλίαν τινὰ πρὸς τὸν κατ' ἀρε-
20 τὴν ἡμῖν ὑποδείξειε βίον, τῆς ἱστορικῆς θεωρίας μεταλαμβανο-
μένης πρὸς τὴν ὑψηλοτέραν διάνοιαν. Τούτου τοίνυν ἡμῖν διω-
μολογημένου, τοῦ δεῖν τοιαύτην περὶ τῶν ἐπιγραφῶν ἔχειν τὴν
ἐννοιαν, ἀκόλουθον ἂν εἴη, καθὼς φθάσαντες εἶπομεν, τῶν μὲν
ὁμοίως ἐνόητων γενικωτέραν τινὰ προεκθέσθαι διάνοιαν, τῶν
25 δὲ κατὰ τινα διαφορὰν ἐκτιθεμένων, ἰδικωτέραν ποιήσασθαι
τὴν ἐξέτασιν.

Ἐπειδὴ τοίνυν ἢ εἰς τὸ τέλος φωνῆ τοῖς πλείστοις τῶν
ψωλμῶν ἐπιγέγραπται, τοῦτο οἶμαι δεῖν περὶ τούτου γινώσκειν,
ὅπερ ἢ τῶν λοιπῶν σαφηνίζει διάνοια τῶν τὴν αὐτὴν μεθερμη-
30 νευσάντων γραφῆν. Ὁ μὲν γὰρ τις ἀντὶ τοῦ 'εἰς τὸ τέλος', 'τῷ νι-

έχουν πάλι κάποια άλλη έννοια στην έπιγραφή που στους Έβραίους έχει άποσιωπηθεί τελείως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β'

Με τή διασαφήνιση έκ μέρους μας αὐτῆς τῆς διαίρεσης τῶν έπιγραφῶν, θά ἦταν χρήσιμο νά έρμηνεύσομε πρῶτα τὰ ὅμοια σημεῖα τους κι έπειτα νά προχωρήσομε τήν έξέτασή μας σύμφωνα με τῖς διαφορές που παρατηροῦμε. Ἡ ὕπαρξη λοιπὸν τῆς έπιγραφῆς έξυπηρετεῖ διπλὸ σκοπό: Ἡ δηλαδή προτάσσεται γιὰ νά δηλώσει τὸ θέμα, ὥστε, μαθαίνοντας τὸ σκοπὸ τοῦ ψαλμοῦ, νά καταλάβομε εὐκολότερα τὸ νόημα τῶν στίχων, ἢ πολλές φορές κι ἀπὸ μόνη της ἡ έπιγραφή διδάσκει τὴν ἀκοή με τὴν έννοια που περιέχουν οἱ στίχοι παρουσιάζοντας κάτι ἀπὸ τὰ κατορθώματα τῆς ἀρετῆς. Ἡ μᾶλλον σὲ καθένα εἶδος ἀντιμετώπισης τῶν έπιγραφῶν ὁ σκοπὸς εἶναι ἕνας, νά ὀδηγήσει σὲ κάποιο ἀπὸ τὰ ἀγαθὰ εἴτε φαίνεται ὅτι δηλώνουν ἕνα ἱστορικὸ περιστατικὸ εἴτε τυχαίνει νά έχει προστεθεῖ ἕνα ἀπλὸ ὄνομα. Γιατὶ ἡ θεία Γραφή δὲ χρησιμοποιεῖ τῖς διάφορες ἱστορίες γι' αὐτὸ μόνον, νά μᾶς προσφέρει δηλαδή γνώση τῶν περιστατικῶν που μᾶς πληροφοροῦν γιὰ πράξεις καὶ παθήματα τῶν παλαιότερων, ἀλλὰ γιὰ νά μᾶς διδάξει κάτι χρήσιμο γιὰ τὸ βίον τῆς ἀρετῆς, χρησιμοποιώντας τὴν ἱστορικὴ εξέταση γιὰ ἕνα ὑψηλότερο νόημα. Ἀφοῦ δεχτήκαμε ὅτι αὐτὴ τὴν ἄποψη πρέπει νά ἔχομε στὴ μελέτη τῶν έπιγραφῶν, θά εἶναι σύμφωνον μ' αὐτό, ὅπως εἶπαμε πρὶν ἀπὸ λίγο, νά προτάξομε μιὰ γενικότερη σκέψη γιὰ τῖς ὁμοιότητες που ἔχουν καὶ νά προχωρήσομε σὲ εἰδικότερη εξέταση ὧν ἐκθέτονται με κάποια διαφορά.

Ἐπειδὴ λοιπὸν οἱ περισσότεροι ψαλμοὶ ἔχουν τὴν έπιγραφή 'στὸ τέλος', πρέπει νά γνωρίζομε τὸ ἐξῆς, που διασαφηνίζει ἡ σκέψη τῶν ἄλλων έρμηνευτῶν τοῦ σημείου αὐτοῦ. Ὁ ἕνας ἀντὶ 'στὸ τέλος' λέει 'στὸ νικοποιό', ὁ ἄλλος λέει 'έπινίκιο', ὁ ἄλλος 'στὴ νίκη'. Ἐπειδὴ λοιπὸν τέλος τοῦ κάθε ἀγῶνα εἶναι ἡ

κοποιῶ' φησιν, ὁ δὲ 'ἐπινίκιον', ὁ δὲ 'εἰς τὸ νῆκος'. Ἐπεὶ οὖν τέλος παντὸς ἀγῶνος ἡ νίκη γίνεται, πρὸς ἣν βλέποντες ὁ πρὸς τοὺς ἀγῶνας ἀποδύομενοι τῆς ἀθλήσεως ἄπτονται, δοκεῖ μοι διὰ τοῦ 'τέλους' ὁ λόγος ἐκ βραχείας φωνῆς ἐπεγεῖρειν εἰς προ-
 5 θυμίαν τοὺς διὰ τῶν ἀρετῶν ἀθλοῦντας ἐν τῷ σταδίῳ τοῦ βίου, ὡς ἂν εἰς τὸ τέλος βλέποντες, ὅπερ ἐστὶν ἡ νίκη, τῇ τῶν στεφάνων ἐλπίδι τὸν ἐν τοῖς ἀθλοῖς πόνον ἐπικουφίζοιεν. Ὅπερ δὴ καὶ νῦν ἐν τοῖς ἀγῶσιν ὁρῶμεν γινόμενον. Προδεικνύμενος γὰρ τοῖς πρὸς ἀλλήλους ἐν τοῖς σταδίοις συμπλεκομένοις στέφανος
 10 ἐπιρρώνουσι μᾶλλον αὐτῶν τὴν ὑπὲρ τῆς νίκης σπουδὴν, τῶν γινομένων αὐτοῖς διὰ τῆς συμπλοκῆς πόνων ὑπὸ τῆς ἐλπιζομένης εὐδοξίας ἐκκλεπτομένων. Πᾶσι τοίνυν ἠνεωγμένου τοῦ σταδίου πρὸς ἀθλησιν (στάδιον δὲ ὁ κοινὸς τῶν ἀνθρώπων βίος ἐστίν), ἐν ᾧ εἰς ἀντίπαλός ἐστιν ἡ κακία πολυτρόπως τοῖς δολεροῖς
 15 παλαίσμασι καταγωνιζομένη τοὺς προσπαλαίοντας, διὰ τοῦτο ὁ ἀγαθὸς τῶν ψυχῶν παιδοτριβῆς προδείκνυσί σοι τῶν ἰδρώτων τὸ τέλος καὶ τὸν ἐκ τῶν στεφάνων κόσμον καὶ τὴν ἐπὶ τῇ νίκῃ ἀνάρρησιν· ἵνα πρὸς ἐκεῖνο βλέπων τὸ τέλος τῷ νικοποιῶ σεαυτὸν ἐπερείδῃς καὶ τὸ ἐπινίκιον κήρυγμα σεαυτῷ παρα-
 20 σκευάζῃς. Ὅσα δὲ τούτοις κατὰ τὸ ἀκόλουθον ὑπεστὶν τῆς εἰς ἀρετὴν διδασκαλίας νοήματα, φανερὰ πάντως ἂν εἴη τοῖς διὰ τῆς ἀρχῆς ταύτης πρὸς τὸ ἀκόλουθον βλέπουσι. Δῆλον γὰρ ὅτι ὅσα τῆς ψυχῆς πάθη ἐστίν, τσαῦτα κρατήματα τῶν ἐχθρῶν γίνεται καθ' ἡμῶν καὶ παλαίσματα, δι' ὧν καθάπερ τι μέλος τῆς
 25 ψυχῆς ὁ λογισμὸς ἐξαρθροῦται πολλάκις καὶ ἐξαρμόζεται, εἰ μὴ τις παρεσκευασμένος διὰ μελέτης τὸ ἀσφαλές τε καὶ ἀκατάπτωτον ἐν τοῖς τοιούτοις ἀγῶσιν ἑαυτῷ κατορθώσει διὰ τῆς νομίμου ἀθλήσεως, καθὼς φησιν ὁ ἀπόστολος, τὴν νίκην ἑαυτῷ κατακτώμενος, ἥτις ἐστὶν τῶν ἀγῶνων τὸ τέλος.

30 Τὰ δὲ συμπαραγραφόμενα τῇ 'εἰς τέλος' φωνῇ ὑποθῆκαί τινές εἰσι καὶ συμβουλαὶ πρὸς τὴν νίκην, δι' ὧν ἂν κατορθωθείη τὸ σπουδαζόμενον. Ἡ τε γὰρ 'τῶν ἀλλοιωθησομένων' λέξις τὴν πρὸς τὸ κρεῖττον μεταποίησιν τῆς ψυχῆς ὑποτίθεται. Καὶ ἡ

νίκη καὶ σ' αὐτὴν προσβλέποντας ἐπιδίδονται στὴν ἄθληση ὅσοι ἀσχολοῦνται μὲ τοὺς ἀγῶνες, ἔχω τὴ γνώμη ὅτι μὲ 'τὸ τέλος', μιὰ μικρὴ λέξη, ὁ λόγος διεγείρει τὴν προθυμία ἐκείνων ποὺ διεξάγουν τὸν ἀγῶνα τῆς ἀρετῆς στὸ στάδιο τῆς ζωῆς, ὥστε, ἀτενίζοντας τὸ τέλος, ποὺ εἶναι ἡ νίκη, νὰ ἐλαφρύνουν τοὺς μόχθους τοὺς μὲ τὴν ἐλπίδα τοῦ στεφανιοῦ. Αὐτὸ βλέπομε νὰ γίνεται καὶ τώρα στοὺς ἀγῶνες· τὸ στεφάνι ποὺ δείχνουν σ' αὐτοὺς ποὺ συναγωνίζονται στὸ στάδιο, προκαλεῖ μεγαλύτερη ἐπίρρωσὴ τῆς ἐπιθυμίας τοὺς γιὰ τὴ νίκη, καθὼς ὑποκλέπονται οἱ κόποι τοῦ ἀγῶνα ἀπὸ τὴ δόξα ποὺ προσδοκοῦν. Ἐπειδὴ λοιπὸν εἶναι σ' ὅλους ἀνοιχτὸ τὸ στάδιο γιὰ τὴν ἄθληση (καὶ στάδιο εἶναι ὁ κοινὸς βίος τῶν ἀνθρώπων), μέσα στὸ ὅποιο ὁ μοναδικὸς ἀντίπαλος εἶναι ἡ κακία, ποὺ καταπονεῖ πολύτροπα μὲ τὰ δολερὰ τεχνάσματά της ὅσους τὴν ἀντιπαλεύουν, γι' αὐτὸ ὁ ἀγαθὸς γυμναστῆς σοῦ δείχνει ἀπὸ πρῶτα τὸ τέλος τῶν ιδρώτων σου, τὸ στεφάνωμα καὶ τὴν ἀνακήρυξή σου σὲ νικητῆ. Ἔτσι ἀποβλέποντας σ' αὐτὸ τὸ τέλος, βρίσκεις στήριγμα στὸ νικοποιὸ καὶ προετοιμάζεις γιὰ τὸν ἑαυτό σου τὸ ἐπινίκιο κήρυγμα. Ὅσα νοήματα εἶναι συνέπεια αὐτῶν γιὰ τὴ διδασκαλία τῆς ἀρετῆς, εἶναι ὁπωσδήποτε φανερὰ σὲ ὅσους ἀντιμετωπίζουν ἀπὸ αὐτὴν τὴν σκοπιὰ τὸν ἀκόλουθο ἀγῶνα τοὺς. Γιατὶ εἶναι φανερὸ ὅτι ὅσα πάθη ἔχει ἡ ψυχὴ, τόσες λαβὲς καὶ τόσα τεχνάσματα χρησιμοποιοῦν οἱ ἐχθροὶ εἰς βάρος μας, μὲ τὰ ὅποια πολλὰς φορὲς τὸ λογικὸ μας ἐξαρθρῶνεται κι ἀποδιοργανώνεται, ἂν δὲν εἶχε προπαρασκευαστεῖ κανένας μὲ τὴ μελέτη γιὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ μὲ νόμιμη ἄθληση² τὴ σταθερότητα στοὺς ἀγῶνες αὐτοὺς καὶ νὰ μὴν πέσει, ὅπως λέει ὁ Ἀπόστολος, κερδίζοντας τὴ νίκη ποὺ εἶναι τὸ τέλος τῶν ἀγῶνων.

Αὐτὰ ποὺ παραθέτονται δίπλα στὴν ἔκφραση 'στὸ τέλος' εἶναι κάποιες ὑποθέσεις καὶ συμβουλὲς πρὸς τὴ νίκη, μὲ τίς ὁποῖες θὰ ἐπιτευχθεῖ ὁ σκοπός. Γιατὶ καὶ ἡ ἔκφραση, 'ὅσοι θ' ἀλλάξουν', ἐννοεῖ τὴ μεταβολὴ τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ καλύτερο.

¹ - ἐπιρρωσὴ καὶ ἐπίρρωσις

‘τοῦ Μαελέθ’ ἐρμηνεῖα πρὸς μείζονα προθυμίαν ἐπεγείρει τὸν ἀθλητὴν, τὴν μετὰ τὸ πέρας τῶν πόνων ἐκδεχομένην ἡμᾶς χοροστασίαν σημαίνουσα· οὕτω γὰρ ἡ λέξις αὐτὴ παρὰ τῶν λοιπῶν σεσαφηνίσται διὰ ‘χορείας’ τὸ ‘Μαελέθ’ ἐρμηνεύουσα. Τό 5 τε ‘πρὸς τὰ κρύφια βλέπειν’ καὶ ‘ὑπὲρ τοῦ Ἀγαπητοῦ τὴν ᾠδὴν ποιεῖσθαι’ καὶ ‘ὑπὲρ τῆς ἐωθινῆς ἀντιλήψεως ἄδειν’ καὶ ‘τὴν ὀγδόην πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχειν’ καὶ ‘πρὸς τὴν κληρονομοῦσαν ὄραν’ καὶ ‘ὅπως ἂν ἔξω τῆς πρὸς τὸν Κορὲ συγγενείας γενοίμεθα’, τὴν τε μεγάλην ἐκείνην τοῦ Δαβὶδ φωνὴν τὴν ‘μὴ δια- 10 φθείρης’, ἦν πρὸς τὸν ὑπασπιστὴν ἐποίησατο πρὸς τὸν τοῦ Σαοῦλ φόνον ὀρμήσαντα ἐνστηλογραφηθῆναι ἐν τῇ ἐκάστου ψυχῇ πρὸς ὑπόδειγμα μακροθυμίας συμβάλλει ὁ λόγος. Καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα εἴροι τις ἂν δι’ ἀκριβείας σκοπούμενος, ὅτι ἀθλητικαὶ τινὲς εἰσιν ὑποφωνήσεις παρὰ τοῦ παιδοτρίβου πρὸς 15 τοὺς ἀθλητὰς γινόμεναι, ὅπως ἂν τις πρὸς τὸ τῆς νίκης φθάσειε τέλος. Ὡσαύτως δὲ καὶ εἴ τι τῆς ἱστορίας συμπαραγέγραπται τῇ ‘εἰς τέλος’ φωνῇ, πρὸς αὐτὸ τοῦτο βλέπει, ὡς ἂν διὰ τῶν ἱστορικῶν ὑποδειγμάτων μᾶλλον πρὸς τοὺς ἀγῶνας ἐπιρρωσθείημεν. Αὕτη μὲν ἡ εἰς τὸ τέλος’ διάνοια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

20 ‘Ψαλμὸς’ δὲ καὶ ‘ᾠδὴ’ καὶ ‘ἀνεσις’ καὶ ‘ὕμνος’ καὶ ‘προσευχὴ’ τοιαύτην πρὸς ἄλληλα τὴν διαφορὰν ἔχει· ‘ψαλμὸς’ μὲν γὰρ ἐστὶν ἢ διὰ τοῦ ὄργάνου τοῦ μουσικοῦ μελωδία, ‘ᾠδὴ’ δὲ ἢ διὰ στόματος γινομένη τοῦ μέλους μετὰ τῶν ρημάτων ἐκφώνησις, ἢ δὲ ‘προσευχὴ’ ἱκετηρία ἐστὶ περὶ τίνος τῶν συμφερόντων 25 προσαγομένη τῷ Θεῷ, ‘ὕμνος’ δὲ ἢ ἐπὶ τοῖς ὑπάρχουσιν ἡμῖν ἀγαθοῖς ἀνατιθεμένη τῷ Θεῷ εὐφημία, ‘ἄϊνος’ δὲ ἦτοι ‘ἀνεσις’ (ταῦτόν γὰρ ἐπ’ ἀμφοτέρων τὸ σημαιόμενον) τῶν θείων θαυμάτων περιέχει τὸν ἔπαινον. Οὐδὲ γὰρ ἄλλο τί ἐστὶν ἔπαινος, εἰ μὴ τοῦ αἴνου ἐπίτασις. Πολλάκις δὲ ταῦτα ἀλλήλοις ἐν ταῖς ἐπι-

Και ἡ ἔρμηνεία τοῦ 'Μαελεθ' προκαλεῖ τὸ μεγαλύτερο ζῆλο τοῦ ἀθλητῆ καὶ σημαίνει τὸ χορὸ πὺ μᾶς περιμένει μετὰ τὸ τέλος τῶν ἀγώνων. Ἔτσι ἔχει διασαφηνιστεῖ ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἡ λέξις αὐτή· ἔρμηνεύουν τὸ Μαελεθ μετὰ τὸ χορὸ. Ἐπίσης τὸ 'να βλέπεις στὰ μυστικά' καὶ 'να τραγουδᾷς γιὰ χάρη τῶν ἀγαπητῶν' καὶ 'να ψάλλεις γιὰ τὴν πρωινὴ βοήθεια' καὶ 'να ἔχεις μπροστὰ στὰ μάτια σου τὴν ὄγδοη ἡμέρα καὶ νὰ βλέπεις αὐτὴν πὺ κληρονομεῖ' καὶ 'να γραφεῖ στὴν ψυχὴ τοῦ καθενὸς τὸ πῶς θὰ ξεφύγομε τὴ συγγένεια μετὰ τὸν Κορέ' καὶ τὴ δυνατὴ ἐκείνη φωνὴ τοῦ Δαβὶδ «μὴν τὸν σκοτώσεις»³ πὺ ἔβαλε στὸν ὑπασπιστὴ ὅταν ὄρμησε νὰ σκοτώνει τὸ Σαούλ, ὅλα αὐτὰ ὁ λόγος τ' ἀναφέρει γιὰ ὑπόδειγμα μακροθυμίας καὶ ὅλα αὐτὰ μπορεῖ νὰ τὰ βρεῖ κανένας ἂν ἐξετάσει λεπτομερειακά, ὅτι εἶναι κάποια ἀθλητικὰ παραγγέλματα τοῦ γυμναστῆ πρὸς τοὺς ἀθλητῆς, γιὰ νὰ φτάσει κανένας στὸν τελικὸ σκοπὸ τῆς νίκης. Ἐπίσης ἂν ἔχει προστεθεῖ κάτι ἀπὸ τὴν ἱστορία στὴν ἐκφραση 'στὸ τέλος', ἀποβλέπει σ' αὐτὸ τὸ ἴδιο· γιὰ νὰ ἐνισχυθοῦμε περισσότερο μετὰ τὰ ἱστορικὰ παραδείγματα. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἔννοια τῆς ἐκφρασης 'στὸ τέλος'.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ'

Οἱ λέξεις 'ψαλμός', 'ὠδὴ', 'αἶνεση', 'ὕμνος' καὶ 'προσευχὴ' ἔχουν μετὰξὺ τους τὴν ἐξῆς διαφορὰ: 'ψαλμός' εἶναι ἡ μελωδία ἐνὸς μουσικοῦ ὄργανου· 'ὠδὴ' εἶναι ἡ ἐκφώνηση τῆς μελωδίας μαζὶ μετὰ τὰ λόγια πὺ γίνεται ἀπὸ τὸ στόμα· 'προσευχὴ' εἶναι ἡ ἱκεσία πὺ κάνομε στὸ Θεὸ γιὰ κάτι πρὸς τὸ συμφέρον μας· 'ὕμνος' ἢ δοξολογία πὺ ἀπευθύνομε στὸ Θεὸ γιὰ τὰ ἀγαθὰ πὺ ἔχομε· ὁ 'αἶνος' δηλαδὴ 'ἡ αἶνεση' (καὶ τὰ δύο ἔχουν ἴδιο σημαϊνόμενο) περιέχει τὸν ἔπαινο τῶν θείων θαυμάτων. Γιατὶ δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο ὁ ἔπαινος παρὰ ἐπέκταση τοῦ αἶνου. Πολ-

3. Α' Βασ. 26,8.

γραφαῖς διὰ τινος συζυγίας συμπλέκεται, ὥστε ἐν τὰ δύο διὰ τῆς
 συμπλοκῆς γενέσθαι. Ἡ γὰρ 'ψαλμὸς ᾠδῆς' ἢ 'ᾠδὴ ψαλμοῦ' ἢ
 'ἐν ὕμνοις ψαλμὸς' ἢ καθὼς ἐν τῷ Ἀμβακοῦ μεμαθήκαμεν, καὶ
 'προσευχὴ μετ' ᾠδῆς'. Ἡ δὲ διάνοια, καθ' ἣν πρὸς ἀρετὴν ὀδη-
 5 γούμεθα ὑπὸ τῶν ἐπιγραφῶν τούτων, ἐστὶ τοιαύτη· τὸ ψαλτήριον
 ὄργανόν ἐστι μουσικὸν ἐκ τῶν ἀνωθεν μερῶν τῆς κατασκευῆς
 ἀποτελοῦν τὸν ἦχον, ἡ δὲ τοῦ τοιοῦτου ὄργανου μουσουργία
 'ψαλμὸς' λέγεται. Οὐκοῦν ἐκ τοῦ σχήματος τῆς κατασκευῆς ὁ
 προτρεπτικὸς εἰς ἀρετὴν λόγος ἔμφασιν ἔχει. Τὸν γὰρ σὸν βίον
 10 ψαλμὸν εἶναι διακελεύεται μὴ τοῖς γηϊνοῖς φθόγγοις περιηχούμε-
 νον (φθόγγους δὲ φημι τὰ νοήματα), ἀλλὰ καθαρὸν τε καὶ ἐξά-
 κουστον ἐκ τῶν ἀνωθέν τε καὶ οὐρανίων τὸν ἦχον ἀπεργαζόμε-
 νον.

'Ὡδὴν' δὲ ἀκούσαντες τὴν περὶ τὸ φαινόμενον εὐσχημοσύ-
 15 νην τοῦ βίου μανθάνομεν δι' αἰνίγματος. Ὡσπερ γὰρ ἐκ τῶν μου-
 σικῶν ὀργάνων μόνος ὁ ἦχος τῆς μελωδίας προσπίπτει ταῖς ἀκο-
 αῖς, αὐτὰ δὲ τὰ μελωδούμενα ῥήματα οὐ διαρθροῦνται τοῖς φθόγ-
 γοις· ἐν δὲ τῇ ᾠδῇ τὸ συναμφοτέρον γίνεται, καὶ ὁ τοῦ μέλους
 ρυθμὸς καὶ τῶν ῥημάτων ἢ δύναμις ἢ συνδιεξαγομένη μετὰ τοῦ
 20 μέλους, ἦν ἀγνοεῖσθαι πᾶσα ἀνάγκη, ὅταν διὰ μόνων τῶν μουσι-
 κῶν ὀργάνων ἢ μελωδία γένηται· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν τὴν ἀρετὴν
 μετιόντων συμβαίνει. Οἱ μὲν γὰρ τῇ θεωρητικῇ τε καὶ ἐποπτικῇ
 τῶν ὄντων φιλοσοφία τὸν νοῦν προσανέχοντες ἀδηλον τοῖς πολ-
 λοῖς τὴν ἀρετὴν κατορθοῦσιν ἐν τῷ ἰδίῳ συνειδῶτι τὸ ἀγαθὸν κα-
 25 τακλείοντες· οἷς δὲ καὶ τὸ ἦθος τοῦ βίου κατὰ σπουδὴν συγκα-
 τορθοῦται, οὗτοι τῇ περὶ τὸ φαινόμενον εὐσχημοσύνη καθάπερ
 τινὶ λόγῳ τὴν τῆς ζωῆς ἑαυτῶν εὐρυθμίαν δημοσιεύουσιν. Ὅταν
 τοῖνυν δι' ἀμφοτέρων ἢ τὸ ἀγαθὸν κατορθούμενον, τῆς ἠθικῆς
 φιλοσοφίας πρὸς τὴν θεωρητικὴν συνδραμούσης, 'ᾠδὴ ψαλμοῦ'
 30 γίνεται ἢ 'ψαλμὸς ᾠδῆς'· ὅταν δὲ τὸ ἕτερον ἢ τούτων ἐφ' ἑαυτοῦ
 τοῖς ἐπαίνοις προκείμενον, ἢ τὸ κατὰ διάνοιαν ἀγαθὸν διὰ τοῦ
 ψαλμοῦ μόνον σημαίνεται ἢ τὸ ἦθος καὶ ἡ περὶ τὸ φαινόμενον εὐ-
 σχημοσύνη διὰ τῆς ᾠδῆς ἐρμηνεύεται.

Ἦμνος δὲ ἢ αἶνος τῇ ᾠδῇ συμμιγνύμενος παράγγελμα γί-

λές φορές οί λέξεις αὐτές συνδέονται στίς ἐπιγραφές με σύζευξη. Λέγεται δηλαδή ἢ 'ψαλμός ὠδῆς' ἢ 'ὠδή ψαλμοῦ' ἢ 'ψαλμός με ὕμνους' ἢ, ὅπως μάθαμε στόν 'Αμβακούμ, 'προσευχή με ὠδή'. Ἡ σκέψη τώρα ὅτι οί ἐπιγραφές αὐτές ὀδηγοῦν στήν ἀρετή εἶναι ἢ ἐξῆς· τὸ ψαλτήρι εἶναι ὄργανο μουσικὸ πὸ δίνει τὸν ἦχο του ἀπὸ τὰ ἄνω μέρη του καὶ ἡ μουσικὴ τοῦ ὄργανου αὐτοῦ λέγεται ψαλμός. Ὁ προτρεπτικὸς λοιπὸν λόγος του πρὸς τὴν ἀρετὴ παίρνει τὴ σημασία του ἀπὸ τὸ σχῆμα τῆς κατασκευῆς του. Προτρέπει δηλαδή ἡ ζωὴ σου νὰ εἶναι ψαλμός πὸ δὲν ἀντηχεῖ με γήινους φθόγγους (καὶ φθόγγους ὀνομάζω τὰ νοήματα), ἀλλὰ πὸ συνθέτει τὸν ἦχο του καθαρὸ καὶ μακρυάκουστο ἀπὸ ἦχους ὑψηλοὺς καὶ οὐράνιους.

"Ὅταν ἀκούσομε τὴ λέξη 'ὠδή', ἐννοοῦμε συμβολικὰ τὴν ὀρατὴ εὐπρέπεια τοῦ βίου· ὅπως δηλαδή ἀπὸ τὰ μουσικὰ ὄργανα μόνο ὁ ἦχος τῆς μελωδίας χτυπᾷ τὴν ἀκοή μας, ἐνῶ οί ἴδιες οί λέξεις πὸ ψάλλονται μελωδικὰ δὲ συναρμόζονται με τοὺς μουσικοὺς φθόγγους. Στὴν ὠδὴ συναρμόζονται καὶ τὰ δύο καὶ τῆς μελωδίας ὁ ρυθμὸς καὶ ἡ δύναμη τῶν λέξεων πὸ συμπαρακολουθεῖ τὸ μέλος, πὸ πρέπει νὰ τὴν ξεχνᾷμε ἀνάγκη πάσα, ὅταν ἡ μελωδία γίνεται με μόνο τὰ μουσικὰ ὄργανα. Τὸ ὁμοιο γίνεται καὶ σ' ἐκείνους πὸ ἀκολουθοῦν τὴν ἀρετὴ. "Ὅσοι προσέχουν με τὸ νοῦ τους τὴ θεωρητικὴ καὶ ἐποπτικὴ φιλοσοφία τῶν ὄντων ἐπιτυγχάνουν τὴν ἀρετὴ χωρὶς νὰ παίρνουν εἶδηση οί πολλοὶ ἐγκλωβίζοντας τὸ ἀγαθὸ μέσα στὴν ἴδια τους τὴ συνείδηση. "Ὅποιοι ὁμως πραγματοποιοῦν με ζῆλο μαζί καὶ τὸ ἦθος τῆς ζωῆς τους, αὐτοὶ με τὴν ἐξωτερικὴ τους εὐπρέπεια κάνουν φανερὴ στοὺς ἄλλους, ὅπως με τὸ λόγο τὴν ἀρμονία τῆς ζωῆς τους. "Ὅταν λοιπὸν τὸ ἀγαθὸ κατορθώνεται καὶ με τὰ δύο, με τὴ σύμπτωση τῆς κτιστῆς ζωῆς καὶ τῆς πνευματικῆς θεωρίας, πραγματοποιεῖται ἡ ὠδὴ ψαλμοῦ ἢ ὁ ψαλμός τῆς ὠδῆς. "Ὅταν ὁμως προτάσσεται στοὺς ἐπαίνους τὸ ἓνα μόνο ἀπὸ αὐτά, τότε ὁ ψαλμός σημαίνει τὸ νοερὸ ἀγαθὸ μόνο ἢ με τὴν ὠδὴ νοεῖται τὸ ἦθος καὶ ἡ ἐξωτερικὴ εὐπρέπεια.

Ὁ ὕμνος ἢ αἶνος ὅταν ἐνωθεῖ με τὴν ὠδὴ γίνεται παράγ-

νεται μὴ πρότερον ἡμᾶς κατατολμᾶν τῶν περὶ Θεοῦ νοημάτων, πρὶν ἂν τὸν βίον ἡμῶν τῆς τοιαύτης παρρησίας ποιήσωμεν ἄξιον. «Οὐ γὰρ ὠραῖος», φησὶν, «αἴνος ἐν στόματι ἀμαρτωλοῦ». Καὶ «τῷ ἀμαρτωλῷ εἶπεν ὁ Θεός, ἵνα τί σὺ ἐκδιηγῆ τὰ 5 δικαιώματά μου;». Ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ μετ' ᾧδῆς προσευχὴ τὸ ἴσον ἡμῖν ὑποτίθεται πρότερον περὶ τὸν βίον σπουδάζειν, ὡς ἂν μὴ τις ἄρρυθμός τε καὶ παρηχημένος τοῖς ἐπιτηδεύμασι τύχοι, καὶ τότε προσιέναι διὰ προσευχῆς τῷ Θεῷ. Καί μοι δοκεῖ τὴν τοιαύτην ὁ Κύριος ἔννοιαν παραδίδόναι τοῖς εἰποῦσι πρὸς αὐτὸν 10 ὅτι «δίδαξον ἡμᾶς προσεύχεσθαι»: ὡς οὐκ ἐν ῥήμασι τῆς προσευχῆς, ἀλλ' ἐν τῷ βίῳ κατορθουμένης, ἐν οἷς φησιν ὅτι «ἐὰν ἀφήτε τοῖς ἀνθρώποις τὰ παραπτώματα αὐτῶν, ἀφήσει καὶ ὑμῖν ὁ Πατήρ ὁ οὐράνιος τὰς ἀμαρτίας ὑμῶν».

Ὅταν δὲ καθ' ἑαυτὴν ἡ αἴνεσις γράφηται, μαρτυρίαν τινὰ 15 τοῦ ἀνατιθέντος τῷ Θεῷ τοὺς ἐπαίνους περιέχει τὸ νόημα. Οὐ γὰρ ἄλλου τινός ἐστιν τὸ ἐπαινεῖν τὸν Θεόν, ἀλλ' αἴνεσις, φησί, 'τοῦ Δαβὶδ', ὡς ἂν διὰ τούτου μάθοιμεν, ὅτι εἰ κατ' ἐκεῖνον γενοίμεθα, τότε καὶ ἡμεῖς τὴν τοῦ αἰνεῖν τὸν Θεὸν παρρησίαν ληψόμεθα.

20 Ὁ δὲ ἐν ὕμνοις ψαλμὸς εἰς ὑψηλοτέραν ἡμᾶς ἀνάγει κατὰστασιν, ἣν ἤδει καὶ ὁ θεῖος ἀπόστολος, καθὼς πρὸς Κορινθίους φησὶν ἑαυτὸν νῦν μὲν τῷ πνεύματι ψάλλειν, νῦν δὲ τῷ νοῖ. Οὐκοῦν ἡ μὲν τῷ νῷ συμμιγνυμένη ψαλμῳδία τὸν προαποδοθέντα λόγον διερμηνεύει, τὸ δεῖν τὸ φαινόμενον ἄξιον εἶναι τοῦ 25 κεκρυμμένου, ἵνα ἡ ᾧδὴ συμβαίῃ τῷ τοιούτῳ νοήματι. Ἡ δὲ πνεύματι μόνῳ κατορθουμένη ψαλμῳδία τὴν ὑπερέχουσαν κατὰστασιν τῶν ἀγίων ἐνδείκνυται, ὅταν κρεῖττον ἢ τῆς διὰ τῶν φαινομένων ἐνδείξεως τὸ τῷ Θεῷ προσαγόμενον. Οὐ γὰρ ἐν ᾧδαῖς τισὶν ὁ ψαλμὸς ταῖς διὰ ῥημάτων διαρθρούσαις τῶν νο-

γεлма να μην τολμοῦμε ν' ἀσχολούμαστε πρωτύτερα με τις θεῖες ἐννοιες πρὶν κάνομε τὴ ζωὴ μας ἀξια γιὰ τὴν τόλμη αὐτή. Γιατί λέει, «δὲν εἶναι ὠραῖος ὁ αἶνος στὸ στόμα τοῦ ἀμαρτωλοῦ»⁴. Καὶ ὁ Θεὸς εἶπε στὸν ἀμαρτωλό· «Γιατί ἐσὺ διδάσκεις κι ἀναπτύσσεις τις δίκαιες ἀπαιτήσεις μου»⁵. Ὅμοια καὶ ἡ προσευχὴ με ὠδὴ μᾶς συμβουλεύει νὰ ἐπιδώκομε τὸ ἴδιο στὴ ζωὴ μας, γιὰ νὰ μὴ βρεθεῖ κανένας στις ἐπιδιώξεις του ἀτακτος καὶ παράφωτος, καὶ τότε ν' ἀπευθυνθεῖ στὸ Θεὸ με τὴν προσευχὴ του. Καὶ νομίζω ὅτι ὁ Κύριος παρέδωσε αὐτὸν τὸν τρόπο σ' ἐκείνους πού τὸν ρώτησαν, «δίδαξέ μας νὰ προσευχομαστε»⁶, γιὰτί δὲν κατορθώνεται με λόγια προσευχῆς ἀλλὰ με τὴ ζωὴ, σύμφωνα μ' ἐκεῖνα πού λέει· «ἂν συγχωρήσετε στοὺς ἀνθρώπους τὰ παραπτώματά τους, θὰ συγχωρήσει καὶ σ' ἐσᾶς ὁ Πατέρας σας ὁ οὐράνιος τις ἁμαρτίες σας»⁷.

Ὅταν ὁμως ἡ αἴνεση γράφεται μόνη της, τὸ νόημα δίνει μαρτυρία γι' αὐτὸν πού ἀφιερώνει τοὺς ἐπαίνους στὸ Θεό. Δὲν εἶναι δηλαδὴ κανένας ἄλλος πού ἐπαινεῖ τὸ Θεό, ἀλλὰ, λέει, εἶναι αἴνεση τοῦ Δαβὶδ, γιὰ νὰ μάθομε με αὐτὸ ὅτι, ἂν γίνομε ὅμοιοι μ' ἐκεῖνον, τότε θὰ ἀποχτήσομε κι ἐμεῖς τὸ θάρρος νὰ ὑμνοῦμε τὸ Θεό.

Ὁ ψαλμὸς με ὕμνους μᾶς ὀδηγεῖ σὲ ὑψηλότερη κατάσταση, πού γνώριζε καὶ ὁ θεῖος Ἀπόστολος, ὅπως λέει πρὸς τοὺς Κορινθίους ὅτι ἄλλοτε ψάλλει με τὸ Πνεῦμα κι ἄλλοτε με τὸ νοῦ. Ἡ ψαλμωδία λοιπὸν πού ἐνώνεται με τὸ νοῦ ἐξηγεῖ τὸ λόγο πού εἶπαμε προηγουμένως, ὅτι πρέπει τὸ ἐξωτερικὸ νὰ εἶναι ἀντάξιο τοῦ κρυμμένου, γιὰ νὰ ἀντιστοιχεῖ ἢ ὠδὴ στὸ νόημα αὐτό. Ἡ ψαλμωδία πού ἐπιτυγχάνεται με τὸ Πνεῦμά μόνο δείχνει τὴν ἀνώτερη κατάσταση τῶν ἀγίων, ὅποτε εἶναι καλύτερο ὅ,τι προσφέρεται στὸ Θεὸ ἀπὸ αὐτὸ πού λένε τὰ φαινόμενα. Δὲ γίνεται ὁ ψαλμὸς με κάποιες ὠδὲς πού ἐκφράζουν με λέξεις

4. Ἐκκλ. 15,19.

5. Ψαλμ. 40,16.

6. Λουκᾶ 11,1.

7. Ματθ. 6,14.

ουμένων τὴν δύναμιν, ἀλλ' ἐν ὕμνοις, φησὶν, ὁ ψαλμὸς. Τοῦτο δέ ἐστι κατὰ γε τὴν ἐμὴν κρίσιν, διδασκαλία, τί χρῆ ὑπὸ τοῦ ὕμνου γινώσκειν. Μανθάνομεν γὰρ ὅτι ὁ ὑψηλὸς βίος καὶ τὸ τὰ ἄνω φρονεῖν καὶ ἐκ τῶν οὐρανίων τε καὶ ὑπερκειμένων νοημά-
 5 των ἔχειν τὸ ἡμέτερον ὄργανον τοῦτο ὕμνος ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, οὐκ ἐν δυνάμει ρημάτων, ἀλλ' ἐν τῷ ὑπερέχοντι κατορθούμενος βίῳ· ὅταν δὲ τὴν 'τῆς συνέσεως' φωνὴν συγγράφῃ 'τοῖς ὕμνοις', συμβουλίαν τινὰ δοκεῖ μοι ποιεῖσθαι ὁ λόγος μὴ ἀσυνέτως ἔχειν τῶν εἰς δοξολογίαν τῷ θεῷ ἀνατιθεμένων ρημάτων, μὴ ποτε
 10 λάβοιμεν ἀνεξετάστῳ καὶ ἀσυνέτῳ τινὶ ὀρμῇ τὰ μὴ πρόποντα τῇ θείᾳ μεγαλειότητι ἀνατιθέντες νοήματα· οἷόν ἐστι τὸ οἶσθαι τοῖς κατὰ Θεὸν ζῶσιν ἐν τῇ τοῦ βίου τούτου εὐκληρίᾳ προκεῖσθαι τὰς ἀμοιβὰς καὶ τὸ νομίζειν ἐκεῖνο καὶ παρὰ τῷ Θεῷ καλὸν κρίνεσθαι, ὅπερ ἂν τῇ αἰσθήσει τῶν ἀνθρώπων τοιοῦτον
 15 δόξῃ· καὶ πολλὰ τοιαῦτα δυνατόν ἐστιν εὑρεθῆναι νοήματα ταῖς περὶ Θεοῦ ὑπολήψεσι παρὰ τῶν ἀσυνέτων ἀνατιθέμενα.

Σοὶ δὲ χρεῖα συνέσεως τοῦ ἐκεῖνα περὶ αὐτοῦ γινώσκειν, ὅσα μὴ μῶμον φέρει προσφερόμενα. Τὸ μὲν γὰρ ὄντως αὐτῷ πρόπον εἰς ἔπαινον κρεῖττον ἐστὶν ἢ ὥστε ὑπὸ ἀνθρωπίνης φύ-
 20 σεως εὑρεθῆναι· ἡμῖν δὲ τοσοῦτον ἀγαπητὸν οὐδὲ τὸ δέον περὶ αὐτοῦ γινώσκειν εὑρεῖν, ἀλλὰ τὸ μηδενὶ τῶν ἀπεμφαινόντων συνενεχθῆναι· ὅπερ δὴ ἐπὶ τῆς αἰνέσεως τοῦ Δαβὶδ ἐνοήσαμεν, ὡς τῷ τοιοῦτῳ μόνῳ προπούσης τῆς θείας αἰνέσεως. Ταῦτόν μοι δοκεῖ καὶ περὶ τῆς προσευχῆς γινώσκειν, ὅταν ἀκούσωμεν,
 25 'προσευχὴ τοῦ Δαβὶδ', ὡς δέον καὶ τὸν ἡμέτερον βίον κατὰ τὸν ἐκεῖνου σπουδάζειν εἶναι, ἵνα τοῦ προσεύχεσθαι τὴν παρρησίαν κτησώμεθα. Οὕτω καὶ τὸ «προσευχὴ τῷ πτωχῷ ὅταν ἀκηδίασῃ καὶ ἐναντίον Κυρίου ἐκχέῃ τὴν δέησιν αὐτοῦ». Πολλὴ γὰρ ἡμῖν

ὅσα νοοῦμε, ὁ ψαλμός, λέει, γίνεται με ὕμνους. Αὐτὸ κατὰ τὴ γνώμη μου θέλει νὰ μᾶς διδάξει τί πρέπει νὰ ξέρομε ἀπὸ τὸν ὕμνο. Διδασκόμαστε ὅτι ὁ ὑψηλὸς βίος καὶ ὁ νοῦς ποὺ στρέφεται πρὸς τὰ ἄνω καὶ τὸ νὰ παίρνει τὸ ὄργανό μας ἀπὸ τὰ οὐράνια καὶ ἀνώτερα νοήματα, αὐτὸ εἶναι ὕμνος τοῦ Θεοῦ, ποὺ δὲν πραγματοποιεῖται με τὴ δύναμη τῶν λέξεων ἀλλὰ με ἀνώτερο βίο. Κι ὅταν ἀναγράφει στοὺς ὕμνους τὴ λέξη 'σύνεση', νομίζω ὅτι συμβουλεύει με τὸ λόγο του νὰ μὴν ἀπευθύνομε στὸ Θεὸ τοὺς δοξολογητικούς μας λόγους χωρὶς ἐπίγνωση, μήπως μᾶς διαφύγει κάποτε καὶ με μιὰ κίνηση ἀνεξέλεγκτη καὶ ἀσυναίσθητη ἀπευθύνομε στὸ μεγαλεῖο τοῦ Θεοῦ σκέψεις ποὺ δὲν πρέπει. Τέτοια εἶναι γιὰ παράδειγμα ἡ ἰδέα ὅτι ὅσοι ζοῦν σύμφωνα με τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ θὰ πάρουν τὶς ἀμοιβές τους μέσα στὴν εὐτυχία τῆς ζωῆς αὐτῆς καὶ ἡ γνώμη ὅτι καὶ ὁ Θεὸς κρίνει καλὸ ἐκεῖνο ποὺ θὰ νομίσουν καλὸ οἱ ἄνθρωποι με τὶς αἰσθήσεις τους. Καὶ πολλὰς ἄλλες παρόμοιες σκέψεις μποροῦν νὰ βρεθοῦν στὶς ἰδέες ποὺ οἱ μὴ συνετοὶ ἄνθρωποι ἀπευθύνουν στὸ Θεό.

Ἐσὺ ὁμως πρέπει νὰ συνειδητοποιήσεις ὅτι πρέπει νὰ φρονεῖς γι' αὐτὸν ἐκεῖνα, ποὺ ὅταν τοῦ τὰ προσφέρεις δὲν προκαλοῦν ψόγο. Γιατὶ ὁ πραγματικὸς ἔπαινος ποὺ τοῦ ἀξίζει εἶναι ἀνώτερος ἀπὸ ὅ,τι μπορεῖ νὰ ἐπιτύχει ὁ ἀνθρώπινος νοῦς. Ἐμεῖς ἀρκούμαστε σὲ τόσο μόνο· ὄχι νὰ βροῦμε τί πρέπει νὰ ξέρομε γι' αὐτά, ἀλλὰ νὰ μὴ συγκατατεθοῦμε σὲ κάτι ἀνάξιο του, πράγμα ποὺ σκεφτήκαμε στὴν περίπτωση 'τῆς αἰνέσεως τοῦ Δαβίδ'⁸, ὅτι ἡ θεία αἶνεση ἀρμόζει σ' ἓναν ὁμοιο τοῦ Δαβίδ. Τὸ ἴδιο πρέπει νομίζω νὰ ξέρομε καὶ γιὰ τὴν προσευχή, ὅταν ἀκούσουμε 'προσευχὴ τοῦ Δαβίδ'⁹, ὅτι πρέπει νὰ ἐπιδιώκομε καὶ ἡ δική μας ζωὴ νὰ εἶναι ἀνάλογη με τὴ δική του, γιὰ νὰ λάβομε τὸ θάρρος νὰ προσευχόμαστε. Ἐτσι καὶ ἡ ἐπιγραφή 'προσευχὴ τοῦ πτωχοῦ, ὅταν ἀπαυδῆσει καὶ ἐκφράσει τὰ παράπονά του

8. Ψαλμ. 144.

9. Ψαλμ. 16,85.

χρεία τῆς κατὰ Θεὸν ἀναβάσεως, ἵνα νοήσωμεν τίνων πτωχεύομεν· οὐ γὰρ ἂν εἰς ἐπιθυμίαν ἔλθοιμεν τῶν ἀληθινῶν ἀγαθῶν, εἰ μὴ τὴν ἐν τοῖς τοιούτοις ἑαυτῶν πτωχείαν κατανοήσαιμεν. Ἄλλ' ἔμψυχός τις γίνεται καὶ ἐνδιάθετος τῆς προσευχῆς ὁ τόνος, 5 ὅταν γινώμεν τίνων πτωχεύομεν καὶ πρὸς τὴν ἀναβολὴν τῶν ποθομένων ἀκηδιάσωμεν· καὶ οὕτως ἐκχεῖται ἡ δέησις ἡμῶν διὰ τῶν ὀφθαλμῶν ἀντὶ ρημάτων χρωμένη τοῖς δάκρυσιν. Οὕτω νοήσεις καὶ τὸ 'προσευχῇ τῷ Μωϋσεῖ ἀνθρώπῳ τοῦ Θεοῦ', ὡς οὐκ ἐνὸν ἄλλως προσελθεῖν διὰ προσευχῆς τῷ Θεῷ, 10 εἰ μὴ τις τοῦ κόσμου τούτου ἀποστάς Θεοῦ μόνου γένοιτο ἄνθρωπος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

Ἡ δὲ 'ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησομένων' ἐπιγραφὴ τοῦτόν μοι δοκεῖ τὸν νοῦν ἔχειν, ὅτι μόνη κρεῖττων ἐστὶ τροπῆς τε καὶ ἀλλοιώσεως ἡ θεία φύσις· οὐ γὰρ ἔχει πρὸς ὃ,τι χρήσεται τῇ 15 τροπῇ, τοῦ μὲν κακοῦ ἀνεπίδεκτος οὕσα καθόλου, πρὸς δὲ τὸ κρεῖττον τραπῆναι μὴ δυναμένη· οὐκ ἐστὶ γὰρ πρὸς ὃ,τι δέξεται τὴν ἀλλοίωσιν· οὐ γὰρ ἔχει τὸ ἑαυτῆς κρεῖττον, πρὸς ὃ μεταβήσεται. Ἡμεῖς δὲ οἱ ἄνθρωποι ἐν τροπῇ τε καὶ ἀλλοιώσει κείμενοι κατ' ἀμφοτέρα διὰ τῆς ἀλλοιωτικῆς ἐνεργείας ἢ χεῖρους ἢ 20 βελτίους γινόμεθα· χεῖρους μὲν, ὅταν τῆς μετουσίας τῶν ἀγαθῶν ἀπορρέωμεν, ἀμείνους δὲ πάλιν, ὅταν πρὸς τὸ κρεῖττον ἀλλοιούμενοι τύχωμεν. Ἐπεὶ οὖν τῷ κακῷ διὰ τῆς τροπῆς συνηνέχθημεν, χρεία τῆς ἀγαθῆς ἡμῖν ἀλλοιώσεως, ὡς ἂν διὰ ταύτης γένοιτο ἡμῖν ἢ πρὸς τὸ κρεῖττον μεταβολή· καὶ τοῦτο δῆλόν ἐστιν 25 ἐκ τῆς συμφράσεως τῶν 'τοῖς ἀλλοιωθησομένοις' συγγεγραμμένων· οὐ γὰρ μόνον τὸ δεῖν ἀλλοιωθῆναι συμβουλεύει ὁ λόγος, ἀλλὰ καὶ τρόπον τινὰ ὑποτίθεται, ὅπως ἂν τὸ τοιοῦτον κατορ-

στὸν Κύριο¹⁰. Μᾶς εἶναι πολὺ ἀπαραίτητη ἡ ἀνάβασή μας στὸ Θεό, γιὰ νὰ ἀντιληφθοῦμε τί στερούμαστε. Γιατὶ δὲ θὰ φτάσομε ποτὲ νὰ ἐπιθυμήσομε τὰ ἀληθινὰ ἀγαθὰ, ἂν δὲν ἀντιληφθοῦμε τὴ φτώχεια μας σ' αὐτά. Ἀλλὰ ὁ τόνος τῆς προσευχῆς μας γίνεται ἐσώψυχος καὶ ἐκ βαθέων, ὅταν κατανοήσομε σὲ τί εἴμαστε φτωχοὶ καὶ ἀπαυδήσομε νὰ προσδοκοῦμε τὰ ποθούμενα. Καὶ ἔτσι ἡ δέησή μας ξεχύνεται ἀπὸ τὰ μάτια μας κι ἀντὶ λόγια χρησιμοποιεῖ τὰ δάκρυα. Ἔτσι θὰ καταλάβεις καὶ τὴν ἐπιγραφή. 'Προσευχὴ τοῦ Μωυσῆ, τοῦ ἀνθρώπου τοῦ Θεοῦ'¹¹, γιατὶ δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ἐπικοινωνήσῃ κανένας μὲ ἄλλο τρόπο μὲ τὸ Θεὸ παρὰ μόνον ἂν ἀπομακρυνθῇ ἀπὸ τὸν κόσμον καὶ γίνῃ μόνον ἀνθρώπος τοῦ Θεοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ'

Ἡ ἐπιγραφή 'γιὰ χάρη αὐτῶν ποὺ θὰ μεταβληθοῦν' νομίζω πὼς ἔχει τοῦτο τὸ νόημα: ὅτι μόνον ἡ θεία φύση εἶναι ἀνώτερη ἀπὸ τροπὴ καὶ μεταβολή. Δὲν ἔχει σὲ τί νὰ χρησιμοποιήσῃ τὴ μεταβολή, ἀφοῦ εἶναι τελείως ἀνεπίδεκτη τοῦ κακοῦ καὶ νὰ τραπεῖ στὸ καλύτερον δὲν μπορεῖ· δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ δεχτεῖ μεταβολή σὲ κάτι, γιατί δὲν ὑπάρχει τὸ καλύτερον τῆς στὸ ὁποῖο νὰ μεταβεῖ. Ἐμεῖς ὅμως οἱ ἄνθρωποι ποὺ ζοῦμε μέσα στὴν τροπὴ καὶ τὴ μεταβολή μπορεῖ μὲ τὴν ἐνέργεια τῆς μεταβολῆς νὰ γίνουμε ἢ χειρότεροι ἢ καλύτεροι. Χειρότεροι ὅταν χάνομε τὴ μετουσία τῶν ἀγαθῶν, καὶ πάλι καλύτεροι, ὅταν τύχει νὰ μεταβαλλόμαστε στὸ καλύτερον. Ἐπειδὴ ὅμως μὲ τὴ μεταβολή συγκατατεθήκαμε στὸ κακό, χρειαζόμαστε τὴν ἀγαθὴ μεταβολή, ὥστε μ' αὐτὴ νὰ ἐπιτύχομε τὴν μεταβολή μας πρὸς τὸ καλύτερον. Καὶ τοῦτο γίνεται φανερὸ ἀπὸ τὰ συμπραζόμενα ποὺ γράφονται μαζὶ μὲ τὸ 'σ' ἐκείνους ποὺ θὰ μεταβληθοῦν'. Ὁ λόγος δὲ συμβουλεύει μόνον ὅτι πρέπει νὰ μεταβληθοῦμε, ἀλλὰ μᾶς

10. Ψαλμ. 101.

11. Ψαλμ. 89.

θωθειῆ, δι' ὑποδειγμάτων τινῶν τὴν πρὸς τὸ κρεῖττον μεταβολὴν προδεικνύων.

Ἔχει δὲ ἡ λέξις τῆς ἐπιγραφῆς οὕτως· 'εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησομένων εἰς στηλογραφίαν τῷ Δαβιδ εἰς διδαχὴν, 5 ὅποτε ἐνεπύρισε τὴν Μεσοποταμίαν Συρίας καὶ τὴν Συρίαν Σωβὰ καὶ ἐπέστρεψεν Ἰωὰβ καὶ ἐπάταξε τὴν φάραγγα τῶν ἀλῶν δώδεκα χιλιάδας'. Αἴθλον γὰρ ἂν εἴη διὰ τῶν εἰρημένων, ὅτι διδασκαλίαν τινὰ καὶ συμβουλὴν περιέχει ὁ λόγος εἰπὼν ὅτι 'εἰς στηλογραφίαν τῷ Δαβιδ εἰς διδαχὴν'. Οὐ γὰρ ἂν ἡ διδαχὴ 10 προσέκειτο, μὴ πρὸς διδασκαλίαν τοῦ λόγου βλέποντος· ἡ δὲ 'εἰς στηλογραφίαν' τὸ δεῖν ἀνεξάλειπτόν τε καὶ ἐντετυπωμένον ἔχειν τῇ μνήμῃ τὸν λόγον ἐνδείκνυται, ὡς εἶναι στήλην μὲν τὸ μνημονικὸν τῆς ψυχῆς, τὰ δὲ ἐπὶ τῆς στήλης χαράγματα τὰ τῶν ἀγαθῶν ὑποδείγματα. Ταῦτα δὲ ἦν ἡ τοῦ ἀρχιστρατήγου τῆς δυ- 15 νάμεως τοῦ Δαβιδ ἀριστεία, δι' ὧν διπλοῦν γίνεται κατὰ τῶν πολεμίων τὸ πάθος, τῶν μὲν πυρὶ δαπανηθέντων, τῶν δὲ διὰ πληγῆς ἐν ἀφανισμῷ γενομένων. Ἡ μὲν γὰρ μέση τῶν ποταμῶν Συρία διὰ τοῦ πυρὸς ἀναλίσκεται καὶ τὸ πρόσχωρον αὐτοῖς μέρος τῶν Σύρων, ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ φάραγξ τῶ ἀλῶν ἐν πολλαῖς 20 χιλιάσι καταφονεῦεται· ἀλλὰ τὸ μὲν δι' ἀκριβείας τὴν ἱστορικὴν ἀκολουθίαν ἐκθέσθαι μακρὸν ἂν εἴη καὶ περιττὸν ἅμα. Τί γὰρ ἂν γένοιτο πλέον ἡμῖν δι' ἀκολουθου τὴν ἐκθεσιν τῶν γεγονότων μαθοῦσιν; Ἀλλὰ πρὸς τί φέρει τῆς ἱστορικῆς μνήμης τὸ αἰνιγμα κρεῖττον οἶμαι δι' ὀλίγων προθεῖναι τῷ λόγῳ, ὡς ἂν γέ- 25 νοιτο ἡμῖν ἡ τοιαύτη στηλογραφία εἰς διδαχὴν τοῦ ἡμετέρου βίου.

Τί οὖν ἐστὶν ὃ φημι; Ὅλον τὸ ἔθνος Συρίαν ὠνόμασε, μερίζει δὲ τοῦτο εἰς δύο τμήματα ἕκαστον αὐτῶν ἰδίῳις γνωρίσματος σημειούμενος· ἡ μὲν γὰρ αὐτῶν 'Μεσοποταμία Συρίας' λέγε- 30 ται· ἡ δὲ ἑτέρα 'τοῦ Σωβὰ Συρία' κατονομάζεται· καταπίμπραται δὲ καὶ αὐτὴ καὶ αὐτὴ. Καὶ μετὰ τοῦτο ἐξ ἐπιστροφῆς τοῦ ἀρχιστρατήγου ἡ φάραγξ τῶ ἀλῶν ἐν δυοκαίδεκα χιλιάσι τῷ θα-

υποβάλλει και κάποιο τρόπο, για να επιτύχομε αυτό, προβάλλοντας με κάποια παραδείγματα τη μεταβολή προς τὸ καλύτερο.

Ἡ ἐπιγραφή κατὰ λέξη εἶναι ἡ ἐξῆς: 'στὸ τέλος, γιὰ χάρη ἐκείνων πού θὰ μεταβληθοῦν, γιὰ νὰ χαραχτοῦν σὲ στήλη ἀπὸ τὸ Δαβίδ γιὰ διδασκαλία, ὅταν ἔκαψε τὴ Μεσοποταμία Συρία καὶ τὴ Συρία τοῦ Σωβά καὶ γύρισε ὁ Ἰωάβ καὶ χτύπησε στὸ φάραγγι τοῦ ἄλατος δώδεκα χιλιάδες'¹². Θὰ γινόταν φανερό με ὅσα εἶπαμε, ὅτι περιέχει κάποια διδασκαλία καὶ συμβουλή ὁ λόγος: 'γιὰ νὰ χαραχτοῦν σὲ στήλη ἀπὸ τὸ Δαβίδ γιὰ διδασκαλία'. Δὲ θὰ πρόσθετε τὴ λέξη 'διδασκαλία', ἀν ὁ λόγος δὲν στόχευε τὴ διδασκαλία. Ἡ χάραξη σὲ στήλη φανερώνει τὸ νὰ διατηροῦμε στὴ μνήμη ἀνεξάλειπτο καὶ χαραγμένο τὸ λόγο, ὥστε νὰ εἶναι τὸ μνημονικὸ τῆς ψυχῆς ἡ στήλη καὶ τὰ χαράγματα τῆς στήλης νὰ εἶναι τὰ παραδείγματα τῶν ἀγαθῶν. Αὐτὰ ἦταν ὁ θρίαμβος τοῦ ἀρχιστράτηγου τῶν δυνάμεων τοῦ Δαβίδ καὶ μ' αὐτὰ διπλασιάζεται τὸ πάθημα τῶν ἐχθρῶν, πού ἄλλοι ἐξοντώθηκαν με τὴ φωτιά καὶ ἄλλοι ἀφανίστηκαν με συντριπτικὸ χτύπημα. Ἡ Μεσοποταμία ἀφανίζεται ἀπὸ τὴ φωτιά καὶ ἡ γειτονικὴ περιοχὴ τῆς Συρίας, ἐπίσης καὶ στὸ φάραγγι τοῦ ἄλατος κατασκοτώνονται πολλὲς χιλιάδες. Νὰ ἐκτεθεῖ ὁμοίως λεπτομερῶς ἡ ἱστορικὴ διαδοχὴ τῶν γεγονότων θὰ ἦταν μακρηγορία αὐτόχρημα περιττὴ. Τί θὰ κερδίσομε ἀν ἐνημερωθοῦμε γιὰ τὴν ἐκθεση τῶν γεγονότων κατὰ σειρά; Θεωρῶ προτιμότερο νὰ προτάξω στὸ λόγο μου με συντομία τὸ σκοπὸ γιὰ τὸν ὁποῖο κάνει αὐτὴ τὴν ἀναφορὰ τοῦ ἱστορικοῦ αἰνίγματος, γιὰ ν' ἀποβεῖ αὐτὴ ἡ χάραξη σὲ στήλη διδαχὴ ὠφέλιμη γιὰ τὴ ζωὴ μας.

Τί θέλω νὰ πῶ; Ὅλη τὴν ἐθνότητα τὴν ὀνόμασε Συρία, καὶ τὴ χωρίζει σὲ δύο τμήματα, πού ἐπισημαίνει τὸ καθένα με τὰ δικά του γνωρίσματα. Τὸ ἓνα τὸ λέει Μεσοποταμία Συρίας, τὸ ἄλλο τὸ ὀνομάζει Συρία τοῦ Σωβά. Παραδίδονται στὴ φωτιά καὶ ἡ μία καὶ ἡ ἄλλη. Καὶ ἔπειτα ἀπὸ αὐτό, με τὴν ἐπιστροφή τοῦ ἀρχιστράτηγου ἡ φάραγγα τοῦ ἄλατος καταδικάζεται νὰ δεῖ

12. Β' Βασ. 8,3.

νάτω καταδικάζεται· οὐκοῦν νοήσωμεν ὅτι διπλοῦν ἔστι τῆς Συρίας τὸ εἶδος. Οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν εἰσι τοῖς ποταμίοις ρεύμασιν ἐν κύκλῳ διειλημμένοι· αὐτοὶ δ' ἂν εἶεν οἱ τοῖς παθήμασι πανταχόθεν περιρρέομενοι. Οἱ δὲ ἀντίκεινται τῷ Σωβὰ διὰ τοῦ ὀνόματος τούτου τὴν τῆς ἀντικειμένης δυνάμεως τυρανίδα τοῦ λόγου σημαίνοντος· οὐκοῦν αὕτη γένοιτο ἂν ἡμῖν τῆς πρὸς τὸ κρεῖττον ἀλλοιώσεως ἢ ὁδός, εἰ τῷ καθαρσίῳ πυρὶ τὸ διπλοῦν τοῦτο τῆς κακίας ἔθνος ἀφανισθεῖ· ὡς γὰρ ἡ ἀρετὴ βίῳ καὶ διανοίᾳ χαρακτηρίζεται, οὕτω καὶ ἡ κακία τοῖς δύο τούτοις ἐν-
 10 θεωρεῖται· καὶ ἡ μὲν κατὰ τὸν βίον ἀταξία, ἣ τὰ τῶν παθῶν ρεύματα κύκλῳ τὴν ψυχὴν διαλαμβάνει, ἢ τῶν ποταμῶν λέγεται μέση, ἢ δὲ διὰ τῶν πονηρῶν δογμάτων ἀνακειμένη τῷ ἀρχοντι τοῦ κόσμου 'Σωβὰ Συρίας' κατονομάζεται· ὧν τῷ καυστικῷ τε καὶ καθαρσίῳ λόγῳ δαπανηθέντων ἔπεται τὸ τὴν ἀγο-
 15 νόν τε καὶ ἀλμῶσαν γῆν, ἣτις στρατόπεδόν ἔστι τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων, τῇ τοῦ ἀρχιστρατήγου πληγῇ παταχθῆναι· οὐ γὰρ ἂν γένοιτο ἡμῖν ἢ κατὰ τῶν ἐχθρῶν νίκη, μὴ τοῦ ἀρχοντος τῶν στρατιῶν ὑπερσχόντος τῇ χειρὶ.

Τῇ δὲ τῶν πολεμίων ἀπωλείᾳ εἰρήνη κατὰ τὸ ἀκόλουθον
 20 ἔπεται· καὶ τοῦτό ἐστι τὸ ἀκόλουθον τῆς νίκης, πρὸς δὲ βλέπουσα ἢ ἐπιγραφὴ ἐνστηλιτεύει ταῖς μνήμαις ἡμῶν τὴν πρὸς τὸ ἀλλοιωθῆναι ὑφήγησιν διὰ τῶν ἱστορικῶν ὑποδειγμάτων τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν παθημάτων, ὑποδεικνύουσα. Μᾶλλον δ' ἂν ἡμῖν φανερὸν γένοιτο τὸ κατὰ τὴν ἀλλοίωσιν μάθημα, εἰ τοῖς λοιποῖς
 25 τῶν ἐρμηνέων ἀκολουθήσαιομεν, ὧν ὁ μὲν τὸ 'ὑπὲρ τῶν ἀνθῶν', ὁ δὲ 'ὑπὲρ τῶν κρίνων', ἀντὶ τῆς ἀλλοιώσεως τῷ λόγῳ προσέγραψεν. Τό τε γὰρ ἄνθος ἐνδείκνυται τοῦ χειμῶνος τὴν εἰς ἔαρ μεταβολήν, ὅπερ σημαίνει τὴν ἀπὸ κακίας εἰς τὸν κατ' ἀρετὴν βίον μετάστασιν. Ἡ τε τοῦ κρίνου ὄψις πρὸς δὲ, τι χρὴ γενέσθαι
 30 τὴν ἀλλοίωσιν διερμηνεύει· ὁ γὰρ δι' ἀλλοιώσεως λαμπρὸς γινόμενος δηλονότι ἐκ μέλανός τε καὶ ἐσκοτισμένου λαμπρὸν τε καὶ χιονῶδες εἶδος μεταλαμβάνει. Κατὰ πᾶσαν τοίνυν ἐπιγρα-

τῇ θανάτῳσι δώδεκα χιλιάδων ἀνδρῶν. Νὰ ἐννοήσομε λοιπὸν ὅτι τὸ εἶδος τῆς Συρίας εἶναι διττό· ἄλλοι ἀπὸ τοὺς Σύρους περικλείονται ἀπὸ τὸν ροῦ ποταμῶν, κι αὐτοὶ θὰ εἶναι ὅσοι χτυπιοῦνται ἀπὸ παντοῦ ἀπὸ τὰ πάθη· οἱ ἄλλοι εἶναι ἀντιμέτωποι πρὸς τὸ βασιλεῖα Σωβὰ καὶ μὲ τὸ ὄνομα αὐτὸ ὁ λόγος σημαίνει τὴν τυραννικὴ ἐξουσία τῆς ἀντίθετης δύναμης. Ὁ δρόμος λοιπὸν τῆς μεταβολῆς μας πρὸς τὸ καλῦτερο θὰ εἶναι αὐτός, μὲ τὴν καθαρτήρια φλόγα ν' ἀφανιστεῖ τὸ διπλὰ κακὸ τοῦτο ἔθνος. Ὅπως δηλαδὴ ἡ ἀρετὴ χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὸ βίον καὶ τὴ σκέψη, ἔτσι καὶ ἡ κακία ἐπισημαίνεται μὲ αὐτὰ τὰ δύο. Καὶ ἡ ἀταξία τῆς ζωῆς πού ἐξαιτίας τῆς περικυκλώνουν τὴν ψυχὴ τὰ ρεύματα τῶν παθῶν, λέγεται μεσοποταμία κι ὅποια μὲ τὰ πονηρὰ διδάγματα εἶναι στὴ διάθεση τοῦ ἄρχοντα τοῦ κόσμου ὀνομάζεται ἡ Συρία Σωβὰ κι ὅταν αὐτὰ νικηθοῦν ἀπὸ τὸν καυστικὸν καὶ καθαρτήριο λόγον, ἀπομένει νὰ χτυπηθεῖ μὲ τὸ συντριπτικὸν χτύπημα τοῦ ἀρχιστράτηγου ἢ ἄγονη καὶ ἄλμυρῃ γῆ, πού εἶναι τὸ στρατόπεδο τῶν ἀντιπάλων δυνάμεων. Δὲ θὰ πετυχαίναμε τὴ νίκη κατὰ τῶν ἐχθρῶν, ἂν δὲν ὑπερτεροῦσε μὲ τίς δυνάμεις τοῦ ὀρχιστράτηγου.

Μετὰ τὸν ὄλεθρον τῶν ἐχθρῶν ἀκολουθεῖ, ὅπως ἀναμένεται, ἡ εἰρήνη. Κι αὐτὸ εἶναι ἡ ἀκολουθία τῆς νίκης καὶ σ' αὐτὸ ἀποβλέποντας ἡ ἐπιγραφὴ χαράζει σὰν σὲ στήλη στὴ μνήμη μας τὴ συμβουλὴ γιὰ τὴ μεταβολὴ μας, ὑποδεικνύοντας μὲ τὰ ἱστορικὰ παραδείγματα τὴν ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὰ πάθη. Καὶ θὰ γίνῃ φανερότερον τὸ μάθημα τὸ σχετικὸ μὲ τὴ μεταβολὴ, ἂν ἀκολουθήσομε τοὺς ἄλλους ἐρμηνευτῆς. Ἀπὸ αὐτοὺς ὁ ἕνας ἀντὶ τῆς λέξης 'μεταβολὴ' ἔγραψε 'ὑπὲρ τῶν ἀνθέων', ὁ ἄλλος 'Ὑπὲρ τῶν κρίνων'. Καὶ τὸ ἄνθος δείχνει τὴ μεταβολὴ τοῦ χειμῶνα στὴν ἀνοιξή, πού σημαίνει τὴ μετάβαση ἀπὸ τὴν κακία στὸ βίον τῆς ἀρετῆς. Ἀλλὰ καὶ ἡ ὄψη τοῦ κρίνου σημαίνει τὴ μεταβολὴ τὴν ὅποια πρέπει νὰ ὑποστεῖ. Ὅποιος βέβαια γίνεται μὲ τὴ μεταβολὴ ἀκτινοβόλος ἀπὸ μαῦρος καὶ σκοτεινὸς πού ἦταν εἶναι φανερὸ πὼς παίρνει ὄψη λαμπρὴ καὶ χιονόλευκη. Σὲ κάθε ἐπιγραφὴ λοιπὸν, στὴν ὅποια ἔχει προστεθεῖ ἡ φράση 'γιὰ

φήν, ἢ τὸ ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησομένων' προσγέγραπται, ταύτην οἶμαι δεῖν δέχεσθαι τὴν συμβουλήν παρὰ τοῦ λόγου, τὸ δεῖν αἰετὸν διὰ προσευχῆς τε καὶ ἐπιμελείας τοῦ βίου κτήσασθαι τὴν ἐπὶ τὸ κρεῖττον ἀλλοίωσιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'

5 Ἡ δὲ ὑπὲρ τῶν κρυφίων' ἐπιγραφή τὸ περὶ τὴν θεογνωσίαν ἀκριβὲς κατορθοῦν ὑποτίθεται. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ ἔσχατον πτωμά ἐστι ψυχῆς ἢ διημαρτημένη περὶ τὸ θεῖον ὑπόληψις (τί γὰρ ἂν τις ἀπόνοιτο τῶν ἀγαθῶν αὐτὸ τὸ ἀγαθὸν οὐκ ἔχων;), τούτου ἕνεκεν οἷόν τινα λύχνον σοι προτείνει ἢ ἐπιγραφή τὸν ἐρευνητι-
10 κὸν τῶν κρυφίων τῆς θεογνωσίας λόγον, ἧς κεφάλαιόν ἐστιν ἢ εἰς τὸν Υἱὸν πίσις. Οὕτω γὰρ φησιν καὶ ἡ ἐπιγραφή, ὑπὲρ τῶν κρυφίων τοῦ Υἱοῦ'. 'Κρύφιον' γὰρ ὡς ἀληθῶς ἐκεῖνό ἐστιν τὸ ἀκατανόητόν τε καὶ ἀόρατόν τε πάσης ὑπερκείμενον καταληπτικῆς ἐπινοίας, ὧπερ ὁ προσεγγίσας διὰ τῆς πίστεως εἰς τὸ
15 τῆς νίκης ἔφθασε τέλος. Ὁ δὲ ὑπὲρ τῆς κληρονομουμένης' λόγος δηλὸς ἐστιν. Ὑπὲρ γὰρ τῆς ψυχῆς τῆς τοῦ ἰδίου κλήρου ἀποπεσοῦσης, ὅτε ἐπέδω τῷ τὴν ἐντολήν παραβεβηκότι ὁ ἥλιος, τὴν ἐντευξίν ταύτην προσάγει τῷ Θεῷ ὁ προφήτης, ἵνα ἐν πρωΐᾳ γένηται πάλιν ἀποθεμένη τὸ σκότος καὶ τῆς γλυκειᾶς ἐκεῖνης
20 φωνῆς ἀξία γένηται, ἢ φησι, πρὸς τοὺς ἐκ δεξιῶν «δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου».

Τὸ αὐτὸ τοῦτο καὶ ὑπὲρ τῆς ἐωθινῆς ἀντιλήψεως' τις νοήσας οὐκ ἂν ἀμάρτοι τοῦ δέοντος. "Ὀρθρον' γὰρ 'τὴν ἐωθι-
25 νῆν' ἢ τῆς γραφῆς ὀνομάζει συνήθεια. Ὁ δὲ ὀρθρος χρόνος ἐστὶ νυκτὸς καὶ ἡμέρας μεθόριος, καθ' ὃν ἢ μὲν ἀφανίζεται, ἢ δὲ ἀρχεται. Τῆς δὲ κακίας πολλαχοῦ τῆς Γραφῆς διὰ τοῦ σκότους ἐν

13. Ψαλμ. 5.

14. Ματ. 25,41.

δους θὰ μεταβληθοῦν', νομίζω ὅτι πρέπει νὰ δεχτοῦμε αὐτὴ τὴ συμβουλὴ τοῦ λόγου· ὅτι πρέπει πάντοτε μὲ τὴν προσευχὴ καὶ τὴν ἐπιμέλεια τοῦ βίου νὰ ἀποχτήσουμε τὴ μεταβολὴ στὸ καλύτερο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε'

Ἡ ἐπιγραφή 'γὰ τὰ μυστικά' συμβουλεύει νὰ ἐπιτύχομε τὴν ἀκρίβεια σχετικὰ μὲ τὴν θεογνωσία. Ἐπειδὴ τὸ ἔσχατο λάθος εἶναι ἡ ἐσφαλμένη ιδέα τῆς ψυχῆς γὰ τὸ θεῖο (ποιό ἀγαθὸ μπορεῖ νὰ ἀπολαύσει κανεὶς, ἂν δὲν ἔχει αὐτὸ τὸ ἴδιο τὸ ἀγαθό;), γι' αὐτὸ ἡ ἐπιγραφή σοῦ προτείνει σὰν ἓνα εἶδος λυχνარიοῦ τὸ λόγο πού ἐρευνᾷ τὰ μυστικὰ τῆς θεογνωσίας, τῆς ὁποίας κορωνίδα του εἶναι ἡ πίστη στὸν Υἱό. Ἔτσι λέει ἡ ἐπιγραφή, 'γὰ τὰ μυστικά τοῦ Υἱοῦ'. Γιατὶ εἶναι ἀληθινὰ μυστικὸ ἐκεῖνο τὸ ἀκατανόητο καὶ ἀόρατο, πού ξεπερνᾷ κάθε σκέψη καὶ κάθε κατάληψη, πού ὅποιος τὸ προσεγγίσει μὲ τὴν πίστη ἔφτασε στὴν ὀλοκλήρωση τῆς νίκης. Ἡ φράση 'γὰ χάρη αὐτῆς πού κληρονομεῖ'¹³ εἶναι αὐτοφάνερη. Ὁ προφήτης κάνει αὐτὴ τὴν προσευχὴ στὸ Θεό, γὰ χάρη τῆς ψυχῆς πού ἀποξενώθηκε ἀπὸ τὸν κλῆρο της, ὅταν ὁ ἥλιος βασίλεψε γὰ ἐκεῖνον πού εἶχε παραβεῖ τὴν ἐντολή, γὰ νὰ ξημερωθεῖ πάλι τὸ πρωὶ ἀποθέτοντας τὸ σκοτάδι καὶ νὰ γίνεῖ ἀξία γὰ τὴ γλυκιὰ ἐκεῖνη φωνή, πού λέει σὲ ὄσους στέκονται στὰ δεξιὰ «ἐλάτε οἱ εὐλογημένοι ἀπὸ τὸν Πατέρα, κληρονομήστε τὴ βασιλεία πού ἔχει ἐτοιμαστῆ γὰ σᾶς ἀπὸ τὴν καταβολὴ τοῦ κόσμου»¹⁴.

Ἄν κανένας σκεφετῆ μὲ τὴν ἴδιο τρόπο καὶ σχετικὰ μὲ 'τὴν ἐωθινὴ βοήθεια'¹⁵ δὲ θὰ ἀποτύχει στὸ ὀρθό. Ἡ Γραφή συνηθίζει καὶ ὀνομάζει 'τὴν ἐωθινὴ' 'ὄρθρο'. Καὶ ὄρθρος εἶναι ὁ χρόνος στὸ μεταίχμιο τῆς νύχτας καὶ τῆς ἡμέρας, ὅπου ἡ πρώτη ἀφανίζεται καὶ ἀρχίζει ἡ δεύτερη κι ἐπειδὴ σὲ πολλὰ σημεῖα

αίνίγματι νοουμένης, όταν γένηται ἡμῖν ἐκ θείας ἀντιλήψεως ἢ τοῦ κατ' ἀρετὴν βίου ἀνατολή, τότε πρὸς τὴν νίκην φθάσομεν, «ἀποθέμενοι τὰ ἔργα τοῦ σκότους καὶ ὡς ἐν ἡμέρᾳ εὐσχημόνως περιπατοῦντες», καθὼς φησιν ὁ ἀπόστολος.

5 Ἐγγὺς τῶν ἐξητασμένων καὶ ὁ τῆς ὀγδόης λόγος ἐστί. Πᾶσα γὰρ ἐπιμέλεια τῆς ἐναρέτου ζωῆς πρὸς τὸν ἐφεξῆς αἰῶνα βλέπει, οὗ ἡ ἀρχὴ "Ὀγδὴ" λέγεται τὸν αἰσθητὸν διαδεξαμένη χρόνον τὸν ἐν ἑβδομάσιν ἀνακυκλούμενον. Συμβουλευεῖ τοίνυν ἢ ὑπὲρ τῆς 'Ὀγδόης' ἐπιγραφὴ μὴ πρὸς τὸν παρόντα βλέπειν
10 χρόνον, ἀλλὰ πρὸς τὴν 'Ὀγδόην ὀραῖν. Ὅταν γὰρ ὁ ροῶδης οὗτος καὶ παροδικὸς παύσῃται χρόνος, ἐν ᾧ τὸ μὲν γίνεται, τὸ δὲ λύεται, καὶ παρέλθῃ μὲν ἢ τοῦ γενέσθαι χρεια, μηκέτι δὲ τὸ λυόμενον ἦ, τῆς ἐπιζομένης ἀναστάσεως εἰς ἄλλην τινὰ ζωῆς κατάστασιν μεταστοιχειούσης τὴν φύσιν, καὶ ἡ παροδικὴ τοῦ χρόνου
15 παύσῃται φύσις, τῆς κατὰ γένεσιν καὶ φθορὰν ἐνεργείας μηκέτι οὔσης, στήσεται πάντως καὶ ἡ ἑβδομάς ἢ ἐκμετροῦσα τὸν χρόνον, καὶ διαδέξεται ὁ 'Ὀγδὴ ἐκείνη, ἣτις ἐστὶν ὁ ἐφεξῆς αἰὼν ὅλος μία ἡμέρα γενόμενος, καθὼς φησὶ τις τῶν προφητῶν «μεγάλην ἡμέραν» τὴν ἐπιζομένην ὀνομάσας ζωῆν. Ἐπειδὴ οὐχ ὁ
20 αἰσθητὸς ἥλιος φωτίζει τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ἀλλὰ τὸ ἀληθινὸν φῶς, ὁ τῆς δικαιοσύνης ἥλιος, ὃς «ἀνατολή» ὑπὸ τῆς προφητείας κατονομάζεται, διὰ τὸ μηδέποτε δυσμαῖς συγκαλύπτεσθαι.

Τὸ δὲ αὐτὸ τοῦτο καὶ ἐν ταῖς ὑπὲρ τῶν ληνῶν' ἐπιγραφαῖς ἐνόησαμεν. Ἡ γὰρ ληνὸς οἴνου ἐστὶν ἐργαστήριον, ἐν ᾧ τῶν
25 βοτρύων συνθλιβομένων ὁ οἴνος γίνεται. Ἄλλ' εἰ μὲν ἐκ σεσηπότων ἢ ὄμφακιζόντων τῶν βοτρύων ἀπορρυῆ ὁ οἴνος, τροπίας

16. Ρωμ. 13,13.

17. Ψαλμ. 6,11.

τῆς Γραφῆς ἡ κακία νοεῖται μεταφορικᾶ μετὸ σκότος, ὅταν μᾶς συμβεῖ ἀπὸ θεϊκῆ βοήθεια ἢ ἀνατολῆ τοῦ ἐνάρετου βίου, τότε θὰ φτάσομε στὴ νίκη ἀποθέτοντας τὰ ἔργα τοῦ σκότους καὶ βαδίζοντας μ' εὐπρέπεια, σὰν νὰ εἶναι ἡμέρα¹⁶, ὅπως λέει ὁ Ἀπόστολος.

Κοντὰ σὲ ὅσα ἐξετάσαμε εἶναι καὶ ἡ ἀναφορὰ τῆς ὀγδόης¹⁷. Ὁλη ἡ ἐπιμελεία μας γιὰ τὴν ἐνάρετη ζωὴ ἀτενίζει τὸν αἰῶνα πού ἔρχεται, πού ἡ ἀρχὴ του λέγεται ὀγδὴ, ἐπειδὴ διαδέχεται τὸν αἰσθητὸ χρόνο πού ἀνακυκλώνεται σὲ ἐβδομάδες. Συμβουλεύει λοιπὸν ἡ ἐπιγραφή μετὴν ὀγδὴ νὰ μὴν προσβλέπομε στὸν παρόντα χρόνο, ἀλλὰ νὰ στρέφομε τὸ βλέμμα πρὸς τὴν ὀγδὴ. Ὅταν δηλαδὴ ὁ χρόνος αὐτὸς πού κυλᾶ καὶ φεύγει σταματῆσει, ὅπου τὸ ἓνα γίνεται καὶ τὸ ἄλλο καταστρέφεται, καὶ περάσει πιά ἡ ἀνάγκη νὰ ξαναγίνει καὶ δὲν ὑπάρχει πιά ὅποιο καταστρέφεται, γιὰτὶ ἡ ἀνάστασι πού προσδοκοῦμε μεταστοιχειώνει τὴ φύση μας σὲ μιὰ ἄλλη κατάστασι ζωῆς, καὶ σταματῆσει πιά ἡ παροδικὴ φύσι τοῦ χρόνου καθὼς θὰ σταματῆσει ὁ κύκλος τῆς γένεσι καὶ τῆς φθορᾶς, τότε θὰ σταματῆσει ὅπωςδὴποτε καὶ ὁ κύκλος τῆς ἐβδομάδας πού μετράει τὸ χρόνο καὶ θὰ τὴ διαδεχτῆ ἐκείνη ἡ ὀγδὴ, πού εἶναι ὁ αἰῶνας πού ἔρχεται, ὑπολογιζόμενος ὅλος σὰν μιὰ ἡμέρα, ὅπως λέει κάποιος ἀπὸ τοὺς προφῆτες, ὀνομάζοντας τὴ ζωὴ πού προσδοκοῦμε «μεγάλῃ ἡμέρα»¹⁸. Ἐπειδὴ τὴν ἡμέρα ἐκείνη δὲν τὴ φωτίζει αἰσθητὸς ἥλιος, ἀλλὰ τὸ φῶς τὸ ἀληθινό, «ὁ ἥλιος τῆς δικαιοσύνης»¹⁹, πού ἡ προφητεία τὸν ἀποκαλεῖ «ἀνατολή», ἀφοῦ οὐδέποτε τὴν πιάνει ἡ δύσι.

Τὸ ἴδιο ἀκριβῶς σκεφτήκαμε καὶ στὶς ἐπιγραφές «γιὰ τοὺς ληνοὺς»²⁰. Ὁ ληνὸς εἶναι τὸ ἐργαστήρι τοῦ κρασιοῦ, ὅπου συνθλίβονται τὰ τσαμπιά καὶ γίνεται τὸ κρασί. Ἄν ὁμως τὸ κρασί προέλθει ἀπὸ σάπια ἢ ἄγουρα τσαμπιά, ξινίζει ἀμέσως καὶ δὲν

18. Μαλ. 4,5. Ἱερ. 30,7. Ἱεζ. 2,11.

19. Μαλ. 4,2. Ζαχ. 6,12.

20. Ψαλμ. 8,80,83.

εὐθὺς καὶ ἄποτος γίνεται, εἰς δυσωδίαν τινὰ ἢ καὶ εἰς ὀξώδη μεταβαλὼν ποιότητα διὰ τινος ἐτέρας διαφθορᾶς εἰς σκωλήκων γένεσιν ἀλλοιούμενος. Εἰ δὲ εὐγενῆς τε καὶ ὠραῖος ταῖς ληνοῖς ἐντεθεῖη ὁ βότρυς, ἡδύς τε καὶ ἀνθοσμίας ὁ οἶνος τῶν βοτρύων 5 ἀπορρυήσεται τῷ μακρῷ χρόνῳ συνεπιδιδούς εἰς κάλλος καὶ εὐπνοίαν. Τί οὖν τὸ ἀνιγμα βούλεται φροντίζειν τοῦ βότρυος ὡς ἐνὶ μάλιστα; Ὅπως ἂν ἡμῖν πλουτοῖη τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ ἡ ἀποθήκη· ἐλπίς δὲ ἐστὶν ἡ ἀποθήκη, ἐν ἧ ἅσα ἡμῖν ἡ τοῦ βίου παρασκευὴ περιέχεται. Οὕτω δ' ἂν γένοιτο ἡμῖν πρόδηλος τῶν 10 βοτρύων ἡ φύσις, εἰ φανεῖη πρῶτον τὰ κλήματα καὶ ἡ περιεκτικὴ τῶν τε βοτρύων καὶ κλημάτων ἀμπελος. Ἀλλὰ τοῦτο φανερόν ἐκ τῶν τοῦ Κυρίου λόγων γενήσεται τοῦ εἰπόντος «ἐγὼ ἡ ἀμπελος, ὑμεῖς τὰ κλήματα»· εἰ γὰρ ἀληθῶς ἐν αὐτῷ ἐσμεν «ἐρριζωμένοι», καρποφοροῦντές τε καὶ αὐξανόμενοι, καθὼς φησὶν 15 ὁ ἀπόστολος, νοήσομεν διὰ τῶν εἰρημένων ὅτι ἐν αὐτῷ κτισθέντες καὶ ἄνευ αὐτοῦ μὴ ὄντες ἄξιον τῆς ὑποτροφούσης ἡμᾶς ἰκμάδος τὸν ἐκ τῶν ἔργων βότρυν παρ' αὐτοῦ ἀπαιτούμεθα μῆτε δι' ὀργῆς ὀμφακίζοντά τε καὶ καταστύφοντα μῆτε δι' ἡδονῆς τινος ἐν σηπεδόνι φθειρόμενόν τε καὶ λυόμενον. Ἐν γὰρ τῇ 20 ληνῷ τῆς ἐκάστου ψυχῆς (ληνὸς δὲ ἐστὶν ἡ συνείδησις) ὁ ἐκ τῶν ἔργων βότρυς τὸν οἶνον ἡμῖν εἰς τὸν ἐφεξῆς ἀποθήσεται βίον. Καὶ ἅσα ἀνάγκη τῶν ἰδίων ἕκαστον ἐμπορεῖσθαι πόνων, οἳοί περ ἂν τύχωσιν ὄντες, ὡς μακάριοί γε τῶν γεωργῶν ἐκεῖνοι, ὧν ὁ οἶνος εὐφραίνει καρδίαν ἐν ἀπολαύσει γινόμενος. 25 Ἐλεεινοὶ δὲ ἐκ τοῦ ἐναντίου καὶ θρήνων ἄξιοι, ὧν θυμὸς δρακόντων ὁ οἶνος γίνεται κατὰ τὴν Μωυσέως φωνὴν εἰς δηλητηριώδη μεταβαλὼν ποιότητα, ἐκ τῆς Σοδομιτικῆς κληματίδος καρπογονῶν τὴν ἀπώλειαν. Εἰ τοίνυν περὶ τὴν Ὀγδόην βλέπεις, μέμνησο, φησί, τῶν ληνῶν, ὡς ἂν σοι διὰ τῶν ἀγα- 30 θῶν ἔργων τοῦ ἀνθοσμίου οἴνου, κατὰ τὸν παροιμιώδη λόγον, «αἱ ληνοὶ ὑπερβλύζωσιν».

πίνεται· μυρίζει άσχημα, μεταβάλλεται σέ ξίδι κι άφοϋ χαλάσει άλλοιώνεται και σκουληκιάζει. "Αν όμως τὸ τσαμπὶ μπει μέσα στο πατητήρι γερὸ καὶ ώραῖο, θὰ βγει ἀπὸ τὰ τσαμπιά τὸ κρασί γλυκὸ καὶ μοσχάτο, πὸ μὲ τὸν καιρὸ θὰ γίνεται ωραιότερο καὶ πιὸ μυρωδάτο. Γιατί λοιπὸν τὸ αἰνιγμα θέλει νὰ φροντίζομε μὲ τὸ σταφύλι ὅσο γίνεται περισσότερο; Γιὰ νὰ πλουτίζει ἡ ἀποθήκη τοῦ ἀνθρώπινου νοῦ, καὶ ἀποθήκη εἶναι ἡ ἐλπίδα, ὅπου περιέχονται ὅλα ὅσα κάνομε στή ζωή. Καὶ θὰ γινόταν ὀλοφάνερη ἡ φύση τῶν σταφυλιῶν, ἂν φανερωθοῦν πρῶτα τὰ κλήματα καὶ τὸ ἀμπέλι πὸ ἔχει τὰ σταφύλια καὶ τὰ κλήματα. Αὐτὸ ὅμως θὰ γίνει φανερὸ ἀπὸ τὰ λόγια τοῦ Κυρίου πὸ εἶπε, «ἐγὼ εἶμαι ἡ ἀμπελος, σεῖς τὰ κλήματα»²¹. Γιατί, ἂν ἔχομε ριζῶσει ἀληθινὰ μέσα σ' αὐτὸν καὶ καρποφοροῦμε καὶ μεγαλώνομε²², ὅπως λέει ὁ Ἀπόστολος, θὰ καταλάβομε μὲ ὅσα εἰπώθηκαν ὅτι ἀφοῦ ἔχομε κτιστεῖ μέσα σ' αὐτὸν καὶ δίχως αὐτὸν δὲν ὑπάρχομε, ζητοῦμε ἀπὸ αὐτὸν τὸ τσαμπὶ τῶν ἔργων μας νὰ εἶναι ἀντάξιο τῆς ἰκμάδας πὸ ἀόρατη μᾶς τρέφει καὶ οὔτε ἀπὸ τὴν ὀργὴ νὰ ξινίζει καὶ νὰ στυφίζει οὔτε σαπισμένο ἀπὸ κάποια ἡδονὴ νὰ φθείρεται καὶ νὰ χαλάει. Γιατί στο ληνὸ τῆς κάθε ψυχῆς (ληνὸς εἶναι ἡ συνείδηση) τὸ τσαμπὶ τῶν ἔργων μας θ' ἀποθηκεύσει γιὰ χάρη μας τὸ κρασί γιὰ τὸ βίο πὸ μᾶς περιμένει καὶ εἶναι ἀπόλυτη ἀνάγκη νὰ κουβαλάει μέσα του ὁ καθένας τοὺς δικούς του κόπους, ὅποιοι κι ἂν εἶναι, ὅπως εἶναι καλότυχοι οἱ γεωργοὶ ἐκεῖνοι πὸ ἀπολαμβάνουν τὸ κρασί κι εὐφραίνει τὴν καρδιά τους. Εἶναι ὅμως ἀπεναντίας ἔλεεινοὶ κι ἀξιοθρήνητοὶ ἐκεῖνοι πὸ τὸ κρασί τους γίνεται θυμὸς φιδιῶν²³, κατὰ τὸ λόγο τοῦ Μωϋσῆ, καὶ μεταβάλλεται σέ δηλητήριο καρποφορώντας ἀπὸ τὸ κλῆμα τῶν Σοδόμων τὸν ὄλεθρο. "Αν λοιπὸν τὰ βλέμματά σου στρέφονται στὴν ὀγδόη, νὰ θυμᾶσαι, λέει, τοὺς ληνοὺς, γιὰ νὰ σοῦ ξεχειλίζουν ἐξαιτίας τῶν ἔργων σου τὸ εὐωδιαστὸ κρασί²⁴, σύμφωνα μὲ τὸ λόγο τῶν παροιμιῶν.

21. Ἰω. 15,5.

22. Ἐφ. 3,17 Κολ. 2,7.

23. Δευτ. 32,32.

24. Παρμ. 3,10.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Σ'

Ἡ δὲ ὑπὲρ Μαελῆθ' ἐπιγραφὴ σαφέστερον ἐκδοθεῖσα παρὰ τῶν μεταβαλόντων εἰς τὴν Ἑλλάδα φωνὴν ταύτην τὴν λέξιν, προθυμίαν τινὰ τοῖς δι' ἀρετῆς ἀγωνιζομένοις ἐντίθησι, τὸ πέρας τῶν ἀθλῶν οἷόν ἐστιν ὑποδεικνύουσα. Χορείας καὶ εὐ-
 5 φροσύνας τοῖς κεκρατηκόσι τῶν ἀγώνων προκειῖσθαι λέγουσα πρὸς ταύτην τὴν ἔμφασιν ἐρμηνευθείσης τῆς λέξεως. Τὸ γὰρ 'Μαελῆθ' ὄνομα διὰ 'χορείας' τὴν ἐρμηνείαν ἔχει, οἷον δὴ καὶ ἐπὶ τῆς νίκης τοῦ Δαβὶδ διὰ τῆς ἱστορίας ἔγνωμεν ὅτι πεσόντος τοῦ Γολιάθ ἐν τῇ μονομαχίᾳ τοῦ νέου θεραπεύουσι τὸν ἐναγώ-
 10 νιον αὐτοῦ πόνον ὑπαπαντῶσαι διὰ χορείας αἱ νεάνιδες· οὕτω πᾶσαν νίκην ἰδρῶτί τε καὶ πόνῳ κατὰ τῶν ἀντιπάλων κατορθουμένην ἢ περὶ τοῦ Μαελῆθ' ἐπιγραφὴ εὐφροσύνην λέγει καὶ χοροστασίαν ἐκδέχεσθαι, πάσης τῆς νοητῆς κτίσεως ἑαυτὴν καθάπερ ἐν χοροῦ συμφωνίᾳ τοῖς νικηταῖς συναρμοζούσης. Ἦν
 15 γὰρ ὅτε μία τῆς λογικῆς φύσεως ἦν ἡ χοροστασία πρὸς ἓνα βλέπουσα τὸν τοῦ χοροῦ κορυφαῖον, καὶ πρὸς τὴν ἐκεῖθεν ἐνδιδομένην αὐτοῦ τῇ κινήσει διὰ τῆς ἐντολῆς ἀρμονίαν τὸν χορὸν ἀνελίσσουσα. Ἐπειδὴ δὲ τὴν ἔνθεον ἐκείνην διέλυσε τοῦ χοροῦ συνωδίαν παρεμπεσοῦσα ἡ ἀμαρτία καὶ τοῖς ποσὶ τῶν πρώτων ἀν-
 20 θρώπων τῶν ταῖς ἀγγελικαῖς δυνάμεσι συγχορευόντων τὸν τῆς ἀπάτης ὀλισθὸν ὑποχέασα πτώμα ἐποίησεν, ὅθεν διεσπάσθη τῆς πρὸς τοὺς ἀγγέλους συναφείας ὁ ἄνθρωπος, τοῦ πτώματος τὴν συμβολὴν διαλύσαντος τούτου χάριν πολλῶν ἰδρώτων χρεῖα τῷ πεπτωκότι καὶ πόνων, ἵνα τὸν ἐπικείμενον αὐτοῦ τῷ
 25 πτώματι καταγωνισάμενός τε καὶ ἀνατρέψας πάλιν ἀνορθωθῇ, γέρας τῆς κατὰ τοῦ παλαιόντος νίκης τὴν θεῖαν χοροστασίαν δεξάμενος.

Ὅταν οὖν ἀκούσης τῆς ἐπιγραφῆς συναπτούσης τὸ ὑπὲρ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Σ'

Ἡ ἐπιγραφή 'γιά τὸ Μαελεθ' ποὺ ἀποδίδεται σαφέστερα ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ μετέβαλαν τὴ λέξη αὐτὴ στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἐμπνέει κάποια προθυμία σ' αὐτοὺς ποὺ ἀγωνίζονται τὸν ἀγῶνα τῆς ἀρετῆς, ὑποδεικνύοντας τί λογῆς εἶναι τὸ πέρας τῶν αἰσθημάτων τους. Λέει ὅτι περιμένουν τοὺς νικητὲς τῶν ἀγῶνων χοροὶ καὶ διασκεδάσεις, ἀφοῦ στὴ λέξη δόθηκε αὐτὴ ἡ σημασία. Ἡ λέξη δηλαδὴ 'Μαελεθ' ἐρμηνεύεται χορός. Ἔτσι ξέρομε κι ἀπὸ τὴ Γραφή κατὰ τὴ νίκη τοῦ Δαβίδ, ὅτι ὅταν σκοτώθηκε ὁ Γολιάθ κατὰ τὴ μονομαχία μὲ τὸ νεαρό²⁵, ἀνακουφίζον τὸν ἐξαντλητικὸ τοῦ κόπο οἱ κοπέλλες προαπαντώντας τὸν μὲ χορούς. Ἔτσι ἡ ἐπιγραφή 'γιά τὸ Μαελεθ' μᾶς λέει ὅτι κάθε νίκη ποὺ κατακτᾶται εἰς βάρος τῶν ἀντιπάλων μὲ κόπο καὶ ἰδρώτα, τὴν περιμένει ἡ διασκέδαση καὶ ὁ χορός· καὶ ὅλη ἡ νοητὴ φύση συνενώνεται μὲ τοὺς νικητὲς σὲ ἀρμονικὸ χορό. Κάποτε ἡ χοροστασία τῆς λογικῆς φύσεως ἦταν μία μόνο καὶ παρακολουθοῦσε ἓνα κορυφαῖο τοῦ χοροῦ καὶ ξεδίπλωνε τὸ χορὸ σύμφωνα μὲ τὴν ἀρμονία ποὺ ἐκεῖνος ἔδινε στὴν κίνηση μὲ τὸ πρόσταγμά του. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ ἀμαρτία ποὺ μεσολάβησε διέλυσε τὴν ἔνθετη ἐκείνη ἀρμονία τοῦ χοροῦ καὶ ἔκανε τὸν ἄνθρωπο νὰ πέσει ρίχοντας στὰ πόδια τῶν πρώτων ἀνθρώπων ποὺ χόρευαν μαζὶ μὲ τὶς ἀγγελικὲς δυνάμεις τὴ γλιστερὴ ἀπάτη, μὲ τὴν ὁποία ἀποσπάστηκε ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὴ συνάφειά του μὲ τοὺς ἀγγέλους, ἐπειδὴ ἡ πτώση διέλυσε τὴν ἔνωσή τους, γι' αὐτὸ ἐκεῖνος ποὺ ἔπεσε ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ πολλοὺς κόπους καὶ ἰδρῶτες, γιὰ νὰ μπορέσει νὰ καταπαλαίσει αὐτὸν ποὺ τὸν πατοῦσε στὴν πτώση του, νὰ τὸν ἀνατρέψει κι ἔτσι ν' ἀνορθωθεῖ πάλι, καὶ σὰν βραβεῖο γιὰ τὴ νίκη του κατὰ τοῦ ἐχθροῦ του νὰ δεχτεῖ τὴ θεία χοροστασία.

Ἦταν λοιπὸν ἀκούσεις ὅτι ἡ ἐπιγραφή συνδέει τὸ 'γιά τὸ

25. Α' Βασ. 17,2.

Μαελῆθ' τῇ 'εἰς τέλος' φωνῇ, τότε γίνωσκε διὰ τοῦ αἰνίγματος συμβουλήν σοι προσάγεσθαι, μὴ ἐγχανουῖσθαι τοῖς τῶν πειρασμῶν ἀγωνίσμασιν, ἀλλ' εἰς τὸ τέλος τῆς νίκης βλέπειν. Τοῦτο δέ ἐστι τὸ καταταχθῆναι τῇ ἀγγελικῇ χορείᾳ καὶ τὴν σὴν ψυχὴν 5 τῇ προσβολῇ τῶν πειρασμῶν ἐκκαθαρθεῖσαν. Οἶον δὴ καὶ ἐπὶ τοῦ Λαζάρου γενέσθαι παρὰ τῆς φωνῆς τοῦ Κυρίου ἠκούσαμεν. Ὅς, ἐπειδὴ διὰ τῆς ὑπομονῆς τῶν παθημάτων παρ' ὄλον τοῦ βίου τὸ στάδιον ἐφύλαξεν ἑαυτὸν ἀκατάπτωτον, διαλυθείσης αὐτῷ τῆς σκηνῆς καὶ ἡττηθέντος ἐν τῷ τῆς ζωῆς σταδίῳ τοῦ 10 προσπαλαίοντος εὐθὺς ἐν ἀγγέλοις ἦν. «Ἐγένετο» γάρ, φησὶν, «ἀποθανεῖν τὸν πτωχὸν καὶ ἀπενεχθῆναι ὑπὸ τῶν ἀγγέλων». Αὕτη ἐστὶν ἡ χορεία, ἢ μετὰ τῶν ἀγγέλων ὁδοιπορία, καὶ ὁ κόλπος τοῦ πατριάρχου ὁ ἐν ἑαυτῷ συμπεριλαμβάνων τὸν Λάζαρον· οὐδὲ αὐτὸς τῆς φαιδρᾶς τοῦ χοροῦ συμφωνίας ἔξω νοεῖται. 15 Κόλπον γὰρ ἀκούσας οἶόν τινα εὐρύχωρον πελάγους περιοχὴν τὸ τῶν ἀγαθῶν πλήρωμα ᾧ ἐπωνομάσθη ὁ πατριάρχης, νοήσας τις οὐκ εἶν ἀμάρτοι, ἐν ᾧ καὶ ὁ Λάζαρος γίνεται. Τῶν γὰρ ἐν τοῖς ὁμοίοις ἀγῶσι διαφανέντων οὐδὲν ἐστὶν ἴδιον οὐδενός, ἀλλὰ κοινὸν πάντων τὸ ἀγαθὸν γίνεται τῶν διὰ τῆς αὐτῆς ἀρε- 20 τῆς ἐπὶ τὸ ἴσον ἀγαθὸν συνδραμόντων.

Ἡ δὲ 'τὸ ἐξόδιον ἔχουσα τῆς σκηνῆς' ἐπιγραφὴ καὶ πάλιν 'ὑπὲρ τοῦ ἐγκαινισμοῦ τοῦ οἴκου Δαβὶδ' γειννωῖσιν ἀλλήλαις κατὰ τὴν θέσιν τε καὶ τὴν ἔννοιαν. Ἔστι γὰρ ἡ μὲν ἐν τῷ εἰκοστῷ καὶ ὀγδόῳ, ἡ δὲ ἐν τῷ μετὰ τούτου. Ἡ δὲ λέξις ἐφ' ἑκα- 25 τέρου τούτου ἔχει τὸν τρόπον· ἐπὶ μὲν τῆς προτέρας ἐπιγραφῆς, 'Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ ἐξοδίου σκηνῆς', ἐν δὲ τῷ ἐφεξῆς, 'Ψαλμὸς ᾠδῆς τοῦ ἐγκαινισμοῦ τοῦ οἴκου Δαβὶδ'. Ἐὰν γὰρ μὴ τῆς αἰσθη- τῆς σκηνῆς ἐξέλθωμεν, ὁ ἀληθινὸς ἡμῶν οἶκος οὐκ ἐγκαινίζεται. Τὸ δὲ λεγόμενον τοιοῦτόν ἐστιν· Δύο περὶ τὴν ἀνθρωπίνην

Μαελέθ' με τὴ φράση 'στὸ τέλος', τότε νὰ ξέρεις ὅτι με τὸ αἰνιγμα σοῦ δίδεται μιὰ συμβουλή, νὰ μὴν κουράζεσαι στοὺς ἀγῶνες κατὰ τῶν πειρασμῶν, ἀλλὰ νὰ ἀτενίζεις στὴν ὀλοκλήρωση τῆς νίκης. Κι αὐτὸ εἶναι νὰ καταταχθεῖ στὴ χορεία τῶν ἀγγέλων καὶ ἡ δική σου ψυχὴ καθαρμένη ἀπὸ τὴν ἐπίθεση τῶν πειρασμῶν. "Ὅπως ἀκούσαμε καὶ ἀπὸ τὸ λόγο τοῦ Κυρίου νὰ ἔχει συμβεῖ καὶ στὸ Λάζαρο²⁶. Αὐτὸς ἐπειδὴ με τὴν ὑπομονὴ του στὰ παθήματα σ' ὄλο τὸν ἀγῶνα τῆς ζωῆς του φύλαξε ὄρθιο τὸν ἑαυτὸ του, ὅταν διαλύθηκε τὸ σκῆνωμά του καὶ ἠττήθηκε στὸ στάδιο τῆς ζωῆς ὁ ἀντίπαλός του, βρέθηκε εὐθὺς ἀνάμεσα στοὺς ἀγγέλους. Γιατὶ λέει, «συνέβηκε λοιπὸν νὰ πεθάνει ὁ φτωχὸς καὶ νὰ τὸν πάρουν ἀπὸ δῶ οἱ ἄγγελοι». Ὁ χορὸς εἶναι αὐτός, ἡ συνοδοιορμία δηλαδὴ με τοὺς ἀγγέλους καὶ ὁ κόλπος τοῦ πατριάρχη πὺ κλείνει τὸ Λάζαρο. Οὔτε αὐτὸν δὲν τὸν φανταζόμαστε ἔξω ἀπὸ τὴ χαρούμενη συμφωνία τοῦ χοροῦ. "Ὅταν κανένας ἀκούσει κόλπο, ἔχοντας στὸ νοῦ του ἓνα εὐρύχωρο πέλαγος, τὸ πλήρωμα τῶν ἀγαθῶν, πὺ τὸ ὄνομά του ἔλαβε ὁ πατριάρχης, δὲ θὰ κάνει λάθος, γιὰ τὸ πὺ καταλήγει ὁ Λάζαρος. Γιατὶ ἀπὸ ὅσα προβάλλουν στοὺς ἴδιους ἀγῶνες, τίποτε δὲν εἶναι ἰδιαίτερο κανενός, ἀλλὰ γίνεται ἀγαθὸ κοινὸ γιὰ ὄλους ὅσοι ἀγωνίστηκαν με τὴν ἴδια ἀρετὴ γιὰ τὸ ἴσο ἀγαθό.

Ἡ ἐπιγραφὴ πὺ περιέχει 'τὴν ἐκδημία ἀπὸ τὸ σκῆνωμα' καὶ ἡ ἄλλη, 'γιὰ τὰ ἐγκαίνια τοῦ οἴκου τοῦ Δαβίδ', γειτονεῦουν μεταξύ τους καὶ κατὰ τὴ θέση καὶ κατὰ τὴν ἔννοια. Ἡ μιὰ εἶναι στὸν εἰκοστὸ ὄγδοο ψαλμὸ καὶ ἡ ἄλλη στὸν ἐπόμενον. Οἱ λέξεις στὸν ἓνα καὶ στὸν ἄλλο διατυπώνονται ὡς ἐξῆς. Στὴν πρώτη ἐπιγραφὴ. 'Ψαλμὸς τοῦ Δαβὶδ γιὰ τὴν ἐξοδο τοῦ σκηνώματος' στὸν ἐπόμενον, 'Ψαλμὸς ὠδῆς γιὰ τὰ ἐγκαίνια τοῦ οἴκου τοῦ Δαβὶδ'. "Ἄν δὲ βγοῦμε ἀπὸ τὸ αἰσθητὸ σκῆνωμα, δὲν ἐγκαϊνιάζεται τὸ ἀληθινὸ μας σπιτί. Αὐτὸ πὺ λέμε ἔχει αὐτὸ τὸ νόημα:

νοεῖται φύσιν· ἢ τε σαρκώδης ζωῆ, ἢ διὰ τῶν αἰσθήσεων ἐνεργουμένη, καὶ ἢ πνευματικὴ τε καὶ αὐλος, ἢ τῷ νοερῷ τε καὶ ἀσωμάτῳ τῆς ψυχῆς βίῳ κατορθουμένη. Ἄλλ' οὐκ ἔστι τῶν δύο κατὰ ταύτων ἐν μετουσίᾳ γενέσθαι. Ἡ γὰρ περὶ τὸ ἕτερον 5 τούτων σπουδὴ τὴν τοῦ ἐτέρου στέρησιν ἀπεργάζεται. Οὐκοῦν, εἰ μέλλοιμεν οἰκητήριον Θεοῦ ποιεῖν τὴν ψυχὴν, ἐξελθεῖν προσήκει τῆς σαρκώδους σκηνῆς. Οὐ γὰρ ἔστιν ἄλλως ἐγκαινοισθῆναι τὸν οἶκον ἡμῶν ὑπὸ τοῦ ἀνακαινίζοντος ἡμᾶς διὰ τῆς ἑαυτοῦ ἐνοικήσεως, εἰ μὴ τὸ ἐξόδιον τῆς σκηνῆς διὰ τῆς τοῦ σωματι- 10 κοῦ βίου ἀλλοτριώσεως κατορθωθείη.

Ὁ δὲ τῆς ἐκστάσεως ψαλμὸς ὁ μετὰ τὸν ἐγκαινοισμὸν τεταγμένος, οὗ πρόκειται ἡ ἐπιγραφή αὕτη 'εἰς τὸ τέλος ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ ἐκστάσεως', σύμφωνός ἐστι τοῖς προτεθεωρημένοις, ἐκστῆναι συμβουλευέων ἐκείνων, ὧν ἐπιβλαβὴς ἐστὶν ἡ συνά- 15 φρεια.

Οἷς δὲ παράκειται τὸ 'εἰς ἀνάμνησιν', σύντομόν τινα διδασκαλίαν ὁ λόγος ὑπὲρ τῆς σωτηρίας ἡμῖν ὑποτίθεται. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ παρακοὴ τῆς θείας ἐντολῆς ὁδὸς εἰς ἀπώλειαν τοῖς ἀνθρώποις ἐγένετο (οὐ γὰρ ἂν ἀπολώλαμεν, εἰ τῇ μνήμῃ τὴν ἐντο- 20 λὴν ἐφυλάξαμεν), διὰ τοῦτο ὡς ἀντιφάρμακον τοῦ κατὰ τὴν λήθην πάθους τὴν ἀνάμνησιν τῆς ἐντολῆς ὁ λόγος ἡμῖν ὑποτίθεται, ἐν δύο ψαλμωδίαις τοῦτο ποιῶν.

Ἐν οἷς δὲ 'ἡ ἐξομολόγησις' πρόσκειται, ταῦτα παρὰ τῆς φωνῆς διδασκόμεθα· διπλῆς οὐσης ἐν τῇ γραφικῇ συνηθείᾳ τῆς 25 κατὰ τὴν ἐξομολόγησιν σημασίας, καὶ νῦν μὲν τὴν ἐξαγόρευσιν, αὐθις δὲ τὴν εὐχαριστίαν ἐνδεικνυμένης, ἐνταῦθα κατ' ἀμφοτέρας τὰς ἐννοίας πρὸς τὸν κατ' ἀρετὴν βίον χειραγωγούμεθα. Ἡ τε γὰρ ἐξαγόρευσις χωρισμὸν τε καὶ ἀλλοτριώσιν τῶν κακῶν ἀπεργάζεται, τό τε πρὸς τὴν εὐχαριστίαν πρόθυμον πλεονάζει 30 τὴν παρὰ τοῦ εὐεργέτου χάριν ἐπὶ τῶν εὐαισθητῶς δεχομένων τὰς εὐποιᾶς. Πρόκειται οὖν ὁ ψαλμὸς 'εἰς ἐξομολόγησιν' οὕτως, εἰ μὲν τις ἀμαρτίας ὑποσμύχει σε μνήμῃ συμβουλευέων τὸ διὰ τῆς μετανοίας καθάρσιον. Εἰ δέ σοι πρὸς τὸ κρεῖττον εὐο-

γύρω από την ανθρώπινη φύση νοούνται δύο πράγματα· τόσο ἡ σωματικὴ ζωὴ ποὺ ἐκδηλώνεται μὲ τὶς αἰσθήσεις, ὅσο καὶ ἡ πνευματικὴ καὶ ἄυλη ποὺ ἐπιτυγχάνεται μὲ τὸ νοερὸ καὶ ἀσώματο βίον τῆς ψυχῆς. Ἀλλὰ ἡ ἐπιδίωξις τοῦ ἐνὸς προκαλεῖ τὴν στέρησιν τοῦ ἄλλου. Ἄν λοιπὸν σκοπεύομε νὰ κάνομε τὴν ψυχὴν μας κατοικητήριον τοῦ Θεοῦ, πρέπει νὰ βγοῦμε ἀπὸ τὸ σαρκικὸ σκῆνωμά μας. Δὲν ὑπάρχει ἄλλος τρόπος νὰ ἐγκαινιάσῃ τὸ σπίτι μας ἀπὸ ἐκεῖνον ποὺ μᾶς ἀνακαινίζει μὲ τὴν ἐνοίκησίν του μέσα μας, ἂν δὲν κατορθωθῇ ἡ ἐξοδός μας ἀπὸ τὸ σκῆνωμα μὲ τὴν ἀλλοτρίωσιν ἀπὸ τὸν σωματικὸν βίον.

Ὁ ψαλμὸς τῆς ἐκστάσεως ποὺ εἶναι ταγμένος μετὰ τὸν ἐγκαινιασμόν, ποὺ ἔχει ἐπικεφαλῆς τὴν ἐπιγραφὴν 'στὸ τέλος ψαλμὸς τοῦ Δαβὶδ, γὰρ τὴν ἐκστασιν', συμφωνεῖ μὲ ὅσα ἀναφέρει πρὸς πάντων συμβουλευόντας νὰ βγοῦμε ἐξω ἀπὸ ἐκεῖνα, ποὺ ἡ συνάφεια μαζί τους εἶναι ἐπιβλαβής.

Μὲ τὴν ἐπιγραφὴν 'Γιὰ ἀνάμνησιν' ποὺ ἔχουν μερικοὶ ψαλμοὶ ὁ λόγος μᾶς προτείνει μιὰ διδασκαλίαν γιὰ τὴν σωτηρίαν μας. Ἐπειδὴ ἡ παρακοὴ τῆς θείας ἐντολῆς ἐγένετο γιὰ τοὺς ἀνθρώπους δρόμος πρὸς τὴν ἀπώλειαν (γιατὶ δὲ θὰ χανόμεσταν ἂν φυλάγαμε στὸ νοῦν μας τὴν ἐντολήν), γι' αὐτὸ ὡς ἀντιφάρμακον στὸ πάθος τῆς λήθης ὁ λόγος μᾶς προτείνει τὴν ἀνάμνησιν τῆς ἐντολῆς, καὶ τὸ κάνει αὐτὸ σὲ δύο ψαλμούς.

Σὲ ὁποιοὺς πάλιν ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφὴ 'ἐξομολόγησις', αὐτὰ μᾶς διδάσκει ὁ λόγος. Ἡ Γραφὴ συνηθίζει νὰ δίνει στὴν ἐξομολόγησιν διπλὴν σημασίαν, ποὺ ἄλλοτε εἶναι ἡ ἐξαγόρευσις καὶ ἄλλοτε πάλιν ἡ εὐχαριστία. Ἐδῶ καὶ μὲ τὶς δύο ἔννοιαις ὀδηγοῦμαστε στὴν ἐνάρετον ζωὴν. Γιατὶ καὶ ἡ ἐξαγόρευσις πραγματοποιεῖ χωρισμὸν καὶ ἀλλοτρίωσιν ἀπὸ τὰ κακὰ καὶ ἡ προθυμία γιὰ εὐχαριστία αὐξάνει τὴν χάριν ἀπὸ τὸν εὐεργέτην γιὰ ὁποιοὺς δέχονται μὲ εὐγνωμοσύνην τὶς εὐεργεσίας. Ὁ ψαλμὸς λοιπὸν 'γιὰ ἐξομολόγησιν' σημαίνει αὐτὸ· ἂν σὲ κρυφοκαίει ἡ μνήμη κάποιας ἁμαρτίας σὲ συμβουλεύει τὸν καθαρὸν μὲ τὴν μετάνοιαν. Ἄν ὁμως ἡ ζωὴ σου προχωρεῖ ἐπιτυχημένα πρὸς τὸ καλύτερον, σοῦ

δοῦται ὁ βίος, βεβαίαν σοι ποιεῖ διὰ τῆς πρὸς τὸ θεῖον εὐχαριστίας τὴν ἀμείνω προαίρεσιν.

Ἡ δὲ 'στηλογραφία' καὶ τὸ 'μὴ διαφθείρης' εἶτε μετ' ἀλλήλων εἶτε κεχωρισμένως τισὶ τῶν ἐπιγραφῶν ἐφευρίσκοιτο, 5 συμβουλήν περὶ τῆς κατὰ τὴν μακροθυμίαν ἀρετῆς περιέχουσι. Τὸ γὰρ 'μὴ διαφθείρης' τοῦ Δαβὶδ ἐστὶν ἡ φωνή, κωλύοντος τὸν ὑπασπιστὴν χρῆσασθαι κατὰ τοῦ Σαοὺλ τῇ πληγῇ, ἡ δὲ τῆς 'στηλογραφίας' διάνοια τὸ δεῖν οἷόν τινι στήλη τῷ μνημονικῷ τῆς ψυχῆς ἐγκεχαραγμένην ἔχειν τὴν τοιαύτην φωνήν ὡς ἂν ἐπὶ 10 τῶν ὁμοίων πραγμάτων, εἴ τις περίστασις πρὸς τὴν τοῦ λελυπηκότος ἄμυναν τὸν θυμὸν ἡμῶν διαναστήσειεν, ἀναγινώσκοντες τῇ διανοίᾳ τὸ κωλυτικὸν τοῦ φόνου πρόσταγμα καὶ αὐτοὶ πρὸς μακροθυμίαν τὸν θυμὸν κατευνάσωμεν. Ἀκριβέστερον δὲ τὸν περὶ τούτων λόγον εἰς αὐθις διαληψόμεθα πρὸς τὴν τῶν λοιπῶν 15 ἐπιγραφῶν θεωρίαν ἐπαναδραμόντες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'

Χρῆ γὰρ καὶ τὸ 'ἀλληλουῖα', ὅτι ποτε σημαίνει, κατανοῆσαι ὅπερ πολλοῖς τῶν ψαλμῶν ἐπιγραφὴ γίνεται. Ἔστι τοίνυν τὸ 'Ἀλληλουῖα' παρακέλευσις μυστικὴ πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ ὑμνωδίαν τὴν ἀκοὴν ἐπεγείρουσα, ἵνα τοιοῦτον ἢ τούτου τὸ 20 σημαίνόμενον, ὅτι 'αἰνεῖτε τὸν Κύριον'· ἐν οἷς γὰρ μέρεσι τῆς ἀγίας Γραφῆς αὕτη πρόσκειται ἡ φωνὴ λέγουσα «αἰνεῖτε τὸν Κύριον», διὰ τοῦ 'ἀλληλουῖα' ἐν ταῖς Ἑβραϊκαῖς γραφαῖς τὸ τοιοῦτον σημαίνεται. Ἡ τάχα μᾶλλον γνωρίζει ὁ λόγος οὗτος τῆς ὑποκειμένης ψαλμωδίας τὴν δύναμιν λέγων αὐτὴν αἶνον εἶ- 25 ναι Θεοῦ. Ποικίλως γὰρ ἐκ διαφόρων ὀνομάτων κατὰ τινα συμβολικὴν σημασίαν τῆς θείας φύσεως δηλουμένης ἐν ταῖς Ἑβραίων φωναῖς· ἐν τῶν σημαντικῶν περὶ Θεοῦ ὀνομάτων παρ' Ἑβραίοις ἐστὶ καὶ τὸ 'ἴα', τὸ δὲ 'ἀλληλου' αἶνος νοεῖται. Καὶ μὴ θαυμάσης εἰ τὴν λεγομένην εὐθεΐαν ἐν τῇ πτώσει τοῦ 30 ὀνόματος τὸ τοιοῦτον σχῆμα τῆς φωνῆς ταύτης ἐνδείκνυται. Οὐ

κάνει βεβαιότερη τὴ βελτιωμένη προαίρεση μὲ τὴν εὐχαριστία πρὸς τὸ Θεό.

Ἡ χάραξη σὲ στήλη' καὶ ἡ φράση 'μὴν τὸν σκοτώσεις' εἶτε μαζὶ βρίσκονται εἶτε χωριστὰ σὲ μερικές ἐπιγραφές, περιέχουν συμβουλή γιὰ τὴν ἀρετὴ τῆς μακροθυμίας. Ἡ φράση 'μὴν τὸν σκοτώσεις' εἶναι ἡ φωνὴ τοῦ Δαβὶδ ποὺ ἐμποδίζει τὸν ὑπασιστή νὰ καταφέρει χτύπημα κατὰ τοῦ Σαοῦλ, 'τῆς χάραξης' πάλι 'σὲ στήλη' τὸ νόημα εἶναι ὅτι πρέπει σὰν σὲ κάποια στήλη νὰ ἔχομε χαραγμένη τὴ φωνὴ αὐτὴ στὸ μνημονικὸ τῆς ψυχῆς μας, ὥστε σὲ περιπτώσεις ὁμοίων πραγμάτων, ἂν κάποιο περιστατικὸ διεγείρει τὸ θυμὸ μας, ν' ἀποκρούσομε κάποιον ποὺ μᾶς λύπησε, διαβάζοντας μέσα στὴν ψυχὴ μας τὸ πρόσταγμα ποὺ ἐμποδίζει τὸ φόνο καὶ οἱ ἴδιοι νὰ κατευνάσομε τὸ θυμὸ μας καὶ νὰ μακροθυμήσομε. Τὸ λόγο γι' αὐτὸ θὰ τὸν ἐπαναλάβομε λεπτομερέστερα ἀνατρέχοντας στὴν ἐξέταση τῶν λοιπῶν ἐπιγραφῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ζ'

Πρέπει ὁμως νὰ ἐξετάσομε τί σημαίνει καὶ τὸ "Ἀλληλουϊα", ποὺ ἐπιγράφεται σὲ πολλοὺς ψαλμοὺς. Εἶναι λοιπὸν ἡ λέξη "Ἀλληλουϊα" μιὰ μυστικὴ παρακέλευση, ποὺ διεγείρει τὴν ἀκοὴ γιὰ νὰ ὑμνήσει τὸ Θεὸ καὶ ἡ σημασία της εἶναι ἡ ἐξῆς: 'Αἰνεῖτε τὸν Κύριο'. Σὲ ὅποια μέρη τῆς ἁγίας Γραφῆς βρίσκεται ἡ φράση «αἰνεῖτε τὸν Κύριο», τὸ νόημα αὐτὸ ἀποδίδεται μὲ τὴ λέξη "Ἀλληλουϊα" στὶς ἑβραϊκὲς Γραφές. Ἡ ἴσως ὁ λόγος γνωρίζει καλύτερα τὸ νόημα τοῦ ψαλμοῦ αὐτοῦ λέγοντας πὼς εἶναι αἶνος Θεοῦ. Μὲ πολλὰ διάφορα ὀνόματα μὲ συμβολικὴ σημασία δηλώνεται στὴν ἑβραϊκὴ γλῶσσα ἡ θεία φύση· ἕνα ἀπὸ τὰ ὀνόματα ποὺ σημαίνουν τὸ Θεὸ στοὺς Ἑβραίους εἶναι καὶ τὸ 'יא', τὸ 'ἄλληλου' σημαίνει αἶνος. Μὴ θαυμάσεις ἂν ὁ τύπος αὐτὸς τοῦ ὀνόματος δείχνει τὴν ὀνομαστικὴ πτώση. Γιατὶ οἱ λέξεις στοὺς Ἑβραίους δὲν κλίνονται μὲ τὸν τρόπο ποὺ συνή-

γὰρ πρὸς τὴν παρ' ἡμῖν συνήθειαν τυποῦται καὶ παρὰ τοῖς Ἑβραίοις τὰ ρήματα, ἀλλ' ἕτερος τύπος τῆς παρ' αὐτοῖς ἐκφω-
νήσεως τῶν ὀνομάτων παρὰ τὸν ἡμέτερον. Οὕτω γοῦν τὸ τοῦ
προφήτου ὄνομα ἡμεῖς μὲν κατὰ τὸν παρ' ἡμῖν τύπον ἐξελληνί-
5 ζοντες Ἥλιον φαμέν, ἡ δὲ παρ' Ἑβραίοις εὐγλωττία τὴν εὐθεϊαν
τοῦ ὀνόματος Ἥλιοῦ λέγει. Οὕτως οὖν καὶ ἐνταῦθα, ὅταν τὸν αἴ-
νον ἐπ' εὐθείας πτώσεως σημᾶναι βούληται, τῶν Ἑβραίων ἡ
γλῶττα ἀλληλοῦ' κατονομάζει. Ἐπειδὴ δὲ ὁ αἴνος εἰς Θεὸν
πάντως τὴν ἀναφορὰν ἔχει, τὸ δὲ ἴα' ἐν τῶν ἐρμηνευτικῶν τῆς
10 θείας φύσεώς ἐστιν ὄνομα, ὅλον κοινῇ τὸ ἀλληλούϊα' αἴνος
Θεοῦ' ἐρμηνεύεται. Ὅταν τοίνυν τοῦτο τὸ ρῆμα προγεγραμμέ-
νον ἢ τῆς ψαλμωδίας, νοητέον ἂν εἴη τὸ δεῖν πάντως τὸ ὑποκει-
μενον εἰς δοξολογίαν ἀναγαγεῖν Θεοῦ.

Οὕτω τοι καὶ τοῖς τελευταίοις μάλιστα τῆς βίβλου τῶν
15 ψαλμῶν αἱ πολλαὶ τῶν τοιούτων ἐπιγραφῶν ἐφευρίσκονται, δι'
ᾧν ἔστιν ἐννοεῖν ὅτι τοῖς ἤδη πρὸς τὸ τέλειον φθάσασι τῆς κατ'
ἀρετὴν πολιτείας καὶ διὰ τῶν προλαβόντων τῆς ψαλμωδίας
τιμημάτων κατὰ τὴν νοηθεῖσαν ἐπ' αὐτῶν θεωρίαν ἐκκαθαρθεῖ-
σιν ἀρμόζει τὸ αἰνεῖν τὸν Θεόν· καὶ ἐν τούτοις εἶναι, ἐν οἷς καὶ ἡ
20 τῶν ἀγγέλων φύσις εἶναι πεπίστευται. Οὕτε γὰρ ἐκείνων μεμα-
θήκαμεν ἀσχολίαν ἄλλην τινὰ πλὴν τοῦ αἰνεῖν τὸν Θεὸν οὔτε
τοῖς κατ' ἀρετὴν τελείοις ἕτερόν τι σπουδάζεται ἢ τὸ τὴν ζωὴν
ἑαυτῶν αἴνον τοῦ Θεοῦ παρασκευάσαι· ἐπεὶ τοίνυν οἱ τὴν ἐπι-
γραφὴν ἔχοντες τοῦ Ἀλληλούϊα' πάντες σχεδὸν τῷ τελευταίῳ
25 τμήματι τῆς ψαλμωδίας ἐνευρίσκονται, σαφῶς ἔστι κατανοῆσαι
ὅτι πάσης ὑπέρκειται τῆς ὑψηλῆς διὰ τῶν ψαλμῶν ἀναβάσεως
τὸ τελευταῖον τμήμα τῆς ψαλμωδίας, ἐν ᾧ τὸ πλεῖστον Θεοῦ αἴ-
νός ἐστιν, ἥτοι εἰς τὸ αἰνεῖν τὸν Θεὸν παρακέλευσις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'

Λεῖπεται δὲ τῶν ἀνεπιγράφων τὴν αἰτίαν ὥς ἐστι δυνατόν
30 κατανοῆσαι. Τὰ δὲ ἐν τῷ μέρει τούτῳ παρ' ἡμῶν εὕρισκόμενα

θως κλίνονται σ' ἐμᾶς, ἀλλὰ αὐτοὶ τὶς ἐκφωνοῦν μὲ διαφορετικούς ἀπὸ ἐμᾶς τύπους. Ἔτσι τὸ ὄνομα τοῦ προφήτη ἐμεῖς ἐξελληνίζοντάς το σύμφωνα μὲ τὸ δικό μας τυπικὸ τὸν λέμε Ἴλῖα, ἢ ὀρθῆ προφορὰ ὅμως στοὺς Ἑβραίους τὴν ὀνομαστικὴ τὴ σχηματίζει ὡς Ἴλιού. Ἔτσι λοιπὸν κι ἐδῶ ὅταν ἡ γλῶσσα τῶν Ἑβραίων θέλει νὰ σημάνει τὸν αἶνο σὲ πτώσει ὀνομαστικὴ τὸν λέει "Ἀλληλοῦ". Ἐπειδὴ ὅμως ὁ αἶνος ἀναφέρεται ὅπωςδὴποτε στὸ Θεό, καὶ τὸ ἴα εἶναι ἀπὸ τὰ ὀνόματα ποὺ ἐρμηνεύουν τὴ θεία φύσει ὄλο μαζί τὸ "Ἀλληλούια" ἐξηγεῖται 'αἶνος Θεοῦ'.

Ὅταν λοιπὸν ἡ λέξι αὐτὴ προτάσσεται στὸν ψαλμό, πρέπει νὰ ἐννοήσομε ὅτι πρέπει ὅπωςδὴποτε νὰ ἀποδώσομε τὸν ψαλμό στὴ δοξολογία τοῦ Θεοῦ. Ἔτσι καὶ κυρίως στοὺς τελευταίους ψαλμοὺς τοῦ βιβλίου βρίσκονται οἱ περισσότερες ἀπὸ αὐτὲς τὶς ἐπιγραφές, ἀπὸ τὶς ὁποῖες μπορούμε νὰ καταλάβομε ὅτι τὸ Θεὸ ἀρμόζει νὰ τὸν δοξολογοῦν ὅσοι ἔχουν φτάσει στὴν τελειότητα τῆς ἐνάρετης ζωῆς καὶ μὲ τὰ προηγούμενα τμήματα τῶν ψαλμῶν ἔχουν καθαρθεῖ σύμφωνα μὲ τὴ θεωρία ποὺ ἀναπτύξαμε γι' αὐτά. Καὶ ἀσχολοῦνται πὰ μὲ ὅσα πιστεύομε πὼς ἀσχολοῦνται καὶ οἱ ἄγγελοι. Γιατὶ οὔτε ἐκείνων δὲν γνωρίζομε καμιὰ ἄλλη ἀσχολία ἐκτὸς ἀπὸ τὸ νὰ αἰνοῦν τὸ Θεό, οὔτε οἱ τέλειοι στὴν ἀρετὴ προσπαθοῦν νὰ ἐπιτύχουν τίποτε ἄλλο, παρὰ νὰ κάνουν τὴ ζωὴ τους νὰ γίνῃ αἶνος τοῦ Θεοῦ. Ἐπειδὴ λοιπὸν οἱ ψαλμοὶ ποὺ ἔχουν τὴν ἐπιγραφὴ "Ἀλληλούια" ὄλοι σχεδὸν βρίσκονται στὸ τελευταῖο μέρος τοῦ ψαλμοῦ, ἐπιτρέπεται νὰ κατανοήσομε μὲ σαφήνεια ὅτι ψηλότερα ἀπὸ ὄλη τὴν ἀνάβαση μέσω τῶν ψαλμῶν εἶναι τὸ τελευταῖο τμῆμα τῆς ψαλμωδίας, ὅπου τὸ περισσότερο ἀποτελεῖ αἶνο τοῦ Θεοῦ, ἤτοι παρακελεύσει στὸν αἶνο τοῦ Θεοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Η'

Ἀπομένει νὰ ἐννοήσομε τὴν αἰτία τῶν ψαλμῶν ποὺ δὲν ἔχουν ἐπιγραφὴ. Ὅσα διαπιστώνομε στὸ μέρος αὐτὸ ὡς εἶναι

ἐν τῇ δοκιμασίᾳ τῶν ἐντυγχανόντων προκείσθω ἢ δέξασθαι τὰ
 ἡμέτερα ἢ πρὸς μείζονα θεωρίαν προσάγειν αὐτῶν τὴν διά-
 νοιαν. Ταύτην τοίνυν τὴν διαφορὰν ἐν τοῖς ἀνεπιγράφοις κατε-
 νοήσαμεν. Τοῖς μὲν γὰρ αὐτῶν ἀντὶ ἐπιγραφῆς ἢ 'τῆς' ψαλ-
 5 μωδίας γίνεται ἐπίνοια, ἐφ' ᾧ κοινὸν καὶ παρ' Ἑβραίοις καὶ
 παρ' ἡμῖν τὸ μὴ εἶναι ἄλλην ἐπιγραφὴν τῶν ὑποκειμένων, εἰ μὴ
 ταύτην μόνην τὴν τοῖς ρητοῖς ἐμφαινομένην διάνοιαν. Τοῖς δὲ
 λοιποῖς ἐπιγραφαὶ μὲν εἰσιν ἐκκλησιαστικαὶ τε καὶ μυστικαὶ καὶ
 τῆς κατὰ τὸ μυστήριον ἡμῶν εὐσεβείας σημαντικαί, ἀλλὰ τοῖς
 10 Ἑβραίοις οὐκ εἰσι κατὰ τὴν γεγενημένην ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ κατ'
 αὐτῶν κατηγορίαν, ὅτι «δόγμα ἔθεντο, εἴ τις ὁμολογήσειε τὸν
 Χριστόν, ἀποσυνάγωγος γένηται». Ὅσας τοίνυν ἐκεῖνοι τῶν
 ἐπιγραφῶν κατενόησαν ἐνδειξίν τινα περιέχειν τοῦ μυστηρίου,
 ταύτας οὐ παρεδέξαντο. Διὸ καὶ παρεσημήνατο δι' ἀκριβείας ἐπ'
 15 αὐτῶν τὸ τοιοῦτον ὁ λόγος τῇ ἀναγνώσει τῆς ἐκκλησιαστικῆς
 ἐπιγραφῆς προστιθεὶς ὅτι παρ' Ἑβραίοις ἐστὶν ἀνεπίγραφος.
 Τῆς τοίνυν διαιρέσεως ταύτης ἐν τοῖς ἀνεπιγράφοις προεκτεθεί-
 σης, καιρὸς ἂν εἴη δι' αὐτῶν τῶν ρητῶν δοῦναι τῷ λόγῳ τὴν
 μαρτυρίαν.

20 Ὁ προτεταγμένος τῶν ὄλων ψαλμὸς ἐπιγραφῆς οὐκ ἐδεή-
 θη. Φανερὸς γάρ ἐστι τοῖς ἀναγινώσκουσιν ὁ τῶν λεγομένων
 σκοπός, ὅτι εἰσαγωγικὸς πρὸς φιλοσοφίαν ἐστίν, ἀποστῆναι τοῦ
 κακοῦ συμβουλευόντων καὶ ἐν τῷ ἀγαθῷ γενέσθαι καὶ ὁμοιοῦσθαι
 τῷ Θεῷ κατὰ δύναμιν.

25 Ἄλλ' ἐπειδὴ τὸ μὴ δεῖν ἀσεβεῖν ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ μακαρι-
 σμοῦ προετάχθη, ὁ δεῦτερος, ὅπως ἂν ἔξω τῆς ἀσεβείας γενώ-
 μεθα, ὑποτίθεται τὸ εὐαγγελικὸν προαναφωνήσας μυστήριον·
 ὥστε τρόπον τινὰ ἐπιγραφὴν τοῦ δευτέρου ψαλμοῦ τὸν πρῶτον
 εἶναι· λέγει γὰρ τὴν διὰ σαρκὸς ἐκεῖ γενέσιν τοῦ σήμερον μὲν
 30 γεννηθέντος δι' ἡμᾶς (χρόνου δὲ μέρος ἐστὶ τὸ σήμερον), αἰεὶ δὲ

στην κρίση τῶν ἀναγνωστῶν ἢ νὰ δεχτοῦν τὰ δικά μου ἢ νὰ ὀδηγήσουν οἱ ἴδιοι τὸ νοῦ τους σὲ ἀνώτερη θεωρία. Αὐτὴ τῆ διαφορὰ ἐντοπίσαμε στους ἀνεπίγραφους ψαλμοὺς. Σὲ ἄλλους ἀπὸ αὐτοὺς ἀντὶ νὰ τεθεῖ ἐπιγραφή δίνεται τὸ νόημα τῆς ψαλμωδίας. Σ' αὐτοὺς εἶναι κοινὸ καὶ στους Ἑβραίους καὶ σ' ἐμᾶς νὰ μὴν ὑπάρχει ἄλλη ἐπιγραφή παρὰ μόνο τὸ νόημα ποὺ φαίνεται στους λόγους. Στους ὑπόλοιπους ὑπάρχουν ἐπιγραφές ἐκκλησιαστικὲς καὶ μυστικὲς ποὺ σημαίνουν τὴν εὐσέβεια τῆς πίστεως μας, ἀλλὰ στους Ἑβραίους δὲν ὑπάρχουν σύμφωνα μὲ τὴν κατηγορία ποὺ διατυπώθηκε ἐναντίον τους στὸ Εὐαγγέλιο, ὅτι ἔβαλαν ὄρο «ἂν κανένας ὁμολογήσει τὸ Χριστὸ νὰ διαγραφεῖ ἀπὸ τὴ συναγωγή»²⁷. Ἐκεῖνοι λοιπὸν δὲν παραδέχτηκαν τίς ἐπιγραφές ποὺ κατάλαβαν ὅτι περιέχουν κάποια ἐνδειξη γιὰ τὴν πίστη μας. Γι' αὐτὸ καὶ ἔκανε σ' αὐτοὺς τοὺς ψαλμοὺς μὲ ἀκρίβεια ὁ λόγος τῆ σημείωση αὐτῆ, προσθέτοντας κοντὰ στὴν ἐκκλησιαστικὴ ἐπιγραφή ὅτι 'στους Ἑβραίους εἶναι ἀνεπίγραφος'. Εἶναι καιρὸς ν' ἀποδείξομε τὸ λόγο μας μὲ τοὺς ἴδιους τοὺς στίχους.

Ὁ ψαλμὸς ποὺ προτάσσεται σὲ ὄλους²⁸ δὲ χρειάστηκε ἐπιγραφή. Εἶναι φανερὸς σ' ὅσους τὸν διαβάζουν ὁ σκοπὸς ὅσων λέει, ὅτι εἶναι εἰσαγωγικὸς στὴν πνευματικὴ ζωὴ, συμβουλευοντας ν' ἀπομακρυνθοῦμε ἀπὸ τὸ κακὸ, νὰ βαδίζομε πρὸς τὸ ἀγαθὸ καὶ νὰ γίνομε κατὰ δύναμη ὅμοιοι μὲ τὸ Θεό.

Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ ἀπαγόρευση τῆς ἀσεβείας προτάχθηκε στὴν ἀρχὴ τοῦ μακαρισμοῦ, ὁ δεῦτερος ψαλμὸς γιὰ ν' ἀπαλλαγοῦμε ἀπὸ τὴν ἀσεβεία²⁹ μᾶς πρότεινει προφητικὰ τὸ μυστήριον τοῦ Εὐαγγελίου. Ὡστε κατὰ κάποιο τρόπο ὁ πρῶτος ψαλμὸς εἶναι ἐπιγραφή τοῦ δευτέρου. Ἐκεῖ ἀναφέρει τὴ σωματικὴ γέννηση τοῦ Υἱοῦ καὶ Θεοῦ ποὺ γεννήθηκε γιὰ μᾶς σήμερα (τὸ σήμερα εἶναι μέρος τοῦ χρόνου), ἀλλὰ ποὺ προέρχεται πάντοτε ἀπὸ

27. Ἰω. 9,22.

28. Ψαλμ. 1.

29. Ψαλμ. 2,7.

ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐν τῷ Πατρὶ ὄντος Υἱοῦ καὶ Θεοῦ, τὴν τε βασιλείαν ἐπὶ τῶν ἀβασιλεύτων, οἱ διὰ τὸ μὴ δουλεύειν Θεῷ ἐν ἔθνεσιν ἦσαν κατειλεγμένοι αὐτόνομοί τινες ὄντες, μᾶλλον δὲ ἄνομοι, τῷ τὸν θεῖον μὴ παραδέξασθαι νόμον, ἀλλ' ἀπορρίψαι 5 ἀφ' ἑαυτῶν τὸν ζυγόν· ζυγὸν δὲ λέγει τὴν ἐντολήν. Τῆς δὲ τοῦ παντὸς ὑπερκειμένης βασιλείας καὶ ἐπὶ τούτοις ἐλθούσης, οἱ ποτὲ ἀδέσποτοι Θεοῦ κληρονομία γίνονται διὰ τῆς εἰς τὸν σήμερον γεννηθέντα πίστεως· τοῦτον λέγω τὸν καταστάντα βασιλεῖα ἐπ' αὐτῶν· καὶ αὐτοὶ γεννηθέντες καὶ βασιλεῖς γενόμενοι. Ἐφ' 10 ὧν ἡ σιδηρὰ ράβδος, τουτέστιν ἡ ἄτρεπτος δύναμις, περιθρύψασα τὸ γῆινόν τε καὶ ὄστράκινον εἰς τὴν ἀκήρατον φύσιν μετεστοιχείωσε, διδάξας ὅτι μόνον ἐστὶ μακάριον τὸ ἐπ' αὐτῷ πεποιθέναι. Ταύτης δὲ οὔσης τοῦ ψαλμοῦ τῆς διανοίας ἦν ἐξεθέμην, ἔξεστι τῷ βουλομένῳ δι' αὐτῶν τῶν θείων ρημάτων δοκι- 15 μάσαι τὴν ἡμετέραν ὑπόληψιν, εἴπερ ἐφαρμόζει τὰ παρ' ἡμῶν εἰρημένα τῇ θεοπνεύστῳ Γραφῇ.

Οἱ δὲ λοιποὶ τῶν ἀνεπιγράφων κατὰ τὸν προαποδοθέντα λόγον ἡμῖν τῇ συναγωγῇ τῶν Ἑβραίων, οὐ τῇ τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίᾳ, τοιοῦτοί εἰσιν. Ἐπὶ πάντων γὰρ ἔστιν εὐρεῖν τινα πάντως 20 ἐπιγραφὴν, ἣν ὁ Ἑβραῖος οὐ δέχεται διὰ τὸν τῆς εὐσεβείας λόγον, καὶ ἦν ὑπὸ ἀπιστίας οὐ παραδέξαντο. Εἰσὶ δὲ οἱ τοιοῦτοι ψαλμοί, ὡς ἐν κεφαλαίῳ μὲν εἰπεῖν, τὸν ἀριθμὸν δύο καὶ δέκα, ὡς δ' ἂν καὶ ἀκριβέστερον, τὰ περὶ αὐτῶν ἐκτεθεῖη καὶ τὴν τάξιν τῆς ἀκολουθίας ἐφ' ἐκάστῳ γνωρίσωμεν· ὁ δεῦτερος καὶ 25 τριακοστός, καὶ τεσσαρακοστός καὶ δεῦτερος καὶ ἐπὶ τούτοις ὁ ἑβδομηκοστός, εἶτα ὁ τρίτος μετ' αὐτόν, καὶ μετὰ τούτους ὁ ἑνενηκοστός, εἶτα ὁ δεῦτερος, καὶ καθεξῆς ἕως τοῦ ἕκτου, καὶ πάλιν ὁ ὄγδοος, καὶ τελευταῖος ἐν τοῖς ἀνεπιγράφοις ὁ ἑκατοστός τε καὶ τρίτος. Ἡ μὲν οὖν τάξις τῶν παρ' Ἑβραίοις ἀνεπι- 30 γράφων ψαλμῶν αὕτη. Τὴν δὲ αἰτίαν τοῦ μὴ παραδεχθῆναι παρ' αὐτῶν τὰς ἐπιγραφὰς ταύτας οὐκ ἄλλην οἶμαί τινα παρὰ τὴν εἰ-

τὸν Πατέρα καὶ εἶναι μέσα στὸν Πατέρα, καθὼς ἀναφέρει καὶ τῆ βασιλεία του πάνω σ' ἐκείνους πού δὲν τὸν εἶχαν βασιλέα, οἱ ὅποιοι, ἐπειδὴ δὲν ἦταν δοῦλοι τοῦ Θεοῦ, συγκαταλέγονταν μὲ τὰ ἔθνη καὶ ἦταν αὐτόνομοι ἢ μᾶλλον ἄνομοι, ἀφοῦ δὲν εἶχαν παραδεχτεῖ τὸ νόμο, ἀλλὰ εἶχαν ἀποτινάξει ἀπὸ πάνω τοὺς τὸ ζυγὸ· ζυγὸ λέει τὴν ἐντολή. "Ὅταν ὁμως ἡ ὑπέρτατη βασιλεία πού ἐπιβάλλεται στὸ πᾶν ἦρθε καὶ σ' αὐτούς, αὐτοὶ πού ἦταν κάποτε χωρὶς κύριο, γίνονται κληρονόμοι τοῦ Θεοῦ μὲ τὴν πίστη τους σ' αὐτὸν πού γεννήθηκε σήμερα, ἐννοῶ αὐτὸν πού καταστάθηκε βασιλιάς τους, ἀλλὰ καὶ οἱ ἴδιοι γεννήθηκαν κι αὐτοὶ κι ἔγιναν βασιλεῖς³⁰. Σ' αὐτούς ἡ σιδερένια ράβδος, δηλαδὴ ἡ ἀνίκητη δύναμη, ἀφοῦ συντρίψε τὸ γήινο καὶ πῆλινο στοιχεῖο τους τοὺς μεταστοιχείωσε στὴν ἀθάνατη φύση· διδάσκει μ' αὐτὰ ὅτι ἡ μόνη μακαριότητα εἶναι ἡ πίστη σ' αὐτὸν. Αὐτὸ εἶναι τὸ νόημα τοῦ ψαλμοῦ ὅπως τὸ ἐξέθεσα καὶ ἔχει τὴ δυνατότητα ὅποιος θέλει νὰ δοκιμάσει τὴ γνώμη μας μὲ τὰ ἴδια τὰ θεῖα λόγια, ἂν συμφωνεῖ ἢ ἐξήγησέ μας μὲ τὴ θεόπνευστη Γραφή.

Οἱ ὑπόλοιποι ἀπὸ τοὺς ἀνεπίγραφους ψαλμοὺς εἶναι ἀνεπίγραφοι, ὅπως εἶπαμε προηγουμένως, γιὰ τὴ συναγωγή τῶν Ἑβραίων, ὄχι γιὰ τὴν Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ. "Ὅπως καὶ νά' ναι γιὰ ὄλους τοὺς ψαλμοὺς μπορεῖ νὰ βρεθεῖ κάποια ἐπιγραφή, τὴν ὁποία ὁ Ἑβραῖος δὲ δέχεται γιὰ λόγους πίστεως καὶ πού δὲν τὴ δέχτηκαν ἀπὸ ἀπιστία. Οἱ ψαλμοὶ αὐτοὶ εἶναι δώδεκα, γιὰ νὰ τοὺς ἀναφέρω ἀριθμητικά, καὶ γιὰ νὰ ἐκθέσομε λεπτομερέστερα τὰ σχετικὰ μ' αὐτούς, ὡς γνωρίσομε καὶ τὴ θέση καθενὸς στὴ σειρά του. Ὁ τριακοστὸς δεῦτερος καὶ ὁ τεσσαρακοστὸς δεῦτερος καὶ κοντὰ σ' αὐτούς κι ὁ ἑβδομηκοστὸς, ἔπειτα ὁ ἑβδομηκοστὸς δεῦτερος ὡς τὸν ἐνενηκοστὸ ἕκτο, πάλιν ὁ ἐνενηκοστὸς ὄγδοος καὶ τελευταῖος στοὺς χωρὶς ἐπιγραφή ὁ ἑκατοστὸς τρίτος. Αὐτὴ εἶναι ἡ σειρά τῶν ἀνεπίγραφων ψαλμῶν στοὺς Ἑβραίους. Γιὰ τὸ ὅτι οἱ ἐπιγραφές δὲ ἔγιναν παραδεκτές ἀπὸ αὐτούς δὲ νομίζω ὅτι ὑπάρχει ἄλλη αἰτία ἐκτὸς ἀπὸ

30. Ψαλμ. 2,7.

ρημένην εἶναι· μᾶλλον δ' ἂν ἡμῖν ὁ περὶ τούτων λόγος εἰς ἀπόδειξιν ἔλθοι, εἰ δι' ὀλίγων τινὰς τῶν ἀνεπιγράφων ψαλμῶν ἐξ ἐπιδρομῆς θεωρήσομεν, ὡς ἂν ἡ κατηγορία τῆς τῶν Ἰουδαίων ἀγνωμοσύνης δι' αὐτῆς τῆς τῶν ρητῶν θεωρίας τὸ πιστὸν ἔχοι.

5 Ἐπειδὴ τῷ ἐξ οὐρανῶν ἐπὶ τὴν γῆν ἐλθόντι κελεύει ὁ ψαλμὸς ἐπαγάλλεσθαι, λέγων «ἀγαλλιᾶσθε, δίκαιοι ἐν Κυρίῳ», ὡς τοῦ παντὸς ἐπιστατοῦντι καὶ ἐξ οὐκ ὄντος τὸ πᾶν εἰς τὸ εἶναι παραγαγόντι καὶ συντηροῦντι ἐν τῷ εἶναι τὰ πάντα, οὗ τὸ πρόσταγμα οὐσία γίνεται. Ἀπὴ γὰρ τῶν θείων ρημάτων ἡ ἔννοια,
10 ὅτι «αὐτὸς εἶπε καὶ ἐγεννήθησαν, αὐτὸς ἐνετείλατο καὶ ἐκτίσθησαν». Οὗτος μακάριον ποιεῖ τὸ ἔθνος τὸ ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ στηριζόμενον, ἡμᾶς λέγων 'τὸ ἔθνος', οἷς ἡ ἐλπίς τῆς σωτηρίας τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ ἐστίν, ᾧ συνονομαζόμεθα οἱ πεπιστευκότες. «Ἵτι ἐξ οὐρανοῦ ἐπέβλεψεν ὁ Κύριος, τοῦ ἰδεῖν πάντας
15 τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων ἐκ τοῦ ἐτοίμου κατοικητηρίου αὐτοῦ». «Κατοικητήριον» δὲ αὐτοῦ «ἔτοιμον» τὸ δεῖ ὄν τὸν Πατέρα ὠνόμασεν, οὗ τὸ εἶναι δεῖ ἐστίν, οὐκ ἐκ τινος γενόμενον, ἀλλὰ πάντοτε ἔτοιμον· καὶ οὐ ξενιζόμεθα ὅτι ἐξ ἐκείνου τοῦ ἐτοίμου κατοικητηρίου τοῖς τῶν ἀνθρώπων υἱοῖς καταμίνονται
20 υἱὸς ἀνθρώπου γενόμενος, διὰ τὸ πεπεισθαι, ὅτι αὐτός ἐστιν «ὁ πλάσας καταμόνας τὰς καρδίας ἡμῶν». Εἰ γὰρ ἐκείνου πλάσμα ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, τί καινὸν ἐκ τοῦ μυστηρίου μανθάνομεν; Ἵτι ὁ δεσπότης τῆς φύσεως εἰς τὰ ἴδια ἦλθεν· ἀλλ' οἱ Ἑβραῖοι αὐτὸν οὐκ ἐδέξαντο. Διὸ τούτοις ἡ ἐπιγραφή οὐκ ἐστίν, οὐδὲ ὁ
25 ἥλιος τῷ μὴ βλέποντι.

Ἵθεν τὸν κατὰ σάρκα τοῦ νόμου δρόμον, ὃν ψευδῆ ἵππον λέγει, καὶ πᾶσαν τὴν σωματώδη τῶν ἐντολῶν κατανόησιν (τούτο δ' ἂν εἴη ὁ γίγας) ἄχρηστον εἰς σωτηρίαν κρίνομεν· καθὼς διαβάλλει τὰ τοιαῦτα ὁ ψαλμωδὸς δι' ἀνίγματος λέγων· «ψευδοῦς ἵππος εἰς σωτηρίαν, καὶ γίγας οὐ σωθήσεται ἐν πλήθει

αυτήν πού είπα. Ὁ λόγος γι' αὐτές θά ἀποδειχθεῖ καλύτερα, ἂν μὲ λίγα λόγια ἐξετάσουμε ἐπιτροχάδην μερικoὺς ἀπὸ τοὺς ἀνεπίγραφους ψαλμοὺς, γιὰ νὰ πιστοποιηθεῖ ἡ κατηγορία τῆς ἀγνωμοσύνης τῶν Ἰουδαίων μὲ τὴν ἐξέταση καὶ μόνο τῶν ρητῶν.

Ἐπειδὴ ὁ ψαλμὸς διατάζει νὰ χαιρόμαστε γι' αὐτὸν πού ἦρθε ἀπὸ τὸν οὐρανὸ στὴ γῆ λέγοντας, «νιῶστε ἀγαλλίαση, δίκαιοι, στ' ὄνομα τοῦ Κυρίου»³¹, ἐπειδὴ εἶναι ὁ ἐπιστάτης τοῦ παντός καὶ ἔφερε στὴν ὑπαρξὴ τὸ πᾶν ἀπὸ τὸ μηδὲν καὶ τὸ συντηρεῖ στὸ εἶναι αὐτὸς πού ἡ διαταγὴ του γίνεται ὑπαρξὴ. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἔννοια τῶν θείων λόγων «αὐτὸς εἶπε καὶ ἐγιναν, αὐτὸς ἔδωσε ἐντολὴ καὶ δημιουργήθηκαν». Αὐτὸς κάνει μακάριο τὸ ἔθνος πού στηρίζεται στὸ ὄνομά του, ὀνομάζοντας 'ἔθνος' ἡμᾶς, πού ἡ ἐλπίδα τῆς σωτηρίας μας εἶναι τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, πού τὸ μοιραζόμαστε μαζί του ὅσοι τὸν πιστέψαμε. «Ὁ Κύριος ἔρριξε τὰ βλέμματά του ἀπὸ τὸν οὐρανό, γιὰ νὰ δεῖ ὄλους τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ τὴν ἐτοιασμένη κατοικία του». «Κατοικία ἐτοιασμένη» αἰώνια ὀνόμασε τὸν Πατέρα, πού ἡ ὑπαρξὴ του εἶναι αἰώνια, πού δὲν ἐγινε ἀπὸ κάτι ἀλλὰ εἶναι πάντοτε ἔτοιμη. Καὶ δὲ μᾶς ξενίζει τὸ γεγονός ὅτι ἀπὸ ἐκείνη τὴν ἐτοιασμένη κατοικία του συναναστρέφεται τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων, ἀφοῦ ἐγινε υἱὸς ἀνθρώπων, ἐπειδὴ ἔχομε πειστεῖ, ὅτι «αὐτὸς εἶναι πού ἐπλασε μόνος του τὶς καρδιές μας»³². Ἄν ἡ ἀνθρώπινη φύση εἶναι δικό του πλάσμα, ποιὸ νέο μαθαίνομε ἀπὸ τὴν πίστη μας; Ὅτι «ὁ Κύριος τῆς φύσης ἦρθε στὰ δικά του, ἀλλὰ οἱ Ἑβραῖοι δὲν τὸν δέχτηκαν» γι' αὐτὸ δὲν ὑπάρχει γι' αὐτοὺς ἡ ἐπιγραφή, οὔτε ὁ ἥλιος γιὰ ὅποιον δὲ βλέπει.

Γι' αὐτὸ τὸ σωματικὸ δρόμο τοῦ νόμου, πού τὸν ἀποκαλεῖ ψεύτικο ἵππο, καὶ ὅλη τὴ σωματικὴ ἀντίληψη τῶν ἐντολῶν (αὐτὸ εἶναι ὁ γίγας), τὰ θεωροῦμε ἀχρηστα γιὰ τὴ σωτηρία. «Διαψεύδει τὸ ἵππικὸ τὴν ἐλπίδα μας ὅτι θά μᾶς σώσει καὶ ὁ γιγαντόσωμος πολεμιστῆς δὲ θά σωθεῖ μὲ τὴν πολλὴ δύναμή

31. Ψαλμ. 32,1.

32. Ψαλμ. 32,15.

ἰσχύος αὐτοῦ». Βλέποντες δὲ ἐπὶ τὸν ρυόμενον ἐκ θανάτου τὰς
 ψυχὰς ἡμῶν διὰ τῆς οὐρανίας τροφῆς (καθὼς φησιν ὁ προφήτης
 5 ὅτι «ὄφθαλμοὶ Κυρίου ἐπὶ τοὺς φοβουμένους αὐτόν, τοὺς ἐλπί-
 ζοντας ἐπὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ, ρύσασθαι ἐκ θανάτου τὰς ψυχὰς αὐ-
 τῶν καὶ διαθρέψαι αὐτοὺς ἐν λιμῶ»), φαμὲν ἐκεῖνο, ὅτι «ἡ ψυχὴ
 ἡμῶν ὑπομενεῖ τῷ Κυρίῳ τῷ ἐξ οὐρανῶν ἡμᾶς ἐπιβλέψαντι»
 καὶ ὅτι «γένοιτο, Κύριε, τὸ ἔλεός σου ἐφ' ἡμᾶς, καθάπερ ἠλί-
 10 σαιμεν ἐπὶ σέ». Διὰ ταῦτα τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ ψαλμοῦ τούτου ὁ
 Ἑβραῖος οὐ δέχεται. Πάλιν κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ὁ τεσσαρα-
 κοστός τε καὶ δεῦτερος τοῖς Ἑβραίοις ἐπιγραφὴν οὐκ ἔχει, δει-
 κνύντος, οἶμαι, τοῦ λόγου, ὅτι τὸ ἐν τῷ ψαλμῷ τούτῳ μυστήριον
 τοῖς ἑβραῖζουσι κατὰ τὴν αἵρεσιν ἀπαράδεκτον ἦν. Εἰσελεύσε-
 15 σθαι γὰρ εἰς τὸ θυσιαστήριον ἐπαγγέλλεται νέος γενόμενος.
 Ἄλλὰ τῷ Ἑβραίῳ τοῦτο οὐκ ἔστιν. Οὐ γὰρ δέχεται τῷ μυστη-
 ρίῳ τῆς σωτηρίας διὰ τῆς ἀνωθεν γεννήσεως ἀνανεάσαι.

Ἐν δὲ τῷ ἑβδομηκοστῷ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐκδόσεως
 ἐπιγραφὴν ἐχούσης, ὑπὲρ τῶν υἱῶν Ἰωναδάβ καὶ τῶν πρώτων
 αἰχμαλωτισθέντων, παρὰ τοῖς Ἑβραίοις τοῦτο σεσίγηται. Ἡ δὲ
 αἰτία σαφῆς ὅτι φανερωτέρας τῆς εἰς τὸν Κύριον προφητείας ἐν
 20 τούτοις οὔσης ἢ ἀπιστία τῶν Ἰουδαίων κατηγορεῖται, ὡς δέξα-
 σθαι τὴν φανεράν τοῦ μυστηρίου διδασκαλίαν μὴ δυνηθέντων.
 Ὡσπερ γὰρ οἱ τοὺς ὀφθαλμοὺς νοσοῦντες ἢ οἱ τῷ πάθει τῆς
 ὑδροφόβης περιπεσόντες, αὔτε τῆς ἀκτίνος οὗτοι τὴν προσβολὴν
 οὔτε τοῦ ὕδατος ἐκεῖνοι τὴν ὄψιν τοῖς ὀφθαλμοῖς ὑποφέρουσιν,
 25 ἀλλὰ μεμυκῶσι τοῖς βλεφάροις οἱ μὲν ἐμπαθεῖς τὰ ὄμματα τῆς
 ἀκτίνος χωρίζονται, οἱ δὲ ὑδροφοβοῦντες τῆς τοῦ ὕδατος ὄψε-
 ως. Τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἡ τῶν Ἰουδαίων κακία διὰ τὸ μὴ θέ-
 λειν ὁμολογεῖν τὴν δόξαν τοῦ θεοῦ κηρύγματος ἀπαράδεκτον
 ποιεῖ διὰ τῆς σιωπῆς τὴν ἀλήθειαν. Ἐξεστι δὲ καὶ δι' αὐτῆς τῆς
 30 ψαλμωδίας ἐπιγινῶναι τὰ τῆς προφητείας αἰνίγματα. Λέγει γὰρ

του»³³. Προσβλέποντας όμως σ' εκείνον που σώζει από το θάνατο τις ψυχές μας με την ούρανια τροφή (ὅπως λέει ὁ προφήτης: «τὰ μάτια τοῦ Κυρίου κοιτάζουν αὐτούς που τὸν φοβούνται, που ἐλπίζουν στὴν εὐσπλαχνία του· τοὺς παρακολουθεῖ γιὰ νὰ σώσει ἀπὸ τὸ θάνατο τις ψυχές τους καὶ νὰ τοὺς θρέψει σὲ καιρὸ λιμοῦ»³⁴), προσβλέποντας λοιπὸν σ' αὐτὸν λέμε ἐκεῖνο, ὅτι «ἡ ψυχὴ μας θὰ ὑπομείνει περιμένοντας τὴ βοήθεια τοῦ Κυρίου ἀπὸ τὸν οὐρανὸ», καὶ ἀκόμη, «εἶθε, Κύριε, νὰ ἔρθει σ' ἐμᾶς τὸ ἐλεὸς σου, ἐπειδὴ ἐλπίσαμε σ' ἐσένα». Γι' αὐτὸ ὁ Ἑβραῖος δὲ δέχεται τὴν ἐπιγραφή αὐτοῦ τοῦ ψαλμοῦ. Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο πάλι ὁ τεσσαρακοστὸς δεύτερος ψαλμὸς στοὺς Ἑβραίους δὲν ἔχει ἐπιγραφή καὶ νομίζω ὁ λόγος εἶναι ὅτι τὸ μυστήριον τοῦ ψαλμοῦ αὐτοῦ εἶναι ἀπαράδεκτο γιὰ τοὺς αἰρετικούς που ἰουδαῖζουν. Γιατὶ κηρύσσει ὅτι θὰ εἰσέλθει στὸ θυσιαστήριον, ἀφοῦ γίνεи νέος. Αὐτὸ γιὰ τὸν Ἑβραῖο εἶναι ἀπαράδεκτο. Δὲ δέχεται ὅτι μὲ τὸ μυστήριον τῆς σωτηρίας μπορεῖ νὰ ζαναγίνει νέος μὲ τὴ γέννηση ἀπὸ τὸν οὐρανό.

Στὸν ἑβδομηκοστὸ ἢ ἐκκλησιαστικὴ ἐκδοσὴ ἔχει τὴν ἐπιγραφή "Υπὲρ τῶν υἱῶν τοῦ Ἰωναδὰδ καὶ ὄσων αἰχμαλωτίστηκαν πρῶτοι" στοὺς Ἑβραίους αὐτὸ ἀποσιωπήθηκε. Ἡ αἰτία εἶναι σαφής: στὸν ψαλμὸ αὐτὸν εἶναι πολὺ φανερὴ ἡ προφητεία γιὰ τὸν Κύριο καὶ γι' αὐτὸ κατηγορεῖται ἡ ἀπιστία τῶν Ἰουδαίων, ἐπειδὴ δὲν μπόρεσαν νὰ δεχτοῦν τὴ φανερὴ διδασκαλία τοῦ μυστηρίου. Ὅπως πάλι ἐκεῖνοι που ἔχουν ἀσθενὴ τὰ μάτια ἢ ὄσοι πάσχουν ἀπὸ ὑδροφοβία δὲν ὑποφέρουν νὰ βλέπουν οἱ πρῶτοι τὸ φῶς καὶ οἱ δεύτεροι τὸ νερό, ἀλλὰ μὲ κλειστὰ βλέφαρα οἱ ἀσθενεῖς στὰ μάτια ἀποφεύγουν τὸ φῶς κι ὄσοι πάσχουν ἀπὸ ὑδροφοβία ἀποφεύγουν νὰ δοῦνε νερό. Μὲ τὸν ἴδιο τρόπο καὶ ἡ κακία τῶν Ἑβραίων, ἐπειδὴ δὲ θέλει νὰ ὁμολογεῖ τὴ δόξα τοῦ θεοῦ κηρύγματος κάνει μὲ τὴ σιγὴ τῆς ἀπαράδεκτη τὴν ἀλήθεια. Εἶναι δυνατὸ νὰ κατανοήσομε τὰ αἰνίγματα τῆς προφητείας ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς ψαλμοὺς. Λέει στὸν ἑβδο-

33. Ψαλμ. 32,13-16.

34. Ψαλμ. 32,18.

ἐν τῷ ἑβδομηκοστῷ, ἐν ᾧ Περὶ τῶν πρώτων αἰχμαλωτισθέντων ἔστιν ἡ ἐπιγραφή, ὡς ἐκ προσώπου τοῦ αἰχμαλώτου ὁ λόγος, ἄλλα τέ τινα πρέποντα τῇ τοῦ ἱκέτου φωνῇ καὶ διὰ «ρῦσαι με ἐκ χειρὸς ἀμαρτωλοῦ, ἐκ χειρὸς παρανομοῦντος καὶ ἀδικοῦντος», τούτοις τοῖς ὀνόμασι τὸν αἰχμαλωτίσαντα ἡμῶν τὴν ζωὴν ἐνδεικνύμενος. Καὶ ἐν τοῖς ὑπολοίποις μετὰ πολλὰς τὰς παρακλητικὰς ἐκείνας φωνὰς τὴν ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας γενομένην ἐπάνοδον διασημαίνει τῷ λόγῳ· ἐν οἷς φησιν, διὰ «ὄσας ἔδειξάς μοι θλίψεις πολλὰς καὶ κακὰς καὶ ἐπιστρέψας ἐξωποίησάς με, 10 καὶ ἐκ τῶν ἀβύσσων τῆς γῆς πάλιν ἀνήγαγές με, ἐπλεόνασάς με».

Τοῦτο δὲ σαφέστερον ἐκ τῆς τοῦ μεγάλου Παύλου διδασκαλίας νοήσωμεν, πῶς ἐκ τῶν ἀβύσσων ἀνάγεται ὁ τῷ βάρει τῆς ἀμαρτίας καθελκυσθεὶς εἰς τὴν ἄβυσσον διὰ τοῦ κατελθόντος δι' ἡμᾶς εἰς τὴν ἄβυσσον. Περὶ οὗ φησιν· «μὴ εἴπῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου, Τίς ἀναβήσεται εἰς τὸν οὐρανόν; Τουτέστι Χριστὸν καταγαγεῖν. Ἦ τίς καταβήσεται εἰς τὴν ἄβυσσον; Τουτέστι Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ἀναγαγεῖν». Ὅθεν γὰρ εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον ὁ θάνατος, ἐκεῖθεν πάλιν καὶ ἐξωκίσθη· δι' ἀνθρώπου εἰσῆλθε, 20 δι' ἀνθρώπου καὶ ἐξοικίζεται. Ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἤνοιξε τῷ θανάτῳ τὴν εἴσοδον· διὰ τοῦ δευτέρου ἡ ζωὴ ἀντεισάγεται, ἥς ἡ εἴσοδος ἀφανισμὸν τοῦ θανάτου ἐργάζεται. Διὰ τοῦτο ἐν τῇ ἀβύσσῳ τοῦ θανάτου κατεχομένου τοῦ αἰχμαλώτου ὑπὸ τοῦ θανάτου, κατέβη διὰ τοῦ πάθους εἰς τὴν ἄβυσσον ταύτην, ἐφ' ᾧ τε 25 συναγαγεῖν ἑαυτῷ πάλιν ἐπὶ τὰ ἄνω τὸν βύθιον. Ταῦτα γὰρ δι' ἀκριβείας ἡ μεγάλη τοῦ ἀποστόλου φωνὴ διεσάφησεν, ἄλλα τε πολλὰ περὶ τούτων εἰπὼν φησι καὶ τοῦτο· «ὥσπερ ἐν τῷ Ἀδὰμ πάντες ἀποθνήσκομεν, οὕτως ἐν τῷ Χριστῷ πάντες ζωοποιη-

μηκοστό ψαλμό, πού ἔχει τὴν ἐπιγραφή, 'Γιὰ ὄσους αἰχμαλωτίστηκαν πρῶτοι'³⁵, σὰ νὰ μιλάει ὁ ἴδιος ὁ αἰχμάλωτος καὶ ἄλλα λόγια πού θὰ ἔλεγε ἕνας ἰκέτης ἀλλὰ κι' αὐτό· «σῶσε με ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ἀπὸ τὸ χέρι ἐκείνου πού παρανομεῖ καὶ ἀδικεῖ»³⁶. Μὲ τὰ ὀνόματα αὐτὰ δείχνει ἐκείνον πού ἔκανε ὑποχείρια τῆ ζωῆς μας. Καὶ μὲ τὰ ὑπόλοιπα ἔπειτα ἀπὸ τὶς πολλὰς ἐκεῖνες ἰκετευτικὰς φωνὰς σημαίνει μὲ τὸ λόγο του τὴν ἐπιστροφή ἀπὸ τὴν αἰχμαλωσία λέγοντας· «σὲ πολλὰς καὶ κακὰς θλίψεις μὲ ἔρριξες· στράφηκες ὅμως πάλι καὶ μὲ ζωοποίησες καὶ μὲ ἀνέβασες πάλι ἀπὸ τὰ τρῖσβαθα τῆς γῆς. Μοῦ ἔδειξες μὲ τὸ παραπάνω τὴ μεγαλωσύνη σου, στράφηκες καὶ μὲ στήριξες παρηγορώντας με».

Αὐτὸ ἄς τὸ ἐνοήσομε καλύτερα ἀπὸ τὴ διδασκαλία τοῦ μεγάλου Παύλου, πῶς ἀνεβαίνει ἀπὸ τὴν ἄβυσσό του, αὐτὸς πού κύλησε σ' αὐτὴν ἀπὸ τὸ βάρος τῆς ἁμαρτίας του, πῶς τὸν ἀνεβάζει αὐτὸς πού γιὰ χάρη μας κατέβηκε στὴν ἄβυσσο. Γι' αὐτὸν λέει· «μὴν πεῖς μὲ τὸ νοῦ σου, ποιὸς θ' ἀνεβεῖ στὸν οὐρανό; νὰ κατεβάσει δηλαδὴ τὸ Χριστό. Ἡ ποιὸς θὰ κατεβεῖ στὴν ἄβυσσο; Γιὰ ν' ἀνεβάσει δηλαδὴ τὸ Χριστό ἀπὸ τοὺς νεκρούς»³⁷. Γιατὶ ἀπὸ ὅπου μπῆκε ὁ θάνατος στὸν κόσμον, ἀπὸ ἐκεῖ πάλι καὶ ἐξορίστηκε. Ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον μπῆκε, ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον κι ἐξορίζεται. Ὁ πρῶτος ἄνθρωπος εἶναι πού ἀνοίξε τὴν εἴσοδο τοῦ θανάτου. Μὲ τὸ δεύτερον εἰσάγεται στὴ θέση τοῦ θανάτου ἡ ζωὴ, πού ἡ εἴσοδος τῆς προκαλεῖ τὸν ἀφανισμό τοῦ θανάτου. Γι' αὐτό, ἐπειδὴ ὁ αἰχμάλωτος κρατιόταν ἀπὸ τὸ θάνατον στὴν ἄβυσσον τοῦ θανάτου, μὲ τὸ πάθος του κατέβηκε σ' αὐτὴ τὴν ἄβυσσον, μὲ τὸ σκοπὸ νὰ συναποκομίσει μαζί του πάλι ἐπάνω αὐτὸν πού εἶχε βυθιστεῖ στὴν ἄβυσσον. Γιατὶ αὐτὰ τὰ διασαφήνισε μὲ πολλὴ ἀκρίβεια ὁ μεγαλόφωνος ἀπόστολος· καὶ ἄλλα πολλὰ εἶπε γι' αὐτὰ κι ἀνάμεσά τους καὶ τοῦτο· «ὅπως πεθαίνομε ὅλοι μὲ τὸν Ἀδάμ, ἔτσι ὅλοι μὲ τὸ Χριστό θὰ ζωοποιη-

35. Ψαλμ. 70,1.

36. Ψαλμ. 70,2.

37. Ρωμ. 10,6-7.

θησόμεθα». Διὰ τοῦτο τῆς ἐπιγραφῆς ὑπὲρ τῶν πρώτων αἰχμαλωτισθέντων ἵκναισθαι τὴν διὰ σαρκὸς οἰκονομίαν τοῦ Κυρίου βοώσης, βύουσι τὴν ἀκοὴν Ἑβραῖοι καὶ τὴν ἐπιγραφὴν οὐ προσίενται.

5 Οὕτως ἐν τῷ ἐνενηκοστῷ τὴν αὐτὴν εὐρήσεις αἰτίαν τοῦ μὴ παραδέχεσθαι τοὺς Ἑβραίους τὴν δηλωτικὴν τῆς τοῦ Χριστοῦ θεοφανείας ἐπιγραφὴν. Ἡμῖν μὲν γὰρ ὁ μνημονευθεὶς ψαλμὸς Ἀίνος ἐστὶν ᾠδῆς. Πᾶς γὰρ αἴνος εἰς Θεὸν τὴν ἀναφορὰν ἔχει. Οἱ δὲ Ἑβραῖοι σιγῶσι τὸν εἶνον καὶ τοῖς αἰνοῦσι τὸν Κύ-
10 ριον σιγᾶν ἐγκελεύονται. Κωλύειν γοῦν ἐπιχειροῦσιν ἐν τῷ ἱερῷ τοὺς παῖδας αἰνεῖν ἐπὶ ταῖς εὐποιαῖς τὸν Κύριον, καθὼς στηλιτεύει αὐτῶν τὴν ἀγνωμοσύνην τὸ Εὐαγγέλιον. Αὐτὰ δὲ τοῦ αἴνου τῆς ᾠδῆς ταύτης τὰ ῥήματα περιττὸν ἂν εἴη διὰ τῆς θεωρίας ἀποδεικνύειν πρὸς τὸν Κύριον βλέποντα, γυμνότερον αὐτῆς τῆς
15 λέξεως τῶν γεγραμμένων τὴν τοιαύτην ἐμφαινούσης διάνοιαν.

Ὁ δὲ μετὰ τὸν πρῶτον καὶ ἐνενηκοστὸν ἔχει τι πάλιν ἐν τῇ ἐπιγραφῇ φανερώτερον, οὗ χάριν φεύγει ὁ Ἰουδαῖζων τὴν τῆς ἐπιγραφῆς συγκατάθεσιν. Φησὶν γὰρ ἡ λέξις οὕτως Ἀίνος ᾠδῆς τῷ Δαβὶδ εἰς τὴν ἡμέραν τοῦ Σαββάτου, ὅτε κατώκισται ἡ
20 γῆ. Τίς γὰρ οὐκ οἶδε τῶν παραδεδεγμένων τὸν περὶ τῆς εὐσεβείας λόγον, ὅτι τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Σαββάτου τὸ κατὰ τὸν θάνατον ἐνηργήθη μυστήριον, ἀκριβῶς κατὰ τὸν νόμον ἀκινήτου μείναντος ἐπὶ τῆς ἐν τῷ μνήματι κοίτης ἐκείνου τοῦ σώματος; Καὶ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ὅτε κατωκίσθη ἡ γῆ ὑπὸ τοῦ οἰκιστοῦ ἡμῶν, ὃς
25 διὰ τοῦ καταλῦσαι τὸν καθαιρέτην τῆς ἡμετέρας οἰκῆσεως πάλιν τὸ ἐρειπωθὲν ἐξ ὑπαρχῆς ᾠκοδόμησεν; Ὁ δὲ καθαιρέτης ἡμῶν ὁ θάνατος ἦν, ὃν τότε κατήργησεν, ὅτε ἡμῖν μὲν σαββατί-
ζειν ἐδόκει μένων ἐν ᾧ ἦν τόπω ἀκίνητος, τὴν δὲ τοῦ θανάτου

θουµε»³⁸. Γι' αὐτό, ἐπειδὴ ἡ ἐπιγραφή κραυγάζει ὅτι ἡ οἰκονομία τῆς σάρκωσης τοῦ Κυρίου ἐγινε, 'γὰ ὄσους αἰχμαλωτίστηκαν πρῶτοι'^{38α} οἱ Ἑβραῖοι βουλώνουν τ' αὐτιά τους καὶ δὲ δέχονται τὴν ἐπιγραφή.

Ἔτσι στὸν ἐνενηκοστὸ ψαλμὸ θὰ βρεῖς ὅτι γιὰ τὸν ἴδιο λόγο δὲν παραδέχονται οἱ Ἑβραῖοι τὴν ἐπιγραφή πού δηλώνει αὐτὴ τὴ θεοφάνεια τοῦ Χριστοῦ. Γιὰ μᾶς ὁ ψαλμὸς πού μνημονεύσαμε εἶναι αἶνος ὡδῆς. Γιατὶ κάθε αἶνος ἀναφέρεται στὸ Θεό. Οἱ Ἑβραῖοι ὁμῶς ἀποσιωποῦν τὸν αἶνο καὶ προστάζουν νὰ σωπάσουν ὄσοι ὑμνοῦν τὸν Κύριο. Ἀποπειρῶνται νὰ ἐμποδίσουν μέσα στὸ ἱερὸ τὰ παιδιὰ νὰ ὑμνοῦν τὸν Κύριο, γιὰ τὶς εὐεργεσίες του, ὅπως τὸ Εὐαγγέλιο στηλιτεύει τὴν ἀγνωμοσύνη τους³⁹. Ἀλλὰ καὶ τὰ ἴδια τὰ λόγια τοῦ αἴνου καὶ τῆς ὡδῆς εἶναι περιττὸ ν' ἀποδείξομε μὲ θεωρίες ὅτι ἀναφέρονται στὸν Κύριο, ἐπειδὴ ἐμφανίζουν τὴν ἔννοια αὐτὴ πιὸ καθαρὰ κι ἀπὸ τὶς ἴδιες τὶς λέξεις.

Κι αὐτὸς πού ἀκολουθεῖ τὸν ἐνενηκοστὸ πρῶτο⁴⁰ ἔχει πάλι στὴν ἐπιγραφή κάτι πολὺ φανερό, γιὰ τὸ ὁποῖο ὁποῖος ἰουδαΐζει ἀρνεῖται νὰ συγκατατεθεῖ στὴν ἐπιγραφή. Ἡ διατύπωση εἶναι ἡ ἐξῆς: 'Αἶνος ὡδῆς τοῦ Δαβὶδ γιὰ τὴν ἡμέρα τοῦ Σαββάτου, ὅταν θεμελιώθηκε ἡ γῆ'. Ποιὸς δὲ γνωρίζει ἀπὸ ὄσους δέχτηκαν τὴν εὐσεβῆ διδασκαλία, ὅτι τὴν ἡμέρα τοῦ Σαββάτου πραγματοποιήθηκε τὸ μυστήριον τοῦ θανάτου, ἀφοῦ ἔμεινε στὴ θέση του μέσα στὸ μνήμα ἀκίνητο τὸ σῶμα ἐκεῖνο ὅπως ἀκριβῶς τὸ ἤθελε ὁ νόμος; Καὶ τὴν ἡμέρα ἐκείνη, ὅταν ὁ κτίστης μας ὄρισε νὰ θεμελιωθεῖ ἡ γῆ, πού μὲ τὴν κατάργηση τοῦ καταλυτῆ τῆς κατοικίας μας, ἔχτισε πάλι ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τὰ ἐρείπια τῆς; Καὶ ὁ καταλυτῆς μας εἶναι ὁ θάνατος, πού τότε κατάργησε, ὅταν ἐμεῖς νομίζαμε πὼς ἠσύχαζε μένοντες ἀκίνητος στὸν τόπο πού βρισκόταν, ἐνῶ στὴν πραγματικότητα κατανικοῦσε τὴ δύ-

38. Α' Κορ. 15,22.

38α. Ψαλμ. 70,1.

39. Ματθ. 21,15.

40. Ψαλμ. 91,92.

κατηγωνίζετο δύναμιν ὁδοποιῶν δι' ἑαυτοῦ τοῖς τεθνεῶσι πᾶσι τὴν ἐκ τοῦ θανάτου ἀνάστασιν.

Ἄλλ' οὐ δέχεται τὸ τοῦ Σαββάτου μυστήριον ὁ ἐχθρὸς τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ. Διὸ καὶ οὗτός ἐστιν ὁ αἴνος παρ' αὐτοῖς 5 ἀνεπίγραφος. Οὐ γὰρ συντίθενται, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ Κύριος, ὃς καθ' ἡμᾶς ἑαυτὸν σχηματίσας καὶ τὴν ἡμετέραν αἰσχύνην περιβαλόμενος ἐν τῇ τοῦ δούλου μορφῇ πάλιν ἐβασίλευσε καὶ τὴν ἰδίαν εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο καὶ τὴν ἑαυτοῦ περιεβάλετο δύναμιν. Δύναμις δὲ καὶ εὐπρέπεια τοῦ υἱοῦ ὁ Πατήρ. Οὗτος λυθει- 10 σαν δι' ἁμαρτίας τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν πάλιν στερρὰν ἀπειργάσατο· ὡς μηκέτι αὐτὴν πρὸς κακίαν ἀποσεισθῆναι μηδὲ τὸν ἐν ἁμαρτίᾳ δέξασθαι σάλον. Καὶ πολλὰ καὶ ἄλλα δι' αἰνιγμάτων ἀνευφημήσας τὴν χάριν, ποταμούς τινας μεγάλα ἠχοῦντας τῷ λόγῳ προστίθησι, τὰς τῶν Εὐαγγελίων, ὡς οἴμαι, λέγων 15 φωνᾶς. Καὶ τί χρὴ τὰ καθ' ἕκαστον διεξιέναι τῶν ἐν ψαλμῶδιᾳ γεγραμμένων, οὐδεμιᾶς οὔσης ἐν τοῖς θείοις ρητοῖς ἀμφιβολίας τοῦ εἰς ἐκεῖνον ἐν ἀλαλαγμῷ καὶ τὰ μαρτύρια αὐτοῦ διὰ τῆς ἀγαθῆς ὁμολογίας πιστώσαντα καὶ τὸ ἅγιοσμα τοῦ Πνεύματος τῷ ἰδίῳ οἴκῳ τῆς Ἐκκλησίας ἐμπρέψαι παρασκευάσαντα;

20 Ὡσαύτως καὶ τοῦ τρίτου μετὰ τὸν ἐνενηκοστὸν διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν ὁ Ἑβραῖος τὴν ἐπιγραφὴν οὐ παραδέχεται· ἔχει δὲ ἡ λέξις τῆς ἐπιγραφῆς οὕτως· Ἐν τῷ Δαβὶδ τετράδι Σαββάτων, ἀνεπίγραφος παρ' Ἑβραίοις. Τὸ ἐν τούτῳ μυστήριον τὴν περὶ τὸ πάθος οἰκονομίαν προαγορεύει. Τῇ γὰρ πέμπτῃ τοῦ Σαββά- 25 του τῆς προδοσίας παρὰ τοῦ Ἰούδα γεγενημένης ἐν τῇ πρὸ ταύτης ἡμέρᾳ ὁ πάντα τὸν κόσμον δι' ἑαυτοῦ λυτρούμενος ὑπὸ τοῦ προδότου τρόπον τινὰ πωλεῖται· οὕτω γὰρ καὶ παρὰ τῆς προφητείας Ἰερεμίου τὸ γεγονός δνομάζεται· «καὶ ἔλαβον τὰ τριάκονα ἀργύρια τὴν τιμὴν τοῦ τετιμημένου». Διὰ τοῦτο δέ, οἴμαι, πωλεῖ- 30 ται, ἵνα τῇ ἑαυτοῦ πράσει τοὺς ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας πεπραμένους ἐξαγοράσῃ· ὅθεν προῖδὼν ὁ προφήτης τὸ ἐσόμενον θυμῷ τινι

ναμη τοῦ θανάτου ἀνοίγοντας γιά ὄλους τοὺς νεκροὺς τὴν ὁδὸ ἀπὸ τὸν θάνατο γιά τὴν ἀνάσταση.

Ἄλλὰ ὁ ἐχθρὸς τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ δὲ δέχεται τὸ μυστήριον τοῦ θανάτου, γι' αὐτὸ καὶ ὁ αἶνος αὐτὸς δὲν ἔχει ἐπιγραφή στοὺς Ἑβραίους. Γιατὶ δὲ παραδέχονται ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ Κύριος, πού, ἀφοῦ πῆρε τὴ μορφὴ μας καὶ περιβλήθηκε τὴ δική μας ἀσχημία μὲ τὴ δουλικὴ μορφὴ, ἔγινε πάλι ὁ βασιλέας, ἐντύθηκε τὴν ὠραιότητά του καὶ περιβλήθηκε τὴ δύναμή του. Δύναμη καὶ ὠραιότητα τοῦ Υἱοῦ εἶναι ὁ Πατέρας. Αὐτὸς ἀποκατέστησε πάλι τὴ στερεότητα τῆς ἀνθρώπινης φύσης πού εἶχε παραλύσει ἀπὸ τὴν ἁμαρτία, γιὰ νὰ μὴ ξαναγλιστρήσει στὴν κακία καὶ νὰ μὴ δεχτεῖ τὸν κλονισμό τῆς ἁμαρτίας. Κι ἀφοῦ μὲ πολλὰ ἄλλα αἰνίγματα ἐξύμνησε τὴ χάρη, προσθέτει καὶ κάποιους ποταμοὺς πού κυλοῦν μὲ πάταγο κι ἐννοεῖ νομίζω τοὺς λόγους τῶν εὐαγγελίων. Καὶ τί χρειάζεται νὰ ἐκθέσομε ἓνα πρὸς ἓνα ὄσα γράφουν οἱ ψαλμοί, ἀφοῦ δὲν ὑπάρχει στοὺς θεῖους λόγους καμιά ἀμφιβολία ὅτι ἡ ὑμνωδία ἀφορᾷ ἐκεῖνον, τὸ Θεὸ πού ἀνέβηκε μὲ ἀλαλαγμὸ καὶ πού ἔκανε τὸ πνευματικὸ ἅγιασμα νὰ κοσμεῖ τὸ οἰκοδόμημα τῆς Ἐκκλησίας;

Ἐπίσης, γιὰ τὴν ἴδια αἰτία δὲν παραδέχεται ὁ Ἑβραῖος καὶ τὴν ἐπιγραφή τοῦ ἐνενηκοστοῦ τρίτου⁴¹ ψαλμοῦ. Ἡ ἐπιγραφή ἐπιλέξει εἶναι αὐτὴ: 'Τοῦ Δαβίδ, στὴν Τετάρτη τῆς ἐβδομάδας'· στοὺς Ἑβραίους εἶναι χωρὶς ἐπιγραφή. Τὸ μυστήριον τοῦ ψαλμοῦ αὐτοῦ προαναγγέλλει τὴ σχετικὴ μὲ τὸ πάθος οἰκονομία. Γιατὶ τὴν Πέμπτη τῆς ἐβδομάδας, ὅταν εἶχε γίνει ἡ προδοσία ἀπὸ τὸν Ἰούδα, τὴν προηγούμενη ἡμέρα, αὐτὸς πού λύτρωσε ὄλο τὸν κόσμον μὲ λύτρο τὸν ἑαυτό του, πουλιέται κατὰ κάποιον τρόπο ἀπὸ τὸν προδότη. Ἔτσι ὀνομάζει τὸ γεγονός στὴν προφητεία του καὶ ὁ Ἱερεμίας: «καὶ ἔλαβε τὰ τριάντα ἀργύρια τὴν τιμὴ ἐκείνου πού εἶχε διατμηθεῖ»⁴². Γι' αὐτὸ νομίζω τὸν πουλοῦν, γιὰ νὰ ἐξαγοράσει μὲ τὴν πώλησή του ὄσους εἶχαν πουληθεῖ ἀπὸ τὴν ἁμαρτία. Γι' αὐτὸ ὁ προφήτης προβλέποντας

41. Ψαλμ. 93,1.

42. Ματθ. 27,9. Ζαχ. 11,12.

πρὸς τὸ γενόμενον διεγείρεται, Θεὸν ἐκδικήσεων αὐτὸν ὀνομάζων καὶ ὑψωθῆναι τὸν δι' ἡμᾶς ταπεινωθέντα παρακαλῶν καὶ ἀποδοῦναι τοῖς ὑπερηφάνοις τὴν κατ' ἀξίαν ἀντίδοσιν, ὡς ἂν μὴ ἐπικαυχοῖντο οἱ ἁμαρτωλοὶ τῇ κακίᾳ. Πρὸς οὓς βοᾷ ἄφρονας 5 αὐτοὺς καὶ μωροὺς ὀνομάζων τοὺς μὴ παραδεξαμένους τὴν τοῦ ὀφθέντος θεότητα. Ἴδιον γὰρ ἐστὶ τοῦ ἄφρονος, ὡς ἐτέρωθί φησι, τὸ τὸν ὄντα Θεὸν μὴ εἶναι λέγειν. Βοᾷ δὲ πρὸς τοὺς τοιούτους ὅτι «σύνετε ἄφρονες ἐν τῷ λαῷ, καὶ μωροὶ ποτε φρονήσατε». Τίς ὁ φυτεύσας τὸ οὖς; τίς ὁ πλάσας τὸν ὀφθαλμόν; τίς ὁ 10 παιδεύων τὰ ἔθνη; τίς ὁ γινώσκων τοὺς διαλογισμοὺς τῶν ἀνθρώπων; Διὰ τούτων γὰρ οἶμαι πάντων τὸν προφήτην τὰ κατὰ τὰς ἰάσεις μνηνεῖν θαύματα, δι' ὧν ὀφθαλμοὶ τε ἐπλάσσοντο διὰ τοῦ πύσματος καὶ τῆς γῆς πηλουργούμενοι, καὶ ἀκοαὶ τρόπον τινὰ τοῖς ἑστερημένοις τῆς αἰσθήσεως ταύτης διὰ τῶν δακτύ- 15 λων ἐνεφυτεύοντο. Καὶ ὅσα ἐν τῷ κρυπτῷ τῶν νοημάτων ἐλάνθανεν, παρὰ τοῦ βλέποντος τὰς ἐνθυμήσεις αὐτῶν διελέγετο.

Ἐπειδὴ τούτοις ἐμβοῶν οὐκ ἤκούσθη, πρὸς τὸν Κύριον ἐπιστρέφει τὸν λόγον καὶ φησιν· «μακάριος ἄνθρωπος, ὃν ἂν παιδεύσης, Κύριε, καὶ ἐκ τοῦ νόμου σου διδάξης αὐτόν»· ὡς τοῦ 20 νόμου καθ' ἑαυτὸν ὠφελούντος οὐδέν, εἰ μὴ τις θεία διδαχὴ τὸ ἐγκείμενον αὐτῷ μυστήριον σαφηνίσει· καθὼς εἶπεν ὁ αὐτὸς οὗτος προφήτης, ὅτι «ἀποκάλυψον τοὺς ὀφθαλμούς μου, καὶ κατανοήσω τὰ θαυμάσια ἐκ τοῦ νόμου σου». Ἡ τάχα μακαρίζει τὸν ἐξ ἔθνῶν τῷ πνευματικῷ νόμῳ πιστεύοντα, ὃς ἄνθρωπος 25 ὢν τὸν πρὸ τούτου χρόνον σαρκώδης τε καὶ συμπαραβεβλημένος τοῖς κτήνεσιν ἐν τῇ παιδεύσει τοῦ θείου νόμου, τῆς κατάρτας εἰς εὐλογία ἀναλυθείσης, μακάριος γίνεται. Ὅτι αὐτῷ μὲν ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τῶν πονηρῶν ἡ ὄργη πρᾶσσεται, ἐκείνῳ δὲ βόθρος ὀρύσσεται· εἶτα μικρὸν ὑποβάς τὸν σκοπὸν λέγει τῆς κατὰ ἀν-

αὐτὸ πού ἦταν νὰ γίνεῖ, ἐξεγείρεται ἀπὸ κάποιο θυμὸ ἐναντίον αὐτῆς τῆς πράξης, ὀνομάζοντάς τον Θεὸ ἐκδικητὴ τους καὶ προτρέποντας νὰ ὑψωθεῖ αὐτὸς πού γιὰ μᾶς ταπεινώθηκε καὶ ν' ἀποδώσει στοὺς ὑπερήφανους τὴν ἀνταπόδοση πού τοὺς ἀξίζει, γιὰ νὰ μὴ καυχῶνται οἱ ἁμαρτωλοὶ γιὰ τὴν κακία τους. Φωνάζει σ' αὐτοὺς ἀποκαλώντας ἄφρονες καὶ ἀνόητους αὐτοὺς πού δὲν παραδέχτηκαν τὴ θεότητα τοῦ Θεοῦ πού ἐμφανίστηκε. Γιατὶ γνώρισμα τοῦ ἄφρονα εἶναι, ὅπως λέει σὲ ἄλλο μέρος, νὰ λέει ὅτι ὁ ὑπάρχων δὲν ὑπάρχει. Φωνάζει πρὸς αὐτοὺς· «ὄσοι εἴστε μέσα στὸ λαὸ ἄφρονες συνέλθετε καὶ ὄσοι εἴστε ἀνόητοι δεῖξτε φρόνηση». Ποιὸς ἔκανε τὸ αὐτί; Ποιὸς ἔπλασε τὸ μάτι; Ποιὸς σωφρονίζει τὰ ἔθνη; Ποιὸς γνωρίζει τοὺς διαλογισμοὺς τῶν ἀνθρώπων; Μὲ αὐτὰ ὅλα νομίζω ὁ προφήτης ἀγγέλλει τὶς θαυμαστὲς θεραπείες, κατὰ τὶς ὁποῖες πλάθονταν μάτια ἀπὸ τὸ φτύσιμο καὶ τὸν πηλὸ τῆς γῆς καὶ κατὰ κάποιο τρόπο φύτευαν τὰ δάχτυλά αὐτιὰ σὲ ὄσους στεροῦνταν τὴν αἴσθησιν τῆς ἀκοῆς. Καὶ ὄσα κρύβονταν στὴν κρυφίτητα τῶν νοημάτων, κοινοποιοῦνταν ἀπὸ ἐκεῖνον πού βλέπει τὶς ἐνθυμήσεις τους.

Ἄφοῦ ὅταν φώναζε σ' αὐτοὺς δὲν ἔγινε ἀκουστός, γυρίζει τὸ λόγο στὸν Κύριο καὶ λέει· «καλότυχος εἶναι, Κύριε, ὁ ἄνθρωπος πού θὰ τὸν παιδεύσεις καὶ θὰ τοῦ διδάξεις τὰ διδάγματα τοῦ νόμου»⁴³. Γιατὶ ὁ νόμος ἀπὸ μόνος του δὲν ὠφελεῖ σὲ τίποτε, ἂν κάποια θεῖα διδασκαλία δὲ διασαφηνίσῃ τὸ μυστικὸ πού κρύβεται μέσα σ' αὐτόν. Ὅπως εἶπε αὐτὸς ὁ ἴδιος προφήτης· «ἄνοιξε τὰ μάτια μου καὶ θὰ καταλάβω τὰ θαυμάσια τοῦ νόμου»⁴⁴ σου. Ἡ ἴσως μακαρίζει τὸν ἔθνικὸ πού πίστεψε στὸν πνευματικὸ νόμο, πού ἐνῶ τὸν προηγούμενο καιρὸ ἦταν ἄνθρωπος σαρκικὸς πού συναναστρεφόταν τὰ ζῶα, μὲ τὴν παιδεία τοῦ θεοῦ νόμου, ἀφοῦ ἡ κατάρα μεταβλήθηκε σὲ εὐλογία, γίνεται μακάριος. Γιὰ κείνον πρᾶνεται ἡ ὀργὴ γιὰ τὶς πικρὲς ἡμέρες, ἐνῶ γι' αὐτόν ἀνοίγεται βάραθρο. Ἐπειτα ἀφοῦ προχώρησε λίγο λέγει ποιὸς εἶναι ὁ σκοπὸς τῆς οἰκονομίας τῆς ἐνανθρώπη-

43. Ψαλμ. 93,12.

44. Ψαλμ. 118,18.

θρωπον τοῦ Κυρίου οἰκονομίας· «εἰ μὴ ὅτι Κύριος ἐβοήθησέ μοι, παρὰ βραχὺ παρώκησε τῷ ᾄδῃ ἢ ψυχῇ μου». Ἡ γὰρ βοήθεια τοῦ Κυρίου οὐκ ἀφήκεν ἡμᾶς τοῦ ᾄδου παροίκους εἶναι. Καὶ ὅτι κατὰ τὸ πλῆθος τῶν ἐκ τοῖς ἀμαρτίας ὀδυνῶν ἀντίρροπος ἐγένετο ἡμῖν ἡ ἰατρεία παρὰ τοῦ ἰατροῦντος· ἐν ᾧ τι καὶ μείζον φιλοσοφεῖ, τὸ μὴ ἐξ αἰδίου εἶναι τὸ κακὸν δογματίζων. Φησὶ γὰρ ὅτι «οὐ συμπροσέσται σοι θρόνος ἀνομίας, ὁ πλάσσωσιν κόπον ἐπὶ πρόσταγμα». Τοῦτο δέ ἐστιν ὅτι οὐ συνθεωρεῖται σοι ἡ τῆς κακίας ἀρχή. Ἀρχὴ γὰρ ὁ θρόνος, ὁ τὴν ἀμαρτίαν κτίζων διὰ προστάγματος. Δι' ὧν τὸ μὴ ἐξ αἰδίου τὴν κακίαν εἶναι μηδὲ εἰς αἰὶ παραμένειν αὐτὴν ἐνεδειξάτο. Ὁ γὰρ μὴ αἰεὶ ἦν, οὐδὲ εἰς αἰὶ ἔσται.

Καὶ τὸν τρόπον τῆς τοῦ κακοῦ ἀναιρέσεως διηγεῖται ἐν τῇ τῶν Ἰουδαίων κατὰ τοῦ Κυρίου μαιφονίᾳ τὸν ἀφανισμόν τῆς κακίας προαγορεύων. Λέγει γὰρ ὅτι «οὗτοι μὲν θηρεύουσιν ἐπὶ ψυχὴν δικαίου, καὶ αἷμα ἀθῶον καταδικάζονται». Τοῦτο δέ ἐμοὶ σωτήριον γίνεται. Ὁ γὰρ καταδικασθεὶς τῷ θανάτῳ Κύριος διὰ τούτου γίνεται μοι καταφυγή, καὶ οὗτος ὁ Θεὸς εἰς βοηθὸν ἐλπίδος τοῖς πεπιστευκόσι καθίσταται, ὃς ἀποδιδούς ἐν τῇ δικαίᾳ κρίσει τὸ κατ' ἀξίαν ἐκάστῳ ἀφανιεῖ τὴν πονηρίαν τῶν ἡμαρτηκότων, οὐχὶ τὴν φύσιν. Οὕτως εἰπὼν τῇ λέξει «ὅτι καὶ ἀποδώσει αὐτοῖς Κύριος τὴν ἀνομίαν αὐτῶν, καὶ κατὰ τὴν πονηρίαν αὐτῶν ἀφανιεῖ αὐτοὺς Κύριος ὁ Θεός»· σημαίνων διὰ τῶν εἰρημένων ὅτι οἱ νῦν τῇ ἀμαρτίᾳ μεμορφωμένοι ἀφανισθῶσονται. Τῆς γὰρ κακίας οὐκ οὕσης, οὐδὲ ὁ κατ' αὐτὴν μεμορφωμένος ἔσται· ἀπολομένης οὖν τῆς κακίας καὶ ἐν μηδενὶ τοῦ τοιούτου χαρακτήρος ὑπολειφθέντος, πάντες κατὰ Χριστὸν μορφωθήσονται καὶ μία πᾶσιν ἐξαστράψει μορφή ἢ ἐξ ἀρχῆς ἐπιβληθεῖσα τῇ φύσει.

σης τοῦ Κυρίου. «Ἄν δὲ μὲ βοηθοῦσε ὁ Κύριος παραλίγο ἢ ψυχὴ μου θὰ ἐξοριζόταν στὸν Ἰερουσαλὴμ»⁴⁵. Ἡ βοήθεια τοῦ Κυρίου εἶναι ποὺ δὲν ἄφησε νὰ γίνουμε κάτοικοι τοῦ Ἰερουσαλὴμ. Καὶ ὅτι ἀνάλογα μὲ τὸ πλῆθος τῶν θλίψεων τῆς ἁμαρτίας ἦρθε ἀντισταθμιστικὴ καὶ ἡ θεραπεία μας ἀπὸ τὸν ἰατρό. Ἐδῶ φιλοσοφεῖ καὶ κάτι πνευματικότερο, δογματίζοντας ὅτι τὸ κακὸ δὲν ὑφίσταται αἰώνια. Γιατὶ λέει· «δὲ θ' ἀποκτήσεις θρόνο ἀνομίας, αὐτὸν ποὺ δημιουργεῖ καταπίεση μὲ τὸ πρόσχημα διαταγῆς». Αὐτὸ εἶναι τὸ «δὲν παρατηρεῖται σ' ἐσένα ἡ ἀρχὴ τῆς κακίας». Ἀρχὴ εἶναι ὁ θρόνος, ποὺ μὲ τὴ διαταγὴ δημιουργεῖ τὴν ἁμαρτία. Μὲ αὐτὰ ἔδειξε ὅτι ἡ κακία δὲν ὑπάρχει ἀνέκαθεν οὔτε παραμένει γιὰ πάντα.

Τὸν τρόπο τῆς κατάργησης τοῦ κακοῦ τὸν ἐξηγεῖ μὲ τὸν ἀνόσιο φόνο τοῦ Κυρίου ἀπὸ τοὺς Ἰουδαίους, προαναγγέλλοντας τὸν ἀφανισμό τῆς κακίας. Γιατὶ λέει, «θὰ βγοῦν στὸ κυνήγι γιὰ ψυχὴ δικαίου καὶ θὰ καταδικάσουν αἷμα ἀθῶο»⁴⁶. Αὐτὸ ὁμοίως ἀποβαίνει πρὸς σωτηρία δική μου. Ὁ Κύριος δηλαδὴ ποὺ καταδικάστηκε σὲ θάνατο, μ' αὐτὸ γίνεται καταφυγὴ μου καὶ αὐτὸς ὁ Θεὸς γίνεται βοηθὸς ποὺ γεμίζει ἐλπίδα ὅσους πιστεύουν σ' αὐτόν· αὐτὸς⁴⁷ ἀποδίδοντας στὴ δίκαιη κρίση ὅτι ἀξίζει στὸν καθένα θ' ἀφανίσει τὴν κακία ὅσων ἁμάρτησαν, ὅχι ὁμοίως τῆ φύση. Λέει ἐπὶ λέξει· «θὰ ἀποδώσει σ' αὐτοὺς ὁ Κύριος τὴν ἀνομία τους καὶ σύμφωνα μὲ τὴν πονηρία τους ὁ Κύριος θὰ τοὺς ἐξαφανίσει». Μὲ ὅσα εἶπε δηλώνει ὅτι θ' ἀφανιστοῦν ὅσοι συμμορφώνονται τώρα μὲ τὴν ἁμαρτία. Γιατὶ ὅταν δὲν ὑπάρχει ἡ κακία, δὲν ὑπάρχει κι αὐτὸς ποὺ συμμορφώνεται μ' αὐτή. Ὅταν λοιπὸν ἐξολοθρευθεῖ ἡ κακία καὶ δὲ μείνει σὲ τίποτε ἢ σφραγίδα της, ὅλοι θὰ μορφωθοῦν σύμφωνα μὲ τὸ Χριστὸ καὶ θ' ἀστράψει σὲ ὅλους μιὰ μορφὴ, αὐτὴ ποὺ σφράγισε τὴ φύση μας ἀπὸ τὴν ἀρχή.

20.3.1934

45. Ψαλμ. 93,17.

46. Ψαλμ. 93,21.

47. Ψαλμ. 93,23.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'

Μετὰ ταῦτα πρόεισι κατὰ τὸ ἀκόλουθον μηδενὶ τῶν μου-
 σικῶν συγκεκρημένος ὀργάνων. Ἀλλὰ διὰ τῆς ἰδίας φωνῆς τὸν
 εὐφημον Αἴνον διὰ τῆς ᾠδῆς ἀνατιθεὶς τῷ Θεῷ. Φησὶ γὰρ Ἀΐ-
 νος ᾠδῆς τῷ Δαβίδ'. Καὶ αὕτη δὲ τοῖς Ἑβραίοις ἡ ἐπιγραφὴ οὐκ
 5 ἔστι. Προκαλεῖται γὰρ τοὺς ἀκούοντας εἰς κοινωνίαν ἀγαλλιά-
 ματος καὶ εἰς ἀλαλαγμὸν ἐπινίκιον. «Δεῦτε», λέγων, «ἀγαλλια-
 σόμεθα τῷ Κυρίῳ· ἀλαλάξωμεν τῷ Θεῷ τῷ Σωτῆρι ἡμῶν».
 Καί τινα πρὸς τῷ τέλει καταφορικωτέραν ἀπειλὴν κατὰ τῶν
 ἀπιστούντων ἔχει τῶν τὴν αὐτὴν ἐπιδειξαμένων κακόνοιαν ἔν
 10 τε τοῖς τεσσαράκοντα ἔτεσι τῆς ἐν ἐρήμῳ διαγωγῆς, ἐν οἷς τὸν
 εὐεργέτην παρῶζυναν καὶ μετὰ ταῦτα τὴν δοθεῖσαν ἡμῖν διὰ τοῦ
 Εὐαγγελίου κατάπαυσιν τῆς ἀμαρτίας μὴ προσδεχόμενοι, οἷς
 ἐξῆν σήμερον ἀκούσασι τῆς φωνῆς τοῦ δι' ἡμᾶς εἰς τὸ σήμερον
 εἰσελθόντος καὶ ἐκ τῆς προαιωνίου τε καὶ αἰδίου μεγαλειότητος
 15 εἰς χρονικὴν γένεσιν καταβάντος ἀνοῖξαι ἑαυτοῖς τὴν εἴσοδον
 τῆς ἀναπαύσεως. Ἀλλ' αἰετὴν τὴν πλάνην καὶ τὴν ἀπιστίαν ὁδηγὸν
 ἑαυτῶν προβαλλόμενοι ἔν τε τοῖς πρώτοις καὶ ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα
 χρόνοις ὄρκω τῆς εἰσόδου τῆς εἰς τὴν κατάπαυσιν τοῦ Θεοῦ
 ἀπεκλείσθησαν. Πῶς γὰρ ἂν εἰσέλθοιεν εἰς τὴν κατάπαυσιν οἱ
 20 ἔκουσίως ἑαυτοὺς τῆς εὐλογίας ἀλλοτριώσαντες;

Οὕτω καὶ ὁ μετὰ τούτοις ὁ πέμπτος τε καὶ ἑνενηκοστός
 τοῖς μὲν ἑβραϊζουσιν ἀνεπίγραφος λέγεται· ἡμῖν δὲ ἔστιν ᾠδὴ
 μετὰ τὴν ἐπάνοδον τὴν ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας τῷ Θεῷ ἀσθεῖσα,
 ὅτε ἀνωκοδομήθη διαλυθεῖσα ἢ τῆς φύσεως ἡμῶν κατασκευή·
 25 οὕτω γὰρ ἢ τῆς ἐπιγραφῆς ἔχει λέξις· Ἀἴνος ᾠδῆς, ὅτε ὁ οἶκος
 ᾠκοδομήθη μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν, ἀνεπίγραφος παρ' Ἑ-
 βραίοις. Εὐθὺς δὲ τὸ τῆς καινῆς Διαθήκης μυστήριον ἐν προ-
 ομιίοις ἢ ψαλμῶδιά εὐαγγελίζεται λέγουσα· «ἄσατε τῷ Κυρίῳ

48. Ψαλμ. 94.

49. Ψαλμ. 94,1.

50. Ψαλμ. 95,1.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Θ'

Συνεχίζει έπειτα⁴⁸ χωρίς να χρησιμοποιεί πιά κάποιο μουσικό όργανο αλλά αφιερώνει στο Θεό τὸ δοξολογητικὸ αἶνο μετὸ τραγούδι του μόνο, γιατί λέει 'αἶνος ὡδῆς τοῦ Δαβίδ'. Κι αὐτὴ ὁμως ἡ ἐπιγραφή δὲν ὑπάρχει στὸ Ἑβραϊκὸ κείμενο. Γιατί παρακινεῖ ὅσους ἀκοῦν νὰ συμμετάσχουν στὴν ἀγαλλίαση καὶ στὸν ἐπινίκιο ἀλαλαγμὸ, λέγοντας «ἐμπρός, ἃς ἐκδηλώσομε τὴν ἀγαλλίασή μας στὸν Κύριο· ἃς κραυγάσομε στὸ Θεὸ τὸν σωτήρα μας»⁴⁹. Καὶ πρὸς τὸ τέλος τοῦ ψαλμοῦ διατυπώνει κάποια ἐντονότερη ἀπειλὴ ἐναντίον ὅσων ἀπιστοῦν, ποὺ ἔδειξαν τὴν ἴδια κακότητα καὶ κατὰ τὰ σαράντα χρόνια τῆς διαβίωσής τους στὴν ἔρημο, ὅποτε εἶχαν ἐξοργίσει τὸν εὐεργέτη τους καὶ ἀργότερα μετὸ νὰ μὴ δέχονται τὴν κατάργηση τῆς ἀμαρτίας ποὺ μᾶς παραχωρήθηκε μετὸ Εὐαγγέλιο. Μποροῦσαν σήμερα ν' ἀκούσουν τὴ φωνὴ ἐκείνου ποὺ γιὰ χάρη μας εἰσηλθε στὴν περιοχὴ τοῦ σήμερα καὶ ἀπὸ τὸ προαιώνιο καὶ αἰῶδιο μεγαλεῖο του κατέβηκε σὲ γέννηση χρονικὴ καὶ μποροῦσαν ν' ἀνοίξουν γιὰ τὸν ἑαυτὸ τους τὴν εἴσοδο τῆς ἀνάπαυσης. Βάζουν ὁμως πάντοτε μπροστά τους ὁδηγὸ τὴν πλάνη καὶ τὴν ἀπιστία καὶ στὰ πρῶτα καὶ στὰ κατοπινὰ χρόνια καὶ ἀποκλείσθηκαν μετὸ ὄρκο ἀπὸ τὴν εἴσοδο στὴ μακαριότητα τοῦ Θεοῦ. Πῶς νὰ εἰσέλθουν στὴ γαλήνη τῆς μακαριότητος αὐτοὶ ποὺ μετὸ θέλημά τους ἀποξενώθηκαν ἀπὸ τὴν εὐλογία;

Ἔτσι καὶ ὁ ἐπόμενος ἐνενηκοστὸς πέμπτος ψαλμὸς χαρακτηρίζεται ἀπὸ τοὺς ἰουδαῖζοντες ἀνεπίγραφος· γιὰ μᾶς ὁμως εἶναι ὡδὴ, τραγούδι ποὺ τραγουδήθηκε στὸ Θεὸ μετὰ τὴν ἐπάνοδο ἀπὸ τὴν αἰχμαλωσία, ὅταν μετὰ τὴ διάλυσή της χτίστηκε ξανά τὸ οἰκοδόμημα τῆς φύσης μας. Ἡ διατύπωση τῆς ἐπιγραφῆς εἶναι ἡ ἐξῆς· 'Αἶνος ὡδῆς, ὅταν οἰκοδομήθηκε ὁ οἶκος μετὰ τὴν αἰχμαλωσία'⁵⁰ καὶ εἶναι στοὺς Ἑβραίους ἀνεπίγραφος. Εὐθύς ἀμέσως στὸ προοίμιο εὐαγγελίζεται ὁ ψαλμὸς τὸ μυστήριον τῆς Καινῆς Διαθήκης λέγοντας· «ψάλατε στὸν Κύριο ἄσμα

ἄσμα καινόν». Εἰκότως δὲ ἡ ἐπιγραφή τοῦ ψαλμοῦ τούτου παρὰ τοῖς Ἑβραίοις σεσίγηται, ὅτι μετὰ τὰς εὐαγγελικὰς φωνάς, ὡς ἐν προοιμίῳ τῆς ψαλμωδίας πεποιήται, πρὸς τοὺς ἐξ ἔθνῶν ἐπιγράφει τὸν λόγον ἢ προφητεία λέγουσα «ἐνέγκατε τῷ Κυρίῳ, αἱ 5 πατριαὶ τῶν ἔθνῶν, ἐνέγκατε τῷ Κυρίῳ δόξαν καὶ τιμὴν, καὶ προσκυνήσατε τῷ Κυρίῳ ἐν αὐτῇ ἀγία αὐτοῦ, καὶ ἄρατε θυσίας καὶ εἰσπορεύεσθε εἰς τὰς αὐλὰς αὐτοῦ».

Καὶ πᾶς ὁ ἐφεξῆς λόγος τοιοῦτός ἐστι τὴν ἐπὶ τὰ ἔθνη τῆς εὐλογίας μετάστασιν προαγορεύων. «Εἶπατε» γάρ, φησὶν, «ἐν 10 τοῖς ἔθνεσιν ὅτι Κύριος ἐβασίλευσε»· καὶ λυθεῖσαν ὑπὸ κακίας τὴν οἰκουμένην κατώρθωσεν, ὥστε ἀσάλευτον εἰς τὸ διηνεκὲς μένειν· ἐφ' οἷς 'εὐφραίνονται οἱ οὐρανοὶ καὶ ἀγάλλεται πᾶσα ἡ γῆ, σαλευομένων τῶν θαλασσίων ὑδάτων σὺν τῷ ἰδίῳ πληρώματι'. Δι' ὧν τροπικῶς τὴν ἐναντίαν ἐνδείκνυται δύναμιν 15 ταρασσομένην τε καὶ ἀστατοῦσαν ἐπὶ τῇ ἡμετέρᾳ ζῳῇ, ὅταν οὐρανοὶ γενώμεθα τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ διηγούμενοι ἢ γῆ διὰ τῆς τῶν ἀρετῶν καρποφορίας εὐλογουμένη. «Σαλευθήτω» γάρ, φησὶν, «ἡ θάλασσα καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς. Χαρήσεται δὲ τὰ πεδία», λέγει, τὸν ὁμαλὸν ἐν ἀρετῇ βίον, «πεδία» λέγων, οὐ καὶ 20 Ὁσαῖας ἐν τοῖς ἰδίῳις λόγοις ἄλλω μέμνηται τρόπῳ, ἀναπληροῦσθαι μὲν κελεύων τὰς φάραγγας, καταστέλλειν δὲ τοὺς βουνοὺς καὶ τὰ ὄρη. Ὅπερ οὐδὲν ἕτερόν μοι δοκεῖ ἢ τὰς ἐλλείψεις τε καὶ ὑπερπτώσεις τῶν κατ' ἀρετὴν ἐπιτηδευμάτων θεραπεύων βουλόμενος ταῦτα λέγειν, ὥστε μῆτε δι' ἐλλείψεως τοῦ ἀγα- 25 θοῦ τὸν τῆς ἀρετῆς λόγον κοιλαίνεσθαι, μῆτε ἀνωμαλεῖν διὰ τῆς ὑπερπτώσεως. «Χαρήσεται» γάρ, φησὶν, «τὰ πεδία καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς».

Παραπλησίως δὲ καὶ ὁ μετ' αὐτὸν ψαλμὸς οὐ παραδέχθη τῇ τῶν Ἑβραίων ἐπιγραφῇ, διότι τὰ ἡμέτερα λέγει καὶ τῆς ἡμέ- 30 τέρας γῆς τὴν κατάστασιν τῷ λόγῳ εὐαγγελίζεται. Ἀνατίθησι

51. Ἦσ. 40,4.

52. Ψαλμ. 45,12.

νέο». Είναι φυσικό πού αποσιωπήθηκε στους Έβραίους ή επιγραφή αὐτοῦ τοῦ ψαλμοῦ, ἐπειδὴ μετὰ τὸν εὐαγγελισμό τῆς ἀρχῆς τοῦ ψαλμοῦ ἡ προφητεία ἀπευθύνει τὸ λόγο στοὺς προερχόμενους ἀπὸ τὰ ἔθνη καὶ τοὺς λέει: «προσφέρετε στὸν Κύριο οἱ γενιὲς τῶν ἐθνῶν, προσφέρετε στὸν Κύριο τιμὴ καὶ δόξα καὶ προσκυνῆστε τὸν Κύριο στὴν ἅγια αὐλὴ τοῦ ναοῦ του, κάνετε θυσίες καὶ προχωρῆστε μέσα στὶς αὐλές του».

Ὅλος ὁ ψαλμὸς πού ἀκολουθεῖ εἶναι παρόμοιος, προαγγέλλοντας τὴ μεταφορὰ τῆς εὐλογίας τοῦ Θεοῦ στὰ ἔθνη. «Ἀναγγεῖλετε», λέει, «στὰ ἔθνη ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι βασιλέας»: τὴν οἰκουμένη πού εἶχε παραλύσει ἀπὸ τὴν κακία τὴν ἀνόρθωσε, ὥστε νὰ παραμείνει ἀσάλευτη στὸν αἰῶνα, καὶ ἐξαιτίας αὐτοῦ «εὐφραίνονται οἱ οὐρανοὶ καὶ χαίρεται ὅλη ἡ γῆ, σκιρτοῦν τὰ νερὰ τῆς θάλασσας μὲ ὄλα ὄσα περιέχουν». Μὲ αὐτὰ δείχνει μεταφορικὰ τὴν ἀντίθετὴ μας δύναμη νὰ εἶναι σὲ ταραχὴ καὶ κίνηση γιὰ τὴ ζωὴ μας, ὅταν γίνουμε οὐρανοὶ καὶ θὰ διηγούμαστε τὴ δόξα τοῦ Θεοῦ ἢ γῆ πού δέχεται εὐλογία γιὰ τὴν καρποφορία τῶν ἀρετῶν. Γιατὶ λέει, «ὡς σκιρτήσῃ ἡ θάλασσα καὶ ὄσα τὴ γεμίζουν. Θὰ χαροῦν», λέει, «οἱ πεδιάδες», καλώντας 'πεδιάδες' τὸν ὀμαλὸ βίον τῆς ἀρετῆς. Αὐτὸ τὸ ἀναφέρει στὶς προφητεῖες του καὶ ὁ Ἡσαΐας μὲ ἄλλο τρόπο, προστάζοντας τὰ φάραγγια ν' ἀνυψωθοῦν καὶ νὰ χαμηλώσουν τὰ βουνὰ καὶ τὰ ὄρη⁵¹. Αὐτὸ νομίζω δὲν σημάνει τίποτε ἄλλο, παρὰ ὅτι τὰ λέει αὐτὰ ἐπειδὴ θέλει νὰ θεραπεύσει τὶς ἐλλείψεις καὶ τὴν ὑπεραφθονία τῶν ἐνάρετων πράξεων, ὥστε οὔτε ἀπὸ ἔλλειψη τοῦ ἀγαθοῦ νὰ βαθουλώνει ὁ λόγος τῆς ἀρετῆς οὔτε νὰ παρουσιάζει ἀνυψώματα ἀπὸ τὴν ἀφθονία. Γιατὶ λέει, «θὰ χαροῦν οἱ πεδιάδες καὶ ὄλα ὄσα βρίσκοντα σ' αὐτές»⁵².

Δίπλα του κι ὁ ἐπόμενος ψαλμὸς⁵³ δὲν ἔγινε δεκτὸς μὲ τὴν ἐπιγραφή του ἀπὸ τοὺς Έβραίους, ἐπειδὴ μιλάει γιὰ τὰ δικά μας | κι εὐαγγελίζεται τὴν ἀποκατάσταση τῆς δικῆς μας γῆς. Ἡ ἐπι-

γὰρ τῷ Δαβίδ τὴν ψαλμωδίαν ἢ ἐπιγραφὴ οὕτως ἔχουσα: 'Τῷ Δαβίδ, ὅποτε ἡ γῆ αὐτοῦ κατεστάθη'. Τὸ δὲ 'αὐτοῦ' δηλονότι οὐ πρὸς τὸν Δαβίδ, ἀλλὰ πρὸς τὸν Θεὸν τὴν σημασίαν ἔχει. Ἡ γὰρ πρότερον διὰ κακίας ἀποστάσα γῆ νῦν διὰ τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ 5 Θεοῦ ἔσχε τὸ στάσιμον. Ἡμεῖς δὲ πάντες ἐσμὲν ἡ γῆ τοῦ Θεοῦ, οἱ πρότερον ἐν τῷ ἀγαθῷ ἀστατήσαντες καὶ διὰ τοῦτο ἐν κατάρᾳ γενόμενοι, μετὰ τοῦτο δὲ τῆς κατάρᾳ ἐξαιρεθέντες καὶ τῆς ἐν τῷ ἀγαθῷ πάλιν ἐπιτυχόντες στάσεως. Καὶ τοῦτο εὐθὺς ἢ ἀρχὴ τῆς ψαλμωδίας εὐαγγελίζεται, ὅτι τοῦ Κυρίου βασιλεύσαν- 10 τος ἢ γῆ εὐφραίνεται. Ὡς ἂν εἴ τις λέγοι, ὅτι τοῦ ἡλίου λάμπαντος ἢ γῆ φωτίζεται· οὕτως ἐπικρατοῦσης τοῦ Κυρίου τῆς βασιλείας ἐν ἡμῖν ἐστὶν ἡ εὐφροσύνη τῆς βασιλείας. Ἔχει δὲ ἡ λέξις οὕτως: «ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν, ἀγαλλιάσθω ἡ γῆ· εὐφρανθήτωσαν νῆσοι πολλαί». Καλῶς τὰς ψυχὰς τῶν ἐν τοῖς πειρασμοῖς 15 τὸ ἐδραϊὸν τε καὶ ἀμετάθετον ἐπιδεικνυμένων «νήσους» ὠνόμασεν, ἃς πάντοθεν μὲν διαλαμβάνει ἢ τῆς κακίας ἄλμη, οὐ μὴν τοσοῦτον ἰσχύει προσπίπτουσα, ὡς καὶ σάλον τινὰ τῷ παγίῳ τῆς ἀρετῆς ἐμποιεῖσαι.

Εἶτα διὰ μέσου τούτων τὸ ἀθεώρητον τῆς θείας φύσεως ἐν 20 τῇ νεφέλῃ καὶ τῷ γνόφῳ δι' αἰνίγματος ἀποσημαίνει ὁ λόγος. «Νεφέλῃ» γάρ, φησί, «καὶ γνόφος κύκλῳ αὐτοῦ», καὶ τὰ φοβερὰ τῆς ἀνταποδοτικῆς δυνάμεως ὑποδείξας, δι' ὧν φησὶν ὅτι «πῦρ ἐνώπιον αὐτοῦ προπορεύσεται καὶ φλογεῖ κύκλῳ τοῦς ἐχθροὺς αὐτοῦ», ἐκκαλύπτει τὴν εὐαγγελικὴν φωταγωγίαν, 25 ἀστραπὰς λέγων τοῦς τοῦ Θεοῦ κηρύγματος λόγους, οἱ κατὰ πάσης τῆς οἰκουμένης ἐκλάμπουσιν· «ἔφαναν» γάρ, φησὶν, «αἱ ἀστραπαὶ αὐτοῦ τῇ οἰκουμένῃ»· καὶ τὸ ὕψος τῶν εὐαγγελικῶν μυστηρίων τῷ ἐφεξῆς ὑποδείξας ἐν τῷ εἰπεῖν, ὅτι «ἀνήγγειλαν οἱ οὐρανοὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ· καὶ εἶδον πάντες οἱ λαοὶ 30 τὴν δόξαν αὐτοῦ». Τὴν τε τῶν εἰδώλων καθαίρεισιν καὶ τὸν ἀφανισμὸν τῆς τοιαύτης πλάνης προαγορεύσας, ἐν οἷς λέγει, «αἰσχνυθήτωσαν πάντες οἱ προσκυνούντες τοῖς γλυπτοῖς, οἱ ἐγκουχόμενοι ἐν τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν», ἐπάγει τῶν ἀγαθῶν τὴν

γραφὴ ἀποδίδει στὸν Δαβίδ τὸν ψαλμὸ μ' αὐτὰ τὰ λόγια: 'Τοῦ Δαβίδ, ὅταν ἀποκαταστάθηκε ἡ γῆ αὐτοῦ'. Τὸ 'αὐτοῦ' εἶναι φανερὸ δὲν σημαίνει τὸν Δαβίδ ἀλλὰ ὑπονοεῖ τὸ Θεό. Ἡ γῆ δηλαδὴ ποὺ πρωτύτερα εἶχε ἀποστατήσει μὲ τὴν κακία, βρῆκε τώρα τὴ σταθερότητά της. Ἡ γῆ τοῦ Θεοῦ εἴμαστε ὅλοι ἐμεῖς, ποὺ πρωτύτερα δεῖξαμε ἀστάθεια στὸ ἀγαθὸ καὶ γι' αὐτὸ δεχτήκαμε τὴν κατάρα, ἔπειτα ὁμῶς ἀπαλλαχτήκαμε ἀπὸ τὴν κατάρα κι ἐπιτύχαμε πάλι τὴ σταθερότητά μας μέσα στὸ ἀγαθό. Τὸ εὐαγγελίζεται τοῦτο ἀμέσως ἡ ἀρχὴ τοῦ ψαλμοῦ, ὅτι ἐπειδὴ ἔγινε βασιλέας ὁ Κύριος εὐφραίνεται ἡ γῆ. Εἶναι σὰ νὰ λέει κάποιος: ἐπειδὴ ἔλαμψε ὁ ἥλιος φωτίζεται ἡ γῆ. Ἔτσι κι ὅταν ἐπικρατεῖ ἡ βασιλεία τοῦ Κυρίου, ὑπάρχει μέσα μας ἡ χαρὰ τῆς βασιλείας. Ἡ διατύπωση εἶναι ἡ ἐξῆς. «Ὁ Κύριος ἔλαβε τὴ βασιλεία, ἃς νιώσει ἀγαλλίαση ἡ γῆ κι ἃς εὐφρανθοῦν καὶ τὰ πολλὰ νησιῶν». Καλῶς ὀνόμασε «νησιῶν» τὶς ψυχὲς ἐκείνων ποὺ ἀναδεικνύονται μέσα στοὺς πειρασμοὺς ἐδραῖοι καὶ ἀμετακίνητοι, νησιῶν ποὺ ὀλόγυρα τὰ κυκλώνει ἡ ἀλμυρὴ θάλασσα τῆς κακίας, ἀλλὰ ὁ ἐπιθέσεις της δὲν ἔχουν τόση ἰσχύ, ὥστε νὰ προκαλέσουν κάποιο κλονισμό στὴ σταθερότητα τῆς ἀρετῆς.

Ἔπειτα μέσω αὐτῶν ὁ λόγος δηλώνει μ' αἰνίγμα τὴν ἀδυναμία μας νὰ θεωρήσουμε τὴ θεία φύση μέσα στὸ νέφος καὶ τὸ γνόφο. Γιατὶ λέει «νέφος καὶ γνόφος ὑπάρχουν γύρω του». Κι ἀφοῦ ὑπέδειξε τὰ φοβερὰ ἔργα τῆς ἀνταποδοτικῆς του δυνάμης λέγοντας ὅτι «μπροστὰ ἀπὸ αὐτὸν προπορεύεται φωτιὰ καὶ θὰ τυλίξει στῆς φλόγες τοὺς ἐχθροὺς του», φανερώνει τὴν εὐαγγελικὴ φωταγωγία, χαρακτηρίζοντας ὡς ἀστραπὲς τὰ λόγια τοῦ θεοῦ κηρύγματος, ποὺ λάμπουν σ' ὀλόκληρη τὴν οἰκουμένη. «Σκόρπισαν», λέει, «φῶς οἱ ἀστραπὲς του σ' ὅλη τὴν οἰκουμένη». Ἔδειξε καὶ τὸ ὕψος τῶν εὐαγγελικῶν μυστηρίων λέγοντας στὴ συνέχεια ὅτι «οἱ οὐρανοὶ διαλάλησαν τὴ δικαιοσύνη του. Καὶ ὅλοι οἱ λαοὶ εἶδαν τὴν δόξα του». Καὶ ἀφοῦ προανήγγειλε τὸ γκρέμισμα τῶν εἰδώλων καὶ τὸν ἀφανισμό τῆς πλάνης αὐτῆς λέγοντας «ἃς ντραποῦν ὅλοι ὅσοι προσκυνοῦν τὰ ἀγάλματα καὶ καυχιένται γιὰ τὰ εἰδωλά τους», προσθέτει τὴ σφραγί-

σφραγίδα, τὴν διὰ σαρκὸς γενομένην τοῦ Κυρίου τοῖς ἀνθρώποις ἐμφάνειαν, λέγων· «Φῶς ἀνέτειλε τῷ δικαίῳ καὶ τοῖς εὐθέσι τῇ καρδίᾳ εὐφροσύνη».

Καλῶς δὲ καὶ προσφουῶς ἢ τοῦ ἐφεξῆς ἀνεπιγράφου ἀρχῆς 5 πρὸς τὸ πέρας ταύτης τῆς ψαλμωδίας συνάπτεται. Ἡ γὰρ αὕτη δύναμις τῷ μὲν δικαίῳ φῶς τε καὶ εὐφροσύνη γίνεται, ὀργὴ δὲ τῷ ἀπιστοῦντι λαῷ. «Ὁ Κύριος» γάρ, φησὶν, «ἐβασίλευσεν, ὀργιζέσθωσαν λαοί». Τίς οὗτος ὁ βασιλεύσας Κύριος ὁ τῆς ἀγγελικῆς τε καὶ οὐρανιας ὑπερκαθήμενος φύσεως; Διὰ γὰρ τῶν Χε- 10 ρουβὶμ τὸ ἐξέχον τῆς ὑπερκοσμίου δυνάμεως ὁ λόγος ἐνδείκνυται (οὗ ἢ βασιλεία διάλυσιν τοῦ κακῶς συνεστῶτος ποιεῖ· οὐ γὰρ τὸ οὐράνιον τῶν ἐν ἡμῖν, ἀλλὰ τὸ γῆϊνον εἰς σάλον ἄγει) οὕτωςι λέγων τῷ ρήματι· «ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν Χερουβὶμ· σαλευθήτω ἢ γῆ». Καὶ τὰ ἐφεξῆς παρήμι, ὡς ἂν μὴ πολὺν ὄχλον 15 ἐπάγοιμι τῇ ἀκολουθίᾳ τῆς ἐξηγήσεως τοσοῦτον, εἰπὼν, ὅτι πάντα πρὸς ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν σκοπὸν βλέπει μέχρι τοῦ τέλους τῆς ψαλμωδίας. Διαμαρτύρεται γὰρ ὅτι οὗτος ὁ βασιλεύσας Θεὸς οὐ νῦν ἡμῖν πέφηνε πρῶτον, ἀλλὰ καὶ τοῖς ὀνομαστοῖς τῶν προφητῶν ἐμφανῆς ὁ αὐτός ἐστι. Διὸ Μωυσέως μέμνηται 20 καὶ Ἀαρὼν καὶ τοῦ Σαμουήλ, ὧν ἕκαστος ἀπὸ τῆς εἰς τὸν Θεὸν εὐσεβείας περιβλεπτός ἐστι καὶ ἀοίδιμος.

Προστίθησι δὲ τῷ λόγῳ καὶ τῆς νεφέλης τὸν στύλον, ἐν ᾧ 5 πρὸς αὐτοὺς ὁ Θεὸς διελέγετο, διδάσκων, οἴμαι, τοὺς ἀπίστους διὰ τούτου, μὴ ξενίζεσθαι πρὸς τὴν δι' ἀνθρώπου γενομένην 25 ἡμῖν τοῦ Θεοῦ ὁμιλίαν. Ὁ γὰρ τότε ἐν τῷ στύλῳ τῆς νεφέλης λαλήσας Θεὸς μετὰ ταῦτα ἐφανερῶθη ἐν σαρκί. Ὡστε, εἴ τις ἀναξίαν λέγοι τὴν σάρκα τοῦ δι' αὐτῆς ἡμῖν τὸν Θεὸν λαλήσαι, οὐδ' ἂν τῷ στύλῳ τῆς νεφέλης τὴν ἀξίαν προσμαρτυρήσειεν. Τί γὰρ ἐν αὐτῇ τοιοῦτον, ὡς τῆς θείας μεγαλειότητος ἄξιον κρίνε- 30 σθαι; Εἰ δὲ πιστὸν τοῖς Ἰουδαίοις ἐστὶ τὸ ἐν στύλῳ νεφέλης τὸν

δα τῶν εὐεργεσιῶν, τὴν ἔνσαρκη φανέρωση τοῦ Κυρίου στοὺς ἀνθρώπους, λέγοντας: «ἀνέτειλε φῶς γιὰ τὸ δίκαιο καὶ εὐφροσύνη σ' ὄσους ἔχουν ἄδολη καρδιά».

Καὶ καλὰ καὶ κατάλληλα ἡ ἀρχὴ τοῦ ἐπόμενου ἀνεπίγραφου ψαλμοῦ⁵⁴ συνδέεται μὲ τὸ πέρασ αὐτοῦ ἐδῶ. Γιατὶ ἡ ἴδια δύναμη γιὰ τὸ δίκαιο γίνεται φῶς καὶ χαρὰ, ὀργὴ ὁμως γιὰ τὸ λαὸ πού ἀπιστεῖ. Γιατὶ λέει, «ὁ Κύριος ἀνέλαβε τὴ βασιλεία κι ἄς ὀργιστοῦν ὄσο θέλουν οἱ λαοί». Ποιὸς εἶναι αὐτὸς ὁ Κύριος πού πῆρε τὴ βασιλεία, πού εἶναι θρονιασμένος πάνω ἀπὸ τὴν ἀγγελικὴ καὶ οὐράνια φύση; Ὁ λόγος δείχνει μὲ τὰ Χερουβὶμ τὴν ὑπεροχὴ τῆς ὑπερκόσμιας δυνάμης (πού ἡ βασιλεία τῆς πραγματοποιεῖ τὴ διάλυση ἐκείνου πού συγκροτήθηκε κακῶς· γιατί δὲ κλονίζει τὸ οὐράνιο στοιχεῖο μας ἀλλὰ τὸ γήινο). Τὰ ἴδια του τὰ λόγια εἶναι «αὐτὸς πού κάθεται ἐπάνω στὰ Χερουβὶμ· καὶ ἡ γῆ ἄς συνταραχθεῖ». Παραλείπω καὶ τὰ ἐπόμενα, γιὰ νὰ μὴν προσθέσω πληθώρα λόγων στὴ συνέχεια τῆς ἀνάλυσής μου· θὰ πῶ τόσο μόνο, ὅτι ὄλα ἀποβλέπουν σ' ἓνα καὶ τὸν αὐτὸ σκοπὸ ὡς τὸ τέλος τοῦ ψαλμοῦ. Μᾶς βεβαιώνει ὅτι αὐτὸς ὁ Θεὸς πού πῆρε τὴ βασιλεία δὲ φανερώθηκε σ' ἐμᾶς τώρα γιὰ πρώτη φορά, ἀλλὰ ὁ ἴδιος παρουσιαζόταν καὶ στοὺς ὀνομαστοὺς προφῆτες. Θυμᾶται τὸν Μωϋσῆ καὶ τὸν Ἄαρων καὶ τὸν Σαμουὴλ, πού καθένας τους εἶναι διακεκριμένος καὶ ὀνομαστὸς γιὰ τὴν εὐσέβειά του στὸ Θεό.

Προσθέτει στὸ λόγο του καὶ τὸν στίχο τῆς νεφέλης, ἀπὸ τὸν ὀποῖο τοὺς μιλοῦσε ὁ Θεός, διδάσκοντας, νομίζω, τοὺς ἀπιστοὺς μ' αὐτὸ νὰ μὴν παραξενεύονται μὲ τὴν ὀμίλια τοῦ Θεοῦ πού ἀπευθύνει σ' ἐμᾶς μέσω ἀνθρώπων. Γιατὶ ὁ Θεὸς πού μίλησε τότε ἀπὸ τὸν στίχο τῆς νεφέλης ἀργότερα φανερώθηκε ἔνσωματωμένος. Ὡστε ἂν κάποιος θεωρεῖ ἀνάξια τὴ σάρκα πού μέσω τῆς μᾶς μίλησε ὁ Θεός, οὔτε στὸν στίχο τῆς νεφέλης δὲ θ' ἀποδώσει τὴν ἀνάλογη ἀξία. Τί ὑπάρχει σ' αὐτὴν πού νὰ μπορεῖ νὰ κριθεῖ ἄξιο τοῦ θείου μεγαλείου; Κι ἂν εἶναι πιστευ-

Θεὸν λαλήσαι, μηδὲ τὸ ἐν σαρκὶ αὐτὸν λελαληκέναι ἀπιστον ἔστω, ἄλλως τε καὶ τοῦ Ἡσαΐου τὴν σάρκα διὰ τῆς νεφέλης νοήσαντος· «Ἰδοὺ» γάρ, φησί, «Κύριος κάθηται ἐπὶ νεφέλης κούφης». Καὶ τοὺς ἐπομένους αὐτῷ πάλιν ὁ αὐτὸς προφήτης 5 ὀνομάζει νεφέλας, ἐν οἷς φησιν· «τίνες οἶδε ὡς νεφέλαι πέτανται;», ὡς διὰ τῆς τῶν νεφελῶν ὁμωνυμίας τὸ συγγενὲς τῆς τοῦ Κυρίου σαρκὸς πρὸς τὴν λοιπὴν τῶν ἀνθρώπων φύσιν ἐνδείξασθαι. Πρὸς τοῦτον οὖν τὸν Θεὸν τὸν ποτε μὲν διὰ νεφέλης, μετὰ ταῦτα δὲ διὰ σαρκὸς τοῖς ἀνθρώποις λαλήσαντα, φησὶ προϊὼν ὁ 10 Δαβίδ· «Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, σὺ ἐπήκουες αὐτῶν. Ὁ Θεός, σὺ εὐίλατος ἐγίνου αὐτοῖς καὶ ἐκδικῶν ἐπὶ πάντα τὰ ἐπιτηδεύματα αὐτῶν».

Ὡς δ' ἂν μὴ τις πρὸς τὴν οἰκονομίαν βλέπων εἰς ταπεινάς τινας καὶ ἀνθρωπίνας ὑπολήψεις περὶ τὸ θεῖον κατολισθήσειεν, 15 ταύτην ἐπὶ τέλει τῆς ψαλμωδίας ἐπάγει τὴν φωνὴν πρὸς ἡμᾶς τρέψας τὸν λόγον· «ὑψοῦτε Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν καὶ προσκυνεῖτε τῷ ὑποποδίῳ τῶν ποδῶν αὐτοῦ, ὅτι ἅγιός ἐστιν». Τὴν δὲ διάνοιαν τῶν εἰρημένων ταύτην εἶναι ὑπονοοῦμεν, ὅτι ὧ ἄνθρωποι, μεμῆνυται μὲν ὑμῖν, ὡς δυνατὸν δέξασθαι τὴν ἀνθρω- 20 πίνην ἀκοήν, τὰ θεῖα μυστήρια. Ὑμεῖς δὲ διὰ τούτων ὀδηγηθέντες πρὸς τὴν εὐσεβῆ θεογνωσίαν, ὅσον χωρεῖ ὑμῶν ὁ λογισμὸς, τοσοῦτον τοῦ Θεοῦ τὴν δόξαν ὑψώσατε, εἰδότες ὅτι ὅταν ὑπερταθῆ ὑμῶν ἡ διάνοια καὶ πᾶσαν παρέλθῃ ὑψηλὴν φαντασίαν ἐν ταῖς περὶ Θεοῦ ὑπολήψεσι, τότε τὸ παρ' ὑμῶν εὐρισκόμενον καὶ 25 προσκυνούμενον οὐκ αὐτὴ ἡ μεγαλειότης τοῦ ζητουμένου ἐστίν, ἀλλὰ τὸ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν αὐτοῦ, τὸ ὑποβεβηκὸς διὰ τούτου καὶ κάτω κείμενον τῆς διανοίας ἡμῶν συγκρίσει τῆς ἀνεφίκτου καταλήψεως διερμηνεῶν.

Εἶτα μετὰ ταῦτα οὐκ ὀλίγων ἐν τῷ μέσῳ παρεθέντων 30 ψαλμῶν, ἐν ἑκατοστῷ τρίτῳ, ὃν πολλοστὸν ἐν τοῖς καθ' Ἑβραίους ἀνεπιγράφοις ἔταξεν, διαρρήδην θεολογεῖ τὸν Μονο-

τὸ στοὺς Ἰουδαίους ὅτι ὁ Θεὸς μίλησε σὰν στύλος νεφέλης, νὰ μὴν εἶναι ἀπίστευτο καὶ τὸ ὅτι μίλησε μέσα ἀπὸ τῆ σάρκα· ἄλλωστε καὶ ὁ Ἡσαΐας μὲ τὴ νεφέλη ἐνόησε τὴ σάρκα. Γιατὶ λέει, «νά, ὁ Κύριος κάθεται σὲ ἀνάλαφρη νεφέλη»⁵⁵. Καὶ τοὺς ἀκολούθους τοῦ Κυρίου ὁ ἴδιος πάλι προφήτης τοὺς ὀνομάζει νεφέλη, στοὺς λόγους του, «ποιοὶ εἶναι αὐτοὶ ποὺ αἰωροῦνται σὰν νεφέλη;»⁵⁶. Θέλει νὰ δείξει μὲ τὴν ὁμωνυμία τῶν νεφελῶν τὴ συγγένεια τῆς σάρκας τοῦ Κυρίου μὲ τὴν ὑπόλοιπη φύση τῶν ἀνθρώπων. Σ' αὐτὸν λοιπὸν τὸ Θεὸ ποὺ κάποτε μὲ τὴ νεφέλη καὶ ἔπειτα μὲ σάρκα μίλησε στοὺς ἀνθρώπους λέει προχωρώντας ὁ Δαβίδ· «Κύριε, ὁ Θεὸς μας, σὺ δεχόσουν τὴν κραυγὴ τους». Ἐσὺ ὁ Θεὸς γινόςουν σ' αὐτοὺς εὐσπλαχνος πάλι, ἀφοῦ ἔπαιρνες ἱκανοποίηση γιὰ ὄλες τὶς παραβάσεις τους.

Ἄλλ' ὁμως γιὰ νὰ μὴ παρασυρθεῖ τώρα κανένας σὲ κάποιες ἀνθρώπινες σκέψεις γιὰ τὴ θεότητα βλέποντας πρὸς τὴν οἰκονομία, στρέφοντας τὸ λόγο σ' ἐμᾶς προσθέτει στὸ τέλος τῆς ψαλμωδίας τὴν ἀκόλουθη προτροπὴ· «δοξολογεῖτε τὸ ὕψος τοῦ Κυρίου τοῦ Θεοῦ μας καὶ προσκυνεῖτε τὸ ὑποπόδιό του, διότι εἶναι ἅγιος». Τὸ νόημα τῶν λόγων αὐτῶν νομίζομε πὼς εἶναι αὐτό. Ὡ ἀνθρωποι, ἔχει φανερωθεῖ σ' ἐσᾶς, ὅτι εἶναι δυνατό ἢ ἀνθρώπινη ἀκοὴ νὰ δεχτεῖ τὰ θεῖα μυστήρια. Ἐσεῖς ὀδηγημένοι ἀπὸ αὐτὰ πρὸς τὴν εὐσεβῆ θεογνωσίαν, ὅσο χωρεῖ ὁ λογισμὸς σας, σὲ τόσο ὕψος ὑψώσατε τὴ δόξαν τοῦ Θεοῦ, ξέροντας ὅτι κι ὅταν παρατεντωθεῖ ἡ διάνοιά σας καὶ ξεπεράσει κάθε ὑψηλὴ φαντασία στὴν ἀντίληψη γιὰ τὸ Θεό, καὶ τότε αὐτὸ ποὺ βρίσκετε σεῖς καὶ προσκυνεῖτε δὲν εἶναι τὸ ἴδιο τὸ μεγαλεῖο ἐκείνου ποὺ ἀναζητᾶτε, ἀλλὰ τὸ ὑποπόδιο τῶν ποδιῶν του· μ' αὐτὸ ἐξηγεῖ πόσο ὑποδεέστερη καὶ χαμηλὴ εἶναι ἡ διάνοιά μας σὲ σύγκριση μὲ τὴν ἀδύνατη κατανόησή του.

Ἐπειτα, παραλείποντας ὄχι λίγους ψαλμοὺς ποὺ μεσολάβησαν, στὸν ἑκατοστὸ τρίτο, ποὺ τὸν ἔβαλε ἓνα ἀπὸ τοὺς πολλοὺς ἀνεπίγραφους κατὰ τοὺς Ἑβραίους, θεολογεῖ ἀπερίφραστα

55. Ἦσ. 19,1.

56. Ἦσ. 60,8.

γενῆ Θεόν, ἐκείνω τῆς τοῦ παντός συστάσεως ἀνατιθεῖς τὴν αἰτίαν. Λέγει γὰρ ἐπὶ τῆς τοῦ κόσμου κτίσεως τοῦ Δαβὶδ ὄντα τὸν ψαλμὸν τοῦτον ἀνεπίγραφον εἶναι παρ' Ἑβραίοις. Σημαίνει δὲ τὸ ἐκείνους τὸν σκοπὸν τῆς προφητείας ταύτης μὴ παραδέχεσθαι. Ἔχει δὲ ἡ ἐπιγραφή οὕτως· 'Τοῦ Δαβὶδ ἐπὶ τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως', ἀνεπίγραφος παρ' Ἑβραίοις. Τοῦ δὲ ψαλμοῦ τούτου τὴν διάνοιαν ἐπὶ καιροῦ ἐκθησόμεθα, νῦν δὲ ἡμῖν ἐξαρκέσει τοσοῦτον εἰπεῖν, ὅτι ἡ αὐτὴ αἰτία, ἡ κατὰ τὴν ἀπιστίαν λέγω τῶν Ἰουδαίων, καὶ τούτου τὴν ἐπιγραφὴν ἀπαράδεκτον
10 τοῖς Ἑβραίοις ἐποίησε.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'

Χρὴ δὲ μὴδὲ τὸ 'διάψαλμα' παραδραμεῖν ἀθεώρητον. Τοῖς μὲν οὖν πρὸ ἡμῶν μεταβολὴν τοῦ νοήματος ἢ προσώπου ἢ πράγματος σημαίνειν ἐνομίσθη τὸ διάψαλμα· ἡμεῖς δὲ τὰς τε τῶν Πατέρων ὑπολήψεις οὐκ ἀποβάλλομεν καὶ τι καὶ παρ' ἑαυ-
15 τῶν ἐννοῆσαι πρὸς τὴν τοῦ ρητοῦ τούτου σημασίαν οὐ κατοκνήσομεν. Τοιαύτην οὖν τινα τοῦ διαψάλματος κατελάβομεν τὴν διάνοιαν, ὅτι προΐούσης κατὰ τὸ ἀκόλουθον τῆς ψαλμωδίας, εἴ τις ἐγένετο μεταξὺ προφητεύοντος τοῦ Δαβὶδ ἑτέρα τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἔλλαμψις καὶ προσθήκη τις τοῦ κατὰ τὴν γνῶσιν
20 χαρίσματος ἐπ' ὠφελείᾳ τῶν δεχομένων τὴν προφητείαν, ἐπέχων ἑαυτοῦ τὴν φωνὴν καιρὸν ἐδίδου τῇ διανοίᾳ δέξασθαι τῶν νοημάτων τὴν γνῶσιν τῶν γινομένων ἐν αὐτῷ παρὰ τῆς θείας ἐλλάμψεως. Καὶ ὡσπερ πολλάκις τινὲς ἢ ἐν ὁδῷ συμβαδίζοντες ἢ ἐν συμποσίοις τισὶν ἢ ἐν συλλόγοις μετ' ἀλλήλων διαλεγόμε-
25 νοι, εἴ ποθεν ἀθρόως ἤχησις ταῖς ἀκοαῖς προσβάλοι, παυσάμενοι τοῦ λόγου πρὸς τὸν ἦχον τῇ διανοίᾳ συντείνονται, σχολὴν παρέχοντες δι' ἡσυχίας τῇ ἀκοῇ τοῦ γνῶναι τοῦ ἤχου τὴν δύνα-

τὸν Μονογενῆ Θεὸ ἀναθέτοντας σ' ἐκεῖνον τὴν αἰτία τῆς σύστασης τοῦ παντός. Γιατὶ λέει, ὅτι ὁ ψαλμὸς αὐτὸς ποὺ εἶναι τοῦ Δαβὶδ γιὰ τὴν κτίση τοῦ κόσμου, εἶναι στοὺς Ἑβραίους χωρὶς ἐπιγραφή. Δείχνει ὅτι ἐκεῖνοι δὲν παραδέχονται τὸ σκοπὸ τῆς προφητείας αὐτῆς. Ἡ ἐπιγραφή του εἶναι ἡ ἐξῆς: 'Τοῦ Δαβὶδ γιὰ τὴ δημιουργία τοῦ κόσμου· στοὺς Ἑβραίους χωρὶς ἐπιγραφή'. Τὸ νόημα τοῦ ψαλμοῦ τούτου θὰ τὸ ἐκθέσουμε ὅταν ἔρθει ἡ ὥρα, τώρα εἶναι ἀρκετὸ νὰ πῶ τόσο μόνο· ἡ ἴδια αἰτία, ἡ ἀπιστία δηλαδὴ τῶν Ἰουδαίων, κάνει τὴν ἐπιγραφή καὶ αὐτοῦ τοῦ ψαλμοῦ ἀπαράδεκτη γιὰ τοὺς Ἑβραίους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ'

Δὲν πρέπει νὰ ἀφήσομε ἀνεξέταστο οὔτε τὸ διάψαλμα. Ἀπὸ τοὺς πρὶν ἀπὸ ἐμᾶς ἐρμηνευτὲς νομίσθηκε ὅτι τὸ διάψαλμα⁵⁷ σημαίνει μεταβολὴ νοήματος ἢ προσώπου ἢ πράγματος. Ἐμεῖς καὶ τὶς γνῶμες τῶν πατέρων δὲν ἀπορρίπτομε καὶ μόνοι μας νὰ σκεφτοῦμε κάτι σχετικὰ μὲ τὴ σημασία τῆς λέξης αὐτῆς δὲ θὰ φανοῦμε ἀπρόθυμοι. Κάπως ἔτσι λοιπὸν καταλάβαμε τὴν ἔννοια τοῦ διαψάλματος· ὅτι καθὼς συνέχιζε τὴν ἐξέλιξή του ὁ ψαλμὸς, ἂν στὸ διάστημα ποὺ προφήτεψε ὁ Δαβὶδ γινόταν μιὰ νέα ἔλλαμψη τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ κάποια προσθήκη στὸ χάρισμα τῆς θείας γνώσης πρὸς ὄφελος ἐκείνων ποὺ δέχονταν τὴν προφητεία, σταματοῦσε τὴ φωνή του κι ἔδινε τὸν καιρὸ στὸ νου νὰ δεχτεῖ τὴ γνώση τῶν ἐννοιῶν ποὺ τοῦ ἔρχονταν ἀπὸ τὴ θεία ἔλλαμψη. Τὸ πρᾶγμα μοιάζει μὲ τὸ ἐξῆς· πολλὰ φορὲς κάποιοι ποὺ περπατοῦν μαζὶ στὸ δρόμο ἢ συνομιλοῦν σὲ συμπόσια ἢ συγκεντρώσεις, ἂν ξαφνικὰ προσβάλει τὴν ἀκοή τους ἕνας ἦχος, σταματοῦν νὰ μιλοῦν καὶ στρέφουν μ' ἔνταση τὴ διάνοιά τους πρὸς τὸν ἦχο, δίνοντας μὲ τὴν ἡσυχία τους τὸν καιρὸ στὴν ἀκοή νὰ διαπιστώσει τὴ δύναμη τοῦ ἦχου κι ἔπειτα

57. Ψαλμ. 2,2· 3,3-5.

μιν, εἶτα παυσαμένης τῆς προσηκούσης φωνῆς πάλιν τῶν πρὸς ἀλλήλους ἔχονται λόγων· οὕτως ὁ μέγας Δαβὶδ ὑποφητεῶν τῷ Πνεύματι, ἃ τε φθάσας μεμαθήκει, διεξῆει τῇ μελωδίᾳ· καὶ εἰ τι μεταξὺ λέγων ἐπεδιδάσκετο, ὑπέχων τῷ Πνεύματι τῷ ἐνηχοῦν-
5 τι τὴν τῆς ψυχῆς ἀκοὴν καὶ κατασιγάζων τὸ μέλος, ὧν ἂν πλήρης ἐγένετο νοημάτων, ταῦτα διεξῆει πάλιν ἐνείρων τῇ μελωδίᾳ τοὺς λόγους.

Ἔστιν οὖν τὸ 'διάψαλμα', ὡς ἂν τις ὄρω περιλαβὼν εἰ-
ποι, μεταξὺ τῆς ψαλμωδίας γενομένη κατὰ τὸ ἀθρόον ἐπηρέμη-
10 σις πρὸς ὑποδοχὴν τοῦ θεόθεν ἐπεισκρινομένου νοήματος. Ἦ οὕτω μᾶλλον ἂν τις ὀρίσαιο τὸ διάψαλμα εἶναι διδασκαλίαν παρὰ τοῦ Πνεύματος τῇ ψυχῇ κατὰ τὸ ἀπόρητον ἐγγινομένην, τῆς περὶ τὸ νόημα τοῦτο προσοχῆς τὸ συνεχές τῆς μελωδίας ἐπικοπούσης. Ὡς δ' ἂν μὴ νομισθεῖται τοῖς πολλοῖς σημεῖον γί-
15 νεσθαι τὴν σιωπὴν τοῦ ἐπιλελοιπέναί τὸν προφητεύοντα τὴν τοῦ ἀγίου Πνεύματος δύναμιν, τούτου χάριν τινὲς τῶν ἐρμηνέων ἀντὶ τοῦ 'διαψάλματος' τὸ 'ἀεὶ' τοῖς διαλείμμασι τούτοις ἐγγράφουσι, ὡς ἂν διὰ τούτου μάθοιμεν ὅτι ἢ μὲν παρὰ τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἐν τῇ ψυχῇ διδασκαλία πάντοτε ἦν, ὁ δὲ ἐρμηνεύων
20 τὰ ἐγγινόμενα θεόθεν τῇ ψυχῇ νοήματα λόγος οὐ πάντοτε ἦν, ἀλλὰ τὸ μὲν ἐξεφώνει τῆς διανοίας, τὸ δὲ ὑπεδέχετο. Ἐν ᾧ μὲν οὖν ἐξηγόρευε τὰ ἐντυπωθέντα τῇ διανοίᾳ νοήματα, προῆει δι' ἀκολούθου ἢ ψαλμωδίᾳ· ἐφ' ἧ δέ τι τῶν θειοτέρων αὐτοῦ τὴν τῆς ψυχῆς ἀκοὴν περιήχησεν, ὄλος τῆς ἀκροάσεως ἦν κατασιγάζων
25 τὸ μέλος.

Ἄεὶ τοίνυν τοῦ ἀγίου Πνεύματος καὶ παρὰ τὸν τῆς σιωπῆς καιρὸν ἐν αὐτῷ λαλοῦντος, ὁ λόγος ἐν διαλείμμασιν ἦν (τὸ δὲ διάλειμμα παρὰ τῶν ἐρμηνευσάντων ὠνομάσθη διάψαλμα)· τῆς δὲ θεωρηθείσης ἡμῖν διαιρέσεως ἐν πάσῃ τῇ βίβλῳ τῆς ψαλ-
30 μωδίας πενταχῇ διηρημένης δυνατόν ἐστι καὶ ἐκ τούτων ἀληθῆ τὴν αἰτίαν ἀποδειχθῆναι, ἣν ἐνόησαμεν, ὅτι διὰ τίνος προσαγωγῆς ἀεὶ πρὸς τὸ ὑψηλότερον δι' ἐκάστου τῶν τμημάτων χειρα-

ἀρχίζουν πάλι νὰ μιλοῦν μεταξύ τους, δταν σταματήσῃ ν' ἀκούγεται ὁ ἦχος αὐτός. Ἔτσι κι ὁ μέγας Δαβὶδ προφητεύοντας μὲ τὴν ἔμπνευση τοῦ Πνεύματος, ὅσα εἶχε μάθει τὰ ἔλεγε μὲ τὸ ψαλμὸ του κι ἂν διδασκόταν στὸ μεταξύ κάτι ἐπιπλέον παρέχοντας τὴν ψυχικὴ του ἀκοή στὸ Πνεῦμα πού τοῦ μιλοῦσε καὶ κατασιγάζοντας τὴ μελωδία, ὅσα νοήματα τὸν πλημμυροῦσαν αὐτὰ πάλι διηγοῦνταν συμπλέκοντας τοὺς λόγους μὲ τὴ μελωδία.

Εἶναι λοιπὸν τὸ διάψαλμα, γιὰ νὰ τὸ πεῖ κανένας μὲ ἕνα ὄρισμό, ἡ ξαφνικὴ ἡρεμία πού γίνεται στὴ διάρκεια τοῦ ψαλμοῦ, γιὰ νὰ γίνῃ δεκτὸ ἕνα νόημα πού παρέχεται ἀπὸ τὸ Θεό. Ἡ θὰ ὄριζε κανένας καλύτερα τὸ διάψαλμα ἔτσι· ὅτι εἶναι διδασκαλία τοῦ Πνεύματος πρὸς τὴν ψυχή, πού γίνεται μὲ τρόπο ἀπόρρητο καὶ πού ἡ προσοχὴ στὸ νόημα αὐτὸ διακόπτει τὴ συνέχεια τῆς μελωδίας. Καὶ γιὰ νὰ μὴ νομίσουν οἱ πολλοὶ τὴ σιωπὴ σημεῖο ὅτι ἡ δύναμη τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐγκατέλειψε τὸν προφήτη, γι' αὐτὸ τὸ λόγο μερικοὶ ἑρμηνευτὲς γράφουν στὰ διαλείμματα αὐτὰ τὸ 'πάντοτε' ἀντὶ τὸ 'διάψαλμα', ὥστε ἔτσι νὰ μάθομε πὼς ἡ διδασκαλία τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὑπῆρχε πάντοτε μέσα στὴν ψυχή, δὲν λειτουργοῦσε ὁμοῦ πάντοτε ὁ λόγος, πού ἑρμηνεύει τὰ νοήματα πού ἔρχονταν στὴν ψυχή ἀπὸ τὸ Θεό, παρὰ ἄλλοτε ἀπάγγελνε μέρος τῶν νοημάτων κι ἄλλοτε δεχόταν ἄλλα. Ὅταν λοιπὸν φανέρωνε τὰ νοήματα πού εἶχαν ἐντυπωθεῖ στὸ νοῦ του, ἀκολουθοῦσε ἡ ψαλμωδία. Ἄν ὁμοῦ κατακυρίευε τὴν ἀκοή του κάποια θεϊκότερη ἔννοια, παραδινόταν ὀλόκληρος στὴν ἀκρόαση αὐτὴ κατασιγάζοντας τὴ μελωδία.

Ἐπειδὴ λοιπὸν τὸ ἅγιο Πνεῦμα μιλοῦσε μέσα του πάντα καὶ κατὰ τὸν καιρὸ τῆς σιωπῆς, ὁ λόγος γινόταν κατὰ διαλείμματα (καὶ τὸ διάλειμμα ὀνομάστηκε ἀπὸ τοὺς ἑρμηνευτὲς διάψαλμα). Τῆς διαίρεσης τώρα τῶν ψαλμῶν πού κάναμε σὲ πέντε μέρη εἶναι δυνατὸ ν' ἀποδειχτεῖ καὶ ἀπὸ αὐτὰ ἀληθινὴ ἡ αἰτία πού ἀντιληφθήκαμε· ὅτι στὸ κάθε τμήμα ὁποῖος καθοδηγεῖται ἀπὸ αὐτὰ ἀνεβαίνει πάντοτε ψηλότερα. Μόνον τὸ τελευταῖο

γωγεῖται ὁ δι' αὐτῶν ὁδηγούμενος· μόνον γὰρ τὸ τελευταῖον τῶν
 τμημάτων ἀπ' ἀρχῆς εἰς τέλος ἐφ' ἐκάστου ψαλμοῦ συνεχῆ τε
 καὶ ἀδιάσπαστον τὴν ὑμνωδίαν ἔχει, οὐδαμοῦ διαιρουμένην τῷ
 διαψάλματι. Ἡ τε γὰρ ἐφ' ἐκάστου τῶν ἀναβαθμῶν ᾠδὴ τοῦ-
 5 τον ἔχει τὸν τρόπον καὶ ὧν ἐπιγραφή ἐστὶ τὸ "Ἀλληλουῖα". Δεί-
 κνυται γάρ, ὡς οἶμαι, διὰ τῆς τοιαύτης παρατηρήσεως, ὅτι ἐν
 μὲν τοῖς ἄλλοις, ἅτε δὴ κατωτέροις οὖσι, χώραν ἔχει ὁ τὰ ὑψη-
 λότερα ἐπεκιδιάσκων νοήματα, καὶ μεταξὺ παρενεύρων τι τῆ
 ἀκολουθία τοῦ λόγου τῶν πρὸς τὸ κρεῖττον δυναμένων ἀναγα-
 10 γεῖν τὴν διάνοιαν.

Ἡ δὲ διὰ τῶν ἀναβαθμῶν τελείωσις καὶ οἷς προγραφή
 ἐστὶ τὸ "Ἀλληλουῖα", ἅτε δὴ τοῦ ἀκροτάτου τῶν πρὸς τὸ ἀγαθὸν
 νοουμένων ἐπειλημμένη, οὐδεμιᾶς προσθήκης ἐστὶν ἐπιδεής,
 αὐτὴ ἐν ἑαυτῇ διὰ πάσης κατηρτισμένη τῆς ἐν τῷ ἀγαθῷ τε-
 15 λειώσεως· ὅπερ καὶ ἡ διάνοια τῆς ἐπιγραφῆς ἐπὶ τούτων μαρτύ-
 ρεται, "αἶνον Θεοῦ" τὸ ὑπερκείμενον ἅπαν κατονομάζουσα.
 Ὡσπερ γὰρ ἡ κατὰ τὰς ἡλικίας τῶν σωμάτων ἀναδρομὴ ὄρον
 ἔχει τὸ τῆς φύσεως στάσιμον, μεθ' ὃ τὴν ἐπὶ τὸ μείζον προσθή-
 κην οὐ παραδέχεται, ἀλλ' ἐν ἑαυτῷ διαμένει πρὸς πάντα τὸν
 20 ὑπόλοιπον χρόνον, οὕτως ἐστὶ καὶ τῶν θείων διδαγμάτων αὔ-
 ξησίς τε καὶ στάσις, δι' ὧν τοὺς τε νηπιώδεις καὶ ἀτελεῖς τὴν
 διάνοιαν ταῖς καταλλήλοις τροφαῖς τιθηνουμένη διὰ γάλακτός τε
 καὶ τῶν τοιούτων εἰς αὔξαιν ἄγει, καὶ τοῖς ἤδη τελείοις τὴν
 στερὰν προτίθησι τράπεζαν τοῖς διὰ τῶν ἄλλων μαθημάτων
 25 προγυμνασθεῖσι τὰ τῆς ψυχῆς αἰσθητήρια.

Οὐκοῦν τὸ μηδαμοῦ χρεῖαν γενέσθαι κατὰ τὸ ἔσχατον
 τμήμα τοῦ ἐν διαψάλματι τῶν ὑψηλοτέρων τι νοημάτων ἐκδιδα-
 χθῆναι τὸν ὑποφήτην τοῦ Πνεύματος σαφὲς ἂν εἴη τεκμήριον
 τὸν περὶ τούτου λόγον κατανοῆσαι, προθέντα ἐκεῖνα τῆς ψαλ-
 30 μωδίας τὰ μέρη τὰ διεσταλμένα τῷ διαψάλματι· ἐν τῷ τρίτῳ
 τὴν γενομένην ἐκ τῆς τῶν ἐχθρῶν ἐπαναστάσεως αὐτῷ συνο-
 χὴν τε καὶ ἀμηχανίαν προειπών, εἶτα διαστείλας τὸ μέρος τῷ

τμήμα έχει από την αρχή ὡς τὸ τέλος κάθε ψαλμοῦ συνεχῆ καὶ ἀδιάσπαστη τῇ μελωδία χωρὶς νὰ διαιρεῖται σὲ κανένα σημεῖο ἀπὸ τὸ διάψαλμα. Γιατὶ καὶ ἡ ὠδὴ κάθε ἀναβαθμοῦ εἶναι μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν καθὼς καὶ ὁποῖων ἐπιγραφὴ εἶναι τὸ "Ἀλληλουῖα". Ἀποδεικνύεται νομίζω μὲ τὴν παρατήρηση αὐτὴ ὅτι στοὺς ἄλλους, ἐπειδὴ εἶναι κατώτεροι, ἔχει θέση αὐτὸς ποὺ διδάσκει τὰ ὑψηλότερα καὶ παρεμβάλλει μέσα στὴ συνέχεια τοῦ λόγου κάτι ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ μποροῦν νὰ ἀνεβάσουν τὸ νοῦ πρὸς τὸ καλύτερο.

Ἡ τελείωση μὲ τοὺς ἀναβαθμοὺς ποὺ προμετωπίδα τοὺς ἔχουν τὸ "Ἀλληλουῖα"⁵⁸, ἐπειδὴ ἔχει φτάσει στὴν ἀκρότατη κορυφὴ τοῦ ἀγαθοῦ, δὲ χρειάζεται καμιὰ προσθήκη· ἔχει καταρτιστεῖ ἢ ἴδια μὲ ὅλη τὴν τελειότητα στὸ ἀγαθόν. Αὐτὸ μαρτυρεῖ σχετικὰ καὶ ἡ ἔννοια τῆς ἐπιγραφῆς ὀνομάζοντας 'αἶνο Θεοῦ' ὅλο ἐκεῖνο ποὺ ἀκολουθεῖ. Ὅπως δηλαδὴ τὸ πέρασμα τῶν σωμάτων ἀπὸ τὶς ἡλικίες ἔχει ὡς ὄριο τὴ στασιμότητα τῆς φύσης, ἔπειτα ἀπὸ τὴν ὁποία δὲ δέχεται πιά προσθήκη γιὰ κάτι μεγαλύτερο, ἀλλὰ παραμένει γιὰ ὅλο τὸν ὑπόλοιπο καιρὸ ὅπως εἶναι, ἔτσι ὑπάρχει καὶ στὰ θεῖα διδάγματα τόσο αὐξηση ὅσο καὶ στάση. Μὲ αὐτὰ ὄσους εἶναι ἀκόμη νήπια κι ἔχουν νοῦ ὄχι τέλειο τρέφοντάς τοὺς μὲ τὶς ἀνάλογες τροφές, μὲ τὸ γάλα καὶ τὰ ὅμοια, τοὺς σπρώχνει στὴν αὐξηση καὶ σὲ ὄσους εἶναι πιά τέλειοι προτείνει τροφὴ στερεά, σ' αὐτοὺς ποὺ ἔχουν προγυμνασμένα τὰ αἰσθητήρια τῆς ψυχῆς μὲ τὰ ἄλλα μαθήματα.

Ἐπομένως τὸ ὅτι δὲ χρειάστηκε στὸ τελευταῖο τμήμα νὰ διδάξει μὲ τὸ διάψαλμα ἓνα ἀπὸ τὰ ὑψηλότερα νοήματα ὁ διδάσκαλος τοῦ Πνεύματος, εἶναι σαφῆς ἔνδειξη γιὰ νὰ κατανοήσουμε τὸ λόγο γι' αὐτό, προτάσσοντας ἐκεῖνα τὰ μέρη τῶν ψαλμῶν, ποὺ τὰ διαχωρίζει δηλαδὴ τὸ διάψαλμα. Στὸν τρίτο ψαλμό, ἀφοῦ εἶπε πρῶτα τὴ θλίψη καὶ τὴν ἀγωνία ποὺ τοῦ προκάλεσε ἡ ἐξέγερση τῶν ἐχθρῶν του κι ἔπειτα διαχώρισε τὸν ψαλμὸ μὲ τὸ διάψαλμα, παίρνοντας θάρρος ἀπὸ αὐτὸν ποὺ ἐπικοινωνήσε

διαψάλματι, τὴν σωτήριον ἐκείνην φωνὴν ἐπιθαρσῆσας τῷ
κατὰ τὸ ἀπόρητον αὐτῷ ἐνηγήσαντι, ὅτι «Σὺ δέ, Κύριε, ἀντι-
λήπτωρ μου εἶ, δόξα μου καὶ ὑψῶν τὴν κεφαλὴν μου»· πάλιν ἐν
διαλειμματι τὴν μελωδίαν ποιήσας, μετὰ τὴν εὐχάριστον ἐκείνην
5 φωνὴν ἦν πεποιήται λέγων, «φωνῆ μου πρὸς Κύριον ἐκέκραξα,
καὶ ἐπήκουσέ μου ἐξ ὄρους ἁγίου αὐτοῦ», διδάσκεται τίς ἐστὶ
τῆς κοινῆς τῶν ἀνθρωπίνων κακῶν ἀμνηχανίας ἢ λύσις. Καὶ τὸ
κατὰ τὸ πάθος τοῦ Κυρίου μυστήριον διδαχθεὶς ἐν τῇ γενομένῃ
κατὰ τὸ ἀθρόον ἐλλάμπει τοῦ Πνεύματος αὐτὸ τὸ πρόσωπον τὸ
10 δεσποτικὸν ὑποδύεται καὶ φησιν, «ἐγὼ ἐκοιμήθην καὶ ὕπνωσα·
ἐξηγέρθην, ὅτι Κύριος ἀντιλήψεταιί μου». Τὸ δὲ δι' ἀκριβείας
ἐκτίθεσθαι τὴν ἐκάστῳ τῶν ρημάτων ἐγκειμένην διάνοιαν πα-
ρέλκον ἂν εἴη, τοῦ λόγου πρὸς ἕτερα σπεύδοντος.

Χρὴ γὰρ πιστώσασθαι τὴν ἀποδοθεῖσαν περὶ τοῦ διαψάλ-
15 ματος ἔννοιαν ἐξ αὐτῶν τῶν γεγραμμένων συνιστῶντας τὸν λό-
γον καὶ ἐν τῷ τετάρτῳ διαψάλματι, δι' οὗ τὸ ἴσον μανθάνομεν.
Πάση γὰρ τρόπον τινὰ τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει περὶ τῆς τῶν σπου-
δαζομένων ματαιότητος ἐμβοᾶ βαρυκαρδίουσ ὀνομάζων τοὺς
υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων, οἷς τὸ μάταιόν τε καὶ ἀνυπόστατον ψευ-
20 δος ἐν ἀγάπῃ ἐστί. Πάλιν ἐπηρεμήσας ὑποδείκνυσιν ἐν τίνι ἐστὶν
ἡ ἀλήθεια. «Γνωῶτε» γάρ, φησὶν, «ὅτι ἐθαυμάστωσε Κύριος τὸν
δοσιον αὐτοῦ»· δεικνύς, οἶμαι, διὰ τοῦ «δοσίου» τὸν Κύριον, κα-
θὼς φησιν Μωυσῆς· «ὅτι, δίκαιος καὶ δσιος ὁ Κύριος». Εἶτα
συμβουλήν καταθέμενος, δι' ὧν ἂν τις ἐν καθαρότητι παρέλθοι
25 τὸν βίον κριτῆς τε καὶ ἐπιγνώμων τῶν τῆς ψυχῆς διανοημάτων
γενόμενος, ἐν οἷς φησιν ὅτι, «ἂ λέγετε ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν,
ἐπὶ ταῖς κοίταις ὑμῶν κατανύγητε»· πάλιν πρὸς ἑαυτὸν ἀναχω-
ρήσας τὴν ἀναίρεσιν τῆς νομικῆς ζωοθυσίας αὐτός τε ἤκουσε
καὶ ἐμβοᾶ τοῖς ἀκούουσι· λέγει γὰρ μηδὲ ἐν ταῖς τῶν ἀλόγων
30 ζώων ἐπελπίζειν σφαγαῖς τὸν τοῦ ψυχικοῦ καθαρσίου δεόμενον,

μαζί του με τρόπο απόρρητο, αφήνει τη σωτήρια εκείνη φωνή ότι «ἐσὺ ὁμοῦ, Κύριε, εἶσαι βοηθός μου, δόξα μου καὶ ὑπερφάνειά μου». Κι ἀφοῦ διέκοψε πάλι τὴ μελωδία, ἔπειτα ἀπὸ τὴν εὐχάριστη ἐκείνη κραυγή του «φώναξα δυνατὰ πρὸς τὸν Κύριο καὶ με ἄκουσε ἀπὸ τὸ ἅγιο ὄρος του», διδάσκει ποιὰ εἶναι ἡ λύση τοῦ κοινοῦ ἀδιέξοδου ἀπὸ τὰ ἀνθρώπινα δεινά. Κι ἀφοῦ διδάχθηκε τὸ μυστήριον τοῦ πάθους τοῦ Κυρίου στὴν ἀξαφνὴ ἔλλαμψη τοῦ Πνεύματος ὑποδύεται τὸ ἴδιο τὸ δεσποτικὸ πρόσωπο καὶ λέει, «ἐγὼ ἔπеса καὶ κοιμήθηκα ὕπνο βαθύ· σηκώθηκα, γιὰτὶ ὁ Κύριος θὰ με βοηθήσει». Παραλείπω νὰ ἐκθέσω λεπτομερῶς τὸ νόημα κάθε λέξης, ἐπειδὴ βιάζομαι νὰ μιλήσω γιὰ ἄλλα.

Πρέπει ὁμοῦ νὰ ἐπιβεβαιώσουμε τὴν ἐννοια πού δώσαμε στὸ διάψαλμα συνθέτοντας τὸ λόγο μας ἀπὸ τὰ ἴδια ὄσα γράφονται καὶ στὸ τέταρτο διάψαλμα⁵⁹ πού μᾶς διδάσκει τὰ ἴδια. Στὸ σύνολο, κατὰ κάποιον τρόπο, τῶν ἀνθρώπων φωνάζει γιὰ τὴ ματαιότητα τῶν προσπαθειῶν τους, ὀνομάζοντάς τους βαρυκάρδιους⁶⁰, πού ἀγαποῦν τὴ ματαιότητα καὶ τὸ ἀνυπόστατο ψεῦδος. Κι ἀφοῦ ἠρεμήσει πάλι δείχνει πού βρίσκεται ἡ ἀλήθεια· γιὰτὶ λέει, «μάθετε ὅτι ὁ Κύριος ἔκανε ἀξιοθαύμαστο τὸν ὄσιό του», δείχνοντας νομίζω με τὴν λέξη 'ὄσιος' τὸν Κύριο, ὅπως λέει ὁ Μωυσῆς, «ὅτι ὁ Κύριος εἶναι δίκαιος καὶ ὄσιος»⁶¹. Ἐπειτα ἠρεμώντας συμβουλεύει με ποιὸ τρόπο θὰ περάσει ζωὴ καθαρὴ, ἀφοῦ γίνε κριτῆς καὶ γνώστης τῶν διανοημάτων τῆς ψυχῆς μ' αὐτὰ πού λέει· «αὐτὰ πού βυσσοδομεῖτε μέσα σας, νὰ τὰ ἐξετάσετε τὴ νύχτα στὸ κρεβάτι σας με εὐσέβεια καὶ κατάνυξη»⁶². Κι ἀφοῦ βυθίστηκε πάλι στὸν ἑαυτό του, ἄκουσε ὁ ἴδιος τὴν κατάργηση τῆς θυσίας τῶν ζώων πού εἶχε ὁ νόμος καὶ τὴ φωνάζει σ' αὐτοὺς πού ἀκοῦν. Λέει ὅτι ὅποιος ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ τὴν ψυχικὴ κάθαρση δὲν πρέπει νὰ ἐλπίζει οὔτε στὴ σφαγὴ τῶν

59. Ψαλμ. 4.

60. Ψαλμ. 4,3.

61. Δευτ. 32,4.

62. Ψαλμ. 4,5.

ἀλλ' ἐπιγνῶναι ποίαις ὁ Θεὸς εὐαρεστεῖται θυσίαις. Διὸ φησιν· «θύσατε θυσίαν δικαιοσύνης καὶ ἐλπίσατε ἐπὶ Κύριον». Οὕτω καὶ κατὰ τὸν ἔβδομον τῶν ψαλμῶν προηγεῖται μὲν ὁ τῆς ἐντεύξεως λόγος, ἐν ᾧ δικαιολογεῖται πρὸς τὸν δίκαιον κριτὴν ὅτι 5 οὐκ ἐξ ἀνταποδόσεως γίνεται παρὰ τῶν ἐχθρῶν ἢ κακία, ἀλλ' ἐκεῖνοι ἀρχηγοὶ τῆς πονηρίας γίνονται· καὶ ὅτι ἴσον εἰς ἀμαρτίαν οἴεται, καὶ προκατάρξαι κακίας καὶ τοῖς ἴσοις ἀμύνασθαι τὸν ἀπάρχοντα.

Καὶ ταῦτα εἰπὼν πάλιν ὑπέχει τὴν ἀκοὴν τῷ τὸ μέγα φα-
10 νεροῦντι τῆς εὐσεβείας μυστήριον, δι' οὗ γίνεται ἢ κατὰ τῶν ἀληθινῶν ἐχθρῶν παρὰ τοῦ Κυρίου ἐκδίκησις. Οὐ γὰρ ἔστιν ἄλλως καθαιρεθῆναι τῶν ἀντικειμένων τὸ στίφος, μὴ τοῦ Κυρίου ὑπὲρ ἡμῶν ἀναστάντος· τῆς δὲ ἀναστάσεως θάνατον δεῖ πάντως προηγήσασθαι. Ὁ τοίνυν τὴν ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου μηνύ-
15 σας τὸ συνημμένον τῇ ἀναστάσει συμπαραδέλωσεν, λέγων δὴ τὸ κατὰ τὸ πάθος μυστήριον. Οὗ χάριν θεοφορηθεὶς ἐκ τῆς τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου ἐπισκηνώσεως, «ἀνάστηθι», φησί, «Κύριε, ἐν ὄργῃ σου, ὑψώθητι ἐν τοῖς πέρασι τῶν ἐχθρῶν μου», σημαίνων διὰ μὲν τῆς ὄργῆς τὴν ἀνταποδοτικὴν δύναμιν τοῦ δι-
20 καίου κριτοῦ, διὰ δὲ τῶν ἐφεξῆς τὸν ἀφανισμόν τῆς κακίας. Ἐχθρὸν γὰρ τῇ φύσει μόνον τὸ ἐξ ἐναντίου τῷ ἀγαθῷ θεωρούμενον, ὅπερ ἔστιν ἢ κακία, ἧς τὸ πέρασ ἀφανισμὸς ἔστι καὶ εἰς τὸ μὴ ὄν μεταχώρησις.

Ὁ τοίνυν εἰπὼν ὅτι, «ὑψώθητι ἐν τοῖς πέρασι τῶν
25 ἐχθρῶν μου», προμηνύει διὰ τοῦ περατωθῆναι τῶν ἐχθρῶν τὴν κακίαν τὸ μηκέτι τὸν εἰς κακίαν δρόμον τῇ ζωῇ ὑπολείπεσθαι. Ὡς γὰρ πέρασ νόσου ἢ υγίεια καὶ πέρασ ὕπνου ἢ ἐγρήγορις γίνεται (οὔτε δὲ ὁ καθεύδων, ἕως ἐν τῷ ὕπνῳ ἐστί, πέρασ τοῦ ὕπνου ἔχει, οὔτε ὁ νοσῶν τῆς υγιείας ἐν πέρατι τοῦ ἀρρωστημά-
30 τος γίνεται· ἀλλὰ διδαδεξαμένης τὸν μὲν ἀρρωστον τῆς υγιείας, τὸν δὲ καθεύδοντα τῆς ἐγρηγόρσεως, λέγομεν αὐτοὺς ἐν πέρατι γεγενῆσθαι τοῦ ἐν ᾧ ἕκαστος ἦν, τὸν μὲν τοῦ ὕπνου, τὸν δὲ τῆς νόσου)· οὕτω καὶ ἐνταῦθα τὴν εἰς τὸ μακάριον τῆς ἀνθρωπίνης

άλόγων ζώων αλλά να συνειδητοποιήσει με ποιές θυσίες ευχαριστεῖται ὁ Θεός. Γι' αὐτὸ καὶ λέει «προσφέρετε θυσία δίκαιων ἔργων καὶ στηρίζετε τὴν ἐλπίδα σας στὸν Κύριο». Ἔτσι καὶ στὸν ἑβδομο ψαλμὸ προηγεῖται ἡ προσευχή ὅπου ὑπερασπίζεται τὸν ἑαυτὸ του στὸν δίκαιο κριτῆ ὅτι δὲν τὸν καταδιώκουν οἱ ἐχθροὶ του γιὰ λόγους ἀνταποδόσεως ἀλλὰ ἐκεῖνοι κάνουν ἀρχὴ στὴν ἐχθρότητα. Καὶ ὅτι θεωρεῖ ἐξίσου ἐφάμαρτο καὶ νὰ ἀρχίσεις ἓνα μίσος καὶ ν' ἀνταποδώσεις τὰ ἴσα σ' ἐκεῖνον πού ἀρχισε.

Κι ἀφοῦ εἶπε τοὺς λόγους αὐτοὺς προσέχει πάλι ν' ἀκούσει αὐτὸν πού φανερώνει τὸ μέγα μυστήριο τῆς πίστεως, μὲ τὸ ὁποῖο γίνεται ἀπὸ τὸν Κύριο ἡ ἐκδίκηση κατὰ τῶν ἀληθινῶν ἐχθρῶν. Δὲν ὑπάρχει ἄλλος τρόπος νὰ κατανικηθεῖ τὸ στίφος τῶν ἀντιπάλων, ἂν δὲν σηκωθεῖ νὰ μᾶς ὑπερασπιστεῖ ὁ Κύριος· κι ἀπὸ τὴν ἀνάσταση πρέπει ἀσφαλῶς νὰ προηγηθεῖ θάνατος. Αὐτὸς λοιπὸν πού ἀναφέρει τὴν ἀνάσταση τοῦ Κυρίου, φανερώνει μαζὶ καὶ τὸ συνδεδεμένο μὲ τὴν ἀνάσταση, ἐννοῶ τὸ μυστήριο τοῦ πάθους του, πού θεοφορημένος ἐξαιτίας τῆς ἐνοικησιῆς μέσα του τοῦ ἁγίου Πνεύματος φωνάζει· «σηκώσου, Κύριε, γεμάτος ὀργὴ καὶ ὀρθώσου ὡς τὰ πέρατα πού ὑπάρχουν ἐχθροὶ μου». Μὲ τὴν ὀργὴ δηλώνει τὴν ἀνταποδοτικὴ δύναμη τοῦ δικαίου κριτῆ καὶ μὲ τὰ ἐπόμενα τὸν ἀφανισμό τῆς κακίας. Ἐχθρικὸ στὴ φύση μας εἶναι μόνο τὸ ἀντίθετο στὸ ἀγαθό, κι αὐτὸ εἶναι ἡ κακία, πού ἡ κατάληξή της εἶναι ἀφανισμὸς καὶ μετάβαση στὸ μὴ ὄν.

Αὐτὸς λοιπὸν πού εἶπε, «ὀρθώσου στὰ πέρατα πού ὑπάρχουν ἐχθροὶ μου, προαναγγέλλει μὲ τὸ πέρασ τῆς κακίας τῶν ἐχθρῶν ὅτι δὲν ἀπομένει πιά στὴ ζωὴ ὁ δρόμος πρὸς τὴν κακία. Πέρασ δηλαδὴ τῆς νόσου εἶναι ἡ ὑγεία καὶ πέρασ τοῦ ὕπνου τὸ ζύπνημα. Καὶ οὔτε ὁποῖος κοιμᾶται ὅσο εἶναι παραδομένος στὸν ὕπνο ἔχει πέρασ τοῦ ὕπνου, οὔτε ὁποῖος ἀσθενεῖ βρίσκεται στὸ πέρασ τῆς ἀσθενείας του, ἀλλὰ ὅταν διαδεχτεῖ τὴν ἀσθένεια ἢ ὑγεία καὶ τὸν ὕπνο ἢ ἐγρήγορση, τότε λέμε ὅτι καθένα ἔφτασε στὸ πέρασ τῆς κατάστασης πού βρισκόταν, ὁ ἓνας τοῦ

φύσεως μεταβολὴν πέρας τῶν ἐχθρῶν κατωνόμασεν. Ἐνα δὲ μόνον ἐξηλλαγμένον τρόπον διαψάλματος ἐν πάσῃ τῇ βίβλῳ τῶν ψαλμῶν κατὰ τὸν ἕνατον ψαλμὸν παρατηρήσαμεν. Οὐ γὰρ ἀπλῶς 'διάψαλμά' φησιν, ἀλλ' 'ὥδῃ διαψάλματος'. Τάχα μὲν 5 οὖν ἀνέστραπται κατὰ τι σφάλμα γραφικὸν ὁ λόγος, ὥστε δεῖν λέγεσθαι μᾶλλον, 'ὥδῃς διάψαλμα', καὶ οὐκ 'ὥδῃν διαψάλματος'.

Πλὴν ἐπειδὴ προσήκει πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχειν τὸ ἐν τῇ ἀποκαλύψει τοῦ Ἰωάννου κείμενον κριῖμα κατὰ τῶν μεταποιούντων 10 τὰ θεῖα ἐκ προσθήκης ἢ ὑφαιρέσεως, φυλάσσοντες τὴν παραδοθεῖσαν ἡμῖν ἐν τῷ μέρει τούτῳ τῆς Γραφῆς ἀκολουθίαν ἀναζητήσαι πειρασόμεθα τὴν αἰτίαν τοῦ τῆς 'ὥδῃς διαψάλματος', ἣτις ἐστίν. Λογιζόμεθα τοίνυν ὅτι ἀπὸ τούτου καὶ μέχρις τοῦ ἐφεξῆς διαψάλματος ἐν διάψαλμα ἦν, τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἐντιθέντος 15 τῷ Δαβὶδ τὰ τῆς προφητείας νοήματα. Ἄλλ' οὐχ ὡσπερ ἐπὶ τῶν λοιπῶν, οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἐγένετο. Εἰ μὲν γὰρ τοῖς ἄλλοις οὐ κατὰ ταύτῳ ἐνηργεῖτο ἢ τε κατήχησις ἢ κατὰ τὸ ἀπόρρητον τῇ ψυχῇ παρὰ τοῦ Πνεύματος ἐγγινομένη, καὶ ἡ τῆς ἐντεθείσης αὐτῷ γνώσεως ἐξαγόρευσις· ἀλλὰ τῆς καρδίας ἐνδοθεν διδα- 20 σκομένης ὁ λόγος ἡσύχαζεν. Ἐνταῦθα δὲ ὁμοῦ τὰ δύο καὶ κατὰ ταύτῳ ἐνεργεῖται, καὶ παραγίνεται αὐτῷ μεταξὺ προφητεύοντι ἢ τῶν ὑψηλοτέρων νοημάτων διδασκαλία παρὰ τοῦ Πνεύματος καὶ τὸ συνεχὲς τῆς μελωδίας οὐ διακόπτεται· ἀλλ' ἐμφυὲν τῷ ὀργάνῳ τοῦ προφήτου τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, αὐτὸ κατὰ τὴν ἰδίαν 25 γνώμην κινεῖ τὰ φωνητικὰ αἰσθητήρια, ὥς μήτε τὴν ὥδῃν διαλιπεῖν μήτε ἐμποδισθῆναι τὴν διδασκαλίαν τῷ φθόγγῳ· αὕτη γὰρ ἡ διδασκαλία τοῦ Πνεύματος τὸ μέλος ἦν, καθὼς ὀνομάζει ὁ Σύμμαχος. Ἐν πολλοῖς δὲ μέρεσιν τῆς ψαλμοδίας εὕρισκομένης τῆς τοιαύτης διαστολῆς, ἀρκοῦν ἂν εἶη διὰ τῶν εἰρημένων 30 ἔφοδον κοινὴν τῆς τοῦ διαψάλματος κατανοήσεως παρασχομένους μηκέτι πᾶσιν δι' ἀκριβείας ἐπεξιέναι τοῖς διαψάλμασι. Παρέλκον γὰρ ἅμα καὶ περιττὸν ἐμφιλοχωροῦντα τοῖς ἐγνωσμένοις διὰ τῶν ὁμολογουμένων μηκύνειν τὸν λόγον.

ύπνου, ὁ ἄλλος τῆς ἀσθένειας. Ἔτσι κι ἐδῶ τῆ μεταβολῆ τῆς ἀνθρώπινης φύσης τὴν ὀνόμασε «πέρατα τῶν ἐχθρῶν». Σὲ ὄλο τὸ βιβλίον τῶν ψαλμῶν παρατηρήσαμε ἓνα μόνο διαφορετικὸ τρόπο διαψάλματος, στὸν ἕνατο ψαλμὸ⁶³. Δὲ λέει μόνο 'διάψαλμα' ἀλλὰ 'ὠδὴ διαψάλματος'. Ἴσως ὁ λόγος δέχτηκε μιὰ ἀντιστροφή ἀπὸ σφάλμα ἀντιγραφῆς, ὥστε πρέπει μάλλον νὰ λέμε 'διάψαλμα ὠδῆς' καὶ ὄχι 'ὠδὴ διαψάλματος'.

Ἐπειδὴ ὁμως πρέπει νὰ ἔχομε ὑπόψη τὴν κατάκριση ποὺ ἀναφέρει ἡ ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννη γιὰ ἐκείνους ποὺ μεταβάλλουν τὰ θεῖα μὲ προσθήκες ἢ ἀφαιρέσεις, διατηρώντας τὴ σειρά τῆς γραφῆς ποὺ μᾶς ἔχει ἐδῶ παραδοθεῖ στὸ σημεῖο αὐτό, ἄς ἐπιχειρήσουμε νὰ ἀναζητήσουμε τὴν αἰτία τῆς γραφῆς, 'ὠδὴ διαψάλματος', ποιά εἶναι. Σκεπτόμαστε λοιπὸν ὅτι ἀπὸ αὐτὸ κι ὡς τὸ ἐπόμενο διάψαλμα εἶναι ἓνα διάψαλμα, ποὺ τὸ ἅγιο Πνεῦμα ἐνέπνευσε στὸν Δαβὶδ τὰ προφητικὰ νοήματα. Δὲν ἔγινε ὁμως ἐδῶ ὅπως ἔγινε στὰ ἄλλα. Στὰ ἄλλα δηλαδὴ δὲ γινόταν ταυτόχρονα ἡ ἀπόρρητη διδασκαλία στὴν ψυχὴ ἀπὸ τὸ Πνεῦμα καὶ μαζὶ ἡ ἐξαγγελία τῆς γνώσης ποὺ εἶχε δεχτεῖ. Ἄλλὰ ἡ ψυχὴ δεχόταν τὴ διδασκαλία μέσα της καὶ ὁ λόγος ἠσύχαζε. Ἐδῶ ὁμως γίνονται ταυτόχρονα καὶ τὰ δύο μαζὶ καὶ τοῦ γίνεται ἐνῶ προφητεύει ἡ διδασκαλία τῶν πιὸ ὑψηλῶν ἐννοιῶν ἀπὸ τὸ Πνεῦμα, καὶ ἡ συνέχεια τῆς μελωδίας δὲν διακόπτεται. Ἄλλὰ προσηλωμένο τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιο στὸ μουσικὸ ὄργανο τοῦ προφήτη, αὐτὸ εἶναι ποὺ κινεῖ ὅπως θέλει τὰ φωνητικὰ αἰσθητήρια, ὥστε οὔτε τὸ τραγούδι νὰ διακοπεῖ οὔτε μὲ τὸ μέλος νὰ ἐμποδιστεῖ ἡ διδασκαλία. Γιατὶ αὐτὴ ἡ διδασκαλία, ὅπως λέει ὁ Σύμμαχος⁶⁴, ἦταν ἡ μελωδία τοῦ Πνεύματος. Κι ἐπειδὴ τὸ χωρίσμα αὐτὸ βρῖσκεται σὲ πολλὰ σημεῖα τῶν ψαλμῶν, εἶναι ἀρκετὸ νὰ δώσουμε μὲ ὅσα εἶπαμε μιὰ κοινὴ μέθοδο γιὰ τὴν κατανόηση τοῦ διαψάλματος χωρὶς νὰ μιλήσουμε λεπτομερῶς γιὰ ὅλα. Γιατὶ παρέλκει καὶ εἶναι περιττὸ συνάμα νὰ χρονοτριβοῦμε σὲ γνωστὰ καὶ μὲ πράγματα γνωστὰ νὰ δίνεις μᾶκρος στὸ λόγο.

64. Ὁ Σύμμαχος, Ἰουδαῖος ἀπὸ τὴ Σαμάρεια καὶ ἐλληνιστῆς, μετέφρασε τὴν Π. Διαθήκη ἀπὸ τὸ πρωτότυπο στὴν ἐλληνικὴ. Τὴ μετάφραση αὐτὴ εἶχε ὑπόψη του καὶ ὁ Ὠριγένης κατὰ τὴ σύνταξη τῶν Ἐξαπλῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'

Ἄλλα καὶ τοῦτο ἂν τις εἰκότως ἐπιζητήσῃ, τί δὴποτε τῇ ἀκολουθίᾳ τῆς ἱστορίας ἀσύμφωνός ἐστιν ἡ τάξις τῆς ψαλμωδίας. Εἰ γάρ τις προσέχοι τῷ τε χρονικῷ διαστήματι, ἐν ᾧ γέγονεν ἡ ζωὴ τοῦ Δαβὶδ καὶ τῇ τῶν πραγμάτων ἀκολουθίᾳ, οὐκ ἂν εὗροι τὴν τῶν ψαλμῶν θέσιν τῇ τάξει τῆς ἱστορίας συμβαίνουσαν. Φαμὲν τοίνυν ἐπὶ τὸν πρῶτον ἡμῶν τοῦ λόγου σκοπὸν ἀνατρέχοντες, ὅτι οὐδενὸς τούτων μέλει τῷ διδασκάλῳ ἡμῶν. Διδάσκαλον γάρ, οἶμαι, ὀνομάζειν δεῖ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καθὼς φησιν ὁ Κύριος· ὅτι «Ἐκεῖνος διδάξει ὑμᾶς πάντα». Τούτῳ τοίνυν τῷ καθηγητῇ τῶν ψυχῶν ἡμῶν καὶ διδασκάλῳ πάρεργα τὰ ἄλλα πάντα δοκεῖ, σπουδῆ δὲ τὸ περισώσασθαι τοὺς ἐν τῇ ματαιότητι τῆς ζωῆς πλανωμένους καὶ πρὸς τὴν ἀληθῆ ζωὴν ἐφελκύσασθαι. Παντὶ γὰρ τῷ κατὰ τινὰ σκοπὸν κατορθουμένῳ τάξις τις ἐπεστί φυσικῆ τε καὶ ἀναγκαία ἢ δι' ἀκολούθου κατορθοῦσα τὸ σπουδαζόμενον. Ὡσπερ τοίνυν ἐπὶ τῶν λιθογλύφων, σκοπὸς μὲν αὐτοῖς τῆς ἐργασίας ἐστὶ τὸ πρὸς τι τῶν ὄντων ὁμοιωῶσαι τὸν λίθον, οὐκ εὐθὺς δὲ τὸ ἔργον ἀπὸ τοῦ πέρατος ἄρχεται, ἀλλ' ἐπιτίθησιν ἀναγκαίαν τινὰ τῇ σπουδῇ τὰξιν ἢ τέχνῃ, ἧς ἄνευ οὐκ ἂν τὸ σπουδαζόμενον γένοιτο. Χρῆ γὰρ πρῶτον μὲν ἀπορρηῆξαι τῆς συμφοῦς πέτρας τὸν λίθον. Ἐῖτα περικόψαι τὰς προβολὰς τῶν ἀχρήστων πρὸς τὴν τοῦ προκειμένου μίμησιν ἐξεχόντων καὶ οὕτω κοιλᾶναι διὰ τῆς ἐργασίας ἐκεῖνα τοῦ λίθου τὰ μέρη. Ὡν ἐξαιρεθέντων, ἄρχεται περὶ τὸ λειπόμενον ἐνορᾶσθαι τὸ σχῆμα τοῦ ζώου, περὶ δὲ τὴν σπουδῆν ὁ τεχνίτης ἔχει· καὶ μετὰ τοῦτο λεπτοτέροις τισὶ καὶ ὀμαλωτέροις ὄργανοις περιζέειν τε καὶ ἀπολεαίνειν τὴν τοῦ λίθου τραχύτητα, καὶ τότε τῆς ἀρχετύπου μορφῆς ἐπιβάλλειν τῷ ὑπολελειμμένῳ τὴν ὁμοιότητα, λαμπρύνειν τε μετὰ ταῦτα καὶ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΑ'

Ἄλλὰ καὶ αὐτὸ θὰ μποροῦσε νὰ ἐρευνήσῃ κανένας, γιὰ τὴ σειρά τῆς ψαλμωδίας δὲ συμφωνεῖ μὲ τὴ συνέχεια τῆς ἱστορίας. Ἄν προσέξῃ κανένας τὴ χρονικὴ διάρκεια τῆς ζωῆς τοῦ Δαβὶδ δὲ θὰ βρεῖ τὴ θέσιν τῶν ψαλμῶν σύμφωνη μὲ τὴν τάξιν τῆς ἱστορίας. Λέμε λοιπὸν ἐπιστρέφοντας στὸν πρῶτο σκοπὸν ποὺ θέσαμε, ὅτι γιὰ κανένα ἀπὸ αὐτὰ δὲν ἐνδιαφέρεται ὁ δάσκαλός μας. Δάσκαλο πρέπει νὰ λέμε τὸ ἅγιον Πνεῦμα σύμφωνα μὲ ὅ,τι λέει ὁ Κύριος· «Ἐκεῖνος θὰ σᾶς διδάξῃ τὰ πάντα»⁶⁵. Αὐτὸς λοιπὸν ὁ καθηγητὴς καὶ δάσκαλος τῶν ψυχῶν μας θεωρεῖ πάρεργα ὅλα τὰ ἄλλα κι ἐπιδιώξῃ του εἶναι νὰ σώσῃ ὄσους πλανιοῦνται μέσα στὶς ματαιότητες τῆς ζωῆς καὶ νὰ τοὺς τραβήξῃ πρὸς τὴν ἀληθινὴν ζωὴν. Γιὰ τὸ ὅ,τι πραγματοποιεῖται σύμφωνα μ' ἓνα σκοπὸν, ἰσχύει μιὰ φυσικὴ καὶ ἀναγκαῖα τάξιν ποὺ πραγματοποιεῖ τὸ ἐπιδιωκόμενον μὲ κάποια ἀκολουθία. Ὡς γίνεται μὲ τοὺς γλύπτες· ὁ σκοπὸς τῆς ἐργασίας τοὺς εἶναι νὰ κάνουν τὴν πέτρα νὰ παριστάνῃ κάτι, δὲν ἀρχίζει ὁμοίως τὸ ἔργο ἀμέσως ἀπὸ τὸ τέλος, ἀλλὰ ἡ τέχνη ἐπιβάλλει κάποια ἀπαραίτητη τάξιν στὴν προσπάθειαν, ποὺ χωρὶς αὐτὴν δὲ θὰ μποροῦσε νὰ πραγματοποιηθεῖ ὁ στόχος. Πρέπει πρῶτα ν' ἀποσπαστεῖ ἓνα τμῆμα ἀπὸ τὴ συμπαγὴ πέτρα· ἔπειτα νὰ περικοποῦν οἱ προεξοχές ποὺ εἶναι ἄχρηστες γιὰ τὴν ἀπομίμησιν ποὺ ἐπιδιώκεται καὶ μὲ τὴν ἐργασία νὰ φέρῃ ὁ γλύπτης στὸ σημεῖον ποὺ θέλει τὰ μέρη ἐκεῖνα τῆς πέτρας. Ὄταν ἀφαιρεθοῦν αὐτά, ἀρχίζει πᾶν νὰ φαίνεται τὸ σχῆμα τοῦ ζώου, ποὺ φαντάζεται ὁ τεχνίτης κι ἐπιθυμεῖ. Ἐπειτα ἀπὸ αὐτὰ μὲ κάποια πῶς λεπτὰ ἐργαλεῖα πρέπει νὰ ζύνῃ καὶ νὰ λειαίνει τὴν τραχιὰ ἐπιφάνειαν τῆς πέτρας καὶ τότε πᾶν ν' ἀποτυπώνει πάνω στὴν ὑπόλοιπὴ τὴν ὁμοιότητα τῆς ἀρχέτυπης μορφῆς, νὰ γυαλίζει ἔπειτα καὶ νὰ

65. Ἰω. 14,26.

λειοτέραν ποιεῖν τοῦ λίθου τὴν ἐπιφάνειαν, δι' ὧν οἶδεν ἡ τέχνη τὸν τοιοῦτον ἐπιβάλλειν κόσμον τῷ ἔργῳ.

Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον πάσης ἡμῶν διὰ τῆς ὑλικῆς προσπαθείας ὡσπερ ἀπολιθωθείσης τῆς φύσεως, ὁ πρὸς τὴν θείαν ὁμοίωσιν λατομῶν ἡμᾶς λόγος ὁδῶ τινι καὶ ἀκολουθία πρὸς τὸ τοῦ σκοποῦ πέρασ προέρχεται, πρῶτον χωρίζων ἡμᾶς οἶόν τινος συμφυοῦς πέτρας, τῆς κακίας λέγω, ἧ̃ διὰ τινος σχέσεως ἤμεν προσπεφυκότες· εἶτα περικόπτει τῆς ὕλης τὰ περιττά· μετὰ τοῦτο τυποῦν ἄρχεται πρὸς τὴν ὁμοίωσιν τοῦ σκοποῦ τὸ ἐγκείμενον τῇ περιαιρέσει τῶν κωλόντων τὴν μίμησιν· καὶ οὕτω διὰ τῆς λαπτοτέρας τῶν νοημάτων διδασκαλίας ἐπιξῶν τε καὶ καταλαϊνῶν ἡμῶν τὴν διάνοιαν, τότε διὰ τῶν τῆς ἀρετῆς τύπων ἐμμορφοῖ ἡμῖν τὸν Χριστόν· οὐ̃ κατ' εἰκόνα ἐξ ἀρχῆς τε ἤμεν καὶ πάλιν γινόμεθα.

15 Τίς οὖν ἐστὶν ἡ τῆς γλυφῆς τῶν ἡμετέρων ψυχῶν τάξις; Ἐν τῷ πρώτῳ τμήματι τῆς ψαλμοῦδίας τῆς ἐν κακίᾳ ζωῆς ἀπεσχίσθημεν· ἐν δὲ τοῖς ἐφεξῆς διὰ τῆς προσεχοῦς ἀκολουθίας ἐπὶ τὸ τέλειον προήχθη ἡ μίμησις. Σύγκειται τοίνυν τῶν ψαλμῶν ἡ τάξις, ἐπειδὴ τὸ σπουδαζόμενόν ἐστὶ τῷ Πνεύματι, καθὼς εἴρηται, οὐχ ἱστορίαν ἡμᾶς διδάξαι ψιλήν, ἀλλὰ τὰς ψυχὰς ἡμῶν δι' ἀρετῆς κατὰ Θεὸν μορφῶσαι. Ὡς ἐπιζητεῖ τὸ τῆς διανοίας τῶν ἐν τοῖς ψαλμοῖς ἀκολουθία. Καθάπερ γὰρ ἐπὶ τοῦ ἐκτεθέντος ἡμῖν τοῦ κατὰ τὴν γλυφὴν ὑποδείγματος πολλῶν ἐστὶν ὀργάνων πρὸς τὴν τοῦ ἀγάλματος ἀπεργασίαν χρεῖα τῇ τέχνῃ· τὰ δὲ ὀργα-
25 να ταῦτα οὐχ ὁμοίως ἔχει πρὸς ἄλληλα κατὰ τὸν τύπον τοῦ σχήματος, ἀλλὰ τὸ μὲν ἐλικοειδῶς κατὰ τὸ ἄκρον τετύπεται, τὰ δὲ πριονώδη τὴν ἀκμὴν ἔχει· ἄλλα σμιλοειδῶς κατεσκευάσται ἐτέροις περιηῆται τὸ εἶδος εἰς ἡμικύκλιον. Πάντα δὲ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα κατὰ τὸν ἴδιον ἕκαστον καιρὸν ὑπουργεῖ τῷ τεχνίτῃ.

λειαίνει περισσότερο την επιφάνεια της πέτρας με τὰ μέσα πού ξέρει ἡ τέχνη νὰ ἀποδίδει στὸ ἔργο τὴν ὁμορφιά του.

Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο σὰ νὰ ἔχει ἀπολιθωθεῖ καὶ ὄλη ἡ δική μας φύση μετὴν προσκόλλησή μας στὴν ὕλη, ὁ λόγος πού μᾶς σμιλεῦει γιὰ νὰ μοιάσουμε τὸ Θεό, βαδίζει πρὸς τὴν πραγματοποίηση τοῦ σκοποῦ του μετὰ μιὰ σειρά καὶ μιὰ διαδικασία. Μᾶς χωρίζει πρῶτα ἀπὸ ἓνα εἶδος ἀτόφιας πέτρας, ἐννοῶ τὴν κακία, πού εἶχαμε δεθεῖ καὶ προσκολληθεῖ σ' αὐτήν· κόβει ἔπειτα γύρω-γύρω τὴν περιττὴ ὕλη κι ἔπειτα ἀρχίζει νὰ χαράζει ὅ,τι μένει γιὰ νὰ τὸ κάνει ὁμοιο μ' αὐτὸ πού σκέφτεται ἀφαιρώντας ὅ,τι ἐμποδίζει τὴν ὁμοιότητα. Κι ἔτσι ζύνοντας καὶ λειαινώντας τὴ διάνοιά μας μετὰ τὴ λεπτότερη ἀνάλυση τῶν ἐννοιῶν μορφοποιεῖ μέσα μας τὸ Χριστὸ μετὰ τοὺς τύπους τῆς ἀρετῆς, πού σύμφωνα μετὰ τὴν εἰκόνα του ἤμασταν στὴν ἀρχὴ καὶ θὰ γίνομε πάλι.

Ποιά εἶναι λοιπὸν ἡ τάξη νὰ σμιλευτοῦν οἱ ψυχές μας⁶⁶; Στὸ πρῶτο τμῆμα τῶν ψαλμῶν ἀποσπαστήκαμε ἀπὸ τὴ ζωὴ τῆς κακίας. Στὰ ἐπόμενα τμήματα μετὰ συνεχὴ ἀκολουθία ἢ μίμηση προχώρησε πρὸς τὸ τέλειο. Συγκροτεῖται λοιπὸν ἡ τάξη τῶν ψαλμῶν -ἐπειδὴ ἡ ἐπιδίωξη τοῦ Πνεύματος, ὅπως εἶπαμε, δὲν εἶναι νὰ μᾶς διδάξει ἀπλή ἱστορία ἀλλὰ νὰ μορφώσει τὶς ψυχές μας σύμφωνα μετὰ τὸ Θεὸ μετὰ τὶς ἀρετὲς- ὅπως ἀπαιτεῖ ἡ ἀκολουθία τοῦ νοήματος ὅσων γράφονται στοὺς ψαλμούς, ὄχι ὅπως θέλει ἡ ἱστορικὴ συνέχεια. Στὸ παράδειγμα τῆς γλυπτικῆς πού ἐκθέσαμε ἡ τέχνη χρειάζεται πολλὰ ἐργαλεῖα γιὰ τὴ σμίλευση τοῦ ἀγάλματος. Καὶ τὰ ὄργανα αὐτὰ δὲν ἔχουν ὄλα τὸ ἴδιο σχῆμα οὔτε εἶναι ὁμοια, ἀλλὰ τὸ ἓνα ἀπολήγει σὲ ἔλικα, ἐνῶ ἄλλα ἔχουν πριονωτὴ κόψη, ἄλλα εἶναι ἀπλὲς σμίλες κι ἄλλα εἶναι λυγισμένα ἡμικυκλικὰ κι ὄλα αὐτὰ ἐξυπηρετοῦν τὸν τεχνίτη τὸ καθένα στὴν ὥρα του.

66. Ὁ σκοπὸς ὄλης αὐτῆς τῆς ἐρμηνευτικῆς προσπάθειας εἶναι ἡ σμίλευση τῶν ψυχῶν, ἡ διάπλαση τῶν ψυχῶν ὅπως τὶς θέλει ὁ Χριστός. Ἐδῶ συγκεντρώνονται τὰ στάδια τῆς σμίλευσης.

Οὕτω τῷ ἀληθινῷ ἐπιστάτῃ τῷ τεχνικῶς διαγλύφοντι
 ἡμῶν τὰς ψυχὰς πρὸς τὴν τοῦ θεοῦ ὁμοίωσιν οἷον ὄργανά τινα
 λιθογλυφικὰ αἱ ψαλμῳδαὶ παρεσκευάσθησαν, τὴν δὲ τῶν ὀργά-
 νων τούτων χρῆσιν ἢ χρεῖα τῆς ἐργασίας εἰς τάξιν ἀγει. Καὶ οὐ
 5 μέλει τῷ τεχνίτῃ πολυπραγμονεῖν, ποῖον ἐν τοῖς ὀράνοις πρὸ
 τοῦ ἐτέρου κεχάλκευται, ἵνα τὸ ἐν τῇ κατασκευῇ πρῶτον καὶ ἐν
 τῇ συνεργίᾳ τῆς γλυφῆς γένηται πρῶτον. Ὁ γὰρ τῇ χρεῖᾳ προσέ-
 χων πρῶτον καὶ δεύτερον καὶ πολλοστὸν ἐκεῖνο ποιεῖ, ὃ συμ-
 βουλεύει ἢ χρεῖα. Εἴτε οὖν ἐν πρώτοις τὰ κατὰ τὸν Γολιάθ καὶ
 10 τὸν Σαοὺλ ἐστὶ πράγματα, εἴτε ἐν ἐσχάτοις τὰ κατὰ τὸν Ἀβες-
 σαλώμ καὶ τὸν Οὐρίαν καὶ οἱ τοῦ Χουσι λόγοι καὶ ἢ κατὰ τὴν
 Βηρσαβεὲ συντωχία, μέλει τούτων οὐδὲν τῷ μορφοῦντι διὰ τού-
 των τὰς καρδίας ἡμῶν, ἀλλ' ὅπως ἂν δι' ἐκάστου τούτων γένοι-
 τό τις πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἡμῖν συνεργία.

15 Πρὸς τοῦτο βλέπει καὶ ἢ πρὸς τὴν σωτηρίαν ἀκολουθία,
 καὶ τάξις ἀρίστη γίνεται τῶν εἰς αὐτὸ τοῦτο συνεργούντων ἡμῖν.
 Οἷον ὁ πρῶτος ἀπέστησεν τῆς πρὸς τὸ κακὸν συμφυΐας τὸν ἄν-
 θρωπον· ὁ δεύτερος τίνι προσκολληθῶμεν ὑπέδειξεν τὴν διὰ
 σαρκὸς τοῦ Κυρίου προμηνύσας ἐμφάνειαν, καὶ δείξας ὅτι τοῦτό
 20 ἐστὶ μακάριον, τὸ ἐπ' αὐτῷ πεποιθέναι· ὁ τρίτος τὸν παρὰ τοῦ
 ἐχθροῦ σοι ἐπανιστάμενον πειρασμὸν προμηνύει, ὡς ἤδη σε χρι-
 σθέντα εἰς βασιλείαν διὰ τῆς πίστεως καὶ τῷ ἀληθινῷ Χριστῷ
 συμβασιλεύοντα οὐκ ἐξῶθεν ἐπιχειρεῖ τοῦ ἀξιώματός σε ἐκβάλ-
 λειν, ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ σοῦ γενόμενος. Οὐ γὰρ ἐτέρωθεν τὴν ἰσχὺν
 25 ἔχει καθ' ἡμῶν ὁ πολέμιος οὐδὲ παρ' ἄλλου τινὸς ἀπὸ τοῦ
 ἀξιώματος ἐκβαλλόμεθα, εἰ μὴ αὐτοὶ πατέρες τοῦ κακοῦ γεννή-
 ματος διὰ τῆς πονηρᾶς ὠδίνος γενοίμεθα. Ὅς ἀνταίρει τῇ βασι-
 λείᾳ ἡμῶν καὶ ἐπανίσταται τότε καθ' ἡμῶν τὸ κράτος λαμβά-

Ἔτσι ὁ ἀληθινὸς ἐπιστάτης ποὺ σμιλεύει μὲ τέχνη τὶς ψυχές μας, γιὰ νὰ ὁμοιωθοῦμε τὸ Θεὸ ἔχει κατασκευάσει τοὺς ψαλμοὺς ὅπως τὰ διάφορα ὄργανα τοῦ μαρμαρογλύφου καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς ἐργασίας βάζει σὲ μιὰ σειρὰ τὴ χρήση τῶν ὀργάνων αὐτῶν. Καὶ δὲν ἀπασχολεῖται ὁ τεχνίτης νὰ πολυξετάζει, ποῖο ἐργαλεῖο κατασκευάστηκε πρωτύτερα ἀπὸ τὸ ἄλλο, γιὰ νὰ χρησιμοποιηθεῖ πρῶτο στὴν ἐργασία τῆς σμίλευσης ὁποῖο καὶ πρῶτο κατασκευάστηκε. Γιατί ὁποῖος εἶναι ἀπασχολημένος μὲ τὴν ἀνάγκη πρῶτο καὶ δεῦτερο καὶ ἑκατοστὸ κάνει ἐκεῖνο ποὺ συμβουλεύει ἡ ἀνάγκη. Ἐὰν προηγοῦνται λοιπὸν τὰ γεγονότα τὰ σχετικὰ μὲ τὸν Γολιάθ⁶⁷ καὶ τὸν Σαοὺλ ἢ ἂν εἶναι τελευταῖα τὰ σχετικὰ μὲ τὸν Ἀβεσσαλώμ καὶ τὸν Οὐρία καὶ οἱ λόγοι τοῦ Χουσί καὶ ἡ συνάντησις μὲ τὴ Βηρσαβεέ, δὲν ἐνδιαφέρεται καθόλου αὐτὸς ποὺ μὲ τὰ πράγματα αὐτὰ μορφώνει τὶς καρδιές μας, ἀλλὰ πῶς θὰ μᾶς βοηθήσει καθένα ἀπὸ αὐτὰ γιὰ τὴν κατάκτηση τοῦ ἀγαθοῦ.

Σ' αὐτὸ ἀποβλέπει καὶ ἡ διαδικασία γιὰ τὴ σωτηρία μας καὶ εἶναι ἄριστη ἡ σειρὰ στὴν ὁποία μπαίνουν ὄσοι συνεργοῦν σ' αὐτή. Ὁ πρῶτος, γιὰ παράδειγμα, ἀπέσπασε τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὸ σύνδεσμό του μὲ τὸ κακό. Ὁ δεῦτερος μᾶς ἐδειξε σὲ ποιὸν νὰ προσκολληθοῦμε προαγγέλλοντας τὴν ἔνσαρκε παρουσία τοῦ Κυρίου κι ἔκανε φανερὸ ὅτι ἡ μακαριότητα εἶναι νὰ πιστεύει κανένας σ' αὐτόν. Ὁ τρίτος προαγγέλλει τὸν πειρασμὸ ποὺ σοῦ προκαλεῖ ὁ ἐχθρὸς, ἐπειδὴ ἐσένα ποὺ ἔχεις πιά χριστεῖ γιὰ τὴ βασιλεία ἐξαιτίας τῆς πίστεως σου καὶ συμβασιλεύεις μὲ τὸν ἀληθινὸ Χριστὸ δὲν ἐπιχειρεῖ ἀπὸ ἔξω νὰ σὲ βγάλει ἀπὸ τὸ ἀξίωμά σου, ἀλλὰ ἔχοντας μπεῖ σ' ἐσένα τὸν ἴδιο. Ὁ ἐχθρὸς μας δὲν παίρνει δύναμη ἐναντίον μας ἀπὸ κάπου ἄλλοῦ οὔτε μᾶς βγάζει κάποιος ἄλλος ἀπὸ τὸ ἀξίωμά μας ἂν κατὰ κάποιο τρόπο δὲν κοιλοπονήσομε ἁμαρτωλὰ καὶ δὲ γίνομε πατέρες τοῦ κακοῦ παιδιοῦ. Ὁ ἐχθρὸς ἐξεγείρεται κατὰ τῆς βασιλείας μας καὶ ἐπανάστατεῖ τότε ἐναντίον μας, ὅταν μολύνει τὶς συγκάτοικές μας

67. Α' Βασ. 17-31. Β' Βασ. 11-18.

νων, όταν μολύνη τὰς συνοικούσας ἡμῖν ἐν ὑπαίθρῳ τὸ ἄγος κατεργασάμενος· τοῦτ' ἔστιν, όταν δημοσιεύσῃ τὴν τῶν ἀρετῶν ἡμῶν διαφθοράν, αἷς ποτε συνωκῆσαμεν.

Ἐπεὶ οὖν ἐν τοῖς πρώτοις οὐπω τετόνωται πρὸς τοὺς 5 ἀγῶνας ἡμῖν ἢ δύνამις, ὡς κατὰ στόμα ταῖς προσβολαῖς τοῦ ἐναντίου συμπλέκεσθαι, καὶ τὸ φυγεῖν τοῦ τοιούτου τὴν ἔφοδον οὐ μικρὸν εἰς ἀσφάλειαν τοῖς πολεμουμένοις ὁ λόγος ὑπέδειξε διὰ τοῦ κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν ὑποδείγματος, τοῦτό σε διδάσκων, ὅτι όταν σοι γένηται Ἀβεσσαλὼμ ὁ τῆ κακία κομῶν, ὁ ἀδελφο- 10 κτόνος, τοῖς τε τιμίσις σου γάμοις καὶ τῆ ἀμιάντῳ κοίτῃ ἐπιλυσ- σήσας, φεῦγε, καθὼς φησιν ὁ Κύριος, ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν, ἐνὶ γὰρ τῷ ἀποδιδράσκειν ἀπὸ προσώπου Ἀβεσσαλὼμ, τοῦ τοιού- του υἱοῦ, τὸν συλλεξάμενον ἑαυτοῦ τὰς δυνάμεις τῆ συνεργία τοῦ ξύλου τοῦ ἐν αὐτῷ τὴν πονηρὰν αὐτοῦ κόμην ἐκδήσαντος 15 διὰ τῶν τριῶν βελῶν ἀνελεῖν τὸν πολέμιον. Δῆλον δέ σοι πάν- τως ἔστι τὸ διὰ τῆς ἱστορίας ὑποδεικνύμενον αἴνιγμα, ποῖον ἐκεῖνο τὸ ξύλον, ᾧ προσηλώθη τῆς κακίας ἢ κόμης, ὅπερ ὁ ἀπό- στολος «χειρόγραφον ἁμαρτιῶν» ὀνομάζει, καθὼς φησιν, ὅτι καὶ «αὐτὸ ἦρκεν ἐκ τοῦ μέσου προσηλώσας τῷ σταυρῷ», τοῦτ' 20 ἔστιν τῷ ξύλῳ. Καὶ τίς ἢ τῶν βελῶν τριάς ἢ μέσην βάλλουσα τοῦ ἐχθροῦ τὴν καρδίαν, δι' ἧς γένηται ἡμῖν τὸ περὶ τοῦ βέλους νόημα, τῆ προφητεία τοῦ Ἡσαίου προσέξομεν, ὃς φησιν ἐκ προ- σώπου Κυρίου, ὅτι «ἔθηκέ με ὡς βέλος ἐκλεκτὸν καὶ ἐν τῆ φα- ρέτρῳ αὐτοῦ ὕψωσέ με».

25 Τοῦτο τοίνυν τὸ βέλος ὁ ζῶν τοῦ Θεοῦ Λόγος ἔστι καὶ «τομώτερος ὑπὲρ πᾶσαν μάχαιραν δίστομον», ὁ δὲ Λόγος ἔστιν ὁ Χριστός· τῷ δὲ ὀνόματι τούτῳ τὸ τῆς Τριάδος ὁμολογεῖται μυστήριον. Ἐν ᾧ καὶ τὸν χρίσαντα καὶ τὸν χρισθέντα καὶ τὸ ᾧ

διαπράττοντας τὴν ἀνοσιότητα στὸ ἀνοιχτὸ ὑπαιθρο, ὅταν δηλαδὴ κοινολογεῖ ὅτι ἔχουν διαφθαρεῖ οἱ ἀρετὲς μὲ τὶς ὁποῖες εἶχαμε κάποτε συγκατοικήσει. 2315

Ἐπειδὴ λοιπὸν μὲ τὰ πρῶτα δὲν ἔχει ἐνταθεῖ ἀκόμα ἡ δύναμή μας γιὰ τοὺς ἀγῶνες, ὥστε ν' ἀντιμετωπίζει κατὰ πρόσωπο τὶς προσβολὰς τῶν ἐχθρῶν, ὁ λόγος μὲ τὸ ὑπόδειγμα τῆς ἐπιγραφῆς μᾶς ἔδειξε ὅτι δὲ συντελεῖ λίγο στὴν ἀσφάλεια ὅσων πολεμοῦνται καὶ ἡ ἀποφυγὴ τῆς ἐπίθεσής του. Σὲ διδάσκει τοῦτο· ὅταν σταθεῖ ἀπέναντί σου ὡς Ἀβεσσαλώμ αὐτὸς πού ξεχειλίζει ἀπὸ κακία⁶⁸, ὁ ἀδελφοκτόνος, λυσσώντας γιὰ τὸν τίμιον γάμο σου καὶ τὴν ἀμίαντη κλίνη σου, νὰ φεύγεις, ὅπως συμβουλεύει ὁ Κύριος, ἀπὸ πόλη σὲ πόλη. Γιατὶ μπορεῖ ξεφεύγοντας μπροστὰ ἀπὸ τὸν Ἀβεσσαλώμ, ἓνα τέτοιο γιό, ὁποῖος συγκέντρωσε τὶς δυνάμεις του μὲ τὴ βοήθεια τοῦ δέντρου πού ἔπιασε τὰ κακά του μαλλιά, νὰ σκοτώσει τὸν ἀντίπαλό του μὲ τὰ τρία βέλη. Καὶ σοῦ εἶναι ὅπως ὅποτε φανερὸ τὸ αἶνιγμα πού σοῦ προτείνει ἡ ἱερὰ ἱστορία, ποιό εἶναι ἐκεῖνο τὸ ξύλο, ὅπου καρφώθηκε ἡ κόμη τῆς κακίας – πού ὁ ἀπόστολος τὸ ὀνομάζει «χειρόγραφο τῶν ἀμαρτιῶν», ὅπως λέει, ὅτι καὶ «αὐτὸ τὸ σήκωσε ἀπὸ τὴ μέση καρφώνοντάς το στὸ σταυρό»⁶⁹, δηλαδὴ στὸ ξύλο. Καὶ ποιὰ εἶναι τὰ τρία βέλη πού χτύπησαν τὴν καρδιὰ τοῦ ἐχθροῦ καὶ προκάλεσαν τὸ θάνατο τοῦ θανάσιμου ἐχθροῦ; Καὶ γιὰ νὰ ἐπιτύχομε καίρια τὴν ἔννοια τοῦ βέλους θὰ προσέξομε τὴν προφητεία τοῦ Ἡσαΐα, πού λέει ἐκ μέρους τοῦ Κυρίου, «μὲ ἔκανε βέλος ἐκλεκτὸ καὶ μὲ ἔβαλε μέσα στὴ φαρέτρα του»⁷⁰.

Αὐτὸ λοιπὸν τὸ βέλος εἶναι ὁ ζωντανὸς λόγος τοῦ Θεοῦ «πιὸ κοφτερὸς ἀπὸ κάθε δίκικοπο μαχαίρι»⁷¹· ὁ λόγος εἶναι ὁ Χριστός· καὶ μὲ τὸ ὄνομα αὐτὸ ὁμολογεῖται τὸ τριαδικὸ μυστήριο, πού ἀπὸ αὐτὸ μαθαίνομε κι αὐτὸν πού ἔχρισε καὶ αὐτὸν πού

68. Ματθ. 10,23. Β' Βασ. 18,9.

69. Κολ. 2,14.

70. Ἡσ. 49,2.

71. Ἐβρ. 4,12.

ἐχρίσθη διδασκόμεθα. Εἰ γὰρ ἐν τι τούτων λείποι, τὸ τοῦ Χριστοῦ ὄνομα οὐχ ὑφίσταται. Τοῦτο τοίνυν τὸ ὄνομα ὅταν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ὑψωθῆ φαρέτρα, τοῦτ' ἐστίν, ὅταν ἐν τῇ ψυχῇ ἡμῶν διὰ πίστεως γένηται (φαρέτρα γὰρ τοῦ λόγου ἐστίν ἡ ψυχὴ), τότε 5 ἀναιρετικὸν γίνεται τοῦ ἐπανισταμένου ἡμῖν καὶ διώκοντος, οὗ ὁ ἀφανισμὸς ἐν τῷ ξύλῳ. Διὰ τοῦτο μετὰ τὸ φυγεῖν ἐν τῷ καιρῷ τὸν ἐπανιστάμενον (ὅς εἷς μὲν ἐστὶ τῇ φύσει, πλῆθος δὲ γίνεται τῇ κακῇ συμμαχίᾳ), καὶ εἰπεῖν ὅτι «ἐπληθύνθησαν οἱ θλίβοντές με καὶ πολλοὶ ἐπανίστανται ἐπ' ἐμὲ» καὶ ὅσα ἐκ τοῦ ἀκολουθίου 10 ἢ ψαλμωδία περιέχει, τότε γίνεται ἡ τοῦ νικᾶν ἀρχή. Ἡ γὰρ εὐκαιρος ἀπὸ τῶν ἐπανισταμένων φυγὴ τῆς κατὰ τῶν ἐχθρῶν νίκης αἰτία γίνεται. Διὰ τοῦτο ἡ ἐφεξῆς ψαλμωδία 'Εἰς τὸ τέλος', τὴν ἐπιγραφὴν ἔχει. Τέλος δὲ παντὸς ἀγῶνος ἡ νίκη ἐστίν, καθὼς φθάσας ἡμῖν ὁ λόγος περὶ τούτων ἐτεχνολόγησεν, καὶ ἐπει- 15 δὴν ἀπαξ τοῦ νικᾶν γεύσῃ, ἐπάλληλοι νίκαι κατὰ τῶν ἐχθρῶν κατορθοῦνται. Ἐν γὰρ τῇ πρώτῃ νίκῃ, τῶν κατὰ τὸν βίον ἡδέων πρὸς τὰ τῆς ψυχῆς ἀγαθὰ διαμιλλωμένων, ἐν σοὶ ἐκράτησεν τῆς ὑλικῆς ἀπάτης ἢ πρὸς τὰ κρείττω ροπή. Καταγνοὺς γὰρ τῶν τῶ μάταιον ζητούντων καὶ ἀγαπώντων τὸ ψεῦδος ἠλλάξω τῆς περι- 20 τὰ φαινόμενα προσπαθείας τὴν τῶν ἀοράτων ἐπιθυμίαν.

Ἐν τῷ ἐφεξῆς ἄλλον τρόπον νικᾶς. Δύο γὰρ ὄντων τῶν ὑπὲρ τῆς θείας κληρονομίας διαμαχομένων πρὸς ἀλλήλους καὶ τοῦ μὲν προβαλλομένου τὸν νόμον, σοῦ δὲ τὴν πίστιν, ὁ δίκαιος ἀγωνοθέτης σοὶ δίδωσιν κατ' ἐκείνου τὰ νικητήρια, ὥστε σοὶ 25 τὴν καθαρὰν τῆς ψυχῆς κατάστασιν ἀνατολὴν ἡλίου γενέσθαι, ἀφεστηκότος τοῦ σκότους τοῦ τὸν ὄρθρον ἐπάγοντος, ὃν πρωϊαν ὀνομάζει ἡ ψαλμωδία. Καὶ οὕτως ἐστὶν εὐρεῖν δεῖ νίκην ἐκ νίκης τῷ ἀθλητῇ προσγινομένην, πρὸς τὸ μείζον πάντοτε καὶ περιφανέστερον προϊόντων τῶν ἐκ τῆς νίκης κατορθωμάτων. Πά- 30 λιν ἑτέρα διαδέχεται νίκη κατὰ τὸ ἀκόλουθον διὰ τῶν προδιηγου-

χρίστηκε και τὸ σκοπὸ τοῦ χρίσματος. Ἄν λείπει ἓνα ἀπὸ αὐτὰ τὰ τρία, τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ δὲν ὑπάρχει. Τὸ ὄνομα αὐτὸ λοιπὸν ὅταν μπεῖ μέσα στὴ φαρέτρα μας, ὅταν δηλαδὴ εἰσχωρήσει μὲ τὴν πίστη μέσα στὴν ψυχὴ μας (φαρέτρα τοῦ λόγου εἶναι ἡ ψυχὴ), τότε γίνεται τὸ φονικὸ ὄργανο ἐκείνου ποὺ σηκώνεται ἐναντίον μας καὶ μᾶς καταδιώκει, καὶ ποὺ ἀφανίζεται ἐπάνω στὸ ξύλο. Γι' αὐτὸ ὅταν κανεὶς στὴ δύσκολη ὥρα ξεφύγει αὐτὸν ποὺ ἐξεγείρεται ἐναντίον μας (ποὺ εἶναι ἓνας στὴ φύση ἀλλὰ πολλαπλασιάζεται μὲ τὴν συμμαχία τῶν κακῶν) καὶ παρατηρήσει ὅτι «πλήθυναν ὄσοι μὲ λυποῦν, πολλοὶ ξεσηκώνονται ἐναντίον μου»⁷² καὶ ὅσα περιέχουν στὴ συνέχεια οἱ ψαλμοί, τότε γίνεται ἡ ἀρχὴ τῆς νίκης. Γιατὶ ἡ ἐγκαιρὴ φυγὴ ἀπὸ ὄσους ἐπαναστατοῦν γίνεται ἡ αἰτία τῆς ἥττας τῶν ἐχθρῶν. Γι' αὐτὸ ὁ ψαλμὸς ποὺ ἀκολουθεῖ ἔχει τὴν ἐπιγραφὴ 'στὸ τέλος'. Καὶ τέλος κάθε ἀγῶνα εἶναι ἡ νίκη, ὅπως ἀνέπτυξε προηγουμένως ὁ λόγος γι' αὐτά, καὶ ὅταν μιὰ φορὰ γευθεῖ κανένας τὴν νίκη, ἐπιτυγχάνονται ἀλλεπάλληλες νίκες κατὰ τοῦ ἐχθροῦ. Στὴν πρώτη νίκη ὅπου συναγωνίζονται οἱ ἡδονὲς τῆς ζωῆς μὲ τὰ ἀγαθὰ τῆς ψυχῆς, ἡ ροπὴ πρὸς τὰ καλύτερα ἐπικράτησε στὴν ἀπάτη τῆς ὕλης. Ἀφοῦ δηλαδὴ καταδίκασες ὄσους ἐπιζητοῦν τὶς ματαιότητες κι ἀγαποῦν τὸ ψεῦδος, ἀντάλλαξες τὴν προσκόλληση στὰ φαινόμενα μὲ τὴν ἐπιθυμία ὄσων δὲ βλέπουν τὰ μάτια μας. 25,3

Στὸν ἐπόμενον ψαλμὸ νικᾷ μὲ ἄλλο τρόπο. Δύο εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ διαμάχονται μεταξύ τους γιὰ τὴ θεία κληρονομία κι ἐνῶ ὁ ἓνας προβάλλει τὸ νόμο κι ἐσὺ τὴν πίστη, ὁ δίκαιος ἀγωνοθέτης δίνει σ' ἐσένα τὸ βραβεῖο τῆς νίκης σὲ βάρος ἐκείνου, ὥστε ἡ καθαρὴ κατάστασις τῆς ψυχῆς νὰ γίνῃ ἀνατολὴ ἡλίου, πού, ἀφοῦ ἀπομακρυνθεῖ τὸ σκότος, φέρνει τὴν αὐγὴ ποὺ ὁ ψαλμὸς ὀνομάζει πρῶι. Κι ἔτσι μπορεῖς νὰ βρεῖς πάντοτε ὁ ἀθλητὴς νὰ κερδίζει νίκη πάνω στὴ νίκη καὶ νὰ προχωροῦν τὰ τρόπαια τῆς νίκης του στὸ μεγαλύτερο πάντοτε καὶ ἐνδοξότερο. Νέα πάλι νίκη ἀκολουθεῖ ποὺ κατορθώνεται κατ' ἀκολουθία ἀπὸ ὄσες

72. Ψαλμ. 3,1.

σμένων κατορθουμένη. Ὁ γὰρ τὴν κληρονομίαν γνωρίσας αὐτὸς καὶ τῆς Ὀγδόης μέμνηται· ἤτις πέρας τε τοῦ ἐνεστῶτος χρόνου γίνεται καὶ ἀρχὴ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Ἴδιον δὲ τῆς Ὀγδόης τὸ μηκέτι καιρὸν εἰς παρασκευὴν ἀγαθῶν ἢ κακῶν ἐνδιδόναι 5 τοῖς ἐν αὐτῇ γινομένοις, ἀλλ' ὧν ἂν τις ἑαυτῷ καταβάληται διὰ τῶν ἔργων τὰ σπέρματα, τούτων ἀντιπαρέχειν τὰ δράγματα. Οὐ χάριν ἐνταῦθα ἐνεργεῖν νομοθετεῖ τὴν μετάνοιαν (ὡς ἐν τῷ ἄδη τῆς τοιαύτης σπουδῆς ἀπρακτούσης) ταῖς αὐταῖς νίκαις ἐγγυμασθέντα.

10 Πάλιν ἀπολύει πρὸς ἑτέρους ἀγῶνας ὁ λόγος· πάλιν ἀλείφει τῇ τῶν πειρασμῶν προσβολῇ· ὁ αὐτὸς γὰρ πολέμιος ὁ Ἀβεσσαλώμ ἐκεῖνος ὡσπερ ἀναγεννηθεὶς ἐξ ἡμῶν αὐτῶν τὸν πόλεμον τὸν καθ' ἡμῶν ἐξαρτύεται, ὃν ἀποτρέπει φονῶντα καθ' ἡμῶν ἢ ἡμετέρα περὶ τοῦ πράγματος εὐβουλία, μᾶλλον δὲ ἢ 15 παρὰ τοῦ Θεοῦ συμμαχία. Τῶν γὰρ κατορθωθέντων αὐτῷ χρηστῶν διὰ τῶν λόγων Χουσι τῷ Θεῷ τὴν αἰτίαν ἀνατιθεὶς ταύτην τὴν εὐχαριστίαν πεποιήται. Περιττὸν δ' ἂν εἴη τὰ τῆς ἱστορίας σοι δι' ἀκριβείας ἐκτίθεσθαι· πῶς πιστὸς τοῦ Δαβὶδ ὢν ἐν τοῖς ὑπασπισταῖς, οὗτος ὁ Χουσι ἐν τοῖς φίλοις τοῦ Ἀβεσσα- 20 λῶμ καταμίγνυται καὶ πιθανώτερος γίνεται τῷ τυράννῳ τῆς τοῦ Ἀχιτόφελ συμβουλῆς. Ὅθεν συνέβη τούτου κατὰ τὴν εἰσήγησιν τῆς γνώμης κατακρατήσαντος, αὐτὸν ὑφ' ἑαυτοῦ καταπιγιῆναι τὸν κατὰ τοῦ Δαβὶδ τῷ Ἀβεσσαλώμ συμβουλευσαντα. Ἄξιον δ' ἂν εἴη προσαγαγεῖν τῷ κατ' ἀρετὴν βίῳ καὶ τὰ τῆς ἱστορίας αἰ- 25 νίγματα. Πῶς ἢ σφύζουσα ἡμᾶς γνώμη ἀγχόνη γίνεται τοῦ ἀντικειμένου· ἢ δὲ σωτήριος αὕτη γνώμη ἢ μὲν τῇ ἱστορίᾳ, ἢ δὲ τῇ ψαλμῳδίᾳ ἐγγέγραπται. Ἡμῖν δὲ σκοπὸς ἐστὶ τὸν ἐν τάξει τῶν ψαλμῶν εἰρμὸν κατανοῆσαι, δι' οὗ τῷ ἀγαθῷ προσαγόμεθα. Οὐκοῦν τὴν ἐνταῦθα γνώμην τὴν ἀναιρετικὴν τοῦ ἐπιβουλευόν- 30 τος ἡμῖν κατανοήσωμεν.

ἔχουν ἐπιτευχθεῖ προηγουμένως. Γιατί αὐτὸς ποὺ γνώρισε τὴν κληρονομία, θυμᾶται τὴν ὀγδόη⁷³, ποὺ γίνεται πέρασ αὐτοῦ τοῦ χρόνου καὶ ἀρχὴ τοῦ μελλοντικοῦ. Ἰδιαίτερο γνώρισμα τῆς ὀγδοῆς εἶναι ὅτι δὲ δίνει πιά τὴ δυνατότητα σ' ὅποιους φτάσουν σ' αὐτὴ νὰ παρασκευάζουν πράξεις ἀρετῆς ἢ κακίας ἀλλὰ ὅσα σπείρει κανένας γιὰ τὸν ἑαυτό του, αὐτῶν τοὺς καρποὺς τοῦ ἀνταποδίδει. Γι' αὐτὸ νομοθετεῖ νὰ τελοῦμε τὴ μετάνοια ἐδῶ (στὸν Ἄδη τέτοια ἐνέργεια δὲν τελεσφορεῖ) γυμνασμένοι μὲ τίς ἴδιες τίς νίκες μας.

Μᾶς καλεῖ πάλι ὁ λόγος σὲ νέους ἀγῶνες, πάλι μᾶς προαλείφει μὲ τὴν προσβολὴ τῶν πειρασμῶν. Γιατί ὁ ἴδιος ὁ ἐχθρὸς, ὁ Ἄβεσσαλὼμ ἐκεῖνος, σὰ νὰ ἔχει ἀναγεννηθεῖ, ἀπὸ ἐμᾶς τοὺς ἴδιους ἀναλαμβάνει τὸν πόλεμο ἐναντίον μας. Αὐτὸν ἐνῶ πνέει τὸ φόνο ἐναντίον μας τὸν ἀπομακρύνει ἢ εὐψυχία μας στὸν ἀγῶνα ἢ μᾶλλον ἢ συμμαχία τοῦ Θεοῦ. Γιατί γιὰ ὅσα μαντικὰ κατόρθωσε, ἀποδίδοντας μὲ τοὺς λόγους τοῦ Χουσί στὸ Θεὸ τὴν αἰτία τους, ἔκανε αὐτοῦ τοῦ εἴδους τὴν εὐχαριστία⁷⁴. Θὰ ἦταν περιττὸ νὰ σοῦ ἐκθέσω λεπτομερῶς τὰ περιστατικὰ τῆς ἱστορίας. Πῶς, ἐνῶ αὐτὸς ἐδῶ ὁ Χουσί ἦταν ἕνας πιστὸς ὑπασπιστῆς τοῦ Δαβίδ, ἀναμιγνύεται μὲ τοὺς φίλους τοῦ Ἄβεσσαλὼμ καὶ γίνεται πιὸ πιστευτὴ στὸν τύραννο ἢ συμβουλή του ἀπὸ ὅ,τι τοῦ Ἀχιτόφελ⁷⁵. Γι' αὐτὸ συνέβη νὰ ἐπικρατήσῃ ἡ γνώμη ποὺ εἰσηγήθηκε ἐκεῖνος, νὰ πνιγεῖ αὐτὸς ἀπὸ μόνος του ποὺ συμβούλεψε τὸν Ἄβεσσαλὼμ κατὰ τοῦ Δαβίδ. Ἀξίζει νὰ προσθέσομε στὸν ἐνάρετο βίον καὶ τὰ αἰνίγματα τῆς ἱστορίας. Πῶς ἡ γνώμη, ποὺ σώζει ἐμᾶς, γίνεται ἀγχόνη τοῦ ἐχθροῦ⁷⁶. Καὶ ἡ σωτήρια αὐτὴ γνώμη ἔχει καταγραφεῖ τόσο στὴν ἱερὰ ἱστορία ὅσο καὶ στοὺς ψαλμοὺς. Ὁ δικὸς μας σκοπὸς εἶναι νὰ κατανοήσομε τὴν ἀλληλουχία τῶν ψαλμῶν κατὰ τὴ σειρά τους, ἀλληλουχία ποὺ μᾶς ὀδηγεῖ στὸ ἀγαθόν. Ἄς ἐξετάσομε λοιπὸν αὐτὴ τὴ γνώμη ποὺ ἐξουδετερώνει τὸν ἐπίβουλο ἐχθρὸ μας.

73. Ψαλμ. 6,1.

75. Β' Βασ. 15,32.

74. Ψαλμ. 7,1.

76. Β' Βασ. 17,23.

Τίς οὖν ἐστὶν αὐτῆ; Τὸ ἴσον εἰς κακίαν ἡγεῖσθαι ἄρχειν τε ἀδικίας καὶ ἀμύνεσθαι τὸν ἀπάρξαντα. Τιμᾶται γὰρ ἑαυτῷ τῶν ἐσχάτων καὶ τῆς καθ' ἑαυτοῦ τιμωρίας ὀριστῆς γίνεται, εἰ εὐρεθῆῖ κακοῦ τὸ κακὸν ὡσπερ ἐν συναλλάγματι διαμεΐσας καὶ ἀντιδοὺς τοῖς προπαρασχομένοις ὁ ἔλαβεν· καὶ οὕτω μετὰ τοὺς ἀγῶνας τούτους πάλιν νικητῆς ἀναδείκνυται. Διαδέχεται γὰρ ἐπιγραφή τὸ "Ὑπὲρ τῶν ληνῶν" προδεικνύουσα τέλος. Τὸ δὲ τῶν ἀγῶνων τέλος νίκη ἐστίν. Πάλιν δὲ τὴν "Ὑπὲρ τῶν ληνῶν" ἔννοιαν ἐξαπλοῦσθαι τῷ λόγῳ περιττὸν ἂν εἴη, ἵκανῶς ἐν τοῖς 10 κατὰ τὸν ἴδιον τόπον ἐξητασμένοις προδηλωθεῖσαν. Ὡσπερ δὲ μετὰ τὴν πρώτην ἐκ τοῦ Ἀβεσσαλώμ φυγὴν ἐν τῷ διακρίναι τῶν ἀληθινῶν πραγμάτων τὴν ματαιίαν σπουδὴν ἀξιοῦται τῆς νίκης, οὕτω καὶ νῦν μετὰ τοὺς ὁμοίους ἀγῶνας, τῷ "Ὑπὲρ τῶν ληνῶν" λόγῳ συμμάχῳ πρὸς τὸν ἀντίπαλον χρώμενος, νικητῆς 15 γίνεται διὰ τοῦ καταλῦσαι τὸν ἐχθρὸν ἅμα καὶ ἐκδικητῆν. Ὅς διὰ τοῦτο καὶ ἐχθρὸς καὶ ἐκδικητῆς ὀνομάζεται, ὅτι αὐτὰ τὰ πρὸς ἀμαρτίαν αὐτοῦ δελεάσματα τιμωρία τοῖς αἰσθανομένοις ἢ πικροτάτη ἐστί· καὶ δι' ὧν ἐφέλκεται πρὸς τὴν τοῦ κακοῦ κοινωνίαν ἐν ἀπάτῃ τὸν ἄνθρωπον, αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ χαλεπώτατον 20 τῆς τιμωρίας εἶδος ἐστίν.

Οὕτως ἐρμηνεύει τὴν διάνοιαν ταύτην ὁ θεῖος ἀπόστολος εἰπὼν ὅτι, «τὴν ἀντιμισθίαν ἣν ἔδει τῆς πλάνης αὐτῶν ἐν ἑαυτοῖς ἀπολαμβάνοντες». Τίς γὰρ ἂν γένοιτο πρὸς τιμωρίαν ἄλλη χαλεπωτέρα ἐπίνοια τῆς κατὰ τὴν ἀσχημοσύνην ἀκαθαρσίας, ἣν 25 ἐν ἑαυτοῖς κατεργάζονται οἱ τῆς ἀσχημοσύνης ἐργάται; Ὁ οὖν καταλύσας ἐν τῷ ἰδίῳ βίῳ τοῦ τοιοῦτου τὴν δύναμιν, ὃς τιμωρεῖται τὸν ἐν κακίᾳ γενόμενον δι' αὐτοῦ τοῦ μετασχεῖν τῆς κακίας, ὁρᾷ τοὺς οὐρανοὺς καὶ τὴν τῶν οὐρανῶν ὑπερκαθημένην

77. Ἐντονη ἢ παρουσία στοῦ σημεῖο αὐτοῦ τοῦ Σωκράτη μὲ τὰ 'οὐδαμῶς δεῖ ἀδικεῖν' καὶ τὰ 'οὐδ' ἀντιδικεῖν', σκέψεις ποὺ ἐκφράζονται κυρίως στὸν Κρίτων. Καὶ ὁ αὐτοπροσδιορισμὸς τῆς ποινῆς μόνο ποὺ στὴν περίπτωση τοῦ Σωκράτη θέλουν νὰ ποῦν πῶς ἔχει μιὰ ἀπόχρωση εἰρωνείας.

Ποιά είναι αυτή; Νὰ νομίζομε ὅτι εἶναι ἐξίσου κακὸ τὸ νὰ ἀρχίζει κανένας τὴν ἀδικία καὶ τὸ νὰ ἐκδικεῖται αὐτὸν ποὺ ἔκανε ἀρχή. Γιατὶ ἐπιβάλλει στὸν ἑαυτὸ του τὴν ἐσχατὴ ποινὴ καὶ ὀρίζει τὴν τιμωρία τοῦ ἰδίου τοῦ ἑαυτοῦ⁷⁷, ἂν διαπιστωθεῖ ὅτι ἀντάλλαξε ἓνα κακὸ μὲ ἄλλο, ὅπως σὲ μιὰ συναλλαγὴ καὶ ὅτι ἀνταπόδωσε σ' ἐκείνους ποὺ τοῦ ἔδωσαν πρῶτοι αὐτὸ ποὺ ἔλαβε. Κι ἔτσι ἔπειτα ἀπὸ τοὺς ἀγῶνες αὐτοὺς ἀναδεικνύεται πάλι νικητῆς. Ἀκολουθεῖ ἡ ἐπιγραφή ποὺ προδηλώνει τὸ τέλος 'γὰ τοὺς ληνοὺς'. Καὶ τὸ τέλος τῶν ἀγῶνων εἶναι ἡ νίκη. Ν' ἀναπτύξομε πάλι τὴν ἔννοια τῶν ληνῶν θὰ ἦταν περιττό, ἀφοῦ τὴν περιγράψαμε προηγουμένως ἱκανοποιητικὰ μὲ ὅσα εἶπαμε στὸν ἀρμόδιο τόπο. Καὶ ὅπως μετὰ τὴν πρώτη φυγὴ ἀπὸ τὸν Ἀβεσσαλώμ γίνεται ἄξια τῆς νίκης κάνοντας διάκριση τῶν μάταιων ἐπιδιώξεων ἀπὸ τὰ ἀληθινὰ πράγματα, ἔτσι καὶ τῶρα μετὰ τοὺς ὁμοίους ἀγῶνες, ἔχοντας σύμμαχο κατὰ τοῦ ἐχθροῦ τὸ λόγο 'γὰ τοὺς ληνοὺς', ἀναδεικνύεται νικητῆς μὲ τὸ νὰ κατανικήσει τὸν ἐχθρὸ καὶ τιμωρὸ μας. Αὐτὸς γι' αὐτὸ λέγεται ἐχθρὸς καὶ τιμωρὸς μαζί, ἐπειδὴ τὰ ἴδια τὰ δολώματά του γὰ νὰ μᾶς τραβήξει στὴν ἁμαρτία εἶναι πολὺ ὀδυνηρὴ τιμωρία γὰ ὅποιους τὰ δοκιμάσουν. Καὶ τὸ πῶς προσελκύει τὸν ἄνθρωπο στὴν ἐπικοινωνία μὲ τὸ κακὸ ξεγελώντας τον, αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι τὸ βαρύτερο εἶδος τῆς τιμωρίας.

Ἔτσι ἐξηγεῖ τὸ νόημα αὐτὸ ὁ θεῖος Ἀπόστολος λέγοντας ὅτι «τὴν ἀμοιβὴ τῆς πλάνης τοὺς ποὺ δικαιοῦνται τὴν πληρώνουν μὲ τὸ ἴδιο τοὺς τὸ σῶμα»⁷⁸. Ποιὰ ἄλλη ὀδυνηρότερη ἐπινόηση τιμωρίας μπορούσε νὰ γίνῃ ἀπὸ τὴν ἀκαθαρσία τῆς αἰσχροτήτας, ποὺ οἱ ἐργάτες τῆς αἰσχροτήτας διαπράττουν στὸν ἑαυτὸ τους; Αὐτὸς λοιπὸν ποὺ ἔχει καταλύσει στὴ ζωὴ του τὴ δύναμη ἐκείνου, αὐτὸς ποὺ τιμωρεῖ ὅποιον ἔπεσε στὴν κακία μὲ τὴν ἴδια τὴ μετοχὴ στὴν κακία, βλέπει τοὺς οὐρανοὺς καὶ τὴ

78. Ρωμ. 1,27.

μεγαλοπρέπειαν καὶ τὸ τῆς φύσεως ἡμῶν ἀξίωμα, τίνων τε ἀρ-
χει καὶ τίσι συντεταγμένη ἐστίν. Τῷ γὰρ αὐτῷ καὶ τῶν ἀλόγων
ἡγεμονεύει καὶ τοῖς ἀγγέλοις διὰ συγκρίσεως παρισουμένη μι-
κρὸν ἐλαττοῦται. Λόγος τοίνυν ἐστίν δι' οὗ γίνεται καὶ ἡ κατὰ
5 τούτων ἀρχὴ καὶ ἡ πρὸς τοὺς ἀγγέλους οἰκείωσις. Πάλιν ἐτέρας
ἐκδέχεται νίκης τρόπος, ὅταν ὑπερβάς τὰ φαινόμενα τοῖς ἀπορ-
ρήτοις ἐμβατεύσης τῷ Λόγῳ (Υἱὸς δὲ ὁ Λόγος) καὶ ἰκανὸς ἤδη
γένη ταῖς προλαβούσαις νίκαις ἐγγυμνασθεῖς Ἐπὲρ τῶν κρυ-
φίων τοῦ Υἱοῦ ψάλλειν διὰ τῆς εὐαρμόστου τε καὶ ἐμμελοῦς
10 θεωρίας.

Καὶ πάλιν νικήσας τὸν ἐν κρυφίοις ἐνεδρεῦοντα καθ'
ἡμῶν θῆρα, ὥστε μηκέτι τοῦ ἐχθροῦ τὸ καθ' ἡμῶν καύχημα
περιλειφθῆναι («ἵνα γὰρ μὴ προσθῆ ἔτι τοῦ μεγαλαυχεῖν ἀνθρω-
πος ἐπὶ τῆς γῆς»), τότε διὰ τῆς ἐκ τοῦ ἀκολουθου σοι προσγινο-
15 μένης νίκης τελειότεραν τὴν εἰς τὸν Θεὸν πεποιθήσιν ἔχων λέ-
γεις «ἐπὶ τῷ Κυρίῳ πέποιθα». Ἐν τῇ ἐφεξῆς νίκῃ, πάλιν τῆς
Ἐξολοθρεῦται μὲν ἡ μεγαλορρήμων
γλῶσσα καὶ τὰ δόλια χεῖλη καὶ ἡ κατὰ τοῦ Θεοῦ μανία· φυλα-
χθήσονται δὲ ἀπὸ τῆς γενεᾶς ταύτης καὶ εἰς τὸν αἰῶνα οἱ μὴ ἐν
20 κύκλῳ τῇ ἀσεβείᾳ συμπεριπατοῦντες, ἀλλὰ τῆς εὐθείας ἐχόμε-
νοι, ἦν ἐνεκαίνισεν ἡμῖν ὁ Θεὸς ὁδὸν πρόσφατόν τε καὶ ζῶσαν.
Καὶ τί χρὴ τὰ καθ' ἕκαστον διεξιέναι, ἰκανῶς σοι τῆς ἐφόδου
ταύτης ἐπὶ τὴν ἐπὶ τὰ κρείττω πρόοδον διὰ τῆς τῶν ψαλμῶν τά-
ξεώς τε καὶ ἐπιγραφῆς προδεικνουσῆς; Οὐ μικρῶς ἡμῖν πρὸς
25 τὴν τοιαύτην συμβαλλομένης διάνοιαν τῆς προβληθείσης τοῖς
ἐμπροσθεν λόγοις τῶν ἐπιγραφῶν ἐρμηνείας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'

Ἄλλ' ὅτι συνεπεράνθη τὸ πρῶτον τμήμα τῆς διὰ τῶν
ψαλμῶν ἀναβάσεως, ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ πάλιν ἡ τοῦ μακαρι-

μεγαλοπρέπεια τῆ θρονιασμένη πάνω ἀπὸ τοὺς οὐρανοὺς καὶ τὸ ἀξίωμα τῆς φύσης μας, ποιούς κυβερνᾷ καὶ μὲ ποιούς μαζὶ ἔχει πάρει θέση. Γιατὶ μὲ τὴν ἴδια δύναμη ἡγεμονεύει καὶ στὰ ἄλογα καὶ δείχνεται λίγο μόνο κατώτερη ἀπὸ τοὺς ἀγγέλους, ὅταν συγκρίνεται κι ἐξίσώνεται μ' αὐτούς. Ὑπάρχει λόγος σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖο γίνεται ἡ ἡγεμονία σ' αὐτὰ καὶ ἡ ἐξίσωση μὲ τοὺς ἀγγέλους. Ἀκολουθεῖ πάλι μιὰ νίκη ἄλλου εἴδους, ὅταν ὑπερβεῖς τὰ ὄρατὰ καὶ εἰσχωρήσεις μὲ τὸ λόγο στὰ ἀπόρητα (ὁ Λόγος εἶναι Υἱὸς) καὶ γίνεις ἰκανός, γυμνασμένος ἀπὸ τὶς προηγούμενες νίκες, νὰ ψάλεις «γιά τὰ μυστικά τοῦ Υἱοῦ»⁷⁹ μὲ τὴν καλοαρμοσμένη καὶ μελωδικὴ θεωρία.

Ἄφου νικήσεις τὸ θηρίο πὸ μᾶς παραμονεύει στὰ κρυφά, γιὰ νὰ μὴ σταθεῖ καύχηση τοῦ ἐχθροῦ ἐναντίον μας («γιά νὰ μὴν τολμήσει πιά νὰ μεγαλαυχεῖ ἄνθρωπος ἐπάνω στὴ γῆ»⁸⁰), τότε ἀπὸ τὴ νίκη σου πὸ θὰ ἐπακολουθήσει, ἀποχτώντας τελειότερη ἐμπιστοσύνη στὸν Κύριο ὁμολογεῖς, «ἔχω ἐμπιστοσύνη στὸν Κύριο». Στὴν ἐπόμενη νίκη θὰ θυμηθεῖς πάλι τὴν ὀγδόη, ὅπου ἀφανίζεται ἡ μεγάληαυχη γλώσσα, τὰ δόλια χεῖλη καὶ ἡ μανία κατὰ τοῦ Θεοῦ· θὰ φυλαχτοῦν ὥστόσο ἀπὸ τὴ γενιὰ αὐτὴ καὶ ὡς τὸν αἰῶνα ὅσοι δὲν κυκλοφέρουν μαζὶ μὲ τὴν ἀσέβεια ἀλλὰ πορεύονται τὴν εὐθεία, πὸ ἐγκαινίασε μέσα μας ὁ Θεός, ὁδὸ πρόσφατη καὶ ζῶσα. Τί χρειάζεται νὰ τὰ ἐκθέτω ἕνα-ἕνα, ἀφου ἡ μέθοδος αὐτὴ σοῦ προαποκαλύπτει τὴν προχώρηση πρὸς τὰ καλύτερα μὲ τὴ σειρά καὶ τὴν ἐπιγραφή τῶν ψαλμῶν; Στὴν κατεύθυνση αὐτὴ δὲ συμβάλλει λίγο ἡ ἐρμηνεία τῶν ψαλμῶν πὸ προτάξαμε στὰ προηγούμενα.

ΚΕΦΑΛΑΟ ΙΒ'

Ἄλλὰ ἐπειδὴ ἐκλείσει τὸ πρῶτο τμήμα μὲ τὴν ἀνάβαση διαμέσου τῶν ψαλμῶν, στὸν τεσσαρακοστὸ γίνεται ἐκ νέου ἡ

79. Ψαλμ. 9,1.

80. Ψαλμ. 9,34.

σμοῦ ἐπανάληψις γίνεται, ἄλλως τοῦ λόγου παρὰ τὴν ἀρχὴν ὀρι-
 ζομένου ἡμῖν τὸ μακάριον. Ἐν γὰρ τοῖς πρώτοις τὸ ἀποστῆναι
 τοῦ κακοῦ μακάριον ἦν· ἐνταῦθα δὲ τὸ ἐπιγνῶναι τὸ ἀγαθὸν μα-
 καρίζεται. Ἡ δὲ τοῦ ἀγαθοῦ φύσις, ἢ εἴ τι καὶ ὑπὲρ τοῦτο δυνα-
 5 τόν ἐστὶν ἐξευρεῖν ρῆμα ἢ νόημα, οὗτος ὁ Μονογενὴς ἐστὶ Θεός,
 ὃς δι' ἡμᾶς ἐπτώχευσε, πλούσιος ὢν. Οὗ τὴν ἐν σαρκὶ πτωχεί-
 αν τὴν διὰ τῆς εὐαγγελικῆς ἱστορίας ἡμῖν ἐπιδειχθεῖσαν ἐνταῦ-
 θα προμηνύει ὁ λόγος, μακαρίζων τὸν μετὰ συνέσεως τὴν
 πτωχείαν ἐκείνην γνωρίσαντα· ὃς πτωχὸς μὲν κατὰ τὴν τοῦ
 10 δούλου μορφήν, εὐλογητὸς δὲ κατὰ τὴν τῆς θεότητος φύσιν. Πέ-
 νητα γὰρ αὐτὸν καὶ πτωχὸν ἐν προοιμίοις τῆς ψαλμωδίας ὀνο-
 μάσας ὁ λόγος, ἐπὶ τῷ τέλει τοῦ τμήματός φησιν· «εὐλογητὸς
 Κύριος ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ ἀπὸ τοῦ αἰῶνος καὶ εἰς τὸν αἰῶνα,
 γένοιτο, γένοιτο». Ὁ τοίνυν ἐπὶ τοῦτο φθάσας τὸ ὕψος ἐτέρας
 15 ἀναβάσεως ἄρχεται. Καταλιπὼν γὰρ τὸν πατέρα τὸν Κορὲ τὸν
 δι' ὑπερηφανίας ἐπαναστάντα τῇ ἱερωσύνῃ καὶ διὰ τοῦτο κατα-
 πρησθέντα τῷ πυρὶ καὶ καταχωσθέντα τῷ χάσματι καὶ ὑπό-
 γειον ἐξ ἁμαρτίας γενόμενον, τῷ ἀληθινῷ Πατρὶ ἑαυτὸν εἰσ-
 ποιεῖ διὰ τῆς πίστεως, συνεὶς ὅσον ἐστὶ τὸ διάφορον Θεοῦ τέ-
 20 κνον γενέσθαι ἢ τοῦ ἀποστάτου Κορὲ υἱὸν χρηματίζειν.

Τυχὼν τοίνυν τοῦ τέλους τῆς νίκης καὶ γνοὺς ὅσον ἐστὶ
 μεταξὺ τούτου καὶ τοῦ πόνηροῦ πατρὸς τὸ διάφορον, διαφαγών
 τε καὶ ἐξαναλώσας ἐν ἑαυτῷ πᾶν θηριῶδες καὶ ἰοβόλον νόημα
 κατὰ τὴν τῶν ἐλάφων φύσιν, αἷς ἀφανιστικῆ τῶν ἔρπετῶν συν-
 25 ουσίωται δύναμις, μιμεῖται καὶ τῇ δίψῃ τὴν ἔλαφον καὶ πρὸς
 τὰς θείας πηγὰς, αὐτὴ δ' ἂν εἴη ἡ θεία φύσις, διψητικῶς ἔχει, ἢ
 μία τε οὖσα καὶ ἐν τριάδι θεωρουμένη. «Ὅν τρόπον» γάρ,
 φησὶν, «ἐπιποθεῖ ἡ ἔλαφος ἐπὶ τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων, οὕτως
 ἐπιποθεῖ ἡ ψυχὴ μου πρὸς σέ, ὁ Θεός». Εἶτα παραμυθεῖται τὴν

ἐπανάληψη τοῦ μακαρισμοῦ μὲ διαφορετικὸ ὄρισμὸ τῆς μακαριότητος ἀπὸ ὅ,τι ἐγινε στὴν ἀρχή⁸¹. Γιατὶ στοὺς πρώτους μακάριο ἦταν ἡ ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὸ κακὸ. Ἐδῶ μακαρίζεται ἡ ἐπίγνωση τοῦ ἀγαθοῦ. Ἡ φύση τοῦ ἀγαθοῦ ἢ ἂν εἶναι δυνατὸ νὰ βρεθεῖ κάποια λέξη ἢ ἔννοια πάνω ἀπὸ αὐτό, εἶναι ὁ Μονογενῆς Θεός, πού ἐνῶ ἦταν πλούσιος ἐγινε γιὰ μᾶς φτωχός. Τῆ σωματικῆ του πτωχείᾳ πού μᾶς παρουσίασε ἡ εὐαγγελικὴ διήγηση τὴν προμηναῖ ἐδῶ ὁ λόγος, μακαρίζοντας ἐκεῖνον πού καταδέχτηκε τὴν πτωχείᾳ αὐτή. Πού ἦταν πτωχὸς στὴ δουλικῆ του μορφῆ, εὐλογημένος ὁμοῦ κατὰ τὴ θεία φύση του. Γιατὶ ὁ λόγος, ἐνῶ τὸν ὀνόμασε φτωχὸ στὸ προοίμιο τοῦ ψαλμοῦ, στὸ τέλος τοῦ τμήματος λέει, «ὡς εἶναι εὐλογημένος ὁ Κύριος ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ ἀπὸ τὸν αἰῶνα ὡς τὸν αἰῶνα. Γένοιτο, γένοιτο»⁸². Ὅποιος λοιπὸν φτάσει σ' αὐτὸ τὸ ὕψος ἀρχίζει ἄλλη ἀνάβαση. Ἐγκαταλείποντας τὸν πατέρα τὸν Κορέ⁸³, πού ἀπὸ ὑπερηφάνεια ξεσηκώθηκε διεκδικώντας τὴν ἱερωσύνη καὶ γι' αὐτὸ καταφαγώθηκε ἀπὸ τὴ φωτιά καὶ σκεπάστηκε μέσα στὸ χάσμα καὶ μπῆκε μέσα στὴ γῆ γιὰ τὴν ἁμαρτία του, γίνεται ἐκεῖνος υἱὸς τοῦ ἀληθινοῦ πατέρα μὲ τὴν πίστη, κατανοώντας πόση διαφορὰ ὑπάρχει τὸ νὰ γίνεις παιδὶ τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τὸ νὰ εἶσαι υἱὸς τοῦ ἀποστάτη Κορέ.

Ἐπιτυγχάνοντας λοιπὸν στὸ τέλος τὴ νίκη καὶ διαπιστώνοντας πόση διαφορὰ ὑπάρχει ἀνάμεσα σ' αὐτὸν καὶ στὸν πονηρὸ πατέρα κι ἀφοῦ ἔφαγε καὶ χώνεψε μέσα του κάθε θηριώδη καὶ δηλητηρώδη ἔννοια, σὰ νὰ εἶχε τὴ φύση ἐλαφιῶν, μὲ τὰ ὁποῖα ἔχει συναναμιχθεῖ ἡ δύναμη πού ἐξουδετερώνει τὰ ἔρπετά, μιμεῖται τὸ ἐλάφι καὶ στὴ δίψα καὶ ἡ δίψα τῆς τῆ φέρνει στὶς θεῖες πηγές, πού πρέπει νὰ εἶναι ἡ θεία φύση πού καὶ μία εἶναι ἀλλὰ καὶ ὡς τριάδα νοεῖται. Γιατὶ λέει, «ὅπως ποθεῖ τὸ ἐλάφι νὰ βρεθεῖ στὶς πηγές τοῦ νεροῦ, ἔτσι ποθεῖ καὶ ἡ ψυχὴ μου νὰ βρεθεῖ κοντὰ σου, Θεέ μου»⁸⁴. Ἐπειτα διασκεδάζοντας

81. Ψαλμ. 40.

83. Ψαλμ. 41,1. Ἄρ. 16,1.

82. Ψαλμ. 40,14.

84. Ψαλμ. 41,1.

δίψαν συνεχομένην τῇ ἐπιθυμίᾳ καὶ σπεύδουσα τοῦ ποθομένου
 τυχεῖν καὶ τὴν ἐν ὀλίγῳ τῆς τῶν ἀγαθῶν μετουσίας ἀναβολὴν ἐν
 συμφορᾷ ποιουμένη λέγει κατὰ τε τὸ μέσον καὶ ἐπὶ τέλει τῆς
 ψαλμωδίας, «ἵνα τί περίλυπος εἶ, ἡ ψυχὴ μου;», καὶ «ἔλπισον
 5 ἐπὶ τὸν Θεόν», ὡς ἀληθῶς ἡμῖν τὴν ἀγαθὴν ἀπόλαυσιν τῆς
 θείας ἐλπίδος ἐγγυωμένης. Καὶ οὕτως ἐπὶ τὸ ἐξῆς πρόεισιν, ἐν
 ᾧ διὰ τοῦ θείου θυσιαστηρίου γίνεται νέος· καὶ κατὰ τὸν ἐξῆς
 πάλιν τοὺς ἐκ τοῦ Κορὲ τὸ γένος κατάγοντας νικητὰς ἀπεργάζε-
 10 παρὰ τῷ Θεῷ εὐδοκίμησις. Καὶ ἐν τῇ ψαλμωδίᾳ δὲ ταύτῃ τῷ
 Θεῷ τῆς τῶν ἐχθρῶν καθαιρέσεως ἀναθεῖς τὴν αἰτίαν, ἐν οἷς
 φησιν, «ἔσωσας γὰρ ἡμᾶς ἐκ τῶν θλιβόντων ἡμᾶς, καὶ τοὺς μι-
 σοῦντας ἡμᾶς κατήσχυνας», μετέρχεται εἰς τὴν ὑπὲρ τοῦ Ἀγα-
 πητοῦ ᾠδὴν, ἴν' οἱ πρότερον ἐκ τοῦ ἀποστάτου γενόμενοι, εἶτα
 15 νικηταὶ τοῦ πονυροῦ καταστάντες, διὰ συνέσεως εἰς τὸ τῆς νί-
 κης φθάσωσι τέλος.

Ἐἰς τὸ τέλος γὰρ εἰς σύνεσιν ᾠδὴ ὑπὲρ τοῦ ἀγαπητοῦ'.
 Ἐν ἧ καὶ διδασκόμεθα τίς μὲν ἐστὶν οὗ ὁ θρόνος ἐξ αἰδίου ἐπι-
 στατεῖ τῶν ὄντων, τίς δὲ παρθένος νυμφοστολεῖται αὐτῷ πρὸς
 20 συμβίωσιν, οὐκ ἄλλως ἀξιουμένη τῆς τιμῆς ταύτης, εἰ μὴ τοῦ
 πατρὸς αὐτῆς λήθην λάβοι. Καὶ ταύτην ἀναθεῖς τῷ Ἀγαπητῷ
 τὴν ᾠδὴν πάλιν ἐπινίκιον ὑπὲρ τῶν υἱῶν Κορὲ διέξεισιν διὰ
 τῶν ἀπορρητοτέρων προάγων τὸν λόγον. Ὑπὲρ γὰρ τῶν κρυ-
 φίων ἐστὶν ἡ τῆς ψαλμωδίας ἐπαγγελία. Ἐν οἷς ἦχον υδάτων
 25 καὶ κίνησιν ἔθνῶν καὶ βασιλέων κλῆσιν καὶ σάλον γῆς διελθῶν
 τῷ λόγῳ καὶ τὸν Κύριον πάσης δυνάμεως μεθ' ἡμῶν εἶναι εἰ-
 πών, δι' ὧν ἀπάντων τὴν διὰ σαρκὸς προαγορεύει τοῦ Κυρίου
 ἐμφάνειαν, ὅτε ἡχεῖ μὲν καὶ ταράσσεται τῶν δαιμόνων ἡ φύσις,
 μεταβαίνει δὲ καὶ ὄρη, τὰ γεῶδη τῆς κακίας φρονήματα, ἀκίνη-

τῆ δίψα τῆ δεμένη μὲ τὴν ἐπιθυμία καὶ σπεύδοντας νὰ ἐπιτύχει ὅ,τι ποθεῖ καὶ θεωρώντας συμφορὰ καὶ τῆ μικρῆ ἀναβολῆ τῆς μετουσίας τῶν ἀγαθῶν πρὸς τὸ μέσο τοῦ ψαλμοῦ λέει στὸ τέλος: «γιατί, ψυχὴ μου, εἶσαι περίλυπη;». Κι ἀκόμη «ἔχε τὴν ἐλπίδα στὸ Θεό». Γιατί ἀληθινὰ ἡ θεία ἐλπίδα μᾶς ἐγγυᾶται τὴν ἀπόλαυση τῶν ἀγαθῶν. Κι ἔτσι προχωρεῖ στὸν παρακάτω⁸⁵, ὅπου γίνεται νέος μέσω τοῦ θείου θυσιαστηρίου καὶ στὸν ἐπόμενο πάλι ἀναδεικνύει νικητὲς ὅσους κατάγονται ἀπὸ τὴ γενιά τοῦ Κορέ, δείχνοντας ὅτι ἡ καταγωγὴ ἀπὸ κακοὺς πατέρες δὲν ἀμαυρῶνει τὴν εὐδοκίμησιν στὸ Θεό. Ἄλλὰ καὶ στὸν ψαλμὸ τοῦτον ἀποδίδοντας στὸ Θεὸ τὴν αἰτία τῆς ἐξόντωσης τῶν ἐχθρῶν μὲ τοὺς λόγους «μᾶς ἔσωσες ἀπὸ τὰ χέρια ἐκείνων ποὺ μᾶς καταπίεζαν καὶ καταντρόπιασες ἐκείνους ποὺ μᾶς μισοῦσαν»⁸⁶, μεταβαίνει στὴν ὠδὴ γιὰ τὸν ἀγαπητό, ὥστε αὐτοὶ ποὺ προῆλθαν πρωτύτερα ἀπὸ τὸν ἀποστάτη κι ἔπειτα ἔγιναν νικητὲς τοῦ πονηροῦ, νὰ φτάσουν μὲ τὴ σύνεση στὸ τέλος τῆς νίκης.

Ἐπὶ τὸ τέλος, δηλαδή, στὴ σύνεση, ὠδὴ γιὰ τὸν ἀγαπητό'. Σ' αὐτὴ διδασκόμαστε ποιὸς εἶναι αὐτὸς ποὺ ἡ ἐξουσία του ἀσκεῖται στὰ ὄντα, ποιά παρθένος γίνεται ἡ νύφη ποὺ θὰ ζήσει μαζί του καὶ ποὺ δὲν ἀξιώνεται τὴν τιμὴ αὐτὴν ἀλλιῶς, παρὰ μόνο ἀν λησμονήσει τὸν πατέρα της. Καὶ ἀφιερώνοντας καὶ τὴν ὠδὴ αὐτὴ στὸν ἀγαπητό, ἀφιερώνει πάλι ἐπινίκιο γιὰ τοὺς υἱοὺς τοῦ Κορέ⁸⁷ ἀναπτύσσοντας τὸ λόγο μὲ ἔννοιες πρὸ ἀπόρητες. Γιατί ὁ ψαλμὸς αὐτὸς ἐξαγγέλλει ὅτι θὰ μιλήσει σχετικὰ μὲ τὰ μυστικά. Σ' αὐτὰ ἀναφέροντας τὸν πάταγο τῶν νερῶν, τὴν ἀναταραχὴ τῶν ἐθνῶν, τὴν κλήση τῶν βασιλέων, τὸν κλονισμό τῆς γῆς καὶ λέγοντας ὅτι ὁ παντοδύναμος Κύριος εἶναι μαζί μας (μὲ ὅλα αὐτὰ προαγγέλλει τὴν ἔνσαρκη φανέρωση τοῦ Κυρίου) ὁπότε φωνάζει καὶ ταραῖζεται ἡ φύση τῶν δαιμόνων, μετακινοῦνται τὰ ὄρη, οἱ γῆϊνες δηλαδή σκέψεις τῆς κακίας, ἐνῶ οἱ πα-

85. Ψαλμ. 42,4.

86. Ψαλμ. 43,8· 44,1.

87. Ψαλμ. 45,1.

τα εἶναι δοκοῦντα τοῖς πάλαι καὶ ἀμετάθετα. Ὁ δὲ τῆς εὐφροσύνης ποταμὸς εὐφραίνει τοῦ Θεοῦ τὴν πόλιν, καὶ τὸ ἑαυτοῦ σκῆνωμα ἀγιάζει ὁ Ὑψιστος καὶ ὅσα τῆς ἀκολουθίας ἔχεται ταύτης, δι' ὧν τοῖς αἰνίγμασι τούτοις ὁ λόγος προαγορεύει τὰ κρύφια.

Πάλιν ἐφ' ἑτέραν μεταβαίνει νίκην ὁ λόγος, ἧ πάντα ἐπικροτεῖ τὰ ἔθνη καὶ ἐπαγάλλεται, διότι «ἀνέβη ὁ Θεὸς ἐν ἀλαλαγμῷ». Σαφῆς δὲ σοι πάντως ἐστὶν ὁ τῆς ἀναβάσεως λόγος διὰ τῆς ἐρμηνείας τοῦ Παύλου, ὃς φησιν μὴ εἶναι δυνατόν ἀναβῆναι, εἰ μὴ το καταβῆναι προκαθηγήσαιο. Ὅς ψάλλειν μετὰ συνέσεως πάντας ἐγκελεύσας μεταβαίνει τῷ λόγῳ πρὸς ὑψηλότεραν κατάστασιν, τὴν δευτέραν τοῦ σαββάτου ὑπόθεσιν τῆς ᾠδῆς ποιησάμενος. Αὕτη δὲ εἰ μὲν κατὰ τὴν πρώτην τοῦ κόσμου σύστασιν θεωροῖτο, οὐρανοῦ τε καὶ στερεώματός ἐστι κα-
10 τασκευὴ καὶ τῶν ἐπουρανίων ὑδάτων ἀπὸ τῶν ἐγγείων διάκρισις. Εἰ δὲ πρὸς τὸ Εὐαγγέλιον βλέποις, ἀληθῶς αὕτη ἐστὶν ἡ τὸν οὐρανὸν ἡμῖν κατασκευάσασα. Εἰ γὰρ οὐρανὸς τὸ στερέωμα παρὰ τοῦ Θεοῦ ὀνομάζεται, ὁ δὲ Παῦλος νοεῖ τὴν εἰς τὸν Χριστὸν πίστιν τὸ στερέωμα, τότε ἡμῖν ὄντως κατὰ τὴν πίστιν οὐ-
15 ρανὸς δημιουργεῖται, ὅτε παρῆλθεν ἡ τοῦ Σαββάτου κατῆφεια

Καὶ ἐγένετο ἡμῖν πιστὸν τὸ μυστήριον «τοῦ ὀρισθέντος Υἱοῦ Θεοῦ ἐν δυνάμει κατὰ Πνεῦμα ἀγιωσύνης, ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, ὃς ἐστὶ τῷ ὄντι μέγας Κύριος καὶ αἰνετὸς σφόδρα». Καὶ ὅσα κατὰ τὸ ἀκόλουθον ὁ
25 ψαλμὸς περιέχει, τὴν θείαν πόλιν ἐκείνην, ἣν καὶ «ὄρος εὐριζον» ὀνομάζει καὶ «πάσης γῆς ἀγαλλίαμα» καὶ «Σιών ὄρη». Ἐφ' ἧς μάλιστα τὸ πάντων παραδοξότατον ἐκδιηγεῖται, ὅτι ἢ ποτὲ οὔσα πλευρὰ τοῦ βορρᾶ νῦν γέγονε πόλις τοῦ βασιλέως τοῦ

λαιοὶ τὰ θεωροῦσαν ἀμετακίνητα καὶ ἀμετάθετα. Ὁ ποταμὸς τῆς εὐφροσύνης εὐφραίνει τὴν πόλη τοῦ Θεοῦ καὶ ὁ ὕψιστος ἀγιάζει τὸ ἴδιο του τὸ σκῆνωμα καὶ ὄσα ἄλλα βρίσκονται στὴ σειρὰ αὐτῆ, αἰνίγματα μὲ τὰ ὁποῖα ὁ λόγος προαναγγέλλει τὰ μυστικά.

Ὁ λόγος μεταβαίνει σὲ νέα νίκη πάλι, γιὰ τὴν ὁποία χειροκροτοῦν καὶ χαίρονται ὄλα τὰ ἔθνη⁸⁸, ἐπειδὴ «ὁ Θεὸς ἀνέβηκε μέσα σὲ ἀλαλαγμοὺς θριάμβου». Καὶ ὁ λόγος τῆς ἀνάβασης εἶναι σαφῆς μὲ τὴν ἐξήγηση τοῦ Παύλου, πού λέει δὲν εἶναι δυνατὸ ν' ἀνεβεῖ, ἂν δὲν εἶχε προηγηθεῖ ἡ κατάβαση⁸⁹. Κι ἀφοῦ παρακίνησε ὄλους νὰ ψάλλουν⁹⁰ μ' ἐπίγνωση, περνᾷ μὲ τὸ λόγο σὲ ἀνώτερη κατάσταση, κάνοντας θέμα τῆς ὁδοῦ του τῆ Δευτέρα τῆς ἐβδομάδας. Αὐτὴ ἂν τὴ δοῦμε σύμφωνα μὲ τὴν πρώτη δημιουργία τοῦ κόσμου εἶναι ἡ κατασκευὴ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τοῦ στερεώματος καὶ ἡ διάκριση τῶν ὑδάτων τῶν οὐρανῶν καὶ τῆς γῆς. Ἐὰν ἔχεις ὑπόψη τὸ Εὐαγγέλιο, εἶναι ἀληθινὰ ἐκεῖνη κατὰ τὴν ὁποία κατασκεύασε γιὰ μᾶς τὸν οὐρανὸ. Ἐὰν δηλαδὴ τὸ στερέωμα τὸ ὀνομάζει ὁ Θεὸς οὐρανὸ καὶ ὁ Παῦλος ὡς στερέωμα ἐννοεῖ τὴν πίστη στὸ Χριστό, τότε πραγματικὰ σύμφωνα μὲ τὴν πίστη μας μᾶς δημιουργεῖται οὐρανός, ὅταν πέρασε ἡ θλίψη τοῦ Σαββάτου.

Κι ἔγινε γιὰ μᾶς βέβαιο τὸ μυστήριον. «Ἐκεῖνος πού ὀρίστηκε Υἱὸς τοῦ Θεοῦ μὲ τὴ δύναμη τοῦ Πνεύματος πού ἀγιάζει, ὅταν ἀναστήθηκε ἀπὸ τοὺς νεκροὺς ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ Κύριός μας πού εἶναι πράγματι μέγας Κύριος»⁹¹ καὶ ἐξαιρετικὰ ἄξιος γιὰ ἔπαινο, καὶ ὄσα ἀκόμη περιέχει στὴ συνέχεια ὁ ψαλμός, τὴ θεία ἐκεῖνη πόλη πού τὴν ὀνομάζει καὶ ὄρος εὐριζο καὶ ἀγαλλίαση ὄλης τῆς γῆς καὶ βουνὰ τῆς Σιών. Γι' αὐτὴν μάλιστα διηγεῖται καὶ τὸ πιὸ παράδοξο ἀπὸ ὄλα, ὅτι δηλαδὴ αὐτὴ πού ἦταν κάποτε ἡ πλευρὰ τοῦ Βορρᾶ, τώρα ἔγινε πόλη τοῦ μεγά-

88. Ψαλμ. 46,1.

89. Ἐφ. 4,9.

90. Ψαλμ. 47,1.

91. Ρωμ. 1,4.

μεγάλου. Καὶ ὁ Θεὸς ἐν ταῖς βάρεσιν αὐτῆς γινώσκειται, σαφῶς διὰ τούτων τὸ κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν θαῦμα μηνύων τῷ λόγῳ. Τὸ γὰρ βόρειον κλίμα τῆς γῆς τῶν κατεσκιασμένων τε καὶ κατεψυγμένων ἐστίν, ἀλαμπὲς ἀεὶ μένον καὶ τῶν ἡλιακῶν ἀκτί-
 5 νων ἀμέτοχον. Οὐ χάριν ἢ ἀντικειμένη δύναμις ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ βορείου διασημαίνεται. Ἡ τοίνυν ἐνοικοῦσά ποτε τῷ βορρᾷ καὶ οὐσα αὐτοῦ πλευρὰ αὐτῆ μεταταξαμένη ἀπὸ τοῦ σκοτεινοῦ τε καὶ κατεψυγμένου βίου Θεοῦ πόλις γίνεται καὶ βασιλείας ἐν-
 10 δαιίτημα, ἧς ἐν ταῖς βάρεσιν ὁ Θεὸς γινώσκειται. Βάρεις δὲ λέγει τὰς τῶν οἰκοδομημάτων περιγραφὰς ἐν τετραγώνῳ τῷ σχήματι, δι' ὧν τὰς ἐδραίας καὶ ὑψηλὰς τῶν ἀρετῶν πυργοποιίας δι' αἰνίγματος, ὡς ἐν μόνοις τοῖς τοιούτοις βίοις τοῦ Θεοῦ γινωσκομένου καὶ τὰ ἐφεξῆς συνωδὰ τοῖς προαποδοδομένοις ἐστίν.

«Συνήχθησαν γὰρ ἐν ταύτῃ οἱ βασιλεῖς»: οὐ γὰρ δουλευ-
 15 ὄντων, ἀλλὰ βασιλευόντων συνδρομὴ τὴν θείαν ἐκείνην συνοικίζει πόλιν. Ὁφτινες, φησίν, «ιδόντες, οὕτως ἐθαύμασαν»: καὶ τὴν αἰτίαν διηγεῖται τοῦ θαύματος, ἐπειδὴ οἱ πρότερον κατοικοῦντες ἀναξίως τὴν πόλιν ταύτην, ὅτε ἦν πλευρὰ τοῦ βορρᾷ, ἐταράχθησαν καὶ ἐσαλεύθησαν καὶ τρόμος ἐπελάβετο αὐτῶν
 20 καὶ οὐ μόνον τρόμος, ἀλλὰ καὶ πόνοι μιμούμενοι ὠδῖνας τικτούσης. Ἄπερ πάντα φησὶ κατ' αὐτῶν γεγενῆσθαι ὑπὸ τοῦ βιαίου πνεύματος τοῦ τὰ πλοῖα τῆς ἀποστασίας συντρίβοντος τὰ κακῶς τῇ θαλάσῃ τοῦ βίου ἐπιπολάζοντα: «ἐν πνεύματι γὰρ βιαίῳ», φησίν, «συντρίψεις πλοῖα θαρσεῖς». Ὁ δὲ τῆς τῶν
 25 πράξεων ἱστορίας τὴν μνήμην ἔχων οὐκ ἀγνοεῖ τὴν βιαίαν πνοὴν τὴν ἐν τῷ ὑπερώῳ τοῖς μαθηταῖς γνωρισθεῖσαν. Καὶ ὁ τῆ προφητείας τοῦ Ἰωνᾶ προσεσχηκῶς γινώσκει πάντως ὅτι τοῦ Θεοῦ ἀποστάς ζητεῖ πλοῖον τὸ ἐπὶ θαρσεῖς ναυτιλλόμενον.

λου Βασιλέα και ὁ Θεὸς ἀναγνωρίζεται στοὺς πύργους της, και λέγοντας πύργους δηλώνει τὸ θαῦμα τῆς Ἐκκλησίας. Γιατί τὸ βόρειο τμήμα τῆς γῆς εἶναι μέσα στὴ σκιά και παγωμένο, μένει ἀφώτιστο πάντα και δὲ δέχεται τις ἡλιακὲς ἀκτίνες. Ἐξαιτίας αὐτοῦ μὲ τὸ ὄνομα βόρειο σημαίνεται ἡ ἀντίπαλη δύναμη. Αὐτὴ λοιπὸν ποὺ κατοικοῦσε κάποτε στὸ βορρᾶ και ἦταν πλευρὰ του, αὐτῆ, ἀφοῦ ἄλλαξε θέση ἀπὸ τὸ σκοτεινὸ και παγωμένο βίο, γίνεται πόλη τοῦ Θεοῦ και κατοικία τοῦ Βασιλιᾶ, ποὺ στοὺς πύργους της ἀναγνωρίζεται ὁ Θεός⁹². Βάρεις ὀνομάζει τὰ οἰκοδομήματα ποὺ περιγράφονται ἀπὸ τετραγωνικὸ σχῆμα και ποὺ μ' αὐτὰ δηλώνει μ' αἰνίγμα τις ἐδραῖες και ὑψηλὲς πυργοποιεῖς τῶν ἀετῶν ποὺ διαπιστώνομε μέσα στις ψυχὲς τῶν ἀγίων, ἐπειδὴ σ' αὐτοῦ τοῦ εἴδους μόνο τοὺς βίους ὁ Θεὸς ἀναγνωρίζεται, και τὰ ἐπόμενα εἶναι σύμφωνα μὲ ὅσα ἀναπτύξαμε προηγουμένως.

«Σ' αὐτὴν μαζεύτηκαν οἱ βασιλεῖς». Γιατί ἡ θεία πόλη δὲ συνοικίστηκε ἀπὸ τὴ βοήθεια τῶν ἐργαζομένων ἀλλὰ τῶν βασιλέων ποὺ ὅταν ἀπλῶς τὴν εἶδαν, γέμισαν ἀπὸ θαυμασμό. Και ἐξηγεῖ τὴν αἰτία τοῦ θαυμασμοῦ, ἐπειδὴ αὐτοὶ ποὺ προηγουμένως κατοικοῦσαν ἀνάξια τὴν πόλη αὐτῆ, ὅταν ἦταν πλευρὰ τοῦ Βορρᾶ, ταραχτήκαν και κλονίστηκαν και τοὺς ἔπιασε τρόμος και ὄχι μόνο τρόμος ἀλλὰ και πόνοι ὅμοιοι μὲ τοὺς πόνους τοῦ τοκετοῦ. "Ὅλα αὐτὰ, λέει, ἔγιναν ἐναντίον τους ἀπὸ τὸν σφοδρὸ ἄνεμο ποὺ συντρίβει τὰ πλοῖα τῆς ἀποστασίας ποὺ ταξιδεύουν κακοκυβέρνητα στὴ θάλασσα τῆς ζωῆς. Γιατί λέει, «στὸ σφοδρὸ ἄνεμο θὰ συντρίψεις τὰ πλοῖα τῆς πόλης Θαρσεῖς»⁹³. Κι ὅποιος θυμᾶται τὴν διήγηση τῶν Πράξεων δὲν ἀγνοεῖ τὴ βίαιη πνοὴ ποὺ αἰσθάνθηκαν οἱ μαθητὲς στὸ ὑπερῶο⁹⁴, κι ὅποιος πίστεψε τὴν προφητεία τοῦ Ἰωνᾶ ξέρει ὅπως ὅποτε, ὅτι ὅταν ἀποστάτησε ἀπὸ τὸ Θεὸ ζητεῖ πλοῖο ποὺ νὰ ταξιδεύει γιὰ τὴ Θαρσεῖς.

92. Ψαλμ. 47,4.

93. Ψαλμ. 47,8.

94. Πράξ. 2,2.

Εἶτα, ὡσπερ δύο προσώποις ἐπιμερισθεῖς ὁ λόγος, ἐν μὲν τοῖς προλαβοῦσιν τὸ τοῦ προαγορευόντος ὑποδύεται πρόσωπον, ἐν δὲ τοῖς ἐφεξῆς τὰς τῶν ὑποδεξαμένων τὸν λόγον φωνὰς ὑποκρίνεται. Λέγει γὰρ συντιθέμενος τῇ ἀληθείᾳ τῶν προηγουμένων ὡσανεὶ παρ' ἄλλου τινὸς τὰ εἰρημένα μαθὼν, ὅτι «καθάπερ ἠκούσαμεν, οὕτω καὶ εἶδομεν. Ἐν πόλει Κυρίου τῶν δυνάμεων, ἐν πόλει τοῦ Θεοῦ ἡμῶν». Διὸ καὶ παρακελευομένους ἀλλήλοις ἐποίησεν τοὺς ἐν ἡδονῇ θεασαμένους ἃ ἤκουσαν. Ἡ δὲ παρακελευσις ἦν τὸ «κυκλώσατε Σιών καὶ περιλάβετε αὐτήν· διηγήσα-
10 σθε ἐν τοῖς πύργοις αὐτῆς. Θέσθε τὰς καρδίας ὑμῶν εἰς τὴν δύναμιν αὐτῆς, καὶ καταδιέλεσθε τὰς βάρεις αὐτῆς»· καὶ ὅσα κατὰ τὸ ἀκόλουθον περιέχει ὁ λόγος.

Μετὰ τοῦτο δὲ δι' ἀκολουθου εἰς πᾶσαν τὴν γῆν διαφοιτᾶ τοῦ λόγου τὸ κήρυγμα, καὶ ὡσπερ ἦν πρὸ τῆς συγχύσεως τῶν
15 γλωσσῶν χειλὸς ἐν πᾶσι καὶ μία φωνή, οὕτω καὶ νῦν πάντα τὰ ἔθνη καὶ ἡ οἰκουμένη πᾶσα καὶ πάντες ἄνθρωποι μία γίνονται ἀκοή καὶ καρδιά μία ἐνὸς τοῖς πᾶσιν ἐνηχοῦντος τοῦ λόγου. Πᾶσαν γὰρ κατὰ ταύτῃ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἐκκλησιάσας καὶ θέατρον ἐν τὸν κόσμον ὅλον ἑαυτῷ περιστήσας κοινῇ τοῖς πᾶσιν
20 ἐμβοῶ τὸν λόγον, «ἀκούσατε», λέγων, «πάντα τὰ ἔθνη, ἐνωτίσασθε πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν οἰκουμένην, οἳ τε γηγενεῖς καὶ υἱοὶ τῶν ἀθρώπων, κἄν πλουτῶν τις ἐν ὑμῖν κἄν πενόμενος τύχη». Ταύταις γὰρ ταῖς τρισὶ συζυγίαις πᾶσαν γενικῶς διαλαμβάνει τὴν κατὰ τὸν βίον τῶν ἀθρώπων διαφοράν. Ἐν τῇ
25 πρώτῃ συζυγίᾳ ἔθνη λέγει πάντα καὶ τοὺς κατοικοῦντας τὴν οἰκουμένην· ὡς τῷ μὲν ὀνόματι τῶν ἔθνῶν τὰς περιγραφὰς τῶν τόπων σημαίνεσθαι, τῷ δὲ ἐφεξῆς λόγῳ τοὺς τῶν τόπων οἰκήτορας. «Γηγενεῖς» δὲ εἰπὼν καὶ «ἀνθρώπων υἱὸς» τοὺς σαρκῶδεις τε καὶ χοϊκοὺς καὶ ἀλογωτέρους διακρίνει ἀπὸ τῶν
30 σφζομένων καὶ τινα ἐν αὐτοῖς χαρακτῆρα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐχόντων· ἴδιος δὲ χαρακτῆρ ἀνθρώπου ἢ πρὸς τὸ θεῖον ὁμοίωσις.

Υστερα σὰ νὰ μοιράστηκε ὁ λόγος σὲ δύο πρόσωπα, στὰ προηγούμενα ὑποδύεται τὸ πρόσωπο ἐκείνου ποὺ ἐξαγγέλλει καὶ στὰ ἐπόμενα ὑποκρίνεται τὶς φωνὲς ἐκείνων ποὺ ὑποδέχτηκαν τὸ λόγο. Γιατὶ λέει, συμφωνώντας μὲ τὴν ἀλήθεια τῶν προηγουμένων, σὰ νὰ ἔμαθε ἀπὸ κάποιον ἄλλο ὅσα εἰπώθηκαν ὅτι «σύμφωνα μὲ αὐτὸ ποὺ ἀκούσαμε, ἔτσι καὶ εἶδαμε. Μέσα στὴν πόλη τοῦ Κυρίου τῶν δυνάμεων, στὴν πόλη τοῦ Θεοῦ μας»⁹⁵. Γι' αὐτὸ κι ἔκανε ν' ἀλληλοπροτρέπονται αὐτοὶ ποὺ ἀντίκρυσαν μὲ ἱκανοποίηση, ὅσα ἄκουσαν. Καὶ ἡ προτροπὴ ἦταν· «περιτριγυρίστε τὴ Σιών καὶ χορτάστε βλέποντάς την. Περιεργασθεῖτε ἕναν ἕνα τοὺς πύργους τῆς. Συγκεντρῶστε τὴ σκέψη σας στὴ δυνάμη τῆς καὶ μοιραστεῖτε γιὰ καλύτερη ἐξέταση τοὺς πύργους τῆς», καὶ ὅσα ἄλλα στὴ συνέχεια περιέχει ὁ λόγος.

Ἐπειτα ἀπὸ αὐτὸ⁹⁶ καὶ στὴ συνέχεια ὁ λόγος τοῦ ἀπλώνεται σ' ὄλη τὴ γῆ καὶ ὅπως πρὶν ἀπὸ τὴ σύγχυση τῶν γλωσσῶν ἦταν γιὰ ὄλους ἕνα στόμα καὶ μιὰ γλῶσσα, ἔτσι καὶ τώρα ὄλα τὰ ἔθνη καὶ ὄλη ἡ οἰκουμένη καὶ ὄλοι οἱ ἄνθρωποι γίνονται μιὰ ἀκοή καὶ μιὰ καρδιά, καθὼς γιὰ ὄλους ἀντηχεῖ ἕνας λόγος. Ἀφοῦ δηλαδὴ μάζεψε ὄλη τὴν ἀνθρώπινη φύση σὲ μιὰ σύναξη κι ἀφοῦ συγκέντρωσε γύρω του ὄλο τὸν κόσμο σ' ἕνα θέατρο, φωνάζει σ' ὄλους ἀπὸ κοινοῦ· «ἀκούστε ὄλα τὰ ἔθνη, ἀνοῖξτε τὴν ἀκοή σας ὅσοι κατοικεῖτε τὴν οἰκουμένη καὶ οἱ γηγενεῖς καὶ οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων καὶ ὅποιοι εἶναι ἀνάμεσά σας πλούσιοι ἢ εἶναι φτωχοῦ». Σ' αὐτὲς τὶς τρεῖς κατηγορίες περιλαμβάνει ὄλες τὶς διαφορὲς τῶν ἀνθρώπων στὴ ζωὴ. Στὴν πρώτη συζυγία ἀναφέρει ὄλα τὰ ἔθνη καὶ τοὺς κατοίκους τῆς οἰκουμένης, ὥστε μὲ τὸ ὄνομα 'ἔθνη' νὰ δηλώνονται ὄλες οἱ περιοχὲς τῆς γῆς καὶ μὲ τὴν ἐπόμενη λέξη οἱ κάτοικοι τῶν περιοχῶν. Λέγοντας πάλι «γηγενεῖς καὶ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων» διακρίνει τοὺς χοϊκοὺς καὶ πιὸ σαρκικοὺς ἀπὸ ὄσους σώζονται κι ἔχουν μέσα τους κάποια σφραγίδα τῆς ἀνθρώπινης φύσης· καὶ ἰδιαίτερη σφραγίδα τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ ὁμοίωσή του πρὸς τὸ Θεό.

95. Ψαλμ. 47,9.

96. Ψαλμ. 48,1.

Ἡ δὲ κατὰ πενίαν τε καὶ πλοῦτον ἀνισότης τοῦ βίου τὸ γενικώτατόν ἐστιν αἴτιον τῆς ποικίλης τε καὶ πολυειδοῦς τῶν ἐν ἀνθρώποις πραγμάτων ἀνωμαλίας. Τίς οὗτος ὁ ἐν τοσοῦτω καὶ τηλικούτῳ ἀκροατήριῳ δημηγορῶν; Τίς ἄλλος ἢ ὁ μαρτυρῶν
 5 ἑαυτῷ ὅτι σοφίαν λαλήσει καὶ σύνεσιν; Λαλεῖ δὲ ταῦτα πάντως ὁ ἔχων Πνεῦμα σοφίας τε καὶ συνέσεως, τὴν μεγάλην ταύτην χάριν, τὴν ἐκ προσοχῆς καὶ μελέτης κατορθουμένην. Οὐ γὰρ πρότερον εἶπεν ἀνοίγειν τὸ στόμα πρὶν ὑποκλῖναι τὴν ἀκοὴν τῷ παραβάλλοντι λόγῳ· «τὸ στόμα μου», φησί, «λαλήσει σοφίαν
 10 καὶ ἡ μελέτη τῆς καρδίας μου σύνεσιν». Καὶ πρῶτον «κλινῶ εἰς παραβολὴν τὸ οὖς μου, καὶ τότε ἀνοίξω ἐν ψαλτηρίῳ τὸ πρόβλημά μου». Τίς οὖν ἡ σύνεσις καὶ τί τὸ πρόβλημα; Οὐκ οἶδεν, φησὶν, ἢ τοῦ Θεοῦ κτίσις πονηρᾶς τινος ἡμέρας κατασκευὴν, ὡς μαρτυρεῖ τῆς κοσμογενίας ὁ λόγος, ἀλλ' ἢ ἁμαρτία τὴν ἀγαλλιά-
 15 σιμον ἡμέραν φόβου καὶ τιμωρίας ἡμέραν ἐποίησεν, ἣν ἐξῆν μὴ φοβεῖσθαι, εἰ μὴ ὁ τὴν πτέρναν ἡμῶν ἐπιτηρῶν ὄφις, ᾧ ὄνομά ἐστιν ἡ ἀνομία, κύκλω τὴν πορείαν τοῦ βίου διέλαβεν, τῷ ἰδίῳ ὀλκῷ ταῖς ποικίλαις τῶν παθημάτων φολίσιν φοβερῶς ἐπιφρίσσων πανταχόθεν καὶ τραχυνόμενος.

20 Εἶτα διχῆ διελὼν πᾶσαν τὴν ψαλμωδίαν, ἐν μὲν τῷ πρώτῳ μέρει συμβουλήν κατατίθεται τοῦ μὴ πρὸς ἄλλον βλέπειν τινὰ λυτρωτὴν· οὔτε γὰρ ἀδελφὸς λυτροῦται, φησὶν, οὔτε ἄλλος τις ἀνθρώπος, ἀλλ' ἢ αὐτὸς ἕκαστος ἑαυτὸν ἐξαιτήσεται, ἐὰν «δῶ τῷ Θεῷ ἐξίλασμα ἑαυτοῦ καὶ τὴν τιμὴν τῆς λυτρώσε-
 25 ως τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, ὃ βούλεται συμβουλήν πρὸς ὑπεροψίαν τῶν μάτην σπουδαζομένων γενέσθαι τὴν σπουδαζομένην ἐν τῷ βίῳ τούτῳ κατὰ τὸ μάταιον ἀκολουθίαν. Πῶς ἐν ἀνοήτοις διαγούσι κόποις οἱ ἀνθρώποι, ὡς αἰεὶ ζῆσεσθαι προσδοκῶντες;

Ἡ διαφορὰ πάλι στὴ ζωὴ σύμφωνα μὲ τὴ φτώχεια καὶ τὸν πλοῦτο εἶναι τὸ πιὸ γενικὸ αἷτιο τῆς μεγάλης καὶ πολύμορφης ἀνωμαλίας τῶν ἀνθρώπων πραγμάτων. Ποιὸς εἶναι αὐτὸς ποὺ μιᾶ δημοσία σὲ τόσο καὶ τέτοιο ἀκροατήριο; Ποιὸς ἄλλος ἀπὸ ἐκεῖνον ποὺ μᾶς διαβεβαιώνει ὅτι θὰ μιλήσει μὲ σοφία καὶ σύνεση; Καὶ τὰ λέει αὐτὰ ὅπωςδήποτε αὐτὸς ποὺ ἔχει Πνεῦμα καὶ σοφίας καὶ σύνεσης, τὴ μεγάλη αὐτὴ δωρεὰ ποὺ κατορθώνεται μὲ προσοχὴ καὶ μελέτη. Δὲν εἶπε ν' ἀνοίγομε τὸ στόμα μας, προτοῦ στήσομε τὴν ἀκοή μας στὸ λόγο ποὺ μᾶς μιᾶ: «τὸ στόμα μου», λέει, «θὰ λαλήσει σοφία καὶ ἡ μελετημένη σκέψη τῆς καρδιάς μου θὰ ἐξωτερικευθεῖ μὲ σύνεση». Καὶ πρῶτα, «θὰ στήσω τὴν ἀκοή μου στοὺς λόγους καὶ τότε θὰ διηγηθῶ μὲ συνοδεία ψαλτηρίου ὅ,τι μὲ ἀπασχολεῖ». Ποιὰ εἶναι ἡ σύνεση καὶ ποιό αὐτὸ ποὺ τὸν ἀπασχολεῖ; Δὲ γνωρίζει, λέει, ἡ κτίσις τοῦ Θεοῦ τὴν κατασκευὴ κάποιας ἡμέρας γεμάτης κακία, ὅπως ἀποδεικνύει ὁ λόγος τῆς κοσμογονίας, ἀλλὰ εἶναι ἡ ἁμαρτία ποὺ ἔκανε τὴν ἡμέρα τῆς χαρᾶς ἡμέρα φόβου καὶ τιμωρίας. Αὐτὴν μποροῦσαμε νὰ μὴν τὴν φοβόμαστε, ἂν τὸ φίδι ποὺ καιροφυλακτοῦσε γιὰ τὴ φτέρνα μας καὶ ποὺ τὸ ὄνομά του εἶναι ἀνομία δὲν παρακολουθοῦσε ἀπὸ παντοῦ τὴν πορεία τοῦ βίου μας μὲ τὸ ἴδιο του σύρσιμο ἀνασηκώνοντας φοβερὰ τὶς φρικτὲς καὶ ποικίλες φολίδες τῶν παθῶν ὅλο θυμό.

Ἐπειτα διαιρώντας ὅλο τὸν ψαλμὸ σὲ δύο, στὸ πρῶτο μέρος δίνει τὴ συμβουλὴ νὰ μὴν προσβλέπομε σὲ κάποιον ἄλλο λυτρωτὴ. Γιατὶ οὔτε ὁ ἀδελφός, λέει, μᾶς λυτρώνει οὔτε κάποιος ἄλλος ἄνθρωπος, παρὰ ἂν παρακαλέσει καθέννας γιὰ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό του, ἂν δώσει στὸ Θεὸ προσφορὰ ἐξιλέωσης καὶ τὸ τμῆμα γιὰ νὰ λυτρώσει τὴ ζωὴ του⁹⁷. Αὐτὸ θέλει νὰ γίνῃ συμβουλὴ γιὰ περιφρόνηση ὧσων ἐπιδιώκονται μάταια στὴ ζωὴ αὐτὴ κατὰ μιὰ ἀκολουθία ματαιότητος⁹⁸. Πῶς οἱ ἄνθρωποι κουράζονται μὲ κόπους ἀνώφελους, σὰ νὰ ἐλπίζουν ὅτι θὰ ζήσουν

98. Ἐδῶ ὁ Jager σημειώνει χάσμα στὴ μετάφραση, παραλείποντας τὸ 'σπουδαζομένην'.

Πῶς τὴν διὰ τοῦ θανάτου καταφθορὰν οὐκ ἐλπίζουσιν οἱ τοὺς πρὸ αὐτῶν ἀποθνήσκοντας βλέποντες; Καὶ ὅτι ἀφρονες ὡς ἀληθῶς εἰσιν καὶ ἀνόητοι οἱ οὐκ εἰδότες, ὅτι μετὰ τὸν τῆδε βίον ἄλλοις καταλείψουσι τὸν πλοῦτον αὐτῶν, αὐτοὶ δὲ τάφοις εἰς τὸ 5 διηνεκὲς παροικήσουσιν οἱ τὰ ὀνόματα αὐτῶν οὐκ ἐν οὐρανοῖς διὰ τῆς ὑψηλοτέρας ζωῆς ἀπογράψαντες, ἀλλ' ἐν τῇ γῆ ὀνομαστοὶ γενέσθαι ποθήσαντες ἀωνύμους ἑαυτοὺς ἐν τῇ ἄνω πόλει ἐποίησαν. Τούτων δὲ πάντων αἴτιον τὸ μὴ συνιέναι τὸν ἄνθρωπον τῆς ἰδίας τιμῆς, ἀλλὰ πρὸς τὰς κτηνώδεις ἡδονὰς ἐκουσίως 10 κατασυρῆναι, λαιμῶ καὶ γαστρὶ καὶ τῷ μετὰ γαστέρα ρύπῳ γενόμενον ἔκδοτον.

Τοῦτο τῆς πρώτης διαιρέσεως τοῦ ψαλμοῦ τὸ μέρος. Τὸ δὲ λειπόμενον ἐν ἄλλοις ἔχει τὴν κατηγορίαν. Πάλιν δὲ εἰς τὸ αὐτὸ ρῆμα περαιούται ὁ λόγος, τοῦτο, οἶμαι, φιλοσοφούσης ἡμῖν 15 τῆς προφητείας, ὅτι τὸ πρῶτον αἴτιον τῆς τῶν κακῶν εἰσόδου τὸ ἀποκτηνωθῆναι τὸν ἄνθρωπον τοῖς ζωωδεστέροις παθήμασιν. Γενομένης δὲ ἡμῖν ἐκ χάριτος τῆς θεραπείας τοῦ τοιούτου κακοῦ διὰ τοῦ ἐπισκεψαμένου ἐν οἰκτιρισμῷ τὸ ἀνθρώπινον, πάλιν ἀφέντες τὸν ἀγαθὸν ποιμένα ὑπὸ τοῦ θανάτου ποιμαίνονται 20 οὐ πρὸς τὴν οὐρανίαν ἀλλὰ πρὸς τὴν ἐν ἄδου νομὴν ἑαυτοὺς ἐπικλίνατες πρόβατα τοῦ ἄδου γινόμενοι. Φησὶ γὰρ ὅτι «ὡς πρόβατα ἐν ἄδῃ ἔθεντο, θάνατος ποιμανεῖ αὐτούς». Καὶ οὕτως ἐκ δευτέρου γίνεται πάλιν διὰ τῆς ἁμαρτίας ἢ τῆς τιμῆς τῆς κατὰ χάριν γενομένης ἡμῖν ἀναισθησία κὶ πρὸς τὸν ἄλογον βίον καταφορά. 25 Πᾶν γὰρ τὸ ἔξω τοῦ ἀληθινοῦ λόγου γινόμενον ἀλογία ἐστίν. Ἴδιον δὲ τοῦ κτήνους τὸ ἀλογόν τε καὶ ἀνόητον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'

Τὰ δὲ καθ' ἕκαστον τῶν ἐν τῇ ψαλμῶδιᾳ δι' ἀκριβείας

αἰώνια; Πῶς δὲν περιμένουν τὴ φθορὰ μέσω τοῦ θανάτου αὐτοὶ ποὺ βλέπουν τοὺς προηγούμενους των νὰ πεθαίνουν; Καὶ ὅτι εἶναι πραγματικὰ ἀνόητοι καὶ παράφρονες ὅσοι δὲν ξέρουν ὅτι μετὰ τὴ ζωὴ τους στὴ γῆ θ' ἀφήσουν σὲ ἄλλους τὰ πλούτη τους. Οἱ ἴδιοι θὰ γίνουν παντοτινοὶ κάτοικοι τῶν τάφων ὅσοι δὲν ἔγραψαν τὰ ὀνόματά τους στοὺς οὐρανοὺς μετὰ τὴν ἀνώτερη ζωὴ τους, ἀλλὰ ἀπὸ τὸν πόθο τους νὰ γίνουν ἐπώνυμοι στὴ γῆ ἔγιναν ἀνώνυμοι πολῖτες τῆς οὐράνιας πόλης. Αἰτία γιὰ ὅλα αὐτὰ εἶναι ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲ συνειδητοποίησε τὴν ἀξία του ἀλλὰ σύρθηκε μετὰ τὴν θέλημά του στὴς ζωώδεις ἡδονὲς καὶ ἔγινε ἕκδοτος στὸ λαιμὸ καὶ στὴν κοιλιὰ καὶ στὴν ἀκαθαρσία τὴν μετὰ τὴν κοιλιὰ.

Αὐτὸ εἶναι τὸ πρῶτο μέρος τοῦ ψαλμοῦ. Στὸ ὑπόλοιπο μέρος κατηγοροῦνται ἄλλα πράγματα. Ἄλλὰ ὁ λόγος καὶ πάλι καταλήγει στὴν ἴδια λέξη. Ἡ προφητεία νομίζω μᾶς διδάσκει ὅτι ἡ πρώτη αἰτία τῆς εἰσόδου τῶν κακῶν εἶναι ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἀποκτηνώθηκε ἀπὸ τὴς ζωώδεις ἐπιθυμίες του. Καὶ ἀφοῦ θεραπευθήκαμε ἀπὸ τὸ κακὸ αὐτὸ μετὰ τὴν χάρη ἐκείνου ποὺ γεμάτος εὐσπλαχνία ἐπισκέφτηκε τοὺς ἀνθρώπους, ἄφησαν πάλι τὸν καλὸ ποιμένα καὶ δέχτηκαν νὰ τοὺς ποιμαίνει ὁ θάνατος, ὀδηγώντας τὸν ἑαυτὸ τους ὄχι στὴν οὐράνια ἀλλὰ στὴ βοσκή τοῦ Ἄδῃ καὶ ἔγιναν πρόβατα τοῦ Ἄδῃ. Γιατὶ λέει «μπῆκαν οἱ ἴδιοι στὸν Ἄδῃ σὰν πρόβατα καὶ ὁ θάνατος θὰ γίνῃ βοσκὸς τους»⁹⁹. Καὶ ἔτσι γιὰ δευτέρη φορὰ πάλι γίνεται ἐξαιτίας τῆς ἁμαρτίας ἡ λήθη τῆς τιμῆς ποὺ μᾶς δόθηκε κατὰ χάρη καὶ ἡ κατολίσθηση πρὸς τὴν ἄλογη ζωὴ. Γιατὶ κάθε τι ποὺ γίνεται ἔξω ἀπὸ τὸν ἀληθινὸ λόγο εἶναι ἀλογία. Καὶ ἡ ἀλογία καὶ ἀνοησία εἶναι γνώρισμα τοῦ ζώου. 25. 3. 19. 72

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΓ'

Θὰ ἦταν περιττὸ νὰ ἀναφέρω λεπτομερῶς καὶ κατὰ λέξη

99. Ψαλμ. 48,15.

ἐπὶ λέξεως ἀναγράφειν περιττὸν ἂν εἶη, πολλῆς εὐκολίας οὐσης
 τῷ βουλομένῳ διὰ τῶν εἰρημένων καὶ τὰ παρεθέντα κατανοῆ-
 σαι. Ὡστε οὐδὲν οἴμαι δεῖν μηκύνειν διὰ πολυλογίας τὸν λόγον·
 ἢ τοῦτο μόνον ἀναγκαῖόν ἐστιν ἐπαναλαβεῖν ἐκ τῶν προεξητα-
 5 σμένων, ὅτι δι' ἀμφοτέρων εὐεργετεῖ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ὁ
 μέγας Δαβίδ, δι' ὧν τε προτυποῖ συμβολικῶς τὴν σωτηρίαν
 ἡμῶν καὶ δι' ὧν ὑποδείκνυσι τοῖς ἀνθρώποις τῆς μετανοίας τὸν
 τρόπον, οἷόν τινα τέχνην ἐπιβάλλον τούτῳ τῷ κατορθώματι
 διὰ τῆς πεντηκοστῆς ψαλμωδίας, δι' ἧς ἄλλη νίκη κατὰ τοῦ ἀν-
 10 τιπάλου ἡμῖν ἐτοιμάζεται. Τὸ γὰρ εἰδέναί τῶν κακῶν ἑαυτοῦς
 ἐκκαθαίρειν τῆς διηνεκοῦς κατὰ τοῦ ἐχθροῦ νίκης παρασκευὴ
 γίνεται καὶ ὑπόθεσις. Ἀδιαλείπτου γὰρ ἡμῖν οὐσης ἐν τῷ βίῳ
 τῆς πάλης τῆς γενομένης πρὸς τὸν κοσμοκράτορα τοῦ σκότους
 τούτου καὶ πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρα-
 15 νίοις· ἐπειδὴ ἐν μόνον ἀντιπάλαισμα καὶ πρὸς πᾶσαν πειρατη-
 ρίου προσβολὴν ἔχομεν τὴν μετάνοιαν, ὁ τοῦτο ἐν ἑαυτῷ κατορ-
 θώσας διὰ παντὸς νικητὴς γίνεται τοῦ ἀεὶ προσπαλαίουτος.
 Μετὰ τοῦτο δὲ κἂν ἡ ἱστορία ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς τὸ ἀνακόλου-
 θον ἔχη, ἀλλ' ὁ νοῦς πρὸς τὴν ἀκολουθίαν συνήρτηται. Πολὺ
 20 γὰρ μεταγενέστερον τὸ κατὰ τὴν Βηρσαβεὲ καὶ τὸν Οὐρίαν ἔρ-
 γον τοῦ κατὰ τὸν Ἰδουμαῖον τὸν Δωήκ ἐστὶν διηγήματος. Τοῦτο
 μὲν γὰρ ἐν ἀρχαῖς τῆς τοῦ Σαοὺλ τυραννίδος ἐγένετο, ἐκεῖνο δὲ
 μικρὸν πρὸ τοῦ τέλους τῆς τοῦ Δαβίδ βασιλείας συνέβη. Ἄλλ' οὐ
 μέλει τῷ πνευματικῷ λόγῳ τῆς χρονικῆς τε καὶ σαρκίνης τῶν
 25 πραγμάτων τάξεως. Τί γάρ με τοσοῦτον ὀνίνησιν ἐν πρώτοις τὸ
 κατὰ τὸν Ἰδουμαῖον μαθεῖν καὶ μετὰ ταῦτα τὸ κατὰ τὴν Βηρσα-
 βεὲ διδαχθῆναι; Τίς ἀρετὴ διὰ τούτου; Ποία πρὸς τὸ κρεῖττον
 ἀνάβασις; Τίς πρὸς τὴν τῶν ὑψηλῶν ἐπιθυμίαν διδασκαλία; Εἰ

τὰ καθέκαστα τοῦ ψαλμοῦ, γιατί εἶναι πολὺ εὐκόλο, γιὰ ὅποιον θέλει, νὰ ἐννοήσῃ μὲ ὅσα εἶπαμε αὐτὰ πού παραλείψαμε. Ὡστε δὲ χρειάζεται, νομίζω, καθόλου νὰ μακρύνω τὴν ἐκθεσή μου μὲ τὴν πολυλογία μου. Εἶναι μόνο ἀνάγκη ἀπὸ ὅσα προεξέτασα νὰ ἐπαναλάβω τοῦτο· ὅτι ὁ μέγας Δαβὶδ εὐεργετῆ τὴν ἀνθρώπινη φύση καὶ μὲ τὰ δύο, καὶ μὲ τὶς συμβολικὲς προτυπώσεις τῆς σωτηρίας μας καὶ μὲ ὅσα δείχνει στοὺς ἀνθρώπους τὸν τρόπο τῆς μετάνοιας, σὰ νὰ τοὺς δίνει γι' αὐτὸ τὸ ἐξαιρετὸ κατόρθωμα μιὰ τεχνικὴ μὲ τὸν πεντηκοστὸ ψαλμό¹, μὲ τὸν ὁποῖο ἐτοιμάζομε ἄλλη νίκη κατὰ τοῦ ἀντιπάλου μας. Γιατί τὸ νὰ γνωρίζομε νὰ καθαρίζομε τοὺς ἑαυτοὺς μας ἀπὸ τὶς ἁμαρτίες μας γίνεται προετοιμασία καὶ βάση τῆς ἀδιάκοπης νίκης κατὰ τοῦ ἐχθροῦ. Ἐπειδὴ εἶναι ἀδιάκοπη μέσα στη ζωὴ ἢ πάλη πού διεξάγομε κατὰ τοῦ κοσμοκράτορα τοῦ ἐδῶ σκότους καὶ κατὰ τῶν πονηρῶν πνευμάτων τῆς κακίας τοῦ οὐρανοῦ², κι ἐπειδὴ ἔχομε ἓνα μόνο μέσο ἄμυνας σὲ κάθε ἐπίθεση τοῦ πειρασμοῦ, τὴ μετάνοια, ὅποιος τὴν πραγματοποιήσῃ στὸν ἑαυτό του γίνεται νικητῆς ὀριστικὰ ἐκείνου πού μᾶς πολεμᾷ πάντοτε. Ὑστερ' ἀπὸ αὐτὸ κι ἂν ἡ Γραφὴ ἔχει κάποια ἀνακολουθία στὶς ἐπιγραφές, τὸ νόημα ὁμῶς εἶναι συναρτημένο μὲ τὴ σειρά. Γιατί τὸ περιστατικὸ μὲ τὴ Βηρσαβεὲ καὶ τὸν Οὐρία³ εἶναι πολὺ μεταγενέστερο ἀπὸ τὴ διήγηση τῆ σχετικῆ μὲ τὸν Δωὴκ τὸν Ἰδουμαῖο⁴. Γιατί αὐτὸ τὸ δεύτερο ἔγινε στὶς ἀρχές τῆς βασιλείας τοῦ Σαοὺλ, ἐνῶ τὸ πρῶτο λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ τέλος τῆς βασιλείας τοῦ Δαβίδ. Ἀλλὰ ἡ χρονικὴ καὶ ἀνθρώπινη πλευρὰ τῶν πραγμάτων δὲν ἐνδιαφέρει τὴν πνευματικὴ διδασκαλία. Ποιὰ μεγάλη ὠφέλεια μοῦ προξενεῖ νὰ πληροφορηθῶ πρῶτα τὸ περιστατικὸ μὲ τὸν Ἰουδαῖο κι ἔπειτα νὰ ἀκούσω τὸ περιστατικὸ μὲ τὴ Βηρσαβεε; Ποιὰ ἀρετὴ θὰ κερδίσω ἀπὸ αὐτό; Ποιὸ ἀνέβασμα πρὸς τὸ καλύτερο; Ποιὰ διδασκαλία γιὰ νὰ ἐπιθυμήσω τὰ ὑψηλά; Ἄν

1. Ψαλμ. 50,1.

3. Β' Βασ. 2,2.

2. Ἐφ. 6,12.

4. Α' Βασ. 22,9.

δὲ μαθὼν τὰ ἐν τῷ πεντηκοστῷ μυστήρια, ὅσα κατὰ τὸ βαθύτερον περιέχει ὁ λόγος, καὶ μετ' ἐκείνου τὸ πρὸς τὴν κατάλυσιν τοῦ ἀντιπάλου δοθὲν ἡμῖν φάρμακον διδαχθεῖν, τὸ τῆς μετανοίας λέγω, ὥστε διὰ τούτου με πάντοτε νίκη τῇ κατὰ τοῦ 5 ἐχθροῦ συνεθίζεσθαι τε καὶ ἐγγυμνάζεσθαι, σκόπησον ὅπως προσβαίνω κατὰ τὸ ἀκόλουθον τῇ ἐφεξῆς ἀνόδῳ, νίκην ἐκ νίκης μεταλαμβάνων.

Ἀναγνώσομαι δέ σοι τῆς ἱστορικῆς ἐπιγραφῆς τὴν ἀκολουθίαν ἔχουσαν οὕτως: Ἐἰς τὸ τέλος συνέσεως τῷ Δαβὶδ ἐν 10 τῷ ἐλθεῖν Δωὴκ τὸν Ἰδουμαῖον καὶ ἀναγγεῖλαι τῷ Σαοὺλ καὶ εἰπεῖν αὐτῷ ἦλθεν Δαβὶδ εἰς τὸν οἶκον Ἀβιμέλεχ'. Δι' ὧν διδάσκομαι ὅτι τοῦτο μὲν εἰς τὸ τέλος τῆς νίκης ἄγει, ὅταν σύνεσις καθηγῆται τοῦ βίου καθ' ὁμοιότητα τοῦ μεγάλου Δαβὶδ. Καὶ τότε μάλιστα λυπῶ τὸν Δωὴκ τὸν τῆς ἐμῆς σωτηρίας τύραννον, 15 ὅταν ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ ἱερέως γένωμαι καὶ ὅταν ἡμιόνων ὑπηρετης μηκέτι μοι κατὰ πρόσωπον συμπλέκεσθαι δύναμιν ἔχων, λάθρα κατ' ἐμοῦ τὴν ἐπιβουλήν ἐξαρτύηται τῷ κατ' ἐμοῦ φωνῶντι τὴν παρὰ τῷ ἱερεῖ διαγωγὴν μου καταμηνύων. Δῆλον δ' ἂν εἴη τίνες εἰσὶν αἱ ἡμίονοι, ὧν ἐπιστατεῖ οὗτος ὁ Ἰδουμαῖος ὁ 20 τὴν ἄγονον βουκολῶν φύσιν, ἐν ἧ τῷ Θεοῦ ἢ εὐλογία τόπον οὐχ εὔρεν, ἢ φησιν ἐξ ἀρχῆς τὸν πληθυσμὸν ἐντιθεῖσα τῇ κτίσει, ὅτι «αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε». Οὐ γὰρ ἐκ Θεοῦ ὁ πληθυσμὸς τῇ κακίᾳ· ὡς οὐδὲ ἐξ ἀλλήλων ἐστὶν ἡ τοῦ γένους τῶν ἡμιόνων διαδοχή, ἀλλ' δεῖ καινοτομεῖ τὸ ζῶον ἢ φύσις τὸ μὴ ὄν ἐν τῇ 25 κτίσει δι' ἑαυτῆς παρασοφιζομένη καὶ παρεισάγουσα. Δῆλον δὲ πάντως διὰ τῶν εἰρημένων ἐστὶ πρὸς τίνα σκοπὸν βλέπει ὁ λόγος. Εἰ γὰρ πάντα ὅσα ἐποίησεν ὁ Κύριος «καλὰ λίαν», ἡ δὲ ἡμίονος ἔξω τοῦ καταλόγου τῶν ἐν τῇ κτίσει γεγονότων ἐστίν, δῆλον ἂν εἴη ὅτι πρὸς κακίας ἐνδειξὶν τὸ ὄνομα τοῦτο ὑπὸ τῆς 30 ἱστορίας παρείληπται. Οὐτε ἐκ Θεοῦ οὐδ' τὴν ὑπαρξίν ἔχει οὔτε

δμως ἐννοήσω τὰ μυστήρια τοῦ πεντηκοστοῦ ψαλμοῦ, πού κρύβονται στὸ βάθος τοῦ λόγου, καὶ μαζί μου ἀποκαλύψει τὸ φάρμακο πού μᾶς δόθηκε γιὰ τὴ συντριβὴ τοῦ ἐχθροῦ μὲ τὸ λόγο γιὰ τὴ μετάνοια, ὥστε μ' αὐτὸ νὰ συνηθίζω καὶ νὰ ἀσκοῦμαι πάντοτε μὲ τὴ νίκη κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, πρόσεξε πῶς προχωρῶ στὴ συνέχεια στὸ ἐπόμενο ἀνέβασμα, προβαίνοντας ἀπὸ νίκη σὲ νίκη.

Θὰ σοῦ διαβάσω τὴ σειρά τῆς ἐπιγραφῆς στὴ Γραφή πού εἶναι ἡ ἐξῆς. Ὡς τὸ τέλος τῆς σύνεσης τοῦ Δαβίδ, ὅταν ἦρθε ὁ Δωὴκ ὁ Ἰδουμαῖος καὶ εἰδοποίησε τὸν Σαοῦλ καὶ τοῦ εἶπε, Πῆγε ὁ Δαβίδ στὸ σπίτι τοῦ Ἀβιμέλεχ⁵. Αὐτὰ μὲ διδάσκουν ὅτι αὐτὸ μὲ ὀδηγεῖ στὸ ἀποτέλεσμα τῆς νίκης, ὅταν δηλαδὴ ἡ σύνεση πρυτανεύει στὴ ζωὴ, ὅπως ἐγίνε μὲ τὸν μεγάλο Δαβίδ. Καὶ τότε προξενῶ μεγαλύτερη λύπη στὸν Δωὴκ, τὸν ἐχθρὸ τῆς σωτηρίας μου, ὅταν βρεθῶ στὸ σπίτι τοῦ ἱερέα καὶ ὁ ὑπρέτης τῶν ἡμιόνων, μὴ ἔχοντας τὴ δύναμη νὰ συγκρουστεῖ μαζί μου κατὰ μέτωπο, ἐξυφαίνει λαθραῖα ἐναντίον μου τὴ συνωμοσία, καταγγέλλοντας σ' αὐτὸν πού λυσοῦσε ἐναντίον μου ὅτι ἔμενα στὸ σπίτι τοῦ ἱερέα. Κι εἶναι φανερὸ τί μπορεῖ νὰ εἶναι οἱ ἡμίονοι πού περιποιεῖται αὐτὸς ὁ Ἰδουμαῖος, ὁ βοσκὸς τῆς ἀγρονῆς φύσης, ὅπου δὲν εἰσχώρησε ἡ εὐλογία τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος προικίζοντας ἀπὸ τὴν ἀρχὴ μὲ τὴν δύναμη τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τὴν κτίση εἶπε· «αὐξάνεστε καὶ πληθύνεστε»⁶. Δὲν προέρχεται βέβαια ἀπὸ τὸν Θεὸ ὁ πολλαπλασιασμὸς τῆς κακίας· ὅπως οὔτε στὸ γένος τῶν ἡμιόνων ὑπάρχει διαδοχὴ μεταξὺ τους ἀλλὰ ἡ φύση κάθε φορὰ πρωτοδημιουργεῖ τὸ ζῶο, βρίσκοντας ἢ ἴδια ἕνα πλάγιο τρόπο γι' αὐτό, γιὰ νὰ τὸ εἰσαγάγει. Μὲ ὅσα εἶπαμε ἐγίνε φανερὸ πού στοχεύει ὁ λόγος. Ἄν δηλαδὴ εἶναι πολὺ καλὰ ὅλα ὅσα ἔκανε ὁ Θεὸς καὶ ὁ ἡμίονος εἶναι ἔξω ἀπὸ τὸν κατάλογο ὅσων ἔχουν γίνε μέσα στὴν κτίση, εἶναι φανερό, ὅτι ἡ Γραφή ἔχει παραλάβει τὸ ὄνομα αὐτὸ γιὰ νὰ δηλώσει τὴν κακία. Οὔτε ἐκ Θεοῦ λοιπὸν ἔχει λάβει τὴν ὑπαρ-

5. Ψαλμ. 51,1.

6. Γεν. 1,28.

γενομένη ὡς γίνεται διαρκεῖ τῇ ὑποστάσει πρὸς τὸ ἴδιον. Ὡς γὰρ οὐ συντηρεῖ δι' ἑαυτῆς ἑαυτὴν ἢ τῶν ἡμιόνων φύσις, οὕτως οὐδὲ ἡ κακία μένει κατὰ τὸ διηνεκὲς ἢ αὐτὴ φυλασσομένη, ἀλλὰ πάντοτε γίνεται ἄλλη ὑπ' ἄλλου ζωογονουμένη, ὅταν τὸ εὐγενὲς 5 καὶ γαῦρον τῆς ἐν ἡμῖν φύσεως καὶ ταχὺ καὶ ὑψαύχενον πρὸς ἐπιθυμίαν τῆς ὀνώδους τε καὶ ἀλόγου συζυγίας κατολισθήσῃ.

Ὁ τοίνυν ἀλλόφυλος ἐκεῖνος Δωὴκ ὁ τῷ Σαοὺλ κατὰ τοῦ Δαβὶδ γενόμενος ἄγγελος, ὁ τῆς ἀγόνου ἀγέλης τῶν ἡμιόνων νομεύς, οὐκ ἂν τις ἕτερος εἴη παρὰ τὸν πονηρὸν ἄγγελον τὸν διὰ 10 τῶν ποικίλων τῆς ἁμαρτίας παθημάτων τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν πρὸς τὸ κακὸν ἐφελκόμενον· ἦν ὅταν ἴδῃ ὅτι ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ ἀληθινοῦ ἱερέως ἐστίν, ἀδυνατῶν πληῆσαι αὐτὴν τοῖς τῶν ἡμιόνων λακτίσμασιν, τότε καταμηνύει πρὸς τὸν ἄρχοντα τῆς πονηρίας τοῦ πνεύματος τοῦ ἐνεργοῦντος ἐν τοῖς υἱοῖς τῆς ἀπειθείας. 15 Ὁ δὲ ἐρριζωμένος ὡς ἐλαία κατάκαρπος ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ ἐκείνους ποιεῖται κατὰ τοῦ τυράννου τοὺς λόγους, οὓς ἐν τῇ ψαλμῳδίᾳ ἠκούσαμεν, λέγων «τί ἐγκαυχᾶ ἐν κακίᾳ ὁ δυνατὸς ἀνομίαν, οὗ ἢ γλῶσσα ὡσεὶ ξυρὸν ἠκονημένον, οἷς ἂν ἐπαχθῇ ἀποσυλῶσα τῶν τριχῶν τὴν εὐπρέπειαν καὶ τὰς ἐπτὰ τῶν βο- 20 στρύχων σειρὰς ἐν αἷς ἐστὶν ἡ δύναμις ἡμῶν ἀποτέμουσα». Νοεῖς δὲ πάντως ἐκ τῆς ἐβδομάδος τῶν πνευματικῶν βοστρύχων τὴν ἔννοϊαν, καθὼς ὁ Ἡσαίας τὴν ἐπταχῆ γινομένην τοῦ Πνεύματος χάριν ἀπηριθμήσατο· ὧν ἀποτμηθέντων, καθὼς ἐπὶ τοῦ Σαμψῶν συνέβη, ἔπεται τῶν ὀφθαλμῶν ἡ ἀπώλεια καὶ τὸ 25 ἐπιγέλαστον εἶναι τοῖς ἀλλοφύλοις, ὅταν μεθύσωσιν.

Ἐπάγει δὲ μετὰ τὸ εἰπεῖν, δι' ὧν ὑπογράφεται τὰ τοῦ ἐν κακίᾳ δυνατοῦ ἰδιώματα, ὅτι ὁ Θεὸς τοῦτον μὲν καθαιρήσει εἰς τέλος· τέως δὲ νῦν ἐκτιλεῖ καὶ μεταναστεύσει ἀπὸ τοῦ θείου

7. Ψαλμ. 51,10.

8. Ψαλμ. 51,1.

ξή της ούτε άφοϋ γίνει με τον τρόπο που γίνεται έχει για τον εαυτό της έξασφαλισμένη την ύπαρξή της. "Όπως δηλαδή ή φύση τών ήμιόνων δέν έξασφαλίζει τή διατήρησή της από μόνη της, έτσι ούτε και ή κακία παραμένει ή ίδια για πάντοτε, αλλά πάντοτε κάποια κακία παίρνει ζωή από κάποιο άλλο, όταν ή ευγένεια και ή ύπερηφάνεια τής φύσης μας και ή όρμη και ή άνωτερότητα κατολισθήσουν στην επιθυμία να συζευχθούν με τούς δνους και τὰ άλογα.

Ό άλλόφυλος λοιπόν εκείνος Δωήκ, που κατάγγειλε τον Δαβιδ στον Σαούλ, ό βοσκός τής άγονης αγέλης τών ήμιόνων, δέν μπορεί να είναι άλλος από τον άγγελο τής κακίας, που με τὰ διάφορα άμαρτωλά πάθη σέρνει την ψυχή του ανθρώπου στο κακό. "Όταν τή δει ότι βρίσκεται στο σπίτι του άληθινού ιερέα, μη μπορώντας να τήν χτυπήσει με τὰ λακτίσματα τών ήμιόνων, τή μαρτυρεί τότε στον άρχοντα τής κακίας του πνεύματος, τὸ όποιο ενεργεί στους υιούς τής παρακοής. "Όποιος όμως είναι ριζωμένος σαν έλιά κατάκαρπη μέσα στο οίκο του Θεού⁷ απευθύνει κατά του τυράνου τὰ λόγια εκείνα που άκούσαμε στον ψαλμό: «γιατί άλοζονεύεσαι για τήν κακία σου, έσύ ό δυνατός στην άνομία»⁸, που «ή γλώσσα σου είναι σαν άκονισμένο ξυράφι»⁹, και που σ' όποιους χρησιμοποιηθεί λεηλατεί τήν όμορφιά τών μαλλιών και κόβει τις έφτὰ σειρές τών βοστρύχων. Από τήν έφτάδα καταλαβαίνεις άσφαλῶς τήν έννοια τών πνευματικῶν βοστρύχων, όπως ό Ήσαϊας άπαρίθμησε τούς έφτὰ τρόπους, με τούς όποιους παραχωρείται ή χάρη του Πνεύματος¹⁰. "Αν οι βόστρυχοι άποκοποϋν, όπως έγινε στον Σαμμών, ακολουθεί ή άπώλεια τής δρασης και ή χλεύη από τούς άλλόφυλους όταν μεθοϋν¹¹.

Κι άφοϋ αναφέρει αυτά που ύπογραμμίζουν τὰ γνωρίσματα του δυνατού στην κακία, προσθέτει ότι ό Θεός στο τέλος θα τον έξαφανίσει: τώρα θα τον ξεριζώσει και θα τον άπομακρύ-

9. Ψαλμ. 51,4.

10. Ήσ. 11,2.

11. Κριτ. 13,5-7· 16,17.

σκηνώματος, καὶ ἐκ τῆς τῶν ζώντων γῆς ἀνορύξει τὰ τῆς πονη-
 ρίας αὐτοῦ καὶ πικρίας ριζώματα καὶ ὅσα τούτοις κατὰ τὸ ἀκό-
 λουθον περιέχει ἢ ψαλμωδία πρὸς τὴν αὐτὴν διάνοιαν βλέπον-
 τα· δι' ὧν κατορθοῦται τὸ βέβαιον τῶν καθὼς εἶπεν ὁ θεῖος
 5 ἀπόστολος ἐρριζωμένων ἐν τῇ πίστει. «Ἐγὼ» γάρ, φησὶν,
 «ὡσεὶ ἐλαία κατάκαρπος ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ μου ἤλπισα ἐπὶ
 τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν αἰῶνα» καὶ τὸ ὑπὲρ τούτου διάστημα,
 οὐ μέτρον ἐστὶν ἢ ἀπειρία, ὅπερ «αἰώνων» ὀνομάζει «αἰῶνα».
 Ἐν τούτῳ καὶ τὴν εὐχαριστίαν κατὰ τὸ αἰδίον τῷ Θεῷ προσοί-
 10 σειν κατεπαγγέλλεται λέγων· «ἐξομολογήσομαί σοι εἰς τὸν αἰῶ-
 να. Σὺ γάρ μοι τὰ ἄξια τῆς εὐχαριστίας ἐποίησας. Καὶ ὑπομε-
 νῶ», φησί, «τὸ ὄνομά σου». Ἄγαθὸν γάρ ἐστὶν ἢ ὑπομονὴ τοῖς
 ὁσίοις σου.

Ὡσπερ δὲ ἡ πολύχρωμος ἀγλή ἐν διαφόρῳ τῷ τῆς βα-
 15 φῆς ἀνθει λεληθότως πρὸς τὸ ἑτερόχρουν μεταβαίνει, προσφυ-
 ῶς τὰς ἄκρας τῶν χρωμάτων αὐγὰς ἀλλήλαις καταμιγνύουσα,
 οὕτως ἐστὶν ἰδεῖν καὶ τῆς ψαλμωδίας ταύτης κατὰ τὸ ἄκρον τὴν
 τοῦ νοήματος ἀκτῖνα τῷ προσιμίῳ τῆς τοῦ παρακειμένου ψαλ-
 μοῦ λαμπηδόνοσ δι' ἀκολούθου προσμιγνυμένην· ὥστε λανθά-
 20 νειν τὸ μέσον τούτων, αὐτομάτως τῆς διανοίας ἀπὸ τούτου πρὸς
 τὴν ὑπερκειμένην ψαλμωδίαν κατενεχθείσης. Ὁ γὰρ ὡς ἐλαία
 κατάκαρπος ριζωθείς ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ ἐδραῖόν τε
 καὶ ἀμετακίνητον τοῦ κατὰ τὴν πίστιν στερεώματος ἐν ἑαυτῷ
 βεβαιώσας καὶ τὴν ἐλπίδα τοῦ θείου ἐλαίου δι' εὐχαριστίας τῇ
 25 ἀπειρίᾳ τῶν αἰώνων συμπαρατείνας θυμῷ χρῆται κατὰ τῶν
 ἀφραιόντων, ὧν κεφάλαιον τῆς ἀφροσύνης τὸ τὸν ἀληθῶς
 ὄντα, «τὸν ἐπὶ πάντων καὶ ἐν πᾶσιν», τοῦτον μὴ εἶναι λέγειν.
 Τοιούτων γάρ, φησὶν, καὶ τοσοῦτων ὄντων (πρῶτον τοῦ Θεοῦ
 δείκνυσι τὴν ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων προμήθειαν· ἐφ' οὗ τὸ τῶν

12. Κολ. 2,7.

13. Ψαλμ. 51¹¹

νει από τη θεία κατοικία και θα ξεθάψει τις ρίζες της κακίας και του μίσους του από τη γη τῶν ζώντων, και τὰ λοιπὰ πού περιέχει στη συνέχεια ὁ ψαλμὸς κι ἀποβλέπουν στὸν ἴδιο σκοπό, αὐτὰ μὲ τὰ ὁποῖα ὅπως εἶπε ὁ θεῖος Ἀπόστολος πραγματοποιεῖται ἡ σταθερότητα ὧν ἔχουν ριζώσει μέσα στη πίστη¹². Γιατί λέει, «ἐγὼ σὰν ἐλιὰ κατάκαρπη μέσα στὸν οἶκο τοῦ Θεοῦ μου, ἔλπισα στὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ στὸν αἰῶνα» και στὸ πέρα ἀπὸ αὐτοὺς διάστημα, πὸ μέτρο του εἶναι ἡ ἀπειρία και πὸ τὸ ὀνομάζει «αἰῶνα τῶν αἰῶνων». Σ' αὐτὸ βεβαιώνει μὲ ὑπόσχεση ὅτι θὰ προσφέρει στὸ Θεὸ αἰῶνια εὐχαριστία λέγοντας, «θὰ σὲ δοξολογῶ στὸν αἰῶνα»¹³, ἐπειδὴ μοῦ ἔκανες δωρεὰς ἀξίες εὐχαριστίας. «Και θὰ περιμένω», λέει «ὑπομονετικὰ τὴν παρουσία σου, γιατί εἶναι εὐεργετική γιὰ τοὺς ἀφοσιωμένους δούλους σου».

Ὅπως ἡ πολύχρωμη λάμψη μὲ τὰ διάφορα χρώματά της περνάει ἀνεπαίσθητα στὸ ἄλλο χρῶμα, σμίγοντας κατάλληλα τὶς ἀκραῖες ἀνταύγειες τῶν χρωμάτων της τὴ μιὰ μὲ τὴν ἄλλη, ἔτσι μποροῦμε νὰ δοῦμε και σ' αὐτὸν τὸ ψαλμὸ τὴν ἀκροτελευτία ἀνταύγειά του νὰ σμίγει κατὰ συνέχεια μὲ τὴν ἀρχὴ τῆς λάμψης τοῦ παρακείμενου ψαλμοῦ. Ὡστε λανθάνει τὸ ἐνδιάμεσο χάρισμα, ἐπειδὴ αὐτομάτως τὸ νόημα κατεβαίνει ἀπὸ αὐτὸν στὸν παρακάτω ψαλμὸ. Γιατί ὁποῖος ριζωσε σὰν κατάκαρπη ἐλιὰ μέσα στὸν οἶκο τοῦ Θεοῦ κι ἀσφάλισε μέσα του τὴν ἐδραία και ἀμετακίνητη σταθερότητα τῆς πίστεως και εὐχαριστώντας συμπαρέτεινε τὴν ἐλπίδα τοῦ θεοῦ λαδιοῦ¹⁴ μὲ τὴν ἀπειρία τῶν αἰῶνων, αὐτὸς ὀργίζεται κατὰ τῶν ἀνόητων, πὸ τὸ ἄκρο ἄωτο τῆς ἀνοησίας τοὺς εἶναι τὸ ὅτι λένε πὼς δὲν ὑπάρχει αὐτὸς πὸ ὑπάρχει ἀληθινὰ «πάνω ἀπὸ ὅλα και μέσα σὲ ὅλα»¹⁵. Πρῶτα δείχνει τὴ φροντίδα τοῦ Θεοῦ γιὰ τοὺς ἀνθρώπους, ἐπάνω στὸν ὁποῖο εἶναι τόσο ἀκλόνητη ἡ σταθερότητα τῆς ἐλπί-

14. «Τοῦ θεοῦ λαδιοῦ» ἐδῶ θεοῦ ἐλέους (ἐλαιο-ἐλεος).

15. Ἐφ. 4,6.

ἐλπίδων βέβαιον οὕτως ἀμετάθετόν ἐστιν, ὡς μὴ κάμνειν τῇ αἰδιότητι τῶν αἰώνων τὸν πόθον συνεκτεινόμενον), πῶς λέγει ὁ ἄφρων ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ· «οὐκ ἔστιν Θεός; Διεφθάρησαν καὶ ἐβδελύχθησαν» ἐν τοῖς τοιοῦτοις τῆς διανοίας ἐπιτηδεύμασιν.

5 Φθορὰ γὰρ ἐστὶν ὡς ἀληθῶς καὶ διάλυσις τοῦ συνεστῶτος ἢ τοῦ ὄντως ὄντος ἀπόπτωσις. Πῶς γὰρ ἂν τις ἐν τῷ εἶναι εἴη, μὴ ἐν τῷ ὄντι ὦν; Πῶς δ' ἂν τις μένοι ἐν τῷ ὄντι, μὴ πιστεύων τῷ ὄντι ὅτι ἔστιν; Ὁ δὲ ἀληθῶς ὦν Θεός ἐστι πάντως, καθὼς τῷ μεγάλῳ Μωυσεῖ ἢ ὄπτασία τῆς θεοφανείας μαρτύρεται. Ὁ οὖν ἐκβάλλων τῆς ἑαυτοῦ διανοίας τοῦ Θεοῦ τὸ εἶναι ἐκ τοῦ ἐκεῖνον μὴ εἶναι λέγειν ἑαυτοῦ τὸ εἶναι διέφθειρεν ἔξω τοῦ ὄντος γενόμενος. Διὰ τοῦτό φησιν, ἐπειδὴ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἐξέκλιναν, εὐθὺς ἠχρειώθησαν οἱ πάντες, οἷόν τι σκευὸς ἀπόβλητον καταγνωσθὲν ἀχρηστίαν. Τὸ δὲ τῷ καλῷ ἀχρηστον τὴν πρὸς τὸ
15 κακὸν ἐπιτηδειότητα διὰ τῆς πρὸς τὸ κρεῖττον ἀναρμοστίας σαφῶς ἐπιδείκνυσιν. Ἐπεὶ οὖν διὰ ταῦτα ὁ Κύριος ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων διέκυψεν· ὁ δὲ τοιοῦτος λόγος τὴν ἐν ἀνθρώποις τοῦ Κυρίου συναναστροφὴν προμηνύει, ὅτε τοῖς προκαθηγουμένοις πρὸς τὴν ἀπιστίαν τοῖς ἱερεῦσίν τε καὶ
20 Φαρισαίοις καὶ γραμματεῦσιν ἅπαν ἐπηκολούθησε τὸ ὑπήκοον (ἐκεῖνοι γὰρ ἦσαν οἱ τοῖς βλασφήμοις ἑαυτῶν ὁδοῦσι τὸν λαὸν σπαράσσοντές τε καὶ διεσθίοντες)· διὰ τοῦτό φησιν ὅτι «ἐκεῖ φοβηθήσονται φόβον, οὐδ' οὐκ ἦν φόβος, οἱ ἐσθίοντες τὸν λαόν μου βρώσει ἄρτου», ὅμοιον πάσχοντες τῷ πάθει τῶν ὑδροφο-
25 βούντων. Οἷς εἴ πως δυνηθεῖη παραδεχθῆναι τὸ ὕδωρ, ἰαματικὸν ἔσται τοῦ πάθους τῷ κάμνοντι· ἀλλὰ φοβοῦνται πως τὸ ἐπισωτηρίᾳ προκείμενον καὶ ἀλλοτριοῦνται τοῦ σφύζοντος, φόβῳ τοῦ μὴ ἀπολέσθαι κατασκευάζοντες ἑαυτοῖς τὴν ἀπώλειαν.

δας, ὥστε νὰ μὴν ἀπαυδήσει μὲ τὴν παράταση τοῦ πόθου στὴν ἀτελείωτη αἰωνιότητα. Ἐνῶ λοιπὸν εἶναι τόσο πολλὰ καὶ τέτοια, πῶς λέει ὁ ἀνόητος μέσα του ὅτι «δὲν ὑπάρχει Θεός; Αὐτοὶ ἔχουν καταστραφεῖ καὶ ὁ Θεὸς τοὺς σιχαίνεται»¹⁶ γι' αὐτοὺς τοὺς λογισμοὺς τοῦ νοῦ τους.

Γιατὶ εἶναι ἀληθινὰ καταστροφή καὶ διάλυση ἐνὸς ὄντος ἢ ἐκπτώσή του ἀπὸ τὸ ἀληθινὸ ὄν. Πῶς μπορεῖ δηλαδὴ κάποιος νὰ βρῖσκεται μέσα στὸ ὄν, ἂν δὲν εἶναι μέσα στὸ ὄν; Καὶ πῶς μπορεῖ νὰ παραμένει μέσα στὸ ὄν, ἂν δὲν πιστεύει ὅτι τὸ ὄν ὑπάρχει; Κι αὐτὸς ποὺ ἀληθινὰ ὑπάρχει, εἶναι ἀσφαλῶς Θεός, ὅπως μαρτυρεῖ στὸν μεγάλο Μωυσή ἢ ὄπτασία τῆς θεοφάνειας¹⁷. Ὅποιος λοιπὸν ἀπῶθει ἀπὸ τὸ νοῦ του τὸ εἶναι τοῦ Θεοῦ, λέγοντας ὅτι δὲν ὑπάρχει ὁ Θεός, κατέστρεψε τὴ δική σου ὑπαρξη, ἐπειδὴ βγῆκε ἔξω ἀπὸ τὸ ὄν. Γι' αὐτὸ λέει, ἐπειδὴ ἀπομακρύνθηκε ἀπὸ τὸ Θεό, ἀμέσως ὄλοι ἐξαχρειώθηκαν, ὅπως ἓνα σκεῦος ποὺ τὸ πετᾶμε σὰν ἄχρηστο καὶ χαλασμένο. Τὸ ἄχρηστο τώρα στὸ καλὸ παρουσιάζει σαφῆ τὴν καταλληλότητά του γιὰ τὸ κακὸ μὲ τὴν ἀσυμφωνία του πρὸς τὸ καλύτερο. Γι' αὐτὰ λοιπὸν ὁ Κύριος «ἔσκυψε ἀπὸ τοὺς οὐρανοὺς στοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων» κι ὁ λόγος αὐτὸς προμηνᾷ τὴ συναναστροφή τοῦ Κυρίου μὲ τοὺς ἀνθρώπους, ὅταν ἀκολούθησαν στὴν ἀπιστία τοὺς προκαθημένους τους ἱερεῖς καὶ Φαρισαίους καὶ γραμματεῖς ὄλος ὁ ὑπῆκοος λαὸς (γιατὶ αὐτοὶ ἦταν ἐκεῖνοι ποὺ ξέσχιζαν τὸ λαὸ καὶ τὸν κατάτρωγαν μὲ τὰ ἀνόσια δόντια τους). Γι' αὐτὸ λέει: «θὰ δοκιμάσουν φόβο ἐκεῖ ποὺ δὲν ὑπάρχει λόγος γιὰ φόβο, ὅσοι τρῶνε τὸ λαὸ μου σὰ νὰ ἦταν ψωμί»¹⁸, παθαίνοντας τὸ ἴδιο μ' ἐκείνους ποὺ πάσχουν ἀπὸ ὑδροφοβία, γιὰ τοὺς ὁποίους ἂν ὑπάρξει τρόπος νὰ δεχτοῦν τὸ νερό, θὰ γίνῃ τὸ φάρμακο τοῦ ἀρρώστου. Σὰ νὰ φοβοῦνται ὁμοῦς αὐτὸ ποὺ εἶναι στὴ διάθεσή τους γιὰ τὴ σωτηρία τους καὶ ἀπῶθουν τὸ φάρμακο ποὺ θὰ τοὺς σώσει, προκαλώντας στὸν ἑαυτὸ τους τὴν ἀπώλεια ἀπὸ φόβο τῆς ἀπώλειας.

16. Ψαλμ. 52,1.

17. Ἐφ. 3,14.

18. Ψαλμ. 52,5-6.

Οὕτω κάκεῖνοι, τῆς πηγῆς αὐτοῖς ἐμβοώσης, «εἰ τις διψᾷ,
 ἐρχέσθω πρὸς με καὶ πινέτω», τῇ λύσῃ τῆς ἀπιστίας προκα-
 τειλημμένοι τὰ τῆς ψυχῆς αἰσθητήρια, ἐφοβοῦντο φόβον, οὗ οὐκ
 ἦν φόβος, τὸ ποτὸν τῆς σωτηρίας ἀποστρεφόμενοι, οὐκ εἰδότες
 5 ὅτι ἐν γενεᾷ δικαίων ὁ Θεὸς γίνεται, ὁ διδοὺς ἐκ Σιών τὸ
 σωτήριον τῷ Ἰσραὴλ καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ λαοῦ αὐτοῦ ἀπὸ
 τοῦ πονηρῶς διὰ τῆς ἁμαρτίας ἡμᾶς αἰχμαλωτίσαντος, πάλιν
 πρὸς ἑαυτὸν ἐπιστρέφων, ὅτε γίνεται ἐν εὐφροσύνῃ καὶ ἀγαλλιά-
 ματι ὁ ἀληθινὸς Ἰσραηλίτης καὶ ὁ πνευματικὸς Ἰακώβ. Ἡ μὲν
 10 οὖν διάνοια τῆς ψαλμωδίας, καθὼς ἔξεστιν εὐρεῖν δι' αὐτῶν
 προϊόντα τῶν λέξεων τῆς ψαλμωδίας, τοιαύτη. Ἡ δὲ ἐπιγραφὴ
 τοῦ ψαλμοῦ συμβαίνει πρὸς τὴν διάνοιαν. Ἐπινίκιον γὰρ εἶναι
 τὸν λόγον τῆς ψαλμωδίας ἢ ἐπιγραφὴ σημαίνει διὰ χορείας ἐν
 συνέσει γινόμενον· εἰς τὸ τέλος' γάρ, φησίν, ὑπὲρ Μαελέθ, συ-
 15 νέσεως τῷ Δαβίδ· 'χορεία' δὲ 'τῷ Μαελέθ' ἐρμηνεύεται. Καὶ
 ἀντὶ τοῦ 'εἰς τὸ τέλος' ἕτεροι τῶν ἐρμηνέων 'ἐπινίκιον' ἐκδεδώ-
 κασιν.

Πάλιν διὰ τῶν ἀκολουθῶν προϊῶν ὁ δρόμος, καταλλή-
 λως τοῖς διὰ τῆς προκοπῆς εὐρισκομένοις νοήμασιν ἐφαρμόζει
 20 τὰ τῆς ἱστορίας αἰνίγματα, ὅταν ἀπρακτος γένηται καθ' ἡμῶν ὁ
 Δωὴκ ἐκεῖνος ὁ Ἰδουμαῖος τὴν ἐπαμφοτερίζουσιν τῶν ἡμιόνων
 φύσιν ἐν ἑαυτῷ νομεύων. Εἴρηται δὲ τοῦτο καὶ ἐν τοῖς φθάσα-
 σιν, ὅτι ἡ ἁμαρτία διὰ τοῦ ζώου τούτου σημαίνεται. Ὡς γὰρ
 αὕτη ἐπαμφοτερίζοντος ἐκείνου τοῦ ξύλου ἐστὶ καρπός, ὃν «κα-
 25 λὸν καὶ πονηρὸν» ὀνομάζει ὁ λόγος, καλὸν μὲν διὰ τὸ κεκαλύ-
 φθαι τὴν ἁμαρτίαν τῷ τῆς ἡδονῆς δελεάσματι, ἦν ἀντὶ καλοῦ
 μετέρχονται οἱ τοῦ σώματος φίλοι· πονηρὸν δὲ πάλιν, ὅτι εἰς πι-
 κρὸν καταλήγει πέρας τὸ νῦν ὡς καλὸν σπουδαζόμενον· οὕτως
 ἐστὶν ἑκατέρας φύσεως, ἵππου τε καὶ ὄνου, τὰ σύμβολα περὶ τὸ
 30 ὑποκείμενον ζῷον ἰδεῖν· ὡς εἶναι τὴν ἡμίονον τὸ αὐτὸ καὶ ἵππον
 καὶ ὄνον οὐ διηρημένως ἑκάτερον, ἀλλ' ἐν ἐνὶ τὰ δύο, τῆς δι-

Ἔτσι κι ἐκεῖνοι· τοὺς φωνάζει ἡ πηγή, «ἀν διψᾷ κανένας ἄς ἔρθει σ' ἐμένα νὰ πιεῖ»¹⁹. Ἀλλὰ αὐτοὶ μὲ κυριευμένα τὰ αἰσθητήρια τους ἀπὸ τὴ λύσσα τῆς ἀπιστίας δοκίμαζαν φόβο, ὅπου δὲν ὑπῆρχε λόγος γιὰ φόβο, κι ἀπόστρεφαν τὸ πρόσωπό τους ἀπὸ τὸ ποτὸ τῆς σωτηρίας· δὲν ἤξεραν ὅτι ὁ Θεὸς πηγαίνει στὴ γενεὰ τῶν δικαίων, ὁ Θεὸς ποὺ δίνει τὴ σωτηρία τοῦ Ἰσραὴλ ἀπὸ τὴ Σιών καὶ ποὺ ξαναγυρίζει πρὸς τὸν ἑαυτοῦ τὸν αἰχμαλωτισμένο λαὸ του ἀπὸ ἐκεῖνον ποὺ μᾶς εἶχε αἰχμαλωτίσει ὑπουλα ἐξαιτίας τῶν ἁμαρτιῶν μας. Τότε γεμίζει ἀπὸ χαρὰ καὶ ἀγαλλίαση ὁ πραγματικὸς Ἰσραηλίτης καὶ ὁ πνευματικὸς Ἰακώβ. Ἡ ἔννοια τοῦ ψαλμοῦ, ὅπως μποροῦμε νὰ τὴ συλλάβουμε προχωρώντας διὰ μέσου τῶν ἴδιων τῶν λέξεων τοῦ ψαλμοῦ, εἶναι αὐτὴ περίπου. Ἡ ἐπιγραφή τοῦ ψαλμοῦ συμφωνεῖ μὲ τὴν ἔννοια. Ὁ ψαλμὸς εἶναι ἐπινίκιο, λέει ἡ ἐπιγραφή, ποὺ γίνεται μὲ χορὸ συνετό. Γιατὶ λέει 'στὸ τέλος, γιὰ χάρη τοῦ Μαελέθ, τῆς σύνεσης τοῦ Δαβίδ'. Τὸ Μαελέθ ἐξηγεῖται μὲ τὸ χορὸ. Ἀντὶ 'στὸ τέλος' ἄλλοι ἐξηγητὲς ἔχουν ἀντιγράψει 'ἐπινίκιο'.

Προχωρώντας πάλι ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ ἐπόμενα, ἐφαρμόζει στὰ νοήματα ποὺ βρίσκει προοδευτικὰ τὰ αἰνίγματα τῆς Γραφῆς, ὅταν ἀποδειχθεῖ ἀναποτελεσματικὸς ἐναντίον μας ἐκεῖνος ὁ Ἰδουμαῖος Δωήκ, βόσκοντας μέσα του τὴν ἀμφιταλαντευόμενὴ φύση τῶν ἡμιόνων. Τὸ εἶπαμε καὶ στὰ προηγούμενα ὅτι μὲ τὸ ζῶο αὐτὸ δηλώνεται ἡ ἁμαρτία. Ἡ κακία δηλαδὴ εἶναι καρπὸς τοῦ δευτέρου ἐκείνου ποὺ ἐπαμφοτερίζει, καρπὸς ποὺ ὁ λόγος τὸν ὀνομάζει καλὸ καὶ κακό· καλὸ²⁰ γιατί ἡ ἁμαρτία ἔχει καλυφθεῖ ἀπὸ τὸ δόλωμα τῆς ἡδονῆς, ποὺ οἱ φίλοι τοῦ σώματος θεωροῦν καλό· καὶ κακό πάλι γιατί αὐτὸ ποὺ τώρα ἐπιδιώκομε ὡς καλὸ καταλήγει σὲ ὀλέθριο τέλος. Ἔτσι πάνω στὸ ζῶο ποὺ ἔχομε ὑπόψη μποροῦμε νὰ δοῦμε τὰ σύμβολα καὶ τῶν δύο φύσεων, τοῦ ἀλόγου καὶ τοῦ ὄνου. Γιατὶ ὁ ἡμίονος εἶναι ἓνα, ἄλογο μαζὶ καὶ ὄνος, ὄχι χωριστὰ τὸ καθένα, ἀλλὰ σὲ ἓνα καὶ τὰ

19. Ἰω. 7,37.

20. Γεν. 1,17.

πλῆς τῶν ζώων φύσεως πρὸς τὴν τοῦ καινοῦ τούτου ζώου ἀπεργασίαν κατακραθείσης. Ὅταν τοίνυν μηνυτῆς γένηται τῷ τυράννῳ τῆς παρὰ τῷ ἱερεῖ διαγωγῆς ἡμῶν ὁ ἀλλόφυλος ἐκεῖνος, ὃν ἐνοήσαμεν, εἶτα ἡμεῖς τὸν ἐν κακίᾳ καυχώμενον καὶ ἐν 5 ἀνομίᾳ κεκτημένον τὴν δύναμιν, διὰ τῆς θείας συμμαχίας καθέλωμέν τε τῆς δυναστείας καὶ προθέλωμον αὐτὸν ἐκ τῆς γῆς τῶν ζώντων ἀναρριζώσωμεν, ἐλαία γενομένοι τῷ πλήθει τῶν καρπῶν ἀγαλλομένη καὶ βρίθουσα, καὶ διὰ τῆς εἰς Θεὸν ἐλπίδος δυναμωθέντες χορεύσωμεν κατὰ τοῦ ἠττηθέντος τὰ ἐπινίκια: 10 τότε κατὰ λόγον τοῖς ὑψηλοτέροις προσβαίνομεν, ὄντως κατὰ τὴν ἐν τῷ Ἄισματι φωνήν, ὄρη διαπηδῶντες καὶ βουνοῖς ἐφαλόμενοι.

Τί οὖν ἐστὶ τοῦτο τὸ ὄρος, ἐφ' ὃ νῦν ὁ λόγος ἐκ τοῦ προτέρου ὄρους τῶν νοημάτων μεθάλλεται; Ἄλλη νίκη πάλιν καὶ ἄλ- 15 λοι ἐπὶ τῇ νίκῃ ὕμνοι οἱ διὰ συνέσεως τῷ Δαβὶδ κατορθούμενοι: οἱ δὲ κινουῦντες τοὺς ἀγῶνάς εἰσιν οὐκέτι ἡμιόνων ἀγέλη, ἀλλὰ Ζιφαιῶν ἔθνος. Οἱ τοῖς στενοῖς τῆς αὐχμῶδους διαβάσεως προσκαθήμενοι, ὅταν κωλύσαι τὴν διὰ τοῦ στενοῦ πορείαν ἡμῶν ἀδυνατήσωσιν, τότε πάλιν πρὸς τὸν Σαοὺλ ἀνατρέχουσιν 20 τὸν ἐπὶ τῇ σωτηρίᾳ ἡμῶν λυπούμενον: Ἐἰς τὸ τέλος γάρ, φησὶν, συνέσεως ἐν ὕμνοις τῷ Δαβίδ, ἐν τῷ ἐλθεῖν τοὺς Ζιφαιούς καὶ εἰπεῖν τῷ Σαοὺλ ἰδοὺ Δαβὶδ κέκρυπται παρ' ἡμῖν. Πάντως δὲ ὁ τὴν ἱστορίαν, οὐκ ἀγνοῶν οἶδεν στενὸν τινα καὶ αὐχμῶδη τόπον ἐν τῷ μέρει τούτῳ μνημονευόμενον. Διὰ δὲ τῆς 25 ἀπεστενωμένης διόδου τὴν εὐαγγελικὴν ἐκείνην τῆς βασιλείας ὁδὸν ἐνοήσαμεν, ἣν κωλύουσι μὲν οἱ Ζιφαιῶι, τοῦτ' ἐστὶν τὸ ἀλλόφυλον τῶν δαιμόνων ἔθνος, ὃ ὑπηρέται τῆς ἀντικειμένης δυνάμεως: εὐρίσκουσιν δὲ οἱ ὀλίγοι οἱ τὴν πλατεῖαν ἀποστρεφόμενοι. Ἐχει δὲ ἡ λέξις τῆς ἱστορίας οὕτως: «οὐκ ἰδοὺ Δαβὶδ κέ- 30 κρυπται ἐν Μασερᾷ παρ' ἡμῖν ἐν τοῖς στενοῖς ἐν τῷ βουνῷ;»

δύο· ἡ διπλὴ δηλαδὴ φύση τῶν ζώων ἔγινε ἓνα κράμα, γιὰ ν' ἀποτελεστεῖ τὸ νέο αὐτὸ ζῶο. Ὅταν λοιπὸν ἐκεῖνος ὁ ἀλλόφυλος ποῦ εἶπαμε γίνεται ὁ μάρτυρας στὸν τύραννο τῆς παρανομῆς μας κοντὰ στὸν ἱερέα, τότε ἐμεῖς αὐτὸν ποῦ καυχίεται ἐξαιτίας τῆς κακίας του καὶ ποῦ ἀπόχτησε τὴ δύναμή του μὲ τὴν ἀνομία, μὲ σύμμαχο τὸ Θεὸ ἄς τὸν γκρεμίσουμε ἀπὸ τὴν ἐξουσία του κι ἄς τὸν ἀποσπάσουμε πρόρριζο ἀπὸ τὴ γῆ τῶν ζώων. Ἄς γίνουμε ἐλιά ποῦ χαίρεται κατάβαρη ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν καρπῶν της καὶ ἐνισχυμένοι ἀπὸ τὴν ἐλπίδα στὸ Θεὸ ἄς χορέψουμε τὰ ἐπινίκια κατὰ τοῦ νικημένου. Τότε εἶναι λογικὸ ν' ἀνεβαίνομε στὰ ὑψηλότερα, διασκελίζοντας πραγματικά, ὅπως λέει τὸ Ἰσραήλ, τὰ ὄρη καὶ ὑπερπηδώντας τὰ βουνά²¹.

Ποιό εἶναι λοιπὸν αὐτὸ τὸ ὄρος στὸ ὁποῖο πηδᾶ ὁ λόγος ἀπὸ τὸ προηγούμενο ὄρος τῶν νοημάτων; Μᾶς περιμένει ἄλλη νίκη πάλι καὶ ἄλλοι ὕμνοι ἐπινίκιοι ποῦ κατορθώνονται μὲ τὴ σύνεση τοῦ Δαβίδ. Κι αὐτοὶ ποῦ προκαλοῦν τοὺς ἀγῶνες δὲν εἶναι μιὰ ἀγέλη ἀπὸ ἡμιόνους²², ἀλλὰ τὸ ἔθνος τῶν Ζιφαίων. Ὅποιοι παραφυλοῦν στὰ βουνὰ τῆς τραχιᾶς διάβασης, ὅταν σταθοῦν ἀδύναμοι νὰ ἐμποδίσουν τὴν πορεία μας ἀπὸ τὰ στενά, τότε ξαναγυρίζουν τρέχοντας στὸν Σαοῦλ ποῦ θλίβεται γιὰ τὴ σωτηρία μας. Γιατὶ λέει Ἐδῶ τέλος τῆς σύνεσης τοῦ Δαβίδ μὲ ὕμνους, ὅταν ἦρθαν οἱ Ζιφαῖοι καὶ εἶπαν στὸν Σαοῦλ· Ἐδῶ κοντὰ μας κρύβεται ὁ Δαβίδ. Κι ὅποιος δὲν ἀγνοεῖ τὴ Γραφὴ γνωρίζει ὅπωςδήποτε ἓνα στενὸ καὶ ταπεινὸ τόπο ποῦ ἀναφέρεται στὸ σημεῖο αὐτό. Μὲ τὸ κατάστενο πέρασμα σκεφτήκαμε τὸν εὐαγγελικὸ ἐκεῖνο δρόμο πρὸς τὴ βασιλεία ποῦ τὸν κλείνουν οἱ Ζιφαῖοι, τὸ ἀλλόφυλο δηλαδὴ γένος τῶν δαιμόνων, οἱ ὑπηρέτες τῆς δύναμης ποῦ μᾶς πολεμοῦν. Τὸν ἀνακαλύπτουν ὅμως οἱ λίγοι, ποῦ ἀποστρέφονται τὸν πλατὺ. Τὸ χωρίο τῆς Γραφῆς εἶναι ἐπιλέξει ὡς ἐξῆς· «Δὲν κρύβεται ὁ Δαβίδ ἐδῶ στὴ Μασερᾶ κοντὰ μας στὴ στενοπορία τοῦ βουνοῦ». Καὶ εἶναι

21. Ἰσραήλ 2,8.

22. Ψαλμ. 53· Α' Βασ. 23,19.

Ἀληθῶς γὰρ τῇ στενῇ ταύτῃ οἱ κατὰ Θεὸν ζῶντες ἐναποκρύπτονται.

Δείκνυσι δὲ ταύτην ἡμῖν τὴν ὁδὸν ἡ Καινὴ Διαθήκη, δι' ἧς ἔστι πρὸς τὴν ἀκροτάτην τοῦ ὄρους κορυφὴν ἀνελθεῖν, ἣν «βου-
5 νὸν» ὀνομάζει ὁ λόγος τῆς ἱστορίας. Ὅταν οὖν τὴν στενήν ἐκεί-
νην ὁδὸν ἀνεμποδίστως παρέλθωμεν, Ζιφαιοὶ τῷ τυράννῳ τὴν
σωτηρίαν ἡμῶν καταμηνύουσιν. Ἡμεῖς δὲ τῷ ὀνόματι τοῦ σε-
σωκότος τὴν δυναστείαν τῆς εἰς τὸ καλὸν κρίσεως ἡμῶν ἀνατί-
θεμεν λέγοντες· «ὁ Θεὸς ἐν τῷ ὀνόματί σου σῶσόν με, καὶ ἐν τῇ
10 δυνάμει σου κρινεῖς με». Τὸ γὰρ γενόμενον ὡς προσδοκώμενον
ὑπὸ τοῦ λόγου διεσχημάτισται, οὕτω τῆς γραφῆς τῆς κατὰ τὸν
χρόνον ἀκριβείας ὑπερορώσης. Καὶ γὰρ τὸ ἐσόμενον ἢ προφη-
τεία πολλάκις ὡς παρωχηκὸς διηγήσατο καὶ τὸ γεγονὸς ὡς
προσδοκώμενον, ὡς καὶ ἐν ταύτῃ τῇ ψαλμῳδίᾳ κατὰ τὸ πέρας
15 ἔστιν ἰδεῖν. Οὐ γὰρ εἶπεν ὅτι ἐν τοῖς ἐχθροῖς μου ἐπόψεται ἄλλ'
«ἐπεῖδεν ὁ ὄφαθλμός μου»· δι' ὧν ταῦτα μανθάνομεν ὅτι τῷ
Θεῷ οὔτε τι μέλλει οὔτε τι παρώχηκεν, ἀλλ' ἐν τῷ ἐνεστῶτι τὰ
πάντα ἐστίν. Ὡστε κἂν τοῦ παρωχηκός κἂν τοῦ μέλλοντος
περὶ τῆς θείας δυνάμεως ἔμφασίν τινα περιέχη τὰ ρήματα, τοῦ
20 ἐνεστῶτος οὐκ ἐξῆλθεν ἡ ἔννοια.

Λέγει τοίνυν πρὸς τὸν Θεὸν ὁ τῆς αὐχμώδους τε καὶ στε-
νῆς ἐπιβάς καὶ φυγαδεύσας τὸ τῶν Ζιφαιῶν συγκρότημα, ὅτι ἐν
τῷ σῶ ὀνόματι γέγονεν ἡμῖν ἡ σωτηρία καὶ ἐν τῇ δυναστείᾳ σου
ἢ ἐν τῷ καλῷ κρίσις τὴν ἰσχὺν ἔχει καὶ εἰς αἶψα ταῦτα γενήσεται.
25 Καὶ προσκαλεῖται ὑπὲρ τούτων τὴν θείαν ἀκοὴν πρὸς τὴν τῆς
εὐχαριστίας ἀκρόασιν, λέγων τῶν ἀλλοτριῶν τὴν ἐπανάστασιν
καὶ τῶν ἐν κακίᾳ κραταιῶν τὴν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ ζήτησιν, ὧν οὐ
προηγεῖται ὁ Θεός, ἀλλ' ὁ ἐκ τοῦ ἐναντίου νοοῦμενος. Διὰ τοῦτο
γὰρ φησὶν· ἐκεῖνοι μὲν οὐ προέθεντο τὸν Θεὸν ἐνώπιον αὐτῶν,
30 ἐμοὶ δὲ ὁ Θεὸς βοηθεῖ, ὁ ἐπαναστρέφων τὰ κακὰ τοῖς τῆς κα-
κίας εὔρεταις, καὶ διὰ τῆς ἀληθείας ἐξαφανίζων ἅπαν ὅσον
ἐστὶν τῆς ἀληθείας ἐχθρὸν καὶ ἀλλόφυλον. Ἐγὼ δέ, φησὶν, ἐν ᾧ
ἔσωθην ὀνόματι, τούτῳ εὐχαριστήσω, ὅτι ἀγαθὸν ἢ εὐχαριστία

ἀλήθεια ὅτι σ' αὐτὰ τὰ στενὰ μένουν κρυμμένοι ὅσοι ζοῦν κατὰ Θεόν.

Τὸ δρόμο αὐτὸν μᾶς δείχνει ἡ καινὴ Διαθήκη, πὺ μὲσω τῆς μποροῦμε ν' ἀνέβουμε στὴν πάνω-πάνω κορυφὴ τοῦ ὄρους πὺ ἡ Γραφή τὴν ὀνομάζει βουνό. Ὅταν λοιπὸν περάσομε ἀνεμπόδιστα τὸ στενὸ ἐκεῖνο μονοπάτι, οἱ Ζιφαῖοι ἀναγγέλλουν στὸν τύραννο τὴ σωτηρία μας. Ἐμεῖς ὁμῶς ἀποδίδομε στὸ ὄνομα τοῦ σωτήρα μας τὴ δύναμη τῆς εὐνοϊκῆς κρίσης λέγοντας: «ἐσὺ ὁ Θεὸς σῶσε με στὸ δικό σου ὄνομα καὶ δίκασέ με μὲ τὴ δύναμή σου». Αὐτὸ δηλαδὴ πὺ ἔγινε, ὁ λόγος τὸ παράστησε ὡς προσδοκώμενο· ἔτσι ἡ Γραφή ἀδιαφορεῖ γιὰ τὴ χρονικὴ ἀκρίβεια. Γιατὶ καὶ τὸ μελλοντικὸ πολλὰς φορὰς ἡ προφητεία τὸ διηγήθηκε σὰν περασμένο, καὶ ὅ,τι ἔγινε σὰν προσδοκώμενο, ὅπως μποροῦμε νὰ δοῦμε καὶ πρὸς τὸ τέλος αὐτοῦ τοῦ ψαλμοῦ. Γιατὶ δὲν εἶπε 'θὰ δοῦν' ἀλλὰ «εἶδαν τὰ μάτια μου τὸν ὀλεθρο τῶν ἐχθρῶν μου»²³. Ἀπὸ αὐτὰ μαθαίνομε ὅτι μὲ τὸ Θεὸ οὔτε πρόκειται κάτι νὰ ρθεῖ οὔτε ἔχει περάσει ἀλλὰ τὰ πάντα εἶναι μέσα στὸ παρόν. Ὡστε κι ἂν τὰ λόγια προκειμένου γιὰ τὴ θεία δύναμη δηλώνουν κατὰ κάποιον τρόπο τὸ περασμένο καὶ τὸ μελλοντικὸ, ἡ σκέψη δὲ βγαίνει ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ παρόντος.

Λέει λοιπὸν στὸ Θεὸ αὐτὸς πὺ πάτησε τὸ τραχὺ καὶ στενὸ πέρασμα κι ἔτρεψε σὲ φυγὴ τὸ στίφος τῶν Ζιφαίων ὅτι ἡ σωτηρία μας ἔγινε στὸ ὄνομά σου καὶ μὲ τὴ δύναμή σου παίρνει κύρος ἡ εὐνοϊκὴ κρίση σου²⁴ κι αὐτὰ θὰ γίνονται γιὰ πάντα. Καὶ καλεῖ γι' αὐτὰ τὴν ἀκοὴ τοῦ Θεοῦ γιὰ ν' ἀκούσει τὴν εὐχαριστία, λέγοντας πῶς ξεσηκώθηκαν ἐναντίον του οἱ ἐχθροὶ καὶ πῶς ζήτησαν οἱ ἰσχυροὶ τῆς κακίας τὸν ἀφανισμό του· αὐτοὶ δὲν ἔχουν ἀρχηγό τους τὸ Θεὸ ἀλλὰ αὐτὸν πὺ εἶναι ἀντίθετός του. Γι' αὐτὸ λέει: ἐκεῖνοι δὲν ἔβαλαν πρόμαχό τους τὸ Θεὸ· ἐνῶ ἐμένα ὁ Θεὸς εἶναι βοηθός μου, πὺ ἐπιστρέφει στοὺς εὐρετὲς τῶν κακῶν τὰ ἐπίχειρα τῆς κακίας τους καὶ πὺ μὲ τὴν ἀλήθεια ἐξαφανίζει κάθε τι πὺ εἶναι ἐχθρικό καὶ ξένο πρὸς τὴν ἀλήθεια. Ἐγὼ ὁμῶς, λέει, θὰ εὐχαριστήσω ἐκεῖνον πὺ σῶθηκα στ' ὄνομά του, γιὰτὶ ἡ εὐχαριστία ἐπιβάλλεται, ἐπειδὴ ξέφυγα

ἐφ' οἷς ἔξω τε τῶν θλίψεων ἐγενόμην καὶ τὸν ἀφανισμόν τῶν ἐχθρῶν τοῖς ὀφθαλμοῖς κετενόησα. Ἐπὶ τούτῳ γὰρ ὁ προφητικὸς ὀφθαλμὸς εὐφραίνεται, ὅταν μηκέτι μηδὲν ἐκ τοῦ ἐναντίου τῇ ἀρετῇ θεωρῆται· τῆς γὰρ κακίας ἐξαιρεθείσης, ἥτις πρὸς τὴν 5 ἀρετὴν εἰς ἐχθροῦ τάξιν ἀντικαθίσταται, οὐκέτι τὸ τῶν ἐχθρῶν ὑπολειφθήσεται ὄνομα· πῶς γὰρ τις ἐχθρὸς ἐτι κληθήσεται, μηκέτι τῆς ἐχθρας ζώσης, ἣν ἀπέκτεινεν ἢ εἰρήνην, καθὼς φησιν ὁ ἀπόστολος;

Ὡς δ' ἂν ἀκολουθῶς ἐφαρμοσθεῖν τὰ ρηθέντα νοήματα 10 τοῖς ῥήμασι τῆς ψαλμωδίας, αὐτὴν ἐπὶ λέξεως ἀνάγνωθι τὴν ψαλμωδίαν, τὴν ἐν τῷ πεντηκοστῷ τρίτῳ κατὰ τὸ ἀκόλουθον τεταγμένην, ὅτε τῶν Ζιφαιῶν ἤδη κρείττων γενόμενος καὶ ἐπιδὼν τὴν τῆς κακίας πανωλεθρίαν, πάλιν ἐν συνέσει τῆς ἄνωθεν καταστάς συμμαχίας ὕμνον προσάγει τῷ Θεῷ ἐπινίκιον. Οὕτω 15 γὰρ ὁ τῆς ἐπιγραφῆς περιέχει λόγος· Ἐἰς τὸ τέλος ἐν ὕμνοις συνέσεως τῷ Δαβίδ'. Ὡσπερ δὲ κατὰ τοὺς σωματικὸς ἀγῶνας, οὐ τοῖς αὐτοῖς ἀντιπάλοις οἱ ἀθληταὶ παραμένουσιν, ὧν ἂν ἐν νεότητι κατὰ τὴν παλαιστραν κρατήσωσιν, ἀλλ' αὐξήθεισης αὐτοῖς τῆς δυνάμεως πρὸς μείζονάς τε καὶ ἰσχυροτέρους ἀνταγω- 20 νιστὰς ἀποδύονται, κἂν ἐκείνων κρατήσωσιν, κατὰ τῶν ὑπερεχόντων κονίζονται, πάντοτε τῇ προσθήκῃ τῆς δυνάμεως καταλλήλως πρὸς τοὺς δυνατωτέρους τῶν ἀντιπάλων ἀγωνιζόμενοι· κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ διὰ τοσοῦτων ἀγῶνων ταῖς κατὰ τῶν ἐχθρῶν νίκαις ἐγγυμασθεῖς ἐπισημοτέρας τὰς νίκαις ἑαυτῶν 25 ποιεῖ, πρὸς τοὺς ἐπισημοτέρους τε καὶ μείζονας τῶν ἀνταγωνιστῶν συμπλεκόμενος.

Καὶ διὰ τοῦτο προκαλεῖται τὴν ἀκοὴν τοῦ ἀγωνοθέτου λέγων, «ἐνώτισαι, ὁ Θεός, τὴν προσευχὴν μου», καὶ προσέχειν αὐτοῦ τῇ ἀθλήσει παρακαλεῖ, «πρόσχεσ μοι» λέγων, «καὶ εἰσά- 30 κουσόν μου». Καὶ ὑποδείκνυσι διὰ τοῦ λόγου τῶν ἀγῶνων τοὺς πόνους, λύπην καὶ ἀδολεσχίαν καὶ ταραχὴν καρδίας καὶ φωνὴν ἐχθροῦ καὶ θλίψιν ἁμαρτωλοῦ διηγούμενος, οἷόν τινα κρατήμα-

τις θλίψεις και εΐδα με τὰ μάτια μου τὸν ἀφανισμό τῶν ἐχθρῶν μου. Γιὰ τὸ γεγονός αὐτὸ χαίρεται ἡ δραση τοῦ προφήτη, ὅταν δηλαδὴ δὲν βλέπει νὰ ὑπάρχει τίποτε ἀντίθετο στὴν ἀρετὴ. Γιατὶ ὅταν λείπει ἡ κακία ποὺ ἀντιπαρατάσσεται στὴν ἀρετὴ σὰν ἐχθρός, δὲ θὰ ἐξακολουθήσει πιά νὰ παραμένει τὸ ὄνομα τῶν ἐχθρῶν. Πῶς μπορεῖ νὰ ὀνομαστεῖ κανένας ἐχθρός, ὅταν πιά δὲ ζεῖ ἡ ἐχθρα, ποὺ τὴ σκότωσε ἡ εἰρήνη, ὅπως λέει ὁ Ἀπόστολος²⁵;

Γιὰ νὰ βάλομε τώρα τὰ νοήματα ποὺ ἐκθέσαμε σὲ ἀντιστοιχία μετὰ τὰ λόγια τοῦ ψαλμοῦ, διάβασε τὸν ψαλμὸ καταλέξει ποὺ εἶναι πεντηκοστὸς τρίτος στὴ σειρά. Εἶχε ὑπερισχύσει τότε κατὰ τῶν Ζιφαίων καὶ εἶχε δεῖ τὴν πανωλεθρία τῆς κακίας καὶ συνειδητοποιώντας τὴ συμμαχία τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τὸν οὐρανὸ τοῦ προσφέρει ὕμνο ἐπινίκιο. Αὐτὸ εἶναι τὸ περιεχόμενο τῆς ἐπιγραφῆς 'στὸ τέλος', ὅταν ὁ Δαβὶδ κατανοεῖ καὶ ὕμνεῖ. Στους σωματικούς ἀγῶνες, οἱ ἀθλητὲς δὲν ἀντιμετωπίζουν τοὺς ἴδιους ἀντιπάλους, ποὺ νίκησαν στὴν παλαιστρα, ὅταν ἦταν πρωτόπειροι, ἀλλὰ μετὰ τὴν αὐξηση τῶν δυνάμεων τοὺς ἀναμετριοῦνται μετὰ σημαντικότερους καὶ ἰσχυρότερους ἀντιπάλους κι ἂν τοὺς νικήσουν κι αὐτοὺς, προετοιμάζονται γιὰ τοὺς ἀνώτερους καὶ ὀλοένα μετὰ τὴν αὐξηση τῆς δυνάμεις τοὺς ἀγωνίζονται ἀνάλογα μετὰ δυνατότερους ἀντιπάλους. Μετὰ τὸν ἴδιο τρόπο κι αὐτὸς ποὺ ἀσκήθηκε μετὰ τις νίκες κατὰ τῶν ἐχθρῶν, ἐπειτ' ἀπὸ τόσους ἀγῶνες προετοιμάζει γιὰ τὸν ἑαυτὸ του σημαντικότερες νίκες, ἀντιμετωπίζοντας σημαντικότερους καὶ μεγαλύτερους ἀνταγωνιστές.

Καὶ γι' αὐτὸ προσκαλεῖ τὸν ἀγωνοθέτη νὰ τὸν ἀκούσει λέγοντας: «ἐσὺ ὁ Θεὸς μου, ἄκουσε τὴν προσευχὴ μου». Καὶ παρακαλεῖ νὰ προσέξει τὴν ἀθλησὴ του λέγοντας: «πρόσεξέ με καὶ ἄκουσε τὴ δέησή μου». Κι ἐξιστορεῖ τοὺς κόπους τῶν ἀγῶνων, τὴ λύπη, τὴν ἀνήσυχη σκέψη καὶ τὴ βαθιὰ ταραχὴ, τὴ φωνὴ τοῦ ἐχθροῦ καὶ τὴ θλίψη τοῦ ἁμαρτωλοῦ. "Ὅλα αὐτὰ τὰ

τα παλαιστρικά γινόμενα παρὰ τῶν ἀνταγωνιζομένων αὐτῶ τῶ ἀγωνοθέτῃ ἐπιδεικνύμενος. Καὶ ἔτι πρὸς τούτοις καρδίας ταραχὴν καὶ δειλίαν θανάτου καὶ φόβον καὶ τρόμον καὶ ζόφον τὴν ζωὴν αὐτοῦ πᾶσαν διαλαβόντά, ὧν πάντων μίαν ἐπίνοιαν εὐρα-
 5 το πρὸς τὸ κρεῖττόν τε καὶ ἀνώτερον τῆς τοσαύτης συνοχῆς γενέσθαι, τὸ πτερωθῆναι αὐτὸν τοῖς τῆς περιστερᾶς ὠκυπτέροις καὶ μετάρσιον γενόμενον ἐκεῖ παῦσαι τὴν πτῆσιν ἐν ἐκείνῳ τῶ τόπῳ, ὃς τῶν κακῶν πάντων ἔρημος ὧν εὐθαλῆς ἐστὶν τοῖς
 10 θειοτέροις. «Αὐλισθεῖς» γάρ, φησὶν, «ἐν τῇ ἐρήμῳ», ἀπὸ τῆς
 15 κάτω ὀλιγοψυχίας καὶ ἀπὸ τῆς τῶν πειρασμῶν καταγιγδοῦς ἐκεῖ προσδέξασθαι τοῦ Θεοῦ τὴν σωτηρίαν, ὅπου ἀφανίζεται ἡ κακία. Ὁ γὰρ καταποντισμὸς τὸν ἀφανισμὸν ἐρμηνεύει· διότι πᾶν τὸ ἐν βυθῶ γεγονὸς ἀφανίζεται. Βυθισμὸς οὖν ἁμαρτίας ἐστὶ καὶ ἀπώλεια ἢ τοῦ συνεστῶτος τῆς κακίας διάλυσις. Διὰ τοῦτο φησι
 15 καταποντίζεσθαι παρὰ τοῦ Θεοῦ τὸ κακὸν ἐν τῷ καταδιαριεῖσθαι τὰς γλώσσας τῶν ἐπὶ κακῶ συμφοροῦντων.

Καὶ ὅσα ἐφεξῆς περιέχει ἢ τῆς ψαλμωδίας ταύτης διά-
 νοια, τὴν τῆς πόλεως ὑπογραφὴν τὴν ὑπὸ τῶν πονηρῶν ἐπιτη-
 20 δευμάτων συνωκισμένην, πάντα πρὸς τὸ αὐτὸ βλέπει. Λέγει γάρ
 25 καὶ ἀπαριθμεῖται τοὺς κακοὺς τῆς πόλεως ταύτης οἰκήτορας, ἀνομίαν λέγων καὶ ἀντιλογίαν ἐν τῇ πόλει διὰ νυκτὸς περιπο-
 30 λούσας τὸ τεῖχος, καὶ πάλιν ἀνομίαν καὶ κόπον καὶ ἀδικίαν ἀνα-
 στρεφομένας ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἄστεως. Δείκνυσι δὲ καὶ τὸν κα-
 κὸν δῆμον τὸν τὰς πλατείας αὐτῆς πληροῦντα, ὀνομάζων «τό-
 25 κον» καὶ «δόλον»· καὶ τούτων τῶν εἰρημένων πάντων τὸ βαρύ-
 ταιον τὴν ὑπόκρισιν εἶναι λέγει, ἢ τὸ ἰσόψυχόν τε καὶ ἀγαπητι-
 κὸν ὑποδυομένη σχῆμα κρύπτει τὸν δόλον τῷ χρηστῷ προκα-
 λύμματι. Διὰ τοῦτο ἀξίους τῶν τοιούτων ἐνοίκων ὁ δίκαιος κρι-
 30 τῆς τοὺς ἐποίκους ἐκπέμπει. Βούλει μαθεῖν τὰ τῶν ἐποίκων
 30 ὀνόματα; «Ἐλθέτω», φησὶν, «θάνατος ἐπ' αὐτοὺς καὶ καταβή-
 τωσαν εἰς ἄδου ζῶντες». Καὶ πάντα περὶ αὐτῶν τὰ σκυθρωπὰ
 διὰ τοῦ λόγου παραδείξας ἐπάγει τὴν γλυκεῖαν ἐκείνην φωνήν·

προβάλλει επιδεικτικά στὸν ἴδιο τὸν ἀγωνοθέτη σὰ νὰ εἶναι λαβὲς παλαιστῶν. Καὶ ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰ ἀναφέροντας τὴ βαθιὰ ταραχὴ, τὸ δέος τοῦ θανάτου, τὸ φόβο καὶ τὸν τρόμο καὶ τὸ σκότος πὺ περικύκλωσαν ὅλη τὴ ζωὴ του. Γιὰ ὅλα αὐτὰ βρῆκε ἕνα τρόπο μονάχα νὰ ὑπερникήσει καὶ νὰ ὑψωθεῖ πάνω ἀπὸ ὅλον αὐτὸ τὸν κλοιό, νὰ ὀπλιστεῖ μὲ τὰ εὐκίνητα φτερά τοῦ περιστεριοῦ κι ἀφοῦ πετάξει ψηλὰ νὰ σταματήσει τὸ πέταγμα του σ' ἐκεῖνο τὸν τόπο, ὅπου ὑπάρχει ἐρημία ἀπὸ κάθε κακό, θάλλουν ὅμως οἱ θεϊκὲς καλλονές. Γιατὶ λέει, «κατοίκησα στὴν ἐρημο, γιὰ νὰ ξεφύγω τὰ δεινὰ τῆς ζωῆς καὶ ἀπὸ τοὺς πειρασμοὺς τῆς καταγίδας νὰ δεχτῶ ἐκεῖ τὴ σωτηρία ἀπὸ τὸ Θεό, ὅπου ἡ κακία ἀφανίζεται», γιὰτὶ ὁ καταποντισμὸς σημαίνει ἐξαφανισμὸς. Καὶ ὅ,τι φτάνει στὸ βυθὸ ἐξαφανίζεται. Καταβύθιση λοιπὸν τῆς ἀμαρτίας καὶ καταστροφή εἶναι ἡ διάλυση τοῦ συνδέσμου τῆς κακίας. Γι' αὐτὸ λέει ὅτι τὸ κακὸ καταποντίζεται ἀπὸ τὸ Θεὸ μὲ τὴν διαίρεση τῶν γλωσσῶν ὅσων κάνουν συμμαχία γιὰ τὸ κακό.

Κι ὅσα περιέχει παρακάτω τὸ νόημα αὐτοῦ τοῦ ψαλμοῦ, τὴν περιγραφή τῆς πόλης πὺ ἔχει κατοικηθεῖ ἀπὸ τὶς κακὲς ἐπιδιώξεις, ὅλα ἀποβλέπουν στὸ ἴδιο. Ἀναφέρει ἀπαριθμώντας τοὺς κακοὺς κατοικοὺς αὐτῆς τῆς πόλης· μιλάει γιὰ τὴν ἀνομία καὶ τὴν ἀντιλογία πὺ περιπολοῦν νύχτα τὸ τεῖχος τῆς πόλης καὶ πάλι τὴν ἀνομία καὶ τὸν κόπο καὶ τὴν ἀδικία πὺ περιφέρονται μέσα στὴν πόλη. Δείχνει καὶ τὰ κακὰ πλήθη πὺ γεμίζουν τὶς πλατεῖες τῆς πὺ τὰ ὀνομάζει τόκους κι ἀπάτες. Κι ἀπὸ ὅλα αὐτὰ λέει ὅτι τὸ χειρότερο εἶναι ἡ ὑποκρισία· αὐτὴ ὑποδύεται ὄψη ἐγκαρδιότητος κι ἀγάπης, κρύβει τὸ δόλο μὲ τὸ ἀγαθὸ προκάλυμμα. Γι' αὐτὸ ὁ δίκαιος κριτὴς στέλνει ἐποίκους ἀντάξιους τέτοιων ἐνοίκων. Θέλεις νὰ μάθεις τὰ ὀνόματα τῶν ἐποίκων; «Ἄς ἔρθει», λέει, «σ' αὐτοὺς ὁ θάνατος κι ἄς κατεβοῦν στὸν Ἄδη ζωντανοί»²⁶. Κι ἀφοῦ δείξει μὲ τὸ λόγο του ὅλα τὰ θλιβερά πὺ τὸν περιμένουν προσθέτει ἐκείνη τὴν παρήγορη

26. Ψαλμ. 54,16.

ἐν ἧ καὶ νενίκηκε τὴν πόλιν αὐτῷ πληρώματι, λέγων, «ἐγὼ δὲ ἐλπιδῶ ἐπὶ σέ». Πλήρωμα δὲ λέγει τῆς πόλεως ταύτης ἀνδρας αἱμάτων καὶ δολιότητος τοὺς οὐδὲν εἶδος πονηρᾶς ἡμέρας ἡμισεύοντας οὐδὲ ἀτελῆ τὴν πονηρίαν ἐπίδεικνυμένους, ἀλλ' ἐν τῷ 5 κακῷ τὸ τέλειον ἔχοντας, ὧν πάντων νικητῆς γίνεται τῇ μιᾷ ταύτῃ φωνῇ, ἧ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν καταμηνύει διάθεσιν λέγων, «ἐγὼ ἐλπιδῶ ἐπὶ σέ».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'

Τούτοις ἐπελθὼν τοῖς νοήμασιν ὁ φιλόπονος αὐτὸς ἀναγνώτω τὰ θεόπνευστα τῆς ψαλμωδίας ῥήματα, ὡς ἂν μὴ δι' 10 ἡμῶν ὄχλος ἐπεισαχθεῖ τῷ γράμματι πάντα κατὰ λέξιν ἐκτιθεμένων καὶ μηκυνόντων τὴν ἐφ' ἐκάστῳ νοήματι θεωρίαν. Ὡσπερ δὲ οἱ τὴν ἀνωφερῆ καὶ δυσπόμετον ὁδὸν ἀνιόντες, ὅταν μεταξὺ καθέδρας τινὸς ἐπιτυχόντες τὸ πολὺ τε καὶ σύντονον τοῦ κόπου διαναπαύσωσι, πάλιν τῆς δυνάμεως αὐτοῖς ἀναρ- 15 ρωσθείσης πρὸς τὴν ἀνοδὸν τῶν ὑπερκειμένων ἑαυτοὺς ἐπεγεύρουσιν· οὕτω καὶ ὁ τῆς ἀρετῆς ὁδοιπόρος, οὗ τὰ διαβήματα νίκαί κατὰ τῶν ἀντιπάλων εἰσίν, ὡς ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ παρελθόντος μαρτύρεται, τῇ κατορθωθείσῃ νίκη ἑαυτὸν τονώσας πάλιν πρὸς τὴν ὑπερκειμένην συντείνεται· μεγάλης γὰρ οἴσης καὶ ταύτης 20 τῆς ἀγωνίας, ἧς ἐν τῷ μνημονευθέντι ψαλμῷ κατεκράτησεν, λύπης καὶ ἀδολεσχίας καὶ ταραχῆς, ἐχθρας τε καὶ ἀκοῆς (τοῦτο γάρ ἐστιν ἡ φωνὴ ἢ τοῦ ἐχθροῦ) καὶ τῆς ἐκ τῶν ἀμαρτωλῶν θλίψεως καὶ τῆς τῶν ἐγκοτούντων ὀργῆς, δι' ὧν γίνεται ταραχὴ τε διανοίας καὶ δειλία θανάτου καὶ φόβος καὶ τρόμος καὶ σκότος 25 καὶ τὰ τοιαῦτα. Ὁ τοίνυν τοιούτων τε καὶ τοσοῦτων ὑπερεσχῶν ἀντιπάλων ἐν τῷ πτερῷ τῆς ὡς περιστερᾶς ἐπιφανείσης τῷ βίῳ, καὶ μεταναστὰς ἀπὸ τῶν ἐν τῇ κακίᾳ ὑλομανούντων ἐπὶ τὴν ἔρημον τῆς πονηρᾶς τῶν ζιζανίων βλάστης, ἐν ᾧ γίνεται ἡ

φωνή, με την οποία νίκησε με ὄλο τὸ πλήρωμά της τὴν πόλη, λέγοντας, «ἐγὼ ὥστόσο θὰ ἐλπίζω σ' ἐσένα»²⁷. Πλήρωμα τῆς πόλης αὐτῆς ὀνομάζει τοὺς ἄντρες τῶν φονικῶν καὶ τῆς ἀπάτης ποὺ δὲν ἀφήνουν μισὴ τὴν ἡμέρα τῆς κακίας τους οὔτε παρουσιάζουν ἀτελὴ τὴν κακία τους, ἀλλὰ εἶναι τέλειοι στὸ κακό. Αὐτοὺς ὄλους τοὺς νικᾷ με τὴ μία μόνο αὐτὴ φωνή, ποὺ φανερώνει τὴ διάθεσή του πρὸς τὸ Θεό, λέγοντας, «ἐγὼ θὰ ἔχω τὴν ἐλπίδα μου σ' ἐσένα».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΔ'

Μελετώντας τὶς ἐννοιες αὐτὲς ὁποῖος ἀγαπᾷ τὴν ἔρευνα ἂς διαβάσει ὁ ἴδιος τοὺς θεόπνευστους λόγους τῶν ψαλμῶν, γιὰ νὰ μὴν προκαλέσω σύγχυση στὸ γραπτὸ μου ἐκθέτοντας τὰ πάντα κατὰ λέξη καὶ μακραίνοντας τὴν ἀνάπτυξη κάθε ἐννοιας. Κι ὅπως ὅσοι ἀνεβαίνουν ἕνα δύσκολο ἀνήφορο, ὅταν πετυχαίνοντας στὸ ἐνδιάμεσο ἕνα κάθισμα ξεκουράσουν τὸ μακρὸ κι ἐντονο κόπο τους, με ἀνανεωμένη τὴ δύναμή τους σηκώνονται, γιὰ ν' ἀνεβοῦν καὶ πιὸ πάνω, ἔτσι κι ὁ ὁδοιπόρος τῆς ἀρετῆς. Νίκη κατὰ τῶν ἀντιπάλων εἶναι τὰ βήματά του, ὅπως λέει ἡ ἐπιγραφή τοῦ προηγούμενου ψαλμοῦ, καὶ με κάθε νίκη ποὺ πετυχαίνει τονώνει τὸν ἑαυτό του γιὰ νὰ ξεκινήσει γιὰ τὴν ἐπόμενη. Εἶναι μεγάλη κι αὐτὴ ἡ ἀγωνία, ποὺ ὑπερνίκησε στὸν προηγούμενο ψαλμό, ἡ λύπη, ἡ ἀνησυχία, ἡ ταραχή, ἡ ἐχθρα καὶ ἡ ἀκοή²⁸ (γιατὶ αὐτὸ εἶναι ἡ φωνὴ τοῦ ἐχθροῦ), καὶ ἡ θλίψη ἀπὸ τοὺς ἀμαρτωλοὺς κι ἀπὸ τὴν ὀργὴ τῶν θυμωμένων, ποὺ προκαλοῦν ταραχὴ τοῦ νοῦ, δέος τοῦ θανάτου, φόβο, τρόμο καὶ σκότος καὶ τὰ ὅμοια. "Ὅποιος λοιπὸν ὑποσκέλισε τέτοιους καὶ τόσους ἀντιπάλους, ὀπλισμένος με τὰ φτερὰ ἐκείνου ποὺ φάνηκε στὴ ζωὴ σὰν περιστέρι καὶ μετοίκησε ἀπὸ τὸ θρασομάνημα τῆς κακίας στὴν ἐρημία τῆ δίχως τὴν πονηρὴ βλάβιση τῶν ζιζα-

27. Ψαλμ. 54,24.

28. Ψαλμ. 54,3.

κατάπαυσις, τῷ πόλιν ὄλην τῶν ἀντικειμένων αὐτῷ πληρώματι τῶν ἐνοικούντων νικῆσαι, ἧς οἰκήτορες ἀνομία καὶ κόπος καὶ ἀντιλογία, τόκος τε καὶ δόλος καὶ θάνατος καὶ ζωῆς εἰς ἔδου κατάρβασις καὶ τὸ πάντων κάκιστον γένος, τῶν δεῖ κατοικούντων 5 ἢ ὑπόκρισις, ἢ τῇ ἐνδείξει τῆς ὁμοψυχίας τὴν ἐπιβουλήν ἐνεργοῦσα· ἧς κρείττων γίνεται ὁ παντὶ τῷ τῆς ἰδίας ζωῆς χρόνῳ συμπαρατείνων τὴν εἰς τὸ θεῖον πεποιθήσιν· «ἐσπέραν» γὰρ καὶ «πρωίαν» καὶ «μεσημβρίαν» εἰπὼν ὄλον περιλαμβάνει τὸ ἡμερήσιον μέτρον, ἐν ᾧ ταῦτα λέγει, ὧν ὁ Θεὸς ἐπακούειν ἀνέχεται· 10 λυτρούμενος διὰ εἰρήνης τὴν ζωὴν ἀπὸ τῶν οὕτω προσεγγιζόντων αὐτῷ ἐν πολλῷ τῷ συστήματι, οὗς «ἄνδρας αἱμάτων» ὀνομάζει καὶ «δολιότητος» καὶ ἐν κακίᾳ τελείους.

Τοσοῦτων τοίνυν καὶ τοιούτων διὰ τοῦ ἐλπίζειν ἐπὶ τὸν Θεὸν κατακρατήσας, πάλιν ὡσπερ τινὰ λήθην τῶν διηनुσμέ- 15 νων ποιησάμενος πόνων τοῖς ἰσχυροτέροις τε καὶ μείζοσιν τῶν ἀνταγωνιστῶν ἐπεγείρεται. Ἴδου γὰρ οἶον πόνον ἑαυτῷ διὰ τῶν ἀγώνων προστίθησιν· Ἐπεὶ τοῦ λαοῦ, φησὶν, τοῦ ἀπὸ τῶν ἁγίων μεμακρυσμένου· Ὁ δὲ λαὸς οὗτος ἅπαν ἐστὶν τὸ ἀνθρώπινον πλήρωμα, ὅπερ ὁ χωρισμὸς τῶν ἁγίων ἐντολῶν πολλῶν 20 τινι καὶ ἀπειρῷ τῷ μεταξὺ διαστήματι τοῦ Θεοῦ διετείχισεν· τοῦτον ἀνακαλεῖται διὰ τῆς πρὸς τὸν ἀντίπαλον νίκης, ἔπαθλον τῶν ἀγώνων τὴν τῶν ἀπολλωλότων σωτηρίαν ποιούμενος, οὗ χάριν καὶ ἐνστηλιτεύεται τὸ κατόρθωμα ἐν ἀνεξαλείπτῳ γραφῇ διαιωνιζούσης τῶν γεγονότων τῆς μνήμης. Γίνεται οὖν ἡ νίκη 25 τῷ Δαβὶδ εἰς στηλογραφίαν, ὅποτε, φησὶν, ἔκράτησαν αὐτὸν οἱ ἀλλόφυλοι ἐν Γέθ'. Ὡς δ' ἂν μὴ παραδράμη ἡμᾶς ἢ διὰ τῶν αἰνιγμάτων τῆς ἱστορίας ὑφαινομένη διάνοια τῷ λόγῳ, συντέμνων δι' ὀλίγου ἐπιδραμοῦμαι τὴν ἱστορίαν. Φθόνος ἐνεφύη κατὰ τοῦ Δαβὶδ τῷ τυραννικῷ Σαοὺλ ἐπὶ τῇ νίκῃ τοῦ Γολιάθ ἐν τῇ εὐφη- 30 μίᾳ τῶν διὰ χορείας φαιδρυνομένων τῇ νίκῃ· καὶ πάσαις ἐπι-

νίων, όπου γίνεται ἡ ἀνάπαυση, μὲ τὴ νίκη κατὰ τῆς πάλης μὲ ὄλο τὸ πλήρωμα τῶν κατοίκων τῆς, πού εἶναι ἡ ἀνομία, ὁ κόπος, ἡ ἀντιλογία, οἱ τόκοι καὶ οἱ δόλοι, ὁ θάνατος, ἡ κάθοδος τῆς ζωῆς στὸν Ἄδη καὶ ἡ χειρότερη ἀπὸ ὅλα τὰ γένη τῆς κακίας, ἡ ὑποκρισία τῶν μονίμων κατοίκων, πού πραγματοποιεῖ τὶς ἐπιβουλές τῆς μὲ τὴν ἐπίφαση τῆς ὁμόνοιας. Αὐτὴν τὴ νικᾷ ὁποῖος σ' ὄλη τὴ διάρκεια τῆς ζωῆς του συμπαρατείνει τὴν πεποίθησή του στὸ Θεό. Γιατὶ ὅταν λέει 'βράδυ καὶ πρωὶ καὶ μεσημέρι' περιλαμβάνει ὄλη τὴ διάρκεια τῆς ἡμέρας, μέσα στὴν ὁποία λέει αὐτὰ πού ἀνέχεται ὁ Θεὸς ν' ἀκούει. Θὰ λυτρώσει τὴ ζωὴ του ἀπὸ ἐκείνους πού τὸν προσβάλλουν πολυάριθμοι καὶ ὀργανωμένοι καὶ θὰ τοῦ χαρίσει εἰρήνη. Ἄνδρες τῶν φονικῶν καὶ τῆς ἀπάτης²⁹ τοὺς ὀνομάζει καὶ τέλειους στὴν κακία.

Ἄφοῦ λοιπὸν νίκησε τόσους καὶ τέτοιους ἀντιπάλους μὲ τὴν ἐλπίδα του στὸ Θεό, πάλι σὰ νὰ ξέχασε τοὺς κόπους πού εἶχε περάσει ξεσηκώνεται ἐναντίον ἰσχυρότερων καὶ μεγαλύτερων ἀνταγωνιστῶν. Νὰ ποιὸς εἶναι ὁ κόπος πού θέτει μπροστά του μὲ τοὺς ἀγῶνες του. 'Γιὰ χάρη', λέει, 'τοῦ λαοῦ πού ἔχει ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ τὰ ἅγια'. Ὁ λαὸς αὐτὸς εἶναι ὄλο τὸ ἀνθρώπινο γένος, πού ἡ ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὶς ἅγιες ἐντολές τὸ διεχώρισε μὲ πολὺ καὶ ἄπειρο διάστημα ἀπὸ τὸ Θεό. Τὸ λαὸ ἀνακαλεῖ μὲ τὴ νίκη κατὰ τοῦ ἀντιπάλου, προσφέροντας ὡς ἔπαθλο τῶν ἀγῶνων τὴ σωτηρία ὄσων προβάτων ἔχουν χαθεῖ. Γι' αὐτὸ καὶ τὸ κατόρθωμα γράφεται σὲ στήλες μὲ ἀνεξίτηλα γράμματα πού διαιωνίζουν τὴ θύμηση τῶν γεγονότων. Περνᾷ λοιπὸν ἡ νίκη τοῦ Δαβὶδ στὴν ἐπιγραφή, ὅταν, λέει, 'τὸν ἐκράτησαν ὁ ἀλλόφυλοι στὴ Γέθ'³⁰. Καὶ γιὰ νὰ μὴ μᾶς διαφύγει τὸ νόημα πού ὑφαίνεται στὰ αἰνίγματα τῆς Γραφῆς, θ' ἀνατρέξω στὴν ἱστορία κάνοντας μιὰ σύντομη περίληψη³¹. Ρίζωσε φθόνος μέσα στὴν ψυχὴ τοῦ τυράννου Σαοῦλ κατὰ τοῦ Δαβὶδ γιὰ τὴ νίκη του κατὰ τοῦ Γολιάθ ἐξαιτίας ἐκείνων πού γιόρταζαν τὴ

29. Ψαλμ. 54,24.

30. Ψαλμ. 55,1.

31. Α' Βασ. 21,22.

νοίαις λάθρα τε καὶ ἐκ τοῦ προδήλου τὸν κατ' αὐτοῦ φόνον ὁ Σαοὺλ ἐξηρτύετο, νῦν μὲν κρύβδην τὰς ἐπιβουλὰς συσκευάζων, αὐθις δὲ διὰ τοῦ προδήλου τῶν δπλων ἀπτόμενος καὶ συγκινῶν κατ' αὐτοῦ τὸ ὑπήκοον. Πολλῆς δὲ πολλάκις προσαχθείσης πείρας παρὰ τοῦ Σαοὺλ τῷ Δαβίδ τέλος παρὰ τοῖς Γετθαίοις γενόμενος πόλιν ᾤκησεν τῶν ἀλλοφύλων μίαν ἐκουσίως παραχωρησάντων αὐτῷ, ἐν ἣ μετὰ τῶν συνασπιστῶν ἦν, δύο νομίμοις γυναιξὶ συνοικῶν, ὧν ἡ μὲν Ἰσραηλίτις, ἡ δὲ τῶν κατὰ τὸν Κάρμηλόν τινος δυναστευόντων γενομένη γυνὴ μετὰ θάνατον 10 ἐκείνου τῷ Δαβίδ συνοικήσασα. Ταῦτα περιέχει ἡ ἱστορία.

Τὸ τοίνυν κεκρατῆσθαι αὐτὸν ἐν τοῖς ἀλλοφύλοις οὐ τὴν ἐπὶ κακῷ γενομένην σύλληψιν περὶ αὐτοῦ διασημαίνει (οὐ γὰρ οὕτως ἐγένετο), ἀλλὰ τὴν ἀγαπητικὴν φιλοφροσύνην τε καὶ διάθεσιν. Τὸν γὰρ ἐκ τῆς πατρῴας γῆς ἐλαυνόμενον ὁ Γετθαῖοι 15 παρ' ἑαυτοῖς κατοικίζουσιν. Τί οὖν ἄρα οὗτος ὁ τοῦ Ἰεσσαὶ Δαβίδ ὁ ἐξ ἀνθρώπων ἄνθρωπος τοσοῦτον τοῖς ἰδίοις ἄθλοις κατώρθωσεν, ὡς πᾶσαν τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν διὰ τῆς τῶν ἀγίων ἐντολῶν παραβάσεως μακρυνθεῖσαν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ πάλιν ἀνακαλέσασθαι κάκεινῳ μνηύσαι τὰ τῆς στηλογραφίας αἰνίγματα; 20 Στηλογραφίαν δὲ τις τὴν θεόπνευστον γραφὴν ὀνομάζων οὐχ ἁμαρτήσεται. Ἡ δὴλὸν ἐστὶ διὰ τῆς κατὰ τὴν ἱστορίαν συμφράσεως, ὅτι τοσοῦτός ἐστιν ὁ ἐξω τῶν τῆς Ἰουδαίας ὄρων γενόμενος καὶ πόλιν ἐν ἀλλοφύλοις ἑαυτῷ συνοικήσας καὶ διπλῶ συναπαυόμενος γάμῳ, τὴν μὲν τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ γένους, τὴν δὲ 25 ἐκ τῶν ἀλλοφύλων τῷ θαλάμῳ παραδεξάμενος, ὥστε, εἰ χρῆ τρανότερον τὸν περὶ τούτου λόγον ἀπογυμνῶσαι, οὗτος ἐκεῖνός ἐστιν ὁ νικητὴς τε ὀμοῦ καὶ νυμφίος· δι' ὧν μὲν γὰρ κατηγωνίσασατο τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου, ὁ δυνατὸς ἐν πολέμῳ τὸν ἄπειρον τοῦτον λαὸν τὸν ἐν τῷ ἄδη κρατούμενον εἰς ἐλευ- 30 θερίαν ἐξείλετο.

Τοῦ δὲ Ἰσραηλίτου λαοῦ φθόνῳ καὶ ζηλοτυπίᾳ πρὸς τὸν

νίκη μ' έπευφημίες και χορούς. Μὲ κάθε τρόπο κρυφὰ και φανερά μελετοῦσε πῶς νὰ τὸν σκοτώσει, ἄλλοτε ὑφαίνοντας κρυφὰ τὰ ἐπίβουλα σχέδιά του και ἔπειτα πάλι πιάνοντας φανερά τὰ ὄπλα και ξεσηκώνοντας τοὺς ὑπηκόους του. Κι ἀφοῦ ὁ Σαοὺλ ἔκανε πολλές ἀπόπειρες κατὰ τοῦ Δαβίδ τέλος ὁ δεύτερος ἔφτασε στοὺς Γεθθαίουσ³² και κατοίκησε σὲ μιὰ πόλη τῶν ἀλλοφύλων πού τοῦ παραχώρησαν θεληματικά³³ κι ἐδῶ ζοῦσε μὲ τοὺς συμπολεμιστὲς του κι ἔμενε μὲ δύο νόμιμες γυναῖκες, μιὰ Ἰσραηλίτισσα κι ἡ ἄλλη γυναῖκα ἐνὸς ἄρχοντα στὸ ὄρος Κάρμηλος πού μετὰ τὸ θάνατό του ἔγινε σύζυγος τοῦ Δαβίδ. Αὐτὰ ἀναφέρει ἡ ἱστορία.

Τὸ ὅτι λοιπὸν τὸν εἶχαν κρατήσει οἱ ἀλλόφυλοι δὲ σημαίνει μιὰν ἐχθρική σύλληψη (γιατὶ δὲν ἔγινε μὲ τέτοιο σκοπὸ), ἀλλὰ μιὰ φιλόφρονη διάθεση κι ἀγάπη. Γιατὶ οἱ Γεθθαῖοι ἐγκατάστησαν ἀνάμεσά τους ἐκεῖνον πού ἔδιωχναν ἀπὸ τὴ γῆ τῶν πατέρων του. Τί κατόρθωσε τάχα αὐτὸς ὁ Δαβίδ τοῦ Ἰεσσαί, ἓνας ἄνθρωπος σὰν τοὺς ἄλλους, μὲ τοὺς ἴδιους του ἄθλους, ὥστε ν' ἀνακληθεῖ πάλι ὀλόκληρη ἡ ἀνθρώπινη φύση πού μὲ τὴν παράβαση τῶν θείων ἐντολῶν ἀπομακρύνθηκε ἀπὸ τὸ Θεὸ και νὰ τὸ φανερώσουν σ' ἐκεῖνον τὰ αἰνίγματα τὰ χαραγμένα στὴ στήλη; Γιατὶ δὲ θὰ κάνει λάθος κανένας ὀνομάζοντας στήλη τὴ θεόπνευστη Γραφή. Ἡ εἶναι φανερὸ ἀπὸ τὰ συμφραζόμενα τῆς ἱερᾶς Ἱστορίας, ὅτι εἶναι τόσο μεγάλος αὐτὸς πού πέρασε τὰ σύνορα τῆς Ἰουδαίας και πού ἐγκαταστάθηκε σὲ πόλη μαζὶ μὲ ἀλλόφυλους ἔχοντας συνάψει γάμο διπλό, παίρνοντας σὰν συζύγους μιὰ Ἰσραηλίτισσα και μιὰ ἀλλοεθνή, ὥστε ἂν πρέπει νὰ μιλήσομε καθαρότερα και σαφέστερα, νὰ ποῦμε ὅτι ἐκεῖνος εἶναι ὁ νικητὴς μαζὶ και νυμφίος. Κατανικώντας αὐτὸν πού εἶχε τὴν ἐξουσία τοῦ θανάτου, ὁ δυνατὸς αὐτὸς πολέμαρχος ὀδήγησε στὴν ἐλευθερία τὸν ἀναρίθμητο ἐκεῖνο λαὸ πού ἦταν αἰχμάλωτος στὸν Ἄδη.

Κι ὅταν ὁ Ἰσραηλιτικὸς λαὸς ἀπὸ φθόνο και ζήλια τοῦ

32. Α' Βασ. 23,5.

33. Α' Βασ. 25,42.

κατ' αὐτοῦ φόνον ὀρμήσαντος κρατεῖται δι' εὐνοίας παρὰ τῶν ἀλλοφύλων καὶ πόλιν ἐν αὐτοῖς συνίστησιν, τὴν Ἐκκλησίαν λέγω, ἐν ἧ κρατύνει τὴν ἑαυτοῦ βασιλείαν ὁ εἰπὼν τοῖς ὑπὸ τὸν νόμον τεταγμένοις ὅτι «ἀρθήσεται ἀφ' ὑμῶν ἡ βασιλεία καὶ δο-
5 θήσεται ἔθνει ποιῶντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς». Ἐν ταύτῃ τῇ πόλει ἐστὶ μὲν τι καὶ τῆς Ἰσραηλιτικῆς εὐγενείας κατὰ τὴν προφητικὴν ἀναφώνησιν, ἣ φησιν ὅτι «ἐν ἐκκλησίαις εὐλογεῖτε τὸν Θεὸν Κύριον ἐκ πηγῶν Ἰσραὴλ». Οἱ γὰρ κατάρξαντες τοῦ λόγου τῆς πίστεως, οἱ κήρυκες τῆς ἀληθείας, οἱ θεμελιῶται τῆς Ἐκκλη-
10 σίας, οἱ μαθηταὶ λέγω καὶ ἀπόστολοι, ἐκ πηγῶν ἦσαν τοῦ Ἰσραὴλ. «Ἄρχοντες», φησὶν, «Ἰούδα, ἡγεμόνες αὐτῶν ἄρχοντες Ζαβουλῶν, ἄρχοντες Νεφθαλείμ». Διὰ σημείων τινῶν καὶ συμβόλων προσημαίνει ἡ προφητεία τὰ τοῦ γένους τῶν μαθητῶν ιδιώματα, ἐν οἷς ἐστὶ καὶ ὁ νεώτερος Βενιαμὶν διὰ τῆς ἐκστάσε-
15 ως παιδευθεῖς τὰ μυστήρια καὶ ἐκ σπέρματος Ἀβραάμ καὶ φυλῆς Βενιαμίν, Παῦλος ὁ θεῖος ἀπόστολος.

Πλὴν εἰ καὶ τῇ Ἰσραηλίτιδι συνοικεῖν ὁ βασιλεὺς ἱστορεῖται, ἀλλ' ἀγαπᾶται πλεῖον ἡ Ἀβιγαία, ἧ συνώκει τὸ πρότερον ὁ Καρμήλιος Νάβαλ, ὁ κυνικὸς ἐπίκλην, ὁ τραχὺς ἐκεῖνος καὶ
20 ὄρειος, ὁ τὰ πρόβατα κείρων. Οὗ διαφθαρέντος, συνοικεῖ τῷ βασιλεῖ ἡ γυνὴ καὶ βασιλέων γίνεται μήτηρ. Ἡ μὲν οὖν ἐπιγραφή τῆς ψαλμωδίας τοσαῦτα περιέχει μυστήρια, τὴν ὑπὲρ τοῦ λαοῦ τοῦ μακρυθέντος ἀπὸ τῶν ἀγίων νίκην σημαίνουσα καὶ τὴν ἐπὶ τοῖς κατορθώμασιν ὑπὲρ τῶν ἀλλοφύλων στήλην, ἣτις
25 διὰ τῶν ἐν αὐτῇ γραμμάτων τοῖς μὲν ἀπὸ τῆς ἀπιστίας τῶν Ἰουδαίων ὄνειδος ἔστηκεν, τοῖς δὲ διὰ πίστεως σωζομένοις ὁδηγία

έπιτέθηκε για να τον σκοτώσει, τον δέχονται με αγάπη οί άλλόφυλοι κι έγκαθιδρύει πόλη ανάμεσά τους, έννοω την Έκκλησία, όπου ένισχύει τή βασιλεία του, αυτός πού είπε σ' αυτούς πού καταπίεζε ό νόμος «θ' αφαιρεθει από σās ή βασιλεία και θα δοθει σ' ένα λαό πού θα παράγει τους καρπούς της»³⁴. Στην πόλη αυτή δηλαδή ύπάρχει και κάτι από την ισραηλιτική ευγένεια σύμφωνα με την αναφώνηση του προφήτη πού λέει «στις εκκλησίες σας δοξολογεΐτε τώ Θεώ τόν Κύριο, έσεις πού κατάγεστε από τις πηγές του Ίσραήλ»³⁵. Γιατί αυτοί πού άρχισαν τώ κήρυγμα τής νίκης, οί κήρυκες τής αλήθειας, οί θεμελιωτές τής Έκκλησίας, οί μαθητές και οί άπόστολοι, κατάγονταν από τις πηγές του Ίσραήλ. «Άρχοντες», λέει, «του Ίουδα, οί άρχηγοί τους, άρχοντες του Ζαβουλών, άρχοντες του Νεφθαλείμ». Με κάποια σημεία και σύμβολα προδηλώνει ή προφητεία την ιδιαίτερη καταγωγή τών μαθητών ανάμεσά τους και ό νεώτερος Βενιαμίν πού διδάχτηκε με την έκσταση τά μυστήρια τής πίστης, άπόγονος του Άβραάμ από τή φυλή του Βενιαμίν³⁶, ό θεϊός άπόστολος Παύλος.

Άλλά, αν και ή διήγηση λέει³⁷ ότι ό βασιλιάς συνοικοῦσε με την ισραηλίτισσα, αγαπάει περισσότερο την Άβιγαία την είχε πρωτύτερα γυναίκα ό Νάβαλ από τόν Κάρμηλο, πού ήταν τώ έπώνυμό του κυνικός, εκείνος ό τραχύς βουνήσιος, πού κούρευε τά πρόβατά του μετά τώ θάνατό του ή γυναίκα του πηγαίνει μαζί με τώ βασιλιά και γίνεται μητέρα βασιλιάδων. Τόσα μυστήρια περιέχει ή έπιγραφή του ψαλμού και σημαίνει την νίκη του λαού πού άπομακρύνθηκε από τά άγια και την επινίκια στήλη για τά κατορθώματα πρós χάρη τών άλλοφύλων, στήλη πού με τις αναγραφές της στάθηκε για τους Ίουδαίους ως στήλη ντροπής για την άπιστία τους, ένω για όσους σώζονται με την πίστη τους άποτελει όδηγό κι ύπόδειγμα για τώ αγαθό.

34. Ματθ. 21,43.

35. Ψαλμ. 67,27.

36. Ρωμ. 11,1.

37. Α' Βασ. 25,1ε.

πρὸς τὸ ἀγαθὸν καὶ ὑπόδειγμα. Αὐτὰ δὲ τῆς ψαλμωδίας τὰ
 ῥήματα μᾶλλον πῶς δοκεῖ οὐ τοσοῦτον πρὸς τὸν ἐκ τοῦ Δαβὶδ
 ἀναφανέντα βασιλέα βλέπειν, ὅσον πρὸς αὐτὸν τὸν Δαβὶδ τὸν
 κατὰ τῆς κακίας ἀγωνιστὴν καὶ τῆς ἀρετῆς ἐργάτην.

5 Οὐκ ἂν δέ τις ἀπάδειν εἴποι τὰ τῆς ψαλμωδίας νοήματα
 πρὸς τὰ τῆς ἐπιγραφῆς αἰνίγματα. Ὁ γὰρ πρὸς τὴν θεολογίαν
 ἀληθῶς καὶ καθ' ὃν δεῖ τρόπον βλέπων σύμφωνον ἀποδείξει
 πάντως τὸν βίον τῇ πίστει. Τοῦτο δὲ οὐκ ἄλλως εἰ μὴ τῆς σαρκι-
 κῆς ἐπαναστάσεως διὰ τῶν τῆς ἀρετῆς ἐπιτηδευμάτων κατα-
 10 πεσοῦσης. Ἀρετῆς δὲ κεφάλαιον ἢ τοῦ Θεοῦ συμμαχία, ἧς
 ἀξιοῦται ὁ τὸν θεῖον ἔλεον ἑαυτῷ διὰ τῆς ζωῆς οἰκειούμενος.
 Ὡσπερ δὲ εἰ τις ληστοῦ τινος ἐπελθόντος ἢ ἀνδροφόνου κατὰ
 τὸ ἀθρόον ἐπικαλοῖτο τῶν φίλων τινὰς εἰς βοήθειαν οὐκ ἀρκῶν
 ἑαυτῷ πρὸς τὴν τῶν κινδύνων ἀποφυγὴν, οὕτω καὶ ἐνταῦθα
 15 ἐναγώνιος ὢν διὰ τῆς πρὸς τὸν ἄνθρωπον συμπλοκῆς (ἄνθρω-
 πον δὲ λέγω, ὅσα τῇ περιληπτικῇ φωνῇ τὰ τῆς φύσεως ἐνδεί-
 κνυται πάθη) ἐπικαλεῖται τὴν ἄνωθεν βοήθειαν, πατεῖσθαι λέ-
 γων παρὰ τοῦ πολεμοῦντος καὶ τῷ πανημερίῳ τῆς μάχης ἀπα-
 γορεύειν τε καὶ ἐκθλίβεσθαι.

20 Μηδὲ γὰρ μόνον τυγχάνειν τὸν διὰ τῶν ἀγώνων αὐτῷ
 συμπλεκόμενον, ἀλλὰ δῆμον ἐχθρῶν εἶναι τὸν ἕνα ἄνθρωπον.
 «Κατεπάτησαν γὰρ με», φησὶν, «οἱ ἐχθροὶ μου ὄλην τὴν ἡμέραν
 ἀπὸ ὕψους» βάλλοντες διὰ τὸ γενέσθαι τοῦ πατουμένου ὑπέρτε-
 ροι. Καὶ οὐκ ἐν ἡμέρᾳ ἐστὶν οὐδὲ ἐν φωτὶ τὸ γινόμενον, οὐ γὰρ
 25 ἂν ἐφοβήθην ἀπὸ τοῦ φωτὸς συμμαχοῦμενος. Διὰ τοῦτό φησιν·
 «ἡμέρας οὐ φοβηθήσομαι», δηλῶν κατὰ τὸ σιωπώμενον τὸ διὰ
 τοῦ σκότους αὐτῷ παρὰ τῶν ἐχθρῶν τὸν φόβον ἐπάγεσθαι.
 Ἄλλ' ἑαυτῷ ἡμέραν ὁ τοιοῦτος ποιεῖ διὰ τοῦ ἐλπίζειν ἐπὶ τὸ
 φῶς, δι' οὗ τὸ σκότος ἐξαφανίζεται· «ἡμέρας γὰρ οὐ φοβηθήσο-

Οι ίδιες όμως οι λέξεις του ψαλμού δε δίνουν και τόσο την εντύπωση ότι αναφέρονται στο Βασιλέα που βλάστησε από τον Δαβίδ, όσο στον ίδιο τον Δαβίδ τον πολέμιο της κακίας και τον έργατη της αρετής.

Δεν μπορεί όμως κανένας να πει ότι διαφωνούν οι έννοιες του ψαλμού με τα αινίγματα της επιγραφής. "Όποιος αντιμετώπιζει τη θεολογία αληθινά και με τον τρόπο που πρέπει, θ' αποδείξει όπωςδήποτε σύμφωνα το βίο με την πίστη. Και τούτο δεν κατορθώνεται παρά μονάχα αν καταλαγιάσει ή επανάσταση της σάρκας με τα έργα της αρετής. Και η ουσία της αρετής είναι η συμμαχία του Θεού, που γίνεται αξιός της όποιος κερδίζει την εύσπλαχνία του Θεού με τη ζωή του. Κι όπως κανένας αν του έπιτεθεί ξαφνικά κάποιος ληστής ή ένας δολοφόνος καλεί μερικούς φίλους να τον βοηθήσουν, γιατί ο ίδιος δεν είναι ικανός ν' αποφύγει τον κίνδυνο, έτσι κι εδώ· γεμάτος αγωνία εξαιτίας της συμπλοκής του με τον άνθρωπο (και χρησιμοποιώ τη λέξη άνθρωπος για να δηλώσω περιληπτικά τα πάθη της ανθρώπινης φύσης), επικαλείται τη βοήθεια των ουρανών, λέγοντας ότι τον καταπατούν οι αντίπαλοί του και ότι έχει άπαυδήσει και καταπονηθεί από την ολόήμερη μάχη³⁸.

Κι ούτε που είναι αυτός που συγκρούεται μαζί του στον αγώνα αλλά ο ένας άνθρωπος είναι ολόκληρο πλήθος έχθρων. Γιατί λέει, «με καταπάτησαν οι έχθροί μου όλη την ημέρα, χτυπώντας με από ψηλά³⁹, επειδή στάθηκαν ανώτεροι από μένα που με καταπατούν». Και δε γίνεται αυτό τη μέρα ούτε μέσα στο φως, γιατί δε θα φοβόμουν αν είχα σύμμαχό μου το φως. Γι' αυτό και λέει: «κατά την ημέρα εγώ δε θα φοβηθώ», δηλώνοντας κατά το σχήμα της αποσιώπησης, ότι οι έχθροι του του προκαλούν φόβο μέσα στο σκοτάδι. Αυτός δημιουργεί ημέρα για τον εαυτό του ελπίζοντας στο φως που διώχνει το σκοτάδι. «Κατά την ημέρα εγώ δε θα φοβηθώ· θα στηρίξω τις

38. Ψαλμ. 55,1-3.

39. Ψαλμ. 55,3.

μαι· ἐγὼ δὲ ἐλπιοῦ ἐπὶ σέ». Τάχα δὲ ἂν τις μᾶλλον καθίκοιτο τῆς τῶν γεγραμμένων διανοίας τὸ τῆς ἐπιγραφῆς αἰνιγμα βλέπων. Ἔως γὰρ ἦν ὁ τῶν ἀνθρώπων λαὸς τῶν ἀγίων ἀγγέλων μεμακρυμμένος, κατεπατεῖτο ὑπὸ τῶν παθημάτων τῆς φύσεως, 5 ἐν τῷ διαρκεῖ τοῦ πολέμου ἀπαγορευῶν καὶ συνθλιβόμενος καὶ ἐκ τῶν ὑπερκειμένων βαλλόμενος καὶ ἐν νυκτὶ τὸν φόβον ἔχων· ὅτε δὲ ἤλπισεν ἐπὶ τὸν Θεόν, τὴν περὶ τὰ μάταια πεπλανημένην ἐλπίδα οἷόν τι ἄχθος ἀποσεισάμενος, τότε ἐπήνεσεν τοὺς ἑαυτοῦ λόγους, οἳτινές εἰσιν ἡ ὁμολογία τῆς πίστεως. «Ἐπὶ τῷ Θεῷ» 10 γάρ, φησὶν, «ἐπαινέσω τοὺς λόγους μου».

Ἄλλὰ τούτους, φησὶν, τοὺς ἐπαινετοὺς λόγους οἱ ἐχθροὶ μου βδελύσσονται, τοὺς κατ' ἐμοῦ λογισμοὺς εἰς κακὸν ἐφευρίσκοντες καὶ λανθάνουσαν καὶ κεκρυμμένην ἐν τῷ παροικεῖν τὴν ἐπιβουλήν διασκευάζοντες. Οἱ τὸ ἴδιον ἑαυτῶν ἐπιτήδευμα 15 ποιοῦντες οὐ παύονται δεῖ μου τὴν πτέρναν ἐπιφυλάσσουντες. Τοῦτο γὰρ τοῦ ἐξ ἀρχῆς ἀνθρωποκτόνου τοῦ ἔργου, τὸ ἐπιτηρεῖν τοῦ ἀνθρώπου τὴν πτέρναν. Ἄλλ' εἰ καὶ βαρεῖα τῶν πολεμίων ἡ προσβολή, διὰ τῆς συμμαχίας τῆς σῆς ἀπωσθήσονται, προῖκα τοῖς ἀνθρώποις παρὰ σοῦ γινομένης τῆς σωτηρίας, οὐκ ἐξ ἔρ- 20 γων τῶν ἐκ δικαιοσύνης, ἀλλ' ἐκ μόνης τῆς σῆς χάριτος. Ὑπὲρ γὰρ τοῦ μηδενὸς σώσεις αὐτοῦς. Καὶ πᾶσα καθεξῆς ἡ τῆς ψαλμωδίας ἀκολουθία τὴν ἀνάκλησιν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐρμηνεύει. Ἦς τὸ κεφάλαιον τῆς κατὰ τοῦ ἀντιπάλου νίκης ἐστὶν ἀνεξάλειπτον, ὡσπερ στήλης τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας 25 μνημόσυνον πάση τῇ κτίσει πρὸς ὑπόθεσιν δοξολογίας προκείμενον. Διὸ φησι τοῖς τελευταίοις τῆς ψαλμωδίας πρὸς ταύτην τὴν στήλην βλέπων, «ἐπὶ τῷ Θεῷ αἰνέσω ῥῆμα, ἐπὶ τῷ Κυρίῳ αἰνέσω λόγον, ἐπὶ τῷ Θεῷ ἤλπισα». Δι' ὃν τὸν τῆς σαρκὸς φό-

ἐλπίδες μου σ' ἐσένα»⁴⁰. Ἴσως θὰ συλλάβει κανένας καλύτερα τὸ νόημα ὅσων γράφει, παρατηρώντας τὸ αἶνιγμα τῆς ἐπιγραφῆς. Ὅσο ἦταν οἱ ἄνθρωποι ἀπομακρυσμένοι ἀπὸ τοὺς ἁγίους ἀγγέλους, τοὺς καταπατοῦσαν τὰ πάθη τῆς φύσης τους· λιγοψυχοῦσαν ἀπὸ τὸν ἀδιάκοπο πόλεμο καὶ συντρίβονταν, δέχονταν τὰ χτυπήματα ἀπὸ ψηλὰ καὶ ἔτρεμαν μέσα στὴ νύχτα. Ὅταν ὁμως ἔστρεψαν τὴν ἐλπίδα τους στὸ Θεό, ἀποτινάζοντας σὰν κάποιο βάρος τὴν πλανημένη ἐλπίδα τους γιὰ τὰ μάταια πράγματα, τότε καυχῆθηκε γιὰ τοὺς λόγους του, πὺ ἀποτελοῦν ὁμολογία τῆς πίστεως. Γιατὶ λέει, «θὰ καυχηθῶ μὲ τὴ δύναμη τοῦ Θεοῦ γιὰ τοὺς λόγους μου».

Ἄλλὰ αὐτοῦς, λέει, τοὺς ἀξιέπαινους λόγους τοὺς ἀποστρέφονται οἱ ἐχθροί μου καὶ ἐφευρίσκουν ὄλο σκέψεις ἐχθρικές ἐναντίον μου γιὰ κακό μου καὶ ὅσο ζῶ ἀνάμεσά τους ἐξυφαίνουν τὴν ἐπιβουλή τους νὰ εἶναι ἀνεπαίσθητη καὶ κρυμμένη. Ἀσκώντας πάντοτε τὸ ἔργο τους, δὲν παύουν ποτὲ νὰ παρατηροῦν τὴ φτέρνα μου⁴¹. Γιατὶ αὐτὸ εἶναι ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τὸ ἔργο τοῦ ἀνθρωποκτόνου, νὰ παραφυλάει τὴ φτέρνα τοῦ ἀνθρώπου. Ἄλλὰ, ἂν καὶ εἶναι δυσβάσταχτη ἡ προσβολὴ τῶν ἐχθρῶν, θ' ἀπωθηθοῦν μὲ τὴ συμμαχία σου καὶ θὰ δωρίσεις στοὺς ἀνθρώπους τὴ σωτηρία τους, ὄχι γιὰτὶ πράττουν ἔργα δικαιοσύνης ἀλλὰ μόνο ἀπὸ τὴ δικὴ σου εὐεργετικότητα. Θὰ τοὺς σώσεις χωρὶς ἀντάλλαγμα ἐκ μέρους τους. Ὅλη ἡ συνέχεια τοῦ ψαλμοῦ⁴² ἐρμηνεύει τὴν ἀνάκληση τῆς ἀνθρώπινης φύσης πὺ ἡ κεφαλαιώδης νίκη της κατὰ τοῦ ἀντιπάλου εἶναι ἀνεξάλειπτη, μένοντας σὰν μνημόσυνο στήλης τῆς θείας φιλανθρωπίας, ἀφορμὴ δοξολογίας ἀπὸ ὄλη τὴν κτίση. Γι' αὐτὸ λέει μὲ τοὺς τελευταίους στίχους τοῦ ψαλμοῦ ἀποβλέποντας σ' αὐτὴ τὴ στήλη: «στηριζόμενος στὸ Θεό, θ' ἀπευθίνω στὸν Κύριο λόγο αἰνέσεως, στὸ Θεὸ στήριξα τὴν ἐλπίδα μου». Αὐτὸς μ' ἔκανε ν' ἀπαλλαγῶ πιά ἀπὸ τὸ φόβο τῆς σάρκας. Κι ἀκόμα «ἔχω στὴ μνήμη

40. Ψαλμ. 55,4.

41. Ἰω. 8,44.

42. Ψαλμ. 55.

βον οὐκέτι δέδοικα. «Καὶ ἐν ἐμοί», φησίν, «εὐχαί, ἃς ἀποδώσω δι' αἰνέσεως, ὅτι ἐρρύσω τὴν ψυχὴν μου ἐκ θανάτου καὶ τοὺς πόδας μου ἀπὸ ὀλισθήματος». «Ὀλίσθημα» δὲ λέγει τὴν παρατροπὴν τῆς διὰ τῶν ἐντολῶν πορείας, ἀφ' ἧς τὸ πτώμα ἐγένετο.

5 Ἐλευθερωθεὶς οὖν τοῦ θανάτου καὶ ἀνορθωθεὶς ἐκ τοῦ πτώματος, ἐν προσώπῳ γίνεται τοῦ Θεοῦ, οὗ τὸ πρῶτον τῶν ὑπὸ τῆς ἐντολῆς ἀπηγορευμένων ἐμφαγῶν ἀπεφοίτησε, τῇ σκιᾷ τῆς συκῆς ἑαυτὸν ὑπ' αἰσχύνης ἐγκρύψας. Ἀπολαβὼν οὖν πάλιν τὴν παρρησίαν ἀποκαθίσταται τῷ φωτὶ τῷ ζῶντι. «Εὐδαιεστή-
10 σω» γάρ, φησί, «Κυρίῳ ἐν φωτὶ ζώντων», ὅθεν καταρχὰς διὰ τῆς ἀμαρτίας ἀπεξενώθη. Καὶ περὶ μὲν τούτων τοσαῦτα. Οὐ γὰρ οἴμαι δεῖν τὰ καθ' ἕκαστον φιλοπονώτερον ἐξετάζοντα εἰς ἀμετρίαν παρατείνειν τὸν λόγον. Πολλῶν δὲ ὄντων ἐν ταῖς ἱεραῖς ὑμνωδίαις τῶν ἐπινικίων ψαλμῶν, οὓς ἡ ἐπιγραφή τοῦ τέλους
15 ἐνδείκνυται καὶ πολυτρόπως τῆς κατὰ τῶν ἀντιπάλων νίκης ἐν τούτοις θεωρουμένης, ἰδιὸν τινα λόγον ἔοικεν ἔχειν ἢ διὰ τῶν τῆς ἱστορίας αἰνιγμάτων σημαινόμενη κατὰ τοῦ προσπαλαίοντος νίκη· ταύτης λέγω τῆς ἱστορίας, ἧ τὰ περὶ τοῦ Σαοὺλ διεξέρχεται· ἐν οἷς ἡ τῶν ψαλμῶν τάξις οὐκ ἐκ τῆς ἀκολουθίας τῶν
20 ἱστορικῶν συνέστη πραγμάτων, ἀλλὰ τοῖς κατὰ προκοπὴν δι' ἀρετῆς τελειουμένοις ἐπηκολούθησεν, ἕκαστον τῶν ἐν τοῖς πραγμασι ὀηλουμένων εἰς ἐνδειξιν τῆς κατὰ τὴν ἀρετὴν αὐξήσεως καταλλήλως ἀρμόσασα, καὶ πρῶτα καὶ τελευταῖα κατὰ τὸν λόγον τῆς ἀρετῆς δι' ἀκολούθου ταχθῆναι καὶ μὴ τῇ ὕλικῇ συν-
25 τυχίᾳ τῶν πραγμάτων δουλεῦσαι τὴν τάξιν. Διὰ τοι τοῦτο μετὰ πολλὰ ἐρμηνεύεται ἢ πρὸ πολλῶν πραγμάτων γεγεννημένη κατὰ τὸ σπήλαιον συνδρομὴ τοῦ τε Σαοὺλ τοῦ πρὸς τὸν φόνον διώκοντος καὶ τοῦ Δαβὶδ τοῦ τὸν φόνον ἐκκλίνοντος. Ἐν ᾧ πρὸς τὸ ἐναντίον ἀνεστράφη τοῦ φόνου ἢ ἐξουσία, ὡς τὸν ἐπὶ θανάτῳ
30 διωκόμενον, τοῦτον ἐφεστάναι τῇ τοῦ φονῶντος σφαγῇ, καὶ ἐν

μου τὰ ταξίματά μου, πού θά σοῦ τὰ προσφέρω ὡς θυσία δοξολογίας, ἐπειδὴ ἔσωσες τὴ ζωὴ μου ἀπὸ τὸ θάνατο καὶ τὰ πόδια μου ἀπὸ γλίστρημα»⁴³. «Γλίστρημα» ἐννοεῖ τὴν παρέκβαση ἀπὸ τὴν σύμφωνα μὲ τὶς ἐντολὲς πορεία, ἀπὸ τὴν ὁποία προῆλθε ἡ πτώση.

Ἄπαλλαγμένος λοιπὸν ἀπὸ τὸ θάνατο κι ἔχοντας ἀνορθωθεί ἀπὸ τὴν πτώση παρουσιάζεται στὸ Θεό. Ἀπὸ αὐτὸν εἶχε ἀπομακρυνθεῖ πρώτη φορά, ὅταν ἔφαγε ἀπὸ ὅσα ἀπαγόρευε ἡ ἐντολὴ καὶ κρύφτηκε ἀπὸ τὴν ντροπὴ κάτω ἀπὸ τὴ συκιά. Ὅταν κέρδισε ξανά τὴν παρρησία ἀποκαθίσταται σταθερὰ μέσα στὸ φῶς τὸ ζῶν. Γιατὶ λέει, «θὰ πράττω τὸ ἀρεστὸ στὸν Κύριο μέσα στὸ φῶς τὸ ζῶν», ἀπὸ τὸ ὁποῖο εἶχε καταρχὰς ἀποξενωθεί γιὰ τὶς ἁμαρτίες του. Φτάνουν τόσα γιὰ τὸ θέμα αὐτό. Δὲ νομίζω ὅτι πρέπει νὰ παρατείνω σ' ἀπεριόριστο μῆκος τὸ λόγο μου ἐξετάζοντας ἐπιμελέστερα τὰ καθέκαστα. Κι ἐνῶ ὑπάρχουν μέσα στὸ ἱερὸ ψαλτήρι πολλοὶ ψαλμοὶ ἐπινίκιοι, πού ἐπισημαίνονται ἀπὸ τὴν ἐπιγραφή 'στὸ τέλος' κι ἐνῶ μέσα σ' αὐτοὺς ἐξετάζεται μὲ πολλοὺς τρόπους ἡ νίκη κατὰ τῶν ἀντιπάλων, φαίνεται ὅτι ἔχει ξεχωριστὸ λόγο ἡ νίκη κατὰ τοῦ ἐχθροῦ πού δηλώνεται μὲ τὰ αἰνίγματα τῆς ἱστορίας· ἐννοῶ τὴν ἱστορία πού ἀναφέρεται στὸ Σαούλ. Στους ἐπινίκιους ψαλμοὺς ἡ τάξη δὲν ἀποτελεῖται ἀπὸ τὴ διαδοχὴ τῶν ἱστορικῶν περιστατικῶν, ἀλλὰ ἀκολούθησε ὅσα ἐκτελοῦνταν μὲ πρόοδο στὴν ἀρετὴ, ἀφοῦ ρύθμισε κατάλληλα καθένα ἀπὸ ὅσα δηλώνουν τὰ πράγματα γιὰ νὰ δείξουν τὴν αὐξηση στὴν ἀρετὴ· νὰ ταχθοῦν δηλαδή τὰ πρῶτα καὶ τὰ τελευταῖα ἀνάλογα μὲ τὴν ἀρετὴ καὶ νὰ μὴν ὑποταχθεῖ ἡ τάξη στὴν ὕλική συγκυρία τῶν πραγμάτων. Γι' αὐτὸ ἐρμηνεύεται ἔπειτ' ἀπὸ πολλὰ ἡ συνάντηση πού ἔγινε πολὺ πιὸ μπροστὰ στὸ σπήλαιο τοῦ Σαούλ πού καταδίωκε γιὰ νὰ σκοτώσει καὶ τοῦ Δαβὶδ πού ἤθελε νὰ γλιτώσει ἀπὸ τὸ φόνο, ὅταν γύρισε στὸ ἀντίθετο ἡ ἐξουσία γιὰ τὸ φόνο. Αὐτὸς δηλαδή πού καταδιωκόταν γιὰ νὰ σκοτωθεῖ, αὐτὸς βρῆκε τὴ δυ-

43. Ψαλμ. 55,13-14.

ἐξουσίᾳ σχόντα τὴν κατὰ τοῦ πολεμίου τιμωρίαν, στήσαι μέχρι τῆς ἐξουσίας τὴν δύναμιν. ἀντὶ τοῦ πολεμίου τὸν ἑαυτοῦ θυμὸν ἐν ἑαυτῷ ἀποκτείναντα.

Τὰ μὲν οὖν τῆς ἱστορίας πᾶσι πρόδηλα πάντως ἐστὶν οἷς 5 οὐκ ἐν παρέργῳ τὰ θεῖα σπουδάζεται. Ἐροῦμεν δὲ διὰ βραχέων, ὡς ἂν οἷόν τε ἢ συντεμόντες ἐν ὀλίγῳ τὸ περὶ τούτου διήγημα. Ἐρημός τις ἦν τόπος κατὰ τὴν Ἰουδαίαν, ἐν ᾧ διωκόμενος ὁ Δαβὶδ ὑπὸ ἀμηχανίας ἠύλιζετο. Ἐν τούτῳ τι σπήλαιον εὐρύχωρον ἦν, δι' ἐνὸς στομίου τοὺς ἐν αὐτῷ καταδυομένους παραδε- 10 χόμενον. Τοῦ δὲ Σαοὺλ ἀναζητοῦντος τὸν Δαβὶδ καὶ πανστρατιᾷ διερευνωμένου τὴν ἔρημον, καταφεύγουσιν ὑπ' ἀνάγκης αὐτός τε ὁ Δαβὶδ καὶ οἱ μετ' ἐκείνου ὑπὸ τὸ σπήλαιον. Ὄντων δὲ ἤδη τούτων ἐν τῷ σπηλαίῳ, εἰσω γίνεται τοῦ στομίου καὶ ὁ Σαοὺλ μετ' ἐκείνους, ἐφ' ᾧ τε πρὸς τι τῶν ἀναγκαίων παρασκευάσα- 15 σθαι, ἀγνοῶν τὴν αὐτομάτως συμβᾶσαν κατὰ τῆς σωτηρίας αὐτοῦ στρατηγίαν. Ὡς οὖν ἐφ' ἑαυτοῦ ἦν καὶ τὴν διπλοῖδα περιε- λόμενος παρ' ἑαυτὸν που κατέθετο καταφανῆς ὢν διὰ τῆς ἐκ τοῦ στομίου αὐγῆς τοῖς ἐνδον ὑποκρυπτομένοις τῷ ζόφῳ, τοῖς μὲν ἄλλοις ἦν γνώμη πᾶσι τοῖς μετὰ τοῦ Δαβὶδ ἐπιδραμεῖν τῷ 20 ἐχθρῷ καὶ ἀμύνασθαι τὸν ἐπὶ τὸ φονεῦσαι παραγενόμενον, ὡς τοῦ Θεοῦ δεδωκότος τοῖς ἐπὶ θανάτῳ διωκομένοις τὸν ἐχθρὸν ὑποχείριον.

Ὁ δὲ Δαβὶδ τούτοις μὲν ἀπέειπε τὴν ὀρμὴν ἀθέμιτον κρίνας τὴν κατὰ τοῦ βασιλέως αὐτῶν ἐπιχείρησιν. Γυμνώσας δὲ τῆς 25 θήκης τὸ ξίφος καὶ λεληθότως παραστὰς τῷ Σαοὺλ κατόπιν, ἀμάρτυρον ἔχων κατ' αὐτοῦ τὴν ἐγχείρησιν· ὁ γὰρ ἐν τῷ σπηλαίῳ ζόφος ἐπικρύπτων τὴν ὄψιν παρηρεῖτο τῶν γινομένων τὸν ἔλεγχον· δυνάμενος τοίνυν μιᾷ πληγῇ κατὰ τῶν μεταφρένων διὰ τῆς καρδίας ὄλον διελάσαι τὸ ξίφος, τοῦ μὲν σώματος 30 Σαοὺλ οὔτε ἦψατο οὔτε ἐμέλλησεν. Ἀποτέμνει δὲ τῷ ξίφει λαθῶν ἐκείνον τὸ τῆς διπλοῖδος πτερύγιον, ὡς ἂν μαρτυρήσειε μετὰ ταῦτα τῆς εἰς τὸν Σαοὺλ φιλανθρωπίας ἢ χλανὸς διὰ τῆς τοῦ πτερυγίου τομῆς τῆς κατὰ τοῦ σώματος αὐτοῦ πληγῆς τὴν ἐξουσίαν δεικνύουσα. Δι' ἧς ἐγένετο φανερόν ὅπως ὁ Δαβὶδ τὴν

νατότητα τῆς σφαγῆς τοῦ δολοφόνου καὶ ἐνῶ εἶχε στὴν ἐξουσία του τὴν τιμωρία τοῦ ἐχθροῦ του, σταμάτησε ὡς τὸ σημεῖο αὐτὸ κι ἀντὶ τὸν ἐχθρὸ του σκότωσε μέσα του τὸ θυμὸ του.

Τὰ περιστατικὰ τῆς ἱερᾶς Ἱστορίας εἶναι ὅπωςδῆποτε πρόδηλα σὲ ὄλους, ὅσοι δὲν ἔχουν σὰν πάρεργο τὴ σπουδὴ τῶν θείων. Θὰ ἐκθέσουμε ὁμῶς μὲ λίγα λόγια, συντομεύοντας ὅσο εἶναι δυνατὸ τὴ διήγηση γι' αὐτά. Ἦταν μιὰ ἐρημιὰ κοντὰ στὴν Ἰουδαία, ὅπου κατέφυγε ὁ Δαβίδ, ὅταν καταδιωκόταν καὶ ἦταν σὲ δύσκολη θέση. Ἐκεῖ ἦταν ἓνα εὐρύχωρο σπήλαιο, στὸ ὁποῖο ἔμπαιναν οἱ εἰσερχόμενοι ἀπὸ μιὰ εἴσοδο. Ἐπειδὴ ὁ Σαοὺλ ἀναζητοῦσε τὸν Δαβίδ κι ἐρευνοῦσε μὲ ὄλο τὸ στρατό του τὴν ἐρημο, ὁ Δαβίδ καὶ ὁ δικοῖ του καταφεύγουν ἐξ ἀνάγκης στὸ σπήλαιο. Κι ἐνῶ αὐτοὶ ἦταν ἤδη μέσα στὸ σπήλαιο, μπαίνει κι ὁ Σαοὺλ ἔπειτ' ἀπὸ ἐκείνους, μὲ τὸ σκοπὸ νὰ κάνει κάτι ἀπαράιτητο, χωρὶς νὰ ξέρει τὸ περιστατικὸ πὺ εἶχε συμβεῖ τυχαῖα κατὰ τῆς σωτηρίας του. "Ὅταν λοιπὸν ἔμεινε μόνος κι ἔβαλε δίπλα του τὴ χλαίνα του διπλωμένη, τὸν ἔβλεπαν ἀπὸ τὸ φῶς πὺ ἔμπαινε ἀπὸ τὸ στόμα τῆς σπηλιάς ὅσοι κρύβονταν στὸ σκοτάδι, μέσα στὸ σπήλαιο. "Ὅλοι οἱ ἄλλοι πὺ ἦταν μὲ τὸ Δαβίδ εἶχαν τὴ γνώμη νὰ ὀρμήσουν στὸν ἐχθρὸ καὶ νὰ ἐκδικηθοῦν αὐτὸν πὺ ἦρθε γιὰ νὰ σκοτώσει, γιὰτὶ τάχα ὁ Θεὸς εἶχε βάλει στὰ χέρια ἐκείνων πὺ καταδιώκονταν γιὰ νὰ θανατωθοῦν τὸν ἐχθρὸ τους.

Ὁ Δαβίδ ὁμῶς τοὺς ἀπαγόρευσε νὰ ἐπιτεθοῦν, θεωρώντας ἀθέμιτη τὴν ἀπόπειρά τους κατὰ τοῦ βασιλιᾶ. Γύμνωσε ὁμῶς τὸ ξίφος ἀπὸ τὴ θήκη του καὶ στὴ συνέχεια στάθηκε δίπλα στὸ Σαοὺλ χωρὶς νὰ γίνε ἀντιληπτὸς καὶ χωρὶς νὰ ἔχει μάρτυρες γιὰ τὸ ἐγχείρημά του ἐναντίον του. Μποροῦσε μ' ἓνα χτύπημα ἀπὸ τὴν πλάτη νὰ χῶσει τὸ ξίφος του στὴν καρδιά του· δὲν ἄγγιξε ὁμῶς τὸ σῶμα τοῦ Σαοὺλ κι οὔτε πὺ τὸ σκέφτηκε. Ἀλλὰ κόβει κρυφὰ μιὰν ἄκρη ἀπὸ τὴ χλαίνη, γιὰ νὰ ἔχει ἔπειτα τὴ μαρτυρία τῆς χλαίνης γιὰ τὴ φιλανθρωπία πὺ ἔδειξε στὸ Σαοὺλ, δείχνοντας μὲ τὸ κόψιμο τῆς χλαίνης ὅτι ἦταν στὴν ἐξουσία του καὶ νὰ τὸν χτυπήσει. Ἀπὸ αὐτὸ ἔγινε φανερὸ ὅτι ὁ

μακροθυμίαν πεπαιδευτο, ὃς, ξίφος ἔχων ἐν τῇ παλάμῃ γυμνόν, ὑποκειμένου τῇ χειρὶ τοῦ πολεμίου σώματος, ἐν ἐξουσίᾳ τοῦ ἀνελεῖν ὑπάρχων, νικήσας καὶ τῷ λογισμῷ τὸν θυμὸν καὶ τῷ θεῖῳ φόβῳ τὴν τῆς πληγῆς ἐξουσίαν, οὐ μόνον τοῦ ἰδίου θυμοῦ 5 κρείττων ἐγένετο, ἀλλὰ καὶ τὸν ὑπασπιστὴν πρὸς τὸν τοῦ Σαοὺλ φόνον ὀρμήσαντα κατέστειλεν ἐκείνη τῇ ἀοιδίμῳ φωνῇ εἰπὼν πρὸς αὐτὸν «μὴ διαφθείρῃς τὸν χριστὸν Κυρίου». Προέρχεται οὖν ὁ Σαοὺλ ἐκ τοῦ σπηλαιῶ γινώσκων τῶν γεγονότων οὐδὲν καὶ περικεκομμένον περιβαλὼν ἑαυτῷ τὸ χλανίδιον. Ὁ δὲ Δα- 10 βιδ συνέξελθὼν αὐτῷ κατόπιν μετὰ τῆς καθ' ἑαυτὸν ἀσφαλείας καὶ προκαταλαβὼν τὸ ὑπερκείμενον τοῦ σπηλαιῶ γεώλοφον, προτείνει τῇ χειρὶ τὸ πτερύγιον.

Τοῦτο δὲ οὐδὲν ἕτερον ἦν ἢ τῶν τρόπαιον κατὰ τῶν πολεμίων ἀναιμάκτον. Καὶ ἐμβοήσας τῷ Σαοὺλ μεγάλη τῇ φωνῇ τὴν και- 15 νὴν ταύτην καὶ θαυμαστὴν ἀριστείαν ἐκδιηγεῖται, ἣν λύθρος αἵματος οὐκ ἐμίανεν, ἧ καὶ ὁ ἀριστεὺς ἐνίκησεν καὶ ὁ ἡττηθεὶς περισώζεται. Οὐ γὰρ τῷ πτώματι τοῦ πολεμίου μαρτυρεῖται τοῦ Δαβιδ ἡ ἀριστεία· ἀλλ' ἐν τῷ περισώσασθαι τοῦ κινδύνου τὸν ἀντικείμενον φανερωτέρα γίνεται ἡ ὑπεροχὴ τῆς δυνάμεως, ᾧ 20 τοσοῦτον περιῆν τῆς πεποιθήσεως μὴ τῇ ἀπωλείᾳ τῶν ἀντιτεταγμένων πιστεύειν τὴν ἑαυτοῦ σωτηρίαν, ἀλλὰ καὶ περιόντων τῶν ἐπιβουλευόντων ὡς οὐδενὸς λυποῦντος τὸ ἀσφαλὲς ἔχειν. Μᾶλλον δὲ τοῦτο διὰ τῆς ἱστορίας παιδεύει ὁ λόγος, ὅτι ὁ κατ' ἀρετὴν προέχων οὐ κατὰ τῶν ὁμοφύλων, ἀλλὰ κατὰ τῶν πα- 25 θῶν ἀνδρίζεται. Ἀναιρεῖται οὖν διὰ τῆς τοιαύτης τοῦ Δαβιδ ἀριστείας ὁ ἐν ἀμφοτέροις θυμὸς· τοῦ μὲν διὰ τοῦ λογισμοῦ τὴν ἰδίαν ἀνελόντος ὀργὴν καὶ τὴν ἀμυντικὴν ὀρμὴν κατασβέσαντος, τοῦ δὲ Σαοὺλ διὰ τῆς γενομένης αὐτῷ φιλανθρωπίας τὴν κατὰ τοῦ Δαβιδ κακίαν ἀπονεκρώσαντος. Οἷα γὰρ μετὰ ταῦτα πρὸς 30 τὸν νικητὴν ἀποφθέγγεται ὑπ' αἰσχύνης τῶν τετολμημένων καταδύομενος καὶ θρήνῳ καὶ δάκρυσιν τὴν ἐνδιάθετον αὐτοῦ τῆς κακίας ἀποστροφὴν ἐνδεικνύμενος, ἐξεστὶν ἐξ αὐτῆς τῆς ἱστορίας μαθεῖν.

Δαβίδ ἦταν μαθημένος στὴν μακροθυμία, ἀφοῦ, ἐνῶ κρατοῦσε γυμνὸ τὸ ξίφος στὸ χέρι του κι ἦταν μπροστά του τὸ σῶμα τοῦ ἐχθροῦ του κι εἶχε τὴν ἐξουσία νὰ τὸν σκοτώσει, κατανικώντας καὶ τὸ θυμὸ του μὲ τὸ λογισμό καὶ μὲ τὸ θεῖο φόβο τὴν ἐξουσία γιὰ τὸ χτύπημα, δὲν κράτησε τὴ δική του ὀργὴ μονάχα, ἀλλὰ συγκράτησε καὶ τὸν ὑπασπιστή του ποὺ εἶχε ὀρμήσει νὰ σκοτώσει τὸν Σαοῦλ, λέγοντας ἐκείνη τὴν ἀλησμόνητη φράση: «μὴν σκοτώσεις αὐτὸν ποὺ ἔχρισε ὁ Θεός». Βγαίνει λοιπὸν ὁ Σαοῦλ ἀπὸ τὴ σπηλιά χωρὶς νὰ ξέρει τίποτε ἀπὸ ὅσα εἶχαν συμβεῖ κι ἔχοντας κομμένη τὴ χλαίνη. Βγῆκε ὕστερα κι ὁ Δαβίδ μὲ τὴ σωματοφυλακή του κι ἀφοῦ ἀνέβηκε στὸ ὕψωμα ποὺ ἦταν πάνω ἀπὸ τὸ σπήλαιο, δείχνει μὲ τὸ χέρι τὴν ἄκρη τῆς χλαίνης.

Αὐτὸ ἦταν βέβαια ἓνα τρόπαιο ἀναίμακτο κατὰ τῶν ἐχθρῶν. Καὶ βάζοντας δυνατὴ φωνὴ στὸ Σαοῦλ τοῦ ἀποκαλύπτει τὸ νέο καὶ θαυμαστὸ κατόρθωμά του, ποὺ δὲν τὸ εἶχε μολύνει οὔτε σταγόνα αἷμα καὶ ὅπου κι ὁ νικητὴς ἀρίστεψε καὶ ὁ ἠττημένος εἶχε σωθεῖ. Γιατὶ ἀπόδειξη γιὰ τὸ κατόρθωμα τοῦ Δαβίδ δὲν ἀποτελοῦσε ἡ ἦττα τοῦ ἐχθροῦ μὲ τὴ σωτηρία τοῦ ἐχθροῦ ἀπὸ τὸν κίνδυνο γίνεται πῶς φανερὴ ἡ ὑπεροχὴ τῆς δύναμης ἐκείνου ποὺ εἶχε ἀπέραντη πεποιθήση ὅτι ἡ σωτηρία του δὲν ἐξαρτιόταν ἀπὸ τὴν καταστροφὴ τῶν ἀντιπάλων, ἀλλ' ἦταν ἐξασφαλισμένος κι ὅταν ἀκόμα τὸν περιτριγύριζαν οἱ ἐχθροὶ ὅτι δὲν θὰ τοῦ ἔκανε κακὸ κανένας. Ἀλλὰ μάλλον τὸ δίδαγμα τῆς Γραφῆς εἶναι τοῦτο· ὅτι αὐτὸς ποὺ διακρίνεται γιὰ τὴν ἀρετὴ του δὲ φαίνεται γενναῖος κατὰ τῶν ὁμοφύλων του ἀλλὰ κατὰ τῶν παθῶν. Μὲ τὸ κατόρθωμα αὐτὸ τοῦ Δαβίδ ἐξαφανίζεται ὁ θυμὸς καὶ τῶν δύο. Ὁ ἓνας μὲ τὴ νηφάλια σκέψη ἐκμηδένισε τὴ δική του ὀργὴ καὶ ἔσβησε τὴ μανία τῆς ἐκδίκησης· ὁ Σαοῦλ μὲ τὴ μεγαλοψυχία ποὺ τοῦ ἔγινε, ξερρίζωσε τὸ μίσος του κατὰ τοῦ Δαβίδ. Τί λόγια ἀπευθύνει ἔπειτα στὸ νικητὴ κρύβοντας τὸ πρόσωπό του ἀπὸ τὴ ντροπὴ του γιὰ ὅσα εἶχε τολμήσει καὶ δείχνοντας μὲ τοὺς θρήνους καὶ τὰ δάκρυά του τὴ βαθιὰ ἀποστροφή του κατὰ τῆς κακίας, μπορεῖ νὰ τὰ μάθει κανένας ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν ἱερὰ Ἱστορία⁴⁴.

Ἡ μὲν οὖν ὑπόθεσις τῆς ἕκτης καὶ πεντηκοστῆς ψαλμωδίας, ὅσον ἐκ τῶν ὑπὸ τῆς ἱστορίας δηλουμένων, ἐστὶν αὐτη. Αὐτὰ δὲ τῆς ἐπιγραφῆς τὰ ρήματα, δι' ὧν ἡ κατὰ τὸ σπήλαιον συντυχία δηλοῦται, τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον· Ἐἰς τὸ τέλος μὴ διαφθείρης, τῷ Δαβὶδ εἰς στηλογραφίαν, ἐν τῷ αὐτὸν ἀποδιδράσκειν ἀπὸ προσώπου Σαοὺλ εἰς τὸ σπήλαιον'. Ὡς δ' ἂν ἐφαρμοσθεῖν τοῖς ἐπιγεγραμμένοις τὰ τῆς ψαλμωδίας νοήματα, καιρὸς ἂν εἴη δι' ὀλίγων καὶ τὴν ἐν τούτοις θεωρίαν κατανοῆσαι προδιεξεληθόντας τὰ θεόπνευστα ρήματα. «Ἐλέησόν με, ὁ Θεός, ἐλέησόν με, ὅτι ἐπὶ σοὶ πέποιθεν ἡ ψυχὴ μου, καὶ ἐν τῇ σκιᾷ τῶν πτερῦγων σου ἐλπιδῶ», ἕως οὗ παρέλθῃ ἡ ἀνομία τῆς εἰς τὸν Θεὸν πεποιθήσεως ὁ ψαλμωδὸς καὶ τῆς βεβαίας εἰς αὐτὸν ἐλπίδος τὸν θεῖον ἔλεον ἀντιδοθῆναι παρακαλεῖ. «Ἔως οὗ», φησὶν, «ἡ ἀνομία παρέλθῃ».

Ὡς δ' ἂν φανερώτερον ἡμῖν τὸ νόημα γένοιτο, οὕτωςι τὸν λόγον διαληψόμεθα. Ἄστατός ἐστι καὶ παροδικὴ τῆς ἀμαρτίας ἡ φύσις, οὔτε κατὰ τὸ πρῶτον συνυποστᾶσα τῇ κτίσει παρὰ τοῦ τὸ πᾶν ὑποστησαμένου καὶ οὐσιώσαντος οὔτε πρὸς τὸ διηνεκὲς τοῖς οὖσι συνδιαμένουσα. Τὰ μὲν γὰρ ἐκ τοῦ ὄντος ὄντα καὶ ἐν τῷ εἶναι διὰ παντὸς διαμένει· εἰ δέ τι ἔξω τοῦ ὄντος ἐστίν, οὗ ἡ οὐσία οὐκ ἐν τῷ εἶναι, ἀλλ' ἐν τῷ ἀγαθὸν μὴ εἶναι τὴν ὑπόστασιν ἔχει, τοῦτο ἐστὶν ὁ ἐπιδωμάτιος χόρτος, ἄρριζος τις καὶ ἄσπαρτος καὶ ἀνήροτος, κῆν πρὸς τὸ παρὸν διοχλήσῃ τῇ ἀνυποστάτῳ βλάστῃ, τοῖς μέντοι καθήκουσι χρόνοις, ἐν τῇ τοῦ παντὸς πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἀποκαταστάσει, παρέρχεται τε καὶ ἀφανίζεται, ὡς μηδὲν ἴχνος τοῦ νῦν ἐπιπολάζοντος ἡμῖν κακοῦ ἐν τῇ κατ' ἐλπίδα προκειμένη ζωῇ ὑπολείπεσθαι. «Ἔτι γὰρ ὀλίγον», φησὶν, «καὶ οὐ μὴ ὑπάρξῃ ὁ ἀμαρτωλός, καὶ ζητήσεις τὸν τόπον αὐτοῦ καὶ οὐ μὴ εὑρεθῇ».

Φιλοσοφεῖ τοίνυν ἐν προοιμίῳ τῆς ψαλμωδίας ὁ λόγος ἐν ὑψηλοῖς δόγμασι φυσιολογῶν τὴν κακίαν. Διδάσκει γὰρ ὅτι μέχρις ἐκείνου τῆς τοῦ ἐλέους συμμαχίας δεόμεθα, ἕως ἂν πα-

Αυτό είναι λοιπόν τὸ περιεχόμενο τοῦ πεντηκοστοῦ ἔκτου ψαλμοῦ, ὅπως βγαίνει ἀπὸ τὰ δηλούμενα τῆς Ἱστορίας. Τὰ λόγια τώρα τῆς ἐπιγραφῆς ποὺ ἱστοροῦν τὴν συνάντησιν στὴ σπηλιὰ εἶναι διατυπωμένα ὡς ἐξῆς: 'στὸ τέλος μὴν τὸν σκοτώσεις· τοῦ Δαβὶδ, στὴν ἀναγραφὴ τοῦ τίτλου, ὅταν ξέφευγε ἀπὸ μπροστὰ ἀπὸ τὸν Σαοὺλ στὸ σπήλαιο'. Καὶ γιὰ νὰ βροῦμε τὰ νοήματα τοῦ ψαλμοῦ⁴⁵ ποὺ ἀντιστοιχοῦν στὴν ἐπιγραφὴ, εἶναι καιρὸς νὰ ἐκθέσουμε μὲ λίγα λόγια καὶ τὴν ἔννοια ποὺ περιέχει μελετώντας πρῶτα τὰ θεόπνευστα λόγια «σπλαχνίσου με, ἐσὺ ὁ Θεός μου, σπλαχνίσου με, ἐπειδὴ ἡ ψυχὴ μου ἔχει πεποίθησιν σ' ἐσένα κι ἐλπίζω στὴ σκέπη τῶν φτερῶν σου, ὡσότου περάσει ὁ κίνδυνος τῆς παρανομίας». Ὁ ψαλμωδὸς παρακαλεῖ νὰ τοῦ ἀναδωρηθεῖ ἡ θεία εὐσπλαχνία γιὰ τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ἀκλόνητην σ' αὐτὸν ἐλπίδα του, «ὡς ποὺ νὰ περάσει», λέει, «ὁ καιρὸς τῆς παρανομίας».

Γιὰ νὰ γίνῃ πιὸ φανερὸ τὸ νόημα, ἂς σκεφθοῦμε τὸ λόγο ὡς ἐξῆς. Ἡ φύση τῆς ἁμαρτίας εἶναι ἄστατη καὶ παροδική, δὲν ἔλαβε τὴν ὑπόστασίν της στὴν ἀρχὴ μαζὶ μὲ τὴν κτίσιν ἀπὸ αὐτὸν ποὺ ἔδωσε τὴν ὑπόστασιν καὶ τὴν οὐσίαν στὸ σύμπαν, οὔτε παραμένει στὸν αἰῶνα μαζὶ μὲ τὰ πάντα. Κι ἂν κάτι εἶναι ἔξω ἀπὸ τὰ ὄντα, ποὺ ἡ οὐσία του δὲ βρίσκεται μέσα στὸ εἶναι ἀλλὰ ἡ ὑπόστασίν του εἶναι μέσα στὸ ὅτι δὲν εἶναι ἀγαθὸ, αὐτὸ εἶναι τὸ χόρτο ἐπάνω στὸ δῶμα, τὸ δίχως ρίζαν καὶ σπορὰ καὶ ὄργανο⁴⁶, ποὺ κι ἂν δείξει πρὸς τὸ παρὸν μιὰ ἀδύνατη βλάστηση, στοὺς ἐπόμενους καιροὺς, κατὰ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ παντὸς μέσα στὸ ἀγαθὸ, περνᾷ κι ἀφανίζεται, ὥστε νὰ μὴν ἀπομένῃ κανένα ἴχνος γιὰ τὴ ζωὴ ποὺ ἐλπίζομε ἀπὸ τὸ κακὸ ποὺ ἐπιπολάζει τώρα. Γιατὶ λέει, «λίγο ἀκόμη καὶ δὲ θὰ ὑπάρχει ὁ ἁμαρτωλὸς, θὰ ζητήσεις τὸν τόπον του καὶ δὲ θὰ βρεθεῖ»⁴⁷.

Φιλοσοφεῖ λοιπόν στὸ προοίμιον ὁ ψαλμὸς ἀνατέμνοντας τὴν κακίαν μὲ διδασκαλίαν ὑψηλὴν. Μᾶς διδάσκει ὅτι ἔχομε ἀνάγκη ἀπὸ τὴν συμμαχίαν τῆς εὐσπλαχνίας ὡς τὸ σημεῖον ἐκεῖνο ποὺ

45. Ψαλμ. 56.

46. Ὁμήρου, Ὀδύσσεια 9,123.

47. Ψαλμ. 36,10.

ρέλθη τὸν βίον ἡμῶν ἢ κακῶς τῷ βίῳ ἐπιδημήσασα ἀνομία. Τὴν δὲ τοιαύτην ἡμῖν συμμαχίαν χαρίζεται τὸ πεποιθέναί τῃ δυνάμει τοῦ συμμαχοῦντος καὶ τῇ σκιᾷ τῶν πτερύγων τοῦ Θεοῦ καθοπλίζεσθαι. Σκιὰν δὲ θείων πτερύγων ἀντὶ περιβολῆς ἡμῖν
 5 γινομένην τὰς ἀρετὰς τις νοῶν οὐχ ἀμαρτήσεται. Αὐτὸ μὲν γὰρ τὸ θεῖον ὁ, τί ποτε τῇ φύσει ἐστίν, ἀνέφικτον μένει τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει καὶ ἄληπτον, ἄνω που κατὰ τὸ ἀφραστον τοῦ λογισμοῦ τῶν ἀνθρώπων ὑπερπετόμενον. Χαρακτῆρ δέ τις τῆς ἀφράστου φύσεως διὰ τῆς τῶν ἀρετῶν σκιαγραφίας τοῖς πρὸς αὐτὴν ὁρῶ-
 10 σιν ἐγγίνεται, ὡς πᾶσαν σοφίαν καὶ φρόνησιν καὶ ἐπιστήμην καὶ πᾶσαν ἐφοδὸν τῆς καταληπτικῆς ἐπινοίας οὐκ αὐτὰς εἶναι τὰς θείας πτέρυγας, ἀλλὰ τὴν τῶν θείων πτερύγων σκιάν. Μεγάλη δὲ αὕτη ἡμῖν ἐστὶν ἡ εὐεργεσία κἂν σκιὰ ᾗ. «Κεκράξομαι» γάρ, φησί, «πρὸς τὸν Θεὸν τὸν ὑψιστον, τὸν Θεὸν τὸν εὐεργετήσαν-
 15 τὰ με», διὰ τῆς σκιᾶς ταύτης, ἣν ἐξ ὕψους ἀπέστειλεν τῷ κάτω βίῳ. Ἔσωσεν γάρ με διὰ τοῦ ἐπισκιάσαντος ἐν τῇ νεφέλῃ πνεύματος, καὶ τοὺς ἐν ταῖς προτέραις ψαλμωδίαις καταπατήσαντας νῦν εἰς τὴν τῶν ὄνειδιζομένων ἀντιπεριήγαγε τάξιν. «Ἐξαπέ-
 20 στειλε γὰρ ὁ Θεὸς τὸ ἔλεος αὐτοῦ καὶ τὴν ἀλήθειαν αὐτοῦ καὶ ἐρρύσατο τὴν ψυχὴν μου ἐκ μέσου σκύμωνων». Σκύμοι δὲ ὄντως μοι ἦσαν αἱ ἀμαρτίαι τὸ πρότερον, ἥτοι σκύμοι λεόντων, οἱ τῷ φοβερῷ χάσματι καὶ ταῖς τῶν ὀνύχων ἀκμαῖς κατεσπάρασσον. Ἄλλ' ἦλθον οἱ σύμμαχοι, ὁ ἔλεός τε καὶ ἡ ἀλήθεια, ἡ καλὴ συζυγία. Οὔτε γὰρ ἄκριτος ὁ ἔλεος οὔτε ἀνελεῆς ἡ ἀλή-
 25 θεια. Καὶ διὰ τούτων ἐλευθεροῦμαι τῆς μετὰ τῶν σκύμωνων τούτων διαγωγῆς. Τὰ δὲ θηρία ταῦτα, φησί, υἱοὶ ἀνθρώπων εἰσίν, ὧν οἱ ὀδόντες ὄπλα καὶ βέλη καὶ ἡ γλῶσσα αὐτῶν μάχαιρα ὀξεῖα. Οὐκ οἶδεν ἡ τῆς φύσεως ἡμῶν κατασκευὴ τὰ αἰσθητὰ βέλη ταῦτα τοῖς ἀνθρωπίνοις στόμασιν ἀντὶ ὀδόντων ἐγκείμενα,

θά διασχίσει τὸ βίον μας ἡ παρανομία πού ἦρθε στὸ βίον μας γιὰ κακό μας. Τὴ βοήθεια αὐτὴ μᾶς τὴ χαρίζει ἡ πεποίθησή μας στὴ δύναμη τοῦ συμμάχου μας καὶ ἡ ὄπλισή μας μὲ τὴ σειρὰ ἀπὸ τὰ φτερὰ τοῦ Θεοῦ. Σκιά τῶν φτερῶν τοῦ Θεοῦ πού ἀντικαθιστᾷ τὰ φορέματά μας, δὲ θά κάνει λάθος κανένας ἂν ἐννοήσει πὼς εἶναι οἱ ἀρετές. Γιατὶ τὸ ἴδιο τὸ θεῖο ὅ,τι κι ἂν εἶναι στὴ φύση του, μένει ἀπροσπέλαστο γιὰ τὴν ἀνθρώπινη φύση κι ἀσύλληπτο καὶ φτερουγίζει ψηλὰ κάπου πού δὲν μπορεῖ νὰ τὸ πεῖ ὁ ἀνθρώπινος λογισμός. Ἕνα ἀποτύπωμα ὁμως τῆς ἀφραστης φύσης δημιουργεῖται στὴν ψυχὴ ὁποιων στρέφουν τὸ βλέμμα πρὸς αὐτὴν μὲ τὴ σκιαγραφία τῶν ἀρετῶν, ὅτι ὅλη ἡ σοφία καὶ ἡ φρόνηση καὶ ἡ ἐπιστήμη, καὶ κάθε μέθοδος πού βοηθεῖ τὴν καταληπτικὴν ἰκανότητα δὲν εἶναι τὰ ἴδια τὰ φτερὰ τοῦ Θεοῦ ἀλλὰ ἡ σκιά τους. Καὶ ἡ εὐεργεσία αὐτὴ εἶναι μεγάλη γιὰ μᾶς ἔστω κι ἂν εἶναι μονάχα σκιά. «Θα κραυγᾶσω», λέει, «πρὸς τὸ Θεὸ τὸν ὕψιστο, τὸ Θεὸ πού μ' εὐεργέτησε»⁴⁸ μὲ αὐτὴ τὴ σκιά πού ἔστειλε ἀπὸ ψηλὰ στὴ ζωὴ ἐδῶ κάτω. Μὲ ἔσωσε μὲ τὸ πνεῦμα πού μοῦ ἔρριξε τὸν ἴσκιό του ἀπὸ τὴ νεφέλη κι ἐκείνους πού ἀναφέρονται στοὺς προηγούμενους ψαλμοὺς ὅτι μὲ καταπάτησαν τοὺς ἔφερε στὴ θέση αὐτῶν πού καταφρονοῦνται. Γιατὶ «ἔστειλε ὁ Θεὸς τὸ ἔλεος καὶ τὴν ἀλήθεια του καὶ ἔσωσε τὴ ζωὴ μου ἀνάμεσα ἀπὸ νεαρὰ λιοντάρια».

Ἦταν στ' ἀλήθεια νεαρὰ λιοντάρια προηγουμένως οἱ ἁμαρτίες μου, δηλαδὴ μικρὰ λιονταριῶν, πού μὲ κατασπάραζαν μὲ τὸ φοβερὸ στόμα τους καὶ τὰ μυτερὰ νύχια τους. Ἦρθαν ὁμως οἱ σύμμαχοι, ὁ οἰκτιρμὸς καὶ ἡ ἀλήθεια, τὸ καλὸ ζευγάρι γιατί οὔτε ὁ οἰκτιρμὸς εἶναι ἄκριτος οὔτε ἡ ἀλήθεια δίχως οἰκτιρμό. Κι αὐτοὶ οἱ σύμμαχοι μ' ἐλευθερώνουν ἀπὸ τὴ συμβίωσή μου μὲ αὐτὰ τὰ λιονταρόπουλα. Τὰ θηρία αὐτὰ εἶναι οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων, πού τὰ δόντια τους εἶναι ὄπλα καὶ βέλη καὶ ἡ γλώσσα τους μαχαίρι ἀκονισμένο. Δὲ γνωρίζει ἡ κατασκευὴ τῆς φύσης μας ὅτι τὰ αἰσθητὰ αὐτὰ βέλη εἶναι στὰ στόματα τῶν

48. Ψαλμ. 56,3.

ἀλλ' ὅταν τις ὁμοιωθῆ πρὸς τὸ πάθος καὶ μεταμορφωθῆ πρὸς τὴν ἐπικρατοῦσαν κακίαν, ἀπολέσας τὴν κατὰ φύσιν μορφήν θηρίον γίνεται. Διὰ τοῦτο λεόντων μνησθεὶς τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων τὰ θηρία ὠνόμασεν, ὧν ὀδόντες καὶ γλῶσσα τὰ τοῦ
5 πολέμου ὄργανα.

Ὁ οὖν τοσοῦτον ὑπεραρθεὶς τῶν ἐναντίων, ὡς ὑπὸ τὴν σκιὰν τῶν θείων πτερύγων ἀυλίζεσθαι καὶ ἀπὸ τῆς γῆς εἰς τὴν ἐπουράνιον λῆξιν ἀναληφθῆναι («ἐξαπέστειλε» γάρ, φησὶν, «ἐξ οὐρανοῦ, καὶ ἔσωσέ με»), οὐκέτι πρὸς τὰ περιγεία βλέπει, ἀλλὰ
10 τὴν ἐν τοῖς ἐπουρανίοις δόξαν περιέρραζεται, «ὑψώθητι», λέγων, «ἐπὶ τοὺς οὐρανοὺς, ὁ Θεός, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἡ δόξα σου». Καὶ διηγούμενος τὰς τῶν ἐχθρῶν προσβολὰς ἐκείνου φησὶν αὐτοῖς τοῖς ἑαυτῶν κακοῖς περιστρέφεσθαι τοῖς βόθροισ ἐγκαταπίπτοντας. Φησὶ γὰρ ὅτι «παγίδα ἠτοίμασαν τοῖς ποσί
15 μου καὶ κατέκαμψαν τὴν ψυχὴν μου. ὤρρυσαν πρὸ προσώπου μου βόθρον, καὶ ἐνέπεσον εἰς αὐτόν». Αὐτὸς δὲ ἐν ἐτοιμῳ εἶναι φησιν τοῦ τῆ θείαν δόξαν δι' εὐφημίας ὑμνεῖν. Ὡς μακάριος τῆς τσαύτης μεγαλοφυΐας ἐκεῖνος, οὗ ἡ καρδιά πρὸς εὐφημίαν τῆς θείας δόξης ἠτοίμασται, χωροῦσα ἐν ἑαυτῇ τὸ ἀχώρητον· εὐτρε-
20 πῆς τε εἶναι λέγων καὶ ἐτοιμος, καὶ οὐκ ἀναβάλλεται τὴν ᾠδὴν, ἀλλὰ προσκαλεῖται τὰ ζῶντα ἑαυτοῦ ὄργανα ὀνομαστί πρὸς τὴν τῆς ὑμνωδίας ὑπηρεσίαν καλῶν, «ἐξεγέρθητι», λέγων, «ψαλτήριον καὶ κιθάρα». Ὅπερ τοῦ διπλοῦ ἀνθρώπου τοῦ φαινομένου τε καὶ κεκρυμμένου τὴν ἐναρμόνιον συνωδίαν πρὸς τὴν θείαν
25 δοξολογίαν ἐνδείκνυται καὶ ὑπακούει τῷ καλοῦντι τὰ ὄργανα. Ὁ δὲ καιρὸς τῆς τοιαύτης μουσικῆς ὀρθρος ἐστίν. Οὐδενὶ γὰρ τῶν μὴ ἀποθεμένων τὰ ἔργα τοῦ σκοτόους ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ διεγείρεται.

«Ἐξεγερθήσομαι οὖν ἐν τῷ ὀρθρῳ», φησὶ πρὸς τὸν κα-
30 λοῦντα τὸ ψαλτήριόν τε καὶ ἡ κιθάρα. Καὶ οὕτως ἐπαγγέλλεται πληρῶσειν τῷ Θεῷ τὴν εὐχαριστίαν, ἣν «ἐξομολόγησιν» λέγει, ἐν λαοῖς πληρουμένην καὶ ἔθνεσι. Μερίζεται γὰρ πρὸς τὰ δύο ταῦτα ὀνόματα κατὰ τὸ ἴσον ἡ χάρις τῆς πίστεως, πρὸς τε τοὺς λαοὺς καὶ τὰ ἔθνη. Οὐ γὰρ Ἰουδαίων ὁ Θεὸς μόνον, ἀλλὰ καὶ

ἀνθρώπων ἀντὶ δόντια ἀλλὰ ὅταν κανένας σφραγιστεῖ ἀπὸ τὰ πάθη κι ἀποτυπωθεῖ σ' αὐτὸν ἡ κακία ποὺ ἐπικρατεῖ, χάνει τὴ φυσικὴ του μορφή καὶ ἀποθηριώνεται. Γι' αὐτὸ ἔφερε στὸ νοῦ του τὰ λιοντάρια καὶ ὀνόμασε τοὺς ἀνθρώπους θηρία ποὺ ἔχουν τὰ δόντια καὶ τὴ γλώσσα τοὺς ὡς ὄπλα τοῦ πολέμου.

Αὐτὸς λοιπὸν ποὺ ὑψώθηκε τόσο πολὺ πάνω ἀπὸ τοὺς ἀντίθετους, ὥστε νὰ ζεῖ κάτω ἀπὸ τὸν ἴσκιο τῶν θείων φτερῶν κι ἀπὸ τὴ γῆ ν' ἀναληφθεῖ στοὺς οὐράνιους κλήρους (γιατὶ λέει, «ἔστειλε ἀπὸ τοὺς οὐρανοὺς καὶ μ' ἔσωσε»), δὲ βλέπει πιά τὰ πράγματα τῆς γῆς ἀλλὰ παρατηρεῖ τὰ ἐπουράνια καὶ τὴ δόξα τους. Λέει σχετικὰ: «ὑψώσου στοὺς οὐρανοὺς, ἐσὺ ὁ Θεός, καὶ ἡ δόξα σου ὡς ἀπλωθεῖ σ' ὀλόκληρη τὴ γῆ». Κι ἐνῶ διηγεῖται τὶς ἐπιθέσεις τῶν ἐχθρῶν, λέει ὅτι ἐκεῖνοι ἀνατρέπονται ἀπὸ τὶς ἴδιες τους τὶς κακίες καὶ πέφτουν στοὺς λάκκους. Γιατὶ λέει: «ἔστησαν παγίδα στὰ πόδια μου καὶ κλόνισαν τὸ θάρρος μου· ἀνοιξαν λάκκο μπροστά μου κι ἔπεσαν μέσα». Αὐτὸς ὅμως, λέει, εἶναι ἔτοιμος νὰ ψάλει μὲ ὕμνους τὴ θεία δόξα. Πόσο μακάριος εἶναι ἐκεῖνος γιὰ τὴν τόση μεγαλωσύνη του, ποὺ ἡ καρδιά του εἶναι ἔτοιμη νὰ ὑμνήσει τὴ θεία δόξα, χωρώντας μέσα της τὸ ἀχώρητο. Καὶ λέγοντας πῶς εἶναι προπαρασκευασμένος κι ἔτοιμος, δὲν ἀναβάλλει τὸν ὕμνο ἀλλὰ προσκαλεῖ τὰ ἔμψυχα ὄργανά του καλώντας τα μὲ τὸ ὄνομά τους στὴν ὑπηρεσία τῆς ὑμνολογίας. «Σηκώσου», λέει, «ψαλτήρι μου καὶ κιθάρα». Αὐτὸ δείχνει τὴν ἀρμονικὴ διωδία τοῦ διπλοῦ ἀνθρώπου, τοῦ ὄρατοῦ καὶ τοῦ κρυμμένου, γιὰ τὴ δοξολογία τοῦ Θεοῦ, καὶ τὰ ὄργανα ὑπακούουν σ' αὐτὸν ποὺ τὰ καλεῖ. Ὁ καιρὸς τῆς μελωδίας αὐτῆς εἶναι ἡ αὐγή, ὁ ὄρθρος. Γιατὶ κανένας ἂν δὲν ἔχει ἀποθέσει τὰ ἔργα τοῦ σκότους δὲν κάνει νὰ σηκωθεῖ ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ.

«Θὰ σηκωθῶ λοιπὸν τὴν αὐγή», λένε τὸ ψαλτήρι καὶ ἡ κιθάρα σ' αὐτὸν ποὺ τὰ καλεῖ καὶ ἔτσι ὑπόσχονται νὰ ἐκπληρώσουν στὸ Θεὸ τὴν εὐχαριστία τους, ποὺ τὴ λέει ἐξομολόγηση, ἀνάμεσα στοὺς λαοὺς καὶ τὰ ἔθνη. Ἡ χάρη τῆς πίστεως μοιράζεται δηλαδὴ ἐξίσου κατὰ τὰ δύο αὐτὰ ὀνόματα στοὺς λαοὺς καὶ τὰ ἔθνη. Δὲν εἶναι ὁ Θεὸς τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ μόνο ἀλλὰ καὶ

ἔθνῶν. Ἐπεὶπερ εἶς ὁ Θεός, ὃς δικαιώσει περιτομὴν ἐκ πίστεως καὶ ἀκροβυστίαν διὰ τῆς πίστεως, διὰ τοῦτο καθάπερ διπλοῦ τινος ρεύματος τῆς θείας εὐλογίας ἐπ' ἄμφω χυθείσης, πῆ μὲν ἐπὶ τοὺς λαοὺς, πῆ δὲ πρὸς τὰ ἔθνη διαιρεθείσης, ὑπὲρ ἀμφοτέρων 5 ἢ προφητεία τῷ Θεῷ προσάγει τὴν εὐχαριστίαν, ὅτι τῆς ἀμαρτίας εἰς ἀπειρον ἀξήθεισης ὑπερέχει ἐν τῷ ἰδίῳ μεγέθει ὁ τοῦ Θεοῦ ἔλεος καὶ αὐτοῦ τοῦ οὐρανοῦ ὕψους ὑπεράνω γενόμενος. «Μέγα» γάρ, φησὶν, «ἐπάνω τῶν οὐρανῶν τὸ ἔλεός σου». Τὰ δὲ ῥήματα τῆς ὑπὲρ τούτων δοξολογίας οἴμαι τὰς τελευταίας εἰ-
10 ναι τῆς ψαλμωδίας φωνάς, ἐν οἷς φησιν «ὑψώθητι ἐπὶ τοὺς οὐρανοὺς ὁ Θεός, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἢ δόξα σου». Ὅσον γὰρ πλεονάζει κατὰ γῆν ἢ τοῦ Θεοῦ δόξα διὰ τῶν σωζομένων ἐκ πίστεως ἐπαυξομένη, τοσοῦτον αἱ ὑπερκόσμιοι δυνάμεις ἐπὶ τῇ σωτηρίᾳ ἡμῶν ἀγαλλιώμεναι τὸν Θεὸν ἀνυμνοῦσί τε καὶ δοξο-
15 λογοῦσιν, καθὼς φησιν ἐπὶ τῶν ποιμένων ἢ ἐπουράνιος στρατιά, ὅτε εἶδον οἱ ἄγγελοι ἐπὶ γῆς τὴν εἰρήνην τὴν ὑπὲρ τῆς ἐν ἀνθρώποις εὐδοκίας τῷ βίῳ ἡμῶν ἐπιφανεῖσαν, ὅτι «δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'

Τούτου δὲ τοῦ ὕψους τῆς ψαλμωδίας ἢ ὑπερκειμένη δια-
20 δοχὴ τοσοῦτον ἐπὶ τὸ μεγαλειότερον διαφέρει, ὅσον ἐξ αὐτῶν ἔστι τῶν γεγραμμένων μαθεῖν. Καὶ ὡσπερ ἐν τοῖς δρομεῦσιν ὁ τὸν νικητὴν τῶν ἄλλων παραδραμῶν μείζονα τοῦ προτέρου τὴν δόξαν ἤρατο, κρείττων ἐπιδειχθεὶς τοῦ προτρέχοντος, οὕτως ἔοικεν ἢ ἐβδόμη τε καὶ πεντηκοστὴ ψαλμωδία, μεγάλης ἐπιδει-
25 χθείσης κατ' ἐννοίαν τῆς προδιηγουμένης, νικᾶν αὐτὴν τῇ μεγα-

49. Ρωμ. 3,90.

50. Ψαλμ. 107,5.

τῶν ἐθνῶν. Ἐπειδὴ εἶναι ἓνας ὁ Θεός, πού θά σώσει τοὺς πιστοὺς τῆς περιτομῆς ἀλλὰ μέσω τῆς πίστεως καὶ τοὺς ἐθνικοὺς⁴⁹. Γι' αὐτό, ἐπειδὴ ἡ θεία δοξολογία σὰν ἓνα ποτάμι χωρισμένη σὲ δύο κλάδους χύθηκε σὲ δύο κατευθύνσεις, μὲ τὸν ἓνα στοὺς λαοὺς, μὲ τὸν ἄλλο στὰ ἔθνη, ὁ προφητικὸς λόγος προσφέρει στὸ Θεὸ τὴν εὐχαριστία καὶ γιὰ τοὺς δύο, ἐπειδὴ τὴν ἁμαρτία μὲ τὴν εἰς ἄπειρο αὐξησὴ τῆς τὴν ξεπερνᾷ μὲ τὸ μέγεθός της ἡ εὐσπλαχνία τοῦ Θεοῦ πού ὑπερέχει κι ἀπὸ αὐτὸ τὸ ὕψος τοῦ οὐρανοῦ. Γιατὶ λέει: «εἶναι μεγάλη ἡ εὐσπλαχνία σου καὶ πάνω ἀπὸ τοὺς οὐρανοὺς»⁵⁰. Οἱ λόγοι τῆς δοξολογίας τοῦ Θεοῦ γι' αὐτὰ εἶναι νομίζω οἱ τελευταῖες φράσεις τοῦ ψαλμοῦ ὅπου λέει: «ἄς ἐξυψώσουν τὸ μεγαλεῖο σου, Θεέ μου, στοὺς οὐρανοὺς καὶ ἡ δόξα σου ἄς ἀπλωθεῖ σ' ὅλη τὴ γῆ»⁵¹. Ὅσο πληθαίνει στὴ γῆ ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ αὐξανόμενη ἀπὸ τοὺς σωσμένους ἀπὸ τὴν πίστη, τόσο περισσότερο οἱ οὐράνιες δυνάμεις ὀλόχαρες γιὰ τὴ σωτηρία μας ἀνυμνοῦν καὶ δοξολογοῦν τὸ Θεό, ὅπως λέει στοὺς ποιμένες ἡ οὐράνια στρατιά, ὅταν εἶδαν οἱ ἄγγελοι πάνω στὴ γῆ τὴν εἰρήνην πού πήγασε στὴ ζωὴ μας ἀπὸ τὴν εὐδοκία τῶν ἀνθρώπων: «δόξα στὸ Θεὸ πού εἶναι στὰ οὐράνια»⁵².

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΕ'

Ὁ ἐπόμενος ψαλμὸς⁵³ διαφέρει τόσο πολὺ πρὸς τὸ μεγαλοπρεπέστερο ἀπὸ τὸ ὕψος τοῦ προηγούμενου ψαλμοῦ, ὅσο μπορούμε νὰ τὸ διαπιστώσουμε ἀπὸ ὅσα γράφει. Κι ὅπως στοὺς δρομεῖς ὅποιος περάσει τὸ νικητὴ τῶν ἄλλων κερδίζει μεγαλύτερη ἀπὸ αὐτὸν δόξα, ἀφοῦ νίκησε αὐτὸν πού ἦταν ἐπικεφαλῆς, ἔτσι μοιάζει ὁ πεντηκοστὸς ἑβδομος ψαλμὸς: ὁ προηγούμενος παρουσιάστηκε μέγας στὴν ἔννοια, ἀλλὰ αὐτὸς ἐδῶ μὲ τὰ

51. Ψαλμ. 56,6.

52. Λουκᾶ 2,14.

53. Ψαλμ. 57.

λοφύια τοῖς ἰδίοις νοήμασιν· ὡς γὰρ ἐκείνη κατὰ τῶν ἄλλων
 εἶχε τὰ νικητήρια, οὕτως αὐτῆ τῆς ὑπερεχούσης τῶν ἄλλων τὸ
 πλέον ἔχει· καὶ ταύτη γὰρ μαρτυρεῖ τὴν νίκην ἢ 'Εἰς τὸ τέλος'
 ἐπιγραφῆ. Ἄλλ' ἔοικε μὴ τοσοῦτον τὴν τῶν ἀντιπάλων ἦτταν,
 5 ἀλλὰ τὸν ἐν τοῖς ἀγαθοῖς πλεονασμὸν ἐπὶ ταύτης τῆς νίκης ὁ λό-
 γος διαμαρτύρεσθαι. Ἔχει δὲ τῆς ἐπιγραφῆς οὕτως ἡ λέξις· 'Εἰς
 τὸ τέλος, μὴ διαφθείρης, τῷ Δαβὶδ εἰς στηλογραφίαν'. Ποσάκις
 ὁ τῆς μακροθυμίας ἀγωνιστῆς ἐπὶ τῷ στεφάνῳ τῆς νίκης ταύ-
 τῆς ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἀγωνοθέτου ἀνακηρύσσεται; Καὶ αὐτοῦ τάχα
 10 τοῦ Πνεύματος τοῦ ἀγίου θαυμαστικῶς τὴν φωνὴν ταύτην πολ-
 λάκις ἀναλαμβάνοντος, ὡς κρείττονα οὔσαν τῆς τῶν ἀνθρώπων
 δυνάμεως καὶ τῶν τῆς φύσεως ὄρων ὑπερεκπίπτουσαν. Μόνης
 γὰρ τῆς ἀσωμάτου τε καὶ ἀδλου φύσεως τὸ τοιοῦτον ἦν εἰπεῖν,
 ἧς οὐδὲν πάθος τῶν ἀνθρωπίνων προσάπτεται. Ἄνθρωπος δέ
 15 τις ὢν καὶ θυμὸν συνουσιωμένον ἔχων τῇ φύσει, πάσχων τε κα-
 κῶς παρὰ τοῦ μηδεμίαν μὲν εἰληφότος εἰς τὸ κακὸν ἀφορμῆν,
 πολλῶν δὲ καὶ μεγάλων ἀγαθῶν ἠξιωμένου, ὑπὲρ τε τῆς κοινῆς
 ἀρχῆς καὶ ὑπὲρ τῶν εἰς αὐτὸν ἐκείνον γεγεννημένων, οὗτος μετα-
 νάστης ὑπ' αὐτοῦ τοῦ τῆς εὐποιῆς τετυχηκότος καὶ φυγὰς γίνε-
 20 ται τῆς οἰκείας ἐστίας ἐπὶ θανάτῳ παρὰ τοῦ εἶ πεπονθότος συν-
 ελαυνόμενος. Ἄλλοτε ἄλλον ὑπὸ ἀμηχανίας ἐπιῶν τόπον ἐρή-
 μοις ἐναυλιζόμενος, ἀκρωρείας προσφεύγων, ἀλλοφύλων ἰκέ-
 τῆς γινόμενος, ἐν ἐνδείᾳ τῶν ἀναγκαίων κακοπαθῶν, ὑπαιθρος
 τὰ πολλὰ διακαρτερῶν πολλάκις παρ' αὐτοῦ τὸν μέχρι θανάτου
 25 κίνδυνον ὑποστάς, νῦν μὲν αὐτοχειρὶ διὰ τῆς λόγῃς πρὸς τὸν
 κατ' αὐτοῦ φόνον ὀρήσαντος, πάλιν δὲ τὸν οἶκον, ἐν ᾧ διήγεν,
 διὰ τῶν δορυφόρων διαλαβόντος, ὡς ἂν μὴ φύγοι τὸν θάνατον,
 εἶτα πανταχοῦ πολυπραγμονοῦντος ἐν οἷς ἠυλίζετο καὶ οἷς κατέ-
 30 δις αὐτῷ συνέδραμεν ἢ τοῦ ἀποκτεῖναι τὸν ἐχθρὸν εὐκαιρία, νῦν

δικά του νοήματα ξεπερνᾶ τὸ μεγαλεῖο ἐκείνου. Ὅπως ἐκεῖνος εἶχε πάρει τὴ νίκη ἀπὸ τοὺς προηγουμένους του, ἔτσι κι αὐτὸς ὑπερέχει ἀπὸ τὸ νικητὴ τῶν ἄλλων ψαλμῶν. Μαρτυρία γιὰ τὴ νίκη του δίνει ἡ φράση τῆς ἐπιγραφῆς 'στὸ τέλος'. Φαίνεται ὅμως ὅτι ὁ λόγος δὲ μαρτυρεῖ τόσο τὴν ἡττα τῶν ἀντιπάλων ὅσο τὴν ἀφθονία τῶν ἀγαθῶν καρπῶν τῆς νίκης αὐτῆς. Νὰ πῶς εἶναι ἡ ἐπιγραφή κατὰ λέξη 'στὸ τέλος, μὴν τὸν σκοτώνεις, τοῦ Δαβὶδ στὸν τίτλο τῆς ἐπιγραφῆς'⁵⁴. Πόσες φορές ὁ ἀθλητὴς τῆς μακροθυμίας ἀνακηρύσσεται ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἀγωνοθέτη νὰ στεφανωθεῖ γιὰ τὴ νίκη του αὐτῆ; Καὶ τὸ ἴδιο τὸ Πνεῦμα ἴσως πολλές φορές ἐπαναλαμβάνει μὲ θαυμασμὸ τὴ λέξη αὐτή, γιατί εἶναι ἰσχυρότερη ἀπὸ τὴ δυνατότητα τῶν ἀνθρώπων καὶ ξεπερνᾶ τὰ φυσικὰ ὄρια. Ἡ μακροθυμία μπορεῖ νὰ πεῖ κανένας εἶναι ἴδιο τῆς ἀσώματης καὶ αὐλῆς φύσης, πού δὲν τὴν ἀγγίζει κανένα ἀνθρώπινο πάθος. Ὅταν ὅμως κάποιος εἶναι ἀνθρωπος κι ἔχει μέσα στὴ φύση του τὸ θυμὸ καὶ ἐνῶ τὸν κακοποιεῖ κάποιος πού δὲν ἔχει ἐναντίον του καμιὰ ἀφορμὴ νὰ τὸν ἀδικήσει, ἀλλ' ἀπεναντίας ἔχει δεχτεῖ πολλές εὐεργεσίες, γιὰ χάρη τῆς κοινῆς ἀρχῆς καὶ ὅσων ἔχουν προσφερθεῖ στὸν ἴδιο ἐκεῖνον, αὐτὸς ἐκπατρίζεται ἀπὸ αὐτὸν πού δέχτηκε τὴν εὐεργεσία του καὶ γίνεται ἐξόριστος ἀπὸ τὴν πατρικὴ ἐστία καταδιωκόμενος γιὰ ποινὴ θανάτου ἀπὸ αὐτὸν πού ἔχει εὐεργετήσει. Κι ἀπὸ τὴν ἀμηχανία του καταφεύγει κάθε φορὰ σὲ διαφορετικὸ τρόπο, κατοικώντας στὴν ἔρημο, καταφεύγοντας σὲ βουνοκορφές, προσπέφτοντας σὲ ἀλλόφυλους ὡς ἰκέτης. Κακοπαθεῖ ἀπὸ στέρηση τῶν ἀναγκαίων, συχνὰ ὑποφέροντας στὸ ὑπαιθρο κι ὑπομένοντας πολλές φορές ἐξαιτίας ἐκείνου θανάσιμους κινδύνους, πού ἄλλοτε ὀρμᾶ γιὰ νὰ τὸν σκοτώσει κι ἄλλοτε μὲ τοὺς δορυφόρους του περικυκλώνει τὸ σπίτι ὅπου ζοῦσε γιὰ νὰ μὴν ξεφύγει τὸ θάνατο, κι ἀκόμα ψάχνοντας παντοῦ ὅπου κατοικοῦσε κι ὅπου εὔρισκε καταφύγιο καὶ σὲ ποιούς πῆγαινε καὶ σὲ ποιούς μετακινούταν. Κι ἐπειδὴ τοῦ παρουσιάστηκε δύο φορές ἡ εὐκαιρία νὰ

54. Ψαλμ. 56,57,58.

μὲν ἐν τῷ σπηλαίῳ ἀπροόπτως τοῦ Σαοὺλ ταῖς τοῦ Δαβίδ ἐμπε-
 σόντος χερσίν· πάλιν δὲ κατὰ τὴν σκηνήν, ὅτε ὁ μὲν τῷ ὕπνῳ
 πάρετος ἦν, ὁ δὲ Δαβίδ ἐφειστήκει καθεύδοντι, ὅτε πᾶσαν ἐξῆν
 αὐτῷ τὴν ὀργὴν ἐν τῷ φόνῳ τοῦ διώκοντος αὐτὸν ἀποπληρῶ-
 5 σαι, οὐτε αὐτὸν τὴν χεῖρα ἐπήγαγεν καὶ τῷ πρὸς τὴν ἀναίρεσιν
 σπεύδοντι «μὴ διαφθείρης» λέγει. Θεοῦ τις ἀντικρὺς ἐστὶν ἡ
 φωνὴ τὴν φθορὰν ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου κωλύουσα.

Διὰ τοῦτο καθάπερ οἱ ἐπισημότερα ποιοῦντες τὰ ἐν τοῖς
 λίθοις χαραγμάτων εἰς βάθος ἐντέμνουσι τῇ γλωφῇ τῶν στοιχείων
 10 τοὺς χαρακτῆρας πολλάκις ἐπάγοντες τὴν γραφίδα τοῖς τύποις,
 οὕτω διὰ τῆς συνεχοῦς ἐπαναλήψεως τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τρα-
 νότερον καὶ εὐδηλον ἐν τῇ στήλῃ τῆς μνήμης ἡμῶν τὴν μεγάλην
 ταύτην ρῆσιν γενέσθαι παρασκευάζει, ὡς ἂν τρανόν τε καὶ
 ἀσύγχυτον ἐντετυπωμένον ἡμῖν τοῦτο τὸ γράμμα ἐν τῷ καιρῷ
 15 τῶν παθημάτων ἀναγινώσκοιτο. Πρὸς τοῦτο γὰρ οἶμαι τὴν τοῦ
 ἁγίου Πνεύματος οἰκονομίαν ὄρᾶν, ὥστε τὰ προλαβόντα τῶν
 ἁγίων ἀνδρῶν κατορθώματα εἰς ὁδηγίαν προκεῖσθαι τῷ μετὰ
 ταῦτα βίῳ, πρὸς τὸ ἴσον τε καὶ ὁμοιον ἀγαθὸν προαγούσης ἡμᾶς
 τῆς μιμήσεως. Ὅταν γὰρ διοιδήσῃ πρὸς τὴν τοῦ παροξύνματος
 20 ἄμυναν ἢ ψυχὴ καὶ ζέσῃ τῷ θυμῷ τὸ περικάρδιον αἷμα κατὰ
 τοῦ λελυπηκότος, τότε πρὸς ταύτην τις ἀναβλέψας τὴν στήλην,
 ἦν τὸ ἅγιον Πνεῦμα τῷ Δαβίδ ἀνεστήσατο, καὶ τὴν ἐν αὐτῷ
 φωνὴν ἀναγνοῦς, ἦν ὁ Δαβίδ ὑπὲρ τοῦ φονῶντος ἐφθέγγετο, κα-
 ταστορέσει πάντως ἐν τῇ ψυχῇ τῶν λογισμῶν ταραχὴν, πόθῳ
 25 τῆς τῶν ὁμοίων μιμήσεως καταπραῶνων τὸ πάθος.

Πάρεστι δὲ τὸ μέγεθος τοῦ διὰ προκοπῆς ἐπὶ τὸν βαθμὸν
 τῆς ψαλμωδίας ταύτης ἀναβεβηκότος καὶ δι' αὐτῶν κατιδεῖν
 τῶν τῆς ψαλμωδίας ρημάτων ὅσον τοῦ παρωχηκότος μεγέθους
 ὑπερανέστηκεν. Οὐκέτι γὰρ οὐτε τὸ πατεῖσθαι παρὰ τῶν
 30 ἐχθρῶν αἰτιᾶται οὐτε τὸν ἔλεον εἰς συμμαχίαν ἐφέλκεται, ἀλλ'
 ἄνω γενόμενος, ὡσπερ ἐκ τινος ὑψηλῆς σκοπιᾶς, τοῖς κάτω
 κατὰ τὰ κοῖλα τῆς τοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων ὑπωρείας διάγουσιν
 ἐλεγκτικτῶς ἐμφοᾷ ταῦτα λέγων· Ὡς ἄνθρωποι, τί λαλεῖτε καὶ
 πράσσετε; ἼΑρα δικαιοσύνη ἐστὶ τὸ λαλούμενον; ἼΑρα δι' εὐθύ-

θανατώσει τὸν ἐχθρό του, ὅταν τῆ μία ἔπεσε ἀπροσδόκητα ὁ Σαοὺλ στὰ χέρια τοῦ Δαβιδ μέσα στὸ σπήλαιο καὶ τὴν ἄλλη μέσα στὴ σκηνή, ὅταν ὁ ἕνας εἶχε παραδοθεῖ στὸν ὕπνο κι ὁ Δαβιδ τὸν παράστεκε ἐνῶ αὐτὸς κοιμόταν, ὅταν εἶχε τὴν εὐκαιρία νὰ ἱκανοποιήσει ὄλο τὸ θυμὸ του σκοτώνοντας τὸ διώκτη του, οὔτε ὁ ἴδιος σήκωσε τὸ χέρι, ἀλλὰ καὶ σ' ἐκείνον πού ἔτρεξε νὰ τὸν σκοτώσει φώναξε 'μὴν τὸν σκοτώνεις'.

Γι' αὐτὸ ὅπως ἐκείνοι πού κάνουν τὰ γράμματα στὶς πέτρες πιὸ ἔντονα, χαράζουν βαθιὰ μὲ τὸ σκάλισμα τὰ σχήματα τῶν στοιχείων περνώντας πολλές φορές τὴ σμίλη πάνω στὰ χαραγμάτα, ὅμοια μὲ τὴ συνεχὴ ἐπανάληψη τὸ ἅγιο Πνεῦμα κάνει νὰ γίνῃ τὸ μεγάλο αὐτὸ ρητὸ πιὸ καθαρὸ καὶ πιὸ εὐδιάκριτο στὴ στήλη τῆς μνήμης μας, γιὰ νὰ διαβάζομε τὴ γραφὴ αὐτὴ καθαρὰ καὶ ἀσύγχυτα τυπωμένη μέσα μας κατὰ τὸν καιρὸ τῶν συμφορῶν μας. Σ' αὐτὸ νομίζω ἀποβλέπει ἡ οἰκονομία τοῦ ἁγίου Πνεύματος· τὰ προηγούμενα κατορθώματα νὰ μπαίνουν ὡς ὀδηγητικὰ παραδείγματα γιὰ τοὺς μεταγενέστερους, ὥστε ἡ μίμησή τους νὰ μᾶς ὀδηγεῖ στὸ ἴσο καὶ ὅμοιο ἀγαθόν. "Ὅταν φουσκώσει ἡ ψυχὴ γιὰ νὰ ἐκδικηθεῖ ὅποιον τὴν ἐρεθίζει κι ἀνάψει ἀπὸ τὸ θυμὸ τὸ αἷμα γύρω ἀπὸ τὴν καρδιὰ γι' αὐτὸν πού μᾶς ἀδίκησε, τότε ἀτενίζοντας κανένας στὴ στήλη αὐτὴ, πού τὸ ἅγιο Πνεῦμα ἔστησε γιὰ τὸν Δαβιδ, καὶ διαβάζοντας ὅ,τι αὐτὴ γράφει, πού ὁ Δαβιδ εἶπε γιὰ τὴ σωτηρία τοῦ φονιά του, θὰ καταλαγιάσει ἀσφαλῶς στὴν ψυχὴ τὴν ταραχὴ τῶν λογισμῶν του καταπραΰνοντας τὸ πάθος μὲ τὸν πόθο νὰ μιμηθεῖ τὰ ὅμοια.

Μπορεῖς καὶ μὲ τὰ ἴδια τὰ λόγια τοῦ ψαλμοῦ νὰ δεῖς πόσο μεγάλος εἶναι ὅποιος μὲ τὴν προκοπὴ του ἀνέβηκε τὸ σκαλι αὐτοῦ τοῦ ψαλμοῦ, πόσο ξεπέρασε τὸ προηγούμενο μέγεθος. Οὔτε πιά παραπονεῖται γιὰ τὸν καταπατοῦν οἱ ἐχθροὶ οὔτε προσπαθεῖ νὰ τραβήξῃ ἐπάνω του ὡς σύμμαχο τὴν εὐσπλαχνία, ἀλλὰ ἀνεβαίνοντας ἐπάνω, ὅπως ἀπὸ μιὰ ψηλὴ σκοπιά, φωνάζει ἐλεγκτικὰ σὲ ὄσους ζοῦν χαμηλὰ στὰ βαθουλώματα τῶν ὑπερειῶν τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς λέγοντας τὰ ἐξῆς· Ὡ ἀνθρωποι, τί λέτε καὶ τί κάνετε; Εἶναι τάχα λόγος δικαιοσύνης ὅ,τι λέτε; Εἶ-

τητος τὴν κρίσιν προσάγετε; Καὶ μὴν ὁρῶ ὅτι ἐν γῆ μὲν ὑμῶν εἰσιν αἱ καρδίαι, καὶ πᾶν ἐγκάρδιον κίνημα ἔργον ἐστὶ καὶ οὐχὶ νόημα. Εὐθύς γὰρ ὁμοῦ τῶ συστήναι τὸ κακὸν ἐν τῇ διανοίᾳ συμπλέκεται τὸ ἔργον διὰ τῶν χειρῶν τοῖς νοήμασιν'. Ταῦτα 5 σαφηνείας χάριν μικρὸν τι παραφράσας τῆς ψαλμικῆς λέξεως ἐξεθέμην τὰ ρήματα ἔχοντα οὕτως· «εἰ ἀληθῶς ἄρα δικαιοσύνην λαλεῖτε, εὐθείας κρίνετε, υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων. Καὶ γὰρ ἐν καρδίᾳ ἀνομίας ἐργάζεσθε ἐν τῇ γῆ, ἀδικίαν αἱ χεῖρες ὑμῶν συμπλέκουσιν». Εἶτα ἐπάγει σχετιάζων ὑπὲρ τῶν τῆς σωτη- 10 ρίας ἐκπεπτωκότων τὰς μετὰ ταῦτα φωνάς, «ἀπηλλοτριώθησαν», λέγων, «οἱ ἁμαρτωλοὶ ἀπὸ μήτρας, καὶ ἀπὸ τῆς γαστρὸς ἐπλανήθησαν».

Γνοίης δ' ἂν τὸ λεγόμενον ἐξετάσας τίς ἢ πρώτη τῆς ἀνθρωπίνης συστάσεως μήτρα, καὶ τίς γαστήρ ἢ κυοφορήσασα τὸ 15 ἀνθρώπινον. Οἶμαι γὰρ μὴ ἄλλην εἶναι τινα παρὰ τὴν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν καὶ ἀγαθότητα, ἀφ' ἧς ἐπλάσθημέν τε καὶ ἐγεννήθημεν. Εἶπε γὰρ «ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν» «ὁ πλάσας καταμόνας τὰς καρδίας αὐτῶν». Καὶ πάλιν φησὶν, «υἱοὺς ἐγέννησα καὶ ὕψωσα, αὐτοὶ δέ 20 με ἠθέτησαν». Καὶ μυρίας ἐστὶ τοιαύτας φωνὰς ἐκ τῆς ἀγίας Γραφῆς ἀναλέξασθαι, δι' ὧν ἐπιγινώσκεται τίς ἢ πλάσασα ἡμᾶς γαστήρ καὶ τίς ἢ μήτρα ἢ εἰς φῶς προαγαγοῦσα διὰ γεννήσεως. Πρὸς ταῦτα οὖν βλέπων ὁ σχετιάζων ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τῶν ἀφεστηκότων ὁδύρεται· θρῆνος γὰρ ἀντικρὺς ἐστὶν ἡ φωνὴ δι' 25 ἧς τοὺς ἁμαρτωλοὺς ὀλοφύρεται. «Πῶς ἠλλοτριώθησαν», λέγων, «οἱ ἁμαρτωλοὶ ἀπὸ μήτρας; Πῶς ἀπὸ τῆς γαστρὸς ἐπλα-

ναι ἄραγε ἡ κρίση σας δίκαιη; Βλέπω ὁμως ὅτι οἱ καρδιές σας βρίσκονται πάνω στὴ γῆ καὶ κάθε κίνηση τῆς καρδιάς εἶναι πράξη κι ὄχι νόημα. Εὐθύς δηλαδή πού θὰ προβάλλει τὸ κακὸ μέσα στὴ σκέψη μας, συνυφαίνεται μέσω τῶν χειρῶν τὸ ἔργο μὲ τὰ νοήματα. Αὐτὰ γιὰ χάρη τῆς σαφήνειας τὰ ἐξέθεσα παραφράζοντας κάπως τοὺς λόγους τοῦ ψαλμικοῦ στίχου πού ἔχει ὡς ἐξῆς. «Εἶναι πραγματικὰ ἀληθινὸ ὅτι μιλάτε τὸ δίκαιο καὶ βγάζετε δίκαιες ἀποφάσεις, ὦ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων; Γιατὶ ἐργάζεστε τὴ γῆ καὶ ἡ καρδιά σας εἶναι γεμάτη ἀνομία καὶ τὰ χέρια σας ἐξυφαίνουν μαζὶ τὴν ἀδικία». Ἐπειτα προσθέτει, θρηνώντας γιὰ τὴ σωτηρία ὅσων ἔχουν ἐκπέσει, τοὺς λόγους πού ἀκολουθοῦν. «Ἀποξενώθηκαν», λέει, «οἱ ἁμαρτωλοὶ ἀπὸ τὴ σύλληψή τους ἀκόμα καὶ παραπλανήθηκαν ἀπὸ τὴν κοιλιὰ τῆς μάνας τους»⁵⁵.

Θὰ καταλάβεις τὸ λεγόμενο ἂν ἐξετάσεις, ποιά εἶναι ἡ πρώτη μήτρα ὅπου ἔλαβε ὁ ἄνθρωπος τὴ σύστασή του καὶ ποιά εἶναι ἡ κοιλιὰ πού κυοφόρησε τὸ ἀνθρώπινο γένος. Δὲν εἶναι νομίζω καμιὰ ἄλλη ἀπὸ τὴ φιλανθρωπία καὶ τὴν ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ, ἀπὸ τὴν ὁποία πλαστήκαμε καὶ γεννηθήκαμε· «ὡς δημιουργήσουμε τὸν ἄνθρωπο σύμφωνα μὲ τὴ δική μας εἰκόνα καὶ νὰ ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ μᾶς μοιάσει»⁵⁶, εἶπε «αὐτὸς πού ἐπλασε μόνος του τὶς καρδιές τους»⁵⁷. Καὶ ἄλλοῦ πάλι λέει· «γέννησα υἱοὺς καὶ τοὺς δόξασα· ἐκεῖνοι ὁμως μὲ ἀρνήθηκαν»⁵⁸. Μποροῦμε νὰ συγκεντρώσουμε ἀπὸ τὴν ἀγία Γραφή ἄπειρους τέτοιους λόγους· ἀπὸ αὐτοὺς γνωρίζομε καλὰ ποιά εἶναι ἡ κοιλιὰ πού μᾶς ἐπλασε καὶ ποιά μήτρα μᾶς γέννησε καὶ μᾶς ἔφερε στὸ φῶς. Σ' αὐτὰ λοιπὸν ἀποβλέποντας αὐτὸς πού δυσανασχετεῖ γιὰ τὴν ἀπώλεια ὅσων ἀποστάτησαν ξεσπᾶ σὲ θρήνους. Γιατὶ εἶναι θρήνος πέρα ὡς πέρα ὁ λόγος μὲ τὸν ὁποῖο κλαίει τοὺς ἁμαρτωλοὺς. «Πῶς ἀποξενώθηκαν», λέει, «ἀπὸ τὸ

55. Ψαλμ. 57,4.

56. Γεν. 1,26.

57. Ψαλμ. 32,15.

58. Ἦσ. 1,2.

νήθησαν τὸ ψεῦδος πρὸ τῆς ἀληθείας τιμήσαντες, ὧν ὁ θυμὸς πρὸς τὸν πατέρα τοῦ ψεύδους τὸν πρῶτον ὄφιν ἔχει τὴν ὁμοιότητα; Ὡσεὶ ἀσπίδος», φησὶν, «κωφῆς καὶ βουούσης τὰ ὦτα αὐτῆς, ἣτις οὐκ εἰσακούσεται φωνὴν ἐπαρόντων, φαρμακοῦται 5 φαρμακευομένη παρὰ σοφοῦ». Ταύτην γὰρ ἐνεῖδον τοῦ θηρίου τὴν φύσιν οἱ περὶ ταῦτα σοφοί· ὅτι θυμῷ διαπιμπραμένη ἀποκρατεῖ τὸ πνεῦμα τῆ φάρυγγι καὶ οὐ προΐεται ἀσκοῦ δίκην τῆ τοῦ πνεύματος ἐναπολήψει περιοιδαίνουσα, ὡς πάντα ἐπ' αὐτῆς ἀργὰ μένειν καὶ ἀπρακτα, ὅσα θηρίων θέλητρα διὰ τινος φυσι- 10 κῆς ἀντιπαθείας παρὰ τῶν τὰ τοιαῦτα σοφῶν ἐξηυρέθη. Νοεῖν δὲ δίδωσι διὰ τούτων ὅτι ἀνήκοος μένει τῶν ἐν κακίᾳ κεκρατημένων ἢ καρδία, τῆς παρὰ τῶν διδασκάλων ἐπαγομένης αὐτοῖς θεραπείας. Καὶ πᾶσα δὲ ἡ τῆς ψαλμωδίας ἀκολουθία διὰ θρήνου προῆκται τῷ τῆ ἀπωλεία τῶν δειλαίων ἐπιστενάζοντι. 15 Προαναφωνεῖ γὰρ κατ' αὐτῶν τὸ ἐσόμενον λέγων, «ὁ Θεὸς συντρίψει τοὺς ὀδόντας αὐτῶν ἐν τῷ στόματι αὐτῶν». Ποίους ὀδόντας, ἢ δηλαδὴ τοὺς τοῦ καρποῦ τῆς παρακοῆς βρωτῆρας, τοὺς τῶν ἡδονῶν τῆς γαστρὸς ὑπηρέτας (οὓς «ὄπλα» καὶ «βέλη» διὰ τῆς προλαβούσης ψαλμωδίας ὠνόμασεν), δι' ὧν ὁ 20 τῆς ἀληθείας λόγος κατασπαράσσεται; «Καὶ τὰς μύλας τῶν λεόντων», φησί, «συνέθλασεν ὁ Κύριος».

Γνοίης δ' ἂν τίνας ὠνόμασε λέοντας, εἰ μάθοις τῶν θηρίων τούτων τὰ ἰδιώματα. Λέγουσι γὰρ εἶναι τοὺς λέοντας ἐνδιαστρόφους τὸ ὄμμα, ὧν σαρκοβόρος ἢ φύσις καὶ τῷ αἵματι 25 φίλη. Οἶδας δὲ πάντως τὸ ἀνιγμα τῆς τῶν ὀμμάτων διαστρόφῆς τῶν μὴ πρὸς τὸ εὐθὺ βλέπόντων, καὶ τῆς ἀηδίας τοῦ ἀσθματος τῶν εἰς βλασφημίαν κεχηρημένων τῷ στόματι καὶ διὰ τοῦτο συγγενῶς ἐχόντων πρὸς τὴν τῆς ἀμαρτίας δυσωδίαν. Καὶ ὅσα νοεῖται διὰ τοῦ ἀσθματος, ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα, ὅπερ μάλιστα 30 τρέφει τῶν λεόντων τὴν φύσιν, ταῦτα εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ βασι-

Θεοὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ ἀπὸ τῆ σύλληψή τους ἀκόμα, πῶς παραπλανήθηκαν ἀπὸ τὴν κοιλιὰ τῆς μάνας τους καὶ τίμησαν τὴν ψευτιά περισσότερο ἀπὸ τὴν ἀλήθεια ἐκεῖνοι ποὺ ὁ θυμὸς τους ἔχει ὁμοιότητα μὲ τὸν πρῶτο πατέρα τοῦ ψεύδους, τὸ φίδι; Σὰν τῆς ἀσπίδας», λέει, «ποὺ εἶναι κουφή καὶ κλείνει τ' αὐτιά της, ποὺ δὲ θ' ἀκούσει τὴ φωνὴ ἐκείνων ποὺ θέλουν νὰ τὴ γητέψουν, δηλητηριάζει καὶ δηλητηριάζεται ἀπὸ τὸ σοφόν»⁵⁹. Οἱ σοφοὶ σ' αὐτὰ ἔτσι συνέλαβαν τὴ φύση τοῦ θηρίου· ὅτι ἀναμμένο ἀπὸ τὸ θυμὸ του κρατεῖ τὸν ἀέρα μέσα στὸ φάρυγγά του καὶ δὲν τὸν ἀφήνει ἀλλὰ φουσκώνει σὰν κανένας ἀσκὸς μὲ τὸ κράτημα τοῦ ἀέρα μέσα του, ὥστε νὰ μένουν ἀνώφελα κι ἀναποτελεσματικὰ ὅλα τὰ γητέματα τῶν θηρίων ποὺ ἀνακαλύφθηκαν μὲ μιὰ φυσικὴ ἀποστροφή ἀπὸ τοὺς σοφοὺς σ' αὐτὰ. Μᾶς ἀφήνει μ' αὐτὰ νὰ καταλάβομε ὅτι ἡ καρδιὰ ἐκείνων ποὺ κρατεῖ ἢ κακία μένει κουφή κι ἀπαγορεύεται γι' αὐτοὺς νὰ τοὺς θεραπεύσουν οἱ διδάσκαλοι. Καὶ ὅλη ἡ πορεία τοῦ ψαλμοῦ ὀλοκληρώνεται μὲ θρηνο ἀπὸ μέρους ἐκείνου ποὺ στενάζει γιὰ τοὺς δυστυχημένους. Προαναγγέλλει ὅτι μέλλει νὰ συμβεῖ πρὸς τιμωρία τοὺς λέγοντας «ὁ Θεὸς θὰ συντρίψει τὰ δόντια τους μέσα στὸ στόμα τους». Ποιὰ δόντια; Μήπως ἐννοεῖ αὐτὰ ποὺ ἔφαγαν τὸν καρπὸ τῆς παρακοῆς, τοὺς ὑπηρέτες τῶν ἡδονῶν τῆς κοιλιᾶς (ποὺ τὰ ὀνόμασε ὄπλα καὶ βέλη στὸν προηγούμενο ψαλμὸ) καὶ ποὺ κατασπαράζουν τὸ λόγο τῆς ἀλήθειας; Κι ἀκόμα λέει· «ὁ Κύριος τσάκισε τὰ μυλόδοντα τῶν λιονταριῶν».

Θὰ καταλάβεις ποιούς ὀνόμασε λιοντάρια, ἀν μάθεις τὰ γνωρίσματα τῶν θηρίων αὐτῶν. Λένε ὅτι τὰ λιοντάρια ἔχουν μάτια ἀλλοιθωρα. Εἶναι σαρκοβόρα κι ἀγαποῦν τὸ αἷμα. Τὸ αἷνιγμα τῆς διαστροφῆς τῶν ματιῶν ποὺ δὲ βλέπουν ἴσια τὸ γνωρίζεις καὶ τὸ αἷνιγμα τῆς δυσωδίας τῆς ἀναπνοῆς ὁποῖων χρησιμοποιοῦν τὸ στόμα τους γιὰ βλασφημία καὶ γι' αὐτὸ ἔχουν συγγένεια μὲ τὴ δυσωδία τῆς ἁμαρτίας. Καὶ ὅσα ἐννοοῦνται μὲ τὴν ἀναπνοή, ἐπειδὴ εἶναι ἡ σάρκα καὶ τὸ αἷμα, ποὺ εἶναι ἡ κύ-

λείαν ἀπόβλητα. Ἐν γὰρ τῷ καιρῷ τῆς τῶν ἀξίων τιμῆς, «οὐ-
 τοι», φησίν, «ἐξουδενωθήσονται», τῇ ἀστάτῳ φύσει τῶν ὑλι-
 κῶν πραγμάτων οἷς προσωκειώθησαν κατὰ τὸν βίον συγκα-
 ταρρέοντες. «Ἐξουδενωθήσονται» γάρ, φησίν, ὡς ὕδωρ διαπο-
 5 ρεούμενον». Ὁ γὰρ πονηρὸς κατὰ τῶν ψυχῶν ἡμῶν τοξότης, ὁ
 τὰ πεπυρωμένα βέλη τῆς ἀμαρτίας κατὰ τῆς ἀνθρωπίνης εὐθύ-
 νων ζωῆς, οὐ παύεται κατ' αὐτῶν τοξαζόμενος, ἕως ἂν αὐτῶν
 ἐκνευρώσῃ τὴν δύναμιν. «Ἐντενεῖ» γάρ, φησίν, «τὸ τόξον αὐ-
 τοῦ, ἕως οὗ ἀσθενήσωσι καὶ γένωνται κηρὸς τηκόμενος» πρὸς
 10 πᾶν εἶδος τοῦ κατὰ τὴν ἀμαρτίαν χαρακτῆρος εὐκόλως μορφού-
 μενος· καὶ τούτοις ἔτι προστίθησι τὰς ὀδυρτικὰς ἐκεῖνας κατὰ
 τῶν δειλαίων φωνάς, «ἔπεσε πῦρ», λέγων, «καὶ οὐκ εἶδον τὸν
 ἥλιον».

Σαφηνίζει δὲ τοῦ ρητοῦ τούτου τὴν ἔννοιαν ἕτερος τῶν ἐρ-
 15 μνηνέων, τὴν παρὰ καιρὸν γενομένην ἀπὸ τῆς μήτρας ὀλίσθησιν
 τοῦ ἀμβλώματος ἐρμηνεύσας τούτοις τοῖς ῥήμασιν· «ἔκτρωμα»,
 φησίν, «γυναικὸς οὐχ ὀραματισθήσεται ἥλιον». Ἐπεὶ τοίνυν
 παρὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ψαλμωδίας φησίν ὅτι «ἀπηλλοτριώθησαν
 οἱ ἀμαρτωλοὶ ἀπὸ μήτρας καὶ ἀπὸ γαστρὸς ἐπλανήθησαν»,
 20 ὅπερ ταῦτόν ἐστι τῷ «ἠμβλώθησαν», αἴτιον δὲ τοῦ τοιοῦτου
 πάθους αὐτῶν λέγει τὴν πρὸς τὸν ὄφιν τε καὶ τὴν ἀσπίδα
 ὁμοίωσιν, διὰ τοῦτο καὶ νῦν τὸν ἴσον ἐπαναλαβὼν λόγον φησὶ
 ὅτι ἀτελεῖς ἐν τῷ λόγῳ τῆς φύσεως καὶ ἀμβλωθρίδιοι διὰ κα-
 κίας γενόμενοι ἐξωλίσθησάν τε καὶ ἔπεσον αὐτοὶ ἀπὸ τῆς νοη-
 25 θείσης ἡμῖν ἐκείνης μήτρας, πῦρ καθ' ἑαυτῶν γενόμενοι διὰ τῆς
 ὑλικῆς προαιρέσεως· οὗ ἕνεκα «οὐκ ἀνέβλεψαν πρὸς τὸν
 ἥλιον». Ἐνδείκνυται δὲ διὰ τοῦ ἡλίου τὸ ἀληθινὸν φῶς, πρὸς δ' ἡ
 ἀτελεσφόρητος τῶν Ἰουδαίων γονῆ οὐκ ἀνέβλεψεν. Καὶ ὁ ἐφε-
 ξῆς λόγος ἀρμόζει κατὰ τὸ ἀκόλουθον τῷ προάγοντι. Ὁ γὰρ
 30 ἐκεῖ «κωφὴν ἀσπίδα» ὠνόμασεν, τοῦτο νῦν μεταβαλὼν «ἀσύ-
 νετον ἀκανθαν» λέγει· ἐκ γὰρ τοῦ ἀκοῦσαι τὸ συνιέναι γίνεται· ὁ
 δὲ τὴν ἀκοὴν οὐ δεξάμενος συναποβάλλει πάντως μετὰ τῆς
 ἀκοῆς καὶ τὴν σύνεσιν.

Διὰ τοῦτο ὡσπερ ἐκεῖ μὲν γενικώτερον μνημονεύσας τοῦ

ρια τροφή τῶν λιονταριῶν, αὐτὰ εἶναι ἀπόβλητα ἀπὸ τῆ βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Τὸν καιρὸ πού θὰ τμηθοῦν οἱ ἄξιοι «αὐτοῦ», λέει, «θὰ ἐκμηδενιστοῦν», θὰ συγκαταρρεύσουν μαζί με τὴν ἄστατη φύση τῶν ὑλικῶν πραγμάτων μετὰ τὰ ὁποῖα ἐξοικειώθηκαν. «Θὰ περάσουν», λέει, «σὰν τὸ νερὸ πού κυλάει». Ὁ τοξότης τῆς κακίας πού τοξεύει τὶς ψυχές μας, πού κατευθύνει τὰ πυρωμένα βέλη τῆς ἁμαρτίας κατὰ τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων, δὲν παύει νὰ τοὺς χτυπᾷ μετὰ τὸ τόξο, ὥσπου νὰ τσακίσει τὴ δύναμή τους. «Θὰ τεντώσει», λέει, «τὸ τόξο του, ὥσπου νὰ χάσουν τὴ δύναμή τους καὶ νὰ γίνουν σὰν τὸ κερὶ πού λιώνει» καὶ παίρνει εὐκολὰ τὴ μορφή κάθε εἴδους τῆς ἁμαρτίας. Σ' αὐτὰ προσθέτει καὶ τοὺς θρήνους του κατὰ τῶν ταλαίπωρων. «Ἐπese», λέει, «φωτιά καὶ δὲν εἶδαν τὸν ἥλιο».

Ἐνας ἄλλος ἐρμηνευτὴς διευκρινίζει τὴν ἔννοια τοῦ λόγου αὐτοῦ ὅτι σημαίνει τὴν πρόωρη ἐξοδο τοῦ ἀποβολμαίου ἀπὸ τὴ μήτρα μετὰ τὰ ἐξῆς λόγια. "Ἐκτρωμα", λέει, 'τῆς γυναίκας δὲ θὰ ἀντικρύσει τὸν ἥλιο'. Ἐπειδὴ λοιπὸν στὴν ἀρχὴ τοῦ ψαλμοῦ λέει ὅτι «οἱ ἁμαρτωλοὶ ἀποξενώθηκαν ἀπὸ τὴ σύλληψή τους καὶ πλανήθηκαν ἀπὸ τὴν κοιλία τῆς μάνας τους», πού σημαίνει ὅ,τι καὶ ἡ ἀποβολή, καὶ αἰτία τοῦ παθήματός τους αὐτοῦ εἶναι πού ἐξομοιώθηκαν μετὰ τὸ φίδι καὶ τὴν ἀσπίδα, γι' αὐτὸ ἐπαναλαμβάνοντας καὶ τώρα τὸν ἴδιο λόγο λέει, ὅτι, ἐπειδὴ δὲν ὀλοκληρώθηκε ἡ φύση τους κι ἐγιναν ἐκτρώματα ἐξαιτίας τῆς κακίας, ξεγλίστησαν κι ἐπescαν ἀπο τὴ μήτρα ἐκείνη πού ἀναφέραμε κι ἐγιναν φωτιά γιὰ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ τους μετὰ τὴν προτίμησή τους στὰ ὑλικά. Ἀπὸ αὐτὸ τὸ γεγονός «δὲν κοίταξαν ψηλὰ πρὸς τὸν ἥλιο». Μετὰ τὸν ἥλιο σημαίνει τὸ ἀληθινὸ φῶς, πρὸς τὸ ὁποῖο δὲν ἐστρεψε τὸ βλέμμα ἡ ἀδιάφορη γενιὰ τῶν Ἰουδαίων. Καὶ ὁ ἐπόμενος λόγος συμφωνεῖ μετὰ τὸν προηγούμενο. "Ὁ,τι ὀνόμασε ἐκεῖ κουφή ἀσπίδα, αὐτὸ τὸ ἄλλαξε τώρα καὶ τὸ ὀνόμασε 'ἀγκάθι' πού δὲν καταλαβαίνει. Τὸ καταλαβαίνω εἶναι ἀποτέλεσμα τοῦ ἀκούω. Ὅποιος δὲν δέχεται ν' ἀκούσει μαζί με τὴν ἀκοή χάνει ἀσφαλῶς καὶ τὴν κατανόηση.

Γι' αὐτὸ ὅπως ἐκεῖ ἀφοῦ πρῶτα ἀνέφερε γενικὰ τὸ ὄνομα

κατὰ τὸν ὄφιν ὀνόματος ἐπάγει τὸ εἶδος τοῦ θηρίου τὸ ἐν τῷ γένει πικρότατον, τὴν ἀσπίδα λέγων· οὕτω καὶ ἐνταῦθα, οἷον ἐν γένει τινὶ τὸ τῆς ἀκάνθης ὄνομα προεκθέμενος ἐπάγει τὸ χαλεπώτερον ἐν ταῖς ἀκάνθαις εἶδος, τὴν ράμνον εἰπὼν, ἧς ὄξειαι μὲν αἱ ἀκμαί, συνεχεῖς δὲ αἱ προβολαί, βλαπτικαὶ δὲ τῶν προσεγγιζόντων καὶ ἰώδεις αἱ ἀμυχαί. Πλὴν ἀλλὰ κἂν ἀκανθα ἦτε, φησίν, κἂν ἐν ἀκάνθαις ἢ ράμνος, ὡς ἔτι οἴεσθε ζῆν· οὐ γὰρ ἀληθῶς ζῆ ὁ τὴν ἀληθῆ μὴ ἔχων ζωὴν. Ἡ ὀργὴ καταπίεται ὑμᾶς· καὶ ὡσπερ τῶν ἀμαρτωλῶν ἢ ζωὴ οὐκ ἀληθῶς ἐστίν, οὐ λέγεται, ἀλλ' ὀνομάζεται μόνον (τὸ γὰρ τῆς ἀληθινῆς ζωῆς διε-
 10 ζευγμένον, ζωὴ οὐκ ἐστίν), οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ ἢ ὀργῆ, κἂν τοῖς ἀμαρτωλοῖς τοῦτο καὶ φαίνεται καὶ παρ' αὐτῶν ὀνομάζεται, οὐδὲν μᾶλλον ἐστὶν ὀργῆ, ἀλλ' ὡς ὀργῆ τοῖς οὕτω τὴν κατὰ τὸ δίκαιον τοῦ Θεοῦ ἀντιτιδομένην ἀμοιβὴν ὀνομάζουσι. Τοῦτο
 15 οὖν ἐστὶν τὸ «ὡσεὶ ζῶντας». Καὶ «ὡσεὶ ἐν ὀργῇ καταπίεται ὑμᾶς», οὐκ ἐν ἀληθινῇ ζωῇ ὄντας, οὔτε ἀληθῶς ἐκεῖνος ἐν ὀργῇ θεωρούμενος.

Εἰτά φησιν· «εὐφρανθήσεται δίκαιος ὅταν ἴδῃ ἐκδίκησιν», οὐχ ὡς ἐπιχαίρων τοῖς ἀπολλυμένοις, ἀλλ' ὡς ἐκ παραλλήλου
 20 τὰ ἑαυτοῦ πρὸς τὰ ἐκείνων ἀντιτιθεὶς τότε μακαρίσει ἑαυτὸν τῆς εὐβουλίας, ὅτι μὴ ἐν ἐκείνοις ἐγένετο, ἐν οἷς ὀργῇ τῶν ἀμαρτωλῶν τὴν ἐκδίκησιν. Τὴν γὰρ τῶν ἰδίων χειρῶν καθαρότητα τῇ πρὸς τὸ λύθρον τῶν ἀμαρτωλῶν ἀντεξετάσει μᾶλλον κατόψεται. «Τὰς χεῖρας αὐτοῦ», φησί, νίψεται ἐν τῷ αἵματι τοῦ ἀμαρ-
 25 τωλοῦ». Οἶδαμεν δὲ ὅτι οὐκ ἄλλου τινὸς χάριν νιπτόμεθα ἢ ἴνα τῷ ὕδατι τὸ ρύπον ἀποκλυσώμεθα· ὁ δὲ τοῦ αἵματος μολυσμὸς οὐκ ἀποκαθαίρει τὸν προϋπάρχοντα ρύπον, ἀλλ' αὐτὸς γίνεται ρύπος, οὐκοῦν ὡσπερ τὸ λευκὸν χρῶμα τῇ ἀντιπαραθέσει τοῦ αἵματος ἐκδηλότερον γίνεται, οὕτω καὶ ἡ τῶν χειρῶν τοῦ δι-
 30 καίου καθαρότης διὰ τῆς τοῦ ἐναντίου συγκρίσεως λαμπροτέρα καθίσταται. Τὸ γὰρ νῦν ἀπιστούμενον ὅτι τίς ἐστὶ τοῖς διὰ τῶν τῆς ἀρετῆς πόνων ἐκουσίως κακοπαθήσασι μετουσίᾳ τοῦ κρείτ-

φίδι, πρόσθεσε ὕστερα τὸ εἶδος τοῦ φιδιοῦ τὸ πρὸ δηλητηριῶ-
 δες, ἀναφέροντας τὴν ἀσπίδα, ἔτσι κι ἐδῶ ἀναφέροντας πρῶτα
 τὸ ὄνομα τοῦ ἀγκαθιοῦ, προσθέτει τὸ χειρότερο εἶδος ἀγκα-
 θιοῦ, τὸ ράμνο, πὸ ἔχει ἀγκάθια μυτερὰ καὶ βγάζει συνεχῶς
 νέα κλαδιὰ πὸ πληγώνουν ὄσους πλησιάζουν καὶ οἱ γρατζου-
 νιές τους εἶναι δηλητηριώδεις. Ὡστόσο, ἀκόμα κι ἂν εἴστε
 ἀγκάθια, λέει, κι ἂν ὁ ράμνος εἶναι ἀγκάθι, κι ἔτσι νομίζετε
 ἀκόμα ὅτι ζεῖτε· γιατί δὲ ζεῖ ἀληθινὰ ὁποῖος δὲν ἔχει τὴν ἀληθι-
 νὴ ζωὴ. Θὰ σᾶς καταπιεῖ ὁ θυμὸς καὶ ὅπως ἡ ζωὴ τῶν ἀμαρτω-
 λῶν δὲν εἶναι ἀληθινὰ ὅ,τι λέγεται ἀλλὰ ἔχει τὸ ὄνομα μόνο
 (ὁποῖο εἶναι χωρισμένο ἀπὸ τὴν ἀληθινὴν ζωὴ, δὲν εἶναι ζωὴ),
 ἔτσι εἶναι καὶ ἡ ὄργη τοῦ Θεοῦ· ἃς φαίνεται στοὺς ἀμαρτωλοὺς
 ὡς ὄργη κι ἃς ὀνομάζεται ἔτσι· δὲν εἶναι καθόλου ὄργη ἀλλὰ
 εἶδος ὄργης γιὰ ὄσους ὀνομάζουν ἔτσι τὴ δίκαιη πληρωμὴ πὸ
 τοὺς ἀνταποδίδει ὁ Θεός. Αὐτὸ λοιπὸν σημαίνει ἡ ἔκφραση
 «σὰν ζωντανὸς» καὶ «σὰν γεμάτος ὄργη θὰ σᾶς καταπιεῖ»· δὲν
 ζεῖτε δηλαδὴ τὴν ἀληθινὴν ζωὴ οὔτε ἐκεῖνος πὸ βλέπετε εἶναι
 ἀληθινὰ θυμωμένος.

Ἐπειτα λέει· «θὰ εὐχαριστηθεῖ ὁ δίκαιος, ὅταν δεῖ ἐκδί-
 κηση», ὄχι γιατί χαίρεται γι' αὐτοὺς πὸ χάνονται, ἀλλὰ παραλ-
 ληλίζοντας κατ' ἀντιπαραβολὴ τὴ δικὴ του θέση μ' ἐκείνων,
 τότε θὰ μακαρίσει τὸν ἑαυτό του πὸ σκέφτηκε ὀρθά, γιατί δὲν
 βρέθηκε ἀνάμεσα σ' ἐκείνους, στοὺς ὁποῖους βλέπει τὴν ἐκδί-
 κηση τῶν ἀμαρτωλῶν. «Γιατὶ τὴν καθαρότητα τῶν ἰδίων τῶν
 χεριῶν του θὰ τὴ διαπιστώσει καλύτερα μὲ τὴν ἀντιπαράθεσὴ
 τῆς στὰ αἵματα τῶν ἀμαρτωλῶν». Καὶ γνωρίζομε βέβαια ὅτι δὲν
 πλυνόμαστε γιὰ τίποτε ἄλλο παρὰ γιὰ νὰ καθαρίσομε τὴ βρομιὰ
 μὲ τὸ νερό. Ὁ μολυσμὸς ἀπὸ αἷμα δὲν καθαρίζει τὴν ἀκαθαρσία
 πὸ προϋπάρχει, ἀλλὰ γίνεται ἀκαθαρσία ὁ ἴδιος. Ἐπομένως
 ὅπως τὸ λευκὸ χρῶμα φαίνεται λευκότερο μὲ τὴν ἀντιπαράθεση
 τοῦ αἵματος, ἔτσι καὶ ἡ καθαρὴ τῶν χεριῶν τοῦ δίκαιου γί-
 νεται φανερότερη στὴ σύγκρισή της μὲ τὸ ἀντίθετο. Γιατὶ αὐτὸ
 πὸ τώρα ἀμφισβητοῦμε, ὅτι ἔχουν κάποια μετουσία τοῦ καλύ-
 τερου ὄσοι κακοπάθησαν θεληματικὰ γιὰ τοὺς ἀγῶνες τῆς ἀρε-

τονος, τότε διὰ τῆς πείρας φανερωθήσεται· ὁ γὰρ ταῦτα βλέπων ἐρεῖ ὅτι ἦν, ὡς ἔοικεν, τῷ δικαίῳ καρπὸς ἀποκειμένος ἐν τῇ δικαίᾳ τοῦ Θεοῦ κρίσει. Ὁρᾷς οἷας ἐπιβέβηκεν ἀκρωρείας ὁ λόγος; Ὅσον ὑπεραίρει τῶν προδιηνησμένων τοῖς ψαλμοῖς τὸ μέγεθος;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΣ'

Ἄλλ' οὐδὲ οὗτος ὄρος τῆς εἰς ~~ἐξ~~ ὕψος ἀναβάσεως τοῖς δι' ἀρετῆς προκόπτουσι γίνεται. Ὁ γὰρ μετὰ τοῦτον τῇ ἀκολουθίᾳ τῆς τάξεως ὧν ὑπὲρ τοῦτον καὶ τῇ μεγαλοφυίᾳ τῆς θεωρίας εὐρίσκεται. Πάλιν δὲ ἡ ἐπιγραφή ἀνακηρύσσει τὸν στεφανίτην·
 10 πάλιν ἢ ἐπ' αὐτῷ στήλη τὸ ὑπὲρ ἄνθρωπον εἶναι τὴν τοιαύτην νίκην μαρτύρεται. «Εἰς τὸ τέλος» γάρ, φησί, «μὴ διαφθείρης». Εἴρηται πολλάκις ὅτι νίκη ἐστὶ τοῦ «τέλους» τὸ σημαινόμενον, καὶ οὐδὲν χρὴ πάλιν ἐφερμηνεύειν τῷ λόγῳ τὸ ἐγνωσμένον. Τὸ δὲ μὴ «διαφθείρης», ἡ φιλόανθρωπος αὐτῆ φωνὴ καὶ πᾶσαν μα-
 15 κροθυμίας ὑπερβολὴν παριοῦσα, μεῖζονος ἐπιβέβηκεν ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ τῆς διανοίας. Τίς γὰρ οὐκ οἶδεν ὅτι πρόχειρος μὲν εἰς εὐποιῖαν ἐστὶ καὶ τῶν ἐπιτυχόντων ἕκαστος ἐπὶ τῶν μηδεμίαν προενδειξαμένων κακίαν· πολλάκις δὲ καὶ μικρᾶς τινος λύπης προγεγεννημένης, ὁ μὲν μεγαλοψυχότερος ἤνεγκε τὴν ἐπὶ
 20 τοῖς μικροῖς ἀηδίαν καὶ ἐν τῷ καιρῷ τῆς εὐποιίας οὐκ ἀπετράπη τοῦ ποιῆσαι καλῶς τὸν ἐπὶ μετρίοις λυπήσαντα· ὁ δὲ μικροφυῆς τὴν διάνοιαν, κἂν βραχὺ τι τὸ παροξύνον τύχη, πᾶσαν ἐπαφήσιν αὐτῷ τὴν ἀμυντικὴν δύναμιν καιροῦ τινος εἰς κακοποιῖαν λαβόμενος. Οὐκοῦν οὐκ ἴσον τὸ θαῦμα, κἂν ὁμοιον τὸ εὐεργέτη-
 25 μα τύχη, ἐπὶ τε τοῦ μηδὲν προπεπονθότος κακῶς καὶ ἐπὶ τοῦ δι' εὐποιίας ἀμειψαμένου τὸν προλυπήσαντα. Τούτου χάριν, ὡς ἂν

τῆς, τότε θὰ διαπιστωθεῖ μὲ τὴν πείρα. Ὅποιος τὰ βλέπει αὐτὰ θὰ πεῖ ὅτι ὑπάρχει, ὅπως φαίνεται, γιὰ τὸ δίκαιο καρπὸς ποῦ φυλαγόταν στὴ δίκαιη κρίση τοῦ Θεοῦ. Βλέπεις σὲ ποιὰ βουνοκορφὴ ἀνέβηκε ὁ λόγος; Πόσο ξεπερνᾷ τὸ ὕψος τῶν ψαλμῶν ποῦ ἐξετάσαμε πρωτότερα;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΣ'

Οὕτε αὐτὸς ὁμοῦς ὁ ψαλμὸς⁶⁰ γίνεται τὸ ὄριο τῆς ἀνάβασης σὲ ὕψος γιὰ ὄσους προοδεύουν μὲ τὴν ἀρετὴ. Ὁ ἐπόμενος στὴ σειρὰ εἶναι ἀνώτερος καὶ στὸ ὕψος τῆς θεωρίας. Ἡ ἐπιγραφή ἀνακηρύττει πάλι τὸν στεφανωμένο νικητὴ. Πάλι ἡ στήλη ποῦ στήθηκε γι' αὐτὸν μαρτυρεῖ ὅτι ἡ νίκη αὐτὴ εἶναι ὑπεράνθρωπη. Γιατὶ λέει, 'Στὸ τέλος, μὴν τὸν σκοτώσεις'. Εἰπώθηκε πολλές φορές ὅτι τὸ σημαινόμενο 'τοῦ τέλους' εἶναι ἡ νίκη καὶ δὲ χρειάζεται καθόλου νὰ ξαναεξηγήσομε τὸ γνωστό. Ἡ φράση «μὴν τὸν σκοτώνεις», ἡ κραυγὴ αὐτὴ τῆς φιλανθρωπίας, ποῦ ξεπερνᾷ καὶ τὴν πιὸ ὑπερβολικὴ μακροθυμία, στὸ σημεῖο αὐτὸ λέγεται μὲ ὑψηλότερο νόημα. Ποιὸς δὲ γνωρίζει ὅτι καὶ ὁ τυχὼν ἀνθρώπος εἶναι πρόθυμος νὰ εὐεργετήσῃ ὄσους δὲν ἔδωσαν πρωτότερα δείγματα κακίας. Συχνά, καὶ ἂν καὶ ἔχει προηγηθεῖ κάποια μικρὴ λύπη, ὁ πιὸ μεγαλόψυχος ὑποφέρει τὴν δυσἀρέσκεια γιὰ ψιλοπράματα καὶ τὴν ὥρα τῆς εὐεργεσίας δὲν ἐμποδίστηκε νὰ εὐεργετήσῃ αὐτὸν ποῦ τὸν πίκρανε ὡς ἓνα σημεῖο. Ὁ μικρόψυχος καὶ μικρόνους, ἀκόμα κι ἂν εἶναι ἀσημαντὴ ἡ ἀφορμὴ τοῦ θυμοῦ του, ἀφήνει νὰ ξεσπάσῃ σ' αὐτὸν ὅλη ἡ ἔνταση τῆς ἐκδίκησής του, ὅταν βρεῖ εὐκαιρία νὰ τὸν βλάψῃ. Δὲν εἶναι λοιπὸν τὸ ἴδιο ἄξια γιὰ θαυμασμό, ἀκόμα κι ἂν εἶναι ὁμοια ἡ εὐεργεσία, καὶ γι' αὐτὸν ποῦ δὲν ἔχει πάθει προηγουμένως κανένα κακὸ καὶ γι' αὐτὸν ποῦ ἀντάμειψε μ' εὐεργεσία αὐτὸν ποῦ τὸν λύπησε προηγουμένως. Γι' αὐτό, γιὰ νὰ

60. Ψαλμ. 58.

μάλιστα τὸ ἀπαράθετόν τε καὶ ἀζήλωτον ἐπίδειχθειή τῆς τοῦ
 Δαβιδ μακροθυμίας, ἣτις αὐτὴν μικροῦ δεῖν μιμεῖται τῆς θείας
 φύσεως τὴν ἀπάθειαν, παρατίθησι τὴν πονηρὰν ἐκείνην τοῦ
 Σαοὺλ μανίαν. Εἶρητα γάρ, φησίν, τῷ Δαβιδ ἢ τοῦ «μὴ δια-
 5 φθείρης» φωνή, ἦν τῇ μνήμῃ τῶν ἐπιγενομένων ἐνστηλιτεῦρ,
 οὐχ ὄτε φιλικῶς πρὸς αὐτὸν εἶχεν ὁ τύραννος, ἀλλ' ἤδη γεγενη-
 μένων ἐκείνων, ὄτε ἀπέστειλε Σαοὺλ εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ τοῦ
 θανατῶσαι αὐτόν. Πάντως δὲ οὐκ ἀγνοεῖς, ὁ φιλομαθής, τὸ μέ-
 ρος τῆς ἱστορίας, τὸ ὑπὸ τῆς ἐπιγραφῆς σημαινόμενον· πῶς
 10 ἐπειδὴ κατέστη τῷ Σαοὺλ ἢ ἐκ τοῦ δαιμονίου πνεύματος πτόη-
 σις, τοῦ ἀγίου Δαβιδ διὰ τοῦ ψαλτηρίου τὴν ἐκ τοῦ πάθους ταρα-
 χὴν κατευνάσαντος, παρεστῶσαν ἑαυτῷ τὴν λόγχην εὐρῶν ὁ
 Σαοὺλ τῷ εὐεργέτῃ ἑαυτοῦ ἐπαφίησιν, εὐθύνας κατ' αὐτοῦ τὴν
 αἰχμὴν· τοῦ δὲ κατὰ θεῖαν συμμαχίαν τῆς βολῆς ἑαυτὸν ὑπεκ-
 15 στήσαντος τῷ τοίχῳ διὰ βάθους ἐμπήγνυται ἢ τῆς αἰχμῆς προσ-
 βολή. Ἐξέδραμε δὲ τῶν βασιλείων, ἐν τῷ ἰδίῳ οἴκῳ ἐγένετο,
 μεταβληθῆσθαι τοῦ βασιλέως τὸν θυμὸν διὰ μετανοίας ἐλπί-
 σας.

Τοῦ δὲ Σαοὺλ δορυφόρους ἐν κύκλῳ τῇ οἰκίᾳ τοῦ Δαβιδ
 20 περιστήσαντος καὶ δημίους τὸν κατ' αὐτοῦ φόνον ἐντειλαμένου
 μόλις διὰ θυρίδος τινὸς καταβαλὼν ἑαυτὸν εἰς τὸ ὑπαιθρον καὶ
 διαλαθὼν τὴν φρουρὰν ἔξω τῶν κινδύνων κατέστη· καὶ μετα-
 ναστὰς ἄλλοτε ἄλλον ἐπήρχετο τόπον ὑπὸ ἀμηχανίας τοῖς ἀήθε-
 σιν ἀνθρώποις ἐπιπλανώμενος. Καὶ οὕτω κατελήφθη ὑπὸ τοῦ
 25 Σαοὺλ πανστρατιᾶ κυκλώσαντος τὸ γεώλοφον, ᾧ μετὰ τῶν
 περὶ αὐτὸν ὁ Δαβιδ προσφεύγει, καὶ νυκτὸς ἀναβολὴν πρὸς τὸν
 θάνατον αὐτῷ παρασχομένης (ὑπερέθετο γὰρ ὁ Σαοὺλ ἐπὶ τὸν
 ὄρθρον τὴν τοῦ διωκομένου σφαγὴν), ἐπιστὰς τῇ σκηνῇ τοῦ πο-
 λεμίου καὶ καταλαβὼν ἐπὶ τινος εὐνῆς λελυμένον τῷ ὕπνῳ οὐ
 30 μόνον τὴν ἰδίαν ἐπέσχε χεῖρα σπεύδουσαν ἴσως τῷ θυμῷ χαρί-
 σασθαι, ἀλλὰ καὶ τὸν ὑπασπιστὴν ἤδη κατὰ τοῦ Σαοὺλ πρὸς τὴν

φανεί καλύτερα πόσο είναι ασύγκριτη και άμιμητη ή μακροθυμία του Δαβίδ, πού είναι πολύ κοντά στην άπαθεια της θείας φύσης, παραθέτει την άμαρτωλή εκείνη μανία του Σαούλ. Είπώθηκε, μᾶς λέει, ἀπὸ τὸν Δαβίδ ἡ φράση 'μὴν τὸν σκοτώνεις' πού τὴν χαράζει σὰν σὲ στήλη στὴ μνήμη τῶν μεταγενέστερων, ὄχι τότε πού ὁ τύραννος εἶχε γι' αὐτὸν φιλικὰ αἰσθήματα, ἀλλὰ ὅταν εἶχε γίνει ἡ ἀποστολὴ ἀνθρώπων του στὸ σπίτι τοῦ Δαβίδ ἀπὸ τὸν Σαούλ γιὰ νὰ τὸν σκοτώσουν. Ἐσὺ ὁ φιλομαθής, δὲν ἀγνοεῖς ἀσφαλῶς, τὸ μέρος τῆς ἱερᾶς Ἱστορίας, πού δηλώνει ἡ ἐπιγραφή, πῶς δηλαδή ὅταν τάραξε τὸ Σαούλ τὸ πονηρὸ ἐκεῖνο πνεῦμα καὶ ὁ ἅγιος Δαβίδ καταπράυνε μὲ τὸ ψαλτήρι του τὴν ταραχὴ τῆς ἀρρώστιας του, πῶς ὁ Σαούλ, ὅταν βρῆκε ἐκεῖ κοντὰ τὸ κοντάρι του, τὸ πετάει στὸν εὐεργέτη του κατευθύνοντας τὴν αἰχμὴ του ἐναντίον του. Κι ὅταν αὐτὸς μὲ τὴ θεία βοήθεια βγῆκε ἀπὸ τὴν πορεία τῆς βολῆς, χτυπᾷ ἡ αἰχμὴ καὶ χώνεται βαθιὰ στὸν τοῖχο. Φεύγει ἀπὸ τὰ ἀνάκτορα καὶ πηγαίνει στὸ σπίτι του ἐλπίζοντας ὅτι ὁ βασιλιάς θὰ μετανιώσει καὶ θὰ μαλακώσει τὸ θυμὸ του.

Ὁ Σαούλ ὁμως τοποθέτησε δορυφόρους γύρω στὸ σπίτι τοῦ Δαβίδ κι ἀνέθεσε σὲ δολοφόνους τὸ θάνατό του, ὥστε μετὰ βίας κατεβαίνοντας ἔξω ἀπὸ μιὰ πορτούλα καὶ ξεγελώντας τοὺς φρουροὺς του ξέφυγε τὸν κίνδυνο. Ἐκπατρισμένος, πήγαινε ἀπὸ τόπο σὲ τόπο, περιπλανιόταν στὸ ἀδιέξοδό του ἀνάμεσα σὲ ἄγνωστους ἀνθρώπους⁶¹. Κι ἔτσι τὸν ἔπιασε ὁ Σαούλ περικυκλώνοντας μὲ ὄλο τὸ στρατό του τὸ ὕψωμα, πού εἶχε καταφύγει ὁ Δαβίδ μὲ τοὺς συντρόφους του. Ἡ νύχτα τοῦ προκάλεσε ἀναβολὴ τοῦ θανάτου (ὁ Σαούλ ἀνέβαλε τὸ φόνου τοῦ καταδιωκόμενου του γιὰ τὴν αὐγή)· μπῆκε λοιπὸν στὴ σκηνὴ τοῦ πολέμιου του κι ἐνῶ τὸν βρῆκε ἐπάνω στὸ κρεβάτι παραδομένο στὸν ὕπνο κι ὄχι μονάχα τὸ δικό του χέρι κράτησε, πού ἦταν ἔτοιμο νὰ ὑποχωρήσει στὸ θυμὸ, ἀλλὰ καὶ τὸν ὑπασπιστή του πού εἶχε ἤδη σκύψει ἐπάνω στὸ Σαούλ γιὰ νὰ τὸν σκοτώσει («θὰ σὲ χτυ-

61. Α' Βασ. 26.

σφαγὴν ἐπικύψαντα («πατάξω» γάρ, φησίν, «καὶ οὐ δευτερώσω») ἀπάγει τῆς ὀρμῆς τῇ μεγάλῃ ταύτῃ καὶ ἀοιδίμῳ φωνῇ, «μὴ διαφθείρης», εἰπὼν, τὸν πρὸς τὴν καθ' ἡμῶν διαφθορὰν ἐπειγόμενον.

5 Οὐ τοῦτο δὲ μόνον ἐστὶν τὸ θαυμαστὸν ἐν τῷ πράγματι, ὅτι ζωὴν χαρίζεται τῷ κατὰ τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἅπαντα πράσσουντι, ἀλλ' ὅτι πρὸς βασιλείαν χρισθεὶς ὁ Δαβὶδ καὶ εἰδὼς μὴ ἄλλως ἂν μετασχεῖν τοῦ ἀξιώματος, εἰ μὴ ἐκ ποδῶν γένοιτο ὁ Σαοὺλ, κρεῖττον ἔκρινε διὰ τῆς μακροθυμίας κακοπαθεῖν ἐν ἰδιωτικῇ
10 ταπεινότητι ἢ θυμὸν κατὰ τοῦ λελυπηκότος ἐκπλήσας ἐπιβῆναι τῆς βασιλείας. Διὰ τοῦτο συμπαραεγράφη τῇ τῆς φιλανθρωπίας φωνῇ τὸ "Ὅτε ἀπέστειλεν Σαοὺλ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Δαβὶδ τοῦ θανατῶσαι αὐτόν'. Οὐ γὰρ τότε ἐρρέθη, ὅτε ταῦτα ἐγένετο, ἀλλὰ προφέρει ὁ λόγος εἰς τὴν τοῦ θαύματος ἐπίτασιν, ὅτι ταῦτα εἶπεν
15 ὁ ἐκεῖνα παθῶν.

Περὶ τὸν δὲ οἶμαι νῦν παρενεῖναι τῷ λόγῳ πρὸς ἕτερα σπεύδοντι, τί τὸ ἐν τῇ ἱστορίᾳ ζητούμενον, πῶς, εἰπόντος τοῦ λόγου ὅτι, ἐπάταξε ὁ Σαοὺλ τὸν Δαβὶδ τῇ λόγχῃ, ἐπάγει ἡ ἱστορία ὅτι κατὰ τοῦ τοίχου ἤλθε τὸ δόρυ, ὁ δὲ Δαβὶδ διεσώθη, καὶ
20 ὅτι ἐπὶ τῆς κλίνης τοῦ Δαβὶδ αὐτὸς μὲν οὐχ εὐρίσκεται, ἀλλ' ἀντ' ἐκεῖνου κενοτάφια καὶ ἤπαρ αἰγῶν, ὅπερ τοῖς τότε εἰς ἀποτροπιασμὸν θανάτου ἐκ τινος συνηθείας ἐγένετο, ὥστε τὸν ἐν ἀρρωστίᾳ γενόμενον ὑπεξάγεσθαι μὲν τῆς κλίνης, τὴν δὲ τοῖς τεθνηκόσιν ἐπιβαλλομένην στολὴν ἐπιτιθέναι τῷ κραββάτῳ καὶ
25 ἤπαρ αἰγῶν. Δῆλον γὰρ ἂν εἴη τοῖς φιλοπονωτέροις, ὅτι προφητεία τῆς κατὰ τὸν Κύριον οἰκονομίας ἐστὶν ἡ ἱστορία. Δαίμονες ἦσαν ἐν Σαοὺλ τῷ τυράννῳ· τούτους ἀπελαύνει ὁ εἰς βασιλείαν χρισθεὶς τῷ τῆς κιθάρας ὀργάνῳ κατ' αὐτῶν ἐνεργήσας τὴν πτόησιν· ὁ δὲ καταληφθεὶς ὑπὸ τῶν συνόντων αὐτῷ δαιμόνων

πήσω», λέει, «καὶ δὲ θὰ χρειαστεῖς δευτέρου χτύπημα»), τοῦ κόβει τὴν ὀρμὴ του μὲ τὴν σημαντικὴ καὶ ἀλησμόνητη ἐκείνη φωνὴ λέγοντάς του, «μὴν σκοτώνεις, αὐτὸν ποὺ βιάζεται νὰ σκοτώσει ἐμᾶς».

Καὶ δὲν εἶναι στὸ περιστατικὸ θαυμαστὸ μόνο αὐτὸ τὸ σημεῖο, ὅτι χαρίζει τὴ ζωὴ σ' ἐκεῖνον ποὺ ἔκανε τὸ πᾶν κατὰ τῆς δικῆς του ζωῆς, ἀλλὰ, ἐνῶ ὁ Δαβὶδ εἶχε χριστεῖ γιὰ βασιλείας καὶ ἤξερε ὅτι δὲν θὰ μπορούσε νὰ λάβει τὸ ἀξίωμα μὲ ἄλλο τρόπο παρὰ μόνο ἂν ἔβγαινε ἀπὸ τὴ μέση ὁ Σαοὺλ, σπρωγμένος ἀπὸ τὴν μακροθυμία του ἔκρινε προτιμότερο νὰ κακοποιεῖται σὰν ἕνας ταπεινὸς ἰδιώτης, παρὰ νὰ γίνεи κύριος τῆς βασιλείας ἱκανοποιώντας τὸ θυμὸ του ἐναντίον ἐκείνου ποὺ τὸν εἶχε ἀδικήσει. Γι' αὐτὸ μαζὶ μὲ τὴ φράση τῆς φιλανθρωπίας γράφτηκε κι αὐτό· ὅταν ὁ Σαοὺλ ἔστειλε στὸ σπίτι τοῦ Δαβὶδ ἐπιδιώκοντας τὸ θάνατό του⁶². Αὐτὰ δὲν ἐξιστοροῦνται τὸν καιρὸ ποὺ ἔγιναν, ἀλλὰ ὁ λόγος γιὰ νὰ τονίσει τὸ θαῦμα, λέει, ὅτι αὐτὰ τὰ εἶπε ὁ ἴδιος ποὺ τὰ ἔπαθε αὐτά.

Εἶναι περιττὸ νομίζω νὰ παρεμβάλω τώρα στὸ λόγο μου, ἐνῶ στρέφεται σὲ ἄλλα θέματα, ποιὸ εἶναι τὸ ζητούμενο τῆς Ἱστορίας, πῶς, ἐνῶ εἶπε ὅτι χτύπησε ὁ Σαοὺλ τὸν Δαβὶδ μὲ τὴ λόγχη, ἢ ἱστορία προσθέτει ὅτι τὸ κοντάρι χτύπησε στὸν τοῖχο καὶ ὁ Δαβὶδ σώθηκε καὶ ὅτι δὲ βρέθηκε ὁ Δαβὶδ στὸ κρεβάτι του, ἀλλὰ ἀπὸ ἐκεῖνον βρῆκαν κενοτάφια καὶ συκῶτι γίδας, πράγμα ποὺ οἱ τότε ἄνθρωποι ἔκαναν ἀπὸ κάποια συνήθεια γι' ἀποτροπὴ τοῦ θανάτου, νὰ βγάζουν δηλαδὴ τὸν ἄρρωστο ἀπὸ τὸ κρεβάτι καὶ ν' ἀποθέτουν σ' αὐτὸ τὴ φορεσιά ποὺ βάζουν σ' ὄσους πέθαναν καθὼς καὶ συκῶτι γίδας. Στους πιὸ ἐπιμελεῖς εἶναι φανερὸ ὅτι ἡ ἱστορία ἀποτελεῖ προφητεία τῆς σχετικῆς μὲ τὸν Κύριο οἰκονομίας. Εἶχαν μπεῖ δαιμόνια στὸν Σαοὺλ, ποὺ τὰ διώχνει αὐτὸς ποὺ εἶχε χριστεῖ νὰ βασιλεύσει, δημιουργώντας τους ταραχὴ μὲ τὸ ὄργανο τῆς κιθάρας. Κι αὐτὸς στὴν κατοχὴ τῶν δαιμόνων ποὺ εἶχε μέσα του χτυπᾷ μὲ τὴ λόγχη του αὐτὸν

ἴσχον ἐνδειξάμενον, ἀλλ' ὁ τοῖχος δέχεται ἀντὶ τοῦ Δάβιδ τὴν πληγὴν ὁ δὲ διασώζεται. Μετὰ ταῦτα ὁ ἐπιβουλευθεὶς παρὰ τοῦ Σαοὺλ ζητεῖται ἐπὶ τῆς κλίνης, καὶ ὁ μὲν οὐχ εὐρίσκεται, κενοτάφια δὲ ἀντ' ἐκείνου ἢ κλίνη ἔχει καὶ ἦπαρ αἰγῶν.

5 Φανερά δὲ πάντως ἐστὶν ἢ διὰ τῶν αἰνιγμάτων τῆς ἱστορίας ἀκολουθία πρὸς τί βλέπει· ὅτι διὰ μὲν τοῦ Δαβὶδ ὁ ἐκ τοῦ Δαβὶδ προμηνύεται, τὸν δὲ Χριστὸν ὁ χρισθεὶς διασημαίνει· καὶ ὅτι ἢ κιθάρα τὸ ἀνθρώπινόν ἐστιν ὄργανον, ἢ δὲ ἐκ ταύτης ὡδῆ ὁ διὰ τοῦ σαρκωθέντος φανερωθεὶς ἡμῖν Λόγος, οὗ ἔργον ἐστὶν
10 ἀφανίσαι τὴν ἐκ δαιμόνων παραφοράν, ἵνα μηκέτι ὧσιν οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν τὰ δαιμόνια. Ἄλλ' ὁ βασιλεὺς ἐκεῖνος ὁ ἐν ἑαυτῷ τοὺς δαίμονας ἔχων, ὅταν ὑποχωρήσῃ τὰ πνεύματα τῇ ὡδῇ τοῦ τὸ ὄργανον ἐπὶ τούτῳ ἀρμοσαμένου πατάσσει αὐτὸν τῷ δόρατι (τὸ δὲ δόρυ ξύλον ἐστὶ σιδήρῳ καθωπλισμένον), ἀλλὰ δέχεται
15 ἀντ' ἐκείνου ὁ τοῖχος τὸ δόρυ. Τοῖχον δὲ νοοῦμεν τὴν γῆϊνὴν οἰκοδομήν, δι' ἧς τὸ σῶμα καταμανθάνομεν, περὶ ὃ τὸ ξύλον βλέπομεν τοῦ σταυροῦ καὶ τὸν σίδηρον· ὁ δὲ Δαβὶδ ἐκεῖνος ὁ χριστός τε καὶ βασιλεὺς ἔξω τοῦ πάθους ἐστίν. Ἡ γὰρ θεότης ἐν τῷ σταυρῷ τε καὶ τοῖς ἡλοῖς οὐ γίνεται. Μελχὸλ δὲ ἀκούσαντες
20 τὴν ἐκ τοῦ Σαοὺλ γενομένην, ἧ Δαβὶδ ἐκοινώνησεν, οὐ ξενιζόμεθα πρὸς τὸ ἀκόλουθον βλέποντες. Οἶδαμεν γὰρ ὅτι ὁ Θεὸς θάνατον οὐκ ἐποίησεν, ἀλλὰ πατὴρ ἐγένετο τοῦ θανάτου ὁ τῆς κακίας βασιλεὺς, ὁ ἑαυτὸν τῆς ζωῆς στερήσας. Φθόνῳ γὰρ διαβόλου ὁ θάνατος εἰσῆλθεν· «ἐβασίλευσε δὲ ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδὰμ
25 καὶ ἕως τοῦ νόμου», ὃν βούλεται μηκέτι βασιλεύειν ἐν ἡμῖν ὁ ἀπόστολος ἐν τῷ θνητῷ ἡμῶν σώματι.

Ὁ οὖν ὑπὲρ πάντων τοῦ θανάτου γευσάμενος ἐν τῷ οἴκῳ τῆς ὑπὸ τοῦ νοηθέντος ἡμῖν Σαοὺλ γενομένης γίνεται, ὄνομα δὲ αὐτῇ Μελχὸλ. Τοῦ δὲ ὀνόματος τούτου τὸ σημαινόμενον βασι-
30 λείας ἐστὶν διὰ τὸ μέχρι τότε βασιλεύειν τὴν ἀμαρτίαν τῆς φύσε-

πού ἔδειξε τὴ δύναμή του κατὰ τῶν δαιμόνων μὲ τὴν κιθάρα, ἀλλὰ στὴ θέση τοῦ Δαβὶδ δέχεται ὁ τοῖχος τὸ χτύπημα, κι ἐκεῖνος γλιτώνει. Ἐπειτα ὁ Σαοὺλ ἀναζητεῖ αὐτὸν πού κυνηγοῦσε· δὲν τὸν βρίσκει καὶ τὸ κρεβάτι ἔχει κενοτάφια καὶ συκώτι γίδας.

Ἡ σειρά τῶν συμβόλων εἶναι φανερό πού ἀποβλέπει. Μὲ τὸν Δαβὶδ προαναγγέλλεται ὁ Χριστὸς καὶ τὸν Χριστὸ δηλώνει ὁ Δαβὶδ πού χρίστηκε· ἡ κιθάρα εἶναι ἡ ἀνθρώπινη φύση ὡς ὄργανο, ἡ μελωδία τῆς εἶναι ὁ λόγος πού μᾶς δίδαξε αὐτὸς πού ἔλαβε σάρκα, πού ἔργο του ἦταν ν' ἀφανίσει τὴν παραφορὰ πού προκαλοῦν οἱ δαίμονες, γὰρ νὰ παύσουν τὰ δαιμόνια νὰ εἶναι οἱ θεοὶ τῶν λαῶν. Ὁ βασιλιάς ὅμως ἐκεῖνος πού ἔχει μέσα του τὰ δαιμόνια, ὅταν τὰ πονηρὰ αὐτὰ πνεύματα ὑποχωρήσουν μὲ τὸ τραγούδι ἐκείνου πού ἀρμόνισε γι' αὐτὸ τὸ ὄργανό του, τὸν χτυπᾷ μὲ τὸ δόρυ του (τὸ δόρυ εἶναι ξύλο ὀπλισμένο μὲ σίδηρο), ἀλλὰ τὸ δόρυ ἀπὸ ἐκεῖνον τὸ δέχεται ὁ τοῖχος. Τοῖχο ἐννοοῦμε τὴ γήινη οἰκοδομὴ πού σ' αὐτὴν ἀναγνωρίζομε τὸ σῶμα, σχετικά μὲ τὸ ὅποιο βλέπομε τὸ ξύλο καὶ τὸ σίδηρο. Ἀλλὰ ἐκεῖνος ὁ Δαβὶδ πού ἔχει χριστεῖ βασιλιάς εἶναι ἔξω ἀπὸ τὸ πάθος. Γιατὶ ἡ θεότητα οὔτε σταυρώνεται οὔτε καρφώνεται. Κι ὅταν ἀκούσαμε γιὰ τὴ Μελχόλ, τὴν κόρη τοῦ Σαοὺλ, πού ὁ Δαβὶδ εἶχε σύζυγο, δὲν ξενιζόμαστε ἀποβλέποντας στὴ συνέχεια. Ξέρομε βέβαια ὅτι δὲν ἔκανε τὸ θάνατο ὁ Θεὸς ἀλλὰ πατέρας τοῦ θανάτου ἔγινε ὁ βασιλιάς τῆς κακίας, πού στέρησε τὸν ἑαυτό του ἀπὸ τὴ ζωὴ· γιατί ὁ θάνατος εἰσηλθε στὴ ζωὴ ἀπὸ τὸ φθόνο τοῦ διαβόλου. «Ὁ θάνατος βασίλευσε ἀπὸ τὸν Ἀδὰμ ὡς τὸ νόμο»⁶³, πού ὁ Ἀπόστολος δὲ θέλει νὰ βασιλεύει σ' ἐμᾶς, μέσα στὸ θνητὸ μας σῶμα⁶⁴.

Αὐτὸς λοιπὸν πού δοκίμασε γιὰ ὅλους μας τὸ θάνατο ἐρχεται στὸ σπῆτι ἐκείνης πού γεννήθηκε ἀπὸ τὸ Σαοὺλ, πού τὸ ὄνομά τῆς εἶναι Μελχόλ. Τὸ ὄνομα τοῦτο σημαίνει τὴ βασιλεία; ἐπειδὴ ὡς τότε βασίλευε στὴν ἀνθρώπινη φύση ἡ ἁμαρ-

63. Ρωμ. 5,14.

64. Ρωμ. 6,12.

ως. Ἐνταῦθα δὲ γενόμενος αὐτὸς μὲν διὰ θυρίδος ἐξέρχεται. Σημαίνει δὲ ἡ θυρὶς τὴν ἐπὶ τὸ φῶς πάλιν ἐπάνοδον τοῦ ἑαυτὸν τοῖς ἐν σκότει καὶ σκιᾷ θανάτου καθημένοις δείξαντος. Τὰ δὲ κενοτάφια αὐτοῦ ἐπὶ τῆς κλίνης ὀραῖται. Φησὶ γὰρ καὶ ὁ ἄγγελος 5 τοῖς ἐν τῷ μνήματι ζητοῦσι τὸν Κύριον· «τί ζητεῖτε τὸν ζῶντα μετὰ τῶν νεκρῶν; Οὐκ ἔστιν ὧδε, ἠγέρθη. Ἴδε ὁ τόπος ἐν ᾧ ἔκειτο». Τὸν τάφον, ἐν ᾧ ἐτάφη, εἶδον οἱ ζητοῦντες τὸν Κύριον κενὸν τοῦ ζητουμένου σώματος. Μόνα δὲ ἦν ἐν αὐτῷ τὰ ἐντάφια. Οὐκοῦν νοοῦμεν ὅτι τὴν ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου σημαίνει 10 τὴν ἐπὶ τοῦ τάφου τὰ ἐπὶ τῆς κλίνης τοῦ Δαβὶδ κενοτάφια, δι' ὧν γίνεται ὁ ἀληθινὸς τοῦ θανάτου ἡμῶν ἀποτροπιασμός.

Τοῦ δὲ τρωθέντος τοίχου, ὃν ἀντὶ τοῦ σώματος ἐνοήσαμεν, αἷμα μὴ ἔχοντος, ὡς ἂν μὴ παραλειφθεῖν τὸ καιριώτατον τῶν εἰς τὸ μυστήριον νοουμένων, δι' οὗ ἐλυτρώθημεν, τὸ αἷμα 15 λέγω, τοῦτο ἐν τοῖς κενοταφίοις εὐρίσκεται· μόνον γὰρ ἐν τοῖς σπλάγχνοις τὸ ἥπαρ αἱματός ἐστι πηγὴ τε καὶ ἐργαστήριον, οὗ χωρὶς ἀδύνατόν ἐστι συστῆναι τὴν φύσιν τοῦ αἵματος. Εἰ οὖν ἐκ τοῦ ἥπατος τὸ αἷμα, ἐν δὲ τοῖς κενοταφίοις τὸ ἥπαρ, οὐδὲ τὸ αἷμα λείπει τῷ γενομένῳ τῇ φύσει τῶν ἀνθρώπων ἀποτρο- 20 πιασμῷ τοῦ θανάτου· τὸ δὲ γένος τοῦ ζῶου τούτου, οὗ τὸ ἥπαρ ἐλήφθη, ταῖς ἰλεωτικαῖς ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν θυσίαις ἀποτεταγμένον ἐστίν. Οὐ μόνον δὲ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ αὐτοῦ γένους καὶ εἰς τὸ Πάσχα παραλαμβάνεται· καὶ ἀποπεμπτικὸν τῆς τοῦ λαοῦ ἁμαρτίας τὸ ζῶον τοῦτό φησι δεῖν ὁ Μωυσῆς ποιεῖσθαι, 25 ὅτε εἰς διπλὴν ἐνέργειαν τὸ ζῶον τοῦτο μερίζεται. Καὶ δύο προτεθέντων χιμάρων ἐκ διακληρώσεως, τὸ μὲν ἀνατίθεται τῷ Θεῷ, τὸ δὲ τῇ ἁμαρτίᾳ ἐκπέμπεται ἐπὶ τὴν ἔρημον. Διὰ πάντα οὖν ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα τούτου τοῦ ζῶου τὸ ἥπαρ εἰς τὴν τοῦ αἵματος ἐνδειξίν παρελήφθη, δι' οὗ τῶν ἐπιθανατίως νενοσηκό-

τία. Κι όταν μπήκε σ' αυτό το σπίτι ο ίδιος βγαίνει από την πορτούλα. Και η πορτούλα σημαίνει την επάνοδο στο φῶς εκείνου που φανέρωσε τον εαυτό του σέ δσους βρίσκονταν στο σκοτάδι και τὴ σκιά τοῦ θανάτου. Τὰ κενοτάφια του ἦταν πάνω στο κρεβάτι. Καὶ ὁ ἄγγελος λέει σ' αὐτοὺς πὺ ζητοῦσαν τὸν Κύριο· «γιατί ζητᾶτε ἀνάμεσα στοὺς νεκροὺς αὐτὸν πὺ ζεῖ; Δὲν εἶναι ἐδῶ, ἀναστήθηκε· νὰ τὸ μέρος ὅπου κειτόταν»⁶⁵. Εἶδαν αὐτοὶ πὺ ζητοῦσαν τὸν Κύριο ἄδειο ἀπὸ τὸ σῶμα τὸν τάφο ὅπου εἶχε ταφεῖ καὶ τὰ ἐντάφια ἦταν ἀφημένα ἐκεῖ. Καταλαβαίνομε λοιπὸν ὅτι τὰ κενοτάφια πάνω στο κρεβάτι σημαίνουν τὴν ἀνάσταση τοῦ Κυρίου ἀπὸ τὸν τάφο, πὺ μ' αὐτὰ γίνεται ἡ ἀληθινή ἀποτροπὴ τοῦ θανάτου.

Ὁ τοῖχος τώρα πὺ δέχτηκε τὸ χτύπημα καὶ πὺ τὸν θεωρήσαμε ὡς σῶμα, γὰ νὰ μὴν παραλείψομε τὸ σημαντικότερο στοιχεῖο τοῦ μυστηρίου, δὲν εἶχε αἷμα πὺ ἦταν ἡ τιμὴ τῆς λύτρωσής μας· τὸ αἷμα αὐτὸ βρίσκεται στὰ κενοτάφια. Γιατὶ μονάχα τὸ συκῶτι μέσα στὰ σπλάχνα εἶναι πηγὴ καὶ ἐργαστήριον τοῦ αἵματος, πὺ δίχως αὐτὸ εἶναι ἀδύνατο νὰ παραχθεῖ τὸ αἷμα. Ἐὰν λοιπὸν τὸ αἷμα προέρχεται ἀπὸ τὸ ἦπαρ καὶ τὸ ἦπαρ εἶναι μέσα στὰ κενοτάφια, δὲν λείπει μήτε τὸ αἷμα ἀπὸ τὴν ἀποτροπὴ τοῦ θανάτου, ἡ ὁποία ἐγινε γὰ τὴ φύση τῶν ἀνθρώπων. Τὸ γένος τοῦ ζώου αὐτοῦ, πὺ ἀρθθηκε τὸ συκῶτι του, εἶναι ὀρισμένο γὰ τὶς θυσίες ἐξιλασμοῦ τῶν ἁμαρτιῶν⁶⁶. Καὶ δὲν εἶναι μόνο αὐτό, ἀλλὰ ζῶο ἀπὸ τὸ ἴδιο γένος χρησιμοποιοῦμε καὶ ὡς ἀποδιωκτικὸ τῆς ἁμαρτίας τοῦ λαοῦ, ὅποτε μοιράζεται σὲ δύο ἐνέργειες. Γι' αὐτὸ φέρνουν δύο αἶγες καὶ ἀφοῦ κάνουν κλήρωση⁶⁷ ἡ μία προσφέρεται στὸ Θεὸ καὶ τὴν ἄλλη τὴ διώχνουν στὴν ἔρημο ἐξιλαστήριον τῆς ἁμαρτίας. Γιὰ ὅλα αὐτὰ λοιπὸν καὶ τὰ λοιπὰ χρησιμοποιοῦθηκε τὸ ἦπαρ τοῦ ζώου αὐτοῦ γὰ νὰ δεῖξει τὸ αἷμα, μὲ τὸ ὁποῖο ἐγινε γὰ δσους εἶχαν ἀρρωστήσει θανάσιμα, ἡ ἀποτροπὴ τοῦ θανάτου μὲ τὴν ἀνάσταση τοῦ

65. Ματ. 16,6.

66. Ἄρ. 7,10.

67. Λευϊτ. 16,5.

των ὁ ἀποτροπιασμὸς τοῦ θανάτου ἐγένετο διὰ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν, ἣν σημαίνει τὸ κενοτάφιον.

Ἄλλὰ καιρὸς ἂν εἴη καὶ τὸν ἐν τῇ ψαλμωδίᾳ νοῦν διὰ βραχέων ἐπιδραμεῖν ἔχοντα οὕτω· μερίζει τὸν λόγον ἢ προφη-
5 τεία. Ὁ μὲν γὰρ ὑπὲρ ἡμῶν πρὸς τὸν Θεὸν γίνεται ἐκ τοῦ κοινοῦ τῆς φύσεως προσαγόμενος· ὁ δὲ πρὸς ἡμᾶς ἐκ τοῦ ὑπὲρ ἡμῶν ἀναδεξαμένου το πάθος. Τὰ μὲν οὖν ὑπὲρ ἡμῶν ἐστὶ ταῦτα· «ἐξελοῦ με», λέγων, «ἐκ τῶν ἐχθρῶν μου, ὁ Θεός, καὶ ἐκ τῶν ἐπανισταμένων ἐπ' ἐμὲ λύτρωσαί με καὶ ἐκ τῶν ἐργαζομένων
10 τὴν ἀνομίαν καὶ ἐξ ἀνδρῶν αἱμάτων, οἳ ἐθήρευσαν τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἐπέθεντο ἰσχυρῶς» οὐδὲν παρ' ἡμῶν προπεπονθόντες κακόν. Οὐ γὰρ ἡμαρτόν τι κατ' ἐκείνων, οὐδέ ἐστιν ἀνομία τις παρ' ἡμῶν ἐπὶ βλάβῃ τῶν ἐχθρῶν ἐνεργηθεῖσα, ἐφ' ἣ καὶ παρο-
ξύνονται. Ἐνευ ἀνομίας ἦν ἡμῖν ὁ πρῶτος δρόμος. Ἄλλ' ἰδοὺ
15 τὰ πάντα, φησὶν, οἷά ἐστι. Ἴδε καὶ πρόσχες τοῦ ἐπισκέψασθαι. Καὶ μὴ ἀναβάλλῃ διὰ φιλανθρωπίας τὴν κατὰ τῶν πεπλημμελη-
κότων ἐκδίκησιν. «Μὴ οἰκτειρήσης» γάρ, φησὶν, «πάντας τοὺς ἐργαζομένους τὴν ἀνομίαν». Εἶτα μετὰγει τὸν λόγον ἐπὶ τὸ ὑπερκείμενον πρόσωπον καὶ φησιν ὡς ἐκ προσώπου τοῦ τῆς
20 εὐχῆς ἐπακούσαντος, ὅτι οὗτοι οἱ ἐχθροὶ εἰς «τὴν ἐσπέραν ἑαυ-
τῶν ἐπιστρέψουσιν». Ὅπερ, οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ ὅτι εἰς τὸ ἐξώ-
τερον σκότος συνελασθήσονται. Ἡ γὰρ ἐσπέρα σκότους γίνεται ἀρχὴ τε καὶ μῆτηρ. «Καὶ λιμώξουσιν ὡς κύων». Οἷς γὰρ οὐκ
ἐστι σωτηρίας ἐφόδιον, ἐξ ἀνάγκης ἢ ἐκ τοῦ λιμοῦ τῶν ἀγαθῶν
25 ἐπακολουθήσει ταλαιπωρία. Οὕτως ἐλίμωξεν ἐν τῷ ᾄδῃ ὁ πλούσιος, τῆς θείας δρόσου ἐρημος ὢν, καὶ διὰ τὸ ἀπαράσκευον τοῦ τοιούτου ἀγαθοῦ εἶναι τῇ φλογὶ κατεφλέγετο.

» 68. Συνήθως πρῶτα ἐκθέτει τὸ νόημα καὶ ἀκολουθεῖ ἐπιβεβαιωτικὰ ἢ πα-
ράθεση τῶν χωρίων.

Κυρίου μας ἀπὸ τοὺς νεκρούς, τὴν ὁποία δηλώνει τὸ κενοτάφιο.

Ἄλλὰ εἶναι καιρὸς νὰ ἐξετάσουμε σύντομα καὶ τὸ νόημα⁶⁸ τοῦ ψαλμοῦ πού εἶναι τὸ ἐξῆς. Ὁ προφήτης μοιράζει τὸ λόγο του· ἓνα μέρος γίνεται γιὰ μᾶς πρὸς τὸ Θεὸ προσφερόμενος ἀπὸ τὴν κοινὴ φύση ὄλων μας· ὁ ἄλλος ἀπευθύνεται σ' ἐμᾶς ἀπὸ αὐτὸν πού ἀναδέχτηκε γιὰ χάρη μας τὸ πάθος. Ὅσα σημεῖα ἀναφέρονται γιὰ χάρη μας εἶναι τὰ ἀκόλουθα⁶⁹. Γράφει· «ἐλευθέρωσέ με, Θεέ μου, ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς μου καὶ λύτρωσέ με ἀπὸ αὐτοὺς πού ξεσηκώνονται ἐναντίον μου κι ἀπὸ ὄσους πράττουν ἔργα παράνομα κι ἀπὸ ἀνθρώπους τῶν φόνικῶν πού μὲ καταδίωξαν σὰ νὰ ἦμουν θήραμα καὶ μοῦ ἐπιτέθηκαν μὲ σφοδρότητα, ἂν καὶ δὲν τοὺς εἶχα κάνει κανένα κακό. Δὲν ἔσφαλα σὲ τίποτε ἀπέναντί τους οὔτε ἔκανε καὶ καμιὰ ἀδικία ἐναντίον τους γιὰ νὰ τοὺς βλάψω, γιὰ τὴν ὁποία καὶ νὰ ἐξοργίζονται. Ἡ πορεία μου ὡς τώρα ἦταν χωρὶς καμιὰ ἀδικία καὶ νά, τὰ πάντα, λέει, πῶς ἔχουν γίνει. Κοίταξε καὶ σπεῦσε νὰ μᾶς ἐπισκεφθεῖς. Κι ἂς μὴν ἀναβάλει ἡ φιλανθρωπία σου τὴν ἐκδίκηση ὄλων ὄσοι ἔχουν ἀδικήσει». Γιατὶ λέει, «μὴ δείξεις εὐσπλαχνία σ' ὄλους ὄσοι ἀδικοπραγοῦν»⁷⁰. Ἐπειτα μεταφέρει τὸ λόγο στὸ ἴδιο τὸ πρόσωπο στὸ ὁποῖο ἀναφέρεται καὶ σὰ νὰ μιλάει ἐκ μέρους ἐκείνου πού ἄκουσε τὴν εὐχὴ του. Αὐτοὶ οἱ ἐχθροὶ «θὰ ἐπιστρέψουν στὸ βράδυ τους», πού δὲ σημαίνει τίποτε ἄλλο παρὰ ὅτι θ' ἀπωθηθοῦν στὸ σκότος τὸ ἐξώτερο· γιὰ τὸ βράδυ γίνεται ἀρχὴ καὶ γεννᾷ τὸ σκότος. «Καὶ θὰ ὀρμήσουν λιμασμένοι σὰν τὰ σκυλιά». Γι' αὐτοὺς πού δὲν ἔχουν ἐφόδιο σωτηρίας θὰ ἐπακολουθήσει ἀναγκαστικὰ ἡ ταλαιπωρία ἀπὸ τὴν πείνα τῶν ἀγαθῶν. Τέτοια πείνα δοκίμασε ὁ πλούσιος στὸν Ἄδη στερημένος ἀπὸ τὴ θεία δρόσο. Κι ἐπειδὴ ἦταν ἀπροετοίμαστος γι' αὐτὸ τὸ ἀγαθό, κατακαιγόταν ἀπὸ τὴ φλόγα.

69. Ψαλμ. 58,2.

70. Ψαλμ. 58,6.

Ἄλλὰ καὶ «κυκλώσουσι πόλιν», φησὶν. Ὅπερ τοιοῦτόν μοι τινα νοῦν ὑποσημαίνειν δοκεῖ· ἐπειδὴ πᾶν τὸ ἀχρεῖόν τε καὶ ἀπόβλητον ὡς πρὸς τὴν τῶν ζώντων χρῆσιν ἔξω ρίπτεται τῆς πόλεως, εἴτε τι νεκρὸν καὶ διεφθορὸς εἴτε δυσώδης τις κόπρος, 5 περὶ ἃ ὑπὸ τῆς τοῦ λιμοῦ ἀνάγκης οἱ κύνες ἐξευρίσκονται τῷ ρύπῳ τῷ ἐκ τῆς πόλεως ἐκβαλλομένῳ ἐμβιοτεύοντες, διὰ τοῦτου τῶν ἐν ἀρετῇ καὶ κακίᾳ ζώντων τὴν διαφορὰν διδάσκων ὁ λόγος ἐν τῷ τῆς πόλεως διασημαίνει αἰνίγματι· πόλιν λέγων τὴν ὑπὸ τῆς ἀρετῆς συνῶκισμένην εὐπρεπῆ τε καὶ εὐδιάθετον πολι- 10 τείαν· τὰ δὲ ἔξω τῆς πόλεως τὴν ἐκ τοῦ ἐναντίου παραθεωρουμένην κακίαν δηλοῖ, ἐν ἣ ἅσα ἢ τοῦ ἀστείτερου βίου ἀποβολή, ἢ τις ἐστὶν δυσώδης ἀμαρτία, ἐκ τε τῆς σήψεως τῶν σωμάτων καὶ ἐκ τῆς ρυπαρᾶς κόπρου συνισταμένη εὐρίσκεται. Οὐκοῦν τῆς μὲν πόλεως οἰκίτηρ ἐστὶν τὸ μέγα καὶ τίμιον χρῆμα, ὁ ὄν- 15 τως ἄνθρωπος καὶ τὸν ἐξ ἀρχῆς ἐπιβληθέντα χαρακτῆρα τῇ φύσει διὰ τοῦ βίου μεμορφωμένον ἔχων. Ὁ δὲ περὶ τὰ ἔξω τῆς πόλεως ἀναστρεφόμενος κύων ἐστὶν καὶ οὐκ ἄνθρωπος, ὥστε φανερόν εἶναι παντί, πῶς χρῆ διακρίνειν τοὺς κύνας ἀπὸ τῶν κατὰ φύσιν ἀνθρώπων, οὐκ ἐκ τοῦ σχήματος λέγω τῆς τοῦ σώματος 20 διαπλάσεως, ἀλλ' ἐκ τῆς κατὰ τὸν βίον διαφορᾶς. Ὁ γὰρ τῆς ἐναρέτου πόλεως ἐνοικὸς ἀληθῶς ἐστὶν ἄνθρωπος· εἰ δέ τις περὶ τὴν δυσώδη ἀκολασίαν ἢ τὴν περιττωματικὴν πλεονεξίαν, ἢ κυρίως ἂν τις ὀνομάσειε κόπρον, ἢ περὶ τὰ ἄλλα τῆς κακίας εἶδη τὴν σπουδὴν ἔχοι, ἔξω τοῦ κύκλου τῆς πόλεως ἐκείνης 25 πλανώμενός τε καὶ περιέρπων βοᾷ καθ' ἑαυτοῦ τὸ κύων εἶναι, μεταπλασθείσης ἀπὸ τῆς εἰς τὸν Θεὸν ὁμοιότητος ἐπὶ τὸ κυνώδες τῆς φύσεως. Νοεῖς δὲ πάντως διὰ τῶν κυνῶν τὸν ἀρχέγονον κύνα τὸν σαρκοβόρον τε καὶ ἀνθρωποκτόνον, καθὼς φησὶν ἡ

30 Καὶ τὰ ἐφεξῆς τοῦ ψαλμοῦ διαγράφει τὴν κυνώδη ζωὴν. Ἄντι γὰρ τῆς ὑλακῆς φθόγγον τινὰ διὰ στόματος αὐτῶν γενέ-

Ἄλλὰ «θὰ περικυκλώσουν», λέει, «τὴν πόλη», πού νομίζω ἔχει τὴν ἐξῆς ἔννοια. Ἐπειδὴ κάθε ἀχρηστο γιὰ τὴν ἀνάγκη τῶν ἀνθρώπων καὶ ἀπόβλητο τὸ πετᾶμε ἔξω ἀπὸ τὴν πόλη εἴτε κάποιο ψόφιο ἢ κάτι χαλασμένο εἴτε μιὰ βρομερὴ κοπριά, γιὰ ὅσα δηλαδὴ μαλλώνουν τὰ σκυλιὰ πού ἀναγκασμένα ἀπὸ τὴν πείνα ζοῦν μέσα στὶς ἀκαθαρσίες πού πετᾶει ἡ πόλη· μὲ τὸ αἰνίγμα τοῦτο τῆς πόλης διδάσκει ὁ λόγος πόσο διαφέρουν μεταξύ τους ὅσοι ζοῦν στὴν ἀρετὴ ἢ στὴν κακία. «Πόλη» ἔννοεῖ τὴν πολιτεία πού κατοικεῖται ἀπὸ τὴν ἀρετὴ μὲ τὴν ἀρμονία καὶ τάξη πού πρέπει. Τὰ ἔξω ἀπὸ τὴν πόλη δηλώνουν τὴν ἀντίθετη στὴν ἀρετὴ κακία. Ἀπὸ αὐτὴν ἔχει ἀποβληθεῖ κάθε ἔννοια πολιτισμένης ζωῆς καὶ εἶναι ἁμαρτία βρομερὴ καὶ βρίσκεται νὰ γίνε-ται ἀπὸ τὴν ἀποσύνθεση τῶν σωμάτων καὶ ἀπὸ τὴ ρυπαρὴ κό-προ. Τὴν πόλη λοιπὸν τὴν κατοικεῖ τὸ μέγα καὶ ἄξιο ὄν, ὁ ἀλη-θινὸς ἄνθρωπος πού ἔχει σταθεροποιήσει ἐπάνω του μὲ τὴ ζωὴ του τὴ σφραγίδα πού ἀποτέθηκε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ στὴν ἀνθρώπινη φύση. Ὅποιος γυρίζει ἔξω ἀπὸ τὴν πόλη εἶναι σκυλι καὶ ὄχι ἄνθρωπος. Ὡστε ἔτσι γίνεται φανερὸ στὸν καθένα πῶς πρέπει νὰ ξεχωρίζομε τὰ σκυλιὰ ἀπὸ τοὺς σύμφωνα μὲ τὴν ἀληθινὴ φύση τοὺς ἀνθρώπους· ὄχι βέβαια ἀπὸ τὸ σχῆμα τῆς φυσικῆς διάπλασης τοῦ σώματος, ἀλλὰ ἀπὸ τὴ διαφορὰ τῆς ζωῆς τους. Ὁ κάτοικος τῆς ἐνάρετης πόλης εἶναι ἀληθινὸς ἄνθρωπος. Ἄν ὅμως κάποιος ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴ δύσοσμη ἀκολασία ἢ τὴν πε-ριττωματικὴ πλεονεξία, πού τὸ πραγματικὸ της ὄνομα εἶναι κο-πριά, ἢ τὰ ἄλλα εἶδη τῆς κακίας, ὅς τριγυρίζει ἔξω ἀπὸ τὴν πόλη αὐτὴ καὶ ἔρποντας ὅς φωνάζει κυριολεκτικὰ γιὰ τὸν ἑαυτὸ του ὅτι εἶναι σκυλι ἔχοντας μεταπέσει ἀπὸ τὴν ὁμοιότητα τοῦ Θεοῦ στὴ φύση τῶν σκυλιῶν. Ἐννοεῖς βέβαια μὲ τὰ σκυλιὰ τὸν ἀρχέγονο σκύλο τὸ σαρκοβόρο καὶ ἀνθρωποκτόνο⁷¹, ὅπως λέει ἡ Γραφή.

Τὰ ἐπόμενα τοῦ ψαλμοῦ περιγράφουν τὴ ζωὴ τοῦ σκύλου. Ἄντι νὰ γαυγίζου λέει ὅτι βγάζου κάτι κραυγὲς ἀπὸ τὸ στόμα

71. Ἰω. 8,44.

σθαι λέγει, καὶ ἀντὶ τῶν κυνοδότων ρομφαίαν τοῖς χεῖλεσιν ὑποκεκρῦφθαι φησὶν, οὕτω λέγων τοῖς ῥήμασιν· «ἰδοὺ ἀποφθέγγονται ἐν τῷ στόματι αὐτῶν καὶ ρομφαία ἐν τοῖς χεῖλεσιν αὐτῶν». Ἀλλὰ τὰ φοβερὰ ταῦτα τοῖς τὸν Θεὸν ἐν ἑαυτοῖς ἔχουσι 5 γέλωσ ἐστίν. «Σὺ» γάρ, φησὶν, «Κύριε, ἐκγελάσῃ αὐτοῦς· ἐγὼ δὲ τὸ κράτος μου πρὸς σὲ φυλάξω». Καὶ μετ' ὀλίγα προμηνύει τὴν ὀρισθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοῦ ἰδίου πλάσματος οἰκονομίαν. Φησὶ γάρ· «μὴ ἀποκτείνῃς αὐτούς», ἀλλὰ κατάγαγε αὐτούς ἀπὸ τοῦ ὕψους τῆς κακίας εἰς τὸ ἐπίπεδόν τε καὶ ὁμαλὸν 10 τῆς κατὰ Θεὸν πολιτείας. Ὅπερ δὴ καὶ Παῦλος ὁ μέγας καὶ ὁ βαπτιστὴς Ἰωάννης ἐποίησεν. Ἐν Παύλῳ μὲν καθαιρουμένου παντὸς ὑψώματος τοῦ κατὰ τῆς θείας γνώσεως ἐπαιρομένου· ὑπὸ δὲ Ἰωάννου κατὰ τὴν προφητείαν Ἡσαΐου παντὸς ὄρους καὶ βουνοῦ πρὸς τὸ ταπεινὸν κατασπωμένου. Δι' ὧν μανθάνομεν, 15 ὅτι τῶν μὲν ἀνθρώπων ἀφανισμὸς οὐκ ἔσται, ἵνα μὴ τὸ θεῖον ἔργον ἀχρειωθῇ τῷ ἀνυπάρκτῳ ἀφανιζόμενον. Ἀλλ' ἀντ' αὐτῶν ἀπολεῖται ἢ ἁμαρτία καὶ εἰς τὸ μὴ ὄν περιστήσεται. «Ἄμαρτία» γάρ, φησὶν, στόματος αὐτῶν καὶ λόγος χειλέων αὐτῶν». Καὶ ὑπερηφανία καὶ ἀρὰ καὶ ψεῦδος «ἐν τῇ ὀργῇ τῆς συντελείας οὐκ 20 ὑπάρξουσιν». Ὡς μὲν δὲ δὲντων, «γνώσσονται», φησὶν, «ὅτι ὁ Θεὸς δεσπόζει τοῦ Ἰακώβ καὶ τῶν περάτων τῆς γῆς». Μηδαμοῦ γὰρ ὑπολειφθεῖσης κακίας, πάντως ἔσται τῶν περάτων δεσπότης ὁ Κύριος, τῆς νῦν βασιλευούσης τῶν πολλῶν ἁμαρτίας ἐκ ποδῶν γενομένης.

25 Ἔτῃς πάλιν τὸν αὐτὸν ἐπαναλαμβάνει λόγον περὶ τῶν ἐπιστρεφόντων εἰς ἐσπέραν καὶ λιμωττόντων ὡς κύων καὶ ἐν κύκλῳ περιερχομένων τὴν πόλιν, δηλῶν, οἶμαι, διὰ τῆς τοῦ λόγου ἐπαναλήψεως, ὅτι καθ' ἑκάτερον οἱ ἄνθρωποι κατὰ τε τὸ πονηρὸν καὶ τὸ κρεῖττον, ἐν οἷς ἂν νῦν γένωνται, ἐν τοῖς αὐτοῖς 30 καὶ μετὰ ταῦτα γενήσονται. Ὁ γὰρ νῦν δι' ἀσεβείας κύκλῳ περι-

τους και ἀντὶ σκυλόδοντα ἔχουν κρυμμένο στὸ στόμα τους μαχαίρι. Λέει ἐπιλέξει· «θὰ βγάλουν ἀπὸ τὸ στόμα τοὺς κάτι κραυγὲς καὶ μέσα στὰ χεῖλη τους εἶναι μαχαίρι». Ἀλλὰ αὐτὰ τὰ φοβερὰ καὶ τρομερὰ εἶναι γελοῖα γιὰ ὄσους ἔχουν μέσα τους τὸ Θεό. Γιατὶ λέει, «ἐσὺ Κύριε θὰ γελάσεις μαζί τους· τῆ δύναμή μου θὰ τὴν ἐξασφαλίσω ἀπὸ ἐσέναν». Κι ἔπειτ' ἀπὸ λίγα προμηνᾱ τὴν οἰκονομία πού ὄρισε ὁ Θεὸς γιὰ τὸ δικό του πλάσμα. Γιατὶ λέει· «μὴν τοὺς θανατώσεις» ἀλλὰ γκρεμίσε τους ἀπὸ τὸν γκρεμὸ τῆς κακίας στὴν ἐπίπεδη καὶ ὁμαλὴ καὶ κατὰ Θεὸν πολιτεία. Αὐτὸ ἔκαναν καὶ ὁ μέγας Παῦλος καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Βαπτιστής. Στὸν Παῦλο γκρεμίζεται κάθε ὕψωμα πού ὀρθώνεται ἐνάντια στὴ γνώση τοῦ Θεοῦ⁷². Ἐνῶ ἀπὸ τὸν Ἰωάννη σύμφωνα μὲ τὴν προφητεία τοῦ Ἡσαΐα κάθε ὄρος καὶ κάθε βουνὸ γκρεμίζεται καὶ χαμηλώνει⁷³. Ἀπὸ αὐτὰ διδασκόμαστε ὅτι οἱ ἄνθρωποι δὲ θ' ἀφανιστοῦν, γιὰ νὰ μὴν ἀχρηστευθεῖ τὸ ἔργο τοῦ Θεοῦ πέφτοντας στὸ κενό. Στὴ θέση ὁμως τῶν ἀνθρώπων θὰ ἀφανιστεῖ ἡ ἁμαρτία καὶ θὰ καταντήσει μηδέν. Γιατὶ λέει, «εἶναι ἀπαίσια ἡ ἁμαρτία τοῦ στόματός τους καὶ δηλητήριο ὁ λόγος τῶν χειλιῶν τους»⁷⁴. Ὑπερηφάνεια καὶ κατάρρα καὶ ψέμα «δὲ θὰ ὑπάρξουν κατὰ τὴν ὀργὴ τῆς συντέλειας». Κι ὅταν πιά αὐτὴ δὲ θὰ ὑπάρχει «θὰ γνωρίσουν», λέει, «ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ὁ Κύριος τοῦ Ἰακώβ καὶ τῶν περάτων τῆς γῆς». Ἀφοῦ δὲν ἔμεινε ἡ ἁμαρτία πουθενά, εἶναι ὅπωςδήποτε ὁ Κύριος κυρίαρχος τῶν περάτων, ἀφοῦ βγήκε ἀπὸ τὴ μέση ἡ ἁμαρτία πού βασιλεύει τώρα στοὺς πολλούς.

Ἐπειτα ἐπαναλαμβάνει πάλι τὸν ἴδιο λόγο γι' αὐτοὺς πού ἐπιστρέφουν στὸ βράδυ καὶ πού εἶναι λημασμένοι ἀπὸ τὴν πείνα, ὅπως ὁ σκύλος, καὶ τριγυρίζουν γύρω ἀπὸ τὴν πόλη. Φανερώνει νομίζω μὲ τὴν ἐπανάληψη τοῦ λόγου ὅτι οἱ ἄνθρωποι καὶ ὡς πρὸς τὰ δύο, τὸ πονηρὸ καὶ τὸ καλὸ, μὲ ὅποιο εἶναι τώρα σ' αὐτὸ καὶ ἔπειτα θὰ βρεθοῦν. Αὐτὸς πού τριγυρίζει τώρα μὲ ἀσέ-

72. Β' Κορ. 10,5.

73. Λουκᾶ 3,4 καὶ Ἠσ. 40,3-5.

74. Ψαλμ. 58,13.

πατῶν καὶ μὴ ἐμβιοτεύων τῇ πόλει μηδὲ τὸν ἀνθρώπινον ἐπὶ τοῦ ἰδίου βίου χαρακτηῖρα φυλάσσω, ἀλλὰ ἀποθηριούμενος διὰ τῆς προαιρέσεως καὶ κύων γενόμενος, οὗτος καὶ τότε τῆς ἄνω πόλεως ἐκπεσὼν ἐν λιμῶ τῶν ἀγαθῶν κολασθήσεται. Ὁ δὲ νικητὴς τῶν ἐναντίων καὶ προῖων (καθὼς φησιν ἐτέρωθί που ὁ ψαλμοῦδος) ἐκ δυνάμεως εἰς δύναμιν καὶ νίκην νίκη διαμειβόμενος, «ἄσομαι», λέγει, «τῇ δυνάμει σου, καὶ ἀγαλλιάσομαι τὸ πρῶτὸν τὸ ἔλεός σου, ὅτι ἐγενήθης ἀντιλήπτωρ μου καὶ καταφυγή μου», καὶ σοὶ πρέπει ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

10 Ἀμήν.

βεια καὶ δὲν περνᾶ τὴ ζωὴ του μέσα στὴν πόλη οὔτε φυλάει πάνω στὴ ζωὴ του τὴ σφραγίδα τοῦ ἀληθινοῦ ἀνθρώπου ἀλλὰ ἀποθηριώνεται στὴν προαίρεση καὶ γίνεται σκυλί, αὐτὸς καὶ τότε θὰ χάσει τὴν ἄνω πόλη καὶ θὰ καταδικαστεῖ σὲ λιμὸ τῶν ἀγαθῶν. Ἐνῶ ὁποῖος νικήσει τὰ ἀντίθετα καὶ προχωρήσει (ὅπως σὲ ἄλλο σημεῖο λέει ὁ ψαλμωδὸς⁷⁵) ἀλλάζοντας δύναμη μὲ δύναμη καὶ νίκη μὲ νίκη λέει: «θὰ ψάλω ὕμνο στὴ δύναμή σου καὶ τὸ πρωὶ θὰ νιώσω ἀγαλλίαση ἀπὸ τὴν εὐσπλαχνία σου, ἐπειδὴ ἔγινες βοηθὸς καὶ καταφύγιό μου» καὶ σ' ἐσένα ἀρμόζει ἡ δόξα στοὺς αἰῶνες τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

75. Ψαλμ. 83,8.

ΕΙΣ ΤΟΝ ΕΚΤΟΝ ΨΑΛΜΟΝ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΟΓΔΩΗΣ

Οἱ ἐκ δυνάμεως εἰς δύναμιν πορευόμενοι κατὰ τὴν προφητικὴν εὐλογίαν καὶ τὰς καλὰς ἀναβάσεις ἐν ταῖς ἑαυτῶν καρδίαις διατιθέμενοι, ὅταν τινὸς ἀγαθοῦ νοήματος δράζωνται, χειραγωγῶνται δι' ἐκείνου πρὸς ὑψηλότερον νόημα, δι' οὗ γίνεται 5 τῇ ψυχῇ ἢ ἐπὶ τὸ ὕψος ἀνάβασις. Καὶ οὕτως ἀεὶ τοῖς ἔμπροσθεν ἐπεκτεινόμενος οὐδέποτε τῆς ἀγαθῆς ἀνόδου παύσεται, ἀεὶ διὰ τῶν ὑψηλῶν νοημάτων πρὸς τὴν τῶν ὑπερκειμένων κατανόησιν ὀδηγούμενος. Ταῦτα εἶπον, ἀδελφοί, πρὸς ὑμᾶς, τῷ ἕκτῳ τῶν ψαλμῶν προσέχων τὴν διάνοιαν καὶ βλέπων τὴν ἀναγ- 10 καίαν τῆς τάξεως ἀκολουθίαν, πῶς μετὰ τὴν κληρονομοῦσαν ὁ περὶ τῆς 'Ογδῶς' ἡμῖν προσετέθη λόγος. Πάντως δὲ οὐκ ἀγνοεῖτε τὸ τῆς 'Ογδῶς' μυστήριον. Οὐ γὰρ δὴ πρὸς Ἰουδαϊκὰς ὑπολήψεις εἰκὸς ἐστὶν ὑποφέρεσθαι τινῶν τὴν διάνοιαν· οἱ περὶ τὰ ἀσχήμονα τοῦ σώματος ἡμῶν τὸ μεγαλοφυῆς τοῦ μυστηρίου τῆς 15 'Ογδῶς' κατάγοντες τὸν τῆς περιτομῆς νόμον καὶ τὸ μετὰ τὴν λοχείαν καθάρσιον καὶ τὰ τοιαῦτα λέγουσι τῷ ἀριθμῷ τῆς 'Ογδῶς' καταμηνύεσθαι. Ἡμεῖς δὲ διδαχθέντες παρὰ τοῦ μεγάλου Παύλου, ὅτι ὁ νόμος πνευματικός ἐστι, κἂν ἐν τοῖς μνημονευθεῖσι νόμοις ὁ ἀριθμὸς οὗτος ἐμφέρηται νομοθετῶν καὶ τῷ 20 ἄρρени τὴν περιτομὴν καὶ τῇ γυναικὶ τὴν ἐπὶ καθαρισμοῦ θυσίαν, οὔτε ἀποβάλλομεν τὸν νόμον οὔτε ταπεινῶς ἐκδεχόμεθα, εἰδότες ὅτι ἀληθῶς τῇ ὀγδῶῃ γίνεται ἡ ἀληθινὴ περιτομὴ διὰ τῆς τεμνουσῆς τὸ ἀκάθαρτον πέτρας αὐτὴν τὴν πέτραν, ἣτις ἐστὶν ὁ Χριστός, τουτέστι τῆς ἀληθείας ὁ λόγος, καὶ ὅτι τότε παύεται ἡ 25 ρυπῶσα τῶν τοῦ βίου πραγμάτων ρύσις, τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς μεταστοιχειωθείσης πρὸς τὸ θεϊότερον. Ὡς δ' ἂν πᾶσι γένοιτο

1. Ψαλμ. 83,6-8.

2. Ρωμ. 7,14.

ΣΤΟΝ ΕΚΤΟ ΨΑΛΜΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΟΓΔΟΗ

“Όσοι προχωροῦν ἀπὸ πρόοδο σὲ πρόοδο κατὰ τὸν ὕμνο τοῦ προφήτη¹ κι ἔχουν βάλει μέσα στὴν καρδιά τους ὡς στόχο τους τὶς λαμπρὲς ἀναβάσεις, ὅταν συλλάβουν μιὰ ἐνάρετη ἐννοια, χειραγωγοῦνται ἀπὸ αὐτὴ σὲ ἄλλη ψηλότερη ἐννοια ποὺ προκαλεῖ στὴν ψυχὴ τὴν ἀνάβαση πρὸς τὸ ὕψος. Καὶ ἔτσι προχωρώντας πάντοτε μπροστὰ δὲ θὰ σταματήσῃ ποτὲ τὸ ἀνάβασμα τῆς ἀρετῆς ἀλλὰ θὰ ὀδηγεῖται πάντοτε στὴν κατανόηση τῶν ὑψηλῶν. Σᾶς τὰ λέγω αὐτά, ἀδελφοί μου, ἔχοντας στὸ νοῦ μου τὸν ἕκτο ψαλμὸ καὶ ἀποβλέποντας στὴν ἀναγκαία συνέχεια τῆς σειρᾶς, πῶς ἔπειτα ἀπὸ τὴν κληρονομούσα ἡμέρα ἔχει προστεθεῖ ὁ λόγος γιὰ τὴν ὀγδόη ἡμέρα. Ἀσφαλῶς δὲν σᾶς εἶναι ἄγνωστο τὸ μυστήριον τῆς ὀγδόης. Δὲν εἶναι εὐλογονὰ νὰ γλιστρᾷ ἡ σκέψη μερικῶν σὲ Ἰουδαϊκὲς ἀντιλήψεις, κατεβάζοντας τὸ μέγα μυστήριον τῆς ὀγδόης στὶς σωματικὲς δυσμορφίες. Λένε ὅτι μὲ τὸ ἀριθμητικὸ ‘ὀγδόη’ δηλώνεται ὁ νόμος τῆς περιτομῆς καὶ ὁ καθαρμὸς μετὰ τὸν τοκετὸ καὶ τὰ παρόμοια. Ἐμεῖς ὅμως διδαχτήκαμε ἀπὸ τὸν μέγα Παῦλο ὅτι ὁ νόμος εἶναι πνευματικός², ἂν καὶ ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς περιέχεται στοὺς νόμους ποὺ ἀναφέραμε καὶ νομοθετεῖ τόσο τὴν περιτομὴ γιὰ τὸν ἄντρα ὅσο καὶ τὴ θυσία τοῦ καθαρισμοῦ γιὰ τὴν γυναίκα, ἐμεῖς οὔτε τὸ νόμον ἀποβάλλομε οὔτε ἔτσι χαμηλὰ τὸν ἀποδεχόμαστε, γνωρίζοντας ὅτι τὴν ὀγδόη ἡμέρα γίνεται ἡ ἀληθινὴ περιτομὴ μέσω τοῦ μαχαιριοῦ ἀπὸ πέτρα. Ἐννοεῖς ἀσφαλῶς μὲ τὴν πέτρα ποὺ κόβει τὸ ἀκάθαρτο τμῆμα αὐτὴ τὴν πέτρα ποὺ εἶναι ὁ Χριστός, ὁ λόγος δηλαδὴ τῆς ἀλήθειας³, καὶ ὅτι τότε θὰ σταματήσῃ ἡ ἀκάθαρτη ροὴ τῶν πραγμάτων τοῦ βίου καὶ ἡ ἀνθρώπινη ζωὴ θὰ μεταστοιχειωθεῖ πρὸς τὸ θεϊκότερον. Καὶ γιὰ νὰ γίνῃ φανερό

3. Α' Κορ. 10,4.

δηλον τὸ ἐν τοῖς τοιοῦτοις νοούμενον, σαφέστερον, ὅπως ἂν οἶός τε ᾧ, τὸν λόγον ἐκθήσομαι.

Ὁ τοῦ βίου τούτου χρόνος ἐν τῇ πρώτῃ δημιουργίᾳ τῆς κτίσεως διὰ μιᾶς ἐβδομάδος ἡμερῶν συνεπληρώθη. Ἦρξατό τε γὰρ ἀπὸ τῆς πρώτης ἢ τῶν ὄντων δημιουργία καὶ τῇ ἐβδόμῃ συγκατέληξε τὸ πέρας τῆς κτίσεως. «Ἐγένετο γὰρ ἡμέρα μία», φησὶν, ἐν ἧ τὰ πρῶτα ἐγένετο· καὶ οὕτως ἐν τῇ δευτέρᾳ τὰ δευτέρα, καὶ ἀκολουθῶς ἕως τῶν ἐξ ἅπαντα. Ἡ δὲ ἐβδόμη πέρας γενομένη τῆς κτίσεως ἐν ἑαυτῇ περιέγραψε τὸν συμπαραεκτεινόμενον τῇ κατασκευῇ τοῦ κόσμου χρόνον. Ὡς τοίνυν οὐτε οὐρανὸς ἐξ ἐκείνου γέγονεν ἄλλος οὐτε τι ἕτερον τῶν τοῦ κόσμου μερῶν προσετέθη τοῖς ἐξ ἀρχῆς γενονόσιν, ἀλλ' ἔστι ἐφ' ἑαυτῆς ἡ κτίσις ἀπροσδεῆς καὶ ἀμείωτος ἐν τοῖς μέτροις ἑαυτῆς διαμείνασα· οὕτως οὐτε χρόνος ἄλλος παρὰ τὸν τῇ παρασκευῇ τοῦ κόσμου συναναδειχθέντα ἐγένετο, ἀλλὰ περιωρίσθη τῇ ἐβδομάδι τῶν ἡμερῶν ἢ τοῦ χρόνου φύσις. Καὶ τούτου χάριν ὅταν ἐκμετρῶμεν ταῖς ἡμέραις τὸν χρόνον, ἀπὸ τῆς μιᾶς ἀρχόμενοι καὶ τῇ ἐβδόμῃ τὸν ἀριθμὸν κατακλείοντες, πάλιν ἐπὶ τὴν μίαν ἀναποδίζομεν, δεῖ διὰ τοῦ κύκλου τῶν ἐβδομάδων ἀναμετροῦντες ὅλον τὸ τοῦ χρόνου διάστημα, ἕως ἂν παρελθόντων τῶν κινουμένων καὶ παυσάμενης ποτὲ τῆς ροῶδους τοῦ κόσμου κινήσεως, καθὼς φησὶν ὁ ἀπόστολος, ἔλθῃ τὰ μηκέτι σαλευόμενα, ᾧ μεταβολὴ καὶ ἀλλοίωσις οὐκέτι ἄπτεται, ἐν τοῖς αὐτοῖς ὡσαύτως δεῖ πρὸς τοὺς ἐφεξῆς αἰῶνας διαμενούσης ἐκείνης τῆς κτίσεως, ἐν 25 ἧ γίνεται ἡ ἀληθινὴ περιτομὴ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐν τῇ τῆς σωματικῆς ζωῆς περιαιρέσει καὶ τὸ ἀληθινὸν καθάρσιον τοῦ ἀληθινοῦ ρύπου.

Ρύπος δὲ ἀνθρώπου ἡ ἀμαρτία ἢ συναποτικτομένη τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει (ὅτι «ἐν ἀμαρτίαις ἐκίσσησέ με ἡ μήτηρ μου»),

σὲ δλους τί σημαίνουν αὐτά, θά ἐκθέσω τὸ λόγο μὲ ὄση μεγαλύτερη σαφήνεια μπορῶ.

Ὁ χρόνος τῆς ζωῆς αὐτῆς κατὰ τὴν πρώτη δημιουργία τοῦ κόσμου ὀλοκληρώθηκε σὲ μιᾶς ἐβδομάδας ἡμέρες. Ἡ δημιουργία τῶν ὄντων ἄρχισε ἀπὸ τὴν πρώτη καὶ ἡ ὀλοκλήρωση τῆς κτίσης τελείωσε στὴν ἐβδόμη. Ὑμπληρώθηκε, λέει, μία ἡμέρα, κατὰ τὴν ὁποία δημιουργήθηκαν τὰ πρῶτα κτίσματα, ἔτσι τῇ δευτέρῃ μέρᾳ ἔγιναν τὰ δεύτερα καὶ στὴ συνέχεια ὄλα ἕως τὰ ἕξι⁴. Ἡ ἐβδόμη ἡμέρα ἔγινε τὸ πέρας τῆς δημιουργίας καὶ ἔκλεισε μέσα τῆς τὸ χρόνο πού ἐκτεινόταν παράλληλα μὲ τὴν κατασκευὴ τοῦ κόσμου. Ὅπως λοιπὸν ἀπὸ τότε οὔτε ἄλλος οὐρανὸς ἔγινε οὔτε προστέθηκε στὰ ἀρχικὰ κανένα ἄλλο μέρος τοῦ κόσμου, ἀλλὰ ἔμεινε ἔτσι μόνη τῆς ἡ κτίση χωρὶς νὰ ἔχει καμιὰ ἄλλη ἀνάγκη, παραμένοντας ἀμείωτη ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ τῆς σύμφωνα μὲ τὰ μέτρα τῆς, ἔτσι δὲν ἔγινε κι ἄλλος χρόνος πέρα ἀπὸ αὐτὸν πού παρακολούθησε τὴν κατασκευὴ τοῦ κόσμου, ἀλλὰ ἡ διάρκεια τοῦ χρόνου περιορίστηκε στὶς ἑπτὰ ἡμέρες. Καὶ γι' αὐτὸ ὅταν μετροῦμε τὸ χρόνο μὲ τὶς ἡμέρες ἀρχίζοντας ἀπὸ τὴν πρώτη καὶ τελειώνοντας στὴν ἐβδόμη ξαναγυρίζομε πάλι στὴν πρώτη καὶ πάντοτε μὲ τὸν κύκλο τῶν ἐβδομάδων μετροῦμε ὄλο τὸ διάστημα τοῦ χρόνου. Αὐτὸ θά γίνεται ὥσπου νὰ περάσουν αὐτὰ τὰ κινούμενα πράγματα καὶ σταματήσῃ ὁ κόσμος νὰ κινεῖται σὰν ποτάμι, ὅπως λέει ὁ Ἀπόστολος⁵, κι ἔρθουν πὰ τὰ ἀμετακίνητα, πού οὔτε μεταβολὴ οὔτε ἀλλοίωση τὰ ἐπηρεάζει, ἐπειδὴ ἡ κτίση ἐκείνη παραμένει πάντοτε ἀμετάβλητη μέσα στὰ ἴδια γιὰ τοὺς μελλοντικούς αἰῶνες, ἡ κτίση ὅπου τελεῖται ἡ ἀληθινὴ περιτομὴ τῆς ἀνθρώπινης φύσης μὲ τὴν ἀφαίρεση τῆς σωματικῆς ζωῆς καὶ τὴν ἀληθινὴ κάθαρση τοῦ ἀληθινοῦ ρύπου.

Ὁ ρύπος τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ ἁμαρτία πού γεννιέται μαζί μὲ τὴν ἀνθρώπινη φύση («μέσα σὲ ἁμαρτίες μὲ γέννησε ἡ

4. Γέν. 1,5έ.

5. Α' Κορ. 7. Α' Ἰω. 1,16.

ἦν ὁ τὸν καθαρισμόν τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν ποιήσάμενος τότε εἰς τὸ παντελὲς ἐκκαθαίρει ἐξαναλίσκων ἐκ τῆς τῶν ὄντων φύσεως πᾶν ὅσον αἱματῶδές τε καὶ ρυπαρὸν καὶ ἀκρόβυστον. Καὶ οὕτω δεχόμεθα τὸν περὶ τῆς ὀγδόης νόμον τὸν καθαίροντά τε 5 καὶ περιτέμνοντα, διότι τοῦ ἐβδομαδικοῦ παυσαμένου χρόνου ἐνστήσεται ἡμέρα 'Ὀγδὴ' μετὰ τὴν ἐβδόμην, 'Ὀγδὴ' μὲν λεγομένη ὅτι μετὰ τὴν ἐβδόμην γίνεται, οὐκέτι δὲ τὴν τοῦ ἀριθμοῦ διαδοχὴν ἐφ' ἑαυτῆς δεχομένη. Μία γὰρ εἰς τὸ διηνεκὲς παραμένει οὐδέποτε νυκτερινῶ διαιρουμένη ζῶφω. Ἄλλος γὰρ αὐτὴν 10 ποιεῖ ἥλιος ὁ τὸ ἀληθινὸν φῶς ἀπολάμπων· ὃς ἐπειδὴν ἅπαξ ἐπιφύση ἡμῖν, καθὼς φησιν ὁ ἀπόστολος, οὐκέτι ἐν δυσμαῖς κρύπτεται, ἀλλὰ πάντα τῇ φωτιστικῇ ἑαυτοῦ δυνάμει περιπτύξάμενος διηνεκὲς τε καὶ ἀδιάδοχον τοῖς ἀξίοις τὸ φῶς ἐμποιεῖ καὶ αὐτοὺς τοὺς μετέχοντας τοῦ φωτὸς ἐκείνου ἄλλους ἡλίουσ 15 ἀπεργαζόμενος, καθὼς φησὶν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ὁ λόγος, ὅτι «τότε οἱ δίκαιοι λάμπουσιν ὡς ὁ ἥλιος».

Ἐπεὶ οὖν ὑπὲρ τῆς κληρονομουσης ἐν τῷ προλαβόντι ψαλμῷ τὸν λόγον πεποιήται, ἡ δὲ κληρονομία ἐν τῇ 'Ὀγδὴ' τοῖς ἀξίοις ἀπόκειται, ἐν ταύτῃ δὲ καὶ ἡ δικαία τοῦ Θεοῦ γίνεται 20 κρίσις ἐκάστω τὸ κατ' ἀξίαν νέμουσα, καλῶς ὁ προφήτης τῇ περὶ τῆς 'Ὀγδόης' μνήμῃ τὸν περὶ τῆς μετανοίας συνεισήγαγε λόγον. Τίς γὰρ τῆς φοβερᾶς τοῦ Χριστοῦ κρίσεως μνήμην λαβὼν οὐκ εὐθὺς ἐν τῷ συνείδῳ τῷ ἰδίῳ σπαράσσεται καὶ φόβῳ καὶ ἀγωνίᾳ συνέχεται, κἂν πρὸς τὸ κρεῖττον ἑαυτῷ συνεγνω- 25 κῶς τύχη τὸν βίον; Ἄλλ' οὖν πρὸς τὴν ἀκρίβειαν τῆς κρίσεως βλέπων, ἐν ἧ καὶ τὰ λεπτότατα τῶν παροραμάτων εἰς ἐξέτασιν ἄγεται, καταπτοεῖται πάντως τῇ τῶν φοβερῶν προσδοκίᾳ, οὐκ εἰδῶς εἰς ὅτι αὐτῷ τὸ τῆς κρίσεως καταλήξει πέρασ. Τούτου χάριν ὡς ἐν ὀφθαλμοῖς λαβὼν τὰ φοβερὰ κολαστήρια, τὴν γέεν-

6. Ψαλμ. 50,7.

• 7. Β' Κορ. 4,4.

μητέρα μου»⁶), τὴν ὁποία, αὐτὸς ποὺ πραγματοποιοῖ ἡσυχασμὸν τῶν ἀμαρτιῶν μας, τὴν καθαρίζει τέλεια ἐξαλείφοντας ἀπὸ τὴ φύση τῶν ὀντων ὅ,τι ἔχει σχέση μὲ τὸ αἷμα κι εἶναι ἀκάθαρτο καὶ ἀπερίτμητο. Κι ἔτσι δεχόμεστε τὸ νόμο τῆς ὀγδῶς ποὺ καθαίρει καὶ κάνει τὴν περιτομή, γιατί ὅταν σταματήσει ὁ ἑβδομαδιαῖος χρόνος θὰ ἔρθει ἡ ὀγδῶ ἡμέρα ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἑβδόμη. Καὶ τὴ λέμε 'ὀγδῶ' ἐπειδὴ ἀκολουθεῖ τὴν ἑβδόμη, χωρὶς νὰ ἐπιδέχεται ὅμως γιὰ τὸν ἑαυτὸ της ὅτι θὰ τὴ διαδεχτεῖ ἄλλος ἀριθμὸς. Γιατὶ παραμένει γιὰ πάντα κι οὐδέποτε τὴ διακόπτει ὁ ζῶφος τῆς νύχτας. Γιατὶ τὴ δημιουργεῖ ἄλλος ἥλιος ποὺ αὐγάζει τὸ ἀληθινὸ φῶς. Αὐτὸς ἔτσι καὶ μᾶς φωτίζει μιὰ φορά, ὅπως λέει ὁ Ἀπόστολος⁷, δὲν κρύβεται πιά σὲ δύση ἀλλὰ ἀφοῦ ἀγκαλιάσει τὰ πάντα στέλνει ἀδιάκοπο τὸ φῶς του στοὺς ἀξιους ποὺ δὲν τὸ διαδέχεται σκότος καὶ κάνει ἄλλους ἡλιους αὐτοὺς τοὺς ἴδιους ποὺ μετέχουν ἐκεῖνο τὸ φῶς, ὅπως λέει στὸ Εὐαγγέλιο ὁ Λόγος, ὅτι «τότε θὰ λάμπουν οἱ δίκαιοι ὅπως ὁ ἥλιος»⁸.

Ἀφοῦ λοιπὸν στὸν προηγούμενο ψαλμὸ⁹ ἔκανε λόγο γιὰ τὴν κληρονομία ἡμέρα καὶ ἡ κληρονομία περιμένει τοὺς ἀξιους στὴν ὀγδῶ ἡμέρα καὶ σ' αὐτὴν γίνεται καὶ ἡ δίκαιη κρίση τοῦ Θεοῦ ποὺ ἀπονέμει στὸν καθένα ὅ,τι τοῦ ἀξίζει, ὀρθὰ εἰσήγαγε ὁ προφήτης μαζί μὲ τὴν ἀναφορὰ τῆς ὀγδῶς ἡμέρας καὶ τὸ λόγο γιὰ τὴ μετάνοια. Ποιὸς εἶναι ποὺ ὅταν θυμηθεῖ τὴ φοβερὴ κρίση τοῦ Θεοῦ, δὲ νιώθει νὰ ξεσχίζεται μέσα του ἡ ψυχὴ του καὶ νὰ κυριαρχεῖται ἀπὸ φόβο καὶ ἀγωνία¹⁰, ἀκόμα κι ἂν διαπιστώνει ὅτι ἡ ζωὴ του βελτιώθηκε; Βλέποντας ὅμως πόσο λεπτομερὴς εἶναι ἡ κρίση, ὅπου ἐξετάζονται καὶ οἱ πικρὰ παραβάσεις, τρομοκρατεῖται ὅσο νὰ ναι ἀπὸ τὴν προσδοκία τῶν φοβερῶν, μὴ γνωρίζοντας ποιά θὰ εἶναι γι' αὐτὸν ἡ ἔκβαση τῆς δίκης. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο, σὰ νὰ ἔχει μπροστά του ἐκεῖ-

8. Ματθ. 13,43.

9. Ψαλμ. 5.

10. Ματθ. 5,17-29· 28,31.

ναν ἐκείνην καὶ τὸ σκοτεινὸν πῦρ καὶ τὸν ἀτελεύτητον τῆς συν-
 ειδήσεως σκώληκα, τὸν ἀεὶ μύζοντα τὴν ψυχὴν δι' αἰσχύνης
 καὶ τῆ μνήμῃ τῶν κακῶς βεβιωμένων τὰς ἀληθόνας ἀνακαινί-
 ζοντα, ἤδη τοῦ Θεοῦ ἱκέτης γίνεται δεόμενος μὴ τῷ θυμῷ
 5 ἐκείνῳ παραδοθῆναι πρὸς ἔλεγχον μῆτε διὰ τῆς ὀργῆς ἐκείνης
 ἐπαχθῆναι αὐτῷ τὴν ὑπὲρ ὧν ἐπλημμέλησε παιδευσιν. Τοῖς γὰρ
 καταδικασθεῖσι τῆ πικρᾷ παιδεύσει τῆς φοβερᾶς ἐκείνης κολά-
 σεως θυμοῦ ἔργον νομίζεται καὶ ὀργῆς ἢ διάκρισις. Καὶ διὰ τοῦ-
 το ὡς ἐν τοῖς ἀλγεινοῖς ἤδη γενόμενος τὰς τῶν ὀδυνωμένων
 10 φωνὰς ὑποκρίνεται, οἷς θυμὸς εἶναι δοκεῖ καὶ ὀργὴ τὸ ἐπὶ τιμω-
 ρία τῶν ἀσεβῶν ἐπαγόμενον.

Λέγει τοίνυν ὅτι 'Οὐκ ἀναμένω ἐκ τοῦ θυμοῦ ἐκείνου διὰ
 τῶν φοβερῶν μαστίγων γενέσθαι μοι τῶν κεκρυμμένων τὸν
 ἔλεγχον, ἀλλὰ προλαμβάνω τῆ ἐξαγορεύσει τὴν ἐκ τῆς ὀργῆς
 15 ἐκείνης ἀνάγκην'. "Ὅπερ γὰρ ἡ ὀδύνη ἐπὶ τῶν μαστιγομένων
 ποιεῖ ἀκόντων αὐτῶν τὰ κρυπτὰ τῆς ἀνομίας ἐμφανῆ ποιοῦσα,
 τοῦτο ποιεῖ ἀφ' ἑαυτῆς ἢ προαίρεσις, ἑαυτὴν διὰ τῆς μετανοίας
 μαστίζουσά τε καὶ κολάζουσα, καὶ δημοσιεύουσα τὴν κεκαλυμ-
 μένην ἐν τοῖς κεκρυμμένοις ἀμαρτίαν. Εἰπὼν τοίνυν ὅτι «μῆτε
 20 τῷ θυμῷ σου ἐλέγξης με, μῆτε τῆ ὀργῇ σου παιδεύσης με»,
 ἀκολούθως καταφεύγει ἐπὶ τὸν ἔλεον, οὐ τοσοῦτον εἰς προαίρε-
 σιν ὅσον εἰς ἀσθένειαν φύσεως τοῦ κακοῦ τὴν αἰτίαν ἀνάγων· ἐν
 κακοῖς με γεγονότα ἐλέω θεράπευσον· ἐξ ἀσθενείας γὰρ ἦλθον
 ἐπὶ τὸ πάθος. Τίς δὲ ἡ ἀσθένεια; «Ἐξηθρώθη τὰ ὀστᾶ μου καὶ
 25 διελύθη ἀπὸ τῆς μετ' ἀλλήλων ἀρμονίας». «Ὅστᾶ» δὲ λέγει
 τοὺς σῶφρονας λογισμοὺς τοὺς τὴν ψυχὴν διερεΐδοντας· «Ἰασαί
 με, Κύριε, ὅτι ἐταράχθη τὰ ὀστᾶ μου». Καὶ ἐρμηνεύει τοῦ λόγου
 τὸ ἀνιγμα, δι' ὧν ἐπήγαγε τοῖς εἰρημένοις, ὅτι «ἡ ψυχὴ μου

νες τις φοβερές τιμωρίες, τὴ γέεννα, τὴ σκοτεινὴ φωτιά, τὸ ἀσταμάτητο σαράκι τῆς συνείδησης ποὺ τρώει ἀδιάκοπα τὴν ψυχὴ μὲ τὴν ντροπὴ καὶ ἀνανεώνει μὲ τὴ θύμηση τὶς ἀλγηδόνες ὄσων ἔπραξαν κακὰ στὴ ζωὴ τους, γίνεται τότε ἰκέτης τοῦ Θεοῦ καὶ παρακαλεῖ νὰ μὴν ἀντιμετωπίσει τὸ θυμὸ ἐκεῖνον κατὰ τὸν ἔλεγχο οὔτε ἀπὸ τὴν ὀργή του νὰ τοῦ ἐπιβάλλει τὴν τιμωρία ποὺ ἀρμόζει στὶς παραβάσεις του¹¹. Γιατὶ αὐτοὶ ποὺ καταδικάστηκαν στὴν ὀδυνηρὴ τιμωρία τῆς φοβερῆς ἐκείνης κόλασης θεωροῦν τὴν κρίση ἔργο θυμοῦ κι ὀργῆς. Καὶ γι' αὐτό, ἐπειδὴ βρέθηκε ἀνάμεσα σὲ δεινὰ, κραυγάζει ὅπως ὅσοι ὑποφέρουν ποὺ νομίζουν πῶς εἶναι θυμὸς καὶ ὀργὴ ὅ,τι ἐπιβάλλεται στοὺς ἀσεβεῖς γιὰ τιμωρία τους.

Λέει λοιπὸν· Δὲν περιμένω νὰ γίνει ὁ ἔλεγχος τῶν κρυφῶν παραπτωμάτων μου μὲ τὰ φοβερὰ χτυπήματα τοῦ θυμοῦ ἐκεῖνου, ἀλλὰ μὲ τὴν ἐξομολόγηση προλαμβάνω τὰ βασανιστήρια τῆς ὀργῆς ἐκείνης. Αὐτὸ ποὺ πετυχαίνει ὁ πόνος σ' αὐτοὺς ποὺ βασανίζονται, νὰ ἀποκαλύπτουν χωρὶς νὰ θέλουν τὶς κρυμμένες παρανομίες τους, αὐτὸ τὸ κάνει ἀπὸ μόνη της ἢ προαίρεση, βασανίζοντας καὶ τιμωρώντας τὸν ἑαυτὸ της μὲ τὴ μετάνοια καὶ φανερώνει τὴν καλυμμένη ἀπὸ τὰ κρυμμένα ἁμαρτία. Ἄφοῦ λοιπὸν εἶπε «μὴ μὲ ἐλέγξεις μὲ τὸ θυμὸ σου, οὔτε νὰ μὲ τιμωρήσεις μὲ τὴν ὀργή σου»¹², στὴ συνέχεια καταφεύγει στὴν εὐσπλαχνία, ἀποδίδοντας τὴν αἰτία τῆς ἁμαρτίας ὄχι τόσο στὴν προαίρεση ὅσο στὴν ἀνθρώπινη ἀδυναμία. Γεννήθηκα μέσα στὴν κακία, θεράπευσέ με μὲ τὴν εὐσπλαχνία σου· ἀπὸ ἀσθένεια ἔφτασα στὴν ἁμαρτία. Ποιὰ εἶναι ἡ ἀσθένεια; «Ἐξαρθρώθηκαν τὰ ὀστά μου» καὶ λύθηκαν ἀπὸ τὸν ἀρμονικὸ σύνδεσμο μεταξύ τους. «Ὅσα» ὀνομάζει τὶς φρόνιμες σκέψεις ποὺ στηρίζουν τὴν ψυχὴ. «Δῶσε μου, Κύριε, τὴν ὑγεία, γιατί τὰ ὀστά μου ἔχουν διαταραχθεῖ». Κι ἐρμηνεύει τὸ αἴνιγμα τοῦ λόγου, μ' αὐτὰ ποὺ πρόσθεσε στὰ προηγούμενα, ὅτι «ἡ ψυχὴ μου

11. Ψαλμ. 6,1.

12. Ψαλμ. 6,2.

ἐταράχθη σφόδρα». Τί οὖν ἀναβάλλη, φησίν, πρὸς τὴν ἰασιν, σὺ
 Κύριε; Ἔως πότε οὐκ ἐπάγεις τὸν ἔλεον; Οὐχ ὀρᾶς τῆς ἀνθρω-
 πίνης ζωῆς τὸ ὠκύμορον; Πρόλαβε τῇ ἐπιστροφῇ τῆς ψυχῆς
 μου τὸ ἀναγκαῖον τῆς ζωῆς ἡμῶν· μὴ ποτε τοῦ θανάτου ἐπιλα-
 5 βόντος ἀργῆ πᾶσα πρὸς θεραπείαν ἐπίνοια. Οὐκέτι γὰρ ἔσται ἐν
 τῷ θανάτῳ ὁ διὰ τῆς μνήμης τοῦ Θεοῦ θεραπεῦσαι δυνάμενος
 τὴν ἐκ κακίας αὐτῷ γενομένην νόσον· διότι ἐπὶ γῆς μὲν ἰσχὺν ἢ
 ἐξομολόγησις ἔχει, ἐν δὲ τῷ ᾄδῃ τοῦτο οὐκ ἔστιν. Εἶτα ὡς εἰπό-
 ντος τινός, Ἰὼς καλεῖς ἐπὶ θεραπείαν τῶν πλημμελημάτων τὸν
 10 ἔλεον; Ποίῳ τρόπῳ τὸ θεῖον ἰλεωσάμενος; Οὕτω φησίν ὅτι,
 «ἐκοπίασα ἐν τῷ στεναγμῷ μου, καὶ ἐκπλυνῶ τὴν ἐξ ἁμαρτίας
 στρωμνὴν τῷ τῶν δακρῦων ὕδατι». Διὰ τί ταῦτα; Ὅτι ἐν
 θυμῷ, φησίν, ὁ ὀφθαλμὸς μου ἐταράχθη, καὶ διὰ τοῦτο παλαιός
 τις καὶ εὐρωτιῶν ἐγενόμην, τοῦ θυμοῦ τοῦ παρὰ τῶν ἐχθρῶν
 15 μοι ἐγγενομένου τῇ ψυχῇ τὴν σηπεδόνα ποιήσαντος. Εἰ δὲ θυμὸς
 μόνος τοσοῦτον ἐμποιεῖ φόβον τῷ δι' αὐτοῦ πλημμελήσαντι,
 πόσῳ μᾶλλον εἰκὸς ἔστιν ἐν ἀπογνώσει γενέσθαι τῆς σωζούσης
 ἐλπίδος τοὺς μὴ μόνον τὰ ἐκ τοῦ θυμοῦ πάθη τῷ ἰδίῳ βίῳ συν-
 εγνωκότας, ἀλλὰ καὶ ὅσα ἐπιθυμία ἐργάζεται καὶ πλεονεξία
 20 καὶ τῦφος καὶ φιλοτιμία καὶ φθόνος καὶ ὁ λοιπὸς ἐσμός τῶν ἀν-
 θρωπίνων κακῶν; Διὰ τοῦτο πρὸς τοὺς παντοδαποὺς ἐχθροὺς
 ἀποστρέψας τὸν λόγον, «ἀπόστητε», φησίν, «ἀπ' ἐμοῦ, πάντες
 οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν». Δείκνυσι δὲ τῷ ἐφεξῆς λόγῳ τὴν
 ἀγαθὴν ἐλπίδα τοῦ ἐκ μετανοίας προσγινομένου ἡμῖν κατορθώ-
 25 ματος. Εὐθὺς γὰρ ὁμοῦ τε τοὺς ὑπὲρ τῆς μετανοίας τῷ Θεῷ
 προσήγαγε λόγους, καὶ εἰς συναισθήσιν ἐλθὼν τῆς τοῦ Θεοῦ
 περὶ αὐτὸν εὐμενείας, δημοσιεύει τὴν χάριν καὶ τῇ δωρεᾷ ἐπα-
 γάλλεται, λέγων «εἰσήκουσε Κύριος τῆς φωνῆς τῆς δεήσεώς
 μου· Κύριος τὴν προσευχὴν μου προσεδέξατο». Ὡς ἂν οὖν εἰς
 30 τὸ διηνεκὲς αὐτῷ τὸ ἀγαθὸν παραμένοι τὸ ἐκ τῆς μετανοίας
 αὐτῷ προσγεγόμενον καὶ μὴ δευτέρας πάλι μετανοίας χρεῖαν ὁ
 βίος λάβοι, ἀποστραφῆναι τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ δεῖται δι' αἰσχύ-
 νης μαστιγουμένους. Ὁ γὰρ αἰσχυνθεὶς ἐπὶ τῇ τοῦ κακοῦ ἐγγει-

ταράχτηκε υπερβολικά». Γιατί λοιπόν, λέει, Κύριε αναβάλλεις τὴν θεραπεία μου; Ὡς πότε θὰ καθυστερήσεις νὰ μοῦ δείξεις τὴν εὐσπλαχνία σου; Δὲ βλέπεις τὴν βραχύτητα τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς; Μὲ τὴ μετάνοια τῆς ψυχῆς μου πρόλαβε τὸ ὑποχρεωτικὸ τέλος τῆς ζωῆς μου. Μήπως προλάβει ὁ θάνατος κι ἀπομείνει ἀπρακτὴ κάθε σκέψη γιὰ θεραπεία. Γιατὶ στὸν Ἄδῃ δὲ θὰ ὑπάρχει πιά αὐτὸς ποὺ μὲ τὴ μνήμη τοῦ Θεοῦ θὰ μπορέσει νὰ θεραπεύσει τὴ νόσο ποὺ τοῦ προκάλεσε ἡ ἁμαρτία. Ἡ ἐξομολόγηση ἔχει τὴν ἰσχύ της ἐδῶ ἐπάνω στὴ γῆ, στὸν Ἄδῃ ὁμως αὐτὸ δὲ γίνεται. Ἐπειτα σὰ νὰ ρώτησε κάποιος ἄλλος «πῶς καλεῖς νὰ θεραπεύσει τὰ παραπτώματά σου ἢ εὐσπλαχνία; Μὲ ποιὸ τρόπο θὰ ἐξιλεώσεις τὸ θεῖο;» «Ἔτσι», λέει «ἔχω ἀποκάμει ἀπὸ τοὺς στεναγμοὺς καὶ θὰ πλύνω τὴν ἁμαρτωλὴ κλίνη μου μὲ τὸ νερὸ τῶν δακρῶν μου». Καὶ γιατί αὐτά; Γιατὶ ἐξαιτίας τοῦ θυμοῦ σου πόνεσαν ἀπὸ τὸ κλάμα τὰ μάτια μου καὶ γι' αὐτὸ ἔγινα σὰν ἕνας γέρος σαρακοφαγωμένος, ποὺ μοῦ προξένησε τὸ σάπισμα ὁ θυμὸς, ποὺ τὸν προκάλεσαν στὴν ψυχὴ μου οἱ ἐχθροί μου. Κι ἂν μόνος του ὁ θυμὸς προκαλεῖ τόσο φόβο, σ' ὅποιον ἔπεσε στὸ παράπτωμα τοῦ θυμοῦ, πόσο πιὸ δικαιολογημένο εἶναι νὰ χάσουν τὴν ἐλπίδα τῆς σωτηρίας ὅσοι συνειδητοποίησαν ὄχι μόνον τὰ παραπτώματα τοῦ θυμοῦ, ἀλλὰ καὶ ὅσα προκαλεῖ ἡ ἐπιθυμία, ἡ πλεονεξία, ἡ ἔπαρση, ἡ φιλοδοξία, ὁ φθόνος καὶ τὸ ὑπόλοιπο πλῆθος τῶν ἀνθρώπινων κακιῶν; Γι' αὐτὸ μὲ ἀποστροφή τοῦ λόγου στοὺς διάφορους ἐχθρούς του λέει «φύγετε μακριὰ μου ὄλοι οἱ ἐργάτες, τῆς ἀδικίας». Παρακάτω δείχνει τὴν ἐλπίδα ποὺ μᾶς προξενεῖ τὸ ἀγαθὸ ἐπίτευγμα τῆς μετάνοιας. Γιατὶ ἀμέσως, μόλις ἀπηύθυνε στὸ Θεὸ τοὺς λόγους τῆς μετάνοιας, ἦρθε μαζὶ σὲ συναίσθητη τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ πρὸς αὐτόν, ἀνακοινῶνει τὴ χάρη καὶ χαίρεται γιὰ τὴ δωρεὰ λέγοντας: «ἄκουσε ὁ Κύριος τὴ φωνὴ τῆς παράκλησής μου· ἔκανε δεκτὴ ὁ Κύριος τὴν προσευχή μου». Γιὰ νὰ παραμένει λοιπὸν γιὰ πάντα τὸ ἀγαθὸ ποὺ τοῦ πρόσφερε ἡ μετάνοια καὶ νὰ μὴ χρειαστεῖ πάλι τὴν ζωὴν τοῦ δευτέρου μετάνοια, παρακαλεῖ νὰ ὑποχωρήσουν οἱ ἐχθροί του μαστιγωμένοι ἀπὸ τὴν ντροπὴ. Γιατὶ ὅποιος

ρήσει, παιδαγωγῶ πρὸς τὸ μηκέτι τοῖς αὐτοῖς συνενεχθῆναι τῇ αἰσχύνῃ χρώμενος, τῆς τῶν ὁμοίων πείρας εἰς τὸν ἐφεξῆς χρόνον ἀφέξεται.

Αὕτη τοίνυν τῆς ἀγαθῆς ἀναβάσεως ἡ ἀκολουθία· ὁ τέταρτος ψαλμὸς τὸ ἄνυλον ἀγαθὸν ἀπὸ τοῦ σωματικοῦ καὶ σαρκωδεστέρου διέκρινεν· ὁ πέμπτος τοῦ τοιοῦτου ἀγαθοῦ τὴν κληρονομίαν ἐπηύξατο· ὁ ἕκτος τὸν καιρὸν τῆς κληρονομίας ὑπέδειξε τῆς Ὀγδόης μνησθεῖς· ἡ Ὀγδοὴ τὸν τῆς κρίσεως ἐφάνερωσε φόβον· ἡ κρίσις τοῖς καθ' ἡμᾶς ἀμαρτωλοῖς προλαβεῖν τῇ μετανοίᾳ τὰ φοβερὰ συνεβούλευσεν· εἶτα ἡ μετάνοια ἢ κατὰ λόγον τῷ Θεῷ προσαχθεῖσα τὸ ἐξ αὐτῆς ἡμῖν γινόμενον κέρδος εὐηγγελίστατο, εἰποῦσα ὅτι «εἰσήκουσε Κύριος τῆς φωνῆς τοῦ μετὰ δακρῦων πρὸς αὐτὸν ἐπιστρέφοντος». Οὗ γενομένου, ὡς ἂν πρὸς τὸν ἐφεξῆς χρόνον ἀμετάπτωτον ἡμῖν τὸ ἀγαθὸν παρα-
15 μένοι, τὸν ἀφανισμόν τῶν ἐχθρῶν νοημάτων δι' αἰσχύνης γενέσθαι παρακαλεῖ ὁ προφήτης. Οὐ γὰρ ἔστιν ἄλλως ἐχθρόν τε καὶ παράνομον νόημα κατασβεσθῆναι, μὴ αἰσχύνῃ αὐτοῦ τὸν ἀφανισμόν ἐμποιοῦσης· χάσμα γὰρ γίνεται διὰ βάθους ἐστηριγμένον ἢ ἐπὶ τοῖς κακῶς βεβιωμένοις αἰσχύνῃ δι' ἑαυτῆς τοῦ ἀνθρώ-
20 που τὴν ἀμαρτίαν ἀποτεριχίζουσα. Εἰπωμεν οὖν ὅτι «αἰσχυνθεῖσαν καὶ ἐντραπείησαν σφόδρα πάντες οἱ ἐχθροί μου». Ἐχθροὶ δὲ δηλονότι οἱ οἰκιακοὶ οἱ ἐκ τῆς καρδίας ἐκπορευόμενοι καὶ κοινοῦντες τὸν ἄνθρωπον· ὧν διὰ τάχους ἀποστραφέντων μετ' αἰσχύνῃς διαδέξεται ἡμᾶς ἡ ἐλπίς τῆς δόξης ἢ εἰς αἰσχύνην μὴ
25 καταλήγουσα, χάριτι τοῦ Κυρίου, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἄμην.

ντράπηκε γιατί έπιχείρησε τὸ κακό, χρησιμοποιώντας ὡς δάσκαλό του τὴν ντροπὴ γιὰ νὰ μὴν περιπέσει ξανὰ στὰ ἴδια, θ' ἀποφύγει νὰ δοκιμάσει στὸ ἐξῆς τὰ ὁμοια.

Αὐτὴ λοιπὸν εἶναι ἡ σειρὰ τῆς ἀγαθῆς ἀνάβασης¹³. Ὁ τέταρτος ψαλμὸς διαχώρισε τὸ ἄυλο ἀγαθὸ ἀπὸ τὸ σωματικὸ καὶ πὼ σαρκικό· ὁ πέμπτος εὐχήθηκε τὴν κληρονομία τοῦ ἀγαθοῦ αὐτοῦ· ὁ ἕκτος ἔδειξε τὸν καιρὸ τῆς κληρονομίας ἀναφέροντας τὴν ὀγδὴ ἡμέρα· ἡ ὀγδὴ φανέρωσε τὸ φόβο τῆς κρίσης καὶ ἡ κρίση συμβούλεψε ἐμᾶς τοὺς ἁμαρτωλοὺς νὰ προλάβομε μὲ τὴ μετάνοια τὴ φοβερὴ τιμωρία. Ἐπειτα ἡ μετάνοια ποὺ προσφέρθηκε μ' ἐπίγνωση στὸ Θεὸ μᾶς εὐαγγελίστηκε τὸ κέρδος ποὺ μᾶς προκαλεῖ μὲ τοὺς λόγους· «Ἄκουσε ὁ Κύριος τὴ φωνὴ ἐκείνου ποὺ μὲ δάκρυα ἐπιστρέφει σ' αὐτόν»¹⁴. Ὄταν γίνει αὐτό, γιὰ νὰ παραμείνομε στὸ ἐξῆς ἀμετάπτωτοι ἀπὸ τὸ ἀγαθὸ, παρακαλεῖ ὁ προφήτης νὰ ἐξαφανιστοῦν ντροπιασμένες οἱ ἐχθρικὲς σκέψεις. Δὲν ὑπάρχει ἄλλος τρόπος νὰ ἐξαλειφθεῖ μιὰ ἐχθρικὴ καὶ ἄδικη σκέψη, ἂν δὲν προκαλέσει τὸν ἀφανισμό τῆς ἡ ντροπῆ. Γιατὶ ἡ ντροπὴ γιὰ τὶς κακὲς μας πράξεις γίνεται ἕνα βαθιὰ ἀνοιγμένο χάσμα ποὺ ἀπομακρύνει τὴν ἁμαρτία ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο. Ἄς ποῦμε λοιπὸν «ἄς καταντροπιαστοῦν ὅλοι οἱ ἐχθροὶ μου». Δηλαδή οἱ ἐχθροί, οἱ σπιτικοί μας ἄς ποῦμε, ποὺ ἀνεβαίνουν ἀπὸ τὴν καρδιά μας καὶ ταπεινώνουν τὸν ἄνθρωπο. Ὄταν αὐτοὶ ὑποχωρήσουν γρήγορα ντροπιασμένοι, μᾶς περιμένει ἡ ἐλπίδα τῆς δόξας ποὺ παραμένει ἀκαταίσχυνη μὲ τὴ χάρη τοῦ Κυρίου, ποὺ ἡ δόξα του διαρκεῖ στοὺς αἰῶνες τῶν αἰῶνων. Ἄμην.

13. Ἡ ἀνάπτυξη ποὺ κάνει ὁ Γρηγόριος ἀντιστοιχεῖ στοὺς βαθμοὺς τῆς ἠθικῆς τελειοποίησης, τῆς ἀγαθῆς ἀνάβασης.

14. Ψαλμ. 6,9.

2. ΕΙΣ ΤΟΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΗΝ

ΟΜΙΛΙΕΣ Α' - Η'

ΕΙΣ ΤΟΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΗΝ

ΟΜΙΛΙΑ Α'

Πρόκειται ἡμῖν ὁ Ἐκκλησιαστής εἰς ἐξήγησιν ἴσον ἔχων τῷ μεγέθει τῆς ὠφελείας τὸν πόνον τῆς θεωρίας. Τῶν γὰρ παροιμιακῶν νοημάτων ἤδη προγυμνασάντων τὸν νοῦν, ὧν οἱ σκοτεινοὶ λόγοι καὶ αἱ σοφαὶ ῥήσεις καὶ τὰ αἰνύματα καὶ αἱ ποι-
5 κίλαι τῶν λόγων στροφαί, καθὼς περιέχει τὸ τοῦ βιβλίου ἐκείνου προοίμιον, ... τότε τοῖς πρὸς τὰ τελειότερα τῶν μαθημάτων ἀξηθεῖσιν ἐπὶ ταύτην τὴν γραφὴν τὴν ὑψηλὴν ὄντως καὶ θεόπνευστον ἢ ἀνοδος γίνεται. Εἰ οὖν ἡ παροιμιακὴ μελέτη ἢ πρὸς ταῦτα ἡμᾶς ἐτοιμάζουσα τὰ μαθήματα οὕτως ἐπίπονός τις ἐστι
10 καὶ δυσθεώρητος, πόσον χρὴ πόνον αὐτοῖς ἐνορᾶν τοῖς ὑψηλοῖς τούτοις νοήμασι τοῖς νῦν προκειμένοις εἰς θεωρίαν ἡμῖν; Ὡσπερ γὰρ οἱ ἐν παιδοτριβῶν τὴν παλαιστρικὴν ἐκπονήσαντες πρὸς μείζονας ἰδρώτας καὶ πόνους ἐν τοῖς ἀγῶσι τοῖς γυμνικοῖς ἀποδύονται, οὕτω μοι δοκεῖ μελέτη τις εἶναι ἡ παροιμιακῆς δι-
15 δασκαλία, πρὸς τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς ἀγῶνας παιδοτριβοῦσα τὰς ψυχὰς ἡμῶν καὶ προμαλάσσουσα. Εἰ οὖν ἡ μελέτη μετὰ τοσούτων ἰδρώτων κατορθοῦται καὶ πόνων, τί χρὴ περὶ αὐτῶν τῶν ἀγώνων λογίσασθαι; Ἥ που πᾶσάν τις ὑπερβολὴν ἐννοήσας οὐκ ἂν παραστήσειε κατ' ἀξίαν τῷ λόγῳ, πόσους ὑποδεί-
20 κνυσι πόνους τὸ τῆς γραφῆς ταύτης στάδιον τοῖς ἀγωνιζομένοις πρὸς τὴν τῶν νοημάτων ἀσφάλειαν διὰ τῆς ἀθλητικῆς ἐμπειρίας, ὡς μὴ ἐν πτώματι δεῖξαι τὸν λόγον, ἀλλ' ἐν πάσῃ νοήματος συμπλοκῇ ὀρθιον διασῶσαι διὰ τῆς ἀληθείας τὸν νοῦν. Πλὴν ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ τοῦτο τῶν δεσποτικῶν παραγγελμάτων
25 ἐστὶ τὸ δεῖν ἐρευνᾶν τὰς γραφάς, ἀνάγκη πᾶσα, κἂν κατόπιν τῆς

ΣΤΟΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΗ

ΟΜΙΛΙΑ Α'

Ἔχομε μπροστά μας γιὰ νὰ ἐρμηνεύσομε τὸν Ἐκκλησιαστή, πὺ ἔχει τὸν κόπο τῆς ἐρμηνείας του ἀνάλογο μὲ τὸ μέγεθος τῆς ὠφέλειάς του. Ἀφοῦ ἔχουν ἤδη προετοιμάσει τὸ νοῦ τους μὲ τὶς ἐννοιες τῶν Παροιμιῶν, πὺ περιέχουν τὶς σοφὲς ρήσεις καὶ τὰ αἰνίγματα καὶ τὶς διαφορὲς πλοκὲς τοῦ λόγου, ὅπως λέει τὸ προοίμιο τοῦ βιβλίου ἐκείνου, ὅσοι ὠρίμασαν κι ἔγιναν κατάλληλοι γιὰ τελειότερα μαθήματα ἀνεβαίνουν τώρα στὸ συγγραφέα αὐτὸ τὸν πραγματικὰ ὑψηλὸ καὶ θεόπνευστο. Ἄν λοιπὸν ἡ σπουδὴ τῶν Παροιμιῶν πὺ μᾶς προετοιμάζει γιὰ τὰ μαθήματα αὐτὰ εἶναι τόσο ἐπίπονη καὶ δυσκολονόητη, πόσος κόπος πρέπει νὰ σκεφτοῦμε ὅτι ἀπαιτεῖται γιὰ τὶς ὑψηλὲς αὐτὲς ἐννοιες πὺ ἔχομε μπροστά μας γιὰ νὰ ἐρμηνεύσομε; Ὅπως δηλαδὴ ὅσοι στὸ γυμναστήριο ἀσκήθηκαν στὴν πάλῃ ἐπιδίδονται τώρα στοὺς γυμνικοὺς ἀγῶνες πὺ ἀπαιτοῦν περισσότερη ἀσκήση καὶ πὺ πολὺ κόπο, ἔτσι νομίζω ὅτι τὰ διδάγματα τῶν Παροιμιῶν ἀποτελοῦν μιὰ μελέτη πὺ γυμνάζει καὶ προαλείφει τὶς ψυχὲς μας στοὺς ἐκκλησιαστικοὺς ἀγῶνες. Ἄν λοιπὸν ἡ σπουδὴ ἐπιτυγχάνεται μὲ τὸσους ἰδρώτες καὶ κόπους, τί νὰ σκεφτοῦμε γιὰ τοὺς ἴδιους τοὺς ἀγῶνες; Σίγουρα ὅποια ὑπερβολὴ κι ἂν χρησιμοποιοῦσε κανένας, δὲ θὰ παραστήσει μὲ τὸ λόγο του ἐπάξια, πόσους κόπους κρύβει τὸ ἀγωνιστικὸ αὐτὸ στάδιο τῆς Γραφῆς γιὰ τοὺς ἀγωνιστὲς πρὸς ἐξασφάλιση ὀρθῶν νοημάτων μὲ τὴν ἀθλητικὴ ἐμπειρία· δὲν πρέπει νὰ παρουσιάσει ἓνα λόγο νικημένο καὶ πεσμένο, ἀλλὰ σὲ κάθε σύγκρουση τῆς ἐννοίας νὰ κρατήσῃ ὀρθοῖο τὸ ἀληθινὸ νόημα. Ἐπειδὴ ὡστόσο, καὶ τοῦτο ἀνήκει στὰ παραγγέλματα τοῦ Κυρίου, ὅτι

ἀληθείας ὁ ἡμέτερος εὐρεθῆ νουῶν τοῦ μεγέθους τῶν νοημάτων οὐκ ἐφικνούμενος, ὁμῶς τὸ μὴ δοκεῖν παρορᾶν τὴν ἐντολὴν τοῦ Κυρίου διὰ τῆς κατὰ δύνάμιν περὶ τὸν λόγον σπουδῆς κατορθῶσαι. Οὐκοῦν ἐρευνήσωμεν τὴν προκειμένην γραφὴν ὡς δυνάμεσθα. Πάντως γὰρ ὁ τοῦ ἐρευνᾶν τὴν ἐντολὴν δεδωκῶς καὶ τὴν πρὸς αὐτὸ τοῦτο δύνάμιν δώσει, καθὼς γέγραπται ὅτι «Κύριος δώσει ῥῆμα τοῖς εὐαγγελιζομένοις δυνάμει πολλῇ».

Καὶ πρῶτόν γε ἡμῖν ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ βιβλίου προτεθῆτω εἰς θεωρίαν. Κατὰ πᾶσαν ἐκκλησίαν Μωϋσῆς καὶ ὁ νόμος ἀνα-
10 γινώσκεται, οἱ προφηταὶ, ἡ ψαλμωδία, ἡ ἱστορία πᾶσα καὶ εἰ τις τῆς ἀρχαίας τε καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης ἐστὶ, πάντα ἐπὶ τῶν ἐκκλησιῶν καταγγέλλεται. Πῶς οὖν τοῦτο μόνον κατ' ἐξαιρέτον τῇ ἐπιγραφῇ τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ καλλωπίζεται; Τί οὖν ἐστὶν ὁ περὶ τούτων ἡμεῖς ὑπειλήφαμεν; Ὅτι ταῖς μὲν ἄλλαις πάσαις
15 γραφαῖς, ἱστορίαις τε καὶ προφητείαις, καὶ πρὸς ἄλλα τινὰ τῶν μὴ πάνυ τῇ Ἐκκλησίᾳ χρησίμων ὁ σκοπὸς βλέπει. Τί γὰρ μέλει τῇ Ἐκκλησίᾳ τὰς τῶν πολέμων συμφορὰς δι' ἀκριβείας μαθεῖν ἢ τίνες ἐθνῶν ἄρχοντες καὶ πόλεων γεγονασιν οἰκισταὶ καὶ τίνες τίνων ἀποικοὶ ἢ ποῖαι βασιλεῖαι κατὰ τὸν ἐφεξῆς χρόνον διαφα-
20 νήσονται καὶ ὅσοι γάμοι καὶ παιδοποιῖαι δι' ἐπιμελείας ἐμνημονεύθησαν καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα, ὅσα δι' ἐκάστης ἐστὶ διδαχθῆναι γραφῆς· τί ἂν τοσοῦτον πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς εὐσεβείας τῇ Ἐκκλησίᾳ συναγωνίσαιτο; Ἡ δὲ τοῦ βιβλίου τούτου διδασκαλία πρὸς μόνην βλέπει τὴν ἐκκλησιαστικὴν πολιτείαν, δι' ὧν ἂν τις
25 τὸν ἐν ἀρετῇ κατορθώσειε βίον, ταῦτα ὑφηγουμένη. Ὁ γὰρ σκοπὸς τῶν ἐνταῦθα λεγομένων ἐστὶ τὸ ὑπερθεῖναι τὸν νοῦν τῆς αἰσθήσεως καὶ πεῖσαι καταλιπόντα. πᾶν ὅτιπέρ ἐστὶ μέγα τε καὶ λαμπρὸν ἐν τοῖς οὐσι φαινόμενον πρὸς τὰ ἀνέφικτα τῇ αἰσθη-

δηλαδή πρέπει νὰ ἐρευνοῦμε τὶς Γραφές, εἶναι ἀπόλυτη ἀνάγκη, κι ἂν ἀκόμα ὁ λόγος μας βρεθεῖ κατώτερος ἀπὸ τὴν ἀλήθεια, ἐπειδὴ δὲν ἐπαρκεῖ γιὰ τὸ μέγεθος τῶν νοημάτων, νὰ μὴ μᾶς φαίνεται ὀρθὸ νὰ παραμελήσουμε νὰ πραγματοποιήσουμε τὴν ἐντολὴ τοῦ Κυρίου μὲ τὴν ἀνάλογη πρὸς τὴ δύναμή μας ἐπιμέλεια τοῦ λόγου. Ἐὰς ἐρευνήσουμε λοιπὸν τὴ γραφὴ πού ἔχομε ἐμπρὸς μας ὅπως μποροῦμε καὶ ὅπωςδὴποτε αὐτὸς πού ἔδωσε τὴν ἐντολὴ νὰ ἐρευνοῦμε θὰ δώσει καὶ τὴ δύναμη γι' αὐτό, ὅπως ἔχει γραφεῖ: «ὁ Κύριος θὰ δώσει δύναμη λόγου σ' ἐκείνους πού εὐαγγελίζονται μὲ πολὺ σθένος»¹.

Καὶ κατὰ πρῶτον ὡς προτάξομε γιὰ ἐξέταση τὴν ἐπιγραφὴ τοῦ βιβλίου. Σὲ κάθε σύναξη (ἐκκλησία) διαβάζομε τὸν Μωυσὴ καὶ τὸ νόμο, τοὺς προφήτες, τοὺς ψαλμοὺς, ὅλη τὴν ἱερὰ Ἱστορία κι ὅ,τι περιέχεται τόσο στὴν Παλαιὰ ὄσο καὶ στὴν Καινὴ Διαθήκη τὸ κάνομε γνωστὸ στὶς συνάξεις τῶν πιστῶν. Πῶς ὁμως αὐτὸ μόνο τὸ βιβλίον στολιζέται μὲ τὴν ἐπιγραφὴ ἐκκλησιαστικῆς; Τί γνώμη λοιπὸν ἔχω ἐγὼ γι' αὐτό; Ὅτι ὅλων τῶν ἄλλων Γραφῶν, τόσο τῶν ἱστορικῶν ὄσο καὶ τῶν προφητικῶν βιβλίων, ὁ σκοπὸς τοὺς ἀποβλέπει καὶ σὲ ἄλλα πράγματα ὄχι καὶ τόσο ἀπαραίτητα στὶς συνάξεις. Τί τὴν νοιάζει τὴ σύναξη νὰ μάθει λεπτομερῶς τὰ δεινὰ τῶν πολέμων ἢ ποιοὶ ἔγιναν ἀρχηγοὶ ἔθνῶν καὶ ποιοὶ οἰκιστὲς πόλεων καὶ ποιοὶ ἦταν καὶ ποιῶν ἀποικοὶ ἢ ποιῆς βασιλεῖες θὰ ἐμφανιστοῦν στὸ προσκῆνιο κατὰ τοὺς ἐρχόμενους καιροὺς καὶ πόσοι γάμοι ἀναφέρθηκαν μὲ προσοχὴ² καὶ πόσα παιδιὰ γεννήθηκαν καὶ ὅλα αὐτὰ πού μπορεῖ νὰ διδάξει κάθε βιβλίον τῆς Γραφῆς. Τί θὰ βοηθοῦσε τόσο πολὺ τὴν ἐκκλησία στὴν ἀπόκτηση τῆς εὐσέβειας; Ἡ διδαχὴ ὁμως τοῦ βιβλίου τούτου ἀποβλέπει μόνο πρὸς τὴν ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ διδάσκει μὲ ποιά μέσα θὰ κατορθώσει τὸ βίον τῆς ἀρετῆς. Γιατὶ ὁ σκοπὸς ὄσων λέγονται ἐδῶ εἶναι νὰ τεθεῖ ὁ νοῦς πάνω ἀπὸ τὶς αἰσθήσεις καὶ νὰ πειστεῖ, ἀφοῦ ἐγκαταλείψει ὅποιοδὴποτε μεγάλο καὶ λαμπρὸ φαινόμενο μέσα στὰ ὄντα, νὰ

1. Ψαλμ. 67,12.

2. Δαν. 7,17.

τικῆ καταλήψει διὰ τῆς ψυχῆς ὑπερκύψαι κάκεινων τὴν ἐπιθυμίαν λαβεῖν, ὧν οὐκ ἐφικνεῖται ἡ αἴσθησις. Τάχα δὲ πρὸς τὸν καθηγεμόνα τῆς ἐκκλησίας ἡ ἐπιγραφή βλέπει. Ὁ γὰρ ἀληθινὸς Ἐκκλησιαστὴς ὁ τὰ ἐσκορπισμένα συνάγων εἰς ἓν πλήρωμα 5 καὶ τοὺς πολλαχῆ κατὰ τὰς ποικίλας ἀπάτας πεπλανημένους εἰς ἓνα σύλλογον ἐκκλησιάζων, τίς ἂν ἄλλος εἴη εἰ μὴ ὁ ἀληθινὸς βασιλεὺς τοῦ Ἰσραήλ, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, πρὸς ὃν εἶπεν ὁ Ναθαναήλ, ὅτι «Σὺ εἶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἰσραήλ»; Εἰ οὖν τὰ ρήματα ταῦτα τοῦ βασιλέως ἐστὶ τοῦ Ἰσραήλ, 10 ὁ δὲ αὐτὸς οὗτος καὶ Θεοῦ Υἱὸς ἐστὶ, καθὼς λέγει τὸ Εὐαγγέλιον, ἄρα ὁ αὐτὸς καὶ Ἐκκλησιαστὴς ὀνομάζεται. Τάχα δὲ οὐκ ἔξω τοῦ εἰκότος εἰς ταύτην τὴν διάνοιαν τὴν τῆς ἐπιγραφῆς ἀναφέρομεν σημασίαν, ἵνα διὰ τούτου μάθωμεν, ὅτι εἰς αὐτὸν τὸν διὰ τοῦ Εὐαγγελίου τὴν Ἐκκλησίαν πηξάμενον ἢ τῶν ρημάτων 15 τούτων ἀναφέρεται δύναμις. «Ρήματα» γάρ, φησὶν, «ἐκκλησιαστοῦ υἱοῦ Δαβίδ». Οὕτω δὲ αὐτὸν καὶ Ματθαῖος ἐν ἀρχαῖς τοῦ Εὐαγγελίου κατονομάζει, υἱὸν Δαβὶδ λέγων τὸν Κύριον.

«Ματαιότης ματαιοτήτων, εἶπεν ὁ Ἐκκλησιαστὴς, τὰ πάντα ματαιότης». Μάταιον νοεῖται τὸ ἀνυπόστατον, ὃ ἐν μόνῃ τῇ 20 τοῦ ρήματος προφορᾷ τὸ εἶναι ἔχει· πρᾶγμα δὲ ὑφεστὸς τῇ τοῦ ὀνόματος σημασίᾳ οὐ συνεμφαίνεται, ἀλλ' ἐστὶ τις ψόφος ἀργὸς καὶ διάκενος, ἐν σχήματι λέξεώς τινος διὰ συλλαβῶν προφερόμενος, εἰκῆ προσπίπτων τῇ ἀκοῇ χωρὶς σημασίας, οἷα δὴ παίζοντές τινες ὀνοματοποιοῦσιν, ὧν τὸ σημαϊνόμενόν ἐστὶν οὐδέν. 25 Ἐν μὲν οὖν τούτῳ εἶδος τῆς ματαιότητος. Ἄλλη δὲ ματαιότης λέγεται τῶν κατὰ τινα σπουδὴν πρὸς οὐδένα σκοπὸν γινομένων ἢ ἀχρηστία, ὡς τὰ ἐν ψάμμῳ τῶν παίδων οἰκοδομήματα καὶ ἢ κατὰ τῶν ἄστρων τοξεία καὶ ἢ τῶν ἀνέμων θήρα καὶ ἢ πρὸς τὴν ἰδίαν σκιὰν τοῦ δρομέως ἄμιλλα, ὅταν φιλονεικῆ τῆς τοῦ

ὕψωθεῖ πνευματικὰ σὲ ὅσα εἶναι ἀνέφικτα γιὰ τὴν ἀντίληψη μὲ τις αἰσθήσεις κι ἐκεῖνα νὰ ποθήσει. Καὶ ἴσως ἡ ἐπιγραφή ἀποβλέπει στὸν ὁδηγὸ τῆς Ἐκκλησίας. Γιατί ὁ ἀληθινὸς ἐκκλησιαστής πού συνάγει τὰ σκορπισμένα σὲ ἓνα πλήρωμα καὶ συλλέγει σ' ἓνα σύλλογο ὄσους περιπλανιοῦνται σὲ πολλὰ μέρη ἀνάλογα μὲ τις διάφορες ἀπάτες, ποιὸς ἄλλος μπορεῖ νὰ εἶναι ἂν ὄχι ὁ ἀληθινὸς βασιλεὺς τοῦ Ἰσραὴλ, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, πρὸς τὸν ὁποῖο εἶπε ὁ Ναθαναὴλ «Σὺ εἶσαι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, σὺ εἶσαι ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἰσραὴλ»³; Ἄν λοιπὸν τὰ λόγια αὐτοῦ εἶναι λόγια τοῦ βασιλιᾶ τοῦ Ἰσραὴλ κι αὐτὸς εἶναι ταυτόχρονα καὶ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὅπως λέει τὰ Εὐαγγέλιο⁴, ἄρα ὁ ἴδιος ὀνομάζεται καὶ Ἐκκλησιαστής. Ἴσως δὲν εἶναι ἀπίθανη ἡ σημασία πού δίνομε σ' αὐτὴ τὴν ἐπιγραφή. Θὰ μάθομε μὲ αὐτό, ὅτι ἡ δύναμη τῶν λόγων τούτων ἀναφέρεται σ' αὐτὸν πού ἴδρυσε τὴν Ἐκκλησία μὲ τὸ Εὐαγγέλιο. Γιατί λέει, «οἱ λόγοι τοῦ Ἐκκλησιαστή, τοῦ υἱοῦ τοῦ Δαβὶδ»⁵. Ἔτσι καὶ ὁ Ματθαῖος ὀνομάζει τὸν Κύριο στὴν ἀρχὴ τοῦ Εὐαγγελίου λέγοντάς τον «υἱὸ τοῦ Δαβὶδ»⁶.

«Ματαιότης ματαιοτήτων, εἶπε ὁ Ἐκκλησιαστής, τὰ πάντα εἶναι ματαιότης»⁷. Ὡς μάταιο νοοῦμε τὸ ἀνυπόστατο, πού τὸ εἶναι του περιορίζεται μόνο στὴν λεκτικὴ προφορὰ του. Ἐνα πράγμα πού ὑπάρχει, δὲ φανερώνεται μαζί μὲ τὴν σημασία τοῦ ὀνόματος· εἶναι μόνο ἓνας ἤχος ἀδρανῆς καὶ κούφιος, πού προφέρεται μὲ συλλαβὲς μὲ τὴ μορφή μιᾶς λέξης· πέφτει ἔτσι ὅπως τύχει στὴν ἀκοὴ χωρὶς σημασία, ὅπως τὸ παιχνίδι τῆς ὀνοματοποιίας πού παίζουν μερικοὶ μὲ ὀνόματα πού δὲν ἔχουν κανένα σημερινό. Αὐτὸ εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ εἶδη τῆς ματαιότητος. Ἄλλο εἶδος ματαιότητος εἶναι οἱ ἀχρηστες ἀσχολίες πού ἀναλαμβάνονται χωρὶς κανένα πρακτικὸ σκοπὸ, ὅπως τὰ σπίτια τῶν παιδιῶν στὴν ἄμμο καὶ ἡ τόξευση τῶν ἄστρων καὶ τὸ κινήγι τῶν παρανόμων καὶ ὁ συναγωνισμὸς τοῦ δρομέα μὲ τὴν ἴδια

4. Ἐκκλ. 1,1.

5. Ἐκκλ. 1,1.

6. Ματθ. 1,1.

7. Ἐκκλ. 1,2.

σκιάσματος κορυφῆς ἐπιβῆναι καὶ εἴ τι τοιοῦτον ἕτερον ἐν ...
 εἰκῆ γινομένοις εὐρίσκομεν, ἅπερ πάντα τῷ τῆς ματαιότητος
 ὑπάγεται ῥήματι. Ἔστι δὲ πολλάκις κάκεινο μάταιον ἐν τῇ συν-
 ηθείᾳ λεγόμενον, ὅταν πρὸς τινα σκοπὸν τις ὁρῶν καὶ ὡς τι
 5 λυσιτελὲς τῷ προκειμένῳ κατὰ σπουδὴν μετιῶν ἕκαστα
 πράττη, εἰτά τινος ἐναντίου γεγενημένου εἰς ἀνόνητον περιέλθῃ
 ὁ πόνος, καὶ τότε τὸ ἐπὶ μηδενὶ κατορθώματι τὴν σπουδὴν προ-
 χωρῆσαι τῷ ῥήματι τοῦ ματαιοῦ διασημαίνεται. Λέγει γὰρ ἐπὶ
 τῶν τοιούτων ἡ συνήθεια τὸ 'μάτην ἐκοπίασα' καὶ 'μάτην ἐπήλ-
 10 πιασα' καὶ 'ἐπὶ ματαίῳ τοὺς πολλοὺς ὑπέστην καμάτους'. Καὶ ἵνα
 μὴ τὰ καθ' ἕκαστον διεξίωμεν, ἐφ' οἷς τὸ ὄνομα τῆς ματαιότη-
 τος κυρίως λέγεται, ἐν ὀλίγῳ τὴν ἐννοίαν τῆς φωνῆς ταύτης πε-
 ριληψόμεθα. Ματαιότης ἐστὶν ἡ ῥῆμα ἀδιανόητον ἢ πρᾶγμα
 ἀνόνητον ἢ βουλὴ ἀνυπόστατος ἢ σπουδὴ πέρας οὐκ ἔχουσα ἢ
 15 καθόλου τὸ ἐπὶ παντὶ λυσιτελοῦντι ἀνύπαρκτον.

Εἰ οὖν ἤδη νενόηται ἡμῖν τοῦ ματαιοῦ ἡ ἐννοία, ἐξεταστέ-
 ον ἂν εἴη, τί βούλεται ἡ «ματαιότης τῶν ματαιοτήτων». Τάχα δ'
 ἂν ἡμῖν γνωριμώτερον τὸ ζητούμενον νόημα γένοιτο, εἴ τὴν γρα-
 φικὴν συνήθειαν ἐπὶ τῶν πρὸς τὸ κρεῖττον νοουμένων συνεξε-
 20 τάσαιμεν. Ἡ τῶν ἀναγκαίων τε καὶ συμφερόντων πρᾶξις ἔργον
 παρὰ τῆς Γραφῆς ὀνομάζεται, ἀλλὰ τὰ ὑπερβαίνοντα τῶν σπου-
 दाζομένων, ὅσα εἰς αὐτὴν ὁρᾷ τὴν τοῦ Θεοῦ λατρείαν, 'ἔργον
 ἔργων' λέγεται, καθὼς ἡ ἱστορία δηλοῖ, δεικνύντος, οἴμαι, τοῦ
 λόγου διὰ τινος ἀναλογίας ἡμῖν ἐκ τοῦ ἔργου τῶν ἔργων, τί τὸ ἐν
 25 τοῖς σπουδαζομένοις ἐστὶ προτιμότερον. Ὅν γὰρ ἐπέχει λόγον
 πρὸς τὴν καθόλου ἀργίαν ἢ περὶ τὰ ἔργα σπουδῆ, τὸν αὐτὸν ἔχει
 λόγον πρὸς τὰ λοιπὰ ἔργα ἢ πρὸς τὰ ὑψηλότερα καὶ προτιμότε-
 ρα τῶν σπουδαζομένων ἐνέργεια. Οὕτω καὶ «ἁγίον» τι παρὰ
 τῆς Γραφῆς λέγεται· καὶ πάλιν «ἁγίων ἅγιος», ὡς ἴσω τῷ
 30 μέτρῳ τοῦ τε ἐξαγίστου τὸ ἅγιον ὑπερέχει ἐν ἀγιότητι καὶ τοῦ-
 ' του πάλιν τὸ τῶν «ἁγίων ἅγιον», τὸ καθ' ὑπέρθεσιν ἐν ἀγιασμῷ
 θεωρούμενον. Ἄπερ οὖν ἐπὶ τοῦ κρεῖττονος ἐδιδάχθημεν λόγον

του τῆ σκιά, ὅταν ἀγωνίζεται νὰ πατήσει τὴν κορυφὴ τῆς σκιάς του, κι ὅ,τι ἄλλο συναντοῦμε παρόμοιο σὲ ὅσα γίνονται χωρὶς λόγο· ὅλα αὐτὰ ὑπάγονται στὴ λέξη ματαιότης. Εἶναι συχνὰ μάταιο κι ἐκεῖνο πού λέμε συνήθως· ὅταν ἀποβλέποντας κάποιος σ' ἓνα σκοπὸ βιάζεται νὰ κάνει κάθετι, γιατί τάχα συντελεῖ σ' ὅ,τι ἐπιδιώκει, συμβαίνει ὁμως κάτι ἀντίθετο καὶ πηγαίνει ὁ κόπος χαμένος, καὶ τότε ἀκόμα αὐτὴ ἡ σπουδὴ γιὰ μηδενικὸ ἐπιτευγμα σημαίνεται μὲ τὴ λέξη μάταιο. Ἡ ἀνθρώπινη συνήθεια λέει στὶς περιπτώσεις αὐτὲς 'μάταια κοπίασα' καὶ 'μάταια ἔλπισα' καὶ 'μάταια ὑπέφερα τόσους πολλοὺς κόπους'. Καὶ γιὰ νὰ μὴ ἀναφερόμαστε σὲ καθένα ἀπὸ αὐτά, στὰ ὁποῖα κυριολεκτεῖται τὸ ὄνομα τῆς ματαιότητος, θὰ κάνομε σύντομη περιληπτικὴ ἐκθεση τῆς ἐννοίας τῆς λέξης αὐτῆς. Ματαιότητα εἶναι ἡ λέξη πού δὲ νοεῖται ἡ πρᾶγμα ἀνώφελο ἡ σκέψη χωρὶς ἀνταπόκριση σὲ πρᾶγμα ἡ σπουδὴ δίχως πέρας ἡ γενικὰ αὐτὸ πού δὲν ὑπάρχει σὲ ὁποιοδήποτε ὠφέλιμο.

Ἄν λοιπὸν καταλάβαμε τὴν ἐννοία τοῦ μάταιου, μπορούμε νὰ ἐξετάσουμε τί σημαίνει ἡ ἔκφραση «ματαιότης ματαιότητων». Ἴσως θὰ καταλάβομε τὴν ἐννοιά του καλύτερα, ἂν ἐξετάσουμε μαζί πῶς συνήθως ἀντιλαμβάνεται ἡ Γραφή⁸ ὅσα νοοῦμε ὑψηλότερα. Ἡ Γραφή ὀνομάζει ἔργο τὴν ἐκτέλεση ὄσων μᾶς χρειάζονται καὶ μᾶς συμφέρουν, ἀλλὰ ὅσα ἐξαιρετα ἐπιδιώκομε, ὅσα ἀποβλέπουν στὴν ἴδια τὴ λατρεία τοῦ Θεοῦ αὐτὰ λέγονται 'ἔργο ἔργων', ὅπως δηλώνει ἡ Γραφή, γιὰ νὰ δεῖξει νομίζω ὁ λόγος μὲ κάποια ἀναλογία ἀπὸ τὸ 'ἔργο ἔργων' ποῖο εἶναι τὸ προτιμότερο ἀνάμεσα σὲ ὅσα ἐπιδιώκομε. Ὅ,τι δηλαδὴ εἶναι ὡς πρὸς τὴν ἀπόλυτη ἀπραξία ἡ σπουδὴ στὰ ἔργα, τὸ ἴδιο προτιμότερη εἶναι ἡ ἐπιδίωξη τῶν ὑψηλότερων ἔργων ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα. Ἐτσι ἡ Γραφή λέει ἐπίσης κάτιτι 'ἅγιο'⁹ ἀλλὰ καὶ 'ἅγιο ἀγίων', ἐπειδὴ τὸ ἅγιο ὑπερέχει ἀπὸ τὸ μὴ ἅγιο κατὰ τὴν ἀγιότητα στὸ ἴδιο μέτρο πού ὑπερέχει ἀπὸ αὐτό, τὸ ἅγιο ἀγίων, πού θεωρεῖται ὡς ὁ ὑψηλότερος βαθμὸς τῆς ἀγιότητος. Ὅσα λοι-

8. Ἄριθ. 4,47.

9. Ἐξ. 26,33.

τῆς γραφικῆς συνηθείας τῷ τοιούτῳ εἶδει τὴν ἐπίτασιν τοῦ ὑπο-
 κειμένου νοήματος σημαινούσης, τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς τῶν «μα-
 ταιοτήτων ματαιότητος» νοοῦντες οὐ σφαλησόμεθα. Λέγει γὰρ
 οὐχ ἀπλῶς εἶναι μάταια τὰ ἐν τοῖς οὖσι φαινόμενα, ἀλλ' καθ'
 5 ὑπέρθεσίν τινα τῆς κατὰ τὸ μάταιον σημασίας εἶναι τοιαῦτα, ὡς
 εἰ τις λέγοι 'τοῦ νεκροῦ νεκρότερον' καὶ 'τοῦ ἀψύχου ἀψυχότε-
 ρον'. Καίτοι ἡ συγκριτικὴ ἐπίτασις χώραν ἐπὶ τῶν τοιούτων
 οὐκ ἔχει, ἀλλ' ὁμως λέγεται τούτῳ τῷ ῥήματι πρὸς τὴν τῆς
 ὑπερβολῆς τοῦ δηλουμένου σαφήνεια. Ὡσπερ οὖν ἐστὶ τὰ
 10 «ἔργα τῶν ἔργων» καὶ τὰ «ἅγια τῶν ἀγίων» νοοῦμενα, δι' ὧν ἡ
 ὑπερθετικὴ πρὸς τὸ κρεῖττον ἐνδειξις ἐρμηνεύεται, οὕτω καὶ ἡ
 τῶν «ματαιοτήτων ματαιότης» τὸ ἀνυπέρθετον δείκνυσι τῆς ἐν
 τῷ ματαίῳ ὑπερβολῆς.

Καὶ μὴ τις ὑπολάβῃ κατηγορίαν εἶναι τῆς κτίσεως τὰ λε-
 15 γόμενα. Ἡ γὰρ ἂν εἰς τὸν πεποηκότα τὰ πάντα διαβαίνοι τὸ ἐγ-
 κλημα, εἰ τοιούτων ἡμῖν δημιουργὸς ἀναφανεῖ ὁ συστησάμενος
 ἐξ οὐκ ὄντων τὰ πάντα, εἰ περ ματαιότης εἶη τὰ πάντα. Ἄλλ'
 ἐπειδὴ διπλῆ μὲν ἐστὶ ἡ τοῦ ἀνθρώπου κατασκευὴ, ψυχῆς
 σώματι συνδραμούσης, μεμέρισται δὲ καταλλήλως ἐκατέρω
 20 τῶν ἐν ἡμῖν θεωρουμένων τὸ τῆς ζωῆς εἶδος· ἄλλη γὰρ ψυχῆς
 καὶ ἕτερα σώματός ἐστὶ ζωὴ· ἡ μὲν γὰρ θνητὴ καὶ ἐπίκηρος, ἡ
 δὲ ἀπαθὴς καὶ ἀκήρατος, καὶ αὕτη μὲν εἰς τὸ παρὸν βλέπει μό-
 νον, τῆς δὲ ὁ σκοπὸς εἰς τὸ διηνεκὲς παρατείνεται· ἐπεὶ οὖν
 πολλὴ διαφορὰ τοῦ θνητοῦ πρὸς τὸ ἀθάνατον καὶ τοῦ προσκαί-
 25 ρου πρὸς τὸ αἰδιον, πρὸς τοῦτο φέρει τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ ἡ
 φωνή, τὸ μὴ δεῖν πρὸς τὴν αἰσθητὴν ταύτην βλέπειν ζωὴν, ἥτις
 συγκρινομένη τῇ ὄντως ζωῇ ἀνύπαρκτός τις καὶ ἀνυπόστατός
 ἐστίν.

Ἄλλ' οὐδὲν ἦττον εἶποι τις ἂν μὴ ἔξω τῆς τοῦ δημιουργοῦ
 30 κατηγορίας καὶ τοῦτον εἶναι τὸν λόγον, διότι παρ' αὐτοῦ καὶ ἡ
 ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα, ὥστε εἰ ἡ διὰ σαρκὸς κατηγορεῖται ζωὴ,
 σαρκὸς δὲ ποιητῆς ὁ Θεός, εἰς ἐκεῖνον ἂν ἀναγκαίως ἡ τοιαύτη

πὸν διδαχτήκαμε γιὰ τὶς ὑψηλότερες ἔννοιες, ὅτι μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ἡ Γραφή συνηθίζει νὰ δίνει ἐπίταση στὸ νόημά τους, αὐτὸ δὲ θὰ κάνομε λάθος ὅταν τὸ ἐννοήσομε καὶ γιὰ τὴν ἔκφραση «ματαιότης ματαιότητων». Μᾶς λέει δηλαδή, ὅτι δὲν εἶναι ἀπλῶς μάταια ὅσα πράγματα βλέπομε ἀλλὰ κατὰ κάποιον τρόπο τὸ μάταιο στὸν ὑπερθετικὸ βαθμὸ τῆς σημασίας· σὰ νὰ λέει κάποιος 'πιὸ νεκρὸ ἀπὸ τὸ νεκρὸ' καὶ 'πιὸ ἄψυχο ἀπὸ τὸ ἄψυχο'. Σ' αὐτὰ βέβαια δὲ χωρεῖ ἐπίταση στὸ βαθμὸ σύγκρισης, χρησιμοποιεῖται ὡστόσο ἡ ἔκφραση αὐτή, γιὰ νὰ γίνει σαφέστερη ἢ δῆλωση τῆς ὑπεροχῆς. Ὅπως λοιπὸν ἐννοοῦμε 'τὰ ἔργα τῶν ἔργων' καὶ 'τὰ ἅγια τῶν ἁγίων', ὅπου δηλώνεται ὁ ὑπερθετικὸς βαθμὸς στὰ ὑψηλότερα, ἔτσι καὶ ἡ ἔκφραση «ματαιότης ματαιότητων» δείχνει τὴν ὑπερβολὴ τῆς ματαιότητος ποὺ δὲν ἔχει ἄλλο ὑπερθετικόν.

Κι ἂς μὴ νομίσαι κανένας ὅτι ὅσα λέμε ἀποτελοῦν κατηγορία κατὰ τῆς κτίσης. Γιατὶ βέβαια ἡ κατηγορία θὰ πέσει σ' αὐτὸν ποὺ δημιούργησε τὰ πάντα, ἂν αὐτὸς ποὺ ἔδωσε ὑπαρξὴν στὰ πάντα ἀποδειχτεῖ δημιουργὸς τέτοιων δημιουργημάτων, ἂν δηλαδή τὰ πάντα εἶναι ματαιότητα. Ἐπειδὴ ὁμοῦς ἡ κατασκευὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι διπλή, μὲ συνδυασμὸ τῆς ψυχῆς μὲ τὸ σῶμα, καὶ τὸ εἶδος τῆς ζωῆς μοιράστηκε κατὰλληλα στὸ καθένα ἀπὸ τὰ δύο στοιχεῖα ποὺ παρατηροῦνται σ' ἐμᾶς καὶ εἶναι ἄλλη ἡ ζωὴ τῆς ψυχῆς καὶ ἄλλη τοῦ σώματος, θνητὴ καὶ φθαρτὴ ἢ μία, ἀπαθὴς ἢ ἄλλη καὶ ἀφθαρτὴ, ἢ μία νὰ βλέπει στὸ παρὸν μόνον ἐνῶ τῆς ἄλλης ὁ σκοπὸς συνεχίζεται στὸ παντοτινόν, ἐπειδὴ λοιπὸν εἶναι μεγάλη ἡ διαφορὰ τοῦ θνητοῦ πρὸς ἀθάνατο καὶ τοῦ προσκαιροῦ πρὸς τὸ αἰώνιο, τὸ νόημα τοῦ ἐκκλησιαστικῆς ὁδηγεῖ πρὸς αὐτό· ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἐνδιαφερόμαστε γι' αὐτὴ τὴν αἰσθητὴ ζωὴ, ποὺ ἂν τὴ συγκρίνομε μὲ τὴν ἀληθινὴ ζωὴ εἶναι ἀνύπαρκτη καὶ ἀνυπόστατη.

Ἄλλὰ καθόλου λιγότερο μπορεῖ νὰ ἰσχυριστεῖ κανένας ὅτι κι αὐτὸς ὁ λόγος δὲν εἶναι ἄσχετος μὲ τὴν κατηγορία τοῦ Δημιουργοῦ, ἐπειδὴ ἀπὸ αὐτὸν δημιουργήθηκαν καὶ ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα. Ὡστε, ἂν δέχεται κατηγορίες ἢ ζωὴ τῆς σάρκας καὶ

μέμψις τὴν ἀναφορὰν ἔχει. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἐρεῖ πάντως ὁ μὴπω τῆς σαρκὸς ἔξω γενόμενος μηδὲ ἀκριβῶς πρὸς τὴν ὑψηλοτέραν διακύψας ζωὴν. Ἐπεὶ δὲ γε πεπαιδευμένος τὰ θεῖα μυστήρια οὐκ ἀγνοεῖ πάντως, ὅτι οἰκεία μὲν καὶ κατὰ φύσιν τοῖς 5 ἀνθρώποις ἐστὶν ἡ ζωὴ ἢ πρὸς τὴν θεῖαν φύσιν ὠμοιωμένη, ἢ δὲ αἰσθητικὴ ζωὴ ἢ διὰ τῆς τῶν αἰσθητηρίων ἐνεργείας διεξαγομένη ἐπὶ τούτῳ τῇ φύσει δέδοται, ἐφ' ᾧτε τὴν τῶν φαινομένων γνῶσιν ὁδηγὸν γενέσθαι τῆς ψυχῆς πρὸς τὴν τῶν ἀοράτων ἐπίγνωσιν, καθὼς φησὶν ἡ Σοφία «ἐκ μεγέθους καὶ καλλονῆς 10 κτισμάτων ἀναλόγως τὸν πάντων γενεσιουργὸν καθορᾶσθαι». Ἡ δὲ ἀνθρωπίνῃ ἀβουλία οὐ τὸ διὰ τῶν φαινομένων θαυμάζομενον εἶδεν ἀλλ' ὁ εἶδεν ἐθαύμασεν. Ἐπεὶ οὖν πρόσκαιρός τε καὶ ὠκύμορος ἢ τῶν αἰσθητηρίων ἐνέργεια, τοῦτο μανθάνομεν διὰ τῆς ὑψηλῆς ταύτης φωνῆς, ὅτι ὁ πρὸς ταῦτα βλέπων, βλέπει 15 οὐδέν. Ὁ δὲ διὰ τούτων πρὸς τὴν τοῦ ὄντος κατανόησιν ὁδηγούμενος καὶ διὰ τῶν παρατρεχόντων τὴν στάσιμον φύσιν κατανοήσας καὶ τοῦ ἀεὶ ὡσαύτως ἔχοντος ἐν περινοίᾳ γενόμενος εἶδε τε τὸ ὄντως ὄν ἀγαθὸν καὶ ὁ εἶδεν ἐκτήσατο· κτήσις γάρ ἐστι τοῦ ἀγαθοῦ τούτου ἢ εἶδησις.

20 «Τίς γὰρ περισσεία», φησί, «τῷ ἀνθρώπῳ ᾧ μοχθεῖ ὑπὸ τὸν ἥλιον;». Τὴν ἐν τῷ σώματι ζωὴν προσηγόρευσε «μόχθον» ἐπὶ μηδενὶ κατορθώματι ἀκερδῶς σπουδαζόμενον. «Τίς» γάρ, φησί, «περισσεία τῷ ἀνθρώπῳ;». Τοῦτ' ἐστὶ, τί περιγίνεται τῇ ψυχῇ διὰ τοῦ βιωτικοῦ μόχθου τοῖς πρὸς τὸ φαινόμενον ζῶσιν; 25 Ἐν τίνι δὲ καὶ ἐστὶν ἡ ζωὴ ἢ τί μένει τῶν φαινομένων καλῶν ἐν ταυτότητι; Ἡλῖος περιέρχεται τὸν ἴδιον δρόμον λάμπων ἀνὰ μέρος καὶ σκοτιζόμενος, φωτίζων τε τὸν ὑπερκείμενον ἡμῖν ἀέρα, ὅταν ὑπὲρ γῆς ἑαυτὸν δείξῃ, καὶ σκότος διὰ τῶν δυσμῶν

δημιουργός τῆς σάρκας εἶναι ὁ Θεός, ἡ μομφή αὐτὴ ἀναφέρεται ὑποχρεωτικὰ σ' ἐκεῖνον. Αὐτὰ ὅμως θὰ τὰ ἰσχυριστεῖ ὅποιος δὲν ἔχει ἀπαλλαγῆ ἀκόμα ἀπὸ τῆ σάρκα καὶ δὲν ἔχει μελετήσῃ μὲ ἀκρίβεια τὴν ὑψηλότερη ζωὴ. Γιατὶ αὐτὸς βέβαια ποὺ ἔχει διδαχτεῖ τὰ θεῖα μυστήρια δὲν ἀγνοεῖ ἀσφαλῶς ὅτι ἡ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων, ἡ ἀληθινὰ δική τους, εἶναι ἡ ζωὴ ποὺ ἔχει ὁμοιωθεῖ πρὸς τὴ θεία φύση, ἐνῶ ἡ αἰσθητικὴ ζωὴ, ποὺ τελεῖται μὲ τὴ λειτουργία τῶν αἰσθητηρίων, δόθηκε στὴν ἀνθρώπινη φύση γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ, γιὰ νὰ γίνεῖ ἡ γνώση τῶν φαινομένων ὁδηγὸς τῆς ψυχῆς γιὰ τὴν κατανόηση τῶν ἀοράτων, ὅπως λέει ἡ Σοφία, ὅτι «ἀπὸ τὸ μέγεθος καὶ τὴν ὁμορφιὰ τῶν κτισμάτων ἀντιλαμβανόμεστε ἀνάλογα τὸ δημιουργὸ τῶν ὄλων»¹⁰. Ἡ ἀνθρώπινη ὅμως ἀνοησία δὲ βλέπει αὐτὸ ποὺ θαυμάζομε διὰ μέσου τῶν κτισμάτων, ἀλλὰ θαυμάζει αὐτὸ τὸ ἴδιο ποὺ βλέπει. Ἐπειδὴ λοιπὸν εἶναι πρόσκαιρη καὶ βραχύβια ἡ λειτουργία τῶν αἰσθητηρίων, ἡ οὐράνια αὐτὴ φωνὴ μᾶς διδάσκει ὅτι ὅποιος βλέπει τὰ φαινόμενα δὲ βλέπει τίποτα. Ὅποιος ὅμως ὁδηγεῖται μέσω αὐτῶν στὴν κατανόηση τοῦ ὑπάρχοντος καὶ κατανόησε μέσο τῶν παροδικῶν τὴν ἀκίνητη φύση καὶ συνειδητοποίησε βαθιὰ αὐτὸ ποὺ εἶναι πάντοτε τὸ ἴδιο, αὐτὸς εἶδε καὶ τὸ ἀγαθὸ ποὺ ἀληθινὰ ὑπάρχει καὶ αὐτὸ ποὺ εἶδε τὸ ἔκανε κτῆμα του. Γιατὶ κτήση τοῦ ἀγαθοῦ εἶναι ἡ γνώση του.

«Ποιὸ εἶναι», λέει, «τὸ κέρδος τοῦ ἀνθρώπου ποὺ μοχθεῖ κάτω ἀπὸ τὸν ἥλιο»¹¹. Τὴ σωματικὴ ζωὴ τὴν ἀποκάλεσε μόχθο ποὺ τὸν ἀναλαμβάνομε δίχως κέρδος καὶ γιὰ νὰ ἐπιτύχομε μηδέν. «Ποιὰ εἶναι», λέει, «ἡ ὠφέλεια τοῦ ἀνθρώπου». Δηλαδή τί ἀπομένει στὴν ψυχὴ ἀπὸ τὸ βιοτικὸ μόχθο ὅσων ζοῦνε περιορισμένοι μέσα στὰ φαινόμενα; Καὶ σὲ ποιὸ φαινόμενο βρίσκεται καὶ ἡ ζωὴ; Καὶ ποιὸ ἀπὸ τὰ φαινόμενα καλὰ παραμένει μὲ ἀμετάβλητη ταυτότητα; Ὁ ἥλιος διαγράφει τὴν πορεία του πότε λάμποντας καὶ πότε σκοτεινιάζοντας· ὅταν φανεῖ πάνω ἀπὸ τὴ γῆ φωτίζει τὴν ἀτμόσφαιρα πάνω ἀπὸ μᾶς καὶ βασιλεύο-

10. Σοφ. Σολ. 13,5.

11. Ἐκκλ. 1,3.

ἐφελκόμενος. Ἔστηκε δὲ ἡ γῆ καὶ μένει ἐν τῷ παγίῳ ἀκίνητος, καὶ τὸ ἐστὼς οὐ κινεῖται, καὶ οὐχ ἴσταται τὸ κινούμενον, πάντα δὲ διὰ τῶν αὐτῶν ἐν παντὶ τῷ χρονικῷ διαστήματι δείκνυται, κατ' οὐδὲν διὰ τῆς πρὸς τὸ καινότερον μεταβολῆς ἀλλασσόμενα.

5 Δοχεῖόν ἐστι τῶν πανταχόθεν συρρεόντων ὑδάτων ἢ θάλασσα, καὶ οὔτε ἡ σύρροια λήγει οὔτε ἡ θάλασσα αὔξεται. Τίς ὁ σκοπὸς τοῦ δρόμου τοῖς ὕδασιν ἀεὶ πληροῦσι τὸ μὴ πληρούμενον; Ἐπὶ τίνι δὲ τὰς ἐπιρροὰς δέχεται τῶν ὑδάτων ἢ θάλασσα, ἀναυξῆς διὰ τῆς προσθήκης εἰς ἀεὶ διαμένουσα; Ταῦτα λέγει, ἵνα ἐξ αὐ-

10 τῶν τῶν στοιχείων, ἐν οἷς ἐστὶν ἡ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων, προερμηνεύσῃ τῶν ἐν ἡμῖν σπουδαζομένων τὸ ἀνυπόστατον. Εἰ γὰρ ὁ συντεταμένος οὗτος τοῦ ἡλίου δρόμος ὄρον οὐκ ἔχει οὔτε ἡ ἀνὰ μέρος φωτὸς τε καὶ σκότους διαδοχὴ στάσιν ἐκδέχεται, ἢ τε γῆ καταδεδικασμένη τὴν στάσιν μένει ἐν τῷ παγίῳ ἀκίνητος, ἀνή-

15 νυτα δὲ μοχθοῦσιν οἱ ποταμοὶ τῇ ἀπλήστῳ φύσει τῆς θαλάσσης ἐνδαπανώμενοι, μάτην δὲ τὰς ἐπιρροὰς δέχεται τῶν ὑδάτων ἢ θάλασσα, εἰς οὐδὲν πλέον ὑπολαμβάνουσα τοῖς κόλποις τὸ διὰ παντὸς εἰσχεόμενον· εἰ ταῦτα ἐν τούτοις ἐστίν, ἐν τίσιν εἰκὸς τὸ ἀνθρώπινον εἶναι, ὃ ἐν τούτοις τὴν ζωὴν ἔχει, καὶ τί ξενιζόμεθα,

20 εἰ «γενεὰ πορεύεται καὶ γενεὰ ἔρχεται», καὶ οὐκ ἐπιλείπει τὴν φύσιν οὗτος ὁ δρόμος, τῆς ἀεὶ ἐπεισιούσης γενεᾶς τῶν ἀνθρώπων τό τε προεισελθὸν ἐξωθούσης καὶ ὑπὸ τοῦ ἐπεισιόντος ἐξωθουμένης;

Τί οὖν βοᾷ διὰ τούτων τῇ Ἐκκλησίᾳ ὁ λόγος; Ὅτι, ὦ ἀν-

25 θρωποι, εἰς τὸ πᾶν ἀποβλέποντες τὴν ἑαυτῶν φύσιν νοήσατε. Ἦ ἀπερὶ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν βλέπεις, ἃ ἐν τῷ ἡλίῳ καθορᾶς, ἃ ἐν τῇ θαλάσῃ κατανοεῖς, ταῦτά σοι καὶ τὴν σὴν φύσιν ἐρμηνεύετω. Ἔστι γὰρ τις καθ' ὁμοιότητα τοῦ ἡλίου καὶ τῆς φύσεως ἡμῶν ἀνατολή τε καὶ δύσις. Μία ὁδὸς τοῖς πᾶσιν, εἷς ὁ κύκλος τῆς τοῦ βίου πορείας. Ὅταν διὰ γενέσεως ἀνατείλωμεν,

ντας σέρνει μαζί του τὸ σκοτάδι. Ἡ γῆ, στέκεται καὶ παραμένει ἐδραία στὴν ἀκίνησία της καὶ ὅ,τι στάθηκε δὲν κινεῖται καὶ ὅ,τι κινεῖται δὲ σταματᾷ καὶ δὲν ἀλλάζουν καθόλου μὲ μιὰ μεταβολὴ σὲ κάτι νεότερο. Ἡ θάλασσα εἶναι ἡ ὑποδοχὴ τῶν ὑδάτων ποὺ συρρέουν ἀπὸ παντοῦ καὶ οὔτε ἡ συρροὴ τελειώνει οὔτε ἡ θάλασσα πληθαίνει. Ποιὸς εἶναι ὁ σκοπὸς τῶν ὑδάτων ποὺ κυλοῦν καὶ ἀδιάκοπα προσπαθοῦν νὰ γεμίσουν αὐτὸ ποὺ δὲ γεμίζει; Καὶ γιὰ ποιὸ σκοπὸ ἡ θάλασσα δέχεται τὴν εἰσροὴ τῶν ὑδάτων, ἀφοῦ παρὰ τὴν προσθήκη μένει πάντοτε ἔτσι χωρὶς αὐξηση¹²; Αὐτὰ μᾶς τὰ λέει, ὥστε ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ στοιχεῖα μέσα στὰ ὁποῖα εἶναι ἡ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων νὰ μᾶς προῖδεάσει γιὰ τὸ ἀνυπόστατο τῶν ἐπιδιώξεών μας. "Αν δηλαδὴ, ἡ ὀρισμένη αὐτὴ τροχιά τοῦ ἡλίου δὲν ἔχει τέρμα οὔτε ἡ ἀμοιβαία διαδοχὴ τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ σκότους ἔχει σταματημὸ καὶ ἡ γῆ καταδικασμένη στὴν ἀκίνησία μένει σὲ ἀσάλευτη σταθερότητα καὶ ἂν τὰ ποτάμια μοχθοῦν δίχως τέλος χωνεύοντας στὴν ἀχόρταγη φύση τῆς θάλασσας κι ἄδικα πάλι ἡ θάλασσα δέχεται τὴν εἰσροὴ τῶν ὑδάτων παίρνοντας στὰ βάθη της χωρὶς καθόλου ν' αὐξάνει τὰ ὕδατα ποὺ ἀέναα χύνονται σ' αὐτὴ, ἂν αὐτὰ εἶναι σ' αὐτὴ τὴν κατάσταση, σὲ ποιά εἶναι φυσικὸ νὰ βρῖσκεται ὁ ἄνθρωπος, ποὺ ἡ ζωὴ του εἶναι μέσα σ' αὐτὰ καὶ γιατί παραξενεύομαστε ἂν «γενεὰ περνᾷ καὶ γενεὰ ἔρχεται»¹³ καὶ δὲ λείπει ἀπὸ τὴ φύση αὐτὴ ἡ πορεία, κάθε μιὰ γενιὰ ποὺ μπαίνει στὸ στίβο νὰ σπρώχνει αὐτὴν ποὺ πρωτομπῆκε καὶ τὴν ἴδια πάλι νὰ τὴν σπρώχνει αὐτὴ ποὺ ἀκολουθεῖ;

Τί φωνάζει λοιπὸν μ' αὐτὰ ὁ λόγος στὴν Ἐκκλησία; "Οτι, ὦ ἄνθρωποι, κατανοήσετε τὴ φύση σας ἀποβλέποντας στὸ σύμπαν. "Ὅσα βλέπεις στὸν οὐρανὸ καὶ τὴ γῆ, ὅσα παρατηρεῖς στὸν ἡλιο, ὅσα φαντάζεσαι στὴ θάλασσα, αὐτὰ ἄς ἐρμηνεύουν καὶ τὴ δικὴ σου φύση. Γιατί ὑπάρχει καθ' ὁμοιότητα μὲ τὸν ἡλιο καὶ στὴ δικὴ μας φύση κάποια ἀνατολὴ καὶ δύση. "Ἐνα δρόμο βαδίζομε ὅλοι, ἕνας εἶναι ὁ κύκλος τῆς πορείας τῆς ζωῆς

12. Ἐκκλ. 1,7.

13. Ἐκκλ. 1,4.

πάλιν εἰς τὸ συγγενὲς χωρίον ἡμῶν καθελκόμεθα. Τῆς γὰρ
 ζωῆς ἡμῖν ἐπιδυεῖσης, ὑπόγειον καὶ τὸ ἡμέτερον γίνεται φέγγος,
 δταν ἡ ἀντιληπτικὴ τοῦ φωτὸς αἰσθησις γῆ γένηται· πάντως δὲ
 ἡ γῆ πρὸς τὸ συγγενὲς ἀναλύεται, καὶ οὗτος κύκλος τίς ἐστι διη-
 5 νεκῶς ἐν τοῖς αὐτοῖς ἐλισσόμενος. Καθάπερ ἐπὶ τοῦ ἡλίου φησὶν
 ὁ λόγος, ὅτι ἀνατέλλων μὲν κατὰ τὸ ἄνω τῆς γῆς μέρος τοῖς νο-
 τίοις ἐνδιοδεύει, ὑπόγειος δὲ κατὰ τὸ ἀντικείμενον τὸ βόρειον
 ὑπέρχεται μέρος καὶ τοῦτον τὸν τρόπον εἰς ἀεὶ περιοδεύων κυ-
 κλοῖ τὸν ἑαυτοῦ δρόμον καὶ πάλιν ἀνακυκλῶν περιέρχεται· «κυ-
 10 κλοῖ» γάρ, φησί, «κυκλῶν»· οὕτω τοίνυν καὶ τὸ σὸν πορευέται
 πνεῦμα (ἀπὸ μέρους ἅπαν ὀνομάζων τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα), τὴν
 ἐγκύκλιον ταύτην διὰ τῶν ὁμοίων περιτρέχον φοράν. «Πορευέ-
 ται» γάρ, φησί, «τὸ πνεῦμα καὶ ἐπὶ κύκλους αὐτοῦ ἐπιστρέφει τὸ
 πνεῦμα». Ὁ δὲ ταῦτα κατανοήσας οὐκ ἂν μικρὰ πρὸς τὸν ἑαυ-
 15 τοῦ βίον ὠφεληθείη. Τί λαμπρότερον τοῦ φωτός; Τί τῶν ἀκτί-
 νων φανότερον; Ἄλλ' ὁμοῦς εἰ ὑπὸ γῆν ὁ ἥλιος ἔλθοι, κρύπτεται
 τὸ φέγγος καὶ ἡ ἀκτίς ἀφανίζεται.

Πρὸς ταῦτά τις βλέπων σωφρονέστερον τὸν ἑαυτοῦ πα-
 ρερχέσθω βίον, καταφρονῶν τῆς ὧδε περιφανείας, μαθὼν ἐκ
 20 τῶν ὀρωμένων, ὅτι οὐ διαρκεῖ πρὸς τὸ διηνεκὲς τὸ ἐπίσημον,
 ἀλλ' ἀγχίστροφοὶ εἰσὶν αἱ τῶν ἐναντίων διαδοχαί· μένει δὲ οὐδὲν
 εἰς ἀεὶ τοιοῦτον, οἷον ἐν τῷ παρόντι ἐστίν, οὐ νεότης, οὐ κάλλος,
 οὐχ ἡ ἐκ τῶν δυναστειῶν περιφάνεια. Καὶ ταῦτα μὲν τοῖς ἐν εὐ-
 κληρία τινὶ ζῶσιν· ὁμοῦς δὲ ἐπίπονος ὁ πρὸς ἀρετὴν δοκεῖ βίος,
 25 τῷ τῆς γῆς ὑποδείγματι πρὸς τὸ ἐγκαρτερεῖν τοῖς δεινοῖς ἢ ψυχῇ
 παιδοτριβεῖσθω. «Ἡ γῆ εἰς τὸν αἰῶνα ἔστηκεν». Τί μοχθηρότε-
 ρον τῆς ἀκινήτου ταύτης παγιότητος; Καὶ ὁμοῦς παρατείνεται μέ-
 χρις αἰῶνος ἢ στάσις. Σὺ δέ, ὦ ὀλίγος ὁ τῆς ἀθλήσεως χρόνος

μας. Ὄταν ἀνατείλομε μὲ τὴ γέννηση, πάλι τραβιόμαστε κάτω στὸ συγγενικό μας τόπο. Γιατὶ ὅταν ἡ ζωὴ μας φτάσει στὴ δύση της, γίνεται καὶ τὸ δικό μας φῶς ὑπόγειο, ὅταν ἡ αἴσθησις ποὺ ἀντιλαμβάνεται τὸ φῶς γίνεи γῆ. Ὅπως καὶ νά' ναι ἡ γῆ διαλύεται στὸ συγγενικό της στοιχείο κι αὐτὸς εἶναι ἕνας κύκλος ποὺ στρέφεται διαρκῶς στὰ ἴδια. Ὅπως λέει ὁ λόγος γιὰ τὸν ἥλιο, πῶς ὅταν ἀνατέλλει κατὰ τὸ ἄνω μέρος τῆς γῆς κάνει τὴ δίοδό του ἀπὸ τὰ νότια καὶ ὅταν γυρίζει κάτω ἀπὸ τὴ γῆ περνᾷ στὸ ἀντίθετο βόρειο μέρος¹⁴ καὶ μ' αὐτὸν τὸν τρόπο περιοδεύοντας αἰώνια διαγράφει κυκλικὰ τὸ δρόμο του καὶ κάνει πάλι τὴν περίοδό του ἀνακυκλώνοντας τὸ δρόμο του. Γιατὶ λέει, «κυκλοφέρνει ἀνακυκλώνοντας». Ἔτσι λοιπὸν πορεύεται καὶ ὁ δικός σου ἄνεμος (ἀπὸ ἕνα μέρος του ὀνομάζει ὄλο τὸ ἀνθρώπινο γένος ἄνεμο) περιτρέχοντας τὴν κυκλικὴ αὐτὴ περιφορὰ. «Πορεύεται», λέει, «ὁ ἄνεμος καὶ ὁ ἄνεμος ἐπιστρέφει στὸν κύκλο του»¹⁵. Ὅποιος κατανόησε αὐτὲς τὶς σκέψεις θὰ ἔχει μικρὸ ὄφελος γιὰ τὴ ζωὴ του. Τί εἶναι πιὸ λαμπρὸ ἀπὸ τὸ φῶς; Τί πιὸ φωτεινὸ ἀπὸ τὶς ἀκτίνες; Ἄν ὁμως ὁ ἥλιος περάσει κάτω ἀπὸ τὴ γῆ, κρύβεται τὸ φῶς καὶ ἡ λάμψη ἀφανίζεται.

Αὐτὰ βλέποντας κανένας ἄς περνᾷ τὴ ζωὴ του μὲ πιὸ πολλὴ φρόνησις· νὰ περιφρονεῖ τὴ λαμπρότητα τοῦ κόσμου καὶ νὰ μάθει ἀπὸ αὐτὰ ποὺ βλέπει ὅτι ἡ διάκρισις δὲ διαρκεῖ αἰώνια, ἀλλὰ εἶναι εὐκόλες οἱ διαδοχὲς τῶν ἀντιθέτων. Τίποτε δὲ μένει ὅπως εἶναι γιὰ πάντα, ὅπως εἶναι κατὰ τὸ παρόν, ἡ νεότης, ἡ ὁμορφιά, ἡ λαμπρότητα τῶν ἀξιωμάτων. Κι αὐτὰ γιὰ ὅσους ἡ τύχη τους εἶναι εὐνοϊκὴ. Σὲ ὅσους ὁμως φαίνεται ἐπίπονη ἡ πορεία πρὸς τὴν ἀρετὴ, ἡ ψυχὴ ἄς ἀσκεῖται νὰ ὑπομένει τὰ δεινὰ παίρνοντας παράδειγμα ἀπὸ τὴ γῆ. «Ἡ γῆ στέκεται ἀκίνητη στὸν αἰῶνα»¹⁶. Τί εἶναι πιὸ ἐπίπονο ἀπὸ αὐτὴ τὴ σταθερὴ ἀκίνησις; Καὶ ὁμως ἡ ἀκίνησις της παρατείνεται ὡς τὴν αἰωνιότητα. Ἐσὺ ὁμως, ποὺ ὁ χρόνος τῆς ἀθλησίης σου εἶναι σύντομος,

14. Ἐκκλ. 1,5.

15. Ἐκκλ. 1,6· 3,4.

16. Ἐκκλ. 1,4.

μὴ γίνου τῆς γῆς ἀψυχότερος, μὴ γίνου τῶν ἀναισθητῶν ἀνοη-
 τότερος, ὁ λογισμὸν εἰληχῶς καὶ λόγῳ πρὸς τὴν ζωὴν διοικου-
 μένος, ἀλλὰ μένε, καθὼς φησὶν ὁ ἀπόστολος, «ἐν οἷς ἔμαθες καὶ
 ἐπιστώθης», ἐν ἑδραίᾳ καὶ ἀμετακινήτῳ τῇ στάσει. Ἐπεὶ καὶ
 5 τοῦτο τῶν θεῶν παραγγελμάτων ἐστὶ, τὸ ἑδραῖο καὶ ἀμετακί-
 νητοὶ γίνεσθε, ἄσειστος ἐν σοὶ μενέτω ἢ σωφροσύνη, παγία ἢ πί-
 στις, ἀμετάθετος ἢ ἀγάπη, ἀκίνητος ἢ ἐν παντὶ καλῶ στάσις, ὡς
 ἂν καὶ ἡ ἐν σοὶ γῆ εἰς τὸν αἰῶνα ἐστήκοι. Εἰ δέ τις κεχηνῶς
 πρὸς τὴν πλεονεξίαν καθάπερ τινὰ θάλασσαν τὴν ἀμετρίαν τῆς
 10 ἐπιθυμίας ἀπλώσας πρὸς τὰ πανταχόθεν εἰσρέοντα κέρδη
 ἀπλήστως ἔχει, οὗτος πρὸς τὴν ὄντως θάλασσαν βλέπων θερα-
 πευέσθω τὴν νόσον. Ὡς γὰρ ἐκεῖνη τὸ ἑαυτῆς οὐ παρέρχεται μέ-
 τρον ἐν ταῖς μυρίαις τῶν ὑδάτων ἐπιρροαῖς, ἀλλ' ἐν τῷ ἴσῳ δια-
 μένει πληρώματι, καθάπερ οὐδεμιᾶς αὐτῇ γινομένης ἐξ ὑδάτων
 15 προσθήκης, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις τοῖς
 ἰδίῳις μέτροις ἐν τῇ ἀπολαύσει τῶν προσιόντων διειλημμένη
 συμπλατῦναι τῷ πλήθει τῶν προσόδων τὴν ἀπολαυστικὴν λαι-
 μαργίαν οὐ δύναται, ἀλλὰ τὸ μὲν εἰσρέον οὐ παύεται, ἡ δὲ τῆς
 ἀπολαύσεως δύναμις ἐν τῷ ἰδίῳ ὄρω φυλάσσεται. Εἰ οὖν ἡ
 20 ἀπόλαυσις πλεονάσαι οὐ δύναται παρὰ τὸ μέτρον τῆς φύσεως,
 εἰς τί τὰς τῶν προσόδων ἐπιρροὰς ἐφελκόμεθα, οὐδέποτε πρὸς
 εὐποιᾶν ἄλλων ἐκ τῶ ἐπεισιόντων ὑπερχόμενοι; Ἐπεὶ δὲ κατὰ
 τὸν ἀποδοθέντα ἡμῖν τῆς ματαιότητος λόγον ἢ τὸ ἀνόητον ρῆμα ἢ
 τὸ ἀνόνητον πρᾶγμα ματαιότης ἐστίν, καλῶς ἐκεῖθεν τοῦ λόγου
 25 ἄρχεται, ὡς ἂν μήτε τι τῶν γινομένων μήτε τι τῶν λεγομένων,
 εἴ τι πρὸς τὸν ὧδε βλέπει σκοπόν, ὡς ὑφραστῶς λογισώμεθα.
 Πᾶσα γὰρ ἀνθρώπων σπουδὴ πρὸς τι τῶν παρὰ τὸν βίον ἀσχο-
 λουμένη νηπίων ἀντικρὺς ἐστὶ τὰ ἐπὶ ψάμμων ἀθύρματα, οἷς ἡ

μη σταθεῖς πῶς ἄψυχος ἀπὸ τῆ γῆ, μη γίνεις πῶς ἀνόητος ἀπὸ τὰ ἀναίσθητα, ἐσὺ ποὺ σοῦ ἔλαχε ἡ διανοητικὴ ἰκανότης καὶ τῆ ζωῆ σου κατευθύνει ἡ λογικὴ, ἀλλὰ νὰ ἔχεις ἐμμονὴ σ' αὐτὰ ποὺ ἔμαθες κι ἔχεις βεβαιωθεῖ γι' αὐτὰ¹⁷ μὲ σταθερὴ κι ἀμετάθετη ἐμμονὴ. Κι ἐπειδὴ καὶ τοῦτο εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ θεϊκὰ παραγγέλματα, «μείνετε σταθεροὶ κι ἀμετακίνητου»¹⁸, ἃς εἶναι μέσα σου ἀκλόνητη ἡ σωφροσύνη, ἡ πίστη θεμελιωμένη, ἡ ἀγάπη ἀμετάθετη, ἀκίνητη ἡ παραμονὴ σου μέσα σὲ κάθε καλὸ, σὰ νὰ στέκεται καὶ ἡ μέσα σου γῆ στὸν αἰῶνα. Κι ἂν κάποιος μὲ ἀνοιχτὸ στόμα πρὸς τὴν πλεονεξία ἀπλώνοντας σὰν καμιὰ θάλασσα τὴν ἀμετρὴ ἐπιθυμία του δείχνεται ἀπληστος σὲ κέρδη ποὺ εἰσρέουν ἀπὸ παντοῦ, αὐτὸς ἃς δεῖ στὴν ἀληθινὴ θάλασσα κι ἃς ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ τὴν ἀρρώστια του. "Ὅπως δηλαδὴ ἐκείνη δὲν ὑπερβαίνει τὸ μέτρο τῆς στίς ἄπειρες συρροὲς τῶν ὑδάτων, ἀλλὰ διατηρεῖ πάντοτε τὴν ἴδια στάθμη πληρότητας, σὰ νὰ μὴν τῆς γίνεταί καμιὰ προσθήκη νεροῦ, κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο καὶ ἡ ἀνθρώπινη φύση περιορισμένη στὰ δικά τῆς μέτρα ὡς πρὸς αὐτὰ ποὺ προσφέρονται στὴν ἀπόλαυσή τῆς δὲν μπορεῖ νὰ διευρύνει ἀνάλογα μὲ τὸ πλῆθος ὄσων τῆς παρέχονται τὴ λαυμαργία τῆς γιὰ ἀπόλαυση· κι αὐτὰ δὲν παύουν νὰ τῆς ἔρχονται, ἡ ἰκανότητα ὁμως τῆς ἀπόλαυσης φυλάγεται στὰ ἴδια ὄρια. "Ἄν λοιπὸν ἡ ἀπόλαυση δὲν μπορεῖ νὰ γίνεῖ περισσότερη πέρα ἀπὸ τὸ μέτρο τῆς φύσης, γιατί προσελκύομε κι ἄλλες εἰσροὲς ἀπολαύσεων, ἀφοῦ ποτὲ δὲν ξεχειλίζομε ἀπὸ αὐτὰ ποὺ δεχόμαστε ἐπιπλέον γιὰ νὰ μπορούμε νὰ εὐεργετήσομε ἄλλους; Κι ἐπειδὴ κατὰ τὸν ὀρισμὸ ποὺ δώσαμε τῆς ματαιότητος, ματαιότητα εἶναι ἢ ὁ δίχως νόημα λόγος ἢ τὸ ἀνώφελο πράγμα, ἀρχίζει ὀρθὰ τὸ λόγο του ἀπὸ αὐτὸ τὸ σημεῖο, ὥστε νὰ μὴ λογαριάσομε ὅτι ἔχει πραγματικὴ ὑπόσταση κανένα ἀπὸ ὅσα γίνονται μῆτε ἀπὸ ὅσα λέγονται, ἂν αὐτὸ ἀποβλέπει στὸ σκοπὸ ποὺ ἐπιδιώκεται ἐδῶ. Γιατὶ κάθε ἐπιδίωξη τῶν ἀνθρώπων ποὺ στρέφεται στὸ πράγματα τοῦ βίου εἶναι πέρα γιὰ πέρα παιχνίδια παιδιῶν στὴ

17. Β΄ Τιμ. 3,14.

18. Α΄ Κορ. 15,58.

τῶν γινομένων ἀπόλαυσις τῇ περὶ τὰ γινόμενα σπουδῇ συναπέ-
ληξεν· ἅμα τε γὰρ τοῦ πονεῖν ἐπαύσατο, καὶ ἡ ψάμμος πρὸς ἑαυ-
τὴν συρρυεῖσα οὐδὲν ἴχθος τῶν πεπονημένων τοῖς παισὶν ὑπε-
λείπετο.

5 Τοῦτό ἐστὶν ὁ ἀνθρώπινος βίος, ψάμμος ἢ φιλοτιμία,
ψάμμος ἢ δυναστεία, ψάμμος ὁ πλοῦτος, ψάμμος ἕκαστον τῶν
κατὰ σπουδὴν διὰ σαρκὸς ἀπολαυομένων· ἐν οἷς νῦν αἱ νηπιώ-
δεις ψυχαὶ τοῖς ἀνυποστάτοις ἐμματαιάζουσαι καὶ πολλοὺς περὶ
ἕκαστον τούτων ὑπομένουσαι πόνους, εἰ μόνον ἀπολείπειεν τὸ
10 τῆς ψάμμου χωρίον, τὴν ἐν σαρκὶ λέγω ζωὴν, τότε τὸ μάταιον
τῆς ὧδε διατριβῆς ἐπιγνώσκονται· τῷ γὰρ ὑλικῷ βίῳ καὶ ἡ ἀπό-
λαυσις συναπέμεινεν, ἐφέλκονται δὲ μεθ' ἑαυτῶν οὐδὲν ὅτι μὴ
τὴν συνείδησιν μόνην. Ὡς μοι δοκεῖ καὶ ὁ μέγας Ἐκκλησιαστής,
ὥσπερ ἤδη ἔξω τούτων γενόμενος καὶ γυμνῇ τῇ ψυχῇ τῆς ἀδλου
15 ζωῆς ἐπιβατεύων ἐκεῖνα εἶπεν, ἃ εἰκός ποτε καὶ ἡμᾶς εἰπεῖν,
δταν ἔξω τοῦ παραλίου τούτου τόπου γενώμεθα, περὶ ὃν ἡ ψάμ-
μος ἐστίν, ἡ ὑπὸ τῆς τοῦ βίου θαλάσσης ἐκπτυομένη, καὶ πάν-
των χωρισθῶμεν τῶν περικτυπούντων ἡμᾶς καὶ καταβομβούν-
των κυμάτων, ἐκ τῆς νοηθείσης θαλάσσης μόνον τὴν μνήμην
20 τῶν ὧδε σπουδασθέντων ἐπαγόμενοι, λέγων τὸ «ματαιότης μα-
ταιότητων, τὰ πάντα ματαιότης», καὶ τὸ «τίς περισσεῖα τῷ ἀν-
θρώπῳ, ᾧ μοχθεῖ ὑπὸ τὸν ἥλιον». Ὅντως γάρ, κατὰ γε τὸν
ἐμὸν λόγον, πάσης ἐστὶ ψυχῆς οὗτος ὁ λόγος, δταν γυμνωθεῖσα
τῶν τῆδε πρὸς τὸν ἐλπιζόμενον μετοικισθῇ βίον. Εἴτε γάρ τι
25 τῶν ὑψηλοτέρων ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ κατῴρθωσε, κατηγορεῖ τού-
του, ἐν ᾧ ἦν, τῇ πρὸς τὸ εὐρεθὲν συγκρίσει τὸ παρελθὸν ἀτιμά-
ζουσα· εἴτε καὶ προσπαθῶς περὶ τὴν ὕλην διατεθεῖσα ἴδοι τὰ
ἀπροσδόκητα καὶ τῇ πείρᾳ μάθοι τῶν σπουδασθέντων παρὰ
τὸν βίον αὐτῇ τὸ ἀνόνητον, τότε θρηνοῦσα τὴν φωνὴν ταύτην

ἄμμο, πού ἡ ἀπόλαυσή τους τελειώνει μαζί με τὴν ἀπασχόληση με αὐτά· μόλις ἔπαψαν τὰ παιδιά νὰ τὰ κατασκευάζουν, ἄμέσως ἡ ἄμμος κυλώντας ἐκεῖ ἀπὸ ὅπου ἀφαιρέθηκε δὲν ἄφησε κανένα ἴχνος ἀπὸ τὰ ἔργα τῶν παιδιῶν.

Αὐτὸ εἶναι ὁ ἀνθρώπινος βίος, ἡ φιλοδοξία εἶναι ἄμμος, ἡ ἐξουσία εἶναι ἄμμος, ὁ πλοῦτος ἄμμος, ἄμμος ὅ,τι ἀπολαμβάνομε με τὸ ζῆλο τῆς σάρκας καὶ σ' αὐτὰ δείχνοντας τὴ ματαιοδοξία τους σὲ ἀνυπόστατα πράγματα οἱ ψυχὲς πού νηπιάζουν καὶ ὑπομένοντας γι' αὐτὰ πολλοὺς κόπους, μόνο ἂν ἐγκαταλείψουν τὸν τόπο τῆς ἀμμουδιάς, ἐννοῶ τὴ ζωὴ τῆς σάρκας, τότε θὰ συνειδητοποιήσουν τὴ ματαιότητα τῆς ἐδῶ ζωῆς τους· γιατί ἡ ἀπόλαυση ἔμεινε μαζί με τὴ ζωὴ τῆς ὕλης καὶ μαζί τους δὲν παίρνουν παρὰ μόνο τὴ συνείδηση. Ἔτσι μοῦ φαίνεται καὶ ὁ μέγας Ἐκκλησιαστής, ἐπειδὴ ἔχει ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ αὐτὰ καὶ περπατεῖ τώρα με γυμνὴ ψυχὴ στὴν αὐλὴ ζωῆς, διατύπωσε τίς σκέψεις αὐτές, πού εἶναι φυσικὸ νὰ ἐκφράσομε κάποτε κι ἐμεῖς, ὅταν βγοῦμε ἀπὸ τὴν παραλία αὐτή, ὅπου ὑπάρχει ἡ ἄμμος πού ξεβράζει ἢ θαλασσα τῆς ζωῆς κι ὅταν ἀπομακρυνθοῦμε ἀπὸ τὰ κύματα πού μᾶς χτυποῦν ἀπὸ παντοῦ καὶ κάνουν τ' αὐτιά μας νὰ βουίζουν, ἀποσπώντας ἀπὸ τὴ νοητὴ θάλασσα μόνο τὴ μνήμη ὅσων ἐπιδιώξαμε ἐδῶ, λέγοντας τὴ φράση «ματαιότης ματαιότητων τὰ πάντα ματαιότης» καὶ τὸ «τί κέρδος θὰ ἀποκομίσει ὁ ἄνθρωπος πού μοχθεῖ κάτω ἀπὸ τὸν ἥλιο;»¹⁹. Γιατὶ πραγματικά, κατὰ τὴ δική μου ἀποψη, αὐτός ὁ λόγος εἶναι κάθε ψυχῆς, ὅταν ἀπαλλαγμένη ἀπὸ τὰ ἐδῶ μετοικήσει στὴ ζωὴ πού ἐλπίζομε. Εἴτε δηλαδὴ πετυχαίνοντας κάτι ἀπὸ τὰ ὑψηλότερα τῆς ζωῆς αὐτῆς κατηγορεῖ τὴν κατάστασιν στὴν ὁποία βρισκόταν κι ἀτιμάζει τὰ περασμένα σὲ σύγκριση μ' αὐτὸ πού ἀνακάλυψε ἔπειτα, εἴτε προσκολλήθηκε ὄλο πάθος στὴν ὕλη καὶ εἶδε ὅσα δὲν περίμενε καὶ ἔμαθε ἀπὸ τὴν ἐμπειρία πόσο ἀνώφελα ἦταν ὅσα ἐπιδίωξε στὴ ζωὴ, τότε στίς δύο αὐτὲς περιπτώσεις θὰ βγάλει με θρήνους τὴ φωνὴ αὐτή, ὅπως κάνομε οἱ ἄνθρωποι

19. Ἐκκλ. 1,2-3.

προήσεται, οἷα δὴ ποιούμεν ἐκ μεταμελείας οἱ ἄνθρωποι τὰς ἀβουλίας ἑαυτῶν ἐν τοῖς ὀλοφυρμοῖς διηγούμενοι, τὸ «ματαιότης ματαιότητων» καὶ τὰ λειπόμενα.

«Πάντες ὁ λόγοι», φησὶν, «ἔγκοποι, καὶ οὐ δυνήσεται ἄνθρωπος τοῦ λαλεῖν». Καὶ μὴν οὐδὲν ἐκ τοῦ προχείρου νομίζεται τοῦ λαλεῖν εὐκολώτερον. Τίς γάρ ἐστι κόπος τῷ λαλοῦντι, ὅτι τις βούλεται; Ὑγρὰ ἢ γλῶσσα καὶ εἰστροφὸς καὶ πρὸς διττὴν ἂν ἐθέλη ρημάτων εἶδος ἀπόνως ἑαυτὴν σχηματίζουσα· ἀκώλυτος ἢ ὀλίγη τοῦ ἀερίου πνεύματος, ᾧ συγκεκρημένη τοὺς φθόγ-
 10 γους ἐργάζεται· ἄλυπος ταῖς παρειαιῖς ἢ ὑπουργία καὶ τοῖς χεῖλε-
 σιν ἅμα ἢ πρὸς τὴν ἐκφώνησιν τοῦ λεγομένου συνεργία. Τίνα οὖν ἐνορᾷ κόπον τῷ λόγῳ, τοῦ σωματικοῦ πόνου μὴ ποιούντος τῷ λόγῳ τὸν κόπον; Οὐ γὰρ γῆν σκάπτοντες ἢ πέτρας ἀνακυ-
 λίνοντες ἢ ἐπὶ τῶν ὤμων ἀχθοφοροῦντες ἢ ἄλλο τι τῶν ἐπιπό-
 15 νων κατεργαζόμενοι τὸν λόγον διεξοδεύομεν, ἀλλὰ τὸ συστάν ἐν ἡμῖν νόημα διὰ φωνῆς ἐκκαλυφθὲν λόγος ἐγένετο. Ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ τοιοῦτος λόγος κόπον οὐκ ἔχει, νοητέον ἂν εἴη, τίνας οἱ κοπιῶντες λόγοι, οὓς οὐ δυνήσεται ἄνθρωπος τοῦ λαλεῖν. «Οἱ πρεσβύ-
 20 τεροι», φησὶ, «διπλῆς τιμῆς ἀξιούσθωσαν, μάλιστα οἱ κοπιῶν-
 τερες ἐν λόγῳ». «Πρεσβύτερος» δὲ κατὰ τὴν κοινὴν συνήθειαν ὁ ἐκβὰς τὴν ἀτακτὸν ἡλικίαν καὶ ἐν γηραιᾷ καταστάσει γενόμενος λέγεται, ὡς εἴ γέ τις ἀστατόη τῷ λογισμῷ καὶ ἐν ἀταξίᾳ τὸν βίον ἔχοι, οὕτω πρεσβύτερος ὁ τοιοῦτος, κἂν ἐν πολιᾷ τύχῃ φαι-
 νόμενος, ἀλλ' ἔτι ἄνθρωπος. Οὐκοῦν οἱ λόγοι, οἳ γε ἀληθῶς λόγοι, οἳ
 25 πρὸς τὸ ψυχωφελές τε καὶ χρήσιμον τῶν ἀνθρώπων γινόμενοι, οὗτοι πλήρεις ἰδρώτων εἰσὶ καὶ πόνων καὶ πολλὴν ἐπάγονται κό-
 πον, ἵνα γένωνται λόγοι. «Τὸν γὰρ κοπιῶντα γεωργὸν δεῖ

δταν μετανιώσωμε ἐξιστορώντας τις ἀνοησίες μας μέσα στοὺς θρήνους καὶ τὰ κλάματά μας «ματαιότης ματαιοτήτων» καὶ τὰ λοιπά.

«Ὅλοι οἱ λόγοι», λέει, «ἔχουν τοὺς κόπους τους, καὶ δὲ θὰ βρεῖ ὁ ἄνθρωπος τὴ δύναμη νὰ μιλήσει»²⁰. Κι ὁμως ἔτσι πρόχειρα τίποτε δὲ θεωρεῖται πιὸ εὐκολο ἀπὸ τὸ νὰ μιλήσει. Τί κόπο κάνει σ' ὅποιον μιᾷ καὶ λέει αὐτὸ πού θέλει; Ἡ γλώσσα εἶναι μαλακιά κι εὐκίνητη καὶ παίρνει χωρὶς κόπο τὴ θέση πού ἀπαιτεῖται γιὰ κάθε εἶδος λόγων· ἡ ὀλκή τῆς πνοῆς τοῦ ἀέρα εἶναι ἀκώλυτη, πού τὴ χρησιμοποιεῖ γιὰ τὴ δημιουργία τῶν φθόγγων. Δὲν προξενεῖ λύπη στὰ μάγουλα ἢ βοήθεια καὶ μαζί στὰ χεῖλη ἢ συνεργασία στὴν ἐκφώνηση τοῦ λόγου. Ποιὸν κόπο λοιπὸν βλέπει στὸ λόγο, δταν τὴν κούραση δὲν τὴν προκαλεῖ στὸ λόγο ὁ σωματικὸς κόπος; Γιατὶ δὲ δίνομε διεξοδο στὸ λόγο σκάβοντας τὴ γῆ ἢ μετακυλώντας πέτρες ἢ σηκώνοντας βάρη στοὺς ὤμους ἢ κάνοντας κάτι ἄλλο κοπιαστικόν· τὸ νόημα πού σχηματίστηκε μέσα μας ἔγινε λόγος, ἀφοῦ τὸ φανέρωσε ἡ φωνὴ μας. Ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ λόγος αὐτὸς δὲν ἐπισύρει κόπο, πρέπει νὰ σκεφτοῦμε ποιοὶ εἶναι οἱ λόγοι πού χρειάζονται κόπο, πού ὁ ἄνθρωπος δὲν μπορεῖ νὰ τοὺς ἐκφράσει²¹. «Οἱ πρεσβύτεροι», λέει, «νὰ θεωροῦνται ἀξιοὶ διπλῆς τιμῆς καὶ μάλιστα ὄσοι κοπιᾶζουν στὸ λόγο»²². «Πρεσβύτερος» πάλι λέγεται, κατὰ κοινὴ συνήθεια, ὅποιος ἔχει περάσει τὴν ἄτακτη ἡλικία κι ἔχει φτάσει στὴν ὠριμότητα, γιὰτὶ ἂν κάποιος ἔχει ἄστατη σκέψη καὶ ἄτακτο βίον, αὐτὸς δὲν εἶναι ἀκόμα πρεσβύτερος κι ὡς τὸν βλέπομε μὲ ἄσπρα μαλλιά· εἶναι ἀκόμα νέος. Οἱ λόγοι λοιπόν, οἱ ἀληθινοὶ βέβαια λόγοι, πού λέγονται γιὰ τὴν ψυχικὴ ὠφέλεια καὶ βοήθεια τῶν ἀνθρώπων, αὐτοὶ εἶναι γεμάτοι ἀπὸ ἀγῶνες καὶ ἀκολουθοῦνται ἀπὸ πολὺ κόπο, γιὰ νὰ γίνουν λόγοι πραγματικοί. «Ὁ γεωργὸς πού κοπιᾶζει πρέπει ν' ἀπολαμβάνει πρῶτος

20. Ἐκκλ. 1,8.

21. Ἐκκλ. 1,8.

22. Α' Τψ. 5,17.

πρῶτον τῶν καρπῶν μεταλαμβάνειν», φησὶν ὁ τῶν τοιούτων λόγων τεχνίτης, ὡς δέον μὴ ρῆμα νοεῖσθαι τὸν λόγον, ἀλλὰ τὴν ἐν τοῖς ἔργοις ἀρετὴν εἰς διδασκαλίαν βίου τοῖς ὀρῶσιν προτιθεμένην ἀντὶ λόγου γίνεσθαι τοῖς διδασκομένοις. Πάντες οὖν οἱ 5 τοιοῦτοι λόγοι ἔγκοποι, τῶν τὴν ἀρετὴν ὑψηγομένων πρῶτον ἐν ἑαυτοῖς κατορθούντων, ἅπερ διδάσκουσι. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ «δεῖν πρῶτον τῶν καρπῶν μεταλαμβάνειν», ὧν πρὸ τῶν ἄλλων ἑαυτοῖς διὰ τῆς ἀρετῆς γεωργοῦμεν.

Ἡ τάχα καὶ τὸ ἀσθενὲς τῆς λογικῆς φύσεως διερμηνεύει 10 ὁ λόγος. Ἐπειδὴν γὰρ ἔξω γενομένη τῶν αἰσθητηρίων, ἃ δὴ ματαιότης ὠνόμασται, καὶ εἰς τὴν τῶν ἀοράτων θεωρίαν διαδευεῖσά πως ἡ διάνοια τῷ λόγῳ παραστήσῃ τὸ νοηθὲν ἐγχειρήσῃ, τότε πολὺς γίνεται κόπος τῷ λόγῳ, τῆς ἐρμηνευτικῆς ταύτης φωνῆς μηδεμίαν μηχανὴν ἐξευρισκούσης περὶ τὴν τῶν ἀνεκφω- 15 νήτων σαφήνειαν. Οὐρανὸν ὀρῶμεν, τὰς τῶν φωστήρων αὐγάς τῇ αἰσθήσει δεχόμεθα, γῆς ἐπιβεβήκαμεν, τὸν ἀέρα τῷ στόματι ἔλκομεν, τῷ ὕδατι πρὸς τὸ δοκοῦν τῇ φύσει κεχρήμεθα, τὸ πῦρ εἰς κοινωσίαν βίου παραδεχόμεθα· κἄν τι περὶ τούτων ἐννοῆσαι θελήσωμεν τί τῶν φανομένων ἕκαστον πέφυκε τῷ τῆς οὐσίας 20 λόγῳ ἢ ὅπως τὴν ὑπόστασιν ἔσχεν, «οὐ δυνήσεται ἀνὴρ τοῦ λαλῆσαι», κἄν ὑπὲρ τοὺς ἄλλους ὧν τύχη, πάσης καταληπτικῆς ἐπιστήμης πρὸς τὴν τῶν ἀνεφίκτων ἐξαγόρευσιν ἀτονούσης. Εἰ δὴ ὁ περὶ τούτων λόγος καὶ κόπος ἐστὶ ὑπερβαίνων τὴν ἀνθρωπίνην τοῦ λαλεῖν δύναμίν τε καὶ φύσιν, τί ἂν τις εἴποι πάσχειν 25 τοὺς περὶ αὐτοῦ τοῦ λόγου λόγους ἢ τοῦ πατρὸς τοῦ λόγου; Ἡ που πᾶσα ὑψηγορία τε καὶ μεγαλοφωνία ἀφασία τίς ἐστὶ καὶ σιωπή, εἰ πρὸς τὴν ἀληθῆ τοῦ ζητουμένου σημασίαν κρίνοιτο, ὡς τοῦτο μόνον ἐπ' αὐτοῦ τὸ ρῆμα κυρίως εἶπεῖν, ὅτι κἄν πάντας κινήσῃ τις λογισμοὺς καὶ μηδὲν ἐλλίπη τῶν θεοπρεπῶν

τοὺς καρπούς»²³, λέει ὁ τεχνίτης τῶν λόγων αὐτῶν. Γιατί ὁ λόγος δὲν πρέπει νὰ θεωρεῖται λέξη ἀλλὰ νὰ προβάλλεται σ' ὄσους βλέπουν ὡς ἡ ἔμπρακτη ἀρετὴ γιὰ νὰ διδάξει τρόπο ζωῆς, χρησιμεύοντας γιὰ ὄσους διδάσκονται ὡς λόγος. "Ὅλοι λοιπὸν οἱ τέτοιας λογῆς λόγοι ἔχουν πολὺ κόπο, ἐπειδὴ αὐτοὶ ποὺ διδάσκουν τὴν ἀρετὴ πρέπει νὰ κατορθώσουν πρῶτα στὸν ἑαυτὸ τους αὐτὰ ποὺ διδάσκουν. Αὐτὸ σημαίνει τὸ ὅτι «πρέπει ν' ἀπολαμβάνομε πρῶτοι τοὺς καρπούς», ποὺ γιὰ τοὺς ἑαυτοὺς μας καλλιεργοῦμε πρὶν ἀπὸ τοὺς ἄλλους μὲ τὴν ἀρετὴ. . .

"Ἡ μπορεῖ ὁ λόγος νὰ διερμηνεύει καὶ τὴν ἀδυναμία τῆς λογικῆς φύσης. "Ὅταν ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ τὶς αἰσθήσεις, ποὺ τὶς ὀνομάσαμε «ματαιότητα», καὶ εἰσδύοντας κατὰ κάποιον τρόπο στὴ θεωρία τῶν ἀοράτων ἐπιχειρήσει νὰ παραστήσει ὅ,τι σκέφτηκε, τότε ὁ λόγος μπαίνει σὲ μεγάλο κόπο, ἐπειδὴ ἡ ἐκφραστικὴ διαδικασία δὲ βρίσκει κανένα τρόπο νὰ ἐκφωνήσῃ μὲ σαφήνεια τὰ ἀνεκφώνητα. Βλέπομε τὸν οὐρανὸ, δεχόμεστε στὴν αἴσθησι τὶς λάμψεις τῶν ἄστρων, περπατοῦμε πάνω στὴ γῆ, ρουφᾶμε τὸν ἀέρα μὲ τὸ στόμα, χρησιμοποιοῦμε γιὰ μᾶς τὸ νερὸ ὅπως θέλομε, δεχόμεστε τὴ φωτιὰ νὰ μᾶς συντροφεύει στὴ ζωὴ. Κι ἂν θελήσομε νὰ ἐννοήσομε κάτι γι' αὐτά, τί εἶναι καθένα ἀπὸ αὐτὰ ποὺ βλέπομε κατὰ τὴ φύση του σύμφωνα μὲ τὸν ὀρισμὸ τῆς οὐσίας του ἢ πῶς ἔλαβε τὴν ὑπόστασή του «δὲ θὰ μπορέσει ἄνθρωπος νὰ τὸ πεῖ»²⁴, ἀκόμη κι ἂν τύχει νὰ εἶναι ἀνώτερος ἀπὸ τοὺς ἄλλους, ἐπειδὴ ἀτονεῖ κάθε ἐπιστήμη ἐκφρασεῖς τῶν ἀνέφικτων πραγμάτων. "Ἄν λοιπὸν ὁ λόγος γι' αὐτὰ εἶναι κόπος ποὺ ὑπερβαίνει τὴ φυσικὴ ἀνθρώπινη ἰκανότητα ὁμιλίας, τί μπορεῖ νὰ πεῖ κανένας ὅτι συμβαίνει μὲ τοὺς λόγους γιὰ τὸν ἴδιον τὸ Λόγον ἢ γιὰ τὸν Πατέρα τοῦ Λόγου; Σίγουρα κάθε λόγος ὑψηλὸς καὶ μεγαλόφωνος εἶναι κάποια ἀφασία καὶ σιωπῆ, ἂν κριθεῖ σχετικὰ μὲ τὴν ἀληθινὴ σημασία τοῦ ζητουμένου, ὥστε τοῦτο μόνον τὸ λόγο νὰ πεῖ ἔγκυρα, ὅτι δηλαδὴ ἀκόμα κι ἂν βάλει κανένας σ' ἐνέργεια ὄλους τοὺς λογι-

23. Β' Τιμ. 2,6.

24. Ἐκκλ. 1,8.

νοημάτων, εἰ πρὸς αὐτὴν τὴν ἀξίαν τοῦ προκειμένου κρίνοιτο ἡ φωνή, ὅπερ ἂν εἶπῃ, λόγος οὐκ ἔστιν· «οὐ γὰρ δυνήσεται ἄνθρωπος τοῦ λαλεῖν». Οὐ γὰρ τὴν δι' ὀφθαλμῶν ἐγγινομένην τῆ ψυχῇ περὶ τὸ φαινόμενον θεωρίαν ἡ ὄψις ἔστησεν, ἀλλ' ἀεὶ βλέποντες ὡς μηδέπω ἑωρακότες, ἔτι ἐν ἀγνοίᾳ τὸ διὰ τῆς αἰσθήσεως λαμβανόμενον ἔχομεν. Διαβῆναι γὰρ τὸ χρῶμα ἡ ὄψις οὐ δύναται, ἀλλ' ἔχει μέτρον τῆς ἰδίας ἐνεργείας τὸ κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν τῶν ὄντων αὐτῇ προφαινόμενον. Διὸ φησιν· «οὐκ ἐμπλησθήσεται ὀφθαλμὸς τοῦ ὄραν, καὶ οὐ πληρωθήσεται οὐς ἀπὸ ἀκροάσεως». ὣν ἡ ἀκουστικὴ δύναμις δεχομένη τὸν περὶ ἐκάστου λόγον πληροῦσθαι φύσιν οὐκ ἔχει. Οὐδεὶς γὰρ εὑρεθήσεται λόγος διαλαμβάνων δι' ἀκριβείας ἐν ἑαυτῷ τὸ ζητούμενον. Πῶς οὖν πλησθήσεται ἀκοὴ τῆς περὶ τῶν ζητουμένων ἀκροάσεως, τοῦ πληροῦντος οὐκ ὄντος;

15 Ἐῖτα μετὰ τοὺς λόγους τούτους αὐτὸς ἑαυτὸν ἐρωτᾷ καὶ ἑαυτῷ ἀποκρίνεται. Ἐρωτησᾷ γάρ· «τί τὸ γεγονός; Αὐτό», φησί, «τὸ γενησόμενον· καὶ τί τὸ πεποιημένον; Αὐτό», φησί, «τὸ ποιηθησόμενον». Τί οὖν βούλεται τὸ ἐρώτημα; Ὡς ἐξ ἀκολουθίας ἡμῶν πρὸς αὐτόν, ἀφ' ὧν μεμαθήκαμεν, ἀντιτιθέντων καὶ
20 λεγόντων· εἰ τὰ πάντα ματαιότης, δῆλον ὅτι οὐδὲ γέγονεν ἐν τι τούτων, ἃ οὐχ ὑφέστηκε· τὸ γὰρ μάταιον πάντως ἀνύπαρκτον, τὸ δὲ ἀνύπαρκτον οὐκ ἂν τις ἐν τοῖς γεγονόσι λογίσαιτο. Εἰ δὴ ταῦτα οὐκ ἔστιν, εἰπέ τί ἐστὶ τὸ γενόμενον, ὃ ἐν τῷ εἶναι μενεῖ; Συντόμως οὖν αὐτῷ γέγονε πρὸς τὸ ἐρωτηθὲν ἡ ἀπόκρισις·
25 Βούλει γινῶναι, τί ἐστὶ τὸ γενόμενον; Νόησον, τί ἐστὶ τὸ ἐσόμενον, καὶ ἐπιγνώση, ὃ γέγονε'. Τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ νόησόν μοι φησίν, ὃ ἄνθρωπε, οἷος γενήσῃ διὰ τῆς ἀρετῆς σεαυτὸν ὑψώσας. Εἰ κατὰ πάντα διὰ τῶν ἀγαθῶν χαρακτήρων τὴν ψυχὴν μορφωθείς, εἰ ἔξω γένοιο τῶν τῆς κακίας κηλίδων, εἰ πάντα
30 ρύπον τῶν ὑλικῶν μολυσμάτων τῆς ἑαυτοῦ φύσεως ἀποκλύσειας, τί γενήσῃ διὰ τῶν τοιούτων καλλωπιζόμενος; Οἶαν

σμούς και δὲν παραλείπεται κανένα ἀπὸ τὰ θεοπρεπῆ νοήματα, ἂν ὁ λόγος κριθεῖ σὲ σχέσηη μὲ τὴν ἴδια τὴν ἀξία τοῦ ζητουμένου, ὅ,τι κι ἂν ἐκφράσει δὲν εἶναι λόγος· γιατί «δὲ θὰ μπορέσει ὁ ἄνθρωπος νὰ πεῖ». Ἡ ὄψη δὲ σταμάτησε βέβαια τὴν εἰκόνα τοῦ φαινομένου πού ἐγινε μὲ τὰ μάτια στὴν ψυχὴ ἀλλὰ, ἐνῶ βλέπομε πάντοτε, ἀγνοοῦμε αὐτὸ πού μᾶς δίνει ἡ αἴσθησις σὰ νὰ μὴν τὸ ἔχομε δεῖ ἀκόμη. Γιατί ἡ ὄψη δὲν μπορεῖ νὰ ξεπεράσει τὸ χρῶμα, ἀλλὰ ὡς ὄριο τῆς ἐνέργειάς της ἔχει ὅ,τι βλέπει στὴν ἐπιφάνεια τῶν ὄντων. Γι' αὐτὸ λέει· «δὲ θὰ χορτάσουν τὰ μάτια νὰ βλέπουν και δὲν θὰ γεμίσουν τὰ αὐτιά ἀπὸ ἀκούσματα· ἡ ἀκουστικὴ δύναμη δὲν ἔχει στὴ φύση της νὰ γεμίζει ἀκούοντας τί λέγεται γιὰ κάθε πράγμα. Γιατί δὲ θὰ βρεθεῖ κανένας λόγος πού νὰ περιέχει μὲ ἀκρίβεια τὸ ζητούμενο. Πῶς λοιπὸν θὰ γεμίσει ἡ ἀκοὴ ἀπὸ τὴν ἀκρόασις τῶν ζητουμένων, ὅταν δὲν ὑπάρχει αὐτὸ πού θὰ τὴ γεμίσει;

Μετὰ τοῦ λόγου αὐτοῦ ρωτᾷ ὁ ἴδιος τὸν ἑαυτὸ του και ἀπαντᾷ στὸν ἑαυτὸ του. Ρωτᾷ, «τί εἶναι αὐτὸ πού ἔχει γίνεαι», κι ἀπαντᾷ «αὐτὸ πού θὰ γίνεαι». Και ποιὸ εἶναι αὐτὸ πού πλάστηκε; «Αὐτό», λέει, «πού θὰ πλαστεῖ». Τί ἐπιδιώκει μὲ τὴν ἐρώτησι; Ἐὰν ἀκολουθήσομε κι ἐμεῖς τὸ παράδειγμά του, ἀπὸ ὅσα μάθαμε, και φέρνοντας ἀντίρρηση ποῦμε, ἂν εἶναι ὅλα ματαιότητα, εἶναι φανερό ὅτι μὴτε πού ἐγινε κάτι ἀπὸ ὅσα ὑπάρχουν, γιατί τὸ μάταιο εἶναι βέβαια ἀνύπαρκτο και τὸ ἀνύπαρκτο δὲ θὰ μπορούσε νὰ τὸ ὑπολογίσει κανεῖς μέσα σὲ ὅσα ἔχουν γίνεαι· κι ἂν αὐτὰ δὲν ὑπάρχουν, πὲς μου τί εἶναι αὐτὸ πού ἔχει γίνεαι και θὰ παραμείνει μέσα στοῦ εἶναι; αὐτὸς σύντομα θ' ἀπαντήσσει στὴν ἐρώτησή μας· Ἐθέλεις νὰ μάθεις τί εἶναι αὐτὸ πού ἐγινε; Σκέψου τί εἶναι αὐτὸ πού θὰ γίνεαι και θὰ καταλάβεις αὐτὸ πού ἔχει γίνεαι. Κι αὐτὸ εἶναι, λέει, τὸ νὰ σκεφτεῖς, ὃ ἄνθρωπε, τί θὰ γίνεις ἂν ἀνυψώσεις τὸν ἑαυτὸ σου μὲ τὴν ἀρετὴ. Ἐὰν βάλεις κατὰ πάντα στὴν ψυχὴ σου τὴ σφραγίδα τῆς ἀρετῆς, ἂν ἀποφύγεις τίς κηλίδες τῆς κακίας, ἂν ἀποκαθαρθεῖς ἀπὸ κάθε ρύπο τῶν ὑλικῶν μολυσμάτων, τί θὰ γίνεις, ἂν ἀποκτήσεις αὐτὸ τὸ στολισμὸ; Τί λογιῆς μορφὴ θὰ δώσεις στὸν ἑαυτὸ σου;

σεαυτῷ περιθήσει μορφήν; Ἐὰν τοῦτο τῷ λογισμῷ κατα-
 νοήσης, ἐδιδάχθης τὸ ἐν τοῖς πρώτοις γενόμενον, ὃ γε ἀληθῶς
 ἐστὶ γενησόμενον, τὸ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ καὶ ὁμοίωσιν». Καὶ
 ποῦ νῦν ἐκεῖνὸ ἐστίν, ἐρῶ πρὸς τὸν τοιαῦτα διδάσκοντα, ὃ ποτε
 5 γέγονε καὶ εἰς ὕστερον αὐθις ἐλπίζεται, νῦν δὲ οὐκ ἔστιν; Ἄλλ'
 ἀποκρίνεται πάντως τὸν αὐτὸν λόγον ἡμῖν ὁ τὰ ὑψηλὰ παιδεύ-
 ων, ὅτι διὰ τοῦτο τὰ παρόντα «ματαιότης» ὠνόμασται, διότι
 ἐκεῖνο ἐν τοῖς παροῦσιν οὐκ ἔστι. «Καὶ τί», φησί, «τὸ πεποημέ-
 νον; Αὐτὸ τὸ ποιήθησόμενον». Μηδεὶς τῶν ἀκουόντων πολυλο-
 10 γίαν οἰέσθω καὶ ματαίαν τινὰ ρημάτων ἐπανάληψιν ἐντῆ διαφορᾷ
 τοῦ γεγονότος καὶ τοῦ πεποημένου. Δείκνυσι γὰρ δι' ἑκατέρου
 τῶν ρημάτων ὁ λόγος τῆς ψυχῆς πρὸς τὴν σάρκα διαφορὰν. Γέ-
 γονεν ἢ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα πεποιήται. Οὐκ ἐπειδὴ ἄλλο τι καὶ
 ἄλλο σημαίνει τῶν ρημάτων ἢ ἔμφασις, τῆ διαφορᾷ ταύτῃ κέ-
 15 χρῆται τῶν ρημάτων ἐφ' ἑκατέρου τῶν σημαυνομένων ὁ λόγος,
 ἀλλ' ἵνα σοι δῶ τὰ πρόσφορα περὶ ἑκατέρου λογίζεσθαι. Ἐκεῖνο
 κατ' ἀρχὰς γέγονεν ἢ ψυχὴ, ὃ εἰς ὕστερον καθαρθεῖσα πάλιν
 ἀναφανήσεται· ἐκεῖνο πεποιήται ταῖς χερσὶ τοῦ Θεοῦ τὸ σῶμα
 πλασσόμενον, ὃ δείξει τοῖς καθήκουσι χρόνοις αὐτὸ ἢ ἀνάστα-
 20 σις· ὅποιον γὰρ ἂν μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἴδοις, τοιοῦτον πάντως
 παρὰ τὴν πρώτην πεποιήται. Οὐδὲ γὰρ ἄλλο τι ἔστιν ἢ ἀνάστα-
 σις, εἰ μὴ πάντως ἢ εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀποκατάστασις.

Διὸ τούτοις ἐπάγει καὶ τὸ ἀκόλουθον λέγων, ὅτι ἐξω τοῦ
 ἀρχαίου ἐστὶν οὐδέν. «Οὐκ ἔστι» γὰρ, φησί, «πᾶν πρόσφατον ὑπὸ
 25 τὸν ἥλιον», ὡς ἂν εἰ ἔλεγεν, ὅτι εἴ τι μὴ κατὰ τὸ ἀρχαῖόν ἐστιν,
 οὐδὲ ἔστιν ὄλωσ, ἀλλὰ νομίζεται. «Οὐ γὰρ ἔστι», φησί, «πρόσ-
 φατόν τι ὑπὸ τὸν ἥλιον», ὥστε λαλῆσαί τινα καὶ δεῖξαί τι τῶν
 ἐπιγενομένων, ὅτι καινόν ἐστὶ τοῦτο καὶ τῷ ὄντι ὑφέστηκεν.

Ἄν τὸ σκεφτεῖς αὐτὸ καὶ τὸ κατανοήσῃς, θὰ ἔχεις μάθει τί ἐγίνε στους πρώτους ἀνθρώπους, πού εἶναι ἀληθινὰ αὐτὸ πού θὰ γίνῃ, τὸ «κατ' εἰκόνα δηλαδὴ Θεοῦ καὶ ὁμοίωσῃ». Θὰ πῶ σ' ἐκεῖνον πού μοῦ δίνει αὐτὲς τὶς ἐξηγήσεις: 'πού εἶναι τώρα ἐκεῖνο, πού ἐγίνε κάποτε καὶ τί ἐλπίζεται νὰ γίνῃ πάλι ἀργότερα ἀλλὰ τώρα δὲν ὑπάρχει;' Ἀλλὰ αὐτὸς πού κάνει αὐτὴ τὴν ὑψηλὴ διδασκαλία θ' ἀπαντήσῃ ἀσφαλῶς ὅτι 'γι' αὐτὸ τὰ παρόντα χαρακτηρίστηκαν «ματαιότητα», ἐπειδὴ ἐκεῖνο δὲ συγκαταλέγεται μέσα στὰ παρόντα. «Καὶ τί εἶναι», λέει, «αὐτὸ πού ἔχει γίνῃ». «Ἐκεῖνο πού θὰ πλαστεῖ»²⁵. Ἄς μὴ νομίζει κανένας ἀπὸ ὄσους διαβάζουν ὅτι τοῦτα ἀποτελοῦν φλυαρία καὶ μάταιη ἐπανάληψη λέξεων γιὰ τὴ διαφορὰ αὐτοῦ πού ἐγίνε κι αὐτοῦ πού πλάστηκε. Μὲ κάθε μία ἀπὸ αὐτὲς τὶς λέξεις ὁ λόγος δείχνει τὴ διαφορὰ τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὴ σάρκα. Ἡ ψυχὴ ἐγίνε καὶ τὸ σῶμα πλάστηκε. Δὲν εἶναι γιὰ τὰ ρήματα δίνουν ἄλλη σημασία τὸ ἓνα καὶ ἄλλο τὸ ἄλλο, δὲν εἶναι γι' αὐτὸ πού χρησιμοποιεῖ ὁ λόγος τὴ διαφορὰ αὐτὴ τῶν ρημάτων σὲ κάθε ἓνα σημαινόμενο ἀλλὰ γιὰ νὰ σοῦ δώσει τὴ δυνατότητα νὰ σκεφτεῖς αὐτὰ πού πρέπει γιὰ τὸ καθένα. Ἡ ψυχὴ ἐγίνε στὴν ἀρχὴ ἐκεῖνο πού θὰ ἐμφανιστεῖ πάλι ἀργότερα, ὅταν καθαρθεῖ. Ἐκεῖνο τὸ σῶμα κατασκευάστηκε πλασμένο μὲ τὰ χέρια τοῦ Θεοῦ τέτοιο πού θὰ τὸ δείξει στους καιροὺς πού πρέπει ἢ ἀνάσταση. Τέτοιο πού θὰ τὸ δεῖς μετὰ τὴν ἀνάσταση, τέτοιο πού ὅπωςδήποτε εἶχε πλαστεῖ ἀρχικά. Καὶ ἡ ἀνάσταση δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἢ ἀποκατάσταση στοῦ ἀρχικό.

Γι' αὐτὸ στοῦ παραπάνω προσθέτει καὶ τὸ ἀκόλουθο: ὅτι δηλαδὴ ἔξω ἀπὸ τὸ ἀρχικό δὲν ὑπάρχει τίποτε. Γιατὶ λέει, «δὲν ὑπάρχει τίποτε καινούργιο κάτω ἀπὸ τὸν ἥλιο»²⁶. σὰ νὰ ἔλεγε νὰ μὴν εἶναι σύμφωνο μὲ τὸ ἀρχικό οὔτε θὰ ὑπάρξει καθόλου τὸ νομίζομε μόνο. «Δὲν ὑπάρχει», λέει, «τίποτε καινούργιο κάτω ἀπὸ τὸν ἥλιο», ὥστε νὰ τὸ πεῖ κανένας καὶ νὰ τὸ δείξει στους ἐπιγενόμενους ὅτι αὐτὸ ἐδῶ εἶναι καινούργιο καὶ πραγ-

25. Ἐκκλ. 1,9.

26. Ἐκκλ. 1,9.

Αὕτη τῶν εἰρημένων ἐστὶν ἡ διάνοια, ἡ δὲ λέξις τοῦτον ἔχει τὸν
 τρόπον· «καὶ οὐκ ἔστι πᾶν πρόσφατον ὑπὸ τὸν ἥλιον, ὃς λαλή-
 σει καὶ ἐρεῖ, ἴδε τοῦτο καινόν ἐστι». Καὶ ἐπαγωνίζεται τοῖς εἰ-
 ρημένοις διὰ τῶν ἐφεξῆς λόγων· εἰ τι ἀληθῶς, φησί, γέγονεν,
 5 ἐκεῖνό ἐστιν, ὃ ἐν τοῖς αἰῶσιν ἐγένετο τοῖς πρὸ ἡμῶν. Ταύτην
 γὰρ ἐνδείκνυται τὴν διάνοιαν αὐτὰ τὰ ρήματα τῆς γραφῆς οὕτως
 ἔχοντα· «ἤδη γέγονεν ἐν τοῖς αἰῶσι τοῖς γεγονόσιν ἀπὸ ἔμπρο-
 σθεν ἡμῶν». Εἰ δὲ ἐπεκράτησε λήθη τῶν γενομένων, θαυμάσης
 μηδὲν· καὶ γὰρ τὰ νῦν ὄντα λήθη συγκαλυφθήσεται. Ὅτε γὰρ
 10 πρὸς κακίαν ἡ φύσις ἔρρεψε, ἐν λήθῃ τῶν ἀγαθῶν ἐγενόμεθα·
 ὅταν γένηται πρὸς τὸ ἀγαθὸν αὐθις ἡμῖν ἢ ἀνάλυσις, πάλιν τὸ
 κακὸν λήθη συγκαλυφθήσεται. Ταύτην γὰρ οἶμαι τὴν διάνοιαν
 ἐν τοῖς εἰρημένοις εἶναι, ἐν οἷς φησιν· «οὐκ ἔστι μνήμη τοῖς
 πρώτοις, καὶ γε τοῖς ἐσχάτοις γενομένοις οὐκ ἔσται αὐτῶν
 15 μνήμη», ὡς ἂν εἰ ἔλεγεν, ὅτι τῶν ἐπιγενομένων μετὰ τὴν ἐξ ἀρ-
 χῆς εὐκληρίαν, δι' ὧν ἐν κακοῖς γέγονε τὸ ἀνθρώπινον, ἐξαλεί-
 ψει τὴν μνήμην τὰ πάλιν ἐν τοῖς ἐσχάτοις ἐπιγινόμενα· «οὐκ
 ἔσται γὰρ αὐτῶν μνήμη μετὰ τῶν γενομένων εἰς τὴν ἐσχάτην»,
 τουτέστιν ἡ ἐσχάτη κατάστασις ἀφανισμὸν παντελεῖ τῆς τῶν κα-
 20 κῶν μνήμης ἐμποιήσει τῇ φύσει, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ
 ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ματικά υπάρχει. Αυτό είναι τὸ νόημα τῶν λόγων αὐτῶν καὶ κατὰ λέξη εἶναι ὡς ἐξῆς: Δὲν υπάρχει τίποτε καινούργιο κάτω ἀπὸ τὸν ἥλιο, πού νὰ τὸ δείξει κάποιος καὶ νὰ πεῖ· κοίταξε, αὐτὸ εἶναι τὸ καινούργιο. Καὶ συναγωνίζονται τὰ παραπάνω λόγια μὲ τὰ ἐπόμενα· ἂν ἔγινε, λέει, κάτι ἀληθινά, εἶναι ἐκεῖνο πού ἔγινε στοὺς αἰῶνες καὶ πρὶν ἀπὸ ἐμᾶς. Αὐτὸ τὸ νόημα ἀφήνουν νὰ βγεῖ οἱ λόγοι τῆς Γραφῆς πού εἶναι οἱ ἐξῆς· «τοῦτο ἔχει ἤδη γίνει στοὺς αἰῶνες τοὺς πρὶν ἀπὸ ἐμᾶς». Κι ἂν ὅσα ἔχουν γίνει τὰ σκέπασε ἡ λησμονιά, μὴν θαυμάσεις καθόλου. Γιατί κι αὐτὰ πού υπάρχουν θὰ τὰ σκεπάσει ἡ λησμονιά. Ὅταν ἡ φύση μας ἐκλινε στὴν κακία, λησμονήσαμε τὰ ἀγαθὰ. Κι ὅταν ἐπιστρέψουμε πάλι στὸ ἀγαθό, τότε θὰ καλυφθεῖ μὲ τὴ λήθη τὸ κακό. Αὐτὸ τὸ νόημα νομίζω ἔχουν τὰ λόγια του· «δὲν ἔχομε μνήμη τῶν ἀρχικῶν, μὰ κι αὐτὰ πού ἔγιναν τελευταῖα δὲ θὰ παραμείνουν στὴ μνήμη». Σὰ νὰ ἤθελε νὰ πεῖ· ὅτι ὅσων ἔγιναν μετὰ τὴν ἀρχικὴ εὐτυχία κι ἔριξαν τοὺς ἀνθρώπους στὰ δεινά, αὐτῶν τὴ θύμηση θὰ τὴ σβήσουν ὅσα θὰ ἐπακολουθήσουν στὰ τελευταῖα. «Γιατί δὲ θὰ υπάρχει θύμησή τους μαζί μ' αὐτὰ πού ἔγιναν τὰ ἔσχατα», δηλαδή ἡ ἔσχατη κατάσταση θὰ προκαλέσει στὴν ἀνθρώπινη φύση πλήρη ἀφανισμό τῆς μνήμης τῶν κακῶν, στὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου μας, στὸν ὁποῖο ἀνήκει ἡ δόξα στοὺς αἰῶνες τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Β'

«Ἐγώ», φησίν, «ὁ Ἐκκλησιαστής». Ἐμάθομεν δὲ τίς ὁ Ἐκκλησιαστής ὁ τὰ πεπλανημένα τε καὶ δεισκορπισμένα συνάγων εἰς ἓν καὶ ποιῶν τὰ πάντα μίαν Ἐκκλησίαν καὶ μίαν ποιμνὴν, ἵνα μηδὲν ἀνήκοον ἢ τῆς καλῆς τοῦ ποιμένου φωνῆς τῆς 5 τὰ πάντα ζωοποιούσης. «Τὰ γὰρ ῥήματα», φησίν, «ἃ ἐγὼ λαλῶ, πνεῦμά ἐστι καὶ ζωὴ ἐστίν». Οὗτος ὀνομάζει ἑαυτὸν Ἐκκλησιαστήν, ὡς «ἰατρὸν» καὶ «ζωὴν» καὶ «ἀνάστασιν» καὶ «φῶς» καὶ «ὁδόν», «θύραν» τε καὶ «ἀλήθειαν» καὶ πάντα τὰ τῆς φιλανθρωπίας ὀνόματα. Ὡσπερ οὖν τοῦ μὲν ἰατροῦ ἡ φωνὴ 10 πρὸς τοὺς ἀσθενοῦντας οἰκείως ἔχει, ὁ δὲ τῆς ζωῆς λόγος ἐπὶ τῶν νεκρῶν ἐνεργὸς γίνεται τῶν δταν ἀκούσωσι τῆς φωνῆς τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου μηκέτι ἐναπομενόντων τῇ ἀρχαίᾳ νεκρότητι· οἱ δὲ ἐν χώμασιν ὄντες τὴν φωνὴν τῆς ἀναστάσεως ἐπιζητοῦσι· καὶ ὁ τοῦ φωτὸς λόγος τοῖς ἐσκοτισμένοις ἀρμόδιος ἢ τε 15 ὁδὸς τοῖς πεπλανημένοις, ἀλλὰ καὶ ἡ θύρα τοῖς τοῦ εἰσελθεῖν δεομένοις· οὕτω καὶ ὁ Ἐκκλησιαστής τοῖς ἐκκλησιάζουσι διαλέγεται πάντως. Οὐκοῦν πρὸς ἡμᾶς λαλεῖ ὁ Ἐκκλησιαστής. Καὶ δὴ ἀκούσωμεν τῶν λόγων αὐτοῦ ἡμεῖς ἡ Ἐκκλησία. Ὡς γὰρ ὁ μὲν χορὸς πρὸς τὸν κορυφαῖον ὄργᾳ, πρὸς δὲ τὸν κυβερνήτην οἱ 20 ναῦται καὶ πρὸς τὸν στρατηγὸν ἢ παράταξις, οὕτω καὶ πρὸς τὸν καθηγεμόνα τῆς Ἐκκλησίας οἱ ἐν τῷ πληρώματι ὄντες τῆς Ἐκκλησίας. Τί οὖν φησιν ὁ Ἐκκλησιαστής; «Ἐγὼ ἐγενόμην βασιλεὺς ἐπὶ Ἰσραὴλ ἐν Ἱερουσαλήμ». Πότε τοῦτο; Ἡ πάντως ὅτε κατεστάθη βασιλεὺς ὑπ' αὐτοῦ ἐπὶ Σιών δρος τὸ ἅγιον αὐτοῦ,

ΟΜΙΛΙΑ Β'

Ἐγώ, λέει, ὁ Ἐκκλησιαστής¹. Μάθαμε ποιός εἶναι ὁ Ἐκκλησιαστής, πού συνάγει σέ ἕνα τὰ πλανημένα καὶ σκορπισμένα καὶ κάνει τὰ πάντα μία Ἐκκλησία, μία ποιμήνη, γιὰ νὰ μὴ μείνει κανένα πρόβατο πού νὰ μὴν ἔχει ἀκούσει τὴν ἔλκυστικὴ φωνὴ τοῦ ποιμένα πού ζωοποιεῖ τὰ πάντα. «Τὰ λόγια τὰ δικά μου», λέει, «εἶναι πνεῦμα καὶ εἶναι ζωὴ»². Ὀνομάζει τὸν ἑαυτό του Ἐκκλησιαστή ὡς γιατρὸ καὶ ζωὴ καὶ ἀνάσταση καὶ φῶς καὶ ὁδὸ· ἀκόμη θύρα κι ἀλήθεια κι ὄλα τὰ φιλόθροπα ὀνόματα. Ὅπως λοιπὸν ἡ φωνὴ τοῦ γιατροῦ εἶναι κατάλληλη γιὰ τοὺς ἀσθενεῖς, κι ὁ λόγος τῆς ζωῆς ζωντανεύει τοὺς νεκρούς, πού ὅταν ἀκούσουν τὴ φωνὴ τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου δὲ μένουν πιά στὴ νεκρότητά τους· καὶ ὅπως πάλι ὅσοι εἶναι μέσα στὴ γῆ ἐπιζητοῦν τὸ πρόσταγμα τῆς ἀνάστασης, καθὼς καὶ τὸ φῶς εἶναι ὅ,τι πρέπει γιὰ ὅσους βρίσκονται στὸ σκότος καὶ γιὰ τοὺς πλανημένους ἢ ὁδός, ἀλλὰ καὶ ἡ θύρα ἐπίσης εἶναι ἀρμόδια γιὰ ὅσους ἔχουν ἀνάγκη νὰ μποῦν, ἔτσι κι ὁ Ἐκκλησιαστής μιᾶ ὅπωςδὴποτε σὲ ὅσους βρίσκονται μέσα στὴν Ἐκκλησία. Ἐπομένως ὁ Ἐκκλησιαστής μιᾶ σ' ἐμᾶς. Ἄς ἀκούσομε λοιπὸν τοὺς λόγους τοῦ ἐμεῖς ἢ Ἐκκλησία. Ὅπως ὁ χορὸς παρατηρεῖ τὸν κορυφαῖο, οἱ ναῦτες τὸν κυβερνήτη καὶ ἡ στρατιωτικὴ παράταξη τὸ στρατηγό, ἔτσι καὶ ὅσοι ἀποτελοῦν τὸ πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας ἔχουν στραμμένο τὸ βλέμμα στὸν ἀρχηγό τῆς Ἐκκλησίας. Τί λέει λοιπὸν ὁ ἐκκλησιαστής; «Ἔγινα βασιλιάς τοῦ Ἰσραὴλ στὴν Ἱερουσαλήμ»³. Πότε ἐγινε αὐτό; Μήπως ὅταν «ἐγκαταστάθηκε βασιλιάς ἀπὸ ἐκεῖνον στὸ ἅγιό του ὄρος τῆς

1. Ἐκκλ. 1,12.

2. Ἰω. 6,63.

3. Ἐκκλ. 1,12.

διαγγέλλων τὸ πρόσταγμα Κυρίου; Πρὸς δὲν εἶπεν ὁ Κύριος ὅτι «Υἱός μου εἶ σύ», καὶ ὅτι «σήμερον γεγέννηκά σε»: τὸν γὰρ ποιητὴν τοῦ παντός, τὸν τῶν αἰώνων πατέρα, σήμερον εἶπε γεγεννηκέσθαι, ἵνα διὰ τοῦ παραθεῖναι τὸ χρονικὸν ὄνομα τῷ καιρῷ 5 τῆς γεννήσεως μὴ τὴν προαιώνιον ὑπαρξίν, ἀλλὰ τὴν ἐν χρόνῳ ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν ἀνθρώπων διὰ σαρκὸς γέννησιν παραστήσῃ ὁ λόγος.

Ταῦτα οὖν ὁ ἀληθινὸς Ἐκκλησιαστὴς διεξέρχεται διδάσκων, οἴμαι, τὸ μέγα τῆς σωτηρίας μυστήριον, ὅτου χάριν ὁ 10 Θεὸς ἐν σαρκὶ ἐφανερώθη. «Ἔδωκα» γάρ, φησί, «τὴν καρδίαν μου τοῦ ἐκζητῆσαι καὶ τοῦ κατασκέψασθαι ἐν τῇ σοφίᾳ περὶ πάντων τῶν γενομένων ὑπὸ τὸν οὐρανόν». Αὕτη ἡ αἰτία τοῦ ἐπιδημῆσαι διὰ σαρκὸς τοῖς ἀνθρώποις τὸν Κύριον, τὸ δοῦναι τὴν καρδίαν αὐτοῦ εἰς τὸ ἐπισκεψάσθαι ἐν τῇ σοφίᾳ ἑαυτοῦ περὶ 15 τῶν ὑπὸ τὸν οὐρανὸν γενομένων. Τὰ γὰρ ὑπὲρ τὸν οὐρανὸν οὐκ ἔδειτο τοῦ ἐπισκεπτομένου, ὡς οὐδὲ τοῦ ἰατρούοντος τὸ μὴ τῇ νόσῳ κρατούμενον. Ἐπεὶ οὖν περὶ γῆν τὰ κακὰ: τὸ γὰρ ἐρπυστικὸν θηρίον ὁ ὄφεις, ὁ ἐπὶ τῷ στήθει καὶ τῇ κοιλίᾳ συρόμενος, βρῶμα ποιεῖται τὴν γῆν οὐδὲν τῶν οὐρανίων σιτούμενος, ἀλλ' 20 ἐν τῷ πατουμένῳ συρόμενος πρὸς τὸ πατοῦν ἀεὶ βλέπει, τηρῶν τὴν πτέρναν τῆς ἀνθρωπίνης πορείας καὶ τὸν ἰδὸν ἐνιεὶς ἐκείνοις τοῖς «τὴν ἐξουσίαν τοῦ πατεῖν ἐπάνω ὄψεων» ἀπολέσασσι: διὰ τοῦτο ἔδωκε τὴν καρδίαν αὐτοῦ «ἐκζητῆσαι καὶ κατασκέψασθαι περὶ πάντων τῶν γενομένων ὑπὸ τὸν οὐρανόν»: ἐν γὰρ 25 τοῖς ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν ἀταπεινώτον βλέπει τὴν θεῖαν μεγαλοπρέπειαν ὁ προφήτης λέγων, ὅτι «ἐπήρθη ἡ μεγαλοπρέπειά σου ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν». Ἐπειδὴ δὲ τὸ ὑπερουράνιον μέρος διὰ τῆς κακίας ἐταπεινώθη: οὕτω γάρ φησιν ὁ ψαλμωδὸς ὅτι

Σιών κηρύσσοντας την προσταγή τοῦ Θεοῦ»⁴; Σ' αὐτὸν εἶναι πού εἶπε ὁ Κύριος «ἐσὺ εἶσαι Υἱὸς μου» καὶ «σήμερα σὲ γέννησα»⁵. Τὸν ποιητὴ δηλαδὴ τοῦ κόσμου, τὸν πατέρα τῶν αἰώνων, εἶπε ὅτι τὸν γέννησε σήμερα, ὥστε παραθέτοντας τὸ χρονικὸ ἐπίρρημα στὸ χρόνο τῆς γέννησης νὰ παραστήσει ὁ λόγος ὄχι τὴν προαιώνια ὑπαρξὴ ἀλλὰ τὴ σαρκικὴ γέννησή του πού ἐγινε μέσα στὸ χρόνο γιὰ τὴ σωτηρία τῶν ἀνθρώπων.

Αὐτὰ ἐκθέτει γιὰ νὰ μᾶς διδάξει ὁ ἀληθινὸς Ἐκκλησιαστής, νομίζω, τὸ μέγα μυστήριον τῆς σωτηρίας, πού γι' αὐτὸ ὁ Θεὸς φανερώθηκε μέσα στὴ σάρκα. «Ἐδῶσα», λέει, «τὴν καρδιά μου γιὰ ν' ἀναζητήσω καὶ νὰ ἐρευνήσω μὲ σοφία γιὰ ὅλα ὅσα ἐγιναν κάτω ἀπὸ τὸν οὐρανὸ»⁶. Αὐτὴ εἶναι ἡ αἰτία πού ἐπιδήμησε ντυμένος μὲ τὴ σάρκα ὁ Κύριος στοὺς ἀνθρώπους, τὸ νὰ δώσει τὴν καρδιά του στὴν ἐξέταση μὲ τὴ σοφία του ὅσων ἔχουν γίνει κάτω ἀπὸ τὸν οὐρανὸ. Τὰ πάνω ἀπὸ τὸν οὐρανὸ δὲν χρειάζονταν αὐτὸν πού θὰ τὰ ἐξέταζε, ὅπως δὲ χρειάζεται τὸ γιατρὸ ἐκεῖνο πού δὲν ἔχει κάποια ἀσθένεια⁷. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ κακία εἶναι στὴ γῆ, γιὰ τὸ θηρίον πού ἔρπει, τὸ φίδι πού σέρνεται μὲ τὸ στῆθος καὶ τὴν κοιλιά κάνει τροφή του τὴ γῆ καὶ δὲν τρέφεται μὲ τίποτα τὸ οὐράνιο⁸, ἀλλὰ καθὼς σέρνεται πάνω στὴ γῆ πού πατοῦμε παρατηρεῖ πάντοτε αὐτὸν πού τὴν πατάει⁹, παραφυλάγοντας τὴ φτέρνα τοῦ ἀνθρώπου πού περπατεῖ καὶ ρίχνοντας τὸ δηλητήριό του σ' ἐκείνους πού ἐχάσαν τὴν ἐξουσία «νὰ πατοῦν ἐπάνω στὰ φίδια καὶ τοὺς σκορπιούς»¹⁰, γι' αὐτὸ ἔδωσε τὴν καρδιά του «ν' ἀναζητήσει καὶ νὰ ἐξετάσῃ ὅλα ὅσα ἐγιναν κάτω ἀπὸ τὸν οὐρανὸ»¹¹. Στὰ πάνω ἀπὸ τὸν οὐρανὸ ὁ προφήτης βλέπει τὴ θεία μεγαλοπρέπεια ἀταπεινωτὴ καὶ λέει: «ὠψώθηκε ἡ μεγαλοπρέπειά σου πάνω ἀπὸ τὸν οὐρανὸ»¹². Ἐπειδὴ τὸ κάτω ἀπὸ τὸν οὐρανὸ μέρος τοῦ κόσμου ἐξευτελίστηκε ἀπὸ τὴν κακία – ἔτσι μᾶς λέει ὁ ψαλμωδός, ὅτι ταπεινώ-

4. Ψαλμ. 2,6-7.

5. Ψαλμ. 2,7.

6. Ἐκκλ. 1,13· 1-30.

7. Λουκᾶ 5,31.

8. Γεν. 3,14.

9. Γεν. 3,15.

10. Λουκᾶ 10,19.

11. Ἐκκλ. 1,13.

12. Ψαλμ. 8,2.

«διὰ τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν ἐταπεινώθησαν»· τοῦτο ἦλθεν ὁ Ἐκκλησιαστικὸς ἐπισκέψασθαι, τί γέγονεν ὑπὸ τὸν οὐρανὸν ὃ μὴ πρότερον ἦν, πῶς εἰσῆλθεν ἡ ματαιότης, πῶς ἐπεκράτησε τὸ ἀνυπόστατον, τίς ἡ δυναστεία τοῦ μὴ ὑπάρχοντος. Τὸ γὰρ κακὸν ἀνυπόστατον, ὅτι ἐκ τοῦ μὴ ὄντος τὴν ὑπόστασιν ἔχει, τὸ δὲ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος ὄν οὐδὲ ἔστι πάντως κατὰ τὴν ἰδίαν φύσιν, ἀλλ' ὁμοῦς τῶν τῆ ματαιότητι ὁμοιωθέντων ἐπικρατεῖ ἡ ματαιότης.

Ἦλθεν οὖν ἐκζητῆσαι τῆ ἑαυτοῦ σοφία, τί γέγονεν ὑπὸ τὸν ἥλιον, τίς ἡ σύγχυσις τῶν τῆδε πραγμάτων, πῶς ἐδουλώθη τὸ ὄν τῷ μὴ ὄντι, πῶς δυναστεύει κατὰ τοῦ ὄντος τὸ ἀνυπόστατον. Καὶ εἶδεν, ὅτι «περισπασμὸν πονηρὸν ἔδωκε ὁ Θεὸς τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων τοῦ περισπᾶσθαι ἐν αὐτῷ». Τοῦτο δὲ οὐχ ὡς ἂν τις ἐκ τοῦ προχείρου νοήσειεν, εὐσεβὲς ἔστιν οἶσθαι, ὅτι αὐτὸς ἔδωκεν ὁ Θεὸς τὸν πονηρὸν τοῖς ἀνθρώποις περισπασμὸν· ἢ γὰρ ἂν εἰς ἐκεῖνον ἢ τῶν κακῶν αἰτία ἐπαναφέροιτο. Ὁ γὰρ τῆ φύσει ἀγαθὸς καὶ ἀγαθῶν πάντως παρεκτικὸς γίνεται, διότι «πᾶν δένδρον καλὸν καρποῦς καλοῦς ποιεῖ, καὶ «οὔτε ἀπὸ ἀκανθῶν σταφυλὴ οὔτε ἐξ ἀμπέλου ἄκανθα φύεται». Ὁ οὖν τῆ φύσει ἀγαθὸς οὐκ ἂν τι πονηρὸν ἐκ τῶν θησαυρῶν ἑαυτοῦ προχειρίσαιτο· οὐδὲ γὰρ ὁ ἀγαθὸς ἄνθρωπος ἐκ τοῦ περισσεύματος τῆς καρδίας κακὰ λαλεῖ, ἀλλὰ κατάλληλα τῆ ἑαυτοῦ φθέγγεται φύσει· πόσω οὖν μᾶλλον ἢ τῶν ἀγαθῶν πηγὴ οὐκ ἂν τι τῶν πονηρῶν ἐκ τῆς ἰδίας φύσεως προχέοι; Ἀλλὰ τοῦτο νοεῖν ὑποτίθεται ἡ εὐσεβεστέρα διάνοια, ὅτι τὸ ἀγαθὸν τοῦ Θεοῦ δόμα, τοῦτο δὲ ἔστιν ἡ αὐτεξούσιος κίνησις τῆ διημαρτημένη τῶν ἀνθρώπων χρήσει ὄργανον εἰς ἀμαρτίαν ἐγένετο. Ἀγαθὸν γὰρ τῆ φύσει τὸ αὐτεξούσιον καὶ ἀδούλωτον, τὸ δὲ ὑπεξευγμένον ἀνάγκαις οὐκ ἂν τις ἐν ἀγαθοῖς ἀριθμήσειεν. Ἀλλ' ἡ αὐτεξούσιος αὐτῆ τῆς

θηκαν ἐξαιτίας τῶν ἁμαρτιῶν τους— αὐτὰ ἦρθε νὰ ἐξετάσει ὁ Ἐκκλησιαστής, τί ἔγινε κάτω ἀπὸ τὸν οὐρανὸ πού δὲν ἦταν πρῶτα, πῶς μπήκε ἡ ματαιότητα, πῶς ἐπικράτησε τὸ ἀνύπαρκτο, ποιά εἶναι ἡ δύναμη τοῦ ἀνύπαρκτου. Τὸ κακὸ εἶναι ἀνυπόστατο, ἐπειδὴ πῆρε τὴν ὑπαρξή του ἀπὸ τὸ μὴ ὄν, κι αὐτὸ πού προέρχεται ἀπὸ τὸ μὴ ὄν οὔτε πού ὑπάρχει κἀν ὡς πρὸς τὴ δικὴ του φύση ἀλλὰ σὲ ὅποια ὁμοιώθηκαν μὲ τὴ ματαιότητα ἐπικρατεῖ ἡ ματαιότητα.

Ἦρθε λοιπὸν γιὰ νὰ ἀναζητήσῃ μὲ τὴ σοφία του, τί ἔχει γίνῃ κάτω ἀπὸ τὸν ἥλιο, πού ὀφείλεται ἡ σύγχυση τῶν πραγμάτων ἐδῶ κάτω, πῶς ὑποδουλώθηκε τὸ ὄν στὸ μὴ ὄν, πῶς τὸ ἀνυπόστατο δυναστεύει τὸ ὄν. Καὶ εἶδε «ὅτι ὁ Θεὸς ἔδωσε στοὺς ἀνθρώπους περισπασμὸ γεμάτο πόνο γιὰ νὰ ταλαιπωροῦνται μέσα σ' αὐτόν»¹³. Αὐτὸ βέβαια δὲν εἶναι ὀρθό, ὅπως θὰ μπορούσε κανένας νὰ σκεφεῖ ἔτσι πρόχειρα, ὅτι τὸν περισπασμὸ αὐτὸν πού καταπονεῖ τοὺς ἀνθρώπους τοὺς τὸν ἔδωσε ὁ Θεός¹⁴: γιατί θ' ἀποδιδόταν πάλι σ' ἐκεῖνον ἡ αἰτία τῶν κακῶν. Ὅποιος εἶναι ἀγαθὸς στὴ φύση εἶναι ὅπως δὴποτε καὶ πρόξενος ἀγαθῶν: γιατί κάθε ὠφέλιμο δέντρο παράγει ὠφέλιμους καρποὺς κι οὔτε μαζεύομε ἀπὸ τ' ἀγκάθια σταφύλια οὔτε ἀπὸ τὸ κλῆμα ἀγκάθια. Ὅποιος λοιπὸν εἶναι κατὰ τὴ φύση ἀγαθὸς δὲ θὰ δώσει ἀπὸ τοὺς θησαυροὺς του κάτι κακὸ. Γιατί οὔτε καὶ ὁ ἀγαθὸς ἐκφράζει κακίες ἀπὸ τὸ περίσσειμα τῆς καρδιάς του, ἀλλὰ ὅ,τι λέει εἶναι σύμφωνο μὲ τὴ φύση του. Στὴν περίπτωσι αὐτὴ πόσο περισσότερο πρέπει ἡ πηγὴ τῶν ἀγαθῶν νὰ μὴ σκορπίζει ἀπὸ τὴ φύση τῆς κανένα κακὸ; Ἀλλὰ τὸ πιὸ εὐσεβὲς νόημα μᾶς ὑποδεικνύει νὰ ἐννοοῦμε τοῦτο, ὅτι τὸ ἀγαθὸ δῶρο τοῦ Θεοῦ, δηλαδὴ ἡ αὐτεξουσιότητα, μὲ τὴ λανθασμένη χρῆσι τῶν ἀνθρώπων ἔγινε ὄργανο γιὰ ἁμαρτίες. Γιατί τὸ ἀγαθὸ εἶναι ἀπὸ τὴ φύση του αὐτεξούσιο καὶ ἀδούλωτο, ἐνῶ ὅποιο ὑπόκειται στὸ ζυγὸ τῆς ἀνάγκης δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ τὸ συναριθμήσῃ μὲ τὰ ἀγαθὰ. Ἡ αὐτεξούσια ὅμως αὐτὴ κίνηση τῆς ψυχῆς,

13. Ἐκκλ. 1,13.

14. Ἐκκλ. 1,13.

διανοίας ὀρμὴ ἀπαιδαγωγήτως πρὸς τὴν αἵρεσιν τῆς κακίας ἀπορρνεῖσα περισπασμὸς τῆς ψυχῆς ἐγένετο ἀπὸ τῶν ὑψηλῶν τε καὶ τιμίων πρὸς τὰς ἐμπαθεῖς τῆς φύσεως κινήσεις κατασπασθείσης. Τοῦτό ἐστιν ὃ σημαίνει τὸ «ἔδωκεν», οὐχ ὅτι αὐτὸς τὸ 5 κακὸν τῇ τῶν ἀνθρώπων ζωῇ ἐνεποίησεν, ἀλλ' ὅτι τοῖς παρὰ τοῦ Θεοῦ δοθεῖσιν ἀγαθοῖς ὁ ἄνθρωπος ὑπὸ ἀβουλίας εἰς κακῶν ὑπηρεσίαν ἐχρήσατο. Σύνηθες δέ ἐστι τῇ ἀγίᾳ Γραφῇ τὰ τοιαῦτα τῶν νοημάτων ταῖς τοιαύταις ἐξαγγέλλειν φωναῖς, ὡς τὸ «παράδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς εἰς πάθη ἀτιμίας» καὶ «ἔδωκεν 10 αὐτοὺς εἰς ἀδόκιμον νοῦν» καὶ «ἐσκήρυνε τὴν καρδίαν Φαραῶν» καὶ τὸ «τί ἐπλάνησας ἡμᾶς Κύριε, ἀπὸ τῆς ὁδοῦ σου, ἐσκήρυνας ἡμῶν τὰς καρδίας τοῦ μὴ φοβεῖσθαί σε», καὶ «ἐπλάνησεν αὐτοὺς ἐν ἀβάτῳ καὶ οὐχ ὁδῶ», καὶ «ἠπάτησάς με καὶ ἠπατήθην», καὶ ὅσα τούτοις ἐστὶν ὁμοιότροπα, ἐφ' ὧν ἡ ἀκριβῆς 15 διάνοια οὐ τὸ παρὰ τοῦ Θεοῦ τι τῶν ἀτόπων ἐγγενέσθαι τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει συνίστησιν, ἀλλὰ κατηγορεῖ τῆς ἐξουσίας, ἡ ἀγαθὸν μὲν ἐστὶ καὶ Θεοῦ δῶρον δεδομένον τῇ φύσει, γέγονε δὲ διὰ τῆς ἀβουλίας ἡμῖν δύναμις τῆς πρὸς τὸ ἐναντίον ροπῆς. Εἶδεν οὖν ὁ Ἐκκλησιαστῆς «σύμπαντα τὰ πεποιημένα ἐν τῷ ὑπὸ 20 τὸν ἥλιον βίῳ, ὅτι πάντα ἦν ματαιότης». «Οὐκ ἦν γὰρ ὁ συνιῶν, οὐκ ἦν ὁ ἐκζητῶν τὸν Θεόν, ἐπειδὴ πάντες ἐξέκλιναν καὶ ἅμα ἠχρειώθησαν». Διὰ τοῦτο εἰπὼν ὅτι, «καὶ ἰδοὺ τὰ πάντα ματαιότης», τὴν αἰτίαν ἐπήγαγεν ὅτι οὐχ ὁ Θεὸς τούτων αἴτιος, ἀλλ' ἡ προαίρεσις τῆς ἀνθρωπίνης ὀρμῆς, ἦν «πνεῦμα» ὠνόμα- 25 σεν. Κατηγορεῖ δὲ τούτου τοῦ πνεύματος, οὐχ ὅτι τοιοῦτον ἐξ ἀρχῆς ἦν· ἡ γὰρ ἂν ἐξω κατηγορίας ἦν, εἰ τοιοῦτον ἐγένετο· ἀλλ' ὅτι διαστραφὲν ἐξηρμόσθη τοῦ κόσμου.

15. Ἐκκλ. 1,13.

16. Ρωμ. 1,26.

ἐπειδὴ ἔκλινε ἀβασάνιστα στὴν ἐκλογή τῆς κακίας, ἐγίνε περισπασμὸς τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὰ ὑψηλὰ καὶ ἔντιμα καὶ παρασύρθηκε στὶς ἐμπαθεῖς ὁρμὲς τῆς φύσης. Αὐτὴ εἶναι ἡ σημασία τοῦ 'ἔδωσε'¹⁵. "Ὅχι ὅτι προκάλεσε ὁ ἴδιος τὸ κακὸ μέσα στὴν ἀνθρώπινη φύση, ἀλλ' ὅτι ὁ ἄνθρωπος χρησιμοποίησε ἀπὸ ἀνοησία τὰ ἀγαθὰ δῶρα τοῦ Θεοῦ γιὰ τὴν ἐξυπηρέτηση τῆς κακίας. Καὶ εἶναι συνηθισμένο νὰ ἐκφράζει τὰ παρόμοια νοήματα μὲ αὐτὲς τὶς λέξεις, ὅπως τοὺς «παρέδωσε ὁ Θεὸς σὲ πάθη ταπεινωτικὰ»¹⁶, καὶ «τοὺς ἔδωσε στὴ διάθεση τῆς μωρίας τους»¹⁷ καὶ «σκλήρυνε τὴν καρδιὰ τοῦ Φαραῶ»¹⁸. Ἐπίσης: «γιατί μᾶς ἄφησες, Κύριε, νὰ πλανηθοῦμε ἀπὸ τὸ δρόμο σου; σκλήρυνες τὶς καρδιές μας νὰ μὴ σὲ φοβοῦνται»¹⁹· καὶ «τοὺς ἄφησε νὰ πλανηθοῦν σὲ μέρη ἔρημα κι ὄχι περαστικὰ»²⁰ καὶ «θέλησες νὰ μὲ ξεγελάσεις καὶ ξεγελάστηκα»²¹ καὶ ὅσα ἄλλα εἶναι ὅμοια μ' αὐτὰ διατυπωμένα. Τὸ ἀκριβὲς νόημα σὲ ὅλα αὐτὰ δὲ θέλει νὰ πεῖ ὅτι κάποιο κακὸ προξενήθηκε ἀπὸ τὸ Θεὸ στὴν ἀνθρώπινη φύση· κατηγορεῖ τὴν ἐξουσία τοῦ ἀνθρώπου, πὺ εἶναι βέβαια δῶρο τοῦ Θεοῦ χαρισμένο στὴν ἀνθρώπινη φύση, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἀνοησία μας ἐγίνε δύναμη τῆς κλίσης στὸ ἀντίθετο. Εἶδε λοιπὸν ὁ Ἐκκλησιαστής ὅτι «ὅσα ἔχουν δημιουργηθεῖ στὴν κάτω ἀπὸ τὸν ἥλιο ζωὴ εἶναι ὅλα ματαιότητα»²². Τοῦτο γιὰτι «δὲν ὑπῆρχε κανένας πὺ νὰ γινώριζε τὸ Θεὸ καὶ νὰ προσπαθοῦσε νὰ καταλάβει τὸ θέλημά του, ἐπειδὴ ὅλοι εἶχαν παρεκτραπεῖ καὶ ἐξαχρειωθεῖ»²³. Γι' αὐτὸ ὅταν εἶπε «καὶ ἰδοῦ, ὅλα εἶναι ματαιότητα», πρόσθεσε τὴν αἰτία: ὅτι δὲν εἶναι αἰτία γι' αὐτὰ ὁ Θεός, ἀλλὰ ἡ ἐλεύθερη θέληση τοῦ ἀνθρώπου, πὺ τὴν ὀνόμασε «πνεῦμα»²⁴. Καὶ στὸ πνεῦμα αὐτὸ ἀποδείδει τὴν κατηγορία, ὅτι δὲν ἦταν τέτοιο ἀπὸ τὴν ἀρχή. Θὰ ἦταν βέβαια ὁ ἄνθρωπος ἐξω ἀπὸ κάθε κατηγορία, ἀν ἀπὸ τὴν ἀρχή τὸ πνεῦμα εἶχε γίνε τέτοιο· ἀλλὰ διαστράφηκε καὶ ἀποσπάσθηκε ἀπὸ τὴν τάξη.

17. Ρωμ. 1,28.

18. Ἐξ. 9,12.

19. Ἦσ. 63,17.

20. Ψαλμ. 106,4.

21. Ἱερ. 20,7.

22. Ἐκκλ. 1,14.

23. Ψαλμ. 13,2-3.

24. Ἐκκλ. 1,14.

«Διεστραμμένον» γάρ, φησίν, «οὐ δυνήσεται ἐπικοσμηθῆ-
 ναι», τουτέστιν οὐκ ἂν γένοιτο τῇ παρὰ τοῦ Θεοῦ διακοσμη-
 θείσῃ κτίσει οἰκεῖον τὸ ἐνδιάστροφον. Ὡσπερ γὰρ ὁ τεχνίτης ὁ
 κατὰ πρόθεσίν τι ἐαυτῷ τεκταινόμενος κανόνι καὶ σπάρτῳ
 5 διευθύνει τὰ μέρη τὰ τὴν ἐργασίαν τοῦ σκεύους διὰ τῆς τεχνικῆς
 πρὸς ἄλληλα θέσεως συμπεραίνοντα· εἰ δέ τι τούτων μὴ κατὰ
 τὴν σπάρτον διευθυνθείη, οὐ παραδέχεται πάντως τὴν διαστρο-
 φὴν ἢ εὐθὺς ἀρμονία, ἀλλὰ χρῆ κάκεινο ὑποταχθῆναι τῇ
 σπάρτῳ καὶ εὐθὺ γενέσθαι, εἰ μέλλοι τῷ εὐθεῖ συναρμόζεσθαι·
 10 οὕτω φησίν ὁ Ἐκκλησιαστής, ὅτι ἢ παρὰ τῆς κακίας διαστρα-
 φεῖσα φύσις τῇ κεκοσμημένῃ ὑπὸ τοῦ ὀρθοῦ λόγου κτίσει ἐγγε-
 νέσθαι οὐ δύναται. «Καὶ ὑστέρημα», φησίν, «οὐ δυνήσεται ἀρι-
 θμηθῆναι». Ὑστερεῖσθαι τὸ λείπεσθαι ἢ γραφικὴ συνήθεια νοεῖν
 διδάσκει, καὶ τοῦτο ἐκ πολλῶν ἔστι πιστώσασθαι. Ὁ γὰρ «ἐν
 15 παντὶ καὶ ἐν πᾶσι μεμνημένος» Παῦλος οἶδε καὶ ὑστερεῖσθαι
 καὶ περισσεύειν· καὶ ὁ διὰ τῆς ἀσωτίας τὴν πατρικὴν ἐκδαπανή-
 σασ οὐσίαν λιμοῦ κατασχόντος ἤρξατο ὑστερεῖσθαι· καὶ περὶ
 τῶν ἀγίων ὁ Παῦλος διεξιὼν τά τε ἄλλα φησὶ περὶ αὐτῶν, ἐν
 οἷς ἑκακοπάθουν τῷ σώματι, καὶ τοῦτο προστίθησιν, ὅτι «ὑστε-
 20 ρούμενοι καὶ θλιβόμενοι». Οὐκοῦν καὶ ἐνταῦθα «ὑστέρημα» ὁ
 λόγος εἰπὼν τὸ λείπον διὰ τῆς φωνῆς ἐνεδείξατο· τὸ δὴ λείπον
 ἐναρίθμιον τοῖς οὔσι γενέσθαι οὐ δύναται. Καὶ γὰρ ὁ μαθηταί,
 ἕως μὲν πάντες ἦσαν ἐν τῷ ἰδίῳ πληρώματι, δυοκαίδεκα ἦσαν
 τὸν ἀριθμόν, ἐπεὶ δὲ ἀπώλετο ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας, ἐκολοβώθη
 25 ὁ ἀριθμὸς τῷ μὴ συναριθμεῖσθαι τοῖς οὔσι τὸν λείποντα· ἔνδεκα
 γὰρ μετὰ τὸν Ἰούδαν καὶ ἦσαν καὶ ὠνομάζοντο. Τὸ οὖν «ὑστέ-
 ρημα», φησίν, «οὐ δυνήσεται τοῦ ἀριθμηθῆναι». Τί τοῦτο
 σημαίνει διὰ τοῦ λόγου; Ὅτι ἦν ποτε καὶ τὸ καθ' ἡμᾶς τῷ παντὶ
 ἐναρίθμιον· συνετελοῦμεν γὰρ καὶ ἡμεῖς εἰς τὴν ἱερὰν τῶν λογι-

«Ὅτι ἔχει διαστραφεῖ», λέει, «δὲ θὰ ξαναμπεῖ σὲ τάξη»²⁵, δηλαδή αὐτὸ πού ἔχει διαστραφεῖ δὲ θὰ γίνει οἰκεῖο τῆς κτίσης πού τὴν ἔβαλε σὲ τάξη ὁ Θεός. Ὅπως ὁ τεχνίτης πού κατασκευάζει κάτι μὲ κάποιο σκοπὸ τακτοποιεῖ μὲ τὸν κανόνα καὶ τὸ βαρίδι τὰ μέρη πού ὀλοκληρώνουν τὴν ἐπεξεργασία τοῦ κατασκευάσματος μὲ τὴν τεχνικὴ τοποθέτηση μεταξύ τους, κι ἂν κάποιο ἀπὸ αὐτὰ δὲν τακτοποιηθεῖ ἀνάλογα μὲ τὸ βαρίδι ἢ σωστὴ ἄρμονία δὲν παραδέχεται τὴ διαστροφή ἀλλὰ πρέπει κι αὐτὸ νὰ ὑποταχθεῖ στὸ βαρίδι καὶ νὰ ἰσιώσει, ἂν πρέπει νὰ προσαρμοσθεῖ στὸ εὐθύ, ἔτσι λέει ὁ Ἐκκλησιαστής ἡ φύση πού ἔχει διαστραφεῖ ἀπὸ τὴν κακία δὲν μπορεῖ νὰ ἐνταχθεῖ στὴν κτίση πού συναρμολόγησε ὁ ὀρθὸς λόγος. «Καὶ τὸ ὑστέρημα», λέει, «δὲν θὰ μπορέσει νὰ ἀριθμηθεῖ»²⁶. Μὲ τὴ λέξη «ὑστέρημα» ἡ συνήθεια τῆς Γραφῆς μᾶς διδάσκει νὰ ἐννοοῦμε τὴν ἔλλειψη κι αὐτὸ μπορούμε νὰ τὸ ἐπιβεβαιώσουμε ἀπὸ πολλά. Ὁ Παῦλος πού ἔχει μνηθεῖ σ' ὄλα ξέρει καὶ νὰ στερεῖται καὶ νὰ περισσεύει²⁷ κι αὐτὸς πού ἐξανέμισε τὴν πατρικὴ του παρουσία μὲ τὶς ἀσωτεῖες του, ὅταν ἔπεσε πείνα, ἄρχισε νὰ στερεῖται²⁸. Ἀλλὰ καὶ ὅταν μιᾶ ὁ Παῦλος γιὰ τοὺς ἀγίους ἀνάμεσα στὶς ἄλλες κακουχίες τοῦ σώματος προσθέτει καὶ αὐτό· «μὲ στερήσεις καὶ θλίψεις»²⁹. Κι ἐδῶ ἀναφέροντας ὁ λόγος τὴ λέξη «ὑστέρημα» δείχνει μὲ τὴ λέξη αὐτὴ τὴν ἔλλειψη³⁰· καὶ ἡ ἔλλειψη δὲν μπορεῖ νὰ συναριθμηθεῖ μὲ τὰ ὄντα. Καὶ οἱ μαθητές, ὅταν ἦταν στὸ σύνολό τους, ἦταν δώδεκα στὸν ἀριθμό· ὅταν ὁμως χάθηκε ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας³¹, ὁ ἀριθμὸς κολοβώθηκε, ἐπειδὴ αὐτὸς πού ἔλειπε δὲν συμπεριλαμβάνεται στοὺς παρόντες· μετὰ τὸν Ἰούδα ἦταν καὶ ὀνομάζονταν ἔνδεκα³². «Ἡ ἔλλειψη λοιπόν», λέει, «δὲ θὰ μπορέσει νὰ ἀριθμηθεῖ». Τί σημαίνει ὁ λόγος μ' αὐτό; Ὅτι ἡμασταν κι ἐμεῖς κάποτε μέσα στὸν ἀριθμὸ τοῦ παντός. Συντελούσαμε κι ἐμεῖς νὰ σχηματιστεῖ ἡ ἱερῆ

25. Ἐκκλ. 1,15.

26. Ἐκκλ. 1,15.

27. Φίλιπ. 4,12.

28. Λουκᾶ 15,14.

29. Ἐβρ. 11,13.

30. Ἐκκλ. 1,15.

31. Ἰω. 17,12.

32. Ματθ. 28,16.

κῶν προβάτων ἑκατοντάδα. Ἐπεὶ δὲ ἀπεβουκολήθη τῆς οὐρα-
 νίου διαγωγῆς τὸ ἐν πρόβατον ἡ ἡμετέρα φύσις διὰ κακίας πρὸς
 τὸν ἀλμυρὸν τοῦτον καὶ αὐχμῶντα τόπον κατασπασθεῖσα, οὐκέ-
 τι ὁ αὐτὸς ἀριθμὸς ἐπὶ τοῦ ποιμνίου τῶν ἀπλανῶν μνημονεύε-
 5 ται, ἀλλ' ἐνενήκοντα καὶ ἐννέα κατονομάζονται· τὸ γὰρ μάταιον
 ἔξω τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ὑφεστώτων γίνεται, διότι «ὕστέρημα οὐ
 δυνήσεται τοῦ ἀριθμηθῆναι». Ἦλθεν οὖν ζητῆσαι καὶ σῶσαι τὸ
 ἀπολωλὸς καὶ ἐπὶ τῶν ὤμων λαβῶν ἀποκαταστῆσαι τοῖς οὔσι
 τὸ τῆ ματαιότητι τῶν ἀνυπάρκτων ἐναπολλύμενον, ἵνα πάλιν
 10 ἄρτιον γένηται ὁ τῆς κτίσεως τοῦ Θεοῦ ἀριθμὸς, ἀποσωθέντος
 τοῦ ἀπολωλότος τοῖς μὴ ἀπολλυμένοις.

Τίς οὖν ἡ τοῦ πλανηθέντος ἐπάνοδος καὶ τίς ὁ τρόπος τῆς
 ἀπὸ τῶν κακῶν πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἀναλύσεως, ἐν τοῖς ἐφεξῆς δι-
 15 δασκόμεθα. Ὁ γὰρ πεπειραμένος «κατὰ πάντα καθ' ὁμοιότητα
 χωρὶς ἁμαρτίας» ἐκ τῶν ἡμετέρων ἡμῖν διαλέγεται. Ὁ τὰς
 ἀσθενείας ἡμῶν ἀναλαβὼν δι' αὐτῶν τῶν ἀσθενημάτων τῆς
 φύσεως τὴν ἔξω κακίας ὁδὸν ὑποδείκνυσι. Νῦν γὰρ μοι νόησον
 τὴν σοφίαν ἐξ αὐτοῦ τοῦ κατὰ σάρκα Σολομῶντος ἡμῖν διαλέγε-
 σθαι, διαλέγεσθαι δὲ ταῦτα, δι' ὧν ἂν μάλιστα πρὸς ὑπεροψίαν
 20 ὁδηγηθῆμεν τῶν παρὰ τοῖς ἀνθρώποις σπουδαζομένων. Οὐ
 γὰρ καθ' ὁμοιότητα τῶν πολλῶν, οἷς οὐκ ἔστι κατ' ἐξουσίαν τὸ
 καταθύμιον, καὶ ὁ παρ' αὐτοῦ γίνεται λόγος, ὡς διὰ τούτου τὸ
 ἀναξιόπιστον ἔχειν, κατηγορῶν ἐκείνων, ὧν οὐ πεπείραται.
 Ἡμεῖς γὰρ οὐ τῆ ἑαυτῶν πείρα πάντα μανθάνομεν, ἀλλὰ διὰ μό-
 25 νων τῶν λογισμῶν ἐκεῖνα γινώσκομεν, ὧν τὴν ἀπολαυστικὴν
 τῶν ἡδέων πείραν ἡ πενία κωλύει. Κἂν τινι προσάγῃται συμ-
 βουλή παρ' ἡμῶν, τὸ παρ' οὐδὲν ἡγεῖσθαι δεῖν τὰ ὑπὸ τῶν ἀν-
 θρώπων τιμώμενα, πρόχειρος ἡ παραγραφή τοῦ ἀκούοντος, τὸ
 διὰ τοῦτο ἡμᾶς ἀτιμάζειν ἐκεῖνα, ὅτι μὴ τῆ πείρα τὴν ἐν αὐτοῖς
 30 ἡδονὴν ἐγνωρίσαμεν. Ἐπὶ δὲ τοῦ ταῦτα ἡμῖν διαλεγομένου ἀργεῖ

ἐκατοντάδα τῶν λογικῶν προβάτων³³. Κι ὅταν ἀπομακρύνθηκε ἀπὸ τὴν οὐράνια βοσκή τὸ ἓνα πρόβατο, ἡ ἀνθρώπινη φύση μας, παρασυρμένη ἀπὸ τὴν κακία στὸν ἄλμυρὸ καὶ ξηρὸ αὐτὸ τόπο, δὲν ἀναφέρεται πιά ὁ ἴδιος ἀριθμὸς γιὰ τὸ κοπάδι τῶν ἀπαραπλάνητων, ἀλλὰ ὀνομάζονται ἐνεήντα ἐννέα³⁴. Τὸ χαμένο βγαίνει ἀπὸ τὸν ἀριθμὸ τῶν παρόντων, ἐπειδὴ «ὄ,τι λείπει δὲ θὰ μπορέσει ν' ἀριθμηθεῖ». Ἦρθε λοιπὸν γιὰ νὰ ἀναζητήσῃ καὶ νὰ σώσῃ αὐτὸ πὺ χάθηκε κι ἀφοῦ τὸ πάρει στοὺς ὤμους του νὰ τὸ ἀποκαταστήσῃ μέσα στὰ παρόντα, αὐτὸ πὺ χανόταν μέσα στ' ἀνύπαρκτα καὶ μάταια, γιὰ νὰ γίνῃ πάλι ἄρτιος ὁ ἀριθμὸς τῆς θείας δημιουργίας μὲ τὴ διάσωση αὐτοῦ πὺ χάθηκε μέσα σ' ἐκεῖνα πὺ δὲν εἶχαν χαθεῖ.

Ποιά εἶναι αὐτὴ ἡ ἐπάνοδος τοῦ πλανημένου καὶ ποιὸς ὁ τρόπος τῆς ἐπιστροφῆς ἀπὸ τὴν κακία πρὸς τὸ ἀγαθό, τὸ μαθαίνομε ἀπὸ τὰ παρακάτω. «Αὐτὸς πὺ ἔχει δοκιμαστῆ σὲ ὄλα ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἁμαρτία»³⁵ μιλάει σὲ μᾶς μὲ τὶς δικές μας προϋποθέσεις. Αὐτὸς πὺ πῆρε ἐπάνω του τὶς ἀδυναμίες μας μὲ τὰ ἴδια τὰ ἀσθενήματά μας μᾶς δείχνει τὸν ἔξω ἀπὸ τὴν κακία δρόμο. Κατανόσε τώρα τὴ σοφία νὰ μᾶς μιᾶ μέσω τοῦ ἴδιου τοῦ σαρκικοῦ Σολομώντα καὶ νὰ λέει ἐκεῖνα πὺ θὰ μᾶς ὀδηγήσουν νὰ περιφρονήσομε τὰ σπουδάσματα τῶν ἀνθρώπων. Γιατὶ ἐκεῖνος δὲν συναρμόζει τὸ λόγο του ὁμοια μὲ τοὺς πολλοὺς πὺ δὲν ἐξουσιάζουν τὴν ἐπιθυμία τους, ὥστε ἔτσι νὰ ἔχει κάποια ἀναξιοπιστία, κατηγορώντας ἐκεῖνα πὺ δὲν ἔχει δοκιμάσει. Ἐμεῖς δηλαδὴ δὲν τὰ μαθαίνομε ὄλα μέσω δικῆς μας ἐμπειρίας ἀλλὰ γνωρίζομε μὲ τὴ σκέψη μόνο ἐκεῖνα τὰ εὐχάριστα πὺ ἡ πενία ἐμποδίζει νὰ δοκιμάσομε τὴν ἀπόλαυσή τους. Κι ἂν θελήσομε ἐμεῖς νὰ δώσομε σὲ κανένα τὴ συμβουλή ὅτι πρέπει νὰ θεωρεῖ μηδὲν ὅσα ἔχουν οἱ ἄνθρωποι περὶ πολλοῦ, εἶναι ἔτοιμη ἡ παρατήρηση αὐτοῦ πὺ ἀκούει, ὅτι ἐμεῖς τὰ περιφρονοῦμε αὐτά, ἐπειδὴ δὲ γνωρίσαμε τὴν ἡδονή τους βιώνοντάς την. Σ' αὐτὸν

33. Ματθ. 18,12.

34. Ματθ. 18,13.

35. Ἐβρ. 4,15.

πᾶσα τοιαύτη ἀντίρρησις. Σολομῶν γάρ ἐστὶν ὁ ταῦτα λέγων. Ὁ
 δὲ Σολομῶν οὗτος τρίτος ἦν ἐν τοῖς βασιλεῦσι τοῦ Ἰσραὴλ μετὰ
 τὸν Σαοὺλ ἐκεῖνον καὶ τὸν παρὰ τοῦ Κυρίου ἐξελεγμένον Δαβίδ.
 Αὐτὸς τὴν ἀρχὴν παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκδεξάμενος καὶ ἀυξηθείσης
 5 εἰς μέγεθος ἤδη τοῖς Ἰσραηλίταις τῆς δυναστείας ἀναδείκνυται
 βασιλεύς· ὃς οὐκέτι διὰ πολέμου καὶ μάχης τρίβων τὸ ὑποχεί-
 ριον, ἀλλὰ κατὰ πᾶσαν ἐξουσίαν τῇ εἰρήνῃ ἐμβιοτεύων ἔργον
 ἐποιεῖτο οὐ τὴν κτῆσιν τῶν μὴ προσόντων, ἀλλὰ τὴν ἀπόλαυσιν
 τῶν περιόντων. Ὡς οὖν οὐδενὸς αὐτῷ πρὸς οὐδὲν τῶν καταθυ-
 10 μίων ὄντος κωλύματος· ἢ τε γὰρ περιουσία τῇ ἐπιθυμίᾳ συνεξε-
 τείνεται καὶ ἡ σχολὴ πρὸς τὴν ἀπόλαυσιν ἀνετος ἦν· οὐδενὸς τῶν
 ἀβουλήτων τὴν ἐν τοῖς καταθυμίαις διαγωγὴν ἐπικόπτοντος, τά
 τε ἄλλα σοφὸς ὢν καὶ ἐφευρεῖν τι τῶν καθ' ἡδονὴν ὑπὸ συνέσε-
 ως ἰκανός, εἶπε τὰ καὶ τὰ τῶν πρὸς ἀπόλαυσιν σπουδαζομένων
 15 ἐπινοῆσαι καὶ πάντα ποιήσας, ὅσα καθεξῆς τῷ λόγῳ ἀπηριθμή-
 σατο, δι' αὐτῆς εἶπε μεμαθηκέναι τῆς πείρας, ὅτι ἐν πέρας ἐστὶ
 τῶν ἐν τούτοις σπουδαζομένων «ἡ ματαιότης». Τάξιν δὲ τοιαύ-
 την ἐπέθηκε τῷ διηγήματι, ὡς πρῶτον μὲν ἐν τοῖς πρώτοις
 χρόνοις τῆς ἑαυτοῦ ζωῆς τῇ παιδεύσει δοῦναι σχολὴν καὶ μὴ
 20 καταμαλακισθῆναι πρὸς τὰς ἐκ τῶν τοιούτων πόνων σπουδᾶς,
 χρῆσασθαι δὲ τῇ προαιρέσει τοῦ πνεύματος, τουτέστι τῇ ὁρμῇ
 τῆς φύσεως, εἰς προσθήκην γνώσεως, εἰ καὶ μετὰ πόνων κα-
 τωρθοῦτο τὸ σπουδαζόμενον, καὶ οὕτως αὐξηθεὶς διὰ σοφίας
 μὴ λόγῳ κατασκέψασθαι τὴν ἐμπαθῆ καὶ ἄλογον περὶ τὰς
 25 σωματικὰς ἀπολαύσεις τῶν ἀνθρώπων ἀπάτην, ἀλλὰ καὶ δι'
 αὐτῆς τῆς πείρας ἐκάστου τῶν σπουδαζομένων ἐπιγνώναι τὸ
 μάταιον.

Ὁ μὲν οὖν σκοπὸς τῶν μετὰ τὰ προεξητασμένα γεγραμμέ-
 νων οὗτός ἐστι. Καιρὸς δ' ἂν εἴη καὶ αὐτὴν παραθέσθαι καθε-

36. Ἡ περίφημη φράση τοῦ Ἀριστοτέλη, «Ὁ ἄνθρωπος φύσει τοῦ εἰδέναι ὀρέγεται». (Μεταφυσικά).

ὅμως πού μιλάει σ' ἐμᾶς δὲν ἔχει καμιὰ ἰσχὺ μιὰ τέτοια ἀντίρρηση· αὐτὸς πού μιλάει εἶναι ὁ Σολομών καὶ ὁ Σολομών εἶναι ὁ τρίτος στὴ σειρά βασιλιάς τοῦ Ἰσραὴλ ἔπειτα ἀπὸ τὸ γνωστὸ Σαοὺλ καὶ τὸ Δαβίδ τὸν ἐκλεγμένο ἀπὸ τὸν Κύριο. Διαδέχτηκε στὴν ἀρχὴ τὸν πατέρα του καὶ γίνεται βασιλιάς, ὅταν εἶχε πιά αὐξηθεῖ σὲ μέγεθος τὸ κράτος τῶν Ἑβραίων. Δὲν ἐξακολούθησε νὰ καταπονεῖ τοὺς ὑπηκόους του μὲ πολέμους καὶ μάχες, ἀλλ' ἔχοντας ὅλη τὴν ἐξουσία στὰ χέρα του καὶ ζώντας εἰρηνικὰ δὲν ἔβαλε σὰν σκοπὸ ν' ἀποχτήσει ὅσα δὲν εἶχε, ἀλλὰ νὰ ἀπολαύσει αὐτὰ πού εἶχε. Ἐπειδὴ λοιπὸν δὲν ὑπῆρχε κανένα ἐμπόδιο γιὰ τὶς ἐπιθυμίες του καὶ τὰ ὑπάρχοντά του ἀντιστοιχοῦσαν στὸ μέγεθος τῆς ἐπιθυμίας του καὶ εἶχε ἀφθονο καιρὸ γιὰ τὴν ἀπόλαυσή τους κι ἀκόμα, ἐπειδὴ κανένα ἀνεπιθύμητο δὲν ἐμπόδιζε νὰ ζεῖ ἀνάμεσα σὲ ὅσα ἐπιθυμοῦσε, κι ἦταν ἐξἄλλου καὶ σοφὸς σὲ πολλὰ καὶ ἡ εὐφυΐα του τοῦ ἔδινε τὴν ἱκανότητα νὰ ἐφεύρει κάθε ἡδονή, εἶπε ὅσα σκεφτόμαστε γιὰ τὸ κυνήγι τῶν ἀπολαύσεων κι ἀφοῦ ἔκανε πράξη ὅσα στὴ συνέχεια ἀπαρίθμησε στὸ λόγο του, εἶπε πῶς εἶχε μάθει ἀπὸ τὴ ἴδια τὴν πείρα του ὅτι ὅλοι αὐτοὶ οἱ ἀγῶνες ἔχουν ἓνα τέλος, τὴ ματαιότητα. Κι ἔβαλε στὴν ἀφήγησή του τὴν ἐξῆς σειρά· κατὰ πρῶτον στὰ πρῶτα χρόνια τῆς ζωῆς του ν' ἀσχοληθεῖ καθένας μὲ τὴν ἐκπαίδευση καὶ νὰ μὴ δειλιάσει μπροστὰ στοὺς κόπους τῆς σπουδῆς αὐτῆς, ἀλλὰ νὰ χρησιμοποιήσει τὴν ἐλευθερία τῆς βούλησής του, δηλαδὴ τὴ φυσικὴ του ὁρμή, γιὰ ν' αὐξήσει τὶς γνώσεις του³⁶ κι ἂς ἐπιτυγχάνεται ὁ στόχος αὐτὸς μὲ κόπους. Κι' ἀφοῦ ἐπιτύχει ἔτσι τὴν αὐξηση τῆς σοφίας του νὰ μὴν προσπαθήσει νὰ ἐξετάσει λογικὰ τὴν ὄλο πάθη καὶ ἄλογη ἀπάτη τῶν ἀνθρώπων γύρω ἀπὸ τὶς σωματικὲς ἀπολαύσεις, ἀλλὰ κι ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν ἐμπειρία κάθε ἐπιδιώξής του ν' ἀντιληφθεῖ τὴ ματαιότητα³⁷.

Αὐτὸς εἶναι λοιπὸν ὁ σκοπὸς ὅσων γράφει ἔπειτα ἀπὸ ὅσα προεξετάσαμε. Τώρα εἶναι καιρὸς νὰ παραθέσομε παρακά-

37. Ἐκκλ. 1,16-18.

ζῆς κατὰ τὸ ἀκόλουθον τῶν γεγραμμένων τὴν ἐπὶ λέξεως θεω-
 ρίαν. «Ἐλάλησα ἐγὼ ἐν τῇ καρδίᾳ μου τῷ λέγειν, ἰδοὺ ἐμεγα-
 λύνθην ἐγώ». Ἐπειδὴ γὰρ εἶδον, φησὶν, περὶ ἑμαυτον τὸ ἐκ τῆς
 δυναστείας μέγεθος καὶ τὸν ὄγκον τῆς βασιλείας ἀθρόως ἐπιγε-
 5 νόμενον, οὐκ ἔστην ἐπὶ τῶν παρόντων, οὐδὲ αὐταρκῆς ᾤθην
 εἰς εὐκληρίαν βίου τὸ ἀπόνως μοι προσγεγόμενον, ἀλλὰ πρὸ
 τούτων τὸ τῆς σοφίας κτῆμα περὶ παντὸς ἐποίησάμην, ὃ οὐκ
 ἔστι δυνατόν ἄλλως, εἰ μὴ μετὰ πόνων τε καὶ ἰδρώτων κτήσα-
 σθαι. Διὰ τοῦτο εἰπὼν, ὅτι «ἐλάλησα ἐγὼ ἐν τῇ καρδίᾳ μου τῷ
 10 λέγειν, ἰδοὺ ἐμεγαλύνθην ἐγώ», ἐπήγαγε τὸ «καὶ προσέθηκα σο-
 φίαν». Τὸν γὰρ κατὰ τὸ αὐτόματόν μοι προσγεγονότα τῆς δυνα-
 στείας ὄγκον ἠδύχησα τῇ τῆς σοφίας προσθήκῃ, ταῦτα κατ'
 ἑμαυτον εἰπὼν, ὅτι χρὴ μάλιστα διὰ τούτου τῶν προγεγονότων
 βασιλέων δειχθῆναι ὑπέρτερον καὶ ἐν σοφίᾳ τὸ πλεον εἶχει.
 15 «Προσέθηκα γὰρ σοφίαν ἐν πᾶσι τοῖς γενομένοις ἔμπροσθέν
 μου ἐν Ἱερουσαλήμ», καὶ ὅπως ἂν ταῦτα γένοιτο κατενόησα.
 Τίς γὰρ οὐκ οἶδεν, ὅτι ἐν τῇ γνώσει τῶν ἑτέροις προπεπονημέ-
 νων τοῖς φιλοπονοῦσιν ἢ σοφία συνίσταται; Διὸ φησὶν· «ἡ καρ-
 δία μου εἶδε πολλά, σοφίαν καὶ γνῶσιν», οὐ κατὰ τὸ αὐτόματον
 20 ἀκμητὶ τῆς τῶν τοιούτων γνώσεως ἐγγενομένης, ἀλλ' ἐπειδὴ,
 φησὶν, «ἔδωκε τὴν καρδίαν μου τοῦ γνῶναι σοφίαν καὶ
 γνῶσιν», ὡς οὐκ ἂν μαθὼν ἐκεῖνα, εἰ μὴ πόνος τε καὶ μελέτη
 τῆς γνώσεως αὐτῶν καθηγήσατο· ἀλλὰ καὶ «παραβολάς»,
 φησί, «καὶ ἐπιστήμην ἔγνω», τουτέστι τὴν ἐξ ἀναλογίας γινο-
 25 μένην τοῦ ὑπορκειμένου κατάληψιν διὰ τῆς παραθέσεως τῶν
 γινωσκομένων. Καὶ ταῦτα μεμαθηκέναί λέγει· «παραβολάς»
 γάρ, φησί, «καὶ ἐπιστήμην ἔγνω», καθάπερ καὶ ἐν τῷ Εὐαγγε-
 λίῳ διδάσκων τοὺς ἀκρωμένους ὁ Κύριος τὸν περὶ τῆς βασι-
 λείας λόγον ὑπ' ὄψιν ἄγει, ἢ μαργαρίτην ἢ θησαυρὸν ἢ γάμον ἢ

38. Ἀκολουθεῖται κι ἐδῶ ἡ ἴδια μέθοδος με τοὺς ψαλμοὺς· ἐκτίθεται τὸ νόημα κι ἀκολουθεῖ ἡ παράθεση τῶν χωρίων.

τω μὲ τῇ σειρά πού ἔχουν γραφεῖ τὶς λεκτικὲς διατυπώσεις τους³⁸. «Μίλησα στὴν καρδιά μου καὶ τῆς εἶπα· νά, ἐγὼ ἔγινα μέγας»³⁹. Ἐπειδὴ εἶδα, λέει, γύρω μου τὸ μέγεθος τῆς ἀρχῆς μου καὶ τὸν ὄγκο τῆς βασιλείας μου νά μεγαλώνουν ἀθρόα, δὲ στάθηκα σὲ ὄ,τι εἶχα οὔτε θεώρησα ἰκανοποιητικὸ γιὰ τὴν εὐτυχία μου στὴ ζωὴ αὐτὸ πού ἀπόχτησα ἄκοπα, ἀλλὰ πρὶν ἀπὸ αὐτὰ θεώρησα σπουδαιότατο ἀπὸ ὅλα ἀπόκτημα τὴ σοφία, πού δὲν ἦταν δυνατὸ νά τὸ ἀποκτήσω μὲ ἄλλο τρόπο παρὰ μὲ κόπο καὶ ἰδρώτα. Γι' αὐτὸ λέγοντας «μίλησα στὴν καρδιά μου καὶ τῆς εἶπα, νά, ἔγινα μέγας», συμπλήρωσε· «καὶ πρόσθεσα σοφία». Τὸν ὄγκο τῆς ἐξουσίας πού μοῦ ἦρθε ἀπὸ μόνος του τὸν αὖξησα μὲ τὴν προσθήκη σοφίας, αὐτὰ λέγοντας μέσα μου, ὅτι πρέπει μ' αὐτὸ κυριότατα νά φανῶ ἀνώτερος ἀπὸ τοὺς προηγούμενους βασιλιάδες, ὅτι ὑπερτερῶ στὴ σοφία. «Ἐγὼ πρόσθεσα στὴ σοφία καὶ τὴν ἔκανα περισσότερη ἀπὸ τῶν ἄλλων πού ἔζησαν πρὶν ἀπὸ μένα στὴν Ἱερουσαλήμ καὶ ἐνόησα πῶς θὰ γίνουν αὐτά»⁴⁰. Ποιὸς δὲ γνωρίζει ὅτι ἡ σοφία τῶν φιλόπωνων συνίσταται στὴ γνώση ἐκείνων πού πέτυχαν μὲ τοὺς κόπους τους ἄλλοι πρὶν ἀπὸ αὐτούς; Γι' αὐτὸ λέει· «εἶδε πολλὰ ἡ καρδιά μου, σοφία καὶ γνώση», καὶ δὲν ἔγινε ἡ γνώση τῶν πραγμάτων αὐτῶν αὐτόματα καὶ χωρὶς κόπους ἀλλὰ ἐπειδὴ, λέει, «ἔδωσα στὴν καρδιά μου τὴν εὐκαιρία νά ἀποχτήσῃ σοφία καὶ γνώση», γιὰτὶ δὲ θὰ τὰ ἀποχτοῦσα αὐτά, ἂν δὲν προηγοῦνταν ἀπὸ αὐτὰ πόνος καὶ μελέτη. Ἀλλά, λέει, «ἔμαθα τὶς παραβολὲς καὶ τὴν ἐπιστήμη», δηλαδή τὴν κατανόηση μιᾶς ὑψηλότερης ἔννοιας πού γίνεται κατὰ ἀναλογία μὲ ἄλλα γνωστὰ μὲ τὴν παράθεσή τους. Καὶ λέει ὅτι τὰ ἔμαθε αὐτά· γιὰτὶ λέει, «ἔμαθα τὶς παραβολὲς καὶ τὴν ἐπιστήμη»⁴¹, ὅπως καὶ μέσα στὸ Εὐαγγέλιο διδάσκοντας τοὺς ἀκροατές του ὁ Κύριος παρουσιάζει στὰ μάτια τους τὸ λόγο γιὰ τὴ βασιλεία καὶ μιλώντας γιὰ μαργαριτάρη ἡ

39. Ἐκκλ. 1,16.

40. Ἐκκλ. 1,16.

41. Ἐκκλ. 1,17.

κόκκον ἢ ζύμην ἢ τι τοιοῦτον διηγησάμενος, οὐ ταῦτα λέγων εἶ-
 ναι τὴν βασιλείαν, ἀλλὰ διὰ τῆς ὁμοιώσεως τῶν ἐν τούτοις
 σημαιομένων ἐναύσματα τινὰ καὶ αἰνίγματα τῶν ὑπὲρ κατάλη-
 ψιν πραγμάτων παραβολικῶς τοῖς ἀκούουσιν ὑποδείκνυσιν. Καὶ
 5 εἰς τοῦτό μοι γέγονε, φησὶν, ἡ προαίρεσις τοῦ πνεύματος, τὸ γε-
 νέσθαι μοι πλῆθος σοφίας, ὡς ἂν διὰ τοῦ γενέσθαι σοφὸς μὴ
 διαμάρτομι τῆς τῶν ὄντων γνώσεως μηδὲ ἐκτὸς γενοίμην τῆς
 τοῦ λυσιτελοῦντος εὐρέσεως. Ἐκ γὰρ σοφίας ἡ γνῶσις συνίστα-
 ται, ἡ δὲ γνῶσις εὐκολωτέραν ἡμῖν ποιεῖ τὴν τοῦ ὑπερέχοντος
 10 κρίσιν. Τοῦτο δὲ οὐκ ἀκμητὶ τοῖς σπουδάζουσι παραγίνεσθαι
 πέφυκεν, ἀλλ' ὁ προστιθεὶς ἑαυτῷ γνῶσιν συνεπιτείνει πάντως
 τῇ μαθήσει τὸν πόνον. Διὸ φησὶν, ὅτι «ὁ προστιθεὶς γνῶσιν
 προσθήσει ἄλγημα». Καὶ τοιοῦτος γεγονὼς τότε τῶν ἡδέων ὡς
 ματαίων καταψηφίζεται.

15 Λέγει γὰρ ὅτι, «εἶπα ἐγὼ ἐν τῇ καρδίᾳ μου, δεῦρο δὴ, πει-
 ράσω σε ἐν εὐφροσύνῃ, καὶ ἰδὲ ἐν ἀγαθοῖς, καὶ γε τοῦτο ματαιό-
 τής». Οὐ γὰρ εὐθύς ἔδωκεν ἑαυτὸν τῇ τοιαύτῃ πείρᾳ οὐδὲ ἀγευ-
 στος τοῦ κατεσκληκότος τε καὶ σεμνοτέρου βίου πρὸς τὴν τῶν
 ἡδέων μετουσίαν κατώλισθεν, ἀλλ' ἐνασκηθεὶς ἐκείνοις καὶ κα-
 20 τορθώσας τῷ ἦθει τὸ ἀμειδὲς καὶ ἀνένδοτον, δι' ὧν μάλιστα τὰ
 τῆς σοφίας μαθήματα τοῖς σπουδάζουσι γίνεται, τότε καθήσι
 πρὸς τὰ τῇ αἰσθήσει τερπνὰ νομιζόμενα, οὐ πάθει πρὸς ταῦτα
 καθελκυσθεὶς, ἀλλὰ τοῦ ἐπισκέψασθαι χάριν, εἴ τι συντελεῖ
 πρὸς τὴν τοῦ ἀληθινῶς ἀγαθοῦ γνῶσιν ἐν τούτοις γενομένη ἢ
 25 αἰσθησις. Ἐπεὶ τό γε κατ' ἀρχὰς ἐχθρὸν ἑαυτοῦ ποιεῖται τὸν γέ-
 λωτα καὶ «περιφορὰν» ὀνομάζει τὸ πάθος, ὅπερ ἴσον ἐστὶ κατὰ
 διάνοιαν τῇ παραφορᾷ τε καὶ παρανοία· ἢ τί γὰρ ἄλλο τις ὀνομά-
 σει κυρίως τὸν γέλωτα, ὃς μῆτε λόγος ἐστὶ μῆτε ἔργον ἐπὶ τινι
 σκοπῷ κατορθούμενον, διάχυσις δὲ σώματος ἀπρεπῆς καὶ

θησαυρὸ ἢ γάμο ἢ σπόρο ἢ ζύμη ἢ κάτι παρόμοιο⁴², δὲ λέει πὼς ἡ βασιλεία εἶναι αὐτὰ τὰ πράγματα, ἀλλὰ μὲ τὴν παρομοίωσή της μὲ τὰ σημερινά τους ὑποβάλλει παραβολικὰ σὲ ὄσους παρακολουθοῦν κάποια ἐναύσματα καὶ αἰνίγματα γιὰ τὰ πράγματα ποὺ ξεπερνοῦν τὴ νόησή μας. Καὶ ἡ ἐπιθυμία τοῦ πνεύματος μου πραγματοποιήθηκε ὡς πρὸς αὐτό, ν' ἀποκτήσω πλῆθος σοφίας, ὥστε ἀποκτώντας σοφία νὰ μὴν ἀποτύχω στὴ γνώση τῶν ὄντων οὔτε ν' ἀποκλειστεῖ γιὰ μένα ἡ εὕρεση τοῦ ὠφέλιμου. Ἡ γνώση προέρχεται ἀπὸ τὴ σοφία καὶ ἡ γνώση κάνει εὐκολότερη σ' ἐμᾶς τὴν κρίση τοῦ ὑπέρτερου. Καὶ τοῦτο δὲν ἐπιτυγχάνεται δίχως κόπο ἀπὸ ὄσους τὸ ἐπιδιώκουν ἀλλὰ αὐτὸς ποὺ προσθέτει στὶς γνώσεις του κι ἄλλη γνώση μαζὶ μὲ τὴ μάθηση συναυξάνει ἀσφαλῶς καὶ τὸν κόπο. Γι' αὐτὸ καὶ λέει «ὅποιος προσθέτει γνώση, προσθέτει πόνο». Ὅταν φτάσει σ' αὐτό, τότε καταδικάζει τὰ εὐχάριστα ὡς μάταια⁴³.

Γιατὶ λέει: «εἶπα στὴν καρδιά μου, ἔλα, θὰ σὲ δοκιμάσω μὲ τὴν ἡδονὴ καὶ κοίταξε τὰ εὐχάριστα· αὐτὸ βέβαια εἶναι ματαιότητα»⁴⁴. Δὲν παρέδωσε ἀμέσως τὸν ἑαυτό του στὴ δοκιμὴ αὐτὴ οὔτε γλίστρησε στὴν ἀπόλαυση τῶν εὐχαριστων χωρὶς νὰ γευτεῖ τὴν αὐστηρὴ καὶ σεμνότερη ζωὴ, ἀλλὰ ἀσκήθηκε σ' ἐκεῖνα κι ἀφοῦ ἐπέτυχε στὸ ἦθος του τὸ ἀγέλαστο καὶ τὸ ἀνυποχώρητο, ποὺ μ' αὐτὰ ἐξασφαλίζουν κατ' ἐξοχὴν τὰ μαθήματα τῆς σοφίας ὅσοι ἐνδιαφέρονται, τότε ἀφήνεται σὲ ὅσα θεωροῦνται εὐχάριστα στὴν αἴσθηση χωρὶς νὰ ἔχει ἐλκυστεῖ σ' αὐτὰ ἀπὸ κάποιο πάθος, ἀλλὰ γιὰ νὰ διαπιστώσει ἂν συντελεῖ καθόλου στὴ γνώση τοῦ ἀληθινοῦ ἀγαθοῦ ἡ παρουσία τῆς αἴσθησης σ' αὐτά. Γιατὶ στὴν ἀρχὴ τουλάχιστο θεωρεῖ ἐχθρό του τὸ γέλιο καὶ τὸ πάθος τὸ ὀνομάζει περιφορὰ (περιπλάνηση) ποὺ εἶναι ταυτόσημη μὲ τὴν παραφορὰ καὶ τὴν παράνοια. Τί ἄλλο μπορεῖ νὰ ὀνομάσει κανένας εὐστοχα τὸ γέλιο, ποὺ οὔτε λόγος εἶναι οὔτε ἔργο ποὺ πραγματοποιεῖται γιὰ κάποιο σκοπὸ, ἀλλ' εἶναι

42. Ματ. 13,45.

43. Ἐκκλ. 1,17,18· 2,1.

44. Ἐκκλ. 2,1.

πνεύματος κλόνος καὶ βρασμὸς ὄλου τοῦ σώματος καὶ διαστολὴ
 παρειῶν καὶ γύμνωσις ὀδόντων τε καὶ οὐλῶν καὶ ὑπερφίας ἀυ-
 χένος τε λυγισμὸς καὶ φωνῆς παράλογος θρύψις συνεπικοπτο-
 μένης τῇ κλάσει τοῦ πνεύματος· τί ἂν ἄλλο εἶη τοῦτο, φησί, καὶ
 5 οὐ παράνοια; Διὸ φησι, «τῷ γέλωτι εἶπον περιφοράν», ὡς ἂν εἰ
 ἔλεγε τῷ γέλωτι, ὅτι· 'Μαίνη καὶ παρεξέστηκας καὶ οὐκ ἐντὸς
 τοῦ καθεστῶτος μένεις, ἐκουσίως ἀσχημονῶν καὶ διαστρέφων
 ἐν τῷ πάθει τὸ εἶδος, ἐπ' οὐδενὶ χρησίμῳ τὴν διαστροφὴν ἐργα-
 ζόμενος'. Εἶπον δὲ «καὶ τῇ εὐφροσύνῃ, τί τοῦτο ποιεῖς;». "Οπερ
 10 ἴσον ἐστὶ τῷ λέγειν, ὅτι· 'πρὸς τὴν ἡδονὴν ἀντιστατικῶς ἔσχον,
 ὑποπτεύων αὐτῆς τὸν προσεγγισμὸν, οἶονεὶ κλέπτου τινὸς λα-
 θραίως ἐντὸς παραδουμένου τῶν τῆς ψυχῆς ταμιείων, οὐκ ἀφῆ-
 κά ποτε κατακρατῆσαι τῆς διανοίας αὐτήν'. Εἰ γὰρ ἐγνων μόνον
 τὴν ἡδονὴν οἷόν τι θηρίον τὰς αἰσθήσεις μου περιέρπουσαν, εὐ-
 15 θὺς ἂν ἀπεμαχόμεν τε πρὸς αὐτὴν καὶ ἀντέβαινον, 'Τί ταῦτα
 ποιεῖς', λέγων, 'πρὸς τὴν ἀνδραποδώδη ταύτην καὶ ἄλογον εὐ-
 φροσύνην· τί ἐκθηλύεις τὸ ἀνδρῶδες τῆς φύσεως; Τί καταμα-
 λάσσεις τῆς διανοίας τὸ σύντονον; Τί ἐκνευρίζεις τῆς ψυχῆς τὸν
 τόνον; Τί διαλυμαίνη τοῖς λογισμοῖς; Τί μοι τὸ καθαρὸν τῆς
 20 τῶν νοημάτων αἰθρίας τῇ παρ' ἑαυτῆς ὀμίχλῃ ζόφον ποιεῖς;'

Ταῦτα, φησί, καὶ τὰ τοιαῦτα ποιήσας «ἐσκεψάμην, εἰ ἡ
 καρδιά μου ἐλκύσει ὡς οἶνον τὴν σάρκα μου», τουτέστιν, ὅπως
 ἂν ἐπικρατεστέρα γένοιτο· ἢ τῶν νοητῶν ἐπιμέλεια τῶν τῆς
 σαρκὸς κινήματων, ὥστε μὴ στασιάζειν πρὸς ἑαυτὴν τὴν φύσιν,
 25 ἄλλα μὲν τῆς διανοίας προαιρουμένης, πρὸς ἕτερα δὲ τῆς σαρ-
 κὸς ἀφελκούςης, ἀλλ' ὡς καταπειθὲς καὶ ὑποχείριον ποιῆσαι
 τῷ νοητῷ τῆς ψυχῆς μέρει τὸ τῆς σαρκὸς ἡμῶν φρόνημα, ἐλκυ-
 σθέντος τε καὶ καταποθέντος τοῦ ἐλαττουμένου ἐν τῷ πλεονά-
 ζοντι, ὃν τρόπον ἐπὶ τῶν διψῶντων γίνεται. Οὐ γὰρ ἐναπομένει
 30 ὁ οἶνος τῇ κύλικι, εἰ γε τῷ διψῶντι στόματι προσαχθείη, ἀλλὰ

μιὰ ἄπρεπη εὐφορία σωματική, μιὰ ταραχή τοῦ πνεύματος, βρασμός ὄλου τοῦ σώματος (ὅποτε διαστελλονται τὰ μάγουλα, φανερώνονται τὰ δόντια, τὰ οὖλα καὶ ἡ ὑπερώα), λύγισμα τοῦ αὐχένα καὶ παράλογο σπάσιμο τῆς φωνῆς πού διακόπτεται μὲ τὸ τσάκισμα τῆς ἀναπνοῆς. Τί ἄλλο εἶναι αὐτό, λέει, ἂν ὄχι παρὰνοια; Γι' αὐτό λέει, «καταλόγισα στὸ γέλιο περιφορά»· σὰ νὰ ἔλεγε στὸ γέλιο· 'μαίνεσαι καὶ παραφέρεσαι καὶ δὲ μένεις στὴ συνήθη κατάστασή σου ἀλλὰ ἀσχημονεῖς θεληματικὰ καὶ παραμορφώνεις τὴν ὄψη ἀπὸ τὸ πάθος χωρὶς ἢ διαστροφή αὐτὴ νὰ ἔχει κάποια χρησιμότητα'. «Εἶπα καὶ στὴ χαρά· γιατί τὸ κάνεις αὐτό;»⁴⁵. Αὐτὸ εἶναι ἴδιο σὰ νὰ ἔλεγε· 'ἀντιστάθηκα στὴν ἡδονὴ ὑποπτευόμενος τὴν προσέγγισή της σὰ νὰ ἦταν ἓνας κλέφτης πού χώνεται λαθραῖα στὰ ταμεῖα τῆς ψυχῆς· δὲν ἄφησα ποτὲ νὰ κυριαρχήσει αὐτὴ ἐπάνω στὸ λογισμό'. Ἐὰν δηλαδὴ καταλάβαινα ὅτι ἡ ἡδονὴ μόνο πολιορκοῦσε ἔρποντας τὶς αἰσθήσεις σὰν κάποιο θηρίο, εὐθὺς θὰ ἀντιστεκόμουν σ' αὐτὴ καὶ θὰ τῆς κήρυττα πόλεμο λέγοντας στὴ δουλοπρεπὴ αὐτὴ καὶ ἄλογη χαρά· 'Γιατί τὸ κάνεις αὐτό; Γιατί ἐκθηλύνεις τὴν ἀνδροπρέπεια τῆς φύσης μας; Γιατί μαλακώνεις τὴ δύναμη τῆς σκέψης; Γιατί ἀπονευρώνεις τὴν ψυχὴ; Γιατί καταστρέφεις τοὺς λογισμοὺς; Γιατί κάνεις ζοφερὴ τὴ διαύγεια τῆς καθαρότητος τῶν νοημάτων μὲ μιὰ ὁμίχλη πού προέρχεται ἀπὸ ἐσένα;'

Αὐτά, λέει, καὶ τὰ παρόμοια ἀφοῦ ἔκανα, «ἐξέτασα ἂν ἡ καρδιά μου θὰ ἐλκύσει σὰν κρασί τὴ σάρκα μου»⁴⁶, δηλαδὴ πῶς θὰ γίνῃ ἰσχυρότερη ἀπὸ τὶς ὀρμὲς τῆς σάρκας ἢ ἐπιμέλεια τῶν νοητῶν, ὥστε νὰ μὴ στασιάζει ἡ φύση κατὰ τοῦ ἑαυτοῦ της καὶ νὰ προτιμᾷ ἄλλα ὁ νοῦς, ἐνῶ ἡ σάρκα τραβάει σὲ ἄλλα, ἀλλὰ γιὰ νὰ κάνομε ὑπάκουη καὶ ὑποχείρια στὸ νοητὸ μέρος τῆς ψυχῆς τὴ φωνὴ τῆς σάρκας, ἀφοῦ αὐτὸ πού πλεονεκτεῖ τραβήξει κι ἀπορροφήσει τὸ μειονεκτικότερο, ὅπως γίνεται μὲ τοὺς διψασμένους. Ποῦ νὰ μείνει τὸ κρασί μέσα στὸ ποτήρι, ὅταν τὸ φέρει ὁ διψασμένος στὸ στόμα του· πηγαίνει σ' αὐτὸν πού τὸ

45. Ἐκκλ. 2,2.

46. Ἐκκλ. 2,3.

μεθίσταται πρὸς τὸν πίνοντα καὶ ἀφανῆς γίνεται μετὰ σπουδῆς
 ἐπὶ τὸ ἐντὸς εἰσελκόμενος. Οὗ γενομένου ἀπλανῆς μοι καὶ ἀνεμ-
 πόδιστος ἐγένετο ἡ ὁδηγία πρὸς τὴν ἐπιστήμην τῶν ὄντων. «Ἡ
 καρδιά γάρ μου», φησὶν, «ὠδήγησέ με ἐν σοφίᾳ», δι' ἧς κατε-
 5 κράτησα τῆς ἐπανάστασεως τῶν ἡδονῶν, καὶ γέγονέ μοι ἡ παί-
 δευσις αἰτία τοῦ κρατῆσαι ἐπὶ εὐφροσύνῃ. Οὕτω γὰρ περιέχει ἡ
 ἀκολουθία τῆς λέξεως. Τόδε μοι μάλιστα κατὰ τὴν γνῶσιν
 σπουδαζόμενον ἦν τὸ ἐπὶ μηδενὶ ματαίῳ τὴν ζωὴν ἀσχολῆσαι,
 ἀλλ' εὐρεῖν ἐκεῖνο τὸ ἀγαθόν, οὗ τις ἐπιτυχὼν οὐχ ἀμαρτάνει
 10 τῆς τοῦ συμφέροντος κρίσεως, ὃ διαρκές τέ ἐστι καὶ οὐ πρόσ-
 καιρον καὶ πάσῃ τῇ ζωῇ παρατείνεται, ἐπ' ἴσης ἀγαθὸν πάσῃ
 ἡλικίᾳ γινόμενον καὶ πρώτη καὶ μέση καὶ τελευταία καὶ παντὶ
 τῷ τῶν ἡμερῶν ἀριθμῷ. «Ἔως οὗ γὰρ ἴδω», φησὶ, «ποῖον τὸ
 ἀγαθὸν τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων, ὃ ποιήσουσιν ὑπὸ τὸν ἥλιον
 15 ἀριθμὸν ἡμερῶν ζωῆς αὐτῶν». Τὰ γὰρ διὰ σαρκὸς σπουδαζό-
 μενα, κἂν ὅτι μάλιστα πρὸς τὸ παρὸν δελεάζῃ τὴν αἴσθησιν, ἐν
 ἀκαρεῖ τὸ εὐφραῖνον ἔχει· οὐ γὰρ ἔστιν ἐπ' οὐδενὶ τῶν ἐν τῷ
 σώματι γινομένων διαρκῶς ἡσθῆναι, ἀλλ' ἡ τοῦ πίνειν ἡδονὴ
 συναπολήγει τῷ κόρῳ, καὶ ἐπὶ τοῦ ἐσθίειν ὠσαύτως ἡ πλησμο-
 20 νὴ τὴν ὄρεξιν ἔσβεσε, καὶ εἴ τις ἄλλη ἐπιθυμία κατὰ τὸν αὐτὸν
 τρόπον τῇ τοῦ ἐπιθυμητοῦ μετουσίᾳ κατεμαράνθη, κἂν πάλιν
 γένηται, πάλιν μαραίνεται· διαρκεῖ δὲ οὐδὲν εἰς ἀεὶ τῇ αἰσθήσει
 τερπνῶν οὐδὲ ὠσαύτως ἔχει. Καὶ ἔτι πρὸς τούτοις ἄλλο τῇ
 νηπιότητι ἀγαθὸν καὶ ἕτερον τῇ τῆς ἡλικίας ἀκμῇ, ἄλλο τῷ πα-
 25 ρακμάσαντι καὶ ἕτερον τῷ παρ' ἡλικίαν, καὶ τῷ γέροντι πάλιν
 ἄλλο τῷ εἰς γῆν ἤδη ρέποντι. Ἐγὼ δέ, φησὶν, ἐζήτητον ἐκεῖνο τὸ
 ἀγαθόν, ὃ πάσῃ ἡλικίᾳ καὶ παντὶ τῷ χρόνῳ τῆς ζωῆς ἐπ' ἴσης
 ἀγαθόν ἐστιν, οὗ κόρος οὐκ ἐλπίζεται καὶ πλησμονὴ οὐχ εὐρί-
 σκεται, ἀλλὰ συμπαρατείνεται τῇ μετουσίᾳ ἢ ὄρεξις, καὶ συνα-

πίνει κι εξαφανίζεται αστραπιαία καθώς τὸ ρουφάει μέσα του. Ὅταν τὸ πέτυχα αὐτό, μοῦ ἔγινε ἀσφαλῆς καὶ ἀνεμπόδιστη ἡ πορεία πρὸς τὴν ἐπιστήμη τῶν ὄντων. «Ἡ καρδιά μου», λέει, «μὲ ὀδήγησε μὲ σοφία» καὶ μ' αὐτὴν κατέστειλα τὴν ἐξέγερση τῶν ἡδονῶν⁴⁷ καὶ ἡ παιδεία μοῦ στάθηκε ἡ αἰτία νὰ κυριαρχήσω στὴ χαρά⁴⁸. Αὐτὸ λέει στὴ συνέχεια. Κατ' ἐξοχὴν ἐπιδιώκα νὰ μάθω τοῦτο, νὰ μὴν ἀπασχολήσω τὴ ζωὴ μου μὲ κανένα μάταιο πράγμα, ἀλλὰ νὰ βρῶ ἐκεῖνο τὸ ἀγαθό, πού, ὅταν τὸ ἐπιτύχει κανένας, δὲν κάνει λάθος στὴ διάκριση τοῦ συμφέροντος· εἶναι διαρκὲς καὶ ὄχι πρόσκαιρο καὶ παρακολουθεῖ ὅλη τὴ ζωὴ μας καὶ εἶναι ἐξίσου ἀγαθὸ γιὰ κάθε περίοδο τῆς ἡλικίας μας στὴν πρώτη, στὴ μεσαία καὶ στὴν τελευταία καὶ στὸ σύνολο τῶν ἡμερῶν μας. Γιατὶ λέει, «έωςότου δῶ, ποιὸ εἶναι τὸ ἀγαθὸ γιὰ τοὺς ἀνθρώπους, πού θὰ τὸ πράξουν ὅλες τὶς μέρες τῆς ζωῆς τους κάτω ἀπὸ τὸν ἥλιο»⁴⁹. Αὐτὰ δηλαδὴ πού ἐπιδιώκει ἡ σάρκα, ἀκόμα κι ἂν δελεάζουν κατὰ τὸ παρὸν τὴν αἴσθησι ἐξαιρετικά, ἢ εὐχαρίστηση πού προκαλοῦν εἶναι στιγμιαία. Δὲν εἶναι βέβαια δυνατὸ νὰ κρατήσῃ γιὰ πάντα ἢ εὐχαρίστηση ἀπὸ κάτι σαρκικόν· ἢ εὐχαρίστηση νὰ πίνεις σταματᾷ μαζί μὲ τὸ ξεδίψασμα, καὶ στὸ φαγητὸ ἐπίσης ἢ χόρταση σβῆνει τὴν ὄρεξι. Καὶ ὅποια ἄλλη ἐπιθυμία ἔχομε μαραίνεται μὲ τὸν ἴδιο τρόπο μετέχοντας τὸ ἐπιθυμητό, κι ὅταν ξαναέρθῃ, ξαναμαραίνεται καὶ τίποτε δὲν κρατεῖ παντοτινὰ ἀπὸ τὰ εὐχάριστα στὴν αἴσθησι οὔτε εἶναι πάντοτε τὸ ἴδιο. Κι ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰ καὶ τοῦτο· ἄλλο εἶναι τὸ ἀγαθὸ στὴ νηπιακὴ ἡλικία κι ἄλλο στὴν ἡλικία τῆς ἀκμῆς κι ἄλλο σ' αὐτὸν πού δὲν εἶναι πιά στὴν ἡλικία τῆς ἀκμῆς καὶ ἄλλο στὸν ἡλικιωμένο, καὶ ἄλλο στὸ γέροντα πάλι πού τὸ ἓνα πόδι του εἶναι στὸ χῶμα. Ἐγὼ ζητοῦσα, λέει, ἐκεῖνο τὸ ἀγαθόν, αὐτὸ πού εἶναι ἐξίσου ἀγαθὸ γιὰ κάθε ἡλικία καὶ γιὰ ὅλη τὴ διάρκειά τῆς ζωῆς, πού δὲν ἀντιμετωπίζει κόρο καὶ δὲν ὑπάρχει χόρτασή του, ἀλλὰ τὴ μετοχὴ του τὴν παρακολουθεῖ ἡ

47. Ἐκκλ. 2,3.

48. Ἐκκλ. 2,3.

49. Ἐκκλ. 2,3.

κμάζει τῇ ἀπολαύσει ὁ πόθος καὶ τῇ τοῦ ἐπιθυμητοῦ ἐπιτυχίᾳ οὐ
 περιγράφεται, ἀλλ' ὅσῳ μᾶλλον ἐντρυφᾷ τῷ ἀγαθῷ, τοσοῦτῳ
 μᾶλλον ἢ ἐπιθυμία τῇ τρυφῇ συνεκκαίεται, καὶ ἡ τρυφή τῇ ἐπι-
 θυμίᾳ συνεπιτείνεται καὶ κατὰ πᾶν διάστημα τῆς ζωῆς ἀεὶ κα-
 5 λὸν τοῖς μετιοῦσι γίνεται, οὐδὲν τῷ ἀστάτῳ τῶν ἡλιακῶν τε καὶ
 τῶν χρόνων συναλλοιούμενον, ὃ καὶ μύοντι καὶ ἀναβλέποντι,
 εὐημεροῦντι καὶ λυπουμένῳ, νυκτερεύοντί τε καὶ διημερεύοντι,
 πεζεύοντι καὶ θαλαττεύοντι, ἐνεργοῦντι καὶ ἀνειμένῳ, ἄρχοντι
 καὶ δουλεύοντι καὶ πᾶσιν ἀπαξαπλῶς τοῖς κατὰ τὸν βίον ἐπ'
 10 ἴσης ἀγαθὸν ἐστίν, ὑπὸ τῶν περιστατικῶς τινι συμπιπτόντων,
 οὔτε τι χειρόν οὔτε κρεῖττον γινόμενον, οὔτε ἐλαττούμενον οὔτε
 αὐξόμενον. Τοῦτό ἐστίν, κατὰ γε τὸν ἐμὸν λόγον, τὸ ὄντως ὄν
 ἀγαθόν, ὅπερ ἰδεῖν ὁ Σολομὼν ἐζήτηει, «ὃ ποιήσουσιν ὁ ἄνθρω-
 ποι ὑπὸ τὸν ἥλιον κατὰ πάντα τὸν ἀριθμὸν τῶν ἡμερῶν τῆς
 15 ζωῆς αὐτῶν». Ὅπερ οὐδὲν ἕτερον εἶναί μοι φίνεται ἢ τὸ τῆς πί-
 στεως ἔργον, ἧς ἡ ἐνέργεια κοινή τε πᾶσιν ἐστίν, ἐκ τοῦ ὁμοτί-
 μου τοῖς ἐθέλουσι προκειμένη καὶ παντοδυνάμως καὶ διαρκῶς
 τῇ ζωῇ παραμένουσα. Τοῦτό ἐστι τὸ ἀγαθὸν ἔργον, ὃ καὶ ἐν
 ἡμῖν γένοιτο ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα εἰς
 20 τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

δρεξη, κι ὅσο τὸ ἀπολαμβάνεις τόσο τὸ ποθεῖς καὶ πὺ ἡ ἐπιτυχία του δὲν τὸ περιορίζει ὡς ἐκεῖ. Ἄλλὰ ὅσο πὺ πολὺ ἀπολαμβάνεις τὸ ἀγαθὸ, τόσο περισσότερο ἡ ἐπιθυμία ἀναρριπίζεται ἀπὸ τὴν ἀπόλαυση καὶ ἡ ἀπόλαυση ἐπιτείνεται μὲ τὴν ἐπιθυμία καὶ σὲ ὅποια περίοδο τῆς ζωῆς ἀποβαίνει ὠφέλιμο σὲ ὅσους τὸ μετέχουν, χωρὶς ν' ἀλλοιώνεται καθόλου μαζί μὲ τὴ μεταβολὴ τῆς ἡλικίας καὶ τῶν ἐτῶν. Καὶ γιὰ τὸν τυφλὸ καὶ γιὰ ὅποιον βλέπει, τὸ χαρούμενο καὶ τὸ λυπημένο, σὲ ὅποιον διανυκτερεύει καὶ σ' ὅποιον διημερεύει, σ' ὅποιον ταξιδεύει στὴν ξηρὰ καὶ σ' ὅποιον στὴ θάλασσα, σ' ὅποιον ἐργάζεται καὶ σ' ὅποιον ξεκουράζεται, στὸν κύριο καὶ στὸν δούλο καὶ σ' ὄλους γενικὰ σὲ ὅσους ζοῦν εἶναι ἐξίσου ἀγαθὸ. Καὶ πὺ δὲ γίνεται οὔτε χειρότερο οὔτε καλύτερο ἀπὸ ὅσα μποροῦν νὰ συμβοῦν περιστασιακά, οὔτε ἐλαττώνεται οὔτε αὐξάνεται. Αὐτὸ εἶναι πὺ ἐγὼ τὸ λέγω πραγματικὸ ἀγαθὸ, πὺ ζητοῦσε ν' ἀντικρύσει ὁ Σολομών, «πὺ θὰ πράξουν οἱ ἄνθρωποι πὺ ζοῦνε κάτω ἀπὸ τὸν ἥλιο ὄλες τὶς ἡμέρες τῆς ζωῆς τους»⁵⁰. Καὶ μοῦ φαίνεται πὺς δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἡ πίστη, πὺ ἡ ἐνέργειά της καὶ σὲ ὄλους εἶναι κοινή, ἐξίσου στὴ διάθεση ὄσων θέλουν, καὶ πὺ παραμένει παντοδύναμη καὶ διαρκῆς στὴ ζωὴ. Αὐτὸ εἶναι τὸ ἀγαθὸ ἔργο πὺ εἶθε νὰ ἔρθει καὶ στὶς δικές μας ψυχές μὲ τὴ χάρη τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου μας, στὸν ὅποιο ἀνήκει ἡ δόξα στοὺς αἰῶνες. Ἀμήν.

50. Ἐκκλ. 2,3. 6,7.

ΟΜΙΛΙΑ Γ'

Τί μετὰ τοῦτο ἡμᾶς ἡ ἐκκλησιαστικὴ διδάσκει φωνή, και-
ρὸς ἂν εἴη διερευνησασθαι. Μεμαθήκαμεν ἐν πρώτοις, ἃ μεμα-
θήκαμεν, ὅτι ὁ πᾶσαν ἐκκλησιάζων τὴν κτίσιν καὶ τὰ ἀπολωλό-
τα ζητῶν καὶ τὰ πεπλανημένα συναθροίζων εἰς ἓν, οὗτος ἐπι-
5 σκέπτεται τὸν ἐπίγειον βίον. Ἐπίγειον γάρ ἐστι τὸ ὑπουράνιον,
ὅπερ ὁ λόγος τὸ «ὑπὸ τὸν οὐρανὸν» ὀνομάζει, ἐν ᾧ κατακρατεῖ
ἡ ἀπάτη καὶ ἡ ματαιότης καὶ τὸ ἀνύπαρκτον. Ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ
μεμαθήκαμεν ἐξηγήσει τὸ ἐκ προσώπου τοῦ Σολομῶντος γίνε-
σθαι τὴν κατηγορίαν τῆς ἀπολαυστικῆς τε καὶ ἐμπαθοῦς διαθέ-
10 σεως, ὡς ἂν ἡμῖν ἀξιόπιστος γένοιτο ἡ τῶν τοιούτων ἀθέτησις,
τοῦ κατὰ πᾶσαν ἐξουσίαν τὸ πρὸς ἡδονὴν εἰς ἀπόλαυσιν ἔχοντος
καὶ πάντα τὰ δοκοῦντα παρὰ τοῖς ἀνθρώποις σπουδάζεσθαι
ἀντ' οὐδενὸς διαπτύοντος.

Τί τοίνυν κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐκ τρίτου
15 μανθάνομεν; Ὁ πάντων μάλιστα οἶμαι κατάλληλον εἶναι τοῖς
ἐκκλησιάζουσι μάθημα, λέγω δὲ τὴν περὶ τῶν μὴ κατὰ λόγον γε-
γεννημένων ἐξομολόγησιν, ἢ τὸ τῆς αἰσχύνης ἐμποιεῖ τῇ ψυχῇ πά-
θος διὰ τῆς τῶν ἀτόπων ἐξαγορεύσεως. Ἔοικε γὰρ μέγα τι καὶ
ἰσχυρὸν πρὸς τὴν τῆς ἀμαρτίας ἀποφυγὴν ὄπλον εἶναι ἢ ἐναπο-
20 κειμένη τοῖς ἀνθρώποις αἰδώς, εἰς αὐτὸ τοῦτο, οἶμαι, παρὰ τοῦ
Θεοῦ ἐντεθεῖσα τῇ φύσει, ὡς ἂν ἡμῖν ἀποτροπὴ τῶν χειρόνων ἢ
τοιαύτη τῆς ψυχῆς διάθεσις γένοιτο. Συγγενῶς δὲ ἔχει πρὸς ἄλ-
ληλα καὶ οἰκείως τό τε καὶ κατὰ τὴν αἰδῶ καὶ τὸ κατ' αἰσχύνην
πάθος, δι' ὧν ἀμφοτέρων ἡ ἀμαρτία κωλύεται, εἴπερ ἐθέλοι τις
25 πρὸς τοῦτο χρῆσασθαι τῇ τοιαύτῃ τῆς ψυχῆς διαθέσει. Μᾶλλον,
γὰρ τοῦ φόβου πολλακίς ἢ αἰδῶς πρὸς τὴν ἀποφυγὴν τῶν ἀτό-

ΟΜΙΛΙΑ Γ'

Είναι καιρός να εξετάσουμε τώρα τί μᾶς διδάσκει ἔπειτα ἀπὸ αὐτὸ ὁ λόγος τοῦ Ἐκκλησιαστῆ. Μάθαμε στὴν πρώτη ὁμιλία ὅσα μάθαμε, ὅτι δηλαδὴ αὐτὸς ποὺ συνάγει ὅλη τὴν κτίση κι ἀναζητεῖ ὅσα χάθηκαν καὶ συναθροίζει σὲ μιὰ συνάθροιση ὅσα ἔχουν πλανηθεῖ, αὐτὸς ἐπισκέπτεται τὴν ἐπίγεια ζωὴ. Ἐπίγεια λέμε τὸ ὑπουράνιο ποὺ ὁ λόγος τὸ ὀνομάζει «τὸ κάτω ἀπὸ τὸ οὐρανό»¹, ὅπου ἐπικρατεῖ ἡ ἀπάτη καὶ ἡ ματαιότητα καὶ ἡ ἀνυπαρξία. Στὴ δευτέρη ὁμιλία διδαχτήκαμε ἐξηγώντας, γιὰ νὰ γίνει ἀπὸ μέρους μας πειστικὴ ἢ περιφρόνηση τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν, ὅτι αὐτὸς ποὺ κατηγορεῖ τὴν ἐμπαθὴ διάθεση γι' ἀπόλαυση εἶναι ὁ Σολομών, ποὺ, ἐνῶ εἶχε κάθε ἐξουσία γιὰ τὴν ἀπόλαυση τῶν ἡδονῶν, ἀπέρριπτε ὡστόσο περιφρονητικὰ σὰν μηδενικὰ τὰ ἀξιοσπούδαστα γιὰ τοὺς ἀνθρώπους.

Τί διδασκόμαστε τώρα στὴ συνέχεια ἀπὸ τὴν τρίτη ὁμιλία; Τὸ δίδαγμα νομίζω τὸ κατ' ἐξοχὴν κατάλληλο γιὰ ὅσους συνέρχονται σὲ ἐκκλησία, ἐννοῶ τὴν ἐξομολόγηση ὅσων δὲν ἔχουνπραχθεῖ σύμφωνα μὲ τὸ λόγο, ποὺ μὲ τὴν ἐξαγόρευση τῶν ἀτοπημάτων προξενεῖ στὴν ψυχὴ τὸ συναίσθημα τῆς ντροπῆς². Γιατὶ φαίνεται πῶς ἡ αἰδῶς ποὺ ὑπάρχει στὴν ψυχὴ τῶν ἀνθρώπων εἶναι σημαντικό καὶ ἰσχυρὸ ὄπλο γιὰ τὴν ἀποφυγὴ τῆς ἁμαρτίας. Γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ νομίζω ἔχει ἐναποτεθεῖ στὴν ἀνθρώπινη φύση, γιὰ νὰ χρησιμεύει αὐτὴ ἡ ψυχικὴ διάθεση ὡς ἀποτροπὴ τῶν χειρότερων. Εἶναι συγγενὴ μεταξύ τους καὶ οἰκεῖα ἡ αἰδῶς καὶ ἡ ντροπὴ· καὶ μὲ τὰ δύο ἐμποδίζεται ἡ ἁμαρτία, ἂν βέβαια θέλει κανένας νὰ χρησιμοποιοῦν γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ τὴν διάθεση αὐτὴ τῆς ψυχῆς. Συχνὰ ἡ αἰδῶς δίδαξε πιὸ ἀποτελεσματικὰ ἀπὸ ὅ,τι ὁ φόβος πῶς ν' ἀποφευχθοῦν τὰ ἀτο-

2. Ἐκκλ. 2,4.

πων ἐπαιδαγωγήσεν, ἀλλὰ καὶ ἡ αἰσχὺνὴ ἢ ἐπακολουθοῦσα τοῖς
 ἐλέγχοις τοῦ πλημμελήματος ἱκανὴ δι' ἑαυτῆς σωφρονίσει τὸν
 ἀμαρτάνοντα πρὸς τὸ μὴ πάλιν ἐν τοῖς ὁμοίοις γενέσθαι. Καὶ
 ἔστιν, ὡς ἂν τις ὄρω τὴν διαφορὰν αὐτῶν ὑπογράψειεν, αἰσχὺνὴ
 5 μὲν ἐπιτεταμένη αἰδῶς, αἰδῶς δὲ τὸ ἔμπαλιν ὑφειμένη αἰσχὺνὴ.
 Δείκνυται δὲ καὶ τῷ κατὰ πρόσωπον χρώματι ἢ τῶν παθῶν
 διαφορὰ τε καὶ κοινωνία. Ἡ μὲν γὰρ αἰδῶς ἐρυθθήματι μόνῳ
 ἐπισημαίνεται, συμπαθόντος πως τῇ ψυχῇ τοῦ σώματος κατὰ
 τινα φυσικὴν συνδιάθεσιν καὶ τοῦ περικαρδίου θερμοῦ πρὸς τὴν
 10 ἐπιφάνειαν τῆς ὄψεως ἀναζέσαντος, ὁ δὲ αἰσχυνθεὶς ἐπὶ τῇ φα-
 νερώσει τοῦ πλημμελήματος πελιδνὸς γίνεται καὶ ὑπέρυθρος, τοῦ
 φόβου τὴν χολὴν τῷ ἐρυθθήματι μίξαντος. Τὸ οὖν τοιοῦτον πάθος
 ἱκανὸν ἂν γένοιτο τοῖς προειλημμένοις τινὶ τῶν ἀτόπων εἰς τὸ
 μηκέτι ἐν τούτοις γενέσθαι, ὧν ἂν τὸν ἔλεγχον ἐν αἰσχύνῃ ποιή-
 15 σονται. Εἰ δὴ ταῦτα οὕτως ἔχει καὶ δεόντως ὁ λόγος τοῦ πάθους
 κατεστοχάσατο, ὡς ἐπὶ φυλακῇ τῶν πλημμελημάτων τῆς τοιαύ-
 τῆς διαθέσεως ἐγγινομένης τῇ φύσει, καλῶς ἔστιν ἴδιον μάθημα
 τῆς Ἐκκλησίας ἠγήσασθαι τὸ διὰ τῆς ἐξαγορεύσεως τῶν πε-
 πλημμελημένων κατόρθωμα· ἔστι γὰρ διὰ τούτου τὴν ἑαυτοῦ ψυ-
 20 χὴν τῷ τῆς αἰσχύνῆς ὄρω κατασφαλίσασθαι. Ὡσπερ γὰρ εἰ
 τις ἐκ λαιμαργίας ἀμέτρου δυσπέπτους τινὰς χυμοὺς ἐν ἑαυτῷ
 συναγάγοι, εἶτα ἐν φλεγμονῇ γενομένου τοῦ σώματος τομῇ καὶ
 καυτῆρι θεραπευθεὶς τὴν νόσον καθάπερ τινὰ παιδαγωγὸν πρὸς
 τὴν εὐταξίαν ἔχοι τοῦ ἐφεξῆς βίου τὴν οὐλήν τοῦ καυτῆρος ἐπὶ
 25 τοῦ σώματος βλέπων, οὕτως ὁ στηλιτεύσας ἑαυτὸν διὰ τῆς τῶν
 κρυφίων ἐξαγορεύσεως τῇ μνήμῃ τοῦ κατ' αἰσχύνῃν πάθους πρὸς
 τὸ ἐφεξῆς παιδαγωγηθήσεται βίον.

πα ἀλλὰ καὶ ἡ ντροπὴ ποῦ ἐπακολουθεῖ³ στοὺς ἐλέγχους τοῦ παραπτώματος εἶναι ἱκανὴ νὰ σωφρονίσει μὲ τὴ δύναμὴ τῆς ὁποῖον σφάλλει νὰ μὴν πέσει πάλι στὰ ἴδια. Καὶ μπορεῖ κανένας νὰ ὑπογραμμίσαι τὴ διαφορὰ τους μ' ἓνα ὄρισμό· ἡ ντροπὴ εἶναι ἐντονη αἰδῶς καὶ ἀντίθετα πάλι ἡ αἰδῶς εἶναι ντροπὴ πῶ ἄτονη. Ἡ διαφορὰ καὶ ἡ σχέσις τῶν δύο συναίσθημάτων μαρτυρεῖται κι ἀπὸ τὸ χρῶμα τοῦ προσώπου. Ἡ αἰδῶς⁴ δηλώνεται μόνο μὲ τὸ κοκκίνισμα, σὰ νὰ ἔπαθε κατὰ κάποιο τρόπο μαζὶ μὲ τὴν ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα ἀπὸ κάποιο φυσικὸ συναίσθημα καὶ σὰ νὰ βγῆκε τὸ θερμὸ τοῦ περικαρδίου καὶ θέρμανε τὴν ἐπιφάνεια τοῦ προσώπου. Ἐνῶ ὁποῖος ἐνίωσε τὴν ντροπὴ νὰ τὸν κυριεύει μὲ τὴν ἀποκάλυψη τοῦ παραπτώματος του γίνεται ὠχρὸς καὶ κίτρινος, καθὼς ὁ φόβος ἀναμιγνύει στὸ κοκκίνισμα τὴ χολή. Τὸ συναίσθημα λοιπὸν αὐτὸ εἶναι ἀρκετὸ γιὰ ὄσους ἔχουν περιπέσει σὲ κάποιο παράπτωμα νὰ μὴν πέσουν πάλι σ' αὐτά, ποῦ ἂν ἀποκαλυφθοῦν θὰ νιώσουν ντροπὴ. Ἐν αὐτὰ εἶναι ἔτσι καὶ ὁ λόγος κατάλαβε σωστὰ τὸ συναίσθημα, ὅτι δηλαδὴ ἡ διάθεσις αὐτὴ γεννιέται μέσα μας γιὰ νὰ προφυλάξει ἀπὸ τὰ παραπτώματα, εἶναι ὀρθὸ νὰ θεωρήσομε ἰδιαιτέρο μάθημα γιὰ τὴν Ἐκκλησία τὴν κατόρθωσι τῆς προφύλαξις μὲ τὴν ἐξαγόρευσι τῶν σφαλμάτων μας. Γιατὶ μπορεῖ κανένας μὲ τὴν ἐξαγόρευσι νὰ διασφαλίσαι τὴν ψυχὴ του μὲ τὸ ὄπλο τῆς ντροπῆς. Ὅπως δηλαδὴ ἂν κάποιος ἀπὸ ἀνεξέλεγκτη λαίμαργία μαζέψει μέσα του κάποια δύσπεπτα ὑγρὰ καὶ παρουσιαστῆι πρήξιμο στὸ σῶμα κι ἀφοῦ θεραπεύσει τὴ νόσο του μὲ ἐγχείρησι καὶ καυτηρίασι, ἔχει ὡς παιδαγωγὸ στὸ ἐξῆς γιὰ μιὰ μετρημένη καὶ τακτικὴ ζωὴ τὴν οὐλὴ ἀπὸ τὸν καυστήρα βλέποντάς τιν ἐπάνω στὸ σῶμα του, ἔτσι κι αὐτὸς ποῦ κατηγορήσε δημόσια τὸν ἑαυτὸ του μὲ τὴν ἐξαγόρευσι τῶν μυστικῶν σφαλμάτων του θὰ πάρει σωστὸ μάθημα γιὰ τὴν παραπέρα ζωὴ του, ἐνθυμούμενος τὴν ντροπὴ ποῦ δοκίμασε.

3. Ἡ αἰδῶς προηγείται, εἶναι συναίσθημα προληπτικὸ· ἡ ντροπὴ (αἰσχύνῃ) ἔπειτα, εἶναι κατὰ κάποιο τρόπο συναίσθημα τιμωρὸ.

4. Βλ. Ἀριστοτέλη, *Ἠθικὰ Νικομάχεια* 1128 Β.

Ταῦτα τοίνυν ἐστίν, ἃ διὰ τῆς νῦν ἀναγνώσεως τῶν ἐν τῷ
 Ἐκκλησιαστικῇ γεγραμμένων ἢ Ἐκκλησία παιδεύεται. Λέγει γὰρ
 ἐλευθέρα φωνῇ δημοσιεύων ἐκεῖνο καὶ ἐπὶ πάντων ἀνθρώπων
 καθάπερ τινὰ στήλην ἔγγραφον ἀνατιθεὶς τὴν τῶν γεγενημένων
 5 παρ' αὐτοῦ ἐξαγόρευσιν, ἃ τοιαῦτά ἐστιν, ὡς τὴν ἀγνοίαν αὐτῶν
 καὶ τὴν σιωπὴν εἶναι τοῦ λόγου ἐνδοξοτέραν. Λέγει δέ· εἰ μὲν
 ἀληθῶς ταῦτα πεποικῶς, ἢ διὰ τὴν ἡμετέραν ὠφέλειαν πλασ-
 σόμενος, ἐφ' ᾧτε δι' ἀκολούθου τὸν λόγον πρὸς τὸν σκοπὸν συμ-
 περᾶναι, οὐκ ἔχω τοῦτο δι' ἀκριβείας εἰπεῖν· λέγει δ' οὖν ὁμοῦς
 10 ταῦτα, οἷς οὐκ ἂν ὁ πρὸς ἀρετὴν βλέπων ἐκουσίως συνενεχθεῖη.
 Ἄλλ' εἴτε οἰκονομίας χάριν τὰ μὴ γενόμενα ὡς γεγονότα διέξεισι
 καὶ κατηγορεῖ ὡς ἐν πείρᾳ γενόμενος, ἵνα ἡμεῖς πρὸ τῆς πείρας
 τὴν τῶν κατηγορημένων ἐπιθυμίαν ἐκκλίνωμεν, εἴτε καὶ καθῆ-
 κεν ἑαυτὸν ἐκουσίως πρὸς τὴν τῶν τοιούτων ἀπόλαυσιν, ὥστε
 15 δι' ἀκριβείας τὰ αἰσθητήρια ἑαυτοῦ καὶ διὰ τῶν ἐναντίων γυ-
 μνάσαι, προκεισθῶ κατ' ἐξουσίαν τῷ βουλομένῳ, ἐφ' ᾧπερ ἂν
 ἐθέλη τὸν στοχασμὸν ἄγειν. Εἰ δέ τις λέγοι τῷ ὄντι γεγενῆσθαι
 αὐτὸν ἐν τῇ τῶν ἡδέων πείρᾳ, οὕτως ὑπολαμβάνομεν. Καθάπερ
 γὰρ οἱ ἐπὶ τὸν βυθὸν τῆς θαλάσσης δυόμενοι καὶ διερευνῶντες ἐν
 20 τῷ πυθμένι τοῦ ὕδατος, εἰ ποῦ τινὰ μαργαρίτην εὗροιεν ἢ τι ἄλλο
 τοιοῦτον τῶν ἐν βυθῷ τικτομένων, οἷς ἡδονὴν μὲν οὐδεμίαν ἢ ὑπὸ
 τὸ ὕδωρ ταλαιπωρία φέρει, ἢ δὲ τοῦ κέρδους ἐλπίς βυθίους
 ἐποίησεν, οὕτως εἰ γέγονεν ὁ Σολομὼν ἐν τούτοις πάντως ὥσπερ
 τις τῶν κατὰ θάλασσαν πορφυρεούτων ἔδωκεν ἑαυτὸν τῇ
 25 τρυφῇ ὑποβρύχιον, οὐκ ἐφ' ᾧτε καταπλησθῆναι τῆς θαλαττίας
 ἄλμης, ἄλμην δὲ λέγω τὴν ἡδονήν, ἀλλὰ τοῦ ζητῆσαί τι τῇ δια-
 νοίᾳ χρήσιμον ἐν τῷ τοιοῦτῳ βυθῷ. Χρήσιμον δ' ἂν εἴη διὰ τῶν
 τοιούτων εὐρισκόμενον, κατὰ γὰρ τὸν ἐμὸν στοχασμὸν, ἢ τὸ ἀμ-
 βλῦναι τὰς τοῦ σώματος ὁρμὰς διὰ τοῦ προθεῖναι κατ' ἐξουσίαν
 30 ὁ βούλεται· πρὸς γὰρ τὸ κωλυόμενον φιλονεικοτέρας ἀεὶ τὰς κι-
 νήσεις ἢ φύσις ἔχει· ἦτοι τοῦ ἀξιοπίστου χάριν ἐν τούτοις γίνεται
 ὁ διδάσκαλος, ὡς μηκέτι τοῖς ἀνθρώποις ἀσπαστὸν νομισθῆναι
 τὸ καταπεφρονημένον πρᾶγμα ὑπὸ τοῦ διὰ τῆς πείρας διδαχθέν-

Αὐτὰ εἶναι λοιπὸν ποὺ διδάσκει ἡ ἐκκλησία μὲ τὴν ἀνάγνωσιν ποὺ κάναμε τώρα ὅσων γράφει ὁ Ἐκκλησιαστής. Ἐκφράζει δηλαδὴ ἐλεύθερα κι ἀνακοινώνει ἐκεῖνο καὶ στήνοντας σὲ κοινὴ θέα τῶν ἀνθρώπων σὰν κάποια γραπτὴ στήλη τὴν ἀπὸ μέρους τοῦ ἐξαγόρευση τῶν πράξεών του, ποὺ εἶναι τέτοιες, ὥστε νὰ εἶναι πιὸ τιμητικὴ ἀπὸ τὴ μνημόνευσή τους ἢ ἄγνοια καὶ ἡ σιγὴ τους. Ἔτσι λέει· ἂν αὐτὰ τώρα τὰ ἔχει πράξει στ' ἀλήθεια ἢ τὰ πλάθει γιὰ τὴν ὠφέλειά μας, ὥστε νὰ κατακλείσει τὸ λόγο του σύμφωνα μὲ τὸ σκοπὸ του, αὐτὸ δὲν μπορῶ νὰ τὸ πῶ μὲ ἀκρίβεια. Αὐτὰ ὅμως τὰ λέει, καὶ σ' αὐτὰ δὲ θὰ συγκατανεύσει αὐτὸς ποὺ ἀποβλέπει μὲ θέλημά του στὴν ἀρετὴ. Εἴτε ὅμως γιὰ κάποια σκοπιμότητα ἐκθέτει σὰ νὰ ἔχουν γίνει αὐτὰ ποὺ δὲν ἔγιναν καὶ τὰ κατηγορεῖ σὰ νὰ τὰ ἔχει ζήσει, μὲ τὸ σκοπὸ νὰ ἀποφύγομε ἐμεῖς τὴν ἐπιθυμία αὐτῶν ποὺ κατηγορεῖ πρὶν τὰ δοκιμάσομε, εἴτε καὶ ρίχτηκε μὲ θέλημά του στὶς ἀπολαύσεις αὐτές, ὥστε νὰ γυμνάσει τὰ αἰσθητήριά του στὴν ἐντέλεια καὶ μὲ ἀντίθετα ἀπὸ τὰ σωστά, τ' ἀφήνω στὴ διάθεση τοῦ καθενὸς νὰ σκεφτεῖ ὅ,τι θέλει. Ἄν πάλι κανένας ὑποστηρίζει ὅτι ἀληθινὰ ὁ Σολομὼν δοκίμασε αὐτές τις ἀπολαύσεις, ἔτσι νομίζομε κι ἐμεῖς. Ὅπως δηλαδὴ οἱ δύτες ποὺ βουτοῦν στὰ βάθη τῆς θάλασσας καὶ ψάχνουν στὸν πυθμένα, μήπως ἐπιτύχουν κανένα μαργαριτάρι ἢ κάτι ἄλλο ἀπὸ ὅσα γεννᾷ ὁ βυθός, οἱ ὁποῖοι δὲ νιώθουν καμιά εὐχαρίστηση ἀπὸ τὴν ταλαιπωρία τους κάτω ἀπὸ τὸ νερὸ ἀλλὰ τοὺς ἔκανε νὰ κατεβοῦν στὸ βυθὸ ἢ ἐλπίδα τοῦ κέρδους, ἔτσι ἂν ἔπεσε σ' αὐτὰ καὶ ὁ Σολομὼν, ἀσφαλῶς βυθίστηκε στὴν τρυφή σὰν ἓνας πορφυραλιέας, ὄχι γιὰ νὰ λουστῆ τὴ θαλάσσια ἀρμύρα, ἀρμύρα ἐννοῶ τὴν ἡδονή, ἀλλὰ γιὰ νὰ ἀναζητήσῃ σ' αὐτὸν τὸν βυθὸ κάτι χρήσιμο γιὰ τὴν ψυχὴ του. Καὶ τὸ χρήσιμο ποὺ θὰ μπορούσε νὰ βρεθῆ μέσα σ' αὐτά, ὅπως ὑποθέτω, εἶναι ἢ ν' ἀμβλύνει τις ὁρμὲς τῆς σάρκας ἔχοντας στὴν ἐξουσία του αὐτὸ ποὺ ἐπιθυμεῖ —γιατὶ αὐτὸ ποὺ τοῦ ἀπαγορεύεται ὁ ἄνθρωπος τὸ ἐπιδιώκει πάντοτε πιὸ ἐντονα— ἢ γιὰ χάρη ἀξιοπιστίας ἀνακατεύεται ὁ δάσκαλος μὲ αὐτά, γιὰ νὰ μὴ νομιστεῖ πιά ἀξιοπάθητο τὸ πράγμα ποὺ καταφρόνησε

τος τὸ μάταιον. Καὶ γὰρ καὶ τοὺς ἰατροὺς φασιν ἐν ἐκείνῳ μάλιστα κατορθοῦν τὴν τέχνην, οὗ ἂν διὰ τῶν ἰδίων σωμάτων τὸ εἶδος τῆς ἀρρωστίας γνωρίσωσι. Καὶ ἀσφαλέστεροι τῶν τοιούτων γίνονται σύμβουλοί τε καὶ θεραπευταί, ὧν διὰ τοῦ προθεραπευθῆναι τὴν γνῶσιν ἔσχον, ὅσω τῷ ἰδίῳ πάθει προεδιδάχθησαν.

Ἴδωμεν τοίνυν τί λέγει πεπονθέναι ὁ τῷ καθ' ἑαυτὸν βίῳ τὸν ἡμέτερον ἰατρεύων βίον. «Ἐμεγάλυνα», φησί, «ποίημά μου, ὠκοδόμησά μοι οἴκους». Εὐθὺς ἐκ κατηγορίας ὁ λόγος ἀρχεται. 10 Οὐ γὰρ τὸ τοῦ Θεοῦ φησι ποίημα, ὅπερ εἰμὶ ἐγώ, ἀλλὰ τὸ ἐμὸν ἐμεγάλυνα. Ἐμὸν δὲ ποίημα οὐδὲν ἐστὶν ἄλλο ἢ ὅπερ τῇ αἰσθήσει τὴν ἡδονὴν φέρει. Ἔστι δὲ τοῦτο τὸ ποίημα τῷ μὲν γενικῶ λόγῳ ἐν, τῇ δὲ κατὰ λεπτὸν διαιρέσει εἰς πολλὰ ταῖς τῆς τροφῆς χρεῖαις καταμερίζεται. Τὸν γὰρ ἅπαξ ἐντὸς τοῦ βυθοῦ 15 τῆς ὕλης γενόμενον ἀνάγκη πᾶσα πανταχόσε τὸν ὀφθαλμὸν περιάγειν, ὅθεν ἂν ἢ δυνατὸν ἡδονὴν ἐκφυῆναι. Καθάπερ γὰρ ἐκ μιᾶς πηγῆς πολλαχῇ διὰ σωλήνων ὀχτηγεῖται τὸ ὕδωρ καὶ οὐδὲν ἦττον ἐν τῷ ὕδωρ ἐστὶ τὸ ἐκ τῆς αὐτῆς πηγῆς μεριζόμενον, κἂν ἐν μυρίοις κρουνοῖς τύχη ρέον, οὕτω μία τῇ φύσει οὔσα ἢ 20 ἡδονὴ ἄλλως καὶ ἄλλως ἐν ταῖς τῶν ἐπιτηδευμάτων διαφοραῖς ὑπονοστοῦσα ρεεῖ πανταχοῦ ταῖς τοῦ βίου χρεῖαις ἑαυτὴν συνεισάγουσα. Οἷον ὁ βίος ἀναγκαίαν ἐποίησε τῇ φύσει τὴν οἴκησιν ἀσθενέστερον γὰρ πέφυκε τὸ ἀνθρώπινον ἢ ὥστε τὰς ἐκ τοῦ θάλλους τε καὶ κρύους ἀνωμαλίας φέρειν· ἀλλὰ παρελθεῖν τοὺς 25 ὄρους τῆς χρεῖας ἢ ἡδονὴ τὸν ἀνθρώπον ἐβιάσατο. Ὡς γὰρ οὐχὶ σώματι τὸ χρεῖῶδες πορίζων, ἀλλὰ τοῖς ὀφθαλμοῖς ἐπιτηδεύων τέρψεις καὶ ἐντροφήματα λυπεῖται σχεδόν, ὅτι μὴ τὸν οὐρανὸν αὐτὸν ἐποίησεν ὑπωρόφιον μηδὲ τὰς τοῦ ἡλίου ἀκτῖνας ἔχει τῷ

αὐτὸς ποὺ ἔμαθε τὴ ματαιότητά του ζώντας το. Λένε ὅτι καὶ οἱ γιατροὶ πετυχαίνουν καλύτερα στὴν ἐπιστήμη τους ὡς πρὸς τὸ εἶδος τῆς ἀρρώστιας ποὺ θὰ τὸ περάσουν στὸ ἴδιο τους τὸ σῶμα. Καὶ δίνουν τόσο ἀσφαλέστερες συμβουλές καὶ θεραπείες στὶς ἀρρώστιας, γιὰ τὶς ὁποῖες ἀπόχτησαν τὶς γνώσεις θεραπευμένοι πρῶτα οἱ ἴδιοι, σὲ ὅσο βαθμὸ διδάχτηκαν προηγουμένως μὲ τὴν ἴδια τους ἀρρώστια.

Ἄς δοῦμε λοιπὸν τώρα τί λέει ὅτι ἔπαθε αὐτὸς ποὺ μὲ τὸ δικό του βίο θεραπεύει τὸ δικό μας. «Ἐκανα», λέει, «μεγάλα ἔργα γιὰ μένα, ἔχτισαι σπίτια»⁵. Ἄμέσως ὁ λόγος ἀρχίζει ἀπὸ κατηγορία. Δὲν ἐννοεῖ τὸ ἔργο τοῦ Θεοῦ, ποὺ εἶμαι ἐγώ, ἀλλὰ μεγάλωσα τὸ δικό μου ἔργο. Καὶ δικό μου ἔργο δὲν εἶναι κανένα ἄλλο παρὰ αὐτὸ ποὺ προξενεῖ εὐχαρίστηση στὴν αἴσθησι. Τὸ ἔργο αὐτὸ σὲ γενικὴ διατύπωση εἶναι ἓνα, μὲ μιὰ λεπτομερῆ ὁμῶς διαίρεση μοιράζεται σὲ πολλὰ ἀνάλογα μὲ τὶς ἀπαιτήσεις τῆς τρυφῆς. Αὐτὸς ποὺ βρέθηκε μέσα στὸ βυθὸ τῆς ὕλης εἶναι μεγάλη ἀνάγκη νὰ στρέφει τὸ βλέμμα του παντοῦ, ἀπὸ ὅπου εἶναι δυνατὸ νὰ ἀναβλύσει κάποια ἡδονή. Ὅπως δηλαδὴ τὸ νερὸ μιᾶς πηγῆς διοχετεύεται μὲ σωλῆνες σὲ πολλὰ μέρη καὶ δὲν παύει καθόλου νὰ εἶναι τὸ ἴδιο τὸ νερὸ ποὺ μοιράζεται, ἀπὸ τὴν ἴδια πηγὴ, κι ἂν τρέχει ἀκόμα κι ἀπὸ ἀμέτρητους κρουνοὺς, ἔτσι καὶ ἡ ἡδονὴ εἶναι στὴ φύση μία, ἀλλὰ περνώντας εἴτε ἔτσι εἴτε ἀλλιῶς ἀπὸ τὶς διάφορες ἀσχολίες κυλᾷ παντοῦ μπαίνοντας μέσα στὶς ὑποχρεωτικὲς λεπτομέρειες τῆς ζωῆς. Γιὰ παράδειγμα· ἡ ζωὴ ἔδειξε ἀπαραίτητη γιὰ τὸν ἄνθρωπο τὴν κατοικία· γιὰτὶ ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔχει τόση δύναμη, ὥστε νὰ ἀντέχει στὶς μεταβολὲς τῆς ζέστης καὶ τοῦ κρύου. Ὡς ἐδῶ τὸ σπίτι εἶναι ὠφέλιμο γιὰ τὴ ζωὴ. Ἡ ἀπόλαυση ὁμῶς ὑποχρέωσε τὸν ἄνθρωπο νὰ παραβεῖ τοὺς ὄρους τῆς ἀνάγκης. Ἐπειδὴ δὲν προμηθεύει στὸ σῶμα τὸ ἀπαραίτητο ἀλλὰ ἐφευρίσκει μὲ τί θὰ εὐχαριστήσῃ καὶ θὰ διασκεδάσῃ τὴν ὄραση, λυπᾶται σχεδὸν γιὰτὶ δὲν ἔβαλε στὸ σπίτι τοῦ ὀροφῆ τὸν οὐρανὸ οὔτε ἔχει τεχνουργήσει

5. Ἐκκλ. 2,4.

ὀρόφῳ καὶ αὐτὰς ἐντεκτῆνασθαι. Διὸ πλατύνει μὲν ἀπανταχό-
 θεν τὰς τῶν κατακευασμάτων περιγραφάς, τὴν τῆς συνοικίας
 περιβολὴν ὡς οἰκουμένην τινὰ ἄλλην ἑαυτῷ κτίζων, ἀνατείνει δὲ
 εἰς ὅτι μήκιστον ὕψος τοὺς τοίχους, ποικίλλει δὲ ταῖς ἔνδον τῶν
 5 οἰκημάτων διασκευαῖς, ἐξ ἀλλήλων καὶ δι' ἀλλήλων... παρέχων
 τῇ κατασκευῇ τῶν ἔνδον οἴκων τὴν ποικιλίαν. Εἶτα Λάκαινα
 καὶ Θεσσαλὴ καὶ ἐκ Καρύστου λίθος ἀναπτύσσεται διὰ σιδήρου
 εἰς πλάκας, τὰ τε Νειλῶα μέταλλα καὶ τὰ τῆς Νουμιδίας ἀνα-
 ζητεῖται καὶ πού καὶ ἡ Φρυγία πέτρα ταῖς σπουδαῖς ταύταις
 10 συμπαρεῖληπται, ἢ τῇ λευκότητι τοῦ μαρμάρου τὴν πορφυρᾶν
 βαφὴν πρὸς τὸ συμβᾶν κατασπείρασα τρυφὴ γίνεται τοῖς λιχνο-
 τέροις ὄμμασι πολυειδῆ τινα καὶ πολυσημάτιστον τὴν διάχυσιν
 τοῦ χρώματος ἐν τῷ λευκῷ ζωφραφήσασα. Ὡς πόσαι περὶ τού-
 των σπουδαί, πόσα τὰ μηχανήματα, τῶν μὲν ὕδατι καὶ σιδήρῳ
 15 διαπριόντων τὰς ὕλας, ἄλλων δὲ διὰ χειρῶν ἀνθρωπίνων νυκτὶ
 καὶ ἡμέρᾳ πονούντων τῶν κατεργαζομένων τὴν ἔκπρισιν; Καὶ
 οὐδὲ ταῦτα ἤρκεσε τοῖς πονοῦσι περὶ τὸν μάταιον κόσμον, ἀλλὰ
 καὶ τὸ καθαρὸν τῆς ὑέλου διὰ φαρμάκων εἰς βαφὰς ποικίλας
 καταμολύνεται, ὡς ἂν καὶ παρὰ ταύτης τι συνεισενεχθεῖη τῇ
 20 τῶν ὀμμάτων χλιδῇ. Πῶς δ' ἂν τις εἴποι τὰς τῶν ὀρόφων πε-
 ριεργίας, ἐφ' ὧν τὰ ξύλα ἐκ δένδρων γινόμενα πάλιν ἐπαναστρέ-
 φοντα διὰ τῶν σοφισμάτων τῆς τέχνης δένδρα νομίζεται κλά-
 δους καὶ φύλλα καὶ καρποὺς ἐν ταῖς γλυφίσιν ἐκφύοντα. Σιωπῶ
 τὸν χρυσοῦν τὸν εἰς λεπτούς τε καὶ ἀερῶδεις ὑμένας διατεινόμε-
 25 νον καὶ πανταχῇ τούτοις ἐπιχρῶννύμενον, ὡς ἂν τὴν λιχνείαν
 τῶν ὀμμάτων πρὸς ἑαυτὸν ἐπιστρέφοι, τὴν δὲ τῶν ἐλεφάντων
 συνεισφορὰν εἰς τὸν περίεργον καλλωπισμὸν τῶν εἰσόδων τὸν τε
 ἀλειφόμενον ταῖς γλυφίσι τούτων χρυσοῦν ἢ τὸν διὰ τῶν ἡλων ἐγ-
 κροτούμενον ἄργυρον καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα. Τί ἂν τις λέγοι ἢ τὰ
 30 ἐδάφη τῶν οἴκων ταῖς ποικίλαις τῶν λίθων βαφαῖς ὑπολάμπον-
 τα, ὡς ἂν καὶ οἱ πόδες αὐτῶν τῆς αὐγῆς τῶν λίθων κατατρυφῶ-
 σι, τὴν τε κατὰ τὸ πλῆθος τῶν τοιούτων οἴκων φιλοτιμίαν, ὧν
 οὐχὶ ἡ χρεια τῆς ζωῆς τὴν κατασκευὴν ἀναγκαίαν ποιεῖ, ἀλλ' ἡ
 ἐπιθυμία διὰ τῶν ἀνονήτων προιοῦσα ἐφευρίσκει τὴν ἀκαιρίαν;

στην όροφή τις άκτίνες του ήλιου. Γι' αυτό διευρύνει από παντού τα όρια των κατασκευών του, τον περίβολο της κατοικίας του τον κάνει σαν μια άλλη οίκουμένη, ύψώνει στο μεγαλύτερο δυνατό ύψος τους τοίχους, τή στολίζει μ' έσωτερικές διακοσμήσεις παρέχοντας από αυτές και με τή μια και τήν άλλη τήν ποικιλία στο έσωτερικό του σπιτιού. Έπειτα απλώνονται πέτρες λακωνικές και θεσσαλικές κι από τήν Κάρυστο κομμένες με πριόνια σε πλάκες, άναζητούνται τὰ μέταλλα του Νείλου και τής Νουμιδίας κι ανάμεσα χρησιμοποιείται στα έργα αυτά και ή Φρυγική πέτρα, που σκορπώντας έδω κι εκεί μέσα στα λευκά μάρμαρα τήν απόχρωσή της γίνεται απόλαυση για τὰ πεινασμένα μάτια, δημιουργώντας με τὸ σκόρπισμα του χρώματος μια ζωγραφιά με διάφορες μορφές και σχήματα. Πόση έπιμέλεια για δλ' αυτά, πόσα έργαλεϊα, άλλοι να πριονίζουν με νερό και σίδερο τις πέτρες και άλλοι να κοπιάζουν μέρα και νύχτα με τὰ χέρια τους για να τελειώσουν τὸ πριόνισμα! Άλλά κι αυτά δέν ικανοποιούν όσους κοπιάζουν γι' αυτή τή μάταιη διακόσμηση, αλλά μολύνουν και τὸ διάφανο γυαλί δίνοντάς του με φάρμακα διάφορα χρώματα, για να προσφερθεϊ κι από κεϊ κάτι άκόμα στη χλιδή των ματιών. Πώς να εξιστορήσει κανένας και τις περίεργες τέχνες στις όροφές, όπου τὰ ξύλα που παίρνουν από τὰ δέντρα τὰ ξαναγυρίζουν πάλι με όσα μηχανεύεται ή τέχνη και φαίνονται σαν δέντρα που με τὸ σκάλισμα βγάζουν κλαδιά και φύλλα και καρπούς; Δέν κάνω λόγο για τὸ χρυσάφι που απλώνεται σε λεπτές άέρινες τρέσσες κι έπιχρυσώνει όλα αυτά, για να τραβᾷ επάνω του τήν πείνα των ματιών, καθώς και τή συμμετοχή του έλεφαντόδοντου στον περίτεχνο καλλωπισμό των είσόδων και τὸ χρυσάφι που αλείφουν στα σκαλίσματα και τ' άσημόκαρφα που καρφώνουν και όλα τὰ παρόμοια. Τί να πει κανένας και για τὰ δάπεδα των σπιτιών που λάμπουν από τις ποικιλόχρωμες πλάκες, σαν για να χαίρονται και τὰ πόδια τή λάμψη τους, τή φιλόδοξη άφθονία των σπιτιών αυτών που δέν είναι ή άνάγκη της ζωής που κάνει άπαραίτητη τήν κατασκευή τους αλλά ή έπιθυμία έφευρίσκει δλη αυτή τήν άχρηστία περ-

Χρή γὰρ τῶν οἰκῶν τοὺς μὲν δρόμους εἶναι, τοὺς δὲ περιπάτους, τοὺς δὲ εἰσοδίους τοὺς δὲ προεισοδίους καὶ ἄλλους ἐπιπυλίους· οὐ γὰρ ἀρκεῖν ἡγοῦνται πρὸς κόμπον τὰς πύλας καὶ τὰ προπύλαια καὶ τὴν ἐντὸς τῶν πυλῶν εὐρυχωρίαν, εἰ μὴ τι τοιοῦτον
 5 προσεντυγῆνοι τοῖς εἰσιούσιν, οἷον εὐθὺς καταπλῆξαι τῷ μεγέθει τοῦ ὀρωμένου τὸν εἰσερχόμενον· λουτρά τε πρὸς τούτοις παριόντα τῇ φιλοτιμίᾳ τὴν χρεῖαν ποταμοῖς ὄλοις ἐν τῇ τῶν κρου-
 νῶν δαψιλείᾳ κατακλυζόμενα, καὶ τούτων προβεβλημένα γυμνάσια, καὶ ταῦτα περιττῶς διὰ ποικίλων μαρμάρων εἰς κόσμον
 10 ἐξησηκῆμένα, στοαὶ τε πανταχόθεν περὶ τὴν οἴκησιν Νουμιδικοῖς ἢ Θεσσαλοῖς ἢ Σοηνίταις στύλοις ὑπερειδόμεναι ὃ τε ἐν τοῖς ἀνδριᾶσι χαλκὸς εἰς μυρία εἶδη σχηματιζόμενος πρὸς ὅτιπερ ἂν ἡ ἐπιθυμία τῆς περιεργίας χέη τὴν ὕλην, τὰ τε ἐκ τῶν μαρμάρων εἰδῶλα καὶ τὰς ἐπὶ τῶν πινάκων γραφάς, δι' ὧν καὶ τοῖς
 15 ὀφθαλμοῖς ἐκπορνεύουσιν ἀπογυμνούσης τῆς τέχνης διὰ μιμήσεως τὰ ἀθέατα, καὶ ὅσα ἐν τοῖς τοιούτοις ἔστιν ἰδεῖν εἰς ἐκπληξίν τε καὶ ὦραν ἐπιτεχνώμενα.

Πῶς ἂν τις τὰ καθ' ἕκαστον διεξέλθοι τῷ λόγῳ, ἐν οἷς ἡ σπουδὴ κατηγορία καὶ ἔλεγχος τῆς περὶ τὰ προτιμότερα ραθυ-
 20 μίας ἐστίν; Ὅσῳ γὰρ ἂν τις πλεονάσῃ τῷ τε πλήθει καὶ τῇ περὶ τὰς ὕλας φιλοτιμίᾳ τὴν ἐν τοῖς κατασκευαζομένοις σπουδὴν, τοσούτῳ μᾶλλον ἐλέγχει τὸ τῆς ψυχῆς ἀκαλλώπιστον. Ὅ γὰρ πρὸς ἑαυτὸν βλέπων καὶ τὴν ἰδίαν ὄντως οἴκησιν καλλωπίζων, ὥστε ποτὲ καὶ τὸν Θεὸν ἐνοικον δέξασθαι, ἄλλας ἔχει τὰς ὕλας, ἐξ'
 25 ὧν τὸ κάλλος τῇ τοιαύτῃ οἰκῆσει συνερανίζεται. Οἶδα ἐγὼ χρυσὸν τοῖς τοιούτοις ἔργοις ἐνστίλβοντα τὸν ἐκ τῶν τῆς Γραφῆς νοημάτων μεταλλευόμενον, οἶδα ἄργυρον τὰ θεῖα λόγια τὰ πεπυρωμένα, ὧν ἀπαστράπτει ἡ λαμπηδὼν διὰ τῆς ἀληθείας ἐκλάμ-

νώντας από άνωφελα πράγματα. Γιατί πρέπει από τις οίκιες άλλες να είναι δρόμοι, άλλες περίπατοι⁶, άλλες να έχουν πύλες, άλλες και προπύλαια και άλλες επιπύλια. Δέ θεωροῦν αρκετό για κομπασμό τις πύλες και τὰ προπύλαια και τήν εύρυχωρία μέσα από τις πύλες, αν ὄσοι μπαίνουν δέ συναντοῦν και κάτι τέτοιο, ὥστε να τοῦς καταπλήξουν ἀμέσως με τὸ μέγεθος αὐτοῦ πού βλέπουν. Κι ἐκτός ἀπό αὐτὰ ὑπάρχουν λουτρά, πού ἡ χρήση τους συνοδεύεται ἀπό τὸ ξίπασμα και πού κατακλύζονται με ὀλόκληρα ποτάμια ἀπό τοῦς πλούσιους κρουνούς τους. Μπροστά ἀπό αὐτὰ εἶναι τὰ γυμναστήρια πού κι αὐτὰ εἶναι κατασκευασμένα με λογιῆς μάρμαρα ἐπιδιώκοντας ἄχρηστο στολισμό, στοές ὀλόγυρα ἀπό τὸ σπίτι πού στηρίζονται πάνω σέ στύλους ἀπό μάρμαρα νομιδικὰ ἢ θεσσαλικά ἢ σοηνίτικα και οἱ χάλκινοι ἀνδριάντες με ἄπειρες μορφές, ὅπως ἡ ἐπιθυμία τοῦ παράξενου χύνει τὸ μέταλλο ἀλλὰ και οἱ μαρμάρινοι θεοὶ και οἱ ζωγραφικοὶ πίνακες, πού μ' αὐτοῦς κάνουν πορνεία με τὰ μάτια⁷ καθὼς ἡ τέχνη ἀπογυμνώνει τὰ ἀθέατα με τὴ μίμηση· και ὄσα ἄλλα στὰ σπίτια αὐτὰ μπορεῖς να δεῖς κατασκευασμένα για να προκαλοῦν ἐκπληξη και ὠραιότητα.

Πῶς ὁ λόγος να ἐκθέσει τὰ καθέκαστα, ὅταν ὁ ζῆλος γι' αὐτὰ ἀποτελεῖ κατηγορία κι ἐλεγχὸ τῆς ἀμέλειας για τὰ ἐντιμότερα; "Ὅσο μεγαλύτερο ἐνδιαφέρον δεῖξει κανένας στὸ πλῆθος και στὴ φιλοτιμία για τὰ ὑλικά τῶν σπιτιῶν, τόσο περισσότερο δείχνει πόσο ἀκαλλώπιστη εἶναι ἡ ψυχὴ τοῦ. Δὲν κοιτάζει τὸν ἑαυτό του και δὲν καλλωπίζει τὴ δικὴ του πραγματικὴ κατοικία, ὥστε να δεχτεῖ ἔνοικο μέσα του και τὸ Θεό, χρησιμοποιώντας ἄλλα ὑλικά τὰ ὁποῖα συναποτελοῦν τὴν ὁμορφιά για τὴν κατοικία αὐτὴ. Ξέρω ἐγὼ χρυσάφι πού ἀστράφτει στὰ ἔργα αὐτὰ πού ἐξορύσσεται ἀπό τὰ μεταλλεῖα τῶν νοσημάτων τῆς Γραφῆς· ξέρω ἀσήμι, τὰ θεῖα λόγια τὰ πυρωμένα στὴ φωτιὰ πού ἀστράφτει ἢ φεγγοβολὴ τους λάμποντας ἀπό τὴν ἀλήθεια.

6. "Ὅροι δανεισμένοι ἀπὸ διάφορα εἶδη στοῶν.

7. Ὁ μονολεκτικὸς ὄρος τῆς ἐποχῆς μας δὲν ἦταν φαίνεται και τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

πουσα. Λίθων δὲ ποικίλων αὐγάς, ἐξ ὧν οἱ τε τοῖχοι τοῦ τοιοῦ-
 του ναοῦ κατακοσμοῦνται, καὶ τῆς κατασκευῆς τὰ ἐδάφη τὰς
 ποικίλας τῶν ἀρετῶν διαθέσεις νοήσας οὐκ ἂν ἀμάρτοις τοῦ τῆ
 οἰκίᾳ ταύτῃ πρέποντος κόσμου. Κατεστορέσθω τῆ ἐγκρατεία τὸ
 5 ἔδαφος, δι' ἧς ἢ τῆς γηϊνῆς διανοίας κόνις οὐ διοχλήσει τὸν διαι-
 τώμενον. Ἡ τῶν οὐρανίων ἐλπίς ὠραιζέτω τὸν δροφον, πρὸς ἣν
 ἀναβλέπων τῷ τῆς ψυχῆς ὀφθαλμῷ οὐκ εἰδώλοισ κάλλους διὰ
 γλυφίδων μεμορφωμένοις ἐνατενίσεις, ἀλλ' αὐτὸ κατόψει τὸ ἀρ-
 χέτυπον κάλλος οὐ χρυσῷ τινι καὶ ἀργύρῳ διηθησμένον, ἀλλ'
 10 ὅπερ ὑπὲρ χρυσίον καὶ λίθον τίμιόν ἐστι πολύν. Εἰ δὲ χρῆ καὶ τὸν
 ἐκ πλακῶν κόσμον ὑπογράψαι τῷ λόγῳ, ἔνθεν ἢ ἀφθαρσία καὶ
 ἢ ἀπάθεια διαπλακούτω τὸν οἶκον, ἐκεῖθεν ἢ δικαιοσύνη καὶ τὸ
 ἀόργητον κοσμεῖτω τὴν οἴκησιν, καθ' ἕτερον μέρος ἢ ταπεινο-
 φροσύνη καὶ τὸ μακρόθυμον διαλαμπέτω καὶ κατ' ἄλλο πάλιν ἢ
 15 περὶ τὸ θεῖον εὐσέβεια. Πάντα δὲ ταῦτα ὁ καλὸς τεχνίτης, ἢ
 ἀγάπη εὐθέτως πρὸς ἄλληλα συναρμοζέτω. Κἂν λουτρῶν ἐπι-
 θυμῆς ἔχεις, ἐὰν θέλῃς, καὶ λουτρὸν κατοικίδιον καὶ κρουνοὺς
 ἰδίους, δι' ὧν ἔστι τὰς κηλίδας τῆς ψυχῆς ἀπορρῦσασθαι, ᾧ
 ἐκέχρητο καὶ ὁ μέγας Δαβὶδ καθ' ἑκάστην νύκτα ἐντροφῶν τῷ
 20 τοιοῦτῳ λουτρῷ. Στύλους δὲ τὴν τῆς ψυχῆς στοὰν ὑπερείδοντας
 μὴ Φρυγίους τινὰς ἢ πορφυρίτας περιεργάζου, ἀλλὰ τὸ ἐν παντὶ
 ἀγαθῷ στάσιμόν τε καὶ ἀμετακίνητον τῶν ὑλικῶν ἔστω σοι τού-
 των καλλωπισμάτων πολυτιμότερον. Εἶδωλα δὲ παντοδαπὰ ἢ
 ἐν γραφαῖς ἢ ἐν πλάσμασιν, ὅσα πρὸς μίμησιν τῆς ἀληθείας δι'
 25 ἀπάτης ἐπιτεχνῶνται ὁ ἄνθρωποι, ἢ τοιαύτη οὐ καταδέχεται
 οἴκησις, ἐν ἧ γέμει τὰ τῆς ἀληθείας ἀγάλματα. Δρόμους δὲ καὶ
 περιπάτους ἐπιθυμῶν τὴν ἐν ταῖς ἐντολαῖς ἔχειν διαγωγὴν. Οὕτω
 γάρ φησιν ἡ Σοφία: «ἐν ὁδοῖς δικαιοσύνης περιπατῶ καὶ ἀνὰ
 μέσον ὁδῶν δικαιοῦματος ἀναστρέφομαι». Ὡς καλὸν ἐστὶν εἰ:

Ἄστραπές τῶν λογῆς πολύτιμων πετραδιῶν, πού στολίζουν τοὺς τοίχους τοῦ ναοῦ αὐτοῦ καὶ τὰ δάπεδα τῆς κατασκευῆς ἂν θεωρήσεις τὶς διάφορες διαθέσεις τῶν ἀρετῶν δὲ θὰ κάνεις λάθος στὴ διακόσμηση πού ἀρμόζει στὸ σπίτι αὐτό. Τὸ δάπεδο ἄς στρωθεῖ μὲ τὴν ἐγκράτεια, πού θὰ ἐμποδίσει τὸ χῶμα τοῦ γῆινου φρονήματος νὰ ἐνοχλήσει τὸν ἐνοικο. Ἡ ἐλπίδα τῶν οὐράνιων ἀπολαβῶν ἄς δίνει στὴν ὀροφή τὴν ὠραιότητά της καὶ αὐτὴν παρατηρώντας μὲ τὰ μάτια τῆς ψυχῆς δὲ θ' ἀντικρύσεις εἰδῶλα ὁμορφιάς πού φτιάχτηκαν μὲ τὸ σκάλισμα ἀλλὰ θὰ δεῖς τὴν ἴδια τὴν ἀρχέτυπη ὁμορφιά πού δὲν εἶναι διανθισμένη μὲ ὅποιο χρυσάφι καὶ ἀσήμι ἀλλὰ μὲ αὐτὸ πού εἶναι ἀνώτερο ἀπὸ χρυσάφι καὶ πολύτιμους λίθους. Κι ἂν πρέπει νὰ τονίσει ὁ λόγος μας καὶ τὴ διακόσμηση τῶν πλακῶν ἀπὸ τὴ μιὰ ἄς σαρωθεῖ τὸ σπίτι μὲ τὶς πλάκες τῆς ἀφθαρσίας καὶ τῆς ἀπάθειας, ἀπὸ τὴν ἄλλη ἄς στολίσει τὸ οἶκημα ἢ δικαιοσύνη καὶ ἢ πραότητα, ἀπὸ ἄλλο μέρος ἄς λάμπει ἢ ταπεινοφροσύνη καὶ ἢ μακροθυμία, κι ἀπὸ ἄλλο πάλι ἢ εὐσέβεια πρὸς τὸ Θεῖο. Ὅλα αὐτὰ ἢ ἀγάπη, ὁ καλὸς τεχνίτης, ἄς τὰ τακτοποιήσῃ κατάλληλα μεταξὺ τους. Κι ἂν ἐπιθυμεῖς καὶ λουτρό, τὸ ἔχεις ἂν τὸ θέλεις, λουτρό μάλιστα τοῦ σπιτιοῦ σου καὶ βρῦσες δικές σου, μὲ τὶς ὁποῖες μπορεῖς νὰ ξεπλύνεις τοὺς ρύπους τῆς ψυχῆς, λουτρό πού χρησιμοποιοῦσε κάθε νύχτα ὁ μέγας Δαβὶδ κι εὐχαριστιόταν μὲ τὸ λουτρό αὐτό⁸. Μὴ φροντίζεις νὰ στήνεις περιέργους στύλους φρυγικούς ἢ ἀπὸ πορφυρίτη, πού νὰ στηρίζουν τὴ στοὰ τῆς ψυχῆς· ἄς εἶναι γιὰ σένα τὸ καλύτερο ἀπὸ τὰ ὑλικά αὐτὰ στολίδια ἢ παραμονή σου καὶ τὸ ἀμετακίνητο ἀπὸ κάθε ἀγαθό. Τὰ κάθε λογῆς εἰδῶλα ζωγραφικὰ ἢ γλυπτικὰ ὅσα ἐπινοοῦν οἱ ἄνθρωποι γιὰ ν' ἀπατήσουν μὲ τὴ μίμηση τῆς ἀλήθειας, δὲν τὰ καταδέχεται ἢ οἰκοδομῇ αὐτή, πού εἶναι γεμάτη μὲ τὰ ἀγάλματα τῆς ἀλήθειας. Ἄν ἐπιθυμεῖς δρόμους καὶ περίπατους, τοὺς ἔχεις ἂν ζεῖς μέσα στὶς ἐντολές. Ἐτσι λέει ἡ σοφία. «Περπατῶ στοὺς δρόμους τῆς δικαιοσύνης καὶ ἡ ζωὴ μου περνᾷ ἀνάμεσα ἀπὸ τοὺς δρόμους τῆς

8. Ψαλμ. 6,7.

τοῖς τούτοις διακινεῖσθαι καὶ διαγυμνάζεσθαι τὴν ψυχὴν καὶ
 διελθόντα τῇ κινήσει τὸν τῆς ἐντολῆς τόπον ἐπὶ τὸ αὐτὸ πάλιν
 ἐπαναστρέφειν, τουτέστι πληρώσαντα τὴν σπουδαζομένην αὐτῶ
 ἐντολὴν πάλιν πρὸς τὸν δευτέρον τε καὶ τρίτον καὶ πολλοστὸν
 5 τῆς εὐσεβείας δίαυλον μὴ ἄποκαμειν. Τὰ δὲ εἰσόδια καὶ προεισ-
 όδια κάλλη ἢ τοῦ ἡθους κατόρθωσις καὶ ἡ εὐσχημοσύνη τοῦ
 βίου καλλωπιζέτω. Ὁ τοῦτον τὸν τρόπον ἐξασκῶν εἰς κάλλος τὸ
 ἑαυτοῦ οἰκοδόμημα μικρὰ φροντιεῖ τῆς γηϊνῆς ὕλης, οὐκ ἐνοχλή-
 σει μετὰλλοις, οὐκ Ἰνδικὰ περάσει πελάγη, ἵνα τὰ τῶν ἐλεφάν-
 10 των ὅστ᾽ ἔμπορεύσῃται, οὐ τεχνιτῶν περιεργίας μισθώσεται,
 ὧν ἡ τέχνη προσαπομένει τῇ ὕλῃ· ἀλλ' οἴκοθεν ἔξει τὸν πλοῦτον
 τὸν ταῖς τοιαύταις κατασκευαῖς χορηγοῦντα τὰς ὕλας· πλοῦτος
 δέ ἐστιν ἡ προαίρεσις. Τὴν δὲ τοῦ σώματος τοῦ ἰδίου φύσιν, ἕως
 ἂν συζῆ τῇ σαρκί, τοσοῦτον θεραπεύσει, ὅσον μὴ στερεῆσαι τῶν
 15 ἀναγκαίων τινός. Τοσοῦτον γὰρ ἑαυτῶ περιθήσει οἰκίδιον, ὡς
 διαθάλασαι μόνον, εἰ τούτου γένοιτο χρεία, καὶ κατασκιάσαι
 πάλιν, ὅταν καταφρύγηται τῷ φλογμῷ τῶν ἀκτίνων τὰ σώμα-
 τα, τὴν τε τοῦ ἱματίου σκέπην πρὸς τὸν αὐτὸν βλέπων σκοπὸν
 κατασκευάσει, ὡς ἂν τὸ γυμνὸν ἐπικαλυφθεῖν τοῦ σώματος, οὐ
 20 πορφυρευτάς τινας καὶ κοκκοβάφους ἀναζητῶν οὐδὲ τοὺς
 ραδιουργοῦντας εἰς νῆμα τοῦ χρυσοῦ τὴν φύσιν, οὐδὲ τοὺς ἐκ
 Σηρῶν βόμβουκας περιεργαζόμενος καὶ τὸ ἐξ αὐτῶν νῆμα διὰ τῆς
 ὕφαντικῆς περιεργίας ἐσθῆτα ποιῶν πρὸς χρυσὸν καὶ πορφύραν
 συγκεκραμένην, τῇ τε ἐπιτυχούσῃ τροφῇ τὸ ἐνδέον τῆς χρείας
 25 παραμυθῆσεται, χαίρειν ἑάσας ὀφαρτυτικὰς μαγγανείας. Ἐν
 ὀλιγοδείᾳ δὲ διὰ τῶν ἐπιτυχόντων τῇ σαρκὶ λειτουργήσας πᾶσαν
 ἑαυτοῦ τὴν ζωὴν ἀναθήσει τῇ τῆς ψυχῆς ἐπιμελείᾳ μεγαλύνων τὸ
 τοῦ Θεοῦ ποίημα, οὐχὶ τὸ ἴδιον, ὡς ἂν μὴ καὶ αὐτὸς εἰς ἀνάγκην
 ἔλθοι ποτὲ τοῦ τὴν ματαίαν δι' ἐξαγορεύσεως δημοσιεύειν σπου-

δικαίωσης»⁹. Εἶναι καλὸ νὰ κινεῖται κανεὶς μέσα σ' αὐτοὺς καὶ νὰ γυμνάζει τὴν ψυχὴ του κι ἀφοῦ περάσει ὅλη τὴν περιοχὴ τῆς ἐντολῆς νὰ στρέφεται πάλι στὸ ἴδιο σημεῖο, δηλαδὴ, ἀφοῦ ὀλοκληρώσει τὴν ἐντολὴν ποὺ θέλει, ἄς μὴν ἀπαυδήσει νὰ ξαναεπιχειρήσει καὶ δεύτερο καὶ τρίτο καὶ πολλοστὸ δίαυλο¹⁰ τῆς εὐσέβειας. Τὶς ὠραιότητες τῆς εἰσόδου καὶ τῆς προεισόδου ἄς τις πραγματοποιοῦν ἢ χρηστότητα τοῦ ἤθους καὶ ἡ εὐπρέπεια τοῦ βίου. Αὐτὸς ποὺ καταρτίζει ἔτσι τὴν ὁμορφιά τοῦ οἰκοδομήματος του λίγο θὰ φροντίσει γιὰ γῆινα ὑλικά, δὲ θὰ ἐνοχληθεῖ γιὰ μέταλλα, δὲ θὰ διασχίσει Ἰνδικὰ πελάγη γιὰ νὰ προμηθευτεῖ τὰ ἔλεφαντοκόκκαλα, δὲ θὰ καταβάλει μισθὸ στὶς ἰδιοτροπίες τῶν τεχνιτῶν, ποὺ ἡ τέχνη τους μένει καὶ χάνεται μὲ τὴν ὕλη. Τὸν πλοῦτο ποὺ χορηγεῖ τὰ ὑλικά γιὰ τὶς κατασκευὲς αὐτὲς θὰ τὸν βρεῖ μέσα του καὶ πλοῦτος εἶναι ἡ προαίρεση. Τῇ φύσει τοῦ σώματός του, ὅσο ζεῖ μαζί του, θὰ τὴ φροντίσει τόσο, ὅσο νὰ μὴν τῆς λείπει κάτι ἀπὸ τὰ ἀπαραίτητα. Θὰ κάνει γιὰ τὸν ἑαυτό του ἓνα σπιτάκι τόσο, ὅσο νὰ τοῦ ἐξασφαλίσῃ κάποια ζεστασιά, ὅταν τοῦ χρειάζεται, καὶ πάλι νὰ τοῦ ἐξασφαλίσῃ σκιά, ὅταν τὰ σώματα κατακαίγονται ἀπὸ τὴ φλόγα τοῦ ἡλίου· τὸ ἱμάτιο θὰ τὸ κάνει ἀποβλέποντας στὸν ἴδιο σκοπὸ, νὰ σκεπάσῃ τὸ γυμνὸ του σῶμα καὶ δὲ θ' ἀναζητεῖ βαφεῖς τῆς πορφύρας καὶ τοῦ κόκκινου οὔτε αὐτοὺς ποὺ φτιάχνουν ἀνόητα τὸ χρυσάφι κλωστὲς οὔτε μὲ περιττοὺς κόπους γύρω ἀπὸ τὰ κουκούλια τοῦ μεταξιοῦ καὶ μὲ τὴ λεπτολογία τῆς ὕφανσης νὰ κάνει τὶς κλωστὲς φόρεμα ἀνάμικτο μὲ χρυσὸ καὶ πορφύρα· ἐπίσης μὲ τὴ βρισκόμενη τροφή θ' ἀνακουφίσῃ τὴν πείνα ποὺ νιώθει, ἀφήνοντας στὴν ἄκρη τὶς ἀπάτες τῆς μαγειρικῆς. Κι ἀφοῦ ὑπηρετήσει τὴ σάρκα του μὲ λιτότητα καὶ μὲ ὅ,τι ὑπάρχει, θ' ἀφιερῶσει ὅλη τὴ ζωὴ του στὴν ἐπιμέλεια τῆς ψυχῆς μεγαλώνοντας τὸ ἔργο τοῦ Θεοῦ, ὄχι τὸ δικό του, γιὰ νὰ μὴ βρεθεῖ ποτὲ κι αὐτὸς νὰ ἀνακοινῶσει μὲ τὴν ἐξαγόρευση τὸ μάταιο ζῆλο του, ὅπως μᾶς ἀποκάλυψε τώρα ἐκεῖνος ποὺ μᾶς εἶπε «μεγάλωσα τὸ ἔργο

10. Δρόμος καὶ ἀναδρομὴ μιᾶς συγκεκριμένης ἀπόστασης· πολλαπλὸς δίαυλος· νὰ τρέξει κανεὶς πολλὰς φορὰς τὸ δίαυλο, εἶναι ἡ ἀκριβὴς ἔκφραση.

δὴν, καθὼς νῦν μεμαθήκαμεν παρὰ τοῦ εἰπόντος, ὅτι «ἐμεγάλυ-
να ποίημά μου», οὐ τὸ τοῦ Θεοῦ, ὅπερ ἦν αὐτός, ἀλλὰ τὸ ἐαυ-
τοῦ, ὅπερ ἦν τὸ τῆς σαρκὸς ἐνδιαίτημα, οὐ ταῖς χρεῖαις ὀριζόμε-
νον, ἀλλὰ ταῖς ματαίαις ἐπιθυμίαις συμπλατυνόμενον.

5 Προστίθησι δὲ τούτοις ὁ λόγος καὶ ἄλλου πράγματος ἐξα-
γόρευσιν, ὅπερ τις τῆς τε τῶν νοημάτων παραφορᾶς καὶ τῆς ἐκ
τοῦ καθεστῶτος ἐκστάσεως ἀρχέγονον λέγων οὐκ ἂν ἀμάρτοι.
Τοῦτο δὲ ἐστὶν ἢ ἐκ τοῦ οἴνου γινομένη τῆς διανοίας λύμη. Εἰπὼν
γὰρ ὅτι «ἐμεγάλυνα ποίημά μου καὶ ὠκοδόμησά μοι οἴκους»
10 ἐπάγει τούτοις τὸ «καὶ ἐφύτευσά μοι ἀμπελώνας». Ὡς κατὰ
κοινοῦ δηλονότι τὸ ἐμεγάλυνα καὶ ἐπὶ τῶν καθεξῆς ὑπαριθμου-
μένων σημαίνόμενον. Νοεῖν οὖν δέδωκε διὰ τούτου, ὡς καὶ τῆς
φυτείας τῶν ἀμπελώνων διὰ τοῦ μεγαλυνθῆναι παριούσης τὴν
χρεῖαν. «Ἐφύτευσά μοι ἀμπελώνας», ὅπερ ἴσον ἐστὶ τῷ λέγειν,
15 ὅτι παρεσκεύασα τῷ πυρὶ τὰς ὕλας, δι' ὧν ἠῤῥησα τῶν ἡδονῶν
τὴν φλόγα, ἢ ὅτι κατέχωσα τὸν νοῦν εἰς βάθος, καθάπερ τινὰ
χοῦν ἐπιτύμβιον ἐπιφορήσας τῇ διανοίᾳ τὴν μέθην. «Ἐφύτευσά
μοι ἀμπελώνας», οὐκ ἐσωφρονίσθη, φησί, τῷ διηγήματι τῆς
τοῦ Νῶε παραφορᾶς, ὅτι κάκεινον ἢ τοιαύτη φυτεία τοῦ κόσμου
20 τῆς εὐσχημοσύνης ἀπογυμνώσασα ἔδειξε τοῖς ὀρώσιν ἐλεινόν τε
ἄμα καὶ ἐπιγέλαστον. Τοῖς μὲν γὰρ εὐνουστέροις τῶν παίδων
ἐλέους ἄξιον ἐνομίσθη τὸ ἄσχημον, τῷ δὲ ἀταστάλῳ τε καὶ
ἀπαιδεύτῳ γέλωτος ἀφορμὴ τὸ τῆς μέθης γίνεται θέαμα. Πολὺν
δὲ περιλαμβάνει παθημάτων κατάλογον ἢ τῆς τῶν ἀμπελώνων
25 φυτείας ἐξομολόγησις. Ὅσα γὰρ καὶ οἷά ἐστι τὰ ἐκ τοῦ οἴνου
ἀποτελούμενα πάθη, πάντα τῇ δυνάμει περιέχει ὁ λόγος. Τίς γὰρ
οὐκ οἶδε τῶν πάντων, ὅτι ὁ οἶνος, ὅταν παρέλθῃ τῇ ἀμετρίᾳ τὴν
χρεῖαν, ἀκολασίας ἐστὶν ὑπέκκαυμα, ἡδονῶν χορηγία, νεότητος
λύμη, γήρωσ ἀσχημοσύνη, γυναικῶν ἀτιμία, μανίας φάρμακον.

μου», όχι τὸ ἔργο τοῦ Θεοῦ ποὺ εἶναι αὐτὸς ὁ ἴδιος, ἀλλὰ τὸ δικό του ἔργο, ποὺ εἶναι ἡ σαρκικὴ κατοικία, ποὺ δὲν τὸ περιορίζουν τὰ ἀπαραίτητα ἀλλὰ ἐπεκτείνεται μαζί με τὶς μάταιες ἐπιθυμίες.

Ὁ λόγος προσθέτει σ' αὐτὰ τὴν ἐξαγόρευση κι ἄλλου πράγματος, ποὺ δὲ θὰ κάνει λάθος κανένας ἂν τὸ ὀνομάσει πρωταίτιο τῆς παράκρουσης τῶν νοημάτων καὶ τῆς ἔκστασης ἀπὸ τὴ νηφαλιότητα. Τοῦτο εἶναι ἡ φθορὰ τοῦ νοῦ ποὺ προκαλεῖ τὸ κρασί. Ἀφοῦ εἶπε «μεγάλωσα τὸ ἔργο μου» καὶ «ἐχτίσα σπίτια γιὰ μένα», προσθέτει σ' αὐτὰ καὶ τοῦτο· «φύτεψα γιὰ χρῆση μου ἀμπέλια»¹¹, σὰ νὰ εἶναι τὸ 'μεγάλωσα' κοινὴ ἔννοια καὶ γι' αὐτὰ ποὺ ἀναφέρονται πιὸ κάτω. Μ' αὐτὸ μᾶς κάνει νὰ σκεφτοῦμε ὅτι καὶ τὸ φύτεμα τῶν ἀμπελιῶν παρέχει τὴ χρησιμότητά του μέσω τοῦ 'μεγαλώματος'. «Φύτεψα», λέει, «γιὰ χρῆση μου ἀμπέλια», ποὺ εἶναι τὸ ἴδιο σὰ νὰ λέει ὅτι ἐτοίμασα τὰ ξύλα μετὰ τὰ ὁποῖα δυνάμωσα τὴ φλόγα τῆς φωτιᾶς ἢ ὅτι ἔθαψα τὸ νοῦ μου βαθιὰ στὴ γῆ σωριάζοντας κατὰ κάποιον τρόπο σὰν χῶμα γιὰ μνημεῖο τῆ μέθη. «Φύτεψα γιὰ χρῆση μου ἀμπέλια» δὲ συνετίστηκα, λέει, μετὰ τὴ διήγηση τῆς παράκρουσης τοῦ Νῶε, γιατί κι ἐκεῖνον ἡ φυτεία αὐτῆ, ἀφοῦ τὸν ἀπογύμνωσε ἀπὸ τὴν εὐπρέπεια, τὸν ἔδειξε σ' αὐτοὺς ποὺ κοίταζαν ἀξιολύπητο καὶ ταυτόχρονα ἀξιογέλαστο. Τὰ παιδιά του ποὺ τὸν ἀγαποῦσαν περισσότερο νόμισαν ὅτι ἔπρεπε νὰ τὸν συμπαθήσουν γιὰ τὴν ἀσχημοσύνη του, ἐνῶ στὸν ἀνόητο καὶ ἄξεστο τὸ θέαμα τῆς μέθης δίνει ἀφορμὴ γιὰ γέλια. Ἡ ἐξομολόγηση τοῦ φυτέματος τῶν ἀμπελιῶν περιέχει μεγάλο κατάλογο παθῶν. Πόσα καὶ ποιά εἶναι τὰ πάθη ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὸ κρασί, τὰ περιέχει ὁ λόγος στὴν ἐξιστόρησή του. Ὑπάρχει κανένας ποὺ δὲ γνωρίζει ὅτι τὸ κρασί ὅταν ξεπεράσει τὸ μέτρο τῆς χρήσης εἶναι τὸ προσάναμμα τῆς ἀκόλασias, τροφοδότηση τῶν ἡδονῶν, καταστροφή τῆς νιότης, ἡ ἀσχημία τῶν γηρατειῶν, ἡ ἀτίμωση τῶν γυναικῶν, τὸ φάρμακο ποὺ προκαλεῖ τὴ μανία, τὸ ἐφόδιο τῆς

¹¹ II. Ἐκκλ. 2,4.

παρανοίας ἐφόδιον, ψυχῆς δηλητήριον, διανοίας νέκρωσις, ἀρε-
 τῆς ἀλλοτρίωσις; Ἐκεῖθεν ὁ ἀπροφάσιτος γέλως, ὁ ἀνευ αἰτίας
 θρῆνος, τὸ αὐτόματον δάκρυον, ἡ ἀνυπόστατος μεγαλαυχία, ἡ
 ἐπὶ τῷ ψεύδει ἀναισχυντία, ἡ τῶν ἀνυπάρκτων ἐπιθυμία, ἡ τῶν
 5 ἀμηχάνων ἐλπίς, ἡ ὑπέρογκος ἀπειλή, ὁ ἀλογος φόβος, ἡ τῶν
 κατ' ἀλήθειαν φοβερῶν ἀναισθησία, ἡ ἀναίτιος ὑποψία, ἡ πα-
 ράλογος φιλανθρωπία, ἡ τῶν ἀδυνάτων ἐπαγγελία· ἵνα παρῶ-
 μεν τὰ ἄλλα, τὸν ἀπρεπῆ νυσταγμὸν, τὴν πάρετον καρηβαρίαν,
 τὴν ἐκ τῆς ἀμέτρου πληθώρας ἀσχημοσύνην, τὴν τῶν ἀρθρων
 10 λύσιν, τὸν λυγισμὸν τοῦ αὐχένος οὐκέτι ἑαυτὸν ἐπὶ τῶν ὤμων
 ἀνέχοντος, τὴν ἐκ τοῦ οἴνου ὑγρότητος τὸν σύνδεσμον τοῦ αὐχέ-
 νος ὑπολλούσης. Τί τὸ παράνομον ἄγος τῆς θυγατρομιξίας εἰργά-
 σατο; Τί τὴν διάνοιαν τοῦ Λῶτ ἀπὸ τῶν γινομένων ἐξέκλεψεν, ὃς
 καὶ τὸ ἄγος ἐτόλμησε καὶ ἠγνόησεν, ὃπερ ἐτόλμησε; Τίς ὡσπερ
 15 ἐν αἰνίγματι τὴν ἀλλόκοτον τῶν τέκνων ἐκείνων προσηγορίαν
 ἐκαινοτόμησεν; Πῶς αἱ τοῦ ἐναγοῦς τόκου μητέρες ἀδελφαὶ τῶν
 ἰδίων τέκνων ἐγένοντο; Πῶς οἱ παῖδες τὸν αὐτὸν ἔσχον πατέρα
 τε ὁμοῦ καὶ προπάτορα; Τίς ὁ συγχέας ἐν παρανομίᾳ τὴν φύσιν;
 Οὐκ οἶνος ἐκβὰς τὰ μέτρα τὴν ἀπιστουμένην ταύτην τραγωδίαν
 20 εἰσήνεγκεν; Οὐ μέθη τὸν τοιοῦτον μῦθον τῇ ἱστορίᾳ συνέπλασεν,
 ὃς ταῖς ὑπερβολαῖς καὶ τοὺς ὄντως μύθους παρέρχεται; «Ἐπότι-
 σαν» γάρ, φησὶν, «οἶνον τὸν ἑαυτῶν πατέρα», καὶ οὕτως αὐτῷ
 τῆς διανοίας ἐξωσθείσης ὑπὸ τοῦ οἴνου καθάπερ μανία τινὶ κα-
 τεχόμενος τὸ τραγικὸν τοῦτο διήγημα τῷ βίῳ κατέλιπεν, ἐκκλα-
 25 πείσης παρὰ τὸν τοῦ ἄγους καιρὸν ὑπὸ τῆς μέθης αὐτῷ τῆς αἰ-
 σθήσεως. Ὡς κακῶς τῶν Σοδομιτικῶν ἀποθέτων αἱ γυναῖκες
 ἐκεῖναι τὸν οἶνον μεθ' ἑαυτῶν ἐκκομίσασαι! Ὡς κακὴν φιλοτη-

παραφροσύνης, τὸ δηλητήριο τῆς ψυχῆς, ἡ νέκρωση τοῦ νοῦ, ἡ ἀποξένωση ἀπὸ τὴν ἀρετῆ; Ἐκεί προέρχεται τὸ ἀπρόκλητο γέλιο, ὁ δίχως αἰτία θρήνος, τὸ αὐτόματο κλάμα, ἡ ἀβάσιμη καύχηση, ἡ ἀδιαντροπία στὸ ψέμα, ἡ ἐπιθυμία ἀνύπαρκτων πραγμάτων, ἡ ἐλπίδα γιὰ τ' ἀδύνατα, ἡ ὑπερβολικὴ ἀπειλή, ὁ παράλογος φόβος, ἡ ἀναισθησία στὰ πραγματικὰ φοβερά, ἡ ἀδικαιολόγητη ὑποψία, ἡ δίχως λόγο φιλάνθρωπία, ἡ ὑπόσχεση τῶν ἀνέφικτων. Αὐτὰ κι ἄς ἀφήσομε τὰ ἄλλα· τὴν ἀπρεπὴ νύστα, τὴν ἀθέλητη κλίση τοῦ λυμένου κεφαλιοῦ, τὴν ἀσχημία ἀπὸ τὴν ἀμετρη ποσότητα τοῦ κρασιοῦ, τὴν παράλυση τῶν μελῶν, τὸ λύγισμα τοῦ αὐχένα ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ κρατηθεῖ στοὺς ὤμους, ἐπειδὴ ἀπὸ τὸ πολὺ ὑγρὸ τοῦ κρασιοῦ χαλαρώνει ὁ σύνδεσμος τοῦ αὐχένα. Ποιὸ εἶναι ποὺ προκάλεσε τὸ παράνομο ἀνοσιούργημα τῆς μίξης μὲ τὴ θυγατέρα¹²; Τί ἔκλεψε τὸ μυαλὸ τοῦ Λῶτ ἀπὸ ὅσα γίνονταν, ὥστε καὶ τὴν ἀμαρτία τόλμησε ἀλλὰ καὶ τὸ τόλμημά του δὲν κατάλαβε; Ποιὸς προκάλεσε τὴ νέα καὶ ἀλλόκοτη αὐτὴ καὶ αἰνιγματικὴ ὀνομασία ἐκείνων τῶν παιδιῶν; Πῶς τῆς ἀνόσιας ἐκείνης γέννας οἱ μητέρες ἔγιναν ἀδελφές τῶν παιδιῶν τους; Πῶς τὰ παιδιά εἶχαν τὸ ἴδιο πρόσωπο πατέρα μαζί καὶ παππού¹³; Ποιὸς προκάλεσε τὴν παράνομη σύγχυση τῆς φύσης; Δὲν εἶναι τὸ κρασί ποὺ πέρασε τὸ μέτρο καὶ δημιούργησε τὴν ἀπίστευτη αὐτὴ τραγωδία; Δὲν εἶναι ἡ μέθη ποὺ συνέδεσε μὲ τὴν ἱερὰ Ἱστορία ἓνα τέτοιο μῦθο, ποὺ μὲ τὴν ὑπερβολή του ξεπερνᾷ καὶ τοὺς πραγματικοὺς μῦθους; «Πότισαν», λέει, «τὸν πατέρα τους κρασί»¹⁴ κι ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἔχασε τὸ νοῦ του ἐξαιτίας τοῦ κρασιοῦ, σὰ νὰ τὸν ἔπιασε μανία, μᾶς ἄφησε τὴν τῆρική αὐτὴ διήγηση, ἐπειδὴ κατὰ τὴν ὥρα τοῦ ἀνοσιουργήματος ἡ μέθη τοῦ εἶχε ἀφαιρέσει τὴν συνείδησή του. Πόσο γιὰ κακὸ πῆραν μαζί τους τὸ κρασί οἱ γυναῖκες ἐκεῖνες ἀπὸ τίς ἀποθήκες τῶν Σοδόμων. Ὡ πῶς μέσα στὴν ψυχὴ τοῦ πατέρα τους ἔρριξαν κακὸ ἔρωτα ἀπὸ ἀμαρτωλὸ

13. Εἶναι φανερὸ ὅτι ὁ Γρηγόριος ἔχει ὑπόψει τοῦ ὅ,τι διεκτραγωθεῖ ὁ Σοφοκλῆς σχετικὰ μὲ τὴ μοῖρα τοῦ Οἰδίποδα (Οἰδίπους τύραννος στ. 1358-1361, 1404-1406, 1481-1485).

14. Γεν. 19,33.

σίαν ἐκ πονηροῦ κρατῆρος τῷ πατρὶ παρεγγέασαι! Ὡς πολὺ γε ἄμεινον ἦν μετὰ πάντων κάκεινον τὸν οἶνον ἐν Σοδόμοις καταφθαρῆναι πρὶν τῆς τοιαύτης τραγωδίας χορηγὸν γενέσθαι!

Καὶ τοιούτων ὄντων ὑποδειγμάτων καὶ τοσοῦτων καθ' 5 ἐκάστην ἡμέραν τῶν ἐκ τοῦ οἴνου κακῶν ἐμφυομένων τῷ βίῳ, καὶ τοῦτο πεποιηκέναι φησὶν ὁ ἀνεπαισχύντως διὰ τῆς ἐξαγορεύσεως τὸ ἑαυτοῦ στηλιτεύων, τὸ μὴ μόνον τῷ ὄντι κεχρηῆσθαι οἴνω, ἀλλ' ὅπως ἂν καὶ πλεονάσειεν ἢ τοῦ τοιούτου κτήματος χορηγία προνοηθῆναι. «Ἐφύτευσα» γάρ μοι, φησὶν, «ἀμπελῶ- 10 νας», ὧν οὐκ ἂν δεηθεῖν ὁ αὐτὸς ἀμπελος εὐθηνούσα γινόμενος, ἀμπελος πνευματικῆ, εὐθαλῆς τε καὶ ἀμφιλαφῆς, τοῖς τοῦ βίου κλάδοις καὶ ταῖς ἀγαπητικαῖς ἑλιξὶ διαπλεκομένη πρὸς τὸ ὁμόφυλον, καὶ κομῶσαι μὲν ἀντὶ φύλλων τῇ εὐσχημοσύνῃ τῶν τρόπων, ἡδὺν δὲ καὶ πέπειρον τὸν τῆς ἀρετῆς βότρυν ἐκτρέφουσα. 15 Ὅ ταῦτα ἐν τῇ ἰδίᾳ καταφυτεύων ψυχῇ καὶ γεωργῶν οἶνον τὸν τὴν καρδίαν εὐφραίνοντα καὶ «ἐργαζόμενος τὴν ἑαυτοῦ γῆν» κατὰ τὴν παροιμιώδη φωνήν, ὡς ὁ τῆς τοιαύτης γεωργίας ἀπαιτεῖ νόμος, οἶονπερὶ σκάλλων τοῖς λογισμοῖς τὸν βίον καὶ τὰ νόθα τῶν παραφυομένων ταῖς τῶν ἀρετῶν ρίζαις ἐκτίλλων, 20 ἐπάρδων δὲ τοῖς μαθήμασι τὴν ψυχὴν καὶ τῇ δρεπάνῃ τοῦ κριτικοῦ λόγου περικόπτων τὴν εἰς τὰ περιττὰ καὶ ἀνόνητα τῆς διανοίας φορὰν, μακαριστὸς ἂν εἴη τῆς γεωργίας οὗτος τῷ τῆς σοφίας κρατῆρι τὸν ἑαυτοῦ βότρυν ἐνθλίβων.

Ἄλλ' οὐ γινώσκει τὴν τοιαύτην φυτουργίαν ὁ πρὸς τὴν γῆν 25 βλέπων καὶ τὰ ἐξ αὐτῆς ἀσπαζόμενος. Προστίθῃσι γὰρ τούτοις τὰ τῶν κήπων τε καὶ παραδείσων τοῦ πλούτου ἐγκαλλωπίσματα. Τίς χρεῖα παραδείσων πολλῶν τῷ πρὸς τὸν ἕνα παράδεισον βλέποντι; Τίς δέ μοι ἢ ἐκ κήπου ὄνησις τοῦ τὰ λάχανα φύοντος, τὴν τῶν ἀσθενούντων τροφήν; Εἰ ἐν τῷ ἐνὶ παραδείσῳ ἤμην, οὐκ 30 ἂν εἰς πολλῶν παραδείσων ἐπιθυμίαν διεχεόμην. Εἰ ἐν ὑγείᾳ τὴν

ποτήρι! Πόσο καλύτερο θὰ ἦταν μαζί με ὄλα τὰ ἄλλα νὰ καταστραφεῖ στὰ Σόδομα καὶ τὸ κρασί τοῦτο πρὶν γίνει ὁ χορηγὸς τῆς τραγωδίας αὐτῆς!

Κι ἐνῶ τέτοια καὶ τόσο πολλὰ παραδείγματα ξεφυτρώνουν καθημερινὰ στὴ ζωὴ μας ἀπὸ τὰ κακὰ ἀποτελέσματα τοῦ κρασιοῦ, λέει ὅτι τὸ ἔκανε καὶ τοῦτο αὐτὸς ποὺ χωρὶς ντροπὴ ἀνακοινώνει δημόσια τὸ ἀμάρτημά του μετὴν ἐξαγόρευση· ὅτι ὄχι μόνο εἶχε χρησιμοποιεῖσεν πράγματι τὸ κρασί ἀλλὰ καὶ πῶς προνόησε νὰ πληθύνει ἡ χορηγία τοῦ προϊόντος αὐτοῦ. «Φύτεψα», λέει, «ἀμπέλια», ποὺ δὲ θὰ τοῦ χρειάζονταν ἂν γινόταν ὁ ἴδιος ἀμπέλι κατάφορτο, κλῆμα πνευματικό, θαλερὸ καὶ πυκνόφυλλο, ποὺ μετὰ τὰ κλαδιὰ τῆς ζωῆς καὶ τοὺς ἀγαπητικούς ἐλικες πλέκεται μετὰ τὸ ἄλλο κλῆμα καὶ ποὺ ἀντὶ φύλλα ἔχει ἄφθονη τὴν κοσμιότητα τῶν τρόπων καὶ τρέφει τὸ γλυκὸ καὶ ὄριμο τσαμπὶ τῆς ἀρετῆς. Ἐὰν αὐτὰ τὰ φυτέψει κανένας στὴν ἴδια του τὴν ψυχὴ καὶ παράγει τὸ κρασί ποὺ εὐφραίνει τὴν καρδιά¹⁵ καὶ «καλλιεργεῖ τὴ γῆ του»¹⁶, κατὰ τὸ λόγο τῶν Παρομιμῶν, ὅπως ἀπαιτεῖ ὁ νόμος τῆς γεωργίας τοῦ εἶδους αὐτοῦ, ἀνασκάπτοντας δηλαδὴ κατὰ κάποιον τρόπο τὴ ζωὴν του μετὰ τοὺς λογισμούς, ξεριζώνοντας τὰ νόθα ποὺ φυτρώνουν δίπλα στὶς ρίζες τῶν ἀρετῶν, ποτίζοντας τὴν ψυχὴν του μετὰ μαθήματα καὶ περικόπτοντας μετὰ τὸ δρεπάνι τοῦ κριτικοῦ λόγου τὴν ὀρμὴν τοῦ νοῦ πρὸς τὰ περικύματα καὶ ἀνώφελα, θὰ εἶναι ἄξιός νὰ μακαρίζεται γιὰ τὴν γεωργίαν του αὐτὸς ποὺ στίβει τὸ τσαμπὶ του στὸ ποτήρι τῆς σοφίας.

Ἄλλὰ δὲν ξέρει τὴν καλλιέργειαν αὐτὴν, ὅποιος κοιτάζει στὴ γῆ καὶ ἀποδέχεται τὰ γήινα. Σ' αὐτὰ προσθέτει τὰ καυχήματα τοῦ πλοῦτου, κήπους καὶ περιβόλια παραδείσια¹⁷. Τί χρειάζονται οἱ πολλοὶ παράδεισοι σ' αὐτὸν ποὺ ἕνα παράδεισο ἔχει μπροστά του; Καὶ τί ὠφέλεια ἔχω ἀπὸ τὸν κῆπον ποὺ βγάζει τὰ λάχανα, τὰ φαγητὰ τῶν ἀρρώστων; Ἐὰν ἡμουν μέσα στὸν ἕνα παράδεισο, δὲ θὰ μοιραζόταν ἡ ἐπιθυμία μου σὲ περισσότε-

15. Σοφ. Σειράχ 40,20.

16. Παρμ. 28,19.

17. Ἐκκλ. 2,5.

ψυχὴν διηγόν, ὡς δύνασθαι τῆς στερροτέρας μετέχειν τροφῆς,
 οὐκ ἂν ἐν τοῖς λαχάνοις ἀψηχολούμην, κηπεύων ἑμαυτῷ τὴν
 κατάλληλον τῇ ἀσθενείᾳ τροφήν. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἄπαξ συνεισηλθε
 μὲν ἡ τρυφὴ τῇ χρειᾷ, παρῆλθε δὲ τοὺς ὄρους αὐτῆς ἢ ἐπιθυμία,
 5 μετὰ τὴν ἐν τοῖς οἴκοις πολυτέλειαν καὶ τὴν ὑπωρόφιον τῶν μα-
 ταιῶν δαπάνην τότε καὶ τὴν ὑπαιθρον ἐπιτηδεύει τρυφήν καὶ τῇ
 τοῦ ἀέρος φύσει πρὸς τὴν τῶν ἡδονῶν ὑπηρεσίαν συγκέχρηται.
 Δένδρα γὰρ αὐτῷ διὰ γεωργίας ἐπιτηδεύεται ἀειθαλῆ τε καὶ δα-
 σέα καὶ ἀντὶ ὀρόφου τῷ ἀέρι γινόμενα, ἵνα καὶ ὑπαιθρος ὡς ἐν
 10 οἴκῳ τρυφῶῃ, καὶ παντοδαπαῖς πόαις διὰ τῆς τῶν κηπευόντων
 τέχνης ἢ ἐπιφάνεια τῆς γῆς ἀμφιένυται, ὥστε πανταχόθεν ἡδέα
 πάντα τῷ ὀφθαλμῷ προσπίπτειν, ἐφ' ὅπερ ἂν περιαγάγῃ τὸ
 βλέμμα, καὶ διὰ παντὸς ἐν τοῖς καταθυμίοις εἶναι καὶ βλέπειν ἐν
 ἐκάστη τοῦ ἔτους ὥρᾳ τὰ ὑπὲρ τὴν ὥραν, πόαν ἐν χειμῶνι καὶ
 15 ἄνθη πρόωρα καὶ τὴν ἀναδενδρουμένην ἀμπελον τὴν τοῖς ἄλλο-
 τρίοις κλάδοις τοὺς ἰδίους ἐνδιαπλέκουσαν καὶ τὰς γλαφυράς
 τοῦ κισσοῦ πρὸς τὰ δένδρα περιπλοκᾶς ὅσα τε αὐτῶν καρπῶν εἶδη
 ἐξ ἑτερογενῶν ἀλλήλοις μινγνύμενα τὴν φύσιν βιάζεται, τῷ εἶδει
 τε καὶ τῇ γεύσει τὸ ἐπαμφοτερίζον ἐπισημαίνοντα, ὡς ἀμφοτέρα
 20 εἶναι δοκεῖν, ἅπερ ἂν ἐκ τῆς τῶν ἑτεροφυῶν συγκράσεως γένη-
 ται. Πάντα ταῦτα καὶ εἴ τι ἄλλο ἐν τοῖς φυτοῖς ἐξεῦρεν ἢ τέχνη
 βιασαμένη τὴν φύσιν, ἃ ἢ χρειᾷ μὲν τῆς ζωῆς οὐκ ἐζήτησεν, ἐπι-
 ζητεῖ δὲ ἢ ἀπαιδαγωγῆτος ἐπιθυμία.

Ταῦτα ἐν τῇ τῶν κήπων τε καὶ παραδείσων φιλοτεχνίᾳ γε-
 25 γενῆσθαι ὁ τὰ ἑαυτοῦ ἐξαγορεύων λέγει. Ὁ γὰρ εἰπὼν, ὅτι «ἐφύ-
 τευσα πᾶν ξύλον καρποῦ» τῇ περιληπτικῇ ταύτῃ φωνῇ τὸ μηδὲν
 ἐλλελοιπένας τῶν τοιούτων συνενεδειξάτο. Εἶτα μετὰ τὴν τρυ-
 φὴν τὴν ὑπαιθρόν τε καὶ ὑπωρόφιον οὐδὲ τὸ ὕδωρ ἀσυντελὲς
 πρὸς τὴν τῶν ἡδονῶν συνεισφορὰν καταλείπεται, ὡς δέον πᾶσιν
 30 ἐντρυφᾶν τοῖς στοιχείοις, τῇ γῆ διὰ τῶν οἴκων, τῷ ἀέρι διὰ τῶν
 δένδρων, τῷ ὕδατι διὰ τῆς χειροποιήτου θαλάσσης. Ἴνα γὰρ
 καὶ ἡ τοῦ ὕδατος ὄψις ἐφηδύνη τῶν ὀφθαλμῶν τὴν ἀπάτην, λίμνη

ρους παραδείσους. Ἄν ἡ ψυχὴ μου ἦταν ὑγιής, ὥστε νὰ μπορεῖ νὰ δέχεται τὴ στερεὰ τροφή, δὲ θὰ μὲ ἀπασχολοῦσαν τὰ λάχανα, καλλιεργώντας τροφή κατάλληλη γιὰ ἀσθενεῖς. Μιὰ φορὰ ὁμως πού μαζί μὲ τὴν ἀνάγκη δέθηκε καὶ ἡ τρυφή καὶ ἡ ἐπιθυμία βγήκε ἀπὸ τὰ ὄρια της, ἔπειτα ἀπὸ τὴν πολυτέλεια στὰ σπίτια καὶ τὴ οἰκιακὴ δαπάνη μάταιων πραγμάτων, ἀσχολεῖται τότε καὶ μὲ τὴν ὑπαίθρια ἀπόλαυση καὶ χρησιμοποιεῖ καὶ τὸν ἀέρα στὴν ὑπηρεσία τῶν ἡδονῶν. Μὲ τὴ γεωργία ἀνασταίνει δέντρα ἀειθαλῆ καὶ πυκνόφυλλα καὶ πού σὰν ὀροφὴ καλύπτουν τὸν ἀέρα, ὥστε ν' ἀπολαμβάνει καὶ στὸ ὑπαιθρο ὅπως μέσα στὸ σπίτι, καὶ ντύνει τὴν ἐπιφάνεια τῆς γῆς μὲ κάθε εἶδος χόρτου, ὥστε ὅλα ἀπὸ παντοῦ νὰ πέφτουν μαλακὰ στὰ μάτια, ὅπου κι ἂν στρέψει τὸ βλέμμα του, καὶ νὰ ἔχει ὅ,τι ἐπιθυμεῖ καὶ νὰ βλέπει σὲ κάθε ἐποχὴ τοῦ ἔτους κι ὅσα δὲν εἶναι τῆς ἐποχῆς, τὸ χειμῶνα χόρτα καὶ λουλούδια πρόωρα καὶ τὰ κλήματα τ' ἀναρριχώμενα πού συμπλέκουν τὰ κλαδιὰ τους μὲ τὰ κλαδιὰ τῶν ἄλλων καὶ τὶς κομπῆς περιπλοκὲς τοῦ κισσοῦ στὰ δέντρα, κι ὅσα πάλι εἶδη καρπῶν πού παραβιάζουν τὴ φύση σμίγοντας μὲ καρπούς ἄλλου γένους, δείχνοντας τὴ διπλὴ τους φύση μὲ τὴν ὄψη καὶ μὲ τὴ γεύση, ὥστε νὰ νομίζει κανένας πὼς εἶναι καὶ τὰ δύο, ὅποια προέλθουν ἀπὸ τὸ συνδυασμὸ τῶν διαφορετικῶν καρπῶν. Ὅλα αὐτὰ καὶ ὅποια ἄλλα ἀκόμη βρῆκε ἡ τέχνη ἐξαναγκάζοντας τὴ φύση, πού δὲν τὰ ζήτησε βέβαια ἢ χρῆση τῆς ζωῆς, τὰ ζητεῖ ὁμως ἢ ἀδιαπαιδαγώγητη ἐπιθυμία.

Αὐτὰ λέει, ὅτι ἔγιναν στὴν τεχνικὴ καλλιέργεια τῶν κήπων καὶ τῶν παραδείσων ὅποιος ἐξαγορεύει τὰ δικά του. Γιατὶ αὐτὸς πού εἶπε «φύτρεψα κάθε εἶδος καρποφόρου δέντρου» μὲ τὴν περιεκτικὴ αὐτὴ διατύπωση ἔδειξε ὅτι δὲ λείπει κανένα ἀπὸ αὐτά. Ἐπειτα ἀπὸ τὴν ἀπόλαυση τόσο στὸ ὑπαιθρο ὅσο καὶ μέσα στὸ σπίτι, δὲν παραλείπεται οὔτε ἡ συμβολὴ τοῦ νεροῦ στὴν ἐπίτευξη τῶν ἡδονῶν, ἐπειδὴ πρέπει ἢ τρυφή νὰ περιλαμβάνει ὅλα τὰ στοιχεῖα, τὴ γῆ μὲ τὸ σπίτι, τὸν ἀέρα μὲ τὰ δέντρα, τὸ νερὸ μὲ τὴν τεχνητὴ χειροποίητη θάλασσα. Ὡστε γιὰ νὰ εὐχαριστεῖ τὰ μάτια ξεγελώνοντας τα καὶ ἡ ὄψη τοῦ νεροῦ,

τὸ ἔδαφος γίνεται, κυκλόθεν περιοικοδομηθέντος τοῦ ὕδατος, ὡς ἂν καὶ ἡ νῆξις ἡδονὴν φέροι τοῖς φαιδρυνομένοις τὰ σώματα καὶ τὸ ἀπορρέον εὐανθεστέρους τοὺς παραδείσους κατασκευάζοι, πανταχῇ πρὸς τὰς χρείας τῶν ἀρδομένων κατασχιζόμενον.

5 «Ἐποίησα» γάρ μοι, φησί, «κολυμβήθρας ὑδάτων, τοῦ ποτίσαι ἀπ' αὐτῶν δρυμὸν βλαστῶντα ξύλα». Εἰ δέ μοι ἦν ἡ τοῦ παραδείσου πηγὴ, τουτέστιν ἡ τῶν ἀρετῶν διδασκαλία, δι' ἧς ὁ τῆς ψυχῆς ἀρχμὸς ἐδροσίζετο, ὑπερεῖδον ἂν τῶν γήινων ὑδάτων, ὧν πρόσκαιρος μὲν ἡ ἀπόλαυσις, παροδικὴ δὲ ἡ φύσις. Οὐκοῦν

10 ἄμεινον ἂν εἶη τῆς θείας πηγῆς, δι' ἧς αἱ ἀρεταὶ τῆς ψυχῆς ἐκφύονται τε καὶ ἄρδονται, βραχεῖαν ἀπόρροϊαν ἑαυτοῖς ὀχετηγῆσαι, ὡς ἂν τὸ τῶν ἀγαθῶν ἐπιτηδευμάτων ἄλσος ἐν ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν θάλλοι, διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

τὸ δάπεδο γίνεται λίμνη μὲ κυκλικὸ περιτείχισμα τοῦ νεροῦ, ἔτσι πού καὶ τὸ κολύμπι νὰ προξενεῖ ἡδονὴ σὲ ὄσους τὸ χαίρονται μὲ τὸ σῶμα καὶ ὄσο νερὸ ὑπερχειλίζει νὰ κάνει τοὺς κήπους πιὸ ἀνθηροὺς διακλαδιζόμενο παντοῦ ἀνάλογα μὲ τὶς ἀνάγκες τῶν ποτιστικῶν. Γιατὶ λέει, «κατασκεύασα δεξαμενὲς νεροῦ γιὰ νὰ ποτίζω δάσος κατάφυτο ἀπὸ δέντρα»¹⁸. Ἐὰν ὁμως εἶχα τὴν πηγὴ τοῦ παραδείσου, δηλαδὴ τὴ διδασκαλία τῶν ἀρετῶν, πού θὰ δρόσιζε τὴ στέγνα τῆς ψυχῆς μου, θὰ ἀδιαφοροῦσα γιὰ τὰ νερὰ τῆς γῆς, πού ἡ ἀπόλαυσή τους εἶναι πρόσκαιρη καὶ ἡ φύση τους παροδική. Ὡστε εἶναι καλύτερο νὰ ὀδηγήσομε μέσα μας μιὰ μικρὴ φλέβα ἀπὸ τὴ θεία πηγὴ, πού κάνει νὰ βλαστήσουν καὶ ποτίζει τὶς ἀρετὲς τῆς ψυχῆς, γιὰ νὰ φουντώνει μέσα στὶς ψυχὲς μας θαλερὸ τὸ δάσος τῶν ἀγαθῶν ἔργων μὲ τὴ χάρη τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, στὸν ὁποῖο ἀνήκει ἡ δόξα στοὺς αἰῶνες. Ἀμήν.

18. Ἐκκλ. 2,6.

ΟΜΙΛΙΑ Δ'

Ἔτι ἡμῖν ὁ τῆς ἐξομολογήσεως τόπος παρακατέχει τὸν λόγον. Πάντα γὰρ σχεδὸν καθεξῆς διεξέρχεται ὁ τὰ ἑαυτοῦ διηγούμενος, δι' ὧν τῶν κατὰ τὸν βίον τοῦτον πραγμάτων ἡ ματαιότης γνωρίζεται. Νυνὶ δὲ καθάπερ μείζονός τινος κατηγορίας ἀπτεται τῶν αὐτῶ πεπραγμένων, ἐξ ὧν τὸ κατὰ τὴν ὑπερηφανίαν διαβάλλεται πάθος. Τί γὰρ τοσοῦτον εἰς τυφὸν ἐν τοῖς ἀπηριθμημένοις ἐστίν, οἶκος πολυτελῆς καὶ πλῆθος ἀμπέλων καὶ ἡ ἐν κήποις ὥρα καὶ τῶν ὑδάτων ἢ τε κατὰ τὰς κολυμβήθρας σύστασις καὶ ἡ ἐν παραδείσοις διάχυσις, ὅσον τὸν ἄνθρωπον ὄντα
10 δεσπότην ἑαυτὸν τῶν ὁμοφύλων οἶσθαι; «Ἐκτησάμην» γάρ, φησί, «δούλους καὶ παιδίσκας, καὶ οἰκογενεῖς ἐγένοντό μοι». Ὁρᾷς τὸν ὄγκον τῆς ἀλαζονείας; Θεῶ ἄντικρυς ἡ τοιαύτη φωνὴ ἀντεπαίρεται. Τὰ σύμπατα γὰρ δοῦλα εἶναι τῆς πάντων ὑπερκειμένης ἐξουσίας παρὰ τῆς προφητείας ἠκούσαμεν. Ὁ οὖν κτῆμα
15 ἑαυτοῦ τὸ τοῦ Θεοῦ κτῆμα ποιούμενος ἐπιμερίζων τε τῷ γένει τὴν δυναστείαν, ὡς ἀνδρῶν τε ἅμα καὶ γυναικῶν ἑαυτὸν κύριον οἶσθαι, τί ἄλλο καὶ οὐχὶ διαβαίνει τῇ ὑπερηφανίᾳ τὴν φύσιν, ἄλλο τι ἑαυτὸν παρὰ τοὺς ἀρχομένους βλέπων; «Ἐκτησάμην δούλους καὶ παιδίσκας». Τί λέγεις; Δουλεῖα καταδικάζεις τὸν
20 ἄνθρωπον, οὐδ' ἐλευθέρα ἢ φύσις καὶ αὐτεξούσιος, καὶ ἀντινομοθετεῖς τῷ Θεῷ, ἀνατρέπων αὐτοῦ τὸν ἐπὶ τῇ φύσει νόμον. Τὸν γὰρ ἐπὶ τούτῳ γενόμενον, ἐφ' ᾧ τε κύριον εἶναι τῆς γῆς καὶ εἰς ἀρχὴν τεταγμένον παρὰ τοῦ πλάσαντος, τοῦτον ὑπάγεις τῷ τῆς δουλείας ζυγῷ, ὡσπερ ἀντιβαίνων τε καὶ μαχόμενος τῷ θεῷ
25 προστάγματι. Ἐπιλέλησαι τῶν τῆς ἐξουσίας ὄρων, ὅτι σοι μέχρι τῆς τῶν ἀλόγων ἐπιστασίας ἡ ἀρχὴ περιώρισται. «Ἀρχέτωσαν»

ΟΜΙΛΙΑ Δ'

Ἄκόμα τὸ θέμα τῆς ἐξομολόγησῆς παρακολουθεῖ τὸ λόγο μας. Γιατὶ αὐτὸς ποὺ διηγεῖται τὰ δικά του διεξέρχεται σχεδὸν κατὰ σειρά, αὐτὰ μὲ τὰ ὁποῖα ἀναγνωρίζεται ἡ ματαιότητα τῶν πραγμάτων τῆς ζωῆς αὐτῆς. Τώρα ὁμως σὰ ν' ἀρχίζει μιὰ βαρύτερη κατηγορία ἐκείνων ποὺ ἐπραξε, ἀπὸ τὰ ὁποῖα διαβάλλεται τὸ πάθος τῆς ὑπερηφάνειας. Γιατὶ ἀπὸ αὐτὰ ποὺ ἀπαριθμήσαμε ποιό εἶναι τόσο ἐντονο στοιχεῖο ἐπαρσῆς, ἢ πολυτελῆς κατοικία, τὸ πλῆθος τῶν ἀμπελιῶν, ἢ ὁμορφιὰ τῶν κήπων, καὶ τὰ νερὰ ποὺ μαζεύονται σὲ λίμνη καὶ χάνονται μὲ διάφορα αὐλάκια στοὺς κήπους, ὅσο τὸ νὰ φαντάζεται τὸν ἑαυτὸ του κύριο τῶν ὁμοφύλων του, ἂν καὶ εἶναι ἄνθρωπος; Γιατὶ λέει, «ἀπόχτησα δούλους καὶ ὑπηρετρίες, ποὺ γεννήθηκαν στὸ σπίτι μου»¹. Βλέπεις ὄγκο ἀλαζονείας; Ἡ φωνὴ αὐτῆ ἀποτελεῖ ἀνταρσία κατὰ τοῦ Θεοῦ, ἐπιβάλλοντας τὴν ἐξουσία του στοὺς συνανθρώπους του, ἀφοῦ νομίζει τὸν ἑαυτὸ του κύριο καὶ τῶν ἀνδρῶν μαζὶ καὶ τῶν γυναικῶν, τί ἄλλο κάνει ἂν δὲν ξεπερνᾷ τὴν ἀνθρώπινη φύση στὴν ὑπερηφάνεια, βλέποντας τὸν ἑαυτὸ του διαφορετικὸ ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ διατάζει; «Ἀπόχτησα δούλους καὶ ὑπηρετρίες». Τί λές; Καταδικάζεις σὲ δουλεία τὸν ἄνθρωπο, ποὺ ἡ φύση του εἶναι ἐλεύθερη καὶ αὐτεξούσια, καὶ ὀρθῶνεις δικό σου νόμο ἀπέναντι στὸ νόμο τοῦ Θεοῦ ἀνατρέποντας τὸ νόμο του ποὺ διέπει τὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων. Αὐτὸν ποὺ πλάστηκε γι' αὐτὸ ἀκριβῶς, γιὰ νὰ εἶναι κύριος τῆς γῆς, καὶ ποὺ ὀρίστηκε ἀπὸ τὸν πλάστη του νὰ ἄρχει, αὐτὸν τὸν ὑποτάσσεις στὸ ζυγὸ τῆς δουλείας ποὺ ἀντιβαίνει καὶ ἀντιμάχεται τῇ θείᾳ διαταγῇ. Ἐχεις λησμονήσει τὰ ὄρια τῆς ἐξουσίας σου, ὅτι ἡ ἀρχὴ σου ἔχει περιοριστεῖ ὡς τὴν κυριαρχία σου ἐπάνω στὰ ἄλογα; Γιατὶ λέει,

1. Ἐκκλ. 2,7.

γάρ, φησί, «πετεινῶν καὶ ἰχθύων καὶ τετραπόδων καὶ ἔρπε-
 τῶν». Πῶς παρελθὼν τὴν ὑποχείριόν σοι δουλείαν κατ' αὐτῆς
 ἐπαίρη τῆς ἐλευθέρας φύσεως, μετὰ τῶν τετραπόδων ἢ καὶ τῶν
 ἀπόδων ἀριθμῶν τὸ ὁμόφυλον; «Πάντα ὑπέταξας τῷ ἀν-
 5 θρώπῳ», βοᾷ διὰ τῆς προφητείας ὁ λόγος καὶ ὑπ' ἀριθμὸν ἀγει
 τῷ λόγῳ τὰ ὑποχεῖρια, «κτῆνη καὶ βόας καὶ πρόβατα». Μὴ ἐκ
 τῶν κτηνῶν σοι γεγόνασιν ἄνθρωποι; Μὴ αἱ βόες σοι τὴν ἀν-
 θρωπίνην γονὴν ἐτεκνώσαντο; Μία δουλεία τῶν ἀνθρώπων τὰ
 ἄλογα. Σοὶ δὲ ταῦτα ὀλίγα; «Ἐξανατέλλων», φησί, «χόρτον τοῖς
 10 κτήνεσιν καὶ χλόην τῇ δουλείᾳ τῶν ἀνθρώπων». Σὺ δὲ τὴν φύ-
 σιν δουλεῖα καὶ κυριότητι σχίσας αὐτὴν ἑαυτῇ δουλεύειν καὶ
 ἑαυτῆς κυριεύειν ἐποίησας. «Ἐκτησάμην γὰρ δούλους καὶ παι-
 δίσκας». Ποίας, εἶπέ μοι, τιμῆς; Τί εὗρες ἐν τοῖς οὖσι τῆς φύσε-
 ως ταύτης ἀντάξιον; Πόσου κέρματος ἐτιμήσω τὸν λόγον; Πό-
 15 σοις ὀβολοῖς τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ ἀντεστάθμησας; Πόσων στα-
 τήρων τὴν θεόπλαστον φύσιν ἀπενεπόλησας; Εἶπεν ὁ Θεός·
 «ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ ὁμοίωσιν».
 Τὸν καθ' ὁμοιότητα τοῦ Θεοῦ ὄντα καὶ πάσης ἀρχοντα τῆς γῆς
 καὶ πάντων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς τὴν ἐξουσίαν παρὰ τοῦ Θεοῦ
 20 κληρωσάμενον τίς ὁ ἀπεμπολὼν, εἶπέ, τίς ὁ ὠνούμενος; Μόνου
 Θεοῦ τὸ δυνηθῆναι τοῦτο, μᾶλλον δὲ οὐδὲ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ.
 «Ἄμεταμέλητα γὰρ αὐτοῦ», φησί, «τὰ χαρίσματα». Οὐκ ἂν οὖν
 ὁ Θεὸς τὴν φύσιν καταδουλώσειεν, ὅς γε καὶ ἀθαιρέτως ἡμᾶς
 τῇ ἀμαρτίᾳ δουλωθέντας εἰς ἐλευθερίαν ἀνεκαλέσατο. Εἰ δὲ ὁ
 25 Θεὸς οὐ δουλοῖ τὸ ἐλεύθερον, τίς ὁ ὑπερτιθεὶς τοῦ Θεοῦ τὴν

«ὡς εἶναι ἄρχοντες τῶν πουλιῶν, τῶν ψαριῶν, τῶν τετραπόδων καὶ τῶν ἑρπετῶν»². Πῶς παρέρχεσαι τὴν ὑποταγμένη σὲ σένα δουλικὴ φύση, ἐξεγείρεσαι κατὰ τῆς ἴδιας τῆς ἐλεύθερης φύσης, συγκαταλέγοντας μὲ τὰ τετράποδα καὶ τὰ ἄποδα τοὺς συνανθρώπους σου; «Ἔχεις ὑποτάξει τὰ πάντα στὸν ἄνθρωπο»³, φωνάζει μέσω τῆς προφητείας ἢ Γραφῆ καὶ συμπεριλαμβάνει στὸν ἀριθμὸ τὰ ὑποταγμένα, κτήνη δηλαδὴ καὶ βόδια καὶ πρόβατα. Μήπως ἀπὸ τὰ κτήνη σοῦ βγῆκαν ἄνθρωποι; Μήπως τὰ βόδια σοῦ γέννησαν τοὺς ἀπογόνους τῶν ἀνθρώπων; Μόνο τὰ δίχως λογικὸ ζῶα εἶναι γιὰ νὰ δουλεύουν στὸν ἄνθρωπο. Εἶναι λίγα γιὰ σένα; «Αὐτὸς ποὺ κάνει νὰ βγεῖ τὸ χόρτο γιὰ τὰ ζῶα καὶ ἡ χλόη γιὰ τὴν ἐξυπηρέτηση τῶν ἀνθρώπων»⁴. Ἐσὺ ὁμοῦ διαίρεσες τὴν ἀνθρώπινη φύση σὲ δούλη καὶ κυρία καὶ τὴν ἔκανες νὰ εἶναι ἀπὸ τὴ μιὰ δούλη στὸν ἑαυτὸ της κι ἀπὸ τὴν ἄλλη κυρία στὸν ἑαυτὸ της. «Ἀπόκτησα δούλους κι ὑπῆρέτριες». Δὲ μοῦ λὲς μὲ ποιά τιμῆ; Τί βρῆκες μέσα στὰ πράγματα ἀντάξιο αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων; Μὲ πόσα νομίσματα ἐκτίμησες τὸ λογικὸ τους; Μὲ πόσους ὀβολοὺς ἀντιστάθμισες τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ; Μὲ πόσους στατήρες ἀγόρασες τὴν ὑπαρξὴ ποὺ ἔπλασε ὁ Θεός; Ὁ Θεὸς εἶπε, «ὡς δημιουργήσομε τὸν ἄνθρωπο σύμφωνα μὲ τὴν εἰκόνα μας, νὰ μπορεῖ νὰ μᾶς μοιάσει»⁵. Αὐτὸν λοιπὸν ποὺ εἶναι ὁμοῖος μὲ τὸ Θεὸ καὶ εἶναι ἄρχοντας ὅλης τῆς γῆς καὶ τοῦ ἔχει κληροδοτηθεῖ ἀπὸ τὸ Θεὸ ἢ ἐξουσία ὅλων ὅσα βρίσκονται στὴ γῆ, πὲς μου, ποιὸς εἶναι ποὺ τὸν πουλᾷ καὶ ποιὸς τὸν ἀγοράζει; Ἡ δυνατότητα αὐτὴ ἀνήκει στὸ Θεὸ μόνον ἢ καλύτερα οὔτε στὸν ἴδιο τὸ Θεό. Γιατὶ λέει, «ὁ Θεὸς δὲν ἀνακαλεῖ τὰ χαρίσματά του»⁶. Δὲ θὰ μπορούσε λοιπὸν ὁ Θεὸς νὰ κάνει δούλο τὸν ἄνθρωπο, αὐτὸς ποὺ, ἂν καὶ ὑποδουλωθήκαμε μὲ δική μας ἐκλογή στὴν ἁμαρτία, μᾶς ἀνακάλεσε στὴν ἐλευθερία. Κι ἂν ὁ Θεὸς δὲν κάνει δούλους τοὺς ἐλεύθερους,

2. Γεν. 1,26.

3. Ψαλμ. 8,7.

4. Ψαλμ. 103,14.

5. Γέν. 1,26.

6. Ρωμ. 11,29.

ἑαυτοῦ δυναστείαν; Πῶς δὲ καὶ πραθήσεται ὁ ἀρχων πάσης τῆς
 γῆς καὶ τῶν ἐπιγείων πάντων; Ἀνάγκη γὰρ πᾶσα καὶ τὸ κτῆμα
 τοῦ πωλουμένου συναποδίδοσθαι. Πόσου τοίνυν πᾶσαν τὴν γῆν
 τιμησόμεθα; Πόσου δὲ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς πάντα; Εἰ δὲ ταῦτα ἀτίμη-
 5 τα, ὁ ὑπὲρ ταῦτα ποίας ἄξιος τιμῆς, εἰπέ μοι; Κἂν τὸν κόσμον
 ὄλον εἴπῃς, οὐδὲ οὕτως εὖρες τὴν πρὸς ἀξίαν τιμὴν. Οὐδὲ γὰρ
 ὄλον εἶπε τὸν κόσμον ὁ εἰδὼς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἀκριβῶς
 τιμᾶσθαι ἄξιον εἶναι τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου ἀντάλλαγμα.
 Ἄνθρωπος τοίνυν ὅταν ὦνιος ᾗ, οὐδὲν ἕτερον ἢ ὁ τῆς γῆς κύ-
 10 ριος ἐπὶ τὸ πωλητήριον ἄγεται. Οὐκοῦν συναποκηρυχθήσεται
 αὐτῷ δηλαδὴ καὶ ἡ ὑπάρχουσα κτῆσις. Αὕτη δὲ ἐστὶ γῆ τε καὶ
 νῆσοι καὶ θάλασσα καὶ τὰ ἐν τούτοις πάντα. Τί οὖν καταθήσεται
 ὁ ὠνούμενος; Τί δὲ λήψεται ὁ ἀποδιδόμενος, τοσοῦτου κτήμα-
 τος ἐπομένου τῷ συναλλάγματι; Ἀλλὰ τὸ βραχὺ βιβλίδιον καὶ ἡ
 15 ἐγγεγραμμένη συνθήκη καὶ ἡ τῶν ὀβολῶν ἀπαρίθμησις δεσπό-
 τιν σὲ τῆς εἰκόνας τοῦ Θεοῦ εἶναι ἠπάτησεν; Ὡς τῆς ἀνοίας. Εἰ
 δὲ ἀπόλοιτο τὸ συμβόλαιον, εἰ δὲ ὑπὸ σητῶν διαβρωθεῖν τὰ
 γράμματα, εἰ δὲ ὕδατός ποθεν παρεμπεσοῦσα ρανὶς ἐξαλείψειεν,
 ποῦ σοι τὰ τῆς δουλείας ἐνέχυρα; Ποῦ σοι τὰ τῆς δεσποτείας
 20 ἐφόδια; Οὐδὲν γὰρ ὀρῶ πλέον παρὰ τὸν ὑποχείριον ἐκ τοῦ ὀνό-
 ματός σοι προσγενόμενον πλὴν τοῦ ὀνοματος. Τί γὰρ τῇ σῇ φύ-
 σει ἡ ἐξουσία προσέθηκεν; Οὐ χρόνον, οὐ κάλλος, οὐκ εὐεξίαν,
 οὐ τὰ κατ' ἀρετὴν προτερήματα. Ἐκ τῶν αὐτῶν σοι ἡ γένεσις,
 ὁμοίτροπος ἡ ζωὴ, κατὰ τὸ ἴσον ἐπικρατεῖ τὰ τε τῆς ψυχῆς καὶ
 25 τὰ τοῦ σώματος πάθη σοῦ τε τοῦ κυριεύοντος κάκεινου τοῦ ὑπε-
 ζευγμένου τῇ κυριότητι, ὀδύνη καὶ εὐθυμία, εὐφροσύνη καὶ
 ἀδημονία, λύπαι καὶ ἡδοναί, θυμοὶ καὶ φόβοι, νόσοι καὶ θάνα-
 τοι. Μὴ τις ἐν τούτοις διαφορὰ πρὸς τὸν δοῦλον τῷ κυριεύοντι;
 Οὐ τὸν αὐτὸν ἔλκουσιν ἀέρα διὰ τοῦ ἄσθματος; Οὐχ ὡσαύτως
 30 ὀρῶσι τὸν ἥλιον; Οὐχ ὁμοίως τῇ τῆς τροφῆς προσθήκῃ συντη-

ποιός είναι που βάζει την εξουσία του πάνω από την εξουσία του Θεού; Και πώς θα πουληθεί ο άρχοντας όλης της γης και των επίγειων πραγμάτων; Κι είναι απόλυτη ανάγκη να πουληθεί μαζί και το κτήμα αυτού που πουλιέται. Μὲ τί ποσὸ λοιπὸν θὰ ἐκτιμήσομε ὅλη τὴ γῆ; Καὶ πόσο ὄλα ὄσα εἶναι πάνω στὴ γῆ; Κι ἂν εἶναι αὐτὰ ἀνεκτίμητα, πὲς μου, πόση τιμὴ ἀξίζει αὐτὸς που εἶναι πάνω ἀπὸ αὐτά; Δὲ θὰ βρεῖς τὴν ἀντάξια τιμὴ του ἀκόμα κι ἂν πεῖς ὀλόκληρη τὴ γῆ. Αὐτὸς που γνωρίζει ἀκριβῶς τὴν ἀνθρώπινη φύση εἶπε ὅτι ὁ κόσμος ὅλος δὲν θεωρεῖται ἀντάξιο ἀντάλλαγμα τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου⁷. Ὅταν λοιπὸν πουλιέται ὁ ἄνθρωπος δὲν συμβαίνει τίποτε ἄλλο, παρὰ ὀδηγεῖται σὲ πώληση ὁ κύριος τῆς γῆς. Μαζὶ μ' αὐτὸν λοιπὸν θὰ προκληρυχθεῖ γιὰ νὰ πουληθεῖ καὶ ὅλη ἡ δημιουργία. Κι αὐτὴ εἶναι ἡ ἡπειρωτικὴ γῆ καὶ τὰ νησιά καὶ ἡ θάλασσα καὶ ὄλα ὄσα περιέχουν. Τί θὰ καταβάλει ὁ ἀγοραστής; Καὶ τί θὰ πάρει ὁ πωλητής, ἀφοῦ ἡ συναλλαγὴ ἔχει τόσο σπουδαῖο ἀντικείμενο; Ἄλλὰ σὲ γέλασε τὸ λεγόμενο πωλητήριο, καὶ ἡ γραπτὴ συμφωνία καὶ τὸ μέτρημα τῶν χρημάτων ὅτι εἶσαι ὁ κυρίαρχος τῆς εἰκόνας τοῦ Θεοῦ; Τί ἀνοησία! Ἄν χαθεῖ τὸ συμβόλαιο κι ἂν τὸ σαράκι καταστρέψει τὰ γράμματα ἢ τὰ σβῆσει λίγο νερὸ που θὰ πέσει ἐπάνω τους, ποῦ εἶναι τὰ ἐνέχυρα τῆς δουλείας; Ποῦ εἶναι τὰ δικαιώματα τῆς κυριότητος; Δὲ βλέπω νὰ μένει σ' ἐσένα ἀπὸ αὐτὸν που ἔγινε ὑποχείριός σου κατὰ τὸ ὄνομα τίποτε ἄλλο παρὰ μόνο τὸ ὄνομα. Τί πρόσθεσε στὴ φύση σου ἡ ἐξουσία; Οὔτε χρόνια, οὔτε ὀμορφιά, οὔτε ὑγεία, οὔτε τὰ προτερήματα τῆς ἀρετῆς. Κάποιοι γέννησαν ἐκείνους κι ἐσένα, ζεῖς τὴν ἴδια ζωὴ μ' ἐκείνους, ἰσχύουν ἐξίσου σ' ἐσένα τὸν κύριο καὶ σ' ἐκεῖνον τὸν ὑποτακτικό σου τὰ πάθη τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος, ὀδύνη καὶ εὐθυμία, χαρὰ καὶ ἀδημονία, λύπη καὶ ἡδονή, θυμὸς καὶ φόβος, νόσος καὶ θάνατος. Διαφέρει καθόλου σ' αὐτὰ ὁ κύριος ἀπὸ τὸ δούλο; Δὲν ἀνασαίνουν μὲ τὴν ἀναπνοὴ τὸν ἴδιο ἀέρα; Δὲν βλέπουν ὀμοια τὸν ἥλιο; Δὲ συντηροῦν ὀμοια τὸ

7. Ματ. 16,26. Μάρκ. 8,36.

ροῦσι τὴν φύσιν; Οὐχ αἱ αὐταὶ τῶν σπλάχνων διασκευαί; Οὐ μία
 κόνις οἱ δύο μετὰ τὸν θάνατον; Οὐχ ἓν τὸ κριτήριον; Οὐ κοινή
 βασιλεία καὶ γέεννα κοινή; Ὁ οὖν ἐν πᾶσι τὸ ἴσον ἔχων ἐν τίνι
 τὸ πλεόν ἔχεις, εἶπέ, ὥστε ἄνθρωπον ὄντα δεσπότην ἀνθρώπου
 5 σεαυτὸν οἶσθαι καὶ «ἐκτησάμην» λέγειν «δούλους καὶ παιδί-
 σκας», ὡσπερ αἰπόλιόν τι ἢ συβόσιον. Εἰπὼν γὰρ ὅτι «ἐκτησά-
 μην δούλους καὶ παιδίσκας» προσέθηκε τὴν ἐν τοῖς ποιμνίοις
 καὶ βουκολίοις προσγενομένην εὐθηνίαν αὐτῷ. «Καὶ κτήσις»
 γάρ, φησί, «βουκολίου καὶ ποιμνίου ἐγένετό μοι πολλή», ὡς ἐν
 10 τῇ Ἰση τάξει τούτων τε κάκεινων ὑπεξευγμένων τῇ ἐξουσίᾳ.

Εἶτα ἐπὶ τούτοις ὁδῶ πρόεισιν ἐπὶ τὰ μείζω τῶν ἀμαρτη-
 μάτων ἢ ἐξαγόρευσις· βοᾷ γὰρ καθ' ἑαυτοῦ τὴν πάντων τῶν κα-
 κῶν ρίζαν, ἣτις ἐστὶν ἡ φιλαργυρία. Καὶ φησιν ἐπὶ λέξεως οὐ-
 τως, ὅτι «συνήγαγόν μοι καὶ γε ἀργύριον καὶ γε χρυσίον». Τί
 15 γὰρ ἐλύπησε καταμεμιγμένον τῇ γῆ τὸ χρυσίον κάκεινοις ἐγκε-
 χυμένον τοῖς τόποις, οἷς ἐξ ἀρχῆς ἐνετέθη παρὰ τοῦ κτίσαντος;
 Τί ὀφείλειν σοι πλεόν παρὰ τοὺς καρποὺς τὴν γῆν ὁ δημιουργή-
 σας ἐποίησεν; Οὐ μόνα σοι τὰ ἀκρόδρυα καὶ τὰ σπέρματα πρὸς
 τὴν τροφήν ἀπεκλήρωσεν; Διὰ τί παρέρχη τῆς ἐξουσίας τοὺς
 20 ὄρους; Ἦ δεῖξον καὶ ταῦτά σοι συγκεχωρημένα παρὰ τοῦ κτί-
 σαντος, ὥστε μεταλλεύειν τε καὶ ἀνορύσσειν καὶ πυρὶ καταχω-
 νεύειν τὸ ὑποκείμενον καὶ συνάγειν ταῦτα, ἃ μὴ ἐσκόρπισας. Ἦ
 ταῦτα μὲν ἴσως οὐδὲ ἐγκλημά τις εἶναι λογίσεται τὸ οὕτως
 ἑαυτῷ συνάγειν ἐκ τῶν τῆς γῆς μετάλλων τὰ χρήματα. Ἄλλ'
 25 ἐπειδὴ πρόσκειται τῷ λόγῳ, ὅτι «περιουσιασμοὺς βασιλέων καὶ
 τῶν χωρῶν», οὐκέτι πρὸς τὸ ἀνεύθυνον ἢ τοῦ συναγαγεῖν διά-

σῶμα τους με τὴ λήψη τῆς τροφῆς; Δὲν ἔχουν τὴν ἴδια διαμόρφωση τῶν σπλάχνων; Ἴδια σκόνη δὲ θὰ γίνουν κι οἱ δύο μετὰ τὸ θάνατο; Ἐνα δικαστήριο τῆς κρίσης δὲ θ' ἀντιμετωπίσουν; Δὲν εἶναι κοινὴ ἡ βασιλεία καὶ κοινὴ ἡ γέεννα; Ἀφοῦ σὲ δλα ἔχεις τὸ ἴσο με τοὺς ἄλλους, πὲς μου ποῦ πλεονεκτεῖς, ὥστε ἐνῶ εἶσαι ἄνθρωπος νὰ θεωρεῖς τὸν ἑαυτό σου κύριο τοῦ ἀνθρώπου καὶ νὰ περηφανεύεσαι ὅτι «ἀπόχτησα δούλους καὶ ὑπηρετίες», σὰν κανένα κοπάδι ἀπὸ αἶγες ἢ χοίρους. Ἀφοῦ δηλαδὴ εἶπε, «ἀπόχτησα δούλους κι ὑπηρετίες», πρόσθεσε καὶ τὴν ἀφθονία ποὺ πέτυχε σὲ κοπάδια πρόβατα καὶ ἀγέλες βοδιῶν. Γιατὶ λέει: «ἀπόχτησα ἐπίσης πολλὰ κοπάδια πρόβατα καὶ βόδια»⁸, σὰ νὰ ἦταν κι αὐτὰ ὑποταγμένα στὴν ἐξουσία του με τὴν ἴδια τάξη.

Ἐπειτα ἡ ἐξαγόρευση προχωρεῖ στὰ μεγαλύτερα ἁμαρτήματα. Φωνάζει καταμαρτυρώντας στὸν ἑαυτό του τὴ ρίζα ὄλων τῶν κακῶν, ποὺ εἶναι ἡ φιλαργυρία⁹. Λέει καταλέξη τὰ ἐξῆς: «μάζεψα γιὰ τὸν ἑαυτό του καὶ ἀσήμι καὶ χρυσάφι»¹⁰. Τί κακὸ ἔκανε τὸ χρυσάφι ἀνακατεμένο με τὸ χῶμα καὶ χωμένο στὰ μέρη ἐκεῖνα, ὅπου ἐξαρχῆς τὸ εἶχε βάλει ὁ δημιουργός; Τί παραπάνω ἀπὸ τοὺς καρπούς της ἔκανε τὴ γῆ νὰ σοῦ ὀφείλει ὁ δημιουργός της; Δὲ σοῦ ὄρισε ὡς τροφή τοὺς καρπούς καὶ τοὺς σπόρους; Γιατὶ ὑπερβαίνεις τὰ ὄρια τῆς δικαιοδοσίας σου; Ἀλλιωὺς δεῖξε ὅτι σοῦ ἔχουν κι αὐτὰ παραχωρηθεῖ ἀπὸ τὸ δημιουργό, ὥστε νὰ ψάχνεις καὶ νὰ ἐξορύσσεις τὸ μέταλλο, νὰ τὸ ἀναχωνεύεις με τὴ φωτιά καὶ νὰ μαζεύεις αὐτὰ ποὺ δὲ σκόρπισες. Ἡ αὐτὸ ἴσως οὔτε ποὺ θὰ τὸ λογαριάσει κανένας πὼς εἶναι ἔγκλημα, νὰ μαζεύει με τέτοιο τρόπο τὰ χρήματα ἀπὸ τὰ μέταλλα τῆς γῆς. Ἐπειδὴ ὁμοῦς ὑπάρχει στὰ λόγια τοῦ Ἐκκλησιαστή, «ἔκανα περιουσία ἀπὸ ἀγαθὰ βασιλιάδων καὶ χωρῶν»¹¹, ἡ σκέψη αὐτὴ γιὰ τὴ συγκέντρωση ἀγαθοῦ δὲν μπορεῖ ν' ἀποφύγει

8. Ἐκκλ. 2,7.

9. Α' Τιμ. 6,10.

10. Ἐκκλ. 2,8.

11. Ἐκκλ. 2,8.

νοια φέρεται. Ὡς γὰρ ἐξὸν τῇ βασιλικῇ δυναστείᾳ ἐκ τῶν χωρῶν τὸν περιουσιασμὸν τῶν χρημάτων συνάγειν, δηλονότι φόρους ἐπιβάλλειν, δεκάτας εἰσπράττεσθαι, εἰσφέρειν χρήματα τοὺς ὑποχειρίους καταναγκάζειν, οὕτως συνειλοχένοι φησὶ τό τε χρυσίον καὶ τὸ ἀργύριον. Πλὴν εἴτε οὕτως εἴτε ὡς ἐτέρως, ἡδέως ἂν μάθοιμι τί πλεον ἔσται τῶ τὰς τοιαύτας ὕλας συνάγοντι.

Δεδόσθω καθ' ὑπόθεσιν μὴ κατὰ μνᾶν ἢ δραχμὴν ἢ τάλαντον τοῖς φιλοχρηματοῦσι προσγίνεσθαι, ἀλλ' ἀθρώως αὐτοῖς ἀποχρυσωθῆναι τὰ πάντα. Τὴν γῆν, τὴν ψάμμον, τὰ ὄρη, τὰ πε-
 10 δία, τὰς νάπας, πάντα ὑποθώμεθα πρὸς ταύτην κατὰ τὸ ἀθρόον μεταβεβλήσθαι τὴν ὕλην. Τί πρὸς εὐδαιμονίαν διὰ τούτων ἐπιδώσει ὁ βίος; Εἰ ἐκεῖνο ἐν παντὶ βλέπει, ὃ νῦν ἐν ὀλίγῳ ὄρα, τί τῶν τῆς ψυχῆς ἀγαθῶν, τί τῶν κατὰ τὸ σῶμα σπουδαζομένων διὰ τῆς τοιαύτης περιουσίας γενήσεται; Ἄρα τίς ἐλπίς ἔσται διὰ
 15 τούτου τὸν ἐν τοσοῦτῳ ζῶντα χρυσῶ γενέσθαι σοφόν, ἀγχίνου, θεωρητικόν, ἐπιστήμονα, φίλον Θεῶ, σώφρονα, καθαρόν, ἀπαθῆ, παντὸς τοῦ πρὸς κακίαν καθέλκοντος ἀμιγῆ τε καὶ ἀπαράδεκτον; Ἡ τοῦτο μὲν οὐχί, δυνατὸν δὲ τῶ σώματι καὶ ἡδὺν ὀφθῆναι καὶ εἰς πολλὰς ἐτῶν ἑκατοντάδας τὴν ζωὴν παρατεί-
 20 νοντα, ἀγήρω καὶ ἄνοσον καὶ ἀπήμονα καὶ πάντα, ὅσα περὶ τὸν ἐν σαρκὶ βίον σπουδάζεται; Ἄλλ' οὐδεὶς οὕτω μάταιος οὐδὲ τῆς φύσεως τῆς κοινῆς ἀνεπίσκεπτος, ὡς ταῦτα νομίσει τοῖς ἀνθρώποις προσγίνεσθαι, εἴπερ εἰς πλῆθος ἀφθονον ἢ τῶν χρημάτων ὕλη κατ' ἐξουσίαν πᾶσι προχέοιτο· ἐπεὶ καὶ νῦν ἔστιν ἰδεῖν
 25 πολλοὺς τῶν κατὰ τὴν τοιαύτην προεχόντων περιουσίαν ἐν ἐλεεινῶ σώματι ζῶντας, ὡς εἰ μὴ παρεῖεν οἱ θεραπεύοντες μὴ ἂν ἑαυτοῖς πρὸς τὴν ζωὴν ἱκανοὺς εἶναι.

Εἰ οὖν ἢ καθ' ὑπόθεσιν ἡμῖν τοῦ χρυσοῦ περιουσία προ-
 30 τεθεῖσα τῶ λόγῳ οὔτε σώματος οὔτε ψυχῆς τι κέρδος ὑπέδειξε, πολλῶ μᾶλλον εἰκὸς τὸ ἐν ὀλίγῳ δεικνύμενον ἀχρηστον εἰς ὠφέλειαν τῶν ἐχόντων ἐλέγχεσθαι. Ἡ τί γὰρ ἂν γένοιτο παρ' αὐτῆς τῆς ὕλης κέρδος τῶ ἔχοντι, ὃ μῆτε γεῦσει μῆτε ὀσφρήσει

τὴν εὐθύνη. Ἐπιτρέπεται τάχα στή βασιλικὴ ἐξουσία νὰ πραγματοποιεῖ τὴ συγκέντρωση περιουσίας ἀπὸ τὶς διάφορες χῶρες, δηλαδὴ νὰ ἐπιβάλλει φόρους, νὰ εἰσπράττει τὸ δίκαιο, νὰ ὑποχρεώνει τοὺς ὑπηκόους νὰ εἰσφέρουν χρήματα καὶ γι' αὐτὸ λέει ὅτι ἔτσι μάζεψε τὸ χρυσάφι καὶ τὸ ἀσήμι. Εἴτε ἔτσι ὁμως εἴτε ἀλλιῶς, μ' εὐχαρίστηση θὰ μάθαινα ποιὸ κέρδος ἀποκομίζει ὁποῖος μαζεύει αὐτὰ τὰ ὑλικά πράγματα.

Ἄς θεωρήσουμε ὑποθετικὰ ὅτι οἱ φιλοχρήματοι δὲν ἀποκτοῦν περιουσία κατὰ μία μνᾶ ἢ κατὰ δραχμὴ ἢ κατὰ τάλαντο ἀλλὰ ξαφνικὰ γίνονται ὄλα χρυσάφι. Ἡ γῆ, ἡ ἄμμος, τὰ βουνά, οἱ πεδιάδες, οἱ κοιλάδες, ἄς ὑποθέσουμε ὅτι μὲ μιᾶς μεταβλήθηκαν σ' αὐτὸ τὸ ὑλικό. Κατὰ τί ἡ ζωὴ θὰ προκόψει σὲ εὐδαιμονία; Ἄν σὲ κάθε πρᾶγμα βλέπει ἐκεῖνο, πού τώρα τὸ βλέπει λιγοστό, τί ἀπὸ τὰ ἀγαθὰ τῆς ψυχῆς θὰ προκύψει μ' αὐτὸ τὸ ἀπόκτημα καὶ τί ἀπὸ ὅσα ἐπιδιώκομε γιὰ τὸ σῶμα; Ἄρα ποιά ἐλπίδα ὑπάρχει μὲ αὐτό, ὁποῖος ζεῖ σὲ τόσο χρυσάφι νὰ γίνει σοφός, ἔξυπνος, ἀπαθής, ἀμέτοχος καὶ ἀσυμβίβαστος μὲ κάθε τι πού μᾶς σέρνει στὴν κακία; Ἡ ὄχι αὐτό, ἀλλὰ νὰ φανεῖ δυνατὸς κατὰ τὸ σῶμα καὶ γλυκὺς καὶ νὰ παρατείνει τὴ ζωὴ σὲ πολλὰς ἑκατοστὲς ἐτῶν χωρὶς γηρατειὰ κι ἀρρώστιες καὶ πάθη καὶ ὅσα ἄλλα θεωροῦνται σπουδαῖα γιὰ τὴ σωματικὴ ζωὴ; Κανένας ὁμως δὲν εἶναι τόσο ἀνόητος οὔτε ἄπειρος ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη φύση, ὥστε νὰ νομίσει ὅτι οἱ ἄνθρωποι πού ἀποχτοῦν αὐτὰ τὰ πράγματα προσφέρουν κάτι ἐπὶ πλεον στοὺς ἀνθρώπους, ἂν σὲ μέγα πλῆθος σκορπίζονταν σ' ὄλους ἀφθονα τὰ χρήματα. Γιατὶ καὶ τώρα μπορεῖς νὰ δεῖς πολλοὺς ἀπὸ ἐκείνους πού ὑπερέχουν στὸ εἶδος αὐτὸ τῆς περιουσίας νὰ ζοῦν σὲ ἐλεεινὸ σῶμα, ὥστε ἂν δὲν τοὺς παραστέκουν κάποιοι πού θὰ τοὺς ὑπηρετήσουν, νὰ μὴν εἶναι ἱκανοὶ οἱ ἴδιοι νὰ τὰ βγάλουν πέρα μὲ τὴ ζωὴ.

Ἄν λοιπὸν αὐτὴ ἡ ἀφθονία τοῦ χρυσοῦ, γιὰ τὴν ὁποία κάναμε μιὰ ὑπόθεση στὸ λόγο μας, δὲν ἐδειξε κάποιο κέρδος οὔτε γιὰ τὸ σῶμα οὔτε γιὰ τὴν ψυχὴ, πολὺ περισσότερο ἀποδεικνύεται ἄχρηστο γιὰ νὰ ὠφεληθοῦν οἱ κάτοχοί του αὐτὸ πού ὑπάρχει σὲ μικρὴ ποσότητα. Τί κέρδος ἀλήθεια θὰ μπορούσε νὰ

μήτε τῆ ἀκοῇ ἐνεργὸν γίνεται, ὁ κατὰ τὴν ἀφὴν ὁμοτίμως πρὸς πᾶν τὸ ἀντίτυπον ἔχει; Μὴ γάρ μοι τὴν ἐκ συναλλάγματος ποριζομένην τροφήν ἢ περιβολὴν τῷ χρυσῷ προστιθέτω τις. Ὁ γὰρ χρυσίῳ τὸν ἄρτον ἢ τὸ ἱμάτιον ἀλλαξάμενος, τοῦ ἀχρήστου τὸ ἐπωφελεὲς διημείψατο καὶ ζῆ τροφήν ἑαυτῷ τὸν ἄρτον, οὐ τὸ χρυσὸν ποιησάμενος. Ὁ δὲ τὴν ὕλην ταύτην διὰ τῶν τοιούτων συναλλαγμάτων ἑαυτῷ συναγαγὼν εἰς τί τῶν χρημάτων ἀπώνατο, τίς συμβουλή διὰ τούτων, τίς διδασκαλία πραγμάτων, ποία τοῦ μέλλοντος πρόρρησις, τίς πρὸς τὰς τοῦ σώματος ὀδύνας παραμυθία; Ἔσχεν, ἠρίθμησεν, ἀπέθετο, σφραγίδι κατεσημήνατο, αἰτηθεὶς ἠρνήσατο, ἀπιστηθεὶς καὶ ἐπώμοσεν. Οὗτος ὁ μακαρισμός, τοῦτο τῆς σπουδῆς τὸ πέρας, αὕτη ἡ ἀπόλαυσις, μέχρι τούτου ἢ εὐδαιμονία τὸ ὕλην τῆ ἐπιπορκία πορίσασθαι. Ἄλλ' εὐχρουν, φησί, τοῦ χρυσίου τὸ εἶδος. Μὴ καὶ τοῦ πυρὸς εὐχρωώτερον; Μὴ τῶν ἄστρων περικαλλέστερον; Μὴ τῶν ἀκτίνων τοῦ ἡλίου φανότερον; Τίς ὁ κωλύων σε τῆς ἀπολαύσεως ταύτης, ὥστε σοι ἀνάγκην εἶναι διὰ τῆς εὐχροίας τοῦ χρυσοῦ τὰ καθ' ἡδονὴν πορίζειν ταῖς ὄψεσιν;

Ἄλλὰ σβέννυται, φησί, τὸ πῦρ καὶ ὁ ἥλιος δύεται καὶ οὐ διαρκεῖ τῆς λαμπηδόνης ἢ χάρις. Τοῦ δὲ χρυσοῦ τίς, εἶπέ μοι, διὰ τοῦ σκότους παραλλαγὴ πρὸς τὸν μόλυβδον; Ἄλλ' οὐκ ἂν, φησὶν, ἐκ τοῦ πυρὸς ἢ τῶν ἄστρων γένοιτο ἡμῖν δέραια καὶ περιδέξια καὶ πόρπαι καὶ ζῶναι καὶ μανιάκαι καὶ στέφανοι καὶ τὰ τοιαῦτα, ὁ δὲ χρυσὸς ταῦτά τε ποιεῖ καὶ εἴ τι ἄλλο πρὸς κόσμον ἐπιτηδεύεται. Ἦγαγε πρὸς τὸ κεφάλαιον τῆς ματαιότητος τὴν σπουδὴν ἢ συνηγορία τῆς ὕλης; αὐτὸ γὰρ τοῦτο πρὸς αὐτοὺς εἶποιμι ἂν ἀντὶ τίνων σπουδάζει ὁ χρυσῷ τὴν κόμην περιανθίζων ἢ τῶν ὠτων ἐξάπτων τὰ προκοσμήματα ἢ τὴν δέρριν περιβάλλον τοῖς περιτραχηλίοις χλίδωσιν ἢ ἐν ἄλλῳ τινὶ φέρων μέρος τοῦ σώματος; Χρυσὸν προδείκνυσιν, δτουπερ ἂν τύχη προβε-

βγάλει ὅποιος ἔχει αὐτὸ τὸ ὑλικό, πὺ δὲν ἐρεθίζει οὔτε τὴ γεύση οὔτε τὴν ὄσφρηση οὔτε τὴν ἀκοή καὶ στὴν ἀφή εἶναι ὅπως ὅλα πὺ ἀντιστέκονται; Κι ἂς μὴν προσθέσει κανένας στὸ χρυσάφι τὴν τροφή ἢ τὰ ἐνδύματα πὺ ποριζόμεστε ἀπὸ τὴν ἀνταλλακτικὴ του δύναμη. Γιατὶ ἂν κάποιος ἔδωσε ἀντάλλαγμα τὸ χρυσὸ καὶ πῆρε ψωμὶ ἢ ροῦχα, ἄλλαξε τὸ ἄχρηστο μὲ τὸ ὠφέλιμο καὶ διατηρεῖται στὴ ζωὴ χρησιμοποιοῦντας ὡς τροφή του τὸ ψωμὶ ὄχι τὸ χρυσάφι. Ὅποιος ὁμως μάζεψε μὲ τέτοιες συναλλαγές τὴν ὕλη αὐτὴ, σὲ τί πράγμα ὠφελήθηκε; Τί συμβουλή τοῦ ἔδωσε, τί τοῦ δίδαξε γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν δυσκολιῶν, τί τοῦ προεῖπε γιὰ τὸ μέλλον, τί ἀνακούφιση τοῦ πρόσφερε στοὺς σωματικούς πόνους; Ἀπόκτησε, μέτρησε, ἀποταμίευσε, σφράγισε μὲ σφραγίδες, τοῦ ζήτησαν κι ἀρνήθηκε, δὲν ἐγίνε πιστευτὸς κι ὀρκίστηκε. Αὐτὸ εἶναι ἡ εὐτυχία, αὐτὸ εἶναι τὸ τέλος τοῦ ἀγώνα, αὐτὴ ἡ ἀπόλαυση, ὡς ἐδῶ ἡ εὐδαιμονία, νὰ τροφοδοτήσει μὲ ὑλικὸ τὴν ἐπιπορκία; Μὰ εἶναι ὠραία ἡ ὄψη τοῦ χρυσοῦ. Καὶ εἶναι πιὸ ὠραία ἀπὸ τὴ φλόγα; Εἶναι πιὸ ὁμορφὴ ἀπὸ τὰ ἀστέρια; Μήπως ἀστράφτει πιὸ πολὺ ἀπὸ τὶς ἀκτίνες τοῦ ἡλίου; Ποιὸς σ' ἐμποδίζει ἀπὸ τὶς ἀπολαύσεις αὐτές, ὥστε νὰ σοῦ εἶναι ἀνάγκη νὰ προσφέρεις στὰ μάτια του ὅ,τι τὰ εὐχαριστεῖ βλέποντας τὸ ὠραῖο χρῶμα τοῦ χρυσοῦ;

Ἄλλὰ ἀντιλέγει· ἡ φωτιὰ σβῆνει κι ὁ ἡλιος βασιλεύει καὶ δὲν κρατᾶ πολὺ ἡ χαριτωμένη λάμψη του. Πές μου ὁμως, σὲ τί παραλλάζει ὁ χρυσὸς ἀπὸ τὸ μολύβι στὸ σκοτάδι; Κι ἀπαντᾶ· μὰ δὲν μπορούμε ἀπὸ τὴ φωτιὰ καὶ τ' ἀστέρια νὰ φτιάξομε περιδέραια καὶ βραχιόλια καὶ πόρπες καὶ ζῶνες καὶ χειρίδες καὶ στεφάνια καὶ τὰ ὅμοια, ἐνῶ τὸ χρυσάφι κι αὐτὰ ὅλα φτιάχνει καὶ ὅ,τι ἄλλο εἶναι κατάλληλο γιὰ κόσμημα. Ἡ ὑπεράσπιση τοῦ χρυσοῦ ὀδήγησε τὴν ἐπιδίωξη τῆς ματαιότητος στὸ ἀποκορύφωμα. Αὐτὸ ἀκριβῶς θὰ πῶ σ' αὐτοῦς. Τί ἐπιδιώκει ὅποιος στολίζει τὰ μαλλιά του μὲ ἄνθη χρυσοῦ ἢ κρεμάει ἀπὸ τ' αὐτιά του τὰ σκουλαρίκια ἢ περιβάλλει τὸ λαϊμὸ μὲ τὰ πανάκριβα περιδέραια καὶ στολίζει ἄλλο μέρος τοῦ σώματός του; Ἐπιδεικνύει μόνον τὸ χρυσὸ, σὲ ὅποιο μέρος τοῦ σώματος κι ἂν τὸν φορέσει,

βλημένος τοῦ σώματος, οὐδὲν αὐτὸς πρὸς τὴν αὐγὴν τοῦ χρυ-
 σίου μεταμορφούμενος. Ὅ γὰρ πρὸς τὸν χρυσοφοροῦντα βλέπων
 τὸ μὲν χρυσίον οὕτως ὀρᾷ ὡς εἰ τύχοι καὶ ἐν τοῖς πρατηρίοις
 προκείμενον, τὸν δὲ φοροῦντα οἷος πέφυκε τοιοῦτον βλέπει.
 5 Κἂν εὐεργές τε καὶ διάγλυφον ἦ τὸ χρυσίον, κἂν τὰς χλοεράς ἢ
 πυραυγεῖς ψηφίδας ἐν ἑαυτῷ περιεῖρη, οὐδὲν μᾶλλον αἰσθησὶν
 τινα τῶν παρακειμένων ἢ φύσις ἐδέξατο, ἀλλ' εἴτε λώβη τις εἴη
 περὶ τὰ πρόσωπα εἴτε τι λείποι τῶν κατὰ φύσιν, ἢ ὀφθαλμοῦ
 ἐκρύντος ἢ παρειᾶς εἰδεχθῶς ἐν οὐλῇ κοιλανθείσης, μένει τὸ
 10 αἰσχος ἐν τῷ φαινομένῳ, μηδὲν τῇ αὐγῇ τοῦ χρυσίου ἐπισκοτού-
 μενον· κἂν ἐπαλγῆς ὧν τις τύχη τῷ σώματι, οὐδεμίαν ἐπήγαγε
 παραμυθίαν τῷ πονοῦντι ἢ ὕλη.

Ὅ οὖν μῆτε πρὸς κάλλος μῆτε πρὸς εὐεξίαν σώματος
 μῆτε πρὸς τὴν τῶν ἀληγημάτων παραμυθίαν φέρει τι χρήσιμον
 15 τοῖς σπουδάζουσιν, ὑπὲρ τίνος σπουδάζεται; Καὶ τίς ἢ διάθεσις
 τῶν τῇ καρδίᾳ προστετηκότων τῇ ὕλη, ὅταν ἐν τῷ συνειδότη τῆς
 τοιαύτης κτήσεως τύχωσιν ὄντες; Ὡς τί πλέον ἔχοντες ἑαυτοῖς
 ἐπαγάλλονται; Ἄρ' εἴ τις αὐτοὺς ἐρωτήσειεν, εἰ δέχονται αὐτοῖς
 ἀμειψθῆναι πρὸς ἐκεῖνο τὴν φύσιν καὶ γενέσθαι αὐτοὶ τοῦτο, ὃ
 20 τῇ τοσαύτῃ παρ' αὐτῶν διαθέσει τετίμηται, ἔλοιντο ἂν τὴν μετα-
 βολήν, ὥστε ἐξ ἀνθρώπου πρὸς τὸ χρυσὸν αὐτοῖς μεταβῆναι τὴν
 φύσιν καὶ δειχθῆναι μηκέτι λογικοὶ τε καὶ διανοητικοὶ καὶ τοῖς
 αἰσθητηρίοις πρὸς τὴν ζωὴν κεχρημένοι, ἀλλ' ὠχροὶ τε καὶ βα-
 ρεῖς καὶ ἀναυδοὶ ἄψυχοι τε καὶ ἀναίσθητοι, οἷα ἢ τοῦ χρυσοῦ
 25 φύσις ἐστίν; Οὐκ ἂν οἴμαι ταῦτα ἐλέσθαι οὐδὲ τοὺς σφόδρα διὰ
 τῆς ἐπιθυμίας συντετηκότας τῇ ὕλη. Εἰ οὖν ἐν κατάρας εἶδει
 τοῖς εὖ φρονοῦσιν ἐστὶ τὸ ἐν τοῖς ἰδιώμασι τῆς ἀψύχου ὕλης γε-
 νέσθαι, τίς ἢ ἄλογος περὶ τὴν κτήσιν τούτων μανία, ὧν τὸ πέρασ
 ἢ ματαιότης ἐστίν, ὡς καὶ φόνων διὰ τοῦτο καὶ ληστείας κατα-
 30 τολμῶν τοὺς προσλελυσηκότας τοῖς χρήμασι; Καὶ οὐ τούτων

ἐνῶ ὁ ἴδιος δὲν ἐπηρεάζεται καθόλου ἀπὸ τῆ λάμψη του. Ὅποιος κοιτάζει κάποιον χρυσοστόλιστο, βλέπει τὸ χρυσάφι ὅπως θὰ τὸ ἐβλεπε τυχὸν νὰ τὸ ἐκθέτουν σ' ἓνα κατάστημα καὶ αὐτὸν ποὺ τὸ φορεῖ τὸν βλέπει ἔτσι ὅπως πλάστηκε. Ἀκόμα κι ἂν τὸ χρυσάφι εἶναι καλοδουλεμένο καὶ σκαλισμένο κι ἂν δένει πέτρες πράσινες ἢ πυροκόκκινες, ἢ πλάση τοῦ ἀνθρώπου δὲν παίρνει καθόλου εἶδηση ἀπὸ ὅσα φορεῖ, ἀλλὰ ἂν ὑπάρχει κάποιο σημάδι στὸ πρόσωπο ἢ ἔχει ἓνα φυσικὸ ἐλάττωμα, ἓνα βγαλμένο μάτι ἢ ἓνα μάγουλο σκαμμένο ἀπαίσια ἀπὸ κάποια οὐλή, ἢ ἀσχήμια μένει φανερὴ καὶ δὲν τὴν κρύβει καθόλου ἢ λάμψη τοῦ χρυσοῦ. Κι ἂν τύχει νὰ ὑποφέρει κανένας ἀπὸ κάποια σωματικὴ πάθηση, τὸ χρυσάφι δὲν τοῦ πρόσφερε καμιὰ ἀνακούφιση στοὺς πόνους του.

Αὐτὸ λοιπὸν ποὺ δὲν ὠφελεῖ καθόλου ὄσους τὸ ἐπιδιώκουν οὔτε στὴν ὁμορφιά οὔτε στὴν ὑγεία τοῦ σώματος οὔτε στὴν ἀνακούφιση τῶν πόνων τους, γιὰ ποιὸ πράγμα ἐπιδιώκεται; Καὶ τί αἰσθάνονται αὐτοὶ ποὺ λιώνει ἢ καρδιά τους γιὰ τὴν ὕλη, ὅταν τύχει νὰ συνειδητοποιήσουν τί ἔχουν ἀποχτήσει; Τί παραπάνω ἔχουν ἀποχτήσει καὶ χαίρονται γι' αὐτό; Ἄραγε ἂν τοὺς ρωτήσῃ κάποιος ἂν δέχονται ν' ἀνταλλάξουν τὴ φύση τους μὲ τὸ χρυσάφι καὶ νὰ γίνουν χρυσάφι, ποὺ τὸ ἔχουν τιμήσει μὲ τέτοια διάθεση ψυχῆς, θὰ δέχονταν τὴν μεταβολή, ὥστε ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη φύση τους ν' ἀποχτήσουν τὴ φύση τοῦ χρυσοῦ καὶ ν' ἀποδειχτοῦν ὅτι δὲ χρησιμοποιοῦν στὴ ζωὴ οὔτε τὸ λογικὸ οὔτε τὴ σκέψη τους οὔτε τὰ αἰσθητήριά τους, ἀλλὰ εἶναι κιτρινωποὶ καὶ βαρεῖς, δίχως φωνὴ καὶ ψυχὴ καὶ αἴσθηση, ὅπως ἀκριβῶς εἶναι ἡ φύση τοῦ χρυσοῦ; Δὲ νομίζω ὅτι θὰ κάνουν τέτοια ἐκλογή οὔτε αὐτοὶ ποὺ λιώνουν ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία τῆς ὕλης. Ἄν εἶναι τώρα ἓνα εἶδος κατάρας γιὰ ὄσους σκέφτονται ὀρθὰ νὰ πάρουν τὰ γνωρίσματα τῆς ἀψυχῆς ὕλης, τί εἶναι αὐτὴ ἢ παράλογη μανία τους γιὰ τὴν ἀπόκτηση αὐτῆ ποὺ ἢ κατάληξη τῆς εἶναι ἡ ματαιότητά, ὥστε νὰ τολμοῦν θρασύτατα γι' αὐτὸ ἀκόμη καὶ φόνους καὶ ληστεῖες ὅσοι λυσοῦν γιὰ τὰ χρήματα; Καὶ ὄχι αὐτὰ μονάχα ἀλλὰ νὰ τολμοῦν καὶ τὴν ἀμαρ-

μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς πονηρᾶς ἐπινοίας τῶν τόκων, ἦν ἄλλην τι ληστείαν καὶ μαιφονίαν ὀνομάσας οὐκ ἂν ἀμάρτοι τοῦ δέοντος Ἦ τί γὰρ διαφέρει λαθραίως ἐκ τοιχωρυχίας ἀλλότρια ληϊσάμενον ἔχειν καὶ τῷ φόνῳ τοῦ παροδεύοντος δεσπότην ἑαυτὸν 5 τῶν ἐκείνου ποιεῖν ἢ διὰ τῆς τῶν τόκων ἀνάγκης κτᾶσθαι τὰ μὴ προσήκοντα;

Ἦ κακῆς προσηγορίας! Τόκος ὄνομα τῇ ληστείᾳ γίνεται. Ἦ πικρῶν γάμων! Ἦ πονηρᾶς συζυγίας, ἦν ἡ φύσις μὲν οὐκ ἐγνώρισεν, ἡ δὲ τῶν φιλοχρηματούντων νόσος ἐν τοῖς ἀψύχοις 10 ἐκαινοτόμησεν. Ἦ χαλεπῶν κυνημάτων, ἀφ' ὧν ὁ τοιοῦτος τόκος ἐκφύεται. Μόνον ἐν τοῖς οὔσι τὸ ἐμψυχον τῇ κατὰ τὸ ἄρρεν καὶ θῆλυ διαφορᾷ διεκρίθη. Τούτοις εἶπε ὁ πλάσας Θεὸς «αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε», ὥστε διὰ τῆς ἐξ ἀλλήλων γενέσεως εἰς πλῆθος τὸ ζωογονούμενον αὐξεσθαι. Ὁ δὲ τοῦ χρυσοῦ τόκος ἐκ 15 ποίων γάμων συνίσταται; Ἐκ ποίας τελεσφορεῖται κηίσεως; Ἄλλ' οἶδα τὴν ὠδίνα τοῦ τοιοῦτου τόκου, παρὰ τοῦ προφήτου μαθῶν, «ἰδοὺ», φησὶν, «ὠδίνησεν ἀδικίαν, συνέλαβε πόνον καὶ ἔτεκεν ἀνομίαν». Οὗτος ἐκεῖνός ἐστιν ὁ τόκος, ὃν ὠδίνησε μὲν ἡ πλεονεξία, τίκτει δὲ ἡ ἀνομία καὶ ἡ μισανθρωπία μαιεύεται. Ὁ 20 γὰρ ἀεὶ κρύπτων τὴν εὐπορίαν καὶ ὀρκῶ τὸ μὴ ἔχειν πιστούμενος, ἐπειδὰν ἴδῃ τινὰ ἀνάγκη καταπιγιόμενον, τότε ἐγκύμων τῷ βαλλαντίῳ προφαίνεται, τότε τὸν πονηρὸν τῆς φιλοκερδίας ὠδίνει τόκον, ἐλπίδα τοῦ δανείσματος τῷ δυστυχοῦντι προδείκνυσιν, ἔν' ἐπιβάλλει ὕλην τῷ δυστυχήματι ὡσπερ ὁ τῷ ἐλαίῳ κα- 25 τασβεννύων τὴν φλόγα· οὐ γὰρ ἑθεράπευσε τῷ δανείῳ τὴν ζημίαν, ἀλλ' ἐπέτεινεν· καὶ ὡσπερ ἐν τοῖς αὐχμοῖς αὐτομάτως ἀκανθοφοροῦσιν αἱ ἄρουργαι, οὕτω καὶ ἐν ταῖς συμφοραῖς τῶν στενοχωρουμένων οἱ τῶν πλεονεκτῶν ὕλομανοῦσι τόκοι. Εἶτα προτείνει τὴν χεῖρα μετὰ τοῦ χρήματος, ὡσπερ ἡ ὀρμὴ τὸ κε-

τωλή ἐφεύρεση τῶν τόκων πού δὲ θὰ πέσει ἔξω κανένας ἂν τὴν ὀνόμασει δευτέρα ληστεία καὶ δολοφονία. Σὲ τί διαφέρουν μεταξύ τους τὸ ν' ἀποκτήσεις τὴν ξένη περιουσία κρυφὰ καὶ με διάρρηξη καὶ τὸ νὰ γίνεις σκοτώνοντας τὸν περαστικὸ κύριος τῶν χρημάτων του ἢ τὸ ν' ἀποκτήσεις με τὸν καταναγκασμὸ τῶν τόκων ὅσα δὲ σοῦ ἀνήκουν;

Ἦ ἀπαίσιο ὄνομα! Ὁ τόκος γίνεται ὄνομα τῆς ληστείας. Ἦ γάμοι σκληροὶ, ὦ ἁμαρτωλὴ σύζευξη, πού ἡ φύση μας βέβαια δὲν τὴ γνώρισε, ἀλλὰ ἡ νόσος τῶν φιλοχρημάτων πρωτοτύπησε εἰσάγοντάς τιν στα ἄψυχα. Ἦ ὀδυνηρὴ κυοφορία ἀπ' ὅπου ξεφύτρωσε ὁ τόκος¹² αὐτός. Τὸ ἔμψυχο μόνο ἀπὸ ὅλα τὰ ὄντα διακρίθηκε σὲ ἄρσενικὸ καὶ θηλυκὸ. Σ' αὐτοὺς εἶπε ὁ πλάστης Θεός, «αὐξάνεστε καὶ πληθύνεστε»¹³, ὥστε με τὴ γέννηση τοῦ ἐνὸς ἀπὸ τὸ ἄλλο ν' αὐξηθοῦν σὲ πλῆθος ὅσα ἐρχονται στὴ ζωὴ. Τὸ τέκνο τοῦ χρυσοῦ ἀπὸ ποιούς γάμους προῆλθε; Ἀπὸ ποιά κύηση τελειοποιεῖται; Γνωρίζω τοὺς πόνους τῆς γέννας αὐτῆς. Τὰ διδάχτηκα ἀπὸ τὸν προφήτη πού λέει «νά, κοιλοπόνεσε τὴν ἀδικία, συνέλαβε πόνου καὶ γέννησε ἀδικία»¹⁴. Αὐτὸς εἶναι ὁ τόκος πού τὸν κοιλοπόνεσε ἡ πλεονεξία, τὸν γεννᾷ ἡ ἀνομία, καὶ καθήκοντα μαίας ἀσκεῖ ἡ μισανθρωπία. Γιατὶ αὐτὸς πού συνέχεια κρύβει τὴν εὐπορία του καὶ βεβαιώνει με ὄρκο ὅτι δὲν ἔχει, ὅταν δεῖ κάποιον πού τὸν πνίγει μιὰ ἀνάγκη, τότε παρουσιάζεται με φουσκωμένο βαλάντιο, τότε κοιλοπονεῖ τὸν ἁμαρτωλὸ τόκο τῆς φιλοκέρδειας, δείχνει ἕνα φῶς ἐλπίδας με τὸ δανεισμὸ στὸ δυστυχισμένο, ρίχνει ξύλα στὸ δυστύχημα, ὅπως αὐτὸς πού σβήνει τὴ φωτιὰ με τὸ λάδι. Με τὸ δάνειό του δὲν ἀλάφρυνε τὴ ζημιὰ, ἀλλὰ τὴν ἔκανε μεγαλύτερη. Κι ὅπως στὶς ξηρασίεις αὐτόματα τὰ χωράφια γεμίζουν ἀγκάθια, ἔτσι καὶ στὶς περιπτώσεις αὐτῶν πού ἀντιμετωπίζουν δυσκολίες, θρασομανοῦν οἱ τόκοι τῶν πλεονεκτῶν. Κι ἔπειτα ἀπλώνει τὸ χέρι του με τὰ χρήματα, ὅπως ἡ ὄρμιὰ τὸ κρυμμένο ἀγκίστρι μέσα

12. Ὁ οικονομικὸς ὄρος 'τόκος' λέγεται ἀπὸ τὸν κόσμον καὶ παιδί.

13. Γεν. 1,22. 1,28.

14. Ψαλμ. 7,15.

κρυμμένον ἄγκιστρον τῷ δελεάματι, περιχανῶν δὲ ὁ δειλαιοσ τῇ πρὸς τὸ παρὸν εὐπορία καὶ εἴ τι κρυπτὸν ἐν ἀποθέτοις εἶχε τῇ τοῦ ἀγκίστρου ὀλκῇ συνεξήμεσε. Τοιαῦτα τὰ τῶν τόκων εὐεργετήματα.

5 Κἂν μὲν τις πρὸς βίαν ἀφέληται τινος τὸ ἐφόδιον ἢ λαθῶν ὑποκλέψῃ, βίαιος καὶ λωποδύτης καὶ τὰ τοιαῦτα λέγεται, ὁ δὲ δημοσιεύων ἐν συμβολαίοις τὴν ἀδικίαν καὶ ἐμμάρτυρον τὴν πικρίαν ποιούμενος καὶ συνθήκαις τὴν παρανομίαν κρατύνων φι-
 λάνθρωπος καὶ εὐεργέτης καὶ σωτὴρ καὶ πάντα τὰ χρηστὰ τῶν
 10 ὀνομάτων προσαγορεύεται· καὶ τὸ μὲν ἐξ ὑφαιρέσεως κέρδος κλέμμα λέγεται, ὁ δὲ διὰ τῆς τοιαύτης ἀνάγκης ἀπογυμνῶν τὸν χρεώστην φιλανθρωπία τὴν πικρίαν ὑποκορίζεται· οὕτω γὰρ τὰς ζημίας τῶν δειλαίων κατονομάζουσι. «Συνήγαγόν μοι καί γε ἀργύριον καί γε χρυσίον». Ἄλλὰ τούτου χάριν ὁ σοφῶς παι-
 15 δεύων τὸν βίον ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν ἐξαγορευομένων καὶ ταῦτα κατηριθμήσατο, ἵνα μαθόντες οἱ ἄνθρωποι παρὰ τοῦ τῇ πείρα κατεγνωκότος, ὅτι ἐν τῶν ἐπ' ἀτοπία κατεγνωσμένων τοῦτό ἐστι, φυλάξωνται πρὸ τῆς πείρας τὴν τοῦ κακοῦ προσβολήν, καθάπερ ἔστι καὶ τοὺς ληστρικούς τε καὶ θηριώδεις τόπους
 20 ἀπαθῶς παρελθεῖν διὰ τοῦ προμαθεῖν τοὺς ἐν τούτοις προκινδυνεύσαντας.

Καλῶς δὲ ὁ θεῖος ἀπόστολος τὸ πάθος τῆς φιλαργυρίας ὀρίζεται, ρίζαν αὐτὴν πάντων τῶν κακῶν εἶναι ἀποφηνάμενος. Ὡσπερ γὰρ ἐάν τι μέρει διεφθορῶς καὶ σηπεδονώδης ἐπιρ-
 25 ρυῆ χυμὸς καὶ φλεγμονὴ τῷ τόπῳ ἐγγένηται, ἀνάγκη πᾶσα εἰς ἀπόστασίν τινα καὶ διαφθορὰν τὸ ἐνσκήψαν ὑγρὸν ἀπορραγῆναι, διαφαγόντος τοῦ πύου τὴν ἐπιφάνειαν, οὕτως οἷς ἂν ἐνρυῆ τῆς φιλοχρηματίας ἢ νόσος, εἰς ἀκολασίαν ὡς τὰ πολλὰ τὸ πάθος ἀπέσκηψε. Διὰ τοῦτο προστίθησι τῇ περιουσίᾳ τοῦ χρυσοῦ τε

στό δόλωμα. Κι ὁ δυστυχισμένος χάσκοντας μπροστά στην εὐκολία πού τοῦ παρουσιάστηκε καθὼς τὸν τραβάει τ' ἀγκίστρι βγάζει κι ὄ,τι εἶχε κρύψει σὲ κάποια ἀπρῆθηκη. Αὐτὰ εἶναι τὰ εὐεργετήματα τῶν τόκων.

Κι ἂν κάποιος ἀφαιρέσει¹⁵ τ' ἀπαραίτητα κάποιου μὲ βία ἢ τὰ κλέψει λαθραῖα λέγεται ἄρπαγας καὶ λωποδύτης καὶ τὰ ὅμοια, ἐνῶ ὅποιος κάνει φανερὴ τὴν ἀδικία του μὲ συμβόλαια καὶ δείχνει μὲ ἀποδείξεις τὴ σκληρότητά του καὶ δίνει ἰσχὺ στὴν ἀνομία του μὲ συμφωνητικὸ ἀκούει νὰ τὸν λένε φιλάνθρωπο καὶ εὐεργέτη καὶ σωτήρα καὶ ὄ,τι ἄλλο τιμητικό. Τὸ κέρδος πού προέρχεται ἀπὸ ἀφαίρεση λέγεται κλοπιμαῖο, ἐνῶ αὐτὸς πού ἀπογυμνώνει τὸ χρεωφειλέτη λέει κατ' εὐφημισμὸ τὴ σκληρότητά του φιλάνθρωπια. Ἔτσι ἀποκαλοῦν τὴν ποινὴ πού ἐπιβάλλουν στοὺς δυστυχεῖς. «Μάζεψα γιὰ μένα καὶ ἀσῆμι καὶ χρυσάφι»¹⁶. Ἀλλὰ ἀκριβῶς γι' αὐτὸ ἐκεῖνος πού ρυθμίζει σοφὰ τὴ ζωὴ του συγκατέλεξε καὶ τὰ παραπάνω στὸν κατάλογο ὄσων πρέπει νὰ ἐξομολογηθεῖ· γιὰ νὰ μάθουν οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ αὐτὸν πού διδάχτηκε ἀπὸ τὴν πείρα του ὅτι αὐτὸ εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ καταδικασμένα ὡς ἄτοπα καὶ νὰ φυλαχτοῦν ἀπὸ τὴν προσβολὴ τοῦ κακοῦ προτοῦ τὴ δοκιμάσουν. Ἔτσι μπορεῖς νὰ περάσεις καὶ μέρη γεμάτα ληστὲς καὶ θηρία χωρὶς βλάβη, ἐπειδὴ πέρασαν πὶδ μπροστά ἄλλοι πού κινδύνεψαν ἀπὸ αὐτὰ.

Ὁ θεῖος ἀπόστολος ὀρίζει ἐπιτυχημένα τὸ πάθος τῆς φιλαργυρίας, λέγοντας πὼς εἶναι ρίζα ὄλων τῶν κακῶν¹⁷. Τὸ πρᾶγμα εἶναι ὅμοιο μὲ τὸ ἐξῆς· ἂν σ' ἓνα μέρος τοῦ σώματος μαζευτεῖ ὑγρὸ χαλασμένο καὶ σάπιο καὶ δημιουργηθεῖ στό σημεῖο αὐτὸ φλεγμονή, εἶναι ὄπωςδῆποτε ἀνάγκη τὸ ὑγρὸ πού μαζεύτηκε σὲ ἓνα ἀπόστημα νὰ ξεσπάσει, ἀφοῦ τὸ πύον καταστρέψει τὸ δέρμα· ἔτσι καὶ ἡ ἀρρώστια τῆς φιλοχρηματίας σ' ὄποιους ριζώσει, συνήθως τὸ κακὸ αὐτὸ καταλήγει στὴν ἀποχαλίνωση. Γι' αὐτὸ προσθέτει στὴν ἀφθονία τοῦ χρυσοῦ καὶ

15. Ἀριστοτέλη, *Ἠθικὰ Νικομάχεια* 1096Α.

16. Ἐκκλ. 2,8.

17. Α' Τιμ. 6,10.

καὶ ἀργυρίου τὴν ἀκολουθῶς τῷ προκατασχόντι νοσήματι ἐπα-
 κολουθοῦσαν ἀσχημοσύνην. «Ἐποίησα» γάρ, φησὶν, «ἄδοντας
 καὶ ἄδούσας, τῶν συμποσίων τὰ ἐντροφήματα, οἴνοχόους καὶ
 οἴνοχόας». Ἦρκεσεν ἡ μνήμη τῶν ὀνομάτων στηλιτεῦσαι τὸ
 5 πάθος, ὅπερ ἡ περὶ τὰ χρήματα νόσος προωδοποίησεν. Ὡς τῆς
 ἀτόπου ταύτης φιλοτεχνίας! Ὡς ἀθρόον ἐπιβάλλει τῶν ἡδονῶν
 τὸ ρεῦμα, οἷόν τισι χειμάρροις διπλοῖς δι' ἀκοῆς τε καὶ ὄψεως
 τὰς ψυχὰς ἐπικλύζον, ἵνα καὶ βλέπῃται τὸ κακὸν καὶ ἀκούηται.
 Ἡ ὥδῃ τὴν ἀκοὴν κταστρέφεται, ἡ ὄψις τὴν ὄψιν καταγωνίζε-
 10 ται. Ἐκεῖθεν ὁ θῆλυς φθόγγος διὰ τῆς λελυμένης τῶν ὥδῶν ἀρ-
 μονίας συνεισάγει ἑαυτῷ ἐπὶ τὴν καρδίαν τὰ πάθη, ἐντεῦθεν ἡ
 ὄψις οἷόν τι μηχανήμα πολεμικὸν τοῖς ὀφθαλμοῖς τοῦ ταῖς ὥδαῖς
 προδιαλυθέντος ἐμπίπτουσα τὴν ψυχὴν καταστρέφεται.

Στρατηγὸς δὲ τῆς παρατάξεως ταύτης ὁ οἶνος γίνεται, ὡς-
 15 περ τις πονηρὸς τοξότης διπλοῖς βέλεσι κατατοξεύων τὸν ἀν-
 θρωπον ἐπὶ τε τὴν ἀκοὴν καὶ τὴν ὄψιν τὰς τῆς ἡδονῆς εὐθύνων
 ἀκίδας· βέλος γὰρ γίνεται τῆς μὲν ἀκοῆς ἡ ὥδῃ, τῆς δὲ ὄψεως
 τὸ φαινόμενον. Οὐ γὰρ ψιλὸν ὄνομα τῶν οἴνοχόων ἐστίν, ἀλλ'
 ἐκ τοῦ ἔργου πάντως ἡ ἐπωνυμία γίνεται. Ὅταν τοίνυν ἐγχέηται
 20 μὲν ἀφειδῶς τοῖς συμπόταις ὁ ἄκρατος, ὑπηρετῇ δὲ τῇ τοιαύτῃ
 διακονία νεότης εἰς κάλλος ἐξησκημένη ἢ παίδων διὰ τοῦ κό-
 σμου θηλυνομένων ἢ καὶ αὐτοῦ τοῦ θήλεος γένους ἀναστρεφο-
 μένου τῷ συμποσίῳ καὶ ταῖς φιλοτησίαις τὸν ἀπρεπῆ φλογμὸν
 συνεγχεόντος, εἰς τί ποτε εἰκὸς τελευτῆσαι τὰς τοιαύτας σπου-
 25 δάς; Ὁ γὰρ σκοπὸν ἐκάστου τῶν γινομένων τὴν ἡδονὴν ποιού-
 μενος καὶ παριῶν τῇ περιεργείᾳ τὴν χρεῖαν, ὅπως μὲν κατακο-
 σμήσει τὰς τὴν ὥδην μουσουργούσας, οἷαν δὲ περιθήσει ταῖς οἴ-

τοῦ ἀσημιοῦ τὴν ἀσχημοσύνη πού ἀκολουθεῖ σὰν συνέπεια στὴν ἀρρώστια πού τὸν εἶχε πιάσει. Γιατὶ λέει, «ἐξασφάλισα τραγουδιστὲς καὶ τραγουδίστριες, πού εἶναι τὰ ἐντυφήματα τῶν συμποσίων, σερβιτόρους καὶ σερβιτόρες»¹⁸. Φτάνει ἡ ἀναφορὰ τῶν ὀνομάτων νὰ ἀναγγεῖλει ἐπίσημα τὸ ἐλάττωμα, πού ἡ φιλοχρηματία τοῦ ἀνοιξε τὸ δρόμο. Ὡ ἀπαράδεκτη περιγραφή! Πόσο μαζεμένο ρίχνει ἐπάνω μας τὸ ρεῦμα πού κατακλύζει τὶς ψυχές μας μὲ τοὺς δύο χειμάρρους, τὴν ἀκοή καὶ τὴν ὄραση, ὥστε καὶ νὰ βλέπομε καὶ ν' ἀκοῦμε τὸ κακό. Τὸ τραγούδι θὰ καταστρέψει τὴν ἀκοή, τὸ θέαμα καταπονεῖ τὴν ὄραση. Ἀπὸ κεῖ ἡ φωνὴ τῆς γυναίκας μὲ τὴ μακρόσυρτη ἀρμονία τοῦ τραγουδιοῦ μπάζει μαζί της τὰ πάθη μέσα στὴν καρδιά, ἀπὸ δῶ τὸ θέαμα σὰν ἓνα μηχανήμα πολεμικὸ πέφτει στὰ μάτια ἐκείνου πού ἔχουν παραλύσει πρωτότερα τὰ τραγούδια καὶ τοῦ καταστρέφει τὴν ψυχή.

Στρατηγὸς τῆς σύγκρουσης αὐτῆς εἶναι τὸ κρασί πού σὰν ἓνας ἀχρεῖος τοξότης κατατοξεύει τὸν ἄνθρωπο μὲ διπλὴ βολὴ κατευθύνοντας τὰ βέλη τῆς ἡδονῆς στὴν ἀκοή καὶ τὴν ὄραση· τὸ βέλος πού προορίζεται γιὰ τὴν ἀκοή εἶναι τὸ τραγούδι, γιὰ τὴν ὄραση εἶναι τὸ θέαμα. Οἱ οἰνοχόοι δὲν ἔχουν ἓνα ἀπλὸ ὄνομα, ἀλλὰ παίρνουν τὴν ἐπωνυμία ἀπὸ τὸ ἔργο τους. Ὅταν λοιπὸν τὸ ἀνέρωτο χύνεται ἄφθονο στὰ ποτήρια τῶν διασκεδαστῶν καὶ ἐκτελοῦν τὴν ὑπηρεσία αὐτὴ νέοι στολισμένοι μὲ ὁμορφιὰ εἴτε ἀγόρια πού γίνονται κορίτσια μὲ τὰ διάφορα στολίδια ἢ καὶ ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ γυναικεῖο φύλο πού παίρνει μέρος στὸ συμπόσιο καὶ πού μὲ τὰ ποτήρια πού πίνουν 'εἰς ὑγείαν' σταλάζουν μαζί καὶ τὴν ἄπρεπη φλόγα, σὲ τί εἶναι φυσικὸ νὰ καταλήξουν ὄλες αὐτὲς οἱ διασκεδάσεις; Ὅποιος δηλαδὴ βάζει σὰν σκοπὸ ὄσων γίνονται τὴν ἡδονὴ κακοποιώντας τὸ φυσικὸ μὲ τὴν ὑπερβολή, πῶς νὰ στολίσει αὐτὲς πού λένε τὰ τραγούδια, τί στολὴ νὰ φορέσει σ' αὐτὲς πού κερνοῦν... ἀλλὰ πρέπει καλύτερα νὰ τὰ ἀποσιωποῦμε αὐτὰ καὶ νὰ μὴν ἐμβαθύνουμε ὑπο-

18. Ἐκκλ. 2,8.

νοχοούσαις τὴν στολὴν, σιωπᾶν χρὴ τὰ τοιαῦτα μᾶλλον καὶ μὴ ἐμβαθύνειν τῷ λόγῳ τῇ τῶν τοιούτων ὑπογραφῇ, ὡς ἂν μὴ δι' αὐτῆς τῆς κατηγορίας ἐπιζαίνοι τοῖς ἐμπαθεστέροις ἢ μνήμη τὰ τραύματα. Διὰ ταῦτα ὁ χρυσὸς καὶ ὑπὲρ τούτων ὁ ἄργυρος, ἵνα 5 τὰ τοιαῦτα παρασκευάσῃ τῆς τρυφῆς δελεάματα.

Ἡ τοῦτου χάριν τὸ κατὰ τὴν ἡδονὴν πάθος ὄφρις ὑπὸ τῆς Γραφῆς ὀνομάζεται, ᾧ φύσις ἐστίν, εἰ ἢ κεφαλὴ πρὸς τὴν ἁρμονίαν τοῦ τοίχου παραδουεῖη, πάντα τὸν κατόπιν ὄλκον συνεπάγεσθαι. Οἷον τί λέγω; Ἀναγκαίαν τοῖς ἀνθρώποις ποιεῖ ἢ φύσις 10 τὴν οἴκησιν, ἀλλὰ διὰ τῆς χρείας ταύτης ἢ ἡδονῆ τῇ ἁρμονίᾳ τῆς ψυχῆς παραδουεῖσα εἰς ἀμετρόν τινα καλλωπισμοῦ πολυτέλειαν τὴν χρείαν παρέτρεψε καὶ τὴν σπουδὴν μετεποίησεν. Εἶτα πρὸς ἀμπελῶνάς τινας καὶ κολυμβήθρας καὶ παραδείσους καὶ τὰ τῶν κήπων ἐγκαλλωπίσματα μεθέρπει τὸ θηρίον, ἢ ἡδονή. Μετὰ 15 ταῦτα ἐπικορυφοῦται τῇ ὑπερηφανίᾳ καὶ τῷ τύφῳ περιελίσσεται τὴν κατὰ τῶν ὁμοφύλων ἀρχὴν ἑαυτῇ ὑποζεύξασα. Ἐπὶ τούτοις τὸν τῆς φιλοχρηματίας ὄλκον ἐπισύρεται, ᾧ κατ' ἀνάγκην ἐπεται τὸ ἀκόλαστον, τὸ ἔσχατόν τε καὶ οὐραῖον μέρος τῆς κατὰ τὴν ἡδονὴν θηριώσεως. Ἄλλ' ὥσπερ οὐκ ἐστὶν ἐκ τοῦ οὐραίου τὸν 20 ὄφιν ἀνελκυσθῆναι, τῆς τραχείας φυσικῶς φολίδος πρὸς τὸ ἐμπαλιν τοῖς ἐφελκομένοις ἀντιβαινούσης, οὕτως οὐκ ἐστὶν ἐκ τῶν τελευταίων ἄρξασθαι τῆς ψυχῆς ἐξοικίζειν τὴν τῆς ἡδονῆς ἐρπηδόνα, εἰ μὴ τις τῷ κακῷ τὴν πρώτην εἰσοδὸν ἀποκλείσειε. Διὸ καὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἐπιτηρεῖν ὁ τῆς ἀρετῆς ὑφηγητῆς ἐγ- 25 κελεύεται, κεφαλὴν ὀνομάζων τὴν ἀρχὴν τῆς κακίας, ἧς μὴ παραδεχθείσης ἄπρακτόν ἐστι τὸ λειπόμενον. Ὁ γὰρ καθόλου πρὸς τὴν ἡδονὴν πολεμῶς διατεθεὶς οὐκ ἂν ταῖς μερικαῖς προσβολαῖς τοῦ πάθους ὑπενεχθείη, ὁ δὲ τὴν ἀρχὴν τοῦ πάθους ὑποδεξάμενος ἅπαν ἐν ἑαυτῷ τὸ θηρίον συμπαρεδέξατο.

19. Ἡ ἀκολουθία τῶν ἡδονῶν εἶναι φίδι, πού δὲ βγαίνει ἂν τὸ τραβήξομε ἀπὸ τὴν οὐρά, δηλαδὴ ἀπὸ τὴν τελευταία ἡδονή. Παρατηρητικότητα καὶ συνδυασμὸς πού δὲ γίνεται καλύτερος.

γραμμίζοντας τὰ πράγματα αὐτά, μήπως ἀκόμα καὶ μὲ τὴν κατηγορία ἢ ἀναφορά μας σ' αὐτὰ ἀναξέει τις πληγὲς ὄσων εἶναι πιὸ ἐπιρρεπεῖς. Γι' αὐτὸ ἐπιδώκουν τὸ χρυσάφι, γιὰ χάρη αὐτῶν ζητοῦν τὸ ἀσῆμι, γιὰ νὰ ἐτοιμάσουν αὐτὰ τὰ δελεάσματα τῆς ἀπόλαυσης.

Σίγουρα γι' αὐτὸ εἶναι πού ὀνομάζεται στὴ Γραφή τὸ ἀμάρτημα τῆς ἀπόλαυσης φίδι, πού εἶναι στὴ φύση ὅταν περάσει τὸ κεφάλι του σὲ ἓναν ἀρμὸ τοῦ τοίχου, νὰ πάρει μαζί του ὅλο τὸ σῶμα πού ἀκολουθεῖ. Τί παρομοιάζω μ' αὐτό; Ἡ φύση κάνει τὴν κατοικία ἀπαραίτητη στοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ μὲ τὴν ἀνάγκη αὐτὴ τρύπωσε ἡ ἡδονὴ στὴν ἀρμονία τῆς ψυχῆς κι ἔκανε τὴν ἀνάγκη νὰ παρεκτραπεῖ καὶ τὸ ἐνδιαφέρον του νὰ μεταβληθεῖ σὲ μιὰ δίχως μέτρο πολυτέλεια καλλωπισμοῦ. Ἐπειτα τὸ θηρίο, ἡ ἡδονή, σέρνεται σὲ κάποιους ἀμπελῶνες καὶ δεξαμενὲς καὶ περιβόλια καὶ σὲ ὁμορφους κήπους. Ἐπειτα ἀπὸ αὐτὰ ἀνεβαίνει στὴν κορυφὴ μὲ τὴν ὑπερηφάνεια καὶ τυλίγεται γύρω γύρω στὴν ἔπαρση ζωσμένη μὲ τὴν ἐξουσία κατὰ τῶν ὁμοφύλων της. Ἐπειτ' ἀπὸ αὐτὰ σέρνει τὴ σειρά τῆς φιλοχρηματίας, πού ἀναγκαστικὰ τὴν ἀκολουθεῖ ἡ ἀκολασία, τὸ τελευταῖο μέρος, ἡ οὐρὰ τοῦ θηρίου πού φτιάχνει ἡ ἡδονή¹⁹. Ἀλλὰ ὅπως εἶναι ἀδύνατο νὰ τραβήξεις ἔξω τὸ φίδι ἀπὸ τὴν οὐρὰ, ἐπειδὴ ἀντιστέκεται φυσικὰ σ' αὐτοὺς πού τὸ τραβοῦν πίσω ἢ τραχιὰ φολίδωσή του, ἔτσι δὲν εἶναι δυνατὸ ν' ἀρχίσεις νὰ ἐκτοπίζεις ἀπὸ τὴν ψυχὴ τὸ ἔρπετό τῆς ἡδονῆς ἀπὸ τὰ τελευταῖα μέρη της, ἂν δὲν ἐμποδίσεις τὴν ἀρχικὴ εἴσοδο τοῦ κακοῦ. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ διδάσκαλος τῆς ἀρετῆς ὀρίζει νὰ συντρίψεις τὸ κεφάλι του²⁰, κεφάλι ὀνομάζοντας τὴν ἀρχὴ τῆς κακίας, πού ἂν δὲ γίνεи δεκτὴ αὐτὴ, τὸ ὑπόλοιπο δὲν προχωρεῖ. Ὅποιος δηλαδὴ διατεθεῖ ἐχθρικὰ ἀπέναντι στὴν ἡδονή, δὲ θὰ ὑποταχθεῖ στὶς ἐπιμέρους προσβολὲς τοῦ πάθους, ἐνῶ ὅποιος ὑποχωρήσει στὸ πάθος στὴν ἀρχή, δέχεται μέσα του ὁλόκληρο τὸ θηρίο.

20. Γεν. 3,15.

Διὰ τοῦτο πάντα διεξελθὼν ὁ τὰ τοιαῦτα δημοσιεύων
 πάθη ἐπὶ κεφαλαίῳ ἀναλαμβάνει τὸν λόγον. Εἰπὼν γὰρ ἐξ ἀρ-
 χῆς ὅτι «ἐμεγάλυνα ποίημά μου» καὶ νῦν ἐπάγει μετὰ τὴν ἐπὶ
 μέρους ἐκθεσιν τῶν γεγονότων, ὅτι «ἐμεγαλύνθη» δεικνὺς ὅτι
 5 οὐ διὰ μικρῶν τιῶν γέγονεν αὐτῷ τῶν ἐναντίων ἢ γνώσις,
 ἀλλ' ὡς εἰς τὸ ἀκρότατον μέγεθος προελθεῖν τὴν πείραν, ὡς
 μηδεμίαν τῶν ὁμοίων μνήμην ἐν τοῖς πρὸ αὐτοῦ γεγενημένοις τὸ
 ἴσον ἔχειν. Φησὶ γὰρ ὅτι «ἐμεγαλύνθη καὶ «προσέθηκα παρὰ
 10 ὅτου χάριν προπαιδευθεὶς πάση σοφίᾳ πρὸς τὴν τῶν τοιούτων
 κατῆλθε πείραν νῦν τὸν σκοπὸν ἐξεκάλυψε. «Σοφία» γὰρ μου,
 φησὶν, «ἐστάθη μοι». Σημαίνει δὲ διὰ τῶν εἰρημένων, ὅτι διὰ
 τῆς σοφίας ἀνηρευνησάμην πᾶσαν ἀπολαυστικὴν ἐπίνοιαν, καὶ
 ἔστη μοι ἡ διάνοια ἐπὶ τοῦ ἀκροτάτου τῶν ἐν τούτοις εὕρισκο-
 15 μένων. Ἦ τε γὰρ ὄψις τῇ ἐπιθυμίᾳ συνήργησε καὶ ἡ προαίρεσις
 διὰ τῆς τῶν ὄψεων ἡδονῆς τῶν καταθυμίων ἐνεφορήθη· ὡς
 μηδὲν ὑπολειφθῆναι τῶν εἰς ἀπόλαυσιν ἐπινοουμένων, ἀλλὰ μοι
 γενέσθαι μερίδα κτήσεως τὴν τῶν καθ' ἡδονὴν μετουσίαν.
 Ὅπερ οὐδὲν ἄλλο σημαίνει μοι φαίνεται ἢ ὅτι περιέσχον ἐν
 20 ἔμαυτῷ πᾶσαν ἀπολαυστικὴν ἐπίνοιαν, οἷον ἀπὸ τινος κτήματος
 τὴν εὐφροσύνην ἀπὸ τῶν γινομένων καρπούμενος. «Οὐκ ἀπε-
 κώλυσα» γὰρ, φησὶ, «τὴν καρδίαν μου ἀπὸ πάσης εὐφροσύνης,
 καὶ ἡ καρδία μου εὐφράνθη ἐν παντὶ μόχθῳ μου, καὶ τοῦτο ἐγένε-
 νετο μερὶς μου ἀπὸ παντὸς μόχθου μου», «μερίδα» τὴν κτῆσιν
 25 λέγων.

Ἐπεὶ οὖν διεξῆλθε τὴν ἐπὶ μέρους τρυφήν, ἀπ' ἀρχῆς εἰς
 τέλος ἐπιδραμῶν καὶ πάντα τῷ λόγῳ διεξελθὼν, δι' ὧν τοῖς
 ἀπολαύουσιν αἱ ἡδοναὶ συναγείρονται, τὰ τῶν οἰκοδομημάτων
 κάλλη, τοὺς ἀμπελῶνας, τοὺς κήπους, τὰς κολυμβήθρας, τοὺς

21. Ἐκκλ. 2,4.

22. Ἐκκλ. 2,9.

Γι' αυτό ο Έκκλησιαστής πού ανακοινώνει τὰ πάθη, ἀφοῦ ἔκανε τὴν ἔκθεση ὄλων, προχωρεῖ σὲ μιὰ ἀνακεφαλαίωση. Ἄφοῦ δηλαδὴ εἶπε στὴν ἀρχή, «μεγάλωσα τὸ ἔργο μου»²¹, προσθέτει καὶ τώρα μετὰ ἔκθεση καθενὸς ἀπὸ ὅσα ἔγιναν ὅτι «μεγαλύνθηκα»²², δείχνοντας ὅτι δὲν πέτυχε τὴ γνώση τῶν ἀντιθέτων σὲ περιορισμένο βαθμό, ἀλλὰ ἡ πείρα του ἔφτασε στὸ ἀκρότατο μέγεθος, ὥστε καμιὰ ἀναφορὰ τῶν ὁμοίων νὰ μὴν ἔχει τὸ ἴσο τῆς σὲ ὅσα ἔγιναν πρὶν ἀπὸ αὐτόν. Γιατὶ λέει «μεγαλύνθηκα καὶ αὐξήθηκα περισσότερο ἀπὸ ὄλους ὅσοι ἔγιναν πρὶν ἀπὸ ἐμένα στὴν Ἱερουσαλήμ»²³ καὶ ἀποκάλυψε τώρα τὸ σκοπὸ γιὰ τὸν ὁποῖο, ἀφοῦ προπαιδεύτηκε μὲ κάθε σοφία, κατέβηκε στὴ δοκιμὴ τῶν πραγμάτων αὐτῶν. Γιατὶ λέει, «ἡ σοφία μου ἔμεινε σ' ἐμένα»²⁴. Μὲ αὐτὰ πού λέει θέλει νὰ σημάνει, ὅτι μὲ τὴ σοφία ἐρεῦνησὲ κάθε σκέψη γιὰ ἀπόλαυση καὶ ἡ διανοιά μου σταμάτησε στὸ κορυφαῖο ἀπὸ ὅσα βρίσκονται σ' αὐτά. Γιατὶ καὶ ἡ ὄψη συνέργησε καὶ ἡ προαίρεση γέμισε ἀπὸ τὰ ἐπιθυμητὰ μὲ τὰ θεάματα τῆς ἡδονῆς, ὥστε νὰ μὴν ἀπομείνει τίποτε ἀπὸ ὅσα ἐννοοῦνται γιὰ τὴν ἀπόλαυση, ἀλλὰ νὰ γίνῃ ἀπὸ χτημὰ μου ἢ μετοχὴ τῆς ἡδονῆς²⁵. Κι αὐτὸ μοῦ φαίνεται ὅτι δὲ σημαίνει τίποτε ἄλλο παρὰ ὅτι ἔκλῃσα μέσα μου κάθε σκέψη γι' ἀπόλαυση, ἀπολαμβάνοντας τὴ χαρὰ ἀπὸ ὅσα γίνονται σὰν ἀπὸ κάποιο κτῆμα. Γιατὶ λέει, «δὲν ἐμπόδισα τὴν καρδιά μου νὰ δοκιμάσει κάθε χαρὰ καὶ ἡ καρδιά μου χάρηκε σὲ κάθε μόχθο μου κι αὐτὸ ἦταν τὸ μερίδιό μου ἀπὸ κάθε μόχθο μου»²⁶, ὀνομάζοντας «μερίδιο» τὴν κτήση.

Ἄφοῦ λοιπὸν ἀσχολήθηκε μὲ τὴν ἐξέταση τῆς ἐπιμέρους τρυφῆς περνώντας ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος κι ἐξετάζοντάς τα ὅλα πού γεννοῦν τὶς ἡδονὲς σ' ὅποιους τὶς ἀναλαμβάνουν, τὴν ὁμορφιά τῶν κτισμάτων, τὰ ἀμπέλια, τοὺς κήπους, τὶς δεξαμε-

23. Ἐκκλ. 2,9.

24. Ἐκκλ. 2,9.

25. Ἐκκλ. 2,10.

26. Ἐκκλ. 2,10.

παραδείσους, τὴν κατὰ τῶν ὁμοφύλων ἀρχὴν, τὴν τῶν χρημά-
 των περιουσίαν, τὴν ἐν τοῖς συμποσίοις πρὸς τὰς θυμηδίας πα-
 ρασκευήν, πάντα, καθὼς αὐτὸς ὀνομάζει, τὰ ἐντροφήματα, ἐν
 οἷς ἀπησχολήθη αὐτοῦ ἡ σοφία τὰ τοιαῦτα διερευνωμένη καὶ εἰς
 5 ἐπίνοιαν ἄγουσα, ὧν ἀπολελαυκέναι φησὶ διὰ πάσης αἰσθήσε-
 ως, τῶν τε ὀφθαλμῶν τὰ πρὸς ἡδονὴν εὐρισκόντων τῆς τε ψυ-
 χῆς ἐχούσης πᾶν τὸ κατ' ἐπιθυμίαν ἀκόλυτον· τότε τὴν πρώτην
 ἐρμηνεύει φωνήν, ἣν ἐν προοιμίῳ τοῦ λόγου πεποιήται, μάταια
 εἶναι τὰ πάντα ἀποφηνάμενος. Φησὶ γὰρ πρὸς ταῦτα βλέπων
 10 περὶ τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς ἀποφῆνασθαι, ὅτι «πάντα ματαιό-
 της» ἐστίν, ὅσα ἢ τε αἰσθησις βλέπει καὶ παρὰ τῶν ἀνθρώπων
 εἰς εὐφροσύνην ἐπιτηδεύεται. «Ἐπέβλεψα γὰρ ἐγὼ ἐν πᾶσι τοῖς
 ποιήμασί μου, οἷς ἐποίησαν αἱ χεῖρές μου, καὶ ἐν παντὶ μόχθῳ
 μου, ᾧ ἐμόχθησα τοῦ ποιεῖν, καὶ ἰδοὺ τὰ πάντα ματαιότης καὶ
 15 προαίρεσις πνεύματος, καὶ οὐκ ἔστι περισσεΐα ὑπὸ τὸν ἥλιον».

Πᾶσα γὰρ ἡ τῶν αἰσθήσεων δύναμις τε καὶ ἐνέργεια ὄρον ἔχει
 τὴν ὑφ' ἡλίῳ ζωὴν, τὸ δὲ ἐπέκεινα διαβῆναι καὶ τῶν ὑπερκειμέ-
 νων ἀγαθῶν ἐν περινοίᾳ γενέσθαι ἡ αἰσθητικὴ φύσις οὐ δύνα-
 ται.

20 Ταῦτα οὖν πάντα καὶ τὰ τοιαῦτα κατασκευάμενος παιδεύ-
 ει τὸν βίον τὸ πρὸς μηδὲν τῶν ὧδε θαυμαστικῶς διατίθεσθαι,
 πλοῦτον, φιλοτιμίαν, τὴν κατὰ τῶν ὑποχειρίων ἀρχὴν, θυμηδίας
 τε καὶ τρυφᾶς καὶ συμπόσια καὶ εἴ τι ἄλλο τῶν τιμίων εἶναι νε-
 νόμισται, ἀλλ' ὄραῖν, ὅτι ἐν τέλος τῶν τοιούτων πάντων ἡ μα-
 25 ταιότης ἐστίν, ἧς περισσεΐα εἰς τὸ ἐφεξῆς οὐχ εὐρίσκεται. Καθά-
 περ γὰρ οἱ καθ' ὕδατος γράφοντες ἐνεργοῦσι μὲν διὰ τῆς χειρὸς
 τὴν γραφὴν τοὺς τύπους τῶν χαρακτήρων ἐν τῷ ὑγρῷ διαγρά-
 φοντες, μένει δὲ τῶν χαραγμάτων οὐδὲν ἐπὶ σχήματος, ἀλλ' ἡ
 τοῦ γράφειν σπουδὴ ἐν μόνῳ τῷ γράφειν ἐστίν· ἔπεται γὰρ αἰεὶ
 30 τῇ χειρὶ ἡ τοῦ ὕδατος ἐπιφάνεια τὸ κεχαραγμένον ἐπιπλαίνουσα·
 οὕτω πᾶσα ἡ ἀπολαυστικὴ σπουδὴ καὶ ἐνέργεια τοῖς γινομένοις
 ἐναφανίζεται. Πανσαμένης γὰρ τῆς ἐνεργείας ἐξηλείφθη καὶ ἡ

νές, τὰ περιβόλια, τὴν ἐξουσία κατὰ τῶν συνανθρώπων, τὴ χρηματικὴ περιουσία, τὶς ἐτοιμασίες στὰ συμπόσια γιὰ τὴ διασκέδαση, ὄλα τὰ ἐντροφήματα, ὅπως τὰ λέει, τὰ ὅποια λέει ἀπόλαυσε μὲ κάθε αἴσθηση, ἐπειδὴ τὰ μάτια βρίσκουν ὅσα συντελοῦν στὴν ἡδονὴ καὶ ἡ ψυχὴ ἔχει χωρὶς ἐμπόδιο ὅ,τι ἐπιθυμεῖ, τότε ἐρμηνεύει τὴν πρώτη φράση ποὺ διατύπωσε στὸ προοίμιο τοῦ λόγου του, διακηρύσσοντας ὅτι εἶναι μάταια τὰ πάντα²⁷. Γιατὶ λέει, ὅτι ἀποβλέποντας σ' αὐτὰ εἶπε τὴ γνώμη του γιὰ τὴν ἀνθρώπινη ζωὴ ὅτι «ὄλα εἶναι ματαιότητα» καὶ ὅσα ἀντιλαμβάνεται ἡ αἴσθηση καὶ ὅσα μηχανεύονται οἱ ἄνθρωποι γιὰ τὴν εὐχαρίστησή τους. «Ἐρριξα τὸ βλέμμα μου σὲ ὄλα τὰ ἔργα ποὺ ἐφτιαζαν τὰ χέρια μου καὶ σ' ὄλους τοὺς μόχθους ποὺ κατέβαλα γιὰ νὰ κάνω κάτι καὶ νά, ὄλα εἶναι ματαιότητα καὶ ἐπιθυμία τοῦ πνεύματός μας καὶ δὲν ὑπάρχει κέρδος κάτω ἀπὸ τὸν ἥλιο». Ὅλη ἡ δύναμη τῶν αἰσθήσεων καὶ ἡ ἐνέργεια περιορίζεται στὰ πλαίσια τῆς κάτω ἀπὸ τὸν ἥλιο ζωῆς, δὲν μπορεῖ ὁμως ἡ αἴσθηση νὰ βγεῖ πέρα ἀπὸ αὐτὴν καὶ νὰ στοχαστεῖ τὰ ὑπερκείμενα ἀγαθὰ.

Αὐτὰ καὶ τὰ παρόμοια ἀφοῦ ἐξέτασε γυμνάζει τὴ ζωὴ του νὰ μὴν ἀναπτύσσει διάθεση θαυμασμοῦ γιὰ κανένα ἀπὸ τὰ ἐδῶ, τὸν πλοῦτο, τὴ δόξα, τὴν ἐξουσία τῶν ὑπηκόων, τὶς διασκεδάσεις, τὶς ἀπολαύσεις, τὰ συμπόσια καὶ ὅ,τι ἄλλο θεωρεῖται ἀξιόλογο. Ἀλλὰ νὰ βλέπομε ὅτι ὄλα αὐτὰ ἔχουν ἓνα τέλος, 'τὴ ματαιότητα', ποὺ δὲν δείχνει κανένα κέρδος μελλοντικό. Ὅπως ἐκεῖνοι ποὺ γράφουν στὸ νερὸ σχηματίζουν τὰ γράμματα μὲ τὸ χέρι τους στὴν ὑγρὴ ἐπιφάνεια, κανένα ὁμως γράμμα δὲν κρατεῖ τὸ σχῆμα του, ἀλλὰ τὸ ἔργο τοῦ γραψίματος ὑπάρχει μόνο τὴν ὥρα τῆς γραφῆς, γιατί ἔρχεται ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ὑγροῦ πάντα μετὰ τὴν κίνηση τοῦ χεριοῦ καὶ λειαινει τὰ χαράγματα²⁸, ἔτσι καὶ ὄλη ἡ προσπάθεια καὶ ἡ ἐνέργεια γιὰ ἀπόλαυση ἀφανίζεται μαζί μ' αὐτὰ ποὺ πραγματοποιοῦνται. Γιατὶ ὅταν σταματήσει ἡ ἐνέργεια σβῆνει καὶ ἡ ἀπόλαυση κι οὔτε φυλάγεται κάτι γιὰ τὸ

28. Ἐγραφαν στὴν παλαιὰ ἐποχὴ σὲ κηρωτὰ πινακίδια μὲ τὴν αἰχμηρὴ ἄκρη τῆς γραφίδας καὶ ἐπανόρθωναν τὰ λάθη μὲ τὸ πλατὺ μέρος τῆς.

ἀπόλαυσις, καὶ οὐδὲν εἰς τὸ ἐφεξῆς τεταμίευται οὐδὲ ὑπελείφθη
τι τοῖς ἡδομένοις ἔχνος εὐφροσύνης ἢ λείψανον, παρελθούσης
τῆς κατὰ τὴν ἡδονὴν ἐνεργείας. Τοῦτό ἐστίν, ὃ σημαίνει ὁ λόγος
εἰπὼν, ὅτι «οὐκ ἔστι περισσεία ὑπὸ τὸν ἥλιον τοῖς τὰ τοιαῦτα
5 πονοῦσιν, ὧν τὸ πέρασ ματαιότης ἐστίν».

Ἦν καὶ ἡμεῖς ἔξω γενοίμεθα χάριτι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰη-
σοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

μέλλον ούτε απόμεινε σ' αὐτοὺς ποὺ εὐχαριστήθηκαν ἕνα σημάδι ἢ ἀπομεινάρι ἡδονῆς, ὅταν πέρασε ἡ ἐνέργεια τῆς ἡδονῆς. Αὐτὸ εἶναι ποὺ θέλει νὰ σημάνει ὁ λόγος «δὲν ὑπάρχει κέρδος κάτω ἀπὸ τὸν ἥλιο σὲ ὄσους ἀγωνίζονται γι' αὐτά, ποὺ ἢ κατὰληξή τους εἶναι ἡ ματαιότητων»²⁹.

Εἶθε νὰ μὴν ἔχομε καμιὰ ἀνάμιξη σ' αὐτὰ μὲ τὴ χάρη τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, στὸν ὁποῖο ἀνήκει ἡ δόξα στοὺς αἰῶνες. Ἀμήν.

29. Ἐκκλ. 2,11.

ΟΜΙΛΙΑ Ε'

Νῦν ἡμῖν παρὰ τοῦ μεγάλου τῆς Ἐκκλησίας καθηγεμόνος ἢ ἐπὶ τὰ ὑψηλότερα τῶν μαθημάτων γίνεται μυσταγωγία. Προκαθήρας γὰρ τὰς ψυχὰς διὰ τῶν προλαβόντων λόγων καὶ πάσης ἀποστήσας τῆς κατὰ τὸ μάταιον ἐγγινομένης τοῖς ἀνθρώποις ἐπιθυμίας οὕτω προσάγει τῇ ἀληθείᾳ τὸν νοῦν οἷόν τι φορτίον ἐξ ὧμων τὴν ἀχθηδὸνα τῶν ματαιῶν ἀποσεισάμενον. Τὸ δὲ τοιοῦτον ὡς ἐν δόγματι παιδευέσθω ἢ Ἐκκλησία, μαθοῦσα διὰ τῆς παρούσης διδασκαλίας, ὅτι ἀρχὴ τοῦ κατ' ἀρετὴν βίου ἐστὶ τὸ τῆς κακίας ἐκτὸς γενέσθαι. Καὶ γὰρ ὁ μέγας Δαβὶδ εἰσα-
10 γωγικὴν τινα πρὸς τὴν καθαρὰν πολιτείαν ὑφήγησιν ἐν ταῖς ψαλμωδίαις ποιούμενος οὐκ ἀπὸ τῆς τελειότητος τῶν ἐν τῷ μακαρισμῷ θεωρουμένων τοῦ λόγου ἀρχεται. Οὐ γὰρ εἶπεν ἐν πρώτοις 'μακαριστὸν εἶναι τὸν ἐν πᾶσι κατενοδούμενον, τὸν ὠμοιωμένον τῷ ξύλῳ, τὸν ἐν ταῖς διεξόδους τῶν ὑδάτων ἐρρι-
15 ζωμένον, τὸν ἀειθαλῆ ἐν τοῖς ἀγαθοῖς διαμένοντα, τὸν ἐν τοῖς καθήκουσι χρόνοις τὸν καρπὸν τοῦ ἰδίου βίου δρεπόμενον', ἀλλ' ἀρχὴν μακαρισμοῦ τὴν ἀπόστασιν τῶν κακῶν ἐποιήσατο, ὡς οὐκ ἐνδεχόμενον ἄλλως ἀγαθὸν γενέσθαι, πρὶν ἀποκλύσασθαι τῆς κακίας τὸν ρύπον. Οὕτω τοίνυν καὶ ὁ πολλὸς οὗτος ἐκκλησιαστής ὑπεξαιρεῖ πρῶτον τῷ λόγῳ τὰ μάταια, ἵνα καθάπερ ἐπὶ σώματος κάμνοντος ταῖς καθηκουσαῖς ἐπιμελείαις ἐκκαθαρθέντος τοῦ ἀρρωστήματος αὐτομάτως τὸ ἀγαθὸν τῆς ὑγείας ἐγγένηται. Διὰ τοῦτο κετέδραμε τῷ λόγῳ τῆς ματαιότητος, εἶπεν οὐκ ἀσφαλὲς τοῦ καλοῦ κριτήριον εἶναι τὴν αἰσθησιν, ὑπ' ὄψιν ἤγαγε
25 τὸ ἐν τοῖς σπουδαζομένοις ἀνύπαρκτον, ἐχώρισε τὴν ἐπιθυμητικὴν ἡμῶν διάθεσιν τῆς σωματικῆς ἀπολαύσεως· καὶ οὕτως ὑποδεικνυσι τὸ ὄντως αἰρετόν, τὸ ἀληθῶς ἐπιθυμητόν, οὗ ἢ

1. Ψαλμ. 1.

2. Ψαλμ. 1,3-4.

ΟΜΙΛΙΑ Ε'

Τώρα ο μεγάλος ἀρχηγὸς τῆς Ἐκκλησίας μᾶς μυσταγωγεῖ στὰ ὑψηλότερα μαθήματα. Ἀφοῦ προκάθαρε τὶς ψυχὲς μὲ τοὺς λόγους ποὺ προηγήθηκαν κι ἀφοῦ ἀπομάκρυνε ἀπὸ μᾶς κάθε ἐπιθυμία ματαιότητος ποὺ ἔρχεται στοὺς ἀνθρώπους, ἔτσι ὀδηγεῖ στὴν ἀλήθεια τὸ νοῦ ἀποσειόντας ἀπὸ τοὺς ὤμους τοῦ σὰν κάποιο φόρτωμα τὸ βάρος τῶν μάταιων πραγμάτων. Αὐτὸ ἡ Ἐκκλησία ὡς τὸ διδαχτεῖ σὰν ἓνα δόγμα, μαθαίνοντας ἀπὸ τὴν παρούσα διδασκαλία, ὅτι ἀρχὴ τῆς ἐνάρετης ζωῆς εἶναι ἡ ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὴν κακία. Καὶ ὁ μεγάλος Δαβὶδ κάνοντας στοὺς ψαλμοὺς μία εἰσαγωγικὴ ὀδήγηση στὴν καθαρὴ πολιτεία¹, δὲν ἀρχίζει τὸ λόγο του ἀπὸ τὴν τελειότητα ὅσων ἀναπτύσσει στὸ μακαρισμὸ. Δὲν εἶπε στὴν ἀρχὴ ὅτι εἶναι καλότυχος ἐκεῖνος ποὺ ὅλοι οἱ δρόμοι του βγαίνουν σὲ καλὸ, ποὺ εἶναι ὁμοιος μὲ τὸ δέντρο τὸ ριζωμένο σὲ ἀνάβρες νερῶν² καὶ ποὺ παραμένει ἀειθαλὴς σὲ ἀγαθὰ, ποὺ μαζεύει τὴν ἐποχὴ ποὺ πρέπει τὸν καρπὸ τῆς ζωῆς του³· ἀλλὰ ἀρχὴ τοῦ μακαρισμοῦ του ἔβαλε τὸν ἀποχωρισμὸ ἀπὸ τὴν κακία, γιατί δὲν ὑπάρχει ἄλλο ἐνδεχόμενο νὰ γίνει ἀγαθός, προτοῦ ξεπλύνει τὴν ἀκαθαρσία τῆς κακίας⁴. Ἔτσι λοιπὸν καὶ ὁ ἐξοχος αὐτὸς Ἐκκλησιαστὴς ἀποσύρει πρῶτα ἀπὸ τὸ λόγο του τὰ μάταια, γιὰ νὰ συμβεῖ ὅ,τι καὶ μὲ τὸ ἄρρωστο σῶμα ποὺ μόλις φύγει ἡ ἄρρώστια ἔρχεται αὐτόματα τὸ ἀγαθὸ τῆς υἰείας. Γι' αὐτὸ κατέφυγε στὸ λόγο τῆς ματαιότητος, εἶπε ὅτι ἡ αἴσθησις δὲν εἶναι ἀσφαλὲς κριτήριον τοῦ ἀγαθοῦ, μᾶς παρουσίασε τὴν ἀνυπαρξία αὐτῶν ποὺ κνηγοῦμε, χάρισε τὴν ἐπιθυμία ἀπὸ τὴ σωματικὴ ἀπόλαυση κι ἔτσι ὑποδεικνύει τὸ πραγματικὰ αἰρετό, τὸ ἀληθινὰ ἐπιθυμητό, ποὺ ἡ

3. Ψαλμ. 1,3.

4. Ἐκκλ. 2,4-11.

σπουδὴ πρᾶγμα ἔστιν ἐνεργόν τε καὶ ἐνυπόστατον, εἰς αὖτε παρα-
 μένον τοῖς μετιοῦσι, πάσης τῆς κατὰ τὸ μάταιον ἐννοίας κεχωρι-
 σμένον.

«Ἐπέβλεψα γὰρ ἐγώ», φησί, «τοῦ ἰδεῖν σοφίαν». Ὡς δ'
 5 ἂν ἀκριβῶς ἴδοιμι τὸ ποθούμενον, εἶδον πρότερον καὶ τὴν πα-
 ραφορὰν καὶ τὴν ἀφροσύνην. Ἐκ γὰρ τῆς πρὸς τὸ ἀντικείμενον
 παραθέσεως ἀκριβεστέρα γίνεται τῶν σπουδαζομένων ἡ θεω-
 ρία. Τὴν δὲ σοφίαν καὶ «βουλήν» ὀνομάζει λέγων· «ὅτι τίς ἄν-
 θρωπος, ὃς ἐπελεύσεται ὀπίσω τῆς βουλῆς, τὰ ὅσα ἐποίησεν
 10 αὐτή;». Διδάσκει τοίνυν τίς ἐστὶν ἡ ἀνθρωπίνη σοφία, ὅτι τὸ
 ἐπακολουθῆσαι τῇ ὄντως σοφίᾳ, ἣν καὶ «βουλήν» ὀνομάζει ποι-
 ητικὴν τῶν ἀληθῶς ὄντων τε καὶ ὑφεστῶτων καὶ μὴ ἐν ματαιό-
 τητι θεωρουμένων, τοῦτο τῆς ἀνθρωπίνης σοφίας ἐστὶ τὸ κεφάλαιον· ἡ δὲ ὄντως σοφία καὶ ἡ βουλή οὐδὲν ἄλλο κατὰ γε τὸν
 15 ἐμὸν λόγον ἐστί, πλὴν τῆς τοῦ παντὸς προεπινοουμένης σοφίας.
 Αὕτη δὲ ἐστὶν, ἐν ἣ τὰ πάντα ἐποίησεν ὁ Θεός, καθὼς φησὶν ὁ
 προφήτης, ὅτι «πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας», «Χριστὸς δὲ Θεοῦ
 δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία», ἐν ἣ τὰ πάντα ἐγένετο καὶ διεσκομη-
 θη. Εἰ οὖν τοῦτο ἐστὶν ἡ ἀνθρωπίνη σοφία, τὸ ἐν περινοίᾳ τῶν
 20 ἀληθινῶν ἔργων τῆς ὄντως σοφίας τε καὶ βουλῆς γενέσθαι, ἔρ-
 γον δὲ τῆς βουλῆς ἐκείνης, ἥτοι τῆς σοφίας κατὰ γε τὸν ἐμὸν λό-
 γον, ἡ ἀφθαρσία ἐστὶν ἢ τε τῆς ψυχῆς μακαριότης καὶ ἡ ἀνδρεία
 καὶ ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ φρόνησις καὶ πᾶν τὸ κατ' ἀρετὴν νοου-
 μενον ὀνομά τε καὶ νόημα, τάχα δι' ἀκολουθίου τῇ γνώσει τῶν
 25 ἀγαθῶν προσαγόμεθα.

Ἐπειδὴ γὰρ ταῦτα εἶδον, φησί, καὶ ὡσπερ ἐν ζυγῷ διέκρι-
 να τὸ ὄν τοῦ μὴ ὄντος, εὔρον τὴν διαφορὰν τῆς σοφίας καὶ τῆς
 ἀφροσύνης, οἷα περ ἂν εὐρεθεῖν φωτὸς ἀντεξεταζομένου πρὸς
 ζόφον. Καί μοι δοκεῖ προσηκόντως τῷ κατὰ τὸ φῶς ὑποδείγμα-

5. Ἐκκλ. 2,12.

6. Ἐκκλ. 2,12.

ἐπιδιώξῃ του εἶναι πράγμα ἐνεργὸ καὶ ἐνυπόστατο, πὺ παραμένει πάντοτε σὲ ὁποιους τὸ μετέχουν καὶ εἶναι χωρισμένο ἀπὸ κάθε ἐννοια ματαιότητος⁵.

«Ἐρριξα τὸ βλέμμα μου», λέει, «γιὰ νὰ δῶ τὴ σοφία»⁶. Καὶ γιὰ νὰ δῶ ἀκριβῶς αὐτὸ πὺ ποθοῦσα, εἶδα πρωτύτερα τὴν παραφορὰ καὶ τὴν ἀνοησία. Γιατὶ ἀπὸ τὴν ἀντιπαράθεση πρὸς τὸ ἀντίθετο γίνεται ἀκριβέστερη ἢ ἐξέταση αὐτῶν πὺ ἐπιδώκομε. Τὴ σοφία τὴν ὀνομάζει καὶ σκέψη λέγοντας: «ποιός ἄνθρωπος θὰ ἀκολουθήσει τὴ σκέψη, ὅσα αὐτὴ ἔχει κάνει»⁷. Ἐξηγεῖ λοιπὸν τί εἶναι ἡ ἀνθρώπινη σοφία, ὅτι τὸ νὰ ἀκολουθήσει κανένας τὴν ἀληθινὴ σοφία, πὺ τὴν ὀνομάζει καὶ σκέψη πὺ δημιουργεῖ τὰ πράγματι ὄντα καὶ ὑπάρχοντα καὶ πὺ ξεφεύγουν τὴν ματαιότητα, αὐτὸ εἶναι τὸ ἀποκορύφωμα τῆς ἀνθρώπινης σοφίας. Ἡ πραγματικὴ σοφία καὶ σκέψη, ὅπως λέω ἐγὼ, δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο ἐξω ἀπὸ τὴν Σοφία πὺ προεπινοεῖ τὸ σύμπαν. Καὶ εἶναι αὐτὴ μὲ τὴν ὁποία ὁ Θεὸς ἔκανε τὰ πάντα, ὅπως λέει ὁ προφήτης, ὅτι «ἔκανε τὰ πάντα μὲ σοφία»⁸ καὶ «ἡ δύναμη καὶ ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ εἶναι ὁ Χριστὸς»⁹ μέσω τοῦ ὁποίου ἐγιναν ὅλα καὶ μῆκαν σὲ τάξη. Ἄν εἶναι λοιπὸν αὐτὴ ἡ ἀνθρώπινη σοφία, νὰ σκεφτεῖ δηλαδὴ κανένας τὰ ἀληθινὰ ἔργα τῆς πραγματικῆς σοφίας—σκέψης καὶ ἔργο τῆς σκέψης ἐκείνης δηλαδὴ τῆς σοφίας, ὅπως λέω ἐγὼ, εἶναι ἡ ἀφθαρσία καὶ ἡ μακαριότητα τῆς ψυχῆς καὶ ἡ ἀνδρεία καὶ ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ φρόνηση καὶ ὅποιο ὄνομα καὶ ὅποια ἐννοια μᾶς ὑποβάλλει ἡ ἀρετὴ, ἴσως ὀδηγούμαστε στὴ συνέχεια στὴ γνώση τῶν ἀγαθῶν.

Ἐπειδὴ, λέει, εἶδα καὶ ὅπως στὴ ζυγαριὰ διέκρινα τὸ ὄν ἀπὸ τὸ μὴ ὄν, βρῆκα τὴ διαφορὰ τῆς σοφίας καὶ τῆς ἀνοησίας, ὅπως μπορεῖ νὰ βρεθεῖ ἡ διαφορὰ τοῦ φωτὸς σὲ ἀντιπαραβολὴ μὲ τὸ σκοτάδι. Καὶ μοῦ φαίνεται ὅτι ὀρθὰ χρησιμοποίησε τὸ

7. Ἐκκλ. 2,12.

8. Ψαλμ. 103,24.

9. Α' Κορ. 1,24.

τι πρὸς τὴν τοῦ καλοῦ χρῆσασθαι κρίσιν. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ σκότος τῆ ἑαυτοῦ φύσει ἀνύπαρκτον (εἰ γὰρ μὴ εἶη τι τὸ ἀντιφράσσον τὴν ἡλιακὴν ἀκτῖνα, σκότος οὐκ ἔσται), τὸ δὲ φῶς αὐτὸ ἐφ' ἑαυτοῦ ἔστιν ἐν ἰδίᾳ οὐσίᾳ κατανοούμενον, δείκνυσι τῷ ὑποδείγματι, 5 ὅτι ἡ κακία καθ' ἑαυτὴν οὐχ ὑφέστηκεν, ἀλλὰ τῆ στερήσει τοῦ ἀγαθοῦ παρυφίσταται, τὸ δὲ ἀγαθὸν δεῖ ὡσαύτως ἔχει μόνιμόν τε καὶ πάγιον καὶ οὐδεμιᾶ τινος προηγουμένου στερήσει παρυφίσταμενον. Τὸ δὲ ἐκ τοῦ ἐναντίου τῷ ἀγαθῷ νοούμενον κατ' οὐσίαν οὐκ ἔστιν· ὁ γὰρ ἐφ' ἑαυτοῦ οὐκ ἔστιν, οὐδὲ ἔστιν ὄλως· 10 στερήσις γὰρ τοῦ ὄντος ἔστιν ἡ κακία καὶ οὐχὶ ὑπαρξίς. Ἴση τοίνυν ἡ διαφορὰ τοῦ φωτὸς πρὸς τὸ σκότος καὶ τῆς σοφίας πρὸς ἀφροσύνην ἔστιν. Ἀπὸ μέρους γὰρ ἅπαν τὸ ἀγαθὸν περιλαμβάνει τῷ τῆς σοφίας ὀνόματι καὶ τῆ ἀφροσύνη πᾶσαν κακοῦ φύσιν συνερμηνεύει.

15 Ἄλλὰ τί κέρδος ἡμῖν ἐκ τοῦ θαυμάσαι τὸ ἀγαθόν, εἰ μὴ τις καὶ ἔφοδος παρὰ τοῦ διδασκάλου πρὸς τὴν τούτου κτήσιν ὑποδειχθείη; Πῶς οὖν ἔστι καὶ ἡμᾶς ἐν τῆ τοῦ καλοῦ μετουσίᾳ γενέσθαι, ἀκούσωμεν τοῦ διδάσκοντος. «Τοῦ σοφοῦ», φησὶν, «οἱ ὀφθαλμοὶ ἐν κεφαλῇ αὐτοῦ». Τί ταῦτα λέγει; Ἔστι γὰρ τι ζῶον 20 ὄλως, ὃ ἔξω τῆς κεφαλῆς ἔχει τὰ τῶν ὀφθαλμῶν αἰσθητήρια, κἂν ἔνυδρον εἴπης κἂν χερσαῖον κἂν ἐναέριον; Ἐν πᾶσι γὰρ ὁ ὀφθαλμὸς τοῦ λοιποῦ προβέβληται σώματος καὶ τῆ κεφαλῇ τῶν ἐχόντων κεφαλὴν ἐγκαθίδρυσται. Πῶς οὖν ἐνταῦθα μόνου λέγει τοῦ σοφοῦ τὴν κεφαλὴν ὠμματῶσθαι; Ἡ τοῦτο πάντως ὑποση- 25 μαίνει τῷ λόγῳ, ὅτι ἀναλογία τίς ἐστι τῶν ἐν τῆ ψυχῇ θεωρουμένων πρὸς τὰ τοῦ σώματος μέρη; Καὶ ὡσπερ ἐπὶ τῆς σωματικῆς διαπλάσεως τὸ προέχον τοῦ ὄλου κεφαλῇ ὀνομάζεται, οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ψυχῆς τὸ ἡγεμονικόν τε καὶ προτεταγμένον ἀντὶ κεφαλῆς νοεῖται· καὶ ὄν τρόπον πτέρναν τὴν τοῦ ποδὸς βάσιν προσ-

παράδειγμα με τὸ φῶς γιὰ τὴ διάκριση τοῦ καλοῦ¹⁰. Ἐπειδὴ τὸ σκότος ἀπὸ τὴ φύση του δὲν ὑπάρχει (γιατὶ ἂν δὲν ὑπάρχει κάτι νὰ παρεμβληθεῖ στὴν ἠλιακὴ λάμψη, δὲ γίνεται σκοτάδι), τὸ φῶς ὁμῶς εἶναι νοητὸ αὐτὸ καθευτὸ με δική του ὑπόσταση, δείχνει με τὸ παράδειγμα ὅτι ἡ κακία δὲν ὑπάρχει καθεαυτήν, ἀλλ' ἔχει μιὰ παραυπόσταση ἀπὸ τὴ στέρηση τοῦ ἀγαθοῦ· τὸ ἀγαθὸ πάλι εἶναι πάντοτε τὸ ἴδιο, εἶναι μόνιμο καὶ σταθερὸ καὶ δὲν ἀποχτᾶ βέβαια ὑπόσταση ἀπὸ καμιὰ στέρηση ὁποιοῦ προηγούμενου. Αὐτὸ ὁμῶς ποὺ νοοῦμε κατ' ἀντίθεση πρὸς τὸ ἀγαθὸ δὲν ὑπάρχει κατ' οὐσίαν· γιατί αὐτὸ ποὺ δὲν ὑπάρχει ἀπὸ μόνο του δὲν ὑπάρχει καθόλου. Ἡ κακία δηλαδὴ εἶναι στέρηση τοῦ ὄντος καὶ ὄχι ὑπαρξη. Ἴσως λοιπὸν εἶναι ἡ διαφορὰ τοῦ φωτός-σκότους με τὴ διαφορὰ σοφίας-ἀνοησίας. Ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος περιλαμβάνει ὅλο τὸ ἀγαθὸ στὸ ὄνομα τῆς σοφίας καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο ἐξηγεῖ κατ' ἀντιστοιχία ὅλη τὴ φύση τοῦ κακοῦ με τὴν ἀφροσύνη.

Ποιὸ τὸ κέρδος μας ὁμῶς νὰ θαυμάσουμε τὸ ἀγαθὸ, ἂν δὲ μᾶς ἀποδείξει ὁ δάσκαλος καὶ μιὰ μέθοδο νὰ τὸ ἀποκτήσουμε; Πῶς μπορούμε λοιπὸν νὰ ἀποκτήσουμε κι ἐμεῖς τὸ ἀγαθὸ, θὰ τὸ ἀκούσουμε ἀπὸ αὐτὸν ποὺ τὸ διδάσκει. «Τοῦ σοφοῦ», λέει, «τὰ μάτια βρίσκονται στὸ κεφάλι»¹¹. Γιατὶ τὸ λέει αὐτό; Ὑπάρχει κανένα ζῶο, ποὺ ἔχει τὰ αἰσθητήρια τῆς ὄρασης ἔξω ἀπὸ τὸ κεφάλι εἴτε εἶναι ὑδρόβιο εἴτε χερσαῖο εἴτε φτερωτό; Τὰ μάτια ὄλων τῶν ζώων προεξέχουν ἀπὸ τὸ σῶμα καὶ εἶναι τοποθετημένα στὸ κεφάλι ἐκείνων ποὺ ἔχουν κεφάλι. Πῶς λοιπὸν μᾶς λέει ἐδῶ ὅτι μόνο ὁ σοφὸς ἔχει τὰ μάτια του στὸ κεφάλι; Ἡ μήπως με τὸ λόγο του ὑποδηλώνει ὅπωςδὴποτε αὐτό, ὅτι ὑπάρχει κάποια ἀναλογία ἀπὸ ὅ,τι παρατηρεῖται στὴν ψυχὴ με τὰ μέρη τοῦ σώματος; Καὶ ὅπως στὴν ὅλη διαμόρφωση τοῦ σώματος τὸ μέρος ποὺ προεξέχει ἀπὸ τὸ σῶμα λέγεται κεφαλὴ, ἔτσι ἀκριβῶς νοεῖται καὶ στὴν ψυχὴ ὡς κεφαλὴ τὸ ἡγεμονικὸ ποὺ προέχει. Κι ὅπως τὴ βάση τοῦ ποδιοῦ τὴ λέμε φτέρνα, ἔτσι θὰ ὑπάρχει

10. Ἐκκλ. 2,13.

11. Ἐκκλ. 2,14.

αγορεύομεν, οὕτως ἂν εἴη τις καὶ τῆς ψυχῆς βάσις, δι' ἧς ἐφάπτεται τῆς συμφυῖας τοῦ σώματος, ὅθεν τὴν αἰσθητικὴν δύναμίν τε καὶ ἐνέργειαν τῷ ὑποκειμένῳ ἐνίησιν.

Ἦσ' ὅταν τοίνυν ἡ διορατικὴ τε καὶ θεωρητικὴ τῆς ψυχῆς δύναμις πρὸς τὰ αἰσθητὰ τὴν ἀσχολίαν ἔχη, εἰς τὰς πτέρνας αὐτῆς ἢ τῶν ὀφθαλμῶν φύσις ἀντιμεθίσταται, δι' ὧν τὰ κάτω βλέπει, τῶν ὑψηλῶν θεαμάτων ἀθέατος μένουσα. Εἰ δὲ γνωρίσασα τῶν ὑποκειμένων τὸ μάταιον ἀναγάγοι τὰς ὄψεις ἐπὶ τὴν ἑαυτῆς κεφαλὴν, ἣτις ἐστὶν ὁ Χριστός, καθὼς διερμηνεύει ὁ Παῦλος, μακαριστῆ ἂν γένοιτο τῆς ὄξυωπίας, ἐκεῖ ἔχουσα τοὺς ὀφθαλμοὺς, ὅπου οὐκ ἔστιν ἡ τοῦ κακοῦ ἐπισκότησις. Παῦλος ὁ μέγας καὶ εἰ
10 τινες ἄλλοι κατ' ἐκεῖνον μεγάλοι ἐν τῇ κεφαλῇ τοὺς ὀφθαλμοὺς εἶχον καὶ πάντες οἱ ἐν Χριστῷ ζῶντες καὶ κινούμενοι καὶ ὄντες. Ὡς γὰρ οὐκ ἔστι τὸν ἐν φωτὶ ὄντα σκότος ἰδεῖν, οὕτως οὐκ ἔστι
15 τὸν ἐν Χριστῷ τὸν ὀφθαλμὸν ἔχοντα πρὸς τι τῶν ματαίων ἐνατενίσαι. Ὁ οὖν ἐν τῇ κεφαλῇ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἔχων (κεφαλὴν δὲ τὴν τοῦ παντὸς ἀρχὴν ἐνοήσαμεν) ἐν πάσῃ ἀρετῇ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἔχει (Χριστὸς γὰρ ἐστὶν ἡ παντελὴς ἀρετὴ), ἐν ἀληθείᾳ, ἐν δικαιοσύνῃ, ἐν ἀφθαρσίᾳ, ἐν παντὶ ἀγαθῷ.

20 «Τοῦ οὖν σοφοῦ οἱ ὀφθαλμοὶ ἐν κεφαλῇ αὐτοῦ, ὁ δὲ ἄφρων ἐν σκότει πορεύεται». Ὁ γὰρ μὴ ἐπὶ τὴν λυχνίαν τὸν ἑαυτοῦ λύχνον προτείνας, ἀλλ' ὑποβαλὼν τῇ βάσει τῆς κλίνης, τὸ φέγγος ἑαυτῷ σκότος ἐποίησεν, δημιουργὸς τοῦ ἀνυπάρκτου γενόμενος· μάταιον δὲ τὸ ἀνυπάρκτον. Ἴσον οὖν ἐστὶ κατὰ τὸ
25 σημαινόμενον τῷ ματαίῳ τὸ σκότος. Τοῦ τοίνυν ἄφρονος ἡ ψυχὴ φιλοσώματός τις καὶ σαρκώδης γεγεννημένη ἐν τῷ ταῦτα βλέπειν βλέπει οὐδέν· σκότος γὰρ ἐστὶν ἀληθῶς ἢ ἐν τούτοις ὄξυωπία. Ὅρῳς τοὺς δριμεῖς τούτους καὶ εὐστρόφους κατὰ τὸν βίον, οὗς δικανικοὺς ὀνομάζομεν, ὅπως ἑαυτοῖς δι' ἐπινοίας τὴν

και κάποια βάση τῆς ψυχῆς, με τὴν ὁποία ἐφάπτεται συμφυόμενη με τὸ σῶμα, ἀπὸ ὅπου βάζει τὴν αἰσθητικὴ δύναμη κι ἐνέργεια στὸν ἄνθρωπο.

“Ὅταν λοιπὸν ἡ διορατικὴ καὶ θεωρητικὴ δύναμη τῆς ψυχῆς εἶναι στραμμένη στὰ αἰσθητά, τὸ αἰσθητήριο τῆς δρασης μετατίθεται στίς φτέρνες τους καὶ βλέπει τότε τὰ κάτω καὶ δὲ θεάζεται τὰ οὐράνια θεάματα. Ἐὰν ὁμοῦ ἀναγνωρίζοντας τὴ ματαιότητα τῶν κάτω πραγμάτων ἀνεβάσει τὰ μάτια τῆς στὴν κεφαλὴ «ποῦ εἶναι ὁ Χριστός»¹², ὅπως ἐξηγεῖ ὁ Παῦλος, θὰ εἶναι μακάρια, χάρις στὴν καθαρὴ δρασὴ τῆς, ἔχοντας τὰ μάτια τῆς ἐκεῖ ὅπου δὲν ἰσχύει ἡ ἐπίταση τοῦ κακοῦ. Ὁ μέγας Παῦλος κι ὅποιοι ἄλλοι μεγάλοι ὅπως ἐκεῖνος εἶχαν τὰ μάτια τους στὴν κεφαλὴ καὶ ὅλοι ὅσοι ζοῦν καὶ κινοῦνται καὶ ὑπάρχουν μέσα στὸ Χριστό¹³. Ὅπως δηλαδὴ ὅποιος εἶναι μέσα στὸ φῶς δὲν εἶναι δυνατό νὰ δεῖ τὸ σκοτάδι, ἔτσι κι ὅποιος ἔχει τὰ μάτια του στὸ Χριστὸ δὲν εἶναι δυνατό νὰ ἀντικρῦσει κάτι ἀπὸ τὰ μάτια. Ὅποιος λοιπὸν ἔχει τὰ μάτια του στὴν κεφαλὴ (καὶ κεφαλὴ θεωρήσαμε τὸν ἄρχοντα τοῦ παντός) ἔχει τὰ μάτια του σὲ κάθε ἀρετὴ (ὁ Χριστὸς εἶναι παντέλεια ἀρετῆ), τὰ ἔχει στὴν ἀλήθεια, στὴ δικαιοσύνη, στὴν ἀφθαρσία, σὲ κάθε ἀγαθό.

«Τοῦ σοφοῦ λοιπὸν τὰ μάτια βρίσκονται στὴν κεφαλὴ, ἐνῶ ὁ μὴ σοφὸς πορεύεται στὸ σκότος»¹⁴. Ὅποιος δὲν πρόβαλε τὸ λυχνάρι του ἐπάνω του στὸ λυχνοστάτη¹⁵ ἀλλὰ τὸ ἔβαλε κάτω ἀπὸ τὸ κρεβάτι, ἔκανε τὸ φέγγος του σκοτάδι κι ἔγινε δημιουργὸς τοῦ ἀνύπαρκτου. Τὸ ἀνύπαρκτο εἶναι μάταιο. Τὸ σκότος λοιπὸν ἔχει τὸ ἴδιο σημαινόμενο με τὸ μάταιο. Τοῦ ἀνόητου λοιπὸν ἡ ψυχὴ ποῦ ἔγινε φιλοσώματη καὶ σαρκώδης, βλέποντας αὐτὰ δὲν βλέπει τίποτε· γιὰ τὴ δύναμη δρασης σ’ αὐτὰ εἶναι ἀληθινὰ σκοτάδι. Βλέπεις αὐτοὺς τοὺς ἀκράτητους καὶ εὐστροφους στὴ ζωὴ ποῦ τοὺς λέμε νομικούς, πῶς ἐπινοοῦν

12. Α΄ Κορ. 11,3.

13. Πράξ. 17,18.

14. Ἐκκλ. 2,14.

15. Μαρκ. 4,21. Λουκᾶ 8,16.

ἀδικίαν ἐξευμαρίζουσι μάρτυσι, συνηγόροις, ἐγγράφοις, τῇ τῶν δικαστῶν θεραπεία, ὥστε καὶ τὸ κακὸν κατεργάσασθαι καὶ ἐκδῶναι τὴν τιμωρίαν; Τίς οὐ θαυμάζει τὸ ἀγχνῖνον τῶν τοιούτων καὶ εὐπερίβλεπτον; Ἄλλ' ὁμως τυφλοὶ εἰσιν οὗτοι, εἰ πρὸς ἐκεῖνον τὸν ὀφθαλμὸν ἐξετάζουσιν τὸν τὰ ἄνω βλέποντα, τὸν τῇ κεφαλῇ τῶν ὄντων ἐγκείμενον. Τυφλοὶ εἰσιν ἀντικρυς οἱ τὴν πτέρναν ἑαυτῶν καλλωπίζοντες τὴν σπαρασσομένην τοῖς ὁδοῦσι τοῦ ὄψεως· δι' ὧν γὰρ τὰ κάτω βλέπουσι, τὰ δῆγματα τῆς ἀμαρτίας ἑαυτοῖς ἐγχαράσσουσιν. «Ὁ γὰρ ἀγαπῶν ἀδικίαν μισεῖ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν», καὶ τὸ μακαριζόμενον αὐτῶν ἐν ἀνθρώποις πάσης ἐστὶ δυσπραγίας ἐλεεινότερον.

Πόσοι δὲ πάλιν ἐκ τοῦ ἐναντίου τῶν ἐν τῷ ὕψει ἀγαθῶν ἐμπορούμενοι καὶ τῇ θεωρίᾳ τῶν ὄντων ὄντων ἀποσχολάζοντες τυφλοὶ τινες ἐν τοῖς ὑλικοῖς πράγμασιν εἶναι νομίζονται καὶ ἀνόητοι, οἷος καὶ ὁ Παῦλος εἶναι καυχᾶται, μωρὸν ἑαυτὸν διὰ τὸν Χριστὸν εἶναι λέγων· ἡ γὰρ φρόνησις αὐτοῦ καὶ ἡ σοφία πρὸς οὐδὲν τῶν ὧδε σπουδαζομένων ἠσχόλητο. Διὸ λέγει· ἡμεῖς μωροὶ διὰ Χριστόν, ὡς ἂν εἰ ἔλεγεν· ἡμεῖς τυφλοὶ τῷ κάτω βίῳ διὰ τὸ τὰ ἄνω βλέπειν καὶ ἐν τῇ κεφαλῇ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἡμῶν ἔχειν. Τούτου χάριν ἄστεγος ἦν καὶ ἀτράπεζος, πένης, ἀλήτης, γυμνός, λιμῶν καὶ δίψῃ κατατρυχόμενος. Ἄλλ' ὁ κάτω τοιοῦτος ἐν τοῖς ἄνω σκόπησον οἷος ἦν. Ἔως γὰρ τρίτου οὐρανοῦ ὑψωθείς, ὅπου ἡ κεφαλὴ αὐτοῦ ἦν, ἐκεῖ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἔσχεν, τοῖς ἀπορρήτοις τοῦ παραδείσου μυστηρίοις ἐναγαλλόμενος καὶ τὰ ἀθέατα βλέπων καὶ ἐντρυφῶν ἐκείνοις, ὅσα ὑπὲρ αἰσθησίν ἐστι καὶ διάνοιαν. Τίς οὐκ ἂν ἐλεεινὸν αὐτὸν ᾤηθη, δεσμώτην βλέπων καὶ πληγαῖς αἰκιζόμενον καὶ βύθιον ἐκ ναυαγίου διὰ πελάγους τοῖς κύμασι μετὰ τῶν δεσμῶν συμπεριφερόμενον; Ἄλλ'

16. Ψαλμ. 10,5.

17. Α' Κορ. 4,10.

έλαφρυντικά για μιὰ ἀδικία μὲ μάρτυρες, μὲ συνηγόρους, μ' ἔγγραφα, μὲ τὴν ἐξυπηρέτηση τῶν δικαστῶν, ὥστε καὶ τὸ κακὸ νὰ κάνουν καὶ τὴν τιμωρία ν' ἀποφύγουν; Ποιὸς δὲ θαυμάζει τοὺς ἐξυπνοὺς καὶ διακρινόμενους νομικούς; Κι ὁμως αὐτοὶ εἶναι τυφλοὶ, ἂν τοὺς συγκρίνομε μὲ τὸ μάτι ἐκεῖνο ποὺ βλέπει τὰ οὐράνια καὶ βρίσκεται στὴν κεφαλὴ τῶν ὄντων. Εἶναι πέρα πέρα τυφλοὶ αὐτοὶ ποὺ καλλωπίζουν τὴ φτέρνα τους ποὺ τὴ σπαράζουν τὰ δόντια τοῦ φιδιοῦ. Ἐπειδὴ βλέπουν τὰ κάτω, γι' αὐτὸ χαράζουν στὸν ἑαυτὸ τους τὰ δαγκώματα τῆς ἁμαρτίας. «Ὅποιος ἀγαπᾷ τὴν ἀδικία μισεῖ τὴν ψυχὴ του»¹⁶ κι ὁ, τι καλοτυχίζομε σ' αὐτοὺς εἶναι πιὸ θλιβερὸ ἀπὸ ὅποια κακοτυχία.

Κι ἀντίθετα πόσοι πάλι ποὺ ἐμφοροῦνται ἀπὸ τὰ ὑψηλὰ ἀγαθὰ κι ἀπασχολοῦνται μὲ τὴν ἐξέταση τῶν πραγματικῶν ὄντων, νομίζουν πῶς εἶναι τυφλοὶ στὰ ὑλικά πράγματα καὶ ἀνόητα, ὅπως καυχίεται πῶς εἶναι καὶ ὁ Παῦλος, ποὺ λέει τὸν ἑαυτὸ του ἀνόητο γιὰ χάρη τοῦ Χριστοῦ. Γιατὶ ἡ φρόνησή του καὶ ἡ σοφία του δὲν ἔχει ἀπασχοληθεῖ μὲ κανένα ἀπὸ ὅσα ἐπιδιώκονται ἐδῶ ὡς ἀξιόλογα. Γι' αὐτὸ καὶ λέει· «ἐμεῖς εἴμαστε ἀνόητοι γιὰ χάρη τοῦ Χριστοῦ»¹⁷. σὰ νὰ ἔλεγε· ἐμεῖς εἴμαστε τυφλοὶ γιὰ τὸν κάτω βίον, ἐπειδὴ κοιτάζομε πρὸ τὰ ἄνω κι ἔχομε τὰ μάτια μας στὸ κεφάλι. Γι' αὐτὸ ἦταν χωρὶς στέγη, δὲν εἶχε τραπέζι, ἦταν φτωχός, πλάνος, γυμνός, πεινασμένος καὶ διψασμένος¹⁸. Αὐτὸς ὁμως ποὺ εἶναι τέτοιος κάτω, κοίταξε πῶς ἦταν ἐπάνω¹⁹. ὑψώθηκε ὡς τὸν τρίτο οὐρανό, ὅπου ἦταν ἡ κεφαλὴ του, ἐκεῖ εἶχε τὰ μάτια του ὅλος χαρὰ γιὰ τὰ ἀπόρρητα μυστήρια τοῦ παραδείσου, βλέπει τὰ ἀθέατα κι ἐντρυφᾷ μ' ἐκεῖνα ὅσα υπερβαίνουν τὴν αἴσθησι καὶ τὸ νοῦ. Ποιὸς δὲ θὰ τὸν πίστευε ἀξιολύπητο βλέποντάς τον δεσμώτη, κακοποιημένο ἀπὸ χτυπήματα καὶ ναυαγὸ νὰ βουλιάζει στὸ πέλαγος παρασυρμένος μαζὶ μὲ τὰ δεσμά του ἀπὸ τὰ κύματα²⁰; Ὡστόσο, ἂν καὶ εἶναι τέτοια

18. Β' Κορ. 11,27.

19. Β' Κορ. 12,2.

20. Β' Κορ. 2,23.

ὁμως εἰ καὶ τὰ ἐν ἀνθρώποις τοιαῦτα, τοῦ μέντοι ἐν κεφαλῇ διὰ παντὸς τοὺς ὀφθαλμοὺς ἔχειν οὐκ ἀπετράπη λέγων, «τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ; Ὀλίγισι ἢ στενοχωρία ἢ διωγμὸς ἢ λιμὸς ἢ γυμνότης ἢ κίνδυνος ἢ μάχαιρα;», ὅπερ ἴσον ἐστὶ τῷ λέγειν· 'Τίς μου τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀπὸ τῆς κεφαλῆς ἐξορύξει καὶ πρὸς τὸ πατούμενόν τε καὶ γῆϊνον μεταστήσει;' Τοῦτο δὲ καὶ ἡμῖν ἐγκελεύεται τὸ ἴσον ποιεῖν ἐν τῷ παραγγέλλειν τὰ ἄνω φρονεῖν, ὅπερ ὁμοίον ἐστὶ τῷ λέγειν ἐν κεφαλῇ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἔχειν.

10 Ἄλλ' εἰ μεμαθήκαμεν, πῶς εἰσι τοῦ σοφοῦ οἱ ὀφθαλμοὶ ἐν κεφαλῇ αὐτοῦ, φύγωμεν τὴν ἀφροσύνην, ἣτις σκότος τοῖς ἐν τῷ βίῳ τούτῳ πορευομένοις γίνεται. «Ὁ γὰρ ἄφρων», φησὶν, «ἐν σκότει πορεύεται». Ἄφρων δὲ ἐστὶ, καθὼς ἡ προφητεία φησὶν, ὁ ἐν τῇ καρδίᾳ λέγων «μὴ εἶναι Θεόν», ὃς διεφθάρη καὶ ἐβδελύ-
15 χθη ἐν τοῖς ἐπιτηδεύμασιν. Ἡ δὲ ἀκολουθία τοῦ λόγου θεραπεύει διὰ τῶν ἐφεξῆς εἰρημένων τοὺς μικροψύχως περὶ τὴν ζωὴν ταύτην διακειμένους, οἷς χαλεπὸν τι τὸ τοῦ θανάτου νομίζεται καὶ διὰ τοῦτο κέρδος οὐδὲν τοῦ κατ' ἀρετὴν βίου τοῖς τὴν ὑψηλοτέραν μετιοῦσι ζωὴν εἶναι πεπίστευται, ὅτι ἀμφοτέροις πρὸς
20 τὸ αὐτὸ πέρας ἡ ζωὴ καταλήγει καὶ οὐκ ἔστιν ἀποφυγὴν τοῦ θανάτου διὰ τῆς ἀστειότερας κατορθωθῆναι ζωῆς. Τὰς οὖν τοιαύτας ἀντιθέσεις ὡς ἐξ ἰδίου προσώπου ποιούμενος πάλιν καθάπτεται τῆς ἀτοπίας τῶν προφερόντων ἐκεῖνα, ὡς ἀνεπισκέπτως ἐχόντων τῆς τῶν ὄντων φύσεως, καὶ διδάσκει τὴν διαφορὰν, ἐν
25 τίνι τὸ πλεόν ἔχει ἢ ἀρετὴ τῆς κακίας, ὡς οὐχὶ διὰ τῆς τοῦ θανάτου κοινότητος ὁμοτιμίας τινὸς ἐν αὐτοῖς ἐλπίζομένης, ἀλλὰ διὰ τῶν εἰς ὕστερον ἀναμενόντων καλῶν ἢ κακῶν τῆς διαφορᾶς εὐρισκομένης.

Ἐχει δὲ ἡ λέξις τῆς ἀντιθέσεως οὕτως· «ἔγνω ἐγώ, ὅτι

21. Ρωμ. 8,35.

22. Κολ. 3,1.

τ' ἀνθρώπινα, δὲν ἐμποδίστηκε νὰ ἔχει πάντα τὰ μάτια του στὴν κεφαλὴ του λέγοντας, «ποιός θὰ μᾶς χωρίσει ἀπὸ τὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ πὺ ἐκδηλώνεται στὸ πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ;. Θλίψη ἢ στενοχώρια ἢ διωγμὸς ἢ πείνα ἢ γύμνια ἢ κίνδυνος ἢ μαχαίρι;»²¹. Αὐτὸ εἶναι τὸ ἴδιο σὰ νὰ λέει: 'Ποιός θὰ μοῦ βγάλει τὰ μάτια ἀπὸ τὴν κεφαλὴ καὶ θὰ τὰ μεταθέσει στὴ γῆ πὺ πα-
τοῦμε;' Τὸ ἴδιο προτρέπει νὰ κάνομε κι ἐμεῖς, παραγγέλλοντάς μας νὰ φρονοῦμε τὰ ἄνω²², πὺ εἶναι τὸ ἴδιο σὰ νὰ λέει νὰ ἔχο-
με τὰ μάτια στὴν κεφαλὴ²³.

Ἄφοῦ ὁμοῦς διδαχτήκαμε πῶς βρίσκονται τὰ μάτια τοῦ σοφοῦ στὴν κεφαλὴ του, ἄς ἀποφύγομε τὴν ἀνοησία, πὺ γίνε-
ται σκοτάδι γιὰ ὄσους πορεύονται στὴ ζωὴ αὐτῆ. Γιατὶ λέει,
«ὁ ἀνόητος πορεύεται στὸ σκοτάδι»²⁴. Καὶ ἀνόητος εἶναι, ὁμοῦς
μᾶς λέει ὁ προφήτης, αὐτὸς πὺ λέει μέσα του, ὅτι «δὲν ὑπάρ-
χει Θεός»²⁵, πὺ συντρίφτηκε καὶ ἀποδοκιμάστηκε στὰ ἔργα
του. Στὴ συνέχειά του ὁ λόγος θεραπεύει, μὲ ὅσα ἀκολουθοῦν,
ὄσους στέκονται μικρόψυχα ἐμπρὸς στὴ ζωὴ αὐτῆ, πὺ θεω-
ροῦν τὸ θάνατο φρικτὸ καὶ γι' αὐτὸ πιστεύεται ὅτι ὁ ἐνάρετος
βίος δὲν δίνει κανένα κέρδος σ' ὄσους ἐπιδιώκουν τὴν ὑψηλό-
τερη ζωὴ, ὅτι καὶ γιὰ τοὺς δύο ἡ ζωὴ καταλήγει στὸ ἴδιο τέλος
καὶ δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ κατορθωθεῖ ἡ ἀποφυγὴ τοῦ θανάτου μὲ
σεμνότερη ζωὴ. Τὶς ἀντιθέσεις λοιπὸν αὐτὲς σὰ νὰ τὶς κάνει γιὰ
λογαριασμό του καὶ χτυπᾷ τὴν ἀνοησία ἐκείνων πὺ προβάλ-
λουν τὶς σκέψεις αὐτὲς, ἐπειδὴ δὲν ἔχουν ἰδέα γιὰ τὴ φύση τῶν
ὄντων πὺ διδάσκει τὴ διαφορὰ, κατὰ τὴν ὁποία ἡ ἀρετὴ πλεο-
νεκτεῖ ἀπὸ τὴν κακία· δὲν ἀναμένεται καμιά ἰσότητα μεταξὺ
τους διὰ μέσου τῆς κοινῆς μοίρας τοῦ θανάτου, ἀλλ' ὅτι ἡ δια-
φορὰ ἔγκειται στὰ ἀγαθὰ ἢ δυσάρεστα πὺ μᾶς περιμένουν ἀρ-
γότερα.

Ἡ ἀντίθεση αὐτῆ ἐκφράζεται ἐπιλέξει ὡς ἐξῆς: «ἐγὼ

23. Ἐκκλ. 2,14.

24. Ἐκκλ. 2,14.

25. Ψαλμ. 13,1.

συνάντημα ἐν συναντήσεται τοῖς πᾶσιν αὐτοῖς. Καὶ εἶπα ἐγὼ ἐν καρδίᾳ μου, ὡς συνάντημα τοῦ ἄφρονος καὶ γε ἐμοὶ συναντήσεται, καὶ ἵνα τί ἐσοφισάμην; Ἐγὼ περισσὸν ἐλάλησα ἐν καρδίᾳ μου, διότι ἄφρων ἐκ περισσεύματος λαλεῖ, ὅτι καὶ γε τοῦτο ματαιότης. Ὅτι οὐκ ἔστιν ἡ μνήμη τοῦ σοφοῦ μετὰ τοῦ ἄφρονος εἰς αἰῶνα, καθότι ἤδη αἱ ἡμέραι αἱ ἐρχόμεναι τὰ πάντα ἐπελήσθη· καὶ πῶς ἀποθανεῖται ὁ σοφὸς μετὰ τοῦ ἄφρονος;». Οἷς ἐπάγει τὸ μίσους ἄξια νομίσαι τὰ πάντα, περὶ ἃ πρότερον ἐπαθῶς εἶχε τὸ μάταιον ὡς ἀγαθὸν ἀσπαζόμενος, καὶ πάντα μεμισήκεναι φησὶν, ὅσα πρὸς τὴν ζωὴν ταύτην βλέπων ἐπόνησε, διότι οὐδὲν ἑαυτῷ, ἀλλὰ τῷ μετ' αὐτὸν πάντα ἐπόνησεν, ὅς εἰς τί χρήσεται τοῖς πεπονημένοις προγινῶναι διὰ τὴν τοῦ μέλλοντος ἀδελίαν οὐχ οἶόν τε. Λέγει δὲ κατὰ λέξιν οὕτως· «καὶ ἐμίσησα σὺν τὴν ζωὴν, ὅτι πονηρὸν ἐπ' ἐμὲ τὸ ποίημα τὸ πεπονημένον ὑπὸ τὸν ἥλιον, ὅτι πάντα ματαιότης καὶ προαίρεσις πνεύματος. Καὶ ἐμίσησα ἐγὼ σύμπαντα τὸν μόχθον μου, ὃν ἐγὼ μοχθῶ ὑπὸ τὸν ἥλιον, ὅτι ἀφίω αὐτὸν τῷ ἀνθρώπῳ τῷ γινομένῳ μετ' ἐμέ· καὶ τίς οἶδεν, εἰ σοφὸς ἔσται ἢ ἄφρων καὶ εἰ ἐξουσιάζεται ἐν παντὶ μόχθῳ μου, ᾧ ἐμόχθησα καὶ ἐσοφισάμην ὑπὸ τὸν ἥλιον; 20 Καὶ γε τοῦτο ματαιότης».

Ταῦτα εἰπὼν ἀλλοτριῶς φησὶ καὶ πρὸς τοῦτο τῇ ψυχῇ διατεθῆναι τὸ νομίσαι μίαν εἶναι τῷ τε κατ' ἀρετὴν βεβιωκότι καὶ τῷ μηδεμίαν πρὸς τοῦτο πεπονημένῳ σπουδὴν τὴν μερίδα. Τῷ μὲν γὰρ τὸν μόχθον εἶναι φησὶν ἐν σοφίᾳ καὶ γνώσει καὶ ἀνδρείᾳ, τῷ δὲ ἑτέρῳ ἐν θυμῷ καὶ ἐν ἀλήγημασι τοῖς διὰ τὴν περὶ τὸν βίον σπουδὴν προσγινομένοις. Τὸ οὖν εἰς ἴσον τούτους ἀλλήλοις ἀγειν οὐ ματαιότητος μόνον ἀλλὰ καὶ πονηρίας εἶναι φησὶν. Ἐχει δὲ καὶ αὕτη ἡ λέξις οὕτως· «καὶ ἐπέστρεψα ἐγὼ τοῦ ἀποτάξασθαι τῇ καρδίᾳ μου ἐν παντὶ μόχθῳ μου, ᾧ ἐμόχθησα ὑπὸ τὸν ἥλιον, ὅτι ἔστιν ἀνθρωπος ὅτι μόχθος αὐτοῦ ἐν σοφίᾳ καὶ ἐν γνώσει καὶ ἐν ἀνδρείᾳ, καὶ ἀνθρωπος ὅς οὐκ ἐμόχθησεν ἐν αὐτῷ δώσει αὐτῷ μερίδα αὐτοῦ. Καὶ γε τοῦτο μα-

ἀντιλαμβάνομαι, ὅτι ὅλοι αὐτοὶ μέλλουν νὰ συναντήσουν τὸ ἴδιο τέλος. Καὶ εἶπα μέσα μου· θὰ τύχει λοιπὸν σ' ἐμένα ὅ,τι καὶ στὸν ἀνόητο; Καὶ γιατί λοιπὸν νὰ εἶμαι περισσότερο σοφός; Φώναξα περισσότερο μέσα μου, ἐπειδὴ ὁ ἀνόητος μιλάει περισσὰ καὶ αὐτὸ βέβαια εἶναι ματαιότητα. Δὲ θὰ μνημονεύεται ὁ σοφὸς μαζὶ μὲ τὸν ἀνόητο στὸν αἰῶνα, ἐπειδὴ στίς μέρες πού ἀκολουθοῦν θὰ ἔχουν λησμονηθεῖ ὅλα. Πῶς λοιπὸν θὰ πεθάνει ὁ σοφὸς ἀπὸ κοινοῦ μὲ τὸν ἀνόητο;»²⁶. Μὲ αὐτὰ προσθέτει τὸ ὅτι νομίζει ἀξία γιὰ μίσος ὅλα, σὲ ὅσα ἦταν προηγουμένως προσκολλημένος, παραδεχόμενος τὸ μάταιο ὡς ἀγαθὸ, καὶ λέει ὅτι τὰ μίσησε ὅλα ὅσα πραγματοποίησε μὲ μόχθους ἀποβλέποντας σ' αὐτὴ τὴ ζωὴ, ἐπειδὴ δὲν κοπίασε γιὰ τὸν ἑαυτό του ἀλλὰ γιὰ τὸν κληρονόμο του, πού δὲν εἶναι δυνατὸ ἐξαιτίας τοῦ ὅτι τὸ μέλλον εἶναι ἄδηλο νὰ προβλέψει πῶς θὰ χρησιμοποιήσῃ τοὺς δικούς του κόπους. Τὰ ἴδια τὰ λόγια του εἶναι τὰ ἐξῆς. «Καὶ μίσησα περισσότερο τὴ ζωὴ, γιατί μου φάνηκε κάθε ἔργο πού γίνεται κάτω ἀπὸ τὸν ἥλιο γεμάτο κόπο γιὰ μένα, γιατί ὅλα εἶναι ματαιότητα καὶ ἐπιθυμία τῆς ψυχῆς μου. Καὶ μίσησα ὅλον τὸν κόπο μου, πού ἔκανα κάτω ἀπὸ τὸν ἥλιο, ἐπειδὴ τὸν ἀφήνω σὲ ἄνθρωπο πού θαρθεῖ ἐπειτ' ἀπὸ μένα. Καὶ ποιὸς ξέρει ἂν θὰ εἶναι γνωστικὸς ἢ ἀνόητος καὶ ὁμως θὰ πάρει στήν ἐξουσία του ὅλα γιὰ ὅσα μόχθησα ἐγὼ χρησιμοποιώντας ὅ,τι ἤξερα; Εἶναι καὶ τοῦτο ματαιότητα»²⁷.

Μετὰ ἀπὸ αὐτὰ λέει ὅτι κι αὐτὸ δὲν τὸ δέχεται ἡ ψυχὴ του, νὰ πιστέψομε πῶς εἶναι ἡ ἴδια μερίδα γι' αὐτὸν πού ἔζησε μὲ ἀρετὴ καὶ γι' αὐτὸν πού δὲν ἐνδιαφέρθηκε καθόλου γι' αὐτό. Γιατί ὁ ἕνας μόχθησε μὲ σοφία καὶ γνώση καὶ ἀνδρεία, ἐνῶ ὁ ἄλλος μὲ θυμὸ καὶ πόνο πού προκαλεῖ ὁ ἀγῶνας γιὰ τὰ βιοτικά. Αὐτὸ διατυπώνεται κατὰ λέξη ὡς ἐξῆς. «Γι' αὐτὸ ἐγὼ γύρισα καὶ σκέφτηκα μέσα μου ν' ἀρνηθῶ κάθε μόχθο πού μόχθησα κάτω ἀπὸ τὸν ἥλιο, γιατί ὑπάρχει ἄνθρωπος πού μόχθησε μὲ σοφία, γνώση καὶ ἀνδρεία, καὶ ἄνθρωπος πού δὲ μόχθησε, κι ὁ

26. Ἐκκλ. 2,14-15.

27. Ἐκκλ. 2,17-19.

ταιότης καὶ πονηρία μεγάλη. Ὅτι γινώσκει τῷ ἀνθρώπῳ ἐν παντὶ μόχθῳ αὐτοῦ καὶ ἐν τῇ προαιρέσει καρδίας αὐτοῦ, ᾧ αὐτὸς μοχθεῖ ὑπὸ τὸν ἥλιον, ὅτι πᾶσαι αἱ ἡμέραι αὐτοῦ ἀλγημάτων καὶ θυμοῦ περισπασμὸς αὐτοῦ, καὶ γε ἐν νυκτὶ οὐ κοιμᾶται ἢ 5 καρδία αὐτοῦ. Καὶ γε τοῦτο ματαιότης».

Πάλιν ἑτέραν ἀνθυποφορὰν τῶν τὸν ἀπολαυστικὸν βίον προτιμότερον κρινόντων τῆς ὑψηλοτέρας ζωῆς προφέρει τε αὐτὸς ἑαυτῷ καὶ ἀνατρέπει τὸ προφερόμενον, ἐν τῷ ἰδίῳ προσώπῳ διεξιῶν ἑκάτερα, καὶ τὴν λύσιν καὶ τὴν ἀντίθεσιν. Τὸ 10 γὰρ ἀντιτεθέν ἐστὶ τὸ μηδὲν ἀγαθὸν οἶεσθαι δεῖν ἄλλο ἢ ὅπερ ἂν τις εἰς ἑαυτὸν καταδέξῃται, τοῦτο δὲ ἐστὶ βρωῖσις καὶ πόσις, ἣ δὲ πρὸς τοῦτο ἀπάντησις τὸ μὴ ταῦτα εἶναι, οἷς ὁ ἄνθρωπος τρέφεται τε καὶ εὐφραίνεται, ἀλλὰ σοφίαν καὶ γνῶσιν· ὡς τοῦτο μὲν ἀγαθὸν εἶναι τὸ ἐν τούτοις τὴν σπουδὴν ἔχειν, τὸ δὲ διὰ σαρ- 15 κὸς σπουδαζόμενον περισπασμὸν ψυχῆς εἶναι καὶ ματαιότητα. Τὰ δὲ ρήματα τῆς ὑψηλῆς διδασκαλίας τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον· «οὐκ ἔστιν ἀγαθὸν ἐν ἀνθρώπῳ, ὃ φάγεται καὶ πίνεται καὶ δείξει τῇ ψυχῇ αὐτοῦ ἀγαθὸν ἐν μόχθῳ αὐτοῦ. Καὶ γε τοῦτο εἶδον ἐγώ, ὅτι ἀπὸ χειρὸς τοῦ Θεοῦ ἐστίν, ὃ, τί τις φάγεται καὶ τις πίνεται 20 παρ᾽ αὐτοῦ, ὅτι τῷ ἀνθρώπῳ τῷ ἀγαθῷ πρὸ προσώπου αὐτοῦ ἔδωκε σοφίαν καὶ γνῶσιν καὶ εὐφροσύνην, καὶ τῷ ἁμαρτάνοντι ἔδωκε περισπασμὸν τοῦ προσθεῖναι καὶ συναγαγεῖν, τοῦ δοῦναι τῷ ἀγαθῷ πρὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ· ὅτι καὶ γε τοῦτο ματαιότης καὶ προαίρεσις πνεύματος».

25 Ἡ μὲν οὖν διάνοια τῶν ἐφεξῆς γεγραμμένων καὶ ἡ κατὰ τὸ ἀκόλουθον προθεωρία αὕτη ἐστίν, ἣν δι' ὀλίγου νῦν παρεθέμεθα. Καιρὸς δ' ἂν εἴη πάλιν ἐπαναλαβεῖν τὴν λέξιν καὶ προσαρμόσαι δι' ἀκριβείας τοῖς ρητοῖς τὰ νοήματα. «Καὶ ἔγνω καὶ γε ἐγώ, ὅτι συνάντημα ἐν συναντήσεται τοῖς πᾶσιν αὐτοῖς. Καὶ

πρῶτος θὰ τοῦ δώσει τὸ μερίδιό του. Καὶ εἶναι ματαιότητα καὶ τοῦτο καὶ ἀδικία μεγάλη. Γιατὶ γνωρίζει ὅτι γιὰ τὸν ἄνθρωπο σὲ κάθε μόχθο του καὶ κάθε ἐπιθυμία τῆς καρδιάς του, γιὰ τὰ ὁποῖα μοχθεῖ κάτω ἀπὸ τὸν ἥλιο, ὅτι ὅλη ἡ ζωὴ του εἶναι ζωὴ τόκων καὶ βασανισμὸς τῆς ψυχῆς καὶ ὅτι τῆ νύχτα ἡ καρδιά του δὲν κοιμᾶται. Καὶ εἶναι καὶ τοῦτο ματαιότητα»²⁸.

Πάλι προβάλλει ὁ ἴδιος στὸν ἑαυτό του μιὰ ἄλλη ἀντίθεση γιὰ ἐκείνους πού θεωροῦν προτιμότερο τὸ βίο τῆς ἀπόλαυσης ἀπὸ τὴν ὑψηλότερη ζωὴ καὶ ἀνατρέπει τὴν ἐνστασὴ του, ἐξετάζοντας καὶ τὰ δύο στὴ δική του περίπτωσι καὶ τὴ λύσι καὶ τὴν ἀντίθεση. Αὐτὸ πού εἶναι ἀντίθετο εἶναι ὅτι δὲν πρέπει νὰ νομίζομε τίποτε ἄλλο ὡς ἀγαθὸ παρὰ αὐτὸ πού θὰ δεχτεῖ κανένας στὸ ἴδιο του τὸ σῶμα κι αὐτὸ εἶναι τὸ φαγητὸ καὶ τὸ ποτό· ἡ ἀπάντησι εἶναι ὅτι δὲν εἶναι τὸ ἀγαθὸ αὐτὰ μὲ τὰ ὁποῖα ὁ ἄνθρωπος τρέφεται κι εὐχαριστεῖται, ἀλλὰ ἡ σοφία καὶ ἡ γνώσι. Αὐτὸ εἶναι τὸ ἀγαθόν, νὰ ἔχεις ἐνδιαφέρον γι' αὐτά, ἐνῶ οἱ ἐπιθυμίες τῆς σάρκας εἶναι περισπασμὸς τῆς ψυχῆς καὶ ματαιότητα. Οἱ λέξεις πού ἐκφράζουν τὴν ὑψηλὴ αὐτὴ διδασκαλία εἶναι οἱ ἐξῆς: «δὲν εἶναι στὸν ἄνθρωπο τὸ ἀγαθὸ ὅ,τι φάει κι ὅ,τι πιεῖ καὶ ὅ,τι καλὸ κάνει τὴν ψυχὴ του ν' ἀπολαύσει ἀπὸ τὸν κόσμον του. Γιατὶ γνωρίζω ὅτι καὶ αὐτὸ προέρχεται ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ Θεοῦ, τὸ τί θὰ φάει κανένας καὶ τὸ τί θὰ πιεῖ, κι ὅχι ἀπὸ τὸν ἑαυτό του. Στὸν ἄνθρωπο τὸν ἀγαθὸ μπροστὰ στὸ Θεὸ ἔδωσε σοφία, γνώσι καὶ χαρὰ, ἐνῶ τὸν ἁμαρτωλὸ τὸν ἀφήνει νὰ περισπᾶται μὲ πρόσθεσι καὶ συγκέντρωσι ἀγαθῶν γιὰ νὰ τὰ δώσει στὸν ἄρεστὸ τοῦ Θεοῦ καὶ εἶναι καὶ τοῦτο ματαιότητα καὶ ἐπιθυμία τῆς καρδιάς»²⁹.

Αὐτὸ εἶναι τὸ νόημα ὁσων γράφτηκαν στὴ συνέχεια καὶ ἡ σύμφωνη μ' αὐτὰ προκαταβολικὴ ἐξέτασι, πού ἐκθέσαμε μὲ συντομία. Εἶναι καιρὸς νὰ ἐπαναλάβομε τὸ κείμενον καὶ ν' ἀποδώσομε τὰ νοήματα μὲ ἀκρίβεια στὶς λέξεις. «Διαπίστωσα ὅτι εἶναι τὸ ἴδιο πού θὰ συναντήσουν ὅλοι αὐτοί. Καὶ τότε εἶπα:

28. Ἐκκλ. 2,20-23.

29. Ἐκκλ. 2,14-26.

εἶπα ἐγώ, ὡς συνάντημα τοῦ ἄφρονος καὶ γε ἐμοὶ συναντήσεται, καὶ ἵνα τὶ ἐσοφισάμην;». Τοῦτο δέ ἐστιν ἡ ἀντίθεσις, ἣν αὐτὸς ἑαυτῷ ἀντιτίθησι λέγων· εἰ ἔν ἐστιν ἐπ' ἀμφοτέρων τὸ τοῦ θανάτου συνάντημα καὶ οὐκ ἐξαιρεῖται τῆς τοῦ θανάτου μετουσίας 5 ἢ ἀρετὴ τὸν ἐν σοφίᾳ γενόμενον, εἰς μάτην μοι γέγονεν ἡ περὶ τὴν σοφίαν σπουδή. Ἡ δὲ πρὸς τὰ εἰρημένα τοῦ λόγου ἀπάντησις ποία; «Ἐγώ», φησί, «τοῦτο περισσὸν ἐλάλησα ἐν τῇ καρδίᾳ μου, ὅτι ἄφρων ἐκ περισσεύματος λαλεῖ, ὅτι καὶ γε τοῦτο ματαιότης. Ὅτι οὐκ ἐστι μνήμη τοῦ σοφοῦ μετὰ τοῦ ἄφρονος εἰς 10 αἰῶνα». Καταγινώσκει γὰρ ὡς περιττῶς τε καὶ μὴ ἀκολουθῶς τῆς ἀντιθέσεως ταύτης ὑπενεχθείσης καὶ ἄφρονα ὀνομάζει τὸν λόγον, ὃς οὐχὶ τῶν ἀποθέτων ἐστὶν οὐδὲ ἐνδοθεν ἐκ τῶν ταμειῶν τῆς σοφίας προφέρεται, ἀλλ' ὥσπερ τι περίττωμα τῆς διανοίας ἐστὶν ἀφροῦ δίκην ἀποπτύομενος.

15 «Ἄφρων» γάρ, φησὶν, «ἐκ περισσεύματος λαλεῖ», τὸ δὲ οὕτω χρῆσθαι τῷ λόγῳ μάταιόν τε καὶ εἰς οὐδὲν ἐστὶ πλέον, πρὸς οὐδὲν γὰρ ἕτερον τοῦ λόγου τὴν σπουδὴν ἔχοντος, ἢ πείσαι μὴ πρὸς τὰ φαινόμενα βλέπειν. Ἐκ τῶν ὀρωμένων ποιεῖται ὁ ἀντιλέγων τὴν μάχην· καὶ γὰρ καὶ ὁ θάνατος τῶν φαινομένων 20 ἐστίν· τί δήποτε λέγων; Οὐκ ἐν τούτῳ τοῦ ἐναρέτου τε καὶ τοῦ πονηροῦ βίου ἡ κρίσις γίνεται, ὡς δέον μόνον τὸν πονηρὸν τεθάναι τῷ σώματι, τὸν δὲ ἀγαθὸν μένειν τοῦ σωματικοῦ θανάτου ἀπείρατον; Οὐκ εἰδώς, ἐν τίνι ἐστὶ τῆς ἀρετῆς τὸ ἀθάνατον καὶ τίς τῶν ἐν κακίᾳ ζώντων ὁ θάνατος. Τοῦ μὲν γὰρ σοφοῦ, 25 φησὶν, ἡ μνήμη διὰ παντὸς ζῆ καὶ παντὶ τῷ αἰῶνι συμπαρατείνεται, τῷ δὲ ἄφρονι συναπεσβέσθη καὶ τὸ μνημόσυνον. Περὶ γὰρ τῶν τοιούτων φησὶ καὶ ὁ προφήτης, ὅτι «ἀπώλετο τὸ μνημόσυνον αὐτῶν» περιφανῶς καὶ ἐκδήλως· τοῦτο γὰρ ἡ τοῦ 'ἤχου' προσθήκη ἐνδείκνυται. «Οὐκ ἐστιν» οὖν φησὶ, «μνήμη 30 τοῦ σοφοῦ μετὰ τοῦ ἄφρονος εἰς αἰῶνα», ἀλλὰ τοῦ μὲν σοφοῦ ἡ

δ,τι θὰ συναντήσῃ ὁ ἀνόητος θὰ συναντήσω κι ἐγώ· γιὰ ποιό λόγο λοιπὸν ἔπραξα μὲ σοφία;». Κι αὐτὴ εἶναι ἡ ἀντίθεση ποὺ θέτει ὁ ἴδιος στὸν ἑαυτὸ του λέγοντας· ἂν καὶ γιὰ τοὺς δύο εἶναι κοινὴ ἡ συνάντηση τοῦ θανάτου καὶ ἡ ἀρετὴ δὲν ἐξαιρεῖ ἀπὸ τὸ γὰ ὑποστῆ τὸ θάνατο αὐτὸν ποὺ ἔπραξε μὲ σοφία, τότε ἐγὼ κουράστηκα μάταια ἐπιδιώκοντας τὴ σοφία. Ποιὰ εἶναι ἡ ἀπάντηση σὲ ὅσα εἰπώθηκαν; «Αὐτὸ ποὺ εἶπα μέσα μου ἦταν περὶσσιον, ὅτι ὁ ἀνόητος μιᾶ ἀπὸ τὸ περίσσευμα, γιὰτὶ καὶ αὐτὸ εἶναι ματαιότητα. Δὲ θὰ μνημονεύεται ὁ σοφὸς μὲ τὸν ἄφρονα στὸν αἰῶνα»³⁰. Κατανοώντας ὅτι ἡ ἀντίθεση αὐτὴ προβλήθηκε περίσσια καὶ χωρὶς σειρὰ μπῆκε ἡ ἀντίθεση αὐτὴ καὶ ὀνομάζει ἄφρονα τὸ λόγο, ποὺ δὲν εἶναι ἀπὸ τοὺς θησαυρισμένους οὔτε βγαίνει ἀπὸ τὰ ταμεῖα τῆς ψυχῆς· ἀλλὰ εἶναι ἓνα εἶδος περιττῆς ἐκκρίσεως τῆς σκέψεως, ποὺ τὸν ἐκβάλλει σὰν ἄφρο.

«Ὁ ἀνόητος», λέει, «μιλάει ἀπὸ τὸ περίσσευμά του»³¹. Ἡ τέτοιου εἶδους χρῆση τοῦ λόγου εἶναι μάταιη καὶ τίποτε περισσότερο δὲν ἀποδίδει, γιὰτὶ ὁ λόγος δὲν ἐπιδιώκει τίποτε ἄλλο, παρὰ νὰ πείσει νὰ μὴν ἀποβλέπομε στὰ φαινόμενα. Αὐτὸς ποὺ ἀντιλέγει μάχεται ἀπὸ ὅσα φαίνονται, γιὰτὶ κι ὁ θάνατος εἶναι ἀπὸ τὰ φαινόμενα. Τί λέει Ἡ κρίση τοῦ βίου τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς κακίας δὲ γίνεται ἀπὸ αὐτό, ὅτι δηλαδὴ πρέπει ὁ κακὸς μόνο νὰ πεθάνῃ σωματικά, ἐνῶ ὁ δίκαιος νὰ μείνῃ ἄγευστος ἀπὸ τὸ σωματικὸ θάνατο; Δὲν ξέρεῖ ποὺ ἐγκτεῖται ἡ ἀθανασία τῆς ἀρετῆς καὶ ποιὸς εἶναι ὁ θάνατος ὅσων ζοῦνε μέσα στὴν κακία. Τοῦ σοφοῦ, λέει, ἡ μνήμη ζεῖ γιὰ πάντα καὶ παρακολουθεῖ τὴν διάρκειά του αἰῶνα, ἐνῶ μαζί μὲ τὸν ἀνόητο σβῆνει καὶ τὸ μνημόσυνό του. Γι' αὐτὰ ὁ προφήτης γράφει· «χάθηκε στὸ μνημόσυνό τους λαμπρὰ καὶ ὀλοφάνερα»³². Αὐτὸ δηλώνει ἡ προσθήκη τῆς γενικῆς ἤχου. «Δὲ θὰ κρατήσῃ λέει ἡ μνήμη τοῦ σοφοῦ καὶ τοῦ ἀνόητου στὸν αἰῶνα»³³ ἀλλὰ τοῦ σοφοῦ θὰ διαιω-

30. Ἐκκλ. 2,15-16.

31. Ἐκκλ. 2,15.

32. Ψαλμ. 9,7.

33. Ἐκκλ. 2,16.

ζωὴ διαιωρίζει διὰ τῆς μνήμης, τὸν δὲ ἄφρονα διαδέχεται λήθη· ἐν γὰρ ταῖς ἐρχομέναις ἡμέραις τὰ πάντα τοῦ ἄφρονος ἐν λήθῃ γίνεται, οὕτωςι λέγων τῷ ῥήματι. «Καθότι ἤδη αἱ ἡμέραι αἱ ἐρχόμεναι τὰ πάντα ἐπελήσθη». Εἰ οὖν ὁ μὲν σοφὸς ζῆ τῇ σοφίᾳ, 5 ὁ δὲ ἄφρων τῷ θανάτῳ τῆς λήθης ἐνηφανίσθη, πῶς, φησί, λέγεις, ὅτι ἀποθανεῖται ὁ σοφὸς μετὰ τοῦ ἄφρονος;

Διὰ τοῦτο τοῖς κατὰ τὴν ζωὴν ταύτην ἐσπουδασμένοις αὐτῷ ἀλγύνεται καὶ ἐπαισχύνεται καὶ μισεῖν λέγει πάντα, ὅσα αὐτῷ πρὸς τὴν ζωὴν ταύτην διεσπουδάσθη, ὁμοιον πάσχων 10 ὥσπερ ἂν εἴ τις πεφαρμακωμένος μέλιτος ἀναιδῶς ἐμφορηθεὶς ἐκ λαιμαργίας, εἶτα εἰς χυμὸν αὐτῷ πονηρὸν τῆς λιχνείας μεταβληθείσης ἐν τῷ ἐμέτῳ λάβοι τοῦ ἀνακεκραμένου φαρμάκου τὴν αἴσθησιν τοῦ συνεκπυωμένου μετὰ τοῦ μέλιτος, καὶ διὰ τοῦτο τῇ μνήμῃ τῆς ἀηδίας μισῶν τὸ μέλι, οὐ ἢ πλησμονὴ διὰ 15 τοῦ φαρμάκου τὴν ἀνατροπὴν κατειργάσατο. Τούτου χάριν ὁ μέχρι κόρου τῶν πρὸς τρυφὴν σπουδαζομένων ἑαυτὸν ἐμπλήσας ἐν τῷ τῆς ἐξαγορεύσεως ἐμέτῳ καθάπερ τινὸς δηλητηρίου ποιότητα τὴν ἐπὶ τοῖς πεπραγμένοις αἰσχύνῃν σικχανθεῖς τε καὶ βδελυξάμενος μισεῖν βοᾷ τὴν ζωὴν ἐκείνην, λέγων οὕτωςι κατὰ 20 τὴν λέξιν, ὅτι «καὶ ἐμίσησα σὺν τὴν ζωὴν, ὅτι πονηρὸν ἐπ' ἐμὲ τὸ ποίημα τὸ πεποιημένον ὑπὸ τὸν ἥλιον».

Οὐ γὰρ ἄλλω τινί, φησὶν, ἀλλ' ἐμαυτῷ γέγονα πονηρός, «οἷς ἐποίησα ὑπὸ τὸν ἥλιον». Ἔστηκε γάρ μοι τῶν γενομένων οὐδέν, ἀλλ' οἴησις ἦν πάντα τὰ σπουδαζόμενα καὶ ὀρμὴ προαι- 25 ρέσεως. «Τὰ γὰρ πάντα ματαιότης», φησί, «καὶ προαίρεσις πνεύματος». Καὶ ἄλλως λέγει μίσους ἀξίαν εἶναι τὴν ὧδε σπουδὴν, ὅτι μὴ ἑαυτῷ τις, ἀλλὰ τῷ μεθ' ἑαυτὸν πονεῖ, ὅπερ ἂν ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ κατὰ σπουδὴν ἐνεργήσας τύχη, νεώρια, λιμένας, τὰς λαμπράς τε καὶ πολυτελεῖς τῶν ἐπάλλξεων τε καὶ οἰκοδομημά- 30 των κατασκευάς, προπύλαια καὶ πύργους καὶ κολοσσῶν ἀναστήματα, τὰς τε κατὰ γῆν φιλεργίας, ἄλση παντοδαπὰ καὶ λει-

νιστεῖ ἡ ζωὴ μὲ τὴ ζωὴ μας, ἐνῶ τὸν ἀνόητο τὸν περιμένει ἡ λησμοσύνη. Στὶς ἡμέρες πού ἔρχονται ὁ ἀνόητος θὰ βουλιάξει ἐξολοκλήρου στὴ λήθη· λέει ἐπιλέξει «ἐπειδὴ τὶς ἡμέρες πού ἔρχονται θὰ ξεχαστοῦν τὰ πάντα». Ἄν λοιπὸν ὁ σοφὸς ζεῖ μὲ σοφία καὶ ὁ ἀνόητος χάνεται μὲ τὸ θάνατο στὴ λήθη, παρατηρεῖ, πῶς ἐσὺ μᾶς λὲς ὅτι θὰ πεθάνει ὁ σοφὸς μαζὶ μὲ τὸν ἀνόητο;

Γι' αὐτὸ δοκιμάζει πόνο γιὰ ὅσα ἐπιδίωξε στὴ ζωὴ αὐτὴ καὶ ντρέπεται καὶ λέει ὅτι μισεῖ τὰ πάντα, ὅσα σπούδασε νὰ πραγματοποιήσει στὴ ζωὴ αὐτὴ. Παθαίνει κάτι ὅμοιο μὲ τὸ ἐξῆς. Γεμίζει κάποιος ἀπερίσκεπτα τὸ στομάχι του μὲ ἄφθονο φαρμακωμένο μέλι ἀπὸ λαϊμαργία κι ἡ λαϊμαργία του ἔπειτα μεταβάλλεται μέσα του σὲ δηλητηριῶδες ὑγρὸ, πού τὸ καταλαβαίνει κάνοντας ἔμετό τὸ δηλητήριό, βγάζοντάς το μαζὶ μὲ τὸ μέλι, καὶ γι' αὐτὸ μισεῖ τὸ μέλι μὲ τὴν θύμηση τῆς ἀηδίας, πού προξένησε τὸν ἔμετό καθὼς ἦταν γεμάτο μὲ τὸ δηλητήριό. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο ὁποῖος χόρτασε μέχρι κορεσμοῦ ἀπὸ τὶς ἀπολαύσεις, κατὰ τὸν ἔμετό τῆς ἐξαγόρευσης ἀηδιάζοντας κι ἀποτροπιασμένος ἀπὸ τὴ γεύση τῶν πράξεών του οὐκ ἔστι νὰ ἦταν κανένα δηλητήριό φωνάζει ὅτι μισεῖ τὴ ζωὴ λέγοντας καταλέξη· «μίσσησα περισσότερο τὴ ζωὴ, γιατί στρέφεται ἐναντίον μου τὸ ἔργο πού ἔγινε κάτω ἀπὸ τὸν ἥλιο».

Δὲ λέει ἐναντίον κάποιου ἄλλου, ἀλλὰ στρέφονται ἐναντίον μου «ὅσα ἔκανα κάτω ἀπὸ τὸν ἥλιο». Τίποτε ἀπὸ ὅσα ἔκανε δὲν ἔμεινε σταθερό· ὅσα ἐπιδίωξε ἦταν φαντασία καὶ μιὰ ὀρμὴ τῆς θέλησης. «Γιατί ὄλω», λέει, «εἶναι ματαιότητα καὶ ὀρμὴ τῆς θέλησής μου»³⁴. Καὶ διαφορετικὰ λέει, ὅτι ἐπιδιώκομε ἐδῶ εἶναι ἄξια γιὰ μίσος, ἐπειδὴ δὲν κοπιάζει κανένας γιὰ τὸν ἑαυτό του ἀλλὰ γιὰ τὸν ἕπειτ' ἀπὸ αὐτόν, ὅτι καὶ νὰ ἐπιδιώξει στὴ ζωὴ αὐτὴ ναυπηγεῖα, λιμάνια, λαμπρὲς καὶ πολυδάπανες ἐπάλλξεις καὶ κατασκευὲς κτισμάτων, προπύλαια, πύργους, ἀνεγέρσεις κολοσσιαίων κτιρίων, γεωργικοὺς μόχθους, κάθε λο-

34. Ἐκκλ. 2,17.

μώνων κάλλη καὶ ἀμπελῶνας μιμουμένους τὰ πελάγη τοῖς πλά-
 τεσι καὶ εἴ τι ἄλλο τοιοῦτον πονεῖ μὲν ὅσπερ ἂν τύχη πονήσας,
 μετέχει δὲ ὁ μετ' ἐκεῖνον ἐπιδημῶν τῷ βίῳ.

Ἄδηλον δὲ εἰ μὴ κακίας ὕλην τὴν περιουσίαν ποιήσεται.
 5 Οὐ γὰρ πάντων ἐστὶ τὸ γνώσεως ἕνεκεν εἰς τὴν τῶν τοιούτων
 πείραν καθεῖναι τὴν αἰσθησίν. Ὅπερ ἐγώ, φησίν, ὑπὸ σοφίας
 πεποίηκα. Κατ' ἐξουσίαν οἷόν τινα πῶλον τὴν τῆς φύσεως ὀρ-
 μὴν μικρὸν ἀφείς ἐπισκιρτῆσαι τοῖς κάτω πάθεσι, πάλιν ἀνε-
 στόμωσα τῇ τῶν λογισμῶν ἡνία καὶ τῇ τοῦ νοῦ ἐξουσίᾳ ὑπήγα-
 10 γον. Τίς οἶδε, φησίν, εἰ κάκεῖνος ὅστις πατὲ μεθ' ἡμᾶς ἐν τού-
 τοις γενόμενος ἐξουσιάσει τῆς ἀπολαύσεως καὶ οὐκ αὐτὸς μᾶλ-
 λον κυριευθήσεται, οἷόν τι ἀνδράποδον τῇ δυναστείᾳ τῆς ἡδονῆς
 ὑποκύψας; Διὰ τοῦτο, φησίν, «ἐμίσησα ἐγὼ σύμπαντα τὸν μό-
 χθον μου, ὃν ἐγὼ μοχθῶ ὑπὸ τὸν ἥλιον, ὅτι ἀφίω αὐτὸν τῷ ἀν-
 15 θρώπῳ τῷ γενομένῳ μετ' ἐμέ. Καὶ τίς οἶδεν, εἰ σοφὸς ἐσται ἢ
 ἄφρων καὶ εἰ ἐξουσιάζεται ἐν παντὶ μόχθῳ μου, ᾧ ἐμόχθησα
 καὶ ἐσοφισάμην ὑπὸ τὸν ἥλιον;». Ταύτην γὰρ οἶμαι τοῦ ρητοῦ
 τούτου εἶναι τὴν ἔννοιαν, τὸ μὴ πάθει αὐτὸν πρὸς τὸν ἀπολαυ-
 στικὸν βίον κατολισθῆσαι, ἀλλὰ τινι λόγῳ σοφίας ἐπὶ τοῦτο ἐλ-
 20 θεῖν, ἐν ἐξουσίᾳ ποιούμενον τὴν μετουσίαν καὶ οὐκ αὐτὸν ὑπὸ
 τῆς δυναστείας ταύτης κατακρατούμενον.

Τίς οὖν οἶδε, φησίν, εἰ μὴ ἐξουσιασθήσεται ὑπὸ τούτων ὁ
 μετ' ἐμέ, ἅπερ οὐ διὰ πάθους ἐγώ, ἀλλ' ὑπὸ σοφίας ἐμόχθησα;
 25 Δηλοῖ γὰρ διὰ τοῦ «μόχθον» ὀνομάσαι τὴν τρυφήν, ὅτι βεβια-
 σμένως οἷόν τινα δυσκαταγώνιστον ἄθλον τῆς ἡδονῆς τὴν με-
 τουσίαν προσήκατο. Καὶ τοῦτο οὖν, φησίν, ἐν τοῖς ματαίοις κα-
 τηριθμήσθω. Καὶ ἄλλω δὲ τινι λέγει τῶν ὧδε τὴν ἑαυτοῦ ψυ-
 χὴν ἀποτετάχθαι καὶ φανεροῖ τῷ λόγῳ ὁ βούλεται. Διαβέβληται
 γὰρ πρὸς τὸν τῆς ὀρθῆς κρίσεως ἀμαρτάνοντα, ὅταν τις βλέπων
 30 ἐναργῆ τῶν ἐναντίων βίων τὴν διαφορὰν, ἐξ ὧν ὁ μὲν περὶ τὴν

γῆς ἄλση καὶ ὠραῖα λιβάδια κι ἀμπέλια πραγματικά θάλασσες ἀπέραντες κι ὅτιδῆποτε ἄλλο γιὰ τὸ ὅποιο κοπιάζει κάποιος καὶ τὸ ἀπολαμβάνει αὐτὸς πού τὸν ἀκολουθεῖ στὴ ζωῆ³⁵.

Καὶ εἶναι ἄδηλο ἂν δὲ θὰ κάνει τὴν περιουσία ἀφορμὴ κακίας. Γιατὶ βέβαια δὲν εἶναι πού ὅλοι θέλουν νὰ στρέψουν τὴν αἴσθησι στὴν πείρα αὐτῶν τῶν πραγμάτων, μόνο γιὰ νὰ τὰ γνωρίσουν· 'πράγμα πού ἔκανα ἐγώ, λέει, ἀπὸ λόγους σοφίας'. Μὲ αὐτοκυριαρχία ἀφοῦ ἄφησα τὴν ὁρμὴ τῆς φύσης νὰ σκιρτήσει γιὰ λίγο μὲ τὰ ἐδῶ πάθη, τὴ συγκράτησα πάλι μὲ τὰ χαλινάρια τῶν λογισμῶν καὶ τὴν ἔξεψα στὴν ἐξουσία τοῦ νοῦ. Ποιὸς γνωρίζει, λέει, ἂν κι αὐτὸς πού θ' ἀποχτήσῃ ὅλα αὐτὰ τὰ ἀγαθὰ ἔπειτ' ἀπὸ μᾶς θὰ ἐξουσιάζῃ τὴν ἀπόλαυσή τους ἢ δὲ θὰ ἐξουσιαστεῖ ἐκεῖνος ἀπὸ αὐτήν, ὑποκύπτοντας στὴν κυριαρχία τῆς ἡδονῆς σὰν κανένα ἀνδράποδο; Γι' αὐτό, λέει, «μίσησα ὅλους τοὺς κόπους μου πού μοχθῶ κάτω ἀπὸ τὸν ἥλιο, ἐπειδὴ τοὺς ἀφήνω σ' ἐκεῖνον πού θὰ ρθει ἔπειτ' ἀπὸ μένα. Καὶ ποιὸς γνωρίζει ἂν θὰ εἶναι σοφὸς ἢ ἀνόητος κι ἂν θὰ ἐξουσιαστεῖ ἀπὸ κάθε κοπιαστικὸ ἔργο πού πραγματοποίησα κάτω ἀπὸ τὸν ἥλιο χρησιμοποιώντας τίς γνώσεις μου γι' αὐτό»³⁶. Αὐτὴ νομίζω εἶναι ἡ ἔννοια τοῦ λόγου τούτου, νὰ μὴν κατολισθήσῃ στὸ βίον τῶν ἀπολαύσεων ἀπὸ κάποιο πάθος ἀλλὰ νὰ τὸν ἀντιμετωπίσῃ μὲ κάποια ἀνάλογη σοφία, θέτοντας στὴν ἐξουσία του τὴν ἀπόλαυση καὶ μὴ μπαίνοντας ὁ ἴδιος στὸ ζυγὸ της.

Ποιὸς ξέρεῖ λοιπόν, λέει ἂν δὲ γίνῃ ὁ ἔπειτ' ἀπὸ μένα δοῦλος ὄλων αὐτῶν, γιὰ τὰ ὅποια ἐγὼ δὲν κοπίασα ἀπὸ πάθος ἀλλὰ μὲ σοφία. Δίνοντας στὴν τρυφή τὸ ὄνομα μόχθος δηλώνει ὅτι οἰκειώθηκε τὴ μετουσία τῆς ἡδονῆς μὲ πολὺν ἀγῶνα σὰν ἓνα δύσκολο ἄθλο. «Κι αὐτὸ λοιπόν», λέει, «ἄς συγκαταλεχθεῖ στὰ μάταια». Καὶ γιὰ κάποιο ἄλλο, λέει, ἡ ψυχὴ του ἀρνεῖται τὰ ἐδῶ καὶ φανερώνῃ μὲ τὸ λόγο του τί ἐννοεῖ. Συκοφαντεῖται κάποιος μπροστὰ σ' αὐτὸν πού δὲ σχηματίζει ὀρθὴ κρίση, ἐνῶ βλέπει ὀλοφάνερη τὴ διαφορὰ τῶν ἀντίθετων βίων. 'Απὸ αὐ-

35. Ἐκκλ. 2,17.

36. Ἐκκλ. 2,18.

ἀρετὴν πονεῖ καὶ πρὸς οὐδὲν ἀνθρώπινον τὴν ἐπιθυμίαν κατά-
 γει, ὁ δὲ ἕτερος κατὰ τὸ ἔμπαλιν πόνον μὲν τινα τῶν ἐναρέτων
 οὐχ ὑπομένει, μόνοις δὲ τοῖς σωματικοῖς μόχθοις ἐγκατατρέβε-
 ται· ὅταν οὖν τις πρὸς τοῦτον φέρῃ τοῦ καλοῦ τὴν ψῆφον παρο-
 5 ρῶν τὸν ἐν σοφίᾳ προέχοντα, οὐ μόνον ματαίαν, ἀλλὰ καὶ πονη-
 ρὰν τὴν ἀδικὸν ταύτην ἀποφαίνεται κρίσιν. Λέγει δὲ τοῖς ρήμα-
 σιν οὕτω· «καὶ ἐπέστρεψα», φησὶν, «ἐγὼ τοῦ ἀποτάξασθαι τῇ
 καρδίᾳ μου πρὸς τῷ ἄλλῳ μόχθῳ, ᾧ ἐμόχθησα ὑπὸ τὸν ἥλιον».
 Τί οὖν ἐστίν, ὁ ἀπεταξάμην; «Ὅτι ἐστὶν ἀνθρώπος, ὅτι μόχθος
 10 αὐτοῦ ἐν σοφίᾳ καὶ ἐν γνώσει καὶ ἐν ἀνδρείᾳ», καὶ ἄλλος ἀν-
 θρώπος οὐδὲν ἐν τοῖς τοιούτοις πονήσας. Πῶς οὖν τις τὴν μερί-
 δα τῆς προτιμῆσεως τῷ τοιούτῳ προσθήσει; «Καὶ ἀνθρώπος»
 γάρ, φησὶν, «ᾧ οὐκ ἐμόχθησεν ἐν αὐτῷ», (τουτέστι τῷ μὴ μο-
 χθήσαντι ἐν τῷ ἀγαθῷ) «δώσει αὐτῷ μερίδα αὐτοῦ (ἀντὶ τοῦ· ἐν
 15 ἀγαθοῦ μοίρα τὸν τοιοῦτον βίον ὀρίσεται). «Ἄλλὰ ματαιότης»,
 φησί, «τοῦτο καὶ πονηρία μεγάλη».

Πῶς γὰρ οὐκ ἐστὶν πονηρία μεγάλη, ὅταν γινώσκη τὴν
 ἐγκειμένην τῷ ἀνθρώπῳ περὶ τοὺς μόχθους σπουδὴν καὶ προ-
 αἴρεσιν; Τοῦτο γὰρ ἐστίν, ἐν οἷς φησὶν· «ὅτι γινώσκει τῷ ἀν-
 20 θρώπῳ ἐν παντὶ μόχθῳ αὐτοῦ καὶ ἐν τῇ προαιρέσει καρδίας αὐ-
 τοῦ, ᾧ αὐτὸς μοχθεῖ ὑπὸ τὸν ἥλιον». Τί οὖν ἐστὶν ὁ γινώσκει;
 «Ὅτι πᾶσαι», φησὶν, «αἱ ἡμέραι αὐτοῦ ἀληγμάτων καὶ θυμοῦ
 περισπασμὸς αὐτοῦ, καί γε ἐν νυκτὶ οὐ κοιμᾶται ἡ καρδία αὐ-
 τοῦ». Τῷ ὄντι γὰρ τοῖς εἰς τὸν περισπασμὸν τοῦτον τὴν ψυχὴν
 25 ἀσχολοῦσιν ἐπαλγῆς μὲν ἢ ζωῆ οἷόν τισι κέντροις ταῖς τῶν
 πλειόνων ἐπιθυμίαις τὴν καρδίαν μαστίζουσα, ἐπώδυνος δὲ ἢ
 περὶ τὴν πλεονεξίαν σπουδῆ, οὐ τοσοῦτον οἷς ἔχει εὐφραινομέ-
 νη, ὅσον ἀλγυνομένη τοῖς λείπουσιν· οἷς μερίζεται νυκτὶ καὶ
 ἡμέρᾳ ὁ πόνος καταλλήλως δι' ἑκατέρας αὐτῶν ἐνεργούμενος,
 30 τῆς μὲν ἡμέρας δαπανωμένης ἐν μόχθοις, τῆς δὲ νυκτὸς ἀπο-

τούς είπαμε ὁ ἕνας μοχθεῖ γιὰ τὴν ἀρετὴ καὶ δὲ στρέφει τὴν ἐπιθυμία του σὲ κανένα ἀνθρώπινο ἀγαθὸ κι ὁ ἄλλος πάλι ἀντιθέτως δὲν ὑπομένει κανένα πόνου γιὰ τὴν ἀρετὴ ἀλλὰ ξοδεύει τὶς δυνάμεις του μόνο σὲ μόχθους τοῦ σώματος. Ὅταν λοιπὸν κάποιος ρίχνει σ' αὐτὸν τὴν ψῆφο τοῦ καλοῦ παραβλέποντας αὐτὸν ποὺ ὑπερέχει σὲ σοφία, ἀποφαίνεται ὅτι ἡ ἀδίκη αὐτὴ κρίση εἶναι ὄχι μόνο μάταιη ἀλλὰ καὶ ἀμαρτωλὴ. Ἡ διατύπωσή του εἶναι ἡ ἐξῆς. «Μεταστράφηκα», λέγει, «γιὰ ν' ἀρνηθεῖ ἡ καρδιά μου τὸν ἄλλο μόχθο ποὺ μόχθησα κάτω ἀπὸ τὸν ἥλιο»³⁷. Τί εἶναι λοιπὸν αὐτὸ ποὺ ἀπαρνήθηκε; «Ὅτι ὑπάρχει ἀνθρωπος, ποὺ μοχθεῖ μὲ σοφία καὶ γνώση καὶ ἀνδρεία, καὶ ἄλλος ἀνθρωπος ποὺ δὲν ἔκανε τίποτε μὲ αὐτὲς τὶς ἀρετέες». Πῶς λοιπὸν θ' ἀποδώσει κάποιος σ' αὐτὸν τὴν τιμὴ τῆς προτίμησης; «Καὶ κάποιος», λέει, «ποὺ δὲν κοπίασε γι' αὐτὸ» (δηλαδὴ ποὺ δὲ μόχθησε στὸ ἀγαθὸ) «θὰ τοῦ δώσει τὴ μερίδα του» (ἀντὶ νὰ πεῖ, τὸ βίον αὐτὸ θὰ τὸν κατατάξει στὴ μοίρα τοῦ ἀγαθοῦ). Ἀλλὰ «αὐτὸ» λέει «εἶναι ματαιότητα καὶ κακὸ μεγάλο»³⁸.

Πῶς δὲν εἶναι μεγάλο κακὸ, ὅταν γνωρίζει ὅτι ὁ ἀνθρωπος ἔχει προθυμία γι' ἀγῶνες κι ἐλεύθερη ἐκλογή; Αὐτὸ ἐννοεῖ ὅταν λέει γνωρίζει γιὰ τὸν ἀνθρωπο τὸς μόχθους του καὶ τὴν προαίρεση τῆς καρδιάς του, «ποὺ μόχθησε κάτω ἀπὸ τὸν ἥλιο». Τί εἶναι λοιπὸν αὐτὸ ποὺ γνωρίζει; «Ὅτι ὅλες του οἱ μέρες, λέει, εἶναι μέρες πόνων καὶ βασανισμὸς τῆς ψυχῆς καὶ ἡ καρδιά του δὲν κοιμᾶται τὴ νύχτα»³⁹. Πραγματικὰ λοιπὸν γι' αὐτοὺς ποὺ ἀπασχολοῦν τὴν ψυχὴ μὲ τὸν περισπασμὸ αὐτὸν ἢ ζωὴ γίνεται ἐπώδυνη, μαστιγώνοντας τὴν καρδιά μὲ τὶς ἐπιθυμίες τῆς ἀπόκτησης περισσοτέρων ὅπως μὲ κάποια μαστίγια, καὶ ὀδυνηρὸς ὁ ζῆλος γιὰ τὴν πλεονεξία ποὺ δὲ χαίρεται τόσο μὲ ὅσα ἔχει ὅσο ὑποφέρει μ' αὐτὰ ποὺ τῆς λείπουν. Σ' αὐτὰ μοιράζεται, νύχτα καὶ ἡμέρα ὁ πόνος ἐνεργώντας κατάλληλα τὴ μιὰ καὶ τὴν ἄλλη, ἡ ἡμέρα νὰ δοξεύεται στοὺς μόχθους καὶ ἡ νύχτα νὰ διώ-

37. Ἐκκλ. 2,20.

38. Ἐκκλ. 2,21.

39. Ἐκκλ. 2,22.

πεμπούσης τῶν ὀμμάτων τὸν ὕπνον· αἱ γὰρ τοῦ κέρδους φροντί-
 δες πῶς οὐ καταψηφίζεται τῆς σπουδῆς ταύτης τὴν ματαιότητα;
 Διὰ τοῦτο προστίθησι τοῖς προειρημένοις, ὅτι «καὶ γε τοῦτο μα-
 ταιότης».

5 Πάλιν ἄλλης ἀντιθέσεως καθάπτεται, τὸ δὲ ἀντιτιθέμενον
 τοῦτό ἐστιν· εἰ τὸ ἔξω ἡμῶν ἐν ματαίοις ἀριθμεῖς, ὧ̄ διδάσκαλε,
 ὅπερ ἂν εἰς ἑαυτοὺς ἀναλάβωμεν, οὐκ ἂν εἰκότως καταγνω-
 σθείη ὡς μάταιον. Ἀλλὰ μὴν ἢ βρῶσις τε καὶ ἢ πόσις ἐν ἡμῖν
 αὐτοῖς γίνεται. Οὐ τῶν ἀποβλήτων ἄρα τὸ τοιοῦτόν ἐστιν, ἀλλὰ
 10 θείαν ἂν τις εὐεργεσίαν τὴν τοιαύτην χάριν ὀρίσαιτο. Αὕτη τῆς
 ἀντιθέσεως ἢ διάνοια, τὰ δὲ ῥήματα τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον.
 «Οὐκ ἔστιν ἀγαθόν», φησὶν, «ἐν ἀνθρώπῳ, ὃ φάγεται καὶ πίεται
 καὶ δείξει τῇ ψυχῇ αὐτοῦ ἀγαθὸν ἐν μόχθῳ αὐτοῦ. Καὶ γε τοῦτο
 εἶδον ἐγώ, ὅτι ἀπὸ χειρὸς τοῦ Θεοῦ ἐστιν, ὅτι τίς φάγεται καὶ τίς
 15 πίεται πάρεξ αὐτοῦ». Ταῦτα ὁ τῆς λαιμαργίας συνήγορος
 ἀνθυποφέρει τῷ διδασκάλῳ. Τί δὲ πρὸς ταῦτα ὁ τῆς σοφίας
 ὑφηγητῆς τῷ ἀνθρώπῳ φησὶ τῷ ἀγαθῷ; Ἡ δὲ τοῦ ἀγαθοῦ προσ-
 θήκη πάντως καὶ τὴν ἀντιδιαστολὴν ἐνεδείξατο, ὥστε δῆλον
 εἶναι τὸ τῇ ἀγαθότητι ἐκ τοῦ ἐναντίου νοούμενον. Τῷ οὖν ἀν-
 20 θρώπῳ οὐ τῷ βοσκηματώδει, τῷ τῇ γαστρὶ ἑαυτοῦ ἐπικεκυφό-
 τι, τῷ λαιμὸν ἀντὶ λογισμοῦ κεκτημένῳ, ἀλλὰ τῷ ἀγαθῷ τῷ
 κατ' εἰκόνα τοῦ μόνου ἀγαθοῦ ζῶντι οὐ ταύτην ἐνομοθέτησεν ὁ
 Θεὸς τὴν τροφήν, περὶ ἣν ἢ κτηνώδης κέχνηε φύσις, ἀλλ'
 «ἔδωκεν αὐτῷ», φησὶν, «ἀντὶ τροφῆς σοφίαν καὶ γνῶσιν καὶ
 25 εὐφροσύνην».

Πῶς γὰρ ἂν τις τὴν ἀγαθότητα διὰ τῶν τῆς σαρκὸς ἐδω-
 δίμων ἀυξήσειεν; «Οὐκ ἐπ' ἄρτῳ μόνῳ ζήσεται ὁ ἄνθρωπος»,
 οὗτος τοῦ ἀληθινοῦ Λόγου ὁ λόγος, οὐ τρέφεται ἄρτῳ ἢ ἀρετῇ,
 οὐ διὰ κρεῶν ἢ τῆς ψυχῆς δύναμις εὐεκτεῖ καὶ πιαίνεται. Ἄλ-
 30 λοις ἐδέσμασιν ὁ ὑψηλὸς βίος τρέφεται καὶ ἀδρύνεται· τροφή

40. Ἐκκλ. 2,23.

41. Ἐκκλ. 2,24.

χνει τὸν ὕπνο ἀπὸ τὰ βλέφαρα· οἱ φροντίδες τοῦ κέρδους διώχνουν τὸν ὕπνο. Ὅποιος λοιπὸν βλέπει αὐτὰ τὰ πράγματα πῶς δὲν καταψηφίζει τὴ ματαιότητα αὐτοῦ τοῦ ζήλου; Γι' αὐτὸ προσθέτει στὰ προηγούμενα ὅτι «καὶ αὐτὸ εἶναι ματαιότητα»⁴⁰.

Ἄντικροῦει πάλι ἄλλη μία ἀντίρρηση πού εἶναι ἡ ἐξῆς. Ἐάν τὸ ἐξω ἀπὸ μᾶς τὸ συγκαταλέγεις, δάσκαλε, μὲ τὰ μάταια, αὐτὸ πού θὰ λάβομε μέσα μας, δὲ θὰ καταλογισθεῖ δικαιολογημένα ὡς μάταιο. Ἡ βρώση ὁμως καὶ ἡ πόση εἰσέρχεται μέσα μας. Αὐτὸ λοιπὸν δὲν εἶναι ἀπὸ κείνα πού πρέπει ν' ἀπορριφθοῦν ἀλλὰ θὰ ὀρίζε κανένας τὴ χάρη αὐτῆ θεῖα εὐεργεσία. Τὸ νόημα τῆς ἀντίρρησης εἶναι αὐτὸ καὶ ἡ διατύπωσή του γίνεται μὲ τὶς ἐξῆς λέξεις. «Δὲν εἶναι», λέει, «ἀγαθὸ γιὰ τὸν ἄνθρωπο νὰ φάει, νὰ πιεῖ καὶ νὰ χαρεῖ ἡ ψυχὴ του, ἀγαθὸ πραγματοποιημένο μὲ τὸ μόχθο του. Γιατὶ καὶ τοῦτο ἐγὼ γνωρίζω ὅτι προέρχεται ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ Θεοῦ, γιατί ποιός θὰ φάει καὶ θὰ πιεῖ ἀπὸ τὸν ἑαυτό του»⁴¹. Αὐτὰ ἀντιλέγει ὁ συνήγορος τῆς λαίμαργίας στὸ δάσκαλο. Τί ἀπαντᾷ σ' αὐτὰ ὁ δάσκαλος τῆς σοφίας στὸν ἀγαθὸ ἄνθρωπο⁴²; Ἡ προσθήκη τῆς ἔννοιας τοῦ ἀγαθοῦ δήλωσε πάντως καὶ τὴν ἀντιδιαστολή, ὥστε νὰ γίνει φανερὸ αὐτὸ πού νοεῖται ὡς ἀντίθετο τῆς ἀγαθότητος. Για τὸν ἄνθρωπο λοιπὸν πού δὲν εἶναι βόσκημα καὶ δὲ σκύβει ἐπάνω στὴν κοιλιὰ του καὶ δὲν ἔχει λαίμω ἀντὶ λογισμὸ ἀλλὰ τὸν ἀγαθὸ πού ζεῖ σύμφωνα μὲ τὴν εἰκόνα τοῦ μόνου ἀγαθοῦ, ὁ Θεὸς δὲν ἐνομοθέτησε αὐτῆ τὴν τροφή πού τρώγει ἡ κτηνώδης φύση, ἀλλὰ τοῦ ἔδωσε, λέει, ἀντὶ τροφή, σοφία, γνώση, χαρά⁴³.

Πῶς θὰ μπορούσε ν' αὐξήσει τὴν ἀγαθότητα μὲ αὐτὰ πού τρώει ἡ σάρκα; «Δὲ θὰ ζήσει ὁ ἄθρωπος μόνο μὲ ψωμί»⁴⁴, αὐτὸ εἶναι ὁ λόγος τοῦ ἀληθινοῦ Λόγου. Ἡ ἀρετὴ δὲν τρέφεται μὲ ψωμί καὶ ἡ δύναμή της δὲν ἀποχτᾷ εὐεξία οὔτε αὐξάνεται μὲ κρέατα· ὁ ὑψηλὸς βίος τρέφεται καὶ μεστώνει μὲ ἄλλα φαγητά.

42. Ἐκκλ. 2,26.

43. Ἐκκλ. 2,26.

44. Ματθ. 4,4.

τοῦ ἀγαθοῦ ἢ σωφροσύνη, ἄρτος ἢ σοφία, ὄψον ἢ δικαιοσύνη, ποτὸν ἢ ἀπάθεια, ἡδονὴ οὐχ ἢ τοῦ σώματος, ὅποια ἢ περὶ τὸ καταθύμιον σχέσις, ἀλλ' ἧς ὄνομά τε καὶ ἔργον ἢ εὐφροσύνη ἐστίν· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ὠνόμασε τῇ προσηγορίᾳ ταύτῃ τὴν ἐν 5 τῇ ψυχῇ πρὸς τὸ καλὸν γινομένην διάθεσιν, ὅτι ἐκ τοῦ εὖ φρονεῖν ἢ τοιαύτη παραγίνεται τῇ διανοίᾳ κατάστασις. Χρὴ τοίνυν καὶ ἐνταῦθα μαθεῖν, ἅπερ καὶ παρὰ τοῦ ἀποστόλου ἠκούσαμεν, ὅτι «οὐκ ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ βρῶσις καὶ πόσις, ἀλλὰ δικαιοσύνη καὶ ἀπάθεια καὶ μακαριότης». Ἡ δὲ τῆς σωματικῆς 10 ἀπολαύσεως ἕνεκεν παρὰ τῶν ἀνθρώπων σπουδάζεται, ἀμαρτωλῶν ἐστὶ σπουδὴ καὶ περισπασμὸς ψυχῆς ἀπὸ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω κατασπωμένης, ἧς πᾶν τὸ διάστημα τῆς ἐν τῷ βίῳ τούτῳ διαγωγῆς εἰς τὴν περὶ τοῦ προσθεῖναι καὶ συναγαγεῖν σπουδὴν ἀναλίσκεται. Ὁ οὖν τοῦτο τὸ ἀγαθὸν ἐν τῷ προσώπῳ 15 τοῦ Θεοῦ κρίνων ἀγνοεῖ ἐν τῷ ματαίῳ τὸ ἀγαθὸν ὀριζόμενος.

Ταῦτα εἶπον ἐγὼ τῇ ἑμαυτοῦ φωνῇ, ἐπισφραγίσει δὲ τὴν διάνοιαν ταύτην ἢ τῶν θείων ρημάτων παράθεσις· φησὶ γάρ· «τῷ ἀμαρτωλῷ ἔδωκε περισπασμὸν τοῦ προσθεῖναι καὶ συναγαγεῖν, τοῦ δοῦναι τῷ ἀγαθῷ πρὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ· ὅτι καὶ 20 γε τοῦτο ματαιότης καὶ προαίρεσις πνεύματος». Ὅσα τοίνυν ἐκ τῆς παραλλήλου ταύτης συνεξετάσεως τοῦ τε καλοῦ καὶ τοῦ χείρονος διὰ τῆς νῦν μεμαθήκαμεν ἀναγνώσεως, γένοιτο ἡμῖν βοήθεια πρὸς ἀποφυγὴν μὲν τῶν κατεγνωσμένων, ἐφόδιον δὲ τῶν πρὸς τὸ κρεῖττον κατ' ἄρθουμένων, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ 25 ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Τροφή τοῦ ἀγαθοῦ εἶναι ἡ σωφροσύνη, ψωμί ἡ σοφία, προσφάγι ἡ δικαιοσύνη, πιωτὸ ἡ ἀπάθεια, ἡδονὴ ὄχι ἡ σωματικὴ, ὅπως ἡ σχέση μετὰ τὸ ἐπιθυμητό, ἀλλὰ ἐκείνη ποὺ τὸ ὄνομα καὶ τὸ ἔργο τῆς εἶναι εὐφροσύνη, ἡ χαρά. Γι' αὐτὸ κι ἔδωσε τὸ ὄνομα αὐτὸ στὴ διάθεση πρὸς τὸ καλὸ ποὺ δημιουργεῖται στὴν ψυχὴ μας, ἐπειδὴ ἡ κατάστασις αὐτὴ παρουσιάζεται στὸ νοῦ μας ἀπὸ τὸ εὐφρονεῖν. Πρέπει λοιπὸν νὰ ἀκούσομε κι ἐδῶ αὐτὰ ποὺ μάθαμε κι ἀπὸ τὸν Ἀπόστολο, ὅτι «ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι φαγητὸ καὶ πιωτὸ ἀλλὰ δικαιοσύνη, ἀπάθεια καὶ μακαριότη-
τα»⁴⁵. Γιὰ ὅσα ἀγωνίζονται οἱ ἄνθρωποι γιὰ χάρι τῆς σωματικῆς ἀπόλαυσις εἶναι ἀγῶνας ἁμαρτωλοῦ καὶ περισπασμὸς ψυχῆς ποὺ γκρεμίζεται ἀπὸ τὰ ἄνω πρὸς τὰ κάτω, ποὺ σὲ ὄλη τὴ διάρκεια τῆς ζωῆς τους ἐδῶ στὴ γῆ ξοδεύει τὴν προσπάθειά τῆς ν' αὐξήσει καὶ νὰ μαζέψει. Ὅποιος λοιπὸν κρίνει ὅτι αὐτὸ εἶναι τὸ ἀγαθὸ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ἀγνοεῖ ὅτι κάνει ἄστοχο ὄρισμὸ τοῦ ἀγαθοῦ.

Αὐτὰ εἶπα ἐγὼ μετὰ δικὰ μου λόγια καὶ τὴν ἐννοια αὐτὴ θὰ τὴν ἐπιβεβαιώσει ἡ παράθεσις τῶν θείων λόγων· γιὰτι λέει· «ἔδωσε στὸν ἁμαρτωλὸ τὸν περισπασμὸ νὰ προσθέτει καὶ νὰ μαζεύει, γιὰ νὰ τὰ κληροδοτήσει στὸν ἀγαθὸ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ»⁴⁶. Γιὰτι κι αὐτὸ βέβαια εἶναι ματαιότητα κι ἐπιθυμία τῆς καρδιάς. Ὅσα λοιπὸν μάθαμε ἀπὸ αὐτὴ τὴν παράλληλη συ-
ξέτασι τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ χειρότερου μετὰ τὴν ἀνάγνωσι ποὺ κάναμε τώρα, ἅς μᾶς γίνουσι βοήθεια γιὰ ν' ἀποφύγομε τὰ καταδικαστέα καὶ ἐφόδια γιὰ πραγματοποιίησι τῶν καλῶν, μετὰ τὴ δύναμη τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, στὸν ὁποῖο ἀνήκει ἡ δόξα στοὺς αἰῶνες. Ἀμήν.

45. Ρωμ. 14,17.

46. Ἐκκλ. 2,26.

ΟΜΙΛΙΑ Σ'

«Τοῖς πᾶσιν ὁ χρόνος καὶ καιρὸς τῶ παντὶ πράγματι ὑπὸ τὸν οὐρανόν»· αὕτη τῶν προκειμένων ἡμῖν λογίων εἰς θεωρίαν ἀρχή. Ἔστι δὲ καὶ ὁ πόνος τῆς ἐξετάσεως οὐ μικρὸς καὶ τὸ ἐκ τοῦ πόνου κέρδος τοῦ πόνου ἄξιον. Τάχα γὰρ ὁ σκοπὸς τῶν ἐν 5 τοῖς πρώτοις τοῦ βιβλίου θεωρηθέντων ἡμῖν ἐν τούτῳ μάλιστα φανεροῦται τῶ μέρει, ὡς προῖων ἐπιδείξει διὰ τῆς ἀκολουθίας ὁ λόγος. Κατεγνώσθη τὰ πάντα ἐν τοῖς προλαβοῦσι λόγοις ὡς μάταια, ὅσα κατὰ τὸν ἀνθρώπινον βίον ἐπ' οὐδενὶ ψυχικῶ κέρδει σπουδάζεται. Ὑπεδείχθη τὸ ἀγαθόν, πρὸς δ' χρῆ διὰ τῶν τῆ κε- 10 φαλῆ ἐγκειμένων ὀμμάτων βλέπειν, τοῖς δὲ τὴν σωματικὴν προῖσχομένοις ἀπόλαυσιν ἀντετέθη ἢ κατὰ σοφίαν τροφή. Λείπει τὸ γνῶναι πῶς ἂν τις κατ' ἀρετὴν βιῶν καθάπερ τινὰ τέχνην καὶ ἔφοδον πρὸς τὴν τοῦ βίου κατόρθωσιν διὰ τοῦ λόγου λαβῶν. Ταῦτα οὖν ἐστίν, ἃ ἐπαγγέλλεται ἡμῖν ἐν προοιμίῳ ἢ 15 προκειμένη τῶν λογίων ἐξέτασις, ἐν οἷς ἀποφαίνεται, ὅτι «τοῖς πᾶσιν ὁ χρόνος καὶ καιρὸς τῶ παντὶ πράγματι ὑπὸ τὸν οὐρανόν». Εἰ γάρ τις τῶ βάθει τῆς διανοίας ἐγκύψειε, πολλὴν ἂν εὐροὶ φιλοσοφίαν ἐμπεριειλημμένην τοῖς ρήμασι θεωρητικὴν τε καὶ συμβουλευτικὴν τῶν συμφερόντων. Καὶ ὡς ἂν γένοιτό τι 20 ἡμῖν δι' ὀλίγων ἔφοδος πρὸς τὴν τοῦ ρητοῦ θεωρίαν, οὕτως τὸν λόγον διαληψόμεθα.

Τῶν ὄντων τὸ μὲν ἐστὶν ὑλικόν τε καὶ αἰσθητόν, τὸ δὲ νοητόν τε καὶ ἄϋλον. Τούτων τὸ μὲν ἀσώματον ὑπέγκειται τῆς αἰσθητικῆς καταλήψεως, ὃ τότε γνωσόμεθα, ὅταν τὰς αἰσθήσεις 25 ἀποδυσώμεθα· τῆς δὲ ὑλικῆς φύσεως ἢ αἰσθησις τὴν ἀντίληψιν

ΟΜΙΛΙΑ Σ'

«Κάτω από τὸν οὐρανὸ δλα ἔχουν τὸ χρόνο τους καὶ κάθε πράγμα τὸν καιρὸ του»¹. Ἔτσι ἀρχίζουν τὰ λόγια ποὺ θὰ ἐξετάσομε τώρα. Ὁ κόπος τῆς ἐξέτασης αὐτῆς δὲν εἶναι μικρὸς καὶ τὸ κέρδος ἀπὸ τὸν κόπο εἶναι ἄξιο τοῦ κόπου. Ἴσως ὁ σκοπὸς δσων ἐξετάσαμε στὴν ἀρχὴ τοῦ βιβλίου φανερώνεται κυρίως στὸ μέρος αὐτό, ὅπως θὰ δείξει στὴ συνέχεια ὁ λόγος προχωρώντας. Καταδικάστηκαν στοὺς προηγούμενους λόγους ὡς μάταια δλα ὅσα ἐπιδιώκονται στὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου χωρὶς κανένα ὄφελος τῆς ψυχῆς. Δείξαμε τὸ ἀγαθὸ, πρὸς τὸ ὁποῖο πρέπει ν' ἀτενίζομε μὲ τὰ μάτια τοποθετημένα στὴν κεφαλὴ, καὶ σ' αὐτοὺς ποὺ ἐπιδιώκουν τὴ σωματικὴ ἀπόλαυση ἀντιτάχθηκε ὡς τροφή ἢ σοφία. Ὑπολείπεται νὰ γνωρίσομε πῶς μπορεῖ νὰ ζήσει κανένας σύμφωνα μὲ τὴν ἀρετὴ παίρνοντας ἀπὸ τὸ λόγο μας ἓνα εἶδος τέχνης καὶ μεθόδου γιὰ τὴν ἐπιτυχία τῆς ζωῆς. Αὐτὰ λοιπὸν εἶναι ποὺ ὑπόσχεται προοιμακὰ ἡ ἐξέταση τῶν λόγων ποὺ ἀρχίζομε ποὺ λένε· «κάτω ἀπὸ τὸν οὐρανὸ δλα ἔχουν τὸ χρόνο τους καὶ κάθε πράγμα τὸν καιρὸ του». Ἄν ἐγκύψει κανένας στὸ βάθος τοῦ νοήματος θὰ βρεῖ ὅτι τὰ λόγια περιέχουν πολλὴ φιλοσοφία θεωρητικὴ καθὼς καὶ πρακτικὲς συμβουλὲς γιὰ τὰ ὠφέλιμα. Καὶ γιὰ νὰ ἐπιχειρήσομε μιὰ διατύπωση μὲ συντομία τῆς προσέγγισης τοῦ ρητοῦ, ἂς ἐκθέσομε τὴ σκέψη μας ὡς ἐξῆς.

Ἄπὸ τὰ ὄντα ἄλλα εἶναι ὕλικοαισθητὰ καὶ ἄλλα νοητὰ καὶ ἄυλα. Ἄπὸ αὐτὰ ὅσα εἶναι ἀσώματα ξεπερνοῦν τὴν ἀντίληψη μὲ τις αἰσθήσεις καὶ θὰ τὰ ἀντιληφθοῦμε τότε ὅταν ἀποβάλομε τις αἰσθήσεις. Ἡ αἴσθηση ὁμως ποὺ ἔχει τὴν ἀντίληψη τῆς ὕλικῆς

1. Ἐκκλ. 3,1.

ἔχουσα διαβῆναι τὸ οὐράνιον σῶμα καὶ εἰς τὰ ἐπέκεινα τῶν φαينوμένων διαδῶναι φύσιν οὐκ ἔχει. Οὐ χάριν περὶ τῶν γηϊνῶν τε καὶ ὑπουρανίων ὁ λόγος ἡμῖν διαλέγεται, ὅπως ἂν ἀπταιστως ἐν τούτῳ διαβιώημεν. Ὑλικὸς οὗτος ὁ βίος, διὰ σαρκὸς ἢ ζωῆ, 5 ἐπισκοτεῖται δέ πως ὑπὸ τῶν κατ' αἴσθησιν προφαινομένων ἢ τοῦ καλοῦ θεωρία. Ἐπιστήμης οὖν τινος πρὸς τὴν τοῦ καλοῦ κρίσιν ἐπιδεόμεθα, ἵνα καθάπερ ἐπὶ τῶν κατασκευασμάτων κανόνων τις ἢ ἐπὶ στάθμῃ διευθύνων πᾶν τὸ γινόμενον. Τοῦτο οὖν ἡμῖν ὑπὸ τοῦ λόγου προδεικνυται, δι' οὗ πρὸς τὸ δέον ἢ ζωῆ κα-
10 τευθύνεται.

Δύο γὰρ εἶναι φησι τοῦ καλοῦ κριτήρια παρὰ τὸν βίον ἐφ' ἐκάστω τῶν ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ σπουδαζομένων, τὸ σύμμετρόν τε καὶ τὸ εὐκαιρον. Καὶ τοῦτο δογματίζει νῦν λέγων· «τοῖς πᾶσιν ὁ χρόνος καὶ καιρὸς τῷ παντὶ πράγματι»· νοητέον δὲ ἀντὶ τοῦ
15 χρόνου τὸ μέτρον, διότι παντὶ τῷ γινομένῳ συμπαρατείνεται χρόνος. Ταῦτα τοίνυν τοῦ καλοῦ τὰ κριτήρια. Εἰ μὲν καὶ καθόλου πρὸς πᾶσαν ἀρετῆς κατόρθωσιν ἐπιτηδεῖως ἔχει, οὐπω διῆσχυρίζομαι, ἕως ἂν ὁ λόγος προῖων ἐπιδείξῃ. Ὅτι μέντοι τὸ πλεῖον τῆς τεταγμένης ζωῆς τῇ τοιαύτῃ κατορθοῦται παρατηρή-
20 σαι, παντὸς ἂν εἴη κατανοῆσαι. Τίς γὰρ οὐκ οἶδεν, ὅτι καὶ ἡ ἀρετὴ μέτρον ἐστὶ τῇ μεσότητι τῶν παραθεωρουμένων μετρούμενον; Οὐ γὰρ ἂν γένοιτο ἀρετὴ ἢ ἐλλίπης τοῦ καθήκοντος μέτρου ἢ ὑπερπίπτουσα, οἷον ἐπὶ τῆς ἀνδρείας, ἧς τὸ μὲν ἐλλείπον δειλία, τὸ δὲ ὑπερβάλλον θράσος γίνεται. Οὐ χάριν καὶ τινες τῆς
25 ἕξω σοφίας, κλέπται τάχα τῶν ἡμετέρων γενόμενοι, διελόμενοι τὴν σημαυνομένην ἐν τῷ ρητῷ τούτῳ διάνοιαν ὁ μὲν τὸ μηδὲν ἐλλείπειν ἐν ἀποφθέγματι συνεβούλευσεν, ὁ δὲ τὸ ὑπερβάλλειν ἐκώλυσεν· ὁ μὲν γὰρ τὸ «μέτρον ἄριστον» ἀπεφάνητο, ὁ δὲ τὸ «μηδὲν ἄγαν» ἐνομοθέτησεν. Δείκνυται δὲ δι' ἐκατέρων, ὅτι καὶ
30 τὸ μὴ ἐφικέσθαι τοῦ ἐπιζητουμένου κατ' ἀρετὴν μέτρου τῶν κα-

φύσης δὲν ἔχει τὴν ἰκανότητα νὰ διαβεῖ τὸ οὐράνιο σῶμα καὶ νὰ εἰσδύσει στὰ πέρα ἀπὸ τὰ φαινόμενα. Γι' αὐτὸ ὁ λόγος μας ἀναφέρεται στὰ γήινα καὶ τὰ κάτω ἀπὸ τὸν οὐρανὸ, πῶς δηλαδὴ θὰ μπορέσομε σ' αὐτὰ νὰ ζήσομε χωρὶς λάθη. Ἡ ζωὴ αὐτὴ εἶναι ὑλική, περνᾷ μέσα ἀπὸ τὴ σάρκα· τὰ αἰσθητὰ φαινόμενα θολώνουν κατὰ κάποιον τρόπο τὴ θέαση τοῦ ἀγαθοῦ. Χρειαζόμαστε λοιπὸν μιὰ πρόσθετη ἐπιστήμη γιὰ τὴ διάκριση τοῦ ἀγαθοῦ, γιὰ νὰ χρησιμέψει ὅπως ὁ κανόνας κι ἡ στάθμη στὰ οἰκοδομήματα πού κανονίζει ὅλη τὴν κατασκευή. Αὐτὴ τὴν προδηλωσὴ μᾶς κάνει ὁ λόγος πού κατευθύνει τὴ ζωὴ μας στὸ δέον.

Δύο εἶναι, λέει, τὰ κριτήρια τοῦ ἀγαθοῦ γιὰ κάθε πράγμα πού ἐπιχειροῦμε στὴ ζωὴ αὐτὴ, ἡ συμμετρία καὶ ὁ κατάλληλος καιρὸς. Κι αὐτὸ διδάσκει τώρα λέγοντας· «ὄλα ἔχουν τὸ χρόνο τους καὶ κάθε πράγμα τὸν καιρὸ του». Πρέπει ἀντὶ τὸ χρόνο νὰ ἐννοοῦμε τὸ μέτρο, γιὰτι μαζί μὲ κάθετι πού γίνεται συμπαρατείνεται μαζί του ὁ χρόνος. Αὐτὰ εἶναι τὰ κριτήρια τοῦ ἀγαθοῦ. Ἐάν εἶναι κατάλληλα γιὰ τὴν κατόρθωση καὶ κάθε ἀρετῆς, δὲν τὸ ἰσχυρίζομαι ἀκόμη, ὥσπου νὰ τὸ ἀποδείξει προχωρώντας ὁ λόγος μου. Ὅμως ὅτι τὸ περισσότερο μέρος τῆς καλὰ τακτοποιημένης ζωῆς ἐπιτυγχάνεται μὲ τὴν τήρηση αὐτοῦ τοῦ κανόνα, μπορεῖ νὰ τὸ καταλάβει ὁ καθένας. Ποιὸς δὲν ξέρει ὅτι καὶ ἡ ἀρετὴ εἶναι μέτρο πού μετριέται μὲ τὴ μεσότητά του πρὸς αὐτὰ πού θεωροῦνται δίπλα του;² Δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ ἀρετὴ ἂν ὑπολείπεται ἀπὸ τὸ ἀπαιτούμενο μέτρο ἢ ἂν τὸ ὑπερβαίνει. Στὴν περίπτωσι τῆς ἀνδρείας γιὰ παράδειγμα ἢ ἔλλειψή της εἶναι δειλία, καὶ ἡ ὑπερβολὴ της γίνεται θράσος. Γι' αὐτὸ καὶ μερικοὶ ἀπὸ τοῦ ἔξω σοφοῦς, πού ἔγιναν κλέφτες ἄς ποῦμε τῶν δικῶν μας, διαιρώντας τὸ νόημα πού δίνει τὸ ρητὸ αὐτό, ὁ ἕνας συμβούλεψε μὲ ἀπόφθεγμά του νὰ μὴν ὑστεροῦμε, ὁ ἄλλος ἐμπόδισε τὴν ὑπερβολή· ὁ ἕνας γνωμάτευσε «τὸ ἄριστο εἶναι τὸ μέτρο» κι ὁ ἄλλος νομοθέτησε, «τίποτε μὲ ὑπερβολή». Καὶ μὲ τὰ δύο γίνεται φανερό ὅτι καταδικάζεται καὶ ἡ μὴ ἐπίτευξι τοῦ

2. Ἀριστοτέλη, *Ἠθικὰ Νικομ.* 1106Α.

τεγνωσμένων ἐστὶ καὶ τὸ ὑπερβάλλειν τὴν συμμετρίαν ἀπόβλητον.

Ἄλλὰ καὶ περὶ τοῦ κατὰ τὴν εὐκαιρίαν μέρους ὁ αὐτὸς ἂν ἡμῖν ἀποδοθεῖ λόγος, ὅτι οὔτε τὸ προλαμβάνον τὴν εὐκαιρίαν 5 οὔτε τὸ ἐφυστερίζον ἐν ἀγαθοῦ κρίνεται μοῖρα. Τί ὤνησε τὸν γεωπόνον ἐπισπεύσαντα τὴν τῶν ἀσταχύων τομὴν, πρὶν ἀδρυνθῆναι καθ' ὄραν τὰ λήϊα, ἢ ὑπερθέμενον τὴν περὶ τὸν ἄμητον σπουδῆν, ἕως οὗ περιρρυεῖ τῇ καλάμῃ τὰ σπέρματα; Ἐν οὐθετέρῳ γὰρ ἐνεργὸς ἐπ' ἀγαθῷ γίνεται ἢ σπουδῆ, καθ' ἑκάτερον 10 τοῦ καιροῦ τὴν ὠφέλειαν ἐν τῇ ἀκαιρίᾳ τῆς τομῆς ἀπολλύοντος. Ὅ δὲ ἐπὶ μέρους εἴρηται, καὶ ἐν παντὶ δυνατόν ἐστι κατανοῆσαι. Οἶδε γὰρ τὸ ἴσον καὶ ἡ ναυτιλία, εἴτε τις προλάβοι τὴν εὐκαιρίαν εἴτε ἐφυστερίσειεν. Τί δ' ἂν τις τὰ τῆς ἰατρικῆς λέγοι, παρ' ὅσον ἐστὶν εἰς βλάβην ὑπερβολή τε καὶ ἔλλειψις τοῦ τῇ θερα- 15 πείᾳ καθήκοντος καιροῦ καὶ μέτρου; Ἄλλὰ ταῦτα μὲν ἔᾶσαι χρή, τοῦ ἐφεξῆς λόγου ἐν αὐταῖς ταῖς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ φωναῖς σαφέστερον φανερούμενου τοῖς ὑποδείγμασιν.

Ἄλλ' οὗ χάριν ταῦτα ἡμῖν προτεθεώρηται; Ὅτι οὔτε τὸ ἄμετρον ἀγαθόν ἐστὶν οὔτε τὸ ἀκαιρον, ἀλλ' ἐκεῖνο καλόν τε καὶ 20 αἰρετόν, ὃ δι' ἀμφοτέρων ἔχει τὸ τέλειον. Εἰ γὰρ μόνον τὸ ἐν ἐξ αὐτῶν σπουδασθεῖη, παροφθεῖη δὲ τὸ λειπόμενον, ἀνόνητον ἐστὶ καὶ τὸ κατορθωθὲν ἐν τῷ λείποντι. Οὐκοῦν καθάπερ δύο ποσὶν ἐνεργούντων ἡμῶν τὴν κίνησιν, εἴ τι συμβαίῃ περὶ τὸν ἕτερον, ἀχρηστός ἐστὶ καὶ ὁ ἀπαθῆς πρὸς τὸν δρόμον διὰ τὴν 25 τοῦ συνεργούντος ἀσθένειαν, οὕτως εἰ λείποι τῷ καιρῷ τὸ μέτρον ἢ τῷ μέτρῳ ἢ εὐκαιρία, τῷ λείποντι πάντως καὶ τὸ παρὸν συνηχρεῖται. Ἄλλὰ καὶ ἐν τῷ καιρῷ ἢ συμμετρία καὶ ἐν τῷ μέτρῳ ἢ εὐκαιρία τὸ χρήσιμον ἔχει. Χρόνος οὖν ἀντὶ τοῦ μέτρου ἡμῖν νενόηται, διότι παντὸς τοῦ καθ' ἑκαστον μετρούμενου ὁ 30 χρόνος μέτρον ἐστίν. Τὰ γὰρ γινόμενα ἐν χρόνῳ γίνεται πάντως, καὶ τῇ παρατάσει ἐκάστου τῶν γινομένων καὶ τὸ διάστημα τοῦ χρόνου συμπαρατείνεται, ὀλίγον ἐν τῷ ἐλάττονι καὶ ἐν τῷ

μέτρου πού απαιτεῖ ἡ ἀρετὴ ἀλλὰ ἀπορρίπτεται καὶ τὸ ξεπέρασμα τῆς συμμετρίας.

Ἄλλὰ καὶ τὸν κατάλληλο καιρὸ θὰ τὸν ἀντιμετωπίσομε μὲ τὸν ἴδιο τρόπο· δὲ θεωρεῖται ἀγαθὸ οὔτε νὰ σπεύδεις πρὶν ἀπὸ τὸν κατάλληλο καιρὸ οὔτε ὅμως καὶ νὰ καθυστερεῖς. Τί ὠφέλησε τὸ γεωργὸ τὸ θέρισμα τῶν σταχυῶν προτοῦ ὠρμάσουν καὶ μεστῶσουν τὰ σπαρτὰ ἢ ἡ καθυστέρηση τῆς ἐργασίας τοῦ θερισμοῦ ὥσπου νὰ πέσουν οἱ σπόροι ἀπὸ τὸ ἀστάχυ; Σὲ καμιά περίπτωση ἀπὸ αὐτὲς ἡ φροντίδα δὲ γίνεται γιὰ καλὸ ἀλλὰ καὶ στὶς δύο ὁ καιρὸς καταστρέφει τὴν ὠφέλεια μὲ τὸν ἄκαιρο θερισμό. Αὐτὸ πού εἶπαμε γιὰ μιὰ μερική περίπτωση, εἶναι δυνατό νὰ τὸ διαπιστώσομε καὶ γενικά. Τὸ ἴδιο ἀκριβῶς γνωρίζει καὶ ἡ ναυτιλία, ἂν σπεύσει κανένας πρὶν ἀπὸ τὸν κατάλληλο καιρὸ ἢ ἂν καθυστερήσει. Καὶ τί νὰ ποῦμε γιὰ τὴν ἰατρική, πόση βλάβη προκαλεῖ ἡ ὑπερβολὴ καὶ ἡ ἔλλειψη στὸν καιρὸ καὶ στὸ μέτρο πού απαιτεῖ ἡ θεραπεία; Ὡστόσο πρέπει αὐτὰ νὰ τὰ ἀφήσομε, γιατί ὅ,τι λέγεται στὴ συνέχεια μὲ τὰ λόγια τοῦ Ἐκκλησιαστῆ φανερώνεται καθαρότερα μὲ παραδείγματα.

Ἄλλὰ γιατί κάναμε αὐτὴ τὴν προληπτικὴ ἐξέταση; Ἐπειδὴ δὲν εἶναι ἀγαθὸ τὸ δίχως μέτρο οὔτε τὸ ἄκαιρο, ἀλλὰ ἀγαθὸ καὶ προτιμητέο εἶναι ἐκεῖνο, ὁποῖο παίρνει τὴν τελειότητά του ἀπὸ τὰ δύο. Ἄν ἐπιδιώξομε τὸ ἓνα μόνον ἀπὸ αὐτὰ καὶ παραβλέψομε τὸ ἄλλο, θὰ εἶναι ἀνώφελο ἐξαιτίας αὐτοῦ πού λείπει κι ὁποῖο ἔχομε κατορθῶσει. Ὅπως λοιπὸν κινούμεστε μὲ τὴ βοήθεια δύο ποδιῶν κι ἂν συμβεῖ κάτι στὸ ἓνα, εἶναι ἄχρηστο καὶ τὸ γερὸ γιὰ τὸ βᾶδισμα, ἐπειδὴ ἀσθενεῖ ὁ συνεργάτης του, ἔτσι κι ἂν λείπει ἀπὸ τὸν κατάλληλο καιρὸ τὸ μέτρο ἢ ἀπὸ τὸ μέτρο ὁ κατάλληλος καιρὸς μαζί μ' αὐτὸ πού λείπει ἄχρηστεύεται ὁπωσδήποτε καὶ τὸ ὑπάρχον. Ἄλλὰ καὶ μέσα στὸν καιρὸ ἢ συμμετρία καὶ μέσα στὴ συμμετρία ὁ καιρὸς ἔχουν τὴ χρησιμότητά τους. Τὸ χρόνο τὸν ἐννοοῦμε στὴ θέση τοῦ μέτρου, ἐπειδὴ ὁ χρόνος εἶναι τὸ μέτρο καθενὸς πού μετριέται. Ὅσα γίνονται, γίνονται ὁπωσδήποτε μέσα στὸ χρόνο καὶ ὅσο παρατείνεται ἡ γένεση καθενὸς πού γίνεται, συμπαρατείνεται καὶ τὸ διάστημα

πλείονι πλεῖον. Ὁ χρόνος μέτρον κυήσεως, μέτρον τῆς τῶν ἀσταχύων αὐξήσεως, μέτρον τῆς τῶν καρπῶν τελειώσεως, μέτρον ναυτιλίας, μέτρον πορείας, μέτρον τῆς καθ' ἕκαστον ἡλικίας, βρέφους, παιδίου, μειρακίου, παιδός, ἐφήβου, ἀνδρός, με-
5 σήλικος, τελείου, παρήλικος, πρεσβύτου, γέροντος.

Ἐπειδὴ τοίνυν οὐχ ἓν τὸ ἐκ τοῦ χρόνου μέτρον πᾶσι τοῖς γινομένοις ἐστὶν (οὐδὲ γάρ ἐστι δυνατόν γενέσθαι πάντα ἀλλήλοις ἰσόμετρα διὰ τὴν τῶν ὑποκειμένων διαφορὰν), κοινὸν δέ, καθὼς εἴρηται, πάντων τῶν μετρούμενων μέτρον ὁ χρόνος
10 ἐστὶν ἓν ἐαυτῷ περιέχων τὰ πάντα, τούτου χάριν οὐχὶ μέτρον εἶπε τοῖς πᾶσι διὰ τὸ πολλὴν εἶναι τῶν μετρούμενων τὴν περὶ τὸ πλεῖόν τε καὶ ἔλαττον ἀνισότητα, ἀλλὰ χρόνον εἶπε τοῖς πᾶσι τὸ γενικὸν μέτρον, ᾧ πᾶν τὸ γινόμενον παραμετρεῖται. Ὡσπερ γὰρ ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης ἡλικίας τὸ μὲν προβεβηκὸς ἀσθενεῖ, τὸ δὲ
15 μῆπω καθεστηκὸς ἀτακτεῖ, ἀριστον δὲ τὸ μέσον τῶν δύο, ᾧ περ ἂν τὰς ἐκατέρωθεν ἀηδίας ἐκφεύγη, ἐν ᾧ δεικνύται τῆς μὲν νεότητος κεχωρισμένη τῆς ἀταξίας ἢ δύναμις, τοῦ δὲ γήρωσ διε-
ζευγμένη τῆς ἀδρανείας ἢ φρόνησις, ὥστε εἶναι δύναμιν φρονή-
σει συγκεκραμένην, ἐπ' ἴσης φεύγουσαν τὴν τε τοῦ γήρωσ ἀδρα-
20 νεϊάν καὶ τὸ θρασὺ τῆς νεότητος· οὕτως ὁ χρόνον ὀρίζων τοῖς πᾶσι καθ' ἑκάτερον χωρίζει τῷ λόγῳ τὴν ἐξ ἀμετρίας κακίαν, τό τε ὑπὲρ χρόνον ἀτιμάζων καὶ τὸ ἐλλεῖπον ἀποπεμπόμενος.

Ἄλλὰ καιρὸς ἂν εἴη καὶ αὐτὴν ἡμῖν δι' ἀκολούθου προτε-
θῆναι τῶν θεοπνεύστων λογίων τὴν θεωρίαν. «Καιρός», φησί,
25 «τοῦ τεκεῖν καὶ καιρὸς τοῦ ἀποθανεῖν». Καλῶς ἐν πρώτοις τὴν ἀναγκαίαν ταύτην συζυγίαν τῷ λόγῳ συνέξευξε συνάπτων τῇ γενέσει τὸν θάνατον· ἔπεται γὰρ κατ' ἀνάγκην τῷ τόκῳ ὁ θάνα-

τοῦ χρόνου, λίγο στο σύντομο, περισσότερο στο μακρότερο. Ὁ χρόνος εἶναι τὸ μέτρο τῆς κύησης, τὸ μέτρο τῆς αὐξησης τῶν σταχυῶν, τὸ μέτρο τῆς ὀλοκλήρωσης τῶν καρπῶν, τὸ μέτρο τῶν θαλασσινῶν ταξιδιῶν, τὸ μέτρο τῆς πορείας, τὸ μέτρο τῶν σταδίων τῆς ἡλικίας, τοῦ βρέφους, τοῦ νηπίου, τοῦ παιδιοῦ, τοῦ πρεσβύτη, τοῦ ἐφήβου, τοῦ ἀνδρα, τοῦ μεσήλικα, τοῦ ὄρμου, τοῦ παρήλικα, τοῦ ἡλικιωμένου, τοῦ γέρου.

Ἐπειδὴ λοιπὸν δὲν εἶναι τὸ ἴδιο χρονικὸ μέτρο γιὰ ὅλα γίνονται (οὔτε βέβαια εἶναι δυνατό νὰ γίνουν ὅλα ἰσόμετρα μεταξύ τους, ἐπειδὴ διαφέρουν τὸ ἓνα ἀπὸ τὸ ἄλλο), εἶναι ὁμοως, ὅπως εἶπαμε, ὁ χρόνος τὸ κοινὸ μέτρο ὅλων ὅσα μετριοῦνται, ἀφοῦ περιέχει μέσα του τὰ πάντα, γι' αὐτὸ τὸ λόγο δὲν εἶπε ὅτι εἶναι μέτρο γιὰ ὅλα, ἐπειδὴ ὑπάρχει πολλὴ ἀνισότητά ἀνάμεσα σ' αὐτὰ πὺ μετριοῦνται ὡς πρὸς τὸ περισσότερο καὶ τὸ λιγότερο, ἀλλὰ εἶπε ὅτι ὁ χρόνος εἶναι τὸ γενικὸ μέτρο γιὰ ὅλα, μὲ τὸ ὁποῖο μετρίεται κάθετι πὺ γίνεται. Ὅπως συμβαίνει μὲ τὴν ἀνθρώπινη ἡλικία πὺ οἱ πολὺ ἡλικιωμένοι εἶναι ἀσθενεῖς καὶ οἱ ὀχι ὄρμοι ἀκόμη ἀτακτοῦν, ἐνῶ ἄριστη εἶναι ἡ ἐνδιάμεσή τους, ὅπου μπορεῖ νὰ ξεφύγει κανένας τὶς ἀπὸ τὴ μιὰ καὶ τὴν ἄλλη ἀσχημίες, ὅπου φανερώνεται ἡ δύναμη τῆς νεότητος χωρισμένη ἀπὸ τὴν ἀταξία καὶ ἡ φρονιμάδα τῶν γηρατειῶν σὲ διάζευξη ἀπὸ τὴν ἀδράνεια, ὥστε νὰ εἶναι δύναμη ἀναμιγμένη μὲ φρονιμάδα, πὺ ξεφεύγει ἐξίσου τὴν ἀδράνεια τῶν γηρατειῶν καὶ τὴ θρασύτητα τῆς νιότης. Ἔτσι αὐτὸς πὺ ὀρίζει τὸ χρόνο, χωρίζει σὲ ὅλα μὲ τὸ λόγο του τὴν ἀνωμαλία στὴν ἐφαρμογὴ τοῦ μέτρου σύμφωνα καὶ μὲ τὰ δύο καὶ τὸν παραπάνω χρόνο περιφρονεῖ καὶ τὴν ἔλλειψή του ἀρνεῖται.

Ἄλλὰ εἶναι καιρὸς νὰ ἐκθέσομε στὴ συνέχεια τὴν ἴδια τὴ θεωρία τῶν θεόπνευστων λόγων. «Ἐπάρχει», λέει, «καιρὸς τῆς γέννησης καὶ καιρὸς γιὰ τὸ θάνατο»³. Ἐκανε καλὰ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ λόγου του αὐτὴ τὴν ἀναγκαία σύζευξη, συνδέοντας τὸ θάνατο μὲ τὴ γέννηση. Γιατὶ ἀκολουθεῖ κατ' ἀνάγκη στὴ γέν-

τος καὶ πᾶσα γένεσις εἰς φθορὰν διαλύεται· ἵνα διὰ τοῦ συνημ-
 μένως δειχθῆναι τὸν θάνατόν τε καὶ τὴν γένεσιν οἴονεϊ κέντρῳ
 τινὶ τῇ τοῦ θανάτου μνήμῃ τοὺς ἐμβαθύνοντας τῇ κατὰ σάρκα
 ζωῇ καὶ τὴν παροῦσαν ἀγαπῶντας διαγωγὴν διωπνίση καὶ πρὸς
 5 τὴν φροντίδα τῶν μελλόντων διαναστήσῃ. Ταῦτα φιλοσοφεῖ
 κατὰ τὸ λεληθὸς ἐν ταῖς πρώταις τῶν βιβλίων ἐπιγραφαῖς καὶ ὁ
 φίλος τῷ Θεῷ Μωϋσῆς, εὐθὺς τῇ Γενέσει συμπαραγράψας τὴν
 Ἔξοδον, ὡς τοὺς ἐντυγχάνοντας τοῖς ἐπιγεγραμμένοις καὶ δι'
 αὐτῆς τῆς τῶν βιβλίων τάξεως τὰ καθ' ἑαυτοὺς παιδευθῆναι· οὐ
 10 γὰρ ἔστι γένεσιν ἀκούσαντα μὴ καὶ ἔξοδον εὐθὺς ἐννοῆσαι. Ὁ
 δὴ καὶ ἐνταῦθα νενοηκῶς ὁ μέγας Ἐκκλησιαστῆς ἐπιδείκνυται,
 τῇ γενέσει σύστοιχον ἀποδείξας τὸν θάνατον.

«Καιρὸς» γάρ, φησί, «τοῦ τεκεῖν καὶ καιρὸς τοῦ ἀποθα-
 νεῖν». Ἦλθεν ὁ καιρὸς καὶ ἐτέχθη, ἤξει ὁ καιρὸς καὶ τεθνήξο-
 15 μαι. Εἰ πρὸς τοῦτο πάντες ἐβλέπομεν, οὐκ ἂν τὴν σύντομον τοῦ
 βίου πορείαν καταλιπόντες κύκλῳ μετὰ τῶν ἀσεβῶν περιῆμεν,
 τὴν περιοδικὴν τοῦ βίου πλάνην ἐκουσίως πλανώμενοι ἐν δυνα-
 στεῖαις καὶ περιφανείαις καὶ πλούτοις, δι' ὧν ταῖς πολυδοξίαις
 τοῦ βίου τούτου ἐναμηχανοῦντες οὐκέτι τοῦ λαβυρίνθου τῆς
 20 ζωῆς ταύτης τὴν ἔξοδον ἐξευρίσκομεν, δι' ὧν δοκοῦμεν σπου-
 δάζειν, διὰ τούτων ἑαυτοῖς τὰ σημεῖα τῆς ἀπλανοῦς ὁδοιπορίας
 συγχέοντες. Ὡς μακάριοί γε τῶν ἀνθρώπων ἐκεῖνοι, οἳ, τὰς πε-
 ριοδικὰς τῆς ζωῆς ἀπάτας καταλιπόντες, ἐπὶ τὴν σύντομον τῆς
 ἀρετῆς ὁδὸν ἑαυτοὺς ἀγούσιν! Αὕτη δέ ἐστι τὸ πρὸς μηδὲν τῶν
 25 τῆδε τὴν ψυχὴν ἐπιστρέφειν, ἀλλὰ συντετάσθαι τῇ σπουδῇ πρὸς
 τὸ διὰ πίστεως ἐν ἐλπίσι προκείμενον.

Πάλιν δὲ τὸ ρηθὲν ἐξετάσωμεν. «Καιρός», φησί, «τοῦ τε-
 κεῖν καὶ καιρὸς τοῦ ἀποθανεῖν». Εἴθε κάμοι γένοιτο ἐν καιρῷ τε
 ὁ τόκος καὶ ὁ εὐκαιρὸς θάνατος! Οὐ γὰρ ἂν τις εἴποι τὴν ἀκού-

νηση ὁ θάνατος καὶ κάθε γέννηση διαλύεται στὴ φθορά. Μὲ τὴν παρουσίαση αὐτὴ ἐνωμένων τοῦ θανάτου καὶ τῆς γέννησης θέλει μὲ τὴ μνήμη τοῦ θανάτου σὰν μ' ἓνα φτερνιστήρι νὰ ξυπνήσει ὄσους ἔχουν βουλιάξει μέσα στὴ σάρκα καὶ ἀγαποῦν τὴν ἐδῶ ζωὴ καὶ νὰ τοὺς διεγείρει γιὰ τὴ φροντίδα τῶν μελλοντικῶν. Αὐτὰ φιλοσοφεῖ μὲ μέτρο ποὺ λανθάνει ὁ φίλος τοῦ Θεοῦ Μωυσῆς μὲ τὶς πρῶτες ἐπιγραφές τῶν βιβλίων του παραθέτοντας ἀμέσως δίπλα στὴ Γένεση τὴν Ἔξοδο, ὥστε ὅποιοι διαβάζουν τὶς ἐπιγραφές κι ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ σειρά τῶν βιβλίων νὰ παιδευτοῦν στὰ καθήκοντά τους. Δὲν γίνεται ἀκούοντας γένεση νὰ μὴ σκεφτοῦν ἀμέσως τὴν ἔξοδο. Αὐτὸ δείχνει κι ἐδῶ ὅτι ἐννοεῖ ὁ μέγας Ἐκκλησιαστής, παρουσιάζοντας τὸ θάνατο νὰ συστοιχεῖ μὲ τὴ γέννηση.

«Ὑπάρχει», λέει, «καιρὸς τῆς γέννησης καὶ καιρὸς τοῦ θανάτου»⁴. Ἦρθε ὁ καιρὸς καὶ γεννήθηκα, θὰ ρθεῖ καιρὸς καὶ θὰ πεθάνω. Ἄν σκεφτόμασταν αὐτὸ ὅλοι, δὲ θὰ ἐγκαταλείπαμε τὴ σύντομη πορεία τῆς ζωῆς μας, γιὰ νὰ κυκλοφέρνομε ἐδῶ κι ἐκεῖ μὲ τοὺς ἀσεβεῖς μπαίνοντας ἐκούσια στὴν κυκλικὴ περιπλάνηση τῆς ζωῆς μέσα σὲ ἐξουσίες κι ἐπισημότητες καὶ πλοῦτη. Γυρίζοντας μὲ ἀμηχανία μέσα στοὺς πολυδαίδαλους δρόμους τῆς ζωῆς αὐτῆς δὲν βρίσκομε τὴν ἔξοδο ἀπὸ τὸ λαβύρινθό της, ἀλλὰ μὲ αὐτὰ ποὺ νομίζομε ὅτι ἀσχολοῦμαστε σοβαρὰ μ' αὐτὰ συγχέομε τοὺς ὁδοδείχτες τῆς ἀπαραπλάνητης ὁδοιορίας μας. Πόσο καλότυχοι εἶναι ἐκεῖνοι οἱ ἄνθρωποι ποὺ ἄφησαν τὶς κυκλικὲς ἀπάτες τῆς ζωῆς καὶ ὀδηγοῦν τὸν ἑαυτὸ τους στὸ σύντομο δρόμο τῆς ἀρετῆς. Καὶ ὁ δρόμος αὐτὸς εἶναι τὸ νὰ μὴ στρέφεται ἡ ψυχὴ σὲ τίποτε ἀπὸ τὰ ἐδῶ, ἀλλὰ νὰ ἐντείνει τὶς προσπάθειές της πρὸς αὐτὸ ποὺ ἀπόκειται στὰ ἐλπιζόμενα τῆς πίστεως.

Ἄς ἐξετάσομε πάλι τὸ λόγο αὐτόν. «Ὑπάρχει», λέει, «καιρὸς γιὰ τὴ γέννηση καὶ καιρὸς γιὰ τὸ θάνατο». Μακάρι νὰ συμβεῖ καὶ σ' ἐμένα ἢ γέννηση στὸν καιρὸ της καὶ ὁ θάνατος

4. Ἐκκλ. 3,2.

σιον ταύτην ὠδίνα καὶ τὸν αὐτόματον θάνατον παρὰ τοῦ Ἐκ-
 κλησιαστοῦ νῦν ὡς ἐν ἀρετῆς κατορθώσει προδεικνυσθαι· οὔτε
 γὰρ ἐπὶ τῷ θελήματι τῆς γυναικὸς ἢ ὠδὶς οὔτε ἐπὶ τῇ προαιρέ-
 σει τῶν τελευτώντων ὁ θάνατος. Ὁ δὲ ἐφ' ἡμῖν οὐκ ἔστιν, οὔτε
 5 ἀρετὴν ἂν τις οὔτε κακίαν ὀρίσαιτο. Οὐκοῦν νοῆσαι προσήκει
 τὸν τόκον τὸν εὐκαιρον καὶ τὸν ἐν καιρῷ γινόμενον θάνατον.
 Ἐμοὶ δοκεῖ τόκος ὄριμος καὶ οὐκ ἀμβλωθρίδιος εἶναι, ὅταν,
 καθὼς φησιν Ἡσαΐας, ἐκ τοῦ θεοῦ τις φόβου κυοφορήσας διὰ
 τῶν τῆς ψυχῆς ὠδίνων τὴν ἰδίαν σωτηρίαν γεννήσῃ· ἐαυτῶν
 10 γὰρ τρόπον τινὰ πατέρες γινόμεθα, ὅταν διὰ τῆς ἀγαθῆς προαι-
 ρέσεως ἐαυτοὺς πλάσωμέν τε καὶ γεννήσωμεν καὶ εἰς φῶς προ-
 ἀγάγωμεν. Τοῦτο δὲ ποιοῦμεν διὰ τοῦ δέξασθαι ἐν ἐαυτοῖς τὸν
 Θεόν, «τέκνα Θεοῦ καὶ τέκνα δυνάμεως καὶ υἱοὶ ὑψίστου γενό-
 μενοι». Καὶ πάλιν ἐαυτοὺς ἀμβλίσκομεν καὶ ἀτελεσφορήτους τε
 15 καὶ ὑπηνεμίους ἀπεργαζόμεθα, ὅταν μὴ μορφωθῇ ἐν ἡμῖν, κα-
 θὼς φησιν ὁ ἀπόστολος, ἢ τοῦ Χριστοῦ μορφῇ. Δεῖ γὰρ εἶναι,
 φησὶν, ἄρτιον τὸν τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπον. Ἄρτιος δὲ πάντως ἐκεῖ-
 νός ἐστιν, ᾧ τελείως ὁ τῆς φύσεως συμπεπλήρωται λόγος.

Οὐκοῦν εἰ μὲν τις δι' ἀρετῆς τέκνον Θεοῦ ἐαυτὸν ἐποίησε
 20 λαβὼν ἐξουσίαν τῆς εὐγενείας ταύτης, ἔγνω οὗτος τὸν καιρὸν
 τῆς ἀγαθῆς ὠδίνος καὶ χαίρει κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον εἰκότως, «ὅτι
 ἐγεννήθη ἄνθρωπος εἰς τὸν κόσμον». Ὁ δὲ γενόμενος τέκνον
 ὀργῆς καὶ υἱὸς ἀπωλείας καὶ σκότους ἔκγονος, γέννημα ἐχίδνης,
 ἔκγονον κακὸν καὶ τὰ ἄλλα πάντα, δι' ὧν ὁ πονηρὸς διαβάλλε-
 25 ται τόκος, οὐκ ἔγνω τὸν ζωογονοῦντα καιρὸν· εἷς γὰρ καιρὸς ὁ
 εἰς ζωὴν τίκτων καὶ οὐ πολλοί. Οὗ ὁ διαμαρτῶν ἐν τῇ ἀκαιρίᾳ

5. Ἦσ. 26,17.

6. Ἰω. 1,12. Ρωμ. 8,16. Ἰουδ. 18,2. Λουκᾶ 6,35.

τὴν κατάλληλη στιγμή. Δὲν μπορεῖ βέβαια κανένας νὰ πεῖ ὅτι τὸν ἀθέλητο αὐτὸ πόνου τῆς γέννας καὶ τὸν αὐτόματο θάνατο τὸν παρουσιάζει ὁ Ἐκκλησιαστής τώρα ὡς κατόρθωμα ἀρετῆς. Γιατὶ οὔτε ὁ πόνος ἀπόκειται στὴ θέληση τῆς γυναίκας οὔτε ὁ θάνατος στὴν προαίρεση ὁποίων πεθαίνουν. Κι αὐτὸ πού δὲν εἶναι στὴν ἐξουσία μας οὔτε ἀρετὴ μπορεῖ νὰ τὸ ὀρίσει κανεὶς οὔτε κακία. Πρέπει λοιπὸν νὰ ἐννοήσουμε ὅτι πρόκειται γιὰ τὴ γέννηση τὴν κατάλληλη στιγμή καὶ τὸ θάνατο πού γίνεται στὸν καιρὸ του. Κι ἐγὼ νομίζω ὅτι γέννα ὠριμὴ καὶ ὄχι ἐκτρωματικὴ εἶναι, ὅπως λέει ὁ Ἡσαΐας, ὅταν κάποιος κυοφορώντας ἀπὸ θεῖο φόβο γεννήσει μὲ πόνους τῆς ψυχῆς τὴν ἴδια του σωτηρία⁵. Γινόμαστε κατὰ κάποιον τρόπο πατέρες τοῦ ἑαυτοῦ μας, ὅταν μὲ τὴν ἀγαθὴ προαίρεση πλάσουμε τοὺς ἑαυτοὺς μας, τοὺς γεννήσουμε καὶ τοὺς βγάλομε στὸ φῶς. Αὐτὸ τὸ κάνομε, ἂν δεχτοῦμε μέσα μας τὸ Θεὸ καὶ γίνομε «παιδιὰ τοῦ Θεοῦ καὶ παιδιὰ δυνάμεως καὶ υἱοὶ τοῦ Ὑψίστου»⁶. Καὶ πάλι κάνομε ἀποβολμαῖα τοὺς ἑαυτοὺς μας ἀνολοκλήρωτα καὶ ἀνεμογέννητα, ὅταν δὲν ἔχει ἀκόμα μορφωθεῖ μέσα μας, ὅπως λέει ὁ Ἀπόστολος, ἡ μορφή τοῦ Χριστοῦ⁷. Γιατὶ ὁ ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ πρέπει νὰ εἶναι ἄρτιος⁸. Καὶ ἄρτιος εἶναι ὅπωςδήποτε ἐκεῖνος, πού ἔχει ὀλοκληρωθεῖ πλήρως ὁ λόγος τῆς φύσης του.

Ἄν λοιπὸν κάποιος ἔκανε τὸν ἑαυτό του μὲ τὴν ἀρετὴ υἱὸ τοῦ Θεοῦ παίρνοντας τὸ δικαίωμα τῆς εὐγένειας αὐτῆς, αὐτὸς κατάλαβε τὸν καιρὸ τοῦ καλοῦ πόνου καὶ κατὰ τὸ Εὐαγγέλιο χαίρεται δικαιολογημένα, «ἐπειδὴ γεννήθηκε ἄνθρωπος στὸν κόσμον»⁹. Ὅποιος ὁμως ἐγίνε παιδί τῆς ὀργῆς καὶ γιὸς τῆς ἀπώλειας καὶ γέννημα τοῦ σκότους, γόνος τῆς ἐχιδνας, κακὸ γέννημα καὶ ὅλα τὰ ἄλλα, μὲ τὰ ὁποῖα κατηγορεῖται τὸ κακὸ ἀπότοκο¹⁰, δὲ γνωρίζει τὸν καιρὸ πού ζωογονεῖ. Γιατὶ ὁ καιρὸς πού γεννᾷ παιδιὰ γιὰ νὰ ζήσουν, εἶναι ἓνας, ὄχι πολλοί. Κι ὁποιος

7. Γαλ. 4,19.

8. Β' Τιμ. 3,17.

9. Ἰω. 16,21.

10. Ἐφεσ. 2,3. Ἰω. 17,12. Ματθ. 3,7. Παρμ. 30,11.

τοῦ τόκου τῆ ἀπωλείᾳ ἑαυτὸν ὠδινε καὶ τῷ θανάτῳ τὴν ψυχὴν ἐμαιεύσατο. Εἰ δὲ φανερόν ἐστι, πῶς ἐν καιρῷ τικτόμεθα, δῆλον ἂν εἴη, πῶς καὶ ἐν καιρῷ ἀποθνήσκομεν, οἷον πᾶς τῷ ἀγίῳ Παύλῳ καιρὸς τοῦ ἀγαθοῦ θανάτου εὐκαιρὸς ἦν. Βοῶ γὰρ 5 ἐν τοῖς ἰδίῳις λόγοις, ἔνορκον τρόπον τινὰ ποιούμενος, ἐν οἷς φησιν, ὅτι «καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκω, νῆ τὴν ὑμετέραν καύχησιν», καὶ τὸ «ἔνεκα σοῦ θανατούμεθα πᾶσαν ἡμέραν», καὶ «αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς τὸ ἀπόκριμα τοῦ θανάτου ἐσχήκαμεν». Πάντως δὲ οὐκ ἄδηλον, πῶς ἀποθνήσκει καθ' ἡμέραν ὁ Παῦλος ὁ μηδέ- 10 ποτε τῆ ἀμαρτία ζῶν, ὁ ἀεὶ τὰ μέλη τῆς σαρκὸς νεκρῶν καὶ τὴν νέκρωσιν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ ἐν ἑαυτῷ περιφέρων, ὁ πάντοτε Χριστῷ συσταυρούμενος, ὁ μηδέποτε ἑαυτῷ ζῶν, ἀλλὰ ζῶντα ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὸν Χριστόν. Οὗτος ἂν εἴη, κατὰ γε τὴν ἐμὴν κρίσιν, ὁ εὐκαιρὸς θάνατος, ὁ τῆς ἀληθοῦς ζωῆς γινόμενος 15 πρόξενος. «Ἐγὼ» γάρ, φησίν, «ἀποκτενῶ καὶ ζῆν ποιήσω, ὡς πεπεισθαι ἀληθῶς Θεοῦ δῶρον εἶναι τὸ νεκρωθῆναι τῆ ἀμαρτία καὶ ζωοποιηθῆναι τῷ πνεύματι»· διὰ γὰρ τοῦ ἀποκτεῖναι ζωοποιεῖν ἐπαγγέλλεται ἡ θεία φωνή.

Ὅμοιον δὲ τοῖς εἰρημένοις καὶ τὸ ἐπόμενον· «καιρὸς», 20 φησί, «τοῦ φυτεῦσαι καὶ καιρὸς τοῦ ἐκτίλαι τὸ πεφυτευμένον». Οἶδαμεν, τίς ἡμῶν ὁ γεωργὸς καὶ ἡμεῖς τίνος γεώργιον. Τὸ μὲν γὰρ παρὰ τοῦ Χριστοῦ, τὸ δὲ παρὰ τοῦ δούλου τοῦ Χριστοῦ μεμαθήκαμεν Παύλου. Ὁ μὲν γὰρ Κύριός φησιν, ὅτι «ὁ Πατήρ μου ὁ γεωργὸς ἐστίν», ὁ δὲ ἀπόστολος πρὸς ἡμᾶς λέγει, ὅτι 25 «Θεοῦ γεώργιόν ἐστε». Ὁ οὖν μέγας γεωργὸς τὰ ἀγαθὰ φυτεῦειν μόνον ἐπίσταται («ἐφύτευσε γὰρ ὁ Θεὸς παράδεισον ἐν Ἐδὲμ

11. Ρωμ. 8,36.

12. Β' Κορ. 1,9.

13. Γαλ. 2,19.

ἀποτύχει νὰ τὸν διακρίνει μὲ τὴν ἄκαιρη γέννα καὶ τὴν ἀπώλεια τοῦ παιδιοῦ, ἐκοιλοπόνησε τὸν ἑαυτό του καὶ ξεγέννησε τὴν ψυχὴ του γιὰ τὸ θάνατο. Ἐὰν ὁμως εἶναι φανερό, ὅτι γεννιόμαστε στὸν καιρὸ ποὺ πρέπει, θὰ εἶναι φανερό πῶς καὶ πεθαίνομε στὸν καιρὸ ποὺ πρέπει, ὅπως γιὰ τὸν Ἀπόστολο Παῦλο κάθε καιρὸς ἦταν κατάλληλος καιρὸς γιὰ τὸν ἀγαθὸ θάνατο. Γιατὶ φωνάζει μὲ τὰ ἴδια του τὰ λόγια, διαβεβαιώνοντας κατὰ κάποιο τρόπο μὲ ὄρκο λέγοντας «πεθαίνω καθημερινά, ναι, μὰ τὴν καύχησή μου σὲ σᾶς», καί, «γιὰ χάρη σου πεθαίνομε ὅλη τὴν ἡμέρα»¹¹ καὶ «τὸ εἶχαμε πάρει ἀπόφαση ὅτι ἡ θανατικὴ μας καταδίκη ἦταν μέσα μας»¹². Ὅπως δὲ εἶναι ἄδηλο, πῶς πεθαίνει καθημερινὰ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, ποὺ δὲ ζεῖ ποτὲ μὲ τὴν ἁμαρτία, ποὺ πάντοτε νεκρώνει τὰ σαρκικὰ μέλη καὶ ποὺ περιφέρει μέσα του τὴ νέκρωση τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, ποὺ πάντοτε σταυρώνεται μαζί μὲ τὸ Χριστό, ποὺ δὲ ζεῖ ποτὲ γιὰ τὸν ἑαυτό του, ἀλλὰ ἔχει πάντοτε μέσα του ζωντανὸ τὸ Χριστό¹³. Αὐτὸς θὰ εἶναι, κατὰ τὴ γνώμη μου, ὁ θάνατος στὸν κατάλληλο καιρὸ, ποὺ γίνεται πρόξενος τῆς ἀληθινῆς ζωῆς· γιὰ τὴν λέει, «ἐγὼ θὰ θανατώσω καὶ θὰ δώσω ζωὴ»¹⁴, γιὰ νὰ πεισθεῖτε ὅτι εἶναι ἀληθινὸ δῶρο Θεοῦ ἡ νέκρωση γιὰ τὴν ἁμαρτία καὶ ἡ ζωοποίηση μὲ τὸ Πνεῦμα¹⁵. Γιατὶ ὁ θεῖος λόγος ὑπόσχεται ὅτι μὲ τὴ θανάτωση ζωοποιεῖ.

Ὅμοιο μὲ ὅσα εἶπαμε εἶναι καὶ τὸ ἐπόμενο· «ὑπάρχει», λέει, «καιρὸς νὰ φυτέψεις καὶ καιρὸς νὰ κόψεις ὅ,τι φύτεψες»¹⁶. Γνωρίζομε ποιὸς εἶναι ὁ γεωργὸς· μας κι ἐμεῖς ποιῶ καλλιέργεια εἴμαστε. Τὸ ἓνα τὸ μάθαμε ἀπὸ τὸ Χριστό, τὸ ἄλλο ἀπὸ τὸ δοῦλο τοῦ Θεοῦ Παῦλον. Ὁ Κύριος λέει, «ὁ Πατέρας μου εἶναι ὁ γεωργός»¹⁷, καὶ ὁ Ἀπόστολος πάλι μᾶς λέει· «εἶστε καλλιέργεια τοῦ Θεοῦ»¹⁸. Ὁ μέγας Γεωργὸς λοιπὸν ξέρεي νὰ φυτεύει τὰ ἀγαθὰ μόνο («ὁ Θεὸς φύτεψε παράδεισο στὴν Ἐδέμ,

14. Δευτ. 32,39.

15. Α' Κορ. 15,36.

16. Ἐκκλ. 3,2.

17. Ἰω. 15,1.

18. Α' Κορ. 3,9.

κατὰ ἀνατολάς»), τὰ δὲ ἐναντία τοῖς ἀγαθοῖς ἀποτίλλει· «πᾶσα γὰρ φυτεία, ἣν οὐκ ἐφύτευσεν ὁ Πατὴρ μου ὁ οὐράνιος, ἐκριζωθήσεται». Οὐκοῦν ἡ Φαρισαϊκὴ κακία τε καὶ ἀπιστία καὶ ἡ πρὸς τὰ γινόμενα παρὰ τοῦ Κυρίου θαύματα ἀγνωμοσύνη ταῦτα 5 τὰ φυτὰ ἐστὶ τὰ ἐκτιλλόμενα. Χρὴ γὰρ ἐπικρατῆσαι τὸ κήρυγμα τῆς σωτηρίας, χρὴ κηρυχθῆναι τὸ Εὐαγγέλιον ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ, χρὴ «πᾶσαν γλῶσσαν ἐξομολογήσασθαι ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς». Ἐπεὶ οὖν ταῦτα γενέσθαι χρὴ πάντως, ἢ νῦν ἐπικρατοῦσά τινων ἀπιστία οὐκ ἔστιν 10 ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς φυτείας, ἀλλὰ τοῦ παρασπείροντος τὰ ζιζάνια ἢ τοῦ παραφυτεύοντος τῷ δεσποτικῷ ἀμπελῶνι τὴν Σοδομιτικὴν κληματίδα.

Ὅπερ οὖν ἐκεῖ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ παρὰ τῆς δεσποτικῆς φωνῆς ἐπαιδευθημεν, τοῦτο νῦν καὶ ἐν τῷ αἰνίγματι τοῦ Ἐκ- 15 κλησιαστοῦ ἐδιδάχθημεν, ὅτι ὁ αὐτὸς καιρὸς ἐστὶ τό τε σωτήριον τῆς πίστεως φυτὸν παραδέξασθαι καὶ τὸ τῆς ἀπιστίας ἀποτίλαι ζιζάνιον. Ὁ δὲ ἐπὶ μέρους περὶ τοῦ κατὰ τὴν πίστιν κατορθώματος εἴρηται, τοῦτο καὶ ἐπὶ πάσης ἀρετῆς ἀκολουθῶς ἂν τις νοήσειε. Καιρὸς τοῦ φυτεῦσαι τὴν σωφροσύνην καὶ ἐκτί- 20 λαι τὸ τῆς ἀκολασίας φυτόν. Οὕτω καὶ δικαιοσύνης φυτευθείσης ἀπορριζοῦται τὸ ἄδικον βλάστημα, καὶ τὸ τῆς ταπεινοφροσύνης φυτὸν τὸν τῦφον ἀνέτρεψεν, ἢ τε ἀγάπη βλαστήσασα τὸ πονηρὸν τοῦ μίσους δένδρον ἐξήρανεν. Ὡσπερ οὖν καὶ ἐκ τοῦ ἐναντίου γίνεται· ἡ ἀδικία πληθουνομένη τὴν ἀγάπην κατέψυξε, 25 καὶ τὰ ἄλλα πάντα κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, ἵνα μὴ τὰ καθ' ἕκαστον λέγοντες διατριβῶμεν, ὁμοίως νοοῦντες οὐ σφαλησόμεθα.

Πάλιν ὁ ἐφεξῆς λόγος σύμφωνος τοῖς προεξητασμένοις ἐστί. «Καιρὸς» γάρ, φησί, «τοῦ ἀποκτεῖναι καὶ καιρὸς τοῦ ἰάσα-

κατὰ τὴν ἀνατολή»¹⁹), τὰ ἀντίθετα στ' ἀγαθὰ τὰ ξερριζώνει. «Κάθε φυτεία, πού δὲ φύτεψε ὁ Πατέρας μου ὁ οὐράνιος, θὰ ξερριζωθεῖ»²⁰. Γι' αὐτὸ λοιπόν, αὐτὰ τὰ φυτὰ πού ξερριζώνονται εἶναι ἢ φαρισαϊκὴ κακία καὶ ἀπιστία καὶ ἢ ἀγνωμοσύνη στὰ θαύματα τοῦ Κυρίου. Πρέπει νὰ ἐπικρατήσῃ τὸ κήρυγμα τῆς σωτηρίας, πρέπει νὰ κηρυχθεῖ τὸ Εὐαγγέλιο σ' ὅλον τὸν κόσμον²¹, πρέπει κάθε γλώσσα νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι «Κύριος εἶναι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς γιὰ νὰ δοξάζεται ἔτσι ὁ Θεὸς Πατέρας»²². Ἀφοῦ λοιπόν πρέπει ὅπωςδήποτε νὰ γίνουν ὅλα αὐτά, ἡ ἀπιστία μερικῶν πού ἐπικρατεῖ τώρα δὲν προέρχεται ἀπὸ τὴν καλλιέργεια τοῦ Πατέρα, ἀλλὰ ἀπὸ τὸν παρασπορέα τῶν ζιζανίων ἢ τὸν παραφυτευτὴ μέσα στὸν ἀμπελώνα τὸ δεσποτικὸ τῆς σοδομιτικῆς κληματίδας.

Αὐτὸ λοιπόν πού διδαχθήκαμε ἐκεῖ ἀπὸ τὴ δεσποτικὴ φωνὴ μέσα στὸ Εὐαγγέλιο, αὐτὸ διδαχθήκαμε καὶ στὸν αἰνιγματικὸ λόγο τοῦ Ἐκκλησιαστῆ, ὅτι εἶναι ὁ ἴδιος ὁ καιρὸς κατάλληλος καὶ νὰ δεχτοῦμε τὸ σωτήριο φυτὸ τῆς πίστεως καὶ νὰ ξερριζώσωμε τὸ ζιζάνιο τῆς ἀπιστίας. Ὅ,τι εἶπαμε γιὰ τὸ ἐπίμερους κατόρθωμα τῆς πίστεως αὐτὸ μπορεῖ νὰ τὸ πεῖ κανένας κατὰ λογικὴ ἀκολουθία καὶ γιὰ κάθε ἀρετὴ. Εἶναι καιρὸς νὰ σπείρει κανένας τὴ σωφροσύνη καὶ νὰ ξερριζώσει τὸ φυτὸ τῆς ἀκολασίας. Μὲ τὸν ἴδιο τρόπο ἀφοῦ σπαρεῖ ἡ δικαιοσύνη ξερριζώνεται ὕστερα τὸ φυτό τῆς ἀδικίας. Τὸ φυτὸ τῆς ταπεινοφροσύνης ἀνέτρεψε τὴν ἐπαρση, ἡ ἀγάπη βλάστησε καὶ ξέρανε τὸ κακὸ δέντρο τοῦ μίσους. Ὅπως πάλι γίνεται καὶ ἀντίθετα. Πληθαίνοντας ἡ ἀδικία παγώνει τὴν ἀγάπη καὶ μὲ τὸν ἴδιο τρόπο ὅλα τὰ ἄλλα δὲ θὰ κάνομε λάθος ἂν τὰ σκεφτοῦμε ὁμοια γιὰ νὰ μὴν χρονοτριβοῦμε ἀναφέροντάς τα ἕνα-ἕνα.

Ἡ ἐπόμενη διατύπωση εἶναι πάλι σύμφωνη μὲ ὅσα προεξετάσαμε. «Εἶναι καιρὸς», λέει, «νὰ θανατώσῃ κανένας καὶ

19. Γεν. 2,8.

20. Ματθ. 15,13.

21. Ματθ. 20,13.

22. Φιλιπ. 2,11.

σθαι». Τοῦτο δὲ σαφῶς ἐν τῷ προφητικῷ ρητῷ προηρμήνευ-
 ται, δὲ ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ φησιν, ὅτι «ἐγὼ ἀποκτενῶ καὶ
 ζῆν ποιήσω». Ἐὰν γὰρ μὴ ἀποκτείνωμεν ἐν ἑαυτοῖς τὴν ἐχθραν,
 οὐκ ἰασόμεθα τὴν ἀγαπητικὴν διάθεσιν τὴν ἐν ἡμῖν διὰ τοῦ μί-
 5 σους νοσήσασαν. Οὕτω καὶ τὰ λοιπὰ πάντα, ὅσα ἐπὶ κακῷ καθ'
 ἡμῶν ζῆ, λέγω δὴ τὴν κακὴν τῶν παθημάτων παράταξιν καὶ
 τὸν ἐμφύλιον τοῦτον πόλεμον τὸν καθ' ἡμῶν διὰ τῶν ἡδονῶν
 στρατευόμενον καὶ αἰχμαλωτίζοντα ἡμᾶς τῷ νόμῳ τῆς ἀμαρ-
 τίας, καιρὸς ἐστὶ τοῦ ἀποκτεῖναι. Ὁ γὰρ τῶν τοιούτων φόνος ἰα-
 10 σις γίνεται τοῦ διὰ τῆς ἀμαρτίας ἐξασθενήσαντος. Φασὶν οἱ ἰα-
 τροὶ τὰς ἔλμινθας καὶ ἄλλα τινὰ τοιαῦτα θηρία ἔσωθεν ἐκ κακο-
 χυμίας ἐνζωογονεῖσθαι τοῖς σπλάγχχοις, ὧν ἡ ζωὴ νόσος τῷ
 σώματι γίνεται· εἰ δὲ ἐκεῖνα διὰ τινος φαρμακοποσίας ἀναιρε-
 θεῖν, πάλιν εἰς υἰείαν ὁ κάμνων ἀναρρωσθήσεται. Ἐναλογεῖ τὰ
 15 τοιαῦτα τοῦ σώματος πάθη πρὸς τὰ τῆς ψυχῆς ἀρρωστήματα.
 Ὅταν ὁ θυμὸς ἐνδοθεν ἐκμυζῶν ἢ διὰ τῆς μνησικακίας τῆς ψυ-
 χῆς τὸν τόνον καὶ τοὺς λογισμοὺς ἐκνευρίζων ἢ τὸ τοῦ φθόνου
 θηρίον ἢ εἰ τι ἄλλο τοιοῦτον κακὸν ἢ κακὴ δίαίτα ζωογονήσῃ, ὁ
 αἰσθόμενος ὅτι θηρίον τρέφει ἐνδοθεν αὐτῷ ἢ ψυχὴ εὐκαιρῶς
 20 χρήσεται τῷ ἀναιρετικῷ τῶν παθῶν φαρμάκῳ. Τοῦτο δὲ ἐστὶν
 ἢ ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου διδασκαλία, ὥστε ἐκείνων φονοκτονηθέν-
 των ἐπιγενέσθαι τῷ πεπονηκότι τὴν ἴασιν.

«Καιρὸς τοῦ καθελεῖν καὶ καιρὸς τοῦ οἰκοδομῆσαι». Ταῦ-
 τα καὶ ἐν τοῖς πρὸς τὸν προφήτην Ἰερεμίαν παρὰ τοῦ Θεοῦ
 25 ρηθεῖσιν ἔστι μαθεῖν, ᾧ δέδοται θεόθεν ἡ δύναμις εἰς τὸ πρότε-
 ρον καθαιρεῖν καὶ ἐκριζοῦν καὶ κατασκάπτειν καὶ τότε ἀνορ-
 θοῦν καὶ ἀνοικοδομεῖν καὶ καταφυτεύειν. Χρὴ γὰρ πρότερον ἐν
 ἡμῖν ἐρειπωθῆναι τὰ τῆς κακίας οἰκοδομήματα καὶ τότε καιρὸν
 τε καὶ εὐρυχωρίαν εὑρεῖν πρὸς τὴν τοῦ ναοῦ τοῦ Θεοῦ κατα-

καιρὸς νὰ θεραπεύσει»²³. Αὐτὸ ἔχει ἐρμηνευθεῖ μὲ σαφήνεια στὸν προφητικὸ λόγῳ, κατὰ τὸν ὁποῖο ὡς ἐκπρόσωπος τοῦ Θεοῦ λέει, «ἐγὼ θὰ θανατώσω καὶ θὰ δώσω ζωή»²⁴. Ἐὰν δὲ νεκρώσομε μέσα μας τὴν ἐχθρα, δὲ θὰ θεραπεύσομε τὴν ἀγαπητικὴ διάθεση πού ἀρρώστησε μέσα μας ἀπὸ μίσος. Ἔτσι καὶ ὅλα τὰ ὑπόλοιπα, ὅσα ζοῦν γιὰ κακὸ δικό μας, ἐννοῶ τὴν κακὴ παράταξη τῶν παθημάτων κι αὐτὸν τὸν ἐμφύλιον πόλεμον πού μᾶς πολεμᾷ μὲ τὶς ἡδονὲς καὶ μᾶς αἰχμαλωτίζει στὸ νόμον τῆς ἀμαρτίας, ὑπάρχει καιρὸς νὰ τὰ θανατώσομε. Ὁ φόνοσ αὐτῶν γίνεται ἢ θεραπεία ἐκείνου πού ἔχει ἐξασθενήσει ἀπὸ τὴν ἀμαρτία. Οἱ γιατροὶ λένε ὅτι οἱ ἐλμινθες κι ἄλλα τέτοια σκουλήκια δημιουργοῦνται στὰ σπλάχνα μας ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ βλαβερῶν ὑγρῶν· αὐτῶν ἢ ζωὴ γίνεται ἀρρώστια γιὰ τὸ σῶμα. Κι ἂν αὐτὰ μὲ κάποιον φάρμακο ἐξοντωθοῦν, ὁ ἄρρωστος γίνεται πάλι καλά. Τὰ πάθη αὐτὰ τοῦ σώματος εἶναι ἀνάλογα μὲ τὰ ἀρρωστήματα τῆς ψυχῆς. Ὅταν ἀπομυζᾷ ὁ θυμὸς ἀπὸ μέσα ἢ ἡ μνησικακία ἀπονευρώνει τὴ δύναμιν τῆς ψυχῆς καὶ τὸ λογικὸ ἢ ἡ ἀμαρτωλὴ ζωὴ ζωντανέψει τὸ θηρίον τοῦ φθόνου ἢ κανένα παρόμοιον κακόν, ὁποῖος καταλάβει ὅτι ἡ ψυχὴ του τοῦ συντηρεῖ μέσα του κάποιον θηρίον θὰ χρησιμοποιήσει τὴν κατάλληλη ὥρα τὸ φάρμακο πού σβήνει τὰ πάθη. Κι αὐτὸ εἶναι ἡ διδασκαλία τοῦ Εὐαγγελίου, ὥστε, ἀφοῦ ἐκεῖνα ἐξοντωθοῦν μὲ φόνο, νὰ βρεῖ ὁ ἀσθενὴς τὴν θεραπεία του.

«Ἐπάρχει ὥρα γιὰ κατεδάφιση καὶ ὥρα γιὰ οἰκοδόμηση»²⁵. Αὐτὰ μπορούμε νὰ τὰ μάθομε καὶ ἀπὸ ὅσα εἶπε ὁ Θεὸς στὸν προφήτη Ἰερεμία, στὸν ὁποῖο δόθηκε ἀπὸ τὸ Θεὸ ἡ δύναμιν νὰ θανατώνει πρῶτα καὶ νὰ ξερριζώνει καὶ νὰ ξεθεμελιώνει καὶ τότε νὰ ἀνορθώνει καὶ νὰ ἀνοικοδομεῖ καὶ νὰ σπέρνει²⁶. Πρῶτα πρέπει νὰ γίνουν ἐρείπια μέσα μας τὰ οἰκοδομήματα τῆς κακίας καὶ τότε νὰ βροῦμε τὸν κατάλληλον καιρὸ καὶ τὴν εὐρυ-

23. Ἐκκλ. 3,3.

24. Δευτ. 32,39.

25. Ἐκκλ. 3,3.

26. Ἰερ. 1,10.

σκευὴν τοῦ ἐν ταῖς ψυχαῖς οἰκοδομουμένου, οὐ ἡ ὕλη ἀρετὴ γίνεται. Εἴ τις γὰρ ἐποικοδομεῖ ἐπὶ τὸν θεμέλιον τοῦτον χρυσίον καὶ ἀργύριον καὶ λίθους τιμίους, ταῦτα ἡ ἀρετὴ ὀνομάζεται· ζύλω δὲ καὶ χόρτῳ καὶ καλάμῃ ἡ τῆς κακίας ἐρμηνεύεται φύ-
 5 σις, ἧτις εἰς οὐδὲν ἄλλο ἢ εἰς πυρὸς δαπάνην παρασκευάζεται. Ὅταν οὖν ἐκ χόρτου καὶ καλάμης τὰ οἰκοδομήματα ἦ, τουτέστιν ἐξ ἀδικίας τε καὶ ὑπερηφανίας καὶ τῆς λοιπῆς τοῦ βίου κακίας, πρότερον ταῦτα εἰς ἀφανισμόν ἀγαγεῖν ὁ λόγος διακελεύεται, εἴθ' οὕτω τὸ χρυσίον τῆς ἀρετῆς ὕλην τῆς κατασκευῆς τοῦ
 10 πνευματικοῦ οἴκου ποιήσασθαι. Οὐ γὰρ ἔστι τῇ καλάμῃ συμφυῆσαι τὸν ἀργυρον ἢ τῷ χόρτῳ τὸ χρυσίον προσλιπανθῆσαι ἢ τὸν μαργαρίτην τῷ ζύλω, ἀλλ' εἰ μέλλοι τοῦτο εἶναι, χρὴ πάντως ἀφανισθῆσαι τὸ ἕτερον. «Τίς γὰρ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος;». Οὐκοῦν καθαιρεθῆτω πρότερον τὰ τοῦ σκότους ἔργα καὶ τότε
 15 κατασκευασθήσεται τὰ φωτεινὰ τοῦ βίου οἰκοδομήματα.

«Καιρὸς τοῦ κλαῦσαι καὶ καιρὸς τοῦ γελάσαι». Σαφηνίζεται οὗτος ὁ λόγος τῇ εὐαγγελικῇ φωνῇ τῇ ἐκ προσώπου τοῦ Κυρίου γεγεννημένη, ἢ φησιν ὅτι «μακάριοι οἱ πενθοῦντες, ὅτι αὐτοὶ παρακληθήσονται». Νῦν οὖν ἔστιν ὁ τοῦ κλαῦσαι καιρὸς, ὁ δὲ
 20 τοῦ γελάσαι δι' ἐλπίδος ἀπόκειται· ἡ γὰρ παροῦσα κατῆφεια τῆς ἐπιζομένης εὐφροσύνης μήτηρ γενήσεται. Τίς δὲ οὐκ ἂν ἐν θρήνοις καὶ σκυθρωπότητι πάντα τὸν βίον ἑαυτοῦ δαπανήσειεν, εἴπερ αἰσθησιν λάβοι αὐτὸς ἑαυτοῦ καὶ γνοίῃ τὰ καθ' ἑαυτόν, ἃ
 τε εἶχεν, ἃ τε ἀπώλεσεν καὶ ἐν οἷς ἦν τὸ κατ' ἀρχὰς ἡ φύσις καὶ
 25 ἐν τίσιν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐστίν; Τότε θάνατος οὐκ ἦν, νόσος ἀπῆν, τὸ ἐμὸν καὶ τὸ σόν, τὰ πονηρὰ ταῦτα ῥήματα, τῆς ζωῆς

27. Α' Κορ. 3,16.

28. Α' Κορ. 3,12.

χωρία για την κατασκευή του ναού του Θεού, που οικοδομείται μέσα στις ψυχές²⁷, και του όποιου το υλικό είναι ή άρετή. "Αν πάνω στο θεμέλιο αυτό χτίσει κανένας με χρυσάφι και άσήμι και πέτρες πολύτιμες, αυτά είναι όνόματα που παίρνει ή άρετή. Το ξύλο και το χόρτο και το καλάμι σημαίνουν τη φύση της κακίας²⁸, που δέν έτοιμάζεται για τίποτε άλλο παρά μόνο για να τη φάει ή φωτιά. "Όταν λοιπόν τα οικοδομήματά μας είναι από χόρτα και καλάμιές, δηλαδή από άδικία και υπερηφάνεια και την υπόλοιπη κακία της ζωής, ό λόγος προστάζει αυτά πρώτα να όδηγήσομε στον άφανισμό κι έτσι έπειτα να χρησιμοποιήσομε το χρυσό της άρετης ως υλικό για την κατασκευή του πνευματικού οικοδομήματος. Δέν μπορεί να δέσει το άσήμι με την καλαμιά ή ό χρυσός να πάρει όμορφιά από το χόρτο ή το μαργαριτάρι από το ξύλο, αλλά αν θέλομε να είναι το ένα, το άλλο πρέπει ν' άφανιστεί. «Τί σχέση έχει το φώς με το σκοτάδι;»²⁹. Γι' αυτό πρέπει πρώτα να κατεδαφιστούν τα έργα του σκότους και τότε θα κατασκευαστούν τα όλόφωτα οικοδομήματα της ζωής.

«Είναι καιρός για να κλάψει κανένας και καιρός να γελάσει»³⁰. Ό λόγος αυτός διασαφηνίζεται με την ευαγγελική ρήση που είπε ό ίδιος ό Κύριος και λέει, «μακάριοι όσοι θλίβονται, έπειδή αυτοί θα παρηγορηθούν»³¹. Τώρα είναι ό καιρός για το κλάμα, ό καιρός της χαρᾶς μᾶς περιμένει μέσα στην έλπίδα ή τωρινή κατήφειά μας θα γίνει μητέρα της χαρᾶς που έλπίζομε. Και ποιός είναι αυτός που δέ θα ξοδέψει όλη τη ζωή του θρηνώντας και σκυθρωπάζοντας, αν λάβει συναίσθηση του έαυτού του και άντιληφθει την κατάστασή του, τί είχε και τί έχασε, που μέσα βρισκόταν ή ανθρώπινη φύση στην αρχή και που βρίσκεται κατά το παρόν; Τότε δέν υπήρχε θάνατος, ή νόσος έλειπε, το δικό μου και το δικό σου, αυτές οι δόλιες λέξεις, είχαν

29. Β' Κορ. 6,14.

30. Έκκλ. 3,4.

31. Ματ. 5,4.

τῶν πρώτων ἐξώριστο. Ὡς γὰρ κοινὸς ὁ ἥλιος καὶ ὁ ἀήρ κοινὸς
καὶ πρὸ πάντων τοῦ Θεοῦ ἡ χάρις καὶ ἡ εὐλογία κοινή, οὕτως
ἐν ἴσῳ καὶ ἡ παντὸς ἀγαθοῦ μετουσία κατ' ἐξουσίαν προέκειτο,
καὶ ἡ νόσος τῆς πλεονεξίας οὐκ ἐγνωρίζετο, καὶ τὸ πρὸς τὸ
5 ἐλαττοῦσθαι μῖσος κατὰ τῶν ὑπερεχόντων οὐκ ἦν (οὐδὲ γὰρ
ὀλως τὸ ὑπερέχον ἦν) καὶ μυρία ἐπὶ τούτοις ἄλλα, ἃ οὐδ' ἂν πα-
ραστῆσαί τις δυνηθεῖη τῷ λόγῳ παμπληθὲς τῶν εἰρημένων
κατὰ τὸ μεγαλεῖον προέχοντα, λέγω δὴ τὴν πρὸς ἀγγέλους ὁμο-
τιμίαν, τὴν ἐπὶ Θεοῦ παρρησίαν, τὴν τῶν ὑπερκοσμίων ἀγαθῶν
10 θεωρίαν, τὸ τῷ ἀφράστῳ κάλλει τῆς μακαρίας φύσεως καὶ
ἡμᾶς ὠραῖζεσθαι, δεικνύντας ἐν εἰκτοῖς τὴν θεῖαν εἰκόνα τῇ
ὥρᾳ τῆς ψυχῆς ἐπιστίλβουσαν. Τὰ δὲ ἀντ' ἐκείνων, οἷα ὁ πονη-
ρὸς τῶν παθημάτων ἐσμός, ἡ κακὴ τῶν λυπηρῶν σφηκιά, τί ἂν
τις πρῶτον εἴποι τῶν τοῦ βίου κακῶν; Πάντα ὁμοτίμως ἔχει
15 πρὸς ἄλληλα, πάντα προτερεῦει ταῖς τῶν κακῶν ἐξοχαῖς, πάντα
τῶν ἴσων θρήνων ἀφορμὴ γίνεται.

Τί μᾶλλον γάρ τις θρηνήσει τῆς ἀθλιότητος; Πόθεν πλεόν
τὴν φύσιν ἀπολοφουρεῖται, τὸ ὠκύμορον τῆς ζωῆς, τὸ ἐπίπονον,
τὸ ἀπὸ δακρῶν ἄρχεσθαι καὶ καταλήγειν εἰς δάκρυον, τὴν
20 ἐλεεινὴν νηπιότητα, τὴν ἐν τῷ γῆρᾳ παράνοϊαν, τὸ ἀστατοῦν τῆς
νεότητος, τὸ πολύμοχθον τῶν τῇ ἡλικίᾳ καθεστηκότων, τοῦ γά-
μου τὸ φορτικόν, τῆς ἀγαμίας τὸ ἔρημον, τῆς πολυπαιδίας τὸ
ἐπαχθές, τῆς ἀπαιδίας τὸ ἄρριζον, τοῦ πλούτου τὸ ἐπίφθονον,
τῆς πενίας τὸ ἐπώδυνον; Καὶ σιωπῶ τὰς πολυτρόπους τῶν νο-
25 σημάτων διαφορὰς, τὰς λώβας, τοὺς ἀκρωτηριασμούς, τὰς
σῆψεις, τὰς τῶν αἰσθητηρίων πηρώσεις, τὰς ἐκ δαιμόνων πα-
ραφορὰς, πάντα ὅσα ἡ φύσις ἐν ἑαυτῇ περιέχει, ἃ τῇ δυνάμει
ἕκαστος τῶν ἀνθρώπων ἐστὶν ἔχων ἐν τῇ φύσει τὰ πάθη. Τὴν
δὲ τῶν ἐρώτων μανίαν καὶ τὸν δυσώδη βόρβορον, εἰς ὃν κατα-

ἐξοριστεῖ ἀπὸ τῆ ζωῆ τῶν πρώτων ἀνθρώπων. "Ὅπως ἦταν κοινὸς ὁ ἥλιος καὶ ὁ ἀέρας κοινὸς καὶ πρὸ πάντων κοινὴ ἡ χάρις καὶ ἡ εὐλογία τοῦ Θεοῦ, ἔτσι ἦταν ἐξίσου στὴ διάθεση ὄλων ἂν ἤθελαν ἡ μετουσία τοῦ ἀγαθοῦ καὶ ἦταν ἄγνωστη ἡ ἀρρώστια τῆς πλεονεξίας καὶ δὲν ὑπῆρχε μίσος ἐξαιτίας κατωτερότητας ἐναντίον ἐκείνου ποὺ ὑπερεῖχε³² (ἐξάλλου δὲν ὑπῆρχε καθόλου κάτι ποὺ ὑπερεῖχε) καὶ μύρια ἄλλα ἐκτὸς ἀπὸ αὐτά, ποὺ οὔτε νὰ τὰ παραστήσει δὲν μπορεῖ κανένας μὲ τὸ λόγο, ποὺ προέχουν ἀπειροπλάσια κατὰ τὸ μεγαλεῖο ἀπὸ ὅσα εἶπαμε. Ἐννοῶ βέβαια τὴν ὁμοτιμία μὲ τοὺς ἀγγέλους, τὴν παρρησία μπροστὰ στὸ Θεό, τὴ θέαση τῶν ὑπερκόσμιων ἀγαθῶν, τὸ ὅτι μᾶς κάνει ὠραίους κι ἐμᾶς τὸ κάλλος τῆς μακάριας φύσης, δείχνοντας ἐπάνω στὸν ἑαυτό μας τὴ θεία εἰκόνα ποὺ ἀστράφτει ἀπὸ τὴν ὠραιότητα τῆς ψυχῆς. Καὶ τὰ ἀντίθετά τους, ἡ ἀμαρτωλὴ συμμορία τῶν παθῶν, ἡ κακὴ σφηκοφωλιά τῶν θλιβερῶν, ποιοῦ ν' ἀναφέρει κανένας πρῶτο ἀπὸ τὰ δεινὰ τοῦ βίου; "Ὅλα εἶναι ἴσα μεταξύ τους, ὅλα προηγούνται στὴν ὑπεροχὴ τῆς κακίας, ὅλα γίνονται ἀφορμὴ τῶν ἰδίων θρῆνων.

Ποιό νὰ θρηνήσει κανένας περισσότερο γιὰ τὴν ἀθλιότητά του; Ἀπὸ ποῦ νὰ ξεκινήσει μεγαλύτερο θρῆνο γιὰ τὴν ἀνθρώπινη φύση του, τὴ συντομία τῆς ζωῆς, τὴν πληθώρα τῶν πόνων, τὸ ἀρχίνισμα τῆς ζωῆς μὲ τὸ δάκρυ καὶ τὴν κατάληξή της πάλι σὲ δάκρυ, τὴν ἀξιολύπητη νηπιακὴ ἡλικία, τὴν ἀνοησία τῶν γηρατειῶν, τὴν ἀστατη νεότητα, τὴν πολύμοχθη ζωὴ τῶν ἡλικιωμένων, τὸ φορτίο τοῦ γάμου, τὴ μοναξιά τῆς ἀγαμίας, τὸ ἀσήκωτο βάρος τῆς πολυτεκνίας, τὸν ἄρριζο γάμο χωρὶς παιδιά, τὸν πλοῦτο ποὺ ὄλοι φθονοῦν, τὴν πολύπονη πενία; Ἀποσιωπῶ τίς ποικίλες διαφορὲς τῶν νοσημάτων, τίς λέπρες, τοὺς ἀκρωτηριασμούς, τὰ σαπίσματα, τίς καταστροφὲς τῶν αἰσθητηρίων, τίς παρεκτροπὲς ἀπὸ δαίμονες, ὅλα ὅσα περιέχει ἡ φύση καὶ ἔχει ὁ κάθε ἄνθρωπος στὴ φύση του ὡς δυνατότητες. Τὴ μανία τῶν ἐρώτων καὶ τὸ βρομερὸ βοῦρκο, στὸν

32. "Ὅτι τὸ εἶπαμε τώρα συναίσθημα τῆς μειονεξίας τὸ κάναμε στὴν ἐποχὴ μας σαφέστερο;

στρέφεται ἡ τοιαύτη λύσσα, παρήμι· καὶ τὴν συνεζευγμένην τῇ τροφῇ διὰ τῆς ἀποποιήσεως ἀηδῖαν οὐ λέγω, ὡς ἂν μὴ δόξαιμι διὰ πάντων στηλιτεύειν τῷ λόγῳ τὸν βίον, κοπροποιόν τινα τὴν φύσιν ἡμῶν ἀποδεικνύων. Ταῦτα ἀφείς πάντα καὶ τὰ τοιαῦτα 5 ἐκεῖνο μάλιστα φημι δακρῦων ἄξιον εἶναι τοῖς αἰσθανομένοις τὸ εἰδέναι πάντας, ὅτι τῆς σκιοειδοῦς ταύτης παραδραμιούσης ζωῆς μένει ἡμᾶς «φοβερά τις ἐκδοχὴ κρίσεως καὶ πυρὸς ζῆλος ἐσθίειν μέλλοντος τοὺς ὑπεναντίους». Ὁ οὖν ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα λογιζόμενος ἄρ' οὐκ ἀεὶ τῷ θρήνῳ συζήσεται; Οὐκοῦν 10 καιρὸς ἂν εἴη νῦν ταῦτα τῷ λογισμῷ λαμβάνειν. Ἐκ γὰρ τοῦ σκυθρωπῶς πρὸς τὴν παροῦσαν ἔχειν ζωὴν τὸ μηδὲν πλεμμελεῖν ἐν ταύτῃ κατὰ τὸ εἶκος προσγενήσεται. Τούτου δὲ κατορθωθέντος ἡ ἐπαγγελθεῖσα τῆς εὐφροσύνης χάρις δι' ἐλπίδος ἡμῖν ἀποκείσεται. «Ἡ δὲ ἐλπίς οὐ καταισχύνει», καθὼς φησὶν ὁ 15 ἀπόστολος.

Τὸ δὲ ἐπαγόμενον οἶον ἐπανάληψις τοῦ προειρημένου ἐστίν. Εἰπὼν γὰρ τοῦ δακρῦου καὶ τοῦ γέλωτος τὴν εὐκαιρίαν ἐπήγαγε· «καιρὸς τοῦ κόψασθαι καὶ καιρὸς τοῦ ὀρχήσασθαι», ὅπερ οὐδὲν ἄλλο ἢ ἐπίτασις ἑκατέρου τῶν μνημονευθέντων 20 ἐστίν. Ὁ γὰρ ἐμπαθὴς τε καὶ ἐνδιάθετος θρήνος κοπετὸς ὑπὸ τῆς Γραφῆς ὀνομάζεται. Ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ ὀρχησις σημαίνει τὴν τῆς εὐφροσύνης ἐπίτασιν, καθὼς ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τὸ τοιοῦτον ἐμάθομεν, ἐν οἷς φησὶν· «ἠυλόησαμεν ὑμῖν καὶ οὐκ ὀρχήσασθε, ἐθρηνήσαμεν καὶ οὐκ ἐκόψασθε». Οὕτω φησὶν ἡ 25 ἱστορία κοπετὸν μὲν ἐπὶ τῇ μεταστάσει τοῦ Μωϋσέως τοῖς Ἰσραηλίταις γενέσθαι, ὀρχήσασθαι δὲ τὸν Δαβὶδ τῆς κιβωτοῦ προπομπεύοντα, ὅτε αὐτὴν ἐκ τῶν ἀλλοφύλων ἀνεκομίσατο, μὴ ἐν

33. Ἐφ. 10,27.

34. Κολ. 1,5.

ὁποῖο καταλήγει ἡ λύσσα αὐτή, τ' ἀφήνω. Δὲν ἀναφέρω καὶ τὴν ἀηδία πού συνδέεται μὲ τὴν τροφή καὶ τὴν ἀποβολή της, γιὰ νὰ μὴ φανῶ ὅτι διαπομπεύω μὲ τὸ λόγο μου σὲ ὄλα τὴ ζωὴ μας, ἀποδεικνύοντας ὅτι ἡ φύση μας εἶναι παραγωγὸς κόπρου. Ἀφήνω ὄλα αὐτὰ καὶ τὰ παρόμοια καὶ λέγω πῶς ἐκεῖνο εἶναι κατ' ἐξοχὴν ἀξιο δακρύων γιὰ ὄσους αἰσθάνονται, τὸ ὅτι γνωρίζουν ὄλοι πῶς ὅταν περάσει ἡ σκιώδης αὐτὴ ζωὴ μᾶς ἀπομένει «φοβερὴ προσμονὴ κρίσης καὶ ἡ φλόγα τῆς φωτιᾶς πού μέλλει νὰ καταφάγει τοὺς ἀντίθετους στὸ Θεό»³⁵. Ὅποιος λοιπὸν ἀναλογίζεται αὐτὰ καὶ τὰ ὅμοια δὲ θὰ ἔχει πάντοτε μιὰ ζωὴ δεμένη μὲ τὸ θρῆνο; Εἶναι λοιπὸν καιρὸς νὰ ἀναλογιστοῦμε τώρα ὄλα αὐτὰ. Ἄν εἴμαστε σ' αὐτὴ τὴ ζωὴ σκυθρωποί, ἔχομε τὸ φυσικὸ κέρδος νὰ μὴν κάνομε κανένα πλημμέλημα σ' αὐτήν. Κι ὅταν τὸ ἐπιτύχομε αὐτό, τότε ἐλπίζομε σίγουρα ὅτι θὰ μᾶς περιμένει ἡ ὑποσχεμένη δωρεὰ τῆς χαρᾶς³⁴. Καὶ «ἡ ἐλπίδα δὲν ἀπογοητεύει»³⁵, ὅπως λέει ὁ Ἀπόστολος.

Αὐτὸ πού προσθέτει εἶναι κατὰ κάποιον τρόπο ἐπανάληψη αὐτοῦ πού εἶπε προηγουμένως. Ὅταν μίλησε γιὰ τὸν κατάλληλο καιρὸ τοῦ δακρύου καὶ τοῦ γέλιου πρόσθεσε· «εἶναι καιρὸς γιὰ κοπετοὺς καὶ καιρὸς γιὰ χορούς»³⁶. Αὐτὸ δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ μιὰ ἐντονότερη διατύπωση καθενὸς ἀπὸ τὰ δύο πού ἀναφέρθηκαν. Γιατὶ ὁ θρῆνος πού βγαίνει ἀπὸ μέσα κι εἶναι ὄλος πόνος λέγεται ἀπὸ τὴ Γραφὴ κοπετός. Τὸ ἴδιο καὶ ὁ χορὸς σημαίνει τὴν ἐπίταση τῆς χαρᾶς, ὅπως τὸ μάθαμε αὐτὸ ἀπὸ τὸ Εὐαγγέλιο πού λέει· «σᾶς παίξαμε τὸν αὐλὸ καὶ δὲ χορέψατε, θρηνήσαμε καὶ δὲ ξεσχίσατε τὰ πρόσωπά σας»³⁷. Ἔτσι λέει ἡ ἱερὰ Ἱστορία ὅτι στὴ μετάσταση τοῦ Μωυσῆ ἐγίνε ἀνάμεσα στοὺς Ἰσραηλίτες κοπετός, ἐνῶ ὁ Δαβὶδ χόρεψε βαδίζοντας μπροστὰ ἀπὸ τὴν πομπὴ τῆς κιβωτοῦ, ὅταν τὴν ξαναπῆρε ἀπὸ τοὺς ἀλλόφυλους, ἂν καὶ δὲν ἦταν ντυμένοι ὅπως ἦταν συνή-

35. Ρωμ. 5,5.

36. Ἐκκλ. 3,4.

37. Ματ. 11,17.

τῷ συνήθει δεικνύμενον σχήματι. Ὑποφθέγεσθαι γὰρ αὐτόν τι φησι τῶν ἑναρμονίων μελῶν ἐν τῷ μουσικῷ ὀργάνῳ ἀνακρουόμενον, συγκινεῖσθαι δὲ πρὸς τὸν ρυθμὸν τῷ ποδὶ καὶ τῇ ἐν-
 ρύθμῳ κινήσει τοῦ σώματος τὴν ἔνδον δημοσιεῦειν διάθεσιν.

5 Ἐπειδὴ τοίνυν διπλοῦς μὲν ὁ ἄνθρωπος, ἐκ ψυχῆς λέγω καὶ σώματος, διπλῆ δὲ καὶ ἡ ζωὴ καταλλήλως ἐν ἑκατέρῳ τῶν ἐν ἡμῖν ἐνεργουμένη, καλὸν ἂν εἴη τῇ σωματικῇ ζωῇ κοπτομέ-
 νους (πολλὰ δὲ τῶν θρῆνων κατὰ τὸν βίον τοῦτον αἱ ἀφορμαὶ) τῇ ψυχῇ παρασκευάζειν τὴν ἑναρμόνιον ὀρχησιν. Ὅσω γὰρ
 10 πλέον καταστυγνάζεται διὰ κατηφείας ὁ βίος, τοσούτω μᾶλλον αἱ τῆς εὐφροσύνης ἀφορμαὶ τῇ ψυχῇ συναθροίζονται. Στυγνὸν ἢ ἐγκράτεια, κατηφὲς ἢ ταπεινότης, θρῆνος τὸ ζημιοῦσθαι, πέν-
 θους ὑπόθεσις τὸ μὴ τὸ ἴσον πρὸς τοὺς κρατοῦντας ἔχειν, ἀλλ' «ὁ ταπεινῶν ἑαυτὸν ὑψωθήσεται» καὶ ὁ ἐναθλῶν τῇ πενίᾳ στε-
 15 φανωθήσεται καὶ ὁ τοῖς ἔλκεσι βρύων καὶ διὰ πάντων θρήνου ἄξιον τὸν ἑαυτοῦ βίον ἐπιδεικνύμενος τῷ κόλπῳ τοῦ πατριάρχου ἐναναπαύσεται.

Ἐν ᾧ καὶ ἡμεῖς γενοίμεθα ἐλέει τοῦ σώζοντος ἡμᾶς Ἰη-
 σοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

θως. Ἡ Ἱστορία λέει ὅτι ὑπόκρουε παίζοντας στὸ μουσικὸ ὄργανό του κάποια ἑναρμόνια μελωδία κι ἀκολουθοῦσε μὲ τὸ πόδι τὸ ρυθμὸ καὶ μὲ τὴ χορευτικὴ κίνηση τοῦ σώματος ἐξωτερίκευε τὴ διάθεση τῆς ψυχῆς του³⁸.

Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος εἶναι διπλός, ἀπὸ ψυχὴ ἑννοῶ καὶ σῶμα, καὶ εἶναι ἐπίσης καὶ ἡ ζωὴ διπλὴ ποὺ ἐκδηλώνεται ἀνάλογα μὲ τὸ καθένα στοιχεῖο μας, εἶναι καλὸ νὰ ὑποφέρομε στὴ σωματικὴ ζωὴ (εἶναι πολλὲς οἱ ἀφορμὲς γιὰ θρήνους στὴ ζωὴ αὐτῇ), ἀλλὰ νὰ ἐτοιμάζομε γιὰ τὴν ψυχὴ μας τὸν ἀρμονικὸ χορὸ. Ὅσο ἡ κατῆφεια βαραίνει τὴ ζωὴ μας ποὺ γίνεται σκληρὴ, τόσο περισσότερες ἀφορμὲς χαρᾶς συσσωρεύονται γιὰ τὴν ψυχὴ. Ἡ ἐγκράτεια εἶναι σκυθρωπὸ πρᾶγμα, ἡ ταπεινότητα εἶναι θλιβερό, ἡ τιμωρία θρήνος, ἀφορμὴ βαριάς λύπης τὸ νὰ μὴν ἔχεις ὄσα καὶ οἱ ἄρχοντες. Ἀλλὰ «ὅποιος ταπεινώνει τὸν ἑαυτό του θὰ ὑψωθεί»³⁹ κι ὅποιος ἀγωνίζεται μέσα στὴν πενία θὰ στεφανωθεί νικητῆς, κι ὁ γεμάτος πληγὲς ποὺ παρουσιάζει μιὰ ζωὴ ἀξια γιὰ κάθε θρήνο θ' ἀναπαυθεῖ στοὺς κόλπους τοῦ Πατριάρχου.

Ἐκεῖ εἶθε νὰ φτάσομε κι ἐμεῖς μὲ τὴν εὐσπλαχνία τοῦ Σωτήρα μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, στὸν ὁποῖο ἀνήκει ἡ δόξα στοὺς αἰῶνες. Ἀμήν.

38. Β' Βασ. 6,16.

39. Λουκᾶ 14,11.

ΟΜΙΛΙΑ Ζ'

«Καιρὸς τοῦ βαλεῖν λίθους καὶ καιρὸς τοῦ συναγαγεῖν λίθους». Ἠδῆσεν ἤδη, δι' ὧν ἐδίδαξε, τὴν τῶν ἀκουόντων ἰσχὺν ὁ τῆς ἐκκλησιαστικῆς δυνάμεως ταξιάρχης, ὥστε καὶ βαλεῖν δύνασθαι τοὺς ἀντιτεταγμένους καὶ τὰς εἰς τὸ βαλεῖν παρασκευὰς συμπορίζεσθαι. Ἄ γὰρ προεπαιδευθῆμεν, δι' ὧν πᾶσιν ἐφαρμόζειν τὸ ἐκ τοῦ χρόνου μέτρον καὶ τὴν ἐπὶ παντὶ εὐκαιρίαν ποιεῖσθαι τοῦ καλοῦ κριτήριον μεμαθήκαμεν, εἰς ταύτην ἡμᾶς ἄγει τὴν δύναμιν, ὡς τονωθῆναί τε ἡμῶν τῆς ψυχῆς τὸν βραχίονα καὶ κατὰ σκοποῦ πέμπειν τοὺς ἀναιρετικούς τοῦ ἐχθροῦ λίθους καὶ πάλιν ἀνακαλεῖσθαι τούτους, οἷς ἂν τὸν πολέμιον βάλωμεν, εἰς τὸ ἀεὶ ἔχειν διὰ τῶν αὐτῶν κατακοντίζειν τὸν ἀντικείμενον. Οἱ μὲν οὖν πρὸς τὸ γράμμα βλέποντες μόνον καὶ τῇ προχειρῶ παραστάμενοι διανοίᾳ τῶν εἰρημένων τὸν Μωυσέως νόμον ἴσως τοῖς παροῦσι ρητοῖς ἐφαρμόσουσιν, ἐφ' ὧν προ-
15 στάσσει ὁ νόμος βάλλειν λίθους, εἴ τι παρανομοῦντες εὐρίσκοινο· οἷα δὴ καὶ δι' αὐτῆς μεμαθήκαμεν τῆς ἱστορίας ἐπὶ τε τῶν εἰς τὸ σάββατον ἐξαμαρτόντων καὶ τοῦ τὰ ἱερά κεκλοφότος καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων πλημμελημάτων, οἷς τὴν διὰ τῶν λίθων τιμωρίαν ὁ νόμος ἐπέταξεν. Ἐγὼ δὲ εἰ μὴ καὶ τὸ συναγαγεῖν λίθους
20 εὐκαιρον ὁ Ἐκκλησιαστῆς ἐποιεῖτο, περὶ οὗ νόμος οὐδεὶς ἐγκελεύεται οὔτε τις ἐξ ἱστορίας πράξις ὑφηγεῖται τὸ ὅμοιον, συνεθέμην ἂν τοῖς διὰ τοῦ νόμου τὸ ρητὸν ἐρμηνεύουσιν, ὡς τότε ὄντος καιροῦ τοῦ βαλεῖν λίθους, ὅταν τις ἢ παρανομήσῃ τὸ σάββατον ἢ τι τῶν ἀνατεθέντων ὑφέληται. Νυνὶ δὲ ἡ προσθήκη τοῦ «δεῖν

1. Ἐκκλ. 3,5.

2. Ἐξ. 19,13. Λευιτ. 20,2· 24,16. Δευτ. 17,5· 21,21· 22,21· 22,24

ΟΜΙΛΙΑ Ζ'

«Εἶναι καιρὸς νὰ πετάξεις πέτρες καὶ καιρὸς νὰ μαζέψεις πέτρες»¹. Αὐξήσε μὲ ὅσα εἶπε τὴν ἰσχὺ τῶν ἀκροατῶν τοῦ ὁ στρατηγὸς τῶν ἐκκλησιαστικῶν δυνάμεων, ὥστε καὶ νὰ χτυπήσει μπορεῖ τοὺς ἀντιπάλους καὶ νὰ συγκεντρώσει τὰ ἐφόδια γιὰ τὸ χτύπημα. Ὅσα ἔχομε προδιδαχτεῖ, μὲ τὰ ὁποῖα μάθαμε νὰ ἐφαρμόζομε σὲ ὅλα τὸ μέτρο τοῦ χρόνου καὶ νὰ κάνομε τὸν κατάλληλο καιρὸ γιὰ κάθε πρᾶγμα κριτήριον τοῦ ἀγαθοῦ, μᾶς ὀδηγοῦν στὴ δύναμη αὐτῆ, ὥστε νὰ τονωθεῖ ὁ βραχίονας τῆς ψυχῆς μας καὶ νὰ ρίχνει εὐστοχα τὶς πέτρες ποὺ ἐξοντώνουν τοὺς πολέμιους καὶ νὰ τὶς ξαναμαζεῦει πάλι αὐτὲς ποὺ πετυχαίνουν τὸν ἀντίπαλο, γιὰ νὰ μπορούμε πάντοτε μὲ τὶς ἴδιες πέτρες νὰ καταπολεμοῦμε τοὺς ἐχθροὺς. Ὅσοι λοιπὸν προσέχουν τὸ γράμμα μόνον παραμένοντας στὸ πρόχειρο νόημα ὅσων ἔχουν λεχτεῖ ἴσως συνδυάσουν τὸ Μωσαϊκὸ νόμο² μὲ τοὺς λόγους αὐτοῦς, μὲ τοὺς ὁποῖους ὁ νόμος ὀρίζει τὸ λιθοβολισμό γιὰ ὄσους πιάνονται νὰ παρανομοῦν. Ὅπως γιὰ παράδειγμα μάθαμε ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν ἱερὴ ἱστορία ὅτι γιὰ ὄσους καταπατοῦσαν τὴν ἀργία τοῦ Σαββάτου³, γιὰ ὄποιον ἔκλεβε ἱερὰ καὶ γιὰ ἄλλα παραπτώματα ὁ νόμος ὄρισε τὴν τιμωρία μὲ λιθοβολισμό⁴. Ἐγὼ ὅμως κὶ ἂν ἀκόμη ὁ Ἐκκλησιαστής δὲν ἔκανε στὸν κατάλληλο καιρὸ τὴ συγκέντρωση τῶν λιθαρῶν, πρᾶγμα ποὺ δὲν ὀρίζει κανένας νόμος οὔτε ἔχομε ἀπὸ τὴν ἱστορία κανένα παρόμοιο γεγονός, θὰ συμφωνοῦσα μ' αὐτοὺς ποὺ ἐρμηνεύουν τὸ ρητὸ μέσω τοῦ νόμου, ὅτι τότε εἶναι ὁ κατάλληλος καιρὸς νὰ πετάξομε πέτρες, ὅταν κάποιος καταπατήσῃ τὸ Σάββατο ἢ ἀφαιρέσῃ κάτι ἀπὸ ὅσα τοῦ ἐμπιστεύτηκαν. Τώρα ὅμως ἡ προσθήκη ὅτι πρέπει νὰ

3. Ἄριθμ. 15,32.

4. Λευιτ. 24,10.

πάλιν συναγαγεῖν τοὺς λίθους», ὅπερ οὐδενὶ νόμῳ διώρισται, εἰς ἄλλην ἡμᾶς ἀγει διάνοιαν, ὡς ἂν μάθοιμεν ποῖον τοῦτο τὸ γένος λίθων ἐστίν, ὃ μετὰ τὴν βολὴν πάλιν κτῆμα τοῦ προεμένου γίνεσθαι χρή.

5 Ἐπειδὴν γὰρ βάλωμεν κατὰ καιρὸν τοὺς λίθους, πάλιν συνάγειν αὐτοὺς ἐν καιρῷ διδασκόμεθα. Ἐμοὶ μὲν οὖν δοκεῖ μηδὲ τὸν νόμον οὕτωςι ψιλῶς ἐκλαμβάνειν κατὰ τὴν πρόχειρον ἔννοιαν. Τί γὰρ θεοπρεπές τε καὶ μέγα τῇ ψιλῇ διανοίᾳ τῶν γεγραμμένων ἐμφαίνεται; Εἰ φρυγανιζόμενός τις ἐάλω κατὰ τὸ
10 σάββατον, διὰ τοῦτο καταλευσθῆναι τὸν ἄνθρωπον ἔδει, μηδεμιάς ἀδικίας ἐν τῷ πλημμελήματι φαινομένης; Τί γὰρ ἠδίκηκε τινὰ κάρφη κατὰ τὸ συμβὰν διερριμμένα κατὰ τὴν ἔρημον πρὸς τὴν τοῦ πυρὸς χρεῖαν συγκομιζόμενος; Οὐ γὰρ τὸ ἀλλότριον ἀφαιρεῖσθαι κατηγορεῖται, ὥστε δοκεῖν εὐλόγως τὴν ἀδικίαν
15 κολάζεσθαι, ἀλλὰ τὸ κοινῇ πᾶσι προκείμενον αἴτιον αὐτῷ γίνεται τῆς τῶν λίθων βολῆς. Ἄλλ' ὅτι ἐν σαββάτῳ τοῦτο ἐποίησε, διὰ τοῦτο ὡς κακουργῶν κατακρίνεται. Τίς οὐκ οἶδεν, ὅτι τῶν γινομένων ἕκαστον τῇ ἰδίᾳ κρίνεται φύσει, εἴτε κακὸν εἴτε μὴ τοιοῦτόν ἐστιν, ὃ δὲ χρόνος, καθ' ὃν ἐνεργεῖται ἢ πρᾶξις, ἐξῶθεν
20 τῆς τοῦ γινομένου φύσεως θεωρεῖται; Τί γὰρ κοινὸν ἔχει τὸ χρονικὸν διάστημα πρὸς τὸ ἐκ προαιρέσεως ἡμετέρας ἀποτελούμενον; Ἐὰν ἐρηταί τις ἡμᾶς, τί ἡμέρα ἐστί, τὸ ὑπὲρ γῆς εἶναι τὸν ἥλιον πάντως ἀποκρινοῦμεθα καὶ μέτρον αὐτῆς ὀρθρον καὶ ἐσπέραν ποιοῦμεθα. Ὁ δὲ τοιοῦτος λόγος τῆς ἡμέρας οὐ μιᾷ τινι
25 μόνη τῶν κατὰ τὴν ἐβδομαδικὴν περίοδον ἀνακυκλουμένων ἐφαρμοσθήσεται, ἀλλὰ καὶ πρώτης καὶ δευτέρας καὶ μέχρι τῆς ἐβδόμης ὃ αὐτός ἐστι λόγος καὶ οὐδὲν ἢ τοῦ σαββάτου ἡμέρα παρὰ τὰς λοιπὰς κατὰ τὸ εἶναι ἡμέρα παρήλλακται.

Ἐὰν δέ τις τὴν τοῦ ἁμαρτήματος ἐξετάση διάνοιαν, τὸ μὴ
30 δεῖν τι κατὰ τοῦ πέλας ποιεῖν πάντως ἐροῦμεν, οἶον «οὐ μοιχεύ-

ξαναμαζευτοῦν οἱ πέτρες, πού δὲν τὸ καθορίζει κανένας νόμος, μᾶς ὀδηγεῖ σ' ἓνα ἄλλο νόημα, νὰ ἐξακριβώσουμε ποιό εἶναι αὐτὸ τὸ εἶδος τῶν λιθαρῶν, πού πρέπει νὰ ξαναποχτήσῃ πάλι αὐτὸς πού τὰ πέταξε.

Ὅταν δηλαδή ρίξομε τὸν κατάλληλο καιρὸ τὶς πέτρες, διδασκόμαστε ὅτι πρέπει καὶ νὰ τὶς μαζέψομε πάλι τὸν κατάλληλο καιρὸ. Ἐχῶ τὴ γνώμη νὰ μὴν παίρνομε οὔτε τὸ νόμο ἔτσι ἀπλὰ μὲ μιὰ πρόχειρη σκέψη. Ποιό εἶναι τὸ θεοπρεπὲς καὶ μεγάλο πού φαίνεται στὴν ψιλὴ ἐννοια τῶν γραπτῶν; Ἄν πιάστηκε κανένας νὰ μαζεύει φρύγανα τὸ Σάββατο⁵, ἔπρεπε γι' αὐτὸ νὰ λιθοβοληθεῖ ὁ ἄνθρωπος, ἐνῶ στὸ παράπτωμα δὲ φαίνεται καμιά ἀδικία; Ποιὰ ἦταν ἡ ἀδικία ὅταν μάζευε γιὰ ν' ἀνάψει τὴ φωτιά του μερικὰ ξερὰ χόρτα πεταμένα τυχαῖα στὴν ἔρημο; Δὲν κατηγορεῖται ὅτι ἀφαίρεσε κάτι πού ἀνήκε σὲ ἄλλο, ὥστε νὰ φαίνεται εὐλογία ἢ τιμωρία τῆς ἀδικίας, ἀλλὰ αὐτὸ πού ἦταν στὴ διάκριση τοῦ καθενὸς γίνεται αἰτία τοῦ λιθοβολισμοῦ του. Ὅχι, ἀλλὰ ἔκανε τὸ μάζεμα τὸ Σάββατο καὶ γι' αὐτὸ τὸ κακούργημα καταδικάζεται. Ποιὸς δὲ γνωρίζει ὅτι κάθε μιὰ πράξη κρίνεται σύμφωνα μὲ τὴ φύση τῆς, ἂν εἶναι κακὴ ἢ ὄχι, ἐνῶ ὁ χρόνος τῆς ἐνέργειας τῆς πράξης θεωρεῖται ἔξω ἀπὸ τὴ φύση τῆς πράξης; Τί κοινὸ ἔχει τὸ διάστημα τοῦ χρόνου μὲ κάτι πού γίνεται ἀπὸ τὴ δική μας προαίρεση; Ἄν μᾶς ρωτήσῃ κάποιος τί εἶναι ἡμέρα, θὰ ἀπαντήσομε, τὸ διάστημα πού ὁ ἥλιος εἶναι πάνω ἀπὸ τὴ γῆ καὶ πού ἔχει σὰν μέτρο τῆς διάρκειάς του τὸ πρωὶ ὡς τὸ βράδυ. Κι αὐτὸς ὁ ὀρισμὸς τῆς ἡμέρας δὲ θὰ ἐφαρμοστεῖ σὲ μιὰ μόνο ἡμέρα ἀπὸ τὶς ἡμέρες πού ἀνακυκλώνεται σὲ μιὰ ἐβδομαδιαία περίοδο ἀλλὰ καὶ τῆς πρώτης ἡμέρας καὶ τῆς δευτέρας ὡς τὴν ἑβδομὴ θὰ εἶναι ὁ ἴδιος ὀρισμὸς καὶ ἡ ἡμέρα τοῦ Σαββάτου δὲν παραλλάζει καθόλου κατὰ τὸ ὅτι εἶναι ἡμέρα.

Κι ἂν ἐξετάσῃ κανένας τί σημαίνει ἀμάρτημα, θὰ ποῦμε ἀσφαλῶς τὸ ὅτι δὲν πρέπει νὰ κάνομε κάτι κατὰ τοῦ γείτονά

5. Ἄριθμ. 15,32.

σεις», «οὐ φονεύσεις», «οὐ κλέψεις» καὶ τὰ λοιπά, ὧν γενικός τις καὶ περιληπτικός ἐστὶ νόμος τὰ καθ' ἕκαστον ἐν ἑαυτῷ περιέχων καὶ ὁ περὶ τοῦ «ἀγαπήσαι τὸν πλησίον ὡς ἑαυτόν». Ταῦτα δὲ κατὰ πᾶσαν ἡμέραν ἐπ' Ἰσῆς κατορθούμενά τε καὶ πα-
 5 ρανομούμενα ἢ καλὰ πάντως ἐστὶν ἢ ἐκ τοῦ ἐναντίου νοούμενα. Οὐκ ἂν δέ τις, ὁ σήμερον κακὸν ἐκρίθη γενόμενον, εἴτε φόνος εἴη τὸ πλημμέλημα εἴτε τι ἄλλο τῶν ἀπειρημένων, τὸ αὐτὸ τοῦ-
 το τῇ ἐφεξῆς καλὸν εἶναι νομίσειεν. Εἰ οὖν τὸ κακὸν δεῖ τοιοῦ-
 τόν ἐστίν, ἐν ᾧπερ ἂν χρόνῳ τύχη τολμώμενον, καὶ τῶν ἀνευ-
 10 θύνων πάντως οὐδὲν ἂν γένοιτο παρὰ τὸν χρόνον ὑπεύθυνον. Εἰ τοίνυν τὸ πρὸ τοῦ σαββάτου φρυγανίζεσθαι καὶ πῦρ ἀνάπτειν ἔξω ἀδικίας ἐστὶ καὶ κολάσεως, πῶς τὸ αὐτὸ τοῦτο τῇ ἐπιούσῃ ἡμέρᾳ πλημμέλημα γίνεται;

Ἄλλ' οἶδα τὸ σάββατον τῆς ἀναπαύσεως, οἶδα τὸν τῆς
 15 ἀπραξίας νόμον, ὃς οὐχὶ πεδήσας τὸν ἄνθρωπον τῆς φυσικῆς ἐνεργείας ἀπρακτον εἶναι διακελεύεται. Ἦ γὰρ ἂν καὶ ἀδύνατα κελεύοι, ἀπρακτεῖν προστάσσειν ἡμῖν, οἷς καὶ δίχα τῶν λοιπῶν ἔργων αὐτὸ τὸ τῆς ζωῆς εἶδος ἔργον ἐστίν; Τίς γὰρ οὐκ οἶδεν, ὅτι ἔργον ἐστὶν ὀφθαλμῶν μὲν ἢ ὄψις, ἀκοῆς δὲ ἢ κατὰ φύσιν
 20 ἐνέργεια, μυκτῆρων δὲ ἢ ὄσφρησις, στόματος ἢ τοῦ ἀέρος ὄλκη, γλώσσης ὁ λόγος, ὀδοῦσιν ἢ τῆς τροφῆς ὑπηρεσία, σπλάγχθοις ἢ πέψις, ποσὶν ἢ κίνησις, χερσὶν ἐκεῖνα, πρὸς ἃ πέφυκεν ἡμῖν ἐνεργεῖν ταῦτα τὰ μέλη. Πῶς οὖν ἐστὶ δυνατόν κυρωθῆναι τὸν τῆς ἀπραξίας νόμον, οὐ παραδεχομένης τὴν ἀργίαν τῆς φύσεως;
 25 Πῶς πείσω τὸν ὀφθαλμὸν μὴ ὄρᾶν ἐν σαββάτῳ, οὐ φύσις ἐστὶ τὸ πάντως τι βλέπειν; Πῶς τὴν ἀκουστικὴν ἐπίσχω ἐνέργειαν; Πῶς πεισθήσεται μοι ἢ ὄσφρησις τὴν ἀντιληπτικὴν τῶν ἀτμῶν

6. Ἐξ. 20,13.

7. Λευιτ. 19,18. Ματθ. 22,39.

8. Ἐξ. 20,8.

μας. Για παράδειγμα· «δὲ θὰ μοιχεύσεις», «δὲ θὰ σκοτώσεις», «δὲ θὰ κλέψεις» καὶ τὰ λοιπά⁶, γιὰ τὰ ὁποῖα γενικός καὶ περιληπτικός νόμος ποὺ περιέχει τὰ ἐπιμέρους εἶναι καὶ ἡ ἐντολὴ ν' ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὅπως τὸν ἑαυτό σου⁷. Αὐτὰ ὁποιαδήποτε ἡμέρα τὰ πράξεις ἢ τὰ παραβεῖς ἐξ ἴσου, θεωροῦνται ὅπωςδῆποτε ἢ καλὰ ἢ ἀντίθετα τοῦ καλοῦ. Καὶ κανένας αὐτὸ ποὺ σήμερα κρίθηκε ὡς κακό, εἴτε φόνος εἶναι τὸ παράπτωμα εἴτε κάποιο ἄλλο ἀπαγορευμένο, δὲ θὰ θεωρήσει αὐτὸ τὸ ἴδιο τὴν ἐπόμενη ἡμέρα ὡς καλό. Ἐὰν λοιπὸν τὸ κακό εἶναι πάντοτε κακό, ὅποιο καιρὸ κι ἂν τὸ ἀποτολμήσει κανένας, καὶ τὸ ἀνένοχο ὅπωςδῆποτε δὲ θὰ γίνῃ ἐνοχο ἐξαιτίας τοῦ χρόνου. Ἐπομένως, ἂν τὸ νὰ μαζεύει κανένας φρύγανα πρὶν ἀπὸ τὸ Σάββατο καὶ ν' ἀνάβει φωτιὰ εἶναι ἐξω ἀπὸ ἀδικία καὶ τιμωρία, πῶς αὐτὸ γίνεται τὴν ἄλλη μέρα παράπτωμα;

Ἐγὼ γνωρίζω βέβαια τὸ Σάββατο τῆς ἀνάπαυσης⁸, γνωρίζω τὸ νόμο τῆς ἀργίας, ποὺ δὲν ἔδесе μὲ δεσμὰ τὸν ἄνθρωπο δεσμευοντάς τον νὰ μὴν κάνει τὴ φυσικὴ του ἐνέργεια. Καὶ μήπως θὰ μᾶς πρόσταζε ἀδύνατα πράγματα, δίνοντάς μας ἐντολὴ νὰ ἀπρακτοῦμε, ἀφοῦ καὶ πέρα ἀπὸ τὰ λοιπὰ ἔργα αὐτὴ ἡ ἴδια ἡ ζωὴ εἶναι ἔργο; Ποιὸς δὲ γνωρίζει ὅτι ἡ ὄψις εἶναι ἔργο τῶν ματιῶν, καὶ ἔργο τῆς ἀκοῆς ἢ φυσικὴ λειτουργία τῆς, ἔργο τῆς μύτης ἢ ὄσφρησης, τοῦ στόματος ἢ εἰσπνοῆ τοῦ ἀέρα, τῆς γλώσσας ὁ λόγος, τῶν δοντιῶν ἢ μάσηση τῆς τροφῆς, τῶν σπλάχνων ἢ πέψη, τῶν ποδιῶν ἢ κίνηση, καὶ τῶν χειρῶν ὅ,τι εἶναι στὴ φύση τους νὰ ἐνεργοῦν τὰ μέλη μας αὐτά; Πῶς εἶναι λοιπὸν δυνατό νὰ ἔχει κύρος ὁ νόμος τῆς ἀπραξίας, ἀφοῦ ἡ φύση δὲν παραδέχεται τὴν ἀργία⁹; Πῶς θὰ πείσω τὰ μάτια μου νὰ μὴ βλέπουν τὸ Σάββατο, ἀφοῦ ἡ φύση τους εἶναι νὰ βλέπουν; Πῶς θ' ἀναστειλῶ τὴ λειτουργία τῆς ἀκοῆς; Πῶς θὰ πειστεῖ ἡ ὄσφρηση ν' ἀποθέσει τὴ μέρα τοῦ Σαββάτου τὴν αἴσθη-

9. Οἱ προβληματισμοὶ τοῦ Γρηγορίου σὰ νὰ προβληματίζουν κι ἐμᾶς διαφορετικὰ κάπως.

αἰσθησιν ἀποθέσθαι κατὰ τὸ σάββατον; Πῶς δὲ οὐκ ἐνεργήσει τὰ σλάγχνα τὴν ἰδίαν ἐνέργειαν τῷ νόμῳ δουλεύοντα, ὥστε ἀπεπτον τὴν τροφήν ἐμμεῖναι τῷ σώματι, ἵνα ἀργὴν δείξῃ τὴν φύσιν κατὰ τὸ σάββατον; Εἰ δὴ τὰ λοιπὰ τοῦ σώματος ἡμῶν οὐ δύναται δέξασθαι τὸν τῆς ἀργίας νόμον (οὐδὲ γὰρ ὅλως ἐν τῷ ζῆν ἔσται μὴ ἐνεργοῦντα), οὐκ ἔστι πάντως τὸ μὴ παρανομηθῆναι τὸ σάββατον, κἂν ἀκίνητος ἡ χεὶρ ἢ ὁ ποῦς ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ σχήματός τε καὶ τόπου μένη.

Ἐπεὶ οὖν οὐχὶ μέρει τινί, ἀλλ' ὅλω κεῖται τῷ ἀνθρώπῳ ὁ νόμος, οὐ μᾶλλον ἀπρακτοῦντες δι' ἐνὸς τῶν μελῶν νόμον φυλάξομεν ἢ τοῖς λοιποῖς αἰσθητηρίοις κατὰ φύσιν ἐνεργοῦντες τὸ προσταχθὲν παραλύσομεν. Ἄλλὰ μὴν θεόθεν ὁ νόμος, οὐδὲν δὲ τῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ προστασσομένων τοιοῦτον, οἷον ἢ παρὰ φύσιν εἶναι ἢ ἔξω τοῦ κατ' ἀρετὴν δείκνυσθαι λόγου, ἢ δὲ ἄλογος ἀργία ἀρετὴ οὐκ ἔστιν. Ζητεῖν ἄρα προσήκει τί βούλεται τὸ παράγγελμα τῆς τοῦ σαββάτου ἀργίας. Φημὶ τοίνυν ἐγὼ πάσης νομοθεσίας τῆς θεόθεν γεγεννημένης ἕνα σκοπὸν εἶναι, τὸ καθαρεῦναι τῶν τῆς κακίας ἔργων τοὺς δεξαμένους τὸν νόμον, καὶ πᾶς νόμος ὁ τὰ ἀπειρημένα κωλύων σαββατίζειν ἀπὸ τῶν πονηρῶν ἔργων διακελεύεται. Τοῦτο αἰ πλάκες, τοῦτο ἡ λευϊτικὴ παρατήρησις, τοῦτο ἢ ἐν τῷ Δευτερονομίῳ ἀκρίβεια, τὸ ἀργοὺς ἡμᾶς καὶ ἀπράκτους ἐκείνων εἶναι, ὧν τὸ ἔργον κακία ἔστιν. Εἰ μὲν οὖν οὕτω τις ἐκλαμβάνοι τὸν νόμον, ὡς ἀργὸν ἐν κακίᾳ εἶναι τὸν ἄνθρωπον, κἀγὼ συντίθεμαι τὸν σοφὸν Ἐκκλησιαστὴν κατὰ τοῦ ξύλα ἑαυτῷ συνάγοντος καιρὸν ὀρίζειν εἰς τὸ βάλλειν λίθους, δι' ὧν κωλύεται ἡ συλλογὴ τῶν τῆς κακίας φρυγάνων τῶν εἰς πυρὸς ὕλην συναγομένων· εἰ δὲ ψιλῶ τις παραμένει τῷ γράμματι, οὐκ οἶδα, ὅπως τὸ θεοπρεπὲς ἐν τῷ νόμῳ λογίσαιτο.

Οὐκοῦν νοητέον τοὺς λίθους τίνες εἰσὶν οἱ κατὰ τοῦ τοιοῦ-

ση τῶν ὁσμῶν; Πῶς τὰ σπλάχνα δὲ θὰ ἐκτελέσουν τὴν ἐνέργειά τους ὑπακούοντας στὸ νόμο, ὥστε νὰ μὴ γίνεи ἡ πέψη τῆς τροφῆς μέσα στὸ σῶμα, γιὰ νὰ παρουσιάσει ἀργὴ τὴ φύση τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὸ Σάββατο; Ἐὰν λοιπὸν τὰ ἄλλα μέρη τοῦ σώματος εἶναι ἀδύνατο νὰ δεχτοῦν τὸ νόμο τῆς ἀργίας (γιατὶ βέβαια οὔτε θὰ βρίσκονται στὴ ζωὴ ἂν δὲν ἐνεργοῦν), δὲ θὰ γίνεи δυνατὸ μὲ κανένα τρόπο ν' ἀποφευχθεῖ ἡ παρανομία τοῦ Σαββάτου, κι ἂς μένει τὸ χέρι ἀκίνητο ἢ τὸ πόδι στὴν ἴδια στάση καὶ θέση.

Ἐπειδὴ λοιπὸν δὲν ἀφορᾷ ἓνα μέρος τοῦ ἀνθρώπου ἀλλὰ ὁλόκληρο τὸν ἄνθρωπο, δὲ θὰ φυλάξομε καλύτερα τὸ νόμο ἂν ἀπρακτοῦμε μὲ ἓνα μέλος μας μονάχα ἀπὸ ὅτι θὰ παραβοῦμε τὴν ἐντολὴ ἐνεργώντας μὲ τὰ λοιπὰ αἰσθητήρια, σύμφωνα μὲ τὴ φύση μας. Ὁ νόμος ὅμως μᾶς δόθηκε ἀπὸ τὸ Θεὸ καὶ κανένα ἀπὸ ὅσα μᾶς προστάζει ὁ Θεὸς δὲν εἶναι τέτοιο, σὰ νὰ εἶναι δηλαδὴ ἀντίθετο μὲ τὴ φύση ἢ νὰ εἶναι ἔξω ἀπὸ τὴ λογικὴ τῆς ἀρετῆς. Ἡ ἄλογη ὅμως ἀργία δὲν εἶναι ἀρετὴ. Πρέπει ἐπομένως ν' ἀναζητήσομε τί σημαίνει τὸ παράγγελμα τῆς ἀργίας τοῦ Σαββάτου. Λέω λοιπὸν ἐγὼ ὅτι κάθε νομοθεσία ποὺ ἔγινε ἀπὸ τὸ Θεὸ ἔχει ἓνα σκοπὸ, ὅποιοι δέχτηκαν τὸ νόμο νὰ εἶναι καθαροὶ ἀπὸ ἔργα κακίας· καὶ κάθε νόμος ποὺ ἐμποδίζει τ' ἀπαγορευμένα, δίνει ἐντολὴ νὰ ἀργοῦμε τὸ Σάββατο ἀπὸ τὰ κακὰ ἔργα. Αὐτὸ κάνουν οἱ πλάκες, αὐτὸ ἡ λευϊτικὴ εὐσέβεια, αὐτὸ ἡ αὐστηρότητα τοῦ Δευτερονομίου¹⁰, νὰ εἴμαστε δηλαδὴ ἀργοὶ καὶ νὰ μὴν πράττομε ἐκεῖνα ποὺ εἶναι ἔργα κακίας. Ἐὰν κανένας ἐκλαμβάνει ἔτσι τὸ νόμο, ὁ ἄνθρωπος ν' ἀργεῖ ἀπὸ τὴν κακία, συμφωνῶ κι ἐγὼ ὅτι ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστὴς ὀρίζει ἐναντίον ἐκείνου ποὺ μαζεύει ξύλα γιὰ τὸν ἑαυτὸ του κατάλληλο καιρὸ γιὰ νὰ πετάει πέτρες, ποὺ ἐμποδίζουν τὴ συλλογὴ τῶν φρυγᾶνων τῆς κακίας, ποὺ μαζεύονται ὡς ὑλικὸ φωτιᾶς. Ὅποιος ὅμως ἐπιμένει στὸ ψιλὸ γράμμα δὲν ξέρω πῶς θ' ἀντιληφθεῖ μέσα στὸ νόμο ὅ,τι ἀρμόζει στὸ Θεό.

Ἐὰς σκεφτοῦμε λοιπὸν τί εἶναι οἱ πέτρες ποὺ ρίχνουν σ'

10. Ἄριθμ. 1,47.

του βαλλόμενοι, ἵνα μὴ εἰς τέλος ἀφίκοιτο ἢ περὶ τὸν φρυγανισμὸν σπουδῆ. Τί δὲ τὰ ξύλα, δι' ὧν τὸ πῦρ ἐκκαυθήσεται τῷ συνειλοχότι; Πάντως δὲ οὐκ ἄδηλα ταῦτα τῷ καὶ ὁπωσοῦν μυστικῶν ἐπαῖοντι λόγων. Εἰ γὰρ κακλῶς ὁ ἀπόστολος ξύλα καὶ 5 καλάμην καὶ χόρτον τὴν πονηρὰν οἰκοδομὴν ὀνομάζει, διότι τὰ τοιαῦτα οἰκοδομήματα ἐν τῷ τῆς κρίσεως καιρῷ πῦρ γίνεται, καὶ τὸ ἄχυρόν φησιν ἢ τοῦ Εὐαγγελίου φωνὴ πυρὶ ἐτοιμάζεσθαι, καὶ τὴν ἄκαρπον κληματίδα μόνῳ εὐθετον τῷ πυρὶ ἀπεφήνατο, δῆλον ἂν εἴη, ὅτι ξύλα ἐστὶν εἰς πυρὸς παρασκευὴν συναγόμενα 10 τὰ μάταια τοῦ βίου ἐπιτηδεύματα, καὶ οὗτός ἐστιν ὁ ἐν καιρῷ τοῖς λίθοις βαλλόμενος, ὄνπερ τὸν εἰς τὰ κακὰ ρέποντα λογισμὸν τις νοήσας οὐκ ἂν ἀμάρτοι τοῦ δέοντος. Χρὴ δὲ πάντως νοεῖν, ὅτι οἱ ἀναιρετικοὶ τῆς κακίας λογισμοὶ οὗτοί εἰσιν οἱ λίθοι οἱ εὐστόχως ὑπὸ τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ σφενδονώμενοι, οὓς δεῖ 15 καὶ πέμπεσθαι χρὴ καὶ συνάγεσθαι· πέμπεσθαι μὲν εἰς καθαίρεισιν τοῦ κατὰ τῆς ἡμετέρας ζωῆς ὑψουμένου, συνάγεσθαι δὲ εἰς τὸ δεῖ πλήρη τὸν τῆς ψυχῆς εἶναι κόλπον τῶν τοιούτων παρασκευῶν, ὥστε πρόχειρον εἶναι κατὰ τοῦ ἐχθροῦ τὴν βολήν, εἴποτε ἄλλως τὴν καθ' ἡμῶν ἐπιβουλὴν ἐννοήσειεν. Πόθεν οὖν συν- 20 ἀγάγωμεν λίθους, οἷς τὸν ἐχθρὸν καταλεύσομεν; Ἦκουσα τῆς προφητείας εἰπούσης· «λίθοι ἅγιοι κυλίονται ἐπὶ τῆς γῆς». Οὗτοι δ' ἂν εἴεν οἱ ἀπὸ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς εἰς ἡμᾶς κατιόντες λόγοι, οὓς χρὴ συνάγειν ἐν τῷ τῆς ψυχῆς κόλπῳ, ἵν' ἐν καιρῷ κατὰ τῶν λυπούντων χρησώμεθα, ὧν ἡ βολὴ καὶ ἀναιρεῖ τὸν πολέμιον 25 καὶ τῆς τοῦ βάλλοντος δεξιᾶς οὐ χωρίζεται. Ὁ γὰρ τῷ λίθῳ τῆς σωφροσύνης καταβαλὼν τὸν ἀκόλαστον λογισμὸν τὸν διὰ τῶν

αυτόν, για να μη φέρει σὲ τέλος τὸ μάζεμα τῶν φρυγάνων. Καὶ τί εἶναι τὰ ξύλα ποῦ θ' ἀνάψουν τὴ φωτιά γι' αὐτὸν ποῦ τὰ μάζεψε; Αὐτὰ ἀσφαλῶς δὲν εἶναι ἄγνωστα σ' αὐτὸν ποῦ ἔστω καὶ λίγο γνωρίζει τοὺς μυστικούς λόγους. Ἐν ὅ Ἀπόστολος ὀνομάζει ὀρθά¹¹ τὴν οἰκοδομὴ τῆς κακίας ξύλα καὶ καλάμια καὶ χόρτα, γιατί τὰ οἰκοδομήματα τοῦ εἴδους αὐτοῦ στὸν καιρὸ τῆς κρίσης γίνονται φωτιά, καὶ ἂν τὰ ἄχυρα, λέει τὸ Εὐαγγέλιο, ἐτοιμάζονται γιὰ τὴ φωτιά¹² καὶ δήλωσε ὅτι καὶ τὸ ἄκαρπο κλῆμα εἶναι κατάλληλο μόνο γιὰ τὴ φωτιά¹³, εἶναι φανερὸ ὅτι ξύλα ποῦ τὰ μαζεύουν γιὰ τὸ ἄναμμα φωτιάς εἶναι οἱ πονηρὲς πράξεις τῆς ζωῆς καὶ αὐτὸς ποῦ τὸν χτυποῦν μὲ πέτρες στὸν κατάλληλο καιρὸ, δὲ θὰ ἀστοχήσει κανένας τὸ σωστὸ ἂν ἐννοήσει πῶς εἶναι ὁ λογισμὸς ποῦ ρέπει στὸ κακό. Πρέπει ὅπωςδήποτε νὰ ἔχομε στὸ νοῦ ὅτι οἱ λογισμοὶ ποῦ ἐξοντώνουν τὴν κακία εἶναι αὐτὲς οἱ πέτρες ποῦ ἐκσφενδονίζονται εὐστοχα ἀπὸ τὸν Ἐκκλησιαστή, ποῦ πρέπει καὶ νὰ τοὺς ρίχνομε πάντα καὶ νὰ τοὺς μαζεύουμε· νὰ τοὺς ρίχνομε γιὰ νὰ γκρεμίσουμε αὐτὸν ποῦ ὀρθώνεται κατὰ τῆς ζωῆς μας καὶ νὰ τοὺς μαζεύουμε γιὰ νὰ εἶναι πάντα ὁ κόρφος μας γεμάτος ἀπὸ τὰ ἐφόδια αὐτά, ὥστε νὰ ἔχομε πρόχειρες βολὲς κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, ἂν ἐξυφαίνει ἐναντίον μας καμιὰ ἄλλη ἐπιβουλή. Ἀπὸ ποῦ λοιπὸν θὰ μαζέψουμε τὰ λιθάρια ποῦ θὰ λιθοβολήσουμε τὸν ἐχθρό; Ἄκουσε τὴν προφητεία ποῦ λέει «κυλιοῦνται πάνω στὴ γῆ πέτρες ἱερές»¹⁴. Αὐτοὶ θὰ εἶναι οἱ λόγοι ποῦ μᾶς ἔρχονται ἀπὸ τὴ θεόπνευστη Γραφή, ποῦ πρέπει νὰ τοὺς μαζεύουμε στὸν κόρφο τῆς ψυχῆς μας, γιὰ νὰ τοὺς χρησιμοποιήσουμε στὸν καιρὸ, ἐναντίον ἐκείνων ποῦ μᾶς λυποῦν. Αὐτοὺς ὅταν τοὺς ρίχνομε καὶ τὸν ἐχθρό μας ἐξοντώνουν καὶ τὸ χέρι μας ποῦ τοὺς ρίχνει δὲν τὸ ἀποχωρίζονται. Ὅποιος κατανίκησε μὲ τὴν πέτρα τῆς σωφροσύνης τὸν ἀκόλαστον αὐτὸν λογισμὸ ποῦ μαζεύει μὲ τίς ἡδονὲς τὰ φρύγανα γιὰ

11. Α' Κορ. 3,12.

12. Ματθ. 3,12. Λουκᾶ 3,17.

13. Ματθ. 3,10. Λουκᾶ 3,9.

14. Ζαχ. 9,16.

ἡδονῶν τὰς τοῦ πυρὸς ὕλας φρυγανιζόμενον κάκεινον τῇ βολῇ
κατηγωνίσαστο καὶ διὰ χειρὸς ἀεὶ φέρει τὸ δπλον. Οὕτω καὶ ἡ δι-
καιοσύνη λίθος κατὰ τῆς ἀδικίας γίνεται κάκεινην ἀναιρεῖ καὶ ἐν
τῷ κόλπῳ τοῦ προεμένου φυλάσσεται. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον
5 πάντα τὰ πρὸς τὸ κρεῖττον νοούμενα ἀναιρετικὰ τῶν χειρόνων
γίνεται καὶ τοῦ κατορθοῦντος τὴν ἀρετὴν οὐ χωρίζεται. Οὕτως
ἔστιν, κατὰ γε τὸν ἡμέτερον λόγον, ἐν καιρῷ βαλεῖν τοὺς λίθους
καὶ ἐν καιρῷ συναγαγεῖν λίθους, ὥστε καὶ ἀεὶ πέμπειν τὰ ἀγα-
θὰς βολὰς ἐπὶ τὸ καταλεύειν τὰ χείρονα καὶ μηδέποτε ἡμᾶς ἐπι-
10 λείπειν τῶν τοιούτων δπλων τὴν ἀφθονίαν.

Ἡ δὲ ἐφεξῆς κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἐγκειμένη ρῆσις περιλή-
ψεώς τινος καιρὸν καὶ ἀκαιρίαν ὀρίζειται· ἔχει δὲ ἡ λέξις οὕτω·
«καιρὸς τοῦ περιλαβεῖν καὶ καιρὸς τοῦ μακρυθῆναι ἀπὸ περιλή-
ψεως». Ταῦτα δὲ οὐκ ἂν ἄλλως γένοιτο ἡμῖν καταφανῆ τὰ νοή-
15 ματα μὴ τῆς λέξεως πρότερον διὰ τῆς Γραφῆς νοηθείσης, ὥστε
γενέσθαι δῆλον ἡμῖν, ἐπὶ τίνος οἶδεν ὁ θεόπνευστος λόγος τῇ
φωνῇ κεχρῆσθαι «τῆς περιλήψεως». Ὁ μὲν οὖν μέγας Δαβὶδ
διὰ ψαλμωδίας ἡμῖν ἐμβοῶ λέγων· «κυκλώσατε Σιών καὶ περι-
λάβετε αὐτήν», αὐτὸς δὲ οὗτος ὁ Σολομών, ὅτε τὴν ἐνδιάθετον
20 ἐποίει συζυγίαν τοῦ ἐρωτικῶς πρὸς τὴν Σοφίαν διατεθέντος, τὰ
τε ἄλλα φησί, δι' ὧν γίνεται ἡμῖν ἡ πρὸς τὴν ἀρετὴν συνάφεια,
καὶ τοῦτο ἐπάγει· «τίμησον αὐτήν, ἵνα σὲ περιλάβῃ». Εἰ οὖν Δα-
βὶδ μὲν τὴν Σιών ἡμᾶς περιλαμβάνειν διακελεύεται, Σολομών
δὲ τοὺς τετιμηκότας τὴν Σοφίαν παρ' αὐτῆς εἶπε περιλαμβάνε-
25 σθαι, τάχα τῆς προσηκούσης ἐννοίας οὐχ ἁμαρτάνομεν μαθόντες
τὸ πρᾶγμα, οὐδ' εὐκαιρὸς ἐστὶν ἡ περίληψις.

Τὸ γὰρ Σιών ὄρος ἐστὶ τῆς Ἱεροσολύμων ἄκρας ὑπερφαι-
νόμενον. Ὁ οὖν ταύτην σε περιλαμβάνειν προτρεπόμενος τῇ
ὕψηλῃ πολιτείᾳ συμφυῆναι παρακελεύεται, ὥστε εἰς αὐτὴν φθά-

τῆ φωτιά, κι αὐτὸν τὸν κατανίκησε μὲ τὴ βολή του καὶ στὸ χέρι κρατᾶει πάντα τὸ δῦλο του. Ἔτσι καὶ ἡ δικαιοσύνη γίνεται πέτρα κατὰ τῆς ἀδικίας καὶ τὴ φονεύει κι ἐκείνη, ἀλλὰ καὶ στὸν κόρφο ἐκείνου ποὺ τὴν ἔρριξε φυλάγεται. Μὲ τὸν ἴδιο τρόπο ὅλα ὅσα τὰ βάζουμε ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ καλοῦ γίνονται ὅπλα ποὺ ἀναιροῦν τὰ χειρότερα ἀλλὰ καὶ δὲν ἀποχωρίζονται αὐτὸν ποὺ κατορθώνει τὴν ἀρετὴ. Ἔτσι εἶναι δυνατό, σύμφωνα μὲ ὁ,τι λέω, στὸν κατάλληλο καιρὸ νὰ ρίξει κανεὶς πέτρες καὶ τὸν κατάλληλο καιρὸ νὰ μαζέψει πέτρες, ὥστε καὶ τὶς ἀγαθὲς βολὲς νὰ ρίχνει πάντοτε γιὰ τὸ λιθοβολισμὸ τῶν χειρότερων καὶ νὰ μὴν τοῦ λείπει ποτὲ ἡ ἀφθονία τῶν ὄπλων αὐτῶν.

Ἡ παρακάτω φράση ποὺ εἶναι στὴ συνέχεια ὀρίζει τὸν κατάλληλο καὶ ἀκατάλληλο καιρὸ τῆς περίπτωσης. «Ἐπάρχει καιρὸς γιὰ ἐναγκαλισμὸ καὶ καιρὸς ν' ἀποφύγεις τὸν ἐναγκαλισμὸ»¹⁵. Δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ ἀλλιῶς φανερὸ τὸ νόημα, ἀν δὲν ἐρμηνεύσουμε τὴ λέξη μέσω τῆς Γραφῆς· ἔτσι θὰ γίνῃ φανερὸ σ' ἐμᾶς γιὰ ποιὸ πράγμα ἡ θεόπνευστη Γραφή χρησιμοποιεῖ τὴ λέξη «ἐναγκαλισμός». Ὁ μεγάλος Δαβὶδ λοιπὸν μᾶς φωνάζει μὲ τὸν ψαλμὸ του· «κυκλώσετε τὴ Σιών κι ἀγκαλιάστε την»¹⁶, κι ὁ ἴδιος ὁ Σολομὼν ὅταν ἐψάλλε τὴν ἐσώψυχη σύζευξη ἐκείνου ποὺ διατέθηκε ἐρωτικὰ πρὸς τὴ Σοφία, λέει αὐτὰ μὲ τὰ ὁποῖα γίνεται ἡ συνάφειά μας μὲ τὴν ἀρετὴ καὶ προσθέτει καὶ τοῦτο· «τίμησέ την γιὰ νὰ σ' ἐναγκαλιστεῖ»¹⁷. Ἄν λοιπὸν ὁ Δαβὶδ παραγγέλλει νὰ ἐναγκαλιστοῦμε τὴ Σιών κι ὁ Σολομὼν λέει ὅτι θὰ ἐναγκαλιστεῖ ἡ ἴδια ἡ Σοφία αὐτοὺς ποὺ θὰ τὴν τιμήσουν, δὲν ἀστοχοῦμε ἴσως τὸ νόημα ποὺ πρέπει, ἀν μάθομε τὸ πράγμα, ποὺ ὁ ἐναγκαλισμὸς του γίνεται τὸν κατάλληλο καιρὸ.

Τὸ ὄρος Σιών εἶναι στὰ Ἱεροσόλυμα καὶ φαίνεται πάνω ἀπὸ τὴν Ἄκρα¹⁸. Αὐτὴ λοιπὸν ποὺ σοῦ παραγγέλλει νὰ τὴν ἐναγκαλιστεῖς σὲ προστάζει νὰ συναφθεῖς μὲ τὴν ὑψηλὴ πολι-

15. Ἐκκλ. 3,6.

16. Ψαλμ. 47,13.

17. Παρμ. 4,8.

18. Παραπομπὴ Jäger. Ἰώσηπος, *Περὶ Ἰουδαϊκοῦ πολέμου*, IV, 1.

σαι τῶν ἀρετῶν τὴν ἀκρόπολιν, ἣν τῷ ὀνόματι Σιών παραδηλοῖ δι' αἰνίγματος· ὁ δὲ τῇ σοφίᾳ συνοικίζων τὴν παρ' ἐκείνης ἐσομένην περίληψίν σοι εὐαγγελίζεται. Οὐκοῦν καιρὸς ἐστὶ τὴν Σιών περιλαμβάνειν καὶ ὑπὸ τῆς Σοφίας περιλαμβάνεσθαι, τοῦ μὲν ὀνόματος Σιών τὸ ὑψηλὸν τῆς πολιτείας ἐνδεικνυμένου, τῆς δὲ Σοφίας πᾶσαν ἀπὸ μέρους τὴν ἀρετὴν δι' ἑαυτῆς σημαίνουσης. Εἰ τοίνυν ἐγνώκαμεν διὰ τῶν εἰρημένων τὸ τῆς περιλήψεως εὐκαιρον, διὰ τῶν αὐτῶν ἐδιδάχθημεν, τίνων ὁ χωρισμὸς τῆς συμφυΐας ἐστὶ λυσιτελέστερος. «Καιρὸς» γάρ, φησί, τοῦ μα-
 10 κρυθῆναι ἀπὸ περιλήψεως». Ὁ πρὸς τὴν ἀρετὴν οἰκειωθείς τῆς πρὸς τὴν κακίαν σχέσεως ἡλλοτριῶται. Τίς γὰρ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος ἢ Χριστῷ πρὸς Βελίᾳ; Ἡ πῶς δυνατόν ἐστι δυσὶ κυρίοις ἐναντίοις δουλεύοντα εὖνουν ἀμφοτέροις γενέσθαι; Ἡ γὰρ τοῦ ἐνὸς ἀγάπη μῖσος τοῦ ἑτέρου ἐποίησεν.

15 Ὅταν οὖν ἡ ἀγαπητικὴ διάθεσις περιφυῇ τῷ καλῷ (τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ εὐκαιρον), ἐπηκολούθησε πάντως ἢ πρὸς τὸ ἀντικείμενον ἡλλοτριώσις. Εἰ ἀληθῶς τὴν σωφροσύνην ἠγάπησας, ἐμίσησας πάντως τὸ ἀντικείμενον. Εἰ πρὸς τὴν καθαρότητα βλέπεις ἐρωτικῶς, ἐβδελύξω δηλονότι τὴν τοῦ βορβόρου δυσ-
 20 σωδίαν. Εἰ τῷ ἀγαθῷ προσεκολλήθης, ἐμακρύνθης πάντως τῆς τοῦ πονηροῦ προσκολλήσεως. Εἰ δὲ καὶ πρὸς τὴν τοῦ πλούτου περιβολὴν ἄγοι τις τὸ τῆς περιλήψεως σημαίνόμενον, δείκνυσσι καὶ οὗτος ὁ λόγος, ποῖον πλοῦτον ἀγαθόν ἐστὶ προσπεριβάλλε-
 25 σαυρὸν σπουδαζόμενον τὸν κεκρυμμένον ἐν τῷ ἀγρῷ, οὐχὶ τὸν πᾶσι φαινόμενον. Οἶδα πάλιν πλοῦτον ἀτιμαζόμενον, οὐ τὸν ἐλπίζόμενον, ἀλλὰ τὸν τοῖς ὀφθαλμοῖς προφαινόμενον. Διδάσκει τοῦτο ἢ τοῦ ἀποστόλου φωνὴ λέγουσα· «μὴ σκοποῦντων ἡμῶν

τεία, ὥστε νὰ φθάσεις στὴν ἴδια τὴν ἀκρόπολη τῶν ἀρετῶν, ποὺ τὴ δηλώνει συμβολικὰ μὲ τὸ ὄνομα Σιών. Κι αὐτὸς κάνοντάς σε σύνοικο τῆς σοφίας, σοῦ εὐαγγελίζεται τὸν ἐναγκαλισμὸ σου ἀπὸ ἐκείνη. Εἶναι λοιπὸν καιρὸς νὰ ἐναγκαλιστεῖς τὴ Σιών καὶ νὰ σὲ ἐναγκαλιστεῖ ἡ Σοφία, ὅταν τὸ ὄνομα Σιών δείχνει τὸ ὕψος τῆς πολιτείας καὶ τὸ ὄνομα Σοφία σημαίνει ἀπὸ τὸ μερικὸ¹⁹ ὅλη τὴν ἀρετὴ. Ἐὰν λοιπὸν ἀντιληφθήκαμε μὲ ὅσα εἶπαμε τὸν κατάλληλο καιρὸ τοῦ ἐναγκαλισμοῦ, μὲ τὰ ἴδια διδαχτήκαμε καὶ γιὰ ποιά ὁ χωρισμὸς εἶναι καλύτερος ἀπὸ τὴ συνάφεια. «Ἐπάρχει», λέει, «καιρὸς, ν' ἀποφύγεις τὸν ἐναγκαλισμὸ». Ὅποιος οἰκειώθηκε τὴν ἀρετὴ ἀποξενώθηκε ἀπὸ τὴ σχέση μὲ τὴν κακία. Τί σχέση ἔχει τὸ φῶς μὲ τὸ σκότος ἢ ὁ Χριστὸς μὲ τὸ Βελίαρ²⁰; Ἡ πῶς εἶναι δυνατὸ νὰ ὑπηρετεῖς δύο ἀντίθετους κυρίους καὶ νὰ ἀγαπᾷς καὶ τοὺς δύο; Ἡ ἀγάπη τοῦ ἐνὸς προκαλεῖ τὸ μῖσος τοῦ ἄλλου²¹.

Ὅταν λοιπὸν ἡ ἀγαπητικὴ διάθεση ἐναγκαλιστεῖ τὸ ἀγαθὸ (αὐτὸ εἶναι τὸ χρονικὰ κατάλληλο), ἐπακολουθεῖ ὅπως δὴποτε ἡ ἀποξένωση ἀπὸ τὸ ἀντίθετο. Ἐὰν ἀγάπησες ἀληθινὰ τὴ σωφροσύνη, ἐμίσησες ὅπως δὴποτε τὸ ἀντίθετο. Ἐὰν ἀποβλέπεις ἐρωτικὰ στὴν καθαρότητα, ἀποτροπιάζεσαι σαφῶς τὴ δυσωδία τοῦ βούρκου. Ἐὰν ἔχεις προσκολληθεῖ στὸ ἀγαθὸ, ἀποκόπηκες ὅπως δὴποτε ἀπὸ τὴν προσκόλλησιν στὸ πονηρὸ. Ἐὰν τῶρα τὸ σημαίνοντο τοῦ ἐναγκαλισμοῦ ὀδηγεῖ καὶ στὸν ἐναγκαλισμὸ τοῦ πλοῦτου κι αὐτὸς ὁ λόγος δείχνει ποιὸν ὠφέλιμο πλοῦτο εἶναι ν' ἀποδεχόμεστε καὶ ποιά ἀποδοχὴ κτημάτων ν' ἀποποιούμεστε. Ξέρω γιὰ τὸ θησαυρὸ, ποὺ ἀναζητεῖται μὲ ἀγωνία κρυμμένος μέσα στὸ χωράφι ποὺ δὲν τὸν βλέπουν ὄλοι²². Καὶ ξέρω καὶ πλοῦτο ποὺ δὲν ἔχει σημασία, ὅχι αὐτὸν ποὺ ἐλπίζομε ἀλλὰ αὐτὸν ποὺ ἀπλώνεται μπροστὰ στὰ μάτια μας. Αὐτὸ μᾶς διδάσκει ὁ λόγος τοῦ Ἀποστόλου ποὺ λέει: «ὡς μὴν

19. Ἐνας τρόπος γνώσης: ἀπὸ τὸ μέρος τὸ ὄλο, ἴσως ὅχι τόσο ἀσφαλῆς.

20. Β' Κορ. 6,14.

21. Ματθ. 6,24.

22. Ματθ. 13,14.

τὰ βλεπόμενα, ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα»· τὰ γὰρ βλεπόμενα πρόσκαιρα, τὰ δὲ μὴ βλεπόμενα αἰώνια. Εἰ ταῦτα νενοήκαμεν, καὶ τὸν ἐφεξῆς λόγον διὰ τούτων νενοηκότες ἐσόμεθα.

«Καιρός» γάρ, φησί, «τοῦ ζητῆσαι καὶ καιρὸς τοῦ ἀπολέσαι». Ὁ γὰρ νοήσας διὰ τῶν ἐξετασθέντων, τίνων προσήκει μακρύνειν ἑαυτὸν ἀπὸ τῆς περιλήψεως καὶ τίσι συνάπτεσθαι, γνοίῃ ἂν, τί τε προσήκει ζητεῖν καὶ τίνων ἡ ἀπώλεια κέρδος ἐστίν. «Καιρὸς» γάρ, φησί, «τοῦ ζητῆσαι καὶ καιρὸς τοῦ ἀπολέσαι». Τί τοίνυν ἐστίν, ὃ με ζητῆσαι χρή, ὥστε ἐπιτυχεῖν τοῦ καιροῦ τοῦ καθήκοντος; Ἄλλὰ τί μὲν ζητεῖσθαι δεόν ἢ προφητεία δείκνυσι λέγουσα· «ζητήσατε τὸν Κύριον καὶ κραταιώθητε»· καὶ πάλιν· «ζητήσατε τὸν Κύριον καὶ ἐν τῷ εὐρίσκειν αὐτὸν ἐπικαλέσασθε», καὶ «εὐφρανθήτω καρδία ζητούντων τὸν Κύριον». Ἐγνων τοίνυν διὰ τῶν εἰρημένων, ὅπερ ζητῆσαι χρή, οὐδ' ἡ εὐρεσίς ἐστιν αὐτὸ τὸ δεῖ ζητεῖν. Οὐ γὰρ ἄλλο τί ἐστὶ τὸ ζητεῖν καὶ ἄλλο τὸ εὐρίσκειν, ἀλλὰ τὸ ἐκ τοῦ ζητῆσαι κέρδος αὐτὸ τὸ ζητῆσαι ἐστὶ. Βούλει καὶ τὴν εὐκαιρίαν μαθεῖν, τίς ὁ καιρὸς τοῦ ζητεῖν τὸν Κύριον; Συντόμως λέγω· ὁ βίος ὅλος. Ἐπὶ τούτου γὰρ μόνου εἷς καιρὸς τῆς σπουδῆς ἐστὶν ἡ ζωὴ πᾶσα. Οὐ γὰρ ἀποτεταγμένῳ τινὶ καιρῷ καὶ χρόνῳ ἀφωρισμένῳ τὸ ζητεῖν τὸν Κύριον ἀγαθὸν ἐστίν, ἀλλὰ τὸ μηδὲ ὅλως διαλείπειν δεῖ ζητοῦντα τοῦτο ἐστὶν ἡ ἀληθὴς εὐκαιρία. «Οἱ γὰρ ὀφθαλμοὶ μου», φησί, «διὰ παντὸς πρὸς τὸν Κύριον». «Ὁρᾶς πῶς ἐπιμελῶς ἐρευνᾷ ὁ ὀφθαλμὸς τὸ ζητούμενον, οὐδεμίαν ἀνεσιν ἑαυτῷ διδοῦς οὐδέ τι διάλειμμα τῆς τοῦ ζητουμένου κατανοήσεως; Τῇ γὰρ τοῦ «διὰ παντὸς» προσθήκῃ τὸ διηνεκές τε καὶ ἀδιάλειπτον τῆς σπουδῆς ἐνεδείξατο.

23. Β' Κορ. 1,18.

24. Ἐκκλ. 3,6.

προσέχομε ὄσα βλέπομε, ἀλλὰ ὄσα δὲ βλέπομε»²³. "Ὅσα βλέπομε εἶναι πρόσκαιρα, ὄσα δὲ βλέπομε αἰώνια. "Ἄν τὰ καταλάβαμε αὐτά, μὲ αὐτὰ θὰ καταλάβομε καὶ τὸν ἐπόμενον λόγο.

«Εἶναι καιρός», λέει, «νὰ ἀναζητήσομε καὶ καιρὸς νὰ χάσομε»²⁴. "Ὅποιος κατάλαβε ἀπὸ τὰ προηγούμενα, ἀπὸ ποιῶν τὸν ἐναγκαλισμὸ πρέπει ν' ἀπομακρύνεται καὶ μὲ ποιὰ νὰ ἐνώνεται, θὰ καταλάβει ἐπίσης τί πρέπει νὰ ζητᾶ καὶ ποιῶν ἢ ἀπώλεια εἶναι κέρδος. Γιατὶ λέει, «εἶναι καιρὸς νὰ ζητήσετε καὶ καιρὸς νὰ χάσετε». Ποιὸ εἶναι λοιπὸν αὐτὸ πού πρέπει νὰ ζητήσω, γιὰ νὰ ἐπιτύχω τὸν κατάλληλο καιρὸ; Τί πρέπει ὡστόσο νὰ ζητήσω τὸ δείχνει ἡ προφητεία πού λέει, «ζητήστε τὸν Κύριο κι ἀντλήστε δύναμη»²⁵. Καὶ πάλι, «ζητήστε τὸν Κύριο καὶ ὅταν τὸν βρεῖτε ἐπικαλεσεῖτε τὸ ὄνομά του»²⁶ καὶ «ἄς εὐφρανθεῖ ἡ καρδιά ἐκεῖνων πού ἀναζητοῦν τὸν Κύριο»²⁷. Κατάλαβα λοιπὸν μὲ ὄσα εἶπα, ποιὸ πρέπει νὰ ζητήσω, πού ἡ εὐρεσί του εἶναι ἡ ἴδια ἢ ἀέναη ζήτηση. Δὲν εἶναι δηλαδὴ ἄλλο ἢ ζήτηση καὶ ἄλλο ἢ εὐρεση, ἀλλὰ τὸ κέρδος ἀπὸ τὴ ζήτηση εἶναι ἡ ἴδια ἢ ζήτηση. Θέλεις νὰ μάθεις καὶ τὴν εὐκαιρία, ποιὸς εἶναι δηλαδὴ ὁ κατάλληλος καιρὸς νὰ ζητεῖς τὸν Κύριο; Τὸ λέγω μὲ δυὸ λόγια: ὀλη ἢ ζωῆ. Γι' αὐτὸ μόνον, ὀλόκληρη ἢ ζωῆ εἶναι μιὰ κατάλληλη στιγμή ἀναζήτησης. Ἡ ἀναζήτηση δηλαδὴ τοῦ Κυρίου δὲν εἶναι ἀγαθὸ γιὰ ἓνα τακτὸ καὶ ὀρισμένο χρόνον· ἀλλὰ ὁ ἀληθινὰ κατάλληλος καιρὸς εἶναι νὰ τὸν ἀναζητεῖς χωρὶς διάλειμμα. Γιατὶ λέει, «τὰ μάτια μου ἀτενίζουν πάντοτε πρὸς τὸν Κύριο»²⁸. Βλέπεις τὰ μάτια μὲ πόση ἐπιμέλεια ψάχνουν γι' αὐτὸ πού ζητοῦν; Δὲ δίνουν οὔτε στιγμή ἄνεση στὸν ἑαυτὸ τους οὔτε ἓνα διάλειμμα στὴν προσπάθεια ν' ἀντιληφθοῦν τὸ ζητούμενο. Μὲ τὴν προσθήκη τοῦ 'πάντοτε' μᾶς ἔδειξε τὸ ἀσταμάτητο καὶ ἀδιάλειπτο τῆς ἀναζήτησης.

25. Ψαλμ. 104,4.

26. Ἦσ. 55,6.

27. Ψαλμ. 104,3.

28. Ψαλμ. 24,15.

Ὡσαύτως δὲ νοήσωμεν καὶ τὸν τοῦ ἀπολέσαι καιρὸν, κέρδος εἶναι κρίνοντες τὸ ἀπολέσαι ἐκεῖνο, οὗ ἢ ὑπαρξίς ζημία τῷ ἔχοντι γίνεται. Κακὸν κτῆμα ἢ φιλαργυρία· οὐκοῦν ἀπολέσωμεν. Πονηρὸν ἀπόθετον ἢ μνησικακία· οὐκοῦν προώμεθα. 5 Ὀλέθριον κτῆμα ἢ ἀκόλαστος ἐπιθυμία· τούτου μάλιστα πρὸ τῶν ἄλλων πτωχεύσωμεν, ἵνα διὰ τῆς τοιαύτης πτωχείας τὴν βασιλείαν κερδήσωμεν. «Μακάριοι γὰρ οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι», δηλαδὴ οἱ τοῦ τοιοῦτου πλούτου πενόμενοι καὶ τὰ ἄλλα πάντα τὰ πονηρὰ τοῦ διαβόλου κειμήλια. Μακαριώτερον μὲν τὸ 10 μηδὲν τὴν ἀρχὴν τινα κτήσασθαι, ἵνα καθόλου ἀκτήμονες τῶν μολυνόντων γενώμεθα, καλὸν δὲ οὐχ ἦττον τῷ προληφθέντι τῇ πονηρᾷ κτήσει τὸ ἀπολέσαι τὰ τοιαῦτα κτήματα καὶ εἰς ἀφανισμόν ἀγαγεῖν. Ἄλλὰ τὸ μὲν μηδὲ ὅλως ποτὲ σχεῖν τῶν τοιούτων τὴν μετουσίαν κρεῖττον ἢ κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἐστὶ, τὸ 15 δὲ λαβόντα ἐξαφανίσαι τούτου καὶ ἢ τῶν ἀνθρώπων δύναμις τὴν ἰσχὺν ἔχει. Διὸ τὸ μηδὲν ἐσχηκέαι τῶν τοῦ ἀντικειμένου κτημάτων μόνου τοῦ Κυρίου ἐστὶ τοῦ συμμετασχόντος ἡμῖν τῶν αὐτῶν παθημάτων χωρὶς ἀμαρτίας. «Ἔρχεται» γάρ, φησὶν, «ὁ ἀρχὼν τοῦ κόσμου τούτου καὶ ἐν ἐμοὶ εὕρισκεῖ τῶν ἰδίων οὐ- 20 δέν». Τὸ δὲ δι' ἐπιμελοῦς μεταμελείας ἑαυτὸν ἐκκαθῆραι, τοῦτο καὶ ἐπ' ἀνθρώπων τῶν δι' ἀρετῆς ἑαυτοῦς λαμπρυνόντων ἐστὶν ἰδεῖν.

Ἀπώλεσεν ὁ Παῦλος τὸ πονηρὸν κτῆμα τῆς ἀπιστίας διὰ τοῦ ἐνεργούντος ἐν αὐτῷ τῆς προφητείας τὴν χάριν, πλήρης τοῦ 25 θησαυροῦ ἐγένετο ὃν ἐζήτησεν. Ἀπώλεσεν ὁ Ἡσαίας ἐν τῷ καθαρσίῳ τοῦ θεοῦ ἀνθρακος πᾶν ρυπαρὸν καὶ ρῆμα καὶ νόημα· διὰ τοῦτο ἐπληρώθη τοῦ ἀγίου Πνεύματος. Ἀπόλλυσι πᾶς ἐν τῇ μεταλήψει τοῦ κρείττονος πᾶν τὸ πρὸς τὸ ἐναντίον νοούμενον. Οὕτως ὁ σώφρων τὴν ἀκολασίαν ἀπόλλυσι, τὴν ἀδικίαν ὁ δι-

Μὲ τὸν ἴδιο τρόπο ἄς σκεφτοῦμε καὶ τὸν κατάλληλο καιρὸ τῆς ἀπώλειας, λογαριάζοντας πῶς εἶναι κέρδος νὰ χάσομε ἐκεῖνο, πὺν ἂν τὸ ἔχομε ἢ ὑπαρξή του μᾶς γίνεται ζημία. Ἄμαρτωλὸ ἀποθήκευμα εἶναι ἢ μνησικακία· ἄς τὴν ἀφήσομε λοιπὸν καταστρεπτικὸ κτῆμα ἢ ἀκόλαστη ἐπιθυμία· σ' αὐτὸ ἄς γίνομε φτωχοὶ περισσότερο ἀπὸ ὅ,τι σὲ ὄλα τὰ ἄλλα· μ' αὐτὴ τῆ φτώχεια ἄς κερδίσομε τὴ βασιλεία. «Μακάριοι οἱ φτωχοὶ μπροστὰ στὸ Θεό»²⁹, ὅσοι δηλαδὴ εἶναι φτωχοὶ σ' αὐτὸ τὸν πλοῦτο καὶ σὲ ὄλα τὰ ἄλλα πονηρὰ ἀποθηκεύματα τοῦ διαβόλου. Εἶναι πιὸ μακάριο νὰ μὴν ἔχομε ἀποχτήσει κάτι οὔτε ἀπὸ τὴν ἀρχή, ὥστε νὰ εἴμαστε ὀλότελα ἀκτῆμονες ἀπὸ ὅ,τι μᾶς μολύνει· δὲν εἶναι ὁμοῦς λιγότερο καλὸ γιὰ ὅποιον ἔπесе σὲ ἀμαρτωλὴ κτήση νὰ χάσει ὄλα αὐτὰ τὰ κτήματα καὶ νὰ τὰ ἀφανίσει. Ἄλλὰ τὸ νὰ μὴν ἀποκτήσεις ποτὲ καὶ καθόλου τὰ κτήματα αὐτὰ εἶναι ἀνώτερο ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη φύση, τὸ ν' ἀποκτήσεις ὁμοῦς καὶ νὰ τὰ ἐξαφανίσεις εἶναι καὶ μέσα στὶς ἀνθρώπινες δυνατότητες. Γι' αὐτὸ τὸ νὰ μὴν ἔχεις κανένα ἀπὸ τὰ κτήματα τοῦ ἀντιπάλου μας εἶναι ἴδιο μόνον τοῦ Κυρίου μας πὺν ἔλαβε ὄλες τὶς δικές μας ιδιότητες ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀμαρτία³⁰. Γιατὶ λέει, «ἔρχεται ὁ ἄρχοντας τοῦ κόσμου τούτου καὶ δὲ βρίσκει σ' ἐμένα τίποτε ἀπὸ τὰ δικά του»³¹. Τὸ νὰ καθάρει ὁμοῦς κανένας τὸν ἑαυτό του μὲ ἐπιμελὴ μετάνοια, αὐτὸ μπορούμε νὰ τὸ δοῦμε καὶ σ' ἀνθρώπους πὺν λάμπρυναν τὸν ἑαυτό τους μὲ τὴν ἀρετή.

Ἐδιώξε ὁ Παῦλος τὸ πονηρὸ κτῆμα τῆς ἀπιστίας, μέσω ἐκείνου πὺν ἐνεργοῦσε μέσα του τὴ χάρη τῆς προφητείας³², καὶ γέμισε ἀπὸ τὸ θησαυρὸ πὺν ζήτησε. Ἐχασε ὁ Ἡσαΐας μέσα στὸ χωνευτήρι τῆς θείας φωτιᾶς κάθε ἀκάθαρτο καὶ λόγο καὶ νόημα³³· γι' αὐτὸ καὶ γέμισε ἀπὸ τὸ ἅγιο Πνεῦμα. Χάνει ὁ καθένας μὲ τὴ μετοχὴ τοῦ καλύτερου ὅ,τι θεωροῦμε ὡς ἀντίθετό του. Ἐτσι ὁ φρόνιμος χάνει τὴν ἀκολασία, ὁ δίκαιος τὴν ἀδι-

29. Ματ. 5,3.

30. Ἐφ. 4,15.

31. Ἰω. 14,30.

32. Γαλ. 2,8-9.

33. Ἦσ. 6,6-7.

καιος, τὴν ὑπερηφανίαν ὁ μέτριος, ὁ εὐνους τὸν φθόνον, ὁ ἀγαπητικὸς τὴν ἀπέχθειαν. Ὡσπερ γὰρ ὁ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τυφλὸς εὔρεν ὃ μὴ εἶχεν, ἐκ τοῦ ἀπολέσαι ὃ εἶχε· τῆς γὰρ τυφλότητος ἀφαιρεθείσης ἢ τοῦ φωτὸς ἀντεισηλθεν αὐγὴ· καὶ ἐπὶ τοῦ λε-
 5 προῦ τοῦ πάθους ἀφανισθέντος ἢ τῆς ὑγείας ἐπανέρχεται χάρις, καὶ ἐπὶ τῶν ἐκ θανάτου ἀνίσταμένων ἢ νεκρότης τῆ παρουσίᾳ τῆς ζωῆς ὑπεχώρησεν· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς προκειμένης ἡμῖν φιλοσοφίας οὐκ ἔστι τι τῶν ὑψηλῶν κτήσασθαι μὴ τὴν περὶ τὰ γῆινά τε καὶ ταπεινὰ σπουδὴν ἀπολέσαντος. Ἐν γὰρ τῷ ταῦτα
 10 εὐρίσκειν ἀπόλλυται ἡμῖν τὰ προτιμότερα, καὶ τὸ ἔμπαλιν ἢ τούτων ἀπώλεια τῆς τῶν τιμίων εὐρέσεως πρόξενος γίνεται. Ταῦτα παρὰ τῆς τοῦ Κυρίου φωνῆς μεμαθήκαμεν· «ὃ εὐρῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἀπολέσει αὐτήν, καὶ ὃ ἀπολέσας τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἔνεκεν ἐμοῦ εὐρήσει αὐτήν». Τὸ γὰρ ἐν τοῖς κατὰ τὴν ὕλην
 15 σπουδαζομένοις τὴν ψυχὴν εὐρεθῆναι αἴτιον γίνεται τοῦ ἐν τοῖς ἀληθινοῖς ἀγαθοῖς αὐτὴν μὴ εὐρεθῆναι, καὶ τὸ ἔμπαλιν ἢ τούτων στέρησις καὶ ἀπώλεια τῶν ἐλπιζομένων ὑπαρξίς γίνεται. «Τί γὰρ ὠφελεῖται ἄνθρωπος, εἰάν τὸν κόσμον ὅλον κερδήσῃ, τὴν δὲ ψυχὴν αὐτοῦ ζημιωθῆ;». «Καιρὸς», φησί, «τοῦ ζητῆσαι καὶ και-
 20 ρὸς τοῦ ἀπολέσαι». Εἰ τοίνυν ἔγνωμεν, τί ἐστὶ τὸ ζητούμενον κέρδος, ὃ διὰ τοῦ ἀπολέσαι τὰ κακῶς κτηθέντα εὐρίσκεται, τὸ μὲν ζητήσωμεν, τὸ δὲ ἀπολέσωμεν· τὰ καλὰ ζητήσωμεν, τὰ κακὰ ἀπολέσωμεν.

Καλῶς δὲ καὶ προσφυῶς τοῖς προεξητασμένοις καὶ ἡ
 25 ἀκολουθία τῶν γεγραμμένων ἐπάγεται. Φησὶ γάρ· «καιρὸς τοῦ φυλάξαι καὶ καιρὸς τοῦ ἐκβαλεῖν». Τί φυλάξαι; Δηλονότι τὸ εὐρεθῆν ἡμῖν ἐκ τῆς ζητήσεως. Τί ἐκβαλεῖν; Ἐκεῖνο πάντως, οὗ ἡ ἀπώλεια λυσιτελεῖν ἐνομίσθη. Ἐγένετό σοι νόημα δεξιόν, εἰσηλθεν ἐπιθυμία τοῦ ἰδεῖν τὸν Θεόν, ἐδίγησεν ἡ ψυχὴ σου πρὸς τὸν

34. Ματθ. 9,29.

35. Ματθ. 8,1. Μάρκ. 1,40. Λουκᾶ 5,12.

κία, ὁ μετρημένος τὴν ὑπερηφάνεια, ὁ καλοδιάθετος τὸ φθόνο, ὁ γεμάτος ἀπὸ ἀγάπη τὸ μίσος. Ὅπως δηλαδὴ ὁ τυφλὸς τοῦ Εὐαγγελίου βρῆκε αὐτὸ ποῦ δὲν εἶχε, μὲ τὸ νὰ χάσει αὐτὸ ποῦ εἶχε· τοῦ ἀφαιρέθηκε ἡ τυφλότητα καὶ πῆρε τὴ θέση τῆς ἡ ἀκτίνα τοῦ φωτός³⁴. Καὶ στὸν λεπρὸ δταν ἐξαφανίστηκε ἡ ἀρρώστια, ἐπανῆλθε ἡ χάρη τῆς ὑγείας³⁵ καὶ σ' αὐτοὺς ποῦ ἀνασταίνονται ἀπὸ τοὺς νεκροὺς ὁ θάνατος ὑποχώρησε στὴν παρουσία τῆς ζωῆς³⁶. Ἔτσι καὶ στὸ θέμα ποῦ μᾶς ἀπασχολεῖ, δὲν εἶναι δυνατὸ ν' ἀποκτήσουμε κάτι ἀπὸ τὰ ὑψηλά, ἂν δὲν ἐγκαταλείψουμε τὴν προσπάθεια γιὰ τὰ γήινα καὶ ταπεινά. Βρίσκοντας αὐτά, χάνουμε τὰ προτιμότερα γιὰ μᾶς καὶ πάλι ἡ ἀπώλεια αὐτῶν γίνεται αἰτία νὰ βροῦμε τὰ πολύτιμα. Αὐτὰ τὰ μάθαμε ἀπὸ τὴ φωνὴ τοῦ Κυρίου· «ὅποιος βρεῖ τὴν ψυχὴν τοῦ θὰ τὴ χάσει κι ὅποιος χάσει τὴν ψυχὴν τοῦ γιὰ μένα, θὰ τὴ βρεῖ»³⁷. Τὸ νὰ βρεθεῖ ἡ ψυχὴ μέσα σὲ ὅσα ὑλικά ἐπιδιώκομε, γίνεται αἰτία νὰ μὴ βρεθεῖ μέσα στὰ ἀληθινὰ ἀγαθὰ καὶ τὸ ἀντίθετο ἡ στέρηση καὶ ἀπώλεια τούτων γίνεται παρουσία αὐτῶν ποῦ ἐλπίζομε. «Τί θὰ ὠφεληθεῖ ὁ ἄνθρωπος, ἂν κερδίσει ὅλο τὸν κόσμον, χάσει ὁμως τὴ ζωὴν του;»³⁸. «Εἶναι καιρὸς», λέει, «ν' ἀναζητήσεις καὶ καιρὸς νὰ χάσεις»³⁹. Ἄν λοιπὸν καταλάβομε ποιὸ εἶναι τὸ κέρδος ποῦ ζητοῦμε, ποῦ τὸ βρίσκομε δταν χάσομε ὅσα ἀποκτήσαμε κακῶς, τότε θὰ ζητήσομε τὸ ἓνα καὶ θὰ χάσομε τὸ ἄλλο· θὰ ζητήσομε τὰ καλὰ καὶ θὰ χάσομε τὰ ἄσχημα.

Ὅρθα καὶ σύμφωνα μ' αὐτὰ ποῦ ἐξετάσαμε ὡς τώρα προστίθεται καὶ ἡ συνέχεια τῶν γραπτῶν. Γιατὶ λέει, «εἶναι καιρὸς νὰ φυλάξεις καὶ καιρὸς νὰ ἀπορρίψεις»⁴⁰. Τί νὰ φυλάζομε; Αὐτὸ ἀσφαλῶς ποῦ βρήκαμε μὲ τὴν ἀναζήτησιν. Καὶ τί νὰ ἀπορρίψομε; Ἀσφαλῶς ἐκεῖνο ποῦ ἡ ἀπώλειά του νομίσσαμε ὅτι ὠφελεῖ. Σοῦ ἤρθε μιὰ καλὴ σκέψη, σοῦ μπῆκε ἡ ἐπιθυμία νὰ δεῖς τὸ

36. Μάρκ. 5,41. Λουκᾶ 8,54.

37. Ματθ. 10,39.

38. Ματθ. 16,26.

39. Ἐκκλ. 3,6.

40. Ἐκκλ. 3,6.

Θεὸν τὸν ἰσχυρὸν τὸν ζῶντα, πόθος ἐγένετό σοι τοῦ ἐν ταῖς αὐ-
 λαῖς τοῦ Κυρίου γενέσθαι· αὐλαὶ δ' ἂν εἶεν τοῦ Κυρίου, κατὰ γε
 τὸν ἐμὸν λόγον, αἱ ἀρεταί, αἷς ἐναυλίζεται ὁ λόγος καὶ πᾶς ὁ τῷ
 λόγῳ ἐπόμενος. Ταῦτα φύλαξον, ὡς μὴ διαρρῦναί σοι τὸν πλοῦ-
 5 τὸν τῶν τῆς διανοίας κτημάτων. Παρεισδύεται τις λογισμὸς
 ἐνάντιος, οἷόν τις λαθραῖος κλέπτῃς ἀφανισμὸν τῶν καθαρῶν
 νοημάτων ποιούμενος· ἐκβλητέος οὗτος καὶ ἀποπεμπτέος τῆς
 διανοίας. Ἐν γὰρ τῷ ἐκείνῳ ἐπώσασθαι δι' ἀσφαλείας ἡμῖν ὁ
 τῶν ἀγαθῶν θησαυρὸς φυλαχθήσεται. Εἰ δὲ μὴ ἐκβληθεῖ ὁ λυ-
 10 μαινόμενος, κέρδος οὐδὲν ἔσται τῆς κτήσεως, ἐν τῇ τῶν τοιχω-
 ρύχων ἐπιβουλῇ τῆς εὐπορίας ὑπορρεούσης. Ἐπεὶ οὖν ἐδιδά-
 χθημεν τὸν καιρὸν τοῦ ζητεῖν, «πᾶς δὲ ὁ ζητῶν εὐρίσκει», ὅπως
 ἂν τὸ εὐρεθὲν παραμείνειεν, ἀκριβῆ τινα τῷ θησαυρῷ τὴν φρου-
 ρὰν ἐπιστήσωμεν. «Πάση φυλακῇ», φησί, «τήρει σὴν καρδίαν
 15 μετὰ τὸ εὐρεῖν τὸ ζητούμενον»· μείζον γὰρ τοῦ εὐρεῖν τὸ φυλά-
 ξαι τὴν εὐρεθεῖσαν χάριν· οἷον εὐρεν ὁ προσελθὼν τῇ πίστει τὴν
 διὰ τοῦ λουτροῦ καθαρότητα, ἀλλὰ μείζων ὁ πόνος ἐν τῷ φυλά-
 ξαι, ὃ ἔλαβεν, ἢ ἐν τῷ εὐρεῖν, ὃ οὐκ εἶχεν.

Ὡσπερ οὖν εἶπομεν μὴ χρόνῳ τινὶ τὴν τοῦ ζητεῖν εὐκαι-
 20 ρίαν περιορίζεσθαι, ἀλλὰ πάντα τὸν βίον ἕνα καιρὸν εἶναι τῆς
 ἀγαθῆς ἐκείνης ζητήσεως, οὕτω καὶ τὸν τῆς φυλακῆς καιρὸν
 πάση τῇ ζωῇ μετρεῖσθαι ἀποφαινόμεθα, τὴν αὐτὴν φωνὴν τῆς
 προφητείας καὶ νῦν παραθέμενοι τὴν λέγουσαν· «οἱ ὀφθαλμοί
 μου διὰ παντὸς πρὸς τὸν Κύριον, ὅτι αὐτὸς ἐκσπάσει ἐκ παγίδος
 25 τοὺς πόδας μου». Ἐν τούτῳ γάρ ἐστι τὸ ἄσυλον τὴν ἀγαθὴν
 κτήσιν ἡμῖν φυλάσσεσθαι ἐν τῷ τὸν Θεὸν φύλακα τῶν ἡμετέ-
 ρων ποιήσασθαι. Ὅταν γὰρ οἱ ὀφθαλμοί μου ᾧσι διὰ παντὸς

Θεό, δίψασε ἡ ψυχὴ σου τὸ Θεὸ τὸν ἰσχυρὸ καὶ ζωντανό⁴¹, σὲ ἔπιασε πόθος νὰ βρεθεῖς στὶς αὐλὲς τοῦ Κυρίου⁴²; Αὐλὲς τοῦ Κυρίου λέω ἐγὼ πῶς εἶναι οἱ ἀρετές, ὅπου κατασκηνώνει ὁ Λόγος καὶ καθένας ποὺ ἀκολουθεῖ τὸ Λόγο. Αὐτὰ νὰ φυλάξεις, γιὰ νὰ μὴ διαρρεῦσει ὁ πλοῦτος τῶν καθαρῶν κτημάτων τοῦ νοῦ. Μπαίνει πλαγίως κάποιος ἀντίθετος λογισμὸς, σὰν κάποιος κλέφτης ποὺ προκαλεῖ τὸν ἀφανισμὸ τῶν καθαρῶν ἐννοιῶν. Πρέπει νὰ τὸν βγάλομε καὶ νὰ τὸν διώξομε ἀπὸ τὸ νοῦ μας. Ἐάν αὐτὸν τὸν ἀπωθήσομε, θὰ φυλαχτεῖ μὲ ἀσφάλεια ὁ θησαυρὸς μας τῶν ἀγαθῶν. Ἐάν δὲν διώξομε αὐτὸν ποὺ τὸν καταστρέφει, δὲ θὰ ἔχομε κανένα κέρδος ἀπὸ τὴν ἀπόχτηση, ἐπειδὴ ὁ πλοῦτος μας διαρρέει μὲ τὴν ἐπιβουλὴ τῶν διαρρηκτῶν. Ἐπειδὴ λοιπὸν διδαχτήκαμε τὸν κατάλληλο καιρὸ τῆς ἡμέρας καὶ «καθένας ποὺ ζητεῖ βρίσκει»⁴³, γιὰ νὰ παραμείνει αὐτὸ ποὺ θὰ βρεθεῖ, πρέπει νὰ βάλομε κάποια φρουρὰ αὐστηρὴ στὸ θησαυρὸ μας. «Φύλαγε», λέει, «τὴν καρδιά σου μὲ κάθε φρουρά, ἀφοῦ βρεῖς ἐκεῖνο ποὺ ζητᾶς»⁴⁴. Ἀπὸ τὸ νὰ βρεῖς σημαντικότερο εἶναι νὰ φυλάξεις τὴ χάρη ποὺ βρῆκες. Βρῆκε γιὰ παράδειγμα, ὅποιος προσῆλθε στὴν πίστη μας τὴν καθαρότητα μέσω τοῦ βαπτίσματος, ἀλλὰ ὁ κόπος νὰ φυλάξει ὅ,τι ἔλαβε εἶναι μεγαλύτερος ἀπὸ τὸ νὰ βρεῖ αὐτὸ ποὺ δὲν εἶχε.

Ὅπως εἶπαμε λοιπὸν, ἂς μὴ περιορίζομε τὴν εὐκαιρία τῆς ζήτησης σὲ ἓνα ὀρισμένο χρόνο, ἀλλὰ ὅλη μας ἡ ζωὴ νὰ εἶναι μιὰ εὐκαιρία γιὰ τὴν ἀγαθὴ αὐτὴ ζήτηση. Ἔτσι μετροῦμε καὶ τὴν εὐκαιρία τῆς φύλαξης μὲ ὁλόκληρη τὴ ζωὴ μας παραθέτο- ντας τὸν ἴδιο λόγο τῆς προφητείας καὶ τώρα ποὺ «τὰ μάτια εἶναι στραμμένα πάντοτε πρὸς τὸν Κύριο, γιατί αὐτὸς θ' ἀποσπάσει τὰ πόδια μου ἀπὸ τὴν παγίδα»⁴⁵. Ἀπὸ αὐτὸ ἐξαρτᾶται νὰ φυλάξομε ἀσύλληπτη τὴν ἀγαθὴ περιουσία μας, ἂν κάνομε φύλακα τῶν ἀγαθῶν μας τὸ Θεό. Ὅταν δηλαδὴ τὰ μάτια μας εἶναι

41. Ψαλμ. 41,3.

42. Ψαλμ. 83,3.

43. Ματθ. 7,8.

44. Παρμ. 4,23.

45. Ψαλμ. 24,15.

πρὸς τὸν Κύριον, τότε ἀπρακτοὶ γίνονται τοῦ ἀντικειμένου αἱ παγίδες, δι' ὧν ἐκεῖνος τῶν ἐν τῇ ψυχῇ τιμίων τὴν ἐπιβουλήν τεχνάζεται. «Μὴ δῶς», φησὶν, «εἰς σάλον τὸν πόδα σου, καὶ οὐ νυστάξει ὁ φυλάσσων σε». Οὐκοῦν ἀκόλουθος ἡ παροῦσα ρῆσις 5 τῶ προάγοντι λόγῳ. Ἐκεῖνος ἐκέλευσε ζητεῖν, ἵνα εὐρωμεν, οὐδ-
 τος φυλάττειν τὰ ἀγαθὰ τρόποσ ἐστὶν ἐν τῷ ἐκβαλεῖν τὰ ἐκ τοῦ ἐναντίου νοούμενα ὡσπερ ἐπὶ τῆς πολεμουμένης πόλεως ἀσφα-
 λεστέρα γίνεται ἡ φρουρὰ τῶν προδοτῶν ἐκβληθέντων, ἕως δ' ἂν ἐντὸς ὧσι, μᾶλλον ἐπιβουλεύουσι τῶν φανερῶν ἐχθρῶν οἱ
 10 λανθάνοντες. «Καιρὸς» γάρ, φησὶν, «τοῦ φυλάσσειν καὶ καιρὸς τοῦ ἐκβάλλειν».

Ἡ δὲ ἐφεξῆς ἀκολουθία τοῦ λόγου εἰς μείζονά τινα τὴν περὶ τῶν ὄντων φιλοσοφίαν τὴν ψυχὴν ἄγει. Δείκνυσι γάρ, ὅτι συνεχές ἐστὶ τὸ πᾶν ἑαυτῷ καὶ οὐκ ἔχει τινὰ λύσιν ἢ ἀρμονία 15 τῶν ὄντων, ἀλλὰ τίς ἐστὶ σύμπνοια τῶν πάντων πρὸς ἄλληλα, καὶ οὐκ ἀπέσχισται τὸ πᾶν τῆς πρὸς ἑαυτὸ συναφείας, ἀλλ' ἐν τῷ εἶναι μένει τὰ πάντα τῇ τοῦ ὄντως ὄντος δυνάμει περικρα-
 τούμενα. Τὸ δὲ ὄντως ὄν ἢ αὐτοαγαθότης ἐστὶν ἢ εἴ τι ὑπὲρ τοῦ-
 τό τις ἐπινοεῖ σημαντικὸν τῆς ἀφράστου φύσεως ὄνομα. Πῶς δ' 20 ἂν τις εὐροὶ ἐκεῖνου ὄνομα, ὅπερ «ὑπὲρ πᾶν ὄνομα» εἶναι φησιν ἢ θεία τοῦ ἀποστόλου φωνή; Πλὴν ὅτιπερ ἂν εὐρεθῇ ὄνομα ἐρ-
 μηνευτικὸν τῆς ἀνεκφωνήτου δυνάμεώς τε καὶ φύσεως, ἀγαθὸν ἐστὶ πάντως τὸ σημαινόμενον. Τοῦτο τοίνυν τὸ ἀγαθὸν ἦτοι ὑπὲρ τὸ ἀγαθὸν αὐτὸ τε ὡς ἀληθῶς ἐστὶ καὶ δι' ἑαυτοῦ τοῖς οὖσι 25 δέδωκέ τε καὶ δίδωσι τὴν τε τοῦ γενέσθαι δύναιμι καὶ τὴν ἐν τῷ εἶναι διαμονήν, πᾶν δὲ τὸ ἕξω αὐτοῦ θεωρούμενον ἀνυπαρ-

στραμμένα πάντοτε στὸν Κύριο, τότε δὲ λειτουργοῦν οἱ παγίδες τοῦ ἐχθροῦ μας, μὲ τίς ὁποῖες μηχανεῦται τὴν ἐπιβολὴ κατὰ τῶν πολύτιμων ἀγαθῶν τῆς ψυχῆς· «μὴν ἀφήσεις», λέει, «τὸ πόδι σου νὰ σαλευθεῖ καὶ αὐτὸς ποὺ σὲ φυλάει δὲ θὰ νυστάξει»⁴⁶. Ἡ ρῆση αὐτὴ συμφωνεῖ μὲ τὸν προηγούμενο λόγο. Ἐκεῖνος πρόσταξε νὰ ζητοῦμε γιὰ νὰ βροῦμε, αὐτὴ μᾶς συμβουλεύει νὰ φυλάγομε γιὰ νὰ μὴ χάσομε. Καὶ ὁ τρόπος τῆς φύλαξης τῶν ἀγαθῶν εἶναι νὰ διώχνομε τ' ἀντίθετά τους. Ὅπως σὲ μιὰ πόλη ποὺ πολιορκεῖται ἡ φύλαξή της γίνεται ἀσφαλέστερη ὅταν διωχτοῦν οἱ προδότες, ἐνῶ ὅσο εἶναι μέσα ἡ ἐπιβουλὴ τῶν κρυφῶν ἐχθρῶν εἶναι ἰσχυρότερη ἀπὸ τῶν φανερῶν. «Εἶναι καιρὸς», λέει, «νὰ φυλάγεις καὶ καιρὸς νὰ διώχνεις».

Ἡ παρακάτω συνέχεια τοῦ λόγου ὁδηγεῖ τὴν ψυχὴ σὲ μιὰ ἀνώτερη θεωρία γιὰ τὰ ὄντα. Γιατὶ δείχνει, ὅτι τὸ πᾶν ἀποτελεῖ μιὰ συνέχεια μὲ τὸν ἑαυτό του καὶ ἡ ἀρμονικὴ σύνδεση τῶν ὄντων δὲν παρουσιάζει πούθεν ἄλλῃ ἀλλὰ ὑπάρχει μιὰ σύμπτωση ὅλων μεταξύ τους. Καὶ δὲν ἀποκόβεται τὸ πᾶν ἀπὸ τὴ συνάφεια μὲ τὸν ἑαυτό του ἀλλὰ μένουν ὅλα μέσα στὸ εἶναι μὲ τὴ δύναμη τοῦ πραγματικοῦ ὄντος νὰ τὰ περικρατεῖ. Τὸ πραγματικὸ ὄν εἶναι ἡ αὐτοαγαθότητα ἢ ὅποιο ὄνομα ἀνώτερο ἀπὸ αὐτὸ μπορεῖ νὰ σκεφεῖ κανένας ποὺ νὰ σημαίνει τὴν ἀφραστὴ φύση. Ἀλλὰ πῶς νὰ βρεῖ κανένας «τὸ ὄνομα ἐκείνου ποὺ εἶναι πάνω ἀπὸ κάθε ὄνομα» ὅπως λέει ἡ θεία φωνὴ τοῦ Ἀποστόλου⁴⁷; Ὡστόσο ὅποιο ὄνομα κι ἂν βρεθεῖ ποὺ νὰ ἐρμηνεύει τὴν ἀνονόμαστη δύναμη καὶ φύση, εἶναι ἀγαθὸ πάντως τὸ σημαινόμενό του. Αὐτὸ λοιπὸν τὸ ἀγαθὸ, εἴτε τὸ πάνω ἀπὸ τὸ ἀγαθὸ, καὶ τὸ ἴδιο ὑπάρχει ἀληθινά, καὶ ἀπὸ τὸν ἑαυτό του ἔδωσε στὰ ὄντα καὶ δίνει τόσο τὴ δύναμη νὰ ὑπάρξουν ὅσο καὶ τὴ διαμονὴ μέσα στὸ εἶναι καὶ ὅ,τι νοοῦμε ἔξω ἀπὸ αὐτὸ εἶναι ἀνυπαρξία⁴⁸. Γιατὶ ὅποιο εἶναι ἔξω ἀπὸ τὸ ὄν, δὲν βρίσκεται μέσα στὸ εἶναι. Ἐπειδὴ λοιπὸν θεωρεῖται ὡς ἀντίθετη τῆς ἀγάπης ἡ κακία καὶ ὁ

46. Ψαλμ. 120,3.

47. Φιλιπ. 2,9.

48. Βλ. Πλάτωνος, *Πολιτεία* 508E-509E.

ξία ἐστὶ τὸ γὰρ ἔξω τοῦ ὄντος ἐν τῷ εἶναι οὐκ ἔστιν. Ἐπεὶ οὖν ἀντιθεωρεῖται τῇ ἀρετῇ ἢ κακία, Θεὸς δὲ ἡ παντελὴς ἀρετὴ, ἔξω ἄρα τοῦ Θεοῦ ἢ κακία, ἧς ἡ φύσις οὐκ ἐν τῷ αὐτὴν τι εἶναι, ἀλλ' ἐν τῷ ἀγαθὴν μὴ εἶναι καταλαμβάνεται· τῷ γὰρ ἔξω τοῦ ἀγαθοῦ νοήματι ὄνομα τὴν κακίαν ἐθέμεθα. Οὕτως οὖν ἀντιθεωρεῖται τῷ ἀγαθῷ ἢ κακία, ὡς ἀντιδιαίρεται τὸ μὴ ὄν τῷ ὄντι.

Ἐπεὶ οὖν τῷ αὐτεξουσίῳ τῆς ὀρμῆς τοῦ ἀγαθοῦ ἀπερρῦμεν, ὥσπερ οἱ ἐν φωτὶ μύσαντες σκότος λέγονται βλέπειν· ἐν γὰρ τῷ μηδὲν βλέπειν ἐστὶ τὸ σκότος βλέπειν· τότε ἡ ἀνύπαρ-
10 κτος τῆς κακίας φύσις, ἐν τοῖς ἀπορρνεῖσι τοῦ ἀγαθοῦ οὐσιώθη, ἣτις ἕως τότε ἐστίν, ἕως ἂν ἡμεῖς ἔξω τοῦ ἀγαθοῦ ὤμεν. Εἰ δὲ πάλιν ἡμῶν ἡ αὐτεξούσιος τοῦ θελήματος κίνησις ἀπορραγεῖ τῆς πρὸς τὸ ἀνύπαρκτον σχέσεως καὶ συμφυεῖ τῷ ὄντι, ἐκείνη μὲν τὸ ἐν ἐμοὶ εἶναι μηκέτι ἔχουσα οὐδὲ τὸ εἶναι ὄλως ἔξει· κα-
15 κὸν γὰρ ἔξω προαιρέσεως ἐφ' ἑαυτοῦ κείμενον οὐκ ἔστιν· ἐγὼ δὲ τῷ ἀληθῶς ὄντι ἐμαυτὸν προσκολλήσας τε καὶ προσράψας ἐν τῷ ὄντι μενῶ, ὃς δεῖ τε ἦν καὶ εἰς δεῖ ἔσται καὶ νῦν ἔστι. Ταῦτά μοι δοκεῖ τὰ νοήματα «ὁ τοῦ ρῆξαι καιρὸς» καὶ ὁ «τοῦ ράψαι καιρὸς» ὑποτίθεσθαι, ἵνα ἀπορραγέντες ἐκείνου, ὧ κα-
20 κῶς συνεφύημεν, προσκολληθῶμεν ἐκείνω, οὗ ἀγαθὴ ἢ προσκόλλησις. «Ἐμοὶ» γάρ, φησί, «τὸ προσκολλᾶσθαι τῷ Θεῷ ἀγαθόν ἐστι», τίθεσθαι ἐν τῷ Κυρίῳ τὴν ἐλπίδα μου. Εἰποὶ δ' ἂν τις καὶ πρὸς ἄλλα πολλὰ τὴν συμβουλήν ταύτην χρησίμως ἔχειν, οἷον «ἐξάρατε τὸν πονηρὸν ἐξ ὑμῶν αὐτῶν». Ταῦτα κε-
25 λεύει ὁ θεῖος ἀπόστολος, τὸν ἐπὶ τῇ παρανόμῳ μίξει κατεγνωσμένον τοῦ κοινοῦ τῆς Ἐκκλησίας πληρώματος ἀπαρραγῆναι

Θεός είναι ἡ τέλεια ἀρετή, ἐπομένως ἡ κακία εἶναι ἐξω ἀπὸ τὸ Θεό, καὶ ἐννοοῦμε τὴ φύση τῆς ὄχι στὸ ὅτι αὐτὴ εἶναι κάτι, ἀλλὰ στὸ ὅτι δὲν εἶναι ἀγαθὴ. Σ' αὐτὸ δηλαδὴ πὺ νοοῦμε ἐξω ἀπὸ τὸ ἀγαθὸ δώσαμε τὸ ὄνομα τῆς κακίας. Ἡ κακία λοιπὸν θεωρεῖται ὡς ἀντίθετη στὸ ἀγαθὸ, ὅπως θεωρεῖται ἀντίθετο τὸ μὴ ὄν στὸ ὄν.

Ἐπειδὴ λοιπὸν μὲ τὴν αὐτεξούσια θέλησή μας ἀπομακρυνθήκαμε ἀπὸ τὸ ἀγαθὸ, ὅπως αὐτοὶ πὺ κλείνουν τὰ μάτια στὸ φῶς λέμε πὺς βλέπουν σκοτάδι. Τὸ νὰ βλέπομε δηλαδὴ σκότος εἶναι τὸ νὰ μὴ βλέπομε τίποτε. Τότε ἔλαβε οὐσία ἡ δίχως ὑπαρξὴ φύση τῆς κακίας σ' αὐτοὺς πὺ γλίστησαν ἀπὸ τὸ ἀγαθὸ, οὐσία πὺ ἔχει ὡς τότε, ὅσο ἐμεῖς βρισκόμαστε ἐξω ἀπὸ τὸ ἀγαθὸ. Ἄν ὁμως πάλι ἡ αὐτεξούσια λειτουργία τῆς θέλησῆς μας ἀποσπαστεῖ ἀπὸ τὴ σχέση τῆς μὲ τὸ ἀνύπαρκτο καὶ συνδεθεῖ μὲ τὸ ὄν, ἡ κακία ἐπειδὴ δὲν ἔχει πιά ὑπαρξὴ μέσα μου, δὲ θὰ ἔχει καμιά ὑπαρξὴ γενικά. Δὲν ὑπάρχει κακὸ καθ' ἑαυτὸ ἐξω ἀπὸ τὴν προαίρεση. Ἐγὼ ὁμως ἐπειδὴ ἔχω συνάψει καὶ προσράψει τὸν ἑαυτὸ μου μὲ αὐτὸν πὺ ὑπάρχει ἀληθινά, σ' αὐτὸν θὰ μείνω, πὺ ὑπῆρχε πάντοτε, θὰ ὑπάρχει γιὰ πάντα καὶ ὑπάρχει καὶ τώρα. Αὐτὰ τὰ νοήματα νομίζω τὰ ὑποβάλλει ὁ κατάλληλος καιρὸς ν' ἀποσπάσομε καὶ ὁ κατάλληλος καιρὸς νὰ ράψομε⁴⁹, ὥστε, ἀφοῦ ἀποσπαστοῦμε ἀπὸ ἐκεῖνο μὲ τὸ ὁποῖο συνδεθήκαμε ἄπρεπα, νὰ προσκολληθοῦμε σ' ἐκεῖνο πὺ ἡ προσκόλλησις σ' αὐτὸ εἶναι ἀγαθὴ. Γιατὶ λέει, «εἶναι ἀγαθὸ γιὰ μένα νὰ εἶμαι προσκολλημένος στὸ Θεὸ καὶ νὰ ἔχω τὴν ἐλπίδα μου στὸν Κύριο»⁵⁰. Θὰ ἔλεγε κανένας ὅτι ἡ συμβουλή αὐτὴ εἶναι χρήσιμη καὶ σ' ἄλλες πολλὰς περιπτώσεις ὅπως «διώξτε τὸ πονηρὸ ἀπὸ ἀνάμεσά σας»⁵¹. Αὐτὰ παραγγέλλει ὁ θεῖος Ἀπόστολος, ὀρίζοντας ν' ἀποκοπεῖ ἀπὸ τὸ κοινὸ πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας αὐτὸς πὺ καταδικάστηκε γιὰ παράνομη συζυγία, ὥστε, λέει, «τὸ λίγο

49. Ἐκκλ. 3,14.

50. Ψαλμ. 72,28.

51. Α' Κορ. 5,13.

κελεύων, ὡς ἂν μὴ «μικρά», φησί, «ζύμη τῆς τοῦ κατεγνωσμένου κακίας ὄλον τὸ φύραμα τῆς ἐκκλησιαστικῆς εὐχῆς ἀχρειώσκειν». Τὸν δὲ ἀπορραγέντα διὰ τῆς ἁμαρτίας πάλιν προσράπτει διὰ τῆς μετανοίας λέγων, «ἵνα μὴ τῇ περισσοτέρῃ λύπῃ κατασποθῆ ὁ τοιοῦτος».

Οὕτως οἶδεν εὐκαιρῶς τε ἀπορρηξαι τὸ σπιλωθὲν μέρος τοῦ τῆς ἐκκλησίας χιτῶνος καὶ πάλιν εὐκαιρῶς προσράψαι, ὅταν διὰ τῆς μετανοίας ἐκπλυθῆ τοῦ μολύσματος. Καὶ πολλὰ τοιαῦτα ἔστιν ἰδεῖν ἐν τε τοῖς ἀρχαιοτέροις τῶν διηγημάτων καὶ 10 ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς βίῳ; ὅσα ἐν ταῖς ἐκκλησιαίαις οἰκονομικῶς ἐπιτελεῖται. Οἴδατε γὰρ τίνων ἀπορρηγνύμεθα καὶ τίσιν δεῖ προσραπτόμεθα· τῆς γὰρ αἰρέσεως ἀποσχιζόμενοι, τῇ εὐσεβείᾳ διὰ παντὸς ἐνραπτόμεθα, τότε ἀρρηκτον βλέποντες τὸν τῆς Ἐκκλησίας χιτῶνα, ὅταν ἀπορραγῆ τῆς πρὸς τὴν αἵρεσιν κοινωνίας. 15 Ἄλλ' εἶτε κατὰ τὴν προεξετασθεῖσαν ἡμῖν θεωρίαν φιλοσοφεῖ περὶ τῶν ὄντων ὁ λόγος εἶτε τὰ τοιαῦτα διὰ τῆς συμβουλῆς ταύτης παιδεύει, καὶ πάντα τὸ ἐπωφελές τε καὶ χρήσιμον περιέχει ἢ ρῆσις ἢ ἐν καιρῷ τε ἀπορρηγνύσα, ὧν πονηρὰ ἢ συνάφεια, καὶ κατὰ καιρὸν πάλιν συνάπτουσα, ὧν ἐπωφελής ἐστὶν ἢ ἐνωσις.

20 Ἡμεῖς δὲ πρὸς τὰ ἐφεξῆς τοῦ λόγου προέλθωμεν, δι' οὗ μοι δοκεῖ μᾶλλον ὁ κατὰ τὴν ὑψηλοτέραν φιλοσοφίαν θεωρηθεὶς λόγος οἰκείως πρὸς τὸ ρητὸν ἔχει. Προτέτακται γὰρ ὁ τοῦ σιγᾶν καιρὸς καὶ μετὰ τὴν σιγὴν ἔδωκε τὸν τοῦ λέγειν καιρὸν. Πότε οὖν καὶ περὶ τίνων τὸ σιγᾶν ἐστὶν ἄμεινον; Εἶποι μὲν ἂν 25 τις τῶν πρὸς τὸ ἦθος βλέπόντων πολλαχῆ τὴν σιωπὴν εὐσχημονεστέραν εἶναι τοῦ λόγου, οἷον καθὼς διακρίνει τῆς σιωπῆς τε καὶ τοῦ λόγου τὴν εὐκαιρίαν ὁ Παῦλος, ποτὲ μὲν νομοθετῶν τὸ σιγᾶν, ποτὲ δὲ ἐπιτρέπων τὸ λέγειν. «Πᾶς λόγος σαπρὸς ἐκ

προζύμι τοῦ καταδικασμένου γιὰ κακία νὰ μὴν ἀχρηστέψει ὅλη τὴ ζύμη τῆς ἐκκλησιαστικῆς σύναξης»⁵². Κι αὐτὸν πάλι πού ἀποσπάστηκε ἀμαρτάνοντας τὸν ξαναράβει πάλι μὲ τὴ μετάνοια λέγοντας: «γιὰ νὰ μὴ βουλιάξει ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς μὲ τὴν περίσσεια τῆς λύπης»⁵³.

Ἔτσι γνωρίζει τὸν κατάλληλο καιρὸ ν' ἀποσπάσει τὸ λεκιασμένο μέρος ἀπὸ τὸ χιτῶνα τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὸν κατάλληλο πάλι καιρὸ νὰ τὸ προσράβει, ὅταν μὲ τὴ μετάνοια ξεπλυθεῖ ἡ ἀκαθαρσία. Πολλές τέτοιες περιπτώσεις μπορούμε νὰ δοῦμε καὶ σὲ παλαιότερες διηγήσεις καὶ στὴ σύγχρονή μας ζωὴ, πού γίνονται κατ' οἰκονομία στὶς ἐκκλησίες. Βλέπετε ἀπὸ ποιά γίνεται ἡ ἀπόσπασή μας καὶ σὲ ποιά προσραπτόμαστε πάντοτε. Ἀποσχιζόμαστε δηλαδὴ ἀπὸ τὴν αἵρεση καὶ ραβόμαστε γιὰ πάντα πάνω στὸ ὕφασμα τῆς εὐσεβοῦς πίστεως, βλέποντας πὰ τότε ἀκέριο τὸν χιτῶνα τῆς Ἐκκλησίας, ὅταν ἀποσπαστεῖ ἀπὸ τὴ σχέση μὲ τὴν αἵρεση. Εἶτε ὁμως ὁ λόγος μας φιλοσοφεῖ σύμφωνα μὲ τὴ θεωρία πού ἀναπτύξαμε γιὰ τὰ ὄντα εἶτε μᾶς διδάσκει αὐτὰ τὰ πράγματα μὲ τὴ συμβουλή αὐτή, ἡ ρῆση περιέχει πάντοτε τὸ ὠφέλιμο καὶ χρήσιμο, διασπώντας στὸν κατάλληλο καιρὸ ὅσα βρίσκονται σὲ συνάφεια ἀμαρτωλῆ καὶ στὸν κατάλληλο πάλι καιρὸ ἐνώνοντας αὐτὰ πού ἡ ἔνωσή τους εἶναι ὠφέλιμη.

Ἐμεῖς ὡς προχωρήσαμε στὴ συνέχεια τοῦ λόγου μας, στὸ σημεῖο ὅπου ἔχει, νομίζω, μεγαλύτερη οἰκειότητα μὲ τὸ ρητὸ ὁ λόγος πού ἐξετάσαμε σύμφωνα μὲ τὴν ὑψηλότερη φιλοσοφία. Ἔχει προταχθεῖ ὁ καιρὸς τῆς σιγῆς κι ἔπειτα ἀπὸ τὴ σιγὴ ἔδωσε τὸν καιρὸ τοῦ λόγου. Πότε λοιπὸν καὶ γιὰ ποιό εἶναι προτιμότερη ἡ σιγὴ; Μπορεῖ νὰ πεῖ κανένας πού ἀποβλέπει στὴ συμπεριφορὰ ὅτι ἡ σιγὴ σὲ πολλὰ εἶναι εὐσχημονέστερη ἀπὸ τὸ λόγο, ὅπως γιὰ παράδειγμα διακρίνει ὁ Παῦλος τὸν κατάλληλο καιρὸ τῆς σιωπῆς καὶ τοῦ λόγου, ἄλλοτε νομοθετώντας τὴ σιγὴ κι ἄλλοτε ἐπιτρέποντας τὸν λόγο. «Κανένας λόγος σαπρὸς νὰ μὴ

52. Α' Κορ. 5,6.

53. Β' Κορ. 2,7.

τοῦ στόματος ὑμῶν μὴ ἐκπορευέσθω»· οὗτος σιωπῆς ὁ νόμος· «ἀλλ' εἰ τις ἀγαθὸς πρὸς οἰκοδομὴν πίστεως, ἵνα δῶ χάριν τοῖς ἀκούουσιν»· οὗτος ὁ τοῦ λέγειν καιρὸς. «Αἱ γυναῖκες ἐν ταῖς ἐκκλησίαις σιγάτωσαν»· πάλιν ἔδωκε τῇ σιγῇ τὸν καιρὸν· «εἰ δέ τι μαθεῖν θέλουσιν, ὧν ἀγνοοῦσιν, ἐν οἴκῳ τοὺς ἰδίους ἀνδρας ἐπερωτάτωσαν»· πάλιν ὑπέδειξε τοῦ λόγου τὴν εὐκαιρίαν. «Μὴ ψεύδεσθε εἰς ἀλλήλους»· καὶ αὕτη σιωπῆς εὐκαιρία· «λαλεῖτω ἀλήθειαν ἕκαστος μετὰ τοῦ πλησίον αὐτοῦ»· πάλιν ἡ ἐξουσία τοῦ λόγου.

10 Καὶ πολλὰ τοιαῦτα ἔστιν εἰπεῖν καὶ ἐκ τῆς ἀρχαιοτέρας Γραφῆς· «ἐν τῷ συστήναι τὸν ἀμαρτωλὸν ἐναντίον μου ἐκωφώθη καὶ ἐταπεινώθη καὶ ἐσίγησα ἐξ ἀγαθῶν», καὶ «ὡσεὶ κωφὸς οὐκ ἤκουον καὶ ὡσεὶ ἄλαλος οὐκ ἀνοίγων τὸ στόμα αὐτοῦ». Καὶ «ἐν τῷ συστήναι τὸν ἀμαρτωλὸν ἄφωνος γίνεται ὁ
15 πρὸς τὴν ἀντίδοσιν τοῦ κακοῦ μένων ἀκίνητος», ἐν οἷς δὲ προσήκει τῷ λόγῳ χρῆσασθαι, ἀνοίγει ἐν παραβολαῖς τὸ στόμα, φθέγγεται προβλήματα, πληροῖ τὸ στόμα αἰνέσεως, κάλαμον ποιεῖ τὴν γλῶσσαν. Ἀλλὰ τί χρῆ, μυρίων ὀντων ἐν τῇ Γραφῇ τῶν ὑποδειγμάτων, λεπτουργεῖν ἐν τοῖς ὁμολογουμένοις τὸν λό-
20 γον; Ὁ δὲ μοι πρὸ τούτων ἐπὶ νοῦν ἦλθεν, ὡς συμφωνούσης τῆς περὶ τοῦ σιγαῖν τε καὶ λαλεῖν εὐκαιρίας τῇ ἀποδοθείσῃ περὶ τοῦ ρήγματος καὶ τῆς ραφῆς θεωρία, τοῦτο βούλομαι πάλιν ἐπαναλαβὼν δι' ὀλίγων εἰπεῖν. Ἐκεῖ τε γὰρ τὴν κακῶς τῷ ἐναντίῳ προσφουεῖσαν ψυχὴν ἀπορρήξας ὁ λόγος εἰς γνῶσιν ἤγαγε τοῦ ὄν-
25 τως ὄντος διὰ τῆς προσκολλήσεως, ὅπερ ὑπὲρ λόγον εἶναι ὁ προλαβὼν ἀποδέδωκε ὁ λόγος, ἐνταῦθά τε διὰ τοῦτό μοι δοκεῖ

54. Ἐφ. 4,29.

55. Α' Κορ. 14,35.

56. Κολ. 3,9.

βγαίνει από τὸ στόμα σας»· αὐτὸς εἶναι ὁ νόμος τῆς σωπῆς· «ἀλλὰ ὁ λόγος ὁ ὠφέλιμος, γιὰ νὰ οἰκοδομήσει ὅταν χρειάζεται και νὰ ὠφελήσει ὄσους τὸν ἀκοῦν»⁵⁴· αὐτὸς εἶναι ὁ καιρὸς τοῦ λόγου. «Οἱ γυναῖκες νὰ σωπαίνουν μέσα στὴν ἐκκλησία»· δίνει πάλι τὸν καιρὸ τῆς σιγῆς. «Κι ἂν θέλουν νὰ μάθουν κάτι ποῦ δὲν ξέρουν, ἄς ρωτοῦν τοὺς ἄντρες τους στὸ σπίτυ»⁵⁵· ἐδῶ πάλι ἔδειξε τὴν εὐκαιρία τοῦ λόγου. «Μὴ λέτε ψέματα ὁ ἓνας στὸν ἄλλο»⁵⁶· κι αὐτὴ εἶναι εὐκαιρία σωπῆς. «Ὁ καθένας ἄς μιλάει μὲ τὸν πλησίον του τὴν ἀλήθειαν»⁵⁷· νά, πάλι ἡ ἐξουσία τοῦ λόγου.

Πολλὰ ὁμοια μποροῦμε ν' ἀναφέρομε καὶ ἀπὸ τὴν παλαιὰ Διαθήκη. «Ὅταν συναντήθηκα μὲ ἁμαρτωλὸ ἔγινα κουφὸς καὶ ἄλαλος, γεμάτος ταπεινὼση δὲ μίλησα οὔτε γιὰ καλὸ»⁵⁸· καὶ «ἔγινα κουφὸς καὶ δὲν ἄκουγα καὶ σὰν ἄλαλος ποῦ δὲν ἀνοίγει τὸ στόμα του»⁵⁹. Ὅταν συναντήσει τὸν ἁμαρτωλὸ γίνεται ἄφωτος⁶⁰ ὅποιος μένει ἀκίνητος στὴν ἀνταπόδοση τοῦ κακοῦ· ὅπου πρέπει νὰ χρησιμοποιήσει τὸ λόγο, ἀνοίγει τὸ στόμα του μιλώντας παραβολικά, ἀπευθύνει αἰνίγματα, γεμίζει τὸ στόμα του ἀπὸ δοξολογία, κάνει τὴ γλώσσα του γραφίδα⁶¹. Τί χρειάζεται ὁμοῦς ἐνῶ ὑπάρχουν τόσα παραδείγματα στὴ Γραφή νὰ κατακερματίζουμε τὸ λόγο σὲ πανθομολογούμενα. Ὅτι μοῦ ἦρθε στὸ νοῦ πρὶν ἀπὸ αὐτά, ὅτι δηλαδὴ συμφωνεῖ ὁ κατάλληλος καιρὸς γιὰ σιγὴ καὶ λόγο μὲ τὴν ἐξήγησι ποῦ ἐκθέσαμε γιὰ τὴ ρῆξι καὶ τὴ ραφή, αὐτὸ θέλω νὰ πῶ ἐπαναλαμβάνοντάς το μὲ λίγα λόγια. Ἐκεῖ τὴν ψυχὴ ποῦ προσκολλήθηκε ἄπρεπα στὸ κακό, ἀφοῦ τὴν ἀπόσπασε ὁ λόγος τὴν ὁδήγησε στὴ γνώση τοῦ πραγματικὰ ὑπάρχοντος μὲ τὴν προσκόλλησι σ' αὐτό, πράγμα ποῦ ὁ προηγούμενος λόγος μᾶς τὸ χαρακτήρισε πάνω ἀπὸ τὸ λογικό· κι ἐδῶ γι' αὐτὸ νομίζω ἔχει προταχθεῖ ἡ σιγὴ⁶², γιὰ τὸ

57. Ἐφ. 4,25.

58. Ψαλμ. 38, 2-3.

59. Ψαλμ. 37,14.

60. Ψαλμ. 38,2.

61. Ψαλμ. 77,2· 70, 8· 44,2.

62. Φιλ. 2,9.

τὸ σιγᾶν προτετάχθαι, τοῦτ' ἔστι, διότι τὸ ὑπὲρ πᾶν ἐκεῖνο νόη-
 μά τε καὶ ὄνομα, ὃ ἢ τοῦ κακοῦ ἀπορραγεῖσα ψυχὴ καὶ ζητεῖ διὰ
 παντὸς καὶ ἐνραφῆναι τῷ εὐρεθέντι ἐφίεται, τοῦτο πάσης ἐρμη-
 νευτικῆς φωνῆς ἐστὶν ὑψηλότερον· ὅπερ ὁ φιλονεικῶν ὑπὸ τὴν
 5 τοῦ λόγου σημασίαν καθέλκειν λανθάνει πλημμελῶν εἰς τὸ
 θεῖον· τὸ γὰρ ὑπὲρ πᾶν εἶναι πεπιστευμένον καὶ ὑπὲρ λόγον πάν-
 τως ἐστίν.

Ὁ δὲ λόγῳ διαλαμβάνειν ἐπιχειρῶν τὸ ἀόριστον οὐκέτι
 δίδωσι τὸ ὑπὲρ πᾶν εἶναι ἐκεῖνο, ᾧ ἀντεξάγει τὸν ἴδιον λόγον,
 10 τοιοῦτόν τι καὶ τοσοῦτον εἶναι οἰόμενος, οἷον καὶ ὅσον εἰπεῖν ὁ
 λόγος ἐχώρησεν, οὐκ εἰδὼς ὅτι ἐν τῷ πεπεισθαι ὑπὲρ γνῶσιν
 εἶναι τὸ θεῖον ἐν τούτῳ ἢ θεοπρεπῆς περὶ τοῦ ὄντως ὄντος φυ-
 λάσσεται ἔννοια. Διὰ τί; Ὅτι πᾶν τὸ ἐν τῇ κτίσει ὄν πρὸς τὸ
 συγγενὲς ἐκ φύσεως βλέπει καὶ οὐδὲν τῶν ὄντων ἔξω ἑαυτοῦ
 15 γενόμενον ἐν τῷ εἶναι μένει, οὐ πῦρ ἐν ὕδατι, οὐκ ἐν πυρὶ τὸ
 ὕδωρ, οὐκ ἐν τῷ βυθῷ τὸ χερσαῖον, οὐκ ἐν τῇ χέρσῳ τὸ ἐνυ-
 δρον, οὐκ ἐν ἀέρι τὸ ἐγγεῖον, οὐκ ἐν γῆ πάλιν τὸ ἐναέριον· ἀλλ'
 ἐν τοῖς ἰδίῳις ἕκαστον μένον ὁροις τῆς φύσεως ἕως τότε ἐστίν,
 ἕως ἂν ἐντὸς τῶν ἰδίων ὄρων μένη. Εἰ δὲ ἔξω ἑαυτοῦ γένοιτο,
 20 ἐκτὸς καὶ τοῦ εἶναι γενήσεται. Καὶ ὡσπερ τῶν αἰσθητηρίων ἡ
 δύναμις ταῖς κατὰ φύσιν ἐνεργεῖαις παραμένουσα μεταβῆναι
 πρὸς τὴν παρακειμένην οὐ δύναται· οὔτε γὰρ ὁ ὀφθαλμὸς τὰ τῆς
 ἀκοῆς ἐνεργεῖ, οὔτε ἡ ἀφῆ διαλέγεται, οὔτε ἡ ἀκοὴ γεύεται, οὔτε
 ἡ γλῶσσα τὰ τῆς ὄψεως ἢ τὰ τῆς ἀκοῆς ἐνεργεῖ, ἀλλ' ἕκαστον
 25 ὄρον ἔχει τῆς ἰδίας δυνάμεως τὴν κατὰ φύσιν ἐνεργεῖαν.

Οὕτω καὶ πᾶσα ἡ κτίσις ἔξω ἑαυτῆς γενέσθαι διὰ τῆς κα-
 ταληπτικῆς θεωρίας οὐ δύναται, ἀλλ' ἐν ἑαυτῇ μένει δεῖ καὶ
 ὅπερ ἂν ἴδῃ, ἑαυτὴν βλέπει· κἂν οἴηθῃ τι ὑπὲρ ἑαυτὴν βλέπειν,
 τὸ ἐκτὸς ἑαυτῆς ἰδεῖν φύσιν οὐκ ἔχει. Οἷον τὴν διαστηματικὴν
 30 ἔννοιαν ἐν τῇ τῶν ὄντων θεωρίᾳ παρελθεῖν βιάζεται, ἀλλ' οὐ

ὅτι δηλαδή αὐτὸ ποὺ ὑπερβαίνει κάθε νόημα καὶ κάθε ὄνομα, αὐτὸ ποὺ ἡ ψυχὴ ποὺ ἀποσπᾶστηκε ἀπὸ τὸ κακὸ καὶ ζητεῖ πάντοτε κι ὅταν τὸ βρεῖ ἐπιθυμεῖ νὰ ραφτεῖ μέσα του, αὐτὸ εἶναι ἀνώτερο ἀπὸ κάθε ἐξήγηση. Αὐτὸ ὅποιος ἀγωνίζεται νὰ τὸ σύρει σὲ μιὰ λογικὴ σημασία, χωρὶς νὰ θέλει κάνει σφάλμα στὸ Θεό. Γιατὶ ὅποιο πιστεύομε πὼς εἶναι πάνω ἀπὸ ὅλα, εἶναι ἀσφαλῶς καὶ πάνω ἀπὸ τὸ λόγο⁶³.

Κι ὅποιος ἐπιχειρεῖ νὰ περιλάβει στὸ λόγο τὸ ἀόριστο, δὲν δέχεται ὅτι ἐκεῖνο στὸ ὁποῖο ἀντιπαρατάσσει τὸ λόγο του εἶναι πάνω ἀπὸ κάθε ὄν, νομίζοντας πὼς εἶναι τέτοιο καὶ τόσο, ὅποιο καὶ ὅσο στάθηκε ἱκανὸς ὁ λόγος νὰ ἐκφράσει. Δὲ γνωρίζει ὅτι στὴν πεποίθησή του πὼς ὁ Θεὸς εἶναι πάνω ἀπὸ τὴ γνώση, σ' αὐτὴν ἐξασφαλίζεται ἡ ἀντάξια στὸ θεῖο ἔννοια γιὰ τὸ ἀληθινὰ ὄν. Γιὰ ποιὸ λόγο; Ἐπειδὴ κάθε ὄν μέσα στὴ δημιουργία ἀπὸ τὴ φύση του στρέφεται πρὸς τὸ συγγενὲς καὶ κανένα ὄν ἂν βγεῖ ἔξω ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του δὲ μένει στὸ εἶναι, ἢ φωτιὰ ὡς ποῦμε μέσα στὸ νερό, τὸ νερὸ μέσα στὴ φωτιὰ, τὸ χερσαῖο στὰ βάθη τῆς θάλασσας, τὸ ὑδρόβιο στὴν ἕξηρά, τὸ ἐπίγειο στὸν ἀέρα οὔτε τὸ ἐναέριο πάλι στὴ γῆ. Ἀλλὰ μένοντας τὸ καθένα στὰ δικά του φυσικὰ ὄρια, ὑπάρχει ὡς τότε, ὅσο δηλαδή μένει στὰ δικά του ὄρια. Ἐὰν ὁμοίως βγεῖ ἔξω ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του, θὰ βρεθεῖ συνάμα καὶ ἔξω ἀπὸ τὸ εἶναι. Ἡ δύναμη τῶν αἰσθητηρίων παραμένοντας μέσα στὶς φυσικὲς λειτουργίες, δὲν μπορεῖ νὰ μεταβεῖ στὴ διπλανή της —οὔτε δηλαδή τὰ μάτια κάνουν τὴ λειτουργία τῆς ἀκοῆς οὔτε ἡ ἀφή μιᾶ οὔτε ἡ ἀκοὴ γεύεται οὔτε ἡ γλῶσσα κάνει τὴ λειτουργία τῆς ὄρασης ἢ τῆς ἀκοῆς, ἀλλὰ τὸ καθένα ἔχει ὡς ὄριο τῆς δυνάμεώς του τὴ φυσικὴ λειτουργία του.

Ἔτσι καὶ ὅλη ἡ κτίσις δὲν μπορεῖ νὰ ξεπεράσει τὸν ἑαυτὸ της στὴν ἀντιληπτικὴ δύναμη· μένει πάντοτε στὰ δικά της ὄρια καὶ ὅ,τι κι ἂν δεῖ, βλέπει τὸν ἑαυτὸ της. Κι ἂν φανταστεῖ πὼς βλέπει κάτι πάνω ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ της, δὲν εἶναι στὴ φύση της νὰ δεῖ τὸ ἔξω ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ της. Προσπαθεῖ γιὰ παράδειγμα νὰ

63. Βλ. Πλάτωνος, *Πολιτεία* 509B.

παρέρχεται. Παντί γὰρ τῷ εὐρισκομένῳ νοήματι συνθεωρεῖ πάντως τὸ συγκαταλαμβανόμενον τῇ ὑποστάσει τοῦ νοουμένου διάστημα· τὸ δὲ διάστημα οὐδὲν ἄλλο ἢ κτίσις ἐστίν. Ἐκεῖνο δὲ τὸ ἀγαθόν, ὃ ζητεῖν τε καὶ φυλάττειν ἐμάθομεν καὶ ᾧ συνάπτεσθαι καὶ προσκολλᾶσθαι συνεβουλευθήμεν, ἄνω ὄν τῆς κτίσεως, ἄνω ἐστὶ τῆς καταλήψεως. Ἡ γὰρ ἡμετέρα διάνοια τῇ διαστηματικῇ παρατάσει ἐνδιοδεύουσα, πῶς ἂν καταλάβοι τὴν ἀδιάστατον φύσιν; Ἄνεισιν διὰ τοῦ χρόνου κατὰ ἀνάλυσιν αἰετιδιερευνημένη τὰ τῶν εὐρισκομένων πρεσβύτερα. Καὶ τὰ μὲν γινωσκόμενα πάντα διὰ τῆς πολυπραγμοσύνης παρέδραμεν, τὴν δὲ τοῦ αἰῶνος ἔννοιαν παραδραμεῖν οὐδεμίαν μηχανὴν ἐξευρίσκει, ὅπως ἂν ἔξω ἑαυτὴν στήσειε καὶ ὑπερθεῖη τοῦ προθεουμένου τῶν ὄντων αἰῶνος. Ἄλλ' ὡσπερ ὁ ἐπὶ τινος εὐρεθεὶς ἀκρωρείας (ὑποκείσθω δὲ πέτρα τις εἶναι λεία καὶ ἀπότομος, κάτωθεν ἐν ὀρθίῳ τε καὶ περιεξεσμένῳ τῷ σχήματι εἰς ἀπειρον μῆκος ἀνατεινομένη καὶ ἄνωθεν ἐπὶ τοῦ ὕψους τὴν ἄκραν ἐκείνην ἀνέχουσα τὴν ἐν τῇ προβολῇ τῆς ὀφρύος, εἰς τι βάθος ἀχανὲς κατακύπτουσαν) ὅπερ οὖν εἰκὸς παθεῖν τὸν ἄκρω τῷ ποδὶ τῆς ἐπινευούσης τῷ βάθει ραχίας ἐπιψαύοντα καὶ οὐδεμίαν ἔτι οὔτε τῷ ποδὶ βάσιν οὔτε τῇ χειρὶ ἀντίληψιν ἐξευρίσκοντα.

Τοῦτό μοι καὶ ἡ ψυχὴ παρελθοῦσα τὸ ἐν τοῖς διαστηματικοῖς νοήμασι βάσιμον ἐν τῇ ζητήσει τῆς προαιωνίου τε καὶ ἀδιαστάτου φύσεως πάσχει. Οὐκ ἔχουσά τι, οὐ περιδράζηται, οὐ τόπον, οὐ χρόνον, οὐ μέτρον, οὐκ ἄλλο τι τοιοῦτον οὐδὲν, ὃ δέχεται τῆς διανοίας ἡμῶν τὴν ἐπίβασιν, ἀλλὰ πανταχόθεν τῶν ἀλήπτων ἀπολισθαίνουσα ἰλιγγιᾷ τε καὶ ἀμηχανεῖ καὶ πάλιν πρὸς τὸ συγγενὲς ἐπιστρέφεται, ἀγαπῶσα τοσοῦτον μόνον γνῶναι περὶ τοῦ ὑπερκειμένου, ὅσον πεισθῆναι, ὅτι ἄλλο τι παρὰ τὴν τῶν γινωσκομένων φύσιν ἐστὶ. Διὰ τοῦτο ὅταν ἔλθῃ εἰς τὰ ὑπὲρ λόγον ὁ λόγος, γίνεται τότε καιρὸς τοῦ σιγᾶν καὶ τῆς.

ξεπεράσει τὴν ἔννοια τοῦ διαστήματος στὴ θεωρία τῶν ὄντων ἀλλὰ δὲν τὴν ξεπερνᾷ. Γιατὶ μαζί μὲ κάθε συλλαμβανόμενο νόημα νοεῖ ὅπωςδήποτε καὶ τὸ διάστημα ποὺ συμπεριλαμβάνεται στὴν ὑπόσταση αὐτοῦ ποὺ εἶναι. Καὶ τὸ διάστημα δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ κτίση. Ἐκεῖνο ὁμῶς τὸ ἀγαθό, ποὺ μάθαμε νὰ ἀναζητοῦμε καὶ νὰ φυλάγομε καὶ ποὺ λάβαμε τὴ συμβουλή νὰ συναπτόμαστε μαζί του καὶ νὰ ἐνωνόμαστε σ' αὐτό, ἐπειδὴ εἶναι πάνω ἀπὸ τὴ δημιουργία εἶναι καὶ πάνω ἀπὸ κατάληψη. Ὁ νοῦς μας δηλαδὴ ποὺ πορεύεται μέσα στοὺς δρόμους τῆς χρονικῆς διάρκειας, πῶς θὰ μπορέσει νὰ κατανοήσῃ τὴν ἄχρονη φύση; Ἀνεβαίνει διαμέσου τοῦ χρόνου παλινδρομώντας καὶ ἐρευνώντας πάντοτε τὰ πρεσβύτερα ἀπὸ ἐκεῖνα βρίσκει. Καὶ ὅλα ὅσα εἶναι γνωστὰ τὰ ξεπερνᾷ μὲ τὴ σοφιστικὴ του, ἀλλὰ τὴν ἔννοια τῆς αἰωνιότητος δὲ βρίσκει καμιά μηχανὴ γιὰ νὰ τὴν ξεπεράσει, πῶς δηλαδὴ νὰ στήσῃ τὸν ἑαυτό του καὶ νὰ τὸν θέσῃ πρὶν ἀπὸ τὴν αἰωνιότητα ποὺ παρουσιάζεται πρὶν ἀπὸ τὰ ὄντα. Ἄς φανταστοῦμε κάποιον ποὺ βρέθηκε σὲ μιὰ κορυφή. Κι ἂς ὑποθέσομε πῶς εἶναι βράχος λεῖος κι ἀπότομος, ὀλόγυρα πελεκημένος ποὺ ἀπὸ κάτω ἀνεβαίνει σὲ ἀμέτρητο μᾶκρος καὶ ἀπὸ πάνω προβάλλει στὰ ὕψη τὴν ἄκρην ἐκεῖνη στὴν προεξοχὴ τῆς κορυφῆς ποὺ γέρνει σὲ βάθος ἄπατο. Τί εἶναι φυσικὸ νὰ πάθει αὐτὸς ποὺ μὲ τὴν ἄκρην τοῦ ποδιοῦ του ἀγγίζοντας τὴ ράχη ποὺ γέρνει πάνω ἀπὸ τὰ βάθη δὲ βρίσκει οὔτε γιὰ τὸ πόδι του ποῦ νὰ πατήσῃ οὔτε γιὰ τὸ χέρι του ποὺ νὰ πιαστεῖ;

Αὐτὸ νομίζω παθαίνει καὶ ἡ ψυχὴ ὅταν ξεπεράσει τὴ βεβαιότητα τῶν χρονικῶν ἐννοιῶν στὴν ἀναζήτησιν τῆς προαιωνίας, ἄχρονης φύσης. Δὲν ἔχει ἀπὸ ποῦ νὰ πιαστεῖ, τόπο, χρόνο, μέτρο, κανένα παρόμοιο, ποὺ δέχεται τὴν ἐπέμβαση τοῦ νοῦ μας, ἀλλὰ ἀπὸ παντοῦ ξεγλιστρώντας ἀπὸ τὰ ἀσύλληπτα τὴν πᾶνει σκοτοδίνῃ κι ἀμηχανία καὶ γυρίζει πάλι στὰ ὁμογενῆ της· περιορίζεται νὰ γνωρίζῃ τόσο μόνο γιὰ αὐτὸ ποὺ ὑπέγκειται, ὅσο νὰ πειστεῖ ὅτι εἶναι κάτι ἄλλο στὴ φύση ἀπὸ αὐτὰ ποὺ γνωρίζει. Γι' αὐτὸ ὅταν ὁ λόγος φτάσῃ τὰ πέρα ἀπὸ τὸ λόγο, τότε ἔρχεται ἡ κατάλληλη ὥρα νὰ σιωπᾷς καὶ νὰ κρατεῖς μέσα

ἀφράστου ἐκείνης δυνάμεως ἀνερμήνευτον ἐν τῷ ἀπορρήτῳ τῆς
 συνειδήσεως ἔχειν τὸ θαῦμα, εἰδότα ὅτι καὶ οἱ μεγάλοι προφηταὶ
 τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ καὶ οὐ τὸν Θεὸν ἐλάλουν λέγοντες· «τίς λαλή-
 σει τὰς δυναστείας τοῦ Κυρίου;», καὶ «διηγήσομαι πάντα τὰ
 5 ἔργα σου», καὶ «γενεὰ καὶ γενεὰ ἐπαινέσει τὰ ἔργα σου». Ταῦτα
 λαλοῦσι καὶ περὶ τούτων διεξέρχονται καὶ τὴν τῶν γεγονότων
 ἐξαγόρευσιν τῇ φωνῇ ἐπιτρέπουσιν. Ὅταν δὲ περὶ αὐτοῦ τοῦ
 ὑπερανεστῶτος πάσης ἐννοίας ὁ λόγος ἦ, σιωπὴν ἀντικρυς, δι'
 ὧν λέγουσι, νομοθετοῦσι. Λέγουσι γὰρ ὅτι «τῆς μεγαλοπρεπείας
 10 τῆς δόξης τῆς ἀγιωσύνης αὐτοῦ οὐκ ἔστι πέρας». Ὡς τοῦ θαύ-
 ματος! Πῶς ἐφοβήθη τῇ τῆς θείας φύσεως θεωρίᾳ προσεγγίσει
 ὁ λόγος, ὅς γε οὐδὲ τῶν ἐξωθέν τινος ἐπιθεωρουμένων τὸ θαῦ-
 μα κατέλαβεν. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι 'τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ πέρας
 οὐκ ἔστι', τολμηρὸν κρίνων ὅλως τὸ καὶ εἰς ἐννοίαν τοῦτο λα-
 15 βεῖν, ἀλλὰ τὴν ἐπιθεωρουμένην τῇ δόξῃ μεγαλοπρέπειαν θαυ-
 μάζει τῷ λόγῳ. Πάλιν δὲ οὐδὲ αὐτῆς τῆς οὐσίας τὴν δόξαν ἰδεῖν
 ἠδυνήθη, ἀλλὰ τῆς ἀγιωσύνης αὐτοῦ τὴν δόξαν ἐξεπλάγη κατα-
 νοήσας.

Πόσον τοίνυν ἀπέσχε τοῦ τὴν φύσιν, ἥτις ἐστὶ, περιεργά-
 20 σασθαι, ὅς γε τὸ ἔσχατον τῶν προφαινομένων θαυμάσαι οὐκ
 ἤρκεσεν; Οὔτε γὰρ τὴν ἀγιωσύνην αὐτοῦ ἐθαύμασεν οὔτε τὴν
 δόξαν τῆς ἀγιωσύνης, ἀλλὰ τὴν μεγαλοπρέπειαν μόνην τῆς δό-
 ξης τῆς ἀγιωσύνης θαυμάσαι προθέμενος καὶ περὶ τὸ ταύτης
 θαῦμα ἠτόνησεν· οὐ γὰρ διέλαβε τῇ διανοίᾳ τοῦ θαυμαζομένου
 25 τὸ πέρας. Διὸ φησι· «τῆς μεγαλοπρεπείας τῆς δόξης τῆς ἀγιω-
 σύνης αὐτοῦ οὐκ ἔστιν πέρας». Οὐκοῦν ἐν τοῖς περὶ Θεοῦ λό-
 γοις, ὅταν μὲν περὶ τῆς οὐσίας ἢ ζήτησις ἦ, καιρὸς τοῦ σιγαῖν,
 ὅταν δὲ περὶ τινος ἀγαθῆς ἐνεργείας, ἥς ἢ γινώσις καὶ μέχρις

στά βάθη τῆς ψυχῆς ἀνερμήνευτο τὸ θαῦμα τῆς ἀφραστῆς ἐκείνης δύναμης, γνωρίζοντας ὅτι καὶ οἱ μεγάλοι προφῆτες μιλοῦσαν γιὰ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ κι ὄχι γιὰ τὸ Θεό, ὅταν ἔλεγαν «ποιός θὰ μπορέσει νὰ διηγηθεῖ τὰ ἔργα τῆς δύναμης τοῦ Κυρίου;»⁶⁴. Καὶ «θὰ διηγηθῶ ὅλα τὰ ἔργα σου»⁶⁵, καὶ «γενιὲς καὶ γενιὲς θὰ δοξάσουν τὰ ἔργα σου»⁶⁶. Ἔτσι μιλοῦν καὶ κάνουν λόγο γι' αὐτὰ κι ἀφήνουν στὸ λόγο τους νὰ ἐκφράσει αὐτὰ ποὺ ἔχουν γίνει. Ὅταν ὁμως ὁ λόγος εἶναι γι' αὐτὸν ποὺ στέκεται πάνω ἀπὸ κάθε ἐννοια μὲ ὅσα λένε νομοθετοῦν ἀπόλυτη σιωπῆ. Λένε δηλαδή: «δὲν ὑπάρχει ὄριο γιὰ τὸ πόσο μεγαλόπρεπη εἶναι ἡ δόξα τῆς ἀγιωσύνης του»⁶⁷! Πόσο φοβήθηκε ὁ λόγος νὰ προσεγγίσει στὴ θέαση τῆς θείας φύσης, αὐτὸς ποὺ δὲν κατάλαβε οὔτε πόσο θαυμαστὸ εἶναι κάτι ἀπὸ ὅσα θεωροῦμε ἔξω αὐτήν. Δὲν εἶπε βέβαια ὅτι δὲν ὑπάρχει ὄριο τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ, θεωρώντας ὡς τόλμημα ἀκόμα καὶ νὰ σκεφτεῖ κάτι τέτοιο, ἀλλὰ θαυμάζει στὸ λόγο του τὴ μεγαλοπρέπεια ποὺ παρατηρεῖται στὴ δόξα του. Καὶ πάλι δὲν μπόρεσε οὔτε τῆς ἴδιας τῆς οὐσίας τὴ δόξα νὰ δεῖ, ἀλλὰ ἐνίωσε κατάπληξη γιὰ τὴ δόξα τῆς ἀγιωσύνης του.

Πόσο λοιπὸν στάθηκε μακριὰ ἀπὸ τὸ νὰ περιεργαστεῖ τὴ φύση ὅποια καὶ νά' ναι, αὐτὸς ποὺ δὲν εἶχε τὴ δύναμη νὰ θαυμάσει τὸ ἐλάχιστο ἀπὸ ὅσα φαίνονται; Δὲν ἐθαύμασε οὔτε τὴν ἀγιότητά του οὔτε τὴ δόξα τῆς ἀγιότητάς του, ἀλλὰ στοχεύοντας νὰ θαυμάσει τὴ μεγαλοπρέπεια μόνον ποὺ ἔχει ἡ δόξα τῆς ἀγιωσύνης του, δὲν τὰ κατάφερε οὔτε σ' αὐτῆς τὸ θαυμασμό· γιατί βέβαια δὲν ἔκλεισε στὴ σκέψη του τὸ ὄριο αὐτοῦ ποὺ θαύμαζε. Γι' αὐτὸ λέει: «δὲν ὑπάρχει ὄριο γιὰ τὸ πόσο μεγαλόπρεπη εἶναι ἡ δόξα τῆς ἀγιωσύνης του». Στους λόγους λοιπὸν γιὰ τὸ Θεό, ὅταν ἡ ἀναζήτηση γίνεται γιὰ τὴν οὐσία του, εἶναι ῶρα γιὰ σιωπῆ: ὅταν ὁμως μιλοῦμε γιὰ κάποια ἐνέργεια τῆς

64. Ψαλμ. 105,2.

65. Ψαλμ. 9,2· 117,17.

66. Ψαλμ. 144,4.

67. Ψαλμ. 144,5.

ἡμῶν καταβαίνει, τότε λαλεῖν τὰς δυναστείας, ἐξαγγέλλειν τὰ
 θαύματα, διηγῆσθαι τὰ ἔργα, μέχρις τούτου κεχρῆσθαι τῷ
 λόγῳ, ἐν δὲ τοῖς ὑπερέκεινα μὴ ἐφιέναι τῇ κτίσει τοὺς ἰδίους
 δρους ἐκβαίνειν, ἀλλ' ἀγαπᾶν, εἰ ἑαυτὴν εἰδείη. Οὐπω γὰρ ἔγνω,
 5 κατὰ γε τὸν ἐμὸν λόγον, ἑαυτὴν ἢ κτίσις, οὐδὲ κατέλαβεν τίς ψυ-
 χῆς ἢ οὐσία, τίς σώματος ἢ φύσις, πόθεν τὰ ὄντα, πῶς αἱ ἐξ ἀλ-
 λήλων γενέσεις, πῶς τὸ μὴ ὄν οὐσιοῦται, πῶς τὸ ὄν εἰς τὸ μὴ ὄν
 ἀναλύεται, τίς ἢ ἐκ τῶν ἐναγτίων κατὰ τὸν κόσμον τοῦτον εὐαρ-
 μοστία. Εἰ οὖν ἑαυτὴν ἢ κτίσις οὐκ οἶδε, τὰ ὑπὲρ ἑαυτὴν πῶς
 10 διηγῆσεται; Οὐκοῦν καιρὸς τοῦ ταῦτα σιγᾶν· κρείττων γὰρ ἐν
 τούτοις ἢ σιωπῆ. Καιρὸς δὲ τοῦ λαλεῖν, δι' ὧν ὁ βίος ἡμῶν πρὸς
 ἀρετὴν ἐπιδίδωσιν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ
 δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

ἀγαθότητάς του, πού ἡ γνώση της κατεβαίνει στοῦ ἐπίπεδό μας, τότε μποροῦμε νὰ μιλοῦμε γιά τὰ θαυμαστά ἔργα του, νὰ ἐξαγγέλλομε τὰ θαύματά του, νὰ διηγούμαστε τὰ ἔργα του· νὰ χρησιμοποιοῦμε τὸ λόγο ὡς ἐδῶ, στὰ ὑπερέκεινα ὁμως νὰ μὴν ἐπιτρέπομε στοῦ κτίσμα νὰ ξεπερνᾷ τὰ ὄριά του, ἀλλὰ νὰ ἀρκεῖται στοῦ νὰ γνωρίζει τὸν ἑαυτό του. Γιατὶ ἡ κτίση, ὅπως λέω ἐγώ, δὲ γνώρισε ἀκόμα τὸν ἑαυτό της, οὔτε κατάλαβε ποιά εἶναι ἡ οὐσία τῆς ψυχῆς, ποιά ἡ φύση τοῦ σώματος, ἀπὸ ποῦ προῆλθαν τὰ ὄντα, πῶς γίνεται ἡ μεταξύ τους ἀναπαραγωγή, πῶς λαμβάνει οὐσία τὸ μὴ ὄν, πῶς τὸ ὄν διαλύεται στοῦ μὴ ὄν, πῶς ἀποτελεῖται ἀπὸ τὰ ἀντίθετα ἢ ἄρμονία τοῦ κόσμου αὐτοῦ⁶⁸. Ἀφοῦ λοιπὸν ἡ κτίση δὲν γνωρίζει τὸν ἑαυτό της, πῶς θὰ διηγηθεῖ τὸ πάνω ἀπὸ αὐτήν; Εἶναι καιρὸς νὰ σιγήσομε γι' αὐτά, γιατί ἡ σιωπὴ σ' αὐτά εἶναι καλύτερη. Εἶναι ὁμως ὁ κατάλληλος καιρὸς νὰ ποῦμε μὲ ποιά προοδεύει ὁ βίος μας στὴν ἀρετὴ μὲ τὴ χάρη τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου μας, πού τοῦ ἀνήκει ἡ δόξα καὶ ἡ δύναμη στοὺς αἰῶνες. Ἀμήν.

⁶⁸. Ἡ παλίντροπος ἄρμονία, τοῦ Ἡρακλείτου.

ΟΜΙΛΙΑ Η'

Καιρὸς τοῦ φιλῆσαι καὶ καιρὸς τοῦ μισῆσαι. Τίς ἄρα οὕτως ἔσται τὴν ἀκοὴν κεκαθαυμένος, ὥστε καθαρῶς δέξασθαι τὸν περὶ τοῦ φιλῆσαι λόγον, μηδὲν τῆς ρυπαρᾶς φιλίας ἐαυτῷ συνεισφέροντα; Τάχα καὶ τὰ ἡμέτερα ὧτα χρῆζει τῶν δακτύλων τοῦ Ἰησοῦ, ἵνα διὰ τῆς θείας ἐπαφῆς τοῦ ἀληθινοῦ λόγου ἐλευθερωθῇ παντὸς ρύπου τοῦ τὴν ἀκοὴν ἐμφράσσοντος ἢ ἀκουστικῆ τῆς ψυχῆς ἡμῶν δύναμις, ὥστε καὶ συνιέναι τὴν ἐπαινετὴν φιλίαν καὶ τῇ ψυχῇ παραδέξασθαι, τίς «ὁ καιρὸς τοῦ φιλῆσαι» καὶ τίς «ὁ καιρὸς τοῦ μισῆσαι». Οὐκ οἶμαι τοῦτον ἄλλον εἶναι 10 καιρὸν πλὴν τοῦ συμφέροντος. Ἡ γὰρ ἀφ' ἑκατέρου τούτων ὠφέλεια, κατὰ γε τὴν ἐμὴν κρίσιν, ἢ εὐκαιρία τῆς χρήσεως ἀμφοτέρων ἐστίν, ὡς εἰ γε ἔξω τοῦ λυσιτελοῦντος γένοιτο, ἔξω ἂν εἴη καὶ τοῦ καιροῦ τὸ γινόμενον.

Πρότερον δέ, οἶμαι, χρὴ νοῆσαι τῶν δύο τούτων ρημάτων 15 τὸ σημαίνόμενον, τοῦ 'φιλῆσαι' λέγω καὶ τοῦ 'μισῆσαι', ἵν' οὕτω καὶ τὴν εὐκαιρον αὐτῶν χρῆσιν τῷ λόγῳ κατανοήσωμεν. Φίλτρον ἐστὶν ἢ ἐνδιάθετος περὶ τὸ καταθύμιον σχέσις δι' ἡδονῆς καὶ προσπαθείας ἐνεργουμένη, μῖσος δὲ ἢ πρὸς τὸ ἀηδὲς ἀλλοτριώσις καὶ ἢ τοῦ λυποῦντος ἀποστροφή. Ἔστι δὲ τούτων ἑκα- 20 τέρα τῶν διαθέσεων καὶ λυσιτελῶς καὶ ἐπὶ τῶν ἐναντίων χρῆσασθαι, καὶ ὡς ἐπίπαν πᾶς ὁ κατ' ἀρετὴν καὶ κακίαν βίος ἐντεῦθεν τὴν ἀρχὴν ἔχει. Ὅπου γὰρ ἂν τῇ ἀγάπῃ ρέψωμεν, ἐκεῖνο ταῖς ψυχαῖς οἰκειούμεθα, καὶ πρὸς ὅπερ ἂν μισητικῶς διατεθῶμεν, τούτου ἀλλοτριούμεθα. Εἴτε γὰρ πρὸς τὸ καλὸν

ΟΜΙΛΙΑ Η'

«Υπάρχει καιρός αγάπης και καιρός μίσους»¹. Ποιός έχει τόσο καθαρή ακοή, ώστε να δεχτεί καθαρά τὸ λόγο τῆς αγάπης, πὺ δὲ φέρνει μαζί του τίποτε ἀπὸ τὴν ἀκάθαρτη αγάπη; Ἴσως καὶ τὰ δικά μας αὐτιά ἔχουν ἀνάγκη ἀπὸ τὰ δάχτυλα τοῦ Ἰησοῦ, μὲ τὸ θεῖο ἄγγιγμα τοῦ ἀληθινοῦ Λόγου ν' ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ κάθε ἀκαθαρσία πὺ φράζει τὴν ἀκοή ἢ ἀκουστικὴ δύναμη τῆς ψυχῆς μας, ὥστε καὶ νὰ καταλάβει καὶ νὰ δεχτεῖ στὴν ψυχὴ τὴν ἀξιέπαινη αγάπη, «ποιός εἶναι ὁ καιρός τῆς αγάπης καὶ ποιός ὁ καιρός τοῦ μίσους». Ὁ καιρός αὐτὸς δὲν εἶναι νομίζω ἄλλος ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὸν πὺ συμφέρει. Γιατὶ ἡ ὠφέλεια ἀπὸ τοὺς δύο αὐτούς, κατὰ τὴ δική μου κρίση, εἶναι ὁ κατάλληλος καιρός τῆς χρήσης καὶ τῶν δύο· γιατί, ἂν αὐτὸ πὺ γίνεται εἶναι ἔξω ἀπὸ τὴν ὠφελιμότητα, μπορεῖ νὰ εἶναι καὶ ἔξω ἀπὸ τὸν κατάλληλο καιρὸ.

Νομίζω, πρέπει νὰ ἐννοήσομε πρῶτα τὸ σημαινόμενο τῶν δύο αὐτῶν λέξεων, ἐννοῶ τὴν αγάπη καὶ τὸ μίσος, γιὰ νὰ κατανοήσομε μὲ τὸν λόγο καὶ τὴν σὲ κατάλληλο καιρὸ χρήση τους. Ἀγάπη εἶναι ἡ ἐνδιάθετη σχέση μὲ τὸ ἀντικείμενο τῆς ἐπιθυμίας, πὺ ἐκδηλώνεται μὲ ἡδονὴ καὶ πάθος· μίσος ἢ ἀποξένωση ἀπὸ κάτι πὺ μᾶς ἀηδιάζει καὶ ἡ ἀποστροφή αὐτοῦ πὺ μᾶς λυπεῖ. Εἶναι δυνατὸ κάθε μία ἀπὸ τίς δύο αὐτὲς διαθέσεις νὰ χρησιμοποιοθεῖ καὶ πρὸς ὠφέλειά μας καὶ σὲ βᾶρος τῶν ἀντιθέτων καὶ ὅτι γενικὰ ὅλος ὁ βίος τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς κακίας ἔχει τὴν ἀρχὴν του ἀπὸ δῶ. Ὅπου ἡ αγάπη μᾶς κάνει νὰ κλίνομε, αὐτὸ οἰκειώνεται ἡ ψυχὴ μας, καὶ πρὸς ὅποιον νιώσομε μίσος ἀπὸ αὐτὸ ἀλλοτριωνόμαστε. Γιατὶ εἴτε πρὸς τὸ καλὸ εἴτε

1. Ἐκκλ. 3,8.

εἴτε πρὸς τὸ κακὸν τῆς ψυχῆς γένοιτο σχέσις, κατακρινῶνται πῶς τῇ ψυχῇ τὸ ἀγαπώμενον. Ὅ,τι δ' ἂν ᾗ καὶ οὐπερ ἂν παρεμπέση διὰ μέσου τὸ μῖσος, τούτου τὸν χωρισμὸν κατειργάσατο, εἴτε τοῦ καλοῦ εἴτε τοῦ χείρονος.

5 Οὐκοῦν ἐπισκεπτέον ἂν εἴη, τί μὲν ἀγαπητόν, τί δὲ μισητόν ἐστὶ τῇ φύσει, ὡς ἂν ἐν καιρῷ τῇ τοιαύτῃ τῆς ψυχῆς διαθέσει χρησάμενοι τῶν τε κακῶν ἀλλότριοι διὰ τοῦ μίσους γενοίμεθα καὶ τῇ φύσει τῶν ἀγαθῶν συγκραθῆμεν. Καὶ εἴθε τοῦτο πρὸ πάντων ἢ τῶν ἀνθρώπων ἐπαιδεύετο φύσις, τὴν τοῦ καλοῦ
10 λέγω καὶ μὴ τοιούτου διάκρισιν! Οὐ γὰρ ἂν ἔσχεν πάροδον κατὰ τῆς ζωῆς ἡμῶν τὰ πάθη, εἰ ἐξ ἀρχῆς τὸ καλὸν ἐγνωρίζομεν. Νυνὶ δὲ τὴν ἄλογον αἰσθησὶν τοῦ καλοῦ κριτήριον παρὰ τὴν πρώτην ποιούμενοι συντρεφόμεθα τῇ κατ' ἀρχὰς ἐγγυνομένη περὶ τῶν ὄντων κρίσει καὶ τούτου χάριν θυσαποσπάστως ἐχο-
15 μεν τῶν τῇ αἰσθήσει νομισθέντων εἶναι καλῶν, βεβαίαν ἑαυτοῖς τὴν περὶ ταῦτα σχέσιν τῇ συντροφίᾳ ποιήσαντες. Καλὸν φαίνεται τοῖς ἀνθρώποις, ὃ τοῖς ὀφθαλμοῖς τινα ἡδονὴν διὰ τῆς εὐχροίας ἐντίθησιν, εἴτε ἐν τῇ ἀψύχῳ ὄλῃ εἴτε ἐν τοῖς ἐμψύχοις θεάμασι. Καλὸν τῇ ἀκοῇ τὸ μελωδῆμα, καὶ ἐν τοῖς χυμοῖς τε καὶ
20 ἐν τοῖς ἀτμοῖς τὸ τοιόνδε καλὸν ὀρίζεται τὸ μὲν ἢ γεῦσις, τὸ δὲ ἢ ὄσφρησις. Τὸ δὲ πάντων βαρύτερόν τε καὶ ἀλογώτατόν ἐστιν ἢ ἀφή, δι' ἧς ἢ ἀκόλαστος ἡδονὴ ἐν τῇ τοῦ καλοῦ ψήφῳ προτερεῖται τῇ φύσει.

Ἐπεὶ οὖν αἱ μὲν αἰσθήσεις ἡμῖν εὐθὺς γινομένοις συναπο-
25 τίκτονται, καὶ ταύταις παρὰ τὴν πρώτην ζωὴν συντρεφόμεθα, πολλὴ δὲ ἐστὶ τῇ αἰσθητικῇ δυνάμει πρὸς τὴν ἄλογον ζωὴν ἢ οἰκείωσις (πάντα γὰρ τὰ τοιαῦτα καὶ ἐν τοῖς ἀλόγοις ὀρᾶται), ὃ δὲ νοῦς ἐμποδίζεται πῶς πρὸς τὴν οἰκείαν ἐνέργειαν ὑπὸ τῆς νηπιότητος μήπω χωρούμενος, ἀλλ' ἐκθλίβεται τρόπον τινὰ τῇ
30 ἐπικρατήσῃ τῆς ἀλογωτέρας αἰσθήσεως, διὰ τοῦτο ἢ πεπλανημένη τε καὶ διημαρτημένη τῆς ἀγαπητικῆς διαθέσεως χρῆσις,

πρὸς τὸ κακὸ ἀναπτυχθεῖ σχέσηη τῆς ψυχῆς, σμίγει κατὰ κάποιο τρόπο μὲ τὴν ψυχὴν τὸ ἀντικείμενον τῆς ἀγάπης. Καὶ πάλι, ὅ,τι κι ἂν εἶναι καὶ σ' ὅποια ἀνάμεσα παρεμβληθεῖ τὸ μίσος, αὐτοῦ τὸ χωρισμὸς ἐπιτυγχάνει εἴτε ἀπὸ τὸ καλὸ εἴτε ἀπὸ τὸ χειρότερον.

Ἐπομένως πρέπει νὰ ἐξετάσωμε τί εἶναι ἀγαπητὸ καὶ τί μισητὸ² κατὰ τὴ φύση, ὥστε, χρησιμοποιώντας στὸν καταλληλότερον καιρὸ τὴ διάθεσιν αὐτῆς τῆς ψυχῆς, ν' ἀποξενωθοῦμε ἀπὸ τὰ κακὰ μὲ τὸ μίσος καὶ νὰ σμίξωμε μὲ τὴ φύση τῶν ἀγαθῶν. Καὶ εἶθε σ' αὐτὸ προπάντων νὰ γυμναζόταν ἡ φύση τῶν ἀνθρώπων, στὴ διάκριση ἐννοῶ τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ὄχι καλοῦ. Τότε δὲ θὰ εἶχαν εἴσοδον κατὰ τῆς ζωῆς μας τὰ πάθη, ἂν γνωρίζαμε τὸ καλὸ ἀπὸ τὴν ἀρχήν. Τώρα ὁμως κάνοντας ἀπὸ τὴν ἀρχὴν κριτήριον τοῦ καλοῦ τὴ ἄλογη αἴσθησις, συμβιώνομε μὲ τὴν κρίσιν ποὺ σχηματίσαμε στὴν ἀρχὴν γιὰ τὰ ὄντα καὶ γι' αὐτὸ εἶναι δύσκολον ν' ἀποσπαστοῦμε ἀπὸ ὅσα ἡ αἴσθησις νόμισε ὡς καλὰ, ἐπειδὴ σταθεροποιήσαμε μέσα μας μ' αὐτὴ τὴ συμβίωσιν τὴ σχέσηη μας μ' αὐτά. Φαίνεται καλὸ στοὺς ἀνθρώπους αὐτὸ ποὺ προκαλεῖ στὰ μάτια κάποια ἡδονὴ μὲ τὸ ὠραῖον χρῶμα τοῦ εἶτε εἶναι ἄψυχη ὕλη εἴτε ἓνα θέαμα ἑμψυχῶν ὄντων. Γιὰ τὴν ἀκοὴν καλὸ εἶναι τὸ μελωδικὸ τραγούδι καὶ τὸ καλὸ αὐτὸ στοὺς χυμοὺς καὶ στοὺς ἀτμοὺς τὸ ὀρίζει ἀπὸ τὴ μιὰ ἢ γεύσιν καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλην ἢ ὀσφρησιν. Τὸ πιὸ νωθρὸ ἀπὸ ὅλα καὶ τὸ πιὸ ξένο στὸ λόγον εἶναι ἡ ἀφή, μὲ τὴν ὁποῖα ἡ ἀκόλαστις ἡδονὴ ὑπερτερεῖ μέσα στὴ φύσιν στὴν ἐκλογὴν τοῦ καλοῦ.

Οἱ αἰσθήσεις λοιπὸν παρουσιάζονται σ' ἐμᾶς εὐθύς μόλις γεννηθοῦμε καὶ μ' αὐτὰς ἀπὸ τὴν πρώτην ζωὴν μας συμβιώνομε καὶ ἐπειδὴ ὑπάρχει μεγάλη οἰκειώσιν τῆς αἰσθητικῆς δυνάμεως μὲ τὴν ἄλογον ζωὴν—ὅλα αὐτὰ παρατηροῦνται καὶ στὰ ἄλογα ζῶα—κι ἐπιπλέον ὁ νοῦς ἐμποδίζεται κάπως στὴν οἰκείαν ἐνεργειάν του, γιὰτὶ δὲν τὸν χωράει ἡ νηπιότης ἀλλὰ κατὰ κάποιο τρόπο παθαίνει ἐκθλιψιν μὲ τὴν ἐπικράτησιν τῆς ἄλογης αἰσθη-

2. Ἐκκλ. 3,8.

ἀρχὴ καὶ ὑπόθεσις τοῦ κατὰ κακίαν γίνεται βίου. Ἐπειδὴ γὰρ διπλῆ τίς ἐστὶν ἡμῖν ἡ φύσις τῷ νοητῷ τε καὶ αἰσθητῷ συγκεκριμένη, διπλῆ κατὰ τὸ ἀκόλουθόν ἐστὶν ἡμῖν καὶ ἡ ζωὴ ἑκατέρω τῶν ἐν ἡμῖν καταλλήλως ἐγγινομένη, σωματικὴ μὲν τῷ αἰσθητῷ μέρει, τῷ δὲ ἑτέρω νοητῇ καὶ ἀσώματος. Ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ καλὸν τε καὶ μὴ τοιοῦτον οὐ τὸ αὐτὸ ἐστὶν ἑκατέρω τῷ τῆς ζωῆς ἡμῶν εἶδει, ἀλλὰ νοητὸν μὲν τῷ νοητῷ, τῷ δὲ αἰσθητῷ τε καὶ σωματικῷ μέρει τοιοῦτον, οἷον ἡ αἰσθησις βούλεται.

10 Ἐπεὶ οὖν ἡ μὲν αἰσθησις ἅμα τῇ πρώτῃ γενέσει συμφύεται, ὁ δὲ νοῦς ἀναμένει τὴν εἰς τὸ σύμμετρον τῆς ἡλικίας ἀναδρομὴν, ὥστε δυνηθῆναι κατ' ὀλίγον ἐμφανῆναι τῷ ὑποκειμένῳ, τούτου χάριν δυναστεύεται ὑπὸ τῆς αἰσθήσεως ὅλης οὐσης ὁ κατὰ μικρὸν ἐγγινόμενος νοῦς καὶ κατὰ κράτος αἰεὶ τῷ
15 πλεονάζοντι πρὸς τὸ ὑπακούειν αὐτῇ συνεθίζεται, ἐκεῖνο καλὸν ἢ φαῦλον κρίνων, ὅπερ ἂν ἢ προέλῃται ἢ ἀποβάλλῃ ἢ αἰσθησις. Διὰ τοῦτο χαλεπὴ τε καὶ δυσκατόρθωτος ἡμῖν ἡ τοῦ ἀληθῶς ἀγαθοῦ κατανόησις γίνεται, ὅτι προειλήμμεθα τοῖς αἰσθητικοῖς κριτηρίοις, ἐν τῷ εὐφραίνοντί τε καὶ ἡδοντὶ τὸ καλὸν ὀριζόμε-
20 νοι. Ὡσπερ γὰρ οὐκ ἔστι πρὸς τὰ ἐν οὐρανῷ κάλλη βλέπειν, ὁμίχλης τὸν ὑπὲρ κεφαλῆς ἀέρα διαλαβούσης, οὕτως οὐδὲ ὁ τῆς ψυχῆς ὀφθαλμὸς πρὸς τὴν ἀρετὴν καθορᾶ, οἷον ἀχλύϊ τινὶ πρὸς τὴν ὄψιν διὰ τῆς ἡδονῆς ἀμβλυνόμενος. Ἐπεὶ οὖν ἡ μὲν αἰσθησις πρὸς τὴν ἡδονὴν βλέπει, ὁ δὲ νοῦς διὰ τῆς ἡδονῆς πρὸς τὴν
25 ἀρετὴν ὄραν ἐμποδίζεται, αὕτη γίνεται ἡ τῆς κακίας ἀρχή, διότι τὴν ἄλογον περὶ τοῦ καλοῦ κρίσιν καὶ ὁ νοῦς ὑπὸ τῆς αἰσθήσεως δυναστευθεὶς ἐπεψήφισε, κἂν εἴπῃ ὁ ὀφθαλμὸς ἐν τῇ εὐχροίᾳ τοῦ φαινομένου τὸ καλὸν εἶναι, συνεπιρρέπει τούτῳ καὶ ἡ διάνοια· καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν δὲ ὡσαύτως τὸ εὐφραῖνον τὴν αἰσθη-
30 σιν τὴν τοῦ καλοῦ ψῆφον ἠνέγκατο. Εἰ δὲ πως οἷόν τε ἦν ἐξ ἀρχῆς ἡμῖν τὴν ἀληθῆ περὶ τοῦ καλοῦ κρίσιν ἐγγίνεσθαι, τοῦ νοῦ

σης, γι' αὐτὸ ἡ πλανημένη καὶ λανθασμένη χρῆση τῆς ἀγαπητικῆς διάθεσης γίνεται ἀρχὴ καὶ βάση τοῦ βίου τῆς κακίας. Ἐπειδὴ ἔχομε κάποια διπλὴ φύση, σύνθετη ἀπὸ τὸ νοητὸ καὶ τὸ αἰσθητὸ, διπλὴ κατ' ἀκολουθία εἶναι καὶ ἡ ζωὴ ποῦ ἐκδηλώνεται κατάλληλα μέσα μας σὲ καθένα ἀπὸ τὰ δύο, σωματικὴ στὸ αἰσθητὸ καὶ στὸ ἄλλο νοητὴ καὶ ἀσώματη. Ὅμοια καὶ τὸ καλὸ καὶ τὸ ὄχι καλὸ δὲν εἶναι τὸ ἴδιο γιὰ τὸ καθένα ἀπὸ τὰ δύο εἶδη τῆς ζωῆς μας, ἀλλὰ εἶναι νοητὸ γιὰ τὸ νοητὸ, καὶ στὸ αἰσθητὸ καὶ σωματικὸ μέρος εἶναι τέτοιο ποῦ τὸ θέλει ἡ αἴσθησις.

Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ αἴσθησις γεννιέται μαζὶ μὲ τὴν πρώτη γέννησή μας, ἐνῶ ὁ νοῦς περιμένει νὰ φτάσει ἡ ἡλικία στὸ κανονικὸ σημεῖο, γιὰ νὰ μπορέσει νὰ ἐμφανιστεῖ λίγο λίγο στὸν ἄνθρωπο, γι' αὐτὸ εἶναι ποῦ καταδυναστεύεται ἀπὸ τὴν αἴσθησις τὴν πλήρη ὁ νοῦς ποῦ ἀναπτύσσεται λίγο-λίγο καὶ συνηθίζει νὰ ὑπακούει ὑποχωρώντας σ' αὐτὸ ποῦ πλεονάζει, κρίνοντας καλὸ ἢ φαῦλο ἐκεῖνο ποῦ ἢ θὰ προτιμήσει ἢ θ' ἀπορρίψει ἡ αἴσθησις. Γι' αὐτὸ ἡ κατανόηση τοῦ ἀληθινοῦ ἀγαθοῦ εἶναι γιὰ μᾶς δύσκολη καὶ προβληματικὴ, ἐπειδὴ ἔχομε προκατάληψη μὲ τὰ αἰσθητικὰ κριτήρια, προσδιορίζοντας τὸ καλὸ μὲ ὅ,τι μᾶς εὐφραίνει καὶ μᾶς εὐχαριστεῖ. Ὅπως δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ βλέπομε τὰ κάλλη τοῦ οὐρανοῦ, ὅταν ἡ ὀμίχλη γεμίζει τὴν ἀτμόσφαιρα πάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι μας, ἔτσι οὔτε τὰ μάτια τῆς ψυχῆς δὲν βλέπουν καθαρὰ πρὸς τὴν ἀρετὴ, ἐπειδὴ τὰ θαμπώνει στὸ κοίταγμα τῆς ἀρετῆς ἢ ἡδονῆ σὰν ἓνα εἶδος ὀμίχλης. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ αἴσθησις εἶναι στραμμένη στὴν ἡδονὴ κι ὁ νοῦς ἐξαιτίας τῆς ἡδονῆς ἐμποδίζεται νὰ βλέπει πρὸς τὴν ἀρετὴ, αὐτὸ γίνεται ἀρχὴ τῆς κακίας, γιατί, τὴν ἄλογη ἐκλογὴ τοῦ καλοῦ τὴν ἐπιψήφισε καὶ ὁ νοῦς κάτω ἀπὸ τὴν ἐξουσία τῆς αἴσθησις. Κι ἂν ποῦνε τὰ μάτια ὅτι τὸ καλὸ ἐγκείται στὸ καλὸ χρῶμα αὐτοῦ ποῦ βλέπομε, κλίνει μαζὶ του σ' αὐτὸ καὶ ἡ σκέψη. Τὸ ἴδιο γίνεται καὶ στὰ ὑπόλοιπα, τὴν ἐκλογὴ τοῦ καλοῦ τὴν ἀποφασίζει ὅ,τι εὐχαριστεῖ τὴν αἴσθησις. Ἄν ὅμως ἦταν δυνατὸ νὰ γίνεται κατὰ κάποιο τρόπο ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἢ ἀληθινὴ διάκριση τοῦ καλοῦ, ἔπειτα ἀπὸ δοκιμασίαν τῶν ἀγαθῶν ἀπὸ τὸν νοῦ, δὲ θὰ γινό-

τὸ ἀγαθὸν ἐφ' ἑαυτοῦ δοκιμάζοντος, οὐκ ἂν τῇ ἀλόγῳ αἰσθήσει δεδουλωμένοι κτηνῶδες γινόμενοι κατεδουλούμεθα.

Ὡς ἂν οὖν ἡ τοιαύτη σύγχυσις ἐν ἡμῖν διακριθεῖ καὶ τὸ τῇ φύσει ἀγαπητὸν καὶ τὸ ὡς ἐτέρως ἔχον ἀπλανῶς ἐπιγνω-
5 σθειῖ, ταῦτά φησι νῦν ὁ Ἐκκλησιαστής ἐν τῷ λόγῳ, ὅτι «και-
ρός ἐστὶ τοῦ φιλῆσαι καὶ καιρὸς τοῦ μισῆσαι». Δι' ὧν διακρίνει
τὴν τῶν πραγμάτων φύσιν, δεικνὺς τί τὸ συμφερόντως φιλούμε-
νον καὶ τί τὸ μισούμενον. Λέγει ἡ νεότης τοῖς τῆς ἡλικίας πάθε-
σι ζέουσα καιρὸν εἶναι αὐτῇ τοῦ φιλῆσαι ταῦτα, ἃ τῇ νεότητι
10 φίλα ἐστίν. Ἄλλ' ἀντιβοᾷ ὁ Ἐκκλησιαστής τῇ νεότητι ἄλλον τῆς
καθαρᾶς φιλίας καιρὸν ὀριζόμενος· μηδὲ γὰρ εἶναι τοῦτο φιλίαν
τὴν διημαρτημένην τῆς ψυχῆς περὶ τὰ ἄτοπα σχέσιν. Ὡσπερ
γὰρ εὐοδομένης ἐν ὑγείᾳ τῆς φύσεως ἐν καιρῷ προσγίνεται τὸ
δίψος τῷ σώματι, οἷς δὲ τὸ δῆγμα τῆς διψάδος ἐχίδνης τὴν
15 τοιαύτην διάθεσιν ἐνεποίησεν, οὐκ ἂν τις εἴποι κατὰ καιρὸν
ἐνεργεῖσθαι τὴν δίψαν· οὐ γὰρ φυσικὴ δρεξις ἐπὶ τούτων, ἀλλὰ
πάθος ἡ δίψα γίνεται· οὕτω καὶ τὸ ρυπαρὸν τῆς νεότητος φίλ-
τρον οὐ φίλτρον, ἀλλὰ νόσος ἐστὶ τῷ διακαεῖ τε καὶ ἰώδει τῆς
ἡλικίας δῆγματι ἐγγινομένη.

20 Οὐ πᾶσα τοίνυν φιλία τὸ εὐκαιρον ἔχει, ἀλλ' ἡ περὶ τὸ μό-
νον ἀγαπητὸν γινομένη. Ἄλλ' οὐκ ἔστι σαφῆς τὴν περὶ τούτων
γνώσιν λαβεῖν μὴ οὕτως διελόμενον ἐν τῇ θεωρίᾳ τὸν λόγον·
τῶν ἀγαθῶν ὄντα παρὰ τῶν ἀνθρώπων σπουδάζεται τὰ μὲν ὄν-
τως τοιαῦτά ἐστιν, οἷα καὶ ὀνομάζεται, τὰ δὲ ψευδώνυμον τὴν
25 ἐπωνυμίαν ἔχει. Ὅσα γὰρ οὐχὶ πρόσκαιρον δίδωσι τὴν ἀπόλαυ-
σιν οὐδέ τι δοκοῦντα καὶ ἐτέροις ἄχρηστα γίνεται, ἀλλὰ πάντο-
τε καὶ διὰ πάντων καὶ ἐν πᾶσιν ἐστὶν ἀγαθά, οἷς ἂν ἐγγένηται,
ταῦτα ὡς ἀληθῶς ἐστὶν ἀγαθά, ἀεὶ ὡσαύτως ἔχοντα καὶ τὴν τοῦ
χειρόνος ἐπιμιξίαν οὐ προσδεχόμενα· ἅπερ τοῖς ἀκριβῶς ἐξετά-
30 ζουσι περὶ μόνην τὴν θεῖαν τε καὶ ἀίδιον θεωρεῖται φύσιν. Τὰ δὲ

μαστε ζῶα καταντώντας δοῦλοι ὑποδουλωμένοι στήν ἄλογη αἴσθησι.

Γιὰ νὰ ξεχωρίσει λοιπὸν μέσα μας ἡ σύγχυσι αὐτὴ καὶ νὰ συνειδητοποιηθεῖ ἀλάθευτα τὸ ἀπὸ τῆ φύσει τοῦ ἀγαπητοῦ καὶ τὸ ἀντίθετό του, λέει ὁ Ἐκκλησιαστής στὸ λόγο του αὐτὰ τὰ πράγματα, ὅτι «ὑπάρχει καιρὸς γιὰ τὴν ἀγάπη καὶ καιρὸς γιὰ τὸ μίσος». Μὲ αὐτὰ διακρίνει τῆ φύσει τῶν πραγμάτων δείχνοντας ποιὸ εἶναι συμφέρον μας ν' ἀγαποῦμε καὶ ποιὸ νὰ μισοῦμε. Λέει ἡ νεότητι βράζοντας ἀπὸ τὰ πάθη τῆς ἡλικίας ὅτι εἶναι ὁ κατάλληλος καιρὸς ν' ἀγαπήσει αὐτὰ, ποὺ εἶναι ἀγαπητὰ στὴ νεότητι. Ἀντιφωνεῖ ὁμοῦς ὁ Ἐκκλησιαστής στὴ νεότητι ὀρίζοντας ἄλλο κατάλληλο καιρὸ τῆς καθαρῆς ἀγάπης καὶ δὲν εἶναι βέβαια ἀγάπη ἡ λανθασμένη σχέση τῆς ψυχῆς μὲ τὰ ἄτοπα. Ὅταν πηγαίνει καλὰ ἡ ὑγεία μας σ' ἓναν καιρὸ τὸ σῶμα μας νιώθει δίψα· ἂν ὁμοῦς σὲ κάποιους προκαλέσει τὸ αἶσθημα αὐτὸ τὸ δάγκαμα τῆς διψάδας ἐχιδνας, δὲν μπορεῖ νὰ πεῖ κανένας ὅτι ἡ δίψα δημιουργεῖται τὸν κατάλληλο καιρὸ. Γιατὶ τότε δὲν εἶναι μιὰ φυσιολογικὴ ὄρεξι σ' αὐτὰ ἀλλὰ ἡ δίψα εἶναι ἓνα πάθος. Ἔτσι καὶ τὸ ἀκάθαρτο συναίσθημα τῆς ἀγάπης στὴ νεότητι δὲν εἶναι ἀγάπη ἀλλὰ εἶναι νόσος ποὺ προκαλεῖται ἀπὸ τὸ πύρινο καὶ δηλητηριῶδες δάγκαμα τῆς ἡλικίας.

Δὲν γίνεται λοιπὸν κάθε φιλία στὸν κατάλληλο καιρὸ, ἀλλὰ μονάχα ὅποια δημιουργεῖται σχετικὰ μὲ τὸ μόνον ἀγαπητό. Δὲν εἶναι ὁμοῦς δυνατὸ ν' ἀποκτηθεῖ σαφῆς γνώση γι' αὐτὰ, ἂν δὲ διαιρέσεις τὸ λόγο τῆς θεωρίας τους ὡς ἐξῆς: ὅσα ἀπὸ τὰ ἀγαθὰ ἐπιδιώκουν οἱ ἄνθρωποι ἀλλὰ εἶναι πραγματικὰ ἀγαθὰ ἔτσι ὅπως ὀνομάζονται καὶ ἀλλὰ ἔχουν τὴν ἐπωνυμία τους ψευδώνυμη. Ὅσα δηλαδὴ δὲν δίνουν ἀπόλαυσι πρόσκαιρη οὔτε καὶ θεωροῦνται ἀπὸ τὸν ἓνα καλὰ καὶ σὲ ἄλλους εἶναι ἄχρηστα ἀλλὰ εἶναι ἀγαθὰ πάντοτε σὲ κάθε περίπτωση καὶ σὲ ὅλους ὅποιοι τ' ἀποκτήσουν, αὐτὰ εἶναι τ' ἀληθινὰ ἀγαθὰ, ποὺ εἶναι πάντοτε τὰ ἴδια καὶ δὲν δέχονται τὴν ἐπιμιξία μὲ τὸ χειρότερο. Καὶ γι' αὐτοὺς ποὺ μελετοῦν μὲ ἀκρίβεια αὐτὰ θεωροῦνται μόνον γύρω ἀπὸ τὴν θεία καὶ αἰδία φύσι. Ὅλα τὰ ἀλλὰ, ὅσα εἶναι

ἄλλα πάντα, ὅσα τῇ αἰσθήσει καλά ἐστί, διὰ τῆς κατὰ τὴν οἴησιν ἀπάτης καλὰ φαινόμενα οὔτε ἔστι τῇ φύσει οὔτε ὑφέστηκεν, ἀλλὰ τῆς ρούδους καὶ παροδικῆς ὄντα φύσεως δι' ἀπάτης τινὸς καὶ ματαίας προλήψεως ὡς κατ' ἀλήθειαν ὄντα τοῖς ἀπαιδευ-
 5 τοις νομίζεται. Οἱ οὖν τῶν ἀστάτων περιεχόμενοι τῶν ἀεὶ ἐστώτων οὐκ ἐπορέγονται. Ἔοικε τοίνυν οἶον ἐπὶ τινος ὑψηλῆς σκοπιᾶς ἐστὼς ὁ Ἐκκλησιαστῆς ἐμβοᾶν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, δι' ὧν λέγει· «καιρὸς τοῦ φιλῆσαι καὶ καιρὸς τοῦ μισῆσαι», ὅτι ἀλλὰ ἐστὶ τὰ ὄντως ἀγαθὰ, ἃ καὶ αὐτὰ ἐστί καλὰ καὶ τοὺς μετέ-
 10 χοντας τοιοῦτους ποιεῖ. Οἶον γὰρ ἂν ἦ τῇ φύσει τὸ μετεχόμενον, πρὸς τοῦτο ἀνάγκη καὶ τὸ μετέχον συμμετατίθεσθαι. Οἶον εὐπνουν γίνεται τὸ στόμα τοῦ λαβόντος τι τῶν εὐπνοούντων ἀρωμάτων διὰ τοῦ στόματος καὶ δυσῶδες πάλιν τοῦ σκοροδῶν ἐντραγόντος ἢ τινος ἄλλου τῶν δυσωδεστέρων.

15 Οὐκοῦν ἐπειδὴ δυσῶδης μὲν πᾶς ρύπος τῆς ἀμαρτίας, ἐκ δὲ τοῦ ἐναντίου ἡ ἀρετὴ Χριστοῦ ἐστὶν εὐωδία, ἡ δὲ ἀγαπητικὴ σχέσις τὴν πρὸς τὸ ἀγαπώμενον ἀνάκρασιν φυσικῶς κατεργάζεται, ὅπερ ἂν οὖν διὰ τῆς φιλίας ἐλώμεθα, ἐκεῖνο γινόμεθα, ἢ εὐωδία Χριστοῦ ἢ δυσωδία. Ὁ γὰρ τὸ καλὸν ἀγαπήσας καλὸς
 20 καὶ αὐτὸς ἔσται, τῆς ἀγαθότητος τοῦ ἐν αὐτῷ γενομένου πρὸς ἑαυτὴν τὸν δεξάμενον μεταποιούσης. Διὰ τοῦτο ἐδώδιμον ἡμῖν ἑαυτὸν προτίθησιν ὁ ἀεὶ ὢν, ἵνα ἀναλαβόντες αὐτὸν ἐν ἑαυτοῖς ἐκεῖνο γενώμεθα, ὅπερ ἐκεῖνός ἐστι· φησὶ γάρ, ὅτι «ἡ σὰρξ μου ἀληθῶς ἐστὶ βρῶσις, καὶ τὸ αἷμά μου ἀληθῶς ἐστὶ πόσις». Ὁ
 25 οὖν ταύτην ἀγαπῶν τὴν σάρκα οὐκ ἔσται φιλόσαρκος, καὶ ὁ πρὸς τοῦτο τὸ αἷμα διατεθεὶς τοῦ αἰσθητοῦ αἵματος καθαρεύσει.

καλά για την αίσθηση, πού ή άπάτη τής φαντασίας κάνει νά φαίνονται καλά ούτε ουσία έχουν ούτε ύπόσταση, αλλά μέ τή ρευστή και παροδική φύση τους από ένα ξεγέλασμα και μιá μάταιη πρόληψη τά θεωροῦν οί άμόρφωτοι ότι ύπάρχουν άληθινά. Αὐτοί λοιπόν πού περιτριγυρίζονται από τά άστατα, δέν έχουν δρεξη νά επιθυμήσουν αὐτά πού εἶναι αἰωνίως σταθερά. Μοιάζει λοιπόν σά νά στέκεται σέ μιá ψηλή βίγλα ό Έκκλησιαστής και φωνάζει στους ανθρώπους μ' αὐτά πού λέει: «ὕπάρχει καιρός για τήν αγάπη και καιρός για τό μίσος», γιατί άλλα εἶναι τά άληθινά αγαθά, πού και αὐτά τά ίδια εἶναι καλά και κάνουν καλούς κι αὐτούς πού τά μετέχουν. Γιατί όποια εἶναι ή φύση τοῦ μετεχόμενου, σ' αὐτήν εἶναι ανάγκη νά μεταφερθεῖ κι αὐτό πού τή μετέχει. Μυρίζει ώραῖα για παράδειγμα τό στόμα εκείνου πού πήρε ένα από εκείνα τ' άρώματα πού εὐωδιάζουν και μυρίζει άσχημα εκείνου πού μάσησε σκόρδα ή κάτι άλλο μέ άσχημη μυρωδιά.

Έπειδή λοιπόν κάθε άκαθαροσία τής άμαρτίας εἶναι βρομερή, ένῶ αντίθετα ή άρετή εἶναι εὐωδία Χριστοῦ³ και ή αγαπητική σχέση δημιουργεῖ φυσικά τήν ένωση μέ τό αγαπώμενο, έπομένως όποιο προτιμήσαμε από αγάπη εκείνο και γινόμαστε ή εὐωδία Χριστοῦ ή άπλῶς δυσωδία. Αὐτός πού αγάπησε τό καλό, θά εἶναι βέβαια κι αὐτός καλός, έπειδή ή αγαθότητα εκείνου πού εἰσήλθε μέσα του μεταποιεῖ σύμφωνα μέ τόν έαυτό της εκείνον πού τή δέχτηκε. Γι' αὐτό εκείνος πού ύπάρχει αἰώνια μας προτείνει τόν έαυτό του κατάλληλο για τροφή, για νά τόν πάρομε μέσα μας και νά γίνουμε ό,τι εἶναι εκείνος. Γιατί μᾶς λέει: «ή σάρκα μου εἶναι τροφή άληθινά και τό αίμα εἶναι άληθινά πιотό»⁴. "Όποιος λοιπόν αγαπᾶ αὐτή τή σάρκα δέν εἶναι φίλος τής σάρκας κι όποιος έλκυστεῖ από τό αίμα αὐτό μένει καθαρός από τό αισθητό αίμα. Γιατί ή σάρκα τοῦ Λόγου και τό

3. Β' Κορ. 2,15.

4. Ίω. 6,55.

Ἡ γὰρ τοῦ λόγου σὰρξ καὶ τὸ τῆ σαρκὶ ταύτῃ ἐγκείμενον αἷμα οὐ μίαν τινὰ χάριν ἔχει, ἀλλ' ἡδύ τε γίνεται τοῖς γενομένοις καὶ ὀρεκτὸν τοῖς ἐπιθυμοῦσι καὶ τοῖς ἀγαπῶσιν ἐράσμιον. Εἰ δέ τις τρέψειε πρὸς τὰ μὴ ὑφειστώτα τὸ φίλτρον, οἷα τῆ φύσει ταῦτα ἔστιν ἀνάγκη πᾶσα τοιοῦτον γενέσθαι καὶ τὸν ἐν ἐκείνοις γενόμενον.

Ἐπεὶ οὖν ἐν τοῖς οὖσι τὸ μὲν τι ἀληθές ἐστι, τὸ δὲ μάταιον, γνῶναι προσήκει τὸ μάταιον, ἵνα διὰ τῆς ἀντιπαραθέσεως τὴν τῶν ἀληθῶς ὄντων φύσιν νοήσωμεν. Οὕτω γὰρ ποιοῦσι πάντες οἱ ἅγιοι οἱ τοὺς ἀποσφαλέντας τῆς εὐθείας ὁδοῦ καὶ διὰ τῆς πεπλανημένης ὁδοιποροῦντας πρὸς τὴν ὁδόν, ἀφ' ἧς ἐξετραπήσαν, ἐπανάγοντες, ἐμβοῶντες πόρρωθεν, ὅτι φύγε τὴν ὁδόν, ἐν ἧ πορευῆ· λησται γὰρ κατ' αὐτὴν καὶ λωποδύται καὶ φονέων ἐνέδραι, ἵνα, μαθὼν ὁ ὀδίτης τὸν κίνδυνον, ἐκτραπῆ τῆς ὀλεθρίας ὁδοῦ· ἡ δὲ ἀναχώρησις ἐκείνης ὁδηγία τῆς σωζούσης γίνεται. Οὕτω καὶ ὁ μέγας Ἐκκλησιαστής ἄνωθεν ἐμβοῶ τῆ ἀνθρωπίνῃ φύσει τῆ ἐν ἀβάτῳ πλανωμένη καὶ οὐχ ὁδοῦ, καθὼς φησιν ὁ προφήτης, ταῦτα ἀντικρυς, δι' ὧν φθέγγεται, λέγων· Τί πλανᾶσθε διὰ τοῦ βίου, ὧ ἄνθρωποι; Τί ἀγαπᾶτε τὰ μάταια καὶ φιλεῖτε τὰ ἀνυπόστατα καὶ προστετήκατε τῆ διαθέσει τούτοις, ὧν οὐκ ἔστιν ὑπόστασις; Ἄλλη ἐστὶν ὁδὸς ἀπλανῆς τε καὶ σωτήριος. Ἐκείνην φιλήσατε, ἐν ἐκείνῃ διὰ τῆς ἀγάπης ὁδοιπορήσατε, ἧς τὸ ὄνομα ἀλήθειά ἐστι καὶ ζωὴ καὶ φῶς καὶ ἀφθαρσία καὶ τὰ τοιαῦτα. Αὕτη δὲ ἡ ὁδός, δι' ἧς νῦν τρέχετε, μίσους καὶ ἀποστροφῆς ἀξία· ἀφεγγῆς γάρ ἐστι καὶ σκότῳ διειλημμένη, εἰς κρημνοὺς δὲ ἄγει καὶ βάραθρα καὶ θηριώδεις τόπους καὶ ληστῶν ἐνέδρας. Ὁ τοίνυν εἰπὼν ὅτι «καιρὸς τοῦ φιλῆσαι» τὸ φιλητὸν ὡς ἀληθῶς καὶ ἀγαπητὸν ἐνεδείξατο, καὶ ὁ τῶ μίσει τὸν καιρὸν προσγράψας ὧν χρῆ τὴν ἀποστροφὴν ἔχειν ἐδίδαξεν.

αἷμα πού περιέχει ἡ σάρκα αὐτὴ δὲν ἔχει μία μόνο χάρη, ἀλλὰ καὶ σ' αὐτοὺς πού τὸ γεύονται γίνεται γλυκὺ καὶ σὲ ὄσους τὸ ὀρέγονται γίνεται ἐπιθυμητό, καὶ ἀγαπητὸ σὲ ὄσους τὸ θέλουν. Ἐὰν τώρα κάποιος στρέψει τὴν ἀγάπη του σὲ ἀνυπόστατα, ὅπως εἶναι αὐτὰ στὴ φύση τους, εἶναι ἀνάγκη πάσα ἔτσι νὰ γίνει κι αὐτὸς πού βρέθηκε ἀνάμεσά τους.

Ἐπειδὴ λοιπὸν μέσα στὰ ὄντα τὸ ἓνα εἶναι ἀληθινὸ καὶ τὸ ἄλλο μάταιο, πρέπει νὰ ἐπισημάνουμε τὸ μάταιο, ὥστε μὲ τὴν ἀντιπαράθεση ν' ἀντιληφθοῦμε τὴ φύση ὧν ὑπάρχουν ἀληθινά. Ἐτσι κάνουν ὄλοι οἱ ἅγιοι, πού ὄσους πλανήθηκαν ἀπὸ τὸν εὐθὺ δρόμο καὶ περπατοῦν τὸ δρόμο τῆς πλάνης τοὺς ἐπαναφέρουν στὸ δρόμο ἀπὸ ὅπου παραστράτισαν, φωνάζοντάς τους ἀπὸ μακριά: 'φύγε ἀπὸ τὸ δρόμο πού βαδίζεις· ὑπάρχουν ἐκεῖ κακοῦργοι καὶ ληστὲς κι ἐνεδρεύουν φονιάδες', γιὰ νὰ πληροφορηθεῖ ὁ ὁδοιπόρος τὸν κίνδυνο καὶ νὰ βγεῖ ἀπὸ τὸ δρόμο τοῦ ὀλέθρου. Ἡ ἀπομάκρυνση ἀπὸ αὐτὸν γίνεται ὁδηγὸς γιὰ τὸ δρόμο τῆς σωτηρίας. Ἐτσι καὶ ὁ μέγας Ἐκκλησιαστής φωνάζει ἀπὸ ψηλὰ στὴν ἀνθρώπινη φύση πού πλανιέται σὲ μέρη ἀπάτητα ὄχι σὲ δρόμο⁵, ὅπως λέει ὁ προφήτης, αὐτὰ ἀκριβῶς δηλώνοντας ἀπροκάλυπτα μὲ ὄσα λέει. Γιατί ὄλη σας ἡ ζωὴ, ἄνθρωποι, εἶναι μιὰ πλάνη; Γιατί ἀγαπᾶτε τὰ μάταια καὶ τὰ ἀνυπόστατα καὶ λιώνει κυριολεκτικὰ ἡ ψυχὴ σας μ' αὐτά, πού δὲν ἔχουν καμιὰ ὑπόσταση; Ἄλλος εἶναι ὁ ἀλάθτος καὶ σωτήριος δρόμος. Αὐτὸν ν' ἀγαπήσετε κι αὐτὸν νὰ βαδίσετε μὲ τὴν ἀγάπη σας, πού τὸ ὄνομά του εἶναι ἀλήθεια καὶ ζωὴ καὶ φῶς καὶ ἀφθαρσία καὶ τὰ ὅμοια. Αὐτὸν τὸ δρόμο πού διανύετε τώρα τρέχοντας ἀξίζει νὰ τὸν μισήσετε καὶ νὰ τὸν ἀποστραφεῖτε. Εἶναι δίχως φῶς καὶ πνιγμένος στὸ σκοτάδι, ὁδηγεῖ σὲ γκρεμοὺς καὶ βάραθρα καὶ τόπους γεμάτους θηρία κι ἐνέδρες ληστῶν. Αὐτὸς λοιπὸν πού εἶπε, «ὑπάρχει καιρὸς γιὰ τὴν ἀγάπη» ἔδειξε, αὐτὸ πού εἶναι ἀληθινὰ ἀξιο γι' ἀγάπη καὶ προσθέτοντας καὶ τὸν καιρὸ γιὰ τὸ μῖσος δίδαξε ποιά πρέπει ν' ἀποστροφώμαστε.

5. Ψαλμ. 106,40.

Οὐκοῦν, μαθόντες τὸ ἀγαπητὸν τῇ φύσει, τούτου διὰ τῆς
 ἀγάπης περιεχώμεθα, μηδαμοῦ παρατραπέντες ὑπὸ τῆς περὶ
 τὸ καλὸν ἀκρισίας, ἐν τούτοις τὸ φίλτρον δαπανήσαντες, ἐν οἷς
 ἀπαγορεύει καὶ ὁ μέγας Δαβὶδ λέγων, «οἱοὶ ἀνθρωπῶν, ἕως
 5 πότε βαρυκάρδιοι; Ἴνα τί ἀγαπᾶτε ματαιότητα καὶ ζητεῖτε ψευ-
 δος;». Ἐν γὰρ μόνον ἀγαπητὸν τῇ φύσει τὸ ἀληθῶς ὄν, περὶ οὗ
 φησι καὶ ἡ δεκάλογος νομοθεσία, ὅτι «ἀγαπήσεις Κύριον τὸν
 Θεόν σου ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου
 καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας σου»· καὶ ἐν πάλιν μισητὸν τῇ ἀληθείᾳ,
 10 ὁ τῆς κακίας εὐρετής, ὁ τῆς ζωῆς ἡμῶν πολέμιος, περὶ οὗ φησιν
 ὁ νόμος, ὅτι «μισήσεις τὸν ἐχθρόν σου». Ἡ γὰρ τοῦ Θεοῦ ἀγάπη
 ἰσχὺς τοῦ ἀγαπῶντος γίνεται, ἡ δὲ πρὸς τὴν κακίαν διάθεσις
 ὀλεθρον φέρει τῷ τὸ κακὸν ἀγαπῶντι. Οὕτω γὰρ φησιν ἡ προ-
 φητεία· «ἀγαπήσω σε, Κύριε ἡ ἰσχὺς μου· Κύριος στερέωμά
 15 μου καὶ καταφυγή μου καὶ ῥύστης μου», περὶ δὲ τοῦ ἐναντίου
 φησὶν· «ὁ δὲ ἀγαπῶν ἀδικίαν μισεῖ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν, ἐπιβρέξει
 ἐπὶ ἀμαρτωλοὺς παγίδα».

Καιρὸς οὖν τοῦ πρὸς τὸν Θεὸν φίλτρον ἢ ζωὴ πᾶσα καὶ
 τῆς τοῦ ἀντικειμένου ἀλλοτριώσεως ὁ βίος ὅλος. Ὁ δὲ μικρόν τι
 20 τῆς ἑαυτοῦ ζωῆς ἐξω τοῦ φιλεῖν τὸν Θεὸν γενόμενος ἐξω γίνε-
 ται πάντως, οὗ τῆς ἀγάπης κεχώρισται. Τὸν δὲ ἐξω τοῦ Θεοῦ
 γενόμενον ἐξω εἶναι τοῦ φωτὸς ἀνάγκη, διότι φῶς ὁ Θεός, ἐξω
 δὲ καὶ τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀφθαρσίας καὶ παντὸς τοῦ πρὸς τὸ
 κρεῖττον θεωρουμένου νοήματός τε καὶ πράγματος· ἅπερ πάντα
 25 ὁ Θεός ἐστιν. Ὁ γὰρ ἐν τούτοις μὴ ὢν, ἐν τοῖς ἐναντίοις πάντως
 ἐστίν. Οὐκοῦν ἐκδέχεται τὸν τοιοῦτον σκότος καὶ διαφθορὰ καὶ
 πανωλεθρία καὶ θάνατος.

Ἄφου λοιπὸν μάθαμε ποιὸ εἶναι κατὰ τὴ φύση τὸ ἀγαπητὸ αὐτὸ ὡς ἐναγκαλιστοῦμε μὲ τὴν ἀγάπη μας, χωρὶς νὰ μᾶς παραπλανήσῃ ἡ ἀκρισία μας ὡς πρὸς τὸ καλὸ καὶ ξοδέψουμε τὴν ἀγάπη σ' αὐτὰ πού ἀπαγορεύει ὁ μεγάλος Δαβὶδ λέγοντας: «ὦ ἔσεῖς ἄνθρωποι ὡς πότε θὰ ἔχετε σκληρὴ καρδιά; Γιατί ἀγαπᾶτε τὶς ματαιότητες καὶ ζητεῖτε τὸ ψέμα;»⁶. Ἐνα μόνον εἶναι τὸ ἀντικείμενο ἀγάπης ἀπὸ τὴ φύση του, αὐτὸ πού ὑπάρχει ἀληθινά, γιὰ τὸ ὁποῖο λέει καὶ ἡ νομοθεσία τοῦ δεκαλόγου: «θ' ἀγαπήσεις τὸν Κύριο τὸ Θεὸ σου μὲ ὅλη τὴν καρδιά σου, ὅλη τὴν ψυχὴ σου καὶ ὅλη τὴ διάνοιά σου»⁷. Κι ἕνα πάλι εἶναι ἀληθινὰ μισητὸ, ὁ ἐφευρέτης τῆς κακίας, ὁ ἐχθρὸς τῆς ζωῆς μας, γιὰ τὸν ὁποῖο ὁ νόμος λέει: «θὰ μισήσεις τὸν ἐχθρό σου». Ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ γίνεται ἡ δύναμη αὐτοῦ πού ἀγαπᾶ, ἐνῶ ἡ εὐνοια πρὸς τὴν κακία προκαλεῖ τὴν καταστροφή αὐτοῦ πού ἀγαπᾶ τὸ κακό. Ἔτσι λέει ἡ προφητεία: «θὰ σὲ ἀγαπήσω, Κύριε, ἐσένα πού εἶσαι ἡ δύναμή μου, πού εἶσαι ἡ σταθερότητά μου, τὸ καταφύγιο καὶ ἡ σωτηρία μου»⁸. Γιὰ τὸν ἀντίθετο λέει: «ὅποιος ἀγαπᾶ τὴν ἀδικία μισεῖ τὴ ζωὴ του· θὰ βρέξει ἐπάνω στοὺς ἁμαρτωλοὺς παγίδες»⁹.

Εἶναι λοιπὸν καιρὸς τῆς ἀγάπης πρὸς τὸ Θεὸ ὅλη ἡ ζωὴ μας καὶ πάλι ὅλος ὁ βίος μας καιρὸς γιὰ ἀποξένωση ἀπὸ τὸν ἐχθρό μας. Κι ὅποιος γιὰ λίγο μέρος τῆς ζωῆς του βρέθηκε ἔξω ἀπὸ τὴν ἀγάπη πρὸς τὸ Θεὸ, βρίσκεται ὅπωςδήποτε ἔξω ἀπὸ ἐκεῖνον πού χωρίστηκε ἀπὸ τὴν ἀγάπη του. Κι ὅποιος εἶναι ἔξω ἀπὸ τὸν Θεὸ εἶναι ὑποχρεωτικὰ ἔξω ἀπὸ τὸ φῶς, διότι ὁ Θεὸς εἶναι φῶς· καὶ εἶναι ἔξω κι ἀπὸ τὴν ζωὴ καὶ τὴν ἀφθαρσία καὶ ἀπὸ κάθε νόημα καὶ πράγμα πού θεωρεῖται καλὸ· πού ὅλα αὐτὰ εἶναι ὁ Θεός. Γιατί ὅποιος δὲν εἶναι μέσα σ' αὐτὰ εἶναι ὅπως-δήποτε μέσα στὰ ἐναντία τους. Γι' αὐτό, τοῦτον τὸν περιμένει τὸ σκότος, ἡ καταστροφή, ὁ ἐξολοθρευτὸς καὶ ὁ θάνατος.

6. Ψαλμ. 4,3.

7. Δευτ. 6,5.

8. Ψαλμ. 17,2.

9. Ψαλμ. 10,5.

Ταῦτα ἐν βραχείᾳ φωνῇ ὁ τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ λόγος διελών ἐπιδείκνυσι, τῇ εὐκαιρῷ φιλίᾳ καὶ τῷ κατὰ καιρὸν ἐνεργουμένῳ μίσει τὴν ἐκατέρου τῶν κατὰ τὸ ἐναντίον νοουμένων φύσιν ἀποκαλύψας. «Καιρὸς», φησὶν, «τοῦ φιλῆσαι», σὺ 'τὸ ἀγαθὸν' πρόσθεσ, πάλιν «καιρὸς τοῦ μισῆσαι» λέγει, σὺ 'πρὸς τὸ κακὸν' ὅπου βλέπειν τὸν λόγον. Ἡ γὰρ ὑπηλλαγμένη τε καὶ πεπλανημένη πρὸς ἐκάτερον τούτων τῆς ψυχῆς ἡμῶν διάθεσις ρίζα καὶ ἀρχὴ τῆς ἀμαρτίας ἐστίν. «Οὐδεὶς δύναται», φησί, «δυοὶ κυρίοις δουλεύειν· ἢ γὰρ τὸν ἓνα μισήσει καὶ τὸν ἕτερον ἀγαπήσει». Ἐδειξεν ἡ ἀντιδιαστολή, τίς ὁ κακῶς κυριεύων, οὗ χρὴ διὰ τοῦ μίσους ἀλλοτριουῖσθαι, καὶ τίς ὁ ἐπ' ἀγαθῷ τοῦ ἀρχομένου κρατῶν, ᾧ προσήκει δι' ἀγάπης συνάπτεσθαι. Εἰ δέ τις τοῦ μισητοῦ μὲν ἀντέχοιτο, τοῦ δὲ ἀγαπητοῦ καταφρονοίῃ, οὗτός ἐστιν ὁ ὑπαλλάσσων τῆς φιλίας καὶ τοῦ μίσους τὴν εὐκαιρίαν τῷ ἰδίῳ κακῷ. Ὁ γὰρ καταφρονῶν πράγματος καταφρονηθήσεται ὑπ' αὐτοῦ, ὁ δὲ ἀντεχόμενος τῆς ἀπωλείας περιποιήσεται τοῦτο ἑαυτῷ, οὗ ἀντέσχετο. Διαστείλας τοίνυν τῷ λόγῳ τὰ κατ' ἀρετὴν τε καὶ κακίαν νοούμενα ἐπιγνώσῃ τὴν εὐκαιρίαν τοῦ πῶς χρὴ πρὸς ἐκάτερον τούτων ἔχειν. Ἐγκράτεια καὶ ἡδονή, σωφροσύνη καὶ ἀκολασία, μετριότης καὶ τῦφος, εὐνοια καὶ κακόννοια καὶ πάντα τὰ ἐξ ἐναντίου νοούμενα φανερώς ὑπὸ τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ σοι ὑποδείκνυται, ὅπως τῇ ψυχῇ περὶ ταῦτα διατεθειμένος λυσιτελῶς βουλευσῇ.

Καιρὸς οὖν τοῦ φιλῆσαι τὴν ἐγκράτειαν καὶ τοῦ μισῆσαι τὴν ἡδονήν, ἵνα μὴ γένη φιλήδονος μᾶλλον ἢ φιλόθεος, καὶ τὰ ἄλλα πάντα ὡσαύτως, τὸ φιλόνεικον, τὸ φιλοκερδές, τὸ φιλόδοξον καὶ πάντα, ἃ τῇ ἐπὶ τὰ μὴ δέοντα τῆς φιλίας χρήσει τῆς πρὸς τὸ ἀγαθὸν σχέσεως ἀφορίζει. Οἷον ἐκ παρόδου δόγμα ἐμάθομεν

Αὐτὴ μὲ συντομία τὴ διαίρεση κάνει ὁ λόγος τοῦ Ἐκκλησιαστικῆ, ἀφοῦ ἀποκάλυψε τὴ φύση αὐτῶν ποὺ τὰ νοοῦμε κατὰ ἐναντιότητα μὲ τὴν ἀγάπη τοῦ κατάλληλου καιροῦ καὶ τοῦ μίσους ποὺ ἐκδηλώνεται στὴν ὥρα του. «Εἶναι», λέει, «καιρὸς ν' ἀγαπήσει κανένα», ἐσὺ νὰ συμπληρώσεις, τὸ ἀγαθὸ καὶ πάλι «εἶναι καιρὸς νὰ μισήσει», λέει, καὶ σὺ νὰ πιστεύεις ὅτι ὁ λόγος ἐννοεῖ τὸ κακὸ. Ἡ ἐναλλαγμένη καὶ πλανημένη εὐνοϊκὴ διάθεση τῆς ψυχῆς μας πρὸς κάθε ἓνα ἀπὸ αὐτὰ εἶναι ρίζα καὶ ἀρχὴ τῆς ἁμαρτίας. «Κανένα», λέει, «δὲν μπορεῖ νὰ ὑπηρετεῖ δύο κυρίους· θὰ μισήσει τὸν ἓνα καὶ θ' ἀγαπήσει τὸν ἄλλο»¹⁰. Ἡ ἀντιδιαστολὴ ἔδειξε ποιὸς εἶναι ποὺ ἀσκεῖ ἄσχημα τὴν ἐξουσία τοῦ Κυρίου, ἀπὸ τὸν ὁποῖο πρέπει ν' ἀποξενωθοῦμε μὲ τὸ μίσος, καὶ ποιὸς εἶναι ποὺ ἐξουσιάζει γιὰ τὸν καλὸ τὸ δοῦλο του, ποὺ πρέπει νὰ ἐνωθοῦμε μαζί του μὲ τὴν ἀγάπη. Ἄν ὅμως κάποιος ὑπομένει τὸ μισητό, περιφρονεῖ ὅμως τὸν ἀγαπητό, αὐτὸς εἶναι ποὺ κάνει ἐναλλαγὴ στὸν κατάλληλο καιρὸ τῆς ἀγάπης καὶ τοῦ μίσους γιὰ δικό του κακὸ. Ὅποιος καταφρονεῖ κάτι, θὰ καταφρονηθεῖ ἀπὸ αὐτό· ὅποιος ἀγκαλιάζει τὴν ἀπώλεια θὰ προσπορίσει στὸν ἑαυτό του αὐτὸ ποὺ ἀγκάλιασε. Ὅταν λοιπὸν διαστείλεις μὲ τὸ λόγο σου ὅσα νοοῦμε σύμφωνα μὲ τὴν ἀρετὴ καὶ τὴν κακία θὰ ἀντιληφθεῖς τὸν κατάλληλο καιρὸ γιὰ τὸ πῶς πρέπει νὰ εἶσαι διατεθειμένος σὲ καθένα ἀπὸ αὐτὰ τὰ δύο. Ἐγκράτεια καὶ ἡδονή, σωφροσύνη καὶ ἀκολασία, μετριοφροσύνη καὶ ἔπαρση, φιλικὴ διάθεση καὶ ἐχθρα καὶ ὄλα ὅσα νοοῦμε κατὰ ἐναντιότητα ποὺ ὑποδεικνύει φανερά ὁ Ἐκκλησιαστικὸς, τί διάθεση πρέπει νὰ ἔχεις γι' αὐτὰ στὴν ψυχὴ γιὰ νὰ σκεφτεῖς μὲ ἀποτελεσμα.

Ἐπάρχει λοιπὸν καιρὸς νὰ ἀγαπήσει κανεὶς τὴν ἐγκράτεια καὶ νὰ μισήσει τὴν ἡδονή¹¹, γιὰ νὰ μὴ γίνῃ περισσότερο φιλήδονος ἀπὸ φιλόθεος καὶ ὁμοία ὄλα τὰ ἄλλα, τὴν ἐριστικὴ διάθεση, τὴ φιλοκέρδεια, τὴ φιλοδοξία καὶ ὄλα, ὅσα χρησιμοποιώντας τα, ἐνῶ δὲν πρέπει νὰ τ' ἀγαποῦμε, μᾶς χωρίζουν ἀπὸ

11. Τὸ πλήρες εἶναι: ἢ γὰρ τὸν ἓνα μισήσει καὶ τὸν ἕτερον ἀγαπήσει.

ἢ τοῦ ἐνὸς ἀνθέξεται καὶ τοῦ ἐτέρου καταφρονήσει.

5 *δτι πᾶσα τῆς ψυχῆς κίνησις ἐπ' ἀγαθῷ παρὰ τοῦ δημιουργήσαν-
 τος τὴν φύσιν ἡμῶν κατεσκευάσθη, ἀλλ' ἡ διημαρτημένη τῶν
 τοιούτων κινήματων χρήσις τὰς εἰς κακίαν ἐγέννησεν ἀφορμὰς·
 καλὸν γάρ τι οὐσα ἢ αὐτεξούσιος δύναμις ἡμῶν, ὅταν πρὸς τὸ
 10 κακὸν ἐνεργῆ, κακῶν ἔσχατον γίνεται. Καὶ τὸ ἐμπαλιν ὄργανον
 ἀρετῆς ἐστὶν ἡ ἀπωστικὴ τῶν ἀηδῶν δύναμις, ἧ ὄνομα τὸ μῖσός
 ἐστὶν, ὅταν κατὰ τοῦ ἐναντίου ὀπλίζηται, ἀλλὰ ἀμαρτίας γίνεται
 ὄπλον, ὅταν πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἀντιστατικῶς ἔχη. Οὐκοῦν πᾶν κτί-
 σμα Θεοῦ τῶν ἐν ἡμῖν κατεσκευασμένων καλὸν καὶ οὐδὲν ἀπό-
 15 βλητον μετὰ εὐχαριστίας λαμβανόμενον, ἢ δὲ ἀχάριστος τοῦτων
 χρήσις πάθος τὸ κτίσμα ἐποίησε, δι' οὗ ἐκβαίνει μὲν ἢ πρὸς τὸν
 Θεὸν οἰκειότης, ἀντεισελθόντα δὲ τὰ ἐναντία εἰς τὸν τοῦ Θεοῦ
 τόπον ἀντικαθίσταται, ὥστε τοῖς τοιούτοις θεοποιεῖσθαι τὰ
 πάθη. Οὕτω τοῖς λαιμαργοῦσι γίνεται Θεὸς ἡ κοιλία. Οὕτως εἰ-
 20 δωλοποιοῦσιν ἑαυτοῖς οἱ πλεονέκται τὴν νόσον. Οὕτως οἱ δι'
 ἀπάτης σκοτισθέντες ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς
 ψυχῆς Θεὸν ἑαυτοῖς τὴν κενοδοξίαν ἐποίησαν. Καὶ συνελόντι
 φράσαι ἕπερ ἂν τις τὸν ἑαυτοῦ λογισμὸν ὑποζεύξας δοῦλον
 ποιήσῃ καὶ ὑποχείριον, τοῦτο ἐν τῷ ἰδίῳ πάθει ἐθεοποίησεν,
 20 οὐκ ἂν τοῦτο παθῶν, εἰ μὴ, διὰ τῆς ἀγάπης τὸ κακὸν ὤκειώσα-
 το. Εἰ οὖν ἐνοήσαμεν τῆς τε φιλίας καὶ τοῦ μίσους τὴν
 εὐκαιρίαν, τὸ μὲν ἀγαπήσωμεν τὸ δὲ πολεμήσωμεν.*

«Καιρὸς» γάρ, φησί, «πολέμου καὶ καιρὸς εἰρήνης».

*Ὅρᾳς τῶν ἀντικειμένων παθῶν τὴν παράταξιν, τὸν νόμον τῆς
 25 σαρκὸς τὸν ἀντιστρατευόμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοός σου καὶ ἀίχ-
 μαλωτίζοντα τῷ νόμῳ τῆς ἀμαρτίας. Πρόσχες τῇ ποικίλῃ τῆς
 μάχης διασκευῆ, πῶς μυριότροπός ἐστι κατὰ τῆς σῆς πόλεως*

τῆ σχέση μας με τὸ ἀγαθό. Σὰν τῆ διδασκαλία, σὲ παρένθεση, πὺ μάθαμε ὅτι κάθε λειτουργία τῆς ψυχῆς μας ἔγινε γιὰ καλὸ ἀπὸ αὐτὸν πὺ δημιούργησε τῆ φύση μας. Ἄλλὰ ἡ σφαιερὴ χρῆση τῶν λειτουργιῶν αὐτῶν γέννησε τὶς ἀφορμὲς γιὰ τὸ κακό. Γιατί, ἐνῶ ἡ αὐτεξούσια δύναμή μας εἶναι κάτι καλὸ, ὅταν λειτουργῆσει πρὸς τὸ κακό, γίνεται ἀπὸ τὰ κακὰ τὸ ἔσχατο. Καὶ τὸ ἀντίθετο ὄργανο ἀρετῆς εἶναι ἡ δύναμη πὺ ἀπωθεῖ τὰ δυσάρεστα, πὺ τὸ ὄνομά της εἶναι μῖσος, ὅταν ὀπλίζεται κατὰ τοῦ ἐναντίου, γίνεται ὁμῶς ὄπλο ἀμαρτίας, ὅταν ἀντιστέκεται στὸ ἀγαθό. Κάθε κτίσμα λοιπὸν τοῦ Θεοῦ ἀπὸ ὅσα ἔχουν δημιουργηθεῖ μέσα μας εἶναι καλὸ καὶ δὲν εἶναι ἀπόβλητο κανένα, ἂν τὸ χρησιμοποιοῦμε μ' εὐχαριστία¹². Ἡ ἀχάριστη ὁμῶς χρῆση τους κάνει τὸ κτίσμα πάθος καὶ μέσω του ἀναχωρεῖ ἡ οἰκειότητα πρὸς τὸ Θεὸ κι ἀντὶ ἐκεῖνα μπαίνοντας τὰ ἀντίθετα ἀντικαθιστοῦν στὴ θέση του τὸ Θεό· ἔτσι με αὐτὰ θεοποιοῦνται τὰ πάθη. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο στοὺς λαίμαργους γίνεται Θεὸς ἡ κοιλιά¹³. ἔτσι κάνουν εἰδωλό τους οἱ πλεονέκτες τῆ νόσο τους· ἔτσι ὅσοι σκοτίστηκαν τὰ μάτια τῆς ψυχῆς τους μέσα στὴ ζωὴ αὐτὴ κάνουν Θεὸ τους τὴν κενοδοξία. Καὶ γιὰ νὰ πῶ με συντομία, σὲ ὅποιο ὑποτάξει κανένας τὸ λογισμό του καὶ τὸν κάνει δοῦλο καὶ ὑποχείριο, τοῦτο με τὸ πάθημά του τὸ θεοποιεῖ, πράγμα πὺ δὲ θὰ πάθαινε ἂν δὲν εἶχε οἰκειωθεῖ τὸ κακό μέσω τῆς ἀγάπης πρὸς αὐτό. Ἄν λοιπὸν καταλάβουμε τὸν κατάλληλο καιρὸ τῆς ἀγάπης καὶ τοῦ μίσους, ἂς ἀγαπήσουμε τὸ ἕνα κι ἂς πολεμήσουμε τὸ ἄλλο.

«Καὶ εἶναι καιρὸς», λέει, «πολέμου καὶ καιρὸς εἰρήνης»¹⁴. Βλέπεις τὴν παράταξη τῶν παθῶν πὺ μᾶς πολεμοῦν, τὸ νόμο τῆς σάρκας πὺ ἀντιστρατεύεται στὸ νόμο τοῦ νοῦ καὶ σ' αἰχμαλωτίζει στὸ νόμο τῆς ἀμαρτίας¹⁵. Πρόσεξε τὴν πολύμορφη ἀνάπτυξη τῆς μάχης, πῶς ὁ ἀντίπαλος χρησιμοποιεῖ μύριους τρό-

12. Α' Τιμ. 4,4.

13. Φιλ. 3,19.

14. Ἐκκλ. 3,8.

15. Ρωμ. 7,23.

τοῦ ἀντικειμένου ἢ στρατηγία. Κατασκόπους πέμπει, προδότας
 ὑποποιεῖται, ταῖς ὁδοῖς ἐφεδρεῦει, λόχους καὶ ἐνέδρας συνίστη-
 σι, συμμάχους προσεταιρίζεται, μηχανήματα κατασκευάζει,
 σφενδονήτας καὶ τόξότας καὶ τοὺς συστάδην συμπλεκομένους
 5 καὶ τὴν ἰππικὴν δύναμιν καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα κατὰ σοῦ ἐξαρτύ-
 εται. Πάντως δὲ οὐκ ἀγνοεῖς τὴν τῶν εἰρημένων διάνοιαν, τίς ὁ
 προδότης, τίς ὁ κατάσκοπος, τίνες οἱ ἐνεδρευταί, τίνες ὁ σφεν-
 δονῆται καὶ ἀκοντισταὶ καὶ τόξόται καὶ τίνες οἱ ἀγχέμαχοι καὶ ἡ
 τῶν ἰπέων ἴλη καὶ ποῖα τὰ μηχανήματα, δι' ὧν τὸ τῆς ψυχῆς
 10 κατασειέται τεῖχος. Πρὸς ἃ πάντα οὖν βλέποντας χρῆ καὶ αὐ-
 τοὺς καθοπλίζεσθαι καὶ τοὺς συμμάχους παρακαλεῖν καὶ φυλο-
 κρинеῖν ἐν τοῖς ὑποχειρίοις, μὴ τις τὰ τῶν πολεμίων φρονῆ, προ-
 βλέπειν τε τὰς παροδίους ἐνέδρας καὶ θυρεοῖς τὰς βολὰς ἀσφα-
 λίζεσθαι πρὸς τε τοὺς συστάδην ἡμῖν συμπλεκομένους ἀντέχειν
 15 καὶ ἀποταφρεῦειν τοῖς καθ' ἡμῶν ἰππόταις τὴν πάροδον, ἐρύμα-
 σι δέ τισι καὶ προβολαῖς τὰ τεῖχη κατασφαλίζεσθαι, ὡς ἂν μὴ
 κατασεισθεῖη τοῖς μηχανήμασι. Πάντως δὲ οὐδενὶ λόγῳ τὰ καθ'
 ἕκαστον ἐρμηνεύειν δεόμεθα, πῶς ὁ ἐχθρὸς τῆς ἐκάστου ἡμῶν
 πόλεως τῆς ἐν τῇ ψυχῇ παρὰ τοῦ Θεοῦ συνωκισμένης διὰ κατα-
 20 σκόπων ἀποπειρᾶται ἡμῶν τῆς δυνάμεως καὶ τίνας ἔχει τοὺς ἐξ
 ἡμῶν αὐτῶν προδότας γινομένους τῆς ἡμετέρας δυνάμεως.

Ὡς δ' ἂν φανερώτερον τὸ νόημα ἐκκαλυφθεῖη, τοιοῦτόν
 ἐστὶν ἡ πρώτη τοῦ πειρασμοῦ προσβολή, ὅθεν τὰ πάθη τὴν ἀρ-
 χὴν λαμβάνει, τοῦτο τῆς ἡμετέρας δυνάμεως κατάσκοπος γίνε-
 25 ται, οἷον ἐνέπεσε τῷ ὀφθαλμῷ θέαμα τὴν ἐπιθυμίαν ἀνακινῆσαι
 δυνάμενον. Διὰ οὖν τούτου κατασκοπεῖ τὴν ἐν σοὶ δύναμιν ὁ πο-
 λέμιος, εἴτε ἰσχυρὸς τις καὶ ἐμπαράσκευος εἴ εἴτε ἄτονος καὶ
 εὐάλωτος. Εἰ γὰρ οὐκ ὠκλασας τῷ θεάματι οὐδέ σοι πρὸς τὸ
 φανὲν διελύθη τῆς διανοίας ὁ τόνος, ἀλλ' ἀπαθῶς παρεπέμψω

πους στρατηγικῆς ἐναντίον τῆς δικῆς σου πόλης¹⁶. Στέλνει κατασκόπους, παίρνει μὲ τὸ μέρος του προδότες, καιροφυλακτεῖ στοὺς δρόμους, συγκρατεῖ ομάδες γιὰ ἐνέδρες, προσεταιρίζεται συμμάχους, κατασκευάζει μηχανήματα, καταρτίζει ἐναντίον της σφενδονιστὲς καὶ τοξότες κι ὄσους πολεμοῦν ἐκ τοῦ συστάδην καὶ τῆ δύναμη τοῦ ἰππικοῦ καὶ ὄλα τὰ παρόμοια. Δὲν ἀγνοεῖς βέβαια τὴν ἔννοια ὄσων σοῦ λέγω, ποιός εἶναι ὁ προδότης, ποιός ὁ κατάσκοπος, ποιοί εἶναι στὴν ἐνέδρα, ποιοί εἶναι οἱ σφενδονιστὲς καὶ οἱ ἀκοντιστὲς καὶ οἱ τοξότες, ποιοί πολεμοῦν στήθος μὲ στήθος καὶ ἡ Ἰλη τοῦ ἰππικοῦ καὶ ποιά εἶναι τὰ μηχανήματα πὸν συγκλονίζουν τὸ τεῖχος τῆς ψυχῆς. Βλέποντας ὄλα αὐτὰ πρέπει νὰ ἐξοπλιζόμεστε κι ἐμεῖς, νὰ ἐνθαρρύνουμε τοὺς συμμάχους, νὰ ἐξετάζουμε τοὺς ὑπηκόους μας μήπως κανένας συμπαθεῖ τοὺς ἐχθρούς, νὰ προνοοῦμε γιὰ τὶς ἐνέδρες στὰ περάσματα, νὰ εἴμαστε ἐξασφαλισμένοι ἀπὸ τὶς βολὲς μὲ τὶς ἀσπίδες, ν’ ἀντιστεκόμαστε σ’ αὐτοὺς πὸν συγκρούονται μαζί μας στήθος μὲ στήθος, νὰ ἐμποδίζουμε μὲ τάφρο τὸ πέρασμα τῶν ἰπέων καὶ μὲ ὄχυρώματα καὶ πύργους νὰ ἐξασφαλίζουμε τὰ τεῖχη, ὄστε νὰ μὴν κλονιστοῦν μὲ τὰ μηχανήματα. Πάντως γιὰ κανένα λόγο δὲν ἔχομε ἀνάγκη νὰ τὰ ἐρμηνεύουμε ἕνα πρὸς ἕνα, δηλαδὴ πῶς ὁ ἐχθρὸς τῆς πόλης τοῦ καθενός μας, πὸν εἶναι συνοικισμένη ἀπὸ τὸ Θεὸ μέσα στὴν ψυχὴ μας¹⁷, δοκιμάζει μὲ κατασκόπους τὶς δυνάμεις μας καὶ ποιοί ἀπὸ μᾶς εἶναι πὸν ἔγιναν προδότες τῆς δυνάμεις μας.

Καὶ γιὰ ν’ ἀποκαλυφθεῖ τὸ νόημα πὸν φανερά, τέτοια εἶναι ἡ πρώτη προσβολὴ τοῦ πειρασμοῦ, ἀπὸ ὄπου τὰ πάθη κάνουν τὴν ἀρχὴ τους, γίνεται αὐτὸ τὸ θέαμα κατάσκοπος τῆς δυνάμεις μας, ὄπως ἔπεσε στὰ μάτια μας ἰκανὸ νὰ κινητοποιήσει τὴν ἐπιθυμία. Μὲ αὐτὸ λοιπὸν κατασκοπεύει τὴ μέσα σου δύναμη ὁ ἐχθρὸς εἴτε εἶσαι ἰσχυρὸς καὶ προετοιμασμένος εἴτε ἀδύνατος κι εὐάλωτος. Ἐν δηλαδὴ δὲν ὄπισθοχώρησες στὸ θέαμα οὔτε αὐτὸ πὸν εἶδες παρέλυσε τὸν τόνο τῆς διάνοιᾶς σου ἀλλὰ προσ-

16. Βλ. Πλάτωνος, *Πολιτεία* 559–560B.

17. Βλ. Πλάτωνος, *Πολιτεία* 560B.

τὴν συντυχίαν, εὐθὺς ἐπτόησας τὸν κατάσκοπον, οἷον ὀπλιτῶν
 τινὰ φάλαγγα τοῖς δόρασι φρίσσουσαν, τὴν τῶν λογισμῶν λέγω
 παρασκευήν, τῷ κατασκόπῳ δείξας. Εἰ δὲ μαλαχθεῖη δι' ἡδο-
 νῆς πρὸς τὴν θεάν ἢ αἰσθησις καὶ τὸ τοῦ χαρακτῆρος εἰδῶλον
 5 ἐντὸς τῆς διανοίας διὰ τῶν ὀφθαλμῶν εἰσδύη, τότε καταπολε-
 μεῖται μὲν ὁ στρατηγὸς τῶν ἔνδον ὁ νοῦς, ὡς οὐδὲν ἀνδρῶδες ἢ
 νεανικὸν ἔχων, ἀλλὰ βλακώδης τις καὶ ἐκλυτος ὢν, καὶ πλῆθος
 προδοτῶν ἐκ τοῦ δήμου τῶν λογισμῶν περὶ τὸν κατάσκοπον
 συγκροτεῖται. Οὗτοι δὲ εἰσιν οἱ προδόται, περὶ ὧν φησιν ὁ Κύ-
 10 ριος, ὅτι «ἐχθροὶ τοῦ ἀνθρώπου οἱ οἰκιακοὶ αὐτοῦ», οἱ ἐκ τῆς
 καρδίας ἐκπορευόμενοι καὶ κοινοῦντες τὸν ἄνθρωπον, ὧν τὰ
 ὀνόματα σαφῶς ἔστιν ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου μαθεῖν.

Τὸ δὲ ἀπὸ τούτου οὐκέτι ἂν σοι γένοιτο δυσχερὲς δι' ἀκο-
 λούθου τὰ καθ' ἕκαστον τῆς πολεμικῆς ἐκείνης διασκευῆς κα-
 15 τανοῆσαι· τοὺς ἐκ τοῦ ἀφανοῦς προλοχίζοντας, οἷς περιπίπτου-
 σιν οἱ ἀπροόπτως κατὰ τὴν τοῦ βίου ὁδὸν πορευόμενοι· οἱ γὰρ
 ἐν σχήματι φιλίας καὶ εὐνοίας πρὸς τὸν τῆς ἁμαρτίας δλεθρον
 καθέλκοντες τὸν πειθόμενον οὗτοι εἰσιν οἱ κατὰ τὰς ὁδοὺς ἐνε-
 δρεῦντες, οἱ τῆς ἡδονῆς ἐπαινέται, οἱ πρὸς τὰ θέατρα χειραγω-
 20 γοῦντες, οἱ τοῦ κακοῦ τὴν εὐκολίαν ὑποδεικνύοντες, καὶ δι' ὧν
 ποιοῦσι πρὸς τὴν τῶν ὁμοίων μίμησιν ἐκκαλούμενοι, ἀδελφοὺς
 ἑαυτοῦ καὶ φίλους ἐπ' ὀλέθρῳ τῶν ἀπολλυμένων κατονομά-
 ζοντες. Περὶ ὧν γέγραπται, ὅτι «πᾶς ἀδελφὸς πτέρνη πτερνιῖ,
 καὶ πᾶς φίλος δόλω πορευέσεται». Εἰ δὴ νενοήκαμεν τὰς ἐνέ-
 25 δρας, σαφὲς ἂν εἴη καὶ τὸ τῶν σφενδονητῶν τε καὶ τοξοτῶν καὶ
 ἀκοντιστῶν στίφος. Οἱ γὰρ ὑβρισταὶ τε καὶ θυμώδεις καὶ λοῖδο-
 ροὶ τῷ προκατάρχειν τῶν ὕβρεων ἀντὶ βελῶν ἢ λίθων τοὺς πα-
 ροξυντικοὺς λόγους ἀποτοξεύοντες καὶ σφενδονῶντες, καὶ

πέρασες με ἀπάθεια ὅτι σοῦ ἔτυχε, ἔχεις τρομάξει με τὸ πρῶτο τὸν κατάσκοπο, δείχνοντάς του ἓνα εἶδος φάλαγγας πού τὰ δόρατά τους προκαλοῦν φρίκη, ἐννοῶ τὴν παράταξη τῶν λογισμῶν. Ἄν ὅμως ἡ αἴσθησις τῆς δρασης μαλακώσει ἀπὸ τὴν ἡδονὴ καὶ εἰσδύσει τὸ εἶδωλο τῆς μορφῆς μέσα στὴ διάνοια διαμέσου τῶν ματιῶν, τότε ἀρχίζει νὰ καταπολεμεῖται ὁ μέσα μας στρατηγός, ὁ νοῦς, ἐπειδὴ τοῦ λείπει ὀλότελα ἡ ἀνδρεία καὶ ἡ ρώμη καὶ εἶναι νωθρός καὶ παράλυτος καὶ ἓνα πλῆθος προδότες ἀπὸ τὸ δῆμο τῶν λογισμῶν μαζεύονται γύρω ἀπὸ τὸν κατάσκοπο. Αὐτοὶ εἶναι οἱ προδότες γιὰ τοὺς ὁποίους μιᾶ ὁ Κύριος ὅτι «οἱ ἐχθροὶ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι πρόσωπα τοῦ σπιτιοῦ του»¹⁸, πού ξεκινοῦν ἀπὸ τὴν καρδιά του καὶ ἐξευτελίζουν τὸν ἄνθρωπο, πού τὰ ὀνόματά τουςμποροῦμε νὰ τὰ μάθομε σαφῶς ἀπὸ τὸ Εὐαγγέλιο¹⁹.

Ἄπὸ αὐτὸ δὲ θὰ σοῦ εἶναι πιά δύσκολο στὴ συνέχεια νὰ καταλάβεις τὰ καθέκαστα τῆς πολεμικῆς αὐτῆς παρασκευῆς· αὐτοὺς πού στήνουν χωρὶς νὰ φαίνονται προχωρημένες ἐνέδρες καὶ πέφτουν στὰ χέρια τους ὅσοι βαδίζουν ἀνύποπτοι στὸ δρόμο τῆς ζωῆς· αὐτοὶ πού ἐνεδρεοῦν στοὺς δρόμους εἶναι ὅσοι μετὰ τὸ πρόσχημα τῆς φιλίας καὶ τῆς συμπάθειας σέρνουν ὅποιον τοὺς πιστέψει στὸν ὄλεθρο τῆς ἁμαρτίας· αὐτοὶ εἶναι οἱ ὑμνητὲς τῆς ἡδονῆς, αὐτοὶ πού ὀδηγοῦν στὰ θέατρα, πού παρουσιάζουν τὴν εὐκολία τοῦ κακοῦ καὶ προκαλώντας τοὺς ἄλλους νὰ μιμηθοῦν ὅσα κάνουν αὐτοί, αὐτοαποκαλοῦνται ἀδελφοὶ καὶ φίλοι πρὸς καταστροφή ὅσων χάνονται. Γι' αὐτοὺς ἔχει γραφεῖ «ὁ ἀδελφὸς θέλει νὰ πατήσῃ κάτω τὸν ἀδελφὸ του καὶ ὁ φίλος ὑπονομεύει τὸ φίλο»²⁰. Ἄν ἔχομε καταλάβει τί σημαίνουν οἱ ἐνέδρες, θὰ γίνῃ σαφές, τί σημαίνει καὶ ἡ ὀρδὴ τῶν σφενδονιστῶν καὶ τῶν τοξοτῶν καὶ τῶν ἀκοντιστῶν. Οἱ ὑβριστὲς, οἱ ὀξύθυμοι, οἱ σαρκαστὲς ἀρχίζοντας τὶς ὑβρεῖς ἀντὶ βέλη καὶ πέτρες ρίχνουν ἀπὸ τὰ τόξα καὶ τὶς σφεντῶνες τους κι ἐξακοντί-

18. Ματ. 30,36.

19. Ματ. 15,11,18,19.

20. Ἱερ. 9,3.

ἀκοντίζοντες μέσῃν τιτρώσκουσι τὴν καρδίαν τῶν ἀθωρακίστως καὶ ἀφυλάκτως διοδοούντων.

Τὸ δὲ τοῦ τύφου καὶ τῆς ὑπερηφανίας πάθος εἰς τὸ γαυρίαμα τῶν ἵππων μετενεγκὼν τις οὐκ ἂν ἀμάρτοι. Ἴπποι γὰρ 5 εἰσὶ τινες ἀτεχνῶς ὑψαύχενές τε ὑψικάρηνοι... τοῖς ὑπερόγκοις τοῦ τύφου ρήμασιν οἷόν τισιν ὀπλαῖς κοίλαις τοὺς μετρίους κατακροαίνοντες· περὶ ὧν φησιν ἡ Γραφή, ὅτι «μὴ ἐλθέτω μοι ποδὺς ὑπερηφανίας». Τὰ δὲ μηχανήματα, δι' ὧν λύεται ἡ ἀρμονία τοῦ τείχους, καλῶς ἂν τις τὴν φιλοχρηματίαν κατονομά- 10 σειεν. Οὐδὲν γὰρ οὕτως ἐστὶ βαρὺ καὶ δυσάντητον ἐν τῇ τῶν πολεμίων παρασκευῇ, ὡς τὸ τῆς φιλαργυρίας μηχανήμα. Κἂν ὅτι μάλιστα τὰς ἄλλας ἀρετὰς διὰ τῆς ἐναρμονίου συνθέσεως ταῖς ψυχαῖς περιοικοδομήσωσιν, οὐδὲν ἦττον καὶ διὰ τῶν τοιούτων πολλακίς εἰσδύεται τὸ μηχανήμα. Ἔστι γὰρ ἰδεῖν καὶ διὰ 15 σωφροσύνης τὴν φιλοχρηματίαν εἰσπίπτουσιν καὶ πίστεως καὶ μυστηρίων ἀκριβείας ἐγκρατείας τε καὶ ταπεινοφροσύνης καὶ τῶν τοιούτων πάντων ἐντὸς γινομένην τὴν βαρεῖαν ταύτην καὶ ἄμαχον τοῦ κακοῦ προσβολήν, ὅθεν τινὲς ἐγκρατεῖς τε καὶ σώφρονες καὶ περὶ τὴν πίστιν διάπυροι καὶ κατεσταλμένοι τὸν 20 τρόπον καὶ διὰ τῶν ἡθῶν μετριάζοντες πρὸς ταύτην μόνην ἀντισχεῖν τὴν νόσον ἀδυνατοῦσιν.

Εἰ οὖν νενόηται ἡμῖν τῶν πολεμίων τὸ στίφος, καιρὸς ἂν εἴη τοῦ πολεμεῖν. Οὐκ ἂν δὲ τις θαρσῆσειε τὴν τῶν ἐναντίων παράταξιν μὴ τῇ πανοπλίᾳ τοῦ ἀποστόλου φραζάμενος. Πάντως 25 δὲ οὐδεὶς ἀγνοεῖ τὸν τρόπον τῆς θείας ἐκείνης ὀπλίσεως, δι' ἧς ἄτρωτον ποιεῖ τοῖς ἐναντίοις βέλεσι τὸν πρὸς τὴν φάλαγγα τῶν πολεμίων ἰστάμενον. Διελὼν γὰρ εἰς εἶδη τὰς ἀρετὰς ὁ ἀπόστολος, ἴδιον ὄπλον ἐκάστου τῶν ἐν ἡμῖν καιρίων ἕκαστον ἀρετῆς εἶδος πεποίηται. Τῇ πίστει γὰρ τὴν δικαιοσύνην ἐμπλέξας καὶ 30 συνυφήνας διὰ τούτων κατασκευάζει τῷ ὀπλίτῃ τὸν θώρακα,

ζουν τούς έρεθιστικούς λόγους τους και τραυματίζουν στὴ μέση τὴν καρδιά ὄσων πορεύονται ἀθωράκιστα κι ἀπροφύλακτα.

Τὸ πάθος τώρα τῆς ἔπαρσης και τῆς ὑπερηφάνειας ἂν κάποιος τὸ μεταφέρει στὸ καμάρωμα τῶν ἀλόγων δὲ θὰ κάνει λάθος. Γιατὶ μερικοὶ εἶναι ἀπαράλλαχτοι μὲ ἄλογα μὲ ὑψωμένο τὸν τράχηλο και τὸ κεφάλι ποὺ καταπατοῦν μὲ τὰ ὑπέρογκα λόγια τῆς ἔπαρσῆς τους ὄπως μὲ ὄπλεις τούς μετριόφρονες. Γι' αὐτούς ἡ Γραφή λέει, «ὡς μὴ μὲ καταπατήσῃ πόδι ὑπερήφανου»²¹. Μηχανὴ ποὺ σπάζει τούς ἀρμούς τοῦ τείχους θὰ μποροῦσε κανένας νὰ ὀνομάσει εὐστοχα τὴ φιλοχρηματία. Τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὴν παρασκευὴ τῶν ἐχθρῶν δὲν εἶναι τόσο βαρὺ και δυσκολοπολέμητο ὄσο ἡ μηχανὴ τῆς φιλαργυρίας. Ἀκόμα κι ἂν περιτειχίσουν ὄσο γίνεται τίς ψυχὲς μὲ ὄλες τίς ἄλλες ἀρετὲς μὲ μιὰ καλοδεμένη σύνθεση, ἡ μηχανὴ δὲ δυσκολεύεται καθόλου νὰ περάσει συχνὰ κι ἀνάμεσα ἀπὸ αὐτὲς. Μπορεῖς νὰ δεῖς τὴ φιλοχρηματία νὰ εἰσορμᾷ κι ἀπὸ τὴ σωφροσύνη, και νὰ ἐκδηλώνεται μέσα στὴν πίστη και στὰ μυστήρια, στὴν αὐστηρότητα, τὴν ἐγκράτεια και τὴν ταπεινοφροσύνη και σὲ ὄλα τὰ ὄμοια ἡ βαριὰ αὐτὴ κι ἀκαταμάχητη προσβολὴ τοῦ κακοῦ, και γι' αὐτὸ ὄρισμένοι ἂν και εἶναι ἐγκρατεῖς και σώφρονες και φλογεροὶ στὴν πίστη και στὸν τρόπο συγκρατημένοι και στὰ ἦθη τους μετριοπαθεῖς, ὡστόσο σ' αὐτὴ τὴ νόσο εἶναι ἀνίκανοι ν' ἀντισταθοῦν.

Ἄν λοιπὸν καταλάβουμε τὸ στίφος τῶν ἐχθρῶν μας, εἶναι καιρὸς τώρα γιὰ τὸν πόλεμο. Και δὲ θ' ἀντιμετωπίσει κανένας μὲ θάρρος τὴν ἀντίπαλη παράταξη, ἂν δὲν εἶναι κατάφρακτος ἀπὸ τὴν πανοπλία τοῦ Ἀποστόλου. Κι ἀσφαλῶς δὲν ἀγνοεῖ κανένας τὸν τρόπο ἐκείνης τῆς θεϊκῆς ὄπλισης, ποὺ κάνει ἄτρωτο ἀπὸ τὰ ἀντίπαλα βέλη αὐτὸν ποὺ στέκεται ἀπέναντι στὴ φάλαγγα τῶν ἐχθρῶν. Ἀφοῦ δηλαδὴ ὁ Ἀπόστολος διαίρεσε τίς ἀρετὲς σὲ εἶδη, κάνει κάθε εἶδος ἀρετῆς ἀδιαίρετο ὄπλο γιὰ καθένα ἀπὸ ὄσα σημαντικὰ ἔχομε μέσα μας. Μὲ τὴν πίστη πλέκει και συνυφαίνει τὴ δικαιοσύνη και μὲ αὐτὲς τίς δύο κατασκευά-

21. Ψαλμ. 35,12.

καλῶς καὶ ἀσφαλῶς δι' ἀμφοτέρων θωρακίζων τὸν στρατιώ-
 την. Οὐ γὰρ ἔστιν ἕτερον τοῦ ἑτέρου διεζευγμένον ἀσφαλὲς
 ὄπλον ἐφ' ἑαυτοῦ τῷ μεταχειριζομένῳ γενέσθαι. Οὐτε γὰρ ἡ πί-
 στις χωρὶς τῶν ἔργων τῆς δικαιοσύνης ἰκανὴ περισώσασθαι,
 5 οὐδ' αὖ πάλιν ἡ τοῦ βίου δικαιοσύνη ἀσφαλῆς εἰς σωτηρίαν ἐστὶ
 καθ' ἑαυτὴν διεζευγμένη τῆς πίστεως. Διὰ τοῦτο καθάπερ ὕλας
 τινὰς τῷ ὄπλῳ τούτῳ τὴν πίστιν τε καὶ δικαιοσύνην συμπλέξας
 τὸ περικάρδιον μέρος τοῦ ὀπίτου κατασφαλίζεται· ἐν γὰρ τῷ
 θώρακι ἡ καρδιά νοεῖται. Τὴν δὲ κεφαλὴν τοῦ ἀριστεύως τῆ ἐλ-
 10 πίδι κατασφαλίζεται, σημαίνων, ὅτι προσήκει τοῦ καλοῦ στρα-
 τιώτου τὴν ἐλπίδα τῶν ὑψηλῶν οἷόν τινα λοφίαν εἰς τὸ ἄνω
 νεύειν. Ὁ δὲ θυρεός, τὸ σκεπαστήριον ὄπλον, ἡ ἀρραγῆς πίστις
 ἐστίν, ἧς ἡ τῶν ἀκίδων ἀκμὴ διαδυῆναι οὐ δύναται. Ἀκίδας δὲ
 πάντως τὰς παρὰ τῶν πολεμίων ἐκτοξευομένας τὰς ποικίλας
 15 προσβολὰς τῶν παθημάτων νοήσωμεν. Τὸ δὲ ἀμυντήριον
 ὄπλον, δὲ τὴν δεξιὰν ὀπλίζει τοῦ κατὰ τῶν ἐχθρῶν ἀριστεύοντος,
 τὸ ἅγιον Πνεῦμά ἐστι, φοβερὸν μὲν τῷ ὑπεναντίῳ, τῷ δὲ μετα-
 χειροζομένῳ σωτήριον. Πᾶσα δὲ ἡ εὐαγγελικὴ διδασκαλία τοῖς
 ποσὶ ποιεῖ τὴν ἀσφάλειαν, ὡς μηδὲν τοῦ σώματος εὔρεθῆναι γυ-
 20 μνὸν καὶ πρὸς πληγὴν ἐπιτήδειον.

Εἰ οὖν μεμαθήκαμεν, οἷς τε πολεμεῖν χρὴ καὶ ὅπως τῆς
 μάχης ἀντιλαμβάνεσθαι, μάθειν προσήκει καὶ τὸ ἕτερον μέρος,
 οἷς ἔνσπονδον εἶναι καὶ εἰρηνικὸν ὁ λόγος διαμαρτύρεται. Τίς
 οὖν ὁ ἀγαθὸς στρατός, ᾧ διὰ τῆς εἰρήνης ἑμαυτὸν οἰκειώσω;
 25 Τίς δὲ ὁ τοιοῦτου στρατοῦ βασιλεὺς; Ἡ δὴλόν ἐστιν, ἀφ'
 ὧν παρὰ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς ἀκηκόαμεν, ὅτι στρατιᾶς οὐ-
 ρανίου ἢ παράταξις τῶν ἀγγέλων ἐστίν. «Ἐγένετο» γάρ, φησί,

22. Α' Θεσσ. 5,8.

23. Ἐφ. 6,16.

ζει τὸ θώρακα γιὰ τὸν ὀπλίτη, θωρακίζοντας σωστὰ κι ἀσφαλισμένα καὶ μὲ τὰ δύο τὸ στρατιώτη. Γιατὶ δὲν εἶναι δυνατὸ χωρισμένο τὸ ἓνα ἀπὸ τὸ ἄλλο νὰ γίνῃ ἀσφαλισμένο ὄπλο στὰ χέρια αὐτοῦ ποῦ τὸ χρησιμοποιεῖ. Οὔτε ἡ πίστη εἶναι σὲ θέση νὰ μᾶς ἐξασφαλίσει τὴ σωτηρία χωρὶς ἔργα δικαιοσύνης, οὔτε πάλι ὁ δίκαιος βίος εἶναι σίγουρο μέσο σωτηρίας καθεαυτὸν, χωρισμένος ἀπὸ τὴν πίστη. Γι' αὐτὸ σὰ νὰ ἦταν κάποια νήματα, ἀφοῦ ἐπλεξε μαζί τὴν πίστη καὶ τὴ δικαιοσύνη, ἐξασφαλίζει τὸ μέρος γύρω ἀπὸ τὴν καρδιά του ὁ ὀπλίτης, γιατί μὲ τὸ θώρακα ἐννοεῖται ἡ καρδιά²². Τὴν κεφαλὴ τοῦ νικητῆ τὴν ἐξασφαλίζει μὲ τὴν ἐλπίδα, δηλώνοντας ὅτι στὸν καλὸ στρατιώτη ἀρμόζει ἡ ἐλπίδα γιὰ τὰ ὑψηλὰ νὰ ὑψώνεται στὰ ἄνω καθὼς τὸ λοφίον. Ἡ ἀσπίδα²³, τὸ ὄπλο ποῦ προφυλάγει, εἶναι ἡ ἀκλόνητη πίστη, ποῦ δὲν μποροῦν νὰ τὴν τρυπήσουν τὰ μυτερὰ βέλη. Καὶ βέλη πρέπει ἀσφαλῶς νὰ θεωρήσουμε τὶς λογῆς βολές τῶν παθῶν ποῦ ἐκτοξεύουν οἱ ἐχθροί. Τὸ ἀμυντικὸ ὄπλο²⁴, ποῦ ὀπλίζει τὸ χέρι ἐκείνου ποῦ ἀριστεύει κατὰ τῶν ἐχθρῶν εἶναι τὸ ἅγιο Πνεῦμα, ὄπλο φοβερὸ κατὰ τῶν ἐχθρῶν καὶ ὄπλο σωτηρίας γι' αὐτὸν ποῦ τὸ διαθέτει. Ὅλη ἡ διδασκαλία τοῦ Εὐαγγελίου προκαλεῖ τὸ ἀσφαλὲς πάτημα τῶν ποδιῶν²⁵, ὥστε κανένα μέρος τοῦ σώματος νὰ μὴ βρεθεῖ ἀκάλυπτο καὶ ἀνοιχτὸ στὸν τραυματισμό.

Ἄν μάθουμε λοιπὸν μὲ ποιούς πρέπει νὰ πολεμοῦμε καὶ πῶς νὰ μπαίνομε στὴ μάχη, πρέπει νὰ μάθομε καὶ τὸ δεύτερο μέρος, μὲ ποιούς ὁ Ἐκκλησιαστὴς μᾶς δείχνει νὰ ἔχομε συνθήκη καὶ νὰ εἴμαστε σὲ εἰρήνη. Ποιός εἶναι λοιπὸν ὁ εὐγενὴς στρατὸς ποῦ πρέπει νὰ συνδεθῶ μαζί του μὲ εἰρήνη; Καὶ ποιός εἶναι ὁ ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ; Εἶναι φανερό, ἀπὸ ὅσα ἀκούσαμε ἀπὸ τὴ θεόπνευστη Γραφή, ὅτι εἶναι ἡ παράταξη τῆς οὐράνιας στρατιᾶς τῶν ἀγγέλων. Γιατὶ λέει, «φάνηκε πλῆθος

24. Ἐφ. 6,17.

25. Ἐφ. 6,15.

26. Λουκᾶ 2, 13.

«πλήθος οὐρανόυ στρατιᾶς αἰνούντων τὸν Θεόν. Καὶ ὁ Δανιὴλ μυρίας μυριάδας παρεστῶτων ὀράει καὶ χιλιάδων χιλιάδας ἐν τοῖς λειτουργοῦσι βλέπει. Καὶ οἱ προφηταὶ τὸ τοιοῦτον μαρτύρονται, Κύριον στρατιῶν καὶ Κύριον δυνάμεων τὸν τοῦ παντός ὀνομάζοντες Κύριον. Καὶ πρὸς τὸν τοῦ Ναυῆ Ἰησοῦν ὁ δυνατὸς ἐν πολέμῳ «ἐγώ», φησὶν, «ὁ ἀρχιστράτηγός εἰμι τῆς δυνάμεως». Εἰ δὴ νενοήκαμεν, τίς ἐστὶν ἡ ἀγαθὴ συμμαχία καὶ τίς ὁ τῶν συμμάχων τούτων ἡγούμενος, σπονδάς πρὸς αὐτὸν ποιήσωμεθα, προσδράμωμεν αὐτοῦ τῇ ἰδουαστεία, φίλοι γενώμεθα 10 τοῦ τοσαύτην δύναμιν κεκτημένου.

Τίς δὲ ὁ τρόπος τῆς πρὸς αὐτὸν οἰκειώσεως διδάσκει ὁ τῆς φιλίας ταύτης συναγωγέυς, ὁ μέγας ἀπόστολος, ἐν οἷς φησὶ «δικαιωθέντες οὖν ἐκ πίστεως, εἰρήνην ἔχωμεν πρὸς τὸν Θεόν»· καὶ πάλιν· «ὑπὲρ Χριστοῦ πρεσβεύομεν ὡς τοῦ Θεοῦ 15 παρακαλοῦντος δι' ἡμῶν· δεόμεθα ὑπὲρ Χριστοῦ, καταλλάγητε τῷ Θεῷ». Ἔως γὰρ ἡμεῖς «τέκνα φύσει ὀργῆς ἐν τῷ ποιεῖν τὰ μὴ καθήκοντα», τοῖς ἀνθεστηκόσι τῇ δεξιᾷ τοῦ ὑψίστου συνετετάμεθα· ἀποθέμενοι δὲ τὴν ἀσέβειαν καὶ τὰς κοσμικὰς ἐπιθυμίας ἐν τῷ ὀσίως καὶ δικαίως καὶ εὐσεβῶς ζῆν, διὰ τῆς εἰρήνης 20 ταύτης τῇ ἀληθινῇ εἰρήνῃ συναφθησόμεθα. Οὕτω γὰρ περὶ αὐτοῦ φησὶ ὁ ἀπόστολος, ὅτι «Αὐτὸς ἐστὶν ἡ εἰρήνη ἡμῶν». Οὗτος ὁ λόγος πάντων τῶν κατὰ καιρὸν γινομένων τὸ πέρας ἐστὶ καὶ τὸ κεφάλαιον. Πάντα γὰρ ἐν καιρῷ ποιεῖν ἐδιδάχθημεν, ἵνα τοῦτο ἑαυτοῖς κατορθώσωμεν, τὸ εἰρήνην ἔχειν πρὸς τὸν Θεὸν διὰ 25 τοῦ πολεμῶς διατεθῆναι πρὸς τὸν ἀντίπαλον. Πάντως δὲ κἂν τὰς ἀρετὰς τις εἴπῃ τὸν εἰρηναῖον στρατόν, πρὸς ἃς χρὴ φιλικῶς

27. Δαν. 7,10.

28. Ψαλμ. 23,10.

τῆς οὐράνιας στρατιᾶς πού ὑμνοῦσαν τὸν Κύριο»²⁶. Καὶ ὁ Δαυὶδ ἔτις βλέπει στὸ δράμα τοῦ νὰ παραστέκονται μύριες μυριάδες καὶ χιλιάδες χιλιάδων λειτουργοί²⁷. Καὶ οἱ προφῆτες μαρτυροῦν κάτι παρόμοιο ὀνομάζοντας τὸν Κύριο Κύριο στρατιῶν καὶ Κύριο δυνάμεων²⁸. Καὶ πρὸς τὸν Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ λέει ὁ δυνατὸς στὸν πόλεμο· «ἐγὼ εἶμαι ὁ ἀρχιστράτηγος τῆς δυνάμεως»²⁹. Ἄν λοιπὸν καταλάβουμε ποιά εἶναι ἡ καλὴ συμμαχία καὶ ποιὸς εἶναι ὁ ἀρχηγὸς τῶν συμμάχων αὐτῶν, ἃς κάνομε συνθήκη μαζί του, ἃς προστρέξομε στὴ δύναμή του, ἃς γίνομε φίλοι μ' ἐκεῖνον πού ἔχει τόση δύναμη.

Ποιὸς εἶναι ὁ τρόπος νὰ γίνομε δικοὶ τοῦ μᾶς τὸ διδάσκει αὐτὸς πού συνάπτει τὴ φιλία αὐτή, ὁ μέγας Ἀπόστολος, λέγοντας· «ἐπειδὴ λοιπὸν σωθήκαμε ἐξαιτίας τῆς πίστεως μας, ἃς ἔχομε εἰρήνη μὲ τὸ Θεό»³⁰. Καὶ πάλι λέει· «εἵμαστε πρεσβευτὲς ὑπὲρ τοῦ Χριστοῦ, σὰ νὰ μιλάει μὲ τὸ στόμα μας ὁ Θεός· παρακαλοῦμε γιὰ χάρη τοῦ Χριστοῦ συμφιλιωθεῖτε μὲ τὸ Θεό»³¹. Ὡσπου ἤμασταν ἀπὸ τὴ φύση μας τέκνα τῆς ὀργῆς ἐκτελώνοντας ἔργα πού δὲν ἔπρεπε³², ἤμασταν στὴν παράταξη ὄσων ἀντιστρατεύονται στὴ δύναμη τοῦ Θεοῦ. Ὅταν ὁμως ἀποθέσομε τὴν ἀσέβεια καὶ τὶς κοσμικὲς ἐπιθυμίες μὲ τὴν ἁγία καὶ δίκαιη καὶ εὐσεβὴ ζωὴ μας, μὲ αὐτὴ τὴν εἰρήνη θὰ συναφθοῦμε μὲ τὴν ἀληθινὴ εἰρήνη. Ἔτσι μιλάει γι' αὐτὸν ὁ Ἀπόστολος ὅτι «Αὐτὸς εἶναι ἡ εἰρήνη μας»³³. Ὁ λόγος αὐτὸς κατακλείει καὶ συγκεφαλαιώνει ὅλα ὅσα γίνονται τὸν κατάλληλο καιρὸ. Γιατὶ διδάχτήκαμε, ὅτι πρέπει ὅλα νὰ τὰ πράττομε στὸν κατάλληλο καιρὸ, γιὰ νὰ ἐπιτύχομε γιὰ τὸν ἑαυτὸ μας τοῦτο, νὰ ἔχομε εἰρήνη μὲ τὸ Θεό, μὲ τὸ νὰ μᾶς διαπνέει πολεμικὸ φρόνημα κατὰ τοῦ ἐχθροῦ μας. Ὅπωςδήποτε ὁμως καὶ τὶς ἀρετὲς ἂν ὀνομάσει κανένας στρατὸ τῆς εἰρήνης, μὲ τὶς ὁποῖες πρέπει νὰ μᾶς συνδέει

29. Ἰη. Ναυῆ 5,14.

30. Ρωμ. 5,1.

31. Β' Κορ. 5,20

32. Ἐφ. 2,3.

33. Ἐφ. 2,14.

ἔχειν ἡμᾶς, οὐκ ἔξω τῆς ἀποδοθείσης διανοίας ἄξει τὸν λόγον, διότι πᾶν ἀρετῆς ὀνομά τε καὶ νόημα εἰς τὸν Κύριον τῶν ἀρετῶν ἀναφέρεται.

Καὶ τί ἂν τις ἐν τοῖς τοιούτοις τὸν λόγον μηκύνει, ἰκανῶν ὄντων καὶ τῶν εἰρημένων ἐκκαλύψαι τὴν τοῖς ρητοῖς ἐγκειμένην διάνοιαν; Ἄλλ' ἐπειδὴ διὰ τούτων ἐπῆρέ πως τὴν ψυχὴν τοῦ προπαιδευθέντος ἐν τοῖς ὑψηλοῖς τούτοις μαθήμασι, πάλιν ἀνάγει πρὸς ὑψηλὴν τινα κατάστασιν τὴν ψυχὴν τοῦ ἐπομένου τῷ λόγῳ καὶ φησὶ· «τίς περισσεία τοῦ ποιούντος, ἐν οἷς αὐτὸς μοχθεῖ;». Ὅπερ ἴσον ἐστὶ τῷ εἰπεῖν· Ἔτι ἐκ τῶν πόνων τῷ ἀνθρώπῳ πλέον, ἐξ ὧν οὐδὲν ἐστὶ πλέον; Γεωργεῖ, ναυτίλλεται, στρατιωτικοῖς ἐγκυκλοπαθεῖ πόνοις, ἐμπορεύεται, κτᾶται, ζημιοῦται, κερδαίνει, δικάζεται, μάχεται· ἠττηθεὶς ἀπῆλθε, τὴν νικῶσαν φέρεται ψῆφον· ταλανίζεται, μακαρίζεται· μένει ἐφέστιος, ἐν ἀλλοτρίοις πλανᾶται· πάντα ὅσα κατὰ τὸν βίον ὀρώμεν ἐν ποικίλοις ἐπιτηδεύμασι ἄλλα ἐν ἄλλοις, τί φέρει πλέον τῷ διὰ τῶν τοιούτων τὸν ἴδιον δαπανῶντι βίον ἢ περὶ ταῦτα σπουδῆ; Οὐχ ὁμοῦ τε τοῦ ζῆν ἐπαύσατο καὶ λήθη συνεκαλύφθη τὰ πάντα· καὶ μονωθεὶς τῶν ἐσπουδασμένων γυμνὸς οἴχεται, ἐπαγόμενος μεθ' ἑαυτοῦ τῶν τῆδε πραγμάτων οὐδὲν πλὴν τῆς ἐπὶ τοῖς πράγμασι συνειδήσεως μόνης; Παρ' ἧς τρόπον τινὰ αὕτη μετὰ τοῦτο γίνεται πρὸς τὸν ἄνθρωπον ἢ φωνὴ τὸν διὰ τῶν τοιούτων ἀσχολιῶν ἐμπλανηθέντα τῷ βίῳ, ὅτι· Ἔτις περισσεία γέγονέ σοι τῶν πολλῶν ἐκείνων πόνων, ἐν οἷς ἐμόχθησας; Ποῦ αἱ λαμπραὶ οἰκίαι; Ποῦ τὰ κατορωρυγμένα βαλλάντια; Ποῦ αἱ χαλκαὶ εἰκόνας καὶ αἱ τῶν εὐφημούντων φωναί; Ἴδου πῦρ καὶ μάστιγες καὶ ἡ ἀδέκαστος κρίσις καὶ ἡ ἀπαραλόγιστος τῶν βεβιωμένων ἐξέτασις.

«Τίς περισσεία τοῦ ποιούντος, ἐν οἷς αὐτὸς μοχθεῖ;». Καὶ μετὰ ταῦτα, «εἶδον», φησί, «τὸν περισπασμόν, ὃν ἔδωκεν ὁ

ἡ ἀγάπη μας, δὲ θὰ μιλήσει ἔξω ἀπὸ τὴν ἑρμηνεία πού κάναμε, ἐπειδὴ κάθε ὄνομα καὶ κάθε ἔννοια ἀρετῆς ἀναφέρεται στὸν Κύριο τῶν ἀρετῶν.

Ἄλλὰ γιατί νὰ μακραίνει κανένας τὸ λόγο του σ' αὐτά, ἀφοῦ φτάνουν κι ὅσα εἶπαμε ν' ἀποκαλύψουν τὸ νόημα πού ἔχουν οἱ λέξεις; Ἐπειδὴ ὁμως μ' αὐτὰ ὕψωσε κάπως τὴν ψυχὴ ἐκείνου πού προασκήθηκε στὰ ὑψηλὰ αὐτὰ μαθήματα, ἀνεβάζει πάλι σὲ ἓνα ὑψηλὸ ἐπίπεδο τὴν ψυχὴ ἐκείνου πού ἀκολουθεῖ τὸ λόγο καὶ λέει· «τί περισσεύει ὁποῖος ἐργάζεται, ἀπὸ αὐτὸ πού μοχθεῖ»³⁴. Αὐτὸ εἶναι ἴδιο σὰ νὰ λέει· 'Τί ἀπομένει στὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τοὺς κόπους του, ἀπὸ τοὺς ὁποίους δὲν ἀπομένει τίποτε; Καλλιιεργεῖ τὴ γῆ, ταξιδεύει στὴ θάλασσα, ὑποφέρει τις κακουχίες τῆς ἐκστρατείας, κάνει ἐμπόριο, ἀποκτᾷ περιουσία, ζημιώνεται, κερδίζει, μπλέκεται σὲ δίκες, ἀγωνίζεται· φεύγει ἡττημένος, πετυχαίνει ἀπόφαση μὲ τὴν ὁποία νικᾷ· ἀκούει νὰ τὸν ταλανίζουν, νὰ τὸν καλοτυχίζουν· μένει στὸ σπίτι του, πλανιέται σὲ ξένες χῶρες· ὅλα ὅσα βλέπομε στὴ ζωὴ, αὐτὰ κι ἐκεῖνα, κατὰ τις διάφορες ἀσχολίες, τί ὄφελος προσφέρει ὁ ἀγώνας γι' αὐτὰ σ' ἐκεῖνον πού δαπανᾷ γι' αὐτὰ τὴ ζωὴ του τὴν ἴδια; Μαζὶ μὲ τὴν παύση τῆς ζωῆς δὲν τὰ σκεπάζει ὅλα ἡ λήθη; Στερημένος ἀπὸ τοὺς καρποὺς τῶν ἀγώνων του δὲ φεύγει γυμνός, χωρὶς νὰ παίρνει μαζὶ του τίποτε ἀπὸ τὰ ἐδῶ πράγματα ἐκτὸς μόνο ἀπὸ τὴ συνείδηση ὅσων ἔχει πράξει; Ἀπὸ αὐτὴν κατὰ κάποιον τρόπο ἀπευθύνεται ἔπειτα αὐτῇ ἡ φωνὴ στὸν ἄνθρωπο, πού πλανήθηκε μέσα στὴ ζωὴ μὲ τις ἀσχολίες αὐτές· τί κέρδισες ἀπὸ τοὺς πολλοὺς αὐτοὺς μόχθους πού μόχθησες; Ποῦ εἶναι τὰ λαμπρὰ σπίτια σου; Ποῦ εἶναι τὰ καταχωνιασμένα χρήματα; Ποῦ οἱ χάλκινες εἰκόνες σου καὶ οἱ φωνές ἐκείνων πού σ' ἐπευφημοῦσαν; Νὰ τώρα φωτιὰ καὶ μάστιγες καὶ ἡ ἀδέκαστη κρίση καὶ ἡ ἐξέταση τῶν πράξεων πού δὲν μπορεῖ νὰ ὑποκλαπεῖ'.

«Τί τὸ ἐπὶ πλέον κερδίζει ὁποῖος καταγίνεται μὲ μόχθους;». Καὶ ἔπειτα λέει· «εἶδα τοὺς περισπασμοὺς πού ἔδωσε

Θεὸς τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων τοῦ περισπᾶσθαι ἐν αὐτῷ. Τὰ
 σύμπαντα, ἃ ἐποίησε καλὰ ἐν καιρῷ αὐτοῦ, καί γε σὺν τὸν αἰῶ-
 να ἔδωκεν ἐν καρδίᾳ αὐτῶν, ὅπως μὴ εὖρη ἄνθρωπος τὸ ποίη-
 μα, ὃ ἐποίησεν ὁ Θεὸς ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους». Τί ταῦτα λέγει;
 5 Ἐπέγνων, φησίν, ὅθεν περισπᾶσθη τῆς ζωῆς ἡ ἀνθρωπίνη φύ-
 σις, ἐκ τῶν θείων εὐεργεσιῶν τὰς ἀφορμὰς λαβοῦσα. Ὁ μὲν γὰρ
 ἐπ' ἀγαθῷ τὰ πάντα ἐποίησε καὶ λογισμὸν ἔδωκε τοῖς τῶν ὄν-
 των μετέχουσι διακριτικὸν τοῦ βελτίονος, δι' οὗ ἡ εὐκαιρία τῆς
 ἐκάστου χρήσεως ἐπιγνωσθεῖσα τὴν τοῦ καλοῦ αἰσθησιν τοῖς
 10 κεκρημένοις χαρίζεται. Ἐπειδὴ δὲ ἀπεσφάλῃ τῆς ὀρθῆς περὶ
 τῶν ὄντων κρίσεως διὰ πονηρᾶς συμβουλῆς παρατραπείς τοῦ
 καθεστῶτος ὁ λογισμὸς, ἡ ὑπαλλαγή τοῦ καιροῦ τὸ ἀφ' ἐκάστου
 χρησίμον εἰς ἐναντίαν ἔτρεψε πείραν.

Ὡσπερ εἰ τις ἐπὶ τραπέζης πᾶσαν προθεῖς παρασκευὴν
 15 εὐωχίας καὶ σκευὴν τινὰ πρὸς τὴν τῆς τροφῆς συνεργίαν ἐπιτη-
 δεῖως ἔχοντα συμπαραθεῖη, οἷα δὴ παρὰ τῶν τὰ τοιαῦτα φιλοτε-
 χνούντων κατασκευάζεται, ἢ λεπτὰς μαχαίρας, δι' ὧν οἱ δαιτυ-
 μόνες ἑαυτοῖς τι διαιροῦνται τῶν προτεθέντων, ἢ τὰς ἀργυρᾶς
 περόνας, αἷς ἢ συμπεφυκυῖα κατὰ τὸ ἕτερον μέρος κοιλότης
 20 πρὸς τὸ ἔτος ἐπιτηδεῖως ἔχειν πεποιήται· ἐπειτά τις τῶν ἐπ'
 εὐωχίᾳ συγκεκλημένων ὑπαλλάξας τῶν προκειμένων τὴν
 χρῆσιν ἐκάστῳ πρὸς τὰ μὴ δέοντα χρῶντο, καὶ τῇ μαχαίρᾳ μὲν ἢ
 ἑαυτὸν ἢ τινα τῶν παρανακειμένων τέμοι, τῇ δὲ περόνῃ τὸν
 ὀφθαλμὸν ἢ τοῦ πέλας ἢ τὸν ἑαυτοῦ ἐκκεντήσειεν· εἴποι τις ἄν,
 25 ὅτι τῇ παρασκευῇ τοῦ ἐστιάτορος ὁ δεῖνα εἰς κακὸν ἀπεχρήσα-
 το, οὐ τοῦ παρασκευάσαντος τὴν αἰτίαν τῶν ἐκβησομένων προ-
 ετοιμάσαντος, ἀλλὰ τῆς κακῆς τῶν προτεθέντων χρήσεως εἰς
 τοῦτο τὸ πάθος προαγαγούσης τὸν ἀβούλως τοῖς προκειμένοις
 χρησάμενον.

30 Οὕτω, φησίν, ἔγνων καὶ ἐγώ, ὅτι παρὰ τοῦ Θεοῦ μὲν γέ-
 γονεν ἕκαστον ἐπὶ παντὶ τῷ βελτίονι, εἴπερ ἐν καιρῷ κατὰ τὸ

ὁ Θεὸς στοὺς ἀνθρώπους του γιὰ νὰ ταλαιπωροῦνται μέσα σ' αὐτούς»³⁵. Τὰ πάντα τὰ ἔκανε καλά, καθένα τὸν κατάλληλο καιρὸ καὶ ἐπὶ πλέον ἔδωσε τὸν αἰῶνα τοῦτον στὴ μελέτη τους, χωρὶς νὰ μπορεῖ νὰ βρεῖ ὁ ἄνθρωπος τὸ κτίσμα πὺ ἐκτίσε ὁ Θεὸς ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος. Γιατὶ τὰ λέει αὐτά; Κατάλαβα, λέει, γιατί περισπᾶστηκε ἡ ἀνθρώπινη φύση στὴ ζωὴ παίρνοντας ἀφορμὲς ἀπὸ τὶς θεῖες εὐεργεσίες. Ἐκεῖνος ἐδημιούργησε τὰ πάντα γιὰ καλὸ κι ἔδωσε τὸ λογικὸ στὰ ὄντα ὅποια ἔχουν λογικὸ, γιὰ νὰ διακρίνουν τὸ καλύτερο. Αὐτὸ διακρίνοντας τὸν κατάλληλο καιρὸ τῆς χρήσης τοῦ καθενὸς χαρίζει τὴν αἴσθησι τοῦ καλοῦ γιὰ ὅποιους τὸ χρησιμοποιοῦν. Ἐπειδὴ ὁμοῦς ὁ λογισμὸς ἔκανε λάθος στὴν ὀρθὴ κρίση γιὰ τὰ ὄντα καὶ ἔκλινε ἀπὸ τὸ ὀρθὸ ἐξαιτίας τῆς δόλιας συμβουλῆς, ἡ ὑποκατάστασι τοῦ κατάλληλου καιροῦ μετᾶτρεψε τὴ χρησιμότητα πὺ ἔρχεται ἀπὸ τὸ καθένα σὲ ἀντίθετο γεγονός.

Ὅπως σ' ἓνα τραπέζι· ἀφοῦ παραθέσει κανένας ὄλες τὶς ἐτοιμασίες γιὰ μιὰ διασκέδασι, βάζει μαζὶ καὶ μερικὰ σκευὴ κατάλληλα γιὰ τὸ φαγητό, πὺ κατασκευάζουν οἱ ἀρμόδιοι τεχνίτες, λεπτὰ μαχαίρια, γιὰ νὰ κόβουν οἱ συνδαιτημόνες τὰ φαγητὰ ἢ ἀσημένια κουτάλια ὅπου ἡ κοιλότητα πὺ ὑπάρχει στὸ ἓνα μέρος ἔγινε μὲ τρόπο κατάλληλο γιὰ τοὺς χυλοὺς. Ἐπειτα ὁμοῦς κάποιος ἀπὸ τοὺς καλεσμένους στὴ διασκέδασι ἀλλάζοντας τὴν χρῆσι τῶν σκευῶν χρησιμοποιεῖ τὸ καθένα γιὰ κάτι πὺ δεν ἐπιτρέπεται καὶ μὲ τὸ μαχαίρι κομματιάζει τὸν ἑαυτό του ἢ κάποιον ἀπὸ τοὺς διπλανοὺς του καὶ μὲ τὸ κουτάλι βγάλει τὸ μάτι ἢ τοῦ γείτονά του ἢ ἀκόμα καὶ τὸ δικό του. Μπορεῖ τότε νὰ πῆ κανένας ὅτι τὴν ἐτοιμασία τοῦ ἐστιατοροῦ ὁ τάδε τὴν χρησιμοποίησε γιὰ κακό, ὄχι ἐπειδὴ ὁ καλεστής προετοίμασε τὴν αἰτία γιὰ ὅ,τι ἔγινε, ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ κακὴ χρῆσι τῶν σκευῶν ὀδήγησε στὸ κακό αὐτὸ ἐκεῖνον πὺ τὰ χρησιμοποίησε ἀνόητα.

Ἔτσι λέει, κατάλαβα κι ἐγὼ ὅτι ἔγινε ἀποκλειστικὰ γιὰ τὸ καλὸ τὸ κάθε τι ἀπὸ τὸ Θεό, ἂν γίνεῖ ἡ χρῆσι τοῦ καθενὸς

35. Ἐκκλ. 3,9.

προσῆκον ἢ ἐκάστου γίνοιτο χρῆσις, ἢ δὲ παρατροπὴ τῆς ὀρθῆς
περὶ τῶν ὄντων κρίσεως εἰς ἀφορμὴν κακῶν τὰ ἀγαθὰ περιή-
γαγεν. Οἷον τί λέγω; Τί γλυκύτερον τῆς τῶν ὀφθαλμῶν ἐνεργείας;
Ἄλλ' ὅταν ἢ ὄψις πάθους ὑπηρέτις γίνηται τοῖς τοιοῦτοις,
5 τὸ ἐπ' εὐεργεσίᾳ γενόμενον αἴτιον κακοῦ γεγενῆσθαι λέγεται·
ὅπερ οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ ὅτι κακῶς τῷ καλῷ τις χρησάμενος
πάθος τὴν χρῆσιν ἐποίησεν. Οὕτω καὶ τὰ ἄλλα πάντα, ὅσα παρὰ
τοῦ Θεοῦ ἔχει ἡ φύσις, ἐν τῇ προαιρέσει τῶν κεχρημένων κεῖται
ἢ καλῶν ἢ κακῶν ὅλη γενέσθαι. Διὸ φησι· «τὰ σύμπαντα, ἃ
10 ἐποίησε καλὰ ἐν καιρῷ αὐτοῦ, καὶ γε σὺν τὸν αἰῶνα ἔδωκεν ἐν
καρδίᾳ αὐτῶν». Ὁ δε αἰὼν διαστηματικόν τι νόημα ὧν πᾶσαν
δι' ἑαυτοῦ σημαίνει τὴν κτίσιν τὴν ἐν αὐτῷ γενομένην. Οὐκοῦν
ἐκ τοῦ περιέχοντος ἅπαν τὸ ἐμπεριεχόμενον δείκνυσιν ὁ λόγος.

Πάντα οὖν ὅσα ἐν τῷ αἰῶνι γέγονεν, ἔδωκε τῇ ἀνθρωπίνῃ
15 καρδίᾳ ἐπ' ἀγαθῷ ὁ Θεός, ὥστε ἐκ μεγέθους καὶ καλλονῆς κτι-
σμάτων ἀναθεωρεῖν δι' αὐτῶν τὸν ποιήσαντα. Οἱ δὲ δι' ὧν εὐ-
εργετήθησαν, διὰ τούτων ἐβλάβησαν, τῷ μὴ κατὰ τὸ δέον
ἐκάστῳ καὶ πρὸς τὸ λυσιτελοῦν ἀποχρήσασθαι. Διὰ τοῦτο
φησιν· «ὅπως μὴ εὐρη ἄνθρωπος τὸ ποίημα, ὃ ἐποίησεν ὁ
20 Θεός», ὅπερ σημαίνει, ὅτι διὰ τοῦτο ἐπεκράτησεν ἡ ἀπάτη τῆς
ἀνθρωπίνης ψυχῆς, ὅπως μὴ ἐπιγνῶ τὸ ἀγαθὸν ποίημα, ὃ ἐποί-
ησεν ὁ Θεὸς ἐπὶ τῷ τῆς ὠφελείας σκοπῷ, ἐν πᾶσι τοῖς γεγονό-
σιν ἀπ' ἀρχῆς τῆς κτίσεως καὶ μέχρι τῆς τοῦ παντος συμπληρώ-
σεως οὐδενὸς ἐν τοῖς οὖσιν ὄντος κακοῦ· οὐδὲ γὰρ ἔχει φύσιν ἐξ
25 ἀγαθοῦ κακόν τι φῶναι. Εἰ δὲ ἀγαθὸς ὁ τῶν πάντων αἴτιος, ἀγα-
θὰ πάντως, ὅσα ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ τὴν ὑπόστασιν ἔχει.

τὸν κατάλληλο καιρὸ ὅπως πρέπει, ἡ μεταστροφή ὁμως τῆς ὀρθῆς κρίσης γιὰ τὰ ὄντα ὀδήγησε τὰ ἀγαθὰ νὰ γίνουν ἀφορμὲς κακῶν. Σὰν πῶς τὸ ἐννοῶ; Τί ὑπάρχει γλυκύτερο ἀπὸ τὴ λειτουργία τῶν ματιῶν; Ὅταν ὁμως ἡ ὄραση γίνεται ὑπηρέτρια πάθους, αὐτὸ ποῦ ἐγινε πρὸς εὐεργεσία μας λέμε ὅτι ἔχει γίνει σ' αὐτοὺς αἰτία κακοῦ. Αὐτὸ δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ὅτι χρησιμοποίησε κάποιος τὸ καλὸ ἀντίθετα καὶ μετέβαλε τὴ χρῆση σὲ πάθος. Ἔτσι καὶ ὅλα τὰ ἄλλα, ὅσα ἔχει ἡ φύση μας ἀπὸ τὸ Θεό, ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν προαίρεση ὁποιων τὰ χρησιμοποιοῦν νὰ γίνουν ὑλικὸ καλῶν ἢ κακῶν. Γι' αὐτὸ λέει: «ἔκανε τὰ πάντα καλὰ καθένα στὸν κατάλληλο καιρὸ καὶ παράδωσε αὐτὸν τὸν αἰῶνα στὴ μελέτη τους»³⁶. Ὁ αἰῶνας εἶναι ἐννοια ποῦ ἐκφράζει διάστημα καὶ σημαίνει ὅλη τὴν κτίση ποῦ ἐγινε μέσα του. Ἀπὸ τὸ περιέχον λοιπὸν ἡ λέξι δείχνει ὅλο τὸ περιεχόμενό της.

Ὅλα λοιπὸν ὅσα ἐγιναν μέσα στὸν αἰῶνα, τὰ ἔδωσε ὁ Θεὸς στὴ μελέτη τῶν ἀνθρώπων γιὰ καλὸ τους, ὥστε ἀπὸ τὸ μέγεθος καὶ τὴν ὠραιότητα τῶν κτισμάτων νὰ βλέπομε μέσα ἀπὸ αὐτὰ τὸ δημιουργὸ τους³⁷. Ἐκεῖνοι ὁμως ἀπὸ αὐτὰ ποῦ δέχτηκαν ὡς εὐεργεσία, ἀπὸ αὐτὰ ζημιώθηκαν, ἐπειδὴ δὲν χρησιμοποίησαν γιὰ τὸ καλὸ τους τὸ καθένα σύμφωνα μὲ τὴ φύση του. Καὶ γι' αὐτὸ λέει: «χωρὶς νὰ μπορεῖ νὰ βρεῖ ὁ ἄνθρωπος τὸ δημιούργημα ποῦ ἔκανε ὁ Θεός»³⁸. αὐτὸ σημαίνει ὅτι γιὰ τὸν ἐξῆς λόγο ἐπικράτησε ἡ ἐξαπάτηση τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς, γιὰ νὰ μὴν καταλάβει δηλαδὴ τὸ ἀγαθὸ δημιούργημα, ποῦ ἔκανε ὁ Θεὸς μὲ σκοπὸ τὴν ὠφέλεια, χωρὶς μέσα σὲ ὅλα τὰ ὄντα ποῦ ἐγιναν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς δημιουργίας καὶ ὡς τὴν ὀλοκληρωτικὴ συμπλήρωση τοῦ παντός νὰ ὑπάρχει κανένα κακό· γιὰτὶ δὲν εἶναι φυσικὸ ἀπὸ τὸ ἀγαθὸ νὰ προέλθει κάποιο κακό. Κι ἂν ὁ αἴτιος τῶν πάντων εἶναι ἀγαθός, εἶναι ὅπωςδῆποτε ἀγαθὰ ὅσα ἔλαβαν τὴν ὑπόστασή τους ἀπὸ τὸν ἀγαθό.

36. Ἐκκλ. 3,10, 3,11.

37. Ἐκκλ. 3,11.

38. Σοφ. Σολ. 13,5.

Εἶτα, «ἔγνω», φησίν, «ὅτι οὐκ ἔστιν ἀγαθὸν ἐν αὐτοῖς, εἰ μὴ τοῦ εὐφρανθῆναι καὶ τοῦ ποιεῖν ἀγαθὸν ἐν ζωῇ αὐτοῦ». Ἀνακεφαλαιοῦται τῷ λόγῳ τὰ εἰρημένα. Εἰ γὰρ ἢ ἐν καιρῷ τῶν θείων ποιημάτων χρῆσις τὸ καλὸν ὀρίζει τῇ ἀνθρωπίνῃ ζωῇ, ἐν 5 ἂν εἴη καλὸν ἢ διηνεκῆς ἐπὶ τοῖς καλοῖς εὐφροσύνη, ἥτις ἐκ τῶν ἀγαθῶν ἔργων γεννᾶται. Ἡ γὰρ τῶν ἐντολῶν ἐργασία νῦν μὲν διὰ τῆς ἐλπίδος εὐφραίνει τὸν τῶν καλῶν προϋστάμενον ἔργων, μετὰ ταῦτα δὲ ἢ ἀπόλαυσις τῶν ἀγαθῶν τὴν ἐλπίδα ἐκδεξαμένη ἀπιδίον τοῖς ἀξίοις τὴν εὐφροσύνην προτίθησιν, ὅτε φησίν ὁ Κύ-
 10 ριος τοῖς τὸ ἀγαθὸν πεποηκόσιν, ὅτι «δεῦτε οἱ εὐλογημένοι, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν». Καὶ ὅπερ ἔστιν ἢ βρωσις καὶ ἢ πόσις τῷ σώματι, δι' ὧν συντηρεῖται ἢ φύσις, τοῦτό ἐστι τῇ ψυχῇ τὸ πρὸς τὸ ἀγαθὸν βλέπειν· καὶ τοῦτο ὡς ἀληθῶς δόμα ἐστὶ Θεοῦ τὸ ἐνατενίζεῖν Θεῷ. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ
 15 τὸ νόημα, ὃ ἐν τοῖς ἐφεξῆς εἰρημένοις διερμηνεύεται. Ἔχει δὲ ἢ λέξις οὕτω· «καὶ γε πᾶς ἄνθρωπος, ὃς φάγεται καὶ πίεται καὶ ἴδῃ ἀγαθὸν ἐν παντὶ μόχθῳ αὐτοῦ, τοῦτο δόμα Θεοῦ ἐστίν». Ὡς γὰρ ὁ ἄνθρωπος, φησίν, ὁ σαρκώδης ἐν τῷ φαγεῖν καὶ πιεῖν τὴν ἰσχὺν ἔχει, οὕτως ὁ τὸ ἀγαθὸν βλέπων (ἀγαθὸν δὲ ἀληθινὸν ὁ
 20 μόνος ἀγαθὸς ἂν εἴη) δόμα Θεοῦ ἔχει ἐν παντὶ μόχθῳ αὐτοῦ, αὐτὸ τοῦτο τὸ πρὸς τὸ ἀγαθὸν δεῖ βλέπειν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἢ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Ἐπειτα λέει: «κατάλαβα ὅτι γι' αὐτοὺς δὲν εἶναι κανένα ἄλλο ἀγαθὸ παρὰ μονάχα νὰ εὐχαριστεῖται κανεὶς καὶ νὰ κάνει τὸ καλὸ στὴ ζωὴ του»³⁹. Κάνει τὴν ἀνακεφαλαίωση ὄσων εἰπώθησαν. Ἐὰν ἡ χρῆση τῶν δημιουργημάτων τοῦ Θεοῦ τὴν κατάλληλη ὥρα προσδιορίζει τὸ καλὸ γιὰ τὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων, τὸ καλὸ θὰ ἦταν ἓνα, ἡ ἀδιάκοπη εὐχαρίστηση ἀπὸ τὰ καλά, ποὺ γεννιέται ἀπὸ τὰ ἀγαθὰ ἔργα. Γιατί ἡ ἐκπλήρωση τῶν ἐντολῶν εὐχαριστεῖ κατὰ τὸ παρὸν μὲ τὴν ἐλπίδα ἐκεῖνον ποὺ πράττει καλά ἔργα, ἀλλὰ καὶ ἔπειτα ἀπὸ τὰ ἐδῶ ἢ ἀπόλαυση τῶν ἀγαθῶν ποὺ θὰ διαδεχτεῖ τὴν ἐλπίδα ἀπλώνει μπροστὰ στοὺς ἀξιους αἰῶνια τὴν εὐχαρίστηση, ὅταν λέει ὁ Κύριος: «ἐλᾶτε οἱ εὐλογημένοι, κληρονομήστε τὴ βασιλεία ποὺ ἔχει ἐτοιμαστῆ γιὰ σᾶς»⁴⁰. Καὶ ὅ,τι εἶναι τὸ φαγητὸ καὶ τὸ ποιτὸ γιὰ τὸ σῶμα, γιὰ νὰ συντηρεῖται ὁ ἄνθρωπος, αὐτὸ εἶναι γιὰ τὴν ψυχὴ τὸ ν' ἀποβλέπει στὸ ἀγαθὸ· καὶ εἶναι κι αὐτὸ δῶρο τοῦ Θεοῦ, ν' ἀτενίζει δηλαδὴ κανεὶς τὸ Θεό. Αὐτὸ εἶναι τὸ νόημα ποὺ ἀναπτύσσεται σὲ ὅσα λέγονται στὴ συνέχεια. Ἡ διατύπωση εἶναι ἡ ἐξῆς. Καὶ κάθε ἄνθρωπος ποὺ θὰ φάει καὶ θὰ πιεῖ καὶ θὰ δεῖ καλὸ ἀπὸ κάθε μόχθο του αὐτὸ εἶναι δῶρο τοῦ Θεοῦ. Ὅπως δηλαδὴ, λέει, ὁ σαρκικὸς ἄνθρωπος ἀντλεῖ τὴ δύναμή του ἀπὸ τὸ φαγητὸ καὶ τὸ ποιτὸ, ἔτσι κι ὁποῖος ἀποβλέπει στὸ ἀγαθὸ (κι ἀληθινὸ ἀγαθὸ εἶναι ὁ μόνος ἀγαθὸς) ἔχει ὡς δῶρο Θεοῦ, αὐτὸ τὸ ἴδιο τὸ ν' ἀποβλέπει πάντοτε σὲ κάθε κοπιαστικὴ προσπάθειά του πρὸς τὸ ἀγαθὸ μὲ τὴ δύναμη τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου μας, στὸν ὁποῖο ἀνήκει ἡ δόξα καὶ ἡ δύναμη στοὺς αἰῶνες τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

39. Ἐκκλ. 3,11.

40. Ἐκκλ. 3,12.

41. Ματθ. 25,34.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ

Οι ἄριθμοι παραπέμπουν κατὰ σειρά γιὰ τὰ χωρία τῆς Γραφῆς στὸ κεφάλαιο, τὸ στίχο καὶ τὴ σελίδα πού βρίσκονται, ἐνῶ γιὰ τὰ ὀνόματα καὶ πράγματα στὴ σελίδα ἀπλῶς πού βρίσκονται.

1. Εὐρετήριο χωρίων τῆς Γραφῆς

Γένσεις			Ἄριθμοι		
1	5έ.	284	1	47	464
	17	216	4	47	302
	22	390	7	10	272
	26	256. 378	15	32	458. 460
	28	208. 390	16	1	192
2	8	446	22-24	—	54
	16	78			
3	14	328			
	15	328. 396			
19	30	368			
	33	368			
				Δευτερονόμιον	
			6	5	508
			17	5	458
			21	21	458
			22	21	458
				24	458
9	12	332	32	4	170
19	13	458		32	124
20	8	462		39	444. 448
	13	462			
26	33	302			
				Τησοῦς Ναυῆ	
			5	14	522
16	5	272			
19	18	462			
20	2	458			
24	10	458			
	16	458			
				Κριται	
			13	5-7	210
			16	17	210

	Βασιλειῶν Α'		6	1	186. 288
				2	288
17	2	126		7	362
17-31	-	180		9	292
21	22	228		11	122
22	9	206	7	1	186
23	5	230		15	390
	19	218	8	2	328
25	1é.	232		7	378
	42	230		80	22
26	-	242		83	122
	1-2	242	9	1	190
	8	106		2	492
				7	420
				17	174
	Βασιλειῶν Β'			34	190
			10	5	412. 508
2	2	206		5-6	40
6	16	456	13	1	414
8	3	116		2-3	332
11-18	-	180	16	85	110
15	32	186	17	2	508
17	23	186		5	86
18	9	182	18	2	30
			21	-	120
	Ἰουδιθ		23	10	522
			24	15	472. 478
8	2	442	32	1	140
				13-16	142
	Ψαλμοί			15	140. 256
				18	442
1	-	136. 404	35	12	518
	3	22. 404	36	10	244
	3-4	404		28	40
2	2	164		38	40
	6-7	328	37	14	486
	7	136. 138. 328	38	2	486
3	1	184		2-3	486
	3-5	164	40	-	192
4	-	170		14	192
	3	36. 170. 508		16	110
	5	170	41	1	192
	7	38		3	478
5	-	120	42	4	194

43	8	194		2	144
44	1	194		8	486
	2	486	72	15	48
45	1	194		22	50
	12	154		28	52. 482
46	1	196	77	2	486
47	1	196	82	10	42
	4	198		12	42
	8	198	83	3	478
	9	200		6-8	282
	13	468		8	280
48	1	200	89	-	114
	89	200		1	52. 56
	15	204		4	58
50	1	206		10	62. 64
51	1	208	91	92	146
	4	210	93	1	148
	11	212		12	150
52	1	214		21	152
	5-6	214		23	152
53	-	218	94	-	154
	3	220		1	154
	9	220	95	1	154
54	3	226	96	-	156
	16	224	98	-	160
	24	226. 228		6-7	40
55	-	236	101	-	114
	1	228	103	14	378
	1-3	234		24	406
	3	234	104	3	472
	4	236		4	472
	13-14	238	105	2	492
56	-	244. 252		17-18	42
	3	250	106	1	70
	6	250		3	72
57	-	250. 252		6	74
	4	256. 258		9	74
58	-	252. 264		14	76
	1	268		18	78
	2	274		27	80
	6	274		39	84
	13	278		40	506
67	12	298		41	88
70	1	144. 146		43	88

	43	232	9	22	136
22	39	462	14	6	72
25	34	530		26	176
	41	120		30	474
27	9	148	15	1	444
28	16	334		5	124
	31	286	16	21	
30	36	516	17	12	

Μάρκος

1	40	476
4	9	82
	21	410
8	36	380
16	6	272

Πράξεις

	2	2	198
	17	18	410
		28	74

Ρωμαίους

	Λουκάς		1	4	196
				26	332
2	13	520		27	188
	14	250		28	332
3	4	278	3	90	250
	9	466	5	1	522
	17	466		5	454
5	12	476		14	270
	31	328	6	12	270
6	35	442	7	14	282
8	16	410		23	512
	54	476	8	16	442
10	19	328		35	414
11	1	110		36	444
14	11	456	10	6-7	144
15	14	334	11	1	232
16	19	128		29	378
	Ἰωάννης		13	13	122
			14	17	430

Κορινθίους Α'

1	12	442			
	49	300			
6	44	74			
	55	72. 504			
	63	326	1	24	406
7	37	216	2	9	96
8	44	236. 276	3	9	444
				12	450. 466

	Ἑβραίους		13		334
2	14	70			
4	12	182		Ἰωάννου Α'	
	15	336			
11	10	32	1	16	284

2. Εὐρετήριο ὀνομάτων καὶ πραγμάτων

A

- Ἄαρὼν 40. 160.
Ἄβειρῶν 42.
Ἄβεσσαλώμ 180. 182. 186. 188.
Ἄβιμέλεχ 100. 208.
Ἄβραάμ 66. 232.
ἀγαθότης 256 428. 504.
ἀγαλλίαμα 196. 216.
ἀγαμία 452.
ἀγάπη 170. 312. 362. 414. 446. 470.
496. 508. 512.
Ἄγαπητὸς 100. 106. 194.
Ἄγγαῖος 100.
ἀγιασμός 96. 302.
ἀγιότης 302.
ἀγιωσύνη 196. 492.
ἀγνωμοσύνη 140. 146. 446.
Ἄδὰμ 144.
ἀδημονία 380.
ἀδικία 40. 224. 390. 392. 412. 412.
446. 450. 460. 462. 468. 474. 508.
ἀδολεσχία 222. 226.
ἀηδία 454.
ἀθανασία 20.
ἀθλιότης 76. 452.
Αἰγύπτιος, -οὶ 52.
Αἴγυπτος 54.
αἰδῶς 352.
Αἰμᾶν 98.
αἰσθησις 484.
αἰσχύνη 38. 40. 50. 148. 238. 242. 288.
290. 292. 350. 352. 422.
αἰχμαλωσία 70, 144. 154.
ἀκαθαρσία 188.
ἀκαιρία 436. 442. 468.
ἀκολασία 366. 392. 446. 474. 510.
Ἄκρα (Ἱεροσολύμων) 468.
ἀκρισία 50. 508.
ἀκροβυστία 250.
ἀλαζονεία 376.
ἀλήθεια 36. 142. 170. 200. 232. 246.
258. 282. 298. 326. 262. 262. 404.
410. 486. 506. 508.
Ἄλληλοῦϊα 100. 132. 198.
ἀλλοίωσις 114. 118. 120. 284.
ἀμάρτημα, -τα 64. 382. 460.
ἄμαρτία 44. 54. 56. 58. 60. 66. 74. 86.
92. 94. 110. 126. 130. 144. 148.
152. 154. 182. 188. 192. 202. 204.
210. 216. 224. 238. 244. 246. 250.
258. 260. 270. 272. 278. 284. 286.
288. 292. 330. 336. 350. 378. 412.
444. 448. 474. 484. 504. 510. 512.
516.
ἄμαρτωλός, -οὶ 40. 42. 94. 110. 144.
150. 222. 244. 256. 260. 262. 292.
430. 486. 508.
ἀναισθησία 204. 368.
ἀναισχυντία 368.
ἀνάστασις 148. 172. 196. 272. 274.
322 326

B

Βαλαάμ 54.
 βασιλεία 120. 138. 158. 180. 232. 258.
 268. 340. 342. 382. 430. 474. 530.
 Βελίαρ 470.
 Βενιαμιν 232.
 Βηρσαβεὲ 180. 206.
 βλασφημία 258.
 βοήθεια 152.

Γ

γάμος 452.
 γέεννα 288. 382.
 γένεσις 438. 440.
 Γεθ 228.
 Γετθαιοὶ 230.
 γυνῶσις 342. 416. 418. 426. 428.
 Γολιάθ 126. 180. 228.
 γυμνότης 414.

Δ

Δαβίδ 28. 30. 32. 34. 98. 106. 110. 112.
 116. 126. 128. 132. 158. 162. 164.
 166. 174. 176. 186. 206. 208. 210.
 216. 218. 222. 228. 230. 234. 238.
 240. 242. 244. 252. 254. 268. 270.
 272. 300. 338. 362. 454. 468. 508.
 δαυμόνιον 266.
 δαίμων, -ες 80. 194. 218. 268. 270.
 Δανιήλ 522.
 Δαθάν 42.
 δειλία 224. 226. 434.
 Δευτερονόμιον 464.
 διάβολος 270. 474.
 διαφθορά 182. 268. 508.
 διάψαλμα 166. 168. 170. 174.
 δικαιοσύνη 48. 76. 84. 122. 158. 172.
 236. 254. 256. 362. 406. 410. 430.
 446. 468. 518. 520.

ἀνομία 76. 88. 152. 202. 210. 218. 224.
 228. 244. 246. 256. 274. 288. 290.
 390.
 ἀνταπόδοσις 172.
 ἀντιμισθία 188.
 ἀνυπαρξία 480.
 ἀπάθεια 266. 362. 430.
 ἀπαίδεια 452.
 ἀπάτη 44. 126. 184. 188. 300. 338. 350.
 362. 504. 528.
 ἀπειθεια 210.
 ἀπειλή 154.
 ἀπιστία 138. 142. 154. 164. 214. 216.
 232. 446. 474.
 ἀπόλαυσις 314. 338. 386. 398. 404.
 424. 430. 530.
 ἀπολύτρωσις 70.
 ἀπραξία 462.
 ἀπώλεια 56. 124. 130. 214. 444.
 ἀργία 464.
 ἀρετή 18. 20. 22. 24. 2. 34. 36. 38. 40.
 44. 48. 66. 82. 84. 92. 94. 98. 102.
 104. 108. 118. 122. 126. 128. 130.
 132. 134. 148. 156. 178. 182. 198.
 206. 222. 226. 234. 238. 246. 262.
 276. 298. 310. 318. 320. 354. 362.
 368. 370. 374. 380. 404. 406. 410.
 420. 426. 428. 432. 434. 440. 442.
 446. 448. 464. 468. 470. 474. 478.
 482. 494. 496. 500. 504. 510. 512.
 524.
 ἀρμονία 394. 396. 480.
 Ἄσαφ 100.
 ἀσέβεια 136. 190. 280. 522.
 ἀσχημοσύνη 188. 366. 368.
 ἀσωτία 334.
 ἀτιμία 368.
 αὐτοαγαθότης 480.
 ἀφθαρσία 406. 410. 506. 508.
 ἀφροσύνη 212. 406. 408. 414.
 ἀχθηδὼν 54.
 Ἄχιτόφελ 186.
 ἀχρηστία 214.

δικαίωμα, -τα 110. 362.
 δολιότης 228.
 δόλος 228.
 δόξα 44. 50. 68. 156. 248. 250. 280.
 292. 492.
 δοξολογία 42. 112. 236. 248. 250.
 δουλεία 376. 378. 380.
 δύναμις 148. 522.
 δυναστεία 314.
 δυσπραγία 412.
 Δωήκ ὁ Ἰδουμαῖος 100. 206. 208. 210.
 216.

E

Ἐβραῖος, -οι 100. 102. 132. 134. 136.
 138. 142. 148. 154. 156. 162. 164.
 ἐγκαινισμός 130.
 ἐγκράτεια 362. 456. 510. 518.
 ἐγρήγορσις 172.
 Ἐδὲμ 444.
 εἰδωλον, -α 158.
 εἰκῶν (κατ' εἰκόνα) 322. 378. 380. 452.
 εἰρήνη 40. 118. 222. 228. 250. 338.
 512. 520. 522.
 ἐκδίκησις 172. 262. 274.
 Ἐκκλησιαστικῆς 296. 300. 304. 314.
 326. 330. 332. 334. 354. 404. 440.
 442. 458. 464. 502. 504. 510.
 ἔκστασις 130.
 ἔλεος 70.
 ἐλευθερία 230. 378.
 ἔλλαμψις 164.
 Ἐλλάς 126.
 ἐλπῖς 24. 40. 94. 104. 124. 140. 194.
 214. 218. 236. 244. 290. 292. 384.
 440. 450. 454. 520. 530.
 ἐξαγόρευσις 70. 130. 352. 354. 364.
 366. 370. 382.
 ἐξίλασμα 202.
 ἐξομολόγησις 70. 98. 100. 130. 248.
 290. 350. 366. 376.
 ἐξουδένωσις 86.

ἐξουσία 68.
 ἐπιβουλή 228. 230. 480.
 ἐπιθυμία 68. 94. 194. 206. 210. 290.
 312. 338. 360. 366. 370. 372. 398.
 400. 404. 426. 522.
 ἐπιθυμία ἀκόλαστος 474.
 ἐπιτορκία 386.
 ἔρωσ 452.
 εὐαρμοσσία 494.
 εὐγένεια 232.
 εὐδαμονία 384. 386.
 εὐεργεσία 428. 526. 528.
 εὐθυμία 380.
 εὐλογία 84. 150. 154. 156. 250. 282.
 452.
 εὐνοια 510.
 εὐποιτα 72. 130. 264.
 εὐπρέπεια 148.
 εὐσέβεια 54. 76. 136. 138. 146. 160.
 172. 298. 362. 364. 484.
 εὐσημησοσύνη 108. 364. 366. 370.
 εὐταξία 352.
 εὐφροσύνη 24. 28. 36. 38. 76. 126. 158.
 160. 196. 216. 342. 344. 346. 380.
 398. 400. 402. 418. 428. 430. 450.
 454. 456. 530.
 εὐχαριστία 70. 82. 90. 92. 130. 186.
 212. 220. 248. 250. 512.

Z

Ζαβουλῶν 232.
 Ζαχαρίας 100.
 Ζεβεὲ 42.
 Ζῆβ 42.
 ζηλοτυπία 230.
 Ζιφαῖοι 100. 218. 220. 222.
 ζόφος 224.
 ζωὴ 144. 176. 304. 326. 422. 508.

H

ἡδονὴ 24. 26. 28. 34. 300. 304. 216.

336. 338. 344. 346. 350. 354. 356.
366. 372. 374. 380. 386. 394. 396.
398. 400. 402. 424. 430. 448. 468.
496. 498. 500. 510. 516.

ἡδυσπάθεια 24.

Ἡλίας 134.

ἥλιος δικαιοσύνης 122.

Ἡλιοῦ 134.

Ἡσαίας 156. 162. 182. 210. 278. 442.
474.

Θ

θάνατος 70. 74. 76. 78. 86. 142. 144.
146. 148. 152. 172. 204. 224. 226.
228. 230. 238. 270. 272. 274. 290.
380. 382. 414. 420. 422. 438. 440.
442. 444. 450. 476. 508.

Θαρσεῖς 198.

θαῦμα, -τα 68. 198. 446.

θέλημα 82.

Θεογνωσία 120. 162.

θεοφάνεια 146. 214.

θλιψις 84. 86. 222. 222. 226. 414.

θράσος 434.

θρῆνος 456.

θυγατρομιξία 368.

θυμὸς 60. 84. 132. 148. 240. 242. 254.

258. 266. 268. 288. 290. 380. 416.

418. 426. 448.

θυσία 78. 156. 172. 272. 282.

θυσιαστήριον 142. 194.

Ι

Ἰακώβ 216. 278.

Ἰδιθοῦμ 98. 100.

Ἰεζεκιῆλ 100.

Ἰερεμίας 100. 148. 448.

Ἰερουσαλὴμ - Ἱεροσόλυμα 326. 340.
468.

ἰερωσύνη 54. 192.

Ἰεσσαί 230.

Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ 522.

Ἰουδαία 230. 240.

Ἰουδαῖος, -οἱ 140. 142. 152. 160. 164.
232. 248.

Ἰούδας, υἱὸς Ἰακώβ, 232.

Ἰούδας, προδότης, 148. 334.

Ἰσραήλ 44. 52. 192. 216. 232. 300.
326. 338.

Ἰωάβ 100. 116.

Ἰωάννης, εὐαγγελιστής, 174.

Ἰωάννης ὁ βαπτιστής 278.

Ἰωναδᾶβ 142.

Ἰωνᾶς 198.

Κ

καιρὸς 432. 434. 436. 438. 440. 442.
444. 446. 448. 450. 454. 458. 460.
468. 470. 472. 474. 476. 480. 490.
496. 504. 512.

κακία 24. 26. 36. 38. 40. 42. 44. 48. 58.
60. 66. 70. 80. 82. 84. 86. 88. 92.
96. 104. 118. 120. 142. 148. 150.
152. 156. 158. 172. 178. 182. 188.
194. 208. 210. 218. 222. 224. 228.
234. 242. 244. 246. 258. 264. 270.
276. 278. 290. 320. 324. 328. 332.
334. 336. 384. 396. 404. 408. 414.
420. 424. 438. 442. 446. 448. 450.
464. 466. 470. 482. 484. 496. 500.
508. 510. 512.

κακόνοια 154. 510.

κακοποιία 264.

κακοχυμία 448.

κάκωσις 86.

καρηβαρία 368.

Κάρμηλος 230.

κατάρα 150. 158. 388.

κατήφεια 450. 456.

κενοδοξία 512.

κενοτάφια 270. 272. 274.

κίνδυνος 86. 234. 252. 266. 414.

κληρονομία 184. 286. 292.

κόλασις 462.
 Κορὲ 100. 106. 192. 194.
 Κορίνθιος, -οι 110.
 κρίσις 264. 286. 292. 454.

Λ

Λάζαρος 128.
 λαμαργία 312. 352. 422. 428.
 λαμπρότης 68.
 λατρεία 302.
 ληστεία 388. 390.
 λογισμὸς 162.
 λύπη 222. 226. 380.
 λυποθυμία 72.
 λύτρωσις 70. 202.
 Λώτ 368.

Μ

Μαδιάμ 42.
 Μαελέθ 100. 106. 126. 128. 216.
 μακαριότης 90. 94. 406. 430.
 μακαρισμὸς 94. 136. 404.
 μακροθυμία 106. 132. 242. 252. 264.
 266. 268.
 μαγία 190. 266. 366. 388. 452.
 Μασερᾶ 218.
 ματαιότης 66. 176. 300. 302. 304. 312.
 314. 316. 320. 322. 332. 336. 338.
 342. 376. 386. 388. 400. 4024. 404.
 406. 416. 418. 420. 422. 426. 428.
 508.
 Ματθαῖος 300.
 μεγαλαυχία 368.
 μεγαλοπρέπεια 190. 328. 492.
 μεγαλωσύνη 52. 96.
 μέθη 368.
 Μελχὸλ 270.
 Μεσοποταμία 116.
 μετάνοια 130. 186. 208. 266. 286. 288.
 290. 292. 484.

μετουσία 40. 46. 56. 194.
 μετριότης 510.
 μαιφονία 152. 380.
 μισανθρωπία 390.
 μῖσος 24. 416. 446. 448. 452. 470. 496.
 498. 506. 510. 512.
 μνησικακία 448. 474.
 μόχθος 416. 418. 424. 426. 530.
 μυσταγωγία 404.
 Μωϋσῆς 40. 52. 56. 68. 100. 114. 124.
 160. 170. 214. 272. 298. 440. 454.
 458.

Ν

Νάβελ 232.
 Νάθαν 100.
 Ναθαναήλ 30.
 νεκρότης 326. 476.
 νέκρωσις 444.
 Νεμθαλεῖμ 232.
 νόμος 140. 150. 270. 282. 458. 460.
 464.
 Νῶε 366.

Ο

Ὁγδόη 122. 124. 186. 282. 286. 292.
 ὀδύνη 84. 86. 288. 380. 386.
 οἰκονομία 146. 148. 152. 268. 278.
 354.
 ὀλιγοψυχία 224.
 ὁμοιότης 276. 336.
 ὁμοίωσις 20. 22. 76. 178. 180. 200.
 256. 322. 342. 378.
 ὁμοψυχία 228.
 ὄνειδος 232.
 ὄξωπία 410.
 ὄργη 60. 62. 150. 160. 172. 226. 242.
 254. 262. 288. 522.
 ὄρκος 154. 390.
 Οὐρίας 180. 206.
 οὐσία 492.

Π

πάθος, η 42. 78. 80. 84. 104. 118. 288.
 290. 342. 352. 380. 394. 396. 398.
 448. 498. 512. 518.
 παιδοποιία 298.
 πανδαισία 36.
 πανωλεθρία 222. 508.
 παράδεισος 370.
 παρακοή 74. 130. 258.
 παραμυθία 386. 388.
 παράνοια 342. 344. 368. 452.
 παρανομία 368. 392.
 παραφορά 406.
 παρρησία 238. 452.
 πατριὰ 156.
 Παῦλος 20. 52. 144. 196. 232. 278.
 282. 334. 410. 412. 444. 474. 484.
 πειρασμός 78. 128. 158. 180. 186.
 πενία 452. 456.
 περιέργια 360. 364.
 περίνοια 406.
 περιτομή 248. 282. 284.
 πίστις 82. 120. 138. 180. 184. 192. 196.
 212. 232. 234. 236. 248. 250. 312.
 348. 440. 478. 486. 518. 520. 522.
 πλάνη 154. 188
 πλεονεξία 276. 290. 312. 390.
 πλημμέλημα 352. 458. 460.
 πλοῦτος 314. 452. 470.
 πολυπαιδεία 452.
 πολυπραγμοσύνη 490.
 πόμα πνευματικὸν 72.
 πονηρία 40. 42. 172. 212. 226. 418.
 426.
 προδοσία 148.
 προθυμία 104. 106. 126.
 προαίρεσις 78. 132. 332. 364. 398. 400.
 416. 418. 422. 426. 442. 460. 482.
 528.
 προσευχή 98. 106. 110. 112. 114. 120.
 222. 290.
 πτωχεία 88. 192. 474.

Ρ

ραθυμία 360.

Σ

Σαλμανὰ 42.
 Σαμουήλ 40. 160.
 Σαμψών 210.
 Σαούλ 34. 100. 106. 132. 180. 206. 208.
 210. 218. 228. 230. 238. 240. 244.
 254. 266. 270. 338.
 Σισάρα 42.
 Σιών 196. 200. 216. 326. 468. 470.
 σκότος ἐξώτερον 274.
 σκυθρωπότης 450.
 Σόδομα 370.
 Σολομών 100. 336. 338. 348. 350. 354.
 468.
 Σοφία 306. 340. 342. 346. 370. 398.
 400. 406. 408. 412. 416. 418. 420.
 422. 424. 426. 428. 430. 432. 468.
 σταυρός 148. 182. 270.
 στενοχωρία 414.
 Σύμμαχος 174.
 συμφορά 194.
 σύνεσις 194. 202. 208. 216. 218. 222.
 260. 338.
 Συρία 116. 118.
 Συρία Σωβὰ 116. 118.
 Σύριος, -οι 116.
 Σωβὰ 116. 118.
 σωτηρία 56. 64. 68. 78. 80. 140. 180.
 214. 216. 218. 220. 224. 236. 240.
 242. 256. 274. 328. 442. 446. 520.
 σωφροσύνη 46. 312. 430. 446. 466.
 470. 510. 518.

Τ

ταλαιπωρία 80. 274.
 ταπεινότης 268. 456.

ταπεινώσις 58. 66. 74. 76.
 ταπεινοφροσύνη 362. 446. 518.
 παραχή 222. 224. 226.
 τελειότης 404.
 τελείωσις 168.
 τέλος (εἰς τέλος) 104. 106. 116. 184.
 194. 208. 216. 218. 244. 252. 264.
 τιμή 68. 156. 204.
 τιμωρία 62. 64. 186. 240. 412. 458.
 τοιχωρυχία 390.
 τόκος 390. 392. 440. 442. 444.
 τρυφή 68. 348. 354. 356. 358. 372. 396.
 400. 422.
 τῦφος 62. 290. 376. 396. 446. 510. 518.

Υ

ὑβρις 516.
 ὑπερηφανία 192. 278. 376. 396. 450.
 476. 518.
 ὑπεροψία 336.
 ὑπόκρισις 228.
 ὑπομονή 128. 212.

Φ

Φαραὼ 332.
 φθόνος 228. 230. 270. 448. 476.
 φθορά 78. 122. 214. 254. 440.
 φιλανθρωπία 74. 80. 90. 92. 236. 240.
 242. 25. 268. 274. 326. 368. 392.
 φιλία 496. 502. 504. 510. 522.
 φιλαργυρία 382. 392. 474. 510.
 φιλοκερδία 390.

φιλοσοφία 34. 108. 136. 484.
 φιλοτεχνία 394.
 φιλοτιμία 290. 314. 358. 360.
 φιλοφροσύνη 230.
 φιλοχρηματία 392. 396. 518.
 φόβος 214. 216. 224. 226. 236. 242.
 368. 380.
 φόνος 132. 230. 232. 238. 252. 254.
 390. 448. 462.
 φρόνησις 406. 412.
 φῶς 20. 38. 64. 122. 160. 238. 260.
 326. 506. 508.

Χ

χάρις 90. 452.
 χάρισμα, -τα 378.
 χαυνότης 88.
 χειρόγραφον ἁμαρτιῶν 182.
 χοροστασία 126.
 Χουσί 100. 180. 186.
 χρῆμα, -τα 394.
 χρόνος 432. 434. 436. 438.

Ψ

Ψαλμὸς 106. 108.
 ψεῦδος 36. 170. 184. 258. 278. 368.
 508.

Ω

Ὠρήβ 42.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελίς
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	7-15
ΚΕΙΜΕΝΟ - ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ	18-530
<u>1. ΕΙΣ ΤΑΣ ΕΠΙΓΡΑΦΑΣ ΤΩΝ ΨΑΛΜΩΝ</u>	<u>18-293</u>

ΜΕΡΟΣ Α'

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α'	18-22
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β'	22-26
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ'	26-36
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ'	36-42
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε'	42-46
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Σ'	46-52
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ζ'	52-66
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Η'	66-90
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Θ'	90-97

ΜΕΡΟΣ Β'

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α'	98-102
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β'	102-106
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ'	106-114
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ'	114-120
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε'	120-127
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Σ'	128-132
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ζ'	132-134
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Η'	134-153
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Θ'	154-164
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι'	164-175
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΑ'	176-190
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΒ'	190-204
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΓ'	204-226
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΔ'	226-250
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΕ'	250-264
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΣ'	264-281

*Φωτοστοιχειοθεσία: «ΓΡΑΦΙΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ» ΕΛΕΥΘ. ΜΕΡΕΤΑΚΗ
Άρμενοπούλου 30 – Τηλ. 200 621 – Τ.Θ. 40090 Θεσσαλονίκη*

*Έκτύπωση Ύφσεντ: «ΓΡΑΦΙΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ» Π. ΠΕΤΑΛΩΤΗΣ ΚΑΙ ΣΙΑ
Εύριβιάδου 13 – Τηλ. 928 431 – Θεσσαλονίκη*

*Βιβλιοδεσία: Άφοι ΒΑΡΟΥΣΙΑΔΗ
Λαχανά 17 – Τηλ. 839 414 – Θεσσαλονίκη*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣ ΤΟΝ Σ΄ ΨΑΛΜΟΝ, ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΟΓΔΩΗΣ	282-293
2. ΕΙΣ ΤΟΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΗΝ	296-530
ΟΜΙΛΙΑ Α΄	296-325
ΟΜΙΛΙΑ Β΄	326-349
ΟΜΙΛΙΑ Γ΄	350-375
ΟΜΙΛΙΑ Δ΄	376-403
ΟΜΙΛΙΑ Ε΄	440-431
ΟΜΙΛΙΑ Σ΄	432-457
ΟΜΙΛΙΑ Ζ΄	458-495
ΟΜΙΛΙΑ Η΄	496-531
ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ	533-546
1. Εὑρετήριο χωρίων τῆς Γραφῆς	533-539
2. Εὑρετήριο ὀνομάτων καὶ πραγμάτων	539-546